

[All Rights Reserved by the trustees of the fund.]

Printed by Ramchandra Yesu Shedge, at the Nirnaya-sagar Press, No. 23, Kolbhat Lane, Bombay.

Published by Shâha Naginbhai Ghelâbhai Javeri, for Sheth Devchand Lalbhâi Jain Pustakoddhâr fund,
at the office of Sheth Devchand Lalbhâi Jain P. Fund, No 426 Javeri Bazar, Bombay.

श्रेष्ठिदेवचन्द्र लालभाई-जैनपुस्तकोद्धार-ग्रन्थाङ्कः-

॥ अहम् ॥

श्रीचतुर्दशपूर्वधरश्रुतस्थविरविहितं ।

श्रीमन्मलयगिर्याचार्यप्रणीतविद्युत्तियुतं ।

श्रीजीवाजीवाभिगमसूत्रम् (तृतीयमुपाङ्गम्)

प्रणमत पदनखतेजःप्रतिहृत्तनिःशेषनञ्जनतिमिरम् । वीरं परतीर्थियशोद्धिरदघटाध्वंसकेसरिणम् ॥ १ ॥

प्रणिपत्य गुरुन् जीवाजीवाभिगमस्य विद्युत्तिमहमनघाम् । विदधे गुरुपदेशात्प्रबोधमाधातुमल्पधियाम् ॥ २ ॥

इह रागद्वेषाद्यभिभूतेन सांसारिकेण सत्त्वेनाविषण्णशरीरमानसिकदुःखोपनिपातपीडितेन तदुपनोदाय हेयोपादेयपदार्थपरिज्ञाने यत्न आश्लेषः, स च विशिष्टविवेकप्रतिपत्तिमन्तरेण न भवति, विशिष्टश्च विवेको न प्राप्ताशेषातिशयकलापाप्तोपदेशमृते, आप्तश्च राग-

संयमप्रवृत्त्या सकलकर्मक्षयोपपत्तेः, ततः प्रयोजनवान् अधिकृताध्ययनप्रारम्भप्रयासः, अभिधेयं जीवाजीवस्वरूपं, तच्चाधिकृताध्यय-
 ननाम्नो यथार्थत्वमात्रादव्यवगतं ?, सम्बन्धश्च द्विधा—उपायोपेयभावलक्षणो गुरुपूर्वकमलक्षणश्च, तत्राद्यस्तर्कोनुसारिणः प्रति, तद्यथा—
 वचनरूपापन्नं प्रकरणमुपायस्तत्परिज्ञानं चोपेयं, गुरुपूर्वकमलक्षणः केवलश्रद्धानुसारिणः प्रति, स चैवम्—अर्थतो भगवता वर्द्धमान-
 स्वामिना जीवाजीवाभिगम उक्तः, सूत्रतो द्वादशशब्देषु गणधरैः, ततोऽपि मन्दमेधसामनुग्रहायातिशायिभिश्चतुर्दशपूर्वधरैस्तृतीयस्मा-
 दङ्गादाकृष्य पृथगध्ययनत्वेन व्यवस्थापितः, अमुमेव सम्बन्धमनुविचिन्त्य स्थविरा भगवन्तः प्रज्ञापितवन्त इति प्रतिपादयिष्यति २, इदं
 च जीवाजीवाभिगमाल्यमध्ययनं सम्यग्ज्ञानहेतुत्वात् अत एव (च) परम्परया मुक्तिपदप्रापकत्वाच्छ्रेयोभूतम् अतो मा भूदत्र
 विघ्न इति विघ्नविनायकोपशान्तये शिष्याणां मङ्गलबुद्धिपरिग्रहाय स्वतो मङ्गलभूतेऽप्यस्मिन् मङ्गलमुपन्यस्यते, तच्चादिमध्यावसानभे-
 दात्रिधा, तत्रादिमङ्गलम् 'इह खलु जिणमय' मित्यादि, अत्र जिननामोत्कीर्तनं मङ्गलं, मङ्गलं च नामादिभेदाच्चतुर्धा, तत्रेदं नोआग-
 मतो भावमङ्गलम्, एतच्चाधिकृताध्ययनार्थपारगमनकारणं, मध्यमङ्गलं द्वीपसमुद्रस्वरूपकथनं, निमित्तशास्त्रे हि द्वीपसमुद्रनामग्रहणं
 परममङ्गलमिति निवेदितं, तथा च द्वीपसमुद्रादिनामग्रहणाधिकारे तत्रोक्तम्—'जो' जं पसत्थमतथं पुच्छइ तस्सऽथसंपत्ती" इत्यादि,
 एतच्चाधिकृताध्ययनार्थस्थिरीकरणहेतुः, अवसानमङ्गलं "दसविहा सव्वजीवा" इत्यादिरूपं, सर्वजीवपरिज्ञानहेतुत्वेन माङ्गलिकत्वात्,
 तच्च शिष्यप्रशिष्यसन्तानाव्यवच्छेदार्थम्, उक्तंच—'तं मंगैलमाईए मज्झे पज्जंतए य सत्थस्स । पढमं सुत्तथाविघपारगमणाय निदिट्ठं

१ यो यं प्रशस्तमर्थं पृच्छति तस्यार्थसंप्राप्तिः. २ तन्मङ्गलमादौ मध्ये पर्यन्ते च शास्त्रस्य । प्रथमं सूत्रार्थस्याभिन्नेन पारगमनाय निर्दिष्टम् ॥ १ ॥

॥ १ ॥ तस्सेव उ थिज्जत्थं मञ्झिमयं अंतिअंपि तस्सेव । अब्बोच्छित्तिनिमित्तं सिस्सपसिस्साइवंस्स ॥ २ ॥” अथ कथं सकल-
मेवेदमध्ययनं स्वतो मङ्गलभूतम् ?, उच्यते, निर्जरार्थत्वात्तपोवत्, निर्जरार्थता च सम्यग्ज्ञानरूपत्वात्, उक्तं च—“जं अण्णाणी कम्मं
खवेइ बहुयाहिं वासकोडीहिं । तं नाणी तिहिं गुत्तो खवेइ ऊसासमेत्तेणं ॥ १ ॥” मङ्गलशब्दव्युत्पत्तिश्चेयम्—उख णख वख मखे-
त्यादि दण्डकधातुः, मङ्गयतेऽधिगम्यते हितमनेनेति मङ्गलम्, अथवा मङ्ग इति धर्मस्याख्या तं लाति—आदत्ते इति मङ्गलं, तथा
चास्मिन्नध्ययने मनसि भावतः परिणमति समुपजायते सुविशुद्धसम्यग्दर्शनादिको भावधर्मः, उक्तं च—“अंगिज्जाएऽधिगम्मइ जेण हियं
तेण मंगलं होइ । अहवा मंगो धम्मो तं लाति तयं समादत्ते ॥१॥” इति, यदिवा मां गालयति—अपनयति भवादिति मङ्गलं, मा भूद्-
गलो—चित्तो गालो वा—नाशः शास्त्रस्यास्मादिति मङ्गलं, पृपोदरादित्वादिष्टरूपनिष्पत्तिः ३ ॥ तदेवं प्रयोजनादित्रितयं मङ्गलं चोपदर्शि-
तम्, अधुनाऽनुयोगः प्रारभ्यते, अथानुयोग इति कः शब्दार्थः?, उच्यते, सूत्रपाठानन्तरमनु—पश्चात् सूत्रस्यार्थेन सह योगो—घटनाऽ-
नुयोगः, सूत्राध्ययनात्पश्चादर्थकथनमिति भावना, यद्वाऽनुकूलः—अविरोधी सूत्रस्यार्थेन सह योगोऽनुयोगः, तत्रेदमादिसूत्रम्—

॥ ऐं नमः ॥ इह खलु जिणमयं जिणाणुमयं जिणाणुलोमं जिणप्पणीतं जिणप्खविचं जिणक्खायं
जिणाणुचिन्नं जिणपणत्तं जिणदेसियं जिणपसत्थं अणुब्बीइए तं सदहमाणा तं पत्तियमाणा तं
रोएमाणा थेरा भगवंतो जीवाजीवाभिगमणाममज्झयणं पणवइंसु (सू० १)

१ तस्यैव तु स्वर्यार्थं मध्यममन्त्यमपि तस्यैव । अब्युच्छित्तिनिमित्तं शिष्यप्रशिष्यादिवंशे ॥ २ ॥ २ यदज्ञानी कर्म क्षुपयति बहुकामिर्बर्षकोटीभिः । तज्ज्ञानी
त्रिभिर्मुस- क्षुपयत्युच्छ्वासमात्रेण ॥ १ ॥ ३ मङ्गयतेऽधिगम्यते येन हितं तेन मङ्गलं भवति । अथवा मङ्गो धर्मस्तं लाति तर्कं समादत्ते ॥ १ ॥

श्री देवचंद लालभाई जहवेरी.

जन्म १९०९ वैक्रमाब्दे

निर्याणम् १९६२ वैक्रमाब्दे

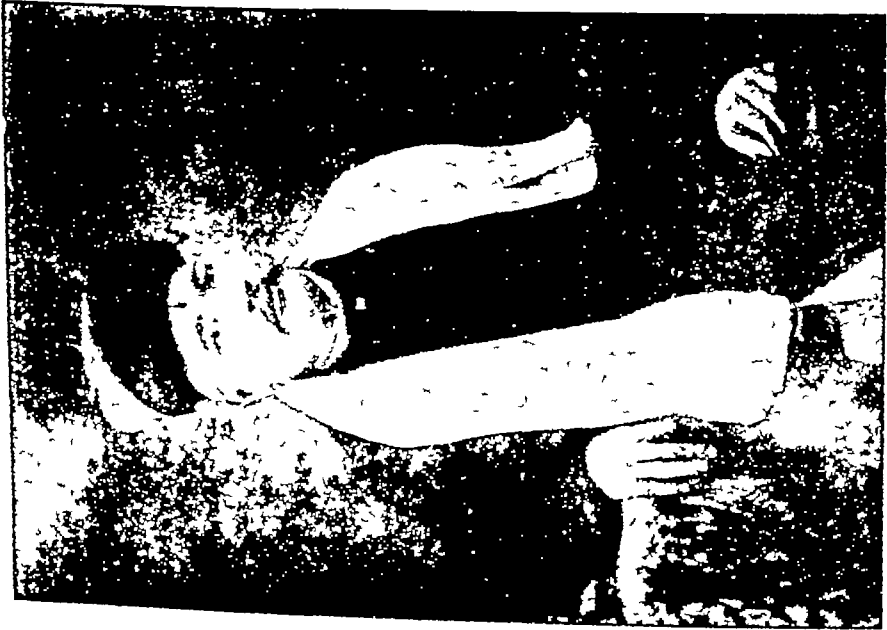
कार्तिकशुक्लैकादश्यां, सूर्यपुरे

पौषकृष्णतृतीयायाम्, मुम्बय्याम्.

The Late Sheth Devchand Lalbhai Javeri.

Born 1853 A. D. Surat.

Died 13th January 1906 A. D. Bombay

'इह' अस्मिन् प्रवचने खलुशब्दोऽवधारणे इहैव प्रवचने न शेषेषु शाक्यादिप्रवचनेषु, अथवा 'इहे'ति मनुष्यलोके, खलुशब्दो
 वाक्यालङ्कारे, 'जिनमत'मिति रागादिशत्रून् जयति स्म (इति) जिनः, स च यद्यपि छद्मस्थवीतरागोऽपि भवति तथाऽपि तस्य तीर्थ-
 प्रवर्तकत्वायोगादुत्पन्नकेवलज्ञानस्तीर्थकृदभिवृह्यते, सोऽपि च वर्द्धमानस्वामी, तस्य वर्त्तमानतीर्थोधिपतित्वात्, तस्य जिनस्य-वर्द्धमानस्वा-
 मिनो मतम्-अर्थतस्तैव प्रणीतत्वादाचारादि द्वष्टिवादपर्यन्तं द्वादशशङ्कं गणपिटकं, कथम्भूतं वर्द्धमानस्वामिजिनमतमित्याह—'जिनानु-
 मतं' जिनानाम्-अतीतानागतवर्त्तमानानामृषभपद्मनाभसीमन्धरस्वामिप्रभृतीनामनुमतम्-आनुकूल्येन संमतं वस्तुतत्त्वमपवर्गमार्गं च प्रति-
 मनागपि विसंवादाभावादिति जिनानुमतम्, एतेन सर्वेषामपि तीर्थकृतां परस्परमविसंवादिवचनता प्रवेदिता, पुनः कथम्भूतमि-
 त्याह—'जिनानुलोमं' जिनानाम्-अवध्यादिजिनानामनुलोमम्-अनुकूलमनुगुणमिति भावः, एतद्वशादवध्यादिजिनत्वप्राप्तेः, तथाहि-
 यथोक्तमिदं जिनमतमासेवमानाः साधवोऽवधिमनःपर्यायकेवललाभमासाद्यन्त्येवेति, तथा 'जिनप्रणीतं' जिनेन-भगवता वर्द्धमान-
 स्वामिना प्रणीतं समस्त्वार्यसङ्ग्रहात्मकमातृकापदत्रयप्रणयनाजिनप्रणीतं, भगवान् हि वर्द्धमानस्वामी केवलज्ञानावाप्तावाप्तौ बीजबुद्धि-
 त्वादिपरमगुणकलितान् गौतमादीन् गणधारिणः प्रत्येत्न्मातृकापदत्रयमुक्तवान् "उत्पन्ने इ वा विगमे इ वा ध्रुवे इ वा" इति, एतच्च पद-
 त्रयमुपजीव्य गौतमादयो द्वादशशङ्कं विरचितवन्तस्ततो भवत्येतज्जिनमतं जिनप्रणीतमिति, एतेनागमस्य सूत्रतः पौरुषेयत्वमावेदितं,
 पुरुषव्यापारमन्तरेण वचनानामसंभवात्, न खलु पुरुषव्यापारमन्तरेण नभसि ध्वनन्तः शब्दा उपलभ्यन्त इति, तेन यदवादि परैः
 —'वचनाजिनसंबुद्धिस्तत्रैरर्थक्यमन्यथा । अपौरुषेयमेवेदं, धर्माधर्मनिबन्धनम् ॥ १ ॥' इति तदपास्तमवसेयमिति, तत्र मा भूत्क-
 स्याप्येवमाशङ्का-यथेदमविज्ञातार्थमेव तत्त्वतः साक्षात्सर्वज्ञादपि श्रवणे सर्वज्ञविवक्षाया अत्यक्षत्वेन ग्रहणाभावे विवक्षितशब्दार्थपरि-

यद्यपि नाम कालवैगुण्यतो मेधादिगुणहीनाः प्राणिनस्तथाऽप्यतः स्वल्पमप्यधिगतं भवच्छेदायेत्याद्रिचित्तया मन्यमानाः, तथा 'तत्' जिनमतमेव 'प्रीयमाणाः' असङ्गशक्तिप्रीत्या पश्यन्तः, तथा 'तत्' जिनमतमेव 'रोचयन्तः' सालीभावेनानुभवन्तः, क एते इत्याह—'स्थ-
विरा भगवन्तः' तत्र धर्मपरिणत्या निवृत्तासमञ्जसक्रियामतयः स्थविरा इव स्थविराः, परिणतसाधुभावा आचार्यो इति गर्भः, 'भग-
वन्तः' श्रुतैश्वर्योदियोगाद् भगवन्तः कषायादीनिति भगवन्तः पृषोदरादित्वात्रकारलोपः, 'जीवाजीवाभिगमं नाम' नाम्ना जीवाजीवा-
भिगमं, नामचशब्दस्यात्राव्ययत्वात्ततः परस्य तृतीयैकवचनस्य लोपः, जीवानाम्—एकेन्द्रियादीनाम् अजीवानां—धर्मास्तिकायादीनाम-
भिगमः—परिच्छेदो यस्मिन् तत् जीवाजीवाभिगमम्, इदं चान्वर्थप्रधानं नाम यथा ज्वलतीति ज्वलन इत्यादि, किं तदित्याह—अधी-
यत इति 'अध्ययनं' विशिष्टार्थध्वनिसंदर्भरूपं 'प्रज्ञापितवन्तः' प्ररूपितवन्तः, एतेन गुरुरपर्वकमलक्षणः सम्बन्धः साक्षादुपदर्शितः,
एतदुपदर्शनादभिधेयादिकमपि सिद्धं यथोक्तमन्तरमिति कृतं प्रसङ्गेन ॥

से किं तं जीवाजीवाभिगमे ?, जीवाजीवाभिगमे डुविहे पन्नत्ते, तंजहा—जीवाभिगमे य अजी-
वाभिगमे य ॥ (सू० २)

अथास्य सूत्रस्य किमैदम्पर्यम् ?, उच्यते, प्रश्नसूत्रमिदम्, एतच्चादातुपन्यस्यत्रिदं ज्ञापयति—पृच्छतो मध्यस्थस्य बुद्धिमतो भगवदह-
दुपदिष्टतत्त्वस्य तत्त्वप्ररूपणा कार्यो नान्यस्येति, अक्षरगमनिका लेवम्—शेषब्दो मगधदेशप्रसिद्धो निपातोऽथशब्दार्थे, अथशब्दश्च
प्रक्रियाद्यर्थाभिधायी, उक्तं च—'अथ प्रक्रियाप्रश्नानन्तर्यमङ्गलोपन्यासप्रतिवचनसमुच्चयेष्वि'ति, इह तूपन्यासे, किंशब्दः परप्रश्ने, स
चाभिधेयथावत्स्वरूपानिर्ज्ञाति नपुंसकलिङ्गतया निर्दिश्यते, तथा चोक्तम्—'अव्यक्ते गुणसन्दोहे नपुंसकलिङ्गं प्रयुज्यते' ततः पुन-

रथापेक्षया यथाभिधेयमभिसंवध्यते इति, अथ 'किं तज्जीवाजीवाभिगमं' इति, अथवा प्राकृतशैल्या 'अभिधेयवल्लिङ्गवचनानि भवन्ती'ति न्यायात् किं तदिति—कोऽसावित्यस्मिन्नर्थे द्रष्टव्यं, ततोऽयमर्थः—कोऽसौ जीवाजीवाभिगमः? इति, एवं सामान्येन केनचित्प्रश्ने कृते सति भगवान् गुरुः शिष्यवचनानुरोधेनादराधानार्थं किञ्चित्प्रत्युच्चार्यह—'जीवाजीवाभिगमः' अनन्तरोदितशब्दार्थः 'द्विविधः' द्विप्रकारः प्रज्ञप्तस्तीर्थकरगणधरैः, अनेन चागृहीतशिष्याभिधानेन निर्वचनसूत्रेणैतदाह—न सर्वमेव सूत्रं गणधरप्रश्नतीर्थकरनिर्वचनरूपं किन्तु किञ्चिदन्यथापि, केवलं सूत्रं बाहुल्येन गणधरैर्हृब्धं स्तोकं शेषैः, यत उक्तम्—“अस्थं भासइ अरिहा” इत्यादि, 'तद्यथे'ति वक्ष्यमाणभेदकथनोपन्यासार्थः, स जीवाजीवाभिगमो यथा द्विविधो भवति तथोपन्यस्यत इति भावः, जीवाभिगमश्चाजीवाभिगमश्च, चशब्दौ वस्तुतत्त्वमङ्गीकृत्य द्वयोरपि तुल्यकक्षतोद्भावनार्थो, आह—जीवाजीवाभिगमः प्रश्नसूत्रे संवलित उपन्यस्तस्तं तथैवोच्चार्यासंवलितनिर्वचनाभिधानमयुक्तं, असंवलिते संवलितविधानायोगात्, नैष दोषः, प्रश्नसूत्रेऽप्यसंवलितस्यैवोपन्यासात्, भिन्नजातीययोरेकत्वायोगात् ॥ तत्र यद्यपि 'यथोद्देशस्तथा निर्देश' इति न्यायोऽस्ति, तथाऽप्यल्पतरवक्तव्यत्वात् प्रथमतोऽजीवाभिगममभिधिसुस्तत्प्रश्नसूत्रमाह—

से किं तं अजीवाभिगमे ?, अजीवाभिगमे दुविहे पन्नत्ते, तंजहा—रुविअजीवाभिगमे य अरुविअजीवाभिगमे य ॥ (सू० ३) से किं तं अरुविअजीवाभिगमे ?, अरुविअजीवाभिगमे दसविहे प०, तंजहा—धम्मत्थिकाए एवं जहा पणवणाए जाव सेत्तं अरुविअजीवाभिगमे (सू० ४) । से किं तं रुविअजीवाभिगमे ?, रुविअजीवाभिगमे चउव्विहे पणत्ते, तंजहा—खंधा खंधदेसा

खंधपपएसा परमाणुपोगला, ते समासतो पंचविहा पणत्ता, तंजहा-वणणपरिणया गंध० रस०
फास० संठाणपरिणया, एवं ते ५ जहा पणवणाए, सेत्तं रूविअजीवाभिगमे, सेत्तं अजीवा-
भिगमे (सू० ५)

अथ कोऽसौ अजीवाभिगमः ? , सूरिराह—अजीवाभिगमो द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—रूप्यजीवाभिगमोऽरूप्यजीवाभिगमश्च, रूपमे-
षामस्तीति रूपिणः, रूपग्रहणं गन्धादीनामुपलक्षणं, तद्व्यतिरेकेण तस्यासम्भवात्, तथाहि—प्रतिपरमाणु रूपरसगन्धस्पर्शाः, उक्तं च
—“कारणमेव तदन्त्यं सूक्ष्मो नित्यश्च भवति परमाणुः । एकरसगन्धवर्णो द्विस्पर्शः कार्यलिङ्गश्च ॥ १ ॥” एतेन यदुच्यते कैश्चित्
‘भिन्ना एव रूपपरमाणवो भिन्नाश्च पृथक् पृथक् रसादिपरमाणव’ इति, तदपास्तमवसेयं, प्रत्यक्षवाधितत्वात्, तथाहि—य एव नैरन्त-
र्येण कुचकलशोपरिनिविष्टा रूपपरमाणव उपलब्धिगोचरास्तेष्वेवाव्यवच्छेदेन सकलेष्वपि स्पर्शोऽप्युपलभ्यते, य एव च घृतादिरसपर-
माणवः कर्पूरादिगन्धपरमाणवो वा तेष्वेव नैरन्तर्येण रूपं स्पर्शश्चोपलब्धिविषयः, अन्यथा सान्तरा रूपादयः प्रतीतिपथमिश्रियुः, न च
सान्तराः प्रतीयन्ते, तस्मादव्यतिरेकः परस्परं रूपादीनामिति, रूपिणश्च तेऽजीवाश्च रूप्यजीवास्तेषामभिगमो रूप्यजीवाभिगमः पुद्गल-
रूपाजीवाभिगम इतियावत्, पुद्गलानामेव रूपादिमत्त्वात्, रूपव्यतिरिक्ता अरूपिणो—धर्मास्तिकायादयस्ते च तेऽजीवाश्चारूप्यजीवा-
स्तेषामभिगमोऽरूप्यजीवाभिगमः ॥३॥ तत्रारूपिणः प्रत्यक्षाद्यविषयाः केवलमागमप्रमाणगम्यास्तत्त्वत इति प्रथमतस्तद्विषयं प्रभसूत्रमाह—
सुगमं, सूरिराह—‘अरुवी’त्यादि ॥ अरूप्यजीवाभिगमः ‘दशविधः’ दशप्रकारः प्रज्ञप्तः, तदेव दशविधत्वमाह—तंजहेत्यादि, ‘तद्य-
थे’ति वक्ष्यमाणभेदकथनोपन्यासार्थः, धर्मास्तिकायः, ‘एवं जहा पणवणाए’ इति ‘एवम्’ उक्तेन प्रकारेण यथा प्रज्ञापनायां तथा

वक्तव्यं तावद् यावत् 'सेत्तं असंसारसमापन्नजीवाभिगमे' इति, तच्चैवम्—“धम्मस्थिकाए धम्मस्थिकायस्स देसे धम्मस्थिकायस्स प-
 एसा अधम्मस्थिकाए अधम्मस्थिकायस्स देसे अधम्मस्थिकायस्स पएसा आगासत्थिकाए आगासत्थिकायस्स देसे आगासत्थिकायस्स
 पएसा अद्धासमये” इति, तत्र जीवानां पुद्गलानां च स्वभावत एव गतिपरिणामपरिणतानां तत्त्वभावधारणात्पोषणाद्धर्मः अस्त्यः—प्रदेशा-
 स्तेषां कायः—सङ्घातः “गण काए य निकाए खंधे वगगे तहेव रासी य” इति वचनात् अस्तिकायः—प्रदेशसङ्घात इत्यर्थः, धर्मश्चा-
 सावस्तिकायश्च धर्मास्तिकायः, अनेन सकलधर्मास्तिकायरूपमवयविद्रव्यमाह, अवयवी च नाम अवयवानां तथारूपः सङ्घातपरिणाम-
 विशेष एव, न पुनरवयवद्रव्येभ्यः पृथगर्थान्तरद्रव्यं, तस्यानुपलम्भात्, तन्तव एव हि आतानवितानरूपसङ्घातपरिणामविशेषमापन्ना
 लोके पटव्यपदेशमाज उपलभ्यन्ते, न तदतिरिक्तं पटाख्यं नाम द्रव्यम्, उक्तं चान्यैरपि—“तन्त्वादिव्यतिरेकेण, न पटाद्युपलम्भ-
 नम् । तन्त्वादयोऽविशिष्टा हि, पटादिव्यपदेशिनः ॥ १ ॥” कृतं प्रसङ्गेन, अन्यत्र धर्मसङ्ग्रहणिटीकादावेतद्वादस्य चर्चितत्वात्,
 तथा तस्यैव बुद्धिपरिकल्पितो ह्यादिप्रदेशालको विभागो धर्मास्तिकायस्य देशः, धर्मास्तिकायस्य प्रदेशः—प्रकृष्टा देशः प्रदेशः, प्रदेशा
 निर्विभागा भागा इति, ते चासङ्ख्येयाः, लोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्तेषाम्, अत एव बहुवचनं, धर्मास्तिकायप्रतिपक्षभूतोऽधर्मास्तिकायः,
 किमुक्तं भवति?—जीवानां पुद्गलानां च स्थितिपरिणामपरिणतानां तत्परिणामोपष्टम्भकोऽमूर्त्तोऽसङ्ख्यातप्रदेशालकोऽधर्मास्तिकायः, अध-
 र्मास्तिकायस्य देश इत्यादि पूर्ववत्, तथा आ—समन्तात्सर्वोण्यपि द्रव्याणि काशन्ते—दीप्यन्तेऽत्र व्यवस्थितानीत्याकाशम्, अस्त्यः—
 प्रदेशास्तेषां कायोऽस्तिकायः, आकाशं च तदस्तिकायश्चाकाशास्तिकायः, आकाशास्तिकायस्य देश इत्यादि प्राग्वत्, नवरमस्य प्रदेशा
 अनन्ताः, अलोकस्थानन्तत्वात्, ‘अद्धासमय’ इति, अद्धेति कालस्याख्या, अद्धा चासौ समयश्चाद्धासमयः, अथवाऽद्धायाः समयो—

निर्विभागो भागोऽद्वासमयः, अयं चैक एव वर्तमानः परमार्थतः सन् नातीतानागताः, तेषां यथाक्रमं विनष्टानुत्पन्नत्वात्, ततः काय-
त्वाभावादेशप्रदेशकल्पनाविरहः, अथाकाशकालौ लोकेऽपि प्रतीताविति तौ श्रद्धातुं शक्येते, धर्माधर्मास्तिकायौ तु कथं प्रत्येतव्यौ ?
येन तद्विषया श्रद्धा भवेत्, उच्यते, गतिस्थितिकार्यदर्शनात्, तथाहि—यद् यदन्वयव्यतिरेकानुविधायि तत्तद्धेतुकमिति व्यवहर्तव्यं,
यथा चञ्चुरिन्द्रियान्वयव्यतिरेकानुविधायि चाक्षुषं विज्ञानं, तथा च जीवानां पुद्गलानां च गतिस्थितिपरिणामपरिणतानामपि गतिस्थिती
यथाक्रमं धर्माधर्मास्तिकायान्वयव्यतिरेकानुविधायिन्यौ, तस्मात्ते तद्धेतुके, न चायमसिद्धो हेतुः, तथाहि—जीवानां पुद्गलानां च गति-
स्थितिपरिणामपरिणतानामपि गतिस्थिती न तत्परिणमनमात्रहेतुके, तन्मात्रहेतुकतायामलोकेऽपि तत्प्रसक्तेः, अथ न तत्परिणमनमात्रं
हेतुः किन्तु विशिष्टः परिणामः, स चेत्यभूतो यथा लोकमात्रक्षेत्रस्थान्तरेऽत्र गतिस्थितिभ्यां भवितव्यं न बहिः प्रदेशमात्रमप्यधिकं,
ननु स एवेत्थम्भूतो विशिष्टपरिणाम आकालं जीवानां पुद्गलानां चोत्कर्षतोऽप्येतावत्प्रमाण एवाभूद् भवति भविष्यति वा न तु कदा-
चनाप्यधिकतर इत्यत्र किं नियामकं?, यथा हि किल परमाणुमात्रक्षेत्रातिक्रममादिं कृत्वोत्कर्षतश्चतुर्दशरज्ज्वात्मकमपि
क्षेत्रं यावद् गतिरूपजायते तथा परतोऽपि प्रदेशमात्रमप्यधिका किं न भवति?, तस्मादवश्यमत्र किञ्चिन्नियामकमपरं वक्तव्यं, तच्च
धर्माधर्मास्तिकायावेव नाकाशमात्रम्, आकाशमात्रस्यालोकेऽपि सम्भवात्, नापि लोकपरिमिताकाशम्, इतरेतराश्रयदोषप्रसङ्गात्,
तथाहि—जीवानां पुद्गलानां चान्यत्र गतिस्थित्योरभावे सिद्धे सति विवक्षितस्य परिमितस्याकाशस्य लोकत्वसिद्धिः, तत्सिद्धौ चान्यत्र
जीवपुद्गलानां गतिस्थित्यभावसिद्धिरित्येकाभावेऽन्यतरस्याप्यभावः, अथ किमिदमसंबद्धमुच्यते?, यत् लोकत्वेन सम्प्रति व्यवद्ध्यते
क्षेत्रं, तावन्मात्रस्यैवाकाशखण्डस्य गतिस्थित्युपटम्भकस्वभावो न परस्य प्रदेशमात्रस्यापि ततो न कश्चिदोषः, ननु तावन्मात्रस्यैवाकाशस्य

स स्वभावो न परस्य प्रदेशमात्रस्यापीत्यत्रापि सुधियः कारणान्तरं मृगयन्ते, आकाशत्वमात्रस्योभयत्रापि तुल्यत्वात्, विशेषणमन्तरेण च वैशिष्ट्यायोगात्, कारणान्तरं धर्माधर्मास्तिकायभावाभावावेव नापरमिति स्थितम्, अन्यच्च—तावन्मात्रस्याकाशखण्डस्य स स्वभावो न परस्येत्यपि कुतः प्रमाणात्परिकल्प्यते?, आगमप्रमाणादिति चेत् तथाहि—तावत्येवाकाशखण्डे जीवानां च पुद्गलानां च गतिस्थितिमतौ गतिस्थिती तत्र तत्र व्यावर्ण्येते न परत इति, यद्येवं तर्ह्यौगमप्रामाण्यबलादेव धर्माधर्मास्तिकायावपि गतिस्थितिनिबन्धनमिष्येयातां किमाकाशखण्डस्य निर्मूलस्वभावान्तरपरिकल्पनाऽऽयासेनेति कृतं प्रसङ्गेन । अथामीषामित्थं क्रमोपन्यासे किं प्रयोजनम्?, उच्यते, इह धर्मास्तिकाय इति पदं मङ्गलभूतम्, आदौ धर्मशब्दान्वितत्वात्, पदार्थप्ररूपणा च सम्प्रत्युत्क्षिप्ता वर्तते, ततो मङ्गलार्थमादौ धर्मास्तिकायस्योपादानं, धर्मास्तिकायप्रतिपक्षभूतश्चाधर्मास्तिकाय इति तदनन्तरमधर्मास्तिकायस्य, द्वयोरपि चानयोरधारभूतमाकाशमिति तदनन्तरमाकाशास्तिकायस्य, ततः पुनरजीवसाधर्म्योद्द्विधासमयस्य, अथवा इह धर्माधर्मास्तिकायौ विभू न भवतः, तद्विभूत्वेन तत्सामर्थ्यतो जीवपुद्गलानामस्खलितप्रचारप्रवृत्तेर्लोकव्यवस्थाऽनुपपत्तेः, अस्ति च लोकालोकव्यवस्था, तत एतावविभू सन्तौ यत्र क्षेत्रे समवगाढौ तावत्प्रमाणौ लोकः; शेषस्वलोक इति सिद्धम्, उक्तं च—“धर्माधर्मविभूत्वात्सर्वत्र च जीवपुद्गलविचारात् । नालोकः कश्चित्स्यान्न च संमतमेतदर्थार्णाम् ॥ १ ॥ तस्माद्धर्माधर्मावगाढौ व्याप्य लोकलं सर्वम् । एवं हि परिच्छिन्नः सिद्ध्यति लोकस्तदविभूत्वात् ॥ २॥” तत एवं लोकालोकव्यवस्थाहेतू धर्माधर्मास्तिकायावित्यनयोरदादुपादानं, तत्रापि माङ्गलिकत्वात् प्रथमतो धर्मास्तिकायस्य, तत्प्रतिपक्षत्वात् ततोऽधर्मास्तिकायस्य, ततो लोकालोकव्यापित्वादाकाशास्तिकायस्य, तदनन्तरं लोके समयासमयक्षेत्रव्यवस्थाकारित्वाद्द्विधासमयस्य, एवमागमादुसारेणान्यदपि श्रुत्यनुपाति वक्तव्यमित्यलं प्रसङ्गेन, प्रकृतं अत्रोपसंहारवाक्यं—“सेत्तं अरूविअजीवाभि-

गमे' । अत ऊर्ध्वसिद्धं सूत्रम्—'से किं तं रूविअजीवाभिगमे ?, रूविअजीवाभिगमे चउव्विहे पणत्ते, तं०—खंधा खंधेसा खंधपएसा परमाणुपुगला' इह स्कन्धा इत्यत्र बहुवचनं पुद्गलस्कन्धानामनन्तत्वख्यापनार्थं, तथा चोक्तम्—'द्ववतो णं पुग्गलत्थिकाए णं अनन्ते" इत्यादि, 'स्कन्धदेशाः' स्कन्धानामेव स्कन्धत्वपरिणाममजहतां बुद्धिपरिकल्पिता द्व्यादिप्रदेशात्मका विभागाः, अत्रापि बहुवचनमनन्तप्रदेशिकेषु स्कन्धेषु स्कन्धदेशानन्तत्वसंभावनार्थं, 'स्कन्धप्रदेशाः' स्कन्धानां स्कन्धत्वपरिणाममजहतां अकृष्टा देशाः—निर्विभागा भागाः परमाणव इत्यर्थः, 'परमाणुपुद्गलाः' स्कन्धत्वपरिणामरहिताः केवलाः परमाणवः ॥ अत ऊर्ध्वं सूत्रमिदम्—'ते समासतो पंचविधा पन्नत्ता, तंजहा—वण्णपरिणया गंधपरिणता रसपरिणता फासपरिणता संठाणपरिणता, तत्थ णं जे वण्णपरिणया ते पंचविहा पन्नत्ता, तंजहा—कालवण्णपरिणता नीलवण्णपरिणता इत्यादि तावद् यावत् 'सेत्तं रूविअजीवाभिगमे, सेत्तं अजीवाभिगमे ॥

से किं तं जीवाभिगमे ?, जीवाभिगमे डुविहे पणत्ते, तंजहा—संसारसमावण्णगीवाभिगमे य असंसारसमावण्णगीवाभिगमे य (सू० ६) से किं तं असंसारसमावण्णगीवाभिगमे ?, २ डुविहे पणत्ते, तंजहा—अणंतरसिद्धासंसारसमावण्णगीवाभिगमे य परंपरसिद्धासंसारसमावण्णगीवाभिगमे य । से किं तं अणंतरसिद्धासंसारसमावण्णगीवाभिगमे ?, २ पण्णरसविहे पणत्ते, तंजहा—तित्थसिद्धा जाव अणेगसिद्धा, सेत्तं अणंतरसिद्धा । से किं तं परंपरसिद्धासंसारसमावण्णगीवाभिगमे ?, २ अणेगविहे पणत्ते, तंजहा—पढमसमयसिद्धा दुसमय-

सिद्धा जाव अणंतसमयसिद्धा, से तं परंपरसिद्धासंसारसमावणगजीवाभिगमे, सेतं असं-
सारसमावणगजीवाभिगमे (सू० ७)

संसरणं संसारो—नारकतिर्यङ्नरामरभवभ्रमणलक्षणस्तं सम्यग्—एकीभावेनापन्नाः—प्राप्ताः संसारसमापन्नाः—संसारवर्तिनस्ते च ते जीवाश्च तेषामभिगमः संसारसमापन्नजीवाभिगमः, तथा न संसारोऽसंसारः—संसारप्रतिपक्षभूतो मोक्ष इत्यर्थः तं समापन्ना असंसारसमापन्नास्ते च ते जीवाश्च तेषामभिगमोऽसंसारसमापन्नजीवाभिगमः, चशब्दौ उभयेषामपि जीवानां जीवत्वं प्रति तुल्यकक्षतासूचकौ, तेन ये विध्यातप्रदीपकल्पं निर्वाणमभ्युपगतवन्तः ये च नवानामासगुणानामत्यन्तोच्छेदेन ते निरस्ता द्रष्टव्याः, तथाभूतमोक्षाभ्युपगमे तदर्थं प्रेक्षावतां प्रवृत्त्यनुपपत्तेः, न खलु सचेतनः स्वधाय कण्ठे कुठारिकां व्यापारयति, दुःखितोऽपि हि जीवन् कदाचिद् भद्रमाप्नुयात् मृतेन तु निर्मूलमपि हस्तिताः सम्पद् इति, इह केवलान् अजीवान् जीवांश्चानुचार्याभिगमशब्दसंवलितप्रश्नोऽभिगमव्यतिरेकेण प्रतिपत्तेरसम्भवतस्तेषामभिगमगम्यताधर्मख्यापनार्थः तेन 'सदेवेद'मिल्यादि सदद्वैताद्यभ्युपगमेऽभिगमगम्यतारूपधर्मयोगतः प्रतिपत्तेरेवासम्भवात् । तत्राल्पवक्तव्यत्वात्प्रथमतोऽसंसारसमापन्नजीवाभिगमसूत्रम्—'से किं तं असंसारसमावन्नजीवाभिगमे ? २ दुविहे पं०, तं०—अनंतरसिद्धअसंसारसमावन्नजीवाभिगमे परंपरसिद्धअसंसारसमावन्नजीवाभिगमे य' इत्यादि तावद्वाच्यं यावदुपसंहारवाक्यं 'सेतं असंसारसमापन्नजीवाभिगमे' अस्य व्याख्यानं प्रज्ञापनाटीकातो वेदितव्यं, तत्र सविलारमुक्तात् ॥ सम्प्रति संसारसमापन्नजीवाभिगममभिधित्सुस्तत्रश्रूसूत्रमाह—

से किं तं संसारसमावन्नजीवाभिगमे ? संसारसमावणएसु णं जीवेसु इमाओ णव पडिवत्तीओ

एवमाहिंजति, तं०—एगे एवमाहंसु—दुविहा संसारसमावणगा जीवा पं०, एगे एवमाहंसु—तिविहा संसारसमावणगा जीवा पं०, एगे एवमाहंसु—चउन्विहा संसारसमावणगा जीवा पं०, एगे एवमाहंसु—पंचविहा संसारसमावणगा जीवा पं०, एतेणं अभिलावेणं जाव दसविहा संसार-समावणगा जीवा पणत्ता (सू० ८)

सूरिराह—संसारसमापन्नेषु णमिति वाक्यालङ्कारे जीवेषु 'इमाः' वक्ष्यमाणलक्षणा 'नव प्रतिपत्तयो' द्विप्रत्यवतारमादौ कृत्वा दशप्रत्यवतारं यावद् ये नव प्रत्यवतारास्तद्रूपाणि प्रतिपादनानि संवित्तय इतियावत् 'एवं' वक्ष्यमाणया रीत्याऽऽख्यायन्ते पूर्वसूरिभिः, इह प्रतिपत्त्याख्यानेन प्रणालिक्रयाऽर्थोख्यानं द्रष्टव्यं, प्रतिपत्तिभावेऽपि शब्दादर्थे प्रवृत्तिकरणात्, तेन यदुच्यते शब्दाद्वैतवादिभिः— 'शब्दमात्रं विश्व'मिति, तदपास्तं द्रष्टव्यं, तदपासने चेयमुपपत्तिः—एकान्तैकस्वरूपे वस्तुन्यभिधानद्वयासम्भवात् भिन्नप्रवृत्तिनिमित्ताभावात्, ततश्च शब्दमात्रमित्येव स्यात् न विश्वमिति, प्रणालिक्रयाऽर्थोभिधानमेवोपदर्शयति, तद्यथा—एके आचार्या एवमाख्यातवन्तः—द्विविधाः संसारसमापन्ना जीवाः प्रज्ञप्ताः, एके आचार्या एवमाख्यातवन्तः—त्रिविधाः संसारसमापन्ना जीवाः, एवं यावद्दशविधा इति, इह एके इति न पृथग्मतावलम्बिनो दर्शनान्तरीया इव केचिदन्ये आचार्याः, किन्तु य एव पूर्वं द्विप्रत्यवतारविवक्षायां वर्त्तमाना एव-मुक्तवन्तः यथा द्विविधाः संसारसमापन्ना जीवा इति त एव त्रिप्रत्यवतारविवक्षायां वर्त्तमानाः, द्विप्रत्यवतारविवक्षामपेक्ष्य त्रिप्रत्यवतार-विवक्षाया अन्यत्वात्, विवक्षावतां तु कथञ्चिद् भेदादन्य इति वेदितव्याः, अत एव प्रतिपत्तय इति परमार्थतोऽनुयोगद्वाराणीति प्रतिपत्तव्यम्, इह य एव द्विविधास्त एव त्रिविधास्त एव चतुर्विधा यावद्दशविधा इति तेषामनेकस्वभावतायां तत्तद्धर्मभेदेन तथा

तथाऽभिधानता युज्यते, नान्यथा, एकान्तैकस्वभावतायां तेषां वैचित्र्यायोगतस्तथा तथाऽभिधानप्रवृत्तेरसम्भवात्, एवं सति “अष्ट-
विकल्पं दैवं तिर्यग्योनं च पञ्चधा भवति । मानुष्यं चैकविधं समासतो भौतिकः सर्गः ॥ १ ॥” इति वाङ्मात्रमेव, अधिष्ठातृजीवाना-
मेकरूपत्वाभ्युपगमेन तथारूपवैचित्र्यासम्भवादिति, एवमन्येऽपि प्रवादास्तथा तथा वस्तुवैचित्र्यप्रतिपादनपरा निरस्ता द्रष्टव्याः, सर्वथै-
कस्वभावत्वाभ्युपगतौ वैचित्र्यायोगात् ॥ सम्प्रत्येता एव प्रतिपत्तीः क्रमेण व्याचिख्यासुः प्रथमत आद्यां प्रतिपत्तिं विभावयिषुरिदिमाह—

तत्थ(णं) जे एवमाहंसु ‘दुविहा संसारसमावणगा जीवा पं०’ ते एवमाहंसु-तं०-तसा चेव
थावरा चेव ॥ (सू० ९)

‘तत्र’ तेषु नवसु प्रतिपत्तिषु मध्ये ये द्विप्रत्यवतारविवक्षायां वर्तमाना एवं व्याख्यातवन्तः—द्विविधाः संसारसमापन्नका जीवाः
प्रज्ञप्ता इति ते ‘गम्’ इति वाक्यालङ्कारे ‘एवं’ वक्ष्यमाणरीत्या द्विविधत्वभावनार्थमाख्यातवन्तः; ‘तद्यथे’ त्युपन्यस्तद्वैविध्योपदर्शनार्थः;
त्रसाश्चैव स्थावराश्चैव, तत्र त्रसन्ति—उष्णाद्यभितप्ताः सन्तो विवक्षितस्थानादुद्विजन्ति गच्छन्ति च छायाद्यासेवनार्थं स्थानान्तरमिति त्रसाः;
अनया च व्युत्पत्त्या त्रसाल्सनामकर्मोदयवर्तिन एव परिगृह्यन्ते, न शेषाः; अथ शैवरीह प्रयोजनं, तेषामप्यग्रे वक्ष्यमाणत्वात्, तत
एवं व्युत्पत्तिः—त्रसन्ति—अभिसन्धिपूर्वकमनभिसन्धिपूर्वकं वा ऊर्द्धमथस्तिर्यक् चलन्तीति त्रसाः—तेजोवायवो द्वीन्द्रियादयश्च, उष्णा-
द्यभितापेऽपि तत्स्थानपरिहारासमर्थाः सन्तस्तिष्ठन्तीत्येवंशीलाः स्थावराः—पृथिव्यादयः; चशब्दौ स्वगतानेकभेदसमुच्चयार्थौ, एवकारा-
ववधारणार्थौ, अत एव संसारसमापन्नका जीवाः; एतद्व्यतिरेकेण संसारिणामभावात् ॥ तत्राल्पवक्तव्यत्वात्प्रथमतः स्थावरानभिधित्सु-
स्तत्र असूत्रमाह—

से किं तं थावराः?, २ तिविहा पन्नत्ता, तंजहा-पुढविकाइया १ आउक्काइया २ वणस्सइकाइया
३ ॥ (सू० १०)

अथ के ते स्थावराः?, सूरिराह-स्थावरास्त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-पृथिवीकाया एव पृथिवीकायिकाः, आर्षत्वात्स्वार्थे इकप्रत्ययः, आपो-द्रवास्ताश्च प्रतीताः ता एव कायः-शरीरं येषां ते अष्काया एवाष्कायिकाः, वनस्पतिः-लतादिरूपः प्रतीतः स एव कायः-शरीरं येषां ते वनस्पतिकायाः वनस्पतिकाया एव वनस्पतिकायिकार्थं, सर्वत्र बहुवचनं बहुत्वव्यापनार्थं, तेन 'पृथिवी देवते-त्यादिना यत्तदेकजीवत्वमात्रप्रतिपादनं तदपास्तमवसेयं, यदि पुनस्तदधिष्ठात्री काचनपि देवता परिकल्प्यते तदानीमेकत्वेऽप्यविरोधः । इह सर्वभूताधारः पृथिवीति प्रथमं पृथिवीकायिकानामुपादानं, तदनन्तरं तत्प्रतिष्ठितत्वाद्ष्कायिकानां, तदनन्तरं 'जत्थ जलं तत्थ वणं' इति सैद्धान्तिकवस्तुप्रतिपादनार्थं वनस्पतिकायिकानामिति, इह त्रिविधत्वं स्थावराणां तेजोवायूनां लब्ध्या स्थावराणामपि सत्ता गतित्रसेष्वन्तर्भावविवक्षणात्, तथा च तत्त्वार्थसूत्रमप्येवं व्यवस्थितं 'पृथिव्यम्बुवनस्पतयः स्थावराः ॥ तेजोवायू द्वीन्द्रियादयश्च त्रसाः' (तत्त्वा० अ० २ सू० १३-१४) इति, तत्र 'यथोद्देशं निर्देश' इति प्रथमतः पृथिवीकायिकप्रतिपादनार्थमाह-

से किं तं पुढविकाइया?, २ डुविहा पं०, तं०-सुहुमपुढविकाइया य बायरपुढविकाइया य ॥ (सू० ११)

अथ के ते पृथिवीकायिकाः?, सूरिराह-पृथिवीकायिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-सूक्ष्मपृथिवीकायिकाश्च बद्रपृथिवीकायिकाश्च, तत्र सूक्ष्मनामकर्मोदयात्सूक्ष्मा बादरनामकर्मोदयात्तु बादराः, कर्मोदयजनिते खल्वेते सूक्ष्मबादरत्वे, नापेक्षिके बद्रामलकयो-

रिव, सूक्ष्माश्च ते पृथिवीकायिकाश्च सूक्ष्मपृथिवीकायिकाः, बादराश्च ते पृथिवीकायिकाश्च बादरपृथिवीकायिकाः, चशब्दौ स्वगताने-
कभेदसूचकौ, सूक्ष्माः सकललोकवर्तिनो बादराः प्रतिनियतैकदेशधारिणः ॥ तत्र सूक्ष्मपृथिवीकायिकप्रतिपादनार्थमाह—

से किं तं सुहुमपुढविकाइया ? , २ दुविहा पं०, तं०-पञ्चत्तगा य अपञ्चत्तगा य ॥ (सू० १२)

अथ के ते सूक्ष्मपृथिवीकायिकाः ? , सूरिराह—सूक्ष्मपृथिवीकायिका द्विविधाः प्रज्ञासाः, तद्यथा—पर्याप्तकाश्चापर्याप्तकाश्च, तत्र पर्या-
प्तिर्नामाहारादिपुद्गलग्रहणपरिणमनहेतुरालनः शक्तिविशेषः, स च पुद्गलोपचयादुपजायते, किमुक्तं भवति ?—उत्पत्तिदेशमागतेन प्रथमं ये
गृहीताः पुद्गलस्तेषां तथाऽन्येषामपि प्रतिसम्यं गृह्यमाणानां तत्संपर्कतस्तद्रूपतया जातानां यः शक्तिविशेष आहारादिपुद्गलखलरसरू-
पतापादनहेतुर्यथोदरान्तर्गतानां पुद्गलविशेषाणामाहारपुद्गलखलरसरूपतापरिणमनहेतुः सा पर्याप्तिः, सा च षोढा,
तद्यथा—आहारपर्याप्तिः १ शरीरपर्याप्तिः २ इन्द्रियपर्याप्तिः ३ प्राणापानपर्याप्तिः ४ भाषापर्याप्तिः ५ मनःपर्याप्तिश्च ६, तत्र यथा बाह्य-
माहारमादाय खलरसरूपतया-परिणमयति साऽऽहारपर्याप्तिः १, यथा रसीभूतमाहारं रसासृग्मांसमेदोऽस्थिमज्जाशुक्रलक्षणसप्तधातुरू-
पतया परिणमयति सा शरीरपर्याप्तिः २, यथा धातुरूपतया परिणमितमाहारमिन्द्रियरूपतया परिणमयति सा इन्द्रियपर्याप्तिः ३,
यथा पुनरुच्छ्वासप्रायोग्यवर्गणापुद्गलानादायोच्छ्वासरूपतया परिणमय्यालम्ब्य च मुञ्चति सा उच्छ्वासपर्याप्तिः ४, यथा तु भाषाप्रा-
योग्यान् पुद्गलानादाय भाषात्वेन परिणमय्यालम्ब्य च मुञ्चति सा भाषापर्याप्तिः ५, यथा पुनर्मनःप्रायोग्यवर्गणादलिक्रमादाय मन-
स्त्वेन परिणमय्यालम्ब्य च मुञ्चति सा मनःपर्याप्तिः ६, एताश्च यथाक्रममेकेन्द्रियाणां सञ्ज्ञिवर्जानां द्वीन्द्रियादीनां संज्ञिनां च चतु-
ष्पञ्चषट्सङ्ख्या भवन्ति, उत्पत्तिप्रथमसमये एव च एता यथायथं सर्वा अपि युगपन्निष्पादयितुमारभ्यन्ते क्रमेण च निष्पत्तयान्ति,

तद्यथा—प्रथममाहारपर्याप्तिस्ततः शरीरपर्याप्तिस्तत इन्द्रियपर्याप्तिरित्यादि, आहारपर्याप्तिश्च प्रथमसमय एव निष्पत्तिमुपगच्छति, शेषास्तु प्रत्येकमन्तर्मुहूर्तेन कालेन, अथाहारपर्याप्तिः प्रथमसमय एव निष्पद्यत इति कथमवसीयते?, उच्यते, इह भगवताऽऽर्थश्यामेन प्र-
ज्ञापनायामाहारपदे द्वितीयोद्देशके सूत्रमिदमपाठि—“आहारपञ्जत्तीए अपञ्जत्तए णं भंते! किं आहारए अणाहारए?, गोयमा!
नो आहारए अणाहारए” इति, तत आहारपर्याप्त्या अपर्याप्तो विग्रहगतावेवोपपद्यते नोपपातक्षेत्रसमागतोऽपि, उपपातक्षेत्रसमागतस्य
प्रथमसमय एवाहारकत्वात्, तत एकसामायिकी आहारपर्याप्तिर्निर्युत्तिः, यदि पुनरुपपातक्षेत्रसमागतोऽप्याहारपर्याप्त्या अपर्याप्तः स्या-
त्तत एवं व्याकरणसूत्रं पठेत्—“सिय आहारए सिय अणाहारए” यथा शरीरादिपर्याप्तिषु ‘सिय आहारए सिय अणाहारए’ इति,
सर्वासामपि च पर्याप्तीनां पर्याप्तिपरिसमाप्तिकालोऽन्तर्मुहूर्त्तप्रमाणः, पर्याप्तयो विद्यन्ते शेषां ते पर्याप्ताः, ‘अभ्रादिभ्य’ इति मत्वर्थीयो-
ऽप्रत्ययः, पर्याप्ता एव पर्याप्तकाः, ये पुनः स्वयोग्यपर्याप्तिपरिसमाप्तिकलास्तेऽपर्याप्ताः अपर्याप्ता एवापर्याप्तकाः, ते द्विधा—लब्ध्या
करणैश्च, तत्र येऽपर्याप्तका एव त्रिन्यन्ते ते लब्ध्याऽपर्याप्तकाः, ये पुनः करणानि—शरीरेन्द्रियादीनि न तावन्निर्युत्तयन्ति अथचावश्यं
निर्वर्त्तयिष्यन्ति ते करणापर्याप्ताः संप्राप्ताः ॥ सम्प्रति विनियजनानुग्रहाय शेषवक्तव्यतासङ्ग्रहार्थमिदं सङ्ग्रहणिगाथाद्वयमाह—सरीरो-
गाहणसंघयण संठाणकसाय तह य हुंति सन्नाओ । लेसिंदियसमुग्घाए सन्नी वेए य पज्जत्ती ॥ १ ॥ दिट्ठी दंसणनाणे जोगुवओणे
तहा किमाहारे । उववायठिई समुग्घाय चवणगराई चेव ॥ २ ॥ अस्य व्याख्या—प्रथमतः सूक्ष्मपृथिवीकाधिकानां शरीराणि वक्त-
व्यानि, तदनन्तरमवगाहना, ततः संहननं, तदनन्तरं संस्थानं, ततः कषायाः, ततः कति भवन्ति सञ्ज्ञाः? इति वक्तव्यं, ततो लेश्याः,
तदनन्तरमिन्द्रियाणि, ततः समुद्घाताः, ततः किं सञ्ज्ञिनोऽसञ्ज्ञिनो वा? इति वक्तव्यं, तदनन्तरं वेदो, वक्तव्यः, ततः पर्याप्तयो

यथा कति पर्याप्तयः सूक्ष्मपृथिवीकायिकानाम् ? इत्यादि, पर्याप्तग्रहणमुपलक्षणं तेन तत्प्रतिपक्षभूता अपर्याप्तयोऽपि वक्तव्या इति द्रष्टव्यं, तदनन्तरं दृष्टिर्वक्तव्या, ततो दर्शनं, तदनन्तरं ज्ञानं, ततो योगः, तत उपयोगः, तथा किमाहारमाहारयन्ति सूक्ष्मपृथिवीकायिकाः ? इत्यादि वक्तव्यं, तदनन्तरमुपपातः, ततः स्थितिः, ततः समुद्घातमधिकृत्य मरणं वक्तव्यमित्यर्थः, तदनन्तरं च्यवनं, ततो गत्यागती इति, इति सर्वसङ्ख्यया त्रयोविंशतिर्द्वाराणि, तत्र प्रथमद्वारव्याख्यानार्थमाह—

तेसि णं भंते ! जीवाणं कतिसरीरया पणत्ता, गोयमा ! तओ सरीरगा पं०, तं०-ओरालिए तेयए कम्मए।तेसि णं भंते ! जीवाणं केमहालिया सरीरोगाहणा पं०, गो० ! जहन्नेणं अंगुलासंखेज्जतिभागं उक्कोसेणवि अंगुलासंखेज्जतिभागं ॥ तेसि णं भंते ! जीवाणं सरीरा किंसंघयणा पणत्ता ? , गोयमा ! छेवड्संघयणा पणत्ता ॥ तेसि णं भंते ! सरीरा किंसंठिया पं० ? , गोयमा ! मसूरचंदसंठिता पणत्ता ॥ तेसि णं भंते ! जीवाणं कति कसाया पणत्ता ? , गोयमा ! चत्तारि कसाया पणत्ता, तं-जहा-कोहकसाए माणकसाए लोहकसाए ॥ तेसि णं भंते ! जीवाणं कति सण्णा पणत्ता ? , गोयमा ! चत्तारि पणत्ता, तंजहा-आहारसण्णा जाव परिग्गहसन्ना ॥ तेसि णं भंते ! जीवाणं कति लेसाओ पणत्ताओ ? , गोयमा ! तिन्नि लेस्सा पन्नत्ता, तंजहा-किण्ह लेस्सा नील लेसा काडलेसा ॥ तेसि णं भंते ! जीवाणं कति इंदियाइं पणत्ताइं ? , गोयमा ! एगे फासिंदिए पणत्ते ॥ तेसि णं भंते ! जीवाणं कति समुग्घाया पणत्ता ? , गोयमा ! तओ समुग्घाया पणत्ता, तंजहा-

वेयणासमुग्धाते कसायसमुग्धाए ॥ ते णं भंते ! जीवां किं सन्नी असन्नी ?; गोयमा ! नो सन्नी असन्नी ॥ ते णं भंते ! जीवा किं इत्थिवेया पुरिसवेया णपुंसगवेया ?; गोयमा ! णो इत्थिवेया णो पुरिसवेया णपुंसगवेया ॥ तेसि णं भंते ! जीवाणं कति पज्जत्तीओ पणत्ताओ ?; गोयमा ! चत्तारि पज्जत्तीओ पणत्ताओ, तंजहा-आहारपज्जत्ती सरीरपज्जत्ती इंदियपज्जत्ती आणपाणुपज्जत्ती । तेसि णं भंते ! जीवाणं कति अपज्जत्तीओ पणत्ताओ ?; गोयमा ! चत्तारि अपज्जत्तीओ पणत्ताओ, तंजहा-आहारपज्जत्ती जाव आणापाणुअपज्जत्ती ॥ ते णं भंते ! जीवा किं सम्मदिही मिच्छादिही सम्मामिच्छादिही ?; गोयमा ! णो सम्मदिही मिच्छादिही नो सम्मामिच्छादिही ॥ ते णं भंते ! जीवा किं चक्खुदंसणी अचक्खुदंसणी ओहिदंसणी केवलदंसणी ?; गोयमा ! नो चक्खुदंसणी अचक्खुदंसणी नो ओहिदंसणी नो केवलदंसणी ॥ ते णं भंते ! जीवा किं नाणी अण्णाणी ?; गोयमा ! नो नाणी अण्णाणी, नियमा दुअण्णाणी, तंजहा-मतिअन्नाणी सुयअण्णाणी य ॥ ते णं भंते ! जीवा किं मणजोगी वयजोगी कायजोगी ?; गोयमा ! नो मणजोगी नो वयजोगी कायजोगी ॥ ते णं भंते ! जीवा किं सागारोवत्ता अणगारोवत्ता ?; गोयमा ! सागारोवत्तावि अणगारोवत्तावि ॥ ते णं भंते ! जीवा किमाहारमाहारंति ?; गोयमा ! दव्वतो अणंतपदेसियाहं खेत्ताओ असंखेज्जपदेसोगाढाहं कालओ अन्नयर-

समयद्वितीयाहं भावतो वणव(मं)ताहं गंधव(मं)ताहं रसव(मं)ताहं फासव(मं)ताहं ॥ जाहं भावओ
 वणमंताहं आ०, ताहं किं एगवणाहं आ० दुवणाहं आ० तिवणाहं आ० चउवणाहं आ०
 पंचवणाहं आ०?, गोयमा ! ठाणमगणं पडुच्च एगवणाहंपि दुवणाहंपि तिवणाहंपि चउ-
 वणाहंपि पंचवणाहंपि आ०, विहाणमगणं पडुच्च कालाहंपि आ० जाव सुक्किलाहंपि आ०,
 जाहं वणओ कालाहं आ० ताहं किं एगगुणकालाहं आ० जाव अणंतगुणकालाहं आ०?, गो-
 यमा ! एगगुणकालाहंपि आ० जाव अणंतगुणकालाहंपि आ० एवं जाव सुक्किलाहं ॥ जाहं
 भावतो गंधमंताहं आ० ताहं किं एगगंधाहं आ० दुगंधाहं आ०?, गोयमा ! ठाणमगणं प-
 डुच्च एगगंधाहंपि आ० दुगंधाहंपि आ०, विहाणमगणं पडुच्च सुब्भिगंधाहंपि आ० दुब्भिगंधा-
 हंपि आ०, जाहं गंधतो सुब्भिगंधाहं आ० ताहं किं एगगुणसुब्भिगंधाहं आ० जाव अणंतगुण-
 सुरभिगंधाहं आ०?, गोयमा ! एगगुणसुब्भिगंधाहंपि आ० जाव अणंतगुणसुब्भिगंधाहंपि, आ०
 एवं दुब्भिगंधाहंपि ॥ रसा जहा वणा ॥ जाहं भावतो फासव(मं)ताहं आ० ताहं किं एगफा-
 साहं आ० जाव अट्टफासाहं आ०?, गोयमा ! ठाणमगणं पडुच्च नो एगफासाहं आ० नो दु-
 फासाहं आ० नो तिफासाहं आ० चउफासाहं आ० पंचफासाहंपि जाव अट्टफासाहंपि आ०,
 विहाणमगणं पडुच्च कक्खळाहंपि आ० जाव लुक्खाहंपि आ०, जाहं फासतो कक्खळाहं आ०

ताहं किं एगगुणकक्खडाहं आ० जाव अणंतगुणकक्खडाहं आ०?, गोयमा! एगगुणकक्खडा-
इंपि आ० जाव अणंतगुणकक्खडाहंपि आ० एवं जाव लुक्खा णेयव्वा ॥ ताहं भंते! किं पुट्ठाहं
आ० अपुट्ठाहं आ०?, गोयमा! पुट्ठाहं आ० नो अपुट्ठाहं आ०, ताहं भंते! ओगाढाहं आ०
अणोगाढाहं आ०?, गोयमा! ओगाढाहं आ० नो अणोगाढाहं आ०, ताहं भंते! किमणंतरो-
गाढाहं आ० परंपरोगाढाहं आ०?, गोयमा! अणंतरोगाढाहं आ० नो परंपरोगाढाहं आ०, ताहं
भंते! किं अणूहं आ० बायराहं आ०?, गोयमा! अणूहंपि आ० बायराहंपि आहारंति, ताहं
भंते! उहुं आ० अहे आ० तिरियं आहारंति?, गोयमा! उहुंपि आ० अहेवि आ० तिरियंपि
आ०, ताहं भंते! किं आहं आ० सज्जे आ० पल्लवसाणे आहारंति?, गोयमा! आदिंपि आ०
सज्जेवि आ० पल्लवसाणेवि आ०, ताहं भंते! किं सविसए आ० अविस्सए आ०?, गोयमा!
सविसए आ० नो अविस्सए आ०, ताहं भंते! किं आणुपुब्बि आ० अणाणुपुब्बि आहारंति?,
गोयमा! आणुपुब्बि आहारंति नो अणाणुपुब्बि आहारंति, ताहं भंते! किं तिदिसिं आहारंति
चउदिसिं आहारंति पंचदिसिं आहारंति छदिसिं आहारंति?, गोयमा! निव्वाघाएणं छदिसिं,
वाघातं पडुच्च सिय तिदिसिं सिय चउदिसिं सिय पंचदिसिं, उस्सन्नकारणं पडुच्च वणणतो काला
नीला जाव सुक्खिलाहं, गंधतो सुब्बिभंगंधाहं दुब्बिभंगंधाहं, रसतो जाव तिस्समहुराहं, फासतो

कक्खडमउयजाव निद्धलुक्खाइं, तेसिं पोराने वण्णगुणे विप्परिणामइत्ता परिपालइत्ता परिसा-
 डइत्ता परिचिद्धंसइत्ता अण्णे अपुब्बे वण्णगुणे गंधगुणे जाव फासगुणे उप्पाइत्ता आतसरी-
 रओगाढा पोगले सव्वप्पणयाए आहारमाहारेंति ॥ ते णं भंते ! जीवा कतोहितो उववज्जंति ?
 किं नेरइएंहितो उववज्जंति तिरिक्खमणुस्सदेवेहितो उववज्जंति ?; गोयमा ! नो नेरइएंहितो उव-
 वज्जंति, तिरिक्खजोगिणिएंहितो उववज्जंति, नो देवेहितो उववज्जंति, ति-
 रिक्खजोगियपज्जत्तापज्जत्तेहितो असंखेज्जवासाउयवज्जेहितो उववज्जंति, मणुस्सेहितो अकम्म-
 भूमिगअसंखेज्जवासाउयवज्जेहितो उववज्जंति, वक्कंतीउववाओ भाणियव्वो ॥ तेसिं णं भंते !
 जीवाणं केवतियं कालं ठिती पणत्ता ?; गोयमा ! जहन्नेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणवि अंतोसुहुत्तं ॥
 ते णं भंते ! जीवा मारणंतियसमुघातेणं किं समोहया मरंति असमोहया मरंति ?; गोयमा ! स-
 मोहयावि मरंति असमोहयावि मरंति ॥ ते णं भंते ! जीवा अणंतरं उव्वट्ठित्ता कहिं गच्छंति ?
 कहिं उववज्जंति ?-किं नेरइएसु उववज्जंति तिरिक्खजोगिएसु उ० मणुस्सेसु उ० देवेसु उवव० ?;
 गोयमा ! नो नेरइएसु उववज्जंति तिरिक्खजोगिएसु उ० मणुस्सेसु उ० णो देवेसु उवव० । किं
 एगिंदिएसु उववज्जंति जाव पंचिंदिएसु उ० ?; गोयमा ! एगिंदिएसु उववज्जंति जाव पंचेदिय-
 तिरिक्खजोगिएसु उववज्जंति, असंखेज्जवासाउयवज्जेसु पज्जत्तापज्जत्तएसु उव०, मणुस्सेसु अ-

कम्मभूमगअंतरदीवगअसंखेज्जवासाउयवज्जेसु पज्जापज्जत्तएसु उव० ॥ ते णं भंते ! जीवा
कतिगतिका कतिआगतिका पणत्ता ! गोयमा ! दुगतिया दुआगतिया, परित्ता असंखेज्जा
पणत्ता समणाउसो !, से तं सुहुमपुढविक्काहया ॥ (सू० १३)

‘तेषां’ सूक्ष्मपृथिवीकायिकानां गमिति वाक्यालङ्कारे ‘भदन्त !’ परमकल्याणयोगिन् !, अथ कः कमेव-
माह ?, उच्यते, भगवान् गौतमो भगवन्तं श्रीमन्महावीरं, कथमेतद् विनिश्चीयते इति चेद्, उच्यते, निर्वचनसूत्रात्, ननु गौतमोऽपि
भगवान् उपचितकुशलमूलो गणधरस्तीर्थकरभाषितमाट्टकापट्टत्रयश्रवणमात्रावाप्तप्रकृष्टश्रुतज्ञानावरणक्षयोपशमश्चतुर्दशपूर्वविद् विवक्षिता-
र्थपरिज्ञानसमन्वित एव ततः किमर्थं पृच्छति ?, तथाहि—न चतुर्दशपूर्वविदः प्रज्ञापनीयं किञ्चिद्विदितमस्ति, विशेषतः सर्वाक्षरसं-
निपातिनः संभिन्नश्रोतसो भगवतो गणभृतः सर्वोत्कृष्टश्रुतलब्धिसमन्वितस्य गौतमस्य, उक्तं च—“संखातीते वि भवे साहइ जं वा
परो उ पुच्छेज्जा । न य णं अणाइसेसी वियाणई एस छउमत्थो ॥ १ ॥” उच्यते, शिष्यसंप्रत्ययार्थं, तथाहि—जानन्नैव भगवान्
अन्यत्र विनेयेभ्यः प्रतिपाद्य तत्संप्रत्ययनिमित्तं भूयोऽपि भगवन्तं पृच्छतीति, अथवा गणधरप्रतीर्थकरनिर्वचनरूपं किञ्चित्सूत्रमिती-
त्यमधिकृतसूत्रकारः सूत्रं रचितवान्, यदिवा संभवति भगवतोऽपि स्वल्पोऽनाभोगः छद्मस्थत्वादिति पृच्छति, उक्तं च—“न हि
नामानाभोगश्छद्मस्थस्येह कस्यचिन्नास्ति । ज्ञानावरणीयं हि ज्ञानावरणप्रकृति कर्म ॥ १ ॥” इति कृतं प्रसङ्गेन, प्रस्तुतमुच्यते, भग-
वानाह—गोयमेत्यादि, अनेन लोकप्रथितमहागोत्रत्रिशिष्टाभिधायकेनामन्नणध्वनिनाऽऽमन्नयच्चिदं ज्ञापयति—प्रधानासाधारणगुणेनोत्साह्य

१ संख्यातीतानपि भवान् साधयति यद्वा परः पृच्छेत् । न चानतिशायी विजानात्येव छद्मस्थः (इति) ॥ १ ॥

विनेयस्य धर्मः कथनीयः, इत्थमेव सम्यक्प्रतिपत्तियोगादिति, त्रीणि शरीराणि प्रज्ञप्तानि, इह शरीराणि पञ्च भवन्ति, तद्यथा—औदारिकं
 वैक्रियमाहारकं तैजसं कार्मणं च, तत्रोदारं—प्रधानं, प्राधान्यं चास्य तीर्थकरणधरशरीराण्यधिकृत्य, ततोऽन्यस्यानुत्तरसुरशरीरस्यापि
 अनन्तगुणहीनत्वात्, यद्वा उदारं सातिरेकयोजनसहस्रमानत्वात् शेषशरीरापेक्षया बृहत्प्रधानं, बृहत्ता चास्य वैक्रियं प्रति भवधार-
 णीयसहजशरीरापेक्षया द्रष्टव्या, अन्यथोत्तरवैक्रियं योजनलक्षमानमपि लभ्यते, उदारमेव औदारिकं, विनयादिपाठादिकण् १, तथा
 विविधा विशिष्टा वा क्रिया विक्रिया तस्यां भवं वैक्रियं, तथाहि—तदेकं भूत्वाऽनेकं भवति अनेकं भूत्वा एकं तथाऽणु भूत्वा महद्भवति
 महच्च भूत्वाऽणु तथा खचरं भूत्वा भूमिचरं भवति भूमिचरं भूत्वा खचरं तथा दृश्यं भूत्वाऽदृश्यं भवति अदृश्यं भूत्वा दृश्यमिति,
 तच्च द्विविधम्—औपपतिकं लब्धिप्रत्ययं च, तत्रौपपतिकमुपपातजन्मनिमित्तं, तच्च देवनारकाणां, लब्धिप्रत्ययं तिर्यग्मनुष्याणां २, तथा
 चतुर्दशपूर्वविदां तीर्थकरस्फातिदर्शनादिकतथाविधप्रयोजनोत्पत्तौ सत्यां विशिष्टलब्धिवशादाद्द्वियते—निर्वस्यते इत्याहारकं, 'कृद्बहुलक'-
 मिति वचनात्कर्मणि बुञ्, यथा पादहारक इत्यत्र, उक्तं च—“कञ्जंमि समुपन्ने सुयकेवल्लिणा विसिद्धलक्ष्मीए । जं एत्थ आहरिज्जइ
 भणंति आहारगं तं तु ॥ १ ॥” कार्यं चेदम्—“पैणिदयरिद्धिदंसण सुहुमपयत्थावगाहहेडं वा । संसयवोच्छेत्थं गमणं जिणपाय-
 मूलंमि ॥ १ ॥” एतच्चाहारकं कदाचनापि लोके सर्वथाऽपि न भवति, तच्चाभवनं जघन्यत एकं समयमुत्कर्षतः षण्मासान् यावत्,
 उक्तं च—“आहारगाह लोणे छम्मासा जा न होंतिवि कयाइ । उक्कोसेणं नियमा एकं समयं जहन्नेणं ॥ १ ॥” आहारकं च शरीरं

१ कार्यं समुत्पन्ने श्रुतकेवल्लिना विशिष्टलब्ध्या । यदत्राहियते भणन्त्याहारकं तत्तु ॥ १ ॥ २ प्राणिदयाशुद्धिदर्शनसूक्ष्मपदार्थावगाहहेतवे वा । संशय-
 शुच्छेदार्थं गमनं जिनपादमूले ॥ १ ॥ ३ आहारकादयो नियमाल्लोके षण्मासान् यावन्न भवन्त्यपि कदाचित् । उक्कटतो नियमात् एकं समयं जघन्येन ॥ १ ॥

वैक्रियशरीरोपेक्षयाऽन्यन्तशुभं स्वच्छस्फटिकशिलेव शुभ्रपुद्गलसमूहात्मकं ३, तथा तेजसां-तेजःपुद्गलानां विकारस्तेजसं 'विकार' इत्यण्, तत् औष्मलिङ्गं भुक्ताहारपरिणमनकारणं, ततश्च विशिष्टतपःसमुत्थलब्धिविशेषस्य पुंसस्तेजोलेशयाविनिर्गमः, उक्तं च—“सर्वस्वस उम्ह-सिद्धं रसाइआहारपाकजणं च । तेयगलद्धिनिमित्तं च तेयगं होइ नायवं ॥ १ ॥” ४, तथा कर्मणो जातं कर्मजं, किमुक्तं भवति ?—कर्मपरमाणव एवात्मप्रदेशैः सह क्षीरनीरवद्व्योऽन्यानुगताः सन्तः शरीररूपतया परिणताः कर्मजं शरीरमिति, अत एवैतद्व्यत्र कार्मणमित्युक्तं, कर्मणो विकारः कार्मणमिति, तथा चोक्तम्—“कैम्मविकारो कम्मणमट्टविहविचित्तकम्मनिप्फन्नं । सर्वेसिं सरीराणं कारणभूयं सुणेयवं ॥ १ ॥” अत्र 'सर्वेसि'मिति सर्वेषामौदारिकादीनां शरीराणां कारणभूतं-बीजभूतं कार्मणं शरीरं, न खल्वामूलमुच्छिन्ने भवप्रपञ्चप्ररोहबीजभूते कार्मणे वपुषि शेषशरीरप्रादुर्भावः, इदं च कर्मजं शरीरं जन्तोर्गत्यन्तरसङ्क्रान्तौ साधकतमं कारणं, तथाहि-कर्मजेनैव वपुषा तैजससहितेन परिकरितो जन्तुर्मरणदेशमपहायोत्पत्तिदेशमभिसर्पति, ननु यदि तैजससहितकार्मण-वपुःपरिकरितो गत्यन्तरं संक्रामति तर्हि स गच्छन्नागच्छन् कस्मान्न दृष्टिपथमवतरति ?, उच्यते, कर्मपुद्गलानां तैजसपुद्गलानां चाति-सूक्ष्मतया चक्षुरादीन्द्रियागोचरत्वात्, तथा च परतीर्थैरप्युक्तम्—“अन्तरा भवदेहोऽपि, सूक्ष्मत्वान्नोपलभ्यते । निष्कामञ् प्रवि-शञ् वाऽपि, नाभावोऽनीक्षणादपि ॥ १ ॥” एतेषां पञ्चानां शरीराणां मध्ये यानि त्रीणि शरीराणि सूक्ष्मपृथिवीकायिकानां तानि नामग्राहसुपदर्शयति—तंजहा-ओरालिए तेथए कम्मए, वैक्रियाहारके तु तेषां न संभवतो, भवस्वभावत एव तल्लब्धिशून्यत्वात् ।

१ सर्वस्यौष्ण्यसिद्धं रसाद्याहारपाकजनकं च । तेजोलब्धिनिमित्तं च तैजसं भवति ज्ञातव्यम् ॥ १ ॥ २ कर्मविकारः कार्मणमष्टविधविचित्रकर्मनिष्पन्नम् । सर्वेषां शरीराणां कारणभूतं सुणितव्यं ॥ १ ॥

अधुनाऽवगाहनाद्वारमाह—‘तेसिणं भंते!’ इत्यादि सुगमं, नवरं जघन्यपदोत्कृष्टपदयोस्तुल्यश्रुतावपि जघन्यपदादुत्कृष्टपदमधिकमव-
 सातव्यम् ॥ संहननद्वारमाह—तेसिणमित्यादि, तेषां भदन्त! जीवानां शरीरकाणि किंसंहननानि प्रज्ञप्तानि?, संहननं नामास्थिनिचय-
 रूपं, तच्च षोढा, तद्यथा—वज्रऋषभनाराचं ऋषभनाराचं नाराचमर्द्धनाराचं कीलिका छेदवर्त्ति च, तत्र वज्रं—कीलिका ऋषभः—परि-
 वेष्टनपट्टः नाराचस्तूभयतो मर्कटबन्धः ततश्च द्वयोरस्थोरुभयतो मर्कटबन्धेन बद्धयोः पट्टाकृतिं गच्छता तृतीयेनास्त्रा परिवेष्टितयो-
 रूपरि तदस्थित्रयभेदि कीलिकाख्यं वज्रनामकमस्थि यत्र भवति तद्वज्रऋषभनाराचसब्धं प्रथमं. संहननं १, यत्पुनः कीलिकारहितं
 संहननं तत् ऋषभनाराचं द्वितीयं संहननं २, तथा यत्रास्थोर्मर्कटबन्ध एव केवलस्तन्नाराचसब्धं तृतीयं संहननं ३, यत्र पुनरेक-
 पार्श्वे मर्कटबन्धो द्वितीये च पार्श्वे कीलिका तदर्द्धनाराचं चतुर्थं संहननं ४, तथा यत्रास्थीनि कीलिकामात्रबद्धानि तत्कीलिकाख्यं प-
 ष्चमं संहननं ५, तथा यत्रास्थीनि परस्परं छेदेन वर्त्तन्ते न कीलिकामात्रेणापि बन्धस्तत् षष्ठं छेदवर्त्ति, तच्च प्रायो मनुष्यादीनां नित्यं
 स्नेहाभ्यङ्गादिरूपां परिशीलनामपेक्षते ६, इत्थं षोढा संहननसम्भवे संशयः—तेषां शरीराणि किंसंहननानि प्रज्ञप्तानि? इति, भगवानाह
 —गौतम! छेदवर्त्तिसंहननानि प्रज्ञप्तानि, अयमत्राभिप्रायः—यद्यपि सूक्ष्मपृथिवीकायिकानामस्थ्यभावस्तथाऽप्यौदारिकशरीरिणामस्थ्या-
 लकेन संहननेन यः शक्तिविशेष उपजायते सोऽप्युपचारात्संहननमिति व्यवह्रियते, शक्तिविशेषश्चात्यन्तमल्पीयान् सूक्ष्मपृथिवीकायि-
 कानामप्यस्त्यौदारिकशरीरित्वात्, जघन्यश्च शक्तिविशेषश्छेदवर्त्तिसंहननविषय इति तेषामपि छेदवर्त्तिसंहननमुक्तम् ॥ गतं संहननद्वारं,
 सम्प्रति संस्थानद्वारमाह—‘तेसिणं भंते!’ इत्यादि सुगमं, नवरं ‘मसूरगचंद्रसंठिया’ इति, मसूरकाख्यस्य—धान्यविशेषस्य-यश्चन्द्राकृति
 दलं स मसूरकचन्द्रस्तद्वदुसंस्थितानि मसूरकचंद्रसंस्थितानि, अत्रायं भावार्थः—इह जीवानां षट् संस्थानानि, तानि च समचतुरस्रादीनि

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ १५ ॥

वक्ष्यमाणलक्षणानि, तेपामाद्यानि मसूरचन्द्रकाकारे न संभवन्ति, तल्लक्षणयोगात्, तत इदं मसूरचन्द्रकाकारं संस्थानं हुण्डं प्रतिपत्तव्यं, सर्वत्रासंस्थितत्वरूपस्य तल्लक्षणस्य योगात्, जीवानां संस्थानान्तराभावाच्च, आह च मूलटीकाकारः—“संस्थानं मसूरचन्द्रकसंस्थितमपि हुण्डं, सर्वत्रासंस्थितत्वेन तल्लक्षणयोगात्, जीवानां संस्थानान्तराभावाच्चे”ति ॥ गतं संस्थानद्वारमधुना कषायद्वारमाह—‘तेसिणं भंते !’ इत्यादि, तेषां भदन्त ! सूक्ष्मपृथ्वीकाधिकानां कति कषायाः प्रज्ञताः ? , तत्र कषाया नाम कष्यन्ते—हिंस्यन्ते परस्परमस्मिन् प्राणिन इति कषः—संसारस्तमयन्ते—गच्छन्त्येभिर्जन्तव इति कषायाः—क्रोधादयः परिणामविशेषाः; तथा चाह—‘गो-यमे’त्यादि सुगमं, नवरं क्रोधः—अप्रीतिपरिणामः मानो—गर्वपरिणामः माया—निकृतिरूपा लोभो—गार्ज्वलक्षणः; एते च क्रोधादयोऽमीपां मन्दपरिणामतयाऽनुपदर्शितबाह्यशरीरविकारा एवानामभोगतस्तथा तथा वैचित्र्येण भवन्तः प्रतिपत्तव्याः ॥ गतं कषायद्वारं, सञ्ज्ञाद्वारमाह—‘तेसिण’मित्यादि सुगमं, नवरं सञ्ज्ञानं सञ्ज्ञा, सा च द्विधा—ज्ञानरूपाऽनुभवरूपा च, तत्र ज्ञानरूपा मतिश्रुतावधिमनःपर्यायकेवलभेदात्पञ्चप्रकारा, तत्र केवलसञ्ज्ञा क्षायिकी शेषास्तु क्षायोपशमिक्यः, अनुभवसञ्ज्ञा—खड्कतासातवेदनीयादिकर्मविपाकोदयसमुत्था, इह प्रयोजनमनुभवसञ्ज्ञया, ज्ञानसञ्ज्ञायास्तद्वारेण परिगृहीतत्वात्, तत्राहारसञ्ज्ञा नाम आहाराभिलाषः क्षुद्धेदनीयप्रभवः खत्वात्सपरिणामविशेषः; एषा चासातवेदनीयोदयादुपजायते, ‘भयसञ्ज्ञा’ भयवेदनीयोदयजनितत्रासपरिणामरूपा, ‘परिग्रहसञ्ज्ञा’ लोभविपाकोदयसमुत्थमूर्धापरिणामरूपा, ‘मैथुनसञ्ज्ञा’ वेदोदयजनिता मैथुनाभिलाषः; एताश्चतस्रोऽपि मोहनीयोदयप्रभवाः; एता अपि सूक्ष्मपृथ्वीकाधिकानामव्यक्तरूपाः प्रतिपत्तव्याः ॥ गतं सञ्ज्ञाद्वारमधुना लेश्याद्वारमाह—‘तेसिण’मित्यादि सुगमं, नवरं लिश्यति—निरुष्यते आला कर्मणा सहानयेति लेश्या—कृष्णादिद्रव्यसाचिव्यादात्मनः शुभाशुभपरिणामः; उक्तं च—“कृष्णादि-

१ प्रतिपत्तौ
सूक्ष्मपृ-
थ्वीकायाः
सू० १३

॥ १५ ॥

द्रव्यसाचिव्यात्परिणामो य आत्मनः । स्फटिकस्येव तत्रार्थं, लेश्याशब्दः प्रवर्त्तते ॥ १ ॥” सा च षोढा, तद्यथा—कृष्णलेश्या नील-
 लेश्या कापोतलेश्या तेजोलेश्या पद्मलेश्या शुक्ललेश्या च, आसां च स्वरूपं जम्बूफलखादकषट्पुरुषदृष्टान्तेनैवावसातव्यम्—“पंथाओ
 परिभट्टा छप्पुरिसा अडविमज्झयारंमि । जंबूतरुस्स हेट्ठा परोप्परं ते विचिंतेति ॥ १ ॥ निम्मूलखंधसाला गोच्छे पक्के य पडियस-
 डियाइं । जह एसिं भावा तह लेसाओवि नायव्वा ॥ २ ॥” अमीषां च सूक्ष्मपृथिवीकायिकानामतिसंछिष्टपरिणामत्वाद्देव्यः सू-
 क्ष्मेष्वनुत्पादाच्चाद्या एव तिस्रः कृष्णनीलकापोतरूपा लेश्याः, न शेषा इति ॥ गतं लेश्याद्वारमिदानीमिन्द्रियद्वारमाह—‘तेसिण’मि-
 त्यादि, इन्द्रियं नाम ‘इदु परमैश्वर्ये’ ‘उदितः’ इति नम्, इन्दनादिन्द्रः—आत्मा सर्वोपलब्धिरूपपरमैश्वर्ययोगात् तस्य लिङ्गं—चिह्नम-
 विनामावि इन्द्रियम्, ‘इन्द्रिय’मिति निपातनसूत्राद्द्रव्यनिष्पत्तिः, तत्पञ्चधा, तद्यथा—श्रोत्रेन्द्रियं चक्षुरिन्द्रियं जिह्वेन्द्रियं घ्राणेन्द्रियं
 स्पर्शेन्द्रियं च, एकैकमपि द्विधा—द्रव्येन्द्रियं भावेन्द्रियं च, द्रव्येन्द्रियं द्विधा—निर्वृत्तिरूपमुपकरणरूपं च, तत्र निर्वृत्तिर्नाम प्रतिवि-
 शिष्टः संस्थानविशेषः, साऽपि द्विधा—बाह्याऽभ्यन्तरा च, तत्र बाह्या कर्णपेडिकादिरूपा, सा च विचित्रा न प्रतिनियतरूपतया निर्देष्टुं
 शक्यते, तथाहि—मनुष्यस्य श्रोत्रे नेत्रयोरुभयपार्श्वतोभाविनी भ्रुवावुपरितनश्रवणबन्धापेक्षया समे, वाजिनो नेत्रयोरुपरि तीक्ष्णे चाग्रभागे
 इत्यादि, अभ्यन्तरा तु निर्दृत्तिः सर्वेषामप्येकरूपा, तामेवाधिकृत्य चामूनि सूत्राणि प्रवर्त्तिषत—“सोईदिए णं भंते ! किंसंठाणसंठिए
 पणत्ते ?, गोयमा ! कलंबुयासंठाणसंठिए पन्नत्ते, चकिंखदिए णं भंते ! किंसंठाणसंठिए पन्नत्ते, गोयमा ! मसूरचंदसंठाणसंठिए पन्नत्ते,

१ पथः परिभ्रष्टाः षट् पुरुषा अटवीमध्यभागे । जम्बूतोरधस्तात् परस्परं ते विचिन्त्यन्ति ॥ १ ॥ निर्मूलं स्कन्धं शाखां प्रशाखां गुच्छान् (छित्त्वा) पक्कानि
 पतितशटितानि (भक्षयाम्.) । यथैतेषां भावास्तथा लेश्या अपि ज्ञातव्याः ॥ २ ॥

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ १६ ॥

घाणिदिए णं भंते ! किंसंठाणसंठिए पन्नत्ते, गोयसा ! अइत्तुत्तसंठाणसंठिए पन्नत्ते, जिब्भदिए णं भंते ! किंसंठाणसंठिए पन्नत्ते ? गोयसा ! खुरप्पसंठाणसंठिए पन्नत्ते, फासिदिए णं भंते ! किंसंठाणसंठिए पणत्ते ? गोयसा ! नाणासंठाणसंठिए पन्नत्ते ॥” इति, इह स्पर्शनेन्द्रियनिर्वृत्तेः प्रायो न बाह्याभ्यन्तरभेदः, तत्त्वार्थमूलटीकायामनभ्युपगमात्, उपकरणं नाम खड्गस्थानीयाया बाह्यनिर्वृत्तेर्त्तो खड्गधारास्थानीया स्वच्छतरपुद्गलसमूहालिकाऽभ्यन्तरा निर्वृत्तित्तस्याः शक्तिविशेषः, इदं चोपकरणरूपं द्रव्येन्द्रियमान्तरनिर्वृत्तेः कथञ्चि-
दर्थान्तरं, शक्तिशक्तिमतोः कथञ्चिद्भेदात्, कथञ्चिद्भेदश्च सत्यामपि तस्यामान्तरनिर्वृत्तौ द्रव्यादिनोपकरणस्योपघातसम्भवात्, तथाहि—सत्यामपि कदम्बपुष्पाद्याकृतिरूपायामान्तरायां निर्वृत्तौ महाकठोरतरघनगर्जितादिना शक्त्युपघाते सति न परिच्छेत्तुमीशते जन्तवः शब्दादिकमिति, भावेन्द्रियमपि द्विधा—लब्धिरूपयोगश्च, तत्र लब्धिः श्रोत्रेन्द्रियादिविषयस्तदावरणक्षयोपशमः, उपयोगः स्वस्त्वविषये लब्ध्यनुसारेणालनः परिच्छेदव्यापारः, तत्र यद्यपि द्रव्यरूपं भावरूपं चैत्थमिन्द्रियमनेकप्रकारं तथाऽपीह बाह्यनिर्वृत्तिरूपमिन्द्रियं पृष्ठमवगन्तव्यं, तदेवाधिकृत्य व्यवहारप्रवृत्तेः, तथाहि—बकुलादयः पञ्चेन्द्रिया इव भावेन्द्रियपञ्चकविज्ञानसमन्विता अनुमानतः प्रतीयन्ते तथाऽपि न ते पञ्चेन्द्रिया इति व्यवह्रियन्ते, बाह्येन्द्रियपञ्चकासम्भवात्, उक्तं च—“पंचेन्द्रिओ उ बउलो नरो व्व सव्व-
विसओवलंभाओ । तहवि न भणइ पंचिदिउ ति बञ्झिदियाभावा ॥ १ ॥” ततो द्रव्येन्द्रियमधिकृत्य निर्वचनसूत्रमाह—‘गोयमे’त्यादि सुगमम् ॥ गतमिन्द्रियद्वारमधुना समुद्घातद्वारं, तत्र समुद्घाताः सप्त, तद्यथा—वेदनासमुद्घातः १ कषायसमुद्घातः २ मारणसमुद्घातः ३ वैक्रियसमुद्घातः ४ तैजससमुद्घातः ५ आहारकसमुद्घातः ६ केवलिसमुद्घातश्च ७, तत्र वेदनायाः समुद्घातो वेदनासमुद्घातः,

१ पञ्चेन्द्रिय एव बकुलो नर इव सर्वविषयोपलम्भात् । तथापि न भण्यते पञ्चेन्द्रिय, इति बाह्येन्द्रियाभावात् ॥ १ ॥

१ प्रतिपत्तौ
सूक्ष्मपृ-
थ्वीकायाः
सू० १३

॥ १६ ॥

स चासातवेदनीयकर्माश्रयः १, कपायेण-कषायोदयेन समुद्घातः कषायसमुद्घातः, स च कषायचारित्रमोहनीयकर्माश्रयः २, मरणे भवो मारणः, स चासौ समुद्घातश्च मारणसमुद्घातः ३, वैक्रिये प्रारभ्यमाणे समुद्घातो वैक्रियसमुद्घातः, स च वैक्रियशरीरनामकर्माश्रयः ४, (तैजसेन हेतुभूतेन समुद्घातसैजससमुद्घातः तैजसशरीरनामकर्माश्रयः) ५, आहारके प्रारभ्यमाणे समुद्घात आहारकसमुद्घातः, स चाहारकशरीरनामकर्माश्रयः ६, केवलनि अन्तर्मुहूर्तभाविपरमपदे समुद्घातः केवलिसमुद्घातः ७ । अथ समुद्घात इति कः शब्दार्थः ?, उच्यते-समिति-एकीभावे उत्-प्राबल्ये एकीभावेन घातः समुद्घातः, केन सह एकीभावगमनम् ? इति चेद्, उच्यते, अर्थाद्वेदनादिभिः, तथाहि-यदा आत्मा वेदनादिसमुद्घातगतो भवति तदा वेदनाद्यनुभवज्ञानपरिणत एव भवति नान्यज्ञानपरिणतः, प्राबल्येन घातः कथम् ? इति चेद्, इह वेदनादिसमुद्घातपरिणतो बहून् वेदनीयादिकर्मपुद्गलान् कालान्तरानुभवयोग्यानुदीरणकरणेनाकृष्योदयावलिकायां प्रक्षिप्यानुभूयानुभूय निर्जरयति, आत्मप्रदेशेभ्यः शातयतीति भावः, तत्र वेदनासमुद्घातगत आत्मा वेदनीयकर्मपुद्गलपरिशातं करोति, तथाहि-वेदनाकरालितो जीवः स्वप्रदेशाननन्तानन्तकर्मपरमाणुवेष्टितान् शरीराद्बहिरपि विक्षिपति, तैश्च प्रदेशैर्वदनजघनादिरन्ध्राणि कर्णस्कन्धाद्यन्तरालानि चापूर्व्यायामतो विस्तरतश्च शरीरमात्रं क्षेत्रमभिव्याप्यान्तर्मुहूर्तं यावदवतिष्ठते, तस्मिन्श्चान्तर्मुहूर्ते प्रभूतासातवेदनीयकर्मपुद्गलपरिशातं करोति, कषायसमुद्घातसमुद्धतः कषायाख्यचारित्रमोहनीयकर्मपुद्गलपरिशातं करोति, तथाहि-कषायोदयसमाकुलो जीवः स्वप्रदेशान् बहिर्विक्षिप्य तैर्वदनोदरादिरन्ध्राणि कर्णस्कन्धाद्यन्तरालानि चापूर्व्यायामविस्तराभ्यां देहमात्रं क्षेत्रमभिव्याप्य वर्तते, तथाभूतश्च प्रभूतकषायकर्मपुद्गलपरिशातं करोति, एवं मरणसमुद्घातगत आयुःकर्मपुद्गलपरिशातं करोति, वैक्रियसमुद्घातगतः पुनर्जीवः स्वप्रदेशान् शरीराद्बहिर्निष्काश्य शरीरवि-

ष्कम्भवाहृत्यमानमायामतः सङ्क्षेपयोजनप्रमाणं दण्डं निसृजति, निसृज्य च यथास्थूलान् वैक्रियशरीरनामकर्मपुद्गलान् प्राग्बद्धान् शातयति, तथा चोक्तम्—“वेडव्वियसमुग्घाए णं समोहणइ २ ता संखिजाइं जोयणाइं दंडं निसिरइ, निसिरित्ता अहाबायरे पुग्गले परिसाडेइ ” इति, तैजसाहारकसमुद्घातौ वैक्रियसमुद्घातवद्वसातव्यौ, केवलं तैजससमुद्घातगतसैजसशरीरनामकर्मपुद्गलपरिशातं करोति, आहारकसमुद्घातगत आहारकशरीरनामकर्मपुद्गलपरिशातं करोति, केवलिसमुद्घातसमुद्घातस्तु केवली सदसद्वेदनीयशुभाशुभानामोचनीचैर्गोत्रकर्मपुद्गलपरिशातं (करोति), केवलिसमुद्घातवर्जाः शेषाः षडपि समुद्घाताः प्रत्येकमान्तमौहूर्त्तिकाः, केवलिसमुद्घातः पुनरष्टसामयिकः, उक्तं च प्रज्ञापनायाम्—“वेयणासमुग्घाए णं कइसमइए पणत्ते ?, गोयमा ! असंखेज्जसमइए अंतमुहुत्ते, एवं जाव आहारगसमुग्घाए ॥ केवलिसमुग्घाए णं भंते ! कइसमइए पणत्ते ?, गोयमा ! अट्टसमइए पणत्ते ॥” इति, तदेवमनेकसमुद्घातसम्भवे सूक्ष्मपृथिवीकायिकानां तान् पृच्छति—‘तेसिणं भंते’ इत्यादि सुगमं, नवरं वैक्रियाहारकतैजसकेवलिसमुद्घाताभावो वैक्रियादिलब्ध्यभावात् ॥ गतं समुद्घातद्वारं, सम्प्रति सञ्ज्ञिद्वारमाह—‘ते णं भंते’ इत्यादि, ‘ते’ सूक्ष्मपृथिवीकायिकाः णमिति वाक्यालङ्कारे भदन्त ! किं सञ्ज्ञिनोऽसञ्ज्ञिनो वा ?, सञ्ज्ञानं सञ्ज्ञा—भूतभवद्भाविभावस्वभावपर्यालोचनं सा विद्यते येषां ते सञ्ज्ञिनः—विशिष्टस्मरणादिरूपमनो-विज्ञानभाज इत्यर्थः, यथोक्तमनोविज्ञानविकला असञ्ज्ञिनः ?, अत्र भगवान्निर्वचनमाह—गौतम ! नो सञ्ज्ञिनः, किन्त्वसञ्ज्ञिनः, विशिष्टमनोलब्ध्यभावात्, हेतुवादोपदेशेनापि न सञ्ज्ञिनः, अभिसंधारणपूर्विकायाः करणशक्तेरभावात्, इहासञ्ज्ञिन इत्येव सिद्धे नो सञ्ज्ञान इति प्रतिषेधः प्रतिषेधप्रधानो विधिरयमिति ज्ञापनार्थः, प्रतिपाद्यस्य प्रकृतिसावद्यत्वादिति । गतं सञ्ज्ञिद्वारं, वेदनाद्वारमाह—‘ते णं भंते !’ इत्यादि ॥ ‘इत्थिवेयगा’ इति स्त्रियाः वेदो येषां ते स्त्रीवेदकाः, एवं पुरुषवेदका नपुंसकवेदका इत्यपि भावनीयं, तत्र

स्त्रियाः पुंस्यभिलाषः स्त्रीवेदः, पुंसः स्त्रियामभिलाषः पुंवेदः, उभयोरप्यभिलाषो नपुंसकवेदः, भगवानाह—गौतम ! न स्त्रीवेदका न पुरुषवेदकाः, नपुंसकवेदकाः संमूर्च्छिमत्वात्, 'नारकसंमूर्च्छिमा नपुंसका' इति भगवद्वचनम् ॥ पर्याप्तद्वारमाह—'तेसि णं भंते' इत्यादि, सुगमं, पर्याप्तप्रतिपक्षा अपर्याप्तित्वात्त्रिरूपणार्थमाह—'तेसि णं भंते !' इत्यादि पाठसिद्धं, नवरं चतस्रोऽप्यपर्याप्तयः करणापेक्षया द्रष्टव्याः, लब्धपेक्षया त्वेकैव प्राणापानापर्याप्तिः, यस्मादेवमागमः—इह लब्धपर्याप्तका अपि नियमादाहारशरीरेन्द्रियपर्याप्तपरिसमाप्तावेव त्रियन्ते नार्वाक्, यत आगामिभवानुर्बद्धा त्रियन्ते सर्वे एव देहिनः, तच्चाहारशरीरेन्द्रियपर्याप्तानामेव बन्धमायातीति ॥ सम्प्रति दृष्टिद्वारमाह—'ते णं भंते !' इत्यादि सुगमं, नवरं सम्यग्—अविपरीता दृष्टिः—जिनप्रणीतवस्तुतत्त्वप्रतिपत्तिर्येषां ते सम्यग्दृष्टयः, मिथ्या—विपर्यस्ता दृष्टिर्येषां भक्षितहृत्पूरुषस्य सिते पीतप्रतिपत्तिवत् मिथ्यादृष्टयः, एकान्तसम्यग्प्रमिथ्यारूपप्रतिपत्तिविकलाः सम्यग्मिथ्यादृष्टयः, निर्वचनसूत्रं—'गोयमे'त्यादि, सुगमं, नवरं सम्यग्दृष्टित्त्वप्रतिषेधः सासादनसम्यक्त्वस्यापि तेषामसम्भवात्, सासादनसम्यक्त्ववतां तन्मध्ये उत्पादाभावात्, ते ह्यतिसंछिष्टपरिणामाः, सास्वादनसम्यक्त्वपरिणामस्तु मनाक् शुभ इति तन्मध्ये सासादनसम्यक्त्ववतासुत्पादाभावः, अत एव सदा संछिष्टपरिणामत्वात्तेषां सम्यग्मिथ्यादृष्टित्वपरिणामोऽपि न भवति, नापि सम्यग्मिथ्यादृष्टिः सत् तन्मध्ये उत्पद्यते, 'न सम्ममिच्छो कुणइ कालं' इति वचनात् ॥ गतं दृष्टिद्वारमधुना दर्शनद्वारमाह—दर्शनं नाम सामान्यविशेषालके वस्तुनि सामान्यावबोधः, तच्चतुर्धा, तद्यथा—चक्षुर्दर्शनमचक्षुर्दर्शनमवधिदर्शनं केवलदर्शनं च, तत्र सामान्यविशेषालके वस्तुनि चक्षुषा दर्शनं—रूपसामान्यपरिच्छेदश्चक्षुर्दर्शनम्, अचक्षुषा—चक्षुर्वर्जशेषेन्द्रियमनोभिर्दर्शनमचक्षुर्दर्शनम्, अवधिरेव दर्शनं—रूपिसामान्यग्रहणमवधिदर्शनं, केवलमेव दर्शनं—सकलजगद्भाविवस्तुसामान्यपरिच्छित्तिरूपं केवलदर्शनं, तत्र किमेषां दर्शनमिति

जिज्ञासुः पृच्छति—‘ते णं भंते’ इत्यादि पाठसिद्धं, नवरमचक्षुर्दर्शनित्वं स्पर्शनेन्द्रियापेक्षया, शेषदर्शनप्रतिषेधः सुज्ञानः ॥ गतं दर्शन-
द्वारं, ज्ञानद्वारमाह—‘ते णं भंते जीवा’ इत्यादि, अज्ञानत्वं मिथ्यादृष्टित्वात्, तदपि चाज्ञानत्वं मयज्ञानश्रुताज्ञानापेक्षया, तथा चाह
—‘नियमा दुअण्णाणी’त्यादि पाठसिद्धं, नवरं तदपि मयज्ञानं श्रुताज्ञानं च शेषजीवबादरादिराशयेक्षयाऽत्यन्तमल्पीयः प्रतिपत्तव्यं,
यत उक्तम्—‘सर्वनिर्कृष्टो जीवस्य दृष्ट उपयोग एष वीरेण । सूक्ष्मनिर्गोदापर्याप्तानां स च भवति विज्ञेयः ॥ १ ॥ तस्मात्प्रभृति
ज्ञानविद्वद्धिर्दृष्टा जिनेन जीवानाम् । लब्धिनिमित्तैः करणैः कायेन्द्रियवाग्मनोदृग्भिः ॥ २ ॥’ योगद्वारमाह—‘ते णं भंते’ इत्यादि
पाठसिद्धम् ॥ गतं योगद्वारमधुनोपयोगद्वारं, तत्रोपयोगो द्विविधः—साकारोऽनाकारश्च, तत्राकारः—प्रतिवस्तु प्रतिनियतो ग्रहणपरिणामः
‘आगारो उ विसेसो’ इति वचनात्, सह आकारो यस्य येन वा स साकारो—ज्ञानपञ्चकमज्ञानत्रिकं, यथोक्ताकारविकलोऽनाकारः, स
चक्षुर्दर्शनादिको दर्शनचतुष्टयात्मकः, उक्तं च—‘ज्ञानाज्ञाने पञ्च त्रिकल्पे सोऽष्टधा तु साकारः । चक्षुरचक्षुरवधिकेवलदृग्विषय-
स्त्वनाकारः ॥ १ ॥’ तत्र क एषामुपयोगः ? इति जिज्ञासुः पृच्छति—‘ते णं भंते !’ इत्यादि निगदसिद्धं, नवरं साकारोपयोगोपयुक्ता
मयज्ञानश्रुताज्ञानोपयोगापेक्षया, अनाकारोपयोगोपयुक्ता अचक्षुर्दर्शनोपयोगापेक्षयेति ॥ साम्प्रतमाहारद्वारमाह—‘ते णं भंते’ इत्यादि,
‘ते’ सूक्ष्मपृथिवीकायिकाः णमिति वाक्यालङ्कारे भदन्त ! जीवाः किमाहारमाहारयन्ति ?, भगवानाह—गौतम ! ‘द्रव्यतो’ द्रव्यस्वरूप-
पर्यालोचनायामनन्तप्रादेशिकानि द्रव्याणि, अन्यथा ग्रहणासम्भवात्, न हि सङ्ख्यातप्रदेशात्मका असङ्ख्यातप्रदेशात्मका वा स्कन्धा
जीवस्य ग्रहणप्रायोग्या भवन्ति, क्षेत्रतोऽसङ्ख्यातप्रदेशावगाढानि, कालतोऽन्यतरस्थितिकानि—जघन्यस्थितिकानि मध्यमस्थितिकानि उ-
ल्लेष्टस्थितिकानि चेति भावार्थः, स्थितिरिति चाहारयोग्यस्कन्धपरिणामत्वेऽवस्थानं प्रत्येतव्यम्, आह च मूलटीकाकारः—‘काल-

तोऽन्यतरस्थितीनि तद्भावावस्थानेन जघन्यादिरूपां स्थितिमधिष्ठ्ये”ति, भावतो वर्णवृन्ति गन्धवन्ति रसवन्ति स्पर्शवन्ति च, प्रति-
परमाण्वैकैकवर्णगन्धरसद्विस्पर्शभावात्, “एवं जहा पणवणाए” इत्यादि; ? ‘एवम्’ उक्तेन प्रकारेण यथा प्रज्ञापनायामष्टाविंशतितमे
आहारपदे प्रथमोद्देशके तावद्वक्तव्यं यावत् “सिय तिदिसि सिय चउदिसि सिय पंचदिसि”मिति, तच्चैवम्—“जाइं भावतो वण्णमं-
ताइं आहारेंति ताइं किं एगवण्णाइं आहारेंति जाव पंचवण्णाइं आहारेंति?, गोयमा! ठाणसग्गणं पडुच्च एगवण्णाइंपि आहारेंति
जाव पंचवण्णाइं पि आहारेंति, विहाणसग्गणं पडुच्च कालवण्णाइंपि आहारेंति जाव सुक्खिण्वण्णाइंपि आहारेंति जाव अणंतगुण्णाइंपि
आहारेंति ताइं किं एगुणकालाइं आहारेंति जाव दसगुणकालाइं आहारेंति संखिज्जगुणकालाइं आहारेंति असंखेज्जगुणकालाइं आहारेंति
अणंतगुणकालाइं आहारेंति?, गोयमा! एगगुणकालाइंपि आहारेंति जाव अणंतगुणकालाइंपि आहारेंति एवं जाव सुक्खिण्वण्णाइंपि आ-
हारेंति, एवं गंधतोवि रसतोवि ॥ जाइं भावतो फासमंताइं आहारेंति ताइं किं एगफासाइं आहारेंति दुफासाइं आहारेंति जाव अठ-
फासाइं आहारेंति?, गोयमा! ठाणसग्गणं पडुच्च नो एगफासाइं आहारेंति नो दुफासाइं आहारेंति नो तिफासाइंपि आहारेंति चउ-
फासाइंपि आहारेंति जाव अट्टफासाइंपि आहारेंति, विहाणसग्गणं पडुच्च ककखडाइंपि आहारेंति जाव लुक्खाइंपि आहारेंति ॥ जाइं
फासतो कक्खडाइंपि आहारेंति ताइं किं एगगुणकक्खडाइं आहारेंति जाव अणंतगुणकक्खडाइंपि आहारेंति?, गोयमा! एगगुणकक्ख-
डाइंपि आहारेंति जाव अणंतगुणकक्खडाइंपि आहारेंति, एवं अट्टवि फासा भाणियव्वा जाव अणंतगुणलुक्खाइंपि आहारेंति ॥ जाइं
भंते! अणंतगुणलुक्खाइं आहारेंति ताइं भंते! किं पुट्टाइं आहारेंति अपुट्टाइं आहारेंति?, गोयमा! पुट्टाइं आहारेंति नो अपुट्टाइं
आहारेंति, जाइं पुट्टाइं आहारेंति ताइं भंते! किं ओगाढाइं आहारेंति अणोगाढाइं आहारेंति?, गोयमा! ओगाढाइं आहारेंति नो

अणोगाढां आहारंति, जाइं भंते ! ओगाढां आहारंति ताइं किं अणंतरोगाढां आहारंति परंपरोगाढां आहारंति ?, गोयमा ! अणंतरोगाढां आहारंति नो परंपरोगाढां आहारंति, ताइं भंते ! किं अणूइं आहारंति बायराइं आहारंति ?, गोयमा ! अणूइंपि आहारंति बायराइंपि आहारंति, जाइं भंते ! अणूइं आहारंति ताइं भंते ! किं उडुं आहारंति अहे आहारंति तिरियं आहारंति ?, गोयमा ! उडुंपि आहारंति अहेवि आहारंति अहेवि आहारंति तिरियंपि आहारंति ताइं किं आइं आहारंति मज्जे आहारंति ?, गोयमा ! आइंपि आहारंति मज्जेवि आहारंति पज्जवसाणे(वि)आहारंति, जाइं भंते ! आइंपि आहारंति जाव पज्जवसाणेवि आहारंति ताइं किं सविसए आहारंति ?, गोयमा ! सविसए आहारंति नो अविसए आहारंति, जाइं भंते ! सविसए आहारंति ताइं किं आणुपुण्वि आहारंति ?, गोयमा ! आणुपुण्वि आहारंति नो अणुपुण्वि आहारंति, जाइं भंते ! आणुपुण्वि आहारंति ताइं किं तिदिसिं आहारंति चउदिसिं आहारंति पंचदिसिं आहारंति छदिसिं आहारंति ?, गोयमा ! निव्वाघाएणं छदिसिं, वाघायं पडुच्च सिय तिदिसिं सिय चउदिसिं(सिय)पंचदिसि-मिति ॥” अस्य व्याख्या—“जाइं भावतो वणमंताइं” इत्यादि प्रअसूत्रं सुगम्, भगवानाह—गौतम ! ‘ठाणमगगणं पडुच्चे’ति तिष्ठन्ति विशेषा अस्मिन्निति स्थानं—सामान्यमेकवर्णं द्विवर्णं त्रिवर्णमित्यादिरूपं तस्य मार्गेणम्—अन्वेषणं तत्प्रतीत्य, सामान्यचिन्तामाश्रित्येति भावार्थः; एकवर्णान्यपि द्विवर्णान्यपीत्यादि सुगमं, नवरं तेषामनन्तप्रदेशिकानां स्कन्धानामेकवर्णत्वं द्विवर्णत्वमित्यादि व्यवहारनयमता-पेक्षया, निश्चयनयमतापेक्षया त्वनन्तप्रादेशिकस्कन्धोऽल्पीयानपि पञ्चवर्णं एव प्रतिपत्तव्यः; ‘विहाणमगगणं पडुच्चे’त्यादि यावद् [विधानं—विशेषः;] विविक्तम्—इतरव्यवच्छिन्नं धानं—पोषणं स्वरूपस्य यत्तत्प्रतीत्य सामान्यचिन्तामाश्रित्येति शेषः; कृष्णो नील इत्यादि प्रति-

नियतो वर्णविशेष इतियावत्, तस्य मार्गं तत्प्रतीत्य कालवर्णान्यप्याहारयन्तीत्यादि सुगमं, नवरमेतदपि व्यवहारतः प्रतिपत्तव्यं, नि-
श्रयतः पुनरवश्यं तानि पञ्चवर्णान्येव ॥ 'जाइं वणतो कालवण्णाइं' इत्यादि सुगमं यावदनन्तगुणसुकिलाइंपि आहारयन्ति, एवं
गन्धरसस्पर्शविषयाण्यपि सूत्राणि भावनीयानि ॥ 'जाइं भंते! अणंतगुणलुक्खाइं' इत्यादि, यानि भदन्त! अनन्तगुणरूक्षाणि, उपल-
क्षणमेतत्—एकगुणकालादीन्यप्याहारयन्ति तानि स्पृष्टानि—आसप्रदेशस्पर्शविषयाण्याहारयन्ति उतास्पृष्टानि?, भगवानाह—स्पृष्टानि
नो अस्पृष्टानि, तत्रासप्रदेशैः संस्पर्शनमालसप्रदेशावगाढक्षेत्राद्बहिरपि संभवति ततः प्रश्नयति—'जाइं भंते' इत्यादि, यानि भदन्त!
स्पृष्टान्याहारयन्ति तानि किमवगाढानि—आसप्रदेशैः सहैकक्षेत्रावस्थायीनि उतानवगाढानि—आसप्रदेशावगाढक्षेत्राद्बहिरवस्थितानि?,
भगवानाह—नौतम! अवगाढान्याहारयन्ति नानवगाढानि । यानि भदन्त! अवगाढान्याहारयन्ति तानि किमनन्तरावगाढानि?, कि-
मुक्तं भवति?—येष्वालसप्रदेशेषु यान्यव्यवधानेनावगाढानि तैरासप्रदेशैस्तान्येवाहारयन्ति उत परस्परवगाढानि—एकद्वित्राद्यासप्रदेशै-
र्व्यवहितानि?, भगवानाह—नौतम! अनन्तरावगाढानि न परस्परवगाढानि । यानि भदन्त! अनन्तरावगाढान्याहारयन्ति तानि
भदन्त! अनन्तप्रादेशिकानि द्रव्याणि किमनूनि—स्तोकान्याहारयन्ति उत बादराणि—प्रभूतप्रदेशोपचितानि?, भगवानाह—अणून्यप्या-
हारयन्ति बादराण्यप्याहारयन्ति, इहाणुत्वबादरत्वे तेषामेवाहारयोग्यानां स्कन्धानां प्रदेशस्तोकत्वबाहुल्यापेक्षया प्रज्ञापनामूलटीका-
कारेणापि व्याख्याते इत्यस्माभिरपि तथैवाभिहिते । यानि भदन्त! अणून्यपि आहारयन्ति तानि किमूर्ध्वप्रदेशस्थितान्याहारयन्ति अ-
धस्तिर्यग्वा?, इहोर्ध्वप्रदेशस्थिर्यक्त्वं यावति क्षेत्रे सूक्ष्मपृथिवीकायिकोऽवगाढस्तावत्येव क्षेत्रे तदपेक्षया परिभावनीयं, भगवानाह—ऊर्ध्वम-
प्याहारयन्ति—ऊर्ध्वप्रदेशावगाढान्यप्याहारयन्ति, एवमधोऽपि तिर्यगपि । यानि भदन्त! ऊर्ध्वमप्याहारयन्ति अधोऽप्याहारयन्ति तिर्य-

गत्याहारयन्ति तानि किमादावाहारयन्ति मध्ये आहारयन्ति पर्यवसाने आहारयन्ति ? अयमत्राभिप्रायः—सूक्ष्मपृथिवीकायिका ह्यन-
न्तप्रादेशिकानि द्रव्याण्यन्तर्मुहूर्त्तं कालं यावदुपभोगोचितानि गृह्णन्ति, ततः संशयः—किमुपभोगोचितस्य कालस्यान्तर्मुहूर्त्तप्रमाणस्यादौ—
प्रथमसमये आहारयन्ति उत मध्ये—मध्यसमयेषु आहोश्चित् पर्यवसाने—पर्यवसानसमये ? भगवानाह—गौतम ! आदावपि मध्येऽपि
पर्यवसानेऽप्याहारयन्ति, किमुक्तं भवति ?—उपभोगोचितकालस्यान्तर्मुहूर्त्तप्रमाणस्यादिमध्यवसानसमयेऽप्याहारयन्तीति । यानि भदन्त !
आदावपि मध्येऽपि पर्यवसानेऽप्याहारयन्ति तानि भदन्त ! किं स्वविषयानि—स्वोचिताहारयोग्यान्याहारयन्ति, उताविषयानि—स्वोचिता-
हारयोग्यान्याहारयन्ति ? भगवानाह—गौतम ! स्वविषयाण्याहारयन्ति नो अविषयाणि । यानि भदन्त ! स्वविषयाण्याहारयन्ति तानि
भदन्त ! किमानुपूर्व्याऽऽहारयन्ति अनानुपूर्व्या ? आनुपूर्वी नाम यथाऽऽसन्नं, तद्विपरीताऽनानुपूर्वी, भगवानाह—गौतम ! आनुपूर्व्या,
सूत्रे द्वितीया तृतीयार्थे वेदितव्या प्राकृतत्वात्, यथाऽऽचाराङ्गे “अगणिं पुट्टा” इत्यत्र, आहारयन्ति, नो अनानुपूर्व्या ऊर्ध्वमधस्तिर्यग्वा,
यथाऽऽसन्नं नातिक्रम्याहारयन्तीति भावः । यानि भदन्त ! आनुपूर्व्याऽऽहारयन्ति तानि भदन्त ! किं ‘तिदिसं’ति तिस्रो दिशः समा-
हृतास्त्रिदिक् तस्मिन् व्यवस्थितान्याहारयन्ति चतुर्दिशि पञ्चदिशि षड्दिशि वा, इह लोकनिष्कृदपर्यन्ते जघन्यपदेऽपि [—जीवावगाहक्षेत्रं—]
त्रिदिव्यवस्थितमेव प्राप्यते न द्विदिव्यवस्थितमेकदिव्यवस्थितं वा, अतस्त्रिदिरयारभ्य प्रश्नः कृतः, भगवानाह—गौतम ! ‘निवाधाएणं
छदिसि’मित्यादि, व्याघातो नामालोकाकाशेन प्रतिस्वलनं व्याघातस्याभावो निर्वर्थाघातं ‘शब्दप्रथादावव्ययं पूर्वपदार्थे नित्यमव्ययीभाव’
इत्यव्ययीभावः ‘तेन वा तृतीयाया’ इति विकल्पेनाम्भावविधानात् पक्षेऽत्राम्भावः, नियमाद्—अवश्यंतया षड्दिशि व्यवस्थितानि,
षड्भ्यो दिग्भ्य आगतानीति भावः, द्रव्याण्याहारयन्ति, व्याघातं पुनः प्रतीत्य लोकनिष्कृतादौ स्यात्कदाचिन्निदिशि—तिसृभ्यो दिग्भ्य

आगतानि, कदाचित् चतसृभ्यः कदाचित्पञ्चभ्यः, काऽत्र भावना ? इति चेदुच्यते—इह लोकनिष्कुटे पर्यन्तेऽधस्त्यप्रतराम्नेयकोणावस्थितो यदा सूक्ष्मपृथिवीकायिको वर्त्तते तदा तस्याधस्तादलोकेन व्याप्तत्वात् अधोदिक्पुद्गलाभावः आम्रेयकोणावस्थितत्वात् पूर्वदिक्पुद्गलाभावो दक्षिणदिक्पुद्गलाभावश्च, एवमधःपूर्वदक्षिणरूपाणां तिसृणां दिशामलोकेन व्यापनात् ता अपास्य या परिशिष्टा ऊर्ध्वोऽपरोत्तरा च दिगव्याहता वर्त्तते तत आगतान् पुद्गलानाहारयन्ति, यदा पुनः स एव पृथिवीकायिकः पश्चिमां दिशमनुसृत्य वर्त्तते तदा पूर्वा दिगभ्यधिका जाता, द्वे च दिशौ दक्षिणाधस्त्यरूपे अलोकेन व्याहते इति स चतुर्दिगागतान् पुद्गलानाहारयति, यदा पुनरूर्ध्वं द्वितीयादिप्रतरगतपश्चिमदिशमवलम्ब्य तिष्ठति तदाऽधस्त्यापि दिगभ्यधिका लभ्यते, केवला दक्षिणैवैका पर्यन्तवर्त्तिनी अलोकेन व्याहतेति पञ्चदिगागतान् पुद्गलानाहारयति । 'वणगतौ' इत्यादि वर्णतः कालनीललोहितहारिद्रशुक्लानि, गन्धतः सुरभिगन्धानि दुरभिगन्धानि वा, रसतस्तिक्तानि यावन्मधुराणि, स्पर्शतः कर्कशानि यावद्रक्ष्णाणि, तथा तेषामाहार्यमाणानां पुद्गलानां 'पुराणान्' अत्रतान् वर्णगुणान् गन्धगुणान् रसगुणान् स्पर्शगुणान् 'विपरिणामइत्ता परिपालइत्ता परिसाइत्ता परिविद्धंसइत्ता' एतानि चत्वार्यपि पदान्येकार्थिकानि विनाशार्थप्रतिपादकानि नानादेशजविनेयानुग्रहार्थमुपात्तानि, विनाशः किमित्याह—अन्यान् अपूर्वान् वर्णगुणान् गन्धगुणान् रसगुणान् स्पर्शगुणान् उत्पाद्यालशरीरक्षेत्रावगाढान् पुद्गलान् 'सञ्चवपणयाए' सर्वालसना—सर्वैरेवात्मप्रदेशैराहारमाहाररूपान् पुद्गलानाहारयन्ति ॥ गतमाहारद्वारं, साम्प्रतमुपपातद्वारमाह—'ते णं भंते' इत्यादि, ते भदन्त ! सूक्ष्मपृथिवीकायिका जीवाः 'कुतः' केभ्यो जीवेभ्य उद्भूत्यो-त्पद्यन्ते ?, किं नैरयिकेभ्यः ? इत्यादि प्रतीतं, भगवानाह—गौतम ! नो नैरयिकेभ्य इत्यादि पाठसिद्धं, नवरं देवनैरयिकेभ्य उत्पादप्रतिपेधो देवनैरयिकाणां तथाभवस्वभावतया तन्मध्ये-उत्पादासम्भवात्, 'जहा वक्कंतीए' इति, यथा प्रज्ञापनायां व्युत्क्रान्तिपदे तथा

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २१ ॥

वक्तव्यं, तच्चैवम्—तिर्यग्योनेभ्योऽप्युत्पादः पर्याप्तेभ्योऽपर्याप्तेभ्यो वा केवलमसङ्ख्यातवर्षायुष्कवर्जितेभ्यः, मनुष्येभ्योऽप्यकर्मभूमिजान्तर-
द्वीपजासङ्ख्यातवर्षायुष्ककर्मभूमिजव्यतिरिक्तेभ्यः पर्याप्तेभ्योऽपर्याप्तेभ्यो वेति ॥ गतमुपपातद्वारमधुना स्थितिद्वारमाह—‘तेसि णं भंते!’
इत्यादि सुगमं, नवरं जघन्यपदादुत्कृष्टपदमधिकमवसेयम् ॥ गतं स्थितिद्वारमधुना समुद्घातमधिक्य मरणं विचिन्तयिषुरिदमाह—‘ते
णं भंते जीवा’ इत्यादि सुगमम्, उभयथाऽपि मरणसम्भवात् ॥ च्यवनद्वारमाह—‘ते णं भंते जीवा’ इत्यादि, ‘ते’ सूक्ष्मपृथ्वीका-
यिका भदन्त! जीवा अनन्तरमुद्दृत्य सूक्ष्मपृथिवीकायिकभवादानन्तर्येणोद्भूयेति भावः क्व गच्छन्ति?—कोत्पद्यन्ते?, एतेनात्मनो
गमनधर्मकता पर्यायान्तरमधिकृत्योत्पत्तिधर्मकता च प्रतिपादिता, तेन ये सर्वगतमनुत्पत्तिधर्मकं चालानं प्रतिपन्नास्ते निरस्ता द्रष्टव्याः,
तथारूपे सत्यात्मनि यथोक्तप्रभार्थोसम्भवात्, ‘किं नेरइएसु गच्छन्ति’? इत्यादि सुप्रतीतं, भगवानाह—‘नो नेरइएसु गच्छन्ति’
इत्यादि पाठसिद्धं ‘जहा वक्कंतीए’ इति, यथा प्रज्ञापनायां व्युत्क्रान्तिपदे च्यवनमुक्तं तथाऽऽत्रापि वक्तव्यं, तच्चोत्पादवद् भावनीय-
मिति ॥ गतं च्यवनद्वारमधुना गत्यागतिद्वारमाह—‘ते णं भंते जीवा’ इत्यादि, ते भदन्त! जीवाः ‘कतिगतिकाः?’ कति गतयो येषां
ते कतिगतिकाः, ‘कत्यागतिकाः?’ कतिभ्यो गतिभ्य आगतियेषां ते कत्यागतिकाः, भगवानाह—गौतम! द्व्यागतिका नरकगतेर्देवगतेश्च
सूक्ष्मेष्टुत्पादाभावात्, द्विगतिका नरकगतौ देवगतौ च तत् उद्भूतानामुत्पादाभावात्, ‘परीत्ता’ प्रत्येकशरीरिणः, असङ्ख्येया असङ्ख्येय-
लोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात् प्रज्ञप्ता मया शेषैश्च तीर्थकृद्भिः, अनेन सर्वतीर्थकृतामविसंवादिवचनतामाह, हे श्रमण! हे आयुष्मन्!
‘से तं सुहुमपुढविकाइया’ त एते सूक्ष्मपृथिवीकायिका उक्ताः ॥ उक्ताः सूक्ष्मपृथिवीकायिकाः, अधुना बादरपृथिवीकायिकान-
भिधित्सुराह—

१ प्रतिपत्तौ
सूक्ष्मपृ-
थ्वीकायाः
सू० १३

॥ २१ ॥

से किं तं बायरपुढविकाइया ?, २ डुविहा पणत्ता, तंजहा-सण्हवायरपुढविकाइया य खरबायर-
पुढविकाइया य (सू० १४ ॥

‘से किं तं’मित्यादि, अथ के ते वादरपृथिवीकायिकाः ?, सूरिराह-वादरपृथिवीकायिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-ऋक्ष्णवादरपृ-
थिवीकायिकाश्च खरवादरपृथिवीकायिकाश्च-ऋक्ष्णा नाम चूर्णितलोष्टकल्पा मृदुपृथवी तदालसका जीवा अप्युपचारतः ऋक्ष्णाः ते च
ते वादरपृथिवीकायिकाश्च ऋक्ष्णवादरपृथिवीकायिकाः, अथवा ऋक्ष्णा चासौ वादरपृथिवी च सा कायः-शरीरं येषां ते ऋ-
क्ष्णवादरपृथ्वीकायाः त एव स्वार्थिकेकप्रत्ययविधानात् ऋक्ष्णवादरपृथिवीकायिकाः, खरा नाम पृथिवी सङ्घातविशेषं काठिन्यविशेषं
वाऽऽपन्ना तदालसका जीवा अपि खराः ते च ते वादरपृथिवीकायिकाश्च खरवादरपृथिवीकायिकाः, अथवा पूर्ववत्प्रकारान्तरेण स-
मासः, चशब्दौ स्वगतानेकभेदसूचकौ ॥

से किं तं सण्हवायरपुढविकाइया ?, २ सत्तविहा पणत्ता, तंजहा-कण्हमत्तिया, भेओ जहा
पणवणाए जाव ते समासतो डुविहा पणत्ता, तंजहा-पज्जत्ता य अपज्जत्ता य । तेसि णं
भंते ! जीवाणं कति सरीरगा पणत्ता ? गोयमा ! तओ सरीरगा पं०, तंजहा-ओरालिए तेयए
कम्मए, तं चैव सब्वं नवरं चत्तारि लेसाओ, अवसेसं जहा सुहुमपुढविकाइयाणं आहारो जाव
णियमा छदिसि, उववातो तिरिक्खजोणियमणुस्सदेवेहिंते, देवेहिं जाव सोधम्मसाणेहिंते,
ठिती जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं बावीसं वाससहस्साइं । ते णं भंते ! जीवा मारणंति यस्सु-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २२ ॥

ग्धाएणं किं समोहया मरंति असमोहता मरंति ?, गोयमा ! समोहतावि मरंति असमोहतावि मरंति । ते णं भंते ! जीवा अणंतरं उव्वट्ठित्ता कहिं गच्छंति ? कहिं उववज्जंति ?—किं नेरइएसु उववज्जंति ?०, पुच्छा, नो नेरइएसु उववज्जंति त्तिरिक्खजोणिएसु उववज्जंति मणुस्सेसु उव० नो देवेसु उव०, तं चेव जाव असंखेज्जावासाउवज्जेहिं । ते णं भंते ! जीवा कतिगतिया कतिआगतिया पणत्ता ?, गोयमा ! दुगतिया तिआगतिया परित्ता असंखेज्जा य समणाउसो !, से तं बायरपुढ-विक्काइया । सेत्तं पुढविकाइया ॥ (सू० १५)

‘से किं त’मित्थादि, अथ के ते ऋक्ष्णवाइरपृथिवीकायिकाः ?, सूरिराह—ऋक्ष्णवाइरपृथिवीकायिकाः सप्तविधाः प्रज्ञप्ताः; तदेव सप्तविधत्वं दर्शयन्ति, तद्यथा—कृष्णमृत्तिका इत्यादि ‘भेदो भाणियव्वो जहा पणवणाए जाव तत्थ नियमा असंखिज्जा’ इति, भेदो बा-इरपृथिवीकायिकानां द्विविधानामपि तथा भणितव्वो यथा प्रज्ञापनायां, स च तावद् यावत् “तत्थ नियमा असंखेज्जा” इति पदं, स चैवम्—किण्हमत्तिया नीलमत्तिया लोहियमत्तिया हालिइमत्तिया सुक्किलमत्तिया पंडुमत्तिया पणगमत्तिया, सेत्तं सण्हवायरपुढवि-काइया । से किं तं खरवायरपुढविकाइया ?, २ अणेगविहा पणत्ता, तंजहा—पुढवी य सक्करा वालुया य उवले सिला य लोणूसे । तंवा य तउय सीसय रूपप सुवण्णे य वइरे य ॥ १ ॥ हरियाले हिंगुलए मणोसिला सासगंजण पवाले । अब्भपडलब्भवालुय बा-यरकाये मणिविहाणा ॥ २ ॥ गोमेज्जाए य रुयए अंके फलिहे य लोहियक्खे य । मरगयमसारगह्ले सुयमोयगइंदनीले य ॥ ३ ॥ चंदणेरुयहंसे पुलए सोगंधिए य वोद्धव्वे । चंदप्पभवेरुलिए जलकंते सूरकंते य ॥ ४ ॥ जे यावण्णे तहप्पगारा ते समासतो दुविहा

१ प्रतिपत्तौ
श्लक्ष्णखर-
बाइरपु-
श्वीकायौ
सू० १४-
१५

॥ २२ ॥

स्फटिकः २६ 'चः' पूर्ववत्, लोहिताक्षः २७ मरकतः २८ मसारगह्वः २९ भुजमोचकः ३० इन्द्रनीलश्च ३१ चन्दनः ३२ गैरिकः ३३ हंसगर्भः ३४ पुलकः ३५ सौगन्धिकश्च ३६ चन्द्रप्रभः ३७ वैदूर्यः ३८ जलकान्तः ३९ सूर्यकान्तश्च ४०, तदेवमाद्यथा गा-
थया पृथिव्यादयश्चतुर्दश भेदा उक्ताः द्वितीयगाथयाऽष्टौ हरितालादयः तृतीयगाथया गोमेज्जकादयो दश तुर्यगाथयाऽष्टाविति, स-
र्वसङ्ख्यया चत्वारिंशत्, 'जे यावणो तहप्पगारा' इति येऽपि चान्ये तथाप्रकारा मणिभेदाः—पद्मरागादयस्तेऽपि खरवादरपृथिवीका-
थिकत्वेन वेदितव्याः । 'ते समासतो' इत्यादि, ते वादरपृथिवीकाथिकाः 'समासतः' सङ्क्षेपेण द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—पर्याप्तका
अपर्याप्तकाश्च, तत्र येऽपर्याप्तकास्ते स्वयोग्याः पर्याप्तीः साकल्येनासंप्राप्ताः अथवाऽसंप्राप्ता इति विशिष्टान् वर्णादीननुपगताः, तथाहि
—वर्णादिभेदविवक्षायांभेते न शक्यन्ते कृष्णादिना भेदेन व्यपदेष्टुं, किं कारणमिति—चेद्, इह शरीरादिपर्याप्तिसु परिपूर्णसु
सतीषु वादराणां वर्णादिभेदः संप्रकटो भवति नापरिपूर्णसु, ते चापर्याप्ता उच्छ्वासपर्याप्त्या अपर्याप्ता एव म्रियन्ते, ततो न स्पष्टो व-
र्णादिविभाग इत्यसंप्राप्ता इत्युक्तम्, अन्ये तु व्याचक्षते—सामान्यतो वर्णादीनसंप्राप्ता इति, तत्र न युक्तं, यतः शरीरमात्रभाविनो वर्णा-
दयः, शरीरं च शरीरपर्याप्त्या संजातमिति । 'तत्थ ण'मित्यादि, तत्र ये ते पर्याप्तकाः—परिसमाप्तसमस्तस्वयोग्यपर्याप्तयस्ते वर्णादे-
शेन—वर्णभेदविवक्षया एवं गन्धादेशेन रसादेशेन स्पर्शादेशेन सहस्राग्रशः—सहस्रसप्तयया विधानानि—भेदाः, तद्यथा—वर्णाः कृष्णादि-
भेदात्पञ्च गन्धौ सुरभीतरभेदाह्नौ रसास्तिक्तादयः पञ्च स्पर्शा मृदुकर्कशादयोऽष्टौ, एकैकस्मिंश्च वर्णादौ तारतम्यभेदेनानेकेऽवान्तरभेदाः,
तथाहि—भ्रमरकोकिलकज्जलादिसु तरतमभावात् कृष्णः कृष्णतरः कृष्णतम इत्यादिरूपतयाऽनेके कृष्णभेदाः, एवं नीलद्विष्वप्यायोज्यं,
तथा गन्धरसस्पर्शेष्वपि, तथा परस्परं वर्णानां संयोगतो धूसरकर्बुरत्वादयोऽनेकसङ्ख्याभेदाः, एवं गन्धादीनामपि परस्परं गन्धादिभिः

समायोगात्, ततो भवन्ति वर्णाद्यादेशैः सहस्राप्रशो भेदाः, 'संखिज्जाइं जोणिप्पमुहसथसहस्साइं'ति सङ्खेयानि योनिप्र-
मुंखाणि-योनिद्वाराणि शतसहस्राणि, तथाहि—एकैकस्मिन् वर्णे गन्धे रसे स्पर्शे च संघृता योनिः पृथिवीकायिकानां, सा पुनस्त्रिधा-
सचिन्ताऽचित्ता मिश्रा च, पुनरेकैका त्रिधा-शीता उष्णा शीतादीनामपि प्रत्येकं तारतम्यभेदादनेकभेदत्वं, केवलमेकवि-
शिष्टवर्णादियुक्ताः सङ्ख्यातीता अपि स्वस्थाने व्यक्तिभेदेन योनिजातिमधिकृत्यैकैव योनिर्गण्यते, ततः सङ्खेयानि पृथ्वीकायिकानां यो-
निशतसहस्राणि भवन्ति, तानि च सूक्ष्मबादरगतसर्वसङ्ख्यया सप्त, 'पञ्जत्तगनिस्साए' इत्यादि, पर्याप्तकनिश्रयाऽपर्याप्तका व्युत्क्रामन्ति-
उत्पद्यन्ते, कियन्तः? इत्याह-यत्रैकः पर्याप्तकस्तत्र नियमात्तन्निश्रया असङ्ख्येयाः-सङ्ख्यातीता अपर्याप्तकाः । 'एएसि णं भंते! जीवाण'-
मित्यादिना शरीरावगाहनादिद्वारकलापचिन्तां करोति, सा च पूर्ववत्, तथा चाह—'एवं जो चेष सुहुमपुढविकाइयाणं गभो सो
चेव भाणियव्वो इति, 'नवर' मित्यादि, नवरमिदं नानात्वं लेश्याद्वारे चतस्रो लेश्या वक्तव्याः, तेजोलेश्याया अपि सम्भवात्, तथाहि
-व्यन्तरादय ईशानान्ता देवा भवनविमानादावतिमूर्च्छयाऽऽस्वीयरत्नकुण्डलादावप्युत्पद्यन्ते, ते च तेजोलेश्यावन्तोऽपि भवन्ति, यल्ले-
श्यश्च त्रियते अग्रेऽपि तल्लेश्य एवोपजायते "जल्लेसे मरइ तल्लेसे उववज्जाइ" इति वचनात्, ततः कियत्कालमपर्याप्तावस्थायां तेजोले-
श्यावन्तोऽप्यवाप्यन्ते इति चतस्रो वक्तव्याः, आहारो नियमात् षड्दिशि, बादराणां लोकमध्य एवोपपातभावात्, उपपातो देवेभ्यो-
ऽपि, बादरेषु तदुत्पादविधानात्, स्थितिर्जन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि, देवेभ्योऽप्युत्पादात् त्र्यागतयो, द्विगतयः
पूर्ववत्, एतेऽपि च 'परीत्ता' प्रत्येकशरीरिणोऽसङ्ख्येयाः प्रज्ञप्ताः हे श्रमण! हे आयुष्मन्!, 'सेत्त'मित्याद्युपसंहारवाक्यम् ॥ उक्ताः
पृथ्वीकायिकाः, अधुनाऽप्यायिकानभिधित्सुरिदमाह—

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २४ ॥

से किं तं आउक्काइया?, २ दुविहा पणत्ता, तंजहा-सुहुमआउक्काइया य बायरआउक्काइया य, सुहुमआऊ० दुविहा पणत्ता, तंजहा-पज्जत्ता य अपज्जत्ता य । तेसि णं भंते! जीवाणं कति सरी-
रया पणत्ता?, गोयमा! तओ सरीरया पणत्ता, तंजहा-ओरालिए तेयए कम्मए, जहेव सुहु-
मपुढविक्काइयाणं, णवरं थिबुगसंठिता पणत्ता, सेसं तं चेव जाव दुगतिया दुआगतिया परित्ता
असंखेज्जा पणत्ता । से तं सुहुमआउक्काइया ॥ (सू० १६)

अथ के तेऽप्कायिकाः?, सूरिराह-अप्कायिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तथा-सूह्माप्कायिकाश्च बादराप्कायिकाश्च, तत्र सूह्माः सर्वलो-
कव्यापिनो बादरा घनोद्ध्यादिभाविनः, चशब्दौ स्वगतानेकभेदसूचकौ । ‘से किं तं सुहुमआउक्काइया?’ इत्यादि सूह्मपृथिवीकायिकव-
न्निरवशेषं भावनीयं, नवरमिदं संस्थानद्वारे नानात्वं, तदेवोपदर्शयति—‘ते सि णं भंते! जीवाणं सरीरया किं संठिया?’ इत्यादि पाठसिद्धम्॥

से किं तं बायरआउक्काइया?, २ अणेगविहा पणत्ता, तंजहा-ओसा हिमे जाव जे यावन्ने तह-
प्पगारा, ते समासतो दुविहा पणत्ता, तंजहा-पज्जत्ता य अपज्जत्ता य, तं चेव सब्बं णवरं थिबु-
गसंठिता, चत्तारि लेसाओ, आहारो नियमा छदिसिं, उववातो तिरिक्खजोणियमणुस्सदेवेहिं,
ठिती जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसं सत्तवाससहस्साइं, सेसं तं चेव जहा बायरपुढविक्काइया जाव
दुगतिया तिआगतिया परित्ता असंखेज्जा पन्नत्ता समणाउसो!, सेत्तं बायरआऊ, सेत्तं आउ-
क्काइया ॥ (सू० १७ ॥)

१ प्रतिपत्तौ
सूक्ष्मबा-
दराप्का-
ययोः
सू० १६-
१७

॥ २४ ॥

'से किं त'मित्यादि, अथ के ते बादराष्कायिकाः?, सूरिराह—बादराष्कायिका अनेकविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—“ओसा हिमे महिया जाव तत्थ नियमा असंखेज्जा” इति, यावत्करणादेवं परिपूर्णपाठो द्रष्टव्यः—“करणे हरतणू सुद्धोदए सीओदए खट्टोदए खारोदए अंघिलोदए लवणोदए वरुणोदए खीरोदए रसोदए जे यावन्ने तहप्पगारा, ते समासतो ढुविहा पणत्ता, तंजहा—पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य, तत्थ णं जे ते अपज्जत्तगा एएसिणं वण्णादेसेणं गंधादेसेणं रसाएसेणं फासाएसेणं सहस्सगसो विहाणाइं संखिज्जाइं जोणिप्पमुहसयसहस्साइं पज्जत्तगनिस्साए अपज्जत्तगा वक्कमंति, जत्थ एगो तत्थ नियमा असंखेज्जा” इति, अस्य व्याख्या—अवश्यायः—त्रेहः, हिमं—स्थानोदकं, महिका—गर्भमासेषु सूक्ष्मवर्ष, करको—घनोपलः, हरततुः यो सुवमुद्धिच गोधूमाङ्कुरत्तणात्रादिषु बद्धो बिन्दुरूपजायते, शुद्धोदकम्—अन्तरिक्षसमुद्भवं नद्यादिगतं वा, तच्च स्पर्शरसादिभेदादनेकभेदं, तदेवानेकभेदत्वं दर्शयति—शीतोदकं—नदीतडागावटवार्पीपुष्करिण्यादिषु शीतपरिणामम्, उष्णोदकं—स्वभावत एव क्वचिन्निर्ज्वरादाबुष्णपरिणामं, क्षीरोदकम्—ईषल्लवणपरिणामं यथा लाठदेशादौ केषुचिद्वटेषु, खट्टोदकम्—ईषदम्लपरिणामम्, आम्लोदकम्—अतीव स्वभावत एवाम्लपरिणामं काञ्जिकवत्, लवणोदकं लवणसमुद्रे, वारुणोदकं वारुणसमुद्रे, क्षीरोदकं क्षीरसमुद्रे, क्षोदोदकमिष्टुरससमुद्रे, रसोदकं पुष्करवरसमुद्रादिषु, येऽपि चान्ये तथाप्रकारा रसस्पर्शादिभेदाद् द्यूतोदकादयो बादराष्कायिकास्ते सर्वे बादराष्कायिकतया प्रतिपत्तव्याः, 'ते समासओ' इत्यादि प्रामवत् नवरं सङ्ख्येयानि योनिप्रमुखाणि शतसहस्राणीत्यत्रापि सप्त वेदितव्यानि । 'तेसि णं भंते ! जीवाणं कइ सरीरगा' ? इत्यादि चारुक्लापचिन्तायांमपि बादरपृथिवीकायिकगमोऽनुगन्तव्यो, नवरं संस्थानद्वारे शरीरकाणि स्तिबुकसंस्थानसंस्थितानि वक्तव्यानि,

स्थितिद्वारे जघन्यतः स्थितिरन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः सप्त वर्षसहस्राणि, शेषं तथैव, उपसंहारमाह—‘सेत्त’मित्यादि ॥ उक्ता अष्कायिकाः, सम्प्रति वनस्पतिकाधिकानाह—

से किं तं वणस्सइकाइया?, २ दुविहा पणत्ता, तंजहा—सुहुमवणस्सइकाइया य बायरवणस्सइकाइया य ॥ (सू० १७) । से किं तं सुहुमवणस्सइकाइया?, २ दुविहा पणत्ता, तंजहा—पज्जत्ता य अपज्जत्ता य तहेव णवरं अणित्थं (संठाण) संठिया, दुगतिया दुआगतिया अपरित्ता अणंता, अवसेसं जहा पुढविक्काइयाणं, से तं सुहुमवणस्सइकाइया ॥ (सू० १८) ।

अथ के ते वनस्पतिकायिकाः?, सूरिराह—वनस्पतिकायिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—सूक्ष्मवनस्पतिकायिकाश्च बादरवनस्पतिकायिकाश्च, चशब्दौ स्वगतानेकभेदसूचकौ ॥ ‘से किं त’मित्यादि, अथ के ते सूक्ष्मवनस्पतिकायिकाः?, सूरिराह—सूक्ष्मवनस्पतिकायिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः—पर्याप्ता अपर्याप्ताश्च, ‘तेसि णं भंते! कति सरीरगा’ इत्यादिद्वारकलापचिन्तनं सूक्ष्मपृथिवीकायिकवद्भावनीयं, नवरं संस्थानद्वारे ‘सरीरगा अणित्थं संठाणसंठिया पणत्ता’ इति, इत्थं तिष्ठतीति इत्थं न इत्थंश्चमनित्थंश्चम्, अनियताकारमित्यर्थः, तच्च तत्संस्थानं तेन संस्थितानि—अनियतसंस्थानसंस्थितानि, गत्यागतिद्वारसूत्रपर्यन्ते ‘अपरित्ता अणंता पत्रत्ता’ इति वक्तव्यम्, ‘अपरीत्ता’ अप्रत्येकशरीरिणः अनन्तकायिका इत्यर्थः, अत एवानन्ताः प्रज्ञप्ताः हे श्रमण! हे आयुष्मन्! ‘सेत्त’मित्यादि उपसंहारवाक्यम् ॥

से किं तं बायरवणस्सइकाइया?, २ दुविहा पणत्ता, तंजहा—पत्तेयसरीरबायरवणस्सतिकाइया

य साधारणसरीरबायरवणस्सइकाइया य ॥ (सू० १९) । से किं तं पत्तेयसरीरबाद्वरवणस्सतिका-
 इया?, २ दुवालसविहा पणत्ता, तंजहा—रुक्खा शुच्छा गुम्मा लता य वल्ली य पव्वगा च्चव ।
 तणवल्यहरितओसहिजलरुहकुहणा य बोद्धव्वा ॥ १ ॥ से किं तं रुक्खा?, २ दुविहा पणत्ता,
 तंजहा—एगट्टिया य बहुबीया य । से किं तं एगट्टिया?, २ अणेगविहा पणत्ता, तंजहा—निंबंब-
 जंबुजाव पुण्णागणगरुक्खे सीवण्णिण तथा असोगे य, जे यावण्णे तहप्पगारा, एतेसिणं मूलावि अ-
 संखेज्जजीविया, एवं कंदा खंधा तथा साला पवाला पत्ता पत्तेयजीवा पुप्फाइं अणेगजीवाइं फला
 एगट्टिया, सेत्तं एगट्टिया । से किं तं बहुबीया?, २ अणेगविधा पणत्ता, तंजहा—अत्थियत्तेदुय-
 उंबरकविट्ठे आमलकफणसदाडिमणगोघकाउंबरीयतिलयलयलोद्धे धवे, जे यावण्णे तहप्पगारा,
 एतेसिणं मूलावि असंखेज्जजीविया जाव फला बहुबीयागा, सेत्तं बहुबीयागा, सेत्तं रुक्खा,
 एवं जहा पणवणाए तहा भाणियव्वं, जाव जे यावन्ने तहप्पगारा, सेत्तं कुहणा—नाणाविध-
 संठाणा रुक्खाणं एगजीविया पत्ता । खंधोवि एगजीवो तालसरलनालिएरीणं ॥ १ ॥ ‘जह सगल-
 सरिसवाणं पत्तेयसरीराणं’ गाहा ॥ २ ॥ ‘जह वा तिलसक्खुलिया’ गाहा ॥ ३ ॥ सेत्तं पत्तेयसरी-
 रबायरवणस्सइकाइया ॥ (सू० २०)

‘से किं तं’भित्तिदि, अथ के ते बाद्वरवणस्सतिकायिकाः?, सूरिराह—बाद्वरवणस्सतिकायिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तत्रथा—प्रत्येक-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २६ ॥

शरीरवाद्ब्रह्मस्वपत्तिकायिकाश्च साधारणशरीरवाद्ब्रह्मस्वपत्तिकायिकाश्च, चशब्दौ पूर्ववत् ॥ 'से किं त'मित्यादि, अथ के ते प्रत्येक-
शरीरवाद्ब्रह्मस्वपत्तिकायिकाः ?, सूरिराह-प्रत्येकशरीरवाद्ब्रह्मस्वपत्तिकायिका द्वादशविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—'रुक्खा'इत्यादि, वृक्षाः-
चूतादयः गुच्छा-दृन्ताकीप्रभृतयः गुल्मनि-नवमालिकाप्रभृतीनि लताः—चम्पकलतादयः, इह येषां स्कन्धप्रदेशे विवक्षितोर्ध्वशा-
खाव्यतिरेकेणान्यत् शाखान्तरं तथाविधं परिस्थूरं न निर्गच्छति ते लता इति व्यवहियन्ते, ते च चम्पकादय इति, वहयः—कृष्णा-
ण्डीत्रपुपीप्रभृतयः पर्वगा-इक्ष्वादयः वृणानि-कुशशुभ्रकार्जुनादीनि वलयानि-केतकीकदल्यादीनि तेषां हि लग् वलयाकारेण
व्यवस्थितेति हरितानि-तन्दुलीयकवस्तुलप्रभृतीनि औषधयः-फलपाकान्ताः ताश्च शाल्यादयः जले रहन्तीति जलरुहाः-उदका-
वकपनकादयः कुहणा-भूमिस्फोटाभिधानास्ते चायकायप्रभृतयः, 'एवं भेदो भाणियव्वो जहा पन्नवणाए' इत्यादि, 'एवम्' उक्तेन
प्रकारेण वाद्ब्रह्मस्वपत्तिकायिकानां भेदो वक्तव्यो यथा प्रज्ञापनायाम्, इह तु ग्रन्थगौरवभयात्त्र लिख्यते, स च किं या-
वद् वक्तव्यः ? इत्याह—'जह वा तिलसङ्कुलिया' इत्यादि, अस्याश्च गाथाया अयं सम्बन्धः-इह यदि वृक्षादीनां मूलादयः प्रत्येकम-
नेकप्रत्येकशरीरजीवाधिष्ठितास्ततः कथमेकखण्डशरीराकारा उपलभ्यन्ते ?, तत्रेयमुत्तरगाथा—'जह सगलसरिसवाणं सिलेसमिस्साण
वट्टिया वट्टी । पत्तेयसरीराणं वह होंति सरीरसंघाया ॥ १ ॥' अस्या व्याख्या-यथा सकलसर्वपाणां श्लेषमिश्राणां—श्लेषद्रव्यविभि-
श्रितानां वलिता वत्तिरेकरूपा भवति, अथ च ते सकलसर्वपाः परिपूर्णशरीराः सन्तः पृथक् पृथक् स्वास्वावगाहनयाऽवतिष्ठन्ते,
'तथा' अनयैवोपमया प्रत्येकशरीरिणां जीवानां शरीरसङ्घाताः पृथक्पृथक्स्वास्वावगाहना भवन्ति, इह श्लेषद्रव्यस्थानीयं रागद्वेषो-
पचितं तथाविधं स्वकर्म सकलसर्वपस्थानीयाः प्रत्येकशरीराः, सकलसर्वप्रहणं वैवित्त्यप्रतिपत्त्या पृथक्पृथक्स्वास्वावगाहप्रत्येकशरीरवै-

१ प्रतिपत्तौ
बाद्ब्रह्मस्व-
पत्तिभेदौ
सू० १९
प्रत्येकवन्-
स्पतिः
सू० २०

॥ २६ ॥

वित्तप्रतिपत्त्यर्थम्, अत्रैव दृष्टान्तान्तरमाह—“जहं वा तिलसङ्कुलिया” इत्यादिरधिकृतगाथा, वाशब्दो दृष्टान्तान्तरसूचने, यथा ‘तिलसङ्कुलिका’ तिलप्रधाना पिष्टमयी अपूपिका बहुभिस्तिलैर्भिष्रिता सती यथा पृथक्पृथक्स्वावागाहतिलासिका भवति कथञ्चिदेकरूपा च ‘तथा’ अनयैवोपमया प्रत्येकशरीरिणां जीवानां शरीरसङ्घाताः कथञ्चिदेकरूपाः पृथक्पृथक्स्वावागाहनाश्च भवन्ति, उपसंहारमाह—‘सेत्त’मित्यादि सुगमम् ॥ सम्प्रति साधारणवनस्पतिकाधिकप्रतिपादनार्थमाह—

से किं तं साहारणसरीरबादरवणस्सइकाइया ? , २ अणेगविधा पणत्ता, तंजहा-आलुए मूलए-
सिंगेरे हिरिलि सिरिलि सिस्सरिलि किट्टिया छिरिया छिरियिविरालिया कणहकंदे वज्जकंदे सूर-
णकंदे खल्लडे किमिरासि भदे मोत्थापिंडे हलिदा लोहारी णीहु[ठिहु]थिथु अस्सकणी सीह-
कनी सीउंठी मूसुंठी जे यावणे तहप्पगारा ते समासओ डुविहा पणत्ता, तंजहा—पज्जत्तगा य
अपज्जत्तगा य । तेसि णं भंते ! जीवाणं कति सरीरगा पणत्ता ? , गोयमा ! तओ सरीरगा पन्नत्ता,
तंजहा—ओरालिए तेयए कम्मए, तहेव जहा बायरुडुविकाइयाणं, णवरं सरीरोगाहणा जहन्नेणं
अंगुलस्स असंखेज्जतिभागं उक्कोसेणं सातिरेगजोयणसहस्सं, सरीरगा अणित्थंत्थसंठिता, ठिती
जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दसवाससहस्साइं, जाव डुगतिया तिआगतिया परित्ता अणंता
पणत्ता, सेत्तं बायरवणस्सइकाइया, सेत्तं थावरा ॥ (सू० २१)

‘से किं त’मित्यादि, अथ के ते साधारणशरीरबादरवनस्पतिकायिकाः ? , सूरिराह—साधारणशरीरबादरवनस्पतिकायिका अनेक-

विधाः प्रज्ञप्ताः, तथा—‘आलुए’ इत्यादि, एते आलुकमूलकशृङ्गवेरहिरिलिसिरिलिसिरिलिकिट्टिकाक्षीरिकाक्षीरविडालिकाकृ-
ष्णकन्दवज्रकन्दसूरणकन्दलह्वूट(कृमिराशि)भद्रमुस्तापिण्डहरिद्रालौहीस्तुहिसिमुअश्वकर्णीसिंहकर्णीसिंहकुण्डीमुषण्डीनामानः साधारण-
वनस्पतिकाधिकभेदाः केचिदतिप्रसिद्धत्वात्केचिदेशविशेषात्स्वयमवगन्तव्याः, ‘जे यावण्णे तहप्पगारा’ इति येऽपि चान्ये तथाप्रकाराः—
एवंप्रकारा अवकपनकसेवालादयस्तेऽपि साधारणशरीरवादरवनस्पतिकाधिकाः प्रतिपत्तव्याः, ‘ते समासतो’ इत्यादि, ‘ते’ वादरव-
नस्पतिकाधिकाः समासतो द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तथा—पर्याप्तका अपर्याप्तकाश्च, ‘जाव सिय संखेजा’ इति यावत्करणादेवं परिपूर्णः
पाठो द्रष्टव्यः—“तत्थ णं जे ते अपज्जत्तगा ते णं असंपत्ता, तत्थ णं जे ते पज्जत्तगा तेसि णं वण्णादेसेणं गंधादेसेणं रसाएसेणं
फासाएसेणं सहस्सगसो विहाणाइं संखिजाइं जोणिप्पमुहसयसहस्साइं पज्जत्तगनिस्साए अपज्जत्तगा वक्कमंति, जत्थ एगो तत्थ सिय
संखिजा सिय असंखेजा सिय अणंता” इति, एतत्प्रागवत्, नवरं यत्रैको वादरपर्याप्तस्तत्र तन्निश्रयाऽपर्याप्ताः कदाचित्सह्येयाः कदा-
चिदसह्येयाः कदाचिदनन्ताः, प्रत्येकतरवः सह्येया असह्येया वा, साधारणास्तु नियमादनन्ता इति भावः । ‘तेसि णं भंते ! कइ-
सरीरगा ?’ इत्यादिद्वारकलापचिन्तनं वादरपृथिवीकाधिकवत्, नवरं संस्थानद्वारे नानासंस्थानसंस्थितानीति वक्तव्यम् । अवगाहना-
द्वारे ‘उक्कोसेणं सातिरेगं जोयणसहस्स’मिति, तच्च सातिरेकं योजनसहस्रमवगाहनामानमेकस्य जीवस्य बाह्यद्वीपेषु वत्स्यादीनां समु-
द्रगोतीर्थेषु च पद्मनालादीनां, तदधिकोच्छ्रयमानानि पद्मानि पृथिवीकायपरिणाम इति वृद्धाः । स्थितिद्वारे उत्कर्षतो दश वर्षसहस्राणि
वक्तव्यानि, गत्यागतिमूत्रानन्तरं ‘अपरीत्ता अणंता’ इति वक्तव्यं, तत्र ‘परीत्ताः’ प्रत्येकशरीरिणोऽसह्येयाः ‘अपरीत्ताः’ अप्रत्येकशरीरि-

णोऽनन्ताः प्रज्ञप्ताः हे श्रमण ! हे आयुष्मन् !, उपसंहारमाह—‘सेत्तं बादरवणस्सइक्काइया, सेत्तं थावरा’ इति सुगमम् ॥
 उक्ताः स्थावराः, सम्प्रति त्रसप्रतिपादनार्थमाह—

से किं तं तसा ? , २ त्तिविहा पणत्ता, तंजहा—तेउक्काइया वाउक्काइया ओराला तसा पाणा ॥ (सू० २२) ।

अथ के ते तसा ? , सूरिराह—त्रसास्त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—तेजस्कायिका वायुकायिका औदारिकत्रसाः, तत्र तेजः—अग्निः
 कायः—शरीरं येषां ते तेजस्कायास्त एव स्वार्थिकेकप्रत्ययविधानात्तेजस्कायिकाः, वायुः—पवनः स कायो येषां ते वायुकायास्त एव
 वायुकायिकाः, उदाराः—स्फारा उदारा एव औदारिकाः प्रत्यक्षत एव स्पष्टत्रसंत्वनिवन्धनाभिसन्धिपूर्वकगतिलिङ्गतयोपलभ्यमानत्वात्,
 तत्र तसा द्वीन्द्रियादयः ‘औदारिकत्रसाः’ स्थूरत्रसा इत्यर्थः ॥ तत्र तेजस्कान्तप्रतिपादनार्थमाह—

से किं तं तेउक्काइया ? , २ दुविहा पणत्ता, तंजहा—सुहुमतेउक्काइया य बादरतेउक्काइया य ॥ (सू० २३)

से किं तं सुहुमतेउक्काइया ? , २ जहा सुहुमपुढविक्काइया नवरं सरीरगा सूहकलावसंठिया, एग-

गइया दुआगइआ परित्ता असंखेज्जा पणत्ता, सेसं तं चेव, सेत्तं सुहुमतेउक्काइया ॥ (सू० २४)

से किं तं बादरतेउक्काइया ? , २ अणेगविहा पणत्ता, तंजहा—इंगाले जाले सुम्मुरे जाव सूरकं-

तमणिनिस्सिते, जे यावन्ने तहप्पगारा, ते समासतो दुविहा पणत्ता, तंजहा—पज्जत्ता य अप-

ज्जत्ता य । तेसिणं भंते ! जीवाणं कति सरीरगा पणत्ता ? , गोयमा ! तओ सरीरगा पणत्ता,

तंजहा—ओरालिए तेयए कम्मए, सेसं तं चेव, सरीरगा सूहकलावसंठिता, तिन्नि लेस्सा, ठित्ती

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २८ ॥

जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्क्षोसेणं तिन्नि राईद्रियाईं तिरियमणुस्सेहिंतो उववाओ, सेसं तं चेव एग-
गतिया दुआगतिया, परिता असंखेजा पणत्ता, सेत्तं तेउक्काइया ॥ (सू० २५)

अथ के ते तेजस्कायिकाः ?, तेजस्कायिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—सूक्ष्मतेजस्कायिकाश्च वादरतेजस्कायिकाश्च, चशब्दौ पू-
र्ववत् ॥ अथ के ते सूक्ष्मतेजस्कायिकाः ?, सूरिराह—सूक्ष्मतेजस्कायिका इत्यादि सूत्रं सर्वं सूक्ष्मपृथिवीकायिकवद् वक्तव्यं, नवरं
संस्थानद्वारे शरीराणि सूचीकलापसंस्थितानि वक्तव्यानि, च्यवनद्वारेऽनन्तरमुद्गत्य तिर्यग्गतावेवोत्पद्यन्ते, न मनुष्यगतौ, तेजोवायु-
भ्योऽनन्तरोद्गतानां मनुष्यगतानुत्पादप्रतिषेधात्, तथा चोक्तम्—“सर्तमिहिनैरइया तेऊ वाऊ अणंतरुव्वट्टा । नवि पावे माणुस्सं
तेह्वेवऽसंखाउया सव्वे ॥ १ ॥” गत्यागतिद्वारे द्वयागतयः, तिर्यग्गतेर्मनुष्यगतेश्च तेषूत्पादात्, एकगतयोऽनन्तरमुद्गतानां तिर्यग्गतावेव
गमनात्, शेषं तथैव, उपसंहारवाक्यं ‘सेत्तं सुहुमतेउक्काइया’ ॥ वादरतेजस्कायिकानाह—अथ के ते वादरतेजस्कायिकाः ?,
सूरिराह—वादरतेजस्कायिका अनेकविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—“इंगाले जाव तत्थ नियमे”त्यादि यावत्करणदेवं परिपूर्णपाठः—“इं-
गाले जाला मुत्थुरे अची अलाए सुद्धागणी उक्का विज्जू असणि निग्घाए संघरिससमुट्टिए सूक्कंतमणिनिस्सिए, जे थावण्णे
तहप्पगारा, ते समासतो दुविहा पणत्ता, तंजहा—पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य, तत्थ णं जे ते अपज्जत्तगा ते णं असंपत्ता,
तत्थ णं जे ते पज्जत्तगा एएसिणं वण्णादेसेणं गंधादेसेणं रसादेसेणं फासादेसेणं सहस्सग्गसो विहाणाईं संखिज्जाईं जोणिप्पमुहस-
यसहस्साईं पज्जत्तगनिस्साए अपज्जत्तगा वक्कमंति, जत्थ एगो तत्थ नियमा असंखेजा” इति, अस्य व्याख्या—‘अङ्गारः’

१ सप्तमीमहीनैरथिकाः तेजो वायुः अनन्तरोद्गताः । नैव प्रायुवन्ति मानुष्यं तथैवासंख्ययुषः सर्वे ॥ १ ॥

१ प्रतिपत्तौ
त्रसभेदाः
सू० २२
तेजस्काये
सू० २३-
२४-२५

॥ २८ ॥

विगतधूमज्वालो जाज्वल्यमानः खदिरादिः, 'ज्वाला' अनलसंबद्धा दीपशिखेत्यन्ये, 'सुरुरः' पुम्पुकाभौ मसामिश्रितोऽभिकणरूपः 'अर्धिः' अनलाप्रतिबद्धा ज्वाला, 'अलातम्' उल्सुकं, 'शुद्धाम्निः' अयःपिण्डादौ, 'उल्का' चुडुली 'विद्युत्' प्रतीता, 'अशनिः' आकाशे पतन्नमिमयः कणः, 'निर्घातः' वैक्रियाशनिप्रपातः 'संधर्षसमुत्थितः' अरण्यादिकाष्टनिर्मथनससुत्यः, 'सूर्यकान्तमणिनिश्रितः' सूर्यस्वरकिरणसंपर्के सूर्यकान्तमणेर्यः समुपजायते, 'जे यावणे तहप्पगारा' इति, वेऽपि चान्ये 'तथाप्रकाराः' एवंप्रकारास्तेजस्कायिकास्तेऽपि बादरतेजस्कायिकतया वेदितव्याः, 'ते समासतो' इत्यादि प्राग्वत्, शरीरादिद्वारकलापचिन्ताऽपि सूक्ष्मतेजस्कायिकवत्, नवरं स्थितिद्वारे जघन्यतः स्थितिरन्तमुहूर्त्तमुत्कर्षतस्त्रीणि रात्रिन्दिवानि, आहारो यथा बादरपृथ्वीकायिकानां तथा वक्तव्यः, उपसंहारमाह—'सेत्तं तेउक्काइया' ॥ उक्तास्तेजस्कायिकाः, सम्प्रति वायुकायिकानाह—

से किं तं वाउक्काइया ?, २ डुविहा पणत्ता, तंजहा—सुहुमवाउक्काइया य बादरवाउक्काइया य, सुहुमवाउक्काइया जहा तेउक्काइया णवरं सररीरा पडागसंठिता एगगतिया डुआगतिया परित्ता असंखिज्जा, सेत्तं सुहुमवाउक्काइया । से किं तं बादरवाउक्काइया ?, २ अणेगविधा पणत्ता, तं जहा—पाईणवाए पडीणवाए, एवं जे यावणे तहप्पगारा, ते समासतो डुविहा पणत्ता, तं जहा—पज्जत्ता य अपज्जत्ता य । ते सि णं भंते ! जीवाणं कति सररीरा पणत्ता ?, गोयमा ! चत्तारि सररीरा पणत्ता, तंजहा—ओरालिए वेडव्विए तेयए कम्मए, सररीरा पडागसंठिता, चत्तारि समुग्घाता—वेयणासमुग्घाए कसायसमुग्घाए मारणंतियसमुग्घाए वेडव्वियसमुग्घाए,

आहारो णिन्वाघातेणं छद्दिसिं वाघायं पडुच्च सिय तिदिसिं सिय पंचदिसिं, उव-
वातो देवमणुयनेरइएसु णत्थि, ठिती जहन्नेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं तिन्नि वाससहस्साहं, सेसं
तं चेव एगगतिया दुआगइया परित्ता असंखेज्जा पणत्ता समणाउसो !, सेत्तं बायरवाऊ, सेत्तं
वाउक्काइया ॥ (सू० २६)

अथ के ते वायुकायिकाः ?, सूरिराह—वायुकायिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः; तद्यथा—सूक्ष्मवायुकायिकाश्च बादरवायुकायिकाश्च, च-
शब्दौ प्राग्वत्, तत्र सूक्ष्मवायुकायिकाः सूक्ष्मतेजस्कायिकवद्वक्तव्याः; नवरं संस्थानद्वारे तेषां शरीराणि पताकासंस्थानसंस्थितानि
वक्तव्यानि, शेषं तथैव, बादरवायुकायिका अपि एवं चैव—सूक्ष्मतेजस्कायिकवदेव, नवरं भेदो यथा प्रज्ञापनायां तथा वक्तव्यः; स
चैवम्—“से किं तं बायरवाउक्काइया ?, बायरवाउक्काइया अणेगविहा पणत्ता, तंजहा—पईणवाए पडीणवाए दाहिणवाए उदीणवाए
उडुवाए अहेवाए तिरियवाए विदिसिवाए वाउब्भामे वाउक्कलिया मंडलियावाए उक्कलियावाए गुंजावाए झंझावाए संवट्टगवाए घण-
वाए तणुवाए सुद्धवाए, जे यावणे तहप्पगारा, ते समासतो दुविहा पणत्ता, तंजहा—पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य, तत्थ णं जे ते अ-
पज्जत्तगा ते णं असंपत्ता, तत्थ णं जे ते पज्जत्तगा एएसिं वण्णादेसेणं गंधादेसेणं रसादेसेणं फासाएसेणं सहस्सगसो विहाणाइं सं-
खेज्जाइं जोणिप्पसुहसयसहस्साइं, पज्जत्तगनिस्साए अपज्जत्तगा वक्कमंति, जत्थ एगो तत्थ नियमा असंखेज्जा” इति, अस्य व्याख्या
—‘पईणवाए’ इति, यः प्राच्या दिशः समागच्छति वातः स प्राचीनवातः; एवमपाचीनो दक्षिणवात उदीचीनवातश्च वक्तव्यः;
ऊर्ध्वसुद्गच्छन् यो वाति वातः स ऊर्ध्ववातः; एवमधोवाततिर्यग्वातावपि परिभावनीयौ, विदिग्वातो यो विदिग्भ्यो वाति, वातो-

ऋमः—अनवस्थितो वातः, वातोत्कलिका समुद्रस्यैव वातस्योत्कलिका वातमण्डलीवात उत्कलिकाभिः प्रचुरतराभिः सम्मिश्रो यो वातः, मण्डलिकावातो मण्डलिकाभिर्मूलत आरभ्य प्रचुरतराभिः सम्मिश्रो यो वातः, गुआवातो यो गुअन्-शब्दं कुर्वन् वाति, झञ्झावातः सष्टष्टिः, अशुभनिष्ठुर इत्यन्ये, संवर्तकवातत्ष्टणादिसंवर्तनस्वभावः, धनवातो रत्नप्रभापृथिव्याद्यधोवर्ती, तनुवातो—विरलपरिणामो धनवातस्थाधःस्थायी, शुद्धवातो मन्दस्तिमितो, वस्तिट्यादिगत इत्यन्ये, 'ते समासतो' इत्यादि प्राग्वत्, तथा शरीरादिद्वारकलापचिन्तायां शरीरद्वारे चत्वारि शरीराणि औदारिकवैक्रियतैजसकार्मणानि, चत्वारः समुद्रघाताः—वैक्रियवेदनाकषायमारणान्तिकरूपाः, स्थितिद्वारे जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं वक्तव्यमुत्कर्षतक्षीणि वर्षसहस्राणि, आहारो निर्व्याघातेन षड्दिशि, व्याघातं प्रतीय स्यान्निदिशि स्याच्चतुर्दिशि स्यात्पञ्चदिशि, लोकनिष्कुटादावपि बादरवातकायस्य सम्भवात्, शेषं सूक्ष्मवातकायवत्, उपसंहारमाह—'सेत्तं वाउक्काइया' इति ॥ उक्ता वातकायिकाः, सम्प्रत्यौदारिकत्रसानाह—

से किं तं ओराला तसा पाणा ? , २ चउव्विहा पणत्ता, तंजहा—वेहंदिद्या तेहंदिद्या चउरिदिद्या पंचेदिद्या ॥ (सू० २७)

अथ के ते औदारिकत्रसाः ? , सूरिराह—औदारिकत्रसाश्चतुर्विधाः प्रज्ञताः, तद्यथा—द्वीन्द्रियाक्षीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियाः, तत्र द्वे स्पर्शनरसनरूपे इन्द्रिये येषां ते द्वीन्द्रियाः, त्रीणि स्पर्शनरसनघ्राणरूपाणि इन्द्रियाणि येषां ते त्रीन्द्रियाः, चत्वारि स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुरूपाणि इन्द्रियाणि येषां ते चतुरिन्द्रियाः, पञ्च स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रोत्ररूपाणि इन्द्रियाणि येषां ते पञ्चेन्द्रियाः ॥ तत्र द्वीन्द्रियप्रतिपादनार्थमाह—

से किं तं बेहृद्विया ? , २ अणेगविधा पणत्ता, तंजहा—पुलाकिमिया जाव समुहलिकवा, जे यावण्णे तहप्पगारा, ते समासतो दुविहा पणत्ता, तंजहा—पलत्ता य अपलत्ता य । तेसिणं भंते ! जीयणं कति सरीरगा पणत्ता ? , गोयमा ! तओ सरीरगा पणत्ता, तंजहा—ओरालिए तेयए कम्मए । तेसि णं भंते ! जीवाणं के महालिया सरीरओगाहणा पणत्ता ? , जहन्नेणं अंगुलासं-खेज्जभागं उक्कोसेणं बारसजोयणाइं छेवइसंघयणा हुंडसंठिता, चत्तारि कसाया, चत्तारि स-ण्णाओ, तिण्णि लेसाओ, दो इंदिया, तओ समुग्घाता—वेयणा कसाया मारणंतिया, नोसन्नी असन्नी, णपुंसकवेदगा, पंच पलत्तीओ, पंच अपलत्तीओ, सम्महिंदीवि मिच्छदिंदीवि नो सम्म-मिच्छदिंदी, णो ओहिदंसणी णो चक्खुदंसणी अचक्खुदंसणी नो केवलदंसणी । ते णं भंते ! जीवा किं णाणी अण्णाणी ? , गोयमा ! णाणीवि अण्णाणीवि, जे णाणी ते नियमा दुण्णाणी, तं-जहा—आभिणिवोहियणाणी सुयणाणी य, जे अन्नाणी ते नियमा दुअण्णाणी—मतिअण्णाणी य सुयअण्णाणी य, नो मणजोगी वहजोगी कायजोगी, सागारोवउत्तावि अणागारोवउत्तावि, आहारो नियमा छदिसिं, उववांतो तिरियमणुस्सेसु नेरइयदेवअसंखेज्जवासाउयवज्जेसु, ठिठी जह-न्नेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं बारस संवच्छराणि, समोहतावि मरंति असमोहतावि मरंति, कहिं

गच्छंति?, नेरहयदेवअसंखेज्जवासालअवजेसु गच्छंति, दुगतिया दुआगतिया, परित्ता असंखेज्जा,
सेत्तं वेइंदिया ॥ (सू० २८)

‘से किं त’ मित्यादि, अथ के ते द्वीन्द्रियाः?, सूरिराह—द्वीन्द्रिया अनेकविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—‘पुलाकमिया जाव समुद्ध-
लिक्खा’ इति यावत्करणदेवं परिपूर्णपाठो द्रष्टव्यः—“पुलाकमिया कुच्छिकमिया गंङ्गयलगा गोलोमा नेउरा सोमंगलगा वं-
सीसुहा सूईसुहा गोजलोया जलोया जालायुसा संखा संखणगा घुल्ला खुल्ला वराडा सोत्तिया मोत्तिया कल्लुयावासा एगतो-
वत्ता दुहतोवत्ता नंदियावत्ता संबुक्का माइवाहा सिप्पिसंपुडा चंदणा समुद्धलिक्खा इति” अस्य व्याख्या—‘पुलाकमिया’ नाम
पायुप्रदेशोत्पन्नाः कृमयः ‘कुक्षिकृमयः’- कुक्षिप्रदेशोत्पन्नाः ‘गण्डोयलकाः’ प्रतीताः ‘शङ्खाः’ समुद्रोद्भवास्तेऽपि प्रतीताः ‘शङ्खनकाः’ त
एवं लघवः ‘घुल्ला’ घुल्लिकाः ‘खुल्ला’ लघवः शङ्खाः सामुद्रशङ्खाकाराः ‘वराटाः’ कपर्दीः ‘मातृवाहाः’ कोद्रवाकारतया ये कोद्रवा
इति प्रतीताः ‘सिप्पिसंपुडा’ संपुटरूपाः शुक्तयः ‘चन्दनकाः’ अक्षाः, शेषास्तु यथासम्प्रदायं वाच्याः, ‘जे यावणे तहप्पगारा’ इति
येऽपि चान्ये तथाप्रकाराः—एवंप्रकाराः मृतककलेवरसम्भूतकृम्यादयस्ते सर्वे द्वीन्द्रिया ज्ञातव्याः, ‘ते समासतो’ इत्यादि, ते द्वीन्द्रियाः
‘समासतः’ सङ्क्षेपेण द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—अपर्याप्ताः पर्याप्ताश्च । शरीरद्वारेऽमीषां त्रीणि शरीराणि—औदारिकं तैजसं कार्मणं
च, अवगाहना जघन्यतोऽङ्गुलासङ्ख्येयभागमात्रा उच्छृष्टा द्वादश योजनानि, संहननद्वारे छेदवर्तिसंहननिनः, अत्र संहननं मुख्य-
मेव द्रष्टव्यम्, अस्थिनिचयभावात्, संस्थानद्वारे हुण्डसंस्थानाः, कषायद्वारे चत्वारः कषायाः, सञ्ज्ञाद्वारे चतस्र आहारादिकाः
सञ्ज्ञाः, लेश्याद्वारे आद्यास्तिस्रो लेश्याः, इन्द्रियद्वारे द्वे इन्द्रिये, तद्यथा—स्पर्शनं रसनं च, समुद्धातद्वारे त्रयः समुद्धाताः, त-

वथा—वेदनासमुद्घातः कषायसमुद्घातो मारणान्तिकसमुद्घातश्च, सञ्ज्ञाद्वारे नो सञ्ज्ञानोऽसञ्ज्ञानः, वेदद्वारे नपुंसकवेदाः, संमूर्च्छिमत्वात्, पर्यासिद्वारे पञ्च पर्याप्तयः पञ्चापर्याप्तयः, दृष्टिद्वारे सम्यग्दृष्टयो मिथ्यादृष्टयो वा, न सम्यग्मिथ्यादृष्टयः, कथम्? इति चेत् उच्यते, इह घण्टाया वादितायां महान् शब्द उपजायते, तत उत्तरकालं हीयमानोऽवसाने लालामात्रं भवति, एवममुना घण्टालालान्यायेन किञ्चित्साखादनसम्यक्त्वशेषाः केचिद् द्वीन्द्रियेषु मध्ये उत्पद्यन्ते, ततोऽपर्याप्तावस्थायां कियत्कालं साखादनसम्यक्त्वसम्भवात् सम्यग्दृष्टित्वं, शेषकालं मिथ्यादृष्टिता, यत्तु सम्यग्मिथ्यादृष्टित्वं तत्र संभवति, तथाभवस्वभावतया तथारूपपरिणामायोगात्, नापि सम्यग्मिथ्यादृष्टिः सन् तत्रोत्पद्यते ‘न सम्ममिच्छो कुणइ कालं’ इति वचनात्, दर्शनद्वारं प्राग्वत्, ज्ञानद्वारे ज्ञानिनोऽप्यज्ञानिनोऽपि, तत्र ज्ञानित्वं साखादनसम्यक्त्वापेक्षया, ते च ज्ञानिनो नियमाद् द्विज्ञानिनो, मतिश्रुतज्ञानमात्रभावात्, अज्ञानिनोऽपि नियमाद् द्वयज्ञानिनो, मत्यज्ञानश्रुताज्ञानमात्रभावात्, योगद्वारे न मनोयोगिनो वाग्योगिनोऽपि काययोगिनोऽपि, उपयोगद्वारं पूर्ववत्, आहारो नियमात् षड्दिशि, त्रसनाड्या एवान्तर्द्वीन्द्रियादीनां भावात्, उपपातो देवनारकासङ्ख्यातवर्णयुष्कवर्जेभ्यः शेषतिर्यग्मनुष्येभ्यः, स्थितिर्धन्यतोऽन्तर्मुहूर्तमुत्कर्षतो द्वादश वर्षाणि, समवहृतद्वारं प्रागिव, च्यवनद्वारे देवनारकासङ्ख्यातवर्षायुष्कवर्जितेषु शेषेषु तिर्यग्मनुष्येष्वनन्तरमुद्धृत्य गमनम्, अत एव गत्यागतिद्वारे द्व्यागतिका द्विगतिकाः तिर्यग्मनुष्यगत्यपेक्षया, ‘परीताः’ प्रलोकशरीरिणः, असङ्क्षेया घनीकृतस्य लोकस्य या ऊर्ध्वधा आयता एकप्रादेशिक्यः श्रेणयोऽसङ्क्षेययोजनकोटाकोटीप्रमाणाकाशसूचिगतप्रदेशराशिप्रमाणाः तावत्प्रमाणत्वात्, प्रज्ञाताः हे श्रमण ! हे आयुष्मन् !, उपसंहारमाह—‘सेत्तं बेइदिया’ ॥ उक्ता द्वीन्द्रियाः, अधुना त्रीन्द्रियानाह—

से किं तं तेहंदिया ? २ अणेगविधा पणत्ता, तंजहा—ओवइया रोहिणीया हत्थिसोडा, जे थाषणो तहपपगारा, ते समासतो दुविहा पणत्ता, तंजहा—पज्जत्ता य अपज्जत्ता य, तहेव जहा बेइंदियाणं, नवरं सररीगाहणा उक्कोसेणं तिमि गडयाइं, तिमि इंदिया, ठिई जहन्नोणं अंतोसु-हुत्तं उक्कोसेणं एगूणपणराराइंदिया, सेसं तहेव, दुगतिया दुआगतिया, परित्ता असंलेज्जा पणणत्ता, से तं तेहंदिया ॥ (सू० २९)

अथ के ते त्रीन्द्रियाः ?, सूरिराह—त्रीन्द्रिया अनेकविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—‘भेदो जहा पणणवणाए’ भेदो यथा प्रज्ञापनायां तथा वक्तव्यः, स चैवम्—“उवयिया रोहिणिया कुंथूपिबीलिया उबेसगा उबेहिया उक्कलिया तणहारा कट्टहारा पत्तहारा मालुया पत्तहारा तणवेटका पत्तवेटया फलवेटया तेम्बुरुमिजिया तउसमिजिया कप्पासट्टिमिजिया झिल्लिया झिगिरा झिगिरिडा वाहुया, [ग्रन्थाप्रम् १०००] मुरगा सोवथिया सुयवंटा इंदकाइया इंदगोवया कोत्थलवाहगा हालाहला पिसुया तसवाइया गोम्ही हत्थिसोडा ॥” इति, एते च केचिदतिप्रतीताः केचिद्देशविशेषतोऽवगन्तव्याः, नवरं ‘गोम्ही’ कण्हसियाली, ‘जे यावणो तहपपगारा’ इति येऽपि चान्ये ‘सथा-प्रकाराः’ एवंप्रकारस्ते सर्वे त्रीन्द्रिया ज्ञातव्याः, ‘ते समासतो’ इत्यादि समस्तमपि सूत्रं द्वीन्द्रियवत्परिभाषनीयं, नवरमवगाहनाद्वारे उत्कर्षतोऽवगाहना त्रीणि गव्यूतानि । इन्द्रियद्वारे त्रीणि इन्द्रियाणि । स्थितिर्जघन्येनान्तमुहूर्त्तमुत्कर्षत एकोनपञ्चाशद् रात्रिन्द्रिवानि, शेषं तथैव, उपसंहारस्माह—‘सेत्तं तेइंदिया ॥’ उक्तास्त्रीन्द्रियाः, सम्प्रति चतुरिन्द्रियप्रतिपादनार्थमाह—

से किं तं चउरिंदिया ? २ अणेगविधा पणत्ता, तंजहा—अंधिया पुत्तिया जाव गोमयकीडा, जे

भीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः

॥ ३२ ॥

यावणो तहप्पगारा ते समासतो दुविहा पणत्ता, तंजहा—पलत्ता य अपलत्ता य, तेसि णं भंते ! जीवाणं कति सरीरगा पणत्ता ?, गोयमा ! तओ सरीरगा पणत्ता तं चेष, णवरं सरी-
रोगाहणा उक्कोसेणं चत्तारि गाड्याहं, इंद्रिया चत्तारि, चक्खुदंसणी अचक्खुदंसणी, ठिती उ-
क्कोसेणं छम्मासा, सेसं जहा तेइन्द्रियाणं जाव असंखेजा पणत्ता, से तं चउरिंदिया ॥ (सू० ३०)

अथ के ते चतुरिन्द्रियाः ?, सूरिराह—चतुरिन्द्रिया अनेकविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—‘अंधिया पुत्तिया मच्छिया मगसिरा
कीडा पयंगा टेंकणा कुकुहा कुकुहा नंदावत्ता क्षिगिरिडा किण्हपत्ता नीलपत्ता लोहियपत्ता हालिदपत्ता सुक्किलपत्ता चित्तपक्खा विचि-
त्तपक्खा ओहंजलिया जलचारिया गंभीरा नीणिया तंतवा अच्छिवेहा सारंगा नेउरा डोला भमरा भरिलि जरला विच्छुया
पत्तविच्छुया छाणविच्छुया जलविच्छुया सेइंगाला कणगा गोमयकीडगा” एते लोकतः प्रत्येतन्याः, ‘जे यावणो तहप्पगारा’ इति,
येऽपि चान्ये ‘तथाप्रकाराः’ एवंप्रकारास्ते सर्वे चतुरिन्द्रिया विज्ञेयाः, ‘ते समासतो’ इत्यादि सकलमपि सूत्रं द्वीन्द्रियवद्भावनीयं,
नवरसवगाहनाद्वारे उत्कर्षतोऽवगाहना चत्वारि गव्यूतानि । इन्द्रियद्वारे स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुर्लक्षणानि चत्वारीन्द्रियाणि । स्थितिद्वारे
उत्कर्षतः स्थितिः षण्मासाः, शेषं तथैव, उपसंहारमाह—‘सेतं चउरिंदिया’ । सम्प्रति पञ्चेन्द्रियान् प्रतिपिपादयिपुराह—
से किं तं पंचेद्रिया ?, २ चउव्विहा पणत्ता, तंजहा—णेरतिया त्तिरिक्खजोणिया मणुस्सा

देवा ॥ (सू० ३१)

अथ के ते पञ्चेन्द्रियाः ?, सूरिराह—पञ्चेन्द्रियाश्चतुर्विधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—नैरथिकास्तिर्यग्योनिका मनुष्या देवाः, तत्र अयम्—

१ प्रतिपत्तौ
त्रिचतुरि-
न्द्रियाः
सू० २९-
३०
पञ्चेन्द्रियाः
सू० ३१

॥ ३२ ॥

दृष्टफलं कर्म निर्गतमयं वेभ्यस्ते निरया—नरकावासास्तेषु भवा नैरथिकाः, अध्यात्मादेराकृतिगणत्वादिकण्प्रत्ययः । तिर्यगिति प्रायस्तिर्यग्लोके योनयस्तिर्यग्योनयस्तत्र जातास्तिर्यग्योनिजाः, यद्विवा तिर्यग्योनिका इति शब्दसंस्कारः, तत्र तिर्यगिति प्रायस्तिर्यग्लोके योनयः—उत्पत्तिस्थानानि येषां ते तिर्यग्योनिकाः । मरुरिति मनुष्यस्य सञ्ज्ञा, मनोरपत्यानि मनुष्याः, जातिशब्दोऽयं राजन्यादिशब्दवत् । दीव्यन्तीति देवाः ॥ तत्र नैरथिकप्रतिपादनार्थमाह—

से किं तं नेरइया ?, २ सत्तविहा पणत्ता, तंजहा—रयणप्पभापुढविनेरइया जाव अहे सत्तमपुढविनेरइया, ते समासओ डुविहा पणत्ता, तं०—पज्जत्ता य अपज्जत्ता य । तेसि णं भंते ! जीवाणं कति सरीरगा पणत्ता ?, गोयमा ! तओ सरीरया पणत्ता, तंजहा—वेडव्विए तेयए कम्मए । तेसि णं भंते ! जीवाणं केमहालिया सरीरोगाहणा पणत्ता ?, गोयमा ! डुविहा सरीरोगाहणा पणत्ता, तंजहा—भवधारणिज्जा य उत्तरवेडव्विया य, तत्थ णं जा सा भवधारणिज्जा सा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जो भागो लक्कोसेणं पंचधणुसयाइं, तत्थ णं जा सा उत्तरवेडव्विया सा जहण्णेणं अंगुलस्स संखेज्जतिभागं लक्कोसेणं धणुसहस्सं । तेसिणं भंते ! जीवाणं सरीरा किंसंधयणी पणत्ता ?, गोयमा ! छण्हं संधयणाणं असंधयणी, णेवही णेव छिरा णेव ण्हारु णेव संधयणमत्थि, जे पोगगला अणिट्ठा अकंता अध्पिया असुभा अमणुण्णा असणामा ते तेसिंसंधात्ताए परिणमंति । तेसि णं भंते ! जीवाणं सरीरा किंसंठिता पणत्ता ?, गोयमा ! डुविहा

श्रीजीवा-
जीवासि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३३ ॥

पणत्ता, तंजहा—भवधारणिज्जा य उत्तरवेडव्विया य, तत्थ णं जे ते भवधारणिज्जा ते हुंडसंठिया,
तत्थ णं जे ते उत्तरवेडव्विया तेवि हुंडसंठिता पणत्ता, चत्तारि कसाया चत्तारि सण्णाओ
तिण्णि लेसाओ पंचेंदिया चत्तारि समुघाता आइल्ला, सन्नीवि असन्नीवि, नपुंसकवेदा, छप्प-
ज्जत्तीओ छ अपज्जत्तीओ, तिविधा दिट्ठी, तिन्नि दंसणा, णाणीवि अण्णाणीवि, जे णाणी ते नि-
यमा तिन्नाणी, तंजहा—आभिणिवोहियणाणी सुतणाणी ओहिनानी, जे अण्णाणी ते अत्थेग-
तिया दुअण्णाणी अत्थेगतिया तिअण्णाणी, जे य दुअण्णाणी ते णियमा मइअण्णाणी सुयअ-
ण्णाणी य, जे तिअण्णाणी ते नियमा मतिअण्णाणी य सुयअण्णाणी य विभंगणाणी य, तिविधे
जोगे, दुविहे उवओगे, छदिसिं आहारो, ओसणं कारणं पडुच्च वणणतो कालाईं जाव आहा-
रमाहारोति, उववाओ तिरियमणुस्सेसु, ठिती जहन्नेणं दसवाससहस्साईं उक्कोसेणं तिच्चीसं साग-
रोवमाईं, दुविहा मरंति, उव्वट्टणा भाणियव्वा जतो आगता, णवरि संमुच्चिमेसु पडिसिद्धो,
दुगतिया दुआगतिया परित्ता असंखेज्जा पणत्ता समणाडसो!, से तं नेरइया ॥ (सू० ३२)

अथ के ते नैरयिकाः?, सूरिराह—नैरयिकाः सप्तविधाः प्रब्रह्मताः, तंधथा—रत्नप्रभापृथिवीनैरयिका यावत्करणात् शर्कराप्रभापृथिवी-
नैरयिकाः बालुकाप्रभापृथिवीनैरयिकाः पद्मप्रभापृथिवीनैरयिकाः धूमप्रभापृथिवीनैरयिकाः तमःप्रभापृथिवीनैरयिका इति परिग्रहः,
अथःसप्तमपृथिवीनैरयिकाः, 'ते समासतो' इत्यादिपर्यायात्पर्यायसूत्रं सुगमम् ॥ शरीरादिद्वारप्रतिपादनार्थमाह—'तेसि णं भंते!' इत्यादि,

सुगमं नवरं भवप्रत्ययादेव तेषां शरीरं वैक्रियं नौदारिकमिति वैक्रियतैजसकार्मणानि त्रीणि शरीराण्युक्तानि । अवगाहना तेषां द्विधा-
भवधारणीया उत्तरवैकुर्विकी च, तत्र यथा भवो धार्यते सा भवधारणीया, बहुलवचनात्करणेऽनीयप्रत्ययः, अपरा भवान्तरवैरिभारक-
प्रतिघातनार्थमुत्तरकालं या विचित्ररूपा वैक्रियिकी अवगाहना सा उत्तरवैकुर्विकी, तत्र या सा भवधारणीया सा जघन्यतोऽङ्गुलासङ्गे-
यभागाः, स चोपपातकाले वेदितव्यः, तथाप्रयत्नभावात्, उत्कर्षतः पञ्चधनुःशतानि, इदं चोत्कर्षतः प्रमाणं सप्तमष्टिविमीमधिकृत्य वेदि-
तव्यं, प्रतिप्रथिवि तूत्कर्षतः प्रमाणं सङ्ग्रहणिटीकातो भावनीयं, तत्र सविस्तरमुक्तत्वात्, उत्तरवैकुर्विकी जघन्यतोऽङ्गुलसङ्ख्येयभागा
न त्वसङ्ख्येयभागाः, तथाप्रयत्नभावात्, उत्कर्षतो धनुःसहस्रमिति, इदमप्युत्कर्षपरिमाणं सप्तमनरकष्टृथिवीमधिकृत्य वेदितव्यं, प्रतिप्र-
थिवि तु सङ्ग्रहणिटीकातः परिभावनीयं, संहननद्वारे 'तेसि णं भंते!' इत्यादि प्रभसूत्रं सुगमं, भगवानाह-नौतम ! षण्णां संहनना-
नामन्यतमेनापि संहननेन तेषां शरीराण्यसंहननानि, सूत्रे पुंस्त्वंनिर्देशः प्राकृतत्वात्, कस्मादसंहननानि ? इति चेद् अत आह- 'ने-
वष्टी' इत्यादि, नैव तेषां शरीराणामस्थीनि, नैव शिरा-धमनिनाड्यो, नापि स्नायूनि-शेषशिराः, अस्थिनिचयात्मकं च संहननमतोऽ-
स्थ्याद्यभावादसंहननानि शरीराणि, इयमत्र भावना-इह तत्त्वष्टृत्या संहननमस्थिनिचयात्मकं, यत्तु प्रागेकेन्द्रियाणां सेवार्त्तसंहननमभ्य-
धायि तवौवारिकशरीरसम्बन्धमात्रमपेक्ष्यौपचारिकं, देवा अपि यदन्यत्र प्रज्ञापनादौ वज्रसंहननिन उच्यन्ते तेऽपि गौणवृत्त्या, तथा-
हि-इह यादृशी मनुष्यलोके चक्रवर्त्यादेर्विशिष्टवज्रर्षभनाराचसंहननिनः सकलशेषमनुष्यजनासाधारणा शक्तिः "दोसोला वतीसा स-
व्ववलेणं तु संकलनिवद्धं"मित्यादिका, ततोऽधिकतरा देवानां पर्वतोत्पाटनादिविषया शक्तिः श्रूयते न च शरीरपरिक्षेश इति तेऽपि व-
ज्रसंहननिन इव वज्रसंहननिन उक्ता न पुनः परमार्थतस्ते संहननिनः, ततो नाराणामस्थ्यभावात्संहननाभावः, एतेन योऽपरिणतभग-

वत्सिद्धान्तसारो वावदूकः सिद्धान्तबाहुल्यमालनः ख्यापयन्नेवं प्रललाप—“सुते सत्तिविसेसो संवयणमिहऽद्विनिचयो”त्ति, इति सोऽपा-
कीर्णो द्रष्टव्यः, साक्षाद्देवैव सूत्रे अस्थिनिचयालकस्य संहननस्याभिधानात्, अस्थ्यभावे संहननप्रतिषेधादिति । अपरस्त्वाह—नैरयिका-
णामस्थ्यभावे कथं शरीरबन्धोपपत्तिः?, नैप दोषः, तथाविधयुद्गलस्कन्धवत् शरीरबन्धोपपत्तेः, अत एवाह—‘जे पोगला अणिद्धा’
इत्यादि, ये पुद्गलाः ‘अनिष्टाः’ मनस इच्छामतिक्रान्ताः, तत्र किञ्चित्कमनीयमपि केषाञ्चिदनिष्टं भवति तत आह—न कान्ताः अ-
कान्ता—अकमनीयाः, अत्यन्ताशुभवर्णोपितत्वात्, अत एव न प्रियाः, दर्शनापातकालेऽपि न प्रियबुद्धिमात्मन्युत्पादयन्तीति भावः,
‘अशुभाः’ अशुभरसगन्धस्पर्शालकत्वात्, ‘अमनोज्ञाः’ न मनःप्रह्लादहेतवो, विपाकतो. दुःखजनकत्वात्, अमनआपाः—न जातुचि-
दपि भोज्यतया जन्तूनां मनांस्याप्नुवन्तीति भावः, ते तेषां ‘सङ्घातत्वेन’ तथारूपशरीरपरिणतिभावेन परिणमन्ति । संस्थानद्वारे तेषां
शरीराणि भवधारणीयानि उत्तरवैकुण्ठिकाणि च हुण्डसंस्थानानि वक्तव्यानि, तथाहि—भवधारणीयानि तेषां शरीराणि भवस्वभावत
एव निर्मूलविलुप्तपक्षोत्पादितसकलप्रीवादिरोमपक्षिशरीरकंवदतिवीभत्सहुण्डसंस्थानोपेतानि, यान्यन्युत्तरवैक्रियाणि तानि यद्यपि शु-
भानि वयं विकुर्विष्याम इत्यभिसन्धिना विकुर्वितुमारभन्ते तथाऽपि तानि तेषामत्यन्ताशुभतथाविधनामकर्मोदयतोऽतीवाशुभतराण्युप-
जायन्ते इति तान्यपि हुण्डसंस्थानानि । कषायद्वारं सञ्ज्ञाद्वारं च प्राग्वत्, लेश्याद्वारे आद्यास्तिस्रो लेश्याः, तत्राद्ययोर्द्वयोः पृथिव्योः
कापोतलेश्या, वृतीयस्यां पृथिव्यां केषुचिन्नरकावासेषु कापोतलेश्या शेषेषु नीललेश्या, चतुर्थ्यां नीललेश्या, पञ्चम्यां केषुचिन्नरका-
वासेषु नीललेश्या, शेषेषु कृष्णलेश्या, षष्ठ्यां कृष्णलेश्या, सप्तम्यां परमकृष्णलेश्या, उक्तञ्च व्याख्याप्रज्ञप्तौ—“काञ्ज य दोसु तह-

१ कापोती च द्वयोस्तृतीयस्यां मिश्रा नीला चतुर्थ्यां । पञ्चम्यां मिश्रा कृष्णा ततः परमकृष्णा ॥ १ ॥

थाएँ मीसिया नीलिया चउत्थीए पंचमियाए । मीसा कण्हा तत्तो परमकण्हा ॥ १ ॥” इन्द्रियाणि स्पर्शनरसनघ्राण-
 चक्षुःश्रोत्रलक्षणानि । समुद्घातानि । समुद्घाताः—वेदनासमुद्घातः कषायसमुद्घातो वैक्रियसमुद्घातो मारणान्तिकसमु-
 द्घातश्च । सञ्ज्ञिद्वारे सञ्ज्ञिनोऽसञ्ज्ञिनश्च, तत्र ये गर्भव्युत्क्रान्तिकेभ्य उत्पन्नास्ते सञ्ज्ञिन इति व्यपदिश्यन्ते, ये तु संमूच्छंनजे-
 भ्यस्तेऽसञ्ज्ञिनः, ते च रत्नप्रभायामेवोत्पद्यन्ते न परतः, अनाशयाशुभक्रियाया दारुणया अप्यनन्तरविपाकिन्या एतावन्मात्रफलत्वात्,
 अत एवाहुर्बुद्धाः—“अस्सन्नी खलु पढमं दोच्चं व सिरीसवा तइय पक्खी । सीहा जंति चउत्थि उरगा पुण पंचमिं पुढविं ॥ १ ॥
 छट्ठिं य इत्थियाओ मच्छा मणुया य सत्तमिं पुढविं । एसो परमोषाओ बोद्धवो नरयपुढवीसु ॥ २ ॥” वेदद्वारे नपुंसकवेदाः ।
 पर्याप्तद्वारे पञ्च पर्याप्तयः पञ्चापर्याप्तयः । दृष्टिद्वारे त्रिविधदृष्टयोऽपि, तद्यथा—मिथ्यादृष्टयः सम्यग्दृष्टयः सम्यग्मिथ्यादृष्टयश्च, दर्शन-
 द्वारे त्रीणि दर्शनानि, तद्यथा—चक्षुर्दर्शनमचक्षुर्दर्शनमवधिदर्शनं च । ज्ञानद्वारे ज्ञानिनोऽपि अज्ञानिनोऽपि, तत्र ये ज्ञानिनस्ते नियमा-
 त्रिज्ञानिनः, तद्यथा—आभिनिबोधिकज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनोऽवधिज्ञानिनश्च, येऽत्राज्ञानिनस्ते मत्यज्ञानिनः श्रुताज्ञानिनो विभङ्गज्ञानिनश्च,
 एष चात्र भावार्थः—ये नारका असञ्ज्ञिनस्तेऽपर्याप्तावस्थायां द्व्यज्ञानिनः पर्याप्तावस्थायां तु त्र्यज्ञानिनः सञ्ज्ञिनस्तु भय्यामप्यवस्थायां
 त्र्यज्ञानिनः, असञ्ज्ञिभ्यो ह्युत्पद्यमानास्तथाबोधमान्द्यादपर्याप्तावस्थायां नाव्यक्तमप्यवधिमाप्नुवन्तीति । योगोपयोगाहारद्वाराणि प्रती-
 तानि । उपपातो यथा व्युत्क्रान्तिपदे प्रज्ञापनायां तथा वक्तव्यः, पर्याप्तपञ्चेन्द्रियतिर्यग्मनुष्येभ्योऽसङ्ख्यातवर्षीयुक्त्वर्जेभ्यो वक्तव्यो,

१ असंज्ञिनः खलु प्रथमां द्वितीयां च सरीष्टपास्तृतीया पक्षिणः । सिहा यान्ति चतुर्थी उरगाः पुनः पञ्चमीं पृथ्वीम् ॥ १ ॥ षष्ठीं च स्त्रियः मत्स्या मनुष्याश्च
 सप्तमीं पृथ्वीम् । एष परम उत्पादो बोद्धव्यो नरकपृथ्वीषु ॥ २ ॥

न शेषेभ्य इति भावः । स्थितिर्जघन्यतो दश वर्षसहस्राणि उत्कर्षतल्लयवृत्तिशत्सागरोपमाणि । समुद्रघातमधिकृत्य मरणचिन्ता प्राग्वत् । उद्धर्तनाचिन्ता यथा व्युत्क्रान्तिपदे प्रज्ञापनायां कृता तथा वक्तव्या, अनन्तरमुद्धृत्य सञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्ब्रह्मनुष्येज्वसह्यातवर्षायुष्कवर्जितेष्वगाच्छन्तीति भावः, अत एव गलागतिद्वारे द्व्यागतिका द्विगतिकाः, 'परीत्ताः' प्रत्येकशरीरिणोऽसह्येयाः प्रज्ञप्ताः, हे श्रमण ! हे आयुष्मन् !, उपसंहारमाह—'सेतं नेरइया' ॥ उक्ता नैरथिकाः, सम्प्रति तिर्यकपञ्चेन्द्रियानाह—

से किं तं पंचेन्द्रियतिरिक्खजोणिया ? , २ दुविहा पणत्ता, तंजहा—संसुच्छिमपंचेन्द्रियतिरिक्ख-
जोणिया य गभमक्कंतियपंचेन्द्रियतिरिक्खजोणिया य ॥ (सू० ३३)

अथ के ते पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः ? , सूरिराह—पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—संसुच्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-
निका गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाश्च, तत्र संमूर्च्छनं संमूर्च्छो—गर्भोपपातव्यतिरेकेणैव यः प्राणिनामुत्पादस्तेन निर्वृत्ताः सं-
मूर्च्छिमाः, 'भावादिम' इति इमप्रत्ययः, ते च ते पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाश्च संमूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः, गर्भे व्युत्क्रान्तिः—उत्प-
त्तिर्येषां यदिवा गर्भाद्—गर्भवशाद् व्युत्क्रान्तिः—निष्क्रमणं येषां ते गर्भव्युत्क्रान्तिकाः, ते च ते पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाश्चेति विशेष-
णसमासः, चशब्दौ स्वगतानेकभेदसूचकौ ॥

से किं तं संसुच्छिमपंचेन्द्रियतिरिक्खजोणिया ? , २ त्तिविहा पणत्ता, तंजहा—जलयरा थलयरा
खहयरा ॥ (सू० ३४) । से किं तं जलयरा ? , २ पंचविधा पणत्ता, तंजहा—मच्छगा कच्छभा
मगरा गाहा सुसुमारा । से किं तं मच्छा ? , एवं जहा पणवणाए जाव जे यावणे तहप्पगारा,

ते समासतो दुविहा पणत्ता, तंजहा—पज्जत्ता य अपज्जत्ता य । तेसि णं भंते ! जीवाणं कति
 सरीरगा पणत्ता ? गोयमा ! तओ सरीरया पणत्ता, तंजहा—ओरालिए तेयए कम्मए, सरी-
 रोगाहणा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जतिभागं उक्कोसेणं जोयणसहस्सं छेवट्टसंघयणी हुंडसं-
 ठित्ता, चत्तारि कसाया, सण्णाओवि ४, लेसाओ ५, इंदिया पंच, समुग्घाता तिण्णि णो सण्णी
 असण्णी, णपुंसकवेदा, पज्जत्तीओ अपज्जत्तीओ य पंच, दो दिट्ठिओ, दो दंसणा, दो नाणा दो
 अन्नाणा, दुविधे जीगे, दुविधे उवओगे, आहारो छदिसिं, उववातो तिरियमणुस्सेहिंतो नो
 देवेहिंतो नो नेरइएहिंतो, तिरिएहिंतो असंखेज्जवासाउवज्जेसु, अकम्मभूमगअंतरदीवगअसंखेज्ज-
 वासाउअवज्जेसु मणुस्सेसु, ठिती जहन्नेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडी, मारणंतियसमुग्घातेणं
 दुविहावि मरंति, अणंतरं उव्वट्ठित्ता कहिं ? नेरइएसुवि तिरिक्खजोणिएसुवि मणुस्सेसुवि देवे-
 सुवि, नेरइएसु रथणप्पहाए, सेसेसु पडिसेधो, तिरिएसु सब्वेसु उववज्जंति संखेज्जवासाउएसुवि
 असंखेज्जवासाउएसुवि चउप्पएसु पक्खीसुवि मणुस्सेसु सब्वेसु कम्मभूमीसु नो अकम्मभूमीएसु
 अंतरदीवएसुवि संखिज्जवासाउएसुवि असंखिज्जवासाउएसुवि देवेसु जाव वाणमंतरा, चउगइया
 दुआगतिया, परित्ता असंखेज्जा पणत्ता । से तं जलयरसंमुच्छिमपंचेंदियतिरिक्खा ॥ (सू० ३५)

अथ के ते संमूच्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः ?; सूरिराह—संमूच्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकास्त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः; तद्यथा—जलचराः

स्थलचराः खचराः, तत्र जले चरन्तीति जलचराः, एवं स्थलचरा खचरा अपि भावनीयाः ॥ अथ के ते जलचराः?, सूरिराह—जल-
चराः पञ्चविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—मत्स्याः कच्छपा मकरा ग्राहाः शिशुमाराः, ‘एवं भेओ भाणियव्वो जहा पणवणाए जाव सुसुमारा
एगागारा पन्नत्ता’ इति, ‘एवम्’ उक्तेन प्रकारेण मत्स्यादीनां भेदो यथा प्रज्ञापनायां तथा वक्तव्यः, स च तावद् यावत् ‘सिसुमारा’
एगागारा इतिपदं, स चैवम्—‘से किं तं मच्छा?, मच्छा अणेगविहा पणत्ता, तंजहा—सण्हमच्छा खवल्लमच्छा जुगमच्छा भिब्भिय-
मच्छा हेलियमच्छा मंजरियामच्छा रोहियमच्छा हलीसागारा मोगरावडा वडगरा तिमीतिभिगिलामच्छा तंदुलमच्छा कणिकमच्छा
सिलेच्छियामच्छा लंभणमच्छा पडागा पडागाइपडागा, जे यावणे तहप्पगारा, से तं मच्छा। से किं तं कच्छभा?, कच्छभा दुविहा
पणत्ता, तंजहा—अट्टिकच्छभा य मंसलकच्छभा य, से तं गाहा?, गाहा पंचविहा पणत्ता, तंजहा—दिली वेढगा
सुदुगा पुलगा सीमागारा, सेत्तं गाहा। से किं तं मगरा?, मगरा दुविहा पणत्ता, तंजहा—सौंडमगरा य मट्टमगरा य, सेत्तं मगरा।
से किं तं सुसुमारा?, २ एगागारा पणत्ता, सेत्तं सुसुमारा” इति, एते मत्स्यादिभेदा लोकतोऽवगन्तव्याः, ‘जे यावणे तहप्पगारा’
इति, येऽपि चान्ये ‘तथाप्रकाराः’ उक्तप्रकारा मत्स्यादिरूपाः, ते सर्वे जलचरसंमूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका द्रष्टव्याः। ‘ते समासतो’
इत्यादि पर्याप्तापर्याप्तसूत्रं सुगमं, शरीरादिद्वारकदम्बकमपि चतुरिन्द्रियवद्भावनीयं, नवरमवगाहनाद्वारे जघन्यतोऽवगाहना अञ्जुलासङ्ख्ये-
यभागमात्रा, उत्कर्षतो योजनसहस्रम्। इन्द्रियद्वारे पञ्चेन्द्रियाणि। सञ्ज्ञिद्वारे नो सञ्ज्ञिनोऽसञ्ज्ञिनः, संमूर्च्छिमतया समनस्कल्पायो-
गात्। उपपातो यथा व्युत्क्रान्तिपदे तथा वक्तव्यः, तिर्यग्मनुष्येभ्योऽसङ्ख्यातवर्षायुष्कवर्षेभ्यो वाच्य इति भावः। स्थितिर्जघन्यतोऽ-
न्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः पूर्वकोटी। ज्यवनद्वारेऽनन्तरमुद्दृत्य चतसृष्वपि गतिपूतघन्ते, तत्र नरकेषु रत्नप्रभायामेव, तिर्यक्षु सर्वेष्वेव, मनु-

प्येषु कर्मभूमिजेषु, देवेषु व्यन्तरभवन्वासिषु, तदन्येष्वसद्भ्यायुष्काभावात्, अत एव गत्यागतिद्वारे चतुर्गतिका द्व्यागतिकाः, 'परीत्ताः' प्रत्येकशरीरिणोऽसङ्ख्येयाः प्रज्ञाताः हे श्रमण! हे आयुष्मन्! उपसंहारमाह—'सेत्तं संमुच्छिमजलयरपंचेदियतिरिक्खजोणिया' ॥ उक्ताः संमुच्छिमजलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः, सम्प्रति संमुच्छिमस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रतिपादनार्थमाह—

से किं तं थलयरसंमुच्छिमपंचेदियतिरिक्खजोणिया?, २ दुविहा पणत्ता, तंजहा—चउप्पयथलयरसंमुच्छिमपंचेदियतिरिक्खजोणिया परिसप्पसंसुं ॥ से किं तं थलयरचउप्पयसंसुच्छिममं?, २ चउब्बिहा पणत्ता, तंजहा—एगखुरा दुखुरा गंडीपया सणप्फया जाव जे यावणणे तहप्पकारा ते समासतो दुविहा पणत्ता, तंजहा—पज्जत्ता य अपज्जत्ता य, तओ सरीगा ओगाहणा जहणणेणं अंगुलस्स असंखेज्जहभागं उक्कोसेणं गाउयपुहुत्तं ठिती जहणणेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं चउरासीतिवाससहस्साइं, सेसं जहा जलयराणं जाव चउगतिया हुआगतिया परित्ता असंखेज्जा पणत्ता, सेत्तं थलयरचउप्पदसंसुं । से किं तं थलयरपरिसप्पसंसुच्छिमा?, २ दुविहा पणत्ता, तंजहा—उरगपरिसप्पसंसुच्छिमा भुयगपरिसप्पसंसुच्छिमा । से किं तं उरगपरिसप्पसंसुच्छिमा?, २ चउब्बिहा पणत्ता, तंजहा—अही अयगरा आसालिया महोरगा । से किं तं अही?, अही दुविहा पणत्ता, तंजहा—दब्बीकरा मडलिणो य । से किं तं दब्बीकरा?, २ अणेगविधा पणत्ता, तंजहा—आसीविसा जाव से तं दब्बीकरा । से किं तं मड-

लिणो?, २ अणेगविहा पणत्ता, तंजहा—दिग्वा गोणसा जाव से तं मडलिणो, सेत्तं अही । से किं तं अयगरा?, २ एगागारा पणत्ता, से तं अयगरा । से किं तं आसालिया?, २ जहा पणवणाए, से तं महीरगा । से तं आसालिया । से किं तं महीरगा?, २ जहा पणवणाए, से तं महीरगा । जे यावणे तहप्पगारा ते समासतो दुविहा पणत्ता, तंजहा—पज्जत्ता य अपज्जत्ता य तं चेव, णवरि सरीरोगाहणा जहन्नेणं अंगुलस्ससंखेज्जं उक्कोसेणं जोयणपुहुत्तं, ठिई जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तेवणं वाससहस्साइं, सेसं जहा जलयराणं, जाव चउगतिया दुआगतिया परित्ता असंखेज्जा, से तं उरगपरिसप्पा ॥ से किं तं सुयगपरिसप्पसंमुच्छिमथलयरा?, २ अणेगविधा पणत्ता, तंजहा—गोहा णउला जाव जे यावन्ने तहप्पकारा ते समासतो दुविहा पणत्ता, तं जहा—पज्जत्ता य अपज्जत्ता य, सरीरोगाहणा जहन्नेणं अंगुलासंखेज्जं उक्कोसेणं धणुपुहुत्तं, ठिती उक्कोसेणं बायालीसं वाससहस्साइं सेसं जहा जलयराणं जाव चउगतिया दुआगतिया परित्ता असंखेज्जा पणत्ता, से तं सुयपरिसप्पसंमुच्छिमा, से तं थलयरा ॥ से किं तं खहयरा?, २ चउव्विहा पणत्ता, तंजहा—चम्मपक्खी लोमपक्खी समुगपक्खी विततपक्खी । से किं तं चम्मपक्खी?, २ अणेगविधा पणत्ता, तंजहा—वग्गुली जाव जे यावन्ने तहप्पगारा, से तं चम्मपक्खी । से किं तं लोमपक्खी?, २ अणेगविहा पणत्ता, तंजहा—ढंका कंका जे यावन्ने तहप्पकारा, से

तं लोमपक्खी । से किं तं ससुग्गपक्खी ?, २ एगागारा पणसा जहा पणयणाए, पयं थितस-
 पक्खी जाव जे यावन्ने तहएपगारा ते समासतो दुविहा पणत्ता, तंजहा पणत्ता, पणसा य अपजसा
 य, णाणत्तं सरीरोगाहणा जहं अंगुं असं० उक्कोसेणं धणुपुहुत्तं तिती उक्कोसेणं यायसरिं
 वाससहस्साई, सेसं जहा जलयरणं जाव चउगतिया हुआगतिया परित्ता असंखेज्जा पणपसा,
 से तं खयरसंमुच्छिमत्तिरिक्खजोणिया, सेतं संमुच्छिमपंचेंदियत्तिरिक्खजोणिया ॥ (सू० ३३)

अथ के ते संमुच्छिमस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः ?, सुरिराह—स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तथा—वातुग-
 दस्थलचरसंमुच्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाश्च परिसर्पस्थलचरसंमुच्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाश्च, तत्र चलारि पयानि येषां ते जगुत्तयाः—
 अथादयः ते च ते स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाश्चतुष्पदस्थलचरसंमुच्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः, उरया भुजाभ्यां वा परिमाण-
 न्तीति परिसर्पाः—अहिनकुलादयस्ततः पूर्ववत्समासः, चशब्दो स्वस्वगतानेकभेदसूचकौ, तदेवानेकविधत्वं क्रमेण प्रतिपिपासयिष्यमः—
 अथ के ते चतुष्पदस्थलचरसंमुच्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः ?, सुरिराह—चतुष्पदस्थलचरसंमुच्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाश्चतुर्विधाः
 प्रज्ञप्ताः, तथा—‘जहा पणवणाए’ इति, यथा प्रज्ञापनायां प्रज्ञापनात्थे प्रथमे पदे भेदान्नाथा वल्लभ्या यावत्, ते समासगो कु-
 विहा पणत्ता’ इत्यादि, ते चैवम्—‘एगखुरा दुखुरा गंडीपथा सणक्कथा । से किं तं एगखुरा ?, एगखुरा अणेगविहा पणत्ता, गं-
 जहा—अस्स अस्सतरा वोडा गदभा गोरखुरा कंदलगा सिरिकंदलगा आवत्ता जे आवण्णे तहएपगारा, सेतं एगखुरा । से किं तं कु-
 खुरा ?, दुखुरा अणेगविहा पणत्ता, तंजहा—उट्टा गोणा गवथा महिसा संवरा वराहा अजा एत्थगा कम्प मरश्चा चमारी कुंसा गोक-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ ३८ ॥

णमाई, सेत्तं दुखुरा । से किं तं गंडीपया ?, गंडीपया अणेगविहा पणत्ता, तंजहा-हत्थी हत्थिपूयणा मंङ्कुणहत्थी खग्गा गंडा, जे यावण्णे तहप्पगारा, सेत्तं गंडीपया । से किं तं सणफया ?, २ अणेगविहा पणत्ता, तंजहा-सीहा वग्घा दीविया अच्छा तरच्छा परस्सरा सीयाला सुणगा कोकंतिया ससगा चित्तगा चित्तलगा, जे यावण्णे तहप्पकारा ॥” इति, तत्र प्रतिपदमेकः खुरो येषां ते एकखुराः-अश्वादयः, प्रतिपादं द्वौ खुरौ-शकौ येषां ते द्विखुरा-उष्ट्रादयः, तथा च तेषामेकैकस्मिन् पादे द्वौ द्वौ शफौ दृश्येते, गण्डीव पदं येषां ते गण्डीपदाः-हस्त्यादयः, सनखानि-दीर्घनखपरिकलितानि पदानि येषां ते सनखपदाः-श्वादयः, प्राकृतत्वाच्च ‘सणफया’ इति सूत्रे निर्देशः, अश्वादयस्त्वेतद्भेदाः केचिदतिप्रसिद्धत्वात्स्वयमन्ये च लोकतो वेदितव्याः, नवरं सनखपदाधिकारे द्वीपकाः-चित्रका अच्छाः-ऋक्षाः परासराः-सरभाः कोकन्तिका-लोमठिकाः चित्ता चित्तलगा आरण्यजीवविशेषाः, शेषास्तु सिंहव्याघ्रतरक्षशृगालशुन-ककोलशुनशशकाः प्रतीताः, ‘ते समासतो’ इत्यादि पर्याप्तापर्याप्तसूत्रं शरीरादिद्वारकलापसूत्रं च जलचरवद्भावनीयं, नवरमवगाहना-द्वारे जघन्यतोऽवगाहना अङ्गुलासङ्ख्येयभागप्रमाणा उत्कृष्टा गव्यूतपृथक्त्वं स्थितिद्वारे जघन्यतः स्थितिरन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतश्चतुरशीति वर्षसहस्राणि, शेषं तथैव, उपसंहारमाह-‘सेत्तं चउप्पयथलयरसंमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणिया’ ॥ अथ के ते परिसर्पस्थलचर-संमूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः ?, २ द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-‘एवं भेदो भाणियव्वो’ इति, ‘एवम्’ उक्तेन प्रकारेण यथा प्रज्ञा-पनायां तथा भेदो वक्तव्यो यावत् ‘पज्जत्ता य अपज्जत्ता य’ स चैवम्-‘तंजहा-उरपरिसप्पथलयरसंमुच्छिमपञ्चेन्द्रियतिरिक्खजो-णिया य सुयपरिसप्पथलयरसंमुच्छिमपञ्चिंदियतिरिक्खजोणिया य ।’ सुगमं, नवरम् उरसा परिसर्पन्तीत्युरःपरिसर्पाः-सर्पादयः, मुजाभ्यां परिसर्पन्तीति मुजपरिसर्पा-नकुलादयः, शेषपदसमासः प्राग्वत्, ‘से किं तं उरपरिसप्पथलयरसंमुच्छिमपञ्चिंदियतिरि-

१ प्रतिपत्तौ
संमूर्च्छिम-
पञ्चेन्द्रिय-
तिर्यग्चः
सू० ३६

॥ ३८ ॥

क्वजोणिया ? उरपरिसप्पथलयरसंमुच्छिमपच्चिदियतिरिक्खजोणिया चउव्विहा पन्नत्ता, तंजहा—अही अयगरा आसालिया महो-
 रगा । से किं तं अही ?, अही दुविहा पणत्ता, तंजहा—दुव्वीकरा य मउल्लिणो य । से किं तं दुव्वीकरा ?, दुव्वीकरा अणेगविहा
 पन्नत्ता, तंजहा—आसीविसा दिट्ठीविसा उग्गविसा भोगविसा लालाविसा निस्सासविसा कण्हसप्पा सेयसप्पा काकोदरा
 दुब्भप्फा कोलाहा सेलेसिंदा, जे यावण्णे तहप्पगारा, सेत्तं अही । से किं तं अयगरा ?, अयगरा एगागरा पन्नत्ता, सेत्तं अय-
 गरा । से किं तं आसालिया ?, कहिणं भंते ! आसालिया संमुच्छइ ?, गोयमा ! अंतो मणुस्सखेत्ते अड्डाइज्जेसु दीवेसु निव्वाघाएणं
 पन्नरससु कम्मभूमीसु, वाघायं पडुच्च पंचसु महाविदेहेसु चक्कवट्ठिखंधावारेसु बलदेवखंधावारेसु वासुदेवखंधावारेसु मंडलियखंधावा-
 रेसु महामण्डलियखंधावारेसु गामनिवेसेसु नगरनिवेसेसु खेडनिवेसेसु कब्बड० मडंबनिवेसेसु दोणमुहनिवेसेसु पट्टणनिवेसेसु आगर-
 निवेसेसु आसमनिवेसेसु रायहाणिनिवेसेसु, एएसिणं चेव विणासेसु, एत्थणं आसालिया संमुच्छइ, जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइ-
 भागमित्ताए ओगाहणाए, उक्कोसेणं वारस जोयणाइं, तदाणुरूवं चणं विक्खंभवाह्लेणं भूमिं दालित्ता संमुच्छइ, असण्णी मिच्छ-
 दिट्ठी अन्नाणी अंतोमुहुत्तद्दाउया चेव कालं करेइ, सेत्तं आसालिया । से किं तं महोरगा ?, महोरगा अणेगविहा पणत्ता, तंजहा—
 अत्थेगइया अंगुलंपि अंगुलपुहुत्तियावि विहत्थिपि विहत्थिपुहुत्तियावि रयणिपि रयणिपुहुत्तियावि कुच्छिपि कुच्छिपुहुत्तियावि
 धणुहंपि धणुहपुहुत्तियावि गाउयंपि गाउयपुहुत्तियावि जोयणंपि जोयणपुहुत्तियावि जोयणसयंपि जोयणसयपुहुत्तियावि, ते णं थले
 जाया जलेडवि चरंति थलेडवि चरंति, ते णत्थि इहं बाहिरएसु दीवसुदेसु हवंति, जे यावण्णे तहप्पगारा, सेत्तं महोरगा ।” इति ।
 अस्य विपमपदव्याख्या—“दुव्वीकरा य मउल्लिणो य” इति, दुव्वीव दुर्वी—फणा तत्करणशीला दुर्वीकरा; मुकुलं—फणाविरहयोग्या

शरीरावयवविशेषाकृतिः सा विद्यते येषां ते मुकुलिनः—स्फटाकरणशक्तिकला इत्यर्थः, अत्रापि चशब्दौ स्वगतानेकभेदसूचकौ, ‘आसीविसा’ इत्यादि, आस्थो—दंष्ट्रास्तासु विपं येषां ते आसीविषाः, उक्तं च—“ आसी दाढा तर्गयविसाऽऽसीविसा सुणयन्वा ” इति, दृष्टौ विपं येषां ते दृष्टिविषाः, उग्रं विपं येषां ते उग्रविषाः, भोगः—शरीरं तत्र सर्वत्र विषं येषां ते भोगविषाः, त्वचि विषं येषां ते त्वग्निविषाः, प्राकृतत्वाच्च ‘तयाविसा’ इतिपाठः, लाला—मुखात् श्रावस्तत्र विषं येषां ते लालाविषाः, निश्वासे विषं येषां ते निश्वासविषाः कृष्णसर्पादयो जातिभेदा लोकतः प्रत्येतव्याः । ‘से किं तं आसालिगा’ इत्यादि, अथ का सा आसालिगा ?, एवं शिष्येण प्रश्ने कृते सति सूत्रकृद् यदेवासालिकाप्रतिपादकं गौतमप्रश्नभगवन्निरवचनरूपं सूत्रमस्ति तदेवागमबहुमानतः पठति—‘कहि णं भंते !’ इत्यादि, क णमिति वाक्यालङ्कारे भदन्त ! परमकल्याणयोगिन् ! आसालिगा संमूर्च्छति, एषा हि गर्भजा न भवति किन्तु संमूर्च्छिमैव तत उक्तं संमूर्च्छति, भगवानाह—गौतम ! अन्तः—मध्ये मनुष्यक्षेत्रस्य न वहिः, एतावता मनुष्यक्षेत्राद्गृहिरस्या उत्पादो न भवतीति प्रतिपादितं, तत्रापि मनुष्यक्षेत्रे सर्वत्र न भवति किन्तु अर्द्धतृतीयेषु द्वीपेषु, अर्द्धे तृतीयं येषां तेऽर्द्धतृतीयाः, अवयवेन विग्रहः समुदायः समासार्थः तेषु, एतावता लवणसमुद्रे कालसमुद्रे वा न भवतीत्यावेदितं, ‘निर्व्याघातेन’ व्याघातस्याभावो निर्व्याघातं तेन, यदि पञ्चसु भरतेषु पञ्चसैरावतेषु सुपमसुषमादिरूपोऽतिदुष्पमादिरूपश्च कालो व्याघातहेतुत्वाद् व्याघातो न भवति तदा पञ्चदशसु कर्मभूमिषु संमूर्च्छति, व्याघातं प्रतीत्य, किमुक्तं भवति ?—यदि पञ्चसु भरतेषु पञ्चसैरावतेषु यथोक्तरूपो व्याघातो भवति ततः पञ्चसु महाविदेहेषु संमूर्च्छति, एतावता त्रिशल्यकर्मभूमिषु नोपजायत इति प्रतिपादितं, पञ्चदशसु कर्मभूमिषु पञ्चसु महाविदेहेषु सर्वत्र न संमूर्च्छति किन्तु चक्रवर्तिस्कन्धावारेषु बलदेवस्कन्धावारेषु वासुदेवस्कन्धावारेषु माण्डलिकः—सामान्यराजाऽल्पपद्धिकः,

महामाण्डलिकः स एवानेकदेशाधिपतिस्तस्कन्धावारेषु, ग्रामनिवेशेषु इत्यादि, ग्रसनिति बुद्ध्यादीन् गुणानिति यद्विवा गम्यः शास्त्रप्र-
सिद्धानामष्टादशानां कारणासिति ग्रामः, निगमः—ग्रभूततरवणिग्वर्गावासः, पांसुप्राकारनिबद्धं खेटं, कुलप्राकारवेष्टितं कर्बटम्, अर्द्ध-
तृतीयगव्यूतान्तर्ग्रामहितं मडम्बं 'पट्टण'ति पट्टनं वा, उभयत्रापि प्राकृतत्वेन निर्देशस्य समानत्वात्, तत्र यत्रौभिरेव गम्यं
तत्पट्टनं यत्पुनः शकटैर्घोटकैर्नोभिर्वा गम्यं तत्पत्तनं यथा भरुकच्छम्, उक्तं च—'पत्तनं शकटैर्गम्यं, घोटकैर्नोभिरेव च । नौ-
भिरेव तु यद्गम्यं, पट्टनं तत्प्रचक्षते ॥ १ ॥" द्रोणमुखं—प्रायेण जलनिर्गमप्रवेशम्, आकरो—हिरण्याकरादिः आश्रमः—तापसावसथो-
पलक्षित आश्रमः, संबाधो—यात्रासमागतप्रभूतजननिवेशः, राजधानी—राजाधिष्ठानं नगरम्, 'एएसि ण' मित्यादि, एतेषां चक्रवर्ति-
स्कन्धावारादीनामेव विनाशेषूपस्थितेषु 'एत्थ णं'ति एतेषु चक्रवर्तिस्कन्धावारादिषु स्थानेष्वासालिका संमूर्च्छति, सा च जघन्यतोऽ-
ङ्गुलासहस्रेयभागमात्रयाऽवगाहनया समुत्तिष्ठतीति योगः, एतच्चोत्पादप्रथमसमये वेदितव्यम्, उत्कर्षतो द्वादश योजनानि—द्वादशयो-
जनप्रमाणयाऽवगाहनया 'तदनुरूपं' द्वादशयोजनप्रमाणैर्द्वयानुरूपं 'विक्खंमबाहल्लेण'ति विक्खंमश्च बाहल्यं च विक्खंमबाहल्यं, स-
माहारो द्वन्द्वः, तेन, विक्खंमो—विस्तारो बाहल्यं च—स्थूलता, भूमिं 'दालित्ता णं' विदार्यं समुत्तिष्ठति, चक्रवर्तिस्कन्धावारादीनाम-
धस्ताद् भूमेरन्तरुत्पद्यत इति भावः, सा चासञ्जिनी—अमनस्का संमूर्च्छिमत्वात्, मिथ्यादृष्टिः सासादनसम्यक्त्वस्यापि तस्या अस-
म्भवात्, अत एवाज्ञानिनी, अन्तर्मुहूर्त्तोद्धारयुरेव कालं करोति । 'अत्थेगाइया अंगुलंपी'त्यादि, अस्तीति निपातोऽत्र बहुवचनाभिधायी, ततो-
ऽयमर्थः—सन्त्येककाः केचन महोरगा येऽङ्गुलमपि शरीरावगाहनया भवन्ति, इहाङ्गुलमुच्छ्रयाङ्गुलमवसातव्यं, शरीरप्रमाणस्य चि-
न्त्यामानत्वात्, सन्त्येकका येऽङ्गुलपृथक्त्वका अपि—पृथक्त्वं द्विप्रभृतिरानवभ्य इति परिभाषा अङ्गुलपृथक्त्वं शरीरावगाहनमानमे-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ४० ॥

पामस्तीत्यङ्गुलपृथक्त्विकाः, 'अतोऽनेकस्वरादि' तीकप्रत्ययः, एवं शेषसूत्राण्यपि भावनीयानि, नवरं द्वादशशङ्कुलप्रमाणा वितस्तिः, द्वि-
वितस्तिप्रमाणा रत्निर्हस्तः, कुक्षिर्द्विहस्तमाना, धनुर्हस्तचतुष्टयप्रमाणं, गव्यूतं द्विधनुःसहस्रप्रमाणं, चत्वारि गव्यूतानि योजनम्,
एतच्चापि वितस्त्यादिकमुच्छ्रयाङ्गुलापेक्षया प्रतिपत्तव्यं, 'ते ण'मित्यादि, 'ते' अनन्तरोदितस्वरूपा महोरगाः स्थलचरविशेषत्वात् स्थले
जायन्ते स्थले च जाताः सन्तो जलेऽपि स्थल इव चरन्ति स्थलेऽपि चरन्ति, तथास्वाभाव्यात्, यद्येवं ते कस्मादिह न दृश्यन्ते ?
इत्याशङ्कयामाह—'ते नत्थि इहं' इत्यादि, 'ते' यथोदितस्वरूपा महोरगाः 'इहं' मानुषक्षेत्रे 'नत्थि'त्ति न सन्ति, किन्तु बाह्येषु द्वीप-
समुद्रेषु भवन्ति, समुद्रेष्वपि च पर्वतदेवनगर्यादिषु स्थलेषूपपद्यन्ते न जलेषु, तत इह न दृश्यन्ते । 'जे यावण्णे तहप्पगारा' इति,
येऽपि चान्ये तथाप्रकारा अङ्गुलदशकादिशरीरावगाहमानास्तेऽपि महोरगा ज्ञातव्याः, उपसंहारमाह—'सेत्तं महोरगा, 'जे यावण्णे
तहप्पगारा' इति, येऽपि चान्ये तथाप्रकाराः उक्तरूपाह्यादिरूपास्ते सर्वेऽपि उरःपरिसर्पस्थलचरसंमूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका
द्रष्टव्याः, 'ते समासतो' इत्यादि पर्याप्तापर्याप्तसूत्रं शरीरादिद्वारकदम्बकं च जलचरवद्भावनीयं, नवरमवगाहना जघन्यतोऽङ्गुलासङ्घे-
यभागप्रमाणा उत्कर्षतो योजनपृथक्त्वं, स्थितिद्वारे जघन्यतः स्थितिरन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतस्त्रिपञ्चाशद्वर्षसहस्राणि, शेषं तथैव ॥ मुजप-
रिसर्पप्रतिपादनार्थमाह—'से किं त'मित्यादि, अथ के ते मुजपरिसर्पसंमूर्च्छिमस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः ?, सूरिराह—मुजपरि-
सर्पसंमूर्च्छिमस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका अनेकविधाः प्रज्ञाताः, 'तह चैव भेओ भाणियव्वो' इति, यथा प्रज्ञापनायां तथैव भेदो
वक्तव्यः, स चैवम्—'तंजहा—गोहा नउला सरडा सग्गा सरंढा सारा खारा धरोलिया विस्संभरा मंसा मंगुसा पयलाया छीरवि-
रालिया जाहा चउप्पाइया" एते देशविशेषतो वेदितव्याः, 'जे यावण्णे तहप्पगारा' एते देशविशेषतो वेदितव्याः, 'तथाप्रकाराः' उक्तप्रकारा गोधा-

॥ ४० ॥

१ प्रतिपत्तौ
संमूर्च्छिम-
पञ्चेन्द्रिय-
तिर्यग्भ्यः
सू० ३६

दिस्वरूपस्ते सर्वे सुजपरिसर्पा अवसातव्याः; 'ते समासतो' इत्यादि सूत्रकदम्बकं प्राग्वद्भावनीयं, नवरसवगाहना जघन्यतोऽङ्कुलास-
 ह्क्षयेयमागप्रमाणा उत्कर्षतो धनुःपृथक्त्वं, स्थितिर्जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो द्वाचत्वारिंशद्वर्षसहस्राणि, शेषं जलचरवद्ब्रष्टव्यम्, उप-
 संहारमाह—'सेत्त'मित्यादि सुगमम् ॥ खचरप्रतिपादनार्थमाह—अथ के ते समूर्च्छिमखचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः?, सूरिराह—संमू-
 र्च्छिमखचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाश्चतुर्विधाः प्रज्ञप्ताः; तद्यथा—'भेदो जहा पणवणाए' इति, भेदो यथा ब्रह्मापनायां तथा वक्तव्यः;
 स चैवम्—'चम्मपक्खी लोमपक्खी विततपक्खी । से किं तं चम्मपक्खी !, २ अणेगविहा पणत्ता, तंजहा—त्रग्गुली
 जलोया अडिला भारुंडपक्खी जीवंजीवा समुद्वायसा कणत्तिया पक्खिविराली, जे यावणे तहप्पगारा, से तं चम्मपक्खी । से
 किं तं लोमपक्खी ?, लोमपक्खी अणेगविहा पणत्ता, तंजहा—ठङ्का कंका कुरला वायसा चक्कवागा हंसा कलहंसा पोयहंसा राय-
 हंसा अडा सेडीवडा वेलागया कौचा सारसा मेसरा मयूरा सेयवगा गहरा पौंडरीया कामा कामेयगा बंजुलांगा तित्तिरा वट्टगा ला-
 वगा कपोया कर्पिजला पारेवया चिडगा बीसा कुकुडा सुगा वरहिगा मयणसलागा कोकिला सण्हावरणगमादी, से तं लोम-
 पक्खी । से किं तं समुग्गपक्खी ?, समुग्गपक्खी एगागारा पणत्ता, ते णं नत्थि इहं, बाहिरएसु दीवसमुद्देसु हवंति, से तं समु-
 ग्गपक्खी । से किं तं विततपक्खी ?, विततपक्खी एगागारा पणत्ता, ते णं नत्थि इहं, बाहिरएसु दीवसमुद्देसु भवंति, से तं वि-
 ततपक्खी" इति पाठसिद्धं नवरं 'चम्मपक्खी' इत्यादि, चर्मरूपौ पक्षौ चर्मपक्षौ तौ विद्येते येषां ते चर्मपक्षिणः; लोमात्मकौ पक्षौ
 लोमपक्षौ तौ विद्येते येषां ते लोमपक्षिणः; तथा गच्छतामपि समुद्भवत्स्थितौ पक्षौ समुद्भवत्स्थितौ तद्वन्तः समुद्भवत्स्थितौ; विततौ—नि-
 ल्यमनाकुञ्चितौ पक्षौ विततपक्षौ तद्वन्तो विततपक्षिणः 'ते समासतो' इत्यादि सूत्रकदम्बकं जलचरवद्भावनीयं, नवरसवगाहना उत्क-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४१ ॥

र्षतो धनुःप्रथक्त्वं, स्थितिरुत्कर्षतो द्वासप्ततिवर्षसहस्राणि । तथा चात्र क्वचित्पुस्तकान्तरेऽवगाहनास्थित्योर्यथाक्रमं सद्ग्रहणिगाथे—“जो-
यणसहस्रगाउद्यपुहत्त तत्तो य जोयणपुहत्तं । दोण्हं पि धणुपुहत्तं संमुच्छिमवियगपक्खीणं ॥ १ ॥ संमुच्छ पुव्वकोडी चउरासीई भवे
सहस्साइं । तेवण्णा वायाला वावत्तरिमेव पक्खीणं ॥ २ ॥” व्याख्या—संमुच्छिमानां जलचरणामुत्कृष्टाऽवगाहना योजनसहस्रं, चतु-
ष्पदानां गव्यूतप्रथक्त्वम्, उरःपरिसर्पाणां योजनप्रथक्त्वं । ‘दोण्हं तु’ इत्यादि, द्वयानां संमुच्छिममुजगपक्षिणां—संमुच्छिममुजगपरिसर्प-
पक्षिरूपाणां प्रत्येकं धनुःप्रथक्त्वं, तथा संमुच्छिमानां जलचरणामुत्कृष्टा स्थितिः पूर्वकोडी चतुरशीतिवर्षसहस्राणि, उरःपरि-
सर्पाणां त्रिपञ्चाशद्वर्षसहस्राणि, मुजपरिसर्पाणां द्वाचत्वारिंशद्वर्षसहस्राणि, पक्षिणां द्वासप्ततिवर्षसहस्राणि, उपसंहारमाह—‘सेत्तं
संमुच्छिमखहरपञ्चिदियतिरिक्खजोणिया’ ॥ उक्ताः संमुच्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनयः, सम्प्रति गर्भव्युत्कान्तिकान् पञ्चेन्द्रिय-
तिर्यग्योनिकानाह—

से किं तं गम्भक्कतियपंचेदियतिरिक्खजोणिया १, २ तिविहा पणत्ता, तंजहा—जलयरा थलयरा
खहरया ॥ (सू० ३७)

‘से किं त’मित्यादि, अथ के ते गर्भव्युत्कान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः १, सूरिराह—गर्भव्युत्कान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकास्त्रिविधाः
प्रज्ञाताः, तद्यथा—जलयराः स्थलयराः खचराश्च । तत्र जलचरप्रतिपादनार्थमाह—

से किं तं जलयरा १, जलयरा पंचविधा पणत्ता, तंजहा—मच्छा कच्छभा मगरा गाहा सुंसुमारा,

१ प्रतिपत्तौ
संमुच्छिम-
पञ्चेन्द्रिय-
तिर्यञ्चः
सू० ३६
गर्भजक
तिर्यञ्चः
सू० ३७

॥ ४१ ॥

सव्वेसिं भेदो भाणितव्वो तहेव जहा पणवणाए, जाव जे यावणे तहप्पकारा ते समासतो
 दुविहा पणत्ता, तंजहां—पज्जत्ता य अपज्जत्ता य, तेसि णं भंते ! जीवाणं कति सरीरगा प-
 णत्ता?, गोयमा ! चत्तारि सरीरगा पन्नत्ता, तंजहा—ओरालिए वेडव्विए तेयए कम्मए, सरीरो-
 गाहणा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्ज० उक्कोसेणं जीयणसहस्सं छव्विहसंघयणी पणत्ता, तंजहा
 —चइरोसभनारायसंघयणी लसभनारायसंघयणी नारायसंघयणी अद्धनारायसंघयणी कीलिया-
 संघयणी सेवट्टसंघयणी, छव्विहा संठिता पणत्ता, तंजहा—समचउरंससंठिता णग्गोधपरिसं-
 डल० साति० खुज्ज० वामण० हुंड०, कसाया सव्वे सण्णाओ ४ लेसाओ ६ पंच इंदिया पंच ससु-
 ग्घाता आदिह्हा सण्णी नो असण्णी तिविधवेदा छप्पज्जत्तीओ दिह्ठी तिविधावि
 तिण्णिण दंसणा णाणीवि अण्णाणीवि जे णाणी ते अत्थेगत्तिया दुणाणी अत्थेगत्तिया तिव्वाणी,
 जे दुव्वाणी ते नियमा आभिणिवोहियणाणी य सुत्तणाणी य, जे तिव्वाणी ते नियमा आभिणि-
 वोहियणाणी सुत्त० ओहिणाणी, एवं अण्णाणीवि, जोगे तिविहे उवओगे दुविधे आहारो छ-
 दिसिं उववातो नेरइएहिं जाव अहे सत्तमा तिरिक्खजोणिएसु सव्वेसु असंखेज्जवासाउयवज्जेसु
 मणुस्सेसु अकम्मभूमगअंतरदीवगअसंखेज्जवासाउयवज्जेसु देवेसु जाव सहस्सारी, ठिती जह-
 ण्णेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडी, दुविधावि मरंति, अणंतरं उव्वट्ठित्ता नेरइएसु जाव अहे

सत्तमा तिरिक्खजोगिणिसु मणुस्सेसु सव्वेसु जाव सहस्सारे, चउगतिया चउआग-
तिया परित्ता असंवेज्जा पणत्ता, से तं जलयरा ॥ (सू० ३८)

‘भेदो भाणियव्वो तेहेव जहा पणवणाए’ इति भेदस्तथैव मत्स्यादीनां वक्तव्यो यथा प्रज्ञापनायां, स च प्रागेवोपदर्शितः, ‘ते समासतो’ इत्यादि पर्याप्तापर्याप्तसूत्रं पाठसिद्धं, शरीरादिद्वारकदम्बकसूत्रं समूर्च्छिमजलचरवद्भावनीयं, नवरमत्र शरीरद्वारे चत्वारि शरीराणि वक्तव्यानि, गर्भव्युत्क्रान्तिकानां तेषां वैक्रियस्यापि सम्भवात्, अवगाहनाद्वारे उत्कर्षतोऽवगाहना योजनसहस्रम् । संहननचिन्तायां पडपि संहननानि, तत्स्वरूपप्रतिपादकं चेदं गाथाद्वयम्—“वर्ज्जरिसहनारायं पढमं वीयं च रिसहनारायं । नारायमद्धनाराय कीलिया तह य छेवहं ॥ १ ॥ रिसहो य होइ पट्टो वज्जं पुण कीलिया सुणेयव्वा । उभयो मक्कडबंधो नारायं तं वियाणाहि ॥ २ ॥” संस्थानचिन्तायां पडपि संस्थानानि, तान्यमूनि—समचतुरस्रं न्यग्रोधपरिमण्डलं सादि वामनं कुब्जं हुण्डमिति, तत्र समाः—सामुद्रिकशास्त्रोक्तप्रमाणविस्वादिन्यश्चतस्रोऽस्रयः—चतुर्दिग्विभागोपलक्षिताः शरीरावयवा यत्र तत्समचतुरस्रं, समासान्तोऽप्रत्ययः, अत एवैतदन्यत्र तुल्यमिति व्यवहियते, तथा न्यग्रोधवत्परिमण्डलं यस्य, यथा न्यग्रोध उपरि संपूर्णप्रमाणोऽधस्तु हीनः तथा यत्संस्थानं नाभेरुपरि संपूर्णमधस्तु न तथा तन्न्यग्रोधपरिमण्डलम्, उपरि विस्तारबहुमिति भावः, तथाऽऽदिरिहोत्सेधाख्यो नाभेरधस्तनो देह-भागो गृह्यते, ततः सह आदिना—नाभेरधस्तनभागेन यथोक्तप्रमाणलक्षणेन वर्त्तत इति सादि, उत्सेधबहुलमिति भावः, इह यद्यपि

१ वज्रर्षभनाराचं प्रथमं द्वितीयं च ऋषभनाराचम् । नाराचमर्धनाराचं कीलिकां तथा च सेवार्त्तम् ॥ १ ॥ ऋषभश्च भवति पट्टः वज्रं पुनः कीलिका ज्ञातव्या । उभयतो मर्कटबन्धो नाराचं तत् विजानीहि ॥ २ ॥

सर्वं शरीरमादिना सह वर्त्तते तथाऽपि सादित्वविशेषणान्थाऽनुपपत्त्या विशिष्ट एव प्रमाणलक्षणोपपन्न आदिरिह लभ्यते, तत उ-
 क्तम्—उत्सेधवहुलमिति, इदमुक्तं भवति—यत्संस्थानं नाभेरधः प्रमाणोपपन्नमुपरि च हीनं तत्सादीति, अपरे तु साचीति पठन्ति, तत्र
 साचीति प्रवचनवेदिनः शाल्मलीतरुमाचक्षते, ततः साचीव यत्संस्थानं, यथा शाल्मलीतरः स्कन्धकाण्डमतिपुष्टमुपरि च न तदनु-
 रूपा महाविशालता तद्वदस्यापि संस्थानस्याधोभागः परिपूर्णो भवति उपरितनभागस्तु नेति, तथा यत्र शिरोभीवं हस्तपादादिकं च
 यथोक्तप्रमाणलक्षणोपेतं उरउदरादि च मण्डलं तत्कुब्जं संस्थानं, यत्र पुनरुदरादि प्रमाणलक्षणोपेतं हस्तपादादिकं च हीनं तद्दामनं,
 यत्र सर्वेऽव्यवयवाः प्रमाणलक्षणपरिभ्रष्टास्तत् हुण्डम्, उक्तञ्च—“समचउरंसे नगोहमंडले साह खुज्ज वामणए । हुंडेवि य संठाणे
 जीवाणं छम्मुणेयन्वा ॥ १ ॥ तुल्लं वित्थडवहुलं उस्सेहवहुं च मडहकोट्टं च । हेट्टिल्लकायमडहं सव्वत्थासंठियं हुंडं ॥ २ ॥” लेश्या-
 द्वारे पडपि लेश्याः, शुक्ललेश्याया अपि सम्भवात्, समुद्घाताः पञ्च, वैक्रियसमुद्घातस्यापि सम्भवात्, सञ्ज्ञिद्वारे सञ्ज्ञिनो नो अ-
 सम्भिनः, वेदद्वारे त्रिविधवेदा अपि, स्त्रीपुरुषयोर्वेदयोरप्यमीषां भावात्, पर्याप्तद्वारे पञ्च पर्याप्तयो, भाषामनःपर्याप्त्योरेकत्वेन वि-
 वक्षणात्, अपर्याप्तिचिन्तायां पञ्चापर्याप्तयः, दृष्टिद्वारे त्रिविधदृष्टयोऽपि, तद्यथा—मिथ्यादृष्टयः सम्यग्दृष्टयः सम्यग्मिथ्यादृष्टयश्च,
 दर्शनद्वारे त्रिविधदर्शना अपि, अवधिदर्शनस्यापि केषाञ्चिद्भावात्, ज्ञानद्वारे त्रिद्वानिनोऽपि, अवधिज्ञानस्यापि केषाञ्चिद्भावात्, अ-
 ज्ञानचिन्तायामज्ञानिनोऽपि, विभङ्गस्यापि केषाञ्चित्सम्भवात्, अवधिविभङ्गौ च सम्यग्मिथ्यादृष्टिभेदेन प्रतिपत्तव्यौ, उक्तञ्च—“स-

१ समचउरं न्यग्रोधपरिमण्डलं सादि कुब्जं वामनम् । हुण्डमपि च संस्थानं जीवानां षड् ज्ञातव्यानि ॥ १ ॥ तुल्यं बहुविस्तारं उत्सेधवहुलं च मडभकोष्ठं च ।
 कायमडगं सर्वत्रासंस्थितं हुण्डम् ॥ २ ॥

म्यगृष्टेज्ञानं मिथ्यादृष्टेर्विपर्यासः” इति, उपपातद्वारे उपपातो नैरयिकेभ्यः सप्तपृथ्वीभाविभ्योऽपि, तिर्यग्योनिकेभ्योऽव्यसङ्ख्यातवर्षा-
युष्कवर्जेभ्यः सर्वेभ्योऽपि, मनुष्येभ्योऽकर्मभूमिजान्तरद्वीपजासङ्ख्यातवर्षीयुष्कवर्जेकर्मभूमिभ्यो, देवेभ्योऽपि यावत्सहस्रारात्, परतः
प्रतिपेधः, स्थितिद्वारे जघन्यतः स्थितिरन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः पूर्वकोटी, च्यवनद्वारेऽनन्तरयुद्धुल्य सहस्रारात्परि ये देवास्तान् वर्जयित्वा
शेषेषु सर्वेष्वपि जीवस्थानेषु गच्छन्ति, अत एव गत्यागतिद्वारे चतुरागतिकाश्चतुर्गतिकाः, ‘परीत्ताः’ प्रत्येकशरीरिणोऽसङ्ख्येयाः प्रज्ञप्ताः,
हे श्रमण ! हे आयुष्मन् !, उपसंहारमाह—‘सेतं जलयरा गन्भवक्कंतिपच्चिंदियतिरिक्खजोणिया’ ॥ सम्प्रति स्थलचरप्रतिपा-
दनार्थमाह—

से किं तं थलयरा?, २ दुविहा पणत्ता, तंजहा—चउप्पदा य परिसप्पा य । से किं तं चउप्पया?,
२ चउव्विवा पणत्ता, तंजहा—एगक्खुरा सो चेव भेदो जाव जे यावन्ने तहप्पकारा ते समा-
सतो दुविहा पणत्ता, तंजहा—पज्जत्ता य अपज्जत्ता य, चत्तारि सरीरा ओगाहणा जहन्नेणं
अंगुलस्स असंखेज्ज० उक्कोसेणं छ गाडयाहं, ठिती उक्कोसेणं तिन्नि पलिओमाहं नवरं उव्वट्ठित्ता
नेरइएसु चउत्थपुढविं गच्छंति, सेसं जहा जलयराणं जाव चउगतिया चउआगतिया परित्ता
असंखिज्जा पणत्ता, से तं चउप्पया । से किं तं परिसप्पा?, २ दुविहा पणत्ता, तंजहा—उरपरि-
सप्पा य भुयगपरिसप्पा य, से किं तं उरपरिसप्पा?, २ तहेव आसालियवज्जो भेदो भाणियव्वो,
(तिण्णि) सरीरा, ओगाहणा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखे० उक्कोसेणं जोयणसहस्सं, ठिती जहन्नेणं

अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडी उव्वट्ठित्ता नेरइएसु जाव पंचमं पुढविं ताव गच्छंति, तिरिक्खम-
 णुस्सेसु सव्वेसु, देवेसु जाव सहस्सारा, सेसं जहा जलयराणं जाव चउगतिया चउआगइया
 परित्ता असंखेज्जा से तं उरपरिसप्पा। से किं तं भुयगपरिसप्पा?, २ भेदो तहेव, चत्तारि सरीरगा
 ओगाहणा जहन्नेणं अंगुलासंखे० उक्कोसेणं गाउयपुहुत्तं ठिती जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्व-
 कोडी, सेसेसु ठाणेसु जहा उरपरिसप्पा, णवरं दोच्चं पुढविं गच्छंति, से तं भुयपरिसप्पा पणत्ता,
 से तं थलयरा ॥ (सू० ३९)। से किं तं खहयरा?, २ चउव्विहा पणत्ता, तंजहा—चम्मपक्खी
 तहेव भेदो, ओगाहणा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखे० उक्कोसेणं धणुपुहुत्तं, ठिती जहन्नेणं अंतोमु-
 हुत्तं उक्कोसेणं पलिओचमस्स असंखेज्जतिभागो, सेसं जहा जलयराणं, नवरं जाव तच्चं पुढविं गच्छंति
 जाव से तं खहयरागभवक्कंतियपंचेदियतिरिक्खजोणिया, से तं तिरिक्खजोणिया ॥ (सू० ४०)

स्थलचरगर्भव्युत्कान्तिकानां भेदोपदर्शकं सूत्रं यथा समूर्च्छिमस्थलचराणां, नवरमत्रासालिका न वक्तव्या, सा हि समूर्च्छिमैव न
 गर्भव्युत्कान्तिका, तथा महोरगसूत्रे “जोयणसयंपि जोयणसयपुहुत्तियावि जोयणसहस्संपि” इत्येतदधिकं वक्तव्यं, शरीरादिद्वारकद-
 न्यकसूत्रं तु सर्वत्रापि गर्भव्युत्कान्तिकजलचराणामिव, नवरमवगाहनास्थित्युद्धर्तनासु नानात्वं, तत्र चतुष्पदानामुत्कृष्टाऽवगाहना षड्-
 गव्यूतानि, स्थितिरुत्कर्षतस्त्रीणि पर्ययोपमानि, उद्धर्तना चतुर्थपृथिव्या आरभ्य यावत्सहस्वारः, एतेषु सर्वेष्वपि जीवस्थानेष्वनन्तरसु-
 दृत्योत्पद्यन्ते, उरःपरिसर्पाणामुत्कृष्टावगाहना योजनसहस्रं, स्थितिरुत्कर्षतः पूर्वकोटी, उद्धर्तना पञ्चमपृथिव्या आरभ्य यावत्सह-

स्मारः, अत्रान्तरे सर्वेषु जीवस्थानेष्वनन्तरमुद्भृत्योत्पद्यन्ते । भुजपरिसर्पिणामुत्कृष्टाऽवगाहना गन्धूतपृथक्त्वं, स्थितिहल्कर्षतः पूर्वकोटी, उद्वर्तनाचिन्तायां द्वितीयपृथिव्या आरभ्य यावत्सहस्रारः, अत्रान्तरे सर्वेषु जीवस्थानेषूपपादः ॥ खचरागर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियभेदो यथा समूर्च्छिमखचराणां, शरीरादिद्वारकलापचिन्तनं गर्भव्युत्क्रान्तिकजलचरवत्, नवरमवगाहनास्थित्युद्वर्तनासु नानात्वं, तत्रोत्कर्षतोऽवगाहना धनुष्पृथक्त्वं, जघन्यतः सर्वत्राप्यङ्गुलासङ्क्षेयभागप्रमाणा, स्थितिरपि जघन्यतः सर्वत्राप्यन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽत्र पल्योपमासङ्क्षेयभागः, उद्वर्तना तृतीयपृथिव्या आरभ्य यावत्सहस्रारः, अत्रान्तरे सर्वेषु जीवस्थानेषूपपादः, कचित्युत्क्रान्तरेऽवगाहनास्थित्योर्थाक्रमं सङ्ग्रहणिगाथे—“जोयणसहस्सं । गाडयपुहुत्तं सुयगे धणुयपुहुत्तं च पक्खीसु ॥ १ ॥ गन्धंमि पुव्वकोडी तिन्नि य पलिओवमाइं परमाडं । उरसुयग पुव्वकोडी पलियअसंखेज्जभागो य ॥ २ ॥” अनयोर्व्याख्या—गर्भव्युत्क्रान्तिकानामेव जलचराणामुत्कृष्टावगाहना योजनसहस्रं, चतुष्पदानां षड् गन्धूतानि, उरःपरिसर्पिणां योजनसहस्रं, भुजपरिसर्पिणां गन्धूतपृथक्त्वं, पक्षिणां धनुष्पृथक्त्वं । तथा गर्भव्युत्क्रान्तिकानामेव जलचराणामुत्कृष्टा स्थितिः पूर्वकोटी, चतुष्पदानां त्रीणि पल्योपमानि, उरगाणां भुजगानां च पूर्वकोटी, पक्षिणां पल्योपमासङ्क्षेयभाग इति ॥ उत्पादविधिस्तु नरकैष्वस्माद्ग्राह्यादवसेयः—“अस्सण्णी खलु पढमं दोचं च सरिसवा तइय पक्खी । सीहा जंति चडत्थि उरगा पुण पंचमिं पुढविं ॥ १ ॥ छट्ठिं च इत्थियाउ मच्छा मणुया य सत्तमिं पुढविं । एसो परसुववाओ बोद्धव्वो नरयपुढवीसु ॥ २ ॥” उक्ताः पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चः, सम्प्रति मनुष्यप्रतिपादनार्थमाह—

१ असंखिन. खलु प्रथमा द्वितीयां च सरिसवास्तृतीया पक्षिणः । सिंहा यान्ति चतुर्थसुरगाः पुनः पञ्चमीं पृथ्वीम् ॥ १ ॥ षष्ठीं च त्रियः मास्या मनुष्याश्च सप्तमीं पृथ्वीं यावत् । एष परम उत्पातो बोद्धव्यो नारकपृथ्वीषु ॥ २ ॥

से किं तं मणुस्सा?, २ दुविहा पणत्ता, तंजहा—संमुच्छिममणुस्सा य गब्भवक्कंतियमणुस्सा य ॥
 कहिं णं भंते! संमुच्छिममणुस्सा संमुच्छंति?, गोयमा! अंतो मणुस्सखेत्ते जाव करंति । तेसि णं
 भंते! जीवाणं कति सरीरगा पणत्ता?, गोयमा! तिन्नि सरीरगा पन्नत्ता, तंजहा—ओरालिए ते-
 यए कम्मए, सेतं संमुच्छिममणुस्सा । से किं तं गब्भवक्कंतियमणुस्सा ?, २ तिविहा पणत्ता,
 तंजहा—कम्मभूमया अकम्मभूमगा अंतरदीवजा, एवं माणुस्सभेदो भाणियव्वो जहा पणवणाए
 तहा गिरवसेसं भाणियव्वं जाव छडमत्था य केवली य, ते समासतो दुविहा पणत्ता, तंजहा
 —पलत्ता य अपलत्ता य । तेसि णं भंते! जीवाणं कति सरीरा प० ?, गोयमा! पंच सरीरया,
 तंजहा—ओरालिए जाव कम्मए । सरीरोगाहणा जहन्नेणं अंगुलअसंखेज्ज० उक्कोसेणं तिणिण गा-
 डयाइं छच्चेव संघयणा छस्संठाणा । ते णं भंते! जीवा किं कोहकसाई जाव लोभकसाई अक-
 साई?, गोयमा! सब्बेवि । ते णं भंते! जीवा किं आहारसन्नोवत्ता० लोभसन्नोवत्ता नोसन्नो-
 वत्ता?, गोयमा! सब्बेवि । ते णं भंते! जीवा किं कण्हलेसा य जाव अलेसा?, गोयमा!
 सब्बेवि । सोइंदियोवत्ता जाव नोइंदियोवत्तावि, सब्बे समुग्घाता, तंजहा—वेयणासमुग्घाते
 जाव केवलिसमुग्घाए, सन्नीवि नोसन्नी असन्नीवि, इत्थिवेयावि जाव अवेदावि, पंच पलत्ती,
 तिविहावि दिडी, चत्तारि दंसणा, णाणीवि अण्णाणीवि, जे णाणी ते अत्थेगतिया दुणाणी

अत्येगतिया तिणाणी अत्येगइया चउणाणी अत्येगतिया एगणाणी, जे दुणणाणी ते नियमा आ-
भिणिवोहियणाणी सुतणाणी य, जे तिणाणी ते आभिणिवोहियणाणी सुतणाणी ओहिणाणी
य, अहवा आभिणिवोहियणाणी सुयनाणी मणपल्लवणाणी य, जे चउणाणी ते णियमा आभि-
णिवोहियणाणी सुत० ओहि० मणपल्लवणाणी य, जे एगणाणी ते नियमा केवलनाणी, एवं अ-
न्नाणीवि दुअन्नाणी तिअणाणी, मणजोगीवि वहकायजोगीवि अजोगीवि, दुविहलवओगे, आ-
हारो छदिसिं, उववातो नेरइएहिं अहे सत्तमवज्जेहिं तिरिक्खजोगिएहिंतो, उववाओ असंखे-
ज्जावासाउयवज्जेहिं मणुएहिं अकम्मभूमगअंतरदीवगअसंखेज्जावासाउयवज्जेहिं, देवेहिं सव्वेहिं,
ठिती जहन्नेणं अतोसुहुत्तं उक्कोसेणं तिण्णि पल्लिओवमाइं, दुविधावि मरंति, उव्वट्टित्ता नेरइया-
दिसु जाव अणुत्तरोववाइएसु, अत्येगतिया सिञ्झंति जाव अंतं करंति । ते णं भंते! जीवा क-
तिगतिया कइआगइया पणत्ता?, गोयमा! पंचगतिया चउआगतिया परित्ता संखिज्जा पणत्ता,
सेत्तं मणुस्सा ॥ (सू० ४१)

अथ के ते मनुष्याः?, सूरिराह—मनुष्या द्विविधाः प्रज्ञताः; तद्यथा—संमूर्च्छिममनुष्याश्च गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याश्च, चशब्दौ
स्वगतानेकभेदसूचकौ । तत्र संमूर्च्छिममनुष्यप्रतिपादनार्थमाह—‘कहि णं भंते!’ इत्यादि, क भदन्त ! संमूर्च्छिममनुष्याः संमूर्च्छन्ति ?,
भगवानाह—गौतम ! ‘अंतो मणुस्सखेत्ते जाव करंति’ इति, अत्र यावत्करणादेवं परिपूर्णः . पाठः—‘अंतो मणुस्सखेत्ते पणयाली-

साए जोयणसयसहसेसु अडाइजेसु दीवससुदेसु पत्रससु कम्मभूमीसु तीसाए अकम्मभूमीसु छप्पणाए अंतरदीवेसु गवभवकंतियमणुस्साणं चैव उच्चारैसु वा पासवणेसु वा खेलेसु वा सिंघाणएसु वा वंतेसु वा पित्तेसु वा सोणिएसु वा सुकेसु वा सुक्कपोगलपरिसाडेसु वा कायजीवकलेवरेसु वा थीपुरिससंजोगेसु वा नगरनिद्धमणेसु वा सव्वेसु चैव असु-इट्टाणेसु, एत्थ णं संमुच्छिममणुस्सा संमुच्छंति अंगुलस्स असंखेज्जइभागमेत्ताए ओगाहणाए असत्री मिच्छादिट्ठी सव्वाहिं पज्जत्तीहिं अपज्जत्तगा अंतोमुहुत्ताडया चैव कालं करेति ” एतच्च निगदसिद्धम् ॥ सम्प्रति शरीरादिद्वारप्रतिपादनार्थमाह—‘तेसि णं भंते !’ शरीराणि त्रीणि औदारिकतैजसकर्मणानि, अवगाहना जघन्यत उत्कर्षतश्चाङ्गुलसह्येयभागप्रमाणा, संहननसंस्थानकषायलेश्या-द्वाराणि यथा द्वीन्द्रियाणां, इन्द्रियद्वारे पञ्चेन्द्रियाणि, सञ्चिद्द्वारवेदद्वारे अपि द्वीन्द्रियवत्, पर्योप्तिद्वारेऽपर्योप्तयः पञ्च, दृष्टिदर्शनज्ञान-योगोपयोगद्वाराणि (यथा) पृथिवीकायिकानां, आहारो यथा द्वीन्द्रियाणां, उपपातो नैरयिकदेवतेजोवाचवसह्यातवर्षायुष्कवर्जेभ्यः, स्थि-तिर्जघन्यत उत्कर्षतोऽप्यन्तर्मुहूर्त्तप्रमाणा, नवरं जघन्यपदादुत्कृष्टमधिकं वेदितव्यं, मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहता अपि त्रियन्ते अ-समवहताश्च, अनन्तरमुद्दृत्य नैरयिकदेवासह्येयवर्षायुष्कवर्जेषु शेषेषु स्थानेषूपचन्ते, अत एव गत्यागतिद्वारे द्व्यागतिका द्विगतिकास्ति-र्थमनुष्यगल्पेक्षया, ‘परीत्ताः’ प्रत्येकशरीरिणोऽसह्येयाः प्रज्ञप्ताः, हे आयुष्मन् ! हे आयुष्मन् !, उपसंहारमाह—‘सेत्तं संमुच्छिमम-णुस्सा’ ॥ उक्ताः संमुच्छिममनुष्याः, अधुना गर्भव्युत्कान्तिकमनुष्यानाह—अथ के ते गर्भव्युत्कान्तिकमनुष्याः ?, सूरिराह—गर्भव्युत्का-न्तिकमनुष्यास्त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—कर्मभूमका अकर्मभूमका अन्तरद्वीपजाः, तत्र कर्म—कृषिवाणिज्यादि मोक्षानुष्ठानं वा कर्मप्र-धाना भूमिर्येषां ते कर्मभूमाः आर्षत्वात्समासान्तोऽप्रत्ययः, कर्मभूमा एव कर्मभूमकाः, एवमकर्मा—यथोक्तकर्मविकला भूमिर्येषां तेऽ-

कर्मभूमास्त एवाकर्मभूमकाः, अन्तरशब्दो मध्यवाची, अन्तरे-लवणसमुद्रस्य मध्ये द्वीपा अन्तरद्वीपास्तद्रता अन्तरद्वीपगाः, 'एवं माणु-
स्सभेयो भाणियव्यो जहा पणवणाए' इति, 'एवम्' उक्तेन प्रकारेण मनुष्यभेदो भणितव्यो यथा प्रज्ञापनायां, स चातिबहुग्रन्थ
इति तत एव परिभाषनीयः; 'ते समासतो' इत्यादि पर्याप्तापर्याप्तसूत्रं पाठसिद्धं, शरीरादिद्वारकलापचिन्तायां शरीरद्वारे पञ्च शरीराणि,
तद्यथा-औदारिकं वैक्रियमाहारकं तैजसं कर्मणं च, मनुष्येषु सर्वभावसम्भवात्, अत्रगाहनाद्वारे जघन्यतोऽवगाहना अङ्गुलासङ्घे-
यभागमात्रा उत्कर्षतस्त्रीणि गव्यूतानि, संहननद्वारे षडपि संहननानि, संस्थानद्वारे षडपि संस्थानानि, कषायद्वारे क्रोधकषायिणोऽपि
मानकषायिणोऽपि मायाकषायिणोऽपि लोभकषायिणोऽपि अकषायिणोऽपि, वीतरागमनुष्याणामकषायित्वात्, सञ्ज्ञाद्वारे आहारस-
ञ्ज्ञोपयुक्ता भयसञ्ज्ञोपयुक्ता मैथुनसञ्ज्ञोपयुक्ता लोभसञ्ज्ञोपयुक्ता नोसंज्ञोपयुक्ता; नोसंज्ञोपयुक्ताश्च निश्चयतो वीतरागमनुष्याः, व्यवहारतः सर्वे एव
चारित्रिणो, लोकोत्तरचित्तलाभात्तस्य सञ्ज्ञादशकेनापि विप्रयुक्तत्वात्, उक्तञ्च—“निर्वाणसाधकं सर्वं, ज्ञेयं लोकोत्तराश्रयम् । सञ्ज्ञा
लोकाश्रया सर्वाः, भवाङ्कुरजलं परम् ॥ १ ॥” लेश्याद्वारे कृष्णलेश्या नीललेश्याः कापोतलेश्यास्तेजोलेश्याः पद्मलेश्याः शुक्ललेश्या
अलेश्याश्च, तत्रालेश्याः परमशुक्लध्यायिनोऽयोगिकेवलिनः । इन्द्रियद्वारे श्रोत्रेन्द्रियोपयुक्ता यावत्स्पर्शनेन्द्रियोपयुक्ता नोइन्द्रियोपयु-
क्ताश्च, तत्र नोइन्द्रियोपयुक्ताः केवलिनः, समुद्रघातद्वारे सप्तापि समुद्रघाताः, मनुष्येषु सर्वभावसम्भवात्, समुद्रघातसञ्ज्ञाहिका चेमा
गाथा—“वैर्यणकसायमरणंति ए य वेडन्विव य आहारे । केवलियसमुघाए सत्त समुघा इमे भणिया ॥ १ ॥” सञ्ज्ञाद्वारे सञ्ज्ञि-
नोऽपि नोसञ्ज्ञिनोअसञ्ज्ञिनोऽपि, तत्र नोसञ्ज्ञिनोअसञ्ज्ञिनः केवलिनः । वेदद्वारे स्त्रीवेदा अपि पुरुषवेदा अपि नपुंसकवेदा

१ वेदनः कषायः मारणान्तिकश्च वैक्रयिकश्चाहारकः । कैवलिकः समुद्रघातः सप्त समुद्रघाता इमे भणिताः ॥ १ ॥

अपि अवेदाः—सूक्ष्मसम्परायादयः; पर्याप्तिद्वारे पञ्च पर्याप्तयः पञ्चापर्याप्तयः; भाषामनःपर्याप्त्योरेकत्वेन विवक्षणात्, दृष्टिद्वारे त्रिवि-
 धदृष्टयः; तद्यथा—केचिन्मिथ्यादृष्टयः केचित्सम्यग्दृष्टयः केचित्सम्यग्मिथ्यादृष्टयः; दर्शनद्वारे चतुर्विधदर्शनाः; तद्यथा—चक्षुर्दर्शना
 अचक्षुर्दर्शना अवधिदर्शनाः केवलदर्शनाः; ज्ञानद्वारे ज्ञानिनोऽज्ञानिनश्च, तत्र मिथ्यादृष्टयोऽज्ञानिनः सम्यग्दृष्टयो ज्ञानिनः; 'नाणाणि
 पञ्च तिष्ठिण अण्णाणाणि भयणते' इति, ज्ञानानि पञ्च मतिज्ञानादीनि, अज्ञानानि त्रीणि मलज्ञानादीनि, तानि भजनया वक्तव्यानि,
 सा च भजना एवम्—केचिद्धिज्ञानिनः केचिच्चतुर्ज्ञानिनः केचिदेकज्ञानिनः; तत्र ये द्विज्ञानिनस्ते नियमादाभिनिबोधि-
 कज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनश्च, ये त्रिज्ञानिनस्ते मतिज्ञानिनः अथवाऽऽभिनिबोधिकज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनो
 मनःपर्यवज्ञानिनश्च, अवधिज्ञानमन्तरेणापि मनःपर्यवज्ञानस्य सम्भवात्, सिद्धप्राभृतादौ तथाऽनेकशोऽभिधानात्, ये चतुर्ज्ञानिनस्ते
 आभिनिबोधिकज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनोऽवधिज्ञानिनो मनःपर्यवज्ञानिनश्च, ये एकज्ञानिनस्ते केवलज्ञानिनः; केवलज्ञानसद्भावे शेषज्ञानाप-
 गमात्, "नदंमि उ छाउमस्थिए नाणे" इति वचनात्, ननु केवलज्ञानं प्रादुर्भावे कथं शेषज्ञानापगमः?; यावता यानि शेषाणि मत्या-
 दीनि ज्ञानानि स्वस्वावरणक्षयोपशमेन जायन्ते ततो निर्मूलस्वस्वावरणविलये तानि सुतरां भवेयुश्चारित्रपरिणामवत्, उक्तञ्च—“आ-
 वरणदेसविगमे जाइं विलंति मइसुयाईणि । आवरणसव्वविगमे कह ताइं न होति जीवस्स ? ॥ १ ॥” उच्यते, इह यथा जालस्य
 मरकतादिमणेर्मलोपदिग्धस्य यावन्नाद्यापि समूलमलापगमस्तावद् यथा यथा देशतो मलविलयस्तथा तथा देशतोऽभिव्यक्तिरुपजायते,
 सा च क्वचित्कदाचित्कथञ्चिद्भवतीत्यनेकप्रकारा, तथाऽऽसन्नोऽपि सकलकालकलापावलम्बिनिखिलपदार्थसार्थपरिच्छेदकरणैकपार-

१ नष्टे तु छाद्यस्थिके ज्ञाने. २ आवरणदेशविगमे यदि तानि भवन्ति मतिश्रुतादीनि । सर्वावरणविगमे कथं तानि न भवन्ति जीवस्य ? ॥ १ ॥

नितः, तद्यथा—आभिनवोधिकज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनोऽवधिज्ञानिनश्च, तत्र येऽज्ञानिनस्ते सन्त्येकका ये द्व्यज्ञानिनः सन्त्येकका ये त्र्यज्ञानिनश्च, तत्र ये द्व्यज्ञानिनस्ते नियमान्मल्यज्ञानिनः श्रुताज्ञानिनो विभङ्गज्ञानिनश्च, अयं च द्व्यज्ञानिनस्त्वज्ञानिनो वेति विकल्पः असिद्धिमध्याद् ये उत्पद्यन्ते तान् प्रति द्रष्टव्यः, स च नैरथिकवद्भावनीयः । उपयोगा-
हारद्वाराणि नैरथिकवत्, उपपातः सञ्ज्यसञ्ज्ञपञ्चेन्द्रियतिर्यग्भ्रमजमनुष्येभ्यो न शेषेभ्यः । स्थितिर्जघन्यतो दश वर्षसहस्राणि उत्क-
र्षतस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि, समुद्घातमधिकृत्य मरणचिन्तायां समवहता अपि त्रियन्तेऽसमवहता अपि । च्यवनद्वारेऽनन्तरमुद्बुल्य
पृथिव्यम्बुवनस्पतिकार्थिकगर्भेव्युत्क्रान्तिकसङ्ख्यातवर्षायुष्कतिर्यक्पञ्चेन्द्रियमनुष्येषु गच्छन्ति न शेषजीवस्थानेषु, अत एव गत्याग-
तिद्वारे द्वयागतिका द्विगतिकाः, तिर्यग्मनुष्यगत्यपेक्षया, ‘परीत्ताः’ प्रत्येकशरीरिणोऽसङ्ख्येयाः प्रज्ञप्ताः हे श्रमण ! हे आयुष्मन् !, उपसं-
हारमाह—‘सेत्तं देवा,’ सर्वोपसंहारमाह—‘सेत्तं पंचेन्द्रिया, सेत्तं औराला तसा पाणा’ सुगमम् ॥ सम्प्रति स्थावरभावस्य त्रसभा-
वस्य च भवस्थितिकालमानप्रतिपादनार्थमाह—

थावरस्स णं भंते ! केवतियं कालं ठिती पणत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वावीसं
वाससहस्साहं ठिती पणत्ता ॥ तसस्स णं भंते ! केवतियं कालं ठिती पणत्ता ? गोयमा ! जहण्णेणं
अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाहं ठिती पणत्ता । थावरे णं भंते ! थावरत्ति कालतो केवच्चिरं
होति ?, जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं अणंताओ उस्सप्पिणिओ (अवसप्पिणीओ)
कालतो खेत्ततो अणंता लोया असंखेज्जा पुग्गलपरियद्दा, ते णं पुग्गलपरियद्दा आवलियाए असं-

खेज्जतिभागो ॥ तसे णं भंते ! तसत्ति कालतो केचच्चिरं होति ? जहक्षेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं असंखेज्जाओ उस्सप्पिणीओ (अवसप्पिणीओ) कालतो खेत्ततो असंखेज्जा लोगा ॥ थावरस्स णं भंते ! केवत्तिकालं अंतरं होति ? जहा तससंचिट्ठणाए ॥ तंस्स णं भंते ! केवत्तिकालं अंतरं होति ? अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सत्तिकाले ॥ एएसि णं भंते ! तसाणं थावराण य कतरे कतरोहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुछ्छा वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा तसा थावरा अणंतगुणा, सेतं डुविधा संसारसमावणगा जीवा पणत्ता ॥ डुविहपडिवत्ती समत्ता (सू०४३)

जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि, एतच्च पृथिवीकायमधिकृत्यावसातव्यम्, अन्यस्य स्थावरकायस्योत्कर्षत एता-
वत्या भवस्थितेरभावात् ॥ त्रसकायस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंशत्सारागरोपमाणि, एतच्च देवनारकापिक्षया द्रष्टव्यम्, अन्यस्य त्रसकायस्योत्कर्षत एतावत्प्रमाणाया भवस्थितेरसम्भवात् ॥ सम्प्रत्येतयोरेव कायस्थितिकालमानमाह—स्थावरे 'णम्' इति वाक्यालङ्कारे 'स्थावर् इति' स्थावर इत्यनेन रूपेण स्थावरत्वेनेति भावः, कालतः कियच्चिरं भवति ? भगवानाह—गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽन्तं कालं, तमेवानन्तं कालं कालक्षेत्राभ्यां निरूपयति—अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽनन्ता लोकाः, किगुत्तं भवति ?—अनन्तलोकेषु यावन्त आकाशप्रदेशस्तेषां प्रतिसमयभेदैकपादारेण यावत्सोऽनन्ता अवसर्पिण्युत्सर्पिण्यो भवन्ति तावत्य इति, एतासामेव पुद्गलपरावर्त्ततो मानसाह—असह्येयाः पुद्गलपरावर्त्ताः, असह्येयेषु पुद्गलपरावर्तेषु क्षेत्रत इति पयसांनिध्यात्क्षेत्रपुद्गलपरा-

वर्त्तेषु यावत्स्यः संभवन्ति अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यस्तावत् इति भावः, इहासङ्क्षेयमसङ्क्षेयभेदात्मकमतः पुद्गलपरावर्त्तगतमसङ्क्षेयत्वं निर्द्धारयति—“ते ण”मित्यादि, ते णमिति वाक्यालङ्कारे पुद्गलपरावर्त्तो आवलिकाया असङ्क्षेयो भागः, आवलिकाया असङ्क्षेयतमे भागे यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणा इत्यर्थः, एतच्च वनस्पतिकायस्थितिमङ्गीकृत्य वेदितव्यं, न पृथिव्यम्बुकायस्थितिव्यपेक्षया, तयोः कायस्थितेरुत्कर्षतोऽप्यसङ्क्षेयोत्सर्पिणीप्रमाणत्वात्, तथा चोक्तं प्रज्ञापनायाम्—“पुढविकाइए णं भंते! पुढविकाइयत्ति कालओ केवच्चिरं होइ?, गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तमुक्कोसेणं असंखिज्जं कालं असंखिज्जाओ उत्सर्पिणिअवसर्पिणीओ कालओ, खेत्तओ असंखिज्जा लोगा, एवं आउक्काएवि” इति, या तु वनस्पतिकायस्थितिः सा यथोक्तप्रमाणा तत्रोक्ता “वणस्सइकाइए णं भंते! वणस्सइकायत्ति कालओ कियच्चिरं होइ?, गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं अणंताओ उत्सर्पिणीओसर्पिणीओ कालओ, खित्तओ अणंता लोगा असंखिज्जा पुग्गलपरियट्ठा आवलियाए असंखिज्जाइभागो” इति । एषोऽपि च वनस्पतिकायस्थितिकालः सांख्यव्यवहारिकजीवानधिष्ठित्य प्रोच्यते, असांख्यव्यवहारिकजीवानां तु कायस्थितिरनादिरवसेया, तथा चोक्तं विशेषणवत्याम्—“अस्थि अणंता जीवा जेहिं न पत्तो तसाइपरिणामो । तेवि अणंताणंता निगोयवासं अणुवसंति ॥ १ ॥” साऽपि तेषामसांख्यव्यवहारिकजीवानामनादिः कायस्थितिः केषाञ्चिदनादिरपर्यवसाना, ये न जातुचिदसांख्यव्यवहारिकराशेरुद्भूत्य सांख्यव्यवहारिकराशौ निपतिष्यन्ति, केषाञ्चिदनादिः सपर्यवसाना, ये असांख्यव्यवहारिकराशेरुद्भूत्य सांख्यव्यवहारिकराशौ निपतिष्यन्ति । अथ किमसांख्यव्यवहारिकराशेर्विनिर्गल्य सांख्यव्यवहारिकराशावागच्छन्ति ? येनैवं प्ररूपणा क्रियते, उच्यते, आगच्छन्ति, कथमवसीयते ? इति चेदुच्यते—पूर्वीचार्योपदेशात्,

१ सन्त्यनन्ता जीवा येनै प्राप्तब्रसादिपरिणामः । तेऽप्यनन्तानन्ता निगोदवासमनुवसन्ति ॥ १ ॥

तथा चाह दुःपमान्धकारनिमग्नजनप्रवचनप्रदीपो भगवान् जिनभद्रगणिः क्षमाश्रमणो विशेषणवत्याम्—“सिञ्चंति जत्तिया किर
 इह संववहारजीवरासिमज्झाओ । इति अणाइवणस्सइरासीओ तत्तिया तंमि ॥ १ ॥” इति कृतं प्रसङ्गेन । सम्प्रति त्रसकायस्य का-
 यस्थितिमानमाह—‘तसे णं भंते’ इत्यादि, तसे ‘ण’मिति पूर्ववत् ‘त्रस इति’ त्रस इत्यनेन पर्यायेण कालतः ‘कियच्चिरं’ कियन्तं कालं
 यावद्भवति ?, भगवानाह—‘गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्त्सुत्कर्षतोऽसह्खेयं कालम्, एनमेवासह्खेयं कालक्षेत्राभ्यां निरूपयति—‘असंखि-
 ज्जाओ’ इत्यादि, असह्खेयेया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽसह्खेयेया लोका असह्खेयेषु लोकेषु यावन्त आकाशप्रदेशास्तेषां प्रति-
 समयभैकैकापहारे यावत्योऽसह्खेयेया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यो भवन्ति तावत्य इति भावः, इयं चैतावती कायस्थितिर्गतित्रसं तेजस्कायिकं
 वायुकायिकं चाधिकृत्यावसेया न तु लब्धित्रसं, लब्धित्रसस्य कायस्थितेरुत्कर्षतोऽपि कतिपयवर्षाधिकसागरोपमसहस्रद्वयप्रमाणत्वात्,
 तथा चोक्तं प्रज्ञापनायाम्—“तसकाए णं भंते ! तसकायत्ति कालतो कियच्चिरं होइ ?, गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दो
 सागरोवमसहस्साइं संखेज्जावासमब्भहियाइं” तथा “तेउक्काइए णं भंते ! तेउक्काइएत्ति कालतो केवच्चिरं होति ?, गोयमा ! जहन्नेणं
 अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं असंखेज्जाओ उत्सर्पिणीओसर्पिणीओ कालओ, खेत्तओ असंखेज्जा लोगा, एवं वाउक्काइयावि”
 इति ॥ सम्प्रति स्थावरत्वस्यान्तरं विचिन्तयिषुराह—‘धावरस्स णं भंते ! अंतर’मित्यादि सुगमं नवरमसह्खेयेया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः,
 क्षेत्रतोऽसह्खेयेया लोकाः, इत्येतावत्प्रमाणमन्तरं तेजस्कायिकवायुकायिकमध्यगमनेनावसातव्यम्, अन्यत्र गतावेतावत्प्रमाणस्यान्तरस्था-
 सम्भवात् ॥ ‘तसस्स णं भंते ! अंतर’मित्यादि सुगमं नवरम् ‘उक्कोसेणं वणस्सइकालो’ इति, उत्कर्षतो वनस्पतिकालो वक्तव्यः, स चै-

१ सिध्यन्ति यावन्तः किलेह संब्यवहाराराशिमध्यात् । आयान्ति अनादिवनस्पतिराशेः तावन्तस्तस्मिन् ॥ १ ॥

स्रणाओ सरडीओ सेरंधीओ भावाओ खाराओ पवणाइयाओ चउप्पहयाओ सूसियाओ
मुगुसिओ धरोलियाओ गोव्हियाओ, जोव्हियाओ विरचिरालियाओ, सेत्तं सुयगपरिसप्पीओ ।
से किं तं खहयरीओ?, २ चउव्विवाओ पणत्ता, तंजहा—चम्मपक्खीओ, जाव सेत्तं खहयरी-
ओ, सेत्तं तिरिक्खजोणिओ ॥ से किं तं मणुस्सिओ?, २ तिधिओ पणत्ता, तंजहा—कम्मभू-
मियाओ अकम्मभूमियाओ अंतरदीवियाओ । से किं तं अंतरदीवियाओ?, २ अट्टावीसतिवि-
धाओ पणत्ता, तंजहा—एगूरूहयाओ आभासियाओ जाव सुद्धदंतीओ, सेत्तं अंतरदी० ॥ से किं
तं अकम्मभूमियाओ?, २ तीसविधाओ पणत्ता, तंजहा—पंचसु हेमवएसु पंचसु एरणवएसु
पंचसु हरिवंसेसु पंचसु रम्मगवासेसु पंचसु देवकुरासु पंचसु उत्तरकुरासु, सेत्तं अकम्मा० ।
से किं तं कम्मभूमिया?, २ पणरसविधाओ पणत्ताओ, तंजहा—पंचसु भरहेसु पंचसु
एरवएसु पंचसु महाविदेहेसु, सेत्तं कम्मभूमगमणुस्सीओ, सेत्तं मणुस्सिस्थीओ ॥ से किं तं
देवित्थियाओ?, २ चउव्विवा पणत्ता, तंजहा—भवणवासिदेवित्थियाओ वाणमंतरदेवित्थि-
याओ जोतिसियदेवित्थियाओ वेमाणियदेवित्थियाओ । से किं तं भवणवासिदेवित्थियाओ?,
२ दसविहा पणत्ता, तंजहा—असुरकुमारभवणवासिदेवित्थियाओ जाव थणितकुमारभवणवा-
सिदेवित्थियाओ, से तं भवणवासिदेवित्थियाओ । से किं तं वाणमंतरदेवित्थियाओ?, २ अट्ट-

विधाओ पणत्ता, तंजहा—पिसायंवाणमंतरदेवित्थियाओ जाव से तं वाणमंतरदेवित्थियाओ ।
 से किं तं जोतिसियदेवित्थियाओ ? २ पंचविधाओ पणत्ता, तंजहा—चंद्रविमाणजोतिसि-
 यदेवित्थियाओ सूर०गह०नवंखत्त०ताराविमाणजोतिसियदेवित्थियाओ, से तं जोतिसियाओ ।
 से किं तं वेमाणियदेवित्थियाओ ? २ डुविहा पणत्ता, तंजहा—सोहम्मकप्पवेमाणियदेवित्थि-
 याओ ईसाणकप्पवेमाणियदेवित्थियाओ, सेत्तं वेमाणित्थीओ ॥ (सू० ४६)

‘तत्र’ तेषु नवसु प्रतिपत्तिषु मध्ये ये आचार्यो एवमाख्यातवन्तः—त्रिविधाः संसारसमापन्ना जीवाः प्रज्ञप्तास्त एवमाख्यातवन्तः,
 तद्यथा—स्त्रियः पुरुषा नपुंसकानि, इह ख्यादिवेदोदयाद् योन्यादिसङ्गताः ख्यादयो गृह्यन्ते, तथा चोक्तम्—“योनिर्भृदुत्वमर्थैर्यं, सुग्ध-
 ताऽऽवलता स्तनौ । पुंस्कामितेति लिङ्गानि, सप्त स्त्रीले प्रचक्षते ॥ १ ॥ मेहनं खरता दाढ्यं, शौण्डीर्यं इमश्च धृष्टता । स्त्रीकामितेति
 लिङ्गानि, सप्त पुंस्त्वे प्रचक्षते ॥ २ ॥ स्तनादिइमश्चकेशादिभावाभावसमन्वित्तम् । नपुंसकं बुधाः प्राहुर्मोहानलसुदीपितम् ॥ ३ ॥”
 तत्र ‘यथोद्देशं निर्देश’ इति स्त्रीवक्तव्यतामाह—‘से किं त’मित्यादि, अथ कास्ताः स्त्रियः?, सूरिराह—स्त्रियस्त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—
 तिर्यग्योनिस्त्रियो मनुष्यस्त्रियो देवस्त्रियश्च । ‘से किं त’मित्यादि, तिर्यग्योनिस्त्रियस्त्रिविधाः, तद्यथा—जलचर्यः स्थलचर्यः खचर्यश्च ।
 ‘से किं त’मित्यादि । मनुष्यस्त्रियोऽपि त्रिविधास्तद्यथा—कर्मभूमिका अकर्मभूमिका अन्तरद्वीपिकाश्च । ‘से किं त’मित्यादि, देव-
 स्त्रियश्चतुर्विधास्तद्यथा—भवनवासिन्यो व्यन्तर्यो ज्योतिष्क्यो वैमानिक्यश्च ॥ सम्प्रति स्त्रिया भवस्थितिमानप्रतिपादनार्थमाह—
 इत्थी णं भंते ! केवतियं कालं ठिती पणत्ता?, गोयमा ! एगेणं आएसेणं जहन्नेणं अंतोसुहुत्तं

वम्—“उष्कोसेणं अणंतमणंताओ उस्सप्पिणीओसप्पिणीओ कालओ, खेत्तओ अणंता लोगा, असंखेज्जा पोग्गलपरियट्ठा, ते णं पोग्गलपरियट्ठा आवलियाए असंखेज्जइभागो” इति, एतावत्प्रमाणं चान्तरं वनस्पतिकायमध्यगमनेन प्रतिपत्तव्यम्, अन्यत्र गतावेतावतोऽन्तरस्यालभ्यमानत्वात् ॥ सम्प्रत्यल्पवहुत्वमाह—एतेषां भदन्त ! जीवानां त्रसानां स्थावराणां च मध्ये कतरे कतमेभ्योऽल्पा वा बहवो वा कतरे कतरैरुल्या वा ?, अत्र सूत्रे विभक्तिपरिणामेन तृतीया व्याख्येया, तथा कतरे कतरेभ्यो (ऽल्पा बहुकास्तुल्या) विशेषाधिका वा ?, भगवानाह—गौतम ! सर्वस्तोकास्त्रसाः, असंख्यतात्वमात्रप्रमाणत्वात्, स्थावरा अनन्तगुणाः, अजघन्योत्कृष्टानन्तानन्तसंख्यापरिमाणत्वात्, उपसंहारमाह—‘सेत्तं दुविहा संसारसमावन्ना जीवा’ इति ॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां जीवाजीवाभिगमटीकायां द्विविधा प्रतिपत्तिः समाप्ता ॥

अथ त्रिविधाख्या द्वितीया प्रतिपत्तिः

तदेवमुक्ता द्विविधा प्रतिपत्तिः, सम्प्रति त्रिविधा प्रतिपत्तिरारभ्यते, तत्र चेदमादिसूत्रम्—

तथ जे ते एवमाहंसु त्रिविधा संसारसमावणगा जीवा पणत्ता ते एवमाहंसु, तंजहा—इत्थि पुरिसा णपुंसका ॥ (सू० ४४) । से किं तं इत्थीओ ?, २ त्रिविधाओ पणत्ता, तंजहा—तिरिक्खजोणियाओ मणुस्सिस्त्थीओ देवित्थीओ । से किं तं तिरिक्खजोणित्थीओ ?, २ त्रिविधाओ पणत्ता, तंजहा—जलयरीओ थलयरीओ । से किं तं जलयरीओ ?, २ पंचविधाओ पणत्ताओ, तंजहा—मच्छीओ जाव सुंसुमारीओ । से किं तं थलयरीओ ?, २ दुविधाओ पणत्ता, तंजहा—चउप्पदीओ य परिसप्पीओ य । से किं तं चउप्पदीओ ?, २ चउन्विधाओ पणत्ता, तंजहा—एगखुरीओ जाव सणप्फईओ । से किं तं परिसप्पीओ ?, २ दुविहा पणत्ता, तंजहा—उरपरिसप्पीओ य सुजपरिसप्पीओ य । से किं तं उरगपरिसप्पीओ ?, २ त्रिविधाओ पणत्ता, तंजहा—अहीओ अहिगरीओ महोरगाओ, सेत्तं उरपरिसप्पीओ । से किं तं सुयपरिसप्पीओ ?, २ अणेगविधाओ पणत्ता, तंजहा—सेरडीओ सेरंधीओ गोहीओ णडलीओ सेधाओ

सपणाओ सरडीओ सेरंधीओ भावाओ खाराओ पवणाइयाओ चउप्पहयाओ सूसियाओ मुगुसिओ घोरोलियाओ गोब्हियाओ, जोब्हियाओ बिरचिरालियाओ, सेत्तं सुयगपरिसप्पीओ । से किं तं खहयरीओ?, २ चउब्बिघाओ पणत्ता, तंजहा—चम्मपक्खीओ, जाव सेत्तं खहयरीओ, सेत्तं तिरिक्खजोणिओ ॥ से किं तं मणुस्सिओ?, २ तिचिघाओ पणत्ता, तंजहा—कम्मभूमियाओ अकम्मभूमियाओ अंतरदीवियाओ । से किं तं अंतरदीवियाओ?, २ अट्टावीसतिचिघाओ पणत्ता, तंजहा—एगूरूहयाओ आभासियाओ जाव सुद्धंदतीओ, सेत्तं अंतरदी० ॥ से किं तं अकम्मभूमियाओ?, २ तीसविघाओ पणत्ता, तंजहा—पंचसु हेमवएसु पंचसु एरणवएसु पंचसु हरिवंसेसु पंचसु रम्मगवासेसु पंचसु देवकुरासु पंचसु उत्तरकुरासु, सेत्तं अकम्मा० । से किं तं कम्मभूमिया?, २ पणरसविघाओ पणत्ताओ, तंजहा—पंचसु भरहेसु पंचसु एरवएसु पंचसु महाविदेहेसु, सेत्तं कम्मभूमगमणुस्सीओ, सेत्तं मणुस्सिस्थीओ ॥ से किं तं देवित्थियाओ?, २ चउब्बिघा पणत्ता, तंजहा—भवणवासिदेवित्थियाओ वाणमंतरदेवित्थियाओ जोतिसियदेवित्थियाओ वेमाणियदेवित्थियाओ । से किं तं भवणवासिदेवित्थियाओ?, २ दसविहा पणत्ता, तंजहा—असुरकुमारभवणवासिदेवित्थियाओ जाव थणितकुमारभवणवासिदेवित्थियाओ, से तं भवणवासिदेवित्थियाओ । से किं तं वाणमंतरदेवित्थियाओ?, २ अट्ट-

विधाओ पणत्ता, तंजहा—पिसायंवाणमंतरदेवित्थियाओ जाव से तं वाणमंतरदेवित्थियाओ ।
 से किं तं जोतिसियदेवित्थियाओ ?, २ पंचविधाओ पणत्ता, तंजहा—चंदविमाणजोतिसि-
 यदेवित्थियाओ सूरंगह० नकंखत्त० ताराविमाणजोतिसियदेवित्थियाओ, से तं जोतिसियाओ ।
 से किं तं वेमाणियदेवित्थियाओ ?, २ दुविहा पणत्ता, तंजहा—सोहम्मकप्पवेमाणियदेवित्थि-
 याओ ईसाणकप्पवेमाणियदेवित्थियाओ, सेत्तं वेमाणित्थीओ ॥ (सू० ४५)

‘तत्र’ तेषु नवसु प्रतिपत्तिषु मध्ये ये आचार्या एवमाख्यातवन्तः—त्रिविधाः संसारसमापन्ना जीवाः प्रज्ञप्तास्त एवमाख्यातवन्तः,
 तद्यथा—स्त्रियः पुरुषा नपुंसकानि, इह ख्यादिवेदोदयाद् योन्यादिसङ्गताः ख्यादयो गृह्यन्ते, तथा चोक्तम्—“योनिर्मृदुलमस्थैर्यं, सुग्ध-
 ताऽऽवलता स्तनौ । पुंस्कामितेति लिङ्गानि, सप्त स्त्रीले प्रचक्षते ॥ १ ॥ मेहनं खरता दाढ्यं, शौण्डीर्यं श्मश्रु धृष्टता । स्त्रीकामितेति
 लिङ्गानि, सप्त पुंस्त्वे प्रचक्षते ॥ २ ॥ स्तनादिश्मश्रुकेशादिभावाभावसमन्वितम् । नपुंसकं बुधाः प्राहुर्मोहानलसुदीपितम् ॥ ३ ॥”
 तत्र ‘यथोद्देशं निर्देश’ इति स्त्रीवक्तव्यतामाह—‘से किं त’मित्यादि, अथ कास्ताः स्त्रियः ?, सूरिराह—स्त्रियस्त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—
 तिर्यग्योनिस्त्रियो मनुष्यस्त्रियो देवस्त्रियश्च । ‘से किं त’मित्यादि, तिर्यग्योनिस्त्रियस्त्रिविधाः, तद्यथा—जलचर्यः स्थलचर्यः खचर्यश्च ।
 ‘से किं त’मित्यादि । मनुष्यस्त्रियोऽपि त्रिविधास्तद्यथा—कर्मभूमिका अकर्मभूमिका अन्तरद्वीपिकाश्च । ‘से किं त’मित्यादि, देव-
 स्त्रियश्चतुर्विधास्तद्यथा—भवनवासिन्यो व्यन्तर्यो ज्योतिष्क्यो वैमानिक्यश्च ॥ सम्प्रति स्त्रिया भवस्थितिमानप्रतिपादनार्थमाह—
 इत्थी णं भंते ! केवत्तियं कालं ठिती पणत्ता?, गोयमा ! एगेणं आएसेणं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ५३ ॥

उक्कोसेणं पणपन्नं पलिओवमाइं एक्केणं आदेसेणं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं णव पलिओवमाइं एगेणं आदेसेणं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं पन्नासं पलिओवमाइं ॥ (सू० ४६)

‘इत्थी णं भंते’ इत्यादि, स्त्रिया भदन्त ! कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? , भगवानाह—गौतम ! ‘एकेनादेशेन’ आदेशशब्द इह प्रका-
रवाची “आदेसो ति पगारो” इति वचनात्, एकेन प्रकारमधिकृत्येति भावार्थः, जघन्येनान्तमुहूर्त्तम्, एतत्तिर्यग्मनु-
ष्यरूपेक्षया द्रष्टव्यम्, अन्यत्रैतावतो जघन्यस्यासम्भवात्, उत्कर्षतः पञ्चपञ्चाशत्पल्योपमानि, एतदीशानकल्पापरिगृहीतदेव्यपेक्षम् ।
तथैकेनादेशेन जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तम् एतत्तथैवोत्कर्षतो नव पल्योपमानि, एतदीशानकल्प एव परिगृहीतदेव्यपेक्षम् । तथा एकेनादेशेन
जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तम्, एतत्प्राग्वत्, उत्कर्षतः सप्त पल्योपमानि, एतत्सौधर्मकल्पे परिगृहीतदेवीरधिकृत्य । तथा एकेनादेशेन जघन्य-
तोऽन्तमुहूर्त्तमुत्कर्षतः पञ्चाशत्पल्योपमानि, एतत्सौधर्मकल्प एवापरिगृहीतदेव्यपेक्षम्, उक्तञ्च सङ्ग्रहणयाम्—“सपरिगृह्येयराणं सो-
हन्मीसाण पलियसाहीयं । उक्कोस सत्त पन्ना नव पणपन्ना य देवीणं ॥ १ ॥” तदेवं सामान्यतः स्त्रीणां जघन्यत उत्कर्षतश्च स्थितिमा-
नमुक्तं, सम्प्रति तिर्यककृत्यादिभेदानधिकृत्याह—

तिरिक्खजोणित्थीणं भंते ! केवत्तियं कालं ठिती पणत्ता?, गो० जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिण्णि
पलिओवमाइं । जलयरतिरिक्खजोणित्थीणं भंते ! केवइयं कालं ठिती पणत्ता ?, गोयमा ! जहन्नेणं

१ परिगृहीतेतराणा सौधर्मेशानानां पल्योपसं साधिकम् । उल्लुष्टतः सप्त पञ्चाशत् नव पञ्चपञ्चाशच्च पल्योपमानि देवीनाम् ॥ १ ॥

अंतो० उक्को० पुव्वकोडी । चउप्पदथलयरतिरिक्खजोणित्थीणं भंते ! केवतियं कालं ठिती पणत्ता? गो० जहा तिरिक्खजोणित्थीओ । उरगपरिसप्पथलयरतिरिक्खजोणित्थीणं भंते ! केवतियं कालं ठिती पणत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसं पुव्वकोडी । एवं सुयपरिसप्प० । एवं खहयरतिरिक्खत्थीणं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्को० पलिओवमस्स असंखेज्जति भागो ॥ मणुस्सिस्थीणं भंते ! केवतियं कालं ठिती पणत्ता ? गोयमा ! खेत्तं पडुच्च जह० उक्को० तिण्णि पलिओवमाइं, धम्मचरणं पडुच्च जह० अंतो० उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी । कम्मभूमयमणुस्सिस्थीणं भंते ! केवइयं कालं ठिती पणत्ता? गोयमा ! खित्तं पडुच्च जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं धम्मचरणं पडुच्च जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी । भरहेरवयकम्मभूमगमणुस्सिस्थीणं भंते ! केवतियं कालं ठिती पणत्ता, गोयमा ! खेत्तं पडुच्च जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं, धम्मचरणं पडुच्च जहन्नेणं अंतोमु० उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी । पुव्वविदेहअवरविदेहकम्मभूमगमणुस्सिस्थीणं भंते ! केवतियं कालं ठिती पणत्ता? गोयमा ! खेत्तं पडुच्च जहन्नेणं अंतो० उक्कोसेणं पुव्वकोडी, धम्मचरणं पडुच्च जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी । अकम्मभूमगमणुस्सिस्थीणं भंते ! केवतियं कालं ठिती पणत्ता? गोयमा ! जम्मणं पडुच्च जहन्नेणं देसूणं पलिओवमं पलिओवमस्स असंखेज्जति भागऊणगं उक्को-

सेणं तिन्नि पलिओवमाइं, संहरणं पडुच्च जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी । हेम-
वएरणवए जम्मणं पडुच्च जहन्नेणं देसूणं पलिओवमं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेण ऊणगं
पलिओवमं संहरणं पडुच्च जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी । हरिवासरम्मयवा-
सअकम्मभूमगमणुस्सिस्थीणं भंते! केवइयं कालं ठिई पणत्ता?, गोयमा! जम्मणं पडुच्च जहन्नेणं
देसूणाइं दो पलिओवमाइं पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागेण ऊणयाइं उक्को० दो पलिओवमाइं,
संहरणं पडुच्च जह० अंतो० उक्को० देसूणा पुव्वकोडी । देवकुरुउत्तरकुरुअकम्मभूमगमणुस्सि-
स्थीणं भंते! केवतियं कालं ठिई पणत्ता?, गोयमा! जम्मणं पडुच्च जहन्नेणं देसूणाइं तिण्णि
पलिओवमाइं पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागेण ऊणयाइं उक्को० तिन्नि पलिओवमाइं, संहरणं
पडुच्च जहन्नेणं अंतोमुहु० उक्को० देसूणा पुव्वकोडी । अंतरदीवगअकम्मभूमगमणुस्सिस्थीणं
भंते! केवतिकालं ठिती पणत्ता?, गोयमा! जम्मणं पडुच्च जहन्नेणं देसूणं पलिओवमस्स असं-
खेज्जइभागं पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागेण ऊणयं उक्को० पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं सं-
हरणं पडुच्च जहन्नेणं अंतोमु० उक्को० देसूणा पुव्वकोडी ॥ देवित्थीणं भंते! केवतियं कालं ठिती
पत्तत्ता?, गोयमा! जहन्नेणं दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं पणपन्नं पलिओवमाइं । भवणवासिदे-
वित्थीणं भंते!, जहन्नेणं दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं अद्धपंचमाइं पलिओवमाइं । एवं असुरकु-

मारभवणवासिदेवित्थियाए, नागकुमारभवणवासिदेवित्थियाएवि जहन्नेणं दसवाससहस्साइं उ-
 क्कोसेणं देसूणाइं पलिओवमाइं, एवं सेसाणवि जाव थणियकुमाराणं । वाणमंतरीणं जहन्नेणं
 दसवाससहस्साइं उक्कोसं अद्धपलिओवमं । जोइसियदेवित्थीणं भंते! केवइयं कालं ठिती प-
 णत्ता?, गोयमा! जहण्णेणं पलिओवमं अट्टभागं उक्कोसेणं अद्धपलिओवमं पण्णासाए वासस-
 हस्सेहिं अब्भहियं, चंद्रविमाणजोतिसियदेवित्थियाए जहन्नेणं चउभागपलिओवमं उक्कोसेणं
 तं चेव, सूरविमाणजोतिसियदेवित्थियाए जहन्नेणं चउभागपलिओवमं उक्कोसेणं अद्धपलिओ-
 वमं पंचहिं वाससएहिमब्भहियं, गहविमाणजोतिसियदेवित्थीणं जहण्णेणं चउभागपलिओ-
 वमं उक्कोसेणं अद्धपलिओवमं, णक्खत्तविमाणजोतिसियदेवित्थीणं जहण्णेणं चउभागपलिओ-
 वमं उक्कोसेणं चउभागपलिओवमं साइरेणं, ताराविमाणजोतिसियदेवित्थियाए जहन्नेणं अट्ट-
 भागं पलिओवमं उक्को० सातिरेणं अट्टभागपलिओवमं । वेमाणियदेवित्थियाए जहण्णेणं पलि-
 ओवमं उक्कोसेणं पणपन्नं पलिओवमाइं, सोहम्मकप्पवेमाणियदेवित्थीणं भंते! केवतियं कालं
 ठिती प०?, जहण्णेणं पलिओवमं उक्कोसेणं सत्त पलिओवमाइं, ईसाणदेवित्थीणं जहण्णेणं सातिरेणं
 पलिओवमं उक्कोसेणं णव पलिओवमाइं ॥ (सू ४७)

‘तिरिक्खजोणिइत्थियाणं भंते!’ इत्यादि, उत्कर्षतत्त्वाणि पत्थोपमानि, देवकुर्वादिषु चतुष्पदस्त्रीरधिकृत्य, जलचरस्त्री-

णामुत्कर्षतः पूर्वकोटी, स्थलचरस्त्रीणां यथा औघिकी, त्रीणि पल्योपमानीत्यर्थः । खचरीणामुत्कर्षतः पल्योपमासङ्ख्येयभागः, मनुष्यस्त्रीषु क्षेत्रं प्रतीत्य-क्षेत्राश्रयणेनेतिभावः, जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो देवकुर्वादिषु भरतादिष्वपि एकान्तसुषमादिकाले त्रीणि पल्योपमानि, 'धर्मचरणं' चरणधर्मसेवनं प्रतीत्य जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तम्, एतच्च तद्भवस्थिताया एव परिणामवशतः प्रतिपातापेक्षया द्रष्टव्यं, चरणधर्मस्य मरणमन्तरेण सर्वस्तीकतयाऽप्येतावन्मात्रकालावस्थानभावात्, तथाहि-काचित्स्त्री तथाविधक्षयोपशमभावतः सर्व-धिरतिं प्रतिपद्य तावन्मात्रक्षयोपशमभावाद्न्तर्मुहूर्त्तानन्तरं भूयोऽपि अविरतसम्यग्दृष्टित्वं मिथ्यात्वं वा प्रतिपद्यते इति, अथवा धर्म-चरणमिह देशचरणं प्रतिपत्तव्यं न सर्वचरणं, देशचरणप्रतिपत्तिस्तु जघन्यतोऽप्यान्तर्मुहूर्त्तिकी, तस्या भङ्गबहुलत्वात्, अथोभयचरण-सम्भवे किमर्थमिह देशचरणं परिगृह्यते?, उच्यते, देशचरणपूर्वकं प्रायः सर्वचरणमिति ख्यापनार्थम्, अत एवोक्तं वृद्धैः—“सम्म-त्तंसि उ लद्धे पलियपुहुत्तेण सावओ होइ । चरणोवसमखयाणं सागरसंखंतरा होति ॥ १ ॥” एवं “अप्परिवडिए”इत्यादि, उत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी, अष्टसांत्वत्सरिक्क्याश्चरणधर्मप्राप्तेस्तदूर्ध्वं चरमान्तर्मुहूर्त्तं यावद्प्रतिपत्तितपरिणामभावात्, पूर्वपरिमाणं चेदम्—“पुव्वस्स उ परिमाणं सयारिं खलु होति कोडिलक्खाओ । छप्पणं च सहस्सा वोद्ध्वा वासकोडीणं ॥ १ ॥ (७०५६०००००००००) सम्प्रति कर्मभूमिकादिविशेषस्त्रीणां वक्तव्यतामाह—अक्षरगमनिका सुगमा, भावार्थस्त्वयम्—कर्मभूमिकमनुष्यस्त्रीणां क्षेत्रं कर्मभूमिका-सामान्यलक्षणमधिकृत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतस्त्रीणि पल्योपमानि, तानि च भरतैरावतेषु सुषमसुषमालक्षणेऽरके वेदितव्यानि, धर्मचरणमधिकृत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी, भावना चात्र प्रागिव द्रष्टव्या, एवमुत्तरसूत्रद्वयेऽपि ॥ अत्रैव विशे-

१ सम्यक्तवे तु लब्धे पल्योपमपृथक्तवेन श्रावको भवति । चारित्रमोहोपशमक्षयणा सागराः संख्याता अन्तरं भवति ॥ १ ॥

पचिन्तां चिकीर्षुराह—सुगमं, नवरं भरतैरावतेषु त्रीणि पल्योपमानि सुषमसुषमायां, पूर्वविदेहेषु क्षेत्रतः पूर्वकोटी, तत ऊर्ध्वं तत्र तथा-
 क्षेत्रस्वाभाव्यादायुषोऽसम्भवात्, अकर्मभूमिगोत्यादि, जन्म प्रतीत्येति—अकर्मभूमिपूत्तिमाश्रित्य जघन्यतो देशोनं पल्योपमं, तच्चा-
 ष्टभागाद्यनमपि देशोनं भवति ततो विशेषस्थापनायाह—पल्योपमस्यासङ्ख्येयभागोनं, एतच्च हैमवतहैरण्यवतक्षेत्रापेक्षया द्रष्टव्यं, तत्र
 जघन्यतः स्थितेरेतावत्प्रमाणायाः सम्भवात्, उत्कर्षतस्त्रीणि पल्योपमानि, तानि च देवकुरूत्तरकुर्वपेक्षया, 'संहरणं पडुच्चे'त्यादि, संह-
 रणं नाम कर्मभूमिजायाः स्त्रियोऽकर्मभूमियु नयनं 'तत्प्रतीत्य' तदाश्रित्य जघन्येनान्तमुहूर्त्तमुत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी, इयमत्र भावना
 —इह कर्मभूमिकाऽप्यकर्मभूमियु संहता अकर्मभूमिकेति व्यवह्रियते, तत्क्षेत्रसम्बन्धभावात्, यथा लोके कश्चिन्मगधादिदेशात्सुरा-
 ष्टान् प्रति प्रस्थितो गिरिनगरेषु निवासं कल्पयितुकामः सुराष्ट्रपर्यन्तग्रामग्रातः सन् समुत्पद्यमानेषु तथाविधेषु प्रयोजनेषु सौराष्ट्र इति
 व्यवह्रियते, तद्वदधिकृताऽपि, तत्र च संहता सती काचिदन्तमुहूर्त्तं जीवति ततोऽपि वा भूयोऽपि संह्रियते काचित्पूर्वकोट्यायुष्का
 यावज्जीवमपि तत्रावतिष्ठते ततो जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तमुत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटीति, आह—भरतैरावतान्यपि कर्मभूमौ वर्तन्ते तत्र
 चैकान्तसुपमादौ त्रीण्यपि पल्योपमानि स्थितिरस्या भवति संहरणं च संभवति तत्कथं देशोना पूर्वकोटी भण्यते? इति, अत्रोच्यते,
 कर्मकालविवक्षयाऽभिधानात्, तस्य चैतावन्मात्रत्वादिति । हैमवतहैरण्यवतकर्मभूमिकमनुज्यस्त्रीणां जन्मतो जघन्येन देशोनं पल्योपमं
 पल्योपमासङ्ख्येयभागेन न्यूनमुत्कर्षतः परिपूर्णं पल्योपमं, संहरणमधिकृत्य जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तमुत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी, भावना
 प्रागिव ॥ एवं 'हरिवासरम्मए' इत्याद्यपि सूत्रत्रयं भावनीयं, नवरं हरिवर्षरम्यकथोर्जन्मतो जघन्येन द्वे पल्योपमे पल्योपमासङ्ख्येय-
 भागान्युने उत्कर्षतः परिपूर्णे द्वे पल्योपमे । देवकुरूत्तरकुरुषु जन्मतो जघन्येन त्रीणि पल्योपमानि पल्योपमासङ्ख्येयभागहीनानि उ-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ५६ ॥

त्कर्षतः परिपूर्णानि त्रीणि पल्योपमानि, अन्तरद्वीपेषु जन्मतो जघन्येन देशेनः पल्योपमासङ्ख्येयभागः, कियता देशेनोनः पल्योपमा-
सङ्ख्येयभागः ? इति चेदत आह—पल्योपमासङ्ख्येयभागोनोनः, किमुक्तं भवति ?—उत्कृष्टपल्योपमासङ्ख्येयभागप्रमाणादायुषो जघन्यमायुः
पल्योपमासङ्ख्येयभागान्यूनं, नवरमूनताहेतुः पल्योपमासङ्ख्येयो भागोऽतीव स्तोको द्रष्टव्यः, संहरणमधिकृत्य सर्वत्रापि जघन्यत उत्क-
र्षतश्च तावदेव प्रमाणम् ॥ सम्प्रति देवस्त्रीवक्तव्यतामाह—अक्षरगमनिका सुगमा तात्पर्यमात्रमुच्यते—देवस्त्रीणां सामान्यतो जघन्यतः
स्थितिर्दश वर्षसहस्राणि, तानि च भवनपतिव्यन्तरीरधिकृत्य वेदितव्यानि, उत्कर्षतः पञ्चपञ्चाशत्पल्योपमानि, एतानि चेशानदेवी-
रधिकृत्य प्रतिपत्तव्यानि । विशेषचिन्तायां भवनवासिदेव्यः सामान्यतो दश वर्षसहस्राणि, उत्कर्षतोऽर्द्धपञ्चमानि—साद्धीनि चत्वारि
पल्योपमानि, एतानि च भवनवासिविशेषासुरकुमारदेवीरधिकृत्य, अत्रापि विशेषचिन्तायामसुरकुमारदेवीनां सामान्यतो जघन्येन
दश वर्षसहस्राणि उत्कर्षतोऽर्द्धपञ्चमानि पल्योपमानि, नागकुमारभवनवासिदेवस्त्रीणां जघन्यतो दश वर्षसहस्राणि उत्कर्षतो देशेनं
पल्योपमम्, एवं शेषाणां यावत्स्तनितकुमारीणां, व्यन्तरीणां जघन्यतो दश वर्षसहस्राणि उत्कर्षतोऽर्द्ध पल्योपमं, ज्योतिषस्त्रीणां जघन्ये-
नाष्टभागपल्योपममुत्कर्षतोऽर्द्ध पल्योपमं पञ्चाशता वर्षसहस्रैरभ्यधिकम्, अत्रापि विशेषचिन्तायां चन्द्रविमानवासिज्योतिषस्त्रीणां ज-
घन्यतश्चतुर्भागमात्रं पल्योपममुत्कर्षतोऽर्द्धपल्योपमं पञ्चाशता वर्षसहस्रैरभ्यधिकं, सूर्यविमानवासिज्योतिष्कदेवीनां जघन्यतश्चतुर्भागमात्रं
पल्योपममुत्कर्षतोऽर्द्धपल्योपमं वर्षशतपञ्चकाभ्यधिकं, ग्रहविमानवासिज्योतिष्कदेवीनां जघन्यतश्चतुर्भागमात्रं पल्योपमं उत्कर्षतोऽर्द्धप-
ल्योपमं, नक्षत्रविमानज्योतिष्कदेवीनां जघन्यतश्चतुर्भागमात्रं पल्योपममुत्कर्षतः सातिरेकं चतुर्थभागमात्रं पल्योपमं, ताराविमान-
ज्योतिष्कदेवीनां जघन्यतोऽष्टभागमात्रं पल्योपममुत्कर्षतस्तदेवाष्टभागमात्रं पल्योपमं सातिरेकं । सामान्यतो वैमानिकदेवस्त्रीणां जघन्यतः

२ प्रतिपत्तौ-
तिर्यक्-
स्त्रयादि-
स्थितिः
सू० ४७

॥ ५६ ॥

पल्योपममुत्कर्षतः पञ्चपञ्चाशत्पल्योपमानि, विशेषचिन्तायां सौधर्मकल्पवैमानिकदेवीनां जघन्यतः पल्योपममुत्कर्षतः सप्त पल्योप-
मानि, अत्रापीदं स्थितिपरिमाणं परिगृहीतदेवीनामवगन्तव्यं, अपरिगृहीतदेवीनां जघन्यतः पल्योपममुत्कर्षतः पञ्चाशत्पल्योपमानि,
ईशानकल्पवैमानिकदेवीनां जघन्यतः सातिरेकं पल्योपममुत्कर्षतो नव पल्योपमानि, अत्रापीदं स्थितिपरिमाणं परिगृहीतदेवीनामव-
गन्तव्यं, अपरिगृहीतदेवीनां जघन्यतः सातिरेकं पल्योपममुत्कर्षतः पञ्चपञ्चाशत्पल्योपमानि, एतच्च सूत्रं समस्तमपि कापि साक्षाद्
दृश्यते क्वचिच्चैवमतिदेशः—“एवं देवीणं ठिई भाणियव्वा जहा पणवणाए जाव ईसाणदेवीण”मिति ॥ सम्प्रति स्त्री नैरन्तर्येण स्त्री-
त्वमसुञ्चन्ती कियन्तं कालमवतिष्ठते? इति जिज्ञासायां सूत्रकृतकालापेक्षया ये पञ्चादेशाः प्रवर्तन्ते तानुपदर्शयितुमाह—

इत्थी णं भंते! इत्थित्ति कालतो केवच्चिरं होइ?, गोयमा! एक्केणादेसेणं जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसं
दसुत्तरं पलिओवमसयं पुव्वकोडिपुहुत्तमव्वभहियं। एक्केणादेसेणं जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं
अट्टारस पलिओवमाइं पुव्वकोडीपुहुत्तमव्वभहियाइं। एक्केणादेसेणं जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं
चडइस पलिओवमाइं पुव्वकोडिपुहुत्तमव्वभहियाइं। एक्केणादेसेणं जहं एक्कं समयं उक्को० पलिओ-
वमसयं पुव्वकोडीपुहुत्तमव्वभहियं। एक्केणादेसेणं जहण्णं एक्कं समयं उक्को० पलिओवमपुहुत्तं पुव्व-
कोडीपुहुत्तमव्वभहियं ॥ तिरिक्खजोणित्थी णं भंते! तिरिक्खजोणित्थित्ति कालओ केवच्चिरं होत्ति?,
गोयमा! जहन्नेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडी पुहुत्तमव्वभहियाइं, जलयरीए
जहण्णेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडिपुहुत्तं। चउप्पदथलयरतिरिक्खजो० जहा ओहिता ति-

रिक्खं, उरगपरिसप्पीमुयगपरिसप्पिथी णं जघा जलयरीणं, खह्यरि० जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्को० पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागं पुब्बकोडिपुहुत्तमब्भहियं ॥ मणुस्सिस्थी णं भंते! कालओ केवच्चिरं होति?, गोयमा! खेत्तं पडुच्च जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्को० तिन्नि पलिओवमाइं पुब्बकोडिपुहुत्तमब्भहियाइं, धम्मचरणं पडुच्च जह० एकं समयं उक्को० देसूणा पुब्बकोडी, एवं कम्मभूमियावि भरहेरवयावि, णवरं खेत्तं पडुच्च जह० अंतो उक्को० तिन्नि पलिओवमाइं देसूणपुब्बकोडीअब्भहियाइं, धम्मचरणं पडुच्च जह० एकं समयं उक्को० देसूणा पुब्बकोडी । पुब्बविदेहअवरविदेहिथी णं खेत्तं पडुच्च जह० अंतो० उक्को० पुब्बकोडीपुहुत्तं, धम्मचरणं पडुच्च जह० एकं समयं उक्कोसेणं देसूणा पुब्बकोडी ॥ अकम्मभूमिकमणुस्सिस्थी णं भंते! अकम्मभूम० कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा! जम्मणं पडुच्च जह० देसूणं पलिओवमं पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागेणं ऊणं उक्को० तिग्णिण पलिओवमाइं । संहरणं पडुच्च जह० अंतो० उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं देसूणाए पुब्बकोडिए अब्भहियाइं । हिमवतेरणवते अकम्मभूमगमणुस्सिस्थीणं भंते! हेम० कालतो केवच्चिरं होइ?, गोयमा! जम्मणं पडुच्च जह० देसूणं पलिओवमं पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागेणं ऊणं, उक्को० पलिओवमं । साहरणं पडुच्च जह० अंतोमु० उक्को० पलिओवमं देसूणाए पुब्बकोडीए अब्भहियं । हरिवासरम्मयअकम्मभूमगमणुस्सिस्थी णं भंते!, जम्मणं पडुच्च जह०

देसूणाहं दो पलिओवमाहं पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागेण ऊणगाहं, उक्को० दो पलिओवमाहं ।
 संहरणं पडुच्च जह० अंतोसु० उक्को० दो पलिओवमाहं देसूणपुव्वकोडिमव्वहियाहं । उत्तरकुरुदे-
 वकुरुणं०, जम्मणं पडुच्च जहन्नेणं देसूणाहं तिन्नि पलिओवमाहं पलितोवमस्स असंखेज्जभागेणं
 ऊणगाहं उक्को० तिन्नि पलिओवमाहं । संहरणं पडुच्च जह० अंतोसु० उक्को० तिन्नि पलिओवमाहं
 देसूणाए पुव्वकोडिए अब्वहियाहं । अंतरदीवाकम्मभूमकमणुस्सिस्थी?, २ जम्मणं पडुच्च जह०
 देसूणं पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागं पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागेण ऊणं उक्को० पलिओ-
 वमस्स असंखेज्जतिभागं । साहरणं पडुच्च जह० अंतोसु० उक्को० पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागं
 देसूणाए पुव्वकोडीए अब्वहियं ॥ देवित्थिणं भंते ! देवित्थित्ति काल०, जच्चेव संचिट्ठणा ॥

(सू० ४८)

एकेनादेशेन जघन्यत एकं समयं यावदवस्थानमुत्कर्षतो दशोत्तरं पल्योपमशतं पूर्वकोटीपृथक्त्वाभ्यधिकम्, एकसमयं कथम् ?
 इति चेदुच्यते—काचिद् युवतिरुपशमश्रेण्यां वेदत्रयोपशमनादेवदकल्मसुभूय ततः श्रेणः प्रतिपतन्ती स्त्रीवेदोदयमेकं समयमनुभवति,
 ततो द्वितीये समये कालं कृत्वा देवेषूपद्यते तत्र च तस्याः पुंस्त्वमेव न स्त्रीत्वं, तत एवं जघन्यतः स्त्रीत्वं समयमात्रं,
 सम्प्रति पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकदशोत्तरपल्योपमशतभावना क्रियते—कश्चिज्जनुर्नारीषु तिरश्चीषु वा पूर्वकोट्यायुष्कासु मध्ये प-
 ञ्चपान् भवाननुभूय ईशाने कल्पे पञ्चपञ्चाशत्पल्योपमप्रमाणोत्कृष्टायुष्कास्वपरिगृहीतदेवीषु मध्ये देवीत्वेनोत्पद्यते ततः स्वायुः-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ५८ ॥

क्षये तस्मात्स्थानाद् भूयोऽपि नारीषु तिरश्चीषु वा मध्ये पूर्वकोट्यायुषुरुत्पन्नस्ततो भूयो द्वितीयं वारमीशानदेवलोके पञ्चपञ्चाशत्पल्यो-
पमप्रमाणोत्कृष्टायुष्कास्वपरिगृहीतदेवीषु मध्ये देवीत्वेनोपजातस्ततः परमवश्यं वेदान्तरमवगच्छति, एवं दशोत्तरं पल्योपमशतं पूर्वको-
टिपृथक्त्वाभ्यधिकं प्राप्यते, अत्र पर आह—ननु यदि देवकुरुरत्कृर्वादिषु पल्योपमत्रयस्थितिकासु स्त्रीषु मध्ये समुत्पद्यते ततोऽधि-
काऽपि स्त्रीवेदस्यावस्थितिल्भ्यते, ततः किमित्येतावदेवोपदिष्टा ? तदयुक्तम्, अभिप्रायापरिज्ञानात्, तथाहि—न तावदेवीभ्यश्च्युत्वाऽसङ्ख्ये-
यवर्षायुष्कासु स्त्रीषु मध्ये स्त्रीत्वेनोत्पद्यते, देवयोनेश्च्युतानामसङ्ख्येयवर्षायुष्केषु मध्ये उत्पादप्रतिषेधात्, नाप्यसङ्ख्येयवर्षायुष्का सती
उत्कृष्टायुष्कासु देवीषु जायते, यत उक्तं प्रज्ञापनामूलटीकायाम्—“जतो असंखेज्जवासाउया उक्कोसियं ठिइं न पावेइ” इति, ततो
यथोक्तप्रमाणैव स्त्रीवेदस्योत्कृष्टाऽवस्थितिरवाप्यते । द्वितीयेनादेशेन जघन्यत एकं समयमुत्कृष्टतोऽष्टादश पल्योपमानि पूर्वकोटिपृथक्त्वा-
भ्यधिकानि, तत्र समयभावना सर्वत्रापि प्राग्वत्, अष्टादश पल्योपमानि पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकानि एवं—नारीषु तिरश्चीषु वा पूर्व-
कोटीप्रमाणायुष्कासु मध्ये कश्चिज्जन्तुः पञ्चषान् भवाननुभूय पूर्वप्रकारेणेशानदेवलोके वारद्वयमुत्कृष्टस्थितिकासु देवीषु मध्ये समुत्प-
द्यमानो नियमतः परिगृहीतास्वेवोत्पद्यते नापरिगृहीतासु, तत एवं द्वितीयादेशवादिमतेन स्त्रीवेदस्योत्कृष्टमवस्थानमष्टादश पल्योपमानि
पूर्वकोटिपृथक्त्वं च । तृतीयेनादेशेन जघन्यत एकं समयमुत्कर्षतश्चतुर्दश पल्योपमानि पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकानि, तानि चैवं—पूर्व-
प्रकारेण सौधर्मदेवलोके परिगृहीतदेवीषु सप्तपल्योपमप्रमाणोत्कृष्टायुष्कासु मध्ये वारद्वयं समुत्पद्यते तत्र(त) एवं तृतीयादेशवादिमतेन
स्त्रीवेदस्योत्कृष्टमवस्थानं चतुर्दश पल्योपमानि पूर्वकोटिपृथक्त्वं च । चतुर्थेनादेशेन जघन्यत एकं समयमुत्कर्षतः पल्योपमशतं पूर्वको-
टिपृथक्त्वाभ्यधिकं, कथम् ? इति चेदुच्यते, नारीषु तिरश्चीषु वा पूर्वकोट्यायुष्कासु पञ्चषान् भवाननुभूय पूर्वप्रकारेण सौधर्मदेवलोके

२ प्रतिपत्तौ
सामान्य-
विशेषत-
या स्त्रीत्व-
स्थितिः
सु० ४८

॥ ५८ ॥

पञ्चाशत्पल्योपमप्रमाणोत्कृष्टायुष्कास्वपरिगृहीतदेवीषु मध्ये देवीत्वेनोत्पद्यते, तत एवं चतुर्थोद्देशवादिमतेन पल्योपमशतं पूर्वकोटिपृथ-
 क्त्वाभ्यधिकं भवति । पञ्चमेनादेशेन जघन्यत एकं समयमुत्कर्षतः पल्योपमप्रथक्त्वं पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकं, तच्चैवं-नारीषु तिरस्त्रीषु
 वा पूर्वकोट्यायुष्कासु मध्ये सप्त भवाननुभूयाष्टमभवे देवकुर्वादिषु त्रिपल्योपमस्थितिकासु स्त्रीषु मध्ये स्त्रीत्वेन समुत्पद्यते, ततो मृत्वा
 सौधर्मदेवलोके जघन्यस्थितिकासु देवीषु मध्ये देवीत्वेनोपजायते, तदनन्तरं चावश्यं वेदान्तरमधिगच्छति, ततः पञ्चमादेशवादिमतेन
 स्त्रीवेदस्यावस्थानं पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकं पल्योपमप्रथक्त्वं, ते ह्येवमाहुर्नानाभवप्रमाणद्वारे-यदि स्त्रीवेदस्योत्कृष्टमवस्थानं चिन्त्यते तत
 इत्थमेतावदेव लभ्यते, नाधिकमन्यथा चेति । अमीपां च पञ्चानामादेशानामन्यतमादेशसमीचीनतानिर्णयोऽतिशयज्ञानिभिः सर्वोत्कृ-
 ष्टश्रुतलब्धिसंपन्नैर्वा कर्तुं शक्यते, ते च सूत्रकृत्प्रतिपत्तिकाले नासीरन्निति सूत्रकृत्त्र निर्णयं कृतवानिति । तदेवं सामान्यतः स्त्री स्त्रीत्वं
 नैरन्तर्येणामुश्चन्ती यावन्तं कालमवतिष्ठते तावत्कालप्रमाणमुक्तम् ॥ इदानीं तिर्यक्स्त्रियास्तिर्यक्स्त्रीत्वमजहत्याः कालमानं विचिन्तयिषु-
 रिदमाह-‘तिरिक्खजोणिइत्थिए णं भंते !, इत्यादि, तिर्यक्स्त्री गमिति वाक्यालङ्कारे भदन्त ! तिर्यक्स्त्रीति कालतः कियच्चिरं भवति ?,
 भगवानाह-गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतस्त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकानि, तत्रान्तर्मुहूर्त्तं कस्याश्चित्तावत्प्रमाणायु-
 ष्कतया तदनन्तरं मृत्वा वेदान्तराधिगमाद्विलक्षणमुष्यभवान्तराधिगमाद्वा, कथमुत्कर्षतस्त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकाटीपृथक्त्वाभ्यधि-
 कानि ? इति चेदुच्यते-इह नराणां तिरस्त्रां चोत्कर्षतोऽष्टौ भवाः प्राप्यन्ते नाधिकाः, “नरतिरियाणं सत्तट्टभवा” इति वचनात्, तत्र
 सप्त भवाः सङ्क्षेयवर्षायुषोऽष्टमस्त्वसङ्क्षेयवर्षायुरेव, तथाहि-पर्याप्तमनुष्याः पर्याप्तसञ्ज्ञापञ्चेन्द्रियतिर्यश्चो वा निरन्तरं यथासङ्ख्यं
 सप्त पर्याप्तमनुष्यभवान् सप्त पर्याप्तसञ्ज्ञापञ्चेन्द्रियतिर्यग्भवान् वाऽनुभूय यद्यष्टमे भवे भूयः पर्याप्तमनुष्याः पर्याप्तसञ्ज्ञापञ्चेन्द्रियति-

गौतमेन प्रश्ने कृते सति भगवानाह—गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं, कथमिति चेदुच्यते—इह काचिस्त्री स्त्रीत्वान्मरणेन च्युत्वा भवान्तरे पुरुषवेदं नपुंसकवेदं वाऽन्तर्मुहूर्त्तमनुभूय ततो मृत्वा भूयः स्त्रीत्वेनोत्पद्यते तत एव जघन्यतोऽन्तरमन्तर्मुहूर्त्तं भवति, उत्कर्षतो वनस्पतिकालः—असंख्येयपुद्गलपरावर्त्तौ वक्तव्यः, तावता कालेनामुक्तौ सत्यां नियोगतः स्त्रीत्वयोगात्, स च वनस्पतिकाल एवं वक्तव्यः—“अणताओ उस्सप्पिणीओसप्पिणीओ कालओ, खेत्तओ अणता लोगा, असंखेज्जा पोगगलपरियद्दा, ते णं पोगगलपरियद्दा, आवलियाए असंखेज्जभागो” इति, एवमौधिकतिर्यक्स्त्रीणां जलचरस्थलचरस्त्रीणामौधिकमनुष्यस्त्रीणां च जघन्यत उत्कर्षतश्चान्तरं वक्तव्यम्, अभिलापोऽपि सुगमत्वात्स्वयं परिभावनीयः । कर्मभूमिकमनुष्यस्त्रियाः क्षेत्रं—कर्मभूमिक्षेत्रं प्रतीय जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽनन्तं कालं वनस्पतिकालप्रमाणं यावत्, धर्मचरणं प्रतीय जघन्येनैकं समयं, सर्वजघन्यस्य समयत्वात्, उत्कर्षेणानन्तं कालं, देशेनमपार्द्धं पुद्गलपरावर्त्तं यावत्, नातो ह्यधिकतरश्चरणलब्धिपातकालः, संपूर्णस्याप्यपार्द्धपुद्गलपरावर्त्तस्य दर्शनलब्धिपातकालस्य तत्र तत्र प्रदेशे प्रतिपेधात् । एवं भरतैरावतमनुष्यस्त्रियाः पूर्वविदेहापरविदेहस्त्रियाश्च क्षेत्रतो धर्मचरणं चाश्रित्य वक्तव्यम् । अकर्मभूमकमनुष्यस्त्रिया जन्म प्रतीत्यान्तरं जघन्येन दश वर्षसहस्राण्यन्तर्मुहूर्त्तौभ्यधिकानि, कथमिति चेदुच्यते—इह काचिदकर्मभूमिका स्त्री मृत्वा जघन्यस्थितिषु देवेषूपन्ना, तत्र दश वर्षसहस्राण्यायुः परिपाल्य तत्क्षये च्युत्वा कर्मभूमिषु मनुष्यपुरुषत्वेन मनुष्यस्त्रीत्वेन वोत्पद्यते, देवेष्वोऽनन्तरमकर्मभूमिषूपदाभावात्, अन्तर्मुहूर्त्तेन मृत्वा भूयोऽप्यकर्मभूमिजस्त्रीत्वेन जायत इति भवन्ति जघन्यतो दश वर्षसहस्राण्यन्तर्मुहूर्त्तौभ्यधिकानि, उत्कर्षतो वनस्पतिकालोऽन्तरं, संहरणं प्रतीय जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तम्, अकर्मभूमिषु संहृत्य तावता कालेन तथाविधबुद्धिपरावृत्त्या भूयस्तत्रैव नयनात्, उत्कर्षतो वनस्पतिकालोऽन्तरं, तावता कालेन कर्मभूम्यु-

त्पत्तिवत् संहरणस्यापि नियोगतो भावात्, तथाहि—काचिदकर्मभूमिका कर्मभूमौ संहता, सा च स्वायुःक्षयानन्तरमनन्तकालं वन-
 स्पत्यादिषु संस्त्य भूयोऽप्यकर्मभूमौ समुत्पन्ना ततः केनापि संहतेति यथोक्तं संहरणस्योक्तकालमानम् । एवं हैमवतहैरण्यवतहरि-
 त्परम्यकवर्षदेवकुरुत्तरकुर्वन्तरभूमिकानामपि जन्मतः संहरणतश्च प्रत्येकं जघन्यमुत्कृष्टं चान्तरं वक्तव्यम्, सूत्रपाठोऽपि सुगमत्वा-
 त्स्वयं परिभावनीयः ॥ सम्प्रति देवस्त्रीणामन्तरप्रतिपादनार्थमाह—‘देवित्थियाणं भंते !’ इत्यादि, देवस्त्रिया भदन्त ! अन्तरं कालतः
 कियच्चिरं भवति ?, भगवानाह—गौतम ! जघन्येनान्तमुहूर्तं, कस्याश्चिद्देवस्त्रिया देवीभवाश्च्युताया गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येषूपपद्य पर्या-
 ष्तिपरिसमाप्तिसमनन्तरं तथाऽध्यवसायमरणेन पुनर्देवीत्वेनोत्पत्तिसम्भवात्, उत्कर्षतो वनस्पतिकालः, स च सुप्रतीत एव । एवमसु-
 रकुमारदेव्या आरभ्य यावदीशानदेवस्त्रियामुत्कृष्टमन्तरं वक्तव्यं, पाठोऽपि सुगमत्वात्स्वयं परिभावनीयः ॥ सम्प्रत्यल्पबहुलं वक्तव्यं,
 तानि च पञ्च, तद्यथा—प्रथमं सामान्येनाल्पबहुलं विशेषचिन्तायां द्वितीयं त्रिविधतिर्यक्स्त्रीणां तृतीयं त्रिविधमनुष्यस्त्रीणां चतुर्थं
 चतुर्विधदेवस्त्रीणां पञ्चमं मिश्रस्त्रीणां, तत्र प्रथममल्पबहुलमभित्सुराह—

एतासि णं भंते ! तिरिक्खजोणित्थियाणं मणुस्सिस्त्थियाणं देवित्थियाणं कतरा २ हित्तो अप्पा वा
 बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?, गोयमा ! सब्वत्थोवा मणुस्सिस्त्थियाओ तिरिक्खजोणि-
 त्थियाओ असंखेज्जगुणाओ देवित्थियाओ असंखिज्जगुणाओ ॥ एतासि णं भंते ! तिरिक्खजो-
 णित्थियाणं जलयरीणं थलयरीणं खह्यरीणं य कतरा २ हित्तो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा
 विसेसाहिया वा ?, गोयमा ! सब्वत्थोवाओ खह्यरतिरिक्खजोणित्थियाओ थलयरतिरिक्ख-

जोणित्थियाओ संखेज्जगुणाओ जलयरतिरिक्ख० संखेज्जगुणाओ ॥ एतासिणं भंते ! मणुस्सिस्थीणं कम्मभूमियाणं अकम्मभूमियाणं अंतरदीवियाणं य कतरा २ हित्तो अप्पा वा ४ ? गोयमा ! सब्वत्थोवाओ अंतरदीवगअकम्मभूमगमणुस्सिस्थियाओ देवकुलत्तरकुलअकम्मभूमगमणुस्सिस्थियाओ दोवि तुल्लाओ अंतरदीवगअकम्मभूमगमणुस्सिस्थियाओ दोवि तुल्लाओ संखेज्जगु०, हेमवत्तेरणवासअकम्मभूमिगमणुस्सिस्थियाओ दोवि तुल्लाओ संखिज्जगु०, भरतेरवतवासकम्मभूमगमणुस्सि० दोवि तुल्लाओ संखिज्जगुणाओ, पुव्वविदेहअवरविदेहकम्मभूमगमणुस्सिस्थियाओ दोवि तुल्लाओ संखेज्जगुणाओ ॥ एतासिणं भंते ! देवित्थियाणं भवणवासीणं वाणमंतरीणं जोइसिणीणं वेमाणिणीणं य कयरा २ हित्तो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सब्वत्थोवाओ वेमाणियदेवित्थियाओ भवणवासिदेवित्थियाओ असंखेज्जगुणाओ वाणमंतरदेवीयाओ असंखेज्जगुणाओ जोतिसियदेवित्थियाओ संखेज्जगुणाओ ॥ एतासिणं भंते ! तिरिक्खजोणित्थियाणं जलयरीणं खहयरीणं मणुस्सिस्थीयाणं कम्मभूमियाणं अकम्मभूमियाणं अंतरदीवियाणं देवित्थीणं भवणवासियाणं वाणमंतरीणं जोतिसियाणं वेमाणिणीणं य कयराओ २ हित्तो अप्पा वा बहुआ वा तुल्ला वा विसे० ? गोयमा ! सब्वत्थोवा अंतरदीवगअकम्मभूमगमणुस्सिस्थियाओ देवकुलत्तरकुलअकम्मभूमगमणुस्सिस्थियाओ दोवि संखे-

ल्जगुणाओ, हरिवासरम्मगवासअकम्मभूमगमणुस्सिस्थियाओ दोऽवि संखेज्जगु०, हेमवत्ते-
 रणगवयवासअकम्मभूमग० दोऽवि संखेज्जगु०, भरहेरवतवासकम्मभूमगमणुस्सिस्थीओ दोऽवि
 तुह्हाओ संखेज्जगु०, पुव्वविदेहअवरविदेहवासकम्मभूमगमणुस्सिस्थि० दोऽवि संखेज्जगु०, वेमा-
 णियदेविस्थियाओ असंखेज्जगु०, भवणवासिदेविस्थियाओ असंखेज्जगु०, खहरतिरिक्खजो-
 णिस्थियाओ असंखेज्जगु०, थलयरतिरिक्खजोणिस्थियाड संखिज्जगु०, जलयरतिरिक्खजोणिस्थि-
 याओ संखेज्जगुणाओ, वाणमंतरदेविस्थियाओ संखेज्जगुणाओ जोइसियदेविस्थियाओ संखेज्जगु-
 णाओ ॥ (सू० ५०)

सर्वस्तोका मनुष्यस्त्रियः, सङ्ख्यातकोटाकोटीप्रमाणत्वात्, ताभ्यस्तिर्यग्योनिकस्त्रियोऽसङ्ख्येयगुणाः, प्रतिद्वीपं प्रतिसमुद्रं तिर्यक्क्षी-
 णामतिबहुतया सम्भवात्, द्वीपसमुद्राणां चासङ्ख्येयत्वात्, ताभ्योऽपि देवस्त्रियोऽसङ्ख्येयगुणाः, भवनवासिव्यन्तरज्योतिष्कसौधमंशा-
 नदेवीनां प्रत्येकमसङ्ख्येयश्रेण्याकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात् । द्वितीयमल्पबहुत्वमाह—सर्वस्तोकाः खचरतिर्यग्योनिकस्त्रियः, ताभ्यः स्था-
 लचरतिर्यग्योनिकस्त्रियः सङ्ख्येयगुणाः, खचरेभ्यः स्थलचराणां स्वभावत एव प्राचुर्येण भावात्, ताभ्यो जलचरस्त्रियः सङ्ख्येयगुणाः;
 लवणे कालोदे स्वयम्भूरमणे च समुद्रे मत्स्थानामतिप्राचुर्येण भावात्, स्वयम्भूरमणसमुद्रस्य च शेषसमस्तद्वीपसमुद्रापेक्षयाऽतिप्रभूत-
 त्वात् ॥ उक्तं द्वितीयमल्पबहुत्वम्, अधुना तृतीयमाह—सर्वस्तोका अन्तरद्वीपकार्कर्मभूमिकमनुष्यस्त्रियः, क्षेत्रस्याल्पत्वात्, ताभ्यो
 देवकुरुररक्षुरस्त्रियः सङ्ख्येयगुणाः, क्षेत्रस्य सङ्ख्येयगुणत्वात्, स्वस्थाने तु द्वय्योऽपि परस्परं तुल्याः, समानप्रमाणक्षेत्रत्वात्, ताभ्यो

हरिवर्षरम्यकवर्षाकर्मभूमकमनुष्यस्त्रियः सङ्ख्येयगुणाः, देवकुरुत्तरकुरुक्षेत्रापेक्षया हरिवर्षरम्यकक्षेत्रस्यातिप्रचुरत्वात्, स्वस्थानेऽपि द्वय्योऽपि परस्परं तुल्याः, क्षेत्रस्य समानत्वात्, ताभ्योऽपि हैमवतैरण्यवताकर्मभूमकमनुष्यस्त्रियः सङ्ख्येयगुणाः, क्षेत्रस्याल्पत्वेऽप्यल्प-स्थितिकतया बहूनां तत्र तासां सम्भवात्, स्वस्थाने तु द्वय्योऽपि परस्परं तुल्याः, ताभ्योऽपि भरतैरावतकर्मभूमिकमनुष्यस्त्रियः सङ्ख्ये-यगुणाः, कर्मभूमितया स्वभावत एव तत्र प्राचुर्येण सम्भवात्, स्वस्थाने तु द्वय्योऽपि परस्परं तुल्याः, ताभ्योऽपि पूर्वविदेहापरवि-देहकर्मभूमकमनुष्यस्त्रियः सङ्ख्येयगुणाः, क्षेत्रबाहुल्यादजितस्वामिकाल इव च स्वभावत एव तत्र प्राचुर्येण भावात्, स्वस्थाने तु द्व-य्योऽपि परस्परं तुल्याः ॥ उक्तं तृतीयमल्पबहुत्वम्, अधुना चतुर्थमाह—सर्वस्तोका वैमानिकदेवस्त्रियः, अङ्गुलमात्रक्षेत्रप्रदेशशरीर्यद् द्वितीयं वर्गमूलं तस्मिन् तृतीयेन वर्गमूलेन गुणिते यावत्प्र(वान् प्र)देशराशिस्तावत्प्रमाणसु घनीकृतस्य लोकस्यैकप्रादेशिकीपु श्रेणियु यावन्तो नभःप्रदेशा द्वात्रिंशत्तमभागहीनास्तावत्प्रमाणत्वात्प्रत्येकं सौधमंशानदेवस्त्रीणां, ताभ्यो भवनवासिदेवस्त्रियोऽसङ्ख्येयगुणाः, अङ्गुलमात्र-क्षेत्रप्रदेशशरीर्यत्प्रथमं वर्गमूलं तस्मिन् द्वितीयेन वर्गमूलेन गुणिते यावान् प्रदेशराशिस्तावत्प्रमाणसु श्रेणियु यावान् प्रदेशराशिर्द्वात्रिं-शत्तमभागहीनस्तावत्प्रमाणत्वात्, ताभ्यो व्यन्तरदेवस्त्रियोऽसङ्ख्येयगुणाः, सङ्ख्येययोजनप्रमाणैकप्रादेशिकश्रेणिमात्राणि खण्डानि यावन्त्येकस्मिन् प्रतरे भवन्ति तेभ्योऽपि द्वात्रिंशत्तमे भागेऽपनीते यच्छेषमवतिष्ठते तावत्प्रमाणत्वात्तासां, ताभ्यः सङ्ख्येयगुणा ज्यो-तिष्कदेवस्त्रियः, पटपञ्चाशदधिकशतद्वयाङ्गुलप्रमाणैकप्रादेशिकश्रेणिमात्राणि खण्डानि यावन्त्येकस्मिन् प्रतरे भवन्ति तेभ्यो द्वात्रिंशत्तमे भागेऽपसारिते यावान् प्रदेशराशिर्भवति तावत्प्रमाणत्वात् ॥ उक्तं चतुर्थमल्पबहुत्वम्, इदानीं समस्तास्त्रीविषयं पञ्चममल्पबहुत्वमाह—सर्वस्तोका अन्तरद्वीपकाकर्मभूमकमनुष्यस्त्रियः, ताभ्यो देवकुरुत्तरकुरुक्षेत्रकर्मभूमकमनुष्यस्त्रियः सङ्ख्येयगुणाः ताभ्योऽपि हरिवर्षर-

म्यकस्त्रियः सङ्ख्येयगुणाः ताभ्योऽपि हैमवतहैरण्यवतस्त्रियः सङ्ख्येयगुणाः ताभ्योऽपि भरतैरावतकर्मभूमकमनुष्यस्त्रियः सङ्ख्ये-
 यगुणाः ताभ्योऽपि पूर्वविदेहापरविदेहमुष्यस्त्रियः सङ्ख्येयगुणाः, अत्र भावना प्रागवत्, ताभ्यो वैमानिकदेवस्त्रियोऽसङ्ख्येयगुणाः,
 असङ्ख्येयश्रेण्याकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्तासां ताभ्यो भवनवासिदेवस्त्रियोऽसङ्ख्येयातगुणाः, अत्र युक्तिः प्रागेवोक्ता, ताभ्यः खचरति-
 र्थग्योनिकस्त्रियोऽसङ्ख्येयगुणाः, प्रतरासङ्ख्येयभागवत्तयसङ्ख्येयश्रेणिगताकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्तासां ताभ्यः खलचरतिर्यग्योनिकस्त्रियः,
 सङ्ख्येयगुणद्वहत्तरप्रतरासङ्ख्येयभागवत्तयसङ्ख्येयश्रेणिगताकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, ताभ्यो जलचरतिर्यग्योनिकस्त्रियः सङ्ख्येयगुणाः,
 द्वहत्तमप्रतरासङ्ख्येयभागवत्तयसङ्ख्येयश्रेणिगताकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, ताभ्यो व्यन्तरदेवस्त्रियः सङ्ख्येयगुणाः, सङ्ख्येययोजन-
 कोटाकोटीप्रमाणैकप्रादेशिकश्रेणिमात्राणि खण्डानि यांन्त्येकस्मिन् प्रतरे भवन्ति तेभ्यो द्वात्रिंशत्तमे भागेऽपहते यावान् राशिरव-
 तिष्ठते तावत्प्रमाणत्वात्, ताभ्योऽपि ज्योतिष्कदेवस्त्रियः सङ्ख्येयगुणाः, एतच्च प्रागेव भावितम् ॥ इह स्त्रीलानुभावः स्त्रीवेदकर्मोद्दय
 इति स्त्रीवेदकर्मणो जघन्यत उत्कर्षतश्च स्थितिमानमाह—

इत्थिवेदस्स णं भंते ! कम्मस्स केवइयं कालं बंधठिती पणत्ता?, गोयमा ! जहन्नेणं सागरोवमस्स
 दिव्हो सत्तभागो [उ] पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागेण ऊणो उक्को० पणरस सागरोवमकोडा-
 कोडीओ, पणरस वाससयाइं अबाधा, अबाहूणिया कम्मठिती कम्मणिसेओ ॥ इत्थिवेदे णं
 भंते ! किंपगारे पणत्ते?, गोयमा ! पुंफुअग्गिसमाणे पणत्ते, सेत्तं इत्थियाओ ॥ (सू० ५१)

'स्त्रीवेदस्य' स्त्रीवेदनाम्नो णमिति वाक्यालङ्कारे भदन्त ! कर्मणः कियन्तं कालं बन्धस्थितिः प्रज्ञप्ता ?, भगवानाह—गौतम ! जघन्येन

सागरोपमस्य सार्द्धः सप्तभागः पत्योपमासङ्ख्येयभागन्यूनः, कथमिति चेदुच्यते—इह स्त्रीवेदादीनां कर्मणां स्वस्मात् २ उत्कृष्टस्थिति-
बन्धात् मिथ्यात्वसत्कथा उत्कृष्टया स्थित्या सप्ततिसागरोपमकोटीप्रमाणया भागे हते यल्लभ्यते तत्पत्योपमासङ्ख्येयभागन्यूनं
जघन्यस्थितिः “सेसाणुक्कोसाओ मिच्छतुक्कोसएण जं लद्ध”मित्यादिवचनप्रामाण्यात्, तत्र स्त्रीवेदस्योत्कृष्टः स्थितिवन्धः पञ्चदशसा-
गरोपमकोटीकोट्यः, तासां मिथ्यात्वस्थित्या भागो द्धियते, शून्यं शून्येन पातयेत् जाता उपरि पञ्चदश अधस्तात्सप्ततिः, अनयोश्च
छेद्यच्छेदकराशयोर्दशभिरपवर्त्तना जात उपर्येकः सार्द्धः अधस्तात्सप्त आगतमेकसागरोपमस्य सार्द्धः सप्तभागः, पत्योपमासङ्ख्येय-
भागन्यूनः क्रियते, इयं च व्याख्या मूलटीकाऽनुसारेण कृता, पञ्चसङ्ग्रहमतेनापीदमेव जघन्यस्थितिपरिमाणं केवलं पत्योपमास-
ङ्ख्येयभागहीनं (न) वक्तव्यं, तन्मतेन “सेसाणुक्कोसाओ मिच्छत्तठिईं जं लद्ध” इत्येतावन्मात्रस्यैव जघन्यस्थित्यानयनस्य करणस्य विद्य-
मानत्वात्, कर्मप्रकृतिसङ्ग्रहणीकारस्त्वित्थं जघन्यस्थित्यानयनाय करणसूत्रमाह—“वगुक्कोसठिईणं मिच्छतुक्कोसगेण जं लद्धं ।
सेसाणं तु जहणं पलियासंखेज्जगेणूं ॥ १ ॥” अस्याक्षरगमनिका—इह ज्ञानावरणीयप्रकृतिसमुदायो ज्ञानावरणीयवर्ग इत्युच्यते,
दर्शनावरणीयप्रकृतिसमुदायो दर्शनावरणीयवर्गः, वेदनीयप्रकृतिसमुदायो वेदनीयवर्गः, दर्शनमोहनीयप्रकृतिसमुदायो दर्शनमोहनीय-
वर्गः, चारित्रमोहनीयप्रकृतिसमुदायश्चारित्रमोहनीयवर्गः, नोकषायमोहनीयप्रकृतिसमुदायो नोकषायमोहनीयवर्गः, नामप्रकृतिसमुदायो
नामवर्गः, गोत्रप्रकृतिसमुदायो गोत्रवर्गः, अन्तरायप्रकृतिसमुदायोऽन्तरायवर्गः, एतेषां (च) वर्गाणां या आत्मीया उत्कृष्टा स्थिति-
खिंशत्सागरोपमकोटीकोट्यादिका तस्या मिथ्यात्वसत्कथा उत्कृष्टया स्थित्या सप्ततिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणया भागे हते सति यल्ल-
भ्यते तत्पत्योपमासङ्ख्येयभागन्यूनं सत् उत्कृष्टेषाणां निद्रादीनां प्रकृतीनां जघन्यस्थितेः परिमाणमिति, ततस्तन्मतेन स्त्रीवेदस्य ज-

घन्या स्थितिर्द्वौ सागरोपमस्य सप्तभागौ पल्योपमासङ्ख्येयभागहीनौ, तथाहि—नोकषायमोहनीयस्योत्कृष्टा स्थितिर्विशतिसागरोपम-
 कोटीकोट्यः, तासां मिथ्यात्वस्थित्या सप्ततिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणया भागे द्वियमाणे शून्यं शून्येन पातयेत् लब्धौ द्वौ साग-
 रोपमस्य सप्तभागौ तौ पल्योपमासङ्ख्येयभागहीनौ क्रियेते इति । उत्कृष्टा स्थितिः पञ्चदशसागरोपमकोटीकोट्यः, इह स्थितिर्द्विधा—
 कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा अनुभवयोग्या च, तत्रेयं कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा द्रष्टव्या, अनुभवयोग्या पुनरबाधाहीना, (सा) च येषां कर्मणां
 यावत्तः सागरोपमकोटीकोट्यस्तेषां तावन्ति वर्षशतान्यबाधा, स्त्रीवेदस्य चाधिकृतस्योत्कृष्टा स्थितिः पञ्चदश सागरोपमकोटीकोट्य-
 स्ततः पञ्चदश वर्षशतान्यबाधा, तथा चाह—“पणरस वाससयाइं अबाहा” इति, किमुक्तं भवति ?—स्त्रीवेदकर्म उत्कृष्टस्थितिकं बद्धं
 सत्स्वरूपेण पञ्चदश वर्षशतानि यावन्न जीवस्य स्वविपाकोदयमादर्शयति तावत्कालमध्ये दलिकनिषेकस्याभावात्, तथा चाह—“अ-
 बाहूणिया” इत्यादि, ‘अबाधोना’ अबाधाकालपरिहीना कर्मस्थितिरनुभवयोग्येति गम्यते, यतः ‘अबाधोनः’ अबाधाकालपरिहीनः
 कर्मनिषेकः—कर्मदलिकरचनेति ॥ सम्प्रति स्त्रीवेदकर्मोदयजनितो यः स्त्रीवेदः स किस्वरूपः ? इत्यावेदयन्नाह—‘इत्थिवेए णं भंते !’
 इत्यादि, स्त्रीवेदो गमिति पूर्ववत् भदन्त ! ‘किंप्रकारः’ किस्वरूपः प्रज्ञप्तः ?; भगवानाह—नौतम ! फुम्फुकाभिसमानः, फुम्फुकशब्दो
 देशीत्वात्कारीपवचनस्ततः कारीषाभिसमानः परिसलनमदनदाहरूप इत्यर्थः; प्रज्ञप्तः; उपसंहारमाह—‘सेत्तं इत्थियाओ’ ॥ तदे-
 वमुक्ताः स्त्रियः, सम्प्रति पुरुषप्रतिपादनार्थमाह—

से किं तं पुरिसा ?, पुरिसा तिविहा पणत्ता, तंजहा—तिरिक्खजोणियपुरिसा मणुस्सपुरिसा देवपु-
 रिसा ॥ से किं तं तिरिक्खजोणियपुरिसा ?, २ तिविहा पणत्ता, तंजहा—जलयरा थलयरा खहयरा,

इत्थिभेदो भाणितव्वो, जाव खहयरा, सेत्तं खहयरा सेत्तं खहयरेत्तिरिक्खजोणियपुरिसा ॥ से किं तं मणुस्सपुरिसा ?, २ त्तिविधा पणत्ता, तंजहा-कम्मभूमगा अकम्मभूमगा अंतरदीवगा, सेत्तं मणुस्सपुरिसा ॥ से किं तं देवपुरिसा ?, देवपुरिसा चउव्विहा पणत्ता, इत्थीभेदो भाणितव्वो जाव सब्बहिसिद्धा (सू० ५२)

‘से किं तं पुरिसा’ इत्यादि, अथ के ते पुरुपाः ?, पुरुषास्त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—तिर्यग्योनिकपुरुपा मनुष्यपुरुषा देवपुरुषाश्च ॥ से किं तमित्यादि, अथ के ते तिर्यग्योनिकपुरुपाः ?, तिर्यग्योनिकपुरुषास्त्रिविधाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—जलचरपुरुषाः स्थलचरपुरुपाः खचरपुरुपाश्च । मनुष्यपुरुपा अपि त्रिविधास्तद्यथा—कर्मभूमका अकर्मभूमका अन्तरद्वीपकाश्च ॥ देवसूत्रमाह—‘से किं त’मित्यादि, अथ के ते देवपुरुपाः ?, देवपुरुषाश्चतुर्विधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—भवनवासिनो वानमन्तरा ज्योतिष्का वैमानिकाश्च, भवनपतयोऽसुरादिभेदेन दशविधा वक्तव्याः, वानमन्तराः पिशाचादिभेदेनाष्टविधाः, ज्योतिष्काश्चन्द्रादिभेदेन पञ्चविधाः, वैमानिकाः कल्पोपपन्नकल्पातीतभेदेन द्विविधाः, कल्पोपपन्नाः सौधर्मादिभेदेन द्वादशविधाः, कल्पातीता त्रैवेयकानुत्तरोपपातिकभेदेन द्विविधाः, तथा चाह—“जाव अणुत्तरोववाइया” इति ॥ उक्तो भेदः, सम्प्रति स्थितिप्रतिपादनार्थमाह—

पुरिसस्स णं भन्ते ! केवतियं कालं ठिती पणत्ता ?, गोयमा ! जहं अंतोसु० उक्को० तेत्तीसं सागरोवमाइं । तिरिक्खजोणियपुरिसाणं मणुस्साणं जा चेव इत्थीणं ठिती सा चेव भणियव्वा ॥ देवपुरिसाणवि जाव सब्बहिसिद्धाणं ति । ताव ठिती जहा पणवणाए तहा भाणियव्वा ॥ (सू० ५३)

‘पुरिसस्स णं भंते’ इत्यादि, पुरुषस्य स्वस्वभवमजहतो भदन्त ! कियन्तं कालं यावत्स्थितिः प्रज्ञप्ता ?, भगवानाह—जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्त, तत ऊर्ध्वं मरणभावात्, उत्कर्षतत्त्वयस्त्रिंशत्सागरोपमानि, तान्यनुत्तरसुरापेक्षया द्रष्टव्यानि, अन्यस्यैतावत्याः स्थितेरभावात् । तिर्यग्योनिकानामौधिकानां जलचराणां स्थलचराणां खचराणां स्त्रिया या स्थितिरुक्ता तथा वक्तव्या, मनुष्यपुरुषस्याप्यौधिकस्य कर्मभूमिकस्य सामान्यतो विशेषतो भरतैरावतकस्य पूर्वविदेहापरविदेहकस्य अकर्मभूमस्य सामान्यतो विशेषतो हैमवतैरण्यवतकस्य हरिवर्षरम्यकस्य देवकुरुत्तरकुरुकस्यान्तरद्वीपकस्य थैवालीये स्थाने स्त्रियाः स्थितिः सैव पुरुषस्यापि वक्तव्या, तद्यथा—सामानिकतिर्यग्योनिक-पुरुषाणां जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतस्त्रीणि पत्न्योपमानि, जलचरपुरुषाणां जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः पूर्वकोटी, चतुष्पदस्थलचरपुरुषाणां जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतस्त्रीणि पत्न्योपमानि, उरःपरिसर्पस्थलचरपुरुषाणां जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः पूर्वकोटी, एवं मुजपरिसर्पस्थलचरपुरुषाणां खचरपुरुषाणामपि जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः पत्न्योपमासङ्ख्येयभागः, सामान्यतो मनुष्यपुरुषाणां जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतस्त्रीणि पत्न्योपमानि, धर्मचरणमधिकृत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्त, एतच्च बाह्यलिङ्गप्रव्रज्याप्रतिपत्तिमङ्गीकृत्य वेदितव्यं, अन्यथा चरणपरिणामस्यैकसामायिकस्यापि सम्भवादेकं समयमिति ब्रूयात्, अथवा देशचरणमधिकृत्येदं वक्तव्यं, देशचरणप्रतिपत्तेर्बहुलभङ्ग-तया जघन्यतोऽप्यन्तर्मुहूर्त्तसम्भवात्, तत्र सर्वचरणसम्भवेऽपि यदिदं देशचरणमधिकृत्योक्तं तद्देशचरणपूर्वकं प्रायः सर्वचरणमिति प्रतिपत्त्यर्थं, तथा चोक्तम्—‘सम्मत्तंमि उ लद्धे पलियपुहुत्तेण सावओ होइ । चरणोवसमखयाणं सागर संखंतरा होति ॥ १ ॥’ इति, अत्र यदाद्यं व्याख्यानं तत्स्त्रीवेदचिन्तायामपि द्रष्टव्यं, यच्च स्त्रीवेदचिन्तायां व्याख्यातं तदत्रापिपति, उत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी

१ समयत्त्वे तु लब्धे पत्न्योपमपृथक्त्वेनैव श्रावको भवति । चरणोपमपृथक्त्वेनापि संख्यातानि अन्तरं भवन्ति ॥ १ ॥

वर्षाष्टकादूर्ध्वमुत्कर्षतोऽपि पूर्वकोट्यायुष एव चरणप्रतिपत्तिसम्भवात्, कर्मभूमकमनुष्यपुरुषाणां जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतस्त्रीणि प-
ल्योपमानि, चरणप्रतिपत्तिमङ्गीकृत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी, भरतैरावतकर्मभूमकमनुष्यपुरुषाणां क्षेत्रं प्रतीत्य
जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतस्त्रीणि पल्योपमानि, तानि च सुषमसुपमारके वेदितव्यानि, धर्मचरणमधिकृत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो
देशोना पूर्वकोटी, पूर्वविदेहापरविदेहकर्मभूमकमनुष्यपुरुषाणां क्षेत्रं प्रतीत्य जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी, धर्मचरण
प्रतीत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी, सामान्यतोऽकर्मभूमकमनुष्यपुरुषाणां जन्म प्रतीत्य जघन्येन पल्योपमास-
ङ्ख्यभागन्यूनमेकं पल्योपममुत्कर्षतस्त्रीणि पल्योपमानि, संहरणमधिकृत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षेण देशोना पूर्वकोटी, पूर्वविदेहकस्या-
परविदेहकस्य वाऽकर्मभूमौ संहतस्य जघन्येनोत्कर्षत एतावदायुःप्रमाणसम्भवात्, हैमवतहैरण्यवताकर्मभूमकमनुष्यपुरुषाणां जन्म
प्रतीत्य जघन्येन पल्योपमं पल्योपमासङ्ख्येयभागन्यूनमुत्कर्षतः परिपूर्णं पल्योपमं, संहरणमधिकृत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो दे-
शोना पूर्वकोटी, भावना प्रागिव, हरिवर्षरन्ध्रकवर्षाकर्मभूमकमनुष्यपुरुषाणां जन्म प्रतीत्य जघन्यतो द्वे पल्योपमे पल्योपमासङ्ख्येय-
भागन्यूने उत्कर्षतः परिपूर्णे द्वे पल्योपमे, संहरणं प्रतीत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी, देवकुरुत्तरकुर्वकर्मभूमकमनु-
ष्यपुरुषाणां जन्म प्रतीत्य जघन्यतः पल्योपमासङ्ख्येयभागन्यूनानि त्रीणि पल्योपमानि उत्कर्षतः परिपूर्णानि त्रीणि पल्योपमानि,
संहरणमधिकृत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी, अन्तरद्वीपकाकर्मभूमकमनुष्यपुरुषाणां जन्म प्रतीत्य जघन्येन देशेन-
पल्योपमासङ्ख्येयभाग उत्कर्षतः परिपूर्णपल्योपमासङ्ख्येयभागः, संहरणमधिकृत्य जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटीति ॥
देवपुरिसाणमित्यादि, देवपुरुषाणां सामान्यतो जघन्यतः स्थितिर्देश वर्षसहस्राणि उत्कर्षतत्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि, विशेषचिन्तायाम-

सुरकुमारपुरुषाणां जघन्यतो दश वर्षसहस्राणि उत्कर्षतः सातिरेकमेकं सागरोपमं, नागकुमारादिपुरुषाणां सर्वेषामपि जघन्यतो दश वर्षसहस्राणि उत्कर्षतो देशोने द्वे पल्योपमे, व्यन्तरपुरुषाणां जघन्यतो दश वर्षसहस्राणि उत्कर्षतः पल्योपमं, ज्योतिष्कदेवपुरुषाणां वर्षसहस्राणि उत्कर्षतो देशोने द्वे पल्योपमे, परिपूर्णं पल्योपमं वर्षशतसहस्राभ्यधिकं, सौधर्मकल्पदेवपुरुषाणां जघन्यतः पल्योपममुत्क-
जघन्यतः पल्योपमस्याष्टमो भाग उत्कर्षतः परिपूर्णं पल्योपमं वर्षशतसहस्राभ्यधिकं, साधिकं पल्योपममुत्कर्षतो द्वे सागरोपमे सातिरेके सन-
र्षतः द्वे सागरोपमे ईशान—[ग्रन्थाग्रम् २०००] कल्पदेवपुरुषाणां जघन्यतः साधिकं पल्योपममुत्कर्षतो द्वे सागरोपमे सातिरेके द्वे साग-
कुमारकल्पदेवपुरुषाणां च जघन्यतो द्वे सागरोपमे उत्कर्षतः सप्त सागरोपमाणि माहेन्द्रकल्पदेवपुरुषाणां जघन्यतः दश लान्तककल्पदेवानां
रोपमे उत्कर्षतः सातिरेकाणि सप्त सागरोपमाणि ब्रह्मलोकदेवानां जघन्यतः सप्त सागरोपमाणि उत्कर्षतो दश लान्तककल्पदेवानां
जघन्यतो दश सागरोपमाणि उत्कर्षतश्चतुर्दश महाशुक्रकल्पदेवपुरुषाणां जघन्यतश्चतुर्दश सागरोपमाणि उत्कर्षतः सप्तदश सहस्रारक-
ल्पदेवानां जघन्येन सप्तदश सागरोपमाणि उत्कर्षतोऽष्टादश आनतकल्पदेवानां जघन्यतोऽष्टादश सागरोपमाणि उत्कर्षत एकोनविं-
शतिः प्राणतकल्पदेवानां जघन्यत एकोनविंशतिः सागरोपमाणि उत्कर्षतो विंशतिः आरणकल्पदेवानां जघन्यतो विंशतिः सागरोप-
माणि उत्कर्षत एकविंशतिः अच्युतकल्पदेवानां जघन्यत एकविंशतिः सागरोपमाणि उत्कर्षतो द्वाविंशतिः अधस्तनाधस्तनत्रैवेयकदेवानां
जघन्यतो द्वाविंशतिः सागरोपमाणि उत्कर्षतत्रयोविंशतिः अधस्तनमध्यमत्रैवेयकदेवानां जघन्यतत्रयोविंशतिः सागरोपमाणि उत्कर्षत-
श्चतुर्विंशतिः अधस्तनोपरितनत्रैवेयकदेवानां जघन्यतश्चतुर्विंशतिः सागरोपमाणि उत्कर्षतः पञ्चविंशतिः मध्यमाधस्तनत्रैवेयकदेवानां
जघन्येन पञ्चविंशतिः सागरोपमाणि उत्कर्षतः षड्विंशतिः मध्यममध्यमत्रैवेयकदेवानां जघन्यतः षड्विंशतिः सागरोपमाणि उत्कर्षतः
सप्तविंशतिः मध्यमोपरितनत्रैवेयकदेवानां जघन्येन सप्तविंशतिः सागरोपमाणि उत्कर्षतोऽष्टाविंशतिः उपरितनाधस्तनत्रैवेयकदेवानां जघ-

न्येनाष्टाविंशतिः सागरोपमाणि उत्कर्षत एकोनत्रिंशत् उपरितनमभ्यमथ्रैवेयकदेवानां जघन्येनैकोनत्रिंशत्सागरोपमाणि उत्कर्षतस्त्रिंशत् उपरितनमभ्यमथ्रैवेयकदेवानां जघन्यतस्त्रिंशत्सागरोपमाणि उत्कर्षत एकत्रिंशत् सागरोपमाणि विजयवैजयन्तजयन्तापराजितविमानदेवानां जघन्येनैकत्रिंशत्सागरोपमाणि उत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि सर्वार्थसिद्धमहाविमानदेवानामघन्योत्कृष्टं त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि । कचिदेवं सूत्रपाठः—“देवपुरिसाण ठिई जहा पणवणाए ठिइएए तथा भाणियव्वा” इति, तत्र स्थितिपदेऽप्येवमेवोक्ता स्थितिरिति ॥ उक्तं पुरुषस्य भवस्थितिमानमधुना पुरुषः पुरुषत्वमुच्चम् कियन्तं कालं निरन्तरमवतिष्ठते इति निरूपणार्थमाह—

पुरिसे णं भंते ! पुरिसे त्ति कालतो केवच्चिरं होइ ?, गोयमा ! जहन्नेणं अंतो० उक्को० सागरोव-
मसतपुहुत्तं सातिरेगं । तिरिक्खजोणियपुरिसे णं भंते ! कालतो केवच्चिरं होइ ?, गोयमा ! जह-
न्नेणं अंतो० उक्को० त्तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडिपुहुत्तमब्भहियाइं, एवं तं चेव, संचिहणा जहा
इत्थीणं जाव खहरतिरिक्खजोणियपुरिसस्स संचिहणा । मणुस्सपुरिसाणं भंते ! कालतो के-
वच्चिरं होइ ?, गोयमा ! खेत्तं पडुच्च जहन्ने० अंतो० उक्को० त्तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडिपु-
हुत्तमब्भहियाइं, धम्मचरणं पडुच्च जह० अंतो० उक्को० सेणं देस्सणा पुव्वकोडी एवं सव्वत्थ जाव
पुव्वविदेहअवरविदेह, अकम्मभूमगमणुस्सपुरिसाण जहा अकम्मभूमकमणुस्सिस्सत्थीणं जाव
अंतरदीवगाणं जच्चेव ठिती सच्चेव संचिहणा जाव सव्वट्टसिद्धगाणं ॥ (सू० ५४)

पुरुषो णमिति वाक्यालङ्कारे भदन्त ! पुरुष इति पुरुषभावापरिस्सागेन ‘कियच्चिरं’ कियन्तं कालं यावद्भवति ?, भगवानाह—गौतम !

जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्त, तावतः कालादूर्ध्वं मृत्वा ख्यादिभावगमनाद्, उत्कर्षतः सातिरेकं सागरोपमशतपृथक्त्वं, सामान्येन तिर्यङ्गनराम-
रमवेत्तावन्तं कालं पुरुषेष्वेव भावसम्भवात्, सातिरेकता कतिपयमनुष्यभ्रवैर्वेदितव्या, अत ऊर्ध्वं पुरुषनामकर्मोदयाभावतो नियमत
एव ख्यादिभावगमनात् । तिर्यग्योनिकपुरुषाणां यथा तिर्यग्योनिकस्त्रीणां तथा वक्तव्यं, तच्चैवम्—तिर्यग्योनिकपुरुषस्तिर्यग्योनिकपुरुषत्व-
मजहत् जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्त, तदनन्तरं मृत्वा गत्यन्तरे वेदान्तरे वा संक्रमात्, उत्कर्षतस्त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकानि,
तत्र पूर्वकोटिपृथक्त्वं सप्त भवाः पूर्वकोट्यायुषः पूर्वविदेहादौ (यतः) त्रीणि पल्योपमान्यष्टमे भवे देवकुरुत्तरकुरुषु, (यतः) विशेषचिन्तायां
जलचरपुरुषो जघन्येनान्तर्मुहूर्त्त, तत ऊर्ध्वं मरणभावेन तिर्यग्योन्यन्तरे गत्यन्तरे वेदान्तरे वा संक्रमात्, उत्कर्षतः पूर्वकोटिपृथक्त्वं,
पूर्वकोट्यायुःसमन्वितस्य भूयो भूयस्तत्रैव ख्यादिवारोत्पत्तिसम्भवात् । चतुष्पदस्थलचरपुरुषो जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतस्त्रीणि पल्यो-
पमानि पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकानि, तानि सामान्यतिर्यक्पुरुषस्येव भावनीयानि । उरःपरिसर्पस्थलचरपुरुषो भुजपरिसर्पस्थलचरपु-
रुषश्च जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः पूर्वकोटिपृथक्त्वं, तच्च जलचरपुरुषस्येव भावनीयं । खचरपुरुषो जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्त, अन्तर्मुहूर्त्त-
भावनो सर्वत्रापि प्रागिव, उत्कर्षतः पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकः पल्योपमासङ्ख्येयभागः, स च सप्त वारान् पूर्वकोटिस्थितिषूत्पद्याष्टम-
वारमन्तरद्वीपादिखचरपुरुषेषु पल्योपमासङ्ख्येयभागस्थितिषूत्पद्यमानस्य वेदितव्यः । 'मणुस्सपुरिसाणं जहा मणुस्सिस्तथीण'मिति,
मनुष्यपुरुषाणां यथा मनुष्यस्त्रीणां तथा वक्तव्यं, तच्चैवं—सामान्यतो मनुष्यपुरुषस्य क्षेत्रं प्रतीय जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्त, तत ऊर्ध्वं मृत्वा
गत्यन्तरे वेदान्तरे वा संक्रमात्, उत्कर्षतस्त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटीपृथक्त्वाभ्यधिकानि, तत्र सप्त भवाः पूर्वकोट्यायुषो महाविदेहेषु
अष्टमस्तु देवकुर्वादिषु, धर्मचरणं प्रतीय समयमेकं, द्वितीयसमये मरणभावात्, उत्कर्षतो देशीना पूर्वकोटी, उत्कर्षतोऽपि पूर्वकोट्यायुष

एव वर्षाष्टकादूर्ध्वं चरणप्रतिपत्तिभावात्, विशेषचिन्तायां सामान्यतः कर्मभूमिकमनुष्यपुरुषः कर्मभूमिरूपं क्षेत्रं प्रतीत्य जघन्यतोऽ-
न्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतस्त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकानि, तत्रान्तर्मुहूर्त्तभावना प्रागिव, त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटिपृथक्त्वा-
भ्यधिकानि सप्त वारान् पूर्वकोट्यायुःसमन्वितेषूपद्याष्टमं वारत्रेकान्तसुषमायां भरतैरावतयोस्त्रिपल्योपमस्थितिपूत्पद्यमानस्य वेदित-
व्यानि, धर्मचरणं प्रतीत्य जघन्यत एकं समयं, सर्वविरतिपरिणामस्यैकसामयिकस्यापि सम्भवात्, उत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी, सम-
प्रचरणकालस्याव्येतावत एव भावात् । भरतैरावतकर्मभूमिकमनुष्यपुरुषोऽपि भरतैरावतक्षेत्रं प्रतीत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतस्त्रीणि
पल्योपमानि देशोनपूर्वकोट्यभ्यधिकानि, तानि च पूर्वकोट्यायुःसमन्वितस्य विदेहरुषस्य भरतादौ संहत्यानीतस्य भरतादिवासयोगाद्
भरतादिप्रवृत्तव्यपदेशस्य भवायुःक्षये एकान्तसुषमाप्रारम्भे समुत्पन्नस्य वेदितव्यानि, धर्मचरणं प्रतीत्य जघन्यत एकं समयमुत्कर्षतो
देशोना पूर्वकोटी, एतच्च द्वयमपि प्रागिव भावनीयं, पूर्वविदेहापरविदेहकर्मभूमिकमनुष्यपुरुषः क्षेत्रं प्रतीत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः
पूर्वकोटिपृथक्त्वं, तच्च भूयो भूयस्तत्रैव सप्तवारानुत्पत्त्या भावनीयं, अत ऊर्ध्वं त्ववश्यं गत्यन्तरे योन्यन्तरे वा संक्रमभावात्, धर्मचरणं
प्रतीत्य जघन्यत एकं समयमुत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी । तथा सामान्यतोऽकर्मभूमिकमनुष्यपुरुषस्तद्भावमपरित्यजन् जन्म प्रतीत्य जघ-
न्यत एकं पल्योपमं पल्योपमासङ्ख्येयभागन्यूनमुत्कर्षतस्त्रीणि पल्योपमानि, संहरणं प्रतीत्य जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं, तच्चान्तर्मुहूर्त्तोयुःशेष-
साकर्मभूमिषु संहतस्य वेदितव्यं, उत्कर्षतस्त्रीणि पल्योपमानि देशोनया पूर्वकोट्याऽभ्यधिकानि, तानि च देशोनपूर्वकोट्यायुःसम-
न्वितस्योत्तरकुर्वादौ संहतस्य तत्रैव मृत्वोत्पन्नस्य वेदितव्यानि, देशोनता च पूर्वकोट्या गर्भकालेन न्यूनत्वाद्, गर्भस्थितस्य संहरणप्र-
तिषेधात् । हैमवतैरूप्यवताकर्मभूमिकमनुष्यपुरुषो जन्म प्रतीत्य जघन्यतः पल्योपमासङ्ख्येयभागन्यूनं पल्योपममुत्कर्षतः परिपूर्णं

पल्योपमं, संहरणं प्रतीय जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो देशोनया पूर्वकोट्याऽभ्यधिकमेकं पल्योपमं, अत्र भावना प्रागुक्तानुसारेण स्वयं कर्त्तव्या । हरिवर्परम्यकवर्पाकर्मभूमकमनुष्यपुरुषो जन्म प्रतीय जघन्यतो द्वे पल्योपमे पल्योपमासङ्ख्येयभागन्यूने, उत्कर्षतः परिपूर्णं द्वे पल्योपमे, जघन्यत उत्कर्षतश्च तत्रैतावत आयुषः सम्भवात्, संहरणं प्रतीय जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं न्यूनान्तर्मुहूर्त्तायुषः संहरणाऽसम्भवात्, उत्कर्षतो देशोनया पूर्वकोट्याऽभ्यधिके द्वे पल्योपमे, भावनाऽत्र प्राग्वत् । देवकुरुरत्तर्कुर्वकर्मभूमकमनुष्यपुरुषः क्षेत्रं प्रतीय जघन्यतः पल्योपमासङ्ख्येयभागनूनानि त्रीणि पल्योपमानि उत्कर्षतः परिपूर्णानि त्रीणि पल्योपमानि, संहरणमधिकृत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतस्त्रीणि पल्योपमानि देशोनपूर्वकोट्यधिकानि । अन्तरद्वीपकमनुष्यपुरुषो जन्म प्रतीय देशोनं पल्योपमासङ्ख्येयभागानुत्कर्षतः परिपूर्णं पल्योपमासङ्ख्येयभागं, संहरणं प्रतीय जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः पूर्वकोटिसमभ्यधिकः पल्योपमासङ्ख्येयभागः । 'देवाणं जा चेव ठिई सा चेव संचिष्टणा भाणियव्वा' इति कायस्थितिर्भणितव्या, नन्वनेकभवभावाश्रया कायस्थितिः सा कथमेकस्मिन् भवे भवति ?, नैष दोषः, देवपुरुषो देवपुरुषत्वापरित्यागेन कियन्तं कालं यावन्निरन्तरं भवति ? इत्येतावदेवात्र विवक्षितं, तत्र देवो मृत्वाऽऽनन्तर्येण भूयो देवो न भवति ततः 'देवाणं जां ठिई सा चेव संचिष्टणा भाणियव्वा' इत्यतिदेशः कृतः ॥ तदेवमुक्तं सातलेनावस्थानमिदानीमन्तरमाह—

पुरिसस्स णं भंते ! केवतियं कालं अंतरं होइ ?, गोयमा ! जहं एक्कं समयं उक्को० वणस्सति-
 कालो तिरिक्खजोणियपुरिसाणं जहं अंतोमु० उक्को० वणस्सतिकालो एवं जाव खहयरति-
 रिक्खजोणियपुरिसाणं ॥ मणुस्सपुरिसाणं भंते ! केवतियं कालं अंतरं होइ ?, गोयमा ! खेत्तं

पडुच्च जह० अंतोसु० उक्को० वणस्सतिकालो, धम्मचरणं पडुच्च जह० एकं समयं उक्को० अणंतं कालं अणंताओ उस्स० जाव अवहुपोगलपरिघटं देसूणं, कम्मभूमकाणं जाव विदेहो जाव धम्म-
चरणे एक्को समयो सेसं जहिथीणं जाव अंतरदीवकाणं ॥ देवपुरिसाणं जह० अंतो० उक्को०
वणस्सतिकालो, भवणवासिदेवपुरिसाणं ताव जाव सहस्सारो, जह० अंतो० उक्को० वणस्सति-
कालो । आणतदेवपुरिसाणं भंते ! केवत्तियं कालं अंतरं होइ ? गोयमा ! जह० वासपुहुत्तं
उक्को० वणस्सतिकालो, एवं जाव गेवेज्जादेवपुरिसस्सवि । अणुत्तरोववातियदेवपुरिसस्स जह०
वासपुहुत्तं उक्को० संखेज्जाइं सागरोवमाइं साइरेगाइं ॥ (सू० ५५)

‘पुरिसस्सणं’ इत्यादि, पुरुषस्य णमिति वाक्यालङ्कारे पूर्ववत् भदन्त ! अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ?, पुरुषः पुरुषत्वात्परिभ्रष्टः
सन् पुनः कियता कालेन तदवाप्नोतीत्यर्थः, तत्र भगवानाह—गौतम ! जघन्येनैकं समयं—समयादनन्तरं भूयोऽपि पुरुषत्वमवाप्नोतीति
भावः, इयमत्र भावना—यदा कश्चित्पुरुष उपशमश्रेणिगत उपशान्ते पुरुषवेदे समयमेकं जीवित्वा तदनन्तरं त्रियते तद्वाऽसौ नियमादेवपुरु-
षेषूत्पद्यते इति समयमेकमन्तरं पुरुषत्वस्य, ननु स्त्रीनपुंसकयोरपि श्रेणिलाभो भवति तत्कस्मादनयोरप्येवमेकः समयोऽन्तरं न भवति ?,
उच्यते, स्त्रिया नपुंसकस्य च श्रेण्यारूढाववेदकभावानन्तरं मरणेन तथाविधशुभाध्यवसायतो नियमेन देवपुरुषत्वेनोत्पादात्; उत्कर्षतो
वनस्पतिकालः, स चैवमभिलपनीयः—“अणंताओ उस्सप्पिणीओ ओसप्पिणीओ कालतो खेत्ततो अणंता लोगा असंखेज्जा पोगगलप-
रियट्ठा, ते णं पुगगलपरियट्ठा आवलियाए असंखेज्जाइ भागो” इति ॥ तदेवं सामान्यतः पुरुषत्वस्यान्तरमभिधाय सम्प्रति तिर्यक्पुरुषविष-

धर्मतिदेशमाह—‘जं तिरिक्खजोणित्थीणमंतर’मित्यादि, यत्तिर्यग्योनिकरुषाणामव्यविशेषितं वक्तव्यं, तच्चैवम्—सामान्यतस्तिर्यकपुरुषस्य जघन्यतोऽन्तरमन्तर्मुहूर्त्तं तावत्कालस्थितिना मनुष्यादिभवेन व्यवधानात्, उत्कर्षतो वनस्पतिकालोऽसङ्ख्येयपुद्गलपरावर्त्तव्यः, तावता कालेनामुक्तौ सत्यां नियोगतः पुरुषत्वयोगात्, एवं विशेषचिन्तायां जलचरपुरुषस्य स्थालचरपुरुषस्य खचरपुरुषस्यापि प्रत्येकं जघन्यत उत्कर्षतश्चान्तरं वक्तव्यं ॥ सम्प्रति मनुष्यपुरुषत्वविषयान्तरप्रतिपादनार्थमतिदेशमाह—‘जं मणुस्सइत्थीणमंतरं तं मणुस्सपुरिसाण’मिति, यन्मनुष्यस्त्रीणामन्तरं प्रागभिहितं तदेव मनुष्यपुरुषाणामपि वक्तव्यं, तच्चैवम्—सामान्यतो मनुष्यपुरुषस्य जघन्यतः क्षेत्रमधिकृत्यान्तरमन्तर्मुहूर्त्तं, तच्च प्रागिव भावनीयं, उत्कर्षतो वनस्पतिकालः, धर्मचरणमधिकृत्य जघन्यत एकं समयं, चरणपरिणामात्परिभ्रष्टस्य समयानन्तरं भूयोऽपि कस्यचिच्चरणप्रतिपत्तिसम्भवात्, उत्कर्षतो देशोनापाद्धेपुद्गलपरावर्त्तः, एवं भरतैरावतकर्मभूमकमनुष्यपुरुषस्य पूर्वविदेहापरविदेहकर्मभूमकमनुष्यपुरुषस्य जन्म प्रतीय चरणमधिकृत्य च प्रत्येकं जघन्यत उत्कर्षतश्चान्तरं वक्तव्यं । सामान्यतोऽकर्मभूमकमनुष्यपुरुषस्य जन्म प्रतीय जघन्यतोऽन्तरं दश वर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्त्तोभ्यधिकानि, अकर्मभूमकमनुष्यपुरुषत्वेन मृतस्य जघन्यस्थितिषु देवेषूपद्य[ते], ततोऽपि च्युत्वा कर्मभूमिषु स्त्रीत्वेन पुरुषत्वेन चोत्पद्य कस्याप्यकर्मभूमित्वेन भूयोऽप्युत्पादात्, देवभवाश्च्युत्वाऽनन्तरमकर्मभूमिषु मनुष्यत्वेन तिर्यक्सञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियत्वेन वा उत्पादाभावाद्यान्तराले कर्मभूमिकेषु मूलोत्पादाभिधानं, उत्कर्षतो वनस्पतिकालोऽन्तरं, संहरणं प्रतीय जघन्यतोऽन्तरमन्तर्मुहूर्त्तं, अकर्मभूमेः कर्मभूमिषु संहत्यान्तर्मुहूर्त्तानन्तरं तथाविधबुद्धिपरावर्त्तादिभावतो भूयस्तत्रैव नयनसम्भवात्, उत्कर्षतो वनस्पतिकालः, एतावतः कालाद्दूर्गमकर्मभूमिपूपत्तिवत् संहरणस्यापि नियोगतो भावात् । एवं हैमवतैरण्यवतादिष्वव्यकर्मभूमिषु जन्मतः संहरणतश्च जघन्यत

उत्कर्षतश्चान्तरं वक्तव्यं यावदन्तरद्वीपकाकर्मभूमकमनुष्यपुरुषवक्तव्यता ॥ सम्प्रति देवपुरुषाणामन्तरप्रतिपादनार्थमाह—‘देवपुरिसस्स
णं भंते !’ इत्यादि, देवपुरुषस्य भदन्त ! कालतः कियञ्चिरमन्तरं भवति ? , भगवानाह—गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं, देवभवाञ्च्युत्वा गर्भ-
व्युत्कान्तिकमनुष्येपूत्पद्य पर्याप्तिसमास्थानन्तरं तथाविधाध्यवसायमरणेन भूयोऽपि कस्यापि देवत्वेनोत्पादसम्भवात्, उत्कर्षतो वनस्प-
तिकालः, एवमसुरकुमारादारभ्य निरन्तरं तावद्वक्तव्यं यावत्सहस्रारूपेदेवपुरुषस्यान्तरं, आनतकल्पदेवस्थान्तरं जघन्येन वर्षपृथ-
क्त्वं, कस्मादेतावदिहान्तरमिति चेदुच्यते इह यो गर्भस्थः सर्वाभिः पर्याप्तिभिः स शुभाध्यवसायोपेतो मृतः सन् आनतक-
ल्पादारतो ये देवास्तेषूपद्यते नानतादिषु, तावन्मात्रकालस्य तद्योग्याध्यवसायविद्युच्छ्रभावात्, ततो य आनतादिभ्यश्च्युतः सन् भूयो-
ऽव्यानतादिषूपत्स्यते स नियमाच्चारित्रमवाप्य, चारित्रं चाष्टमे वर्षे, तत उत्कं जघन्यतो वर्षपृथक्त्वम्, उत्कर्षतो वनस्पतिकालः, एवं
प्राणतारणाच्युतकल्पभ्रैवेयकदेवपुरुषाणामपि प्रत्येकमन्तरं जघन्यत उत्कर्षतश्च वक्तव्यम्, अनुत्तरोपपतिकल्पपातीतदेवपुरुषस्य जघ-
न्यतोऽन्तरं वर्षपृथक्त्वमुत्कर्षतः सङ्ख्येयानि सागरोपमाणि सातिरेकाणि, तत्र सङ्ख्येयानि सागरोपमाणि तदन्यवैमानिकेषु सङ्ख्येयवा-
रोत्पत्त्या, सातिरेकाणि मनुष्यभ्रैवैः, तत्र सामान्याभिधानेऽप्येतदपरजितान्तमवगन्तव्यं, सर्वार्थसिद्धे सङ्ख्येयोत्पादतस्तत्रान्तरास-
म्भवात्, अन्ये त्वभिदधति—भवनवासिन आरभ्य आईशानादमरस्य जघन्यतोऽन्तरमन्तर्मुहूर्त्तं, सनत्कुमारादारभ्यासहस्रारान्नव दि-
नानि, आनतकल्पादारभ्याच्युतकल्पं यावन्नव मासाः, नवसु भ्रैवेयकेषु सर्वार्थसिद्धमहाविमानवर्जेष्वनुत्तरविमानेषु च नव वर्षाणि,
भ्रैवेयकान् यावत् सर्वत्राप्युत्कर्षतो वनस्पतिकालः, विजयादिषु चतुर्षु महाविमानेषु द्वे सागरोपमे, उक्तञ्च—‘आईसाणादमरसस

१ आईशानादन्तरममराणा हीनं मुहूर्त्तान्तः । आ सहस्रारात् अच्युतात् अनुत्तरात् दिनमासवर्षनवकम् ॥ १ ॥ स्थावरकाल उक्तः सर्वार्थं द्वितीयो नो-
त्पादः । द्वे सागरोपमे . विजयादिषु .

यते—अनुत्तरविमानवासिदेवपुरुषापेक्षया बृहत्तरक्षेत्रपल्योपमासङ्ख्येयभागवर्त्तिनमःप्रदेशराशिप्रमाणा उपरितनम्रैवेयकप्रस्तटे देवपुरुषाः (संख्येयगुणा) एवमुत्तरत्रापि भावना विधेया, तेभ्यो मध्यमम्रैवेयकप्रस्तटेदेवपुरुषाः सङ्ख्येयगुणाः, तेभ्योऽप्यधस्तनम्रैवेयकप्रस्तटेदेवपुरुषाः सङ्ख्येयगुणाः, तेभ्योऽप्युत्तकल्पदेवपुरुषाः सङ्ख्येयगुणाः, तेभ्योऽप्यारणकल्पदेवपुरुषाः सङ्ख्येयगुणाः, यद्यप्यारणाच्युत-कल्पौ समश्रेणीकौ समविमानसङ्ख्याकौ च तथाऽपि कृष्णपाक्षिकास्तथास्वाभाव्यात्प्राचुर्येण दक्षिणस्यां दिशि समुत्पद्यन्ते । अथ के ते कृष्णपाक्षिकाः ?, उच्यते, इह द्वये जीवाः, तद्यथा—कृष्णपाक्षिकाः शुक्लपाक्षिकाश्च, तत्र येषां किञ्चिद्दूनोऽपार्द्धपुद्गलपरावर्त्तः संसारस्ते शुक्लपाक्षिकाः, इतरे दीर्घसंसारभाजिनः कृष्णपाक्षिकाः, उक्तञ्च—“जेर्सिमवड्डो पुग्गलपरियट्ठो सेसओ य संसारो । ते सुक्कपक्खिया खलु अहिए पुण कण्हपक्खीया ॥ १ ॥” अत एव स्तोकाः शुक्लपाक्षिकाः, अल्पसंसाराणां स्तोकानामेव सम्भवात्, बहवः कृष्णपाक्षिकाः, दीर्घसंसाराणामन्तानन्तानां भावात्, अथ कथमेतदवसातव्यं यथा कृष्णपाक्षिकाः प्राचुर्येण दक्षिणस्यां दिशि समुत्पद्यन्ते, उच्यते, तथास्वाभाव्यात्, तच्च तथास्वाभाव्यमेवं पूर्वाचार्यैर्युक्तिभिरुपबृंहितं—कृष्णपाक्षिकाः खलु दीर्घसंसार-भाजिन उच्यन्ते, दीर्घसंसारभाजिनश्च बहुपापोदयात्, बहुपापोदयात्, कूरकर्माणश्च प्रायस्तथास्वाभाव्याद् तद्भव-सिद्धिका अपि दक्षिणस्यां दिशि समुत्पद्यन्ते, यत उक्तम्—“पैयमिह कूरकम्मा भवसिद्धीयावि दाहिणिह्लेसु । नेरइयतिरियमणुया सुराठ्ठाणेसु गच्छंति ॥ १ ॥” ततो दक्षिणस्यां दिशि प्राचुर्येण कृष्णपाक्षिकाणां सम्भवानुपपद्यते—अच्युतकल्पदेवपुरुषापेक्षयाऽऽ-

१ पैयामपार्धः पुद्गलपरावर्त्तः शेष एव संसारः । ते शुक्लपाक्षिकाः खलु अधिके पुनः कृष्णपाक्षिकाः ॥ १ ॥ २ प्राय इह कूरकर्माणो भवसिद्धिका अपि दाक्षि-णार्थेषु । नैरधिकतिर्यक्मनुज्जासुरादिस्थानेषु गच्छन्ति ॥ १ ॥

तियदेवपुरिसा असंखि० उवरिमगेविज्जदेवपुरिसा संखेज्ज० मड्झिमगेविज्जदेवपुरिसा संखेज्ज० हेट्ठि-
मगेविज्जदेवपुरिसा संखे० अच्चुयकप्पे देवपुरिसा संखे०, जाव आणंतकप्पे देवपुरिसा संखेज्ज०
सहस्सारे कप्पे देवपुरिसा असंखे० महासुक्के कप्पे देवपुरिसा असंखे० जाव माहिंदे कप्पे देव-
पुरिसा असंखे० सणंकुमारकप्पे देवपुरिसा असं० ईसाणकप्पे देवपुरिसा असंखे० सोधम्म-
कप्पे देवपुरिसा संखे० भवणवासिदेवपुरिसा असंखे० खहयरतिरिक्खजोणियपुरिसा असंखे०
थलयरतिरिक्खजोणियपुरिसा संखे० जलयरतिरिक्खजोणियपुरिसा असंखे० वाणमंतरदेव-
पुरिसा संखे०, जोतिसियदेवपुरिसा संखेज्जगुणा ॥ (सू० ५६)

‘पुरिसाणं भंते!’ इत्यादि, सर्वस्तोका मनुष्यपुरुषाः सङ्ख्येयकोटीकोटीप्रमाणत्वात्, तेभ्यस्तिर्यग्योनिकपुरुषा असङ्ख्येयगुणाः,
प्रतरासङ्ख्येयभागवत्त्यसङ्ख्येयश्रेणिगताकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्तेषां, तेभ्यो देवपुरुषाः सङ्ख्येयगुणाः, बृहत्तरप्रतरासङ्ख्येयभा-
गवत्त्यसङ्ख्येयश्रेणिगताकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तिर्यग्योनिकपुरुषाणां यथा तिर्यग्योनिकक्षीणां मनुष्यपुरुषाणां यथा मनुष्यक्षीणा-
मल्पबहुत्वं (तथा) वक्तव्यं । सम्प्रति देवपुरुषाणामल्पबहुत्वमाह—सर्वस्तोका अनुत्तरोपपातिकदेवपुरुषाः, क्षेत्रपत्योपमासङ्ख्येयभागवत्त्या-
काशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्य उपरितनत्रैवेयकदेवपुरुषाः सङ्ख्येयगुणाः, बृहत्तरक्षेत्रपत्योपमासङ्ख्येयभोगवर्त्तिनभःप्रदेशरा-
शिमानत्वात्, कथमेतदवसेयमिति चेदुच्यते—विमानबाहुत्वात्, तथाहि—अनुत्तरदेवानां पञ्च विमानानि, विमानशतं तूपरितनत्रैवे-
यकप्रस्तटे, प्रतिविमानं चासङ्ख्येया देवाः, यथा चाधोऽधोवर्त्तीनि विमानानि तथा देवा अपि प्राचुर्येण लभ्यन्ते, ततोऽवसी-

समुत्पद्यन्ते कृष्णपाक्षिकाः, तत उपपद्यन्ते माहेन्द्रकल्पात्सनत्कुमारकल्पे देवा असङ्ख्येयगुणाः, एते च सर्वेऽपि सहस्रारकल्पवासिदे-
वाद्यः सनत्कुमारकल्पवासिदेवपर्यन्ताः प्रत्येकं स्वस्थाने चिन्त्यमाना घनीकृतलोकैकश्रेण्यसङ्ख्येयभागताकाशप्रदेशराशिप्रमाणा द्र-
ष्टव्याः, केवलं श्रेण्यसङ्ख्येयभागोऽसङ्ख्येयमेदमिन्नस्तत इत्थमसङ्ख्येयगुणतयाऽल्पबहुत्वमभिधीयमानं न विरोधभाक्, सनत्कुमार-
कल्पदेवपुरुषेभ्य ईशानकल्पदेवपुरुषा असङ्ख्येयगुणाः, अङ्गुलमात्रक्षेत्रप्रदेशराशिसम्बन्धिनि द्वितीये वर्गमूले तृतीयेन वर्गमूलेन
गुणिते यावान् प्रदेशराशिस्तावत्सङ्ख्याकासु घनीकृतस्य लोकस्यैकप्रादेशिकीषु श्रेणिषु यावन्तो नमःप्रदेशस्तेषां यावान् द्वात्रिंशत्तमो
भागस्तावत्प्रमाणत्वात्, तेभ्यः सौधर्मकल्पवासिदेवपुरुषाः सङ्ख्येयगुणाः, विमानबाहुल्यात्, तथाहि—अष्टाविंशतिः शतसहस्राणि
विमानानामीशानकल्पे द्वात्रिंशच्छतसहस्राणि सौधर्मकल्पे, अपि च दक्षिणदिग्वर्ती सौधर्मकल्प ईशानकल्पश्चोत्तरदिग्वर्ती, दक्षि-
णस्यां च दिशि बहवः कृष्णपाक्षिका उत्पद्यन्ते, तत् ईशानकल्पवासिदेवपुरुषेभ्यः सौधर्मकल्पवासिदेवपुरुषाः सङ्ख्येयगुणाः, नन्वियं
शुक्तिः सनत्कुमारमाहेन्द्रकल्पयोरप्युक्ता, परं तत्र माहेन्द्रकल्पापेक्षया सनत्कुमारकल्पे देवा असङ्ख्येयगुणा उक्ता इह तु सौधर्मे कल्पे
सङ्ख्येयगुणास्तदेतत्कथम्?, उच्यते, तथावस्तुस्वाभाव्यात्, एतच्चावसीयते प्रज्ञापनादौ सर्वत्र तथाभनन्त्, तेभ्योऽपि भवनवासि-
देवपुरुषा असङ्ख्येयगुणाः, अङ्गुलमात्रक्षेत्रप्रदेशराशेः सम्बन्धिनि प्रथमे वर्गमूले द्वितीयेन वर्गमूलेन गुणिते यावान् प्रदेशराशिरुप-
जायते तावत्सङ्ख्याकासु घनीकृतस्य लोकस्यैकप्रादेशिकीषु श्रेणिषु यावन्तो नमःप्रदेशस्तेषां यावान् द्वात्रिंशत्तमो भागस्तावत्प्रमाण-
त्वात्, तेभ्यो व्यन्तरदेवपुरुषा असङ्ख्येयगुणाः, सङ्ख्येययोजनकोटीकोटीप्रमाणैकप्रादेशिकश्रेणिमात्राणि खण्डानि याचन्त्येकस्मिन्
प्रतरे भवन्ति तेषां यावान् द्वात्रिंशत्तमो भागस्तावत्प्रमाणत्वात्, तेभ्यः सङ्ख्येयगुणा ज्योतिष्कदेवपुरुषाः, षट्पञ्चाशदधिकशतद्वया-

णकल्पदेवपुरुषाः सङ्क्षेयगुणाः, तेभ्योऽपि प्राणतकल्पदेवपुरुषाः सङ्क्षेयगुणाः, अत्रापि प्राणतकल्पपेक्षया सङ्क्षेयगुणत्वं कृष्णपाक्षिकाणां दक्षिणस्यां दिशि प्राचुर्येण भावात्, एते च सर्वेऽप्यनुत्तरविमानवास्यादय आनत-कल्पवासिपर्यन्तदेवपुरुषाः प्रत्येकं क्षेत्रपल्योपमासङ्क्षेयभागवर्तिनभःप्रदेशराशिप्रमाणा द्रष्टव्याः, “आणयपाणयमाई पल्लसासं-खभागो उ” इति वचनात्, केवलमसङ्क्षेयो भागो विचित्र इति परस्परं यथोक्तं सङ्क्षेयगुणत्वं न विरुध्यते, आनतकल्पदेवपुरु-षेभ्यः सहस्रारकल्पवासिदेवपुरुषा असङ्क्षेयगुणाः, घनीकृतस्य लोकस्यैकप्रदेशिक्याः श्रेणेरसङ्क्षेयतमे भागे यावन्त आकाशप्र-देशास्तावत्प्रमाणत्वात्तेषां, तेभ्योऽपि महाशुक्रकल्पवासिदेवपुरुषा असङ्क्षेयगुणाः, बृहत्तरश्रेण्यसङ्क्षेयभागकांशप्रदेशराशिप्रमाण-त्वात्, कथमेतत्प्रत्येयमिति चेदुच्यते-विमानबाहुल्यात्, तथाहि-षट् सहस्राणि विमानानां सहस्रारकल्पे चत्वारिंशत्सहस्राणि महाशुक्रे, अन्यच्चाथोविमानवासिनो देवा बहुबहुराः स्तोकस्तोकतरा उपरितनोपरितनविमानवासिनस्तत उपपद्यन्ते सहस्रारकल्प-देवपुरुषेभ्यो महाशुक्रकल्पवासिदेवपुरुषा असङ्क्षेयगुणाः, तेभ्योऽपि लान्तकल्पदेवपुरुषा असङ्क्षेयगुणाः, बृहत्तमश्रेण्यसङ्क्षेय-भागवर्तिनभःप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्योऽपि ब्रह्मलोककल्पवासिदेवपुरुषा असङ्क्षेयगुणाः, भूयोबृहत्तमश्रेण्यसङ्क्षेयभागवर्त्या-कांशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्योऽपि माहेन्द्रकल्पदेवपुरुषा असङ्क्षेयगुणाः, भूयस्तरबृहत्तमभःश्रेण्यसङ्क्षेयभागगताकाशप्रदेश-मानत्वात्, तेभ्यः सनत्कुमारकल्पदेवा असङ्क्षेयगुणाः, विमानबाहुल्यात्, तथाहि-द्वादश शतसहस्राणि सनत्कुमारकल्पे विमाना-नामष्टौ शतसहस्राणि माहेन्द्रकल्पे अन्यच्च दक्षिणदिग्भागवर्त्ती सनत्कुमारकल्पो माहेन्द्रकल्पश्चोत्तरदिग्वर्त्ती दक्षिणस्यां च दिशि बहवः

१ आनतप्राणतादयः पल्योपमास्यासंख्यो भागस्तु.

तेभ्यः स्थलचरतिर्यग्योनिकपुरुषाः सङ्ख्येयगुणाः, तेभ्योऽपि जलचरतिर्यग्योनिकपुरुषाः सङ्ख्येयगुणाः, युक्तिरत्रापि प्रागिव, तेभ्योऽपि वानमन्तरदेवपुरुषाः सङ्ख्येयगुणाः, सङ्ख्येययोजनकोटीप्रमाणैकप्रादेशिकश्रेणिमात्राणि खण्डानि यावन्त्येकस्मिन् प्रतरे भवन्ति. तेषां यावान् द्वात्रिंशत्तमो भागस्तावत्प्रमाणत्वात्, तेभ्यो ज्योतिष्कदेवपुरुषाः सङ्ख्येयगुणाः, युक्तिः प्रागेवोक्ता ॥

पुरिसवेदस्स णं भंते ! कम्मस्स केवतियं कालं बंधट्ठिती पणत्ता ? , गोयमा ! जहं अट्ट संव-
 च्छराणि, उक्को० दस सागरोवमकोडाकोडीओ, दसवाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्म-
 ठिती कम्मणिसेओ ॥ पुरिसवेदे णं भंते ! किंपकारे पणत्ते ? , गोयमा ! वणद्ववग्गिजालस-
 माणे पणत्ते, सेत्तं पुरिसा ॥ (सू० ५७)

पुरुषवेदस्थितिर्जघन्यतोऽष्टौ संवत्सरानि, एतन्न्यूनस्य तन्निबन्धनविशिष्टाध्यवसायाभावात् जघन्यत्वेनासम्भवात्, उत्कर्षतो दश
 सागरोपमकोटीकोटयः, दश वर्षशतान्यवाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, अस्य व्याख्या प्राग्वत् ॥ तथा पुरुषवेदो भदन्त !
 किंप्रकारः प्रज्ञप्तः ? , भगवानाह—गौतम ! द्वाप्त्रिज्वालासमानः, प्रारम्भे तीव्रमदनदाह इति भावः, प्रज्ञप्तः ॥ व्याख्यातः पुरुषा-
 धिकारः, सम्प्रति नपुंसकाधिकारप्रस्तावः, तत्रेदमादिसूत्रम्—

से किं तं णपुंसका ? , णपुंसका तिविहा पणत्ता, तंजहा—नेरइयनपुंसका तिरिक्खजोणियनपुंसका
 मणुस्सजोणियणपुंसका ॥ से किं तं नेरइयनपुंसका ? , नेरइयनपुंसका सत्तविधा पणत्ता, तंजहा—
 रयणप्पभापुढविनेरइयनपुंसका सक्करप्पभापुढविनेरइयनपुंसका जाव अधेसत्तमपुढविनेरइयणपुं-

दुलप्रमाणैकप्रादेशिकश्रेणिसान्नाधि खण्डानि यावन्त्येकस्मिन् प्रतरे भवन्ति तेषां यावान् द्वात्रिंशत्तमो भागस्तावत्प्रमाणत्वात् ॥ स-
म्प्रति पञ्चममल्पबहुत्वमाह—‘एसि णं भंते!’ इत्यादि, सर्वस्तोका अन्तरद्वीपकमनुष्यपुरुषाः, क्षेत्रस्य स्तोकत्वात्, तेभ्योऽपि
देवगुरुत्तरकुरुमनुष्यपुरुषाः सद्भ्येयगुणाः, क्षेत्रस्य बहुत्वात्, स्वस्थाने तु द्वयेऽपि परस्परं तुल्याः, तेभ्योऽपि हरिर्वर्षस्यकवर्षाक-
र्मभूमकमनुष्यपुरुषाः सद्भ्येयगुणाः, क्षेत्रस्यातिबहुत्वात्, स्वस्थाने तु द्वयेऽपि परस्परं तुल्याः, क्षेत्रस्य समानत्वात्, तेभ्योऽपि हैमवत-
हैरण्यवताकर्मभूमकमनुष्यपुरुषाः सद्भ्येयगुणाः, क्षेत्रस्याल्पेऽप्यल्पस्थितिकतया प्राचुर्येण लभ्यमानत्वात्, स्वस्थाने तु द्वयेऽपि पर-
स्परं तुल्याः, तेभ्योऽपि भरतैरावतकर्मभूमकमनुष्यपुरुषाः सद्भ्येयगुणाः, अजितस्वामिकाले उत्कृष्टपदे (इव) स्वभावत एव भरतैरावतेषु
[च] मनुष्यपुरुषाणामतिप्राचुर्येण सम्भवात्, स्वस्थाने च द्वयेऽपि परस्परं तुल्याः, क्षेत्रस्य तुल्यत्वात्, तेभ्योऽपि पूर्वविदेहापरविदे-
हकर्मभूमकमनुष्यपुरुषाः सद्भ्येयगुणाः, क्षेत्रवाहुल्यादजितस्वामिकाले इव स्वभावत एव मनुष्यपुरुषाणां प्राचुर्येण सम्भवात्, स्व-
स्थाने तु द्वयेऽपि परस्परं तुल्याः, तेभ्योऽनुत्तरोपपतिकदेवपुरुषा असद्भ्येयगुणाः, क्षेत्रपत्यौपमासङ्घेयभागवत्याकाशप्रदेशप्र-
माणत्वात्, तदनन्तरमुपरितनप्रैवेयकप्रस्तदेवपुरुषा मध्यमप्रैवेयकप्रस्तदेवपुरुषा अधस्तनप्रैवेयकप्रस्तदेवपुरुषा अच्युतकल्पदेव-
पुरुषा आरणकल्पदेवपुरुषाः प्राणतकल्पदेवपुरुषा आनतकल्पदेवपुरुषा यथोत्तरं सद्भ्येयगुणाः, भावना प्रागिव, तदनन्तरं सहस्रार-
कल्पदेवपुरुषा लान्तककल्पदेवपुरुषा ब्रह्मलोककल्पदेवपुरुषा माहेन्द्रकल्पदेवपुरुषा सान्त्कुमारकल्पदेवपुरुषा ईशानकल्पदेवपुरुषा यथो-
त्तरमसद्भ्येयगुणाः, सौधर्मिकल्पदेवपुरुषाः सद्भ्येयगुणाः, सौधर्मिकल्पदेवपुरुषेभ्यो भवनवासिदेवपुरुषा असद्भ्येयगुणाः, भावना
सर्वत्रापि प्रागिव, तेभ्यः खचरतिर्येग्योनिकपुरुषा असद्भ्येयगुणाः, प्रंतरासद्भ्येयभागवत्यर्थसद्भ्येयश्रेणिगताकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्,

एकेन्द्रियनपुंसकप्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकाः पञ्चविधाः प्रज्ञप्ताः; तद्यथा—पृथिवीकायिकैकेन्द्रिय-
तिर्यग्योनिकनपुंसका अष्कायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकास्तेजस्कायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका वायुकायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनि-
कनपुंसका वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकाः; उपसंहारमाह—‘सेत्तं एगिंदियतिरिक्खजोणियनपुंसका’ ॥ द्वीन्द्रिय-
नपुंसकप्रतिपादनार्थमाह—‘वेइंदिए’त्यादि, द्वीन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका भदन्त ! कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ?; भगवानाह—गौतम !
अनेकविधाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—‘पुलाकिमिया’ इत्यादि पूर्ववत्तावद्धक्तव्यं यावच्चतुरिन्द्रियभेदपरिसमाप्तिः ॥ पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकन-
पुंसका भदन्त ! कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ?; गौतम ! त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः; तद्यथा—जलचराः स्थलचराः खचराश्च, एते च प्राग्वत्सप्रभेदा
वक्तव्याः; उपसंहारमाह—‘से तं पंचिंदियतिरिक्खजोणियणपुंसगा’ । ‘से किं त’मित्यादि, अथ के ते मनुष्यनपुंसकाः ?; मनु-
ष्यनपुंसकास्त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः; तद्यथा—कर्मभूमका अकर्मभूमका अन्तरद्वीपकाश्च, एतेऽपि प्राग्वत्सप्रभेदा वक्तव्याः ॥ उक्तो भेदः; स-
म्प्रति स्थितिप्रतिपादनार्थमाह—

णपुंसकस्स णं भंते ! केवतियं कालं ठिती पणत्ता ?; गोयमा ! जहं अंतो उक्को तेत्तीसं सा-
गरोवमाइं ॥ नेरइयनपुंसगस्स णं भंते ! केवतियं कालं ठिती पणत्ता ?; गोयमा ! जहं दस-
वाससहस्साइं उक्को तेत्तीसं सागरोवमाइं, सव्वेसिं ठिती भाणियव्वा जाव अधेसत्तमापुढ-
विनेरइया । तिरिक्खजोणियणपुंसकस्स णं भंते ! केवइयं कालं ठिती पं, गोयमा !, जहं अंतो
उक्को पुव्वकोडी । एगिंदियतिरिक्खजोणियणपुंसकं जहं अंतो उक्को बावीसं वाससह-

स्साहं, पुढविकाइयएगिंदियतिरिक्खजोणियणपुंसकस्स णं भंते ! केवतियं कालं ठिती पन्नत्ता?, जह० अंतो० उक्को० बावीसं वाससहस्साहं, सब्वेसिं एगिंदियणपुंसकाणं ठिती भाणियव्वा, बेइंदियतेइंदियचडरिंदियणपुंसकाणं ठिती भाणितव्वा । पंचिंदियतिरिक्खजोणियणपुंसकस्स णं भंते ! केवतियं कालं ठिती पणत्ता?, गोयमा ! जह० अंतो० उक्को० पुब्बकोडी, एवं जल-
यरतिरिक्खचउप्पदथलयउरगपरिसप्पमुयगपरिसप्पखहरतिरिक्ख० सब्वेसिं जह० अंतो० उक्को० पुब्बकोडी । मणुस्सणपुंसकस्स णं भंते ! केवतियं कालं ठिती पणत्ता?, गोयमा ! खेत्तं पडुच्च जह० अंतो० उक्को० पुब्बकोडी, धम्मचरणं पडुच्च जह० अंतो० उक्को० देसूणा पुब्बकोडी ।
कम्मभूमगभरहेरवयपुब्बविदेहअवरविदेहमणुस्सणपुंसकस्सवि तहेव, अकम्मभूमगमणुस्सणपु-
सकस्स णं भंते ! केवतियं कालं ठिती पणत्ता?, गोयमा ! जम्मणं पडुच्च जह० अंतो० उक्को० अंतोसु० साहरणं पडुच्च जह० अंतो० उक्को० देसूणा पुब्बकोडी, एवं जाव अंतरदीवकाणं ॥
णपुंसए णं भंते ! णपुंसए त्ति कालतो केवच्चिरं होइ?, गोयमा ! जहत्तेणं एकं समयं उक्को० तरु-
कालो । णेरइयणपुंसए णं भंते !, २ गोयमा ! जह० दस वाससहस्साहं उक्को० तेत्तीसं साग-
रोवमाहं, एवं पुढवीए ठिती भाणियव्वा । तिरिक्खजोणियणपुंसए णं भंते ! ति०?, २ गोयमा !
जह० अंतो० उक्को० वणस्सतिकालो, एवं एगिंदियणपुंसकस्स णं, वणस्सतिकाइयस्सवि एवमेव,

सेसाणं जह० अंतो० उक्को० असंखेज्जं कालं असंखेज्जाओ उस्सप्पिणिओसप्पिणीओ का-
 लतो, खेत्तओ असंखेज्जा लोया । बेइंदियतेइंदियचउरिंदियनपुंसकाण य जह० अंतो० उक्को०
 संखेज्जं कालं । पंचिंदियतिरिक्खजोणियणपुंसए णं भंते!?, गोयमा! जह० अंतो० उक्को० पुं-
 कोडिपुहुत्तं । एवं जलयरतिरिक्खचउप्पदथलचउरगपरिसप्पमुयगपरिसप्पमहोरगाणवि । म-
 णुस्सणपुंसकस्स णं भंते! खेत्तं पडुच्च जह० अंतो० उक्को० पुं-वकोडिपुहुत्तं, धम्मचरणं पडुच्च
 जह० एकं समयं उक्को० देसूणा पुं-वकोडी । एवं कम्मभूमगभरहेरवयपुं-वविदेहअवरविदेहे-
 सुवि भाणियव्वं । अकम्मभूमकमणुस्सणपुंसए णं भंते! जम्मणं (पडुच्च) जह० अंतो० उक्को० मुहुत्त-
 पुहुत्तं, साहरणं पडुच्च जह० अंतो० उक्को० देसूणा पुं-वकोडी । एवं सव्वेसिं जाव अंतरदीव-
 गाणं ॥ णपुंसकस्स णं भंते! केवतियं कालं अंतरं होइ?, गोयमा! जह० अंतो० उक्को० साग-
 रोवमसयपुहुत्तं सातिरेगं । णेरइयणपुंसकस्स णं भंते! केवतियं कालं अंतरं होइ?, जह० अंतो०
 उक्को० तरूकालो, रयणप्पभापुढवीनेरइयणपुंसकस्स जह० अंतो० उक्को० तरूकालो, एवं स-
 व्वेसिं जाव अधेसत्तमा । त्तिरिक्खजोणियणपुंसकस्स जह० अंतो० उक्को० सागरोवमसयपु-
 हुत्तं सातिरेगं । एणिंदियतिरिक्खजोणियणपुंसकस्स जह० अंतो० उक्को० दो सागरोवमसह-
 स्साइं संखेज्जावासव्वभहियाइं, पुढविआउतेउवाऊणं जह० अंतो० उक्को० वणस्सइकालो ।

वणस्सत्तिकाहयाणं जह० अंतो० उक्को० असंखेज्जं कालं जाव असंखेज्जा लोया, सेसाणं बेइदि-
यादीणं जाव खहयराणं जह० अंतो० उक्को० वणस्सत्तिकालो । सणुस्सणपुंसकस्स खेत्तं पडुच्च
जह० अंतो० उक्को० वणस्सत्तिकालो, धम्मचरणं पडुच्च जह० एणं समयं उक्को० अणंतं कालं
जावअवहुपोगलपरियट्ठं देसूणं, एवं कम्मभूमकस्सवि भरतेरवत्तस्स पुव्वविदेहअवरविदेहकस्सवि ।
अकम्मभूमकणुस्सणपुंसकस्स णं अंते! केवत्तियं कालं०?, जम्मणं पडुच्च जह० अंतो० उक्को०
वणस्सत्तिकालो, संहरणं पडुच्च जह० अंतो० उक्को० वणस्सत्तिकालो एवं जाव अंतरदीव-
गत्ति ॥ (सू० ५९)

‘नपुंसगस्स णं भंते !’ इत्यादि सुगमं, नवरमन्तमुहूर्त्तं तिर्यग्मनुष्यापेक्षया द्रष्टव्यं, त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि सप्तमपृथिवीनार-
कापेक्षया ॥ तदेवं सामान्यतः स्थितिरुक्ता, सम्प्रति विशेषतस्तां विचिचिन्तयिषुः प्रथमतः सामान्यतो विशेषतश्च नैरधिकनपुंसकविषया-
माह—‘नैरइयनपुंसगस्स णं’मित्यादि, सामान्यतो नैरधिकनपुंसकस्य जघन्यतो दश वर्षसहस्राणि उत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोप-
माणि, विशेषचिन्तायां रत्नप्रभापृथिवीनैरधिकनपुंसकस्य जघन्यतः स्थितिर्दश वर्षसहस्राणि उत्कर्षत एकं सागरोपमं शर्करापृथिवीनैर-
धिकनपुंसकस्य जघन्यत एकं सागरोपममुत्कर्षतस्त्रीणि सागरोपमाणि बालुकाप्रभापृथिवीनैरधिकनपुंसकस्य जघन्यतस्त्रीणि सागरोपमाणि
उत्कर्षतः सप्त पङ्कप्रभापृथिवीनैरधिकनपुंसकस्य जघन्यतः सप्त सागरोपमाणि उत्कर्षतो दश धूमप्रभापृथिवीनैरधिकनपुंसकस्य जघ-
न्यतो दश सागरोपमाणि उत्कर्षतः सप्तदश तमःप्रभापृथिवीनैरधिकनपुंसकस्य जघन्यतः सप्तदश सागरोपमाणि उत्कर्षतो द्वाविं-

शक्तिः अथःसप्तमपृथिवीनैरधिकनपुंसकस्य जघन्यतो द्वाविंशतिः सागरोपमाणि उत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंशत्, कचिदतिदेशसूत्रं 'जहा प-
ष्णावणाए ष्टिइपदे तहे' त्यादि, तत्राप्येवमेवातिदेशव्याख्याऽपि कर्तव्या । सामान्यतस्त्रियग्योनिकनपुंसकस्य स्थितिर्जघन्यतोऽन्तमु-
हूर्त्तमुत्कर्षतः पूर्वकोटी, सामान्यत एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकस्य जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तमुत्कर्षतो द्वाविंशतिर्वर्षसहस्राणि, विशेषचि-
न्तायां पृथिवीकायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकस्य जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तमुत्कर्षतो द्वाविंशतिर्वर्षसहस्राणि अक्कायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनि-
कनपुंसकस्य जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तमुत्कर्षतः सप्त वर्षसहस्राणि तेजःकायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकस्य जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तमुत्कर्षत-
स्त्रीणि रात्रिन्दिवानि वातकायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकस्य जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तमुत्कर्षतस्त्रीणि वर्षसहस्राणि वनस्पतिकायिकैके-
न्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकस्य जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तमुत्कर्षतो दश वर्षसहस्राणि । द्वीन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकस्य जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तमु-
त्कर्षतो द्वादश वर्षाणि । त्रीन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकस्य जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तमुत्कर्षत एकोनपञ्चाशद् रात्रिन्दिवानि । चतुरिन्द्रिय-
तिर्यग्योनिकनपुंसकस्य जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तमुत्कर्षतः षणमासाः । सामान्यतः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकस्य जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तमु-
त्कर्षतः पूर्वकोटी, विशेषचिन्तायां जलचरस्य स्थलचरस्य खचरस्यापि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकस्य जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तमुत्कर्षतः
पूर्वकोटी ॥ सामान्यतो मनुष्यनपुंसकस्यापि जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तमुत्कर्षतः पूर्वकोटी, कर्मभूमकमनुष्यनपुंसकस्य क्षेत्रं प्रतीत्य जघन्य-
तोऽन्तमुहूर्त्तमुत्कर्षतः पूर्वकोटी, 'धर्मचरणं' बाह्यवेषपरिकरितप्रब्रज्याप्रतिपत्तिमङ्गीकृत्य जघन्यनान्तमुहूर्त्तं तत ऊर्ध्वं मरणादिभा-
वात्, उत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी, संवत्सराष्टकादूर्ध्वं प्रतिपद्याजन्मपालनात्, भरतैरावतकर्मभूमकमनुष्यनपुंसकस्य पूर्वविदेहापर-
विदेहकर्मभूमकमनुष्यनपुंसकस्य च क्षेत्रं धर्मचरणं च प्रतीत्य जघन्यत उत्कर्षतश्चैवमेव वक्तव्यम् । अकर्मभूमकमनुष्यनपुंसकस्य

जन्म प्रतीत्य जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षेणाप्यन्तर्मुहूर्त्तम्, अकर्मभूमौ हि मनुष्या नपुंसकाः संमूर्च्छिमा एव भवन्ति, न गर्भव्युत्क्रान्तिकाः, युगलधर्मिणां नपुंसकत्वाभावात्, संमूर्च्छिमाश्च जघन्यत उत्कर्षतो वाऽन्तर्मुहूर्त्तायुपः, केवलं जघन्यादुत्कृष्टमन्तर्मुहूर्त्तं बृहत्तर-मवसेयं, संहरणं प्रतीत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी, संहरणादूर्ध्वमास्रणान्तमवस्थानसम्भवात्, उत्कर्षतो देशोना च पूर्वकोट्या गर्भान्निर्गतस्य संहरणसम्भवात्, एवं विशेषचिन्तायां हैमवतहैरण्यवताकर्मभूमकमनुष्यनपुंसकस्य हरिवर्परस्यकव-र्षाकर्मभूमकमनुष्यनपुंसकस्य देवकुरुत्तरकुर्वकर्मभूमकमनुष्यनपुंसकस्य अन्तरद्वीपकमनुष्यनपुंसकस्य च जन्म संहरणं च प्रतीत्यैव-मेव वक्तव्यम् ॥ सम्प्रति कायस्थितिमाह—‘णपुंसो णं भंते !’ इत्यादि, नपुंसको भदन्त ! नपुंसक इत्यादि, सामान्यतस्तद्देवा-परित्यागेन कालतः कियच्चिरं भवति ?, भगवानाह—गौतम ! जघन्यत एकं समयमुत्कर्षतो वनस्पतिकालं, तत्रैकसमयता उपशमश्रे-णिसमाप्तौ सत्यामेवेदकले सति उपशमश्रेणीतः प्रतिपततो नपुंसकवेदोदयसमयानन्तरं कस्यचिन्मरणात्, तथा मृतस्य चावश्यं देवो-त्पादे पुंवेदोदयभावात्, वनस्पतिकालः—आवलिकासह्येयभागतसमयराशिप्रमाणासह्येयपुद्गलपरावर्त्तप्रमाणः । नैरधिकनपुंसकका-यस्थितिचिन्तायां यदेव सामान्यतो विशेषतश्च स्थितिमानं जघन्यत उत्कर्षतश्चोक्तं तदेवावसातव्यं, भवस्थितिव्यतिरेकेण तत्रान्यस्याः कायस्थितेरसम्भवात् । सामान्यतस्तिर्यग्योनिकनपुंसककायस्थितिचिन्तायां जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, तदनन्तरं मृत्वा गत्यन्तरे वेदान्तरे वा संक्रमात्, उत्कर्षतो वनस्पतिकालः, विशेषचिन्तायामेकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसककायस्थितावपि जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं भावना प्रा-ग्वत्, उत्कर्षतो वनस्पतिकालो यथोदितरूपः, तत्रापि विशेषचिन्तायां पृथिवीकायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसककायस्थितौ जघन्य-तोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽसह्येयकालोऽसह्येयोत्सर्पिण्यवसर्पिणीप्रमाणः, तथा चाह—‘उक्त्रोसेणमसंखेजं कालं असंखेज्जाओ उस्सपि-

णीओसपिणीओ कालतो, खेत्ततो असंखिजा लोगा” एवमष्काधिकतेजःकाधिकवायुकाधिककायस्थितिष्वपि वक्तव्यं, वनस्पतिकायि-
 ककायस्थितौ तथा वक्तव्यं यथा सामान्यत एकेन्द्रियकायस्थितौ । द्वीन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसककायस्थितौ जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुक्त-
 र्पतः सङ्क्षेपः कालः, स च सङ्क्षेपानि वर्षसहस्राणि प्रतिपत्तव्यः । एवं त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसककायस्थितोरपि वक्त-
 व्यम् । पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसककायस्थितौ जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुक्तर्षतः पूर्वकोटिपृथक्त्वं, तच्च निरन्तरं सप्तभवान् पूर्वकोट्यायुषो
 नपुंसकत्वेनानुभवतो वेदितव्यं, तत उर्ध्वं त्ववश्यं वेदान्तरे विलक्षणभवान्तरे वा संक्रमात्, एवं जलचरस्थलचरखचरसामान्यतो मनु-
 ष्यनपुंसककायस्थितिष्वपि वेदितव्यं, कर्मभूमकमनुष्यनपुंसककायस्थितौ क्षेत्रं प्रतीत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं उत्कर्षतः पूर्वकोटीपृथक्त्वं
 भावना प्राणिव, धर्मचरणं प्रतीत्य जघन्यत एकं समयमुत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी, अत्रापि भावना पूर्ववत् । एवं भरतैरावतकर्मभूम-
 कमनुष्यनपुंसककायस्थितौ पूर्वविदेहापरविदेहकर्मभूमकमनुष्यनपुंसककायस्थितौ च वाच्यं, सामान्यतोऽकर्मभूमकमनुष्यनपुंसककाय-
 स्थितिचिन्तायां जन्म प्रतीत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, एतावत्यपि कालेऽसकृदुत्पादात्, उत्कर्षतोऽन्तर्मुहूर्त्तपृथक्त्वं, तत ऊर्ध्वं तत्र तथोत्पादा-
 भावात्, संहरणं प्रतीत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं तत ऊर्ध्वं मरणादिभावात् उत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी । एवं हैमवतहैरण्यवतहरिवर्षरम्य-
 कवर्षदेवकुररुत्तरकुर्वन्तरद्वीपकमनुष्यनपुंसककायस्थितिष्वपि वक्तव्यम् ॥ तदेवमुक्त्वा कायस्थितिः, साम्प्रतमन्तरमभिधित्सुरिदमाह—
 ‘नपुंसगस्स ण’मित्यादि, नपुंसकस्य णमिति वाक्यालङ्कारे भदन्त ! अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ? नपुंसको भूत्वा नपुंसकत्वात्प-
 रिश्रष्टः पुनः कियता कालेन नपुंसको भवतीत्यर्थः, भगवानाह—गौतम ! जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, एतावता पुरुषादिकालेन व्यवधानात्,
 उत्कर्षतः सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकं, पुरुषादिकालस्यैतावत एव सम्भवात्, तथा चात्र सङ्ग्रहणिगाथा—“इत्थिनपुंसा संचि-

दृणेषु पुरिसंतरे य समओ ष । पुरिसनपुंसा संचिदृणंतरे सागर पुहुत्तं ॥ १ ॥” अस्या अक्षरगमनिका-संचिदृणा नाम सातत्येनाव-
स्थानं, तत्र स्त्रिया नपुंसकस्य च सातत्येनावस्थाने पुरुपान्तरे च जघन्यत एकः समयः तथा यथा प्रागभिहितम्—“इत्थीए णं भंते !
इत्थीत्ति कालतो कियच्चिरं होइ ?, गोयमा ! एगेणं आदेसेणं जह० एगं समयं” इत्यादि, तथा-नपुंसगे णं भंते ! नपुंसगत्ति कालतो
कियच्चिरं होइ ?, गोयमा ! जह० एकं समयं” इत्यादि, तथा—“पुरिसस्स णं भंते ! अंतरं कालतो कियच्चिरं होइ ?, गोयमा ! जह-
न्नेणं एकं समयं” इत्यादि । तथा पुरुषस्य नपुंसकस्य यथाक्रमं संचिदृणा-सातत्येनावस्थानमन्तरं चोत्कर्षतः ‘सागरपृथक्त्वं’ पदैक-
देशे पदसमुदायोपचारात् सागरोपमशतपृथक्त्वं, तथा च प्रागभिहितम्—“पुरिसे णं भंते ! पुरिसेत्ति कालतो कियच्चिरं होइ ?, गो-
यमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोवमसयंपुहुत्तं सातिरेगं” नपुंसकान्तरोत्कर्षप्रतिपादकं चेदमेवाधिकृतं तत्सूत्रमिति । तथा
सामान्यतो नैरथिकनपुंसकस्यान्तरं जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, सप्तमनरकपृथिव्या उद्भूत्य तन्दुलमत्स्यादिभवेव्वन्तर्मुहूर्त्तं स्थित्वा भूयः सप्तम-
नरकपृथिवीगमनस्य श्रवणात्, उत्कर्षतो वनस्पतिकालः, नरकभवादुद्भूत्य पारम्पर्येण निगोदेषु मध्ये गत्वाऽनन्तं कालमवस्थानात्,
एवं विशेषचिन्तायां प्रतिपृथिव्यपि वक्तव्यं । तथा सामान्यचिन्तायां तिर्यग्योनिकनपुंसकस्यान्तरं जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः सा-
गरोपमशतपृथक्त्वं, सातिरेकत्वभावना प्रागिव, विशेषचिन्तायां सामान्यत एकन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकस्यान्तरमन्तर्मुहूर्त्तं ता-
वता द्वीन्द्रियादिकालेन व्यवधानात्, उत्कर्षतो द्वे सागरोपमसहस्रे, सङ्क्षेपवर्षाणि त्रसकायस्थितिकालस्य एकन्द्रियत्वव्यवधायक-
स्योत्कर्षतोऽप्येतावत एव सम्भवात् । पृथिवीकायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो वनस्पतिकालः । एव-
मप्यथिकतेजःकायिकवायुकायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकानामपि वक्तव्यं । वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकस्य जघन्य-

तोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽसङ्ख्येयं कालं यावत्, स चासङ्ख्येयः कालोऽसङ्ख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽसङ्ख्येया लोकाः, किमुक्तं भवति ?—असङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशानां प्रतिसमयमैकपहारे यावत्य उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यो भवन्ति तावत्य इत्यर्थः, वनस्पतिभवात्प्रच्युतस्थान्यत्रोत्कर्षत एतावन्तं कालमवस्थानसम्भवात्, तदनन्तरं संसारिणो नियमेन भूयो वनस्पतिकायिकत्वेनोत्पादभावात् । मनुद्विन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकानां जलचरस्थलचरखचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकानां सामान्यतो मनुष्यनपुंसकस्य च जघन्यतोऽन्तरमन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽनन्तं कालं, स चानन्तः कालो वनस्पतिकालो यथोक्तस्वरूपः प्रतिपत्तव्यः, कर्मभूमकमनुष्यनपुंसकस्थान्तरं क्षेत्रं प्रतीय जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो वनस्पतिकालः, धर्मचरणं प्रतीय जघन्यत एकं समयं यावत्, लब्धिपातस्य सर्वजघन्यस्यैकसामयिकत्वात्, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं, तमेवानन्तं कालं निर्धारयति—“अणताओ उत्सर्पिणीओसर्पिणीओ कालओ, खेतओ अणता लोगा अवहुं पुगलपरियट्टं देसूण”मिति, एवं भरतैरावतपूर्वविदेहापरविदेहकर्मभूमकमनुष्यनपुंसकानामपि क्षेत्रं धर्मचरणं च प्रतीय जघन्यमुत्कृष्टं चान्तरं प्रत्येकं वक्तव्यम् । अकर्मभूमकमनुष्यनपुंसकस्य जन्म प्रतीय नपुंसकानामपि क्षेत्रं धर्मचरणं च प्रतीय जघन्यमुत्कृष्टं चान्तरं प्रत्येकं वक्तव्यम् । अकर्मभूमकमनुष्यनपुंसकस्य जन्म प्रतीय जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, एतावता गलन्तरादिकालेन व्यवधानभावात्, उत्कर्षतो वनस्पतिकालः, संहरणं प्रतीय जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, ततः तथैवं—कोऽपि कर्मभूमकमनुष्यनपुंसकः केनाप्यकर्मभूमौ संहृतः, स च मागधपुरुषष्टान्तवलादकर्मभूमक इति व्यपदिश्यते, ततः कियत्कालानन्तरं तथाविधबुद्धिपरावर्तनभावतो भूयोऽपि कर्मभूमौ संहृतः, तत्र चान्तर्मुहूर्त्तं धृत्वा पुनरप्यकर्मभूमावानीतः, उत्कर्षतो वनस्पतिकालः । एवं विशेषचिन्तायां हैमवतैरुप्यवतहरिवर्षरम्यकेदेवकुरुरुत्तर्कुर्वकर्मभूमकमनुष्यनपुंसकानामन्तरद्वीपकमनुष्यनपुंसकस्य च जन्म संहरणं च प्रतीय जघन्यत उत्कर्षतश्चान्तरं वक्तव्यम् ॥ तदेवमुक्तमन्तरमधुनाऽल्पबहुत्वमाह—

एतेसि णं भंते ! णेरइयणपुंसकाणं तिरिक्खजोणियनपुंसकाणं मणुस्सणपुंसकाण य कयरे कयरे-
हिन्तो जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सब्बथोवा मणुस्सणपुंसका नेरइयणपुंसगा असंखेज्जगुणा
तिरिक्खजोणियणपुंसका अणंतगुणा ॥ एतेसि णं भंते ! रयणप्पहापुढविणेरइयणपुंसकाणं जाव
अहेसत्तमपुढविणेरइयणपुंसकाण य कयरे २ हित्तो जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सब्बत्थो-
वा अहेसत्तमपुढविनेरइयणपुंसका छट्ठपुढविणेरइयणपुंसका असंखेज्जगुणा जाव दोच्चपुढविणेरइय-
णपुंसका असंखेज्जगुणा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए णेरइयणपुंसका असंखेज्जगुणा ॥ एतेसि णं
भंते ! तिरिक्खजोणियणपुंसकाणं एगिंदियतिरिक्खजोणियणपुंसकाणं पुढविकाइय जाव व-
णस्सतिकाइयएगिंदियतिरिक्खजोणियणपुंसकाणं बेइंदियतेइंदियचउरिंदियपंचेदियतिरिक्ख-
जोणियणपुंसकाणं जलयराणं थलयराणं खह्यराणं य कतरं २हिन्तो जाव विसेसाहिया वा ?
गोयमा ! सब्बथोवा खह्यरतिरिक्खजोणियणपुंसका, थलयरतिरिक्खजोणियणपुंसका संखेज्ज०
जलयरतिरिक्खजोणियणपुंसका संखेज्ज० चतुरिंदियतिरि० विसेसाहिया तेइंदियति० विसेसा-
हिया बेइंदियति० विसेसा० तेउक्काइयएगिंदियतिरिक्खा असंखेज्जगुणा पुढविकाइयएगिंदि-
यतिरिक्खजोणिया विसेसाहिया, एवं आउवाउवणस्सतिकाइयएगिंदियतिरिक्खजोणियणपुंसका
अणंतगुणा ॥ एतेसि णं भंते ! मणुस्सणपुंसकाणं कम्मभूमिणपुंसकाणं अकम्मभूमिणपुंसकाणं अंत-

रदीवकाण य कतरे कयरेहितो अप्पा वा ४ ?; गोयमा ! सव्वत्थोवा अंतरदीवगअकम्मभूमग-
 मणुस्सणपुंसका देवकुरुत्तरकुरुअकम्मभूमगा दोवि संखेज्जगुणा एवं जाव पुव्वविदेहअवरवि-
 देहकम्म० दोवि संखेज्जगुणा ॥ एतेसि णं भंते ! णेरइयणपुंसकाणं रयणप्पभापुढविनेरइयनपुंस-
 काणं जाव अधेसत्तमापुढविणेरइयणपुंसकाणं त्तिरिक्खजोणियणपुंसकाणं एगिंदियतिरिक्ख-
 जोणियाणं पुढविकाइयएगिंदियतिरिक्खजोणियणपुंसकाणं जाव वणस्सतिकाइय० बेइंदियतेइं-
 दियंचतुरिंदियपंचिंदियतिरिक्खजोणियणपुंसकाणं जलयराणं थलयराणं खहयराणं मणुस्सणपुंस-
 काणं कम्मभूमिकाणं अकम्मभूमिकाणं अंतरदीवकाण य कतरे २ हितो अप्पा ४, गोयमा ! सव्व-
 त्थोवा अधेसत्तमपुढविणेरइयणपुंसका छट्टपुढविनेरइयनपुंसका असंखेज्ज० जाव दोच्चपुढविणे-
 रइयणपुं० असंखे० अंतरदीवगमणुस्सणपुंसका असंखेज्जगुणा, देवकुरुत्तरकुरुअकम्मभू-
 मिक० दोवि संखेज्जगुणा जाव पुव्वविदेहअवरविदेहकम्मभूमगमणुस्सणपुंसका दोवि संखेज्ज-
 गुणा, रयणप्पभापुढविणेरइयणपुंसका असंखे० खहयरपंचेदियतिरिक्खजोणियणपुंसका असं०
 थलयर० संखिज्ज० जलयर० संखिज्जगुणा चतुरिंदियतिरिक्खजोणिय० विसेसाहिया तेइंदिय०
 विसे० बेइंदिय० विसे० तेउक्काइयएगिंदिय० असं० पुढविकाइयएगिंदिय० विसेसाहिया

आउक्त्वाहय० विसे० वाउकाहय० विसेसा० वणस्सहकाहयएगिंदियतिरिक्खजोणियणपुंसका
अणंतगुणा ॥ (सू० ६०)

‘एएसि ण’मित्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—नौतम ! सर्वस्तोका मनुष्यनपुंसकाः, श्रेण्यसह्येयभागवत्तिप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्योऽपि नैरधिकनपुंसका असह्येयगुणाः, अङ्गुलमात्रक्षेत्रप्रदेशराशौ तद्गतप्रथमवर्गमूले द्वितीयवर्गमूलेन गुणिते यावान् प्रदेशराशिर्भ-
वति तावत्प्रमाणसु घनीकृतस्य लोकस्यैकप्रादेशिकीषु श्रेणिषु यावन्तो नभःप्रदेशस्तावत्प्रमाणत्वात्तेषां, तेभ्यस्तिर्यग्योनिकनपुंसका
अनन्तगुणाः; निगोदजीवानामनन्तत्वात् ॥ सम्प्रति नैरधिकनपुंसकविषयमल्पबहुत्वमाह—‘एएसि ण’मित्यादि, सर्वस्तोका अधः-
सप्तमपृथिवीनैरधिकनपुंसकाः, अभ्यन्तरश्रेण्यसह्येयभागवत्तिनभःप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्योऽपि षष्ठपृथिवीनैरधिकनपुंसका अ-
सह्येयगुणाः; तेभ्योऽपि पञ्चमपृथ्वीनैरधिकनपुंसका असह्येयगुणाः; तेभ्योऽपि चतुर्थपृथिवीनैरधिकनपुंसका असह्येयगुणाः; ते-
भ्योऽपि तृतीयपृथिवीनैरधिकनपुंसका असह्येयगुणाः; तेभ्योऽपि द्वितीयपृथिवीनैरधिकनपुंसका असह्येयगुणाः; सर्वेषामप्येतेषां पूर्व-
पूर्वनैरधिकपरिमाणहेतुश्रेण्यसह्येयभागापेक्षयाऽसह्येयगुणासह्येयगुणश्रेण्यसह्येयभागवत्तिनभःप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, द्वितीयपृथिवी-
नैरधिकनपुंसकेभ्योऽस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरधिकनपुंसका असह्येयगुणाः; अङ्गुलमात्रक्षेत्रप्रदेशराशौ तद्गतप्रथमवर्गमूले द्वितीय-
वर्गमूलेन गुणिते यावान् प्रदेशराशिस्तावत्प्रमाणसु घनीकृतस्य लोकस्यैकप्रादेशिकीषु श्रेणिषु यावन्त आकाशप्रदेशस्तावत्प्रमाणत्वात्,
प्रतिपृथिवि च पूर्वोत्तरपश्चिमदिग्भाविनो नैरयिकाः सर्वस्तोकाः; तेभ्यो दक्षिणदिग्भाविनोऽसह्येयगुणाः; पूर्वपूर्वपृथिवीगतदक्षिणदि-
ग्भाविभ्योऽप्युत्तरस्यामुत्तरस्यां पृथिव्यामसह्येयगुणाः पूर्वोत्तरपश्चिमदिग्भाविनः; तथा चोक्तं प्रज्ञापनायाम्—‘दिसाणुवाएणं सब्व-

शोवा अहेसत्तमपुढविनेरइएहिंतो अहेसत्तमपुढविनेरइएहिंतो छट्टाए
 तमाए पुढवीए नेरइया पुरत्थिमपच्चत्थिमउत्तरेणं असंखेज्जगुणा, दाहिणेणं असंखेज्जगुणा । दाहिणिल्लेहिंतो तमापुढविनेरइएहिंतो पंच-
 माए पुढवीए नेरइया पुरत्थिमपच्चत्थिमउत्तरेणं असंखेज्जगुणा, दाहिणेणं असंखेज्जगुणा । दाहिणिल्लेहिंतो धूमप्पभापुढविनेरइएहिंतो
 चउत्थीए पंकप्पभाए पुढवीए नेरइया पुरत्थिमपच्चत्थिमउत्तरेणं असंखेज्जगुणा, दाहिणेणं असंखेज्जगुणा । दाहिणिल्लेहिंतो पंकप्पभापुढ-
 विनेरइएहिंतो तदंयाए वालुयप्पभाए पुढवीए नेरइया पुरत्थिमपच्चत्थिमउत्तरेणं असंखेज्जगुणा, दाहिणेणं असंखेज्जगुणा । दाहिणिल्ले-
 हिंतो वालुयप्पभापुढविनेरइएहिंतो दुइयाए सक्करप्पभाए पुढवीए नेरइया पुरत्थिमपच्चत्थिमउत्तरेणं असंखेज्जगुणा, दाहिणेणं असंखे-
 ज्जगुणा । दाहिणिल्लेहिंतो सक्करप्पभापुढवीनेरइएहिंतो इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए नेरइया पुरत्थिमपच्चत्थिमउत्तरेणं असंखेज्जगुणा,
 दाहिणेणं असंखेज्जगुणा” । सम्प्रति तिर्यग्योनिकनपुंसकविषयमरूपबहुत्वमाह—‘एएसि णंमित्थादि, सर्वस्तोकाः खचरपञ्चेन्द्रियति-
 र्यग्योनिकनपुंसकाः, प्रतरासह्येयभागवत्त्यसह्येयश्रेणिगताकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्यः स्थलचरतिर्यग्योनिकनपुंसकाः सह्ये-
 यगुणाः, बृहत्तरप्रतरासह्येयभागवत्त्यसह्येयश्रेणिगतनभःप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्योऽपि जलचरतिर्यग्योनिकनपुंसकाः सह्येय-
 गुणाः, बृहत्तमप्रतरासह्येयभागवत्त्यसह्येयश्रेणिगताकाशप्रदेशराशिमानत्वात्, तेभ्योऽपि चतुरिन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका विशेषा-
 धिकाः, असह्येययोजनकोटीकोटीप्रमाणाकाशप्रदेशराशिप्रमाणासु घनीकृतस्य लोकस्य एकप्रादेशिकीषु श्रेणिषु यावन्तो नभःप्रदेशा-
 स्तावत्प्रमाणत्वात्, तेभ्यस्त्रीन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका विशेषाधिकाः, प्रभूततरश्रेणिगताकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्योऽपि द्वीन्द्रिय-
 तिर्यग्योनिकनपुंसका विशेषाधिकाः, प्रभूततमश्रेणिगताकाशप्रदेशराशिमानत्वात्, तेभ्यस्तेजस्कायिकैकैन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका अस-

ह्येयगुणाः, सूक्ष्मवाद्गभेदभिन्नानां तेषामसङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशपरिमाणत्वात्, तेभ्यः पृथिवीकायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका विशेषाधिकाः, प्रभूतासङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, तेभ्योऽप्येकायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका विशेषाधिकाः, प्रभूततरासङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, तेभ्योऽपि वायुकायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका विशेषाधिकाः, प्रभूततमासङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्योऽपि वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका अनन्तरगुणाः, अनन्तलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात् ॥ अधुना मनुष्यनपुंसकविषयमल्पबहुत्वमाह—‘एएसि ण’मित्यादि, सर्वस्तोका अन्तरद्वीपजमनुष्यनपुंसकाः, एते च संमूर्च्छनजा द्रष्टव्याः, गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यनपुंसकानां तत्रासम्भवात्, संहतास्तु कर्मभूमिजास्तत्र भवेयुरपि, तेभ्यो देवकुरुत्तरकुर्वकर्मभूमकमनुष्यनपुंसकाः सङ्ख्येयगुणाः, तद्गतगर्भजमनुष्याणामन्तरद्वीपजगर्भजमनुष्येभ्यः सङ्ख्येयगुणत्वात्, गर्भजमनुष्योच्चारणाश्रयेण च संमूर्च्छिममनुष्याणामुत्पादात्, स्वस्थाने तु द्वयेऽपि परस्परं तुल्याः, एवं तेभ्यो हरिवर्षरम्यकवर्षाकर्मभूमकमनुष्यनपुंसकाः सङ्ख्येयगुणाः स्वस्थाने तु द्वयेऽपि परस्परं तुल्याः, तेभ्योऽपि हैमवतहैरण्यवतवर्षाकर्मभूमकमनुष्यनपुंसकाः सङ्ख्येयगुणाः, स्वस्थाने तु द्वयेऽपि परस्परं तुल्याः, तेभ्यः पूर्वविदेहापरविदेहकर्मभूमकमनुष्यनपुंसकाः सङ्ख्येयगुणाः, भरतैरावतवर्षकर्मभूमकमनुष्यनपुंसकाः सङ्ख्येयगुणाः, स्वस्थाने तु द्वयेऽपि परस्परं तुल्याः, तेभ्यः पूर्वविदेहापरविदेहकर्मभूमकमनुष्यनपुंसकाः सङ्ख्येयगुणाः, स्वस्थाने तु द्वयेऽपि परस्परं तुल्याः, युक्तिः सर्वत्रापि तथैवानुसर्तव्या ॥ सम्प्रति नैरथिकतिर्यगमनुष्यविषयमल्पबहुत्वमाह—‘एएसि णं भंते!’ इत्यादि, सर्वस्तोका अधःसप्तमपृथिवीनैरथिकनपुंसकाः, तेभ्यः षष्ठपञ्चमचतुर्थतृतीयद्वितीयपृथिवीनैरथिकनपुंसका यथोत्तरमसङ्ख्येयगुणाः, द्वितीयपृथिवीनैरथिकनपुंसकेभ्योऽन्तरद्वीपजमनुष्यनपुंसका असङ्ख्येयगुणाः, एतदसङ्ख्येयगुणत्वं संमूर्च्छनजमनुष्यापेक्षं, तेषां नपुंसकत्वदितावतां च तत्र संमूर्च्छनसम्भवात्,

तेभ्यो देवकुरुत्तरकुर्वकर्मभूमकमनुष्यनपुंसका हरिवर्षरम्यकवर्षाकर्मभूमकमनुष्यनपुंसका हैभवतहैरण्यवताकर्मभूमकमनुष्यनपुंसका
भरतैरावतकर्मभूमकमनुष्यनपुंसकाः पूर्वविदेहापरविदेहकर्मभूमकमनुष्यनपुंसका यथोत्तरं सङ्ख्येयगुणाः, स्वस्थानचिन्तायां तु द्वयेऽपि
परस्परं तुल्याः, पूर्वविदेहापरविदेहकर्मभूमकमनुष्यनपुंसकेभ्योऽस्यां प्रत्यक्षत उपलभ्यमानायां रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरयिकनपुंसका
असङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यः खचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका असङ्ख्येयगुणाः, जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका जलचर-
पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका यथोत्तरं सङ्ख्येयगुणाः, जलचरपञ्चेन्द्रियनपुंसकेभ्यश्चतुरिन्द्रियत्रीन्द्रियद्वीन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका
विशेषाधिकाः, द्वीन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकेभ्यस्तेजस्काथिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका असङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यः पृथिव्यम्बुवायुतिर्यग्यो-
निकनपुंसका यथोत्तरं विशेषाधिकाः, वाय्वेकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकेभ्यो वनस्पतिकाथिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका अनन्तगुणाः,
युक्तिः सर्वत्रापि प्रागुक्तानुसारेण स्वयं भावनीया ॥ सम्प्रति नपुंसकवेदकर्मणो बन्धस्थितिं नपुंसकवेदस्य प्रकारं चाह—

णपुंसकवेदस्स णं भंते! कम्मस्स केवइयं कालं बंधठिई पन्नत्ता?, गोयमा! जह० सागरोवमस्स
दोन्नि सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागेण ऊणगा उक्को० वीसं सागरोवमकोडाको-
डीओ, दोण्णि य वाससहस्साई अवाधा, अवाहूणिया कम्मठिती कम्मणिसेगो । णपुंसकवेदं णं
भंते! किंपगारे पणत्ते?, गोयमा! महाणगरदाहसमाणे पणत्ते समणालसो!, से तं णपुंसका ॥

(सू० ६१)

‘नपुंसकवेयस्स णं भंते! कम्मस्स’ इत्यादि, प्राग्वद्भावनीयं, नवरं महानगरदाहसमानमिति सर्वावस्थासु सर्वप्रकारं, मदनदाहः(समान)

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ८२ ॥

इत्यर्थः ॥ सम्प्रत्यष्टावरूपबहुत्वानि वक्तव्यानि, तद्यथा—प्रथमं सामान्येन तिर्यक्क्षीपुरुषनपुंसकप्रतिबद्धम्, एवमेव मनुष्यप्रतिबद्धं द्वितीयं, देवक्षीपुरुषनारकनपुंसकप्रतिबद्धं तृतीयं, सकलसम्मिश्रं चतुर्थं, जलचर्यादिविभागतः पञ्चमं, कर्ममूभिजादिमनुष्यख्यादि-विभागतः षष्ठं, भवनवास्यादिदेव्यादिविभागतः सप्तमं, जलचर्यादिविजातीयव्यक्तिव्यापकमष्टमं, तत्र प्रथममभिधित्सुराह—

एतेसि णं भंते! इत्थीणं पुरिसाणं नपुंसकाण य कतरेरहित्तो अप्पा वा ४?, गोयमा! सब्व-
त्थोवा पुरिसा इत्थीओ संखि० णपुंसका अणंत०। एतेसि णं भंते! तिरिक्खज्जोणिइत्थीणं तिरि-
क्खज्जोणियपुरिसाणं तिरिक्खज्जोणियणपुंसकाण य कयरे र हित्तो अप्पा वा ४?, गोयमा! सब्वत्थो-
वा तिरिक्खज्जोणियपुरिसा तिरिक्खज्जोणिइत्थीओ असंखे० तिरिक्खज्जो० णपुंसगा अणंतगुणा ॥
एतेसि णं भंते! मणुस्सिस्सत्थीणं मणुस्सपुरिसाणं मणुस्सणपुंसकाण य कयरे र हित्तो अप्पा वा ४?,
गोयमा! सब्व० मणुस्सपुरिसा मणुस्सिस्सत्थीओ संखे० मणुस्सणपुंसका असंखेज्जगुणा ॥ एतेसिणं
भंते! देवित्थीणं देवपुरिसाणं णेरइयणपुंसकाण य कयरे र हित्तो अप्पा वा ४?, गोयमा! सब्वत्थोवा
णेरइयणपुंसका देवपुरिसा असं० देवित्थीओ संखेज्जगुणाओ ॥ एतेसि णं भंते! तिरिक्खज्जोणि-
त्थीणं तिरिक्खज्जोणियपुरिसाणं तिरिक्खज्जो० णपुंसकाणं मणुस्सिस्सत्थीणं मणुस्सपुरिसाणं मणुस्सन-
पुंसकाणं देवित्थीणं देवपुरिसाणं णेरइयणपुंसकाण य कतरे र हित्तो अप्पा वा ४?, गोयमा! सब्व-
त्थोवा मणुस्सपुरिसा मणुस्सिस्सत्थीओ संखे० मणुस्सणपुंसका असं० णेरइयणपुंसका असं० तिरि-

२ प्रतिपत्तौ
नपुंसके
बन्ध-
स्थितिः
प्रकारश्च
सू० ६१
वेदानाम-
ल्पबहुत्वं
सू० ६२

॥ ८२ ॥

क्वजोणियपुरिसा असं० तिरिक्खजोणित्थियाओ संखेज्ज० देवपुरिसा असं० देवित्थियाओ संखि०
 तिरिक्खजोणियणपुंसका अणंतगुणा ॥ एतेसि णं भंते ! तिरिक्खजोणित्थीणं जलयरीणं थलयरीणं
 खहयरीणं तिरिक्खजोणियपुरिसाणं जलयराणं थलयराणं खहयराणं तिरिक्खजो० णपुंसकाणं
 एगिंदियतिरिक्खजोणियणपुंसकाणं पुढविकाइयएगिंदियतिरिक्खजो० णपुंसकाणं जाव वणस्स-
 तिकाइय० वेइंदियतिरिक्खजोणियणपुंसकाणं तेइंदिय० चडरिंदिय० पंचेदियतिरिक्खजोणियणपुंस-
 काणं जलयराणं थलयराणं खहयराणं कतरे २ हितो जाव विसेसाहिया वा?, गोयमा ! सन्वत्थोवा ख-
 हयरतिरिक्खजोणियपुरिसा खहयरतिरिक्खजोणित्थियाओ संखेज्ज० थलयरपंचिंदियतिरिक्ख-
 जोणियपुरिसा संखे० थलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणित्थियाओ संखे० जलयरतिरिक्खजो० पुरिसा
 संखि० जलयरतिरिक्खजोणित्थियाओ संखेज्जगु० खहयरपंचिंदियतिरिक्खजो० णपुंसका असंखे०
 थलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणि० नपुंसगा संखि० जलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणियणपुंसका संखे०
 चडरिंदियतिरि० विसेसाहिया तेइंदियणपुंसका विसेसाहिया वेइंदियणपुंसका विसेसा० ते-
 उक्काइयएगिंदियतिरिक्खजोणियणपुंसका असं० पुढवि० णपुंसका० विसेसाहिया आड० विसे-
 साहिया वाड० विसेसा० वणप्फति० एगिन्दियणपुंसका अणंतगुणा ॥ एतेसि णं भंते ! मणु-
 स्सित्थीणं कम्मभूमियाणं अकम्मभूमगाणं अंतरदीवियाणं मणुस्सपुरिसाणं कम्मभूमकाणं

अकम्मभूमकाणं अंतरदीवकाणं मणुस्सणपुंसकाणं कम्मभूमाणं अकम्म० अंतरदीविकाण य कयरे
२ हित्तो अप्पा वा ४?, गोयमा! अंतरदीवगा मणुस्सिस्थियाओ मणुस्सपुरिसा[ण] य एते णं
दुन्नि य तुल्लावि सब्वत्थोवा देवकुरुउत्तरकुरुअकम्मभूमगमणुस्सिस्थियाओ मणुस्सपुरिसा एते णं
दोन्निवि तुल्ला संखे० हरिवासरम्मवासअकम्मभूमकमणुस्सिस्थियाड मणुस्सपुरिसा य एते[सि] णं
दोन्निवि तुल्ला संखे० हेमवतहेरणवतअकम्मभूमकमणुस्सिस्थियाओ मणुस्सपुरिसा[ण] य दोवि
तुल्ला संखे० भरहेरवतकम्मभूमगमणुस्सपुरिसा दोवि संखे० भरहेरवतकम्ममणुस्सिस्थियाओ
दोवि संखे० । पुव्वविदेहअवरविदेहकम्मभूमगमणुस्सपुरिसा दोवि संखे० पुव्वविदेहअवरविदे-
हकम्मभूमगमणुस्सिस्थियाओ दोवि संखे० । अंतरदीवगमणुस्सणपुंसका असंखे० देवकुरुउत्तर-
कुरुअकम्मभूमकमणुस्सणपुंसका दोवि संखेज्जगुणा [ए] तहेव जाव पुव्वविदेहकम्मभूमकमणुस्सण-
पुंसका दोवि संखेज्जगुणा ॥ एतासि णं भंते! देवित्थीणं भवणवासीणीणं वाणमन्तरीणीणं
जोइसिणीणं वेमाणिणीणं देवपुरिसाणं भवणवासिणं जाव वेमाणियाणं सोधम्मकाणं जाव
गेवेल्लाकाणं अणुत्तरोववातियाणं णेरइयणपुंसकाणं रयणप्पभापुढविणेरइयणपुंसगाणं जाव अहे-
सत्तमपुढविनेरइय० कतरे २ हित्तो अप्पा वा ४?, गोयमा! सब्वत्थोवा अणुत्तरोववातियदे-
वपुरिसा उवरिमगेवेल्लादेवपुरिसा संखेज्जगुणा तं चैव जाव आणते कप्पे देवपुरिसा संखेज्जगुणा,

अहेसत्तमाए पुढवीए णेरइयणपुंसका असंखेज्जगुणा, छट्ठीए पुढवीए नेरइय० असंखेज्जगुणा स-
 हस्सारे कप्पे देवपुरिसा असंखेज्जगुणा महासुक्के कप्पे देवा असंखेज्जगुणा पंचमाए पुढवीए नेर-
 इयणपुंसका असंखेज्जगुणा लंतए कप्पे देवा असंखेज्जगुणा चडत्थीए पुढवीए नेरइया असंखेज्जगुणा
 वंभलोए कप्पे देवपुरिसा असंखेज्जगुणा तच्चाए पुढवीए नेरइय० असंखेज्जगुणा माहिंदे कप्पे देवपु-
 रिसा असंखेज्जगुणा सणकुमारकप्पे देवपुरिसा असंखेज्जगुणा दोच्चाए पुढवीए नेरइया असंखे-
 ज्जगुणा, इसाणे कप्पे देवपुरिसा असंखेज्जगुणा ईसाणे कप्पे देवित्थियाओ संखेज्जगुणाओ, सो-
 धम्मे(कप्पे) देवपुरिसा संखेज्ज० सोधम्मे कप्पे देवित्थियाओ संखे० भवणवासिदेवपुरिसा असंखेज्ज-
 गुणा भवणवासिदेवित्थियाओ संखेज्जगुणाओ इमीसे रयणप्पभापुढवीए नेरइया असंखेज्जगुणा
 वाणमंतरदेवपुरिसा असंखेज्जगुणा वाणमंतरदेवित्थियाओ संखेज्जगुणाओ जोतिसियदेवपुरिसा
 संखेज्जगुणा जोतिसियदेवित्थियाओ संखेज्जगुणा ॥ एतासि णं भंते! तिरिक्खजोणित्थीणं जल-
 यरीणं थलयरीणं खहयरीणं तिरिक्खजोणियपुरिसाणं जलयराणं थलयराणं खहयराणं तिरिक्ख-
 जोणियणपुंसकाणं एगिंदियतिरिक्खजोणियणपुंसकाणं पुढविकाइयएगिंदियति० जो० णपुंसकाणं
 आडक्काइयएगिंदिय० जो० णपुंसकाणं जाव वणस्सतिकाइयएगिंदियति० जो० णपुंसकाणं बेइदि-
 यति० जो० णपुंसकाणं तेइदियति० जो० णपुंसकाणं चडरिंदियति० जो० नपुंसकाणं पंचेदियति०

जो० णपुंसकाणं जलयराणं खलयराणं मणुस्सिस्थीणं कम्मभूमियाणं अकम्मभूमियाणं अंतरदीवियाणं मणुस्सपुरिसाणं कम्मभूमियाणं अकम्म० अंतरदीवयाणं मणुस्सणपुंसकाणं कम्मभूमिकाणं अकम्मभूमिकाणं अंतरदीवकाणं देविस्थीणं भवणवासिणीणं वाणमंतरीणीणं जोत्ति-
सिणीणं वेमाणिणीणं देवपुरिसाणं भवणवासिणीणं जोत्तिसियाणं वेमाणियाणं सोधम्मकाणं जाव गेवेज्जकाणं अणुत्तरोववातियाणं नेरइयणपुंसकाणं रयणप्पभापुढविनेरइयनपु-
सकाणं जाव अहेसत्तमपुढविणेरइयणपुंसकाण य कयरे २ हिन्तो अप्पा वा ४?, गोयमा! अंत-
रदीवअकम्मभूमकमणुस्सिस्थीओ मणुस्सपुरिसा य, एते णं दोवि तुल्ला सब्वत्थोवा, देवकुलुत्तर-
कुरुअकम्मभूमगमणुस्सइत्थीओ पुरिसा य एते णं दोवि तुल्ला संखे० एवं हरिवासरम्मगवास०
एवं हेमवत्तेरणवयभरेहेरवयकम्मभूमगमणुस्सपुरिसा दोवि संखे० भरेहेरवतकम्म० मणुस्सिस्थी-
ओ दोवि संखे० पुब्बविदेहअवरविदेहकम्मभूमकमणुस्सपुरिसा दोवि संखे०, पुब्बविदेहअवरविदे-
हकम्म० मणुस्सिस्थियाओ दोवि संखे० अणुत्तरोववातियदेवपुरिसा असंखेज्जगुणा उवरिमगेवेज्जा
देवपुरिसा संखे० जाव आणते कप्पे देवपुरिसा संखे० अधेसत्तमाए पुढवीए नेरइयणपुंसका अ-
संखे० छट्ठीए पुढवीए नेरइयनपुंसका असं० सहस्सारे कप्पे देवपुरिसा असंखे० महासुक्के कप्पे देव०
असं० पंचमाए पुढवीए नेरइयनपुंसका असं० लंतए कप्पे देवपु० असं० चउत्थीए पुढवीए नेरइ-

यनपुंसका असं० बंभलोए कप्पे देवपुरिसा असं० तच्चाए पुढवीए नेरइयण० असं० माहिंदे कप्पे
देवपु० असंखे० सणकुमारे कप्पे देवपुरिसा असं० दोच्चाए पुढवीए नेरइयनपुंसका असं० अंत-
रदीवगअकम्मभूमगमणुस्सणपुंसका असंखे० देवकुरुत्तरकुरुअकम्मभूमगमणुस्सणपुंसका दोवि
संखे० एवं जाव विदेहत्ति, ईसाणे कप्पे देवपुरिसा असं० ईसाणकप्पे देवित्थियाओ संखे०
सोधम्भे कप्पे देवपुरिसा संखे० सोहम्मे कप्पे देवित्थियाओ संखे० भवणवासिदेवपुरिसा
असंखे० भवणवासिदेवित्थियाओ संखिज्जगुणाओ इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए नेरइयणपुंसका
असं० खहयरतिरिक्खजोणियपुरिसा संखे० ज्जगुणा खहयरतिरिक्खजोणित्थियाओ संखे० थलय-
रतिरिक्खजोणियपुरिसा संखे० थलयरतिरिक्खजोणित्थियाओ संखे० जलयरतिरिक्खपुरिसा
संखे० जलयरतिरिक्खजोणित्थियाड संखे०, वाणमंतरदेवपुरिसा संखे० वाणमंतरदेवित्थियाओ
संखे० जोतिसियदेवपुरिसा संखे० जोतिसियदेवित्थियाओ संखे० खहयरपंचेदियतिरिक्खजो-
णियणपुंसा संखे० थलयरणपुंसका संखे० जलयरणपुंसका संखे० चतुरिंदियणपुंसका विसे-
साहिया तेइंदिय० विसेसा० बेइंदिय० विसेसा० तेडक्काइयएगिंदियतिरिक्खजोणियणपुंसका
असं० पुढवी० विसेसा० आऊ० विसेसा० वाऊ० विसेसा० वणप्फतिकाइयएगिंदियतिरिक्ख-
जो० णपुंसका अणंतगुणा ॥ (सू० ६२)

‘एयासि णं भंते ! तिरिख्वजोणियइत्थीणं’ इत्यादि, सर्वस्तोकास्तिर्यक्पुरुषाः, तेभ्यस्तिर्यक्स्त्रियः सद्ध्येयगुणास्त्रिगुणत्वात्, ताभ्यस्तिर्यग्नपुंसका अनन्तगुणाः, निगोदजीवानामनन्तान्तत्वात् ॥ सम्प्रति द्वितीयमल्पवहुत्वमाह—‘एयासि णं भंते !’ इत्यादि, सर्वस्तोका मनुष्यपुरुषाः सद्ध्येयकोटीकोटीप्रमाणत्वात्, तेभ्यो मनुष्यस्त्रियः सप्तविंशतिगुणत्वात्, ताभ्यो मनुष्यनपुंसका असद्ध्येयगुणाः श्रेण्यसद्ध्येयभागतत्प्रदेशराशिप्रमाणत्वात् ॥ सम्प्रति तृतीयमल्पवहुत्वमाह—‘एयासि णं भंते ! देवित्थीणं’मित्यादि, सर्वस्तोका नैरयिकनपुंसका अङ्गुलमात्रक्षेत्रप्रदेशराशौ स्वप्रथमवर्गमूलेन गुणिते यावान् प्रदेशराशिर्भवति तावत्प्रमाणासु धनीकृतस्य लोकस्य एकप्रादेशिकीषु श्रेणिषु यावन्तो नभःप्रदेशस्तावत्प्रमाणत्वात्, तेभ्यो देवपुरुषा असद्ध्येयगुणा असद्ध्येययोजनकोटीकोटीप्रमाणायां सूचौ यावन्तो नभःप्रदेशस्तावत्प्रमाणासु धनीकृतस्य लोकस्य एकप्रादेशिकीषु श्रेणिषु यावन्त आकाशप्रदेशस्तावत्प्रमाणत्वात्, तेभ्यो देवस्त्रियः सद्ध्येयगुणा द्वात्रिंशद्गुणत्वात् ॥ सम्प्रति सकलसन्निभं चतुर्थमल्पवहुत्वमाह—‘एयासि णं’मित्यादि, सर्वस्तोका मनुष्यपुरुषास्तेभ्यो मनुष्यस्त्रियः सद्ध्येयगुणाः, ताभ्यो मनुष्यनपुंसका असद्ध्येयगुणाः, अत्र युक्तिः प्रागुक्ता, तेभ्यो नैरयिकनपुंसका असद्ध्येयगुणा असद्ध्येयश्रेण्याकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्यस्तिर्यग्योनिकपुरुषा असद्ध्येयगुणाः प्रतरासद्ध्येयभागवत्त्यसद्ध्येयश्रेणिगताकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्यस्तिर्यग्योनिकस्त्रियः सद्ध्येयगुणास्त्रिगुणत्वात्, ताभ्यो देवपुरुषाः सद्ध्येयगुणाः प्रभूततरप्रतरासद्ध्येयभागवत्त्यसद्ध्येयश्रेणिगताकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्यो देवस्त्रियः सद्ध्येयगुणा द्वात्रिंशद्गुणत्वात्, ताभ्यस्तिर्यग्योनिकनपुंसका अनन्तगुणा निगोदजीवानामनन्तान्तत्वात् ॥ सम्प्रति जलचर्यादिविभागतः पञ्चममल्पवहुत्वमाह—‘एयासि णं भंते !’ इत्यादि, सर्वस्तोकाः खचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकपुरुषाः, तेभ्यः खचरतिर्यग्योनिकस्त्रियः सद्ध्येयगुणास्त्रिगुणत्वात्, ताभ्यः स्थल-

चरतिर्यग्योनिकपुरुषाः सङ्क्षेयगुणाः, तेभ्यस्तत्स्त्रियः सङ्क्षेयगुणास्त्रिगुणत्वात्, ताभ्यो जलचरतिर्यग्योनिकपुरुषाः सङ्क्षेयगुणाः, तेभ्यो जलचरतिर्यग्योनिकस्त्रियः सङ्क्षेयगुणास्त्रिगुणत्वात्, ताभ्यः खचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका असंख्येयगुणाः, तेभ्यः स्थलचरजलचरतिर्यग्योनिकनपुंसका यथाक्रमं सङ्क्षेयगुणाः, ततश्चतुरिन्द्रियत्रीन्द्रियद्वीन्द्रिया यथोत्तरं विशेषाधिकाः, ततस्तेजःकायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका असङ्क्षेयगुणाः, ततः पृथिव्यम्बुवायुकायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका यथोत्तरं विशेषाधिकाः, ततो वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका अनन्तगुणाः ॥ सम्प्रति कर्मभूमिजादिमनुष्यस्त्रयादिविभागतः षष्ठमल्पबहुत्वमाह—'एयासि णं भंते !' इत्यादि, सर्वस्त्रोका अन्तरद्वीपकमनुष्यस्त्रियोऽन्तरद्वीपकमनुष्यपुरुषाश्च, एते च द्वयेऽपि परस्परं तुल्याः, तत्रलक्ष्मीपुंसानां युगलधर्मोपेतत्वात्, तेभ्यो देवकुरुत्तरकुर्वकर्मभूमकमनुष्यस्त्रियो मनुष्यपुरुषाश्च सङ्क्षेयगुणाः, युक्तिरत्र प्रागेवोक्ता, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्याः, एवं हरिवर्षस्यकपुरुषस्त्रियो हैमवतैहरण्यवतमनुष्यपुरुषस्त्रियश्च यथोत्तरं सङ्क्षेयगुणाः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्याः, ततो भरतैरावतकर्मभूमकमनुष्या द्वयेऽपि सङ्क्षेयगुणाः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्याः, तेभ्यो भरतैरावतकर्मभूमकमनुष्यस्त्रियो द्वय्योऽपि सङ्क्षेयगुणाः, सप्तविंशतिगुणत्वात्, सप्तविंशतिगुणत्वात्, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्याः, ताभ्यः पूर्वविदेहापरविदेहकर्मभूमकमनुष्यपुरुषा द्वयेऽपि सङ्क्षेयगुणाः, स्वस्थाने परस्परं तुल्याः, तेभ्यः पूर्वविदेहापरविदेहकर्मभूमकमनुष्यस्त्रियो द्वय्योऽपि सङ्क्षेयगुणाः, सप्तविंशतिगुणत्वात्, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्याः, तेभ्योऽन्तरद्वीपकमनुष्यनपुंसका असङ्क्षेयगुणाः, श्रेण्यसङ्क्षेयभागागताकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्यो देवकुरुत्तरकुर्वकर्मभूमकमनुष्यनपुंसका द्वयेऽपि सङ्क्षेयगुणाः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्याः, ततो हरिवर्षस्यकवर्षाकर्मभूमकमनुष्यनपुंसका द्वयेऽपि सङ्क्षेयगुणाः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्याः, तेभ्यो हैमवतैहरण्यवतकर्मभूमकमनुष्यनपुंसका

द्वयेऽपि सङ्क्षेयगुणाः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्याः, तेभ्यो भरतैरावतकर्मभूमकमनुष्यनपुंसका द्वयेऽपि सङ्क्षेयगुणाः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्याः, तेभ्योऽपि पूर्वीविदेहापरविदेहकर्मभूमकमनुष्यनपुंसका द्वयेऽपि सङ्क्षेयगुणाः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्याः ॥ सम्प्रति भवनवास्थादिदेव्यादिविभागतः सप्तममल्पबहुत्वमाह—‘एयासि णं भंते ! देवित्थीणं भवणवासिणीण’मित्यादि, सर्वस्तोका अनुत्तरोपपातिका देवपुरुषाः, तत उपरितनत्रैवेयकमध्यमत्रैवेयकाधस्तनत्रैवेयकाच्युतारणप्राणतानतकल्पदेवपुरुषा यथोत्तरं सङ्क्षेयगुणाः, ततोऽधःसप्तमषष्ठपृथिवीनैरधिकनपुंसकसहस्रारमहाशुक्रकल्पदेवपुरुषपञ्चमपृथिवीनैरधिकनपुंसकलान्तककल्पदेवपुरुषचतुर्थपृथिवीनैरधिकनपुंसकब्रह्मलोककल्पदेवपुरुषतृतीयपृथिवीनैरधिकनपुंसकमाहेन्द्रसनत्कुमारकल्पदेवपुरुषद्वितीयपृथिवीनैरधिकनपुंसका यथोत्तरमसङ्क्षेयगुणाः, तत ईशानकल्पदेवपुरुषा असङ्क्षेयगुणाः, तेभ्य ईशानकल्पदेवस्त्रियः सङ्क्षेयगुणाः, द्वात्रिंशद्गुणत्वात्, ततः सौधर्मकल्पदेवपुरुषाः सङ्क्षेयगुणाः, तेभ्योऽपि सौधर्मकल्पदेवस्त्रियः सङ्क्षेयगुणाः, द्वात्रिंशद्गुणत्वात्, तेभ्यो भवनवासिदेवपुरुषा असङ्क्षेयगुणाः, तेभ्यो भवनवासिदेव्यः सङ्क्षेयगुणाः, द्वात्रिंशद्गुणत्वात्, ताभ्यो रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरधिकनपुंसका असङ्क्षेयगुणाः, तेभ्यो वानमन्तरदेव्यः सङ्क्षेयगुणाः, ताभ्यो ज्योतिष्काः सङ्क्षेयगुणाः, तेभ्यो ज्योतिष्कदेवस्त्रियः संख्येयगुणाः, द्वात्रिंशद्गुणत्वात् ॥ सम्प्रति विजातीयव्यक्तियुक्त्यापकमष्टममल्पबहुत्वमाह—‘एयासि णं भंते !’ इत्यादि, सर्वस्तोका अन्तरद्वीपका मनुष्यस्त्रियो मनुष्यपुरुषाश्च, स्वस्थाने तु द्वयेऽपि तुल्याः, युगलधर्मोपेतत्वात्, एवं देवकुलरत्नकुर्वकर्मभूमकहरिवर्षरम्यकवर्षाकर्मभूमकहैमवतहैरण्यवताकर्मभूमकमनुष्यस्त्रीपुरुषा यथोत्तरं सङ्क्षेयगुणाः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्याः, तेभ्योऽपि भरतैरावतकर्मभूमकमनुष्यपुरुषा द्वयेऽपि सङ्क्षेयगुणाः, तेभ्यो भरतैरावतकर्मभूमकमनुष्यस्त्रियो द्वय्योऽपि

सह्येयगुणाः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्याः, ताभ्यः पूर्वविदेहापरविदेहकर्मभूमकमनुष्यपुरुषा द्वयेऽपि सह्येयगुणाः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्याः, तेभ्यो पूर्वविदेहापरविदेहकर्मभूमकमनुष्यस्त्रियो द्व्योऽपि सह्येयगुणाः, सप्तविंशतिगुणत्वात्, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्याः, ताभ्योऽनुत्तरोपपातिकोपरितनमैवेयकमध्यममैवेयकाधस्तनमैवेयकाच्युतारणाणतानतकल्पदेवपुरुषा यथोत्तरं सह्येयगुणाः, ततोऽधः-सप्तमष्टपृथिवीनैरधिक(न०) सहस्रारकल्पदेवपुरुषमहाशुक्रकल्पदेवपुरुषपञ्चमपृथिवीनैरधिक(न०) लान्तककल्पदेवपुरुषचतुर्थपृथिवीनैरधिकनपुंसकब्रह्मलोककल्पदेवपुरुषतृतीयपृथिवीनैरधिकनपुंसकमाहेन्द्रकल्पसनत्कुमारकल्पदेवपुरुषद्वितीयपृथिवीनैरधिकनपुंसकान्तर-द्वीपकमनुष्यनपुंसका यथोत्तरमसह्येयगुणाः, ततो देवकुरूत्तरकुर्वकर्मभूमककर्षीकर्मभूमकहैमवतहैरण्यवताकर्मभूमकभरतैरावतकर्मभूमकपूर्वविदेहापरविदेहकर्मभूमकमनुष्यनपुंसका यथोत्तरं सह्येयगुणाः, स्वस्थानेषु तु द्वये परस्परं तुल्याः, तत ईशानकल्पदेवपुरुषा असह्येयगुणाः, तत ईशानकल्पदेवस्त्रियः सौधर्मकल्पदेवपुरुषाः सौधर्मकल्पदेवस्त्रियो यथोत्तरं सह्येयगुणाः, ततो भवनवासिदेवपुरुषा असह्येयगुणाः, तेभ्यो भवनवासिदेवस्त्रियः सह्येयगुणाः, तेभ्योऽस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरधिकनपुंसका असह्येयगुणाः, ततः खचरतिर्यग्योनिकपुरुषाः खचरतिर्यग्योनिकस्त्रियः स्थलचरतिर्यग्योनिकपुरुषाः स्थलचरतिर्यग्योनिकस्त्रियो जलचरतिर्यग्योनिकपुरुषा वानमन्तरा देवपुरुषा वानमन्तरदेवस्त्रियो ज्योतिष्कदेवपुरुषा ज्योतिष्कदेवस्त्रियो यथोत्तरं सह्येयगुणाः, ततः खचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका असह्येयगुणाः, ततः स्थलचरजलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकाः क्रमेण सह्येयगुणाः, ततश्चतुरिन्द्रियत्रीन्द्रियद्वीन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका यथोत्तरं विशेषाधिकाः, ततस्तेजःकायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका असह्येयगुणाः, ततः पृथिव्यव्यायुकायिकतिर्यग्योनिकनपुंसका यथोत्तरं विशेषाधिकाः, ततो वनस्पति-

काधिकैकेन्द्रितिर्यग्योनिकनपुंसका अनन्तगुणाः, निगोदजीवानामनन्तत्वात् ॥ सम्प्रति स्त्रीपुरुषनपुंसकानां भवस्थितिमानं कायस्थि-
तिमानं च क्रमेणाभिधातुकाम आह—

इत्थीणं भंते ! केवइयं कालं ठिती पणत्ता?, गोयमा ! एगेणं आएसेणं जहा पुंविं भणियं, एवं
पुरिसस्सवि नपुंसकस्सवि, संचिहणा पुनरवि तिण्हंपि जहापुंविं भणिया, अंतरंपि तिण्हंपि जहा-
पुंविं भणियं तथा नेयव्वं ॥ (सू० ६३)

‘इत्थीणं भंते ! केवइयं कालं ठिई पणत्ता ?, इत्यादि, एतत्सर्वं प्रागुक्तवद्भावनीयम्, अपुनरुक्ता च प्राक् कयादीनां पृथक्
स्वस्वाधिकारे स्थित्यादि प्रतिपादितमिदानीं तु समुदायेनेति ॥ सम्प्रति स्त्रीपुरुषनपुंसकानामल्पबहुत्वमाह—(एयासि णं भंते ! इत्थीणं
पुरिसाणं नपुंसकाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा ४ ?, सव्वथोवा पुरिसा इत्थीओ संखेज्जगुणा नपुंसका अणंतगुणा) ‘एयासि णं
भंते ! इत्थीणं’मित्यादि, सर्वस्तोकाः पुरुषाः कयादिभ्यो हीनसङ्ख्याकत्वात्, तेभ्यः स्त्रियः सङ्ख्येयगुणाः, ताभ्यो नपुंसका अनन्त-
गुणाः, एकेन्द्रियाणामन्तानन्तसङ्ख्योपेतत्वात् । इह पुरुषेभ्यः स्त्रियः सङ्ख्येयगुणा इत्युक्तं, तत्र काः स्त्रियः स्वजातिपुरुषोपेक्षया
कतिगुणा इति प्रश्नावकाशमाशङ्क्य तन्निरूपणार्थमाह—

तिरिक्खजोणित्थियाओ तिरिक्खजोणियपुरिसेहिंतो तिगुणाड तिरुवाधियाओ मणुस्सित्थि-
याओ मणुस्सपुरिसेहिंतो सत्तावीसतिगुणाओ सत्तावीसयरुवाहियाओ देवित्थियाओ देवपुरि-
सेहिंतो बत्तीसइगुणाओ बत्तीसइरुवाहियाओ सेत्तं त्तिविधा संसारसमावणणा जीवा पणत्ता

॥ तिविहेसु होइ भेयो ठिई य संचिठ्ठणंतरऽप्पयहुं । वेदाण य बंधठिई वेओ तह किंपगारो उ
॥ १ ॥ से तं तिविहा संसारसमावन्नगा जीवा पणत्ता ॥ (सू० ६४)

‘तिरिक्खजोणित्थीओ तिरिक्खजोणियपुरिसेहितो’ इत्यादि, तिर्यग्योनिकस्त्रियस्त्रियग्योनिकपुरुषेभ्यस्त्रिगुणास्त्रिरूपाधिकाः, मनुष्यस्त्रियो मनुष्यपुरुषेभ्यः सप्तविंशतिगुणाः सप्तविंशतिरूपाधिकाः, देवपुरुषेभ्यो द्वात्रिंशद्गुणा द्वात्रिंशद्गुणास्त्रिरूपाधिकाः, उक्तं च वृद्धाचार्यैरपि—“तिगुणा तिरूवअहिया तिरियाणं इत्थिया सुणेयव्वा । सत्तावीसगुणा पुण मणुयाणं तदहिया चेव ॥ १ ॥ वत्तीसगुणा वत्तीसरूवअहिया उ होति देवाणं । देवीओ पणत्ता जिणेहिं जियरागदोसेहिं ॥ २ ॥” प्रतिपत्त्युपसंहारमाह—‘सेत्तं तिविहा संसारसमावन्नगा जीवा पणत्ता’ इति ॥ सम्प्रत्यधिकृतप्रतिपत्त्यर्थोऽधिकारसंग्रहात्तथासाह—‘तिविहेसु होइ भेओ’ इत्यादि, त्रिविधेषु वेदेषु वक्तव्येषु भवति प्रथमोऽधिकारो भेदः ततः स्थितिः तदनन्तरं ‘संचिठ्ठणं’ति सातत्येनावस्थानं तदनन्तरमन्तरं ततोऽल्पवहुत्वं ततो वेदानां बन्धस्थितिः तदनन्तरं किंप्रकारो वेद इति ॥

इति श्रीमलयगिरिविचितायां जीवाजीवाभिगमटीकायां द्वितीया प्रतिपत्तिः समाप्ता ॥ २ ॥

इति वेदत्रैविध्यनिरूपिका द्वितीया प्रतिपत्तिः ॥

तदेवमुक्त्वा द्वितीया प्रतिपत्तिः, सम्प्रति तृतीयप्रतिपत्त्यवसरः, तत्रेदमादिसूत्रम्—

तत्थ जे ते एवमाहंसु चउव्विधा संसारसमावणणा जीवा पणत्ता ते एवमाहंसु, तंजहा—ने-
रइया त्तिरिक्खजोणिया मणुस्सा देवा ॥ (सू० ६५) । से किं तं नेरइया ?, २ सत्तविधा पणत्ता,
तंजहा—पढमापुढविनेरइया दोच्चापुढविनेरइया तच्चापुढविनेर० चउत्थापुढवीनेर० पंचमापु० ने-
रइ० छट्ठापु० नेर० सत्तमापु० नेरइया ॥ (सू० ६६) । पढमा णं भंते! पुढवी किंनामा किंगोत्ता
पणत्ता?, गोयमा! णामेणं घम्मा गोत्तेणं रयणप्पभा । दोच्चा णं भंते! पुढवी किंनामा किंगोत्ता
पणत्ता?, गोयमा! णामेणं वंसा गोत्तेणं सक्करप्पभा, एवं एतेणं अभिलावेणं सव्वासिं पुच्छा,
णामाणि इमाणि से लातव्वा(णि), (सेला तईया) अंजणा चउत्थी रिट्ठा पंचमी मघा छट्ठी माघवती
सत्तमा, (जाव) तंमतमागोत्तेणं पणत्ता । (सू० ६७) । इमा णं भंते! रयणप्पभापुढवी केवतिया बाह-
ल्लेणं पणत्ता?, गोयमा! इमा णं रयणप्पभापुढवी असिउत्तरं जोधणसयसहस्सं बाहल्लेणं पणत्ता,
एवं एतेणं अभिलावेणं इमा गाहा अणुगंतव्वा—आसीतं बत्तीसं अट्ठावीसं तहेव वीसं च ।
अट्ठारस सोलसणं अट्ठत्तरमेव हिट्ठिमिया ॥ ? ॥ (सू० ६८)

‘तत्थ जे ते एवमाहंसु चउव्विहा’ इत्यादि, ‘तत्र’ तेषु दशसु प्रतिपत्तिमत्सु मध्ये ये ते आचार्या एवमाख्यातवन्तश्चतुर्विधाः
संसारसमापन्ना जीवाः प्रज्ञास्ते एवमाख्यातवन्तस्तद्यथा—नैरयिकास्तिर्यग्योत्तिका मनुष्या देवाः ॥ ‘से किं तं’मित्यादि, अथ के ते

नैरथिकाः?, सूरिराह—नैरथिकाः सप्तविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—प्रथमायां पृथिव्यां नैरथिकाः प्रथमपृथिवीनैरथिका इत्यर्थः, एवं सर्वत्र
 भावनीयम् ॥ सम्प्रति प्रतिपृथिवि नामगोत्रं वक्तव्यं, तत्र नामगोत्रयोरयं विशेषः—अनादिकालसिद्धमन्वर्थरहितं नाम सान्वर्थं तु
 नाम गोत्रमिति, तत्र नामगोत्रप्रतिपादनार्थमाह—“इमा णं (पठमा णं) भंते!” इत्यादि, इयं भदन्त! रत्नप्रभापृथिवी ‘किंनामा’
 किमनादिकालप्रसिद्धान्वर्थरहितनामा? ‘किं गोत्रा?’ किमन्वर्थयुक्तनामा?, भगवानाह—गौतम! नाम्ना घर्मेति प्रज्ञप्ता गोत्रेण रत्न-
 प्रभा, तथा चान्वर्थमुपदर्शयन्ति पूर्वसूरयः—रत्नानां प्रभा—बाहुल्यं यत्र सा रत्नप्रभा रत्नवहुलेति भावः, एवं शेषसूत्राण्यपि प्रतिपृ-
 थिवि प्रश्ननिर्वचनरूपाणि भावनीयानि, नवरं शर्कराप्रभादीनामियमन्वर्थभावना—शर्कराणां प्रभा—बाहुल्यं यत्र सा शर्कराप्रभा, एवं
 बालुका प्रभा पङ्कप्रभा इत्यपि भावनीयं, तथा धूमस्यैव प्रभा यस्याः सा धूमप्रभा, तथा तमसः प्रभा—बाहुल्यं यत्र सा तमःप्रभा,
 तमस्तमस्य—प्रकृष्टतमसः प्रभा—बाहुल्यं यत्र सा तमस्तमप्रभा, अत्र केषुचित्पुस्तकेषु सङ्ग्रहणिगाथे—“घम्सा वंसा सेला अंजण रिद्धा
 मघा य माघवती । सत्तण्हं पुढवीणं एए नामा उ नायव्वा ॥ १ ॥ रयणा सक्कर वालुय पंका धूमा तमा [य] तमतमा य । सत्तण्हं
 पुढवीणं एए गोत्ता मुणेयव्वा ॥ २ ॥” अधुना प्रतिपृथिवि बाहुल्यमभिधित्सुराह—“इमा णं भंते!” इत्यादि, इयं भदन्त! रत्नप्रभा
 पृथिवी कियद्बाहुल्येन प्रज्ञप्ता?, अत्र गोत्रेण प्रश्नो नाम्नो गोत्रं प्रधानतरं प्रधानेन च प्रश्नाद्युपपन्नमिति न्यायप्रदर्शनार्थः, उक्तञ्च
 —“न हीना वाक् सदा सता”मिति, भगवानाह—“अशीत्युत्तरम्” अशीतियोजनसहस्राभ्यधिकं योजनशतसहस्रं बाहुल्येन प्रज्ञप्ता ।
 एवं सर्वाण्यपि सूत्राणि भावनीयानि, अत्र सङ्ग्रहणिगाथा—“आसीयं वत्तीसं अट्टावीसं च होइ वीसं च । अट्टारस सोलसगं अट्टो-
 त्तरमेव हिट्ठिमिया ॥ १ ॥”

इमा णं भंते! रयणप्पभापुढवी कतिविधा पणत्ता?, गोयमा! तिविहा पणत्ता, तंजहा—खरकंडे पंकबहुले कंडे आवबहुले कंडे ॥ इमीसे णं भंते! रय० पुढ० खरकंडे कतिविधे पणत्ते?, गोयमा! सोलसविधे पणत्ते, तंजहा—रयणकंडे १ वइरे २ वेरुलिए ३ लोहितक्खे ४ मसारगल्ले ५ हंसगब्भे ६ पुलए ७ सोयंधिए ८ जोतिरसे ९ अंजणे १० अंजणपुलए ११ रयत्ते १२ जातरूवे १३ अंके १४ फलिहे १५ रिट्ठे १६ कंडे ॥ इमीसे णं भंते! रयणप्पभापुढवीए रयणकंडे कतिविधे पणत्ते?, गोयमा! एगागारे पणत्ते, एवं जाव रिट्ठे। इमीसे णं भंते! रयणप्पभापुढवीए पंकबहुले कंडे कतिविधे पणत्ते?, गोयमा! एकागारे पणत्ते। एवं आवबहुले कंडे कतिविधे पणत्ते?, गोयमा! एकागारे पणत्ते। सक्करप्पभाए णं भंते! पुढवी कतिविधा पणत्ता?, गोयमा! एकागारा पणत्ता, एवं जाव अहेसत्तमा ॥ (सू० ६९)

‘इमा णं भंते’ इत्यादि इयं भदन्त! रत्नप्रभा पृथिवी ‘कतिविधा’ कतिप्रकारा कतिविभागा प्रज्ञप्ता?, भगवानाह—गौतम! ‘त्रिविधा’ त्रिविभागा प्रज्ञप्ता, तद्यथा—‘खरकाण्ड’मित्यादि, काण्डं नाम विशिष्टो भूभागः, खरं—कठिनं, पङ्कबहुलं ततोऽवबहुलं चान्व-
र्थतः प्रतिपत्तव्यं, क्रमश्चैतेपामेवमेव, तद्यथा—प्रथमं खरकाण्डं तदनन्तरं पङ्कबहुलं ततोऽवबहुलमिति ॥ ‘इमीसे णं भंते’ इत्यादि,
अस्यां भदन्त! रत्नप्रभायां पृथिव्यां खरकाण्डं कतिविधं प्रज्ञप्तं?, भगवानाह—गौतम! ‘षोडशविधं’ षोडशविभागं प्रज्ञप्तं, तद्यथा
—‘रयणे’ इति, पदैकदेशे पदसमुदायोपचाराद् रत्नकाण्डं तच्च प्रथमं, द्वितीयं वज्रकाण्डं, तृतीयं वैदूर्यकाण्डं, चतुर्थं लोहितकाण्डं,

पञ्चमं मसारगल्लकाण्डं, षष्ठं हंसगर्भकाण्डं, सप्तमं पुलककाण्डम्, अष्टमं सौगन्धिककाण्डं, नवमं ज्योतीरसकाण्डं, दशममञ्जनकाण्डम्, एकादशमञ्जनपुलककाण्डं, द्वादशं रजतकाण्डं, त्रयोदशं जातरूपकाण्डं, चतुर्दशमङ्ककाण्डं, पञ्चदशं स्फटिककाण्डं षोडशं रिष्टरत्नकाण्डं, तत्र रत्नानि—कर्कतनादीनि तत्प्रधानं काण्डं रत्नकाण्डं, वज्ररत्नप्रधानं काण्डं वज्रकाण्डम्, एवं शेषाण्यपि, एकैकं च काण्डं योजनसहस्रवाहल्यम् ॥ 'इमीसे णं भंते' इत्यादि, अस्यां भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां रत्नकाण्डं 'कतिविधं' कतिप्रकारं कतिविभागमिति भावः प्रज्ञप्तं ?, भगवानाह—एकाकारं प्रज्ञप्तं । एवं शेषकाण्डविषयाण्यपि प्रश्ननिर्वचनसूत्राणि क्रमेण भावनीयानि । एवं पङ्कबहुलबहुलविषयाण्यपि । 'दोच्चा णं भंते' इत्यादि, द्वितीयादिपृथिवीविषयाणि सूत्राणि पाठसिद्धानि ॥ सम्प्रति प्रतिपृथिवीनरकावाससस्यप्रतिपादनार्थमाह—

इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए केवइया निरयावाससयसहस्सा पणत्ता ?, गोयमा ! तीसं निरयावाससयसहस्सा पणत्ता, एवं एतेणं अभिलवेणं सव्वासिं पुच्छा, इमा गाहा अणुगं-तव्वा—तीसा य पणवीसा पणरस दसेव तिणिण य हवंति । पंचूणसयसहस्सं पंचेव अणुत्तराणरगा ॥ १ ॥ जाव अहेसत्तमाए पंच अणुत्तरा महत्तिमहालया महाणरगा पणत्ता, तंजहा—काले महाकाले रोरुए महारोरुए अपत्तिट्ठाणे ॥ (सू० ७०) । अत्थि णं भंते ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए अहे घणोदधीति वा घणवातेति वा तणुवातेति वा ओवासंतरेति वा ?, हंता अत्थि, एवं जाव अहे सत्तमाए ॥ (सू० ७१)

‘इमीसे णं भंते’ इत्यादि, सुगमं, नवरमियमत्र सद्ब्रह्मणिगाथा—“तीसा य पण्णवीसा पणरस दस चैव सयसहस्साइ । तिणेणं पंचूणं पंचेव अणुत्तरा निरया ॥ १ ॥” अधःसप्तम्यां च पृथिव्यां कालादयो महानरका अप्रतिष्ठानाभिधस्य नरकस्य पूर्वोदिक्रमेण, उक्तञ्च—“पुव्वेण होइ कालो अवरेणं अप्पइह्ठ महकालो । रोरू दाहिणपासे उत्तरपासे महारोरू ॥ १ ॥” रत्नप्रभादिषु च तमःप्रभापर्यन्तासु षट्सु पृथिवीषु प्रत्येकं नरकावासा द्विविधाः, तद्यथा—आवलिकाप्रविष्टाः प्रकीर्णकरूपाश्च, तत्र रत्नप्रभायां पृथिव्यां त्रयोदश प्रस्तटाः; प्रस्तटा नाम वैश्वभूमिकाकल्पाः; तत्र प्रथमप्रस्तटे पूर्वोदिषु चतस्रसु दिक्षु प्रत्येकमेकोनपञ्चाशत् नरकावासाः; चतस्रसु विदिक्षु प्रत्येकमष्टचत्वारिंशत्, मध्ये च सीमन्तकाल्यो नरकेन्द्रकः; सर्वसहस्रया प्रथमप्रस्तटे नरकावासानामावलिकाप्रविष्टानामेकोनवत्यधिकानि त्रीणि शतानि ३८९, शेषेषु च द्वादशसु प्रस्तटेषु प्रत्येकं यथोत्तरं दिक्षु विदिक्षु चैकैकनरकावासहानिभावाद् अष्टकाष्टकहीना नरकावासा द्रष्टव्याः; ततः सर्वसहस्रया रत्नप्रभायां पृथिव्यामवलिकाप्रविष्टा नरकावासाश्चतुश्चत्वारिंशच्छतानि त्रयस्त्रिंशदधिकानि ४४३३, शेषास्त्वेकोनत्रिंशत्क्षणि पञ्चनवतिसहस्राणि पञ्च शतानि सप्तपष्ट्यधिकानि २९९५५६७ प्रकीर्णकाः; तथा चोक्तम्—“सत्तट्ठी पंचसया पणनउइसहस्स लक्खवगुणतीसं । रयणाए सेट्ठिगया चोयालसया उ तित्तीसं ॥ १ ॥” उभयमीलने त्रिंशत्क्षणा नरकावासानां भवन्ति ३००००० । शर्कराप्रभायामेकादश प्रस्तटाः; “नरकपटलान्यधोऽधो द्वन्द्वहीनानी”ति वचनात्, तत्र प्रथमे प्रस्तटे चतस्रसु दिक्षु षट्त्रिंशद् आवलिकाप्रविष्टा नरकावासाः; विदिक्षु पञ्चत्रिंशत्, मध्ये चैको नरकेन्द्रकः; सर्वसहस्रया द्वे शते पञ्चाशीत्यधिके २८५, शेषेषु तु दशसु प्रस्तटेषु प्रत्येकं क्रमेणाधोऽधोऽष्टकाष्टकहानिः; प्रतिदिक्प्रतिविदिक्षु(क् च) एकैकनरकावासहानेः; ततस्तत्र सर्वसहस्रयाऽवलिकाप्रविष्टा नरकावासाः पड्विंशतिशतानि पञ्चनवत्यधिकानि २६९५, शेषाश्चतुर्विंश-

तिलक्षाः सप्तनवतिः सहस्राणि त्रीणि शतानि पञ्चोत्तराणि २४९७३०५ पुष्पावकीर्णकाः, उक्तञ्च—“सत्ताणउइ सहस्सा चउ-
 वीसं लक्ख तिसय पंचऽहिया । वीयाए सेडिगया छव्वीससया उ पणनउया ॥ १ ॥” उभयमीलने पञ्चविंशतिलक्षा नरकावासानाम्
 २५००००० । बालुकाप्रभायां नव प्रस्तटाः, प्रथमे च प्रस्तटे एकैकस्यां दिशि आवलिकाप्रविष्टा नरकावासाः पञ्चविंशतिः विदिशि
 चतुर्विंशतिः मध्ये चैको नरकेन्द्रक इति सर्वसङ्ख्याया सप्तनवतं शतं १९७, शेषेषु चाष्टसु प्रस्तटेषु प्रत्येकं क्रमेणाधोऽधोऽष्टकहानिः, तत्र
 च कारणं प्रागेवोक्तं, ततः सर्वसङ्ख्याया तत्रावलिकाप्रविष्टा नरकावासाश्चतुर्दश शतानि पञ्चाशीत्यधिकानि १४८५, शेषास्तु पुष्पाव-
 कीर्णकाश्चतुर्दश लक्षा अष्टनवतिः सहस्राणि पञ्च शतानि पञ्चदशधिकानि १४९८५१५, उक्तञ्च—“पंचसया पन्नारा अडनवइसहस्स
 लक्ख चोइस य । तइयाए सेडिगया पणसीया चोइससया उ ॥ १ ॥” उभयमीलने पञ्चदश लक्षा नरकावासानाम् १५००००० ।
 पङ्कप्रभायां सप्त प्रस्तटाः, प्रथमे च प्रस्तटे प्रत्येकं दिशि षोडश आवलिकाप्रविष्टा नरकावासाः विदिशि पञ्चदश पञ्चदश
 मध्ये चैको नरकेन्द्रकः सर्वसङ्ख्याया पञ्चविंशतिशतं १२५, शेषेषु षट्सु प्रस्तटेषु पूर्ववत् प्रत्येकं क्रमेणाधोऽधोऽष्टकाष्टकहानिः, ततः
 सर्वसङ्ख्याया तत्रावलिकाप्रविष्टा नरकावासाः सप्त शतानि सप्तोत्तराणि ७०७, शेषास्तु पुष्पावकीर्णका नव लक्षा नवनवतिः सहस्राणि द्वे
 शते त्रिनवत्यधिके ९९२९३, उक्तञ्च—“तेणउया दोणिण सया नवनउइसहस्स नव य लक्खा य । पंकाए सेडिगया सत्त सया
 हुंति सत्तहिया ॥ १ ॥” उभयमीलने नरकावासानां दश लक्षाः १०००००० । धूमप्रभायां पञ्च प्रस्तटाः, प्रथमे च प्रस्तटे एकैकस्यां
 दिशि नव नव आवलिकाप्रविष्टा नरकावासाः, विदिशि अष्टौ अष्टौ मध्ये चैको नरकेन्द्रक इति सर्वसङ्ख्याया एकोनसप्ततिः ६९,
 शेषेषु चतुर्षु प्रस्तटेषु पूर्ववत्प्रत्येकं क्रमेणाधोऽधोऽष्टकाष्टकहानिः, ततः सर्वसङ्ख्याया तत्रावलिकाप्रविष्टा नरकावासा द्वे शते पञ्चषष्ट-

णत्ते । इमीसे णं भंते ! रय० पु० आवबहुले कंडे केवतियं बाहल्लेणं पन्नत्ते ? , गोयमा ! असीति-
 जोयणसहस्साइं बाहल्लेणं पन्नत्ते । इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पु० घणोदही केवतियं बाहल्लेणं
 पन्नत्ते ? , गोयमा ! वीसं जोयणसहस्साइं बाहल्लेणं पणत्ते । इमीसे णं भंते ! रय० पु० घणवाए केव-
 तियं बाहल्लेणं पन्नत्ते ? , गोयमा ! असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं बाहल्लेणं पणत्ते, एवं तणुवातेऽवि-
 ओवासंतरेऽवि । सक्करप्प० भंते ! पु० घणोदही केवतियं बाहल्लेणं पणत्ते ? , गोयमा ! वीसं जो-
 यणसहस्साइं बाहल्लेणं पणत्ते । सक्करप्प० पु० घणवाते केवहए बाहल्लेणं पणत्ते ? , गोयमा !
 असंखे० जोयणसहस्साइं बाहल्लेणं पणत्ते, एवं तणुवातेवि, ओवासंतरेवि जहा सक्करप्प० पु०
 एवं जाव अधेसत्तमा ॥ (सू० ७२)

'इमीसे णं भंते !' इत्यादि, अस्या भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्याः सम्बन्धि यत्प्रथमं खरं-खराभिधानं काण्डं तत् कियद्वाह-
 ल्येन प्रज्ञप्तम् ? , भगवानाह-गौतम ! षोडश योजनसहस्राणि ॥ 'इमीसे ण'मित्यादि, अस्या भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्या रत्न-
 रत्नाभिधानं काण्डं तत् कियद्वाहल्येन प्रज्ञप्तम् ? , भगवानाह-गौतम ! एकं योजनसहस्रं । एवं शेषाण्यपि काण्डानि वक्तव्यानि या-
 वद् रिष्टं-रिष्टाभिधानं काण्डम् । एवं पङ्कबहुलाव्वहुलकाण्डसूत्रे अपि व्याख्येये, पङ्कबहुलं काण्डं चतुरशीतोर्योजनसहस्राणि
 वाहल्येन, अव्वहुलं काण्डमशीतोर्योजनसहस्राणि, सर्वसङ्ख्यया रत्नप्रभाया बाहल्यमशीतिसहस्राधिकं लक्षं, तस्या अधो घनोदधिः
 विंशतोर्योजनसहस्राणि वाहल्येन, तस्याप्यधो घनवातोऽसङ्ख्येयानि योजनसहस्राणि वाहल्येन, तस्याप्यधोऽसङ्ख्येयानि योजनसहस्राणि

तनुवातो बाहल्येन, तस्याप्यधोऽसङ्ख्येयानि योजनसहस्राणि बाहल्येनावकाशान्तरम् । एवं शेषाणामपि पृथिवीनां घनोदध्यादयः प्रत्येकं तावद्धक्तव्या यावद्धःसप्तम्याः ॥

इमीसेणं भंते ! रयणप्प० पु० असीउत्तरजोयण(सय)सहस्सबाहल्लाए खेत्तच्छेएणं छिज्जमाणीए अत्थि दब्बाइं वणणतो कालनीललोहितहालिइसुक्खिइं गंधतो सुराभिगंधां दुब्भिगंधां रसतो तित्तकडुयकसायअंबिलमडुरां फासतो कक्खडमउयगरुयलहुसीतउसिणिद्धलुक्खाइं संठाणतो परिमंडलवट्तंसचउरंसआययसंठाणपरिणयाइं अन्नमन्नबद्धां ॥ अणमणपुट्टां अणमणपणओ-गाढां अणमणसिणे हपडिबद्धां अणमणघडत्ताए चिड्ढंति?, हंता अत्थि । इमीसेणं भंते ! रयणप्प भाए पु० खरकंडस्स सोलसजोयणसहस्सबाहल्लस्स खेत्तच्छेएणं छिज्जमाणस्स अत्थि दब्बाइं वणणओ काल जाव परिणयाइं?, हंता अत्थि । इमीसे णं रयणप्प० पु० रयणनामगस्स कंडस्स जोयणसहस्सबाहल्लस्स खेत्तच्छेएणं छिज्ज० तं चेव जाव हंता अत्थि, एवं जाव रिट्ठस्स, इमीसे णं भंते ! रयणप्प० पु० पंकवहुलस्स कंडस्स चउरासीतिजोयणसहस्सबाहल्लस्स खेत्ते तं चेव, एवं आवबहुलस्सवि असीतिजोयणसहस्सबाहल्लस्स । इमीसे णं भंते ! रयणप्प० पु० घणो-दधिस्स वीसं जोयणसहस्सबाहल्लस्स खेत्तच्छेदेण तहेव । एवं घणवातस्स अंसखेज्जजोयणसहस्स-बाहल्लस्स तहेव, ओवासंतरस्सवि तं चेव ॥ सक्करप्पभाए णं भंते ! पु० बत्तीसुत्तरजोयणसतस-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ९२ ॥

३ प्रतिपत्तौ
उद्देशः १.
रत्नप्रभा
काण्डादि-
द्रव्यस्व-
सू० ७३

॥ ९२ ॥

हस्सबाहल्लस्स खेत्तच्छेएण छिज्जमाणीए अत्थि दब्बाइं वण्णतो जाव घडत्ताए चिट्ठंति?, हंता अत्थि, एवं घणोदहिस्स वीसजोयणसहस्सबाहल्लस्स घणवातस्स असंखेज्जजोयणसहस्सबाहल्लस्स, एवं जाव ओवासंतरस्स, जहा सक्करप्पभाए एवं जाव अहेसत्तमाए ॥ (सू० ७३)

‘इमीसे णं भंते’ इत्यादि, अस्यां भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यामशीत्युत्तरयोजनशतसहस्रबाहल्यायां क्षेत्रच्छेदेन-बुद्ध्या प्रतरकाण्डविभागेन छिद्यमानायाम्, अस्तीति निपातोऽत्र बहुलवचनार्थगर्भः, सन्ति द्रव्याणि वर्णतः कालानि नीलानि लोहितानि द्वारिद्राणि शुक्लानि, गन्धतः सुरभिगन्धीनि दुरभिगन्धीनि च, रसतस्तिक्करसानि कडुकानि कषायाणि अम्लानि मधुराणि, स्पर्शतः कर्कशाणि मृदूनि गुरुकाणि लघूनि शीतानि उष्णानि स्निग्धानि रूक्षाणि, संस्थानतः परिमण्डलानि दृत्तानि त्र्यम्बानि चतुरम्बानि आयतानि, कथम्भूतान्येतानि सर्वाण्यपि ? इत्यत आह—‘अन्नमन्नपुट्टाई’ इत्यादि, अन्योऽन्यं-परस्परं स्पृष्टानि-स्पर्शमात्रोपेतानि, तथाऽन्योऽन्यं-परस्परमवगाढानि यत्रैकं द्रव्यमवगाढं तत्रान्यदपि देशतः क्वचित्सर्वतोऽवगाढमित्यर्थः, तथाऽन्योऽन्यं-परस्परं स्नेहेन प्रतिबद्धानि यैनैकस्मिन् चाल्यमाने गृह्यमाणे वाऽपरमपि चलनादिधर्मोपेतं भवति, एवम् ‘अन्नोन्नघडत्ताए चिट्ठंति’ इति, अन्योऽन्यं-परस्परं घटन्ते-संवन्नन्तीति अन्योऽन्यघटास्तद्भावोऽन्योऽन्यघटता तथा-परस्परसंबद्धतया तिष्ठन्ति, भगवानाह—‘हंता अत्थि’ ‘हन्त !’ इति प्रत्यवधारणे सन्त्येवेत्यर्थः । एवमस्यामेव रत्नप्रभायां पृथिव्यां खरकाण्डस्य षोडशयोजनसहस्रप्रमाणबाहल्यस्य, तदनन्तरं रत्नकाण्डस्य योजनसहस्रबाहल्यस्य, ततो वज्रकाण्डस्य यावद्विष्टकाण्डस्य, तदनन्तरमबुबहुलकाण्डस्याशीतियोजनसहस्रबाहल्यस्य, तदनन्तरमस्या एव रत्नप्रभाया घ-

नोदधेयोजनविंशतिसहस्रप्रमाणबाहल्यस्य, ततोऽसङ्ख्यातयोजनसहस्रप्रमाणबाहल्यस्य घनवातस्य, तत एतावत्प्रमाणबाहल्यस्य तनु-
वातस्य, ततोऽवकाशान्तरस्य तावत्प्रमाणस्य । ततः शर्कराप्रभायाः पृथिव्या द्वात्रिंशत्सहस्रोत्तरोज्जनशतसहस्रबाहल्यपरिमाणयाः,
तस्या एवाधस्ताद्यथोक्तप्रमाणबाहल्यानां घनोदधिघनवाततनुवातावकाशान्तराणाम्, एवं यावदधःसप्तम्याः पृथिव्या अष्टसहस्राधिक-
योजनशतसहस्रपरिमाणबाहल्यायाः, ततस्तास्या एवाधःसप्तमपृथिव्या अधस्तात्क्रमेण घनोदधिघनवाततनुवातावकाशान्तराणां प्रश्न-
निर्वचनसूत्राणि यथोक्तद्रव्यविषयाणि भावनीयानि ॥ सम्प्रति संस्थानप्रतिपादनार्थमाह—

इमा णं भंते ! रयणप्प० पु० किंसंठिता पणत्ता?, गोयमा ! झल्लरिसंठिता पणत्ता । इमीसे णं
भंते ! रयणप्प० पु० खरकंडे किंसंठिते पणत्ते?, गोयमा ! झल्लरिसंठिते पणत्ते । इमीसे णं
भंते ! रयणप० पु० रयणकंडे किंसंठिते पणत्ते?, गोयमा ! झल्लरिसंठिए पणत्ते । एवं जाव-
रिट्ठे । एवं पंकबहुलेवि, एवं आवबहुलेवि घणोदधीवि घणवाएवि तणुवाएवि ओवसंतरेवि,
सब्बे झल्लरिसंठिते पणत्ते । सक्करप्पभा णं भंते ! पुढवी किंसंठिता पणत्ता?, गोयमा ! झल्ल-
रिसंठिता पणत्ता, सक्करप्पभापुढवीए घणोदधी किंसंठिते पणत्ते?, गोयमा ! झल्लरिसंठिते
पणत्ते, एवं जाव ओवासंतरे, जहा सक्करप्पभाएवत्तव्वया एवं जाव अहेसत्तमाएवि ॥ (सू० ७४)

‘इमा णं भंते’ इत्यादि, ‘इयं’ प्रत्यक्षत उपलभ्यमाना णमिति वाक्यालङ्कृतौ रत्नप्रभापृथिवी किमिव संस्थिता किंसंस्थिता प्रज्ञप्ता ?,
भगवानाह—नौतम ! झल्लरीव संस्थिता झल्लरीसंस्थिता प्रज्ञप्ता, विस्तीर्णवलयकारत्वात् । एवमस्यामेव रत्नप्रभायां पृथिव्यां खरकाण्डं, तत्रापि

रत्नकाण्डं, ततो वज्रकाण्डं, ततो यावद् रिष्टकाण्डं, तदनन्तरं पङ्कबहुलकाण्डं, ततो जलकाण्डं, तदनन्तरमस्या एव रत्नप्रभायाः पृथिव्या अधस्तात्क्रमेण घनोद्धिघनवाततनुवातावकाशान्तराणि यावद्घःसप्तमीपृथिवी, तस्याश्चाधस्तात्क्रमेण घनोद्धिघनवाततनुवातावकाशान्तराणि झलरीसंस्थानानि वक्तव्यानि ॥ ननु चैताः सप्तपि पृथिव्यः सर्वासु दिक्षु किमलोकस्पर्शिन्यं उत न? इति, उच्यते, नेति श्रुमः, यद्येवं ततः—

इमीसे णं भन्ते! रयणप्प० पुढवीए पुरत्थिमिह्ळातो उवरिमंताओ केवतियं अबाधाए लोयंते पणत्ते?, गोयमा! दुवालसहिं जोयणेहिं अबाधाए लोयंते पणत्ते, एवं दाहिणिह्ळातो पच्चत्थिमिह्ळातो उत्तरिह्ळातो । सक्करप्प० पु० पुरत्थिमिह्ळातो चरिमंतातो केवतियं अबाधाए लोयंते पणत्ते?, गोयमा! तिभागूणेहिं तेरसहिं जोयणेहिं अबाधाए लोयंते पणत्ते, एवं चड्हिसिंपि । वाल्ळयप्प० पु० पुरत्थिमिह्ळातो पुच्छा, गोयमा! सतिभागेहिं तेरसहिं जोयणेहिं अबाधाए लोयंते पणत्ते, एवं चड्हिसिंपि, एवं सव्वासिं चउसुवि दिसासु पुच्छित्तव्वं । पंक्कप्प० चोहसहिं जोयणेहिं अबाधाए लोयंते पणत्ते । पंचमाए तिभागूणेहिं पन्नरसहिं जोयणेहिं अबाधाए लोयंते पणत्ते । छट्ठीए सतिभागेहिं पन्नरसहिं जोयणेहिं अबाधाए लोयंते पणत्ते । सत्तमीए सोलसहिं जोयणेहिं अबाधाए लोयंते पणत्ते, एवं जाव उत्तरिह्ळातो ॥ इमीसे णं भन्ते! रयण० पु० पुरत्थिमिह्ळे चरिमंते कतिविधे पणत्ते?, गोयमा! तिविहे पणत्ते, तंजहा—घणोद्धिबलए

घणवायवलए तणुवायवलए । इमीसे णं भंते ! रयणप्प० पु० दाहिणिल्ले चरिंमंते कतिविधे पणन्ते ? , गोयमा ! त्तिविधे पणन्ते, तंजहा,—एवं जाव उत्तरिल्ले, एवं सव्वासिं जाव अधेसत्तमाए उत्तरिल्ले ॥ (सू० ७५)

‘इमी से णं भंते’ इत्यादि, अस्या भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्याः ‘पुरथिमिल्लाओ’ इति पूर्वदिग्भावित्त्वास्मान्तात् ‘केवइयाए’ इति कियत्साऽबाधया—अपान्तरालरूपया लोकान्तोऽलोकावधिपरिच्छिन्नः प्रज्ञप्तः ? , भगवानाह—द्वादश योजनानि, द्वादशयोजनप्रमाणयैत्यर्थः, अबाधया लोकान्तः प्रज्ञप्तः, किमुक्तं भवति ?—रत्नप्रभायाः पृथिव्याः पूर्वस्यां दिशि चरमपर्यन्तात्परतोऽलोकादूर्वागु अपान्तरालं द्वादश योजनानि, एवं दक्षिणस्यामपरस्यामुत्तरस्यां चापान्तरालं वक्तव्यं, दिग्ग्रहणं चोपलक्षणं तेन सर्वोसु विदिश्वपि यथोक्तमपान्तरालमवसातव्यं, शेषाणां तु पृथिवीनां सर्वोसु दिक्षु च चरमपर्यन्तादलोकः क्रमेणाधोऽधस्त्रिभागोनेन योजनेनाधिकैर्द्वादशभिर्योजनैरवगन्तव्यः, तद्यथा—शर्कराप्रभायाः पृथिव्याः सर्वोसु दिक्षु च चरमपर्यन्तादलोकादूर्वागपान्तरालं त्रिभागो नानि त्रयोदश योजनानि, बालुकाप्रभायाः सत्रिभागानि त्रयोदश योजनानि, पङ्कप्रभायाः परिपूर्णानि चतुर्दश योजनानि, धूमप्रभायास्त्रिभागो नानि पञ्चदश योजनानि, तमःप्रभायाः सत्रिभागानि पञ्चदश योजनानि, अधःसप्तमपृथिव्याः परिपूर्णानि षोडश योजनानि, सूत्राक्षराणि पूर्ववद्योजनीयानि ॥ अथामूनि रत्नप्रभादीनां द्वादशयोजनप्रमाणानी अपान्तरालानि किमाकाशरूपाणि उत घनोद्दध्यादिव्याप्तानि ? , उच्यते, घनोद्दध्यादिव्याप्तानि, तत्र कस्मिन्नपान्तराले कियान् घनोद्दध्यादिः ? इति प्रतिपादनार्थमाह—‘इमीसे णं भंते’ इत्यादि, अस्या भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्याः पूर्वदिग्भावी ‘चरमान्तः’ अपान्तराललक्षणः ‘कतिविधः’ कतिप्रकारः

कतिविभाग इत्यर्थः प्रज्ञप्तः?, भगवानाह—गौतम! त्रिविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—‘घनोदधिवलयः’ वलयाकारघनोदधिरूप इत्यर्थः, एवं घनवातवलयस्तनुवातवलयश्च, इयमत्र भावना—सर्वासां पृथिवीनामधो यत्प्राग् बाहल्येन घनोदध्यादीनां परिमाणमुक्तं तन्मध्यभागे द्रष्टव्यं, ते हि मध्यभागे यथोक्तप्रमाणबाहल्यास्ततः प्रदेशहान्या प्रदेशहान्या हीयमानाः स्वस्वपृथिवीपर्यन्तेषु तनुतरा भूत्वा स्वां स्वां पृथिवीं वलयाकारेण वेष्टयित्वा स्थिताः, अत एवामूनि वलयान्युच्यन्ते, तेषां च वलयानामुच्चैस्त्वं सर्वत्र स्वस्वपृथिव्यनुसारेण परिभा-
वनीयं, तिर्यग्बाहल्यं पुनस्त्रे वक्ष्यते, इदानीं तु विभागमात्रमेवापान्तरालस्य प्रतिपादयितुमिष्टमिति तदेवोक्तं, एवमस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्याः शेषासु दिक्षु, एवं शेषाणामपि पृथिवीनां चतसृष्वपि दिक्षु प्रत्येकं २ विभागसूत्रं भणितव्यम् ॥ सम्प्रति घनोदधिवलयस्य तिर्यग्बाहल्यमानमाह—

इमीसे णं भंते ! रयणप्प० पुढवीए घणोदधिवलए केवतियं बाहल्लेणं पणत्ते?, गोयमा ! छ जोयणाणि बाहल्लेणं पणत्ते । सक्करप्प० पु० घणोदधिवलए केवतियं बाहल्लेणं पणत्ते?, गोयमा ! सति-
भागाइं छजोयणाइं बाहल्लेणं पणत्ते । वालुयप्पभाए पुच्छा गोयमा ! तिभागूणाइं सत्त जोयणाइं बाहल्लेणं प० । एवं एतेणं अभिलावेणं पंकप्पभाए सत्त जोयणाइं बाहल्लेणं पणत्ते । धूमप्पभाए सतिभागाइं सत्त जोयणाइं पणत्ते । तमप्पभाए तिभागूणाइं अट्ट जोयणाइं । तमतमप्पभाए अट्ट जोयणाइं ॥ इमीसे णं रयणप्प० पु० घणवायवलए केवतियं बाहल्लेणं पणत्ते?, गोयमा ! अद्धपंचमाइं जोयणाइं बाहल्लेणं । सक्करप्पभाए पुच्छा, गोयमा ! कोसूणाइं पंच जोयणाइं बाहल्लेणं पणत्ताइं,

एवं एतेषां अभिलाषेणं वालुयप्पभाए पंच जोयणाइं बाहल्लेणं पणत्ताइं, पंकप्पभाए सक्कोसाइं पंच जोयणाइं बाहल्लेणं पणत्ताइं। धूमप्पभाए अद्धच्छट्ठाइं जोयणाइं बाहल्लेणं पन्नत्ताइं, तमप्पभाए कोसूणाइं छजोयणाइं बाहल्लेणं पणत्ते, अहेसत्तमाए छजोयणाइं बाहल्लेणं पणत्ते ॥ इमीसे णं भंते! रयणप्प० पु० तणुवायवलए केवतियं बाहल्लेणं पणत्ते?, गोयमा! छक्कोसेणं बाहल्लेणं पणत्ते, एवं एतेषां अभिलाषेणं सक्करप्पभाए सतिभागे छक्कोसे बाहल्लेणं पणत्ते। वालुयप्पभाए ति- भागूणे सत्तकोसं बाहल्लेणं पणत्ते। पंकप्पभाए पुढवीए सत्तकोसं बाहल्लेणं पणत्ते। धूमप्प- भाए सतिभागे सत्तकोसे। तमप्पभाए तिभागूणे अट्टकोसे बाहल्लेणं पन्नत्ते। अधेसत्तमाए पुढ- वीए अट्टकोसे बाहल्लेणं पणत्ते ॥ इमीसे णं भंते! रयणप्प० पु० घणोदधिवलयस्स छज्जोयण- बाहल्लस्स खेत्तच्छेएणं छिज्जमाणस्स अत्थि दव्वाइं वणतो काल जाव हंता अत्थि। सक्करप्पभा- ए णं भंते! पु० घणोदधिवलयस्स सतिभागछजोयणबाहल्लस्स खेत्तच्छेएणं छिज्जमाणस्स जाव हंता अत्थि, एवं जाव अधेसत्तमाए जं जस्स बाहल्लं। इमीसे णं भंते! रयणप्प० पु० घणुवातव- लयस्स अद्धपंचमजोयणंबाहल्लस्स खेत्तच्छेएणं छि० जाव हंता अत्थि, एवं जाव अहेसत्तमाए जं जस्स बाहल्लं। एवं तणुवायवलयस्सवि जाव अधेसत्तमा जं जस्स बाहल्लं ॥ इमीसे णं भंते! रयणप्पभाए पुढवीए घणोदधिवलय किंसंठिते पणत्ते?, गोयमा! वट्ठे बलयगागरसंठाणसंठिते

पणत्ते ॥ जे णं इमं रयणप्पभं पुढविं सब्वतो संपरिक्खित्ता णं चिद्धति; एवं जाव अधेसत्त-
 माए पु० घणोदधिवलए, णवरं अप्पणप्पणं पुढविं संपरिक्खित्ता णं चिद्धति । इमीसे णं रय-
 णप्प० पु० घणंवातवलए किंसंठिते पणत्ते?, गोयमा! वट्टे वलयागारे तहेव जाव जे णं इमीसे
 णं रयणप्प० पु० घणोदधिवलयं सब्वतो समंता संपरिक्खित्ताणं चिद्धइ एवं जाव अहेसत्त-
 माए घणवातवलए । इमीसे णं रयणप्प० पु० तणुवातवलए किंसंठिते पणत्ते?, गोयमा! वट्टे
 वलयागारसंठाणसंठिए जाव जेणं इमीसे रयणप्प० पु० घणवातवलयं सब्वतो समंता संप-
 रिक्खित्ता णं चिद्धइ, एवं जाव अधेसत्तमाए तणुवातवलए ॥ इमा णं भंते! रयणप्प० पु० के-
 वतिआयामविवखंभेणं? पं० गोयमा! असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं आयामविवखंभेणं असं-
 खेज्जाइं जोयणसहस्साइं परिकखेवेणं पणत्ते, एवं जाव अधेसत्तमा ॥ इमा णं भंते! रयणप्प०
 पु० अंते य मज्झे य सब्वत्थ समा बाहल्लेणं पणत्ता?, हंता गोयमा! इमा णं रयण० पु० अंते य
 मज्झे य सब्वत्थ समा बाहल्लेणं, एवं जाव अधेसत्तमा ॥ (सू० ७६)

'इमीसे ण' मिलादि, अस्सा भदन्त! रत्तप्रभायाः पृथिव्याः सर्वासु दिक्षु विदिक्षु च चरमान्ते घनोदधिवलयः कियद्वाहल्येन-
 तिर्यग्वाहल्येन प्रज्ञप्तः?, भगवानाह-नौतम! षड् योजनानि बाहल्येन-तिर्यग्वाहल्येन प्रज्ञप्तः, तत ऊर्ध्वं प्रतिपृथिवि योजनस्य त्रि-
 भागो वक्तव्यः, तद्यथा-शर्कराप्रभायाः सत्रिभागानि षड् योजनानि बालुकाप्रभायास्त्रिभागानि सप्त योजनानि पङ्कप्रभायाः परि-

पूर्णानि सप्त योजनानि धूमप्रभायाः सन्निभागानि सप्त योजनानि तमःप्रभायास्त्रिभागानान्यष्टौ योजनानि अधःसप्तमपृथिव्याः परिपूर्णान्यष्टौ योजनानि, सूत्राक्षराणि तु सर्वत्र पूर्ववद्योजनीयानि ॥ सम्प्रति घनवातवलयस्य तिर्यग्बाहल्यपरिमाणप्रतिपादनार्थमाह—‘इमीसे णं भंते!’ इत्यादि, अस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्या घनवातवलयस्तिर्यग्बाहल्येनार्द्धपञ्चमानि—सार्द्धानि चत्वारि योजनानि प्रज्ञप्तः, अत ऊर्ध्वं तु प्रतिपृथिवि गन्धूतं वर्द्धनीयं, तथा चाह—द्वितीयस्याः पृथिव्याः क्रोशोनानि पञ्च योजनानि, तृतीयस्याः पृथिव्याः परिपूर्णानि पञ्च योजनानि, चतुर्थ्याः सक्रोशानि पञ्च योजनानि, पञ्चम्याः पृथिव्या अर्द्धषष्ठानि—सार्द्धानि पञ्च योजनानि, षष्ठ्याः पृथिव्याः क्रोशोनानि षड् योजनानि ॥ सम्प्रति तनुवातवलयस्य तिर्यग्बाहल्यपरिमाणप्रतिपादनार्थमाह—‘इमीसे णं भंते!’ इत्यादि, अस्या भदन्त! रत्नप्रभायाः पृथिव्यास्तनुवातवलयः ‘कियत्’ किंप्रमाणं ‘बाहल्येन’ तिर्यग्बाहल्येन प्रज्ञप्तः?, भगवानाह—षट्क्रोशबाहल्येन प्रज्ञप्तः, अत ऊर्ध्वं तु प्रतिपृथिवि क्रोशस्य त्रिभागो वर्द्धनीयः, तथा चाह—द्वितीयस्याः पृथिव्याः सन्निभागान् षट् क्रोशान् बाहल्येन प्रज्ञप्तः, तृतीयस्याः पृथिव्यास्त्रिभागोनान् सप्त क्रोशान् चतुर्थ्याः पृथिव्याः परिपूर्णान् सप्त क्रोशान् पञ्चम्याः पृथिव्याः सन्निभागान् सप्त क्रोशान् षष्ठ्याः पृथिव्यास्त्रिभागोनान् नान् अष्टौ क्रोशान्, अधःसप्तम्याः परिपूर्णान् अष्टौ क्रोशान्, उक्तञ्च—‘छञ्चैव अद्धपंचमजोयणसङ्घं च होइ रयणाए । उदही घणतणुवाया (उ)जहासंखेण निदिट्ठा ॥ १ ॥ सतिभागगारुगाउयं च तिभागो गाउयस्स वोद्धव्वो । आइधुवे पक्खेवो अहो अहो जाव सत्तमिया ॥ २ ॥’ एतेषां च त्रयाणामपि घनोदध्यादिविभागानामेकत्र मीलने प्रतिपृथिवि यथोक्तमपान्तरालमानं भवति ॥ सम्प्रत्येतेष्वेव घनोदध्यादिवलयेषु क्षेत्रच्छेदेन कृष्णवर्णार्द्युपेतद्रव्यास्तित्वप्रतिपादनार्थमाह—‘इमीसे णं भंते!’ इत्यादि, पूर्ववद्भावनीयं,

बाह्यपरिमाणमपि घनोद्ध्यादीनां प्रतिपृथिवि प्रागुक्तमुपयुज्य वक्तव्यम् ॥ सम्प्रति घनोद्ध्यादिसंस्थानप्रतिपादनार्थमाह—‘इमीसे
 णं भंते!’ इत्यादि, अस्या भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्या घनोद्धिवलयः किमिव संस्थितः प्रज्ञप्तः?, भगवानाह—गौ-
 तम ! ‘वृत्तः’ चक्रवालतया परिवर्तुलो वलयस्य—मध्यशुपिरस्य वृत्तविशेषस्याकारः—आकृतिर्वलयाकारः स इव संस्थानं वलयाकारसं-
 स्थानं तेन संस्थितो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः ॥ कथमेवमवगम्यते वलयाकारसंस्थानसंस्थित इति?, तत आह—‘जेण’ मित्यादि,
 येन कारणेनेमां रत्नप्रभां पृथिवीं ‘सर्वतः’ सर्वोत्तु दिक्षु विदिक्षु च ‘संपरिक्षिप्य’ सामस्येन वेष्टयित्वा ‘तिष्ठति’ वर्त्तते तेन कारणेन
 वलयाकारसंस्थानसंस्थितः प्रज्ञप्तः । एवं घनवातवलयसूत्रं तनुवातवलयसूत्रं च परिभावनीयं, नवरं घनवातवलयो घनोद्धिवलयं सं-
 परिक्षिप्येति वक्तव्यः, तनुवातवलयो घनवातवलयं संपरिक्षिप्येति । एवं शेषास्वपि पृथिवीषु प्रत्येकं त्रीणि सूत्राणि भावनी-
 यानि ॥ ‘इमा णं भंते!’ इत्यादि, इयं भदन्त ! रत्नप्रभा पृथिवी कियद् ‘आयामविष्कम्भेन’ समाहारो द्वन्द्वः, आयामविष्कम्भाभ्यां
 प्रज्ञप्ता?, भगवानाह—असङ्ख्येयानि योजनसहस्राणि आयामविष्कम्भेन, किमुक्तं भवति?—असङ्ख्येयानि योजनसहस्राणि आयामेन,
 असङ्ख्येयानि योजनसहस्राणि विष्कम्भेन च, आयामविष्कम्भयोस्तु परस्परमल्पबहुत्वचिन्तने तुल्यत्वं, तथाऽसङ्ख्येयानि योजनसह-
 स्राणि ‘परिक्षेपेण’ परिधिना प्रज्ञप्ता, एवमेकैका पृथिवी तावद्वक्तव्या यावदधःसप्तमी पृथिवी ॥ ‘इमा णं भंते!’ इत्यादि, इयं
 भदन्त ! रत्नप्रभा पृथिवी अन्ते मध्ये च सर्वत्र समा ‘बाहल्येन’ पिण्डभावेन प्रज्ञप्ता?, भगवानाह—गौतमेत्यादि सुगमम् । एवं क्रमेणैकैका
 पृथिवी तावद्वक्तव्या यावत्सप्तमी ॥

इमीसे णं भंते ! रयणप्प० पु० सव्वजीवा उववणणपुव्वा? सव्वजीवा उववणणा?, गोयमा !

इमीसे णं रय० पु० सव्वजीवा उववणणपुब्बा नो चेव णं सव्वजीवा उववणणा, एवं जाव अहेसत्तमाए पुढवीए ॥ इमा णं भंते ! रयण० पु० सव्वजीवेहिं विजढपुब्बा ? सव्वजीवेहिं विजढा ? गौयमा ! इमा णं रयण० पु० सव्वजीवेहिं विजढपुब्बा नो चेव णं सव्वजीवविजढा, एवं जाव अधेसत्तमा ॥ इमीसे णं भंते ! रयण० पु० सव्वपोगगला पविट्टपुब्बा ? सव्वपोगगला पविट्टा ? गौयमा ! इमीसे णं रयण० पुढवीए सव्वपोगगला पविट्टपुब्बा नो चेव णं सव्वपोगगला पविट्टा, एवं जाव अधेसत्तमाए पुढवीए ॥ इमा णं भंते ! रयणप्पभा पुढवी सव्वपोगगलेहिं विजढपुब्बा ? सव्वपोगगला विजढा ? गौयमा ! इमा णं रयणप्पभा पु० सव्वपोगगलेहिं विजढपुब्बा नो चेव णं सव्वपोगगलेहिं विजढा, एवं जाव अधेसत्तमा ॥ (सू० ७७)

‘इमीसे णं भंते !’ इत्यादि, अस्यां भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां सर्वजीवाः सामान्येन उपपन्नपूर्वा इति—उत्पन्नपूर्वाः कालक्रमेण, तथा सर्वजीवाः ‘उपपन्नाः’ उत्पन्ना युगपद् ?, भगवानाह—गौतम ! अस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यां सर्वजीवाः सांख्यवहारिकजीवराशय-न्तर्गताः प्रायोवृत्तिमाश्रित्य सामान्येन ‘उपपन्नपूर्वाः’ उत्पन्नपूर्वाः कालक्रमेण, संसारस्थानादित्वात्, न पुनः सर्वजीवाः ‘उपपन्ना’ उत्पन्ना युगपत्, सकलजीवानामेककालं रत्नप्रभापृथिवीत्वेनोत्पादे सकलदेवनारकादिभेदाभावप्रसक्तेः, न चैतदस्ति, तथाजगत्स्वाभाव्यात्, एवमेकैकस्याः पृथिव्यास्तावद्वक्तव्यं यावद्घःसप्तम्याः ॥ ‘इमा णं भंते !’ इत्यादि, इयं च भदन्त ! रत्नप्रभापृथिवी ‘सव्वजीवेहिं विजढपुब्बा’ इति सर्वजीवैः कालक्रमेण परित्यक्तपूर्वा, तथा सर्वजीवैर्युगपद् ‘विजढा’ परित्यक्ता ?, भगवानाह—गौतम !

इयं रत्नप्रभा पृथिवी प्रायोवृत्तिमाश्रित्य सर्वजीवैः सांख्यवहारिकैः कालक्रमेण परित्यक्तपूर्वा, न तु शुगपत्परित्यक्ता, सर्वजीवैः एककालपरित्यागस्यासम्भवात् तथा निमित्ताभावात्, एवं तावद्वक्तव्यं यावद्धः सप्तमी पृथ्वी ॥ 'इमीसे णा' मित्यादि, अस्यां भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां सर्वे पुद्गला लोकोदरविवरवर्तिनः कालक्रमेण 'प्रविष्टपूर्वाः' तद्भावेन परिणतपूर्वाः, तथा सर्वे पुद्गलाः 'प्रविष्टाः' एककालं तद्भावेन परिणताः ? भगवानाह—गौतम ! अस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यां सर्वे पुद्गलाः लोकवर्तिनः 'प्रविष्टपूर्वाः' तद्भावेन परिणतपूर्वाः, संसारस्थानादित्वात्, न पुनरेककालं सर्वपुद्गलाः 'प्रविष्टाः' तद्भावेन परिणताः, सर्वपुद्गलानां तद्भावेन परिणतौ रत्नप्रभाव्यतिरेकेणान्यत्र सर्वत्रापि पुद्गलाभावप्रसक्तेः, न चैतदस्ति, तथाजगत्स्वाभाव्यात् । एवं सर्वासु पृथिवीषु क्रमेण वक्तव्यं यावद्धः सप्तम्यां पृथिव्यामिति ॥ 'इमा णं भंते !' इत्यादि, इयं भदन्त ! रत्नप्रभा पृथिवी सर्वपुद्गलैः कालक्रमेण 'विजडपुण्ड्रा' इति परित्यक्तपूर्वा तथैव सर्वैः पुद्गलैरेककालं परित्यक्ता ? भगवानाह—गौतम ! इयं रत्नप्रभा पृथिवी सर्वपुद्गलैः कालक्रमेण परित्यक्तपूर्वा, संसारस्थानादित्वात्, न पुनः सर्वपुद्गलैरेककालं परित्यक्ता, सर्वपुद्गलैरेककालपरित्यागे तस्याः सर्वथा स्वरूपाभावप्रसक्तेः, न चैतदस्ति, तथाजगत्स्वाभाव्यतः शाश्वतत्वात्, एतच्चानन्तरमेव वक्ष्यति । एवमैकका पृथिवी क्रमेण तावद्वाच्या यावद्धः सप्तमी पृथिवी ॥

इमा णं भंते ! रथणप्पभा पुढवी किं सासया असासया ? गोथमा ! सिय सासता सिय असासया ॥ से केणट्टेणं भंते ! एवं बुच्चइ-सिय सासया सिय असासया ? गोथमा ! दव्वहयाए सासता, वणणपल्लवेहिं गंधपल्लवेहिं रसपल्लवेहिं असासता, से तेणट्टेणं गोथमा ! एवं बुच्चति-तं चेव जाव सिय असासता, एवं जाव अधेसत्तमा ॥ इमा णं भंते ! रथणप्पभापुं कालतो

केवच्चिरं होह ? गोयमा ! न कयाह ण आसि ण कयाह ण भविस्सति ॥
भुविं च भवह य भविस्सति य धुवा णियया सासया अक्खया अवट्ठिता णिच्चा एवं
जाव अधेस्सत्तमा ॥ (सू० ७८)

‘इमा णं भंते !’ इत्यादि, इयं भदन्त ! रत्नप्रभा पृथिवी किं शाश्वती अशाश्वती ? भगवानाह—गौतम ! स्यात्—कथञ्चित्कस्यापि नयस्याभिप्रायेणेत्यर्थः शाश्वती, स्यात्—कथञ्चिदशाश्वती ॥ एतदेव सविशेषं जिज्ञासुः पृच्छति—‘से केणट्टेण’मित्यादि, सेशब्दोऽथशब्दार्थः स च प्रश्ने, केन ‘अर्थेन’ कारणेन भदन्त ! एवमुच्यते यथा स्यात् शाश्वती स्यादशाश्वतीति ?, भगवानाह—गौतम ! ‘दब्ब-ट्टयाए’ इत्यादि, द्रव्यार्थतया शाश्वतीति, तत्र द्रव्यं सर्वत्रापि सामान्यमुच्यते, द्रवति—नाच्छति तान् तान् पर्यायान् विशेषानिति वा द्रव्यमितिव्युत्पत्तेर्द्रव्यमेवार्थः—तात्त्विकः पदार्थो यस्य न तु पर्यायाः स द्रव्यार्थः—द्रव्यमात्रास्तित्वप्रतिपादको नयविशेषस्तद्भावो द्रव्यार्थता तथा द्रव्यमात्रास्तित्वप्रतिपादकनयाभिप्रायेणेतियावत् शाश्वती, द्रव्यार्थिकनयमतपर्यालोचनायामेवंविधस्य रत्नप्रभायाः पृथिव्या आकारस्य सदा भावात्, ‘वर्णपर्यायैः’ कृष्णादिभिः ‘गन्धपर्यायैः’ सुरभ्यादिभिः ‘रसपर्यायैः’ तिक्तादिभिः ‘स्पर्शपर्यायैः’ कठिनत्वादिभिः ‘अशाश्वती’ अनिला, तेषां वर्णादीनां प्रतिक्षणं कियत्कालानन्तरं वाऽन्यथाभवनात्, अतादवस्थस्य चानित्यत्वात्, न चैवमपि भिन्नाधिकरणे नित्यत्वानित्यत्वे, द्रव्यपर्याययोर्भेदाभेदोपगमात्, अन्यथोभयोरप्यसत्त्वापत्तेः, तथाहि—शक्यते वक्तुं परपरिकल्पितं द्रव्यमसत्, पर्यायव्यतिरिक्तत्वात्, बालत्वादिपर्यायशून्यवन्ध्यासुतवत्, तथा परपरिकल्पिताः पर्याया असन्तः, द्रव्यव्यतिरिक्तत्वात्, बन्ध्यासुतगतबालत्वादिपर्यायवत्, उक्तञ्च—‘द्रव्यं पर्यायवियुतं, पर्याया द्रव्यवर्जिताः । क्व कदा केन किरूपा ?,

दृष्टा मानेन केन वा ? ॥ १ ॥” इति कृतं प्रसङ्गेन, विस्तरार्थिना च धर्मसङ्ग्रहणिटीका निरूपणीया । ‘से तेण्टेण’भित्त्याद्युपसंहार-
माह, सेशब्दोऽथशब्दार्थः स चात्र वाक्योपन्यासे अथ ‘एतेन’ अनन्तरोदितेन कारणेन गौतम ! एवमुच्यते—स्यात् शश्वती स्याद-
शाश्वती, एवं प्रतिपृथिवि तावद्धक्तव्यं यावदधःसप्तमी पृथिवी, इह यद् यावत्सम्भवास्पदं तच्चेत्तावन्तं कालं शश्वद्भवति तदा तदपि
शाश्वतमुच्यते यथा तन्त्रान्तरेषु ‘आकण्डट्टुई पुढवी सासया’ इत्यादि, ततः संशयः—किमेषा रत्नप्रभा पृथवी सकलकालावस्थायितया
शाश्वती उतान्यथा यथा तन्त्रान्तरीयरुच्यत इति ? ततस्तदपनोदार्थं पृच्छति—‘इमा णं भंते’ इत्यादि, इयं भदन्त ! रत्नप्रभा पृ-
थिवी कालतः ‘कियच्चिरं’ कियन्तं कालं यावद्भवति ? भगवानाह—गौतम ! न कदाचिन्नासीत्, सदैवासीदिति भावः, अनादित्वात्,
तथा न कदाचिन्न भवति, सर्वदैव वर्त्तमानकालचिन्तायां भवतीति भावः, अत्रापि स एव हेतुः, सदा भावादिति, तथा न कदाचिन्न
भविष्यति, भविष्यच्चिन्तायां सर्वदैव भविष्यतीति भावः, अपर्यवसितत्वात् । तदेवं कालत्रयचिन्तायां नास्तित्वप्रतिषेधं विधाय सम्प्र-
त्यस्तित्वं प्रतिपादयति—‘भुविं चे’त्यादि, अभूत् भवति भविष्यति च, एवं त्रिकालभावित्वेन ‘ध्रुवा’ ध्रुवत्वादेव ‘नियता’ नियताव-
स्थाना, धर्मास्तिकायादिवत्, नियतत्वादेव च शाश्वती, शश्वद्भावः प्रलयाभावात्, शाश्वतत्वादेव च सततगङ्गासिन्धुप्रवाहप्रवृत्तावपि
पद्मपौण्डरीकहृद् इवान्यतरपुद्गलविचटनेऽप्यन्यतरपुद्गलोपचयभावात्, अक्षया अक्षयत्वादेव च अव्यया, मानुषोत्तराद्बहिः समुद्र-
वा ध्रुवादयः शब्दा इन्द्रशक्रादिवत्पर्यायशब्दा नानादेशजविनेयानुग्रहार्थमुपन्यस्ता इत्यदोषः, एवं सदाऽवस्थानेन चिन्त्यमाना नित्या जीवस्वरूपवत्, यदि-
यावदधःसप्तमी ॥ सम्प्रति प्रतिपृथिवीपु(वि)विभागतोऽन्तरं विचिन्तयिपुरिदमाह—

[इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए उवरिह्हातो चरिमंतातो हेडिह्ले चरिमंते एस णं केवतियं अबाधाए अंतरे पणत्ते ?, गोयमा ! असिउत्तरं जोयणसतसहस्सं अबाधाए अंतरे पणत्ते । इमी से णं भंते ! रयण० पु० उवरिह्हातो चरिमंताओ खरस्स कंडस्स हेडिह्ले चरिमंते एस णं केवतियं अबाधाए अंतरे पणत्ते ?, गोयमा ! सोलस जोयणसहस्साइं अबाधाए अंतरे पणत्ते] इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए उवरिह्हातो चरिमंताओ रयणस्स कंडस्स हेडिह्ले चरिमंते एस णं केवतियं अबाधाए अंतरे पणत्ते ?, गोयमा ! एक्कं जोयणसहस्सं अबाधाए अंतरे पणत्ते ॥ इमीसे णं भंते ! रयण० पु० उवरिह्हातो चरिमंतातो वहरस्स कण्डस्स उवरिह्ले चरिमंते एस णं केवतियं अबाधाए अंतरे पणत्ते ?, गोयमा ! एक्कं जोयणसहस्सं अबाधाए अंतरे प० ॥ इमीसे णं रयण० पु० उवरिह्हाओ चरिमंताओ वहरस्स कंडस्स हेडिह्ले चरिमंते एस णं भंते ! केवतियं अबाधाए अंतरे प० ?, गोयमा ! दो जोयणसहस्साइं इमीसे णं अबाधाए अंतरे पणत्ते, एवं जाव रिट्टस्स उवरिह्ले पत्तरस जोयणसहस्साइं, हेडिह्ले चरिमंते सोलस जोयणसहस्साइं ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्प० पु० उवरिह्हाओ चरिमंताओ पंकवहुलस्स कंडस्स उवरिह्ले चरिमंते एस णं अबाधाए केवतियं अंतरे पणत्ते ?, गोयमा ! सोलस जोयणसहस्साइं अबाधाए अंतरे पणत्ते । हेडिह्ले चरिमंते एक्कं जोयणसयसहस्सं आवबहुलस्स उवरि एक्कं जोयणसयसहस्सं हेडिह्ले

चरिंते असीउत्तरं जोयणसयसहस्सं । घणोदहि उवरिल्ले असिउत्तरजोयणसयसहस्सं हेडिल्ले ।
 चरिंते दो जोयणसयसहस्साइं । इमीसे णं भंते ! रयण० पुढ० घणवातस्स । उवरिल्ले चरिंते ।
 दो जोयणसयसहस्साइं । हेडिल्ले चरिंते असंखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं । इमीसे णं भंते !
 रयण० पु० तणुवातस्स उवरिल्ले चरिंते असंखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं अबाधाए अंतरे हेडि-
 ल्लेवि असंखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं, एवं ओवासंतरेवि ॥ दोच्चाए णं भंते ! पुढवीए उवरि-
 ल्लतो चरिंताओ हेडिल्ले चरिंते एस णं केवतियं अबाधाए अंतरे पणत्ते?, गोंयमा ! बत्ती-
 सुत्तरं जोयणसयसहस्सं अबाहाए अंतरे पणत्ते । सक्करप्प० पु० उवरि घणोदधिस्स हेडिल्ले ।
 चरिंते वावणुत्तरं जोयणसयसहस्सं अबाधाए । घणवातस्स असंखेज्जाइं जोयणसयसह-
 स्साइं पणत्ताइं । एवं जाव उवासंतरस्सवि जावअधेसत्तमाए, णवरं जीसे जं बाहल्लं तेण घणो-
 दधी संबधेतव्वो बुद्धीए । सक्करप्पभाए अणुसारेणं घणोदहिसहिताणं इमं पमाणं ॥ तच्चा-
 ए णं भंते ! अडयालीसुत्तरं जोयणसतसहस्सं । पंकप्पभाए पुढवीए चत्तालीसुत्तरं जोयणसय-
 सहस्सं । धूमप्पभाए पु० अट्ठीसुत्तरं जोयणसतसहस्सं । तमाए पु० छत्तीसुत्तरं जोयणसत-
 सहस्सं । अधेसत्तमाए पु० अट्ठीसुत्तरं जोयणसतसहस्सं जाव अधेसत्तमाए । एस णं भंते !

पुढवीए उवरिछातो चरिमंतातो उवासंतरस्स हेडिछे चरिमंते केवतिथं अबाधाए अंतरे पणत्ते?,
गोयमा! असंखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं अबाधाए अंतरे पणत्ते ॥ (सू० ७९)

‘इमीसे णं भंते!’ इत्यादि, अस्या भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्या रत्नकाण्डस्य प्रथमस्य खरकाण्डस्य विभागस्य ‘उवरिछात्’ इति उपरितनाचरमान्तात्परतो योऽधस्तनः ‘चरमान्तः’ चरमपर्यन्तः ‘एस ण’मिति एतत्, सूत्रे पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात्, अन्तरं ‘कियत्’ कियद्योजनप्रमाणम् ‘अबाधया’ अन्तरत्वव्याघातरूपया प्रज्ञप्तम्?, भगवानाह—गौतम ! ‘एकं योजनसहस्रम्’ एकं योजनसहस्रप्रमाणमन्तरं प्रज्ञप्तम् ॥ ‘इमीसे ण’मित्यादि, अस्या भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्या रत्नकाण्डस्योपरितनाचरमान्तात्परतो यो वज्रकाण्डस्योपरितनश्चरमान्त एतदन्तरं ‘कियत्’ किंप्रमाणमबाधया प्रज्ञप्तम्?, भगवानाह—गौतम ! एकं योजनसहस्रमबाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तं, रत्नकाण्डाधस्तनचरमान्तस्य वज्रकाण्डोपरितनचरमान्तस्य च परस्परसंलग्नतया उभयत्रापि तुल्यप्रमाणत्वभावात् ॥ ‘इमीसे ण’मित्यादि, अस्या भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्या रत्नकाण्डस्योपरितनाचरमान्ताद् वज्रकाण्डस्य योऽधस्तनश्चरमान्तः एतदन्तरं कियद् अबाधया प्रज्ञप्तम्?, भगवानाह—गौतम ! द्वे योजनसहस्रे अबाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तं, एवं काण्डे द्वौ द्वावालापकौ वक्तव्यौ, काण्डस्य चाधस्तने चरमान्ते चिन्त्यमाने योजनसहस्रपरिवृद्धिः कर्तव्या यावद् रिष्टस्य काण्डस्याधस्तने चरमान्ते चिन्त्यमाने षोडश योजनसहस्राणि अबाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तमिति वक्तव्यम् ॥ ‘इमीसे ण’मित्यादि, अस्या भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्या रत्नकाण्डस्योपरितनाचरमान्तात्परतो यः पङ्कबहुलस्य काण्डस्योपरितनश्चरमान्तः एतत् ‘कियत्’ किंप्रमाणमबाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तम्?, भगवानाह—गौतम ! षोडश योजनसहस्राणि अबाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तम् । ‘इमीसे ण’मित्यादि, तस्यैव पङ्कबहुलस्य काण्डस्याधस्तनश्चरमान्त एकं यो-

जनशतसहस्रमवाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तं । 'इमीसे ण'मित्यादि, अस्य भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्या रत्नकाण्डस्योपरितनाच्चरमान्तात्परतो-
ऽव्वहुलस्य काण्डस्य य उपरितनश्चरमान्त एतदन्तरं कियद् अवाधया प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह—गौतम ! एकं योजनशतसहस्रमवाधया-
ऽन्तरं प्रज्ञप्तं । 'इमीसे ण'मित्यादि, अस्या भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्या रत्नकाण्डस्योपरितनाच्चरमान्तात्परतोऽव्वहुलस्य काण्डस्य
योऽधस्तनश्चरमान्त एतदन्तरं कियद् अवाधया प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह—गौतम ! अशीत्युत्तरं योजनशतसहस्रम् । घनोदधेरुपरितने
चरमान्ते पृष्ठे एतदेव निर्वाचनमशीत्युत्तरयोजनशतसहस्रम्, अधस्तने पृष्ठे इदं निर्वाचनं—द्वे योजनशतसहस्रे अवाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तम् ।
घनवातस्योपरितने चरमान्ते पृष्ठे इदमेव निर्वाचनं, घनोदध्यधस्तनचरमान्तस्य घनवातोपरितनचरमान्तस्य च परस्परं संलग्नत्वात् ।
घनवातस्याधस्तने चरमान्ते पृष्ठे एतन्निराचनम्—असह्येयानि योजनशतसहस्राण्यवाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तम् । एवं तनुवातस्योपरितने चर-
मान्ते अधस्तने चरमान्ते अवकाशान्तरस्याप्युपरितनेऽधस्तने च चरमान्ते इत्थमेव निर्वाचनं वक्तव्यम्, असह्येयानि योजनशतस-
हस्राण्यवाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तमिति, सूत्रपाठस्तु प्रत्येकं सर्वत्रापि पूर्वानुसारेण स्वयं परिभाषनीयः सुगमत्वात् ॥ 'दोच्चाए णं' इत्यादि,
द्वितीयस्या भदन्त ! पृथिव्या उपरितनाच्चरमान्तात्परतो योऽधस्तनश्चरमान्त एतत् 'कियत्' किंप्रमाणमवाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तम् ? भग-
वानाह—गौतम ! 'द्वान्निशदुत्तरं' द्वान्निशत्सहस्राधिकं योजनशतसहस्रमवाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तम् । घनोदधेरुपरितने पृष्ठे एत-
देव निर्वाचनं द्वान्निशदुत्तरं योजनशतसहस्रम्, अधस्तने चरमान्ते पृष्ठे इदं निर्वाचनं—द्विपञ्चाशदुत्तरं योजनशतसहस्रम् । एतदेव
घनवातस्योपरितनचरमान्तपृच्छायामपि, घनवातस्याधस्तनचरमान्तपृच्छायां तनुवातावकाशान्तरयोरुपरितनाधस्तनचरमान्तपृच्छासु
च यथा रत्नप्रभायां तथा वक्तव्यम्, असह्येयानि योजनशतसहस्राण्यवाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तमिति वक्तव्यमिति भावः ॥ 'तच्चाए णं

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ १०१ ॥

भंते ! इत्यादि, तृतीयस्था भदन्त ! पृथिव्या उपरितनाचरमान्ताद् अधस्तनश्चरमान्त एतदन्तरं कियद् अबाधया प्रज्ञप्तम् ?; भग-
वानाह—गौतम ! अष्टाविंशत्युत्तरं शत(सहस्र)म्—अष्टाविंशतिसहस्राधिकं योजनशतसहस्रमबाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तम् । एतदेव घनोदधेरुपरितन-
चरमान्तपृच्छायामपि निर्वचनम् । अधस्तनचरमान्तपृच्छायामष्टाचत्वारिंशदुत्तरं योजनशतसहस्रमबाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तमिति वक्त-
व्यम् । एतदेव घनवातस्योपरितनचरमान्तपृच्छायामपि । अधस्तनचरमान्तपृच्छायां तनुवातावकाशान्तरयोरोपरितनाधस्तनचरमा-
न्तपृच्छासु च यथा रत्नप्रभायां तथा वक्तव्यम् । एवं चतुर्थपञ्चमषष्ठसप्तमष्टविधिविषयाणि सूत्राण्यपि भावनीयानि ॥

इमा णं भंते ! रयणप्पभा पुढवी दोच्चं पुढविं पणिहाय बाहल्लेणं किं तुल्ला विसेसाहिया संखे-
ज्जगुणा ? वित्थरेणं किं तुल्ला विसेसहीणा संखेज्जगुणहीणा ?; गोयमा ! इमा णं रयण० पु० दोच्चं पु-
ढवीं पणिहाय बाहल्लेणं नो तुल्ला विसेसाहिया नो संखेज्जगुणा, वित्थरेणं नो तुल्ला विसेसहीणा
णो संखेज्जगुणहीणा । दोच्चा णं भंते ! पुढवी तच्चं पुढविं पणिहाय बाहल्लेणं किं तुल्ला ? एवं चेव
भाणितव्वं । एवं तच्चा चउत्थी पंचमी छट्ठी । छट्ठी णं भंते ! पुढवी सत्तमं पुढविं पणिहाय बाह-
ल्लेणं किं तुल्ला विसेसाहिया संखेज्जगुणा ?; एवं चेव भाणियव्वं । सेवं भंते ! २ । नेरइयउधेसओ
पढमो ॥ (सू० ८०)

‘इमा णं भंते !’ इत्यादि, इयं भदन्त ! रत्नप्रभापृथिवी द्वितीयां पृथिवीं शर्कराप्रभां ‘प्रणिधाय’ आश्रित्य, ‘बाहल्येन’ पिण्डभा-
वेन किं तुल्या विशेषाधिका सङ्ख्येयगुणा ?; बाहल्यमधिकृत्येदं प्रभवयम्, ननु एका अशीत्युत्तरयोजनलक्षमाना अपरा द्वात्रिंशदु-

३ प्रतिपत्तौ
उद्देशः १
रत्नप्रभा-
दीनामल्प-
बहुता
सू० ८०

॥ १०१ ॥

तरयोजनलक्षमानेत्युक्तं ततस्तदर्थविगमे सत्युक्तलक्षणं प्रश्नत्रयमयुक्तं, विशेषाधिकेति स्वयमेवार्थपरिज्ञानात्, सत्यमेतत्, केवलं ज्ञान-
 श्रोड्यं तदन्यमोहापोहार्यः, एतदपि कथमवसीयते ? इति चेत्स्वाववोधाय प्रश्नान्तरोपन्यासात्, तथा चाह-विस्तरेण-विष्कम्भेन
 किं ? तुल्या विशेषहीना सङ्ख्येयगुणहीना ? इति, भगवानाह-नौतम ! इयं रत्नप्रभा पृथिवी द्वितीयां शर्कराप्रभापृथिवीं प्रणिधाय बाहल्येन
 न [च] तुल्या किन्तु विशेषाधिका नापि सङ्ख्येयगुणा, कथमेतदेवम् ? इति चेदुच्यते-इह रत्नप्रभा पृथिवी अशीत्युत्तरयोजनलक्षमाना,
 शर्कराप्रभा द्वात्रिंशदुत्तरयोजनलक्षमाना, तदत्रान्तरमष्टाचत्वारिंशद् योजनसहस्राणि ततो विशेषाधिका घटते न तुल्या नापि सङ्ख्ये-
 यगुणा, विस्तरेण न तुल्या किन्तु विशेषहीना नापि सङ्ख्येयगुणहीना, प्रदेशादिवृद्ध्या प्रवर्द्धमाने तावति क्षेत्रे शर्कराप्रभाया एवं [च]
 वृद्धिसम्भवात्, एवं सर्वत्र भावनीयम् ॥ [तृतीयप्रतिपत्तौ समाप्तः प्रथमोद्देशकः, साम्प्रतं द्वितीयः प्रारभ्यते, तस्य चेदमादिसूत्रम्-]
 सम्प्रति कस्यां पृथिव्यां कस्मिन् प्रदेशे नरकावासाः ? इत्येतत्प्रतिपादनार्थं प्रथमं तावदिदमाह-

कइ णं भंते ! पुढवीओ पणत्ताओ, गोयमा ! सत्त पुढवीओ पणत्ताओ, तंजहा-रयणप्पभा
 जाव अहेसत्तमा ॥ इमीसे णं रयणप्पं पुं असीउत्तरजोयणसयसहस्सबाहल्लाए उवारे केव-
 तियं ओगाहित्ता हेट्टा केवइयं वज्जित्ता मज्झे केवतिए केवतिथा निरयावाससयसहस्सा प-
 णत्ता, गोयमा ! इमीसे णं रयणं पुं असीउत्तरजोयणसयसहस्सबाहल्लाए उवारे एगं
 जोयणसहस्सं ओगाहित्ता हेट्टावि एगं जोयणसहस्सं वज्जित्ता मज्झे अडसत्तरी जोयणसयस-
 हस्सा, एत्थ णं रयणप्पभाए पुं नेरइयाणं तीसं निरयावाससयसहस्साइं भवंतित्तिमक्खाया ॥

ते णं णरगा अंतो वद्वा बाहिं चउरंसा जाव असुभा णरएसु वेयणा, एवं एएणं अभिलावेणं उवं-
जुंजिऊण भाणियवं ठाणप्पयाणुसारेणं, जत्थ जं बाहल्लं जत्थ जत्तिया वा नरयावाससयस-
हस्सा जाव अहेसत्तमाए पुढवीए, अहेसत्तमाए मज्झिमं केवत्तिए कति अणुत्तरा महइ महा-
लता महाणिरया पणत्ता एवं पुच्छित्तवं वागरेयवंपि तहेव ॥ (सू० ८१)

‘कइ णं भंते!’ इत्यादि, कति भदन्त! पृथिव्यः प्रज्ञप्ताः? इति, विशेषाभिधानार्थमेतदभिहितम्, उक्तञ्च—“पुर्व्वभणियंपि जं
पुण भन्नइ तत्थ कारणं अत्थि । पडिसेहो य अणुण्णा कारण(हेड)विसेसोवलंभो वा ॥ १ ॥” भगवानाह—गौतम! सप्त पृथिव्यः प्र-
ज्ञप्ताः, तद्यथा—रत्नप्रभा यावत्तमस्तमप्रभा ॥ ‘इमीसे ण’मित्यादि, अस्या भदन्त! रत्नप्रभायाः पृथिव्या उपरि ‘कियत्’ किंप्रमाणम-
वगाह्य—उपरितनभागात् कियद् अतिक्रम्येत्यर्थः अधस्तात् ‘कियत्’ किंप्रमाणं वर्जयित्वा मध्ये ‘कियति’ किंप्रमाणे कियन्ति नर-
कावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि?, भगवानाह—गौतम! अस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्या अशीत्युत्तरयोजनशतसहस्रबाहल्याया उपर्येकं यो-
जनसहस्रमवगाह्याधस्तादेकं योजनसहस्रं वर्जयित्वा ‘मध्ये’ मध्यभागे ‘अष्टसप्तत्युत्तरे’ अष्टसप्ततिसहस्राधिके योजनशतसहस्रे ‘अत्र’
एतस्मिन् रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकाणां योग्यानि त्रिंशन्नरकावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि भवन्तीत्याख्यातं मथा शेषैश्च तीर्थकृद्भिः, अनेन
सर्वतीर्थकृतामविसंवादिवचनता प्रवेदिता ॥ ‘ते णं नरगा’ इत्यादि, ते नरका ‘अन्तः’ मध्यभागे ‘वृत्ताः’ वृत्ताकाराः ‘वहिः’ वहिर्भागे
‘चतुरस्राः’ चतुरस्राकाराः, इदं च पीठोपरिवर्तिनं मध्यभागमधिकृत्य प्रोच्यते, सकलपीठाद्यपेक्षया तु आवल्लिकाप्रविष्टा वृत्तत्रयस्रच-

१ पूर्व्वभणितमपि यत् पुनर्भण्यते तत्र कारणमस्ति । प्रतिषेधोऽनुज्ञा कारणविशेषोपलम्बश्च ॥ १ ॥

तुरस्रसंस्थानाः पुष्पावकीर्णास्तु नानासंस्थानाः प्रतिपत्तव्याः; एतच्चाप्रे स्वयमेव वक्ष्यति, “अहे खुरप्पसंठाणसंठिया” इति, “अधः”
 भूमितले क्षुरप्रस्येव—ग्रहरणविशेषस्य(इव) यत् संस्थानम्—आकारविशेषस्तीक्ष्णतालक्षणस्तेन संस्थिताः क्षुरप्रसंस्थानसंस्थिताः; तथाहि—तेषु
 नरकावासेषु भूमितले मसृणत्वाभावतः शर्करिले पादेषु न्यस्यमानेषु शर्करामात्रसंस्पर्शेऽपि क्षुरप्रेणेव पादाः क्लृप्तन्ते, तथा “निच्चंधयार-
 तमसा” नित्यान्यकाराः उद्द्योताभावतो यत्तमस्तेन—तमसा निलं—सर्वकालमन्धकारो येषु ते नित्यान्यकाराः; तत्रापवरकादिष्वपि
 तमोऽन्धकारोऽस्ति केवलं स वहिः सूर्यप्रकाशे मन्दतमो भवति नरकेषु तु तीर्थकरजन्मदीक्षादिकालव्यतिरेकेणान्यदा सर्वकालमप्यु-
 द्द्योतलेश्चाप्यभावतो जाल्यन्धस्येव मेवच्छन्नकालार्द्धरात्र इवातीव बहलतरो भवति, तत उक्तं तमसानित्यान्यकाराः; तमश्च तत्र
 सदाऽवस्थितमुद्द्योतकारिणामभावात्, तथा चाह—“ववगयगहचंदसूरनक्खत्तजोइसपहा” व्यपगतः—परिभ्रष्टो ग्रहचन्द्रसूर्यनक्षत्र-
 रूपाणाम् उपलक्षणमेतत्तारारूपाणां च ज्योतिष्काणां पन्था—मार्गो यत्र ते व्यपगतग्रहचन्द्रसूर्यनक्षत्रज्योतिष्कपथाः; तथा “मेयवसा-
 पूयरुहिरमंसचिक्खिल्लित्ताणुलेवणतला” इति स्वभावतः संपन्नैर्मेदोवसापूतिरुधिरमांसैर्यश्चिक्खिल्लः—कर्मस्तेन लिप्तम्—उप-
 दिग्धम् अनुलेपनेन—सकृल्लिप्तस्य पुनः पुनरुपलेपनेन तलं—भूमिका येषां ते मेदोवशापूतिरुधिरमांसचिक्खिल्ललिप्ताणुलेपनतला अत
 एवाशुचयः—अपवित्रा वीभत्सा दर्शनेऽप्यतिजुग्प्सोत्पत्तेः परमदुरभिगन्धाः—मृतगवादिकेडवरेभ्योऽप्यतीवानिष्टदुरभिगन्धाः; “का-
 ऊअगणिवन्नाभा” इति लोहे धम्यमाने यादृक् कपोतो—बहुकृष्णरूपोऽप्रेर्वर्णः; किमुक्तं भवति?—यादृशी बहुकृष्णवर्णरूपाऽग्निज्वाला
 विनिर्गच्छतीति, तादृशी आभा—वर्णस्वरूपं येषां ते कपोताप्रिवर्णाभाः; तथा कर्कशः—अतिदुस्सहोऽसिपत्रस्येव स्पर्शो येषां ते
 कर्कशस्पर्शः; अत एव ‘दुरहियासा’ इति दुःखेनाध्यास्यन्ते—सह्यन्ते इति दुरध्यासा अशुभा दर्शनतो नरकाः; तथा गन्ध-

रसस्पर्शशब्दैरशुभा—अतीवासातरूपा नरकेषु वेदना । एवं सर्वास्वपि पृथिवीष्वालापको वक्तव्यः, स चैवम्—“सक्करप्पभाए णं भंते! पुढवीए बत्तीसुत्तरजोयणसयसहस्सबाहल्लाए उवरिं केवइयं ओगाहिता हेडा केवइयं वज्जेत्ता मज्झे चैव केवइए केवइया णिरयावाससयसहस्सा पणत्ता?, गोथमा! सक्करप्पभाए णं पुढवीए बत्तीसुत्तरजोयणसयसहस्सबाहल्लाए उवरिं एगं जोयणसहस्समोगाहिता हेडा एगं जोयणसहस्सं वज्जेत्ता मज्झे तीसुत्तरजोयणसयसहस्से एत्थ णं सक्करप्पभापुढविनेरइयाणं पण-
वीसा नरयावाससयसहस्सा भवंतीति मक्खायं, ते णं गरगा अंतो वट्टा जाव असुभा नरएसु वेयणा । वालुयप्पभाए णं भंते! पुढवीए अट्टावीसुत्तरजोयणसयसहस्सबाहल्लाए उवरिं केवइयं ओगाहिता हेडा केवइयं वज्जेत्ता मज्झे केवइए केवइया निर-
यावाससयसहस्सा पणत्ता?, गोथमा! वालुयप्पभाए पुढवीए अट्टावीसुत्तरजोयणसयसहस्सबाहल्लाए उवरिं एगं जोयणसहस्सं ओ-
गाहिता हेडं एगं जोयणसहस्सं वज्जेत्ता, मज्झे छन्वीसुत्तरे जोयणसयसहस्से एत्थ णं वालुयप्पभापुढविनेरइयाणं पण्णरस निरया-
वाससयसहस्सा भवन्तीति मक्खायं, ते णं नरगा जाव असुभा नरगोसु वेयणा । पंकप्पभाए णं भंते! पुढवीए वीसुत्तरजोयणसयसह-
स्सबाहल्लाए उवरिं केवइयं ओगाहिता हेडा केवइए केवइया निरयावाससयसहस्सा पणत्ता?, गोथमा! पंकप्प-
भाए णं पुढवीए वीसुत्तरजोयणसयसहस्सबाहल्लाए उवरिं एगं जोयणसहस्सं ओगाहिता हिट्ठावि एगं जोयणसहस्सं वज्जेत्ता मज्झे
अट्टारसुत्तरे जोयणसयसहस्से, एत्थ णं पंकप्पभा पुढविणेरइयाणं दस निरयावाससयसहस्सा निरयावासा भवंतीति मक्खायं, ते णं
गरगा जाव असुभा नरगोसु वेयणा । धूमप्पभाए णं भंते! पुढवीए अट्टारसुत्तरजोयणसयसहस्सबाहल्लाए उवरिं केवइयं ओगाहेत्ता, हेडा
केवइयं वज्जेत्ता मज्झे केवइए केवइया निरयावाससयसहस्सा पणत्ता?, गोथमा! धूमप्पभाए णं पुढवीए अट्टारसुत्तरजोयणसयसह-

स्सवाह्लाए उवरिं एगं जोयणसहस्समोगाहेत्ता हेट्ठा एगं जोयणसहस्सं वज्जेत्ता मज्झे सोलसुत्तरे जोयणसयसहस्से, एत्थ णं धूमप्प-
 भापुढविनेरइयाणं तिन्नि नेरइयावाससयसहस्सा भवन्तीति मक्खायं, ते णं णरगा अंतो वट्ठा जाव असुभा नरगेसु वेयणा इति, [प्रन्था-
 म्म ३०००] । तमप्पभाए णं भंते ! पुढवीए सोलसुत्तरजोयणसयसहस्सवाह्लाए उवरिं केवतियं ओगाहेत्ता हेट्ठा केवतियं वज्जेत्ता
 मज्झे केवतिए केवतिया नरगावाससयसहस्सा पणत्ता ?, गोयमा ! तमप्पभाए णं पुढवीए सोलसुत्तरजोयणसयसहस्सवाह्लाए उवरिं
 एगं जोयणसहस्समोगाहेत्ता हेट्ठा एगं जोयणसयसहस्सं वज्जेत्ता मज्झे चोदसुत्तरे जोयणसयसहस्से एत्थ णं तमापुढविनेरइयाणं एगे
 पंचूणे नरगावाससयसहस्से भवन्तीति मक्खायं, ते णं णरगा अंतो वट्ठा जाव असुभा नरगेसु वेयणा । अहेसत्तमाए णं भंते ! पुढवीए
 अट्टोत्तरजोयणसयसहस्सवाह्लाए उवरिं केवइयं ओगाहेत्ता हेट्ठा केवइयं वज्जेत्ता मज्झे केवइए केवइया अणुत्तरा महइमहालया महा-
 नरगावासा पणत्ता ?, गोयमा ! अहेसत्तमाए पुढवीए अट्टुत्तरजोयणसयसहस्सवाह्लाए उवरिं अद्धतेवणं जोयणसहस्साइं ओगाहेत्ता
 हेट्ठावि अद्धतेवणं जोयणसहस्साइं वज्जित्ता मज्झे तिसु जोयणसहस्सेसु एत्थ णं अहेसत्तमपुढविनेरइयाणं पंच अणुत्तरा महइमहा-
 लया महानिरया पणत्ता, तंजहा—काले महाकाले रोरुए महारोरुए मज्झे अप्पइट्ठणे, ते णं महानरगा अंतो वट्ठा जाव असुभा महा-
 नरगेसु वेयणा” इति । इदं च सकलमपि सूत्रं सुगमं, तत्र वाह्ल्यपरिमाणनरकावासयोग्यमध्यभागपरिमाणनरकावाससङ्ख्यानानामिमाः
 सद्ब्रह्मिणाथाः—“आसीयं वत्तीसं अट्टावीसं तहेव वीसं च । अट्टारस सोलसगं अट्टुत्तरमेव हेट्ठिमया ॥ १ ॥ अट्टुत्तरं च तीसं
 छब्बीसं चैव सयसहस्सं तु । अट्टारस सोलसगं चोदसमहियं तु छट्ठीए ॥ २ ॥ अद्धतिवणणसहस्सा उवरिमहे वज्जिऊण तो भणिया ।

मञ्जे तिसु सहस्सेसु ह्येति निरया तमतमाए ॥ ३ ॥ तीसा य पणवीसा पणरस दस चैव सयसहस्साइं । तिन्रि य पंचूणेगं पंच-
चेव अणुत्तरा निरया ॥ ४ ॥" पाठसिद्धाः ॥ सम्प्रति नरकावाससंस्थानप्रतिपादनार्थमाह—

इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए णरका किंसंठिया पणत्ता ?, गोयमा ! दुविहा पणत्ता,
तंजहा—आबलियपविट्ठा य आवलियबाहिरा य, तत्थ णं जे ते आवलियपविट्ठा ते तिविहा
पणत्ता, तंजहा—वट्ठा तंसा चउरंसा, तत्थ णं जे ते आवलियबाहिरा ते णाणासंठाणसंठिया
पणत्ता, तंजहा—अयकोट्टसंठिता पिट्ठपयणगसंठिता कंइसंठिता लोहीसंठिता कडाहसंठिता
थालीसंठिता पिहडगसंठिता किमियडसंठिता किन्नपुडगसंठिआ उडवसंठिया सुरवसंठिता
सुयंगसंठिया नंदिसुयंगसंठिया आलिंगकसंठिता सुधोससंठिया दहरयसंठिता पणवसं-
ठिया पडहसंठिया भेरिसंठिआ झल्लरीसंठिया कुतुंबकसंठिया नालिसंठिया, एवं जाव
तमाए ॥ अहेसत्तमाए णं भंते ! पुढवीए णरका किंसंठिता पणत्ता ?, गोयमा ! दुविहा पणत्ता,
तंजहा—वेट्ठे य तंसा य ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए नरका केवतियं बाहल्लेणं प-
णत्ता ?, गोयमा ! तिण्णि जौयणसहस्साइं बाहल्लेणं पणत्ता, तंजहा—हेट्ठा घणा सहस्सं मञ्जे
ञ्जुसिरा सहस्सं उप्पि संकुहया सहस्सं, एवं जाव अहेसत्तमाए ॥ इमीसेणं भंते ! रयणप्प० पु०
नरगा केवतियं आयामविकखंभेणं केवइयं परिक्खेवेणं पणत्ता ?, गोयमा ! दुविहा पणत्ता;

तंजहा—संखेज्जवित्थडा य असंखेज्जवित्थडा य, तत्थ णं जे ते संखेज्जवित्थडा ते णं संखेज्जाइं जोय-
णसहस्साइं आयामविकखंभेणं संखेज्जाइं जोयणसहस्साइं परिकखेवेणं पणत्ता तत्थ णं जे ते असं-
खेज्जवित्थडा ते णं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं आयामविकखंभेणं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं
परिकखेवेणं पणत्ता, एवं जाव तमाए, अहेसत्तमाए णं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! दुविहा पणत्ता,
तंजहा—संखेज्जवित्थडे य असंखेज्जवित्थडा य, तत्थ णं जे ते संखेज्जवित्थडे से णं एक्कं जो-
यणसयसहस्सं आयामविकखंभेणं तिन्नि जोयणसयसहस्साइं सोलस सहस्साइं दोन्नि य सत्ता-
वीसे जोयणसए तिन्नि कोसे य अट्टावीसं च धणुसतं तेरस य अंगुलाइं अद्धंगुलयं च किंचिवि-
सेसाधिए परिकखेवेणं पणत्ता, तत्थ णं जे ते असंखेज्जवित्थडा ते णं असंखेज्जाइं जोयणसयस-
हस्साइं आयामविकखंभेणं असंखेज्जाइं जाव परिकखेवेणं पणत्ता (सू० ८२)

‘इमीसे णं भंते’ ! इत्यादि, अस्यां भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां नरकाः किमिव संस्थिताः किसंस्थिताः प्रज्ञप्ताः ? , भगवानाह—
गौतम ! नरका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—आवलिकाप्रविष्टाश्च आवलिकावाह्याश्च, चशब्दावुभयेषामप्यशुभतातुल्यतासूचकौ, आव-
लिकाप्रविष्टा नामाष्टासु दिक्षु समश्रेण्यवस्थिताः, आवलिकासु—श्रेणिषु प्रविष्टा—व्यवस्थिता आवलिकाप्रविष्टाः, ते संस्थानमधिकृत्य त्रि-
विधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—वृत्ताख्यस्नाश्चतुरस्त्राः, तत्र ये ते आवलिकावाह्यास्ते नानासंस्थानसंस्थिताः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—अयःकोष्ठो-
लोहमयः कोष्ठस्तद्वत्संस्थिता अयःकोष्ठसंस्थिताः, ‘पिट्ठपयणगसंठिया’ इति यत्र सुरासंधानाय पिष्टं पच्यते तत्पिट्ठपचनकं तद्व-

त्संस्थिताः 'पिष्टपयणगसंठिया' अत्र सङ्ग्रहणिगाथे—'अयकोट्टुपिष्टपयणगकङ्कूलोहीकडाहसंठाणा । थाली पिहडग किण्ह(ग) उडए सुरवे सुयंगे य ॥ १ ॥ नंदिमुइंगे आलिंग सुघोसे ददरे य पणवे य । पडहगझल्लरिभेरीकुंतुवगनाडिसंठाणा ॥ २ ॥' कण्डुः—पाकस्थानं लोहीकटाहौ प्रतीतौ तद्वत्संस्थानाः स्थाली—उषा पिहडं—यत्र प्रभूतजनयोग्यं धान्यं पच्यते उजः—तापसाश्रमो सुरंजो—मर्दलविशेषः नन्दीमृदङ्गो—द्वादशविधतूर्यान्तर्गतो मृदङ्गः, स च द्विधा, तद्यथा—सुकुन्दो मर्दलश्च, तत्रोपरि सङ्कुचितोऽधो विस्तीर्णो म-कुन्दः उपर्यधश्च समो मर्दलः आलिङ्गो—मृन्मयो सुरजः सुघोषो—देवलोकप्रसिद्धो घण्टाविशेष आतोद्यविशेषो वा दर्दरो—वाद्य-विशेषः पणवो—भाण्डानां पटहः पटहः—प्रतीतः, भेरी—ढक्का, झलरी—चर्मावनद्धा विस्तीर्णविलयाकारा, कुस्तुम्बकः—संप्रदायगम्यः, नाडी—घटिका, एवं शेषास्वपि पृथिवीषु तावद्वक्तव्यं यावत्पृथ्यां, सूत्रपाठोऽप्येवम्—'सक्करप्पभाए णं भंते! पुढवीए नरका किंसं-ठिया पन्नत्ता ?, गोयमा! डुविहा पन्नत्ता, तंजहा—आवलिकापविष्ठा य आवलियावाहिरा य" इत्यादि ॥ अधःसप्तमीविषयं सूत्रं साक्षादुपदर्शयति—'अहेसत्तमाए णं भंते!' इत्यादि, अधःसप्तम्यां भदन्त! पृथिव्यां नरकाः 'किंसंस्थिताः' किमिव संस्थिताः प्रज्ञप्ताः ?, भगवानाह—गौतम! द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—'वड्डे य तंसा य' इति, अधःसप्तम्यां हि पृथिव्यां नरका आवलिकाप्रविष्ठा एव न आवलिकावाह्याः, आवलिकाप्रविष्ठा अपि पञ्च, नाधिकाः, तत्र मध्येप्रतिष्ठानाभिधानो नरकेन्द्रो वृत्तः, सर्वेषामपि नरके-न्द्राणां वृत्तत्वात्, शेषास्तु चत्वारः पूर्वादिषु दिक्षु, ते च त्र्यस्त्राः, तत उक्तं वृत्तश्च त्र्यस्त्राश्च ॥ सम्प्रति नरकावासानां बाहल्यप्रतिपाद-नार्थमाह—'इमीसे ण'मित्यादि, अस्यां भदन्त! रत्नप्रभायां पृथिव्यां नरकाः कियद्वाहल्येन—बहलस्य भावो बाहल्यं—पिण्डभाव उत्सेध इत्यर्थः तेन प्रज्ञप्ताः ?, भगवानाह—गौतम! त्रीणि योजनसहस्राणि बाहल्येन प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—अधस्तने पादपीठे घना—निचिताः

सहस्रं-योजनसहस्रं, मध्ये-पीठस्योपरि मध्यभागे सुपिराः सहस्रं-योजनसहस्रं, तत 'उष्पि'ति उपरि सङ्कुचिताः शिखराकृत्या स-
क्कोचमुपगता योजनसहस्रं, तत एवं सर्वसङ्ख्यया नरकावासानां त्रीणि योजनसहस्राणि बाह्यतो भवन्ति, एवं पृथिव्यां पृथिव्यां
तावद्वक्तव्यं यावदधःसप्तम्यां, तथा चोक्तमन्यत्रापि-हेङ्गा घणा सहस्रं उष्पि संकोचतो सहस्रं तु । मञ्जु सहस्रं सुसिरा तित्रि
सहस्रसूत्रिया नरया ॥ १ ॥" सम्प्रति नरकावासानामायांमविष्कम्भप्रतिपादनार्थमाह-"इमीसे णं भंते!" इत्यादि; अस्यां भदन्त!
रत्नप्रभायां पृथिव्यां नरकाः किंप्रमाणमायामविष्कम्भेन, समाहारो द्वन्द्वस्तेनायामविष्कम्भाभ्यामित्यर्थः; कियत् 'परिक्षेपेण' परि-
रयेण प्रज्ञप्ताः?, भगवानाह-गौतम! द्विविधाः प्रज्ञप्ताः; तद्यथा-सङ्ख्येयविस्तृताश्च असङ्ख्येयविस्तृताश्च, सङ्ख्येययोजनप्रमाणं विस्तृतं-
विस्तरो येषां ते सङ्ख्येयविस्तृताः; एवमसङ्ख्येयं विस्तृतं येषां ते असङ्ख्येयविस्तृताः; चशब्दौ स्वगतानेकसङ्ख्याभेदप्रकाशनपरौ, तत्र ये
ते सङ्ख्येयविस्तृतास्ते सङ्ख्येयानि योजनसहस्राणि आयामविष्कम्भेन सङ्ख्येयानि योजनसहस्राणि परिक्षेपेण, तत्र ये तेऽसङ्ख्येयविस्तृता-
स्तेऽसङ्ख्येयानि योजनसहस्राण्यायामविष्कम्भेन असङ्ख्येयानि योजनसहस्राणि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तानि, एवं प्रतिपृथिवि तावद्वक्तव्यं याव-
त्पृष्ठी पृथिवी, सूत्रपाठस्त्वेवम्-सक्करप्पभाए णं भन्ते! पुढवीए नरगा केवइयं आयामविक्रवंभेण केवइयं परिरयेणं पण्णत्ता?, गोयमा!
दुविहा पण्णत्ता, तंजहा-संखेज्जवित्थडा य, असंखेज्जवित्थडा य" इत्यादि ॥ 'अहेसत्तमाए णं भंते!' इत्यादि, अधःसप्तम्यां भदन्त!
पृथिव्यां नरकाः कियदायामविष्कम्भेन कियत्परिक्षेपेण प्रज्ञप्ताः?, भगवानाह-गौतम! द्विविधाः प्रज्ञप्ताः; तद्यथा-सङ्ख्येयविस्तृत एकः;
स चाप्रतिष्ठानाभिधानो नरकेन्द्रकोऽवसातव्यः; असङ्ख्येयविस्तृताः शेषाश्चत्वारः; तत्र योऽसौ सङ्ख्येयविस्तृतोऽप्रतिष्ठानाभिधानो नर-
केन्द्रकः स एकं योजनशतसहस्रमायामविष्कम्भेन त्रीणि योजनशतसहस्राणि षोडश सहस्राणि द्वे योजनशते सप्तविंशत्यधिके त्रयः

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः

॥ १०६ ॥

क्रोशा अष्टाविंशं धनुःशतं त्रयोदश अङ्गुलानि अर्द्धाङ्गुलं च किञ्चिद्विशेषाधिकं परिक्षेपेण प्रज्ञप्तम्, इदं च परिक्षेपपरिमाणं गणितभा-
वनया जम्बूद्वीपपरिक्षेपपरिमाणवद्भावनीयं, तत्र ये ते शेषाश्चत्वारोऽसङ्ख्येयविस्तृतास्तेऽसङ्ख्येयानि योजनसहस्राण्यायामविष्कम्भेनास-
ङ्ख्येयानि योजनसहस्राणि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तानि ॥ सम्प्रति नरकावासानां वर्णप्रतिपादनार्थमाह—

इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए नेरया केरिसया वण्णेणं पणत्ता ?, गोयमा ! काला का-
लावभासा गंभीरलोमहरिसा भीमा उत्तासणया परमकिण्हा वण्णेणं पणत्ता, एवं जाव अधे-
सत्तमाए ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए णरका केरिसका गंधेणं पणत्ता ?, गोयमा !
से जहाणामए अहिमडेति वा गोमडेति वा सुणगमडेति वा मज्जारमडेति वा मणुस्समडेति वा
महिसमडेति वा सूसगमडेति वा आसमडेति वा हत्थिमडेति वा सीहमडेति वा वग्घमडेति वा
विगमडेति वा दीवियमडेति वा मयकुहियचिरविणट्ठकुणिसवावण्णहुब्भिगंधे असुहविलीण-
विगयबीभत्थदरिसणिल्ले किमिजालाउलसंसत्ते, भवेयारूवे सिया ?, णो इण्ठे सम्भे, गोयमा !
इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए णरगा एत्तो अणिट्ठतरका चेव अकंततरका चेव जाव अमणा-
मतरा चेव गंधेणं पणत्ता, एवं जाव अधेसत्तमाए पुढवीए ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्प० पु०
णरया केरिसया फासेणं पणत्ता ?, गोयमा ! से जहानामए असिपत्तेह वा खुरपत्तेह वा कलं-
बचीरियापत्तेह वा सत्तगगेह वा कुंतगगेह वा तोमरगगेति वा नारायगगेति वा सूलगगेति वा लड-

३ प्रतिपत्तो
उद्देशः १
नरकावा-
सानां
वर्णादि
सू० ८३

॥ १०६ ॥

लग्नेति वा भिडिमालगेति वा । सूचिकलावेति वा कवियच्छति वा विंचुयकंटेति वा इंगालेति वा जालेति वा सुमुरेति वा, अच्चिति वा अलाएति वा सुद्धागणीइ वा, भवे एतारूवे सिया ?, णो तिण्ठे सम्ठे, गोयमा ! इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए णरगा एत्तो अणिद्धतरा चैव जाव अम-
णामतरका चैव फासे णं पणत्ता, एवं जाव अधेसत्तमाए पुढवीए ॥ (सू० ८३)

‘इमीसे णं भंते !’ इत्यादि, अस्यां भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां नरकाः कीदृशा वर्णेन प्रज्ञप्ताः ?, भगवानाह—गौतम ! कालाः, तत्र कोऽपि निष्प्रतिभतया मन्दकालोऽप्याशङ्क्येत ततस्तदाशङ्कव्यवच्छेदार्थं विशेषणान्तरमाह—‘कालावभासाः’ कालः—कृष्णोऽवभासः—प्रतिभाविर्गमो येभ्यस्ते कालावभासाः, कृष्णप्रभापटलोपचिता इति भावः, अत एव ‘गम्भीरोमहर्षाः’ गम्भीरः—अतीवोत्कटो रोमहर्षो—रोमोद्धर्षो भयवशाद् येभ्यस्ते गम्भीरोमहर्षाः, किमुक्तं भवति ?—एवं नाम ते कृष्णावभासा यद्दर्शनमात्रेणापि नारकजन्तूनां भयसम्पादनेन अनर्गलं रोमहर्षमुत्पादयन्तीति, अत एव भीमा—भयानका भीमत्वादेव उन्नासनकाः, उन्नास्यन्ते नारका जन्तव एभिरिति उन्नासना एव उन्नासनकाः, किं बहुना ?—‘वर्णेन’ वर्णमधिकृत्य परमकृष्णाः प्रज्ञप्ताः, यत ऊर्ध्वं न किमपि भयानकं कृष्णमस्तीति भावः, एवं प्रतिपृथिवि तावद्वक्तव्यं यावदधःसप्तम्याम् ॥ गन्धमधिकृत्याह—‘इमीसे णं भंते !’ इत्यादि, प्रथसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! तद्यथा नाम—‘अहिमृत इति वा’ अहिमृतो नाम मृताहिदेहः, एवं सर्वत्र भावनीयं, गोमृत इति वा अश्वमृत इति वा मार्जारमृत इति वा हस्तिमृत इति वा सिंहमृत इति वा व्याघ्रमृत इति वा द्वीपः—चित्रकः, सर्वत्र अहिश्चासौ मृतश्च अहिमृत इत्येवं विशेषणसमासः, इह मृतकं सद्यःसंपन्नं न विगन्धि भवति तत आह—‘मयकुहियविण्ठ-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ १०७ ॥

कुणिसवावर्णे'त्यादि, मृतः सन् कुथितः—पूतिभावमुपगतो मृतकुथितः, स चोच्छ्रूनावस्थामात्रगतोऽपि भवति, न च सं तथा विगन्धस्तत आह—विनष्टः—उच्छ्रूनावस्थां प्राप्य स्फुटित इति भावः, सोऽपि तथा दुरभिगन्धो न भवति तत आह—'कुणिमवावर्णं'त्ति व्यापन्नं—विशरारुभूतं कुणिमं—मांसं यस्य स तथा, ततो विशेषणसमासः, 'दुरभिगन्धः' इति दुरभिः—सर्वेषामाभिमुख्येन दुष्टो गन्धो यस्यासौ दुरभिगन्धः, अशुचिश्च विलीनो—मनसः कलिमलपरिणामहेतुः 'विगय' इति विगतं प्रनष्टं यद्भिमुखतया प्राणिनां गतं—गमनं यस्मिन्, तथा बीभत्सया—निन्दया दर्शनीयो बीभत्सादर्शनीयः ततो विशेषणसमासः अशुचिविगतबीभत्सादर्शनीयः गतं—गमनं यस्मिन्, तथा बीभत्सया—निन्दया दर्शनीयो बीभत्सादर्शनीयः ततो विशेषणसमासः संसक्तंशब्दस्य च 'किमिजालाउलसंसत्ते' इति संसक्तः सन् कृमिजालाकुलो जातः कृमिजालाकुलसंसक्तः, मयूरव्यंसकादित्वात्समासः संसक्तंशब्दस्य च परनिपातः, एतावत्युक्ते गौतम आह—'भवे एयारूवे सिया?' इति, स्याद् भवेद्—भवेयुरेतद्रूपाः—यथोक्तविशेषणविशिष्टा अहिमृतादिरूपा गन्धेनाधिकृता नरकाः, सूत्रे च बहुवचनेऽप्येकवचनं प्राकृतत्वात्, भगवानाह—गौतम! 'नायमर्थः समर्थो' नायमर्थ उपपन्नो, यतोऽस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यां नरका इतो—यथोक्तविशेषणविशिष्टाहिमृतादेरनिष्टतरा एव, तत्र किञ्चिद्रम्यमपि कस्याप्यनिष्टतरं भवति तत आह—अकान्ततरा एव—स्वरूपतोऽप्यकमनीयतरा एव, अभव्या एवेति भावः, तत्राकान्तमपि कस्यापि प्रियं भवति यथा गत्तोशूकरस्याशुचिः, तत आह—अप्रियतरा एव न कस्यापि प्रिया इति भावः, अत एवामनोह्वितरा एव, अमनआपतरा एव गन्धमधिकृत्य प्रज्ञप्ताः, तत्र मनोह्वं—मनोऽनुकूलमात्रं यत्पुनः स्वविषये मनोऽत्यन्तमासक्तं करोति तन्मनआपम्, एकार्थिका वा एते सर्वे शब्दाः शकेन्द्रपुरन्दरादिवत् नानादेशजविनेयजनानुग्रहार्थमुपात्ताः, एवं पृथिव्यां पृथिव्यां तावद्वक्तव्यं यावदधःसप्तम्याम् ॥ स्पर्शमधिकृत्याह—'इमीसेण'मित्यादि, प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम! तद्यथा नाम—'असिपत्रमिति वा' असिः—खड्गं तस्यं पत्रमसिपत्रं क्षुरप्रमिति वा

३ प्रतिपत्तौ
उद्देशः १
नरकावा-
सानां
वर्णादि
सू० ८३

॥ १०७ ॥

कदम्बचीरिकापत्रमिति वा, कदम्बचीरिका-तृणविशेषः, स च दर्भादप्यतीव छेदकः, शक्तिः-प्रहरणविशेषस्तदग्रमिति वा, कुन्ताग्र-
मिति वा, तोमराग्रमिति वा, भिण्डमालः-प्रहरणविशेषस्तदग्रमिति वा, सूचीकलाप इति वा, वृश्चिकदंश इति वा, कपिकच्छुरिति
वा, कपिकच्छुरः-कण्ठविजनको वल्लीविशेषः, अङ्गार इति वा, अङ्गारो-निर्धूमाम्निः, ज्वालेति वा, ज्वाला-अनलसंबद्धा, मुर्मुंर इति
वा, मुर्मुंरः-कुम्फुकादौ मसृणोऽग्निः, अर्चिरिति वा, अर्चिः-अनलविच्छिन्ना ज्वाला, अलातम्-उत्सुकं, शुद्धाम्निः-अयस्पिण्डाद्यनुग-
तोऽग्निर्विद्युदादिर्वा, इतिशब्दः सर्वत्रापि उपमाभूतवस्तुस्वरूपपरिसमाप्तिद्योतकः, वाशब्दः परस्परसमुच्चये, इह कस्यापि नरकस्य स्पर्शः
शरीरावयवच्छेदकोऽपरस्य भेदकोऽन्यस्य व्यथाजनकोऽपरस्य दाहक इत्यादि ततः साम्यप्रतिपत्त्यर्थमसिपत्रादीनां नानाविधानामुप-
मानानामुपादानं, 'भवे एयारूवे सिया?' इत्यादि प्राग्वत् ॥ सम्प्रति नरकावासानां महत्त्वमभिधित्सुराह—

इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए नरका केमहालिया पणत्ता ? गोयमा ! अयणं जंबुद्दीवे र
सव्वदीवसमुद्दाणं सव्वभंतरए सव्वखुद्धाए वट्टे तेह्लापूर्वसंठाणसंठिते वट्टे रथचक्कवालसंठाणसं-
ठिते वट्टे पुक्खरकणियासंठाणसंठिते वट्टे पड्डिपुण्णचंदसंठाणसंठिते एक्कं जोयणसतसहस्सं
आयामविक्खंभेणं जाव किंचिविसेसाहिए परिवक्खेवणं, देवे णं महिद्धीए जाव महाणुभागे जाव
इणामेव इणामेवत्तिकहु इमं केवलकप्पं जंबुद्दीवं र तिहिं अच्चरानिवाएहिं तिसत्तक्खुत्तो अणुप-
रियदित्ता णं हव्वमागच्छेज्जा, से णं देवे ताए उक्किट्ठाए तुरिताए चवलाए चंडाए सिग्धाए उच्चु-
घाए जयणाए [छेगाए] दिव्वाए दिव्वगतीए वीतिवयमाणे र जहण्णेणं एगाहं वा दुयाहं वा

तिआहं वा उक्कोसेणं छम्मासेणं वीतिवएज्जा, अत्थेगतिए वीइवएज्जा अत्थेगतिए नो वीतिवएज्जा,
एमहालता णं गोयमा! इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए णरगां पणत्ता, एवं जाव अधेसत्तमाए,
णवरं अधेसत्तमाए अत्थेगतियं नरगं वीइवइज्जा, अत्थेगइए नरगे नो वीतिवएज्जा ॥ (सू० ८४)

‘इमीसे ण’मित्यादि, अस्यां भदन्त! रत्नप्रभायां वृथिव्यां नरकाः ‘किंमहान्तः’ किंप्रमाणा महान्तः प्रज्ञप्ताः?, पूर्वं ह्यसङ्ख्येयवि-
स्तृता इति कथितं, तत्रासङ्ख्येयत्वं नावगम्यत इति भूयः प्रश्नः, अत एवात्र निर्वचनं भगवानुपमयाऽभिधत्ते, गौतम! अयमिति यत्र
संस्थिता वयं णमिति वाक्यालङ्कारे अष्टयोजनोच्छ्रितया रत्नमय्या जम्बवा उपलक्षितो द्वीपो जम्बूद्वीपः सर्वद्वीपसमुद्राणां—धातकीख-
ण्डलवणादीनां सर्वाभ्यन्तरः—आदिभूतः ‘सर्वधुल्लकः’ सर्वेभ्यो द्वीपसमुद्रेभ्यः धुल्लको—इत्यः सर्वधुल्लकः, तथाहि—सर्वे लवणादयः
समुद्राः सर्वे धातकीखण्डादयो द्वीपा अस्माज्जम्बूद्वीपादारभ्य प्रवचनोक्तेन क्रमेण द्विगुणद्विगुणायामविष्कम्भपरिधयः ततोऽयं शेषसर्व-
द्वीपसमुद्रापेक्षया सर्वलघुरिति, तथा वृत्तो यतः ‘तैलापूपसंस्थानसंस्थितः’ तैलेन पक्कोऽपूपसैलापूपः, तैलेन हि पक्कोऽपूपः प्रायः परि-
पूर्णवृत्तो भवति न घृतेन पक्क इति तैलविशेषणं, तस्यैव संस्थानं तैलापूपसंस्थानं तेन संस्थितसैलापूपसंस्थानसंस्थितः, तथा वृत्तो यतः
पुष्करकर्णिकासंस्थानसंस्थितः, तथा वृत्तो यतो रथचक्रवालसंस्थानसंस्थितः, तथा वृत्तो यतः परिपूर्णचन्द्रसंस्थानसंस्थितः, अनेकधो-
पमानोपमेयभावो नानादेशजविनेयप्रतिपत्त्यर्थः, एकं योजनशतसहस्रमायामविष्कम्भेन त्रीणि योजनशतसहस्राणि षोडश सहस्राणि द्वे
योजनशते सप्तविंशे त्रयः क्रोशा अष्टाविंशं धनुःशतं त्रयोदश अङ्गुलानि अर्द्धाङ्गुलं च किञ्चिद्विशेषाधिकं परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः, परिक्षे-
पपरिमाणगणितभावना क्षेत्रसमासटीकातो जम्बूद्वीपप्रज्ञसिटीकातो वा वेदितव्या । ‘देवे ण’मित्यादि, देवश्च णमिति वाक्याल-

'महर्द्धिकः' महती कृद्धिर्विमानपरिवारादिका यस्य स महर्द्धिकः, महती द्युतिः शरीराभरणविपया यस्य स महाद्युतिकः, महद्-
 वलं-शारीरः प्राणो यस्य स महावलः, महद् यशः-ख्यातिर्यस्य स महायशः, तथा 'महेसवले' इति महेश इति महान् ईश्वर इ-
 त्याख्या यस्य स महेशाख्यः, अथवा ईशनमीशो भावे वञ्जप्रत्यय ऐश्वर्यमित्यर्थः, 'ईशं ऐश्वर्यं' इति वचनात्, तत ईशम्-ऐश्वर्यमालनः
 ख्याति-अन्तर्भूतण्यर्थतया ख्यापयति-प्रथयति ईशाख्यः, महान्धासावीशाख्यश्च महेशाख्यः, क्वचित् 'महासोवले' इति पाठः, तत्र
 महन् सौख्यं यस्य प्रभूतसद्वेदोदयशत्स महासौख्यः, अन्ये पठन्ति—'महासवले' इति तत्रायं शब्दसंस्कारो-महाश्वाक्षः, इयं
 चात्र पूर्वोच्चार्यप्रदर्शिता व्युत्पत्तिः-आशुगमनादश्वो-मनः अक्षाणि-इन्द्रियाणि स्वविषयव्यापकत्वात् अश्वश्वाक्षाणि च अश्वक्षाणि
 महान्ति अश्वक्षाणि यस्यासौ महाश्वाक्षः, तथा 'महाणुभागे' इति अनुभागो-विशिष्टवैक्रियादिकरणविपयाऽचिन्त्या शक्तिः 'भा-
 गोऽर्चिता सत्ती' इति वचनात्, महान् अनुभागो यस्य स महानुभागः, अमूनि महर्द्धिक इत्यादीनि विशेषणानि तत्सामर्थ्यातिश-
 यप्रतिपादकानि यावदिति चण्डिकात्रयकरणकालावधिप्रदर्शनपरम् 'इणामेव इणामेवेतिकङ्कु' एवमेव मुधिकया एवमेव 'भोरकुल्ला
 मुहा य मुहियति नायव्वा' इति वचनाद् अवज्ञयेति भावः, उक्तञ्च मूलटीकायाम् 'इणामेव इणामेवेति कङ्कु एवमेव मुधिकयाऽवज्ञ-
 येति' 'इतिकृत्वे'ति हस्तदर्शितचण्डिकात्रयकरणसूचकं केवलकल्पं-परिपूर्णं जम्बूद्वीपं त्रिभिर्ऽसरोनिपातैः, अप्सरोनिपातो नाम
 चण्डिका, तत्र तिसृभिश्चण्डिकाभिरिति द्रष्टव्यं, चण्डिकाश्च कालोपलक्षणं, ततो यावता कालेन तिस्रश्चण्डिकाः पूर्यन्ते ताव-
 त्कालमध्य इत्यर्थः, त्रिसप्तकृत्वः-एकविंशतिवाराच् अनुपरिवर्त्य-सामस्येन परिभ्रम्य 'हव्वं' शीघ्रमागच्छेत्, स इत्थम्भूतगमन-
 शक्तियोग्यो देवः तथा देवजनप्रसिद्धया उत्कृष्टया प्रशस्तविहंगयोगतिनामोदयात्प्रशस्तया शीघ्रसंचरणान्वरितया त्वरा संजाताऽस्थामिति

त्वरिता तथा त्वरितया शीघ्रतरमेव तथा प्रदेशान्तराक्रमणमिति, चपलेव चपला तथा, क्रोधाविष्टस्येव श्रमासंवेदनात् चण्डेव चण्डा तथा, निरन्तरं शीघ्रत्वगुणयोगात् शीघ्रा तथा शीघ्रया, परमोच्छ्वेदवेगपरिणामोपेता जवना तथा, अन्ये तु जितया विपक्षजेतृत्वेनेति व्याचक्षते, 'छेकया' निपुणया, वातोद्धृतस्य दिगन्तव्यापिनो रजस इव या गतिः सा उद्धृता तथा, अन्ये त्वाहुः—उद्धृतया दृग्पीतिशयेनेति, 'दिव्यया' दिवि—देवलोके भवा दिव्या तथा देवगत्या व्यतिव्रजन् जघन्यतः 'एकाहं वा' एकमहर्यावित्, एवं द्व्यहं त्र्यहमुत्कर्षतः षण्मासान् यावद् व्यतिव्रजेत्, तत्रास्त्येतद् यदुत एककान् कांश्चन नरकान् 'व्यतिव्रजेत्' उल्लङ्घ्य परतो गच्छेत्, तथाऽस्त्येतद् यदुत इत्थंभूतयापि गत्या षण्मासानपि यावन्निरन्तरं गच्छन् एककान् कांश्चन नरकान् 'न व्यतिव्रजेत्' नोल्लङ्घ्य परतो गच्छेत्, अतिप्रभूताऽऽयामतया तेषामन्तस्य प्राप्तुमशक्यत्वात्, एतावन्तो महान्तो गौतम ! अस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यां नरकाः प्रज्ञप्ताः, एवमेकैकस्यां पृथिव्यां तावद्धकव्यं यावद्धःसप्तम्यां, तवरमधःसप्तम्यामेवं वक्तव्यम्—“अथेगइयं नरगं वीइवएज्जा अत्थेगइए नरगे नो वीइवएज्जा” अप्रतिष्ठानाभिधस्यैकस्य नरकस्य लक्ष्योजनायामविष्कम्भतयाऽन्तस्य प्राप्तुं शक्यत्वात् शेषाणां च चतुर्णामतिप्रभूतासङ्ख्येययोजनकोटीकोटीप्रमाणत्वेनान्तस्य प्राप्तुमशक्यत्वात् ॥ सम्प्रति किमया नरका इति निरूपणार्थमाह—

इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए णरगा किमया पणणत्ता ? गोयमा ! सब्बवहरामया पणणत्ता, तत्थ णं नरएसु बहवे जीवा य पोग्गला य अवक्कमंति विउक्कमंति चयंति उवज्जंति, सासता णं ते णरगा द्ब्वड्ढयाए वणणपज्जवेहिं गंधपज्जवेहिं रसपज्जवेहिं फासपज्जवेहिं असासया, एवं जाव अहेसत्तमाए ॥ (सू० ८५)

‘इमीसे णं भंते!’ इत्यादि, अस्यां भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां नरकाः ‘किंमयाः’ किंविकाराः प्रकृताः?, भगवानाह—गौतम ! ‘सव्ववइरामया’ इति सर्वोसना वज्रमयाः प्रकृताः, वज्रशब्दस्य सूत्रे दीर्घान्तता प्राकृतत्वात्, ‘तत्र च’ तेषु नरकेषु णमिति वा-
 क्यालङ्कारे बहवो जीवाश्च खरबादरपृथिवीकायिकरूपाः पुद्गलाश्च ‘अपक्रामन्ति’ च्यवन्ते ‘व्युत्क्रामन्ति’ उत्पद्यन्ते, एतदेव शब्दद्वयं
 यथाक्रमं पर्यायद्वयेन व्याचष्टे—‘चयंति उववज्जंति’ च्यवन्ते उत्पद्यन्ते, किमुक्तं भवति ?—एके जीवाः पुद्गलाश्च यथायोगं गच्छन्ति
 अपरे त्वागच्छन्ति, यत्तु प्रतिनियतसंस्थानादिरूप आकारः स तदवस्थ एवेति, अत एवाह—शाश्वता णमिति पूर्ववत् ते नरका द्रव्या-
 र्थतया तथाविधप्रतिनियतसंस्थानादिरूपतया वर्णपर्यायैर्गन्धपर्यायै रसपर्यायैः स्पर्शपर्यायैः पुनरशाश्वताः, वर्णादीनामन्यथाऽन्यथाभव-
 नात्, एवं प्रतिपृथिवि तावद्धक्तव्यं यावद्धःसप्तमी पृथिवी ॥ साम्प्रतमुपपातं विचिचिन्तयिषुराह—

इमीसे णं भंते ! रयणप्पमाए पुढवीए नेरइया कतोहिंतो उववज्जंति किं असण्णीहिंतो उववज्जंति
 सरीसिवेहिंतो उववज्जंति पक्खीहिंतो उववज्जंति चउप्पएहिंतो उववज्जंति उरगेहिंतो उववज्जंति
 इत्थियाहिंतो उववज्जंति मच्छमणुएहिंतो उववज्जंति?, गोयमा ! असण्णीहिंतो उववज्जंति जाव
 मच्छमणुएहिंतोवि उववज्जंति,—असण्णी खलु पढमं दोच्चं च सरीसिवा ततिय पक्खी । सीहा
 जंति चउत्थीं उरगा पुण पंचमीं जंति ॥ १ ॥ छट्ठिं च इत्थियाओ मच्छा मणुया य सत्तमिं जंति।
 जाव अथेसत्तमाए पुढवीए नेरइया णो असण्णीहिंतो उववज्जंति जाव णो इत्थियाहिंतो उवव-

१ (सिंसाउ इमाए गाहाए अणुगंतव्वा, एवं एतेणं अभिलावेणं इमा गाथा घोसेयव्वा).

ज्जति मच्छमणुसेहिंतो उववज्जति ॥ इमीसे णं भंते! रयणप्प० पु० णेरतिया एकसमएणं केव-
तिया उववज्जति?, गोयमा! जहणणेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखिज्जा
वा उववज्जति, एवं जाव अधेसत्तमाए ॥ इमीसे णं भंते! रयणप्प० पु० पुढवीए णेरतिया समए समए
अवहीरमाणा अवहीरमाणा केवतिकालेणं अवहिता सिता?, गोयमा! ते णं असंखेज्जा समए स-
मए अवहीरमाणा अवहीरमाणा असंखेज्जाहिं उस्सप्पिणीओसप्पिणीहिं अवहीरंति नो चेव
णं अवहिता सिता जाव अधेसत्तमा ॥ इमीसे णं भंते! रयणप्प० पु० णेरतियाणं केमहालिया
सरीरोगाहणा पणत्ता?, गोयमा! दुविहा सरीरोगाहणा पणत्ता, तंजहां—भवधारणिज्जा य
उत्तरवेडव्विया य, तत्थ णं जा सा भवधारणिज्जा सा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जतिभागं उक्को-
सेणं सत्त धणूइं तिण्णि य रयणीओ छच्च अंगुलाइं, तत्थ णं जे से उत्तरवेडव्विए से जह० अंगु-
लस्स संखेज्जतिभागं उक्को० पणरस धणूइं अह्हाइज्जाओ रयणीओ, दोच्चाए भवधारणिज्जे जह-
णओ अंगुलासंखेज्जभागं उक्को० पणरस धणू अह्हाइज्जातो रयणीओ उत्तरवेडव्विया जह०
अंगुलस्स संखेज्जभागं उक्को० एक्कतीसं धणूइं एक्का रयणी, तच्चाए भवधारणिज्जे एक्कतीसं धणू
एक्का रयणी, उत्तरवेडव्विया वासट्ठिं धणूइं दोण्णि रयणीओ, चउत्थीए भवधारणिज्जे वासट्ठ ध-
णूइं दोण्णि य रयणीओ, उत्तरवेडव्विया पणवीसं धणुसयं, पंचमीए भवधारणिज्जे पणवीसं ध-

पुढवीए नेरइया कि असण्णीहितो उववज्जंति जाव मच्छमणुएहितो उववज्जंति ?, गोयमा ! नो असण्णीहितो उववज्जंति नो सरीसिवे-
हितो उववज्जंति पक्खीहितो उववज्जंति जाव मच्छमणुस्सेहितो उववज्जंति” एवमुत्तरोत्तरपृथिव्यां पूर्वपूर्वप्रतिषेधसहितोत्तरप्रतिषेध-
स्तावद्वक्तव्यो यावद्धःसप्तम्यां स्त्रीभ्योऽपि प्रतिषेधः, तत्सूत्रं चैवम्—“अहेसत्तमाए णं भंते ! पुढवीए नेरइया कि असण्णीहितो
उववज्जंति जाव मच्छमणुस्सेहितो उववज्जंति ?, गोयमा ! नो असण्णीहितो उववज्जंति जाव नो इत्थीहितो उववज्जंति, मच्छमणुस्सेहितो
उववज्जंति” ॥ सम्प्रत्येकस्मिन् समये कियन्तोऽस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यां नारका उत्पद्यन्ते ? इति निरूपणार्थमाह । (इमीसे णं) ‘रयण-
प्पभापुढविए नेरइया णं भंते !’ इत्यादि, रत्नप्रभापृथिवीनैरयिका भदन्त ! एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते ?, भगवानाह—गौतम ! ज-
घन्यत एको द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षतः सङ्ख्येया असङ्ख्येया वा, एवं पृथिव्यां तावद्धक्तव्यं यावद्धःसप्तम्याम् ॥ सम्प्रति
प्रतिसमयमैकनारकापहारे सकलनारकापहारकालमानं विचिचिन्तयिषुरिदमाह—‘रयणप्पभापुढविनेरइया णं भंते !’ इत्यादि, रत्न-
प्रभापृथिवीनैरयिका भदन्त ! समये समये एकैकसङ्ख्यया अपह्रियमाणाः २ कियता कालेन सर्वासनाऽपह्रियन्ते ?, भगवानाह—गौतम !
‘ते णं असंखेज्जा समए २ अवहीरमाणा’ इत्यादि, ते रत्नप्रभापृथिवीनैरयिका असङ्ख्येयास्ततः समये समये एकैकसङ्ख्यया अप-
ह्रियमाणा असङ्ख्येयाभिरुत्सर्षिण्यवसर्षिणीभिरपह्रियन्ते, इदं च नारकपरिमाणप्रतिपत्त्यर्थं कल्पनामात्रं, ‘नो चेव णं अवहिया
सिया’ इति न पुनरपहताः स्युः, किमुक्तं भवति ?—न पुनरेवं कदाचनाप्यपहता अभवन् नाप्यपह्रियन्ते नाप्यपह्रियन्त इति, एवं
पृथिव्यां पृथिव्यां तावद्धक्तव्यं यावद्धःसप्तम्याम् ॥ सम्प्रति शरीरपरिमाणप्रतिपादनार्थमाह—‘रयणप्पभापुढवी’ इत्यादि, रत्नप्र-
भापृथिवीनैरयिकाणां भदन्त ! ‘किमहती’ किप्रमाणा महती शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ?, ‘जहा पणवणाए ओगाहणसंठाणपदे’

यथा सप्त धनूंषि त्रयो हस्ताः पट् चाङ्गुलानीति स एव द्वितीयस्यां शर्कराप्रभायां पृथिव्यां प्रथमे प्रस्तटे उत्सेधो भवति, शेषं सुगमम्

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२
७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८
३	२	१	०	३	२	१	०	३	२	१	०
६	९	१	५	१	८	२	१	०	३	९	१

वालुकाप्रभायाः प्रथमे प्रस्तटे पञ्चदश धनूंषि द्वौ हस्तौ द्वादश चाङ्गुलानि, अत ऊर्ध्वं तु प्रतिप्रस्तटं सप्त हस्ताः साङ्घानि चैकोनविंशतिरङ्गुलानि क्रमेण प्रक्षे-
प्रव्यानि, तत एवं परिमाणं भवति—द्वितीये प्रस्तटे सप्तदश धनूंषि द्वौ हस्तौ साङ्घानि सप्ताङ्गुलानि, तृतीये एकोनविंशतिर्धनूंषि द्वौ हस्तौ त्रीण्यङ्गु-

लानि, चतुर्थे एकविंशतिर्धनूंषि एको हस्तः साङ्घानि च द्वाविंशतिरङ्गुलानि, पञ्चमे त्रयोविंशतिर्धनूंषि एको हस्तोऽष्टादश चाङ्गुलानि, षष्ठे पञ्चविंशतिर्धनूंषि एको हस्तः साङ्घानि त्रयोदशाङ्गुलानि, सप्तमे सप्तविंशतिर्धनूंषि एको हस्तो नव चाङ्गु-
लानि, अष्टमे एकोनत्रिंशद् धनूंषि एको हस्तः साङ्घानि चत्वार्यङ्गुलानि, नवमे एकत्रिंशद्वनूंषि एको हस्तः, उक्तञ्च—“सो
चेव य तद्दयाए पढमे पयरंमि होइ उस्सेहो । सत्त य रयणी अंगुल गुणवीसं सडु बुडु य ॥ १ ॥ पयरं पयरं य तहा नवमे
पयरंमि होइ उस्सेहो । धणुयाणि एगतीसं एक्का रयणी य नायन्वा ॥ २ ॥” अत्रापि ‘सो चेव य तद्दयाए पढमे पयरंमि होइ
उस्सेहो’ इति य एव द्वितीयस्यां शर्कराप्रभायामेकादशे प्रस्तटे उत्सेधः स एव तृतीयस्यां वालुकाप्रभायां प्रथमे प्रस्तटे भवति, शेषं
सुगमं । पद्मप्रभायाः प्रथमे प्रस्तटे एकत्रिंशद्वनूंषि एको हस्तः, तत ऊर्ध्वं तु प्रतिप्रस्तटं पञ्च धनूंषि विंशतिरङ्गुलानि क्रमेण प्रक्षेप्त-
व्यानि, तत एवं परिमाणं भवति—द्वितीये प्रस्तटे षट्त्रिंशद्वनूंषि एको हस्तो विंशतिरङ्गुलानि, तृतीये एकचत्वारिंशद्वनूंषि द्वौ हस्तौ
षोडशाङ्गुलानि, चतुर्थे षट्चत्वारिंशद्वनूंषि त्रयो हस्ता द्वादशाङ्गुलानि, पञ्चमे द्विपञ्चाशद्वनूंषि अष्टावङ्गुलानि, षष्ठे सप्तपञ्चाशद्वनूंषि

त्रयो हस्ताः सप्तदशाङ्गुलानि, चतुर्थे द्वे धनुषी द्वौ हस्तौ सार्द्धमेकमङ्गुलं, पञ्चमे त्रीणि धनूंषि दशाङ्गुलानि, षष्ठे त्रीणि धनूंषि द्वौ हस्तौ सार्द्धान्यष्टादशाङ्गुलानि, सप्तमे चत्वारि धनूंषि एको हस्तस्त्रीणि चाङ्गुलानि, अष्टमे चत्वारि धनूंषि त्रयो हस्ताः सार्द्धान्येकादशाङ्गुलानि, नवमे पञ्च धनूंषि एको हस्तो विंशतिरङ्गुलानि, दशमे षड् धनूंषि सार्द्धानि चत्वार्यङ्गुलानि, एकादशे षड् धनूंषि द्वौ हस्तौ त्रयोदशाङ्गुलानि, द्वादशे सप्त धनूंषि सार्द्धान्येकविंशतिरङ्गुलानि, त्रयोदशे सप्त धनूंषि त्रयो हस्ताः षट् च परिपूर्णान्यङ्गुलानि, उक्तञ्च—“रयणाए पढमपयरे हत्थतियं देह उस्सए भणियं । छप्पन्नंगुलसड्डा पयरे पयरे हवइ बुड्डी ॥ १ ॥”

प्र. १	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३
ध. ०	१	१	२	३	३	४	४	५	६	६	७	७
ह. ३	१	३	२	०	२	१	३	१	०	२	०	३
अं. ०	८	१७	११	१०	१८	३	११	२०	४	१३	२१	६

दश धनूंषि पञ्चदशाङ्गुलानि, पञ्चमे दश धनूंषि त्रयो हस्ता अष्टादशाङ्गुलानि, षष्ठे एकादश धनूंषि द्वौ हस्तावेकविंशतिरङ्गुलानि, सप्तमे द्वादश धनूंषि द्वौ हस्तौ, अष्टमे त्रयोदश धनूंषि एको हस्तस्त्रीणि चाङ्गुलानि, नवमे चतुर्दश धनूंषि षट् चाङ्गुलानि, दशमे चतुर्दश धनूंषि त्रयो हस्ता नव चाङ्गुलानि, एकादशे पञ्चदश धनूंषि द्वौ हस्तौ एका वितस्तिः, उक्तञ्च—“सो चेव य बीयाए पढमे पयरंभि होइ उस्सेहो । हत्थ तिय तिन्नि अङ्गुल पयरे पयरे य बुड्डी य ॥ १ ॥ एक्कारसमे पयरे पन्नरस धणूणि दोण्णि रयणीओ । बारस य अंगुलाइं देहपमाणं तु विन्नेयं ॥ २ ॥” अत्र ‘सो चेव य बीयाए’ इति य एव प्रथमपृथिव्यां त्रयोदशे प्रस्तटे उत्सेधो भणितो

यथा सप्त धनूषि त्रयो हस्ताः पट् चाङ्गुलानीति स एव द्वितीयस्यां शर्कराप्रभायां पृथिव्यां प्रथमे प्रस्तटे उत्सेधो भवति, शेषं सुगमम्

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	प्र.
७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१४	१४	१५	ध.
३	२	१	०	३	२	१	०	३	२	२	ह.
६	९	१	१५	१८	२१	०	३	६	९	१२	अं.

वालुकाप्रभायाः प्रथमे प्रस्तटे पञ्चदश धनूषि द्वौ हस्तौ द्वादश चाङ्गुलानि, अत ऊर्ध्वं तु प्रतिप्रस्तटं सप्त हस्ताः सार्द्धानि चैकोनविंशतिरङ्गुलानि क्रमेण प्रक्षेप्तव्यानि, तत एवं परिमाणं भवति—द्वितीये प्रस्तटे सप्तदश धनूषि द्वौ हस्तौ सार्द्धानि सप्ताङ्गुलानि, तृतीये एकोनविंशतिर्धनूषि द्वौ हस्तौ त्रीण्यङ्गु-

लानि, चतुर्थे एकविंशतिर्धनूषि एको हस्तः सार्द्धानि च द्वाविंशतिरङ्गुलानि, पञ्चमे त्रयोविंशतिर्धनूषि एको हस्तोऽष्टादश चाङ्गुलानि, षष्ठे पञ्चविंशतिर्धनूषि एको हस्तः सार्द्धानि त्रयोदशाङ्गुलानि, सप्तमे सप्तविंशतिर्धनूषि एको हस्तो नव चाङ्गुलानि, अष्टमे एकोनत्रिंशद् धनूषि एको हस्तः सार्द्धानि चत्वार्यङ्गुलानि, नवमे एकत्रिंशद्धनूषि एको हस्तः, उक्तञ्च—“सो चेव य तइयाए पढमे परंमि होइ उस्सेहो । सत्त य रयणी अंगुल गुणवीसं सहु बुडी य ॥ १ ॥ पररे पररे य तहा नवमे परंमि होइ उस्सेहो । धणुयाणि एगतीसं एक्का रयणी य नायव्वा ॥ २ ॥” अत्रापि ‘सो चेव य तइयाए पढमे परंमि होइ उस्सेहो’ इति य एव द्वितीयस्यां शर्कराप्रभायामेकादशे प्रस्तटे उत्सेधः स एव तृतीयस्यां वालुकाप्रभायां प्रथमे प्रस्तटे भवति, शेषं सुगमं । पट्प्रभायाः प्रथमे प्रस्तटे एकत्रिंशद्धनूषि एको हस्तः, तत ऊर्ध्वं तु प्रतिप्रस्तटं पञ्च धनूषि विंशतिरङ्गुलानि क्रमेण प्रक्षेप्तव्यानि, तत एवं परिमाणं भवति—द्वितीये प्रस्तटे पट्त्रिंशद्धनूषि एको हस्तो विंशतिरङ्गुलानि, तृतीये एकचत्वारिंशद्धनूषि द्वौ हस्तौ पोडशाङ्गुलानि, चतुर्थे पटचत्वारिंशद्धनूषि त्रयो हस्ता द्वादशाङ्गुलानि, पञ्चमे द्विपञ्चाशद्धनूषि अष्टावङ्गुलानि, षष्ठे सप्तपञ्चाशद्धनूषि

एको हस्तश्चत्वार्यङ्गुलानि, सप्तमे द्वापष्टिः धनूंषि द्वौ हस्तौ, उक्तञ्च—“सो चेव चउत्थीए पढमे पयरंमि होइ उस्सेहो । पञ्च धणु वीस अंगुल पयरे य बुड्डी य ॥ १ ॥ जा सत्तमाए पयरे नेरइयाणं तु होइ उस्सेहो । बासट्ठी धणुयाइं दोणिण य रयणी य बोद्धवा ॥ १ ॥” अत्रापि ‘सो चेवे’त्यस्यार्थः पूर्वानुसारेण भावनीयः । धूमप्रभायाः प्रथमे प्रस्तटे द्वाषष्टिर्धनूंषि द्वौ हस्तौ, तत ऊर्ध्वं तु प्रतिप्रस्तटं पञ्चदश धनूंषि सार्द्धहस्तद्वयाधिकानि क्रमेण प्रक्षेप्तव्यानि, तेनेदं परिमाणं भवति—द्वितीये प्रस्तटेऽष्टसप्ततिर्धनूंषि एका वितस्तिः, तृतीये त्रिनवतिर्धनूंषि त्रयो हस्ताः, चतुर्थे नवोत्तरं धनुःशतमेको हस्त एका वितस्तिः, पञ्चमे पञ्चविंशं धनुःशतं, उक्तञ्च—“सो चेव पंचमीए पढमे पयरंमि होइ उस्सेहो । पनरस धणूणि दो हत्थ सडु पयरेसु बुड्डी य ॥ १ ॥ तह पंचमाए पयरे उस्सेहो धणुसयं तु पणवीसं ।” ‘सो चेव य’ इत्यस्यार्थोऽत्रापि पूर्ववत् । तमःप्रभायाः प्रथमे प्रस्तटे पञ्चविंशं धनुःशतं ततः परतरे तु प्रस्तटद्वये क्रमेण प्रत्येकं सार्द्धानि द्वाषष्टिर्धनूंषि प्रक्षेप्तव्यानि, तत एवं परिमाणं भवति—द्वितीये सार्द्धसप्ताशीत्यधिकं धनुःशतं, तृतीयेऽर्द्धतृतीयानि धनुःशतानि, उक्तञ्च—“सो चेव य छट्ठीए पढमे पयरंमि होइ उस्सेहो । बासट्ठी धणु य सडु पयरे य बुड्डी य ॥ १ ॥ (सडु य सत्तसीइ बीए पयरंमि होइ धणुयसयं) छट्ठीए तइयपयरे दो सय पण्णासया होंति ॥ २ ॥” सप्तमपृथिव्यां पञ्च धनुःशतानि, उत्तरवैक्रिया तु सर्वत्रापि भवधारणीयापेक्षया द्विगुणप्रमाणाऽवसातव्या ॥ सम्प्रति संहननप्रतिपादनार्थमाह—

इमीसे णं भंते! रयणप्प० पु० णेरइयाणं सररीरया किंसंघयणी पण्णत्ता?, गोयमा! छण्हं संघ-
यणाणं असंघयणा, णेवट्ठी णेव छिरा णवि प्हारू णेव संघयणमत्थि, जे पोगगला अणिट्ठा जाव
अमणामा ते तेसिं सररीरसंघायत्ताए परिणमंति, एवं जाव अधेसत्तमाए ॥ इमीसेणं भंते! रयण०

पु० नेरतियाणं सरीरा किसंठिता पणत्ता?, गोयसा! इविहा पणत्ता तंजहा—भवधारणिज्जा य उ-
 चारवेउन्विवया य, तत्थ णं जे ते भवधारणिज्जा ते हुंडसंठिया पणत्ता, तत्थ णं जे ते उत्तरवेउन्विवया
 तेवि हुंडसंठिता पणत्ता, एवं जाव अहेसत्तमाए ॥ इमीसे णं भंते! रयण० पु० णेरतियाणं सरीरगा
 केरिसत्ता वण्णेणं पणत्ता?, गोयसा! काला कालोभासा जाव परमकिण्हा वण्णेणं पणत्ता, एवं
 जाव अहेसत्तमाए ॥ इमीसे णं भंते रयण० पु० नेरइयाणं सरीरया केरिसया गंधेणं पणत्ता?,
 गोयसा! से जहानामए अहिमडे इ वा तं चेव जाव अहेसत्तमा ॥ इमीसे णं रयण० पु० नेरइ-
 याणं सरीरया केरिसया फासेणं पणत्ता?, गोयसा! फुडितच्छविविच्छविया खरफरसझामझु-
 सिरा फासेणं पणत्ता, एवं जाव अहेसत्तमा ॥ (सू० ८७)

‘रयणप्पभे’त्यादि, रत्नप्रभापृथिवीनैरयिका भदन्त! ‘किसंहननिनः’ केन संहननेन संहननवन्तः प्रज्ञप्ताः?, भगवानाह—गौतम!
 ‘छण्हं संघयणाण’ मित्यादि प्राग्वत्, एवं प्रतिपृथिवि तावद्वक्तव्यं यावदधःसप्तमी ॥ सम्प्रति संस्थानप्रतिपादनार्थमाह—‘रयणप्प-
 भे’त्यादि, रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकाणां भदन्त! शरीरकाणि ‘किसंस्थितानि’ केन संस्थानेन संस्थानवन्ति प्रज्ञप्तानि?, भगवानाह—गौ-
 तम! रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकाणां शरीराणि द्विविधानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—भवधारणीयानि उत्तरवैक्रियाणि च, तत्र यानि भवधारणी-
 यानि तानि तथाभवस्वाभाव्यादवश्यं हुण्डनामकर्मोदयतो हुण्डसंस्थानानि, यान्यपि चोत्तरवैक्रियरूपाणि तान्यपि यद्यपि शुभमहं वै-
 क्रियं करिष्यामीति चिन्तयति तथाऽपि तथाभवस्वाभाव्यतो हुण्डसंस्थाननामकर्मोदयत उत्पादितसकलरोमपिच्छकपोतपक्षिण इव हु-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ११४ ॥

ण्डसंस्थानानि भवन्ति, एवं प्रतिपृथिवि तावद्वक्तव्यं यावद्धःसप्तम्याम् ॥ सम्प्रति नारकाणां शरीरेषु वर्णप्रतिपादनार्थमाह—‘रय-
णप्पभे’त्यादि, रत्नप्रभापृथिवीनैरधिकार्याणां भदन्त ! शरीरकाणि कीदृशानि वर्णेन प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह—गौतम ! ‘काला कालोभासा’
इत्यादि प्राग्वत्, एवं प्रतिपृथिवि तावद्वक्तव्यं यावद्धःसप्तमपृथिव्याम् ॥ अधुना गन्धप्रतिपादनार्थमाह—रत्नप्रभापृथिवीनैरधिकार्याणां
भदन्त ! शरीरकाणि कीदृशानि गन्धेन प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह—गौतम ! ‘से जहानामए अहिमडे इ वा’ इत्यादि प्राग्वत्, एवं पृ-
थिव्यां पृथिव्यां तावद्वक्तव्यं यावद्धःसप्तम्याम् ॥ सम्प्रति स्पर्शप्रतिपादनार्थमाह—‘रयणप्पभापुढविनेरइयाणं भंते !’ इत्यादि,
रत्नप्रभापृथिवीनैरधिकार्याणां भदन्त ! शरीरकाणि कीदृशानि स्पर्शेन प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह—गौतम ! स्फटितच्छविविच्छवयः, इहैकत्र
छविशब्दस्त्वगाची अपरत्र छायावाची, ततोऽयमर्थः—स्फटितया—राजिशतसङ्कुलया त्वचा विच्छवयो—विगतच्छायाः स्फटितच्छविवि-
च्छवयः, तथा खरम्(राणि)—अतिशयेन परुषाणि खरपरुषाणि ध्यामानि—दग्धच्छायानि शुपिराणि—शुभिरशतकलितानि, ततः पदत्रयस्यापि
पदद्वयपदद्वयमीलनेन विशेषणसमासः, सुपक्केष्टकाध्यामतुल्यानीतिभावः, स्पर्शेन प्रज्ञप्तानि, एवं प्रतिपृथिवि तावद् यावद्धःसप्तम्याम् ॥
सम्प्रत्युच्छ्वासप्रतिपादनार्थमाह—

इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए णेरतियाणं केरिसया पोग्गला ऊसासत्ताए परिणसंति ?,
गोयसा ! जे पोग्गला अणिट्ठा जाव अमणामा ते तेसिं ऊसासत्ताए परिणसंति, एवं जाव अहे-
सत्तमाए, एवं आहारस्सवि सत्तसुवि ॥ इमीसे णं भंते ! रयण० पु० नेरतियाणं कति लेसाओ
पणत्ताओ ? गोयसा ! एक्का काउलेसा पणत्ता, एवं सक्करप्पभाएऽवि, वालुयण्णभाए पुच्छा, दो

३ प्रतिपत्तौ
उद्देशः २
नारकाणां
संहननसं-
स्थानग-
न्धाद्याः
सू० ८७

॥ ११४ ॥

लेसाओ पणत्ताओ तं०—नीललेसा कापोतलेसा य, तत्थ जे काउलेसा ते बहुतरा जे नीललेस्सा पणत्ता ते थोवा, पंकपभाए पुच्छा, एक्का नीललेसा पणत्ता, धूमपभाए पुच्छा, गोयमा! दो लेस्साओ पणत्ताओ, तंजहा—किणहलेस्सा य नीललेस्सा य, ते बहुतरका जे नीललेस्सा, ते थोवतरका जे किणहलेसा, तमाए पुच्छा, गोयमा! एक्का किणहलेस्सा, अधेसत्तमाए एक्का परमकिणहलेस्सा ॥ इमीसे णं भंते! रयण० पु० नेरइया किं सम्मदिट्ठी मिच्छदिट्ठी सम्मामिच्छदिट्ठी?, गोयमा! सम्मदिट्ठीवि मिच्छदिट्ठीवि सम्मामिच्छदिट्ठीवि, एवं जाव अहेसत्तमाए ॥ इमीसे णं भंते! रयण० पु० णेरतिया किं नाणी अण्णाणी?, गोयमा! णाणीवि अण्णाणीवि, जे णाणी ते णियमा तिणाणी, तंजहा—आभिणिवोधितणाणी सुयणाणी अवधिणाणी, जे अण्णाणी ते अत्थेगतिया दुअण्णाणी अत्थेगइया तिअन्नाणी, जे दुअन्नाणी ते णियमा मतिअन्नाणी य सुयअण्णाणी य, जे तिअन्नाणी ते नियमा मतिअण्णाणी सुयअण्णाणी विभंगणाणीवि, सेसा णं णाणीवि अण्णाणीवि तिण्णिण जाव अधेसत्तमाए ॥ इमीसे णं भंते! रयण० किं सणजोगी वइजोगी कायजोगी?, तिण्णिणवि, एवं जाव अहेसत्तमाए ॥ इमीसे णं भंते! रयणपभापु० नेरइया किं सागारोवउत्ता अणा-

१ टीकाट्ठिः अत्र 'सक्करपभापुढवीनेरइया कि नाणी अन्नाणी?, गोयमा! नाणीवि अन्नाणीवि, जे नाणी ते नियमा तिन्नाणी आभि० सुय० ओहि०, जे वाणाणी ते नियमा तिअन्नाणी सुअअ० विभंगणाणी, एवं' इति पाठ इतः प्राक् वाचनान्तरगतोऽनुसृतः.

गारोवत्ता?, गोयसा! सागारोवत्तावि अणागारोवत्तावि, एवं जाव अहेसत्तामाए पुढवीए ॥
[इमीसे णं भंते! रयणप्प० पु० नेरइया ओहिणा केवतियं खेत्तं जाणंति पासंति?, गोयसा! ज-
हण्णेणं अहुइगावताइं उक्कोसेणं चत्तारि गावयाइं । सक्करप्पभापु० जह० तिन्नि गावयाइं उक्को०
अहुइइं, एवं अद्धइगावयं परिहायति जाव अंधेसत्तामाए जह० अद्धगावयं उक्कोसेणं गावयं] ॥
इमीसे णं भंते! रयणप्पभाए पुढवीए नेरतियाणं कति समुग्घाता पणत्ता?, गोयसा! चत्तारि
समुग्घाता पणत्ता, तंजहा—वेदणासमुग्घाए कसायसमुग्घाए मारणंति यसमुग्घाए वेउव्विय-
समुग्घाए, एवं जाव अहेसत्तामाए ॥ (सू० ८८)

‘रयणे’त्यादि, रत्नप्रभापृथिवीनैरथिकाणां भदन्त! कीदृशाः पुद्गला उच्छ्वासतया परिणमन्ति?, भगवानाह—गौतम! ये पुद्गला
अनिष्टा अकान्ता अप्रिया अशुभा अमनोज्ञा अमनआपाः, अमीपां पदानां व्याख्यानं प्राग्वत्, ते तेषां रत्नप्रभापृथिवीनैरथिकाणां सु-
च्छ्वासतया परिणमन्ति, एवं प्रतिपृथिवि तावद्वक्तव्यं यावद्धःसप्तम्याम् ॥ साम्प्रतमाहारप्रतिपादनार्थमाह—‘रयणे’त्यादि, रत्नप्र-
भापृथिवीनैरथिकाणां भदन्त! कीदृशाः पुद्गला आहारतया परिणमन्ति?, भगवानाह—गौतम! ये पुद्गला अनिष्टा अकान्ता अप्रिया
अशुभा अमनोज्ञा अमनआपास्ते तेषामाहारतया परिणमन्ति, एवं प्रतिपृथिवि तावद्वक्तव्यं यावद्धःसप्तम्याम् । इह पुस्तकेषु बहुधा-
दन्यथापाठो दृश्यते, अत एव वाचनाभेदोऽपि समग्रो दर्शयितुं न शक्यते, केवलं बहुषु पुस्तकेषु योऽविसंवादी पाठस्तत्प्रतिपत्त्यर्थं
सुगमन्यप्यक्षराणि संस्कारमात्रेण विव्रियन्तेऽन्यथा सर्वमेतदुत्तानार्थं सूत्रमिति ॥ सम्प्रति लेख्याप्रतिपादनार्थमाह—‘रयणे’त्यादि,

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ११६ ॥

सम्भवाद् द्वयज्ञानिनः, शेषकालं तु तेषामपि त्र्यज्ञानिता, सञ्ज्ञपञ्चेन्द्रियेभ्य उत्पन्नानां तु सर्वकालमपि त्र्यज्ञानितैव, अपर्याप्तावस्थायामपि तेषां विभङ्गभावात्, तत्र ये द्वयज्ञानिनस्ते मलयज्ञानिनः श्रुताज्ञानिनः, ये त्र्यज्ञानिनस्ते मलयज्ञानिनो विभङ्गज्ञानिनश्च । 'सक्करप्पभापुढवी'त्यादि, शर्कराप्रभापृथिवीनैरयिका भदन्त ! किं ज्ञानिनोऽज्ञानिनः ?, भगवानाह—गौतम ! ज्ञानिनोऽप्यज्ञानिनोऽपि, तत्रापि सम्यग्दृशां सिध्यादृशां च भावात्, तत्र ये ज्ञानिनस्ते नियमात्रिज्ञानिनः, तद्यथा—आभिनिवोधिकज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनोऽवधिज्ञानिनश्च, येऽज्ञानिनस्ते नियमाल्थज्ञानिनः, सञ्ज्ञपञ्चेन्द्रियेभ्य एव तत्रोत्पादात्, त्र्यज्ञानिन्त्वमेव दर्शय[ती]ति, तद्यथा—मलयज्ञानिनः श्रुताज्ञानिनो विभङ्गज्ञानिनश्च, एवं शेषास्वपि पृथिवीषु वक्तव्यं, तत्रापि सञ्ज्ञपञ्चेन्द्रियेभ्य एवोत्पादात् ॥ सम्प्रति योगप्रतिपादनाश्रमाह—'रयणप्पभे'त्यादि, रत्नप्रभापृथिवीनैरयिका भदन्त ! किं मनोयोगिनो वाग्योगिनः काययोगिनः ?, भगवानाह—गौतम ! त्रिविधा अपि, एवं प्रतिपृथिवि तावद् यावदधःसप्तम्याम् ॥ अधुना साकारानाकारोपयोगचिन्तां कुर्वन्नाह—'रयणे'त्यादि, रत्नप्रभापृथिवीनैरयिका भदन्त ! किं साकारोपयुक्ता अनाकारोपयुक्ताः ?, भगवानाह—साकारोपयुक्ता अपि अनाकारोपयुक्ता अपि, एवं तावद् यावदधःसप्तम्याम् ॥ अधुना समुद्घातचिन्तां करोति—'रयणे'त्यादि, रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकाणां भदन्त ! कति समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ?, भगवानाह—गौतम ! चत्वारः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—वेदनासमुद्घातः कपायसमुद्घातः मारणान्तिकसमुद्घातो वैक्रियसमुद्घातश्च, एवं प्रतिपृथिवि तावद्वक्तव्यं यावदधःसप्तम्याम् ॥ सम्प्रति क्षुत्पिपासे चिन्तयति—

इमीसे णं भंते ! रयणप्पभा० पु० नेरतिया केरिसयं खुहप्पिवासं पच्चणुभवमाणा विहरंति?, गोयमा ! एगमेगस्स णं रयणप्पभापुढविनेरतियस्स असब्भावपट्टवणाए सब्बोद्धी वा सब्बपोगगले वा

३ प्रतिपत्तौ

उद्देशः २

नारकाणां

श्वासाहा-

रलेइयाह-

ष्टिज्ञाना-

ज्ञानयोगो-

पयोगसमु-

दुघाताः

सू० ८९

॥ ११६ ॥

आसगंसि पक्खिवेज्जा णो चेव णं से रयणप्प० पु० णेरतिए तित्ते वा सिता वितणहे वा सिता,
 एरिसया णं गोथमा ! रयणप्पभाए णेरतिया खुधप्पिवासं पच्चणुव्वमाणा विहरंति, एवं जाव
 अधेसत्तमाए ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पु० नेरतिया किं एकत्तं पभू विडव्वित्तए पुहुत्तंपि
 पभू विडव्वित्तए ?, गोथमा ! एगत्तंपि पभू पुहुत्तंपि पभू विडव्वित्तए, एगत्तं विडव्वेमाणा एगं
 महं मोगगरूवं वा एवं सुसुंढिकरवत्तअसिसत्तीहलगतासुसलचक्कणारायकुंततोमरसूललउड-
 भिंडमाला य जाव भिंडमालरूवं वा पुहुत्तं विडव्वेमाणा मोगगरूवाणि वा जाव भिंडमालरू-
 वाणि वा ताइ संखेज्जाइ णो असंखेज्जाइ संबद्धाइ नो असंबद्धाइ सरिसाइ नो असरिसाइ वि-
 उव्वंति, विडव्वित्ता अणमणस्स कायं अभिहणमाणा अभिहणमाणा वेयणं उदीरंति उज्जलं
 विडलं पगाढं कक्कसं कडुयं फरुसं निट्ठरं चंडं तिब्बं दुक्खं दुग्गं दुरहियासं, एवं जाव धूमप्प-
 भाए पुढवीए । छट्टसत्तमासु णं पुढवीसु नेरइया बहू महंताइ लोहियकुंथूरूवाइ वइरामइतुं-
 डाइ गोमयकीडसमाणाइ विडव्वंति, विडव्वित्ता अन्नमन्नस्स कायं समतुरंगेमाणा खायमाणा
 खायमाणा सयपोरागकिमिया विव चालेमाणा २ अंतो अंतो अणुप्पविसमाणा २ वेदणं उदी-
 रंति उज्जलं जाव दुरहियासं ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्प० पु० नेरइया किं सीतवेदणं वेइंति
 उसिणवेदणं वेइंति सीउसिणवेदणं वेइंति ?, गोथमा ! णो सीयं वेदणं वेइंति उसिणं वेदणं

वेदंति नो सीतोसिणं, [ते अप्ययरा उण्हजोणिया वेदंति,] एवं जाव वालुयप्पभाए, पंक्कप्पभाए पुच्छा, गोयमा ! सीयंपि वेदणं वेदंति, उसिणंपि वेयणं वेयंति, नो सीओसिणवेयणं वेयंति, ते बहुतरगा जे उसिणं वेदणं वेदंति, ते थोवयरगा जे सीतं वेदणं वेदंति । धूमप्पभाए पुच्छा, गोयमा ! सीतंपि वेदणं वेदंति उसिणंपि वेदणं वेदंति णो सीतो०, ते बहुतरगा जे सीयवेदणं वेदंति ते थोवयरका जे उसिणवेदणं वेदंति । तमाए पुच्छा, गोयमा ! सीयं वेदणं वेदंति नो उसिणं (वेदणं) वेदंति नो सीतोसिणं वेदणं वेदंति, एवं अहेसत्तमाए णवरं परमसीयं ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्प० पु० णेरइया केरिसयं णिरयभवं पच्चणुभवमाणा विहरंति ?, गोयमा ! ते णं तत्थ णिच्चं भीता णिच्चं तसिता णिच्चं छुहिया णिच्चं उव्विग्गा निच्चं उपप्पुआ णिच्चं वहिया निच्चं परममसुभमलमणुबद्धं निरयभवं पच्चणुभवमाणा विहरंति, एवं जाव अधेसत्तमाए णं पुढवीए पंच अणुत्तरा महतिमहालया महाणरगा पणत्ता, तंजहा—काले महाकाले रोरुए महारोरुए अप्पत्तिट्टाणे, तत्थ इमे पंच महापुरिसा अणुत्तरेहिं दंडसमादाणेहिं कालमासे कालं किच्चा अप्पत्तिट्टाणे णए णेरत्ति(य)त्ताए उववणा, तंजहा—रामे १, जमदग्गिपुत्ते, दढाड २, लच्छतिपुत्ते, वसु ३, उवरिचरे, सुभूमे कोरव्वे ४, बंभ ५, दत्ते तुलणिसुत्ते ६, ते णं तत्थ नेरतिया जाया काला कालो० जाव परमकिण्हा वण्णेणं पणत्ता, तंजहा—ते णं तत्थ वेदणं वेदंति उज्जलं विउलं जाव दुरहि-

यासं ॥ उसिण वेदणिज्जेसु णं भंते ! णेरतिएसु णेरतिया केरिसयं उसिणवेदणं पच्चणुभवमाणा
 विहरंति ? गोयमा ! से जहाणामए कम्मरदारए सिता तरुणे बलवं जुगवं अप्पायंके थिरग्गहत्थे
 ददपाणिपादपासपिट्ठंतरोरु [संघाय] परिणए लंघणपवणजवणवग्गणपमद्दणसमत्थे तलजम-
 लजुयलवहुफलहणिभवाहू घणणिचित्तवलियवट्ठखंधे चम्मेट्टगडुहणमुट्ठियसमाहयणिचित्तग-
 त्तगत्ते उरस्सवलसमणणागए छेए दक्खे पट्ठे कुसले णिउणे मेहावी णिउणासिप्पोवगए
 एगं महं अयपिंडं उदगवारसमाणं गहाय तं ताविय कोट्ठित्त कोट्ठित्त उब्भिमदिय उब्भिम-
 दिय चुणिय चुणिय जाव एगाहं वा दुयाहं वा तियाहं वा उक्कोसेणं अद्धमासं संहणेज्जा, से
 णं तं सीतं सीतीभूतं अओमएणं संदंसएणं गहाय असवभावपट्टवणाए उसिणवेदणिज्जेसु
 णरएसु पक्खिवेज्जा, से णं तं उम्मिसियणिमिसियंतरेणं पुणरवि पच्चुद्धरिस्सामित्तिकहु पविरा-
 यमेव पासेज्जा पचिलीणमेव पासेज्जा पविद्धत्थमेव पासेज्जा णो चेष णं संचाएति अविरायं वा
 अचिलीणं वा अविद्धत्थं वा पुणरवि पच्चुद्धरित्तए ॥ से जहा वा मत्तमातंगे [पाए] कुंजरे सट्ठिहा-
 यणे पढमसरयकालसमत्तंसि वा चरमनिदाघकालसमयंसि वा उण्हाभिहए तण्हाभिहए दव-
 गिज्जालाभिहए आउरे सुसिए पिवासिए दुब्बले किलंतं एकं महं पुक्खरिणिं पासेज्जा चाउ-
 क्कोणं समतीरं अणुपुब्बसुजायवप्पगंभीरसीतलजलं संछणपमत्ताभिससुणालं बहुउप्पलकुमुद-

णलिणसुभगसोगंधियपुंडरीय (महापुंडरीय) सयपत्तसहस्सपत्तकेसरकुल्लोवाचियं छप्पयपरिसुल्ल-
माणकमलं अच्छविमलसलिलपुणं परिहत्थभमंतमच्छकच्छभं अणेगसउणगणमिहुणयविरह-
यसहुन्नइयमहुरसरनाइयं तं पासइ, तं पासित्ता तं ओगाहइ, ओगाहित्ता से णं तत्थ उण्हंपि
पविणेज्जा तिण्हंपि पविणेज्जा खुहंपि पविणेज्जा जरंपि पवि० दाहंपि पवि० णिद्दाएज्जा वा पयला-
एज्जा वा सतिं वा रतिं वा धितिं वा मतिं वा उवलभेज्जा, सीए सीयभूए संकसमाणे संकस-
माणे सायासोक्खबहुले यावि विहरिज्जा, एवासेव गोयमा ! असवभावपट्टवणाए उसिणवेयणि-
ज्जेहित्तो णरएहित्तो कुंभारागणी इ वा णेरइए उव्वट्टिए समाणे जाहं इमाहं मणुस्सल्लोयंसि
भवन्ति (गोलियालिंगाणि वा सौडियालिंगाणि वा भिडियालिंगाणि वा) अथागराणि वा तंवाग-
राणि वा तउयागरा० सीसाग० रूप्यागरा० सुवन्नागराणि वा हिरणागरा० कुंभारागणी इ वा
सुसागणी वा इट्टयागणी वा कवेल्लुयागणी वा लोहारंबरिसे इ वा जंतवाडुल्ली वा हंडियलि-
त्थाणि वा सौडियलि० णलागणी ति वा, तिलागणी वा तुसागणी ति वा, तत्ताइं समज्जोती-
भूयाइं फुल्लकिंसुयसमाणाइं उक्कासहस्साइं विणिम्सुयमाणाइं जालासहस्साइं पमुच्चमाणाइं
इंगालसहस्साइं पविक्खरमाणाइं अंतो २ हुहुयमाणाइं चिद्धन्ति ताइं पासइ, ताइं पासित्ता
ताइं ओगाहइ ताइं ओगाहित्ता से णं तत्थ उण्हंपि पविणेज्जा तण्हंपि पविणेज्जा खुहंपि पविणेज्जा

जरंपि पविणेज्जा दाहंपि पविणेज्जा णिदाएज्जा वा पयलाएज्जा वा सतिं वा रतिं वा धिहं वा मतिं
 वा उवलभेज्जा, सीए सीयभ्रुयए संकसमाणे संकसमाणे साथासोक्खवहुले यावि विहरेज्जा, भवे-
 यारूवे सिया ?, णो इणडे समडे, गोयमा ! उसिणवेदणिज्जेसु णरएसु नेरतिया एत्तो अणिट्ठत-
 रियं चेव उसिणवेदणं पच्चणुभवमाणा विहरंति ॥ सीयवेदणिज्जेसु णं भंते णिरएसु णेरतिया केरि-
 सयं सीयवेदणं पच्चणुभवमाणा विहरंति ?, गोयमा ! से जहाणामए कम्मरदारए सिया तरुणे
 जुगवं बलवं जाव सिण्णोवगते एगं महं अयपिंडं दगवारसमाणं गहाय ताविय ताविय कोट्टिय
 कोट्टिय जह० एक्काहं वा दुआहं वा तियाहं वा उक्कोसे णं मासं हणेज्जा, से णं तं उसिणं उसिण-
 भूतं अयोमएणं संदंसएणं गहाय असब्भावपट्टवणाए सीयवेदणिज्जेसु णरएसु पक्खिवेज्जा, से
 तं [उमिसियनिमिसियंतरेण पुणरवि पच्चुद्धरिस्सामीतिकहु पचिरायमेव पासेज्जा, तं चेव णं
 जाव णो चेव णं संचाएज्जा पुणरवि पच्चुद्धरित्तए, से णं से जहाणामए मत्तमार्यणे तहेव जाव
 सोक्खवहुले यावि विहरेज्जा] एवामेव गोयमा ! असब्भावपट्टवणाए सीतवेदणेहिंतो णरएहिंतो
 नेरतिए उव्वट्टिए समाणे जाहं इमाहं इहं माणुस्सलोए हवंति, तंजहा—हिमाणि वा हिमपुंजाणि
 वा हिमपडलाणि वा हिमपडलपुंजाणि वा तुसाराणि वा तुसारपुंजाणि वा हिमकुंडाणि वा हि-
 मकुंडपुंजाणि वा सीताणि वा ताहं पासति पासित्ता ताहं ओगाहति ओगाहित्ता से णं तत्थ

सीतंपि पविणेजा तण्हंपि प० खुहंपि प० जरंपि प० दाहंपि प० निदाएज्ज वा पयलाएज्ज वा जाव
उसिणे उसिणभूए संकसमाणे संकसमाणे सायासोक्खबहुले यावि विहरेजा, गोयमा! सीयवेय-
णिल्लेसु नरएसु नेरतिया एत्तो अणिट्ठयरियं चेव सीतवेदणं पच्चणुभवमाणा विहरंति ॥ (सू० ८९)

‘र्यणे’त्यादि, रत्नप्रभापृथिवीनैरयिका भदन्त! कीदृशीं क्षुधं पिपासां (च) प्रत्यनुभवन्तः प्रत्येकं वेदयमानाः ‘विहरन्ति’ अवति-
ष्ठन्ति?, भगवानाह—गौतम! ‘एगमेगस्स ण’मित्यादि, एकैकस्य रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकस्य ‘असद्भाव(प्र)स्थापनया’ असद्भावकल्प-
नया ये केचन पुद्गला उदधयश्चेति शेषः तान् ‘आस्यके’ मुखे सर्वपुद्गलान् सर्वोदधीन् प्रक्षिपेत्, तथाऽपि ‘नो चेव ण’मित्यादि, नैव
रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकः तृप्तो वा विवृष्णो वा स्यात् लेशतः अत्र प्रबलभस्मकव्याध्युपेतः पुरुषो हृष्टान्तः । ‘एरिसिया ण’मित्यादि,
ईदृशी णमिति वाक्यालङ्कृतौ गौतम! रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकाः क्षुधं पिपासां प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति, एवं प्रतिपृथिवि तावद्वक्तव्यं या-
वदधःसप्तमी ॥ सम्प्रति वैक्रियशक्तिं विचिचिन्तयिपुरिदमाह—‘र्यणप्पभे’त्यादि, रत्नप्रभापृथिवीनैरयिका भदन्त! प्रत्येकं किम् ‘एक-
त्वम्’ एकं रूपं विकुर्वितुं प्रभवः उत ‘पृथक्त्वं’ पृथक्त्वशब्दो बहुवाची, आह च कर्मप्रकृतिसङ्ग्रहणिचूर्णिकारोऽपि—“पुहुत्त-
शब्दो बहुत्तवाइ” इति, प्रभूतानि रूपाणि विकुर्वितुं प्रभवः?, ‘विकुर्वं विक्रियायाम्’ इत्यागमप्रसिद्धो धातुरस्ति यस्य विकुर्वोण इति
प्रयोगस्ततो विकुर्वितुमित्युक्तं, भगवानाह—एकत्वमपि प्रभवो विकुर्वितुं पृथक्त्वमपि प्रभवो विकुर्वितुं, तत्रैकं रूपं विकुर्वतो सुद्गररूपं
वा सुद्गरः—प्रतीतः सुषण्ठिरूपं वा सुपण्ठिः—प्रहरणविशेषः, करपत्ररूपं वा असिरूपं वा शक्तिरूपं वा हलरूपं वा गदारूपं वा मुश-
लरूपं वा चक्ररूपं वा नाराचरूपं वा कुन्तरूपं वा शूलरूपं वा लकुटरूपं वा भिण्डमालरूपं वा विकुर्वन्ति, करपत्रादयः

प्रतीताः, भिण्डमालः—शस्त्रजातिविशेषः, अत्र सङ्ग्रहणिगाथा क्वचित्पुस्तकेषु—“मुग्गरमुसुंढिकरकयअसिसत्ति हलं गयासुसलचक्का । नारा-
 यकुंततोमरसूलुडडभिंडिमाला य ॥१॥” गतार्था, नवरं ‘करकय’ति क्रकचं करपत्रमित्यर्थः, पृथक्त्वं विकुर्वन्तो मुद्गररूपाणि वा यावत्
 भिण्डमालरूपाणि वा, तान्यपि सदृशानि, (समानरूपाणि) ‘नोऽसदृशानि’(अ) समानरूपाणि, तथा ‘सङ्ख्येयानि’ परिमितानि न ‘अस-
 ङ्ख्येयानि’ सङ्ख्यातीतानि, विसदृशकरणेऽसङ्ख्येयकरणे वा शक्त्यभावात्, तथा ‘संबद्धानि’ स्वात्मनः शरीरसंलग्नानि ‘नासंबद्धानि’ न
 स्वशरीरात्पृथग्भूतानि, स्वशरीरात्पृथग्भूतकरणे शक्त्यभावात्, विकुर्वन्ति, विकुर्वित्वाऽन्यस्य कायमभिन्नन्तो वेदनामुदीरयन्ति,
 किंविशिष्टामित्याह—‘उज्ज्वलां’ दुःखरूपतया जाड्वल्यमानां सुखलेशेनाप्यकलङ्कितामिति भावः, ‘विपुलां’ सकलशरीरव्यापितया
 विस्तीर्णां ‘प्रगाढां’ प्रकर्षेण मर्मप्रदेशव्यापितयाऽतीवसमवगाढां कर्कशामिव कर्कशां, किमुक्तं भवति?—यथा कर्कशः पाषाणसंघर्षः शरी-
 रस्य खण्डानि त्रोटयति एवमालसप्रदेशान् त्रोटयन्तीव या वेदनोपजायते सा कर्कशा तां, कटुकासिव कटुकां पित्तप्रकोपपरिकलितव-
 पुयो रोहिणीं—कटुद्रव्यमिवोपमुज्यमानमतिशयेनाप्रीतिजनिकामिति भावः, तथा ‘परुषां’ मनसोऽतीव रौक्ष्यजनिकां ‘निष्ठुराम्’ अश-
 क्यप्रतीकारतया दुर्भेदां ‘चण्डां’ रुद्रां रौद्राध्यवसायहेतुत्वात् ‘तीत्राम्’ अतिशयिणीं ‘दुःखां’ दुःखरूपां ‘दुर्गां’ दुर्लभ्यामत एव
 दुरधिसङ्ग्रहाम्, एवं पृथिव्यां पृथिव्यां तावद्वक्तव्यं यावत्पञ्चम्याम् । ‘छट्टसत्तमीसु ण’मित्यादि, षष्ठसप्तम्योः पुनः पृथिव्योर्नैरधिकाः
 बहूनि महान्ति गोमयकीटप्रमाणत्वात्, ‘लोहितकुन्थुरूपाणि’ आरक्तकुन्थुरूपाणि वज्रमयतुण्डानि, गोमयकीटसमानानि विकुर्वन्ति,
 विकुर्वित्वा ‘अन्योऽन्यस्य’ परस्परस्य ‘कार्यं’ शरीरं समतुरङ्गा इवाचरन्तः समतुरङ्गायमाणाः, अथा इवान्योऽन्यमारुहन्त इत्यर्थः,
 ‘स्वायमाणा स्वायमाणा’ भक्षयन्तो भक्षयन्तोऽन्तरन्तः ‘अनुप्रवेशयन्तः’ अनुप्रविशन्तः ‘सयपोरागकिमिया इव’ शतपर्वकृमय

इव इक्षुपर्वकृमय इव 'चालेमाणा चालेमाणा' शरीरस्य मध्यभागेन संचरन्तः संचरन्तो वेदनामुदीरयन्त्युज्ज्वलामित्यादि प्राग्वत् ॥ सम्प्रति क्षेत्रस्वभावजां वेदनां प्रतिपादयति—'रयणे'त्यादि, रत्नप्रभापृथिवीनैरयिका भदन्त ! किं शीतां वेदनां वेदनां वेदयन्ते उष्णां वेदनां वेदयन्ते शीतोष्णां वा ? भगवानाह—गौतम ! न शीतां वेदनां वेदयन्ते किन्तु उष्णां वेदनां वेदयन्ते, ते हि शीतयोनिका योनिस्थानानां केवलहिमानीप्रख्यशीतप्रदेशासकत्वात्, योनिस्थानव्यतिरेकेण चान्यत् सर्वमपि भूम्यादि खादिराङ्गारादपि महाप्रतप्तमत्स्ये उष्णवेदनामनुभवन्ति, नापि शीतोष्णां वेदनां वेदयन्ते, शीतोष्णस्वभावतया वेदनाया नरकेषु मूलतोऽप्यसम्भवात्, एवं शर्कराप्रभावालुकाप्रभानैरयिका अपि वक्तव्याः; पङ्कप्रभापृथिवीनैरयिकपृच्छायाम् भगवानाह—गौतम ! शीतामपि वेदनां वेदयन्ते नरकावासभेदेनोष्णामपि वेदनां वेदयन्ते नरकावासभेदेनैव, न तु शीतोष्णां, तत्र ते बहुतरा ये उष्णां वेदनां वेदयन्ते, प्रभूतराणां शीतयोनित्वात्, ते स्तोकतरा ये शीतां वेदनां वेदयन्ते, अल्पतराणामुष्णयोनित्वात्, एवं धूमप्रभायामपि वक्तव्यं, नवरं ते बहुतरा ये शीतवेदनां वेदयन्ते, बहूनामुष्णयोनित्वात्, ते स्तोकतरा ये उष्णवेदनां वेदयन्तं, अल्पतराणां शीतयोनित्वात्, तमःप्रभापृथिवीनैरयिकपृच्छायां भगवानाह—गौतम ! शीतां वेदनां वेदयन्ते नोष्णां नापि शीतोष्णां, तत्रत्यानां सर्वेषामुष्णयोनित्वात्, योनिस्थानव्यतिरेकेण चान्यस्य सर्वस्यापि नरकभूम्यादेर्महाहिमानीप्रख्यत्वात्, एवं तमस्तमप्रभापृथिवीनैरयिका अपि वक्तव्या, नवरं परमां शीतवेदनां वेदयन्ते इति वक्तव्यं, तमःप्रभापृथिवीतः तमस्तमप्रभापृथिव्यां शीतवेदनाया अतिप्रबलत्वात् ॥ सम्प्रति भवानुभवप्रतिपादनार्थमाह—'रयणे'त्यादि, रत्नप्रभापृथिवीनैरयिका भदन्त ! कीदृशं नरकभवं प्रत्यनुभवन्तः प्रत्येकं वेदयमानाः 'विहरन्ति' अवतिष्ठन्ते ?, भगवानाह—गौतम ! रत्नप्रभापृथिवीनैरयिका 'नित्यं' सर्वकालं क्षेत्रस्वभावजमहानिविडान्धकारदर्शनतो भीताः, सर्वत उपजातशङ्कत्वात्,

तथा 'नित्यं' सर्वकालं स्रत एवाग्रेऽपि 'त्रस्ताः' परमाधार्मिकदेवपरस्परोदीरितदुःखसंपातभयात्रासमुपपन्नाः, तथा 'नित्यं' सर्वकालं परमाधार्मिकैः परस्परं वा 'त्रासिताः' त्रासं ग्राहिताः, तथा 'नित्यमुद्विग्नाः' यथोक्तरूपदुःखानुभवतस्तद्गतावासपराङ्मुखचित्ताः, तथा 'नित्यं' सर्वकालम् 'उपप्लुताः' उपप्लवनेपेता न तु मनागपि रतिमासादयन्ति, एवं 'नित्यं' सर्वकालं परममशुभम् 'अतुलम्' अशुभत्वेनानन्यसदृशम् 'अनुवद्धम्' अशुभत्वेन निरन्तरमुपचितं निरयम्बं 'प्रत्यनुभवन्तः' प्रत्येकं वेदयमाना विहरन्ति, एवं पृथिव्यां पृथिव्यां तावद्धक्तव्यं यावद्धःसप्तमी, अस्यां वाधःसप्तम्यां क्रूरकर्माणः पुरुषा उत्पद्यन्ते नान्ये, तथा चास्यैवार्थस्य प्रदर्शनार्थे पञ्च पुरुषान् उपन्यस्यति—'अहेसत्तमाए ण'मित्यादि, अधःसप्तम्यां पृथिव्यामप्रतिष्ठाने नरके 'इमे' अनन्तरं वक्ष्यमाणस्वरूपाः पञ्च महापुरुषाः 'अनुत्तरैः' सर्वोत्तमप्रकर्षप्राप्तैः 'दण्डसमादानैः' समादीयते कर्म एभिरिति समादानानि—कर्मोपादानहेतवः दण्डा एव—मनोदण्डादयः प्राणव्यपरोपणाध्यवसायरूपाः समादानानि दण्डसमादानानि तैः कालमासे कालं कृत्वोत्पन्नाः, तद्यथा—रामो जामदग्निमुतः पशुराम इत्यर्थः, दाढादालः छातीमुतः, बभ्रु राजा उपरिचरः, स हि देवताऽधिष्ठिताकाशस्फटिकसिंहासनोपविष्टः सन्नाकाशस्फटिकमयस्य सिंहासनस्यादर्शनतो लोकेष्वेवं प्रसिद्धिमगमत्—सत्यवादी किलैष बसुराजा न प्राणालयेऽप्यलीकं भाषते ततः सत्त्ववर्जितदेवताकृतप्रातिहार्य एवमुपर्योकाशे चरतीति, स चान्यदा हिंस्रवेदार्थप्ररूपकस्य पर्वतस्य पक्षमभिगृह्य सम्यग्दृष्टेनोरदस्य पक्षमनभिगृह्यन्नलीकवादित्वात्प्रकुपितदेवताचपेटाहतः सिंहासनात्परिभ्रष्टो रौद्रध्यानमभिरूढः सप्तमपृथिव्यामप्रतिष्ठाननरकमयासीत्, शुभूमोऽष्टमश्चक्रवर्ती कौरव्यः कौरव्यगोत्रो ब्रह्मदत्तश्चुलनीमुतः 'ते णं तत्थ वेयणं वेयंती' त्यादि, 'ते' परशुरामादयस्तत्र—अप्रतिष्ठाने नरके वेदानां वेदयन्ते उज्ज्वलां यावद् दुरध्यासामिति प्राग्बत् ॥ सम्प्रति नरकेषूपूणवेदनायाः स्वरूपमभिधित्सुराह—'उसिणवेदणिज्जेसु णं

भन्ते !' इत्यादि, उष्णवेदनेषु णमिति पूर्ववत् भदन्त ! नरकेषु नैरयिकाः कीदृशीमुष्णवेदनां प्रत्यनुभवन्तः—प्रत्येकं वेदयमाना विहरन्ति ?, भगवानाह—गौतम ! स 'यथानामकः' अनिर्दिष्टनामकः कश्चित् 'कर्म्मार्दारकः' लोहकारदारकः स्यात्, किंविशिष्टः ? इत्याह—'तरुणः' प्रवर्द्धमानवया; आह—दारकः प्रवर्द्धमानवया एव भवति ततः किमनेन विशेषणेन ?, न, आसन्नमृत्योः प्रवर्द्धमानवयस्त्वाभावात्, न ह्यासन्नमृत्युः प्रवर्द्धमानवया भवति, न च तस्य विशिष्टसामर्थ्यसम्भवः; आसन्नमृत्युत्वादेव, विशिष्टसामर्थ्यप्रतिपादनार्थंश्चैप आरम्भस्ततोऽर्थवद्विशेषणम्, अन्ये तु व्याचक्षते—इह यद्भव्यं विशिष्टवर्णादिगुणोपेतमभिनवं च तत्तरुणमिति लोके प्रसिद्धं, यथा तरुणमिदमश्वत्थपत्रमिति, ततः स कर्म्मार्दारकस्तरुण इति किमुक्तं भवति ?—अभिनवो विशिष्टवर्णादिगुणोपेतश्चेति, बलं—सामर्थ्यं तदस्यास्तीति बलवान्, तथा युगं—सुषुप्तदुष्पमादिकालः स स्वेन रूपेण यस्यास्ति न दोषदुष्टः स युगवान्, किमुक्तं भवति ?—कालोपद्रवोऽपि सामर्थ्यवित्रहेतुः स चास्य नास्तीति प्रतिपत्त्यर्थमेतद्विशेषणं, युवा—यौवनस्थः, युवावस्थायां हि बलातिशय इत्येतदुपादानम्, 'अप्यायंके' इति अल्पशब्दोऽभाववाची अल्पः—सर्वथाऽविद्यमान आतङ्को—ज्वरादिर्नस्यासावल्पातङ्कः; 'थिरगहत्थे' स्थिरौ अग्रहस्तौ यस्य स स्थिराग्रहस्तः; 'दढपाणिपायपासपिण्डंतरोरुपरिणए' इति दढानि—अतिनिबिडत्रयापत्रानि पाणिपादपार्श्व-पृष्ठान्तरोरुणि परिणतानि यस्य स दढपाणिपादपार्श्वपृष्ठान्तरोरुपरिणतः; सुखादिदर्शनात्पाक्षिको निष्ठान्तस्य परनिपातः; तथा घ-नम्—अतिशयेन निचितौ—निबिडतरचयमापन्नौ बलिताविव बलितौ वृत्तौ स्कन्धौ यस्य स घननिचितवलितवृत्तस्कन्धः; 'चर्ममेड्डगदु-घणमुष्टियसमाहयनिचियगायगते' चर्मेटकेन द्रुधणेन मुष्टिकया च—मुष्ट्या च समाहृत्य ये निचितीकृतगात्रास्ते चर्मेटकद्रुधणमुष्टि-कसमाहृतनिचितगात्रास्तेषामिव गात्रं यस्य स चर्मेटकद्रुधणमुष्टिकसमाहृतनिचितगात्राग्रः; 'उरस्सबलसमन्नागए' इति उरसि

भवमुरस्यं तच्च तद्रूलं च उरस्यबलं तच्च समन्वागतः—समनुप्राप्त उरस्यबलसमन्वागतः; आन्तरोत्साहवीर्ययुक्त इति भावः; 'तलजम-
 लजुयलवाहू' इति, तलौ—तालदृशौ तयोर्यमलयुगलं—समश्रेणीकं युगलं तलयमलयुगलं, तद्वदितिसरलौ पीवरौ च बाहू यस्य स
 तलयमलयुगलवाहुः; 'लंघणपवणजवणपमद्दणसमत्थे' इति, लङ्घने—अतिक्रमणे स्रवने—मनाक् पृथुतरविक्रमगतिगमने जवने—
 अतिशीघ्रगतौ प्रमर्दने—कठिनस्यापि वस्तुनश्चूर्णनकरणे समर्थः लङ्घनस्रवणजननप्रमर्दनसमर्थः; क्वचित् 'लंघणपवणजवणवायाम-
 णसमत्थे' इति पाठस्तत्र व्यायामने—व्यायामकरणे इति व्याख्येयं, 'छेकः' द्वासप्ततिकलापण्डितः 'दक्षः' कार्याणामविलम्बितकारी,
 'प्रष्ठः' वाग्मी 'कुशलः' सम्यक्क्रियापरिज्ञानवान् 'मेधावी' परस्पराव्याहृतपूर्वापरानुसन्धानदक्षः; अत एव 'निपुणसिन्धोवगाए'
 इति निपुणं यथा भवति एवं शिल्पं—क्रियासु कौशलसुपगतः—प्राप्तो निपुणशिल्पोपगतः; एकं महान्तमयस्विण्डम् 'उदकवारकसमानं'
 लघुपानीयघटसमानं गृहीत्वा 'तम्' अयस्विण्डं तापयित्वा ततो घनेन कुट्टयित्वा यावदेकाहं वा द्वयहं वा याव-
 दुत्कर्षतोऽर्द्धमासं संहन्यात्, ततो गमिति वाक्यालङ्कारे 'तम्' अयस्विण्डं शीतं, स च शीतो वहिर्भेनागमात्रेणापि स्यादत आह—
 'शीतीभूतं' सर्वासना शीतत्वेन परिणतं अयोमयेन संदशकेन गृहीत्वा 'असम्भावस्थापनया' असम्भावकल्पनया नैतद्भूत् न भवति
 भविव्यति वा केवलमसद्भूतमिदं कल्प्यत इति, उष्णवेदनेषु नरेकेषु प्रक्षिपेत्, प्रक्षिप्य च स पुरुषो गमिति वाक्यालङ्कारे 'उष्मि-
 सियनिमिसियंतरेण' उष्मिपितनिमिषितान्तरेण यावताऽन्तरेण यावताऽन्तरेण उन्मेषनिमेषौ क्रियेते तावदन्तरप्रमाणेन काले-
 नातिक्रान्तेन पुनरपि प्रत्युद्धरिष्यामीतिकृत्वा यावद् द्रष्टुं प्रवर्त्तेते तावत् 'प्रवितरमेव' प्रस्फुटितमेव, यदिवा 'प्रविलीनमेव' नवनीत-
 भिव सर्वथा गलितमेव, यदिवा 'प्रविध्वस्तमेव' सर्वथा भस्मसान्द्रूतमेव पश्येत्, न पुनः शक्नुयाद् अचिरात् अप्रस्फुटितं अविलीनं

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ १२२ ॥

वा अविध्वस्तं वा पुनरपि प्रत्युद्धर्तुम्, एवरूपा नाम तत्रोष्णवेदना ॥ अस्यैवार्थस्य स्पष्टतरभावनार्थं दृष्टान्तान्तरमाह—‘से जहा-
नामए’ इत्यादि, ‘से’ सकलजनप्रसिद्धो यथेति दृष्टान्तत्वोपदर्शने वाशब्दो विकल्पने, अयं वा दृष्टान्तो विवक्षितार्थप्रतिपत्तये बोद्धव्य
इति विकल्पनभावना, ‘मत्तः’ मदकलितः ‘मातङ्गः’ हस्ती, इह मातङ्गोऽन्यजोऽपि संभवति ततस्तदाशङ्कान्युदासार्थं नानादेशजविनय-
जनानुग्रहाय (वा) पर्यायद्वयमाह—‘द्विपः’ द्वाभ्यां मुखेन करेण चेत्यर्थः पिबतीति द्विपः, ‘मूलविभुजादय’ इति कप्रत्ययः, कौ
जीर्यतीति कुञ्जरः, यदिवा कुञ्जे-वनगहने रमति-रतिमावघ्नातीति कुञ्जरः ‘क्वचिदि’ति उप्रत्ययः, षष्टिर्हार्थनाः—संवत्सरा यस्य स
पष्टिहायनः ‘प्रथमशरत्कालसमये’ कार्तिकमाससमये, इह प्राय ऋतवः सूर्योत्तवो गृह्यन्ते ते चाषाढादयो द्विदिमासप्रमाणाः, प्रवचने
च क्रमेणैवंनामानः, तद्यथा—प्रथमः प्राष्टद् द्वितीयो वर्षारात्रः तृतीयः शरत् चतुर्थो हेमन्तः पञ्चमो वसन्तः षष्ठो ग्रीष्मः, तथा
चाह पादलिप्तसूरिः—‘पाउस वासारत्तो, सरओ हेमंत वसन्त गिन्हो थ । एए खलु छल्पि रिऊ, जिणवरदिढा मए सिढ्ठा ॥१॥’
ततः प्रथमशरत्कालसमयः कार्तिकसमय इति विवृत्तम्, आह च मूलटीकाकृत्—‘प्रथमशरत्-कार्तिकमासः’ तस्मिन् वाशब्दो वि-
कल्पने ‘चरमनिदाघकालसमये वा’ चरमनिदाघकालसमयो-ज्येष्ठमासपर्यन्तस्तस्मिन्, वाशब्दो विकल्पने, ‘उष्णाभिहतः’ सूर्य-
खरकिरणप्रतापाभिभूतः, अत एवोष्णैः सूर्यकिरणैः सर्वतः प्रतप्ताङ्गतया शोषभावतस्तृषाभिहतः, तत्रापि पानीयगवेषणार्थमितस्ततः
स्वेच्छया परिभ्रमतः कथञ्चिद्वाग्निप्रत्यासत्तौ गमनतो द्वाग्निज्वालाभिहतः अत एव ‘आतुरः’ कचिदपि स्वास्थ्यमलभमानः सन्
आकुलः, सर्वाङ्गपरितापसम्भवेन गलतालुशोषभावात् शुषितः, कचित् ‘द्विज्जिए’ इति पाठस्तत्र ‘क्षितः’ क्षीणशरीर इति व्या-
ख्येयम्, असाधारणतृड्वेदनासमुच्छलनात्पिपासितः, अत एव दुर्बलः शारीरमानसावष्टम्भरहितत्वात्, ‘ह्वान्तः’ ग्लानिमुपगतः

॥ १२२ ॥

३ प्रतिपत्तौ
उद्देशः २
नारकाणां
शीतोष्ण-
वेदनाः
सू० ८९

'कृमू ग्लानौ' इति वचनात्, एकां महतीं 'पुष्करिणीं' पुष्कराण्यस्यां विद्यन्ते इति पुष्करिणी तां, किंविशिष्टामित्याह—'चतु-
 ष्कोणां' चत्वारः कोणा-अथो यस्याः सा तथा तां, समं-विषमोन्नतिवर्जितं सुखावतारं तीरं-तटं यस्याः सा समतीरा ताम्, आ-
 नुपूर्व्येण-नीचैर्नीचैस्तरभावरूपेण न लेकहेलयैव कचिद्गतीरूपा कचिद्गतीरूपा इति भावः, सुष्ठु-अतिशयेन यो जातो वप्रः-के-
 दारो जलस्थानं तत्र गम्भीरम्-अलब्धस्ताघं शीतलं जलं यस्यां सा आनुपूर्व्यसुजातवप्रगम्भीरशीतलजला ताम्, 'संछण्णपत्तमिस-
 मुगाल'मिति संछन्नानि-जलेनान्तरितानि पत्रविसमृणालानि यस्यां सा संछन्नपत्रविसमृणाला ताम्, इह विसमृणालसाहचर्यात् पत्राणि
 -पद्मिनीपत्राणि द्रष्टव्यानि, विसानि-कन्दाः मृणालानि-पद्मनालाः, तथा बहुभिरुत्पलकुमुदनलिनसुभगसौगन्धिकपुण्डरीकमहापु-
 ण्डरीकशतपत्रसहस्रपत्रैः केसरैः-केसरप्रधानैः फुल्लैः-विकसितैरुपचिता बहूत्पलकुमुदनलिनसुभगसौगन्धिकपुण्डरीकमहापुण्डरी-
 कशतपत्रसहस्रपत्रकेसरफुल्लोपचिता तां, तथा पट्पदैः-अमरैः परिसुज्यमानानि कमलानि उपलक्षणमेतत् कुमुदादीनि यस्याः सा
 पट्पदपरिसुज्यमानकमला तां, तथाऽच्छेन-स्वरूपतः स्फटिकवच्छुद्धेन विमलेन-आगन्तुकमलरहितेन सलिलेन पूर्णा अच्छविमल-
 सलिलपूर्णा तां, तथा पडिहृत्था-अतिरेकता (तः) अतिप्रभूता इत्यर्थः भ्रमन्तो मत्स्यकच्छपा यस्यां सा पडिहृत्थभ्रमन्मत्स्यकच्छपा,
 तथा अनेकैः शकुनिगणमिश्रुनैः गणशब्दस्य प्राकृतत्वाद्धानेऽप्युपनिपातः, शकुनिमिश्रुनैर्विचरितैः-इतस्ततः स्वेच्छया प्रवृत्तैः शब्दो-
 न्नतिकम्-उन्नतशब्दं मधुरस्वरं नादितं यस्यां सा अनेकशकुनिगणमिश्रुनकविचरितशब्दोन्नतिकमधुरस्वरनादिता, ततः पूर्वपदेन विशेषे-
 षणसमासः, तां दृष्ट्वाऽवगाहेत, अवगाह्य च 'उष्णमपि' परिदाहमपि शरीरस्य तत्र 'प्रविनयेत्' प्रकर्षेण सर्वात्मना स्फोटयेत्, तथा
 क्षुधामपि प्रविनयेत् प्रत्यासन्नतटवर्तिशल्लक्यादिकिसलयभक्षणात्, तृषमपि प्रविनयेत् जलपानात्, ज्वरमपि परिसंतापसमुत्थं प्रवि-

नयेत् परिदाघक्षुत्पिपासाऽपगमात्, एवं सकलक्षुदादिदोषापगमतः सुखासिकाभावेन निद्रायेत प्रचलायेत, तत्र अनिद्रावान् निद्रा-
वान् भवतीति च्यर्थविवक्षायां निद्रादिभ्यो धर्मिणि क्यविति कर्मणि क्यप्रत्ययः, एवं प्रचलाशब्दादपि निद्रादेराकृतिगणत्वात्, नि-
द्राप्रचलयोस्त्वयं विशेषः—सुखप्रबोधा स्वापावस्था निद्रा, ऊर्द्धस्थितस्यापि या पुनश्चैतन्यमस्फुटीकुर्वती समुपजायते निद्रा सा प्रचला,
एवं च क्षणमात्रनिद्रालाभतोऽतिस्वस्थीभूतः ‘स्मृतिं वा’ पूर्वानुभूतस्मरणं ‘रतिं वा’ तदवस्थाऽऽसक्तिरूपां ‘धृतिं वा’ चित्तस्वास्थ्यं
‘मतिं वा’ सम्यगीहापोहरूपाम् ‘उपलभेत’ प्राप्नुयात्, ततः ‘शीतः’ बाह्यशरीरप्रदेशशीतीभावात्, ‘शीतीभूतः’ शरीरान्तरपि
निर्दृतीभूतः सन् ‘संकसमाणे’ इति सम्—एकीभावेन कसन्—गच्छन् ‘सातसौख्यबहुलश्चापि’ सातम्—आह्लादस्तत्प्रधानं सौख्यं
सातसौख्यं न त्वभिमानमात्रजनितमाह्लादविरहितं सातसौख्येन बहुलो—व्याप्तः सातसौख्यबहुलश्चापि ‘विहरेत्’ स्वेच्छया परिभ्र-
मेत्, ‘एवमेव’ अचेनैवानन्तरोदितदृष्टान्तप्रकारेण हे गौतम! ‘असद्भावप्रस्थापनया’ असद्भावकल्पनया नेदं वक्ष्यमाणमभूत् केवलं
नरकगतोष्णवेदनायात्प्रतिपत्तयेऽसत्कल्प्यत इति भावः, उष्णवेदनेभ्यो नरकेभ्यो नैरधिकोऽनन्तरमुद्धर्तितो विनिर्गतः सन्
‘यानि’ इमानि प्रत्यक्षत उपलभ्यमानानि ‘इह’ मनुष्यलोके स्थानानि भवन्ति, तद्यथा—“गोलियालिंगाणि वा, सौडियालिंगाणि
वा, भिंडियालिंगाणि वा, एते अमेराश्रयविशेषाः, अन्ये तु देशभेदनीत्या पिष्टपाचनकाश्यादिभेदेनैतेषां स्वरूपं कथयन्ति, तदप्यविरुद्ध-
भवेति, तैलाग्निरिति वा बुषाग्निरिति वा बुसाग्निरिति वा, नडः—वृणविशेषः, ‘अयागराणीति वा’ अर्षत्वात्प्रस-
कनिर्देशः अयआकरा इति वा, येषु निरन्तरं महामूपास्वयोदलं प्रक्षिप्याऽथ उत्पाद्यते ते अयआकराः, एवं ताम्राकरा इति वा त्र-
प्वाकरा इति वा सीसकाकरा इति वा रूपाकरा इति वा सुवर्णाकरा इति वा हिरण्याकरा इति वा, सुवर्णहिरण्ययोरत्र विशेषो वर्णा-

द्दिकृतो वेदितव्यः, इष्टकापाक इति वा कुम्भकारापाक इति वा कवेष्टुकापाक इति वा लोहकाराम्बरीप इति वा, अम्बरीषः—को-
 प्रकः, यन्त्रवाड्युल्ली इवेति, यन्त्रम्—इष्टुपीडनयन्त्रं तत्प्रधानः पाटको यन्त्रपाटकः तत्र चुल्ली यन्त्रेष्टुरसः पच्यते, इत्यम्भूतानि यानि
 मनुष्यलोके स्थानानि 'तप्तानि' वह्निसंपर्कतप्तानीभूतानि, तानि च कानिचिद् अयथाकरप्रभृतीनि कदाचिदुष्णस्पर्शमात्राण्यपि संभ-
 वन्ति ततो विशेषप्रतिपादनार्थमाह—'समजोर्दभूयाइ' प्राकृतत्वात्समशब्दस्य पूर्वनिपातः, 'ज्योतिःसमभूतानि' साक्षादग्निवर्णानि
 जातानीति भावः, एतदेवोपमया स्पष्टयति—'फुल्लकिंशुकसमानानि' प्रफुल्लपलाशकुसुमकल्पानि 'उक्कासहस्साइ' इति ये मूला-
 म्रितो विद्युद्य विद्युत्प्रक्रियाः प्रसर्पन्ति ते उल्का इत्युच्यन्ते तासां सहस्राणि उल्कासहस्राणि सुञ्चन्ति ज्वालामुखसहस्राणि विनिर्मु-
 ष्चन्ति अङ्गारसहस्राणि प्रविक्षरन्ति 'अन्तरन्तर्हूहयमानानि' अतिशयेन जाञ्जल्यमानानि, क्वचित् 'अंतो अंतो सुहुयहुयासणा'
 इति पाठः, 'अन्तरन्तः सुहुतहुताशनानि' सुहु हुतो हुताशनो येषु तानि तथा तिष्ठन्ति तानि पश्येत् दृष्ट्वा चावगोहेत्, अवगाह्य
 च 'उष्णमपि' नरकोष्णवेदनाजनितं वह्निःशरीरस्य परितापमपि प्रविनयेत्, नरकगतादुष्णस्पर्शोदयआकरादिषूष्णस्पर्शस्थायीव म-
 न्दत्वात्, एवं च सुखासिकाभावतत्त्वमपि क्षुधमपि दाहमपि अन्तःशरीरसमुत्थं प्रविनयेत्, तथा च सति वृडादिदोषापग-
 मतो निद्रायेत वा प्रचलायेत वा स्थितिं वा रतिं वा धृतिं वा उपलभेत, ततः शीतः शीतीभूतः सन् 'संकसन् संकसन्' संक्रामन्
 संक्रामन् सातसौख्यबहुलो विहरेत्, अभीषां पदानामर्थः प्राग्वद्भावनीयः । एतावत्युक्ते भगवान् गौतमः पृच्छति—'भवे एयारूवे
 सिया?' 'स्यात्' संभाव्यते एतद् यथा भवेद् उष्णवेदनीयेषु नरकेषु एतद्रूपा उष्णवेदना?, भगवानाह—गौतम ! नायमर्थः समर्थो
 यदुष्णवेदनीयेषु नरकेषु नैरयिका इति, अनन्तरं प्रतिपादितस्वरूपाया उष्णवेदनायाः अनिष्टतरिकामेव अप्रियतरिकामेव अमनोज्ञत-

रिकामेव अमनआपतरिकामेव वेदनां 'प्रत्यनुभवन्तः' प्रत्येकं वेद्यमाना विहरन्ति ॥ सम्प्रति शीतवेदनीयेषु नरकेषु शीतवेदना-
स्वरूपं प्रतिपादयति—'सीयवेयणिजेसु णं'मित्यादि, शीतवेदनीयेषु भदन्त ! निरयेषु नैरयिकाः कीदृशीं शीतवेदनां प्रत्यनुभवन्तो
विहरन्ति ?, स यथानामकः कर्मकरदारकः स्यात् तरुण इत्यादिविशेषणकदम्बकं प्राग्वत्तावद् यावत्संहन्यात् नवरसुत्कर्षतो मासमि-
त्यत्र ब्रूयात्, ततः 'सः' कर्मकरदारकः 'तम्' अयस्पिण्डसुष्णं स चोष्णो बाह्यप्रदेशमात्रापेक्षयाऽपि स्यादत आह—'उष्णीभूतं' स-
र्वात्मनाऽभ्रिवर्णीभूतमिति भावः, अयोमयेन संदंशकेन गृहीत्वाऽसद्भावप्रस्थापनया शीतवेदनीयेषु नरकेषु प्रक्षिपेत्, ततः 'स' पुरुषः
'तम्' अयस्पिण्डमित्यादि प्राग्वत्तावद्वक्तव्यं यावद्विहरति, तच्चैवम्—'से णं तं उम्मिसियनिमिसियंतरेण पुणरवि पञ्चुद्धरिस्सा-
मित्तिकट्टु पविरायमेव पासेज्जा पविलीणमेव पासेज्जा नो चेव णं संचाएइ अविरायं अविलीणं अविद्धरथं
पुणरवि पञ्चुद्धरित्तए से जहानामए मत्तमायंगे जाव सायासोक्खबहुलेयावि विहरइत्ति' 'एवामेवे'त्यादि, अनैनेवाधिक्कतट्टणान्तो-
क्केन प्रकारेण गौतम ! असद्भावप्रस्थापनया शीतवेदनीयेभ्यो नरकेभ्योऽनन्तरसुदृत्तः सन् यानीमानि मनुष्यलोके स्थानानि भवन्ति,
तद्यथा—हिमानि वा हिमपुञ्जानि वा, सूत्रे नपुंसकनिर्देशः प्राकृतत्वात्, हिमपटलानि वा हिमकूटानि वा, एतान्येव पदानि नानादे-
शजविनेयानुग्रहाय पर्यायैर्व्यव्यचष्टे—'सीयाणि वा सीयपुंजाणि वा' इत्यादि, तानि पश्येत्, दृष्ट्वा तान्यवगाहेत, अवगाह्य 'शीत-
मपि' नरकजनितं शीतत्वमपि प्रविनयेत्, ततः सुखासिकाभावतस्त्वमपि क्षुधमपि ज्वरमपि नरकवेदनीयनरकसंपर्कसमुत्थं जा-
ड्यमपि प्रविनयेत्, ततः शीतत्वादिदोषापगमतोऽनुत्तरं स्वास्थ्यं लभमानो निद्रायेत वा प्रचलायेत वा स्मृतिं वा रतिं वा धृतिं वा
लभेत, ततो नरकगतजाड्यापगमाद् उष्णः, स च बहिःप्रदेशमात्रतोऽपि स्यात्त आह—'उष्णीभूतः' अन्तरपि नरकगतजा-

व्यापगमात् जातोत्साह इत्यर्थः, स एवंभूतः सन् यथास्वसुखं (संक्रामन्) संक्रामन् सातसौख्यबहुलो विहरेत्, एवमुक्ते गौतम आह—'भवेयारूवे सिया ?' इत्यादि प्राग्वत् ॥ सम्प्रति नैरयिकाणां स्थितिप्रतिपादनार्थमाह—

इमीसे णं भंते ! रयणप्प० पु० णेरतियाणं केवतियं कालं ठिती पणत्ता ?, गोयमा ! जहणणेणवि उक्कोसेणवि ठिती भाणितव्वा जाव अघेसत्तमाए ॥ (सू० ९०) ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्पमाए णेरतिया अणंतरं उव्वट्टिय कहिं गच्छंति ? कहिं उव्वज्जंति ? किं नेरतिएसु उव्वज्जंति ? किं तिरियखजोणिएसु उव्वज्जंति ?, एवं उव्वट्टणा भाणितव्वा जहा वक्कंतीए तथा इहवि जाव अहेसत्तमाए ॥ (सू० ९१)

'रयणप्पभे'त्यादि, रत्तप्रभापृथिवीनैरयिकाणां भदन्त ! कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ?, भगवानाह—गौतम ! जघन्येन दश वर्षे-सहस्राणि उत्कर्षतः सागरोपमं, एवं शर्कराप्रभापृथिवीनैरयिकाणां जघन्यत एकं सागरोपममुत्कर्षतस्त्रीणि सागरोपमाणि, बालुका-प्रभापृथिवीनैरयिकाणां जघन्यतस्त्रीणि सागरोपमाणि उत्कर्षतः सप्त, पङ्कप्रभापृथिवीनैरयिकाणां जघन्यतः सप्त सागरोपमाणि उत्कर्षतो दश, धूमप्रभापृथिवीनैरयिकाणां जघन्यतो दश सागरोपमाणि उत्कर्षतः सप्तदश, तमःप्रभापृथिवीनैरयिकाणां जघन्यतः सप्तदश सागरोपमाणि द्वाविंशतिः, तमस्तमःप्रभायां जघन्यतो द्वाविंशतिसागरोपमाणि उत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंशत्, क्वचित् 'जहा पणवणाए ठिइपदे' इत्यतिदेशः सोऽप्येवमेवार्थतो भावनीयः, तदेवं प्रतिपृथिवि स्थितिपरिमाणमुक्तं, यदा तु प्रतिप्रस्तं स्थिति-परिमाणं चिन्त्यते तदैवमवगन्तव्यम्—रत्तप्रभायां प्रथमे प्रस्तटे जघन्या स्थितिदेशवर्षसहस्राणि १०००० उत्कृष्टा नवतिः ९००००,

द्वितीये प्रस्तटे एषैव शतगुणिता जघन्या उत्कृष्टा च वेदितव्या, तद्यथा—जघन्या दशवर्षलक्षा १०००००० उत्कृष्टा नवतिवर्षलक्षाः ९०००००, तृतीये प्रस्तटे जघन्यतो नवतिवर्षलक्षा उत्कृष्टा पूर्वकोटी, चतुर्थे जघन्या पूर्वकोटी उत्कृष्टा सागरोपमस्य दशमो भागः, पञ्चमे जघन्या सागरोपमस्यैको दशभाग उत्कृष्टा द्वौ दशभाग उत्कृष्टा त्रयः, सप्तमे जघन्या त्रयः सागरोपमस्य दशभाग उत्कृष्टाश्चत्वारः, अष्टमे जघन्या चत्वारः सागरोपमस्य दशभाग उत्कृष्टा पञ्च, नवमे जघन्या पञ्च सागरोपमस्य दशभाग उत्कृष्टा षट्, दशमे जघन्या षट् सागरोपमस्य दशभाग उत्कृष्टा सप्त, एकादशे जघन्या सप्त उत्कृष्टाष्टौ, द्वादशे जघन्याऽष्टौ उत्कृष्टा नव, त्रयोदशे जघन्या नव सागरोपमस्य दशभाग उत्कृष्टा दश, परिपूर्णमेकं सागरोपममिति भावः । शर्कराप्रभायां प्रथमे प्रस्तटे जघन्या एकं सागरोपमं उत्कृष्टा एकं सागरोपमं द्वौ च सागरोपमस्यैकादशभागौ, द्वितीये प्रस्तटे जघन्या एकं सागरोपमं द्वौ सागरोपमस्यैकादशभागौ उत्कृष्टा एकं सागरोपमं चत्वारः सागरोपमस्यैकादशभागः, तृतीये जघन्या एकं सागरोपमं चत्वारः सागरोपमस्यैकादशभाग उत्कृष्टा एकं सागरोपमं षट् सागरोपमस्यैकादशभागः, चतुर्थे जघन्या एकं सागरोपमं षट् सागरोपमस्यैकादशभाग उत्कृष्टा एकं सागरोपमम् अष्टौ सागरोपमस्यैकादशभागः, पञ्चमे जघन्या एकं सागरोपमं अष्टौ सागरोपमस्यैकादशभागः उत्कृष्टा एकं सागरोपमं दश सागरोपमस्यैकादश भागः, षष्ठे जघन्या एकं सागरोपमं दश सागरोपमस्यैकादशभाग उत्कृष्टा द्वे सागरोपमे एकः सागरोपमस्यैकादशभागः, अष्टमे जघन्या द्वे सागरोपमे एकः सागरोपमस्यैकादशभागः, अष्टमे जघन्या द्वे सागरोपमे त्रयः सागरोपमस्यैकादशभागः, अष्टमे जघन्या द्वे सागरोपमे पञ्च सागरोपमस्यैकादशभागः, नवमे जघन्या द्वे सागरोपमे द्वे सागरोपमस्यैकादशभागः, नवमे जघन्या द्वे सागरोपमे पञ्च सागरोपमस्यैकादशभागः, नवमे जघन्या द्वे सागरोपमे

रोपमे सप्त सागरोपमस्यैकादशभागाः, दशमे जघन्या द्वे सागरोपमे सप्त सागरोपमस्यैकादशभागाः उत्कृष्टा द्वे सागरोपमे नव साग-
 रोपमस्यैकादशभागाः, एकादशे जघन्या द्वे सागरोपमे नव सागरोपमस्यैकादशभागाः उत्कृष्टानि परिपूर्णानि त्रीणि सागरोपमाणि । वा-
 लुकाप्रभायां प्रथमे प्रस्तटे जघन्या स्थितिर्ब्रीणि सागरोपमाणि उत्कृष्टा त्रीणि सागरोपमस्य चत्वारः सागरोपमस्य नवभागाः, द्वितीये
 जघन्या त्रीणि सागरोपमाणि चत्वारः सागरोपमस्य नवभागाः उत्कृष्टा त्रीणि सागरोपमाणि अष्टौ सागरोपमस्य नवभागाः, तृतीये
 जघन्या त्रीणि सागरोपमाणि अष्टौ सागरोपमस्य नवभागाः उत्कृष्टा चत्वारः सागरोपमाणि त्रयः सागरोपमस्य नवभागाः, चतुर्थे
 जघन्या चत्वारि सागरोपमाणि त्रयः सागरोपमस्य नवभागाः उत्कृष्टा चत्वारि सागरोपमाणि सप्त सागरोपमस्य नवभागाः, पञ्चमे
 जघन्या चत्वारि सागरोपमाणि सप्त सागरोपमस्य नवभागाः उत्कृष्टा पञ्च सागरोपमाणि द्वौ सागरोपमस्य नवभागौ, षष्ठे जघन्येन
 पञ्च सागरोपमाणि द्वौ सागरोपमस्य नवभागौ उत्कृष्टा पञ्च सागरोपमाणि षट् सागरोपमस्य नवभागाः, सप्तमे जघन्या पञ्च साग-
 रोपमाणि षट् सागरोपमस्य नवभागाः उत्कृष्टा षट् सागरोपमाणि एकः सागरोपमस्य नवभागः, अष्टमे जघन्या षट् सागरोपमाणि
 एकः सागरोपमस्य नवभागः उत्कृष्टा षट् सागरोपमाणि पञ्च सागरोपमस्य नवभागाः, नवमे जघन्या षट् सागरोपमाणि पञ्च साग-
 रोपमस्य नवभागाः उत्कृष्टा परिपूर्णानि सप्त सागरोपमाणि, एषोऽत्र तात्पर्यार्थः—सागरोपमत्रयस्योपरि प्रतिप्रस्तटं क्रमेण चत्वारः सा-
 गरोपमस्य नवभागाः उत्कृष्टा वर्द्धयितव्यास्ततो यथोक्तपरिमाणं भवति । पङ्कप्रभायां प्रथमे प्रस्तटे जघन्या स्थितिः सप्त सागरोपमाणि उत्कृष्टा
 सप्त सागरोपमाणि त्रयः सागरोपमस्य सप्तभागाः, द्वितीये जघन्या सप्त सागरोपमाणि त्रयः सागरोपमस्य सप्तभागाः उत्कृष्टा सप्त
 सागरोपमाणि षट् सागरोपमस्य सप्तभागाः, तृतीये जघन्या सप्त सागरोपमाणि षट् सागरोपमस्य सप्तभागाः उत्कृष्टाऽष्टौ सागरोप-

माणि द्वौ सागरोपमस्य सप्तभागौ, चतुर्थे जघन्याऽष्टौः सागरोपमाणि द्वौ सागरोपमस्य सप्तभागौ उत्कृष्टाऽष्टौ सागरोपमाणि पञ्च सागरोपमस्य सप्तभागाः, पञ्चमे जघन्याऽष्टौ सागरोपमाणि पञ्च सागरोपमस्य सप्तभागाः उत्कृष्टा नव सागरोपमाणि एकः सागरोपमस्य सप्तभागः, षष्ठे जघन्या नव सागरोपमाणि एकः सागरोपमस्य सप्तभागः उत्कृष्टा नव सागरोपमाणि चत्वारः सागरोपमस्य सप्तभागाः सप्तमे जघन्या नव सागरोपमाणि चत्वारः सागरोपमस्य सप्तभागाः उत्कृष्टा परिपूर्णानि दश सागरोपमाणि, अत्रापीयं भावना-सागरोपमसप्तकस्योपरि त्रयस्त्रयः सागरोपमस्य सप्तभागाः प्रतिप्रस्तं क्रमेण वर्द्धयितव्यास्ततो भवति यथोक्तं, परिमाणमिति । धूमप्रभायाः प्रथमे प्रस्तटे जघन्या स्थितिर्दश सागरोपमाणि उत्कृष्टा एकादश सागरोपमस्य पञ्चभागौ, द्वितीये जघन्या एकादश सागरोपमाणि द्वौ सागरोपमस्य पञ्चभागौ उत्कृष्टा द्वादश सागरोपमाणि चत्वारः सागरोपमस्य पञ्चभागाः, तृतीये जघन्या द्वादश सागरोपमाणि चत्वारः सागरोपमस्य पञ्चभागाः उत्कृष्टा चतुर्दश सागरोपमाणि एकः सागरोपमस्य पञ्चभागः, चतुर्थे जघन्या चतुर्दश सागरोपमाणि एकः सागरोपमस्य पञ्चभागः उत्कृष्टा पञ्चदश सागरोपमाणि त्रयः सागरोपमस्य पञ्चभागाः, पञ्चमे जघन्या पञ्चदश सागरोपमाणि त्रयः सागरोपमस्य पञ्चभागाः उत्कृष्टा परिपूर्णानि सप्तदश सागरोपमाणि, एष चात्र भावार्थः-सागरोपमदशकस्योपरि प्रतिप्रस्तं क्रमेणैकं सागरोपमं द्वौ च सागरोपमस्य पञ्चभागाविति वर्द्धयितव्यं ततो यथोक्तं परिमाणं भवति । तप्तःप्रभायां प्रथमे प्रस्तटे जघन्या स्थितिः सप्तदश सागरोपमाणि उत्कृष्टाऽष्टादश सागरोपमाणि द्वौ च सागरोपमस्य त्रिभागौ, द्वितीये जघन्याऽष्टादश सागरोपमाणि द्वौ च सागरोपमस्य त्रिभागौ उत्कृष्टा विंशतिः सागरोपमाणि एकः सागरोपमस्य त्रिभागः, तृतीये जघन्या विंशतिः सागरोपमाणि एकः सागरोपमस्य त्रिभागः उत्कृष्टा द्वाविंशतिः सागरोपमाणि, अत्राप्येष तात्पर्यार्थः-सप्तदश साग-

राणामुपरि प्रतिप्रस्तटं क्रमेणैकं सागरोपमं द्वौ च सागरोपमस्य त्रिभागाविति वर्द्धयितव्यं, ततो यथोक्तं परिमाणं भवति । सप्तम्यां तु पृथिव्यामेक एव प्रस्तट इति तत्र पूर्वोक्तमेव परिमाणं द्रष्टव्यम् ॥ सम्प्रति नैरयिकाणामुद्धर्त्तनामाह—‘रयणप्पभापुढवि’ इत्यादि, रत्नप्रभापृथिवीनैरयिका भदन्त ! अनन्तरमुद्धृत्य क्व गच्छन्ति ?, एतदेव व्याचष्टे—कोत्पद्यन्ते इत्यादि, यथा प्रज्ञापनायां [यथा] व्युत्क्रान्तिपदे तथा वक्तव्यं यावत्तमस्तमायां, तच्चातिप्रभूतमिति तत एवावधार्यम्, एष च सङ्क्षेपार्थः रत्नप्रभापृथिवीनैरयिका यावत्तमः—प्रभापृथिवीनैरयिका अनन्तरमुद्धृत्ता नैरयिकदेवैकेन्द्रियविकलेन्द्रियसंमूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियासङ्क्षेपवर्षायुष्कवर्षेषु शेषेषु तिर्यङ्घानुष्येभूत्पद्यन्ते, सप्तमपृथिवीनैरयिकास्तु गर्भजतिर्यक्पञ्चेन्द्रियेष्वेव न शेषेषु ॥ सम्प्रति नरकेषु पृथिव्यादिस्पर्शस्वरूपमाह—

इमीसे णं भंते ! रयण० पु० नेरतिया केरिसयं पुढविफासं पच्चणुवभवमाणा विहरंति ?; गोयमा ! अणिट्ठं जाव अमणामं, एवं जाव अहेसत्तमाए, इमीसे णं भंते ! रयण० पु० नेरइया केरिसयं आउफासं पच्चणुवभवमाणा विहरंति ?, गोयमा ! अणिट्ठं जाव अमणामं, एवं जाव अहेसत्तमाए, एवं जाव वणप्फतिफासं अधेसत्तमाए पुढवीए । इमा णं भंते ! रयणप्पभापुढवी दोच्चं पुढविं पणिहाय सव्वमहंति या बाहल्लेणं सव्वक्खुड्डिया सव्वंतिसु ?, हंता ! गोयमा ! इमा णं रयणप्पभापुढवी दोच्चं पुढविं पणिहाय जाव सव्वक्खुड्डिया सव्वंतिसु, दोच्चा णं भंते ! पुढवी तच्चं पुढविं पणिहाय सव्वमहंति या बाहल्लेणं पुच्छा, हंता गोयमा ! दोच्चा णं पुढवी जाव सव्वक्खुड्डिया सव्वंतिसु, एवं एएणं अभिलावेणं जाव छड्ढिता पुढवी अहेसत्तमं पुढविं पणिहाय सव्वक्खुड्डिया

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ १२७ ॥

सर्व्वंतेसु (सू० ९२) इमीसे णं भंते ! रयणप्प० पु० तीसाए नरयावाससयसहस्सेसु इक्कभिक्कंसि
निरयावासंसि सर्व्वे पाणा सर्व्वे भूया सर्व्वे जीवा सर्व्वे सत्ता पुढवीकाइयत्ताए जाव वणस्सइका-
इयत्ताए नेरइयत्ताए उववन्नपुढ्वा?, हंता गोयमा ! असत्तिं अडुवा अणंतखुत्तो, एवं जाव अहेस-
त्ताए पुढवीए णवरं जत्थ जत्तिया णरका । [इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पु० निरयपरिसामंतेसु
जे पुढविकाइया जाव वणप्फत्तिकाइया ते णं भंते ! जीवा महाकम्मतरा चैव महाकिरियतरा चैव
महाआसवतरा चैव महावेयणतरा चैव ?, हंता गोयमा ! इमीसे णं [भंते !] रयणप्पभाए पुढवीए
निरयपरिसामंतेसु तं चैव जाव महावेद्वणतरका चैव, एवं जाव अधेसत्तमा] (सू० ९३) । पुढवीं
ओगाहित्ता, नरगा संठाणसेव बाहल्लं । विक्खंभपरिक्खेवे वण्णो गंधो य फासो य ॥ १ ॥ तेसिं
महालयाए उवमा देवेण होइ कायन्वा । जीवा य पोग्गला वक्कमंति तह सासया निरया ॥ २ ॥
उववायपरीमाणं अवहारुत्तमेव संघयणं । संठाणवण्णगंधा फासा ऊसासमाहारे ॥ ३ ॥ लेसा
दिट्ठी नाणे जोशुवओगे तहा ससुग्घाघा । तत्तो खुहापिवासा विउव्वणा वेयणा य भए ॥ ४ ॥
उववाओ पुरिसाणं ओवम्मं वेयणाएँ डुविहाए । उव्वट्टणपुढवी उ, उववाओ सर्व्वजीवाणं ॥ ५ ॥
एयाओ संगहणिगाहाओ ॥ (सू० ९४) ॥ बीओ उद्देसओ समत्तो ॥

‘रयणप्पभे’त्यादि, रत्नप्रभापृथिवीनैरथिका भदन्त ! कीदृशं पृथिवीस्पर्शं प्रत्युभयन्तो विहरन्ति ?, भगवानाह—गौतम ! ‘अणिट्ठं

३ प्रतिपत्तौ
नरकाधि०
उद्देशः २
सू० ९२-
९४

॥ १२७ ॥

अकृतं अप्यियं अमणुन्नं अमणामं' अस्वार्थः प्राग्वत्, एवं प्रतिपृथिवि तावद्वक्तव्यं यावत्तमस्तमायाम्, एवमसेजोवायुवनस्पति-
 स्पर्शसूत्राण्यपि भावनीयानि, नवरं तेजःस्पर्शः—उष्णरूपतापरिणतनरकुड्यादिस्पर्शः परोदीरितवैक्रियरूपो वा वेदितव्यो न तु सा-
 क्षाद् वादराग्निकायस्पर्शः, तत्रासम्भवात् ॥ 'इमीसे ण'मित्यादि, अस्यां भदन्त! रत्नप्रभायां पृथिव्यां त्रिशति नरकावासशतसहस्रेषु
 एकैकस्मिन् नरकावासे 'सर्वे प्राणाः' द्वीन्द्रिया 'सर्वे भूताः' वनस्पतिकायिकाः 'सर्वे सत्त्वाः' पृथिव्यादयः 'सर्वे जीवाः' पञ्चे-
 न्द्रियाः, उक्तञ्च—'प्राणा द्वित्रिचतुः प्रोक्ता, भूताश्च तरवः सृताः । जीवाः पञ्चेन्द्रिया ज्ञेयाः, शेषाः सत्त्वा उदीरिताः ॥ १ ॥'
 पृथिवीकायिकतया अप्कायिकतया वायुकायिकतया वनस्पतिकायिकतया नैरधिकतया उत्पन्नाः उत्पन्नपूर्वाः?, भगवानाह—'हंते'त्यादि,
 हन्तेति प्रत्यवधारणे गौतम! 'असकृत्' अनेकवारम्, अथवा 'अनन्तकृत्वः' अनन्तान् वारान्, संसारस्थानादित्वात्, एवं प्रतिपृथिवि
 तावद्वक्तव्यं यावदधःसप्तमी, नवरं यत्र यावन्तो नरकास्तत्र तावन्त उपयुज्य वक्तव्याः । क्वचिदिदमपि सूत्रं दृश्यते—'इमीसे णं
 भंते! रयण्णभाए पुढवीए निरयपरिसामंतेसु णं जे वायरपुढविकाइया जाव वणस्सइकाइया ते णं भंते! जीवा! महाकम्मतरा चेव
 महाकिरियतरा चेव महासवतरा चेव महावेयणतरा चेव, हंता गीयमा! जाव महावेयणतरा चेव, एवं जाव अहेसत्तमा ॥' अस्यां
 भदन्त! रत्नप्रभायां पृथिव्यां नरकपरिसमन्तेषु—नरकावासपर्यन्तवर्तिषु प्रदेशेषु वादरपृथिवीकायिकाः 'जाव वण्णफइकाइय'त्ति
 वादराप्कायिका वादरवायुकायिका वादरवनस्पतिकायिकास्ते भदन्त! जीवाः 'महाकम्मतरा चेव' महत्—प्रभूतमसातवेदनीयं कर्म
 येषां ते महाकर्म्मणः, अतिशयेन महाकर्म्मणो महाकर्म्मतराः, 'चेवे' लवधारणे, महाकर्म्मतरा एव कुतः? इत्याह—'महाकिरियतरा
 चेव' महती क्रिया—प्राणातिपातादिकाऽऽसीत् प्राग् जन्मनि तद्भवेषु तदध्यवसायानिवृत्त्या येषां ते महाक्रियाः, अतिशयेन महाक्रिया

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ १२८ ॥

महाक्रियतराः, 'निमित्तकारणहेतुषु सर्वासा विभक्तीनां प्रायो दर्शन'मिति न्यायाद्धेतावत्र प्रथमा, ततोऽयमर्थः—यतो महाक्रियतरा एव ततो महाकर्मतरा एव, महाक्रियतरत्वमपि कुतः? इत्याह—'महाश्रवतरा एव' महान्त आश्रवाः—पापोपादानहेतव आरम्भादयो येषामासीरन् ते महाश्रवाः, अतिशयेन महाश्रवा महाश्रवतराः, 'चेवे'ति पूर्ववत्, तदेवं यतो महाकर्मतरा एव ततो महावेदनतरा एव, नरकेषु क्षेत्रस्वभावजाया अपि वेदनाया अतिदुःसहत्वात्, भगवानाह—हंता गौतम! 'ते णं जीवा महाकम्मतरा चेवे'त्यादि प्राग्वत्, एवं प्रतिप्रुथिवि तावद्वक्तव्यं यावदधःसप्तमी ॥ सम्प्रत्युद्देशकार्षसङ्ग्रहणिगाथाः प्राह—आसामक्षरमात्रगमनिका—प्रथमं 'पुढवीओ' इति प्रुथिव्योऽभिधेयास्तद्यथा—'कइ णं भंते! पुढवीओ पणत्ताओ?" इत्यादि । तदनन्तरम् 'ओगाहिता नरगा' इति, यस्यां प्रुथिव्यां यदवगाह्य यादृशाश्च नरकास्तदभिधेयं, यथा—'इमीसे णं भंते! रयणप्पभाए पुढवीए असीउत्तरजोयणसयसहस्स-बाहल्लाए उवरिं केवइयं ओगाहिता" इत्यादि । ततो नरकाणां संस्थानं ततो बाहल्यं तदनन्तरं विष्कम्भपरिक्षेपौ ततो वर्णस्ततो गन्धस्तदन्तरं स्पर्शस्ततस्तेषां नरकाणां महत्तायामुपमा देवेन भवति कर्त्तव्या, ततो जीवाः पुद्गलाश्च तेषु नरकेषु व्युत्कामन्तीति, तथा शाश्वताशाश्वता नरका इति वक्तव्यं, तत उपपातो वक्तव्यः, तद्यथा—'इमीसे णं भंते! रयणप्पभाए पुढवीए कतो उववज्जंति?" इत्यादि, तत एकसमयेनोत्पद्यमानानां परिमाणं ततोऽपहारस्तत उच्चलं तदनन्तरं संहननं ततः संस्थानं ततो वर्णस्तदनन्तरं गन्धस्ततः स्पर्शस्तत उच्छ्वासवक्तव्यता तदनन्तरमाहारस्ततो लेश्या ततो दृष्टिस्तदनन्तरं ज्ञानं ततो श्योगस्ततोऽयुपयोगस्तदनन्तरं समुद्घातस्ततः छुत्पिपासे ततो विकुर्वणा, तद्यथा—'रयणप्पभापुढविनेरइया णं भंते! किं एगत्तं पभू विउव्वित्तए पुहुत्तं पहू विउव्वित्तए" इत्यादि, ततो वेदना ततो भयं तदनन्तरं पञ्चानां पुरुषाणामधःसप्तम्यामुपपातस्तत औपम्यं वेदनाया द्विविधायाः, उष्णवेदनायाः शीतवेदना-

३ प्रतिपत्तौ
नरकाधि०
उद्देशः २
सू० ९५

॥ १२८ ॥

याश्चेत्यर्थः, ततः स्थितिर्वक्तव्या तदनन्तरमुद्धर्त्तना ततः स्पर्शः पृथिव्याद्विस्पर्शो वक्तव्यः, ततः सर्वजीवानामुपपातः, तद्यथा—“इमीसे
 णं भंते! रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए निरयात्राससयसहस्सेसु एगमेगंसि निरयावासंसि सन्वे पाणा सन्वे भूया” इत्यादि ॥ तृतीयप्रति-
 पत्तौ समाप्तो द्वितीयो नरकोदेशकः ॥ सम्प्रति तृतीय आरभ्यते, तत्र चेदमादिसूत्रम्—

इमीसे णं भंते! रयणप्पभाए पुढवीए नेरतिया केरिसयं पोगलपरिणामं पच्चणुभवमाणा विह-
 रंति?, गोयमा! अणिडुं जाव अमणामं, एवं जाव अहेसत्तमाए [एवं नेयब्वं] ॥ एत्थ किर अति-
 वयंती नरवसभा केसवा जलचरा य । मंडलिया रायाणो जे य महारंभकोडुंबी ॥ १ ॥ भिन्नसु-
 हुत्तो नरएसु होति तिरियमणुएसु चत्तारि । देवेसु अद्धमासो उक्कोस विडव्वणा भणिया
 ॥ २ ॥ जे पोगला अणिट्टा नियमा सो तेसि होइ आहारो । संठाणं तु जहणं नियमा हुंडं तु
 नायब्वं ॥ ३ ॥ असुभा विडव्वणा खल्लु नेरइयाणं तु होइ सव्वेसिं । वेडव्वियं सरीरं असंघयण
 हुंडसंठाणं ॥ ४ ॥ अस्साओ उववणो अस्साओ चव चयइ निरयभवं । सव्वपुढवीसु जीवो
 सव्वेसु ठिइविसेसेसुं ॥ ५ ॥ उववाएण व सायं नेरइओ देवकम्मणा वावि । अज्झवसाणनिमित्तं
 अहवा कम्माणुभावेणं ॥ ६ ॥ नेरइयाणुप्पाओ उक्कोसं पंचजोयणसयाइं । दुक्खेणभिहुयाणं वेय-
 णसयसंपगाढाणं ॥ ७ ॥ अच्चिनिमीलियमेत्तं नत्थि सुहं दुक्खमेव पडिबद्धं । नरए नेरइयाणं
 अहोनिंसं पच्चमाणानं ॥ ८ ॥ तेयाकम्मसरीरा सुहुमसरीरा य जे अपजत्ता । जीवेण सुक्कमेत्ता

वर्चन्ति सहस्ससो भेयं ॥ ९ ॥ अतिसीतं अतिउण्हं अतितण्हा अतिखुहा अतिभयं वा । निरए
नेरइयाणं दुक्खसयाहं अविस्सामं ॥ १० ॥ एत्थ य भिन्नसुहुत्तो पोगल असुहा य होइ अस्सा-
ओ । उववाओ उप्पाओ अच्छि सरिीरा उ बोद्धव्वा ॥ ११ ॥ नारयउद्देसओ तइओ ॥ से तं नेर-
तिया ॥ (सू० ९५)

‘रयणप्पभे’त्यादि, रत्नप्रभापृथिवीनैरयिका भदन्त ! कीदृशं ‘पुद्गलपरिणामं’ आहारादिपुद्गलविपाकं ‘प्रत्यनुभवन्तः’ प्रत्येकं
वेद्यमाना विहरन्ति ? , भगवानाह—नौतम ! अनिष्टमित्यादि प्राग्वत्, एवं प्रतिपृथिवि तावद्दक्तव्यं यावद्धःसप्तमी, एवं वेदनालेश्या-
नामगोत्रारतिभयशोकक्षुत्पिपासाव्याधिउच्छ्वासानुतापक्रोधमानमायालोभाहारभयमैथुनपरिग्रहसञ्ज्ञासूत्राणि वक्तव्यानि, अत्र सङ्ग-
हणिगाथे—“पोगलपरिणामे वेयणा य लेसा य नाम गोए य । अरई भए य सोगे खुहा पिवासा य वाही य ॥ १ ॥ उस्सासे
अणुतावे कोहे माणे य मायलोभे य । चत्तारि य सण्णाओ नेरइयाणं तु परिणामे ॥ २ ॥” सम्प्रति सप्तमनरकपृथिव्यां ये गच्छन्ति
तात् प्रतिपादयति—इह परिग्रहसञ्ज्ञापारिणामवक्तव्यतायां चरमसूत्रं सप्तमनरकपृथ्वीविषयं तदनन्तरं चेयं गाथा ततः ‘एत्थे’ त्यन-
न्तरमुक्त्वाऽधःसप्तमी पृथिवी परामृश्यते, ‘अत्र’ अधःसप्तमनरकपृथिव्यां ‘किल’ इत्याप्तवादसूचने आप्तवचनमेतदिति भावः, ‘अ-
तिव्रजन्ति’ अतिशयेन—बाहुल्येन गच्छन्ति नरवृषभाः ‘केशवाः’ वासुदेवाः ‘जलचराश्च’ तन्दुलमत्स्यप्रभृतयः ‘माण्डलिकाः’ वसु-
प्रभृतय इव ‘राजानः’ चक्रवर्तिनः सुभूमादय इव ये च महारम्भाः कुडुम्बिनः—कालसौकरिकादय इव ॥ सम्प्रति नरकेषु प्रस्तावा-

चिर्यगादिषु चोत्तरवैक्रियावस्थानकालमानमाह—भिन्नः—खण्डो सुहूर्तो भिन्नसुहूर्तः अन्तर्मुहूर्तमित्यर्थः; नरकेषूत्कर्षतो विकुर्वणास्थितिकालः; तिर्यङ्मनुष्येषु चत्वार्यन्तर्मुहूर्तानि, देवेष्वर्द्धमास उत्कर्षतो विकुर्वणाऽवस्थानकालः भणितः एष उत्कर्षतो विकुर्वणाऽवस्थानकालो भणितस्त्यर्थेकराणधरैः ॥ सम्प्रति नरकेष्वहारादिस्वरूपमाह—ये पुद्गला अनिष्टा नियमात्स तेषां भवत्याहारः; 'संस्थानं तु' संस्थानं पुनस्तेषां हुण्डं हुण्डमपि जघन्यमतिनिकृष्टमनिष्टं वेदितव्यं, एतच्च भवधारणीयशरीरमधिकृत्य वेदितव्यम्, उत्तरवैक्रियसंस्थानस्थात्रे वक्ष्यमाणत्वात्, इयं च प्रागुक्तार्थसङ्ग्रहाद्या ततो न पुनरुक्तदोषः ॥ सम्प्रति विकुर्वणास्वरूपमाह—सर्वेषां नैरयिकाणां विकुर्वणा 'खलु' तिश्चित्तमशुभा भवति, यद्यपि शुभं विकुर्विष्याम इति ते चिन्तयन्ति तथाऽपि तथाविधप्रतिकूलकर्मोदयतस्तेषामशुभैव विकुर्वणा भवति, तदपि च वैक्रियं—उत्तरवैक्रियशरीरमसंहननम्, अस्थ्यभावात्, उपलक्षणमेतत् भवधारणीयं च वैक्रियशरीरमसंहननं, तथा हुण्डसंस्थानं तत् उत्तरवैक्रियशरीरं, हुण्डसंस्थानानाम् एव भवप्रत्ययत उदयभावात् ॥ कश्चित् जीवः 'सर्वास्वपि पृथिवीषु' रत्नप्रभादिषु तमस्तमापर्यन्तासु सर्वेष्वपि च 'स्थितिविशेषेषु' जघन्यादिरूपेषु 'असातः' असातोदयकलित उपपन्नः, उत्पत्तिकालेऽपि प्राग्भवमरणकालानुभूतमहादुःखानुवृत्तिभावात्, उत्पत्त्यनन्तरमपि 'असात एव' असातोदयकलित एव सकलमपि निरयभवं 'त्यजति' क्षपयति, न तु जातुचिदपि सुखलेशमप्यास्वाद्यति ॥ आह—किं तत्र कदाचित्सातोदयोऽपि भवति येनेदमुच्यते?, उच्यते, भवति, तथा चाह—'उववाएण' इत्यत्र सप्तम्यर्थे तृतीया, उपपातकाले 'सातं' सातवेदनीयकर्मोदयं कश्चिद्वेदयते, यः प्राग्भवे दाघच्छेदादिव्यतिरेकेण मरणमुपगतोऽनतिसञ्छिष्टाध्यवसायी समुत्पद्यते, तदानीं हि न तस्य प्राग्भवानुबद्धमाधिरूपं दुःखं नापि क्षेत्रस्वभावजं नापि परमाधार्मिककृतं नापि परस्परोदीरितं तत एवंविधदुःखाभावाद्सौ सातं कश्चित् वेदयते इत्युच्यते, 'देवकम्पुणा वावि' इति देवकर्मणा

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ १३० ॥

पूर्वसाङ्गतिकदेवप्रयुक्तया क्रियया, तथाहि—गच्छति पूर्वसाङ्गतिको देवः पूर्वपरिचितस्य नैरयिकस्य वेदनोपशमनार्थं यथा बलदेवः कृष्णवासुदेवस्य, स च वेदनोपशमो देवकृतो मनाक्कालमात्र एव भवति, तत ऊर्ध्वं नियमात्क्षेत्रस्वभावजाऽन्योऽन्या वा वेदना प्रवर्तते, तथास्वाभाव्यात्, ‘अङ्गवसाणनिमित्त’ मिति अध्यवसाननिमित्तं सम्यक्त्वोत्पादकाले तत ऊर्ध्वं कदाचित्तथाविधविशिष्टशुभाध्यवसायप्रत्ययं कश्चिद् नैरयिको बाह्यक्षेत्रस्वभाववेदनासङ्गावेऽपि सातोदयमेवानुभवति, सम्यक्त्वोत्पादकाले हि जात्यन्धस्य चक्षुर्लोभ इव महान् प्रमोद उपजायते, तदुत्तरकालमपि कदाचित्तीर्थकरगुणानुमोदनाद्यनुगतां विशिष्टां भावनां भावयतः, ततो बाह्यक्षेत्रस्वभावजा-वेदनासङ्गावेऽप्यन्तः सातोदयो विजृम्भमाणो न विरुध्यते, ‘अहवा कर्माणुभावेण’मिति अथवा ‘कर्मानुभावेन’ बाह्यतीर्थकरजन्मदीक्षाज्ञानापवर्गकल्याणसंभूतिलक्षणबाह्यनिमित्तमधिकृत्य तथाविधस्य च सातवेदनीयस्य कर्मणोऽनुभावेन—विपाकोदयेन कश्चित्सातं वेदयते, न चैतद्व्याख्यामनमनार्थं यत उक्तं वसुदेवचरिते, इह नैरयिकाः कुम्भ्यादिषु पच्यमानाः कुन्तादिभिर्भिद्यमाना वा भयोन्नस्तास्ताविधप्रयत्नवशाद्दूर्ध्वमुत्प्लवन्ते, ततस्तदुत्पातपरिमाणप्रतिपादनार्थमाह—नैरयिकाणां दुःखेनाभिद्रुतानां—सर्वात्मना व्याप्तानां ‘वेदनाशतसंप्रगाढानां’ वेदनाशतानि—अपरिमितां वेदनाः संप्रगाढानि—अवगाढानि येषां ते वेदनाशतसंप्रगाढाः सुखादिदर्शनात् निष्ठान्तस्य परनिपातः, तेषां हेतुहेतुमद्भावश्चात्र, यतो वेदनाशतसंप्रगाढास्ततो दुःखेनाभिद्रुताः, तेषां जघन्यत उत्पातो गन्धूतमात्रम्, एतच्च संप्रदायादवसीयते, तथा च दृश्यते क्वचिदेवमपि पाठः—“नेरइयाणुप्पाओ गाउय उक्कोस पंचजोयणसयाइं” इति, उत्कर्षतः पंच योजनशतानि इति । दुःखेनाभिहतानामित्युक्तं ततो दुःखमेव निरूपयति—नरके नैरयिकाणामुष्णवेदनया शीतवेदनया वाऽहर्निशं पच्यमानानां न ‘अक्षिनिमीलनमात्रमपि’ अक्षिनिकोचकालमात्रमपि अस्ति सुखं, किन्तु दुःखमेव केवलं ‘प्रतिबद्धम्’

३ प्रतिपत्तौ
नरकाधि०
उद्देशः ३
सू० ९६

॥ १३० ॥

अनुबद्धं सदाऽऽगुगतमिति भावः ॥ अथ यत्तेषां वैक्रियशरीरं तत्तेषां मरणकाले कथं भवति ? इति तन्निरूपणार्थमाह—तैजसकाम्भ्रणशरीराणि यानि 'सूक्ष्मशरीराणि' (च) सूक्ष्मनामकम्भ्रणोद्भवतां पर्याप्तानामपर्याप्तानां चौदारिकशरीराणि वैक्रियाहारकशरीराणि च तेषामपि प्रायो मांसचक्षुरग्राह्यतया सूक्ष्मत्वात् तथा यानि 'अपर्याप्तानि' अपर्याप्तशरीराणि तानि जीवेन मुक्तमात्राणि सन्ति सहस्रशो भेदं ब्रजन्ति विसकलितास्तत्परमाणुसङ्घाता भवन्तीत्यर्थः ॥ एतासामेव गाथानां संग्राहिकां गाथामाह—'एतथ' इति पदोपलक्षिता प्रथमा द्वितीया 'भिन्नमुहुतो' इति तृतीया 'पोगला' इति 'जे पोगला अणिट्ठा' इत्यादि चतुर्थी 'अशुभा' इति (जे) 'असुभा विउव्वणा खलु' इत्यादि, एवं शेषपदान्यपि भावनीयानि ॥ तृतीयप्रतिपत्तौ तृतीयो नरकोद्देशकः समाप्तः ॥ तदेवमुक्तो नारकाधिकारः, सम्प्रति तिर्यग्धिकारो वक्तव्यः, तत्र चेदमादिसूत्रम्—

से किं तं तिरिक्खजोणिया?, तिरिक्खजोणिया पंचविधा पणत्ता, तंजहा—एगिंदियतिरिक्खजोणिया वेइंदियतिरिक्खजोणिया तेइंदियतिरिक्खजोणिया चउरिंदियतिरिक्खजोणिया पंचिंदियतिरिक्खजोणियाय । से किं तं एगिंदियतिरिक्खजोणिया?, २ पंचविहा पणत्ता, तंजहा—पुढविक्काइयएगिंदियतिरिक्खजोणिया जाव वणस्सइक्काइयएगिंदियतिरिक्खजोणिया । से किं तं पुढविक्काइयएगिंदियतिरिक्खजोणिया?, २ दुविहा पणत्ता, तंजहा—सुहुमपुढविक्काइयएगिंदियतिरिक्खजोणिया वादरपुढविक्काइयएगिंदियतिरिक्खजोणिया य । से किं तं सुहुमपुढविक्काइयएगिंदियतिरि?, २ दुविहा पणत्ता, तंजहा—पज्जत्तसुहुम० अपज्जत्तसुहुम० से तं सुहुमा ।

से किं तं बादरपुढविकाह्य०?, २ दुचिहा पणत्ता, तंजहा—पञ्जत्ताबादरपु० अपञ्जत्ताबादरपु०,
से तं बायरपुढविकाह्यएगिंदिया० । से तं पुढवीकाह्यएगिंदिया । से किं तं आउक्काह्यएगिं-
दिय०?, २ दुचिहा पणत्ता, एवं जहेव पुढविकाहयाणं तहेव, वाउकायभेदो एवं जाव वणस्स-
त्तिकाहया से तं वणस्सहकाएगिंदियतिरिक्ख० । से किं तं बेइंदियतिरिक्ख०?, २ दुचिधा पणत्ता,
तंजहा—पञ्जत्तकेइंदियति० अपञ्जत्तबेइंदियति०, से तं बेइंदियतिरि० एवं जाव चउरिंदिया ।
से किं तं पंचंदियतिरिक्खजोणिया?, २ तिचिहा पणत्ता, तंजहा—जलयरपंचंदियतिरिक्खजो-
णिया थलयरपंचंदियतिरिक्खजो० खहयरपंचंदियतिरिक्खजोणिया । से किं तं जलयरपंचंदियति-
रिक्खजोणिया?, २ दुचिहा पणत्ता, तंजहा—संभुच्छिमजलयरपंचंदियतिरिक्खजोणिया य ग-
भक्कंतियजलयरपंचंदियतिरिक्खजोणिया य । से किं तं संभुच्छिमजलयरपंचंदियतिरिक्खजो-
णिया?, २ दुचिहा पणत्ता, तंजहा—पञ्जत्तगसंभुच्छिम० अपञ्जत्तगसंभुच्छिम० जलयरा,
से तं संभुच्छिम० पंचंदियतिरिक्ख० । से किं तं गभक्कंतियजलयरपंचंदियतिरिक्खजो-
णिया?, २ दुचिधा पणत्ता, तंजहा—पञ्जत्तगगभक्कंतिय० अपञ्जत्तागभ० से तं गभ-
क्कंतियजलयर०, से तं जलयरपंचंदियतिरि० । से किं तं थलयरपंचंदियतिरिक्खजोणिया?, २
दुचिधा पणत्ता, तंजहा—चउप्पथलयरपंचंदिय० परिसप्पथलयरपंचंदियतिरिक्खजोणिया ।

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ १३२ ॥

पणत्ते, तंजहा—अंडया पोथया संमुच्छिमा, अंडया तिविधा पणत्ता, तंजहा—इत्थी पुरिसा
णपुंसगा, पोतया तिविधा पणत्ता, तंजहा—इत्थी पुरिसा णपुंसया, तत्थ णं जे ते संमुच्छिमा
ते सव्वे णपुंसका ॥ (सू० ९६)

‘से किं त’मित्यादि, अथ के ते तिर्यग्योनिकाः?, सूरिराह—तिर्यग्योनिकाः पञ्चविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—एकेन्द्रिया इत्यादि सूत्रं
प्रायः सुगमं केवलं भूयान् पुस्तकेषु वाचनाभेद इति यथाऽवस्थितवाचनाक्रमप्रदर्शनार्थमक्षरसंस्कारमात्रं क्रियते—एकेन्द्रिया यावत्प-
ञ्चेन्द्रियाः । अथ के ते एकेन्द्रियाः?, एकेन्द्रियाः पञ्चविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—पृथिवीकायिका यावद्दहनस्पतिकायिकाः । अथ के ते
पृथिवीकायिकाः?, पृथिवीकायिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—सूक्ष्मपृथिवीकायिकाश्च बादरपृथिवीकायिकाश्च । अथ के ते सूक्ष्मपृथि-
वीकायिकाः?, सूक्ष्मपृथिवीकायिका द्विविधाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—पर्याप्तका अपर्याप्तकाश्च । अथ के ते बादरपृथिवीकायिकाः?, बादरपृथि-
वीकायिका द्विविधाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—पर्याप्तका अपर्याप्तकाश्च, एवं तावद्दक्तव्यं यावद्दहनस्पतिकायिकाः । अथ के ते द्वीन्द्रियाः?, द्वी-
न्द्रिया द्विविधाः प्रज्ञप्ताः—पर्याप्तका अपर्याप्तकाश्च, एवं त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रिया अपि वक्तव्याः । अथ के ते पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः,
पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकास्त्रिविधाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—जलचराः स्थलचराः खचराश्च । अथ के ते जलचराः?, जलचरा द्विविधाः प्रज्ञप्तास्त-
द्यथा—संमूर्च्छिमा गर्भव्युत्कान्तिकाश्च । अथ के ते संमूर्च्छिमाः?, संमूर्च्छिमा द्विविधाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—पर्याप्तका अपर्याप्तकाश्च । अथ

१ अण्डजव्यतिरिक्ता- सर्वेऽपि जरायुजा अजरयुजा वा गर्भव्युत्कान्तिकाः पञ्चेन्द्रिया अत्रैवान्तर्भावनीया इति न चतुर्विधा, समाधास्यति चैवमत्रे, केवल-
मत्र जरायुजतया पक्षिणामप्रसिद्धेः न समाधेराहति.

३ प्रतिपत्तौ
तिर्यगधि०
उद्देशः १
सू० ९७

॥ १३२ ॥

के ते गर्भव्युत्क्रान्तिकाः?, गर्भव्युत्क्रान्तिका द्विविधाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—पर्याप्तका अपर्याप्तका एवं चतुष्पदा उरःपरिसर्पणी भुजपरि-
 सर्पाः पक्षिणश्च प्रत्येकं चतुष्प्रकारा वक्तव्याः ॥ सम्प्रति पक्षिणां प्रकारान्तरेण भेदप्रतिपादनार्थमाह—‘पक्खि णं (खहयरपंचिंदि-
 यतिरि०) भंते!’ इत्यादि, पक्षिणां भदन्त! ‘कतिविधः’ कतिप्रकारः ‘योनिसङ्ग्रहः’ योन्या सङ्ग्रहणं योनिसङ्ग्रहो योन्युपलक्षितं
 ग्रहणमित्यर्थः (प्रज्ञप्तः ?), भगवानाह—गौतम! त्रिविधो योनिसङ्ग्रहः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—अण्डजा—मयूरादयः पोतजा—वागुल्यादयः संमू-
 च्छिमाः खञ्जरीटादयः, अण्डजास्त्रिविधाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—स्त्रियः पुरुषा नपुंसकाश्च, पोतजास्त्रिविधाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—स्त्रियः पुरुषा नपुं-
 सकाश्च, तत्र ये ते संमूच्छिमास्ते सर्वे नपुंसकाः, संमूच्छिमानामवश्यं नपुंसकवेदोदयभावात् ॥

एतेसि णं भंते! जीवाणं कति लेसाओ पणत्ताओ, गोयमा! छल्लेसाओ पणत्ताओ, तंजहा
 —कण्हलेसा जाव सुक्कलेसा ॥ ते णं भंते! जीवा किं सम्मदिट्ठी मिच्छदिट्ठी सम्मामिच्छदिट्ठी?,
 गोयमा! सम्मदिट्ठीवि मिच्छदिट्ठीवि सम्मामिच्छदिट्ठीवि ॥ ते णं भंते! जीवा किं णाणी अ-
 ण्णाणी?, गोयमा! णाणीवि अण्णाणीवि त्तिण्णि णाणाइं त्तिण्णि अण्णाणाइं भयणाए ॥ ते
 णं भंते! जीवा किं मणजोगी वइजोगी कायजोगी?, गोयमा! त्तिविधावि ॥ ते णं भंते! जीवा
 किं सागारोवत्ता अणगारोवत्ता?, गोयमा! सागारोवत्तावि अणगारोवत्तावि ॥ ते णं
 भंते! जीवा कओ उववज्जंति किं नेरतिएहिंतो उव०?, पुच्छा, गो-
 यमा! असंखेज्जवासाउयअकम्मभूमगअंतरदीवगवज्जेहिंतो उववज्जंति ॥ तेसि णं भंते! जीवाणं

केवतियं कालं ठिती पणत्ता?, गोयमा! जहण्णेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखे-
ज्जतिभागं ॥ तेसि णं भंते! जीवाणं कति समुग्घाता पणत्ता?, गोयमा! पंच समुग्घाता प-
णत्ता, तंजहा—वेदणासमुग्घाए जाव तेयासमुग्घाए ॥ ते णं भंते! जीवा मारणांतियसमुग्घा-
एणं किं समोहता मरंति असमोहता मरंति?, गोयमा! समोहतावि म० असमोहयावि मरंति ॥ ते
णं भंते! जीवा अणंतरं उव्वट्ठित्ता कहिं गच्छंति? कहिं उव्वज्जंति?—किं नेरतिएसु उव्वज्जंति?
तिरिक्ख० पुच्छा, गोयमा! एवं उव्वट्ठणा भाणियव्वा जहा वक्कंतीए तहेव ॥ तेसि णं भंते! जी-
वाणं कति जातीकुलकोडिजोणीपसुहसयसहस्सा पणत्ता?, गोयमा! बारस जातीकुलकोडीजो-
णीपसुहसयसहस्सा ॥ सुयगपरिसप्पथलयरपंचेदियतिरिक्खजोणियाणं भंते! कतिविधे जोणी-
संगहे पणत्ते?, गोयमा! तिविहे जोणीसंगहे पणत्ते, तंजहा—अंडगा पोयगा संसुच्छिमा,
एवं जहा खहराणं तहेव, णाणत्तं जहन्नेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडी, उव्वट्ठित्ता दोचं
पुढविं गच्छंति, णव जातीकुलकोडीजोणीपसुहसतसहस्सा भवंतीति मक्ख्वायं, सेसं तहेव ॥
उरगपरिसप्पथलयरपंचेदियतिरिक्खजोणियाणं भंते! पुच्छा, जहेव सुयगपरिसप्पाणं तहेव, ण-
वरं ठिती जहन्नेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडी, उव्वट्ठित्ता जाव पंचमिं पुढविं गच्छंति, दस
जातीकुलकोडी ॥ चउप्पयथलयरपंचेदियतिरिक्ख० पुच्छा, गोयमा! डुविधे पणत्ते, तंजहा—

जराडया (पोयया) य संसुच्छिमा य, (से किं तं) जराडया (पोयया) ? , २ त्रिविधा पणत्ता,
तंजहा—इत्थी पुरिसा णपुंसका, तत्थ णं जे ते संसुच्छिमा ते सव्वे णपुंसया । तेसि णं भंते !
जीवाणं कति लेस्साओ पणत्ताओ ? , सेसं जहा पक्खीणं, णाणत्तं ठिती जहन्नेणं अंतोसुहुत्तं उ-
क्कोसेणं तिननि पलिओवमाइं, उव्वट्ठित्ता चउत्थि पुढविं गच्छंति, दस जातीकुलकोडी ॥ जलयरपं-
चंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा, जहा सुयगपरिसप्पाणं णवरं उव्वट्ठित्ता जाव अधेसत्तमं पु-
ढविं अद्धतेरस जातीकुलकोडीजोणीपसुहं जाव प० ॥ चउरिंदियाणं भंते ! कति जातीकुलकोडी-
जोणीपसुहसतसहस्सा पणत्ता ? , गोयमा ! नव जाईकुलकोडीजोणीपसुहसयसहस्सा [जाव] सम-
क्खाया । तेइंदियाणं पुच्छा, गोयमा ! अट्टजाईकुल जावमक्खाया । बेइंदियाणं भंते ! कइ जाई० ? ,
पुच्छा, गोयमा ! सत्त जाईकुलकोडीजोणीपसुहं ॥ (सू० ९७)

“एएसि णंभित्तादि, ‘एतेपां’ पक्षिणां भदन्त ! जीवानां कति लेश्याः प्रज्ञप्ताः ? , भगवानाह—गौतम ! षड् लेश्याः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—
कृष्णलेश्या यावत् शुक्कलेश्या, तेषां द्रव्यतो भावतो वा सर्वा लेश्याः; परिणामसम्भवात् ॥ ‘ते णं भंते !’ इत्यादि, ते भदन्त ! प-
क्षिणो जीवाः किं सम्यग्दृष्टयो मिथ्यादृष्टयः सम्यग्मिथ्यादृष्टयश्च ? , भगवानाह—गौतम ! त्रिविधा अपि ॥ ‘ते णं भंते !’ इत्यादि, ते
भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनोऽज्ञानिनः ? , भगवानाह—गौतम ! द्वयेऽपि, ज्ञानिनोऽज्ञानिनोऽपीत्यर्थः; तत्र ये ज्ञानिनस्ते द्विज्ञानिनस्त्रिज्ञा-
निनो वा येऽप्यज्ञानिनस्तेऽपि द्व्यज्ञानिनश्चज्ञानिनो वा ॥ ‘ते णंभित्तादि, ते भदन्त ! जीवाः किं मनोयोगिनो वाग्योगिनः काययो-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ १३४ ॥

गिनः?, भगवानाह—गौतम! त्रयोऽपि ॥ ‘ते णं भंते!’ इत्यादि, ते भदन्त! जीवाः किं साकारोपयुक्ता अनाकारोपयुक्ताः?, भगवानाह—द्वयेऽपि, साकारोपयुक्ता अनाकारोपयुक्ताश्चेत्यर्थः ॥ ‘ते णं भंते!’ इत्यादि, ते भदन्त! पक्षिणो जीवाः कुत उत्पद्यन्ते? नैरथिकेभ्य इत्यादि यथा प्रज्ञापनायां व्युत्क्रान्तिपदे तथा द्रष्टव्यम् ॥ ‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां भदन्त! पक्षिणां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता?, भगवानाह—गौतम! जघन्येनान्तर्मुहूर्त्सुत्कर्षतः पत्योपमासङ्ख्येयभागः ॥ ‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां भदन्त! जीवानां कति समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः?, भगवानाह—गौतम! पञ्च समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—वेदनासमुद्घातः कपायसमुद्घातो मारणान्तिकसमुद्घातो वैक्रियसमुद्घातसैजससमुद्घातश्च ॥ ‘ते णं भंते!’ इत्यादि, ते भदन्त! जीवा मारणान्तिकसमुद्घातेन किं समवहता अत्रियन्ते असमवहता अत्रियन्ते?, भगवानाह—गौतम! समवहता अपि अत्रियन्ते असमवहता अपि अत्रियन्ते ॥ ‘ते णं भंते!’ इत्यादि, ते भदन्त! जीवा अनन्तरमुद्गृत्य क्व गच्छन्ति?, एतदेव व्याचष्टे—‘एवं उव्वट्टणा’ इत्यादि, यथा द्विविधप्रतिपत्तौ तथा द्रष्टव्यम् ॥ ‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां भदन्त! जीवानां ‘कति’ किंप्रमाणानि जातिकुलकोटीनां योनिप्रमुखाणि—योनिप्रवाहानि शतसहस्राणि योनिप्रमुखशतसहस्राणि जातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि भवन्ति?, भगवानाह—द्वादश जातिकुलकोटीयोनिप्रमुखशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तत्र जातिकुलयोनीनामिदं परिस्थूरमुदाहरणं पूर्वाचार्यैरुपादर्शि—जातिरिति किल तिर्यग्जातिस्तस्याः कुलानि—कृमिकीटवृश्चिकादीनि, इमानि च कुलानि योनिप्रमुखाणि, तथाहि—एकस्यामेव योनौ अनेकानि कुलानि भवन्ति, तथाहि—छगणयोनौ कृमिकुलं कीटकुलं वृश्चिककुलमित्यादि, अथवा जातिकुलमित्येकं पदं, जातिकुलयोन्योश्च परस्परं विशेषः एकस्यामेव योनावेनेकजातिकुलसम्भवात्, तद्यथा—एकस्यामेव छग-

१ व्युत्क्रान्तिपदवत्तत्र भणितत्वात् वृत्तौ यथायथं, मूले तु प्रज्ञापनाया व्युत्क्रान्तिपद एव यथायथं सूत्रमिति वक्तव्यमिति सूत्रं.

३ प्रतिपत्तौ-
तिर्यग्यो-
न्यधि०
उद्देशः १
सू० ९७

॥ १३४ ॥

णयोनी कृमिजातिकुलं कीटजातिकुलं वृश्चिकजातिकुलमित्यादि, एवं चैकस्यामेव योनावान्तरजातिभेदभावाद्देनेकानि योनिप्रवाहाणि जातिकुलानि संभवन्तीत्युपपद्यते, खचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिजानां द्वादश जातिकुलकोटिशतसहस्राणि, अत्र सद्ग्रहणिगाथा—“जोणी-संगहलेस्सादिष्टी नाणे य जोग उवओगे । उववायठिईसमुग्घाय चयणं जाई कुलविही उ ॥ १ ॥” अस्या अक्षरगमनिका—प्रथमं योनि-सद्ग्रहद्वारं ततो लेश्याद्वारं ततो दृष्टिद्वारमित्यादि ॥ ‘भुयगाणं भंते!’ इत्यादि, भुजगानां भदन्त ! कतिविधो योनिसद्ग्रहः प्रज्ञप्तः ?, इत्यादि पश्चिवत् सर्वे—निरवशेषं वक्तव्यं, नवरं स्थितिच्यवनकुलकोटिषु नानालं, तद्यथा—स्थितिर्जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः पूर्वकोटी, च्यवनम्—उद्धर्त्तना, तत्र नरकगतिचिन्तायामधो यावद्धृतीया पृथिवी उपरि यावत्सहस्रारः कल्पस्तावदुत्पद्यते, नव तेषां जातिकुलको-टियोनिप्रमुखशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि । एवमुरःपरिसर्पणामपि वक्तव्यं, नवरं तत्र च्यवनद्वारेऽधश्चिन्तायां यावत्पञ्चमी पृथिवीति वक्तव्यं, कुलकोटिचिन्तायां दश जातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ॥ ‘चउप्पयाण’मित्यादि, चतुष्पदानां भदन्त ! कतिविधो योनिसद्ग्रहः प्रज्ञप्तः ?, भगवानाह—गौतम ! द्विविधो योनिसद्ग्रहः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—पोतजाः संमूर्च्छिमाश्च, इह येऽण्डजव्यति-रिक्ता गर्भव्युत्क्रान्तास्ते सर्वे जरायुजा अजरायुजा वा पोतजा इति [पूर्वमपि विवक्षिताः परमत्र तु सर्वेऽपि गर्भव्युत्क्रान्तिकाः पोत-जतया] विवक्षितमतोऽत्र द्विविधो यथोक्तस्वरूपो योनिसद्ग्रह उक्तः, अन्यथा गवादीनां जरायुजत्वात् (सर्पोदीनामण्डजत्वात्) वृत्ती-योऽपि जरायु(अण्डज)लक्षणो योनिसद्ग्रहो वक्तव्यः स्यादिति, तत्र ये ते पोतजास्ते त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—स्त्रियः पुरुषा नपुंसकाश्च, तत्र ये ते संमूर्च्छिमास्ते सर्वे नपुंसकाः, शेषद्वारकलापः पूर्ववत्, नवरं स्थितिर्जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतस्त्रीणि पत्योपमानि, च्यवनद्वारे-ऽधश्चिन्तायां यावच्चतुर्था पृथिवी ऊर्ध्वं यावत्सहस्रारः, जातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राण्यत्रापि दश ॥ ‘जलचराणा’मित्यादि, जल-

चराणां भदन्त ! कतिविधो योनिसङ्ग्रहः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह—गौतम ! त्रिविधो योनिसङ्ग्रहः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—अण्डजाः पोतजाः संमूर्च्छि-
माश्च, अण्डजास्त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः; तद्यथा—स्त्रियः पुरुषा नपुंसकाश्च, पोतजास्त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः; तद्यथा—स्त्रियः पुरुषा नपुंसकाश्च, तत्र ये
ते संमूर्च्छिमास्ते सर्वे नपुंसकाः; शेषद्वारकलापचिन्ता प्रागवत्, नवरं स्थितिच्यवनजातिकुलकोटिषु नानात्वं, स्थितिर्जघन्येनान्तमुहूर्त्त-
मुत्कर्षतः पूर्वकोटी, च्यवनद्वारेऽधश्चिन्तायां यावत्सप्तमी ऊर्ध्वं यावत्सहस्रारः; कुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि अर्द्धत्रयोदश साद्धोनि
द्वादशेत्यर्थः ॥ ‘चत्वारिंद्रियाण’मित्यादि, चतुरिन्द्रियाणां भदन्त ! कति जातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह
—नव जातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, एवं त्रीन्द्रियाणामष्टौ जातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि, द्वीन्द्रियाणां सप्त
जातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि । इह जातिकुलकोट्यो योनिजातीयास्ततो भिन्नजातीयाभिधानप्रसङ्गतो गन्धाङ्गानि
भिन्नजातीयत्वात् प्ररूपयति—

कइ णं भंते ! गंधा पणत्ता ? कइ णं भंते ! गंधसया पणत्ता ? गोयमा ! सत्त गंधा सत्त गंध-
सया पणत्ता ॥ कइ णं भंते ! पुप्फजाई कुलकोडीजोणिपमुहसयसहस्सा पणत्ता ? गोयमा !
सोलसपुप्फजातीकुलकोडीजोणीपमुहसयसहस्सा पणत्ता, तंजहा—चत्तारि जलयराणं चत्तारि
थलयराणं चत्तारि महारुक्खियाणं चत्तारि महागुम्भिताणं ॥ कति णं भंते ! वल्लीओ कति व-
ल्लिसता पणत्ता ? गोयमा ! चत्तारि वल्लीओ चत्तारि वल्लीसता पणत्ता ॥ कति णं भंते ! ल-
ताओ कति लतासता पणत्ता ? गोयमा ! अट्ट लयाओ अट्ट लतासता पणत्ता ॥ कति णं

भन्ते! हरियकाया हरियकायसया पणत्ता ? गोथमा ! तओ हरियकाया तओ हरियकायसया पणत्ता, फलसहस्सं च बिंदबद्धानं फलसहस्सं च णालबद्धानं, ते सब्बे हरितकायमेव समो-यरंति, ते एवं समणुगम्ममाणा २ एवं समणुगाहिज्जमाणा २ एवं समणुपेहिज्जमाणा २ एवं समणुच्चि-त्तिज्जमाणा २ एएसु च्चैव दोसु काएसु समोयरंति, तंजहा—तसकाए च्चैव थावरकाए च्चैव, एवमेव सपुब्बावरेणं आजीवियदिट्ठेणं चउरासीति जातिकुलकोडीजोणीपमुहसतसहस्सा भवंतीति म-कखाया ॥ (सू० १८)

‘कइ ण’मित्यादि, कति भदन्त! गन्धाङ्गानि, कचिद् गन्धा इति पाठस्तत्र पदैकदेशे पदसमुदायोपचाराद् गन्धा इति गन्धाङ्गानीति द्रष्टव्यं प्रज्ञप्तानि ?, तथा कति गन्धाङ्गशतानि प्रज्ञप्तानि ?, भगवानाह—गौतम ! सप्त गन्धाङ्गशतानि प्रज्ञप्तानि, इह सप्त गन्धाङ्गानि परिस्थूरजातिभेदाद्मूनि, तद्यथा—मूलं लक् काष्ठं निर्यासः पत्रं पुष्पं फलं च, तत्र मूलं मुस्तावालुकोशीरादि, लक् सुवर्ण-छलीलचाप्रभृति, काष्ठं चन्दनागुरुप्रभृति, निर्यासः कर्पूरादिः, पत्रं जातिपत्रतमालपत्रादि, पुष्पं प्रियङ्गुनागरपुष्पादि, फलं जातिफल-कर्कोलकैलालवङ्गप्रभृति, एते च वर्णमधिकृत्य प्रत्येकं कृष्णादिभेदात्पञ्चपञ्चमेदा इति वर्णपञ्चकेन गुण्यन्ते जाताः पञ्चत्रिंशत्, ग-न्यचिन्तायामेते सुरभिगन्धय एवेत्येकेन गुणिताः पञ्चत्रिंशत् जाताः पञ्चत्रिंशदेव ‘एकेन गुणितं तदेव भवती’ति न्यायात्, तत्रा-लोकैकस्मिन् वर्णभेदे रसपञ्चकं द्रव्यभेदेन विविक्तं प्राप्यते इति सा पञ्चत्रिंशत् रसपञ्चकेन गुण्यते जाताः पञ्चसप्ततिशतं, स्पर्शाश्च चतस्यष्टौ भवन्ति तथाऽपि गन्धाङ्गेषु यथोक्तरूपेषु प्रशस्या व्यवहारतश्चत्वार एव मृदुलधुशीतोष्णरूपस्ततः पञ्चसप्ततं शतं स्पर्शचतु-

ष्ट्येन गुण्यते जातानि सप्त शतानि, उक्तञ्च—“मूलतथकट्टनिजासपत्तपुष्पफलमेय गंधंगा । वण्णादुत्तरभेया गंधंगसया सुणेयव्वा ॥ १ ॥” अस्य व्याख्यानरूपं गाथाद्वयम्—“मुत्थासुवण्णच्छी अगुरू वाला तमालपत्तं च । तह य पियंगू जाईफलं च जाईए गंधगा ॥ १ ॥ गुणणाए सत्त सया पंचहिं वण्णेहिं सुरभिगंधेणं । रसपणएणं तह फासेहि य चडहिं मित्ते(पसत्थे)हिं ॥ २ ॥” अत्र ‘जाईए गंधंगा’ इति जाल्या जातिभेदेनामूनि गन्धाङ्गानि, शेषं भावितम् ॥ ‘कइ ण’मित्यादि, कति भदन्त ! पुष्पजातिकुलकोटि-शतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ?, भगवानाह—गौतम ! षोडश पुष्पजातिकुलकोटिशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—चत्वारि ‘जलजानां’ पद्धानां जातिभेदेन, तथा चत्वारि ‘स्थलजानां’ कोरण्टकादीनां जातिभेदेन, चत्वारि महागुल्मिकादीनां जाल्यादीनां, चत्वारि ‘महावृक्षाणां’ मधुकादीनामिति ॥ ‘कइ ण’मित्यादि, कति भदन्त ! वल्लयः ? कति वल्लिशतानि प्रज्ञप्तानि ! चतस्रो वल्लयस्र-पुष्यादिमूलभेदेन, ताश्च मूलटीकाकृता वैवित्त्येन न व्याख्याता इति संप्रदायादवसेयाः, चत्वारि वल्लिशतान्येवावान्तरजातिभेदेन ॥ ‘कइ ण’मित्यादि, कति भदन्त ! लताः कति लताशतानि प्रज्ञप्तानि ?, भगवानाह—गौतम ! अष्टौ लता या मूलभेदेन ता अपि संप्रदायाद-वसातव्याः, मूलटीकाकारेणाख्यायानात्, अष्टौ लताशतानि प्रज्ञप्तानि, अवान्तरजातिभेदेन ॥ ‘कइ ण’मित्यादि, कति भदन्त ! हरि-तकायाः कति हरितकायशतानि प्रज्ञप्तानि ?, भगवानाह—गौतम ! त्रयो हरितकायाः प्रज्ञप्ताः—जलजाः स्थलजा उभयजाः, एकैकस्मिन् शतमवान्तरभेदानामिति, त्रीणि हरितकायशतानि । ‘फलसहस्रं चे’त्यादि, फलसहस्रं च ‘वृन्तवन्धानां’ वृन्ताकप्रभृतीनां फलस-हस्रं च नालवद्धानां, ‘तेऽपि सब्वे’ इत्यादि, तेऽपि सर्वे भेदा अपिशब्दादन्येऽपि तथाविधाः ‘हरितकायमेव समवतरन्ति’ हरि-तकायेऽन्तर्भवन्ति हरितकायोऽपि वनस्पतौ वनस्पतिरपि स्थावरेषु स्थावरा अपि जीवेषु, तत एवं समनुगम्यमाना २ स्तथा जाल्यन्तर्भा-

ति ए सूरिए उदेइ एवइयाइं नव ओवासंतराहं, सेसं तं चैव, नो चैव णं ते विमाणे वीईवएज्जा ए-
महालया णं विमाणा पणत्ता, समणाउसो ! ॥ (सू० १९) तिरिक्खजोणियउदेसओ पढमो ॥

‘अत्थि णं भंते’ इत्यादि, अस्तीति निपातो बह्वर्थे ‘सन्ति’ विद्यन्ते णमिति वाक्यालङ्कारे ‘विमानानि’ विशेषतः पुण्यप्राणिभिर्म-
न्यन्ते-तद्गतसौख्यानुभवनेनानुभूयन्ते इति विमानानि, तान्येव नामग्राहमाह-अर्चीवि-अर्चिर्नामानि, एवमर्चिरावर्त्तानि अर्चिःप्रभाणि
अर्चिःकान्तानि अर्चिर्वर्णानि अर्चिल्लेश्यानि अर्चिःशृङ्गा(राणि) अर्चिःसृ(शि)ष्टानि अर्चिःकूटानि अर्चिरुत्तरावतंसकानि
सर्वसत्त्वया एकादश नामानि, भगवानाह-‘हंता अत्थि’ हंतेति प्रत्यवधारणे अस्तीति निपातो बह्वर्थे सन्येवैतानि विमानानीति
भावः । ‘केमहालया णं’मित्यादि, किमहान्ति कियत्प्रमाणमहत्त्वानि णमिति पूर्ववत् भदन्त ! तानि विमानानि प्रज्ञप्तानि ?, भगवा-
नाह-गौतम ! ‘जाव य उएइ सूरु’ इत्यादि, जम्बूद्वीपे सर्वोत्कृष्टे दिवसे सर्वाभ्यन्तरे मण्डले वर्त्तमानः सूर्यो यावति क्षेत्रे उ-
देति यावति च क्षेत्रे सूर्योऽस्तमुपयाति, एतावन्ति त्रीणि अवकाशान्तराणि; उदयास्तमितप्रमितमधिकृतं क्षेत्रं त्रिगुणमित्यर्थः; अस्त्ये-
तद्-बुद्ध्या परिभावनीयमेतद् यथैकस्य विवक्षितस्य देवस्यैको विक्रमः स्यात्, तत्र जम्बूद्वीपे सर्वोत्कृष्टे दिवसे सूर्य उदेति सप्तचत्वारिं-
शत्सहस्राणि द्वे शते त्रिपष्ट्यधिके योजनानामेकस्य च योजनस्यैकविंशतिः षष्टिभागा एतावति क्षेत्रे, उक्तञ्च-“सीयालीससहस्सा,
दोणिण सया जोयणाण तेवही । इगवीस सट्ठिभागा कक्कडमाइंमि पेच्छ नरा ॥ १ ॥” ४७२६३६^३/_{६०}; एतावत्येव क्षेत्रे तस्मिन् सर्वो-
त्कृष्टे दिवसेऽस्तमुपयाति, तत एतत्क्षेत्रं द्विगुणीकृतमुदयास्तापान्तरालप्रमाणं भवति, तच्चैतावत्-चतुर्नवतिः सहस्राणि पञ्च शतानि
पड्दंशल्यधिकानि योजनानामेकस्य च योजनस्य [च] द्वाचत्वारिंशत्षष्टिभागाः ९४५२६^४/_{६०} एतावत्रिगुणीकृतं यथोक्तविमानपरिमाणक-

त्थिवन्नाइं सोत्थियलेसाइं सोत्थियज्झयाइं सोत्थिसिंगाराइं सोत्थिकूडाइं सोत्थिसिद्धाइं सो-
त्थुत्तरवडिसगाइं?, हंता अत्थि । ते णं भंते! विमाणा केमहालता प०? गोयमा! जावतिए णं
सूरिए उदेति जावइएणं च सूरिए अत्थमति एवतिया तिणोवासंतराइं अत्थेगतियस्स देवस्स
एगे विक्कमे सिता, से णं देवे ताए उक्किडाए लुरियाए जाव दिव्वाए देवगतीए वीतीवयमाणे २
जाव एकाहं वा दुयाहं वा उक्कोसेणं छम्मासा वितीवएज्जा, अत्थेगतिया विमाणं वितीवइज्जा
अत्थेगतिया विमाणं नो वीतीवएज्जा, एमहालता णं गोयमा! ते विमाणा पणत्ता, अत्थि णं
भंते! विमाणाइं अंचीणि अचिरावत्ताइं तहेव जाव अत्थुत्तरवडिसगतिं?, हंता अत्थि, ते विमाणा
केमहालता पणत्ता?, गोयमा! एवंजहा सोत्थी(याइं)णि णवरं एवतियाइं पंच उवासंतराइं अत्थेग-
तियस्स देवस्स एगे विक्कमे सिता सेसं तं चेव ॥ अत्थि णं भंते! विमाणाइं काम्माइं कामावत्ताइं
जाव कामुत्तरवडिसयाइं?, हंता अत्थि, ते णं भंते! विमाणा केमहालया पणत्ता?, गोयमा!
जहा सोत्थीणि णवरं सत्त उवासंतराइं विक्कमे सेसं तहेव ॥ अत्थि णं भंते! विमाणाइं विज-
याइं वेजयंताइं जयंताइं अपराजिताइं?, हंता अत्थि, ते णं भंते! विमाणा के०?, गोयमा! जाव-

ति ए सूरिए उदेइ एवइयाइं नव ओवासंतराइं, सेसं तं चेव, नो चेव णं ते विमाणे वीईवएज्जा ए-
महालया णं विमाणा पणत्ता, समणाउसो ! ॥ (सू० ९९) तिरिक्खजोणियउदेसओ पढमो ॥

‘अत्थि णं भंते’ इत्यादि, अस्तीति निपातो बह्वर्थे ‘सन्ति’ विद्यन्ते णमिति वाक्यालङ्कारे ‘विमानानि’ विशेषतः पुण्यप्राणिभिर्म-
न्यन्ते—तद्गतसौख्यानुभवनेनानुभूयन्ते इति विमानानि, तान्येव नामग्राहमाह—अर्चीपि—अर्चिर्नामानि, एवमर्चिरावर्त्तानि अर्चिःप्रभागि
अर्चिःकान्तानि अर्चिर्वर्णानि अर्चिलेश्यानि अर्चिर्ध्वजानि अर्चिःशृङ्गा(राणि) अर्चिःसू(शि)ष्टानि अर्चिःकूटानि अर्चिरुत्तरावतंसकानि
सर्वसङ्ख्या एकादश नामानि, भगवानाह—‘हंता अत्थि’ हंतेति प्रत्यवधारणे अस्तीति निपातो बह्वर्थे सन्येवैतानि विमानानीति
भावः । ‘केमहालया णं’मित्यादि, किंमहान्ति कियत्प्रमाणमहत्त्वानि णमिति पूर्ववत् भदन्त ! तानि विमानानि ग्रहणानि ? , भगवा-
नाह—नौतम ! ‘जाव य उएइ सूरु’ इत्यादि, जम्बूद्वीपे सर्वोत्कृष्टे दिवसे सर्वाभ्यन्तरे मण्डले वर्त्तमानः सूर्यो यावति क्षेत्रे उ-
देति यावति च क्षेत्रे सूर्योऽस्तमुपयाति, एतावन्ति त्रीणि अवकाशान्तराणि, उदयास्तमितप्रमितमधिकृतं क्षेत्रं त्रिगुणमित्यर्थः, अस्त्ये-
तद्—दुद्ध्या परिभावनीयमेतद् यथैकस्य विवक्षितस्य देवस्यैको विक्रमः स्यात्, तत्र जम्बूद्वीपे सर्वोत्कृष्टे दिवसे सूर्य उदेति सप्तचत्वारिं-
शत्सहस्राणि द्वे शते त्रिपष्टयधिके योजनानामेकस्य च योजनस्यैकविंशतिः षष्टिभागा एतावति क्षेत्रे, उक्तञ्च—“सीयालीससहस्सा,
दोणिण सया जोयणाण तेवट्ठी । इगवीस सट्ठिभागा कक्कडमाइंमि पेच्छ नरा ॥ १ ॥” ४७२६३^{३३}/_{६०}, एतावत्येव क्षेत्रे तस्मिन् सर्वो-
त्कृष्टे दिवसेऽस्तमुपयाति, तत एतत्क्षेत्रं द्विगुणीकृतमुदयास्तापान्तरालप्रमाणं भवति, तच्चैतावत्—चतुर्नवतिः सहस्राणि पञ्च शतानि
पडिशत्यधिकानि योजनानामेकस्य च योजनस्य [च] द्वाचत्वारिंशत्षष्टिभागाः ९४५२६^{४३}/_{६०} एतावन्निगुणीकृतं यथोक्तविमानपरिमाणक-

रणाय देवस्यैको विक्रमः परिकल्प्यते, स चैवंप्रमाणः—द्वे लक्षे त्र्यशीतिः सहस्राणि पञ्च शतानि अशीत्यधिकानि योजनानाम् एकस्य च योजनस्य षष्टिभागाः पट् २८३५८० $\frac{६}{१०}$ इति ॥ ‘से णं देवे’ इत्यादि, ‘सः’विवक्षितो देवः ‘तया’ सकलदेवजनप्रसिद्धया उच्छ्र-
ष्टया त्वरितया चपलया चण्डया शीघ्रया उद्धतया जवनया छेकया दिव्यया देवगत्या, असीपां पदानामर्थः प्राग्वद्भावनीयः, व्यतिव्र-
जन् व्यतिव्रजन् जघन्यत एकाहं वा द्व्यहं वा यावदुत्कर्षतः षण्मासान् यावद् ‘व्यतिव्रजेत्’ गच्छेत्, तत्रैवं गमते अ [ग्रन्थाग्रम्
४०००] स्तेतद् यथैकं किञ्चन विमानं पूर्वोक्तानां विमानानां मध्ये ‘व्यतिव्रजेत्’ अतिक्रमेत्, तस्य पारं लभेतेति भावः, तथाऽ-
स्तेतद् यथैककं विमानं न व्यतिव्रजेत्, न तस्य पारं लभेत, उभयत्रापि जातावेकवचनं, ततोऽयं भावार्थः—उक्तप्रमाणेनापि क्रमेण
यथोक्तरूपयाऽपि च गत्या षण्मासानपि यावदधिष्ठितो देवो गच्छति तथापि केपाञ्चिद्विमानानां पारं लभते केपाञ्चित्पारं न लभते इति,
एतावन्महान्ति तानि विमानानि प्रज्ञप्तानि हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ ‘अत्थि णं भंते !’ इत्यादि, सन्ति भदन्त ! विमानानि स्वस्ति-
कानि स्वस्तिकावर्त्तानि स्वस्तिकप्रभाणि स्वस्तिककान्तानि स्वस्तिकवर्णानि स्वस्तिकलेश्यानि स्वस्तिकध्वजानि स्वस्तिकशृङ्गाराणि
स्वस्तिकशिष्टानि स्वस्तिककूटानि स्वस्तिकोत्तरावतंसकानि ?, ‘हंता अत्थि’ इत्यादि, समस्तं प्राग्वत्, नवरमत्र ‘एवइयाइं पंच ओवा-
संतराइं’ इति कण्ठ्यं, उदयास्तापान्तरालक्षेत्रं पञ्चगुणं क्रियत इति भावः ॥ ‘अत्थि णं भंते !’ इत्यादि, सन्ति भदन्त ! विमानानि
कामानि कामावर्त्तानि कामप्रभाणि कामकान्तानि कामवर्णानि कामलेश्यानि कामध्वजानि कामशिष्टानि कामकूटानि
कामोत्तरावतंसकानि ?, ‘हंता अत्थि’ इत्यादि सर्वं पूर्ववत् नवरमत्रोदयास्तापान्तरालक्षेत्रं सप्तगुणं कर्त्तव्यं, शेषं तथैव ॥ ‘अत्थि णं
भंते !’ इत्यादि, सन्ति भदन्त ! विजयवेजयन्तजयन्तापराजितानि विमानानि ?, ‘हंता अत्थि’त्यादि प्राग्वत्, नवरमत्र ‘एवइयाइं

नव औवासंतराई' इति वक्तव्यं शेषं तथैव, उक्तञ्च—'जावइ उदेइ सूरौ जावइ सो अत्थमेइ अवरेणं । तियपणसत्तनवयुणं काउं पत्तेय पत्तेयं ॥ १ ॥ सीयालीस सहस्सा दो य सया जोयणाण तेवट्ठा । इगवीस सट्ठिभागा कक्खडमाईसि पेच्छ तरा ॥ २ ॥ एयं दुरुणं काउं गुणिल्लए तियपणसत्तमाईहिं । आगयफलं च जं तं कम्मपरिमाणं वियाणाहि ॥ ३ ॥ चत्तारिवि सक्केहिं चंडादिगईहिं जंति छम्मासं । तहवि य न जंति पारं केसिंचि सुरा विमाणणं ॥ ४ ॥" अस्यां तृतीयप्रतिपत्तौ तिर्यग्योन्यधिकारे प्रथमोद्देशकः ॥

उक्तः प्रथमोद्देशकः, इदानीं द्वितीयस्यावसरः, तत्रेदमादिसूत्रम्—

कतिविहा णं भंते ! संसारसमावणणा जीवा पणत्ता?, गोयसा ! छव्विहा पणत्ता, तंजहा—पु-
ढविकाइया जाव तसकाइया । से किं तं पुढविकाइया?, पुढविकाइया डुविहा पणत्ता, तंजहा—
सुद्धमपुढविकाइया बादरपुढविकाइया य । से किं तं सुद्धमपुढविकाइया?, २ डुविहा पणत्ता,
तंजहा—पलत्तागा य अपलत्तागा य, सेत्तं सुद्धमपुढविकाइया । से किं तं बादरपुढविकाइया?, २
डुविहा पणत्ता, तंजहा—पलत्तागा य अपलत्तागा य, एवं जहा पणवणापदे, सणहा सत्तविधा
पणत्ता, खरा अणेगविहा पन्नत्ता, जाव असंखेज्जा, से तं बादर पुढविकाइया । सेत्तं पुढविका-
इया । एवं चेव जहा पणवणापदे तहेव निरवसेसं भाणितव्वं जाव वणप्फतिकाइया, एवं जाव
जत्थेक्को तत्थ सिता संखेज्जा सिय असंखेज्जा सिता अणंता, सेत्तं बादरवणप्फतिकाइया, से तं
वणस्सइकाइया । से किं तं तसकाइया?, २ चउव्विहा पणत्ता, तंजहा—वेइंदिया तेइंदिया च-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ १३९ ॥

उरिंदिया पंचेंदिया । से किं तं बेइंदिया?, २ अणेगविधा पणत्ता, एवं जं चेष पणवणापदे तं
चेव निरवसेसं भाणितब्वं जाव सब्वडसिद्धगदेवा, सेतं अणुत्तरोववाइया, से तं देवा, से तं
पंचेंदिया, से तं तसकाइया ॥ (सू० १००)

‘कइविहा ण’मित्यादि, कतिविधा भदन्त! संसारसमापन्नका जीवाः प्रज्ञप्ताः?, भगवानाह—गौतम! पड्विधाः प्रज्ञप्तास्ताद्यथा—
पृथिवीकायिका अपक्कायिका यावन्नसकायिकाः । अथ के ते पृथिवीकायिकाः?, इत्यादि प्रज्ञापनागतं प्रथमं प्रज्ञापनापदं निरवशेषं
वक्तव्यं यावदन्तिमं ‘से तं देवा’ इति पदम् ॥ सम्प्रति विशेषाभिधानाय भूयोऽपि पृथिवीकायिपयं सूत्रमाह—

कतिविधा णं भंते! पुढवी पणत्ता?, गोयमा! छव्विहा पुढवी पणत्ता, तंजहा—सणहापुढवी
सुद्धपुढवी वालुयापुढवी मणोसिलापु० सक्करापु० खरपुढवी ॥ सणहापुढवीणं भंते! केव-
लियं कालं ठिती पणत्ता?, गोयमा! जह० अंतोसु० उक्कोसेणं एगं वाससहस्सं । सुद्धपुढ-
वीए पुच्छा, गोयमा! जह० अंतोसु० उक्को० बारस वाससहस्साइं । वालुयापुढवीपुच्छा, गो-
यमा! जह० अंतोसु० उक्को० चोइस वाससहस्साइं । मणोसिलापुढवीणं पुच्छा, गोयमा! जह०
अंतोसु० उक्को० सोलस वाससहस्साइं । सक्करापुढवीए पुच्छा, गोयमा! जह० अंतोसु० उक्को०
अट्टारस वाससहस्साइं । खरपुढविपुच्छा, गोयमा! जह० अंतोसु० उक्को० बावीस वाससह-
स्साइं ॥ नेरइयाणं भंते! केवलियं कालं ठिती पणत्ता?, गोयमा! जह० दस वाससहस्साइं

३ प्रतिपत्तौ
तिर्यगु-
देशः २
सू० १०१

॥ १३९ ॥

उक्त्रो० तेत्तीसं सागरोवमाहं ठिति, एयं सब्वं भाणियव्वं जाव सब्वहसिद्धदेवत्ति ॥ जीवे णं
 भंते! जीवेत्ति कालतो केवच्चिरं होइ?, गोयमा! सब्वहं, पुढविकाइए णं भंते! पुढविकाइएत्ति
 कालतो केवच्चिरं होति?, गोयमा! सब्वहं, एवं जाव तसकाइए ॥ (सू० १०१) । पडुप्पन्नपुढवि-
 काइया णं भंते! केवतिकालस्स णिल्लेवा सिता?, गोयमा! जहणपदे असंखेज्जाहिं उस्सप्पि-
 णिओसप्पिणीहिं उक्त्रोसपए असंखेज्जाहिं उस्सप्पिणीओसप्पिणीहिं, जहन्नपदातो उक्त्रोसपए
 असंखेज्जगुणा, एवं जाव पडुप्पन्नवाउक्काइया ॥ पडुप्पन्नवणप्फइकाइयाणं भंते! केवतिकालस्स नि-
 ह्हेवा सिता?, गोयमा! पडुप्पन्नवण० जहणपदे अपदा उक्त्रोसपदे अपदा, पडुप्पन्नवणप्फतिकाइ-
 याणं गत्थि निह्हेवणा ॥ पडुप्पन्नतसकाइयाणं पुच्छा, जहणपदे सागरोवमसतपुहुत्तस्स उक्त्रोसपदे
 सागरोवमसतपुहुत्तस्स, जहणपदा उक्त्रोसपदे विसेसाहिया ॥ (सू० १०२)

‘कइविहा ण’मित्यादि, कतिविधा णमिति पूर्ववत्, भदन्त! पृथिवी प्रज्ञप्ता?, भगवानाह—गौतम! षड्ढिधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा—‘ऋक्ष्ण-
 पृथिवी’ मृद्धी चूर्णितलोष्टकल्पा, ‘शुद्धपृथिवी’ पर्वतादिमध्ये, मनःशिला—लोकप्रतीता, बालुका—सिकतारूपा, शर्करा—मुरुण्डपृथिवी,
 ‘खरापृथिवी’ पापाणादिरूपा ॥ अधुना एतासामेव स्थितिनिरूपणार्थमाह—‘सण्हपुढवीकाइयाण’मित्यादि, ऋक्ष्णपृथिवीकायि-
 कानां भदन्त! कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता?, भगवानाह—गौतम! जघन्येनान्तमुहूर्त्तमुत्कर्षत एकं वर्षसहस्रं । एवमनेनाभिलापेन
 शेषाणामपि पृथिवीनामनया गाथया उत्कृष्टमनुगन्तव्यं, तामेव गाथामाह—‘सण्हा य’इत्यादि, (सण्हा य सुद्धबालुअ मणोसिला

सक्करा य खरपुठवी । इगबारचोइससोलढारवावीससमसहसा ॥ १ ॥) श्लक्ष्णपृथिव्या एकं वर्षसहस्रमुत्कर्षतः स्थितिः, शुद्धपृथिव्या द्वादश वर्षसहस्राणि, वालुकापृथिव्याश्चतुर्दश सहस्राणि, मनःशिलापृथिव्याः षोडश वर्षसहस्राणि, शर्करापृथिव्या अष्टादश वर्षसहस्राणि, खरपृथिव्या द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि, सर्वोसामपि चामीषां पृथिवीनां जघन्येन स्थितिरन्तर्मुहूर्तै वक्तव्या ॥ सम्प्रति स्थितिनिरूपणाप्रस्तावनैरयिकादीनां चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण स्थितिं निरूपयितुकाम आह—‘नेरइयाणं भंते!’ इत्यादि, नैरयिकाणां भदन्त! कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता?, इत्येवं प्रज्ञापनागतस्थितिपदानुसारेण चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण तावद्वक्तव्यं यावत्सर्वार्थसिद्धविमानदेवानां स्थितिनिरूपणा, इह तु ग्रन्थगौरवभयान्न लिख्यते ॥ तदेवं भवस्थितिनिरूपणा कृता, सम्प्रति कायस्थितिनिरूपणार्थमाह—‘जीवे णं भंते!’ इत्यादि, अथ कायस्थितिरिति कः शब्दार्थः?, उच्यते, कायो नाम जीवस्य विवक्षितः सामान्यरूपो विशेषरूपो वा पर्यायविशेषस्तस्मिन् स्थितिः कायस्थितिः, किमुक्तं भवति?—यस्य वस्तुनो येन पर्यायेण—जीवत्वलक्षणेन पृथिवीकायादित्वलक्षणेन वाऽऽदिश्यते व्यवच्छेदेन यद्भवनं सा कायस्थितिः, तत्र जीव इति “जीव प्राणधारणे” जीवति—प्राणान् धारयतीति जीवः, प्राणाश्च द्विधा—द्रव्यप्राणा भावप्राणाश्च, तत्र द्रव्यप्राणा आयुःप्रभृतयः, उक्तञ्च—“पञ्चेन्द्रियाणि त्रिविधं बलं च, उच्छ्वासनिःश्वासमथान्यदायुः । प्राणा दशैते भगवद्भिरुक्तास्तेषां वियोजीकरणं तु हिंसा ॥ १ ॥” भावप्राणा ज्ञानादयः वैशुक्लोऽपि जीवतीति व्यपदिश्यते, उक्तञ्च—“ज्ञानादयस्तु भावप्राणा मुक्लोऽपि जीवति स तैर्ही”ति, इह च विशेषानुपादानादुभयेपामपि ग्रहणं गमिति वाक्यालङ्कारे भदन्त! जीव इति—जीवनपर्यायविशिष्टः कालतः—कालमधिकृत्य कियच्चिरं भवति?, भगवानाह—सर्वाङ्गां संसार्यवस्थायां द्रव्यभावप्राणानधिकृत्य मुत्स्यवस्थायां भावप्राणानधिकृत्य सर्वत्रापि जीवनस्य विद्यमानत्वात्, अथवा जीव इति न एकः

प्रतिनियतो जीवो विवक्ष्यते किन्तु जीवसामान्यं, ततः प्राणधारणलक्षणजीवनाभ्युपगमेऽपि न कश्चिदोषः, तथाहि—‘जीवे णं भंते!’
 इत्यादि, जीवो णमिति पूर्ववद् भदन्त ! जीव इति—जीवन्निति प्राणान् धारयन्नित्यर्थः कालतः कियच्चिरं भवति ?, भगवानाह—गौतम !
 सर्वाङ्गां, जीवसामान्यस्यानाद्यनन्तत्वात्, न चैतद् व्याख्यानं स्वमनीषिकाविजृम्भितं, यत उक्तं मूलटीकायां—‘जीवे णं भंते
 इत्यादि, एषा ओघकायस्थितिः सामान्यजीवायेक्षिणीति सर्वाङ्ग्या निर्वचनम्’ । एवं च पृथिवीकायादिष्वप्यदोषः, एतत्सामान्यस्य स-
 र्वदेव भावादिति । एवं गतीन्द्रियकायादिद्वारैर्यथा प्रज्ञापनायामष्टादशो कायस्थितिरुक्ता तथाऽत्र सर्वं निर-
 वशेपं वक्तव्यं यथा उपरि तत्पदगतं न किमपि तिष्ठति, गतीन्द्रियकायादिद्वारसङ्गाहेके चेमे गाथे—‘गइ इंदिए य काए जोगे वेए
 कमाय लेसा य । सम्मत्तनाणदंसणसंजयउवओगआहारे ॥ १ ॥ भासगपरित्तपज्जत्तमुहुम सण्णी भवऽत्थि चरिमे य । एएसि तु पयाणं
 कायठिई होइ नायव्वा ॥ २ ॥’ सूत्रपाठस्तु लेशतो दृश्यते—‘नेरइया णं भंते ! णेरइयत्ति कालतो केवच्चिरं होइ ?, गोयसा ! जह-
 नेणं दस वाससहस्साइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं । त्तिरिक्खजोणिए णं भंते ! त्तिरिक्खजोणियत्ति कालतो केवच्चिरं होइ ?, गो-
 यसा ! जहनेणं अंतोमुहुत्तमुक्कोसेणमणंतं कालं अणंता उस्सप्पिणीओसप्पिणीओ कालतो खेत्ततो अणंता लोगा असंखेज्जा पुग्गलप-
 रियट्ठा आवलियाए असंखेज्जाइभागो’ इत्यादि ॥ सम्प्रति सामान्यपृथिवीकायादिगतकायस्थितिनिरूपणार्थमाह—‘पुढविक्काइए णं
 भंते !’ इत्यादि, पृथिवीकायिको भदन्त !, सामान्यरूपोऽत एव जातावेकवचनं न व्यत्येकत्वे, पृथिवीकाय इति कालतः कियच्चिरं
 भवति ?, भगवानाह—गौतम ! सर्वाङ्गां, पृथिवीकायसामान्यस्य सर्वदैव भावात् । एवमप्रेजोवायुवनस्पतिन्नसकायसूत्राण्यपि भावनी-
 यानि ॥ सम्प्रति विवक्षिते काले जघन्यपदे उक्तृष्टपदे वा कियन्तोऽभिनवा उत्पद्यमानाः पृथिवीकायिकादयः ? इत्येतन्निरूपणार्थमाह

—‘पडुप्पन्नपुढविकाइया णं भंते ! केवइकालस्स निह्वेवा सिया’ इत्यादि, प्रत्युत्पन्नपृथिवीकायिकाः—तत्कालमुत्पद्यमानाः पृथिवीकायिका भदन्त ! ‘केवइकालस्स’ त्ति तृतीयार्थे षष्ठी कियता कालेन निर्लेपाः स्युः ? , प्रतिसमयमैकैकापहारेणापद्ध्यमाणाः कियता कालेन सर्व एव निष्ठाश्रुपयान्तीति भावः; भगवानाह—गौतम ! जघन्यपदे यदा सर्वस्तोका भवन्ति तदेत्यर्थः; असङ्ख्येयाभिरुत्सर्पिण्यवसर्पिणीभिरुत्कृष्टपदेऽपि यदा सर्ववहवो भवन्ति तदाऽपीति भावः असङ्ख्येयाभिरुत्सर्पिण्यवसर्पिणीभिर्नवरं जघन्यपदादुत्कृष्टपदिनोऽसङ्ख्येयगुणाः । एवमतेजोवायुसूत्राण्यपि भावनीयानि ॥ वनस्पतिसूत्रमाह—‘पडुप्पणो’त्यादि, प्रत्युत्पन्नवनस्पतिकायिका भदन्त ! कियता कालेन निर्लेपाः स्युः ? , भगवानाह—गौतम ! प्रत्युत्पन्नवनस्पतिकायिका जघन्यपदेऽपदा—इयता कालेनापद्ध्यन्ते इत्येतत्पदविरहिता अनन्तानन्तत्वात्, उत्कृष्टपदेऽप्यपदा, अनन्तानन्ततया निर्लेपनाऽसम्भवात्, तथा चाह—‘पडुप्पन्नवणस्सइकाइयाणं नत्थि निह्वेवणा’ इति सुगमं, नवरमनन्तानन्तत्वादिति हेतुपदं स्वयमभ्यूह्यम् ॥ ‘पडुप्पणतसकाइया णं’मित्यादि, प्रत्युत्पन्नवसकायिका भदन्त ! कियता कालेन निर्लेपाः स्युः ? , भगवानाह—गौतम ! जघन्यपदे सागरोपमशतपृथक्त्वत्थ—तृतीयार्थे षष्ठी प्राकृतत्वात् सागरोपमशतपृथक्त्वेन, उत्कृष्टपदेऽपि सागरोपमशतपृथक्त्वेन नवरं जघन्यपदादुत्कृष्टपदं विशेषाधिकमवसेयं । इदं च सर्वमुच्यमानं विशुद्धलेख्यसत्त्वमभि प्राप्तं यथाऽवस्थिततया सम्यगवभासते नान्यथेत्यविशुद्धविशुद्धलेख्यविविपयं किञ्चिद्विबधुराह—

अविशुद्धलेस्से णं भंते ! अणगारे असमोहतेणं अप्पाणेणं अविशुद्धलेस्सं देवं देविं अणगारं जाणइ पासइ ? , गोयमा ! नो इण्ढे सम्ढे । अविशुद्धलेस्से णं भंते ! अणगारे असमोहएणं अप्पाणएणं विशुद्धलेस्सं देवं देविं अणगारं जाणइ पासइ ? , गोयमा ! नो इण्ढे सम्ढे । अविशुद्धलेस्से अण-

गारे समोहणं अप्पाणेणं अविमुद्धलेस्सं देवं देविं अणगारं जाणति पासति?, गोयमा! नो इण्ठे सम्हे। अविमुद्धलेस्से अणगारे समोहतेणं अप्पाणेणं विमुद्धलेस्सं देवं देविं अणगारं जाणति पासति?, नो तिण्ठे सम्हे। अविमुद्धलेस्से णं भंते! अणगारे समोहयासमोहतेणं अप्पाणेणं अविमुद्धलेस्सं देवं देविं अणगारं जाणति पासति?, नो तिण्ठे सम्हे। अविमुद्धलेस्से अणगारे समोहतासमोहतेणं अप्पाणेणं विमुद्धलेस्सं देवं देविं अणगारं जाणति पासति?, नो तिण्ठे सम्हे। विमुद्धलेस्से णं भंते! अणगारे असमोहतेणं अप्पाणेणं अविमुद्धलेस्सं देवं देविं अणगारं जाणति पासति?, हंता जाणति पासति जहा अविमुद्धलेस्सेणं आलावगा एवं विमुद्धलेस्सेणवि ङ आलावगा भाणितव्वा, जाव विमुद्धलेस्से णं भंते! अणगारे समोहतासमोहतेणं अप्पाणेणं विमुद्धलेस्सं देवं देविं अणगारं जाणति पासति?, हंता जाणति पासति ॥ (सू०१०३)

‘अविमुद्धलेस्से ण’मित्यादि, ‘अविमुद्धलेश्यः’ कृष्णादिलेश्यो भदन्त! ‘अनगारः’ न विद्यते अगारं—गृहं यस्यासौ अनगारः—साधुः ‘असमवहतः’ वेदनादिसमुद्घातरहितः ‘समवहतः’ वेदनादिसमुद्घाते गतः। एवमिमे द्वे सूत्रे असमवहतसमवहताभ्यामात्मभ्यामविशुद्धलेश्यपरविषये प्रतिपादिते एवं समवहतासमवहताभ्यामात्मभ्यां विशुद्धलेश्यपरविषये द्वे सूत्रे भावयितव्ये। तथाऽन्ये अविमुद्धलेश्यविशुद्धलेश्यपरविषये द्वे सूत्रे समवहतासमवहतेनात्मनेति पदेन, समवहतासमवहतो नाम वेदनादिसमुद्घातक्रियाविष्टो न तु परिपूर्णं समवहतो नाप्यसमवहतः सर्वथा। तदेवमविशुद्धलेश्ये ज्ञातरि साधौ षट् सूत्राणि प्रवृत्तानि, एवमेव विशुद्धलेश्येऽपि

साधौ ज्ञातरि पट् सूत्राणि भावनीयानि, नवरं सर्वत्र जानाति पश्यतीति वक्तव्यं, विशुद्धलेश्याकतया यथाऽवस्थितज्ञानदर्शनभावात्, आह च मूलटीकाकारः—“शोभनमशोभनं वा वस्तु यथावद्विशुद्धलेश्यो जानाती”ति, समुद्घातोऽपि च तस्याप्रतिबन्धक एव, न च तस्य समुद्घातोऽत्यन्ताशोभनो भवति, उक्तं च मूलटीकायाम्—“समुद्घातोऽपि तस्याप्रतिबन्धक एव”त्यादीति ॥ तदेवं यतोऽ-
विशुद्धलेश्यो न जानाति विशुद्धलेश्यो जानाति ततः सम्यग्मिथ्याक्रिययोरेकदा निषेधमभिधिसुराह—

अण्डलित्थिया णं भंते ! एवमाइक्खंति एवं भासेन्ति एवं पणवेति एवं परूवेति—एवं खलु एगे जीवे एगेणं समएणं दो किरियाओ पकरेति, तंजहा—सम्मत्तकिरियं च मिच्छत्तकिरियं च, जं समयं सम्मत्तकिरियं पकरेति तं समयं मिच्छत्तकिरियं पकरेति, जं समयं मिच्छत्तकिरियं पकरेइ तं समयं सम्मत्तकिरियं पकरेइ, सम्मत्तकिरियापकरणताए मिच्छत्तकिरियं पकरेति मिच्छत्तकिरियापकरणताए सम्मत्तकिरियं पकरेति, एवं खलु एगे जीवे एगेणं समएणं दो किरितातो पकरेति, तंजहा—सम्मत्तकिरियं च मिच्छत्तकिरियं च, से कहमेतं भंते ! एवं?, गोयमा ! जन्नं ते अन्नलित्थिया एवमाइक्खंति एवं भासंति एवं पणवेति एवं परूवेति एवं खलु एगे जीवे एगेणं समएणं दो किरियाओ पकरेति, तहेव जाव सम्मत्तकिरियं च मिच्छत्तकिरियं च, जे ते एवमाहंसु तं णं मिच्छा, अहं पुण गोयमा ! एवमाइक्खामि जाव परूवेमि—एवं खलु एगे जीवे एगेणं समएणं एगं किरियं पकरेति, तंजहा—सम्मत्तकिरियं वा मिच्छत्तकिरियं वा, जं समयं सम्मत्तकिरियं

पकरोति णो तं समयं मिच्छत्तकिरियं पकरोति, तं चेव जं समयं मिच्छत्तकिरियं पकरोति नो तं समयं संमत्तकिरियं पकरोति, संमत्तकिरियापकरणयाए नो मिच्छत्तकिरियं पकरोति मिच्छत्तकिरियापकरणयाए णो संमत्तकिरियं पकरोति, एवं खल्ल एगे जीवे एगेणं समएणं एगं किरियं पकरोति, तंजहा—सम्मत्तकिरियं वा मिच्छत्तकिरियं वा ॥ (सू० १०४) । से तं तिरिक्खजोणिय-उद्देसओ वीओ समत्तो ॥

‘अन्नउत्थिया णं भंते!’ इत्यादि, ‘अन्ययूथिकाः’ अन्यतीर्थिका भदन्त! चरकादय एवमाचक्षते सामान्येन ‘एवं भाषन्ते’ स्वशिष्यान् श्रवणं प्रत्यभिमुखानवबुध्य विस्तरेण व्यक्तं कथयन्ति, एवं ‘प्रज्ञापयन्ति’ प्रकर्षेण ज्ञापयन्ति यथा स्वात्मनि व्यवस्थितं ज्ञानं तथा परेण्यपादयन्तीति, एवं ‘प्ररूपयन्ति’ तत्त्वचिन्तायामसंदिग्धमेतदिति निरूपयन्ति, इह खल्वेको जीव एकेन समयेन युगपद्दे क्रिये प्रकरोति, तद्यथा—‘सम्यक्त्वक्रियां च’ सुन्दराध्यवसायासिकां ‘मिथ्यात्वक्रिया च’ असुन्दराध्यवसायासिकां, ‘जं समय’-मिति प्राकृतत्वात्सप्तम्यर्थे द्वितीया यस्मिन् समये सम्यक्त्वक्रियां प्रकरोति ‘तं समय’मिति तस्मिन् समये मिथ्यात्वक्रियां प्रकरोति, यस्मिन् समये मिथ्यात्वक्रियां प्रकरोति तस्मिन् समये सम्यक्त्वक्रियां प्रकरोति, अन्योऽन्यसंवलितोभयनियमप्रदर्शनार्थमाह—सम्यक्त्वक्रियाप्रकरणेन मिथ्यात्वक्रियां प्रकरोति मिथ्यात्वक्रियाप्रकरणेन सम्यक्त्वक्रियां प्रकरोति, तदुभयकरणखभावस्य तत्तत्क्रियाकरणात्सर्वात्मना प्रवृत्तेः, अन्यथा क्रियाऽयोगादिति, ‘एवं खल्वि’त्यादि निगमनं प्रतीतार्थं, ‘से कहमेयं भंते!’ इत्यादि, तत् कथमेतद् भदन्त! एवम्?, तदेवं गौतमेन प्रश्ने कृते सति भगवानाह—गौतम! यत्त्णमिति वाक्यालङ्कारे ‘अन्ययूथिकाः’ अन्यतीर्थिका एवमाचक्षते

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ १४३ ॥

इत्यादि प्राग्वत् यावत्तत् मिथ्या ते एवमाख्यातवन्तः, अहं पुनर्गौतम ! एवमाचक्षे एवं भाषे एवं प्रज्ञापयामि एवं प्ररूपयामि, इह ख-
ल्वेको जीव एकेन समयेनैकां क्रियां प्रकरोति, तद्यथा—सम्यक्त्वक्रियां वा मिथ्यात्वक्रियां वा, अत एव यस्मिन् समये सम्यक्त्वक्रियां
प्रकरोति न तस्मिन् समये मिथ्यात्वक्रियां प्रकरोति यस्मिन् समये मिथ्यात्वक्रियां प्रकरोति न तस्मिन् समये सम्यक्त्वक्रियां प्रकरोति,
परस्परवैचित्थनियमप्रदर्शनार्थमाह—सम्यक्त्वक्रियाप्रकरणेन न मिथ्यात्वक्रियां प्रकरोति मिथ्यात्वक्रियाप्रकरणेन न सम्यक्त्वक्रियां
प्रकरोति, सम्यक्त्वक्रियामिथ्यात्वक्रिययोः परस्परपरिहारावस्थानासक्तया जीवस्य तदुभयकरणस्वभावत्वायोगात्, अन्यथा सर्वथा
मोक्षाभावप्रसक्तेः, कदाचिदपि मिथ्यात्वानिर्वर्तनात् ॥ अस्यां तृतीयप्रतिपत्तौ तिर्यग्योन्यधिकारे द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥

व्याख्यातस्तिर्यग्योनिजाधिकारः, सम्प्रति मनुष्याधिकारव्याख्यावसरः, तत्रेदमादिसूत्रम्—

‘से किं तं मणुस्सा?, मणुस्सा दुविहा पणत्ता, तंजहा—संमुच्छिममणुस्सा य गब्भवक्कतियम-
णुस्सा य ॥ (सू० १०५) । से किं तं संमुच्छिममणुस्सा?, २ एगागारा पणत्ता ॥ कहि णं भंते!
संमुच्छिममणुस्सा संमुच्छंति?, गोयमा! अंतोमणुस्सखेत्ते जहा पणवणाए जाव सेत्तं संमु-
च्छिममणुस्सा ॥ (सू० १०६)

‘से किं तं’मित्यादि, अथ के ते मनुष्याः?, सूरिराह—मनुष्या द्विविधाः प्रज्ञातास्तद्यथा—संमूर्च्छिममणुष्याश्च गर्भव्युत्क्रान्तिकमनु-
ष्याश्च, चशब्दौ द्वयानामपि मनुष्यत्वजातितुल्यतासूचकौ ॥ ‘से किं तं’मित्यादि, अथ के ते संमूर्च्छिममणुष्याः?, सूरिराह—संमू-
च्छिममणुष्याः ‘एकाकाराः’ एकस्वरूपाः प्रज्ञाताः । अथ क तेषां सम्भवः? इति जिज्ञासिषुर्गौतमः पृच्छति—‘कहि णं भंते!’

३ प्रतिपत्तौ
तिर्यगु-
द्देशः २
सू० १०५-
१०६

॥ १४३ ॥

इत्यादि, क भदन्त ! संमूर्च्छिममनुष्याः संमूर्च्छन्ति ? , भगवानाह—अन्तर्मनुष्यक्षेत्रे इत्यादि सूत्रं प्राग्वद्भावनीयं यावत् अंतोमुहुत्तद्धा-
 उया चैव कालं पकरंति, उपसंहारमाह—‘सेतं संमुच्छिममणुस्सा’ ॥ सम्प्रति गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यप्रतिपादनार्थमाह—

से किं तं गव्भवक्कंतियमणुस्सा ? , २ त्तिविधा पणत्ता, तंजहा—कम्मभूमगा अकम्मभूमगा अं-
 तरदीवगा ॥ (सू० १०७) से किं तं अंतरदीवगा ? , २ अट्टावीसतिविधा पणत्ता, तंजहा—ए-
 गुरूया आभासिता वेसाणिया णांगोली हयकणगा० आयंसमुहा० आसकणगा०

उक्कामुहा० घणदंता जाव सुद्धदंता ॥ (सू० १०८)

‘से किं त’मित्यादि, अथ के ते गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याः ? , सूरिराह—गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यास्त्रिविधाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—कर्मभूमका
 अकर्मभूमका आन्तरद्वीपकाः, तत्र ‘अस्त्यनानुपूर्व्यपी’ति न्यायप्रदर्शनार्थमान्तरद्वीपकप्रतिपादनार्थमाह—‘से किं त’मित्यादि,
 अथ के ते आन्तरद्वीपकाः ? , लवणसमुद्रमध्ये अन्तरे अन्तरे द्वीपा अन्तरद्वीपा अन्तरद्वीपेषु भवा आन्तरद्वीपकाः, ‘राष्ट्रेभ्यः’ इति
 बुब्, सूरिराह—आन्तरद्वीपका अष्टाविंशतिविधाः प्रज्ञप्ताः, तानेव तद्यथेत्यादिना नामप्राहमुपदर्शयति—एकोरुकाः १ आभाषिकाः २
 वैपाणिकाः ३ नान्दोलिकाः ४ हयकर्णाः ५ गजकर्णाः ६ गोकर्णाः ७ शङ्कुलीकर्णाः ८ आदर्शमुखः ९ मेण्डमुखः १० अयोमुखः ११
 गोमुखः १२ अश्वमुखः १३ हस्तिमुखः १४ सिंहमुखः १५ व्याघ्रमुखः १६ अश्वकर्णाः १७ सिंहकर्णाः १८ अकर्णाः १९
 कर्णप्रावरणाः २० उत्कामुखाः २१ मेघमुखः २२ विधुदन्ताः २३ विधुज्जिह्वाः २४ घनदन्ताः २५ लष्टदन्ताः २६ गूढदन्ताः २७

शुद्धदन्ताः २८, इह एकोरुकादिनामानो द्वीपाः परं 'तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेश' इति न्यायान्मनुष्या अप्येकोरुकादय उक्ता यथा पञ्चाल-
देशनिवासिनः पुरुषाः पञ्चाला इति ॥ तथा चैकोरुकमनुष्याणामेकोरुकद्वीपं पिपृच्छिपुराह—

कहि णं भंते ! दाहिणिह्लाणं एगोरुमणुस्साणं एगोरुदीवे णामं दीवे पणत्ते ? , गोयमा ! जंबुदीवे
२ मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं खुल्लहिमवंतस्स वासधरपव्वयस्स उत्तरपुरच्छिमिह्लाओ चरिमं-
ताओ लवणसमुदं तिन्नि जोयणसयाइं ओगाहिता. एत्थ णं दाहिणिह्लाणं एगोरुयमणुस्साणं ए-
गुरुयदीवे णामं दीवे पणत्ते तिन्नि जोयणसयाइं आयामविवखंभेणं णव एकूणपण्णजोयण-
सए किंचि विसेसेण परिकखेवेणं एगाए पडमवरवेदियाए एगेणं च वणसंडेणं सव्वओ समंता
संपरिकखत्ते । सा णं पडमवरवेदिया अट्ट जोयणाइं उट्ठं उच्चत्तेणं पंच धणुसयाइं विवखंभेणं
एगूरुयदीवं समंता परिकखेवेणं पणत्ता । तीसे णं पडमवरवेदियाए अयमेयारूवे वण्णावासे पणत्ते,
तंजहा—वहरामया निम्मा एवं वेतियावणओ जहा रायपसेणइए तथा भाणियव्वो ॥ (सू० १०९)

'कहि णं भंते !' इत्यादि, क भदन्त ! दाक्षिणात्यानां इह एकोरुकादयो मनुष्याः शिखरिण्यपि पर्वते विद्यन्ते ते च मेरोरुत्तरदि-
ग्वर्त्तिन इति तद्व्यवच्छेदार्थं दाक्षिणात्यानामित्युक्तं, एकोरुकमनुष्याणामेकोरुकद्वीपः प्रज्ञप्तः ? , भगवानाह—गौतम ! जम्बूद्वीपे द्वीपे
मन्दरपर्वतस्यान्यत्रासम्भवात् अस्मिन् जम्बूद्वीपे द्वीपे इति प्रतिपत्तव्यं, 'मन्दरपर्वतस्य' मेरोर्दक्षिणेन—दक्षिणस्यां दिशि खुल्लहिमव-
द्वर्षधरपर्वतस्य, खुल्लग्रहणं महाहिमवद्वर्षधरपर्वतस्य व्यवच्छेदार्थं, पूर्वस्मात् पूर्वरूपाचरमान्ताद् उत्तरपूर्वेण—उत्तरपूर्वस्यां दिशि लवण-

समुद्रं त्रीणि योजनशतान्यवगाह्यात्रान्तरे छुल्लहिमवदंश्रया उपरि दाक्षिणत्यानामेकोरुकद्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः, स च त्रीणि योजनशतान्यायामविष्कम्भेण समग्रहारी द्वन्द्वः आयामेन विष्कम्भेन चेत्यर्थः, नव 'एकोनपञ्चाशानि' एकोनपञ्चाशदधिकानि योजनशतानि १४९ परिक्षेपेण, परिमाणगणितभावना—“विस्त्रुंभवगद्दहगुणकरणी बट्टस्स परिरओ होइ” इति करणव्याख्यं कर्तव्या सुगमत्वात् ॥

सा णं पडमवरवेतिया एगेणं वणसंडेणं सव्वओ समंता संपरिखित्ता । से णं वणसंडे देसूणाइं दो जोयणाइं चक्खवालिविस्त्रुंभेणं वेतियासमेणं परिवेत्थेवेणं पणत्ते, से णं वणसंडे किण्हे किण्होभासे, एवं जहा रायपसेणइयवणसंडवणणओ तहेव निरवसेसं भाणियव्वं, तणाण य वणणगंधफासो सद्दो तणाणं वावीओ उप्पायपव्वया पुढविसिलापट्टगा य भाणितव्वा जाव तत्थ णं बह्वे वाणमंतरा देवा य देवीओ य आसयंति जाव विहरंति ॥ (सू० ११०)

‘से ण’मित्यादि, स एकोरुकनामा द्वीप एकया पद्मवरवेदिकया एकेन वनपण्डेन ‘सर्वतः’ सर्वासु दिक्षु ‘समन्ततः’ सामस्येन परिक्षिप्तः, तत्र पद्मवरवेदिकावर्णको वनपण्डवर्णकश्च वक्ष्यमाणजम्बूद्वीपजगत्युपरिपद्मवरवेदिकावनपण्डवर्णकवद् भावनीयः, स च तावद् यावचरमं ‘आसयंती’ति पदम् ॥

एगोरूयदीवस्स णं दीवस्स अंतो बट्टुसमरमणिजे भूमिभागे पणत्ते, से जहाणामए आलिंगपुक्खरेति वा, एवं सयणिले भाणितव्वे जाव पुढविसिलापट्टगंसि तत्थ णं बह्वे एगुरूयदीवया

मणुस्सा य मणुस्सीओ य आसयंति जाव विहरंति, एगुरुयदीवे णं दीवे तत्थ तत्थ देसे तहिं २
बहवे उद्दालका कोद्दालका कतमाला गयमाला णद्दमाला सिंगमाला संखमाला दंतमाला सेल-
मालगा णाम दुमगणा पणत्ता समणाउसो ! कुसविकुसविखुद्धरुक्खमूला मूलमंतो कंदमंतो
जाव वीयमंतो पत्तेहि य पुप्फेहि य अच्छणपडिच्छणा सिरीए अतीव २ उवसोभेभाणा उव-
सोहेभाणा चिहंति, एक्कोरुयदीवे णं दीवे रुक्खा बहवे हेरुयालवणा भेरुयालवणा भेरुयालवणा
सेरुयालवणा सालवणा सरलवणा सत्तवणवणा पूतफलिवणा खज्जूरिवणा णालिएरिवणा कुस-
विकुसवि० जाव चिहंति, एगुरुदीवे णं तत्थ २ बहवे तिलया लवया नगगोधा जाव रायरुक्खा
णंदिरुक्खा कुसविकुसवि० जाव चिहंति, एगुरुयदीवे णं तत्थ बहूओ पउमलयाओ जाव साम-
लयाओ निचं कुसुमिताओ एवं लयावणणओ जहा उववाइए जाव पडिरुवाओ, एक्कोरुयदीवे
णं तत्थ २ बहवे सेरियागुम्मा जाव महाजातिगुम्मा ते णं गुम्मा दसद्धवणं कुसुमं कुसुमंति
विधूयगसाहा जेण वायविधूयगसाला एगुरुयदीवस्स बहूसमरमणिज्जभूमिभागं सुक्कुपुप्फपुंजो-
वयारकलियं करंति, एक्कोरुयदीवे णं तत्थ २ बहूओ वणरातीओ पणत्ताओ, ताओ णं वणरा-
तीतो किण्हातो किण्होभासाओ जाव रम्माओ महामेहणिगुरुंबभूताओ जाव महतीं गंधद्वणिं
मुयंतीओ पासादीताओ ४ । एगुरुयदीवे तत्थ २ बहवे मत्तंगा णाम दुमगणा पणत्ता समणा-

उसो ! जहा से चंद्रप्पभमणिसिलागवरसीधुपवरवारुणिसुजातफलपत्तपुष्फचोयणिज्जा संसारब-
 हुदञ्चजुत्तसंभारकालसंधयासवा महुमेरगरिडाभदुद्धजातीपसन्नमेळगसताउ खजूरमुद्दियासार-
 काविसायणसुपक्कलोयरसरसुरावणरसंगंधफरिसजुत्तबलवीरियपरिणामा मज्जविहित्यबहुप्प-
 गारा तदेवं ते मत्तंगयाचि दुमगणा अणेगबहुविविहवीससापरिणयाए मज्जविहीए उववेदा
 फलेहिं पुण्णा वीसंदंति कुसविकुसविसुद्धरुक्खमूला जाव चिदंति १ । एक्कोरुए दीवे तत्थ २
 वहवो भिंगंगया णाम दुमगणा पणत्ता समणाउसो !, जहा से बारगघडकरगकलसकक्करि-
 पायंकंचणिलदंकवद्धणिसुपविट्ठरपारीचसकभिंगारकरोडिस्रगरथरगपत्तीथालणत्थगववलयअवप-
 दगवारकविचित्तवट्टकमणिवट्टकसुत्तिचारुपिणयाकंचणमणिरयणअत्तिविचित्ता भायणविधीए ब-
 हुप्पगारा तहेव ते भिंगंगयाचि दुमगणा अणेगबहुगविविहवीससाए परिणताए भाजणविधीए
 उववेया फलेहिं पुन्नाविव विसदंति कुसविकुस० जाव चिदंति २ । एगोरुगदीवे णं दीवे तत्थ २
 वहवे तुडियंगा णाम दुमगणा पणत्ता समणाउसो !, जहा से आलिंगसुयंगपणवपडहदहरग-
 करिडिडिमंभाहोरंभकणियारखरसुहिसुगुंदसंखियपरिलीवञ्चगपरिवाइणिवंसवेणुवीणासु-
 घोसविवंचिमहत्तिकच्छभिंरगसगातलतालकंसतालसुसंपउत्ता आतोज्जविधीणिउणगंधञ्चवसमय-
 कुसलेहिं फंदिया तिट्ठाणसुद्धा तहेव ते तुडियंगयाचि दुमगणा अणेगबहुविविधवीससापरि-

णामाए ततचिततघणसुराए चउन्विहाए आतोज्जविहीए उववेया फलेहिं पुण्णा विसद्वन्ति
कुसविकुसविखुद्ररुखमूला जाव चिदंति ३। एगोरुयदी० तत्थ २ बहवे दीवसिहा णाम
दुमगणा पणत्ता समणाउसो! जहा से संझाविरागसमए नवणिहिपतिणो दीविद्या चक्कवाल-
विंदे पभूयवट्टिपलित्ताणेहिं धणिउज्जालियतिमिरमइए कणगणिगरकुसुमितपालियातयवणप्प-
गासो कंचणमणिरयणविमलमहरिहतवणिज्जलविचित्तदंडाहिं दीवियाहिं सहसा पज्जलिउस-
वियणिद्वतेयदिप्पंतविमलगहगणसमप्पहाहिं वितिमिरकरसूरपसरिउल्लोयचिल्लियाहिं जावुज्जल-
पहसियाभिरामाहिं सोभेमाणा तहेव ते दीवसिहावि दुमगणा अणेगबहुविविहवीससाप-
रिणामाए उज्जोयविधीए उववेदा फलेहिं पुण्णा विसदंति कुसविकुसवि० जाव चिदंति ४।
एगुरुयदीवे तत्थ २ बहवे जोतिसिहा णाम दुमगणा पणत्ता समणाउसो! जहा से अचिरुग-
यसरयसूरमंडलपडंतउक्कासहसदिप्पंतविज्जालहुयवहनिद्धूमजलयनिद्धंतधोयतत्तवणिज्जकिं-
सुयासोयजावासुयणकुसुमविमउलियपुंजमणिरयणकिरणजच्चहिंगुलुयणिगररूवाइरेगरूवा तहेव
ते जोतिसिहावि दुमगणा अणेगबहुविविहवीससापरिणयाए उज्जोयविधीए उववेदा सुहलेस्सा
मंदलेस्सा मंदायवलेस्सा कूडाय इव ठाणठिया अन्नमन्नसमोगाढाहिं लेस्साहिं साए पभाए
सपदेसे सब्वओ समंता ओभासंति उज्जोवेति पभासंति कुसविकुसवि० जाव चिदंति

५ । एगुरुयदीवे तत्थ २ वहवे चित्तां गाम दुमगणा पणत्ता समणाउसो!, जहा से पेच्छाघरे विचित्ते रम्मे वरकुसुमदाममालुज्जले भासंतमुक्कपुप्फपुंजोवयारकलिए विरल्लि-
 विचित्तमल्लसिरिदाममल्लसिरिससुदयप्पगब्भे गंथिमवेढिमपूरिमसंघाइमेण मल्लेण छेयसिप्पियं
 विभारतिएण सव्वतो चैव समणुबद्धे पविरलवंतविप्पइड्ढिं पंचवणोहिं कुसुमदामेहिं सोभ-
 माणेहिं सोभमाणे वणमालतगए चैव दिप्पमाणे तहेव ते चित्तंगयावि दुमगणा अणेगबहुवि-
 विहवीससापरिणयाए मल्लविहीए उववेया कुसविकुसवि० जाव चिट्ठंति ६ । एगुरुयदीवे तत्थ
 २ वहवे चित्तरसा गाम दुमगणा पणत्ता समणाउसो!, जहा से सुगंधवरकलमसालिवि-
 सिट्ठणिरुवहतदुद्धरद्धे सारयघयगुडखंडमहुमेलिए अतिरसे परमणे होज उत्तमवणगंधमंते
 रण्णो जहा वा चक्कवटिस्स होज णिउणेहिं सूतपुरिसेहिं सल्लिएहिं वाउकप्पसेअसित्ते इव ओ-
 दणे कलमसालिणिज्जत्तिएवि एक्के सव्वप्फमिउवसयसगसित्थे अणेगसालणगसंजुत्ते अहवा
 पडिपुणदब्बुवक्खडेसु सक्कए वण्णगंधरसफरिसजुत्तबलविरियपरिणामे इंदियबलपुट्टिवद्धणे खु-
 पिवासमहणे पहाणे गुलकटियखंडमच्छंडियउवणीए पमोयणे सण्हसमियगब्भे हवेज परमइड्ढंग-
 संजुत्ते तहेव ते चित्तरसावि दुमगणा अणेगबहुविविहवीससापरिणयाए भोजणविहीए उववेदा
 कुसविकुसवि० जाव चिट्ठंति ७ । एगुरुए दीवे णं तत्थ २ वहवे मणियंगा नाम दुमगणा प-

पणत्ता समणाउसो !, जहा से हारद्वहारवदृणगमउडकुंडलवासुत्तगहेमजालमणिजालकणगजा-
लगसुत्तगउच्चिइयकडगाखुडियएकावलिकंठसुत्तमंगरिमउरत्थगेवेजसोणिसुत्तगचूलाभणिकणग-
तिलगकुल्लसिद्धत्थकणणवालिसिसिस्सरउसअचक्कगतलभंगतुडियहत्थिमालगवलखदीणारमा-
लिता चंदस्सरमालिता हरिसयकेयूरवलथपालंबअंशुलेज्जगंकीमेहलाकलावपयरगपायजालधंधंदि-
यखिंखिणियणोरुजालत्थिगियवरणेउरचलणमालिया कणगणिगरमालिया कंचणमणिरयणभ-
त्तिचित्ता भूसणविधी बहुप्पगारा तहेव ते मणियंगवि दुमगणा अणेगबहुविचिहवीससापरिण-
ताए भूसणविहीए उववेया कुसवि० जाव चिंठति ८ । एगुरुयए दीवे तत्थ २ बहवे गेहा-
गारा नाम दुमगणा पणत्ता समणाउसो !, जहा से पागारद्वालगचरियदारगोपुरपासायाकास-
तलभंडवण्णसालविसालगतिसालगचउरंसचउसालगअधरमोहणघरवलभिघरचित्तसालमालय-
भत्तिघरवदृत्तंसचतुरंसणंदियावत्तासंठियायतंपंडुरतलभुंडमालहभियं अहव णं धवलहरअद्धमा-
गहविअभमसेलद्धसेलसंठियकूडागारद्वसुविहिकोद्वगअणेगघरसरणलेणआवणविंडगजालचंदणि-
ज्जूहूअपवरकदोवालिचंदसालियरुवविभत्तिकलिता भवणविही बहुविकप्पा तहेव ते गेहागारावि
दुमगणा अणेगबहुविधवीससापरिणयाए सुहारुहणे सुहोत्ताराए सुहनिक्खमणप्पवेसाए द्दह-
रसोपाणपंतिकलिताए पहरिक्काए सुहविहाराए मणोऽणुकूलाए भवणविहीए उववेया कुसवि० जाव

चिह्नंति १ । एगोरुयदीवे तत्थ २ बहवे अणिगणा णामं दुमगणा पणत्ता समणाडसो ! जहा
 से अणेगसो मंतणुतं कंवडुगुल्लकोसेज्जकालमिगपट्टचीणंसुयवरणातवारवणिगयतुआभर-
 णचित्तसहिणगकक्षाणगभिंणिगीलकज्जलबहुवणरत्तपीतसुक्किलमक्खयमिगलोमहेमफरुणगअ-
 वसरत्तगसिंधुओसभद्धामिलवंगकलिंगनेलिंगतंतुमयभत्तिचित्ता वत्थविही बहुप्पकारा हवेज्ज
 वरपट्टणुग्गता वणणारागकलिता तहेव ते अणियणावि दुमगणा अणेगबहुविविहवीससापरिण-
 ताए वत्थविधीए उववेया कुसविक्खुसवि० जाव चिह्नंति १० । एगोरुयदीवे णं भंते ! दीवे मणुयाणं
 केरिसए आगारभावपडोयारे पणत्ते ? , गोयमा ! ते णं मणुया अणुवमतरसोमचारूवा भोगुत्तम-
 गयलक्खणा भोगसस्सिरीया सुजायसव्वंगसुंदरंगा सुपतिट्ठियकुम्मचारूवला रत्तुप्पलपत्तम-
 उयसुकुमालकोमलतला नगनगरसागरमगरचक्कंकरंक्कलक्खणं कियचलणा अणुपुव्वसुसाहंतं-
 गुलीया उणयतणुतंबणिद्धन्ना संठियसुसिलिड्ढगुप्फा एणीकुरुविंदावत्तवट्ठाणुपुव्वजंघा
 समुग्गणिमग्गूहजाणू गतससणसुजातसणिभोरू वरवारणमत्तुल्लविक्कमविलासितगती सुजा-
 तवरतुरगगुज्झदेसा आइण्णहतोव णिरुवलेवा पमुइयवरतुरियसीहअतिरेगवट्ठियकडी साहयसो-
 णिंदसुसलदप्पणणिगरितवरकणगच्छक(रु)सरिसवरवहरपलितमज्झा उज्जयसमसहितसुजातज-
 चतणुकसिणणिद्धादेज्जलडहसुकुमालमउयरमणीज्जरोमराती गंगावत्तपयाहिणावत्ततरंगभंगुर-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयानृत्तिः
॥ १४८ ॥

चिकिरणतरुणवोधितअकोसायंतपउमंगंभीरवियडणाभी झसविहगसुजातपीणकुच्छी झसो-
दरा सुहकरणा पम्हवियडणाभा सणयपासा संगतपासा सुंदरपासा सुजातपासा मितमाइय-
पीणरतियपासा अकरुंडुयकणगरुगनिम्मलसुजायनिरुवहयदेहधारी पसत्थबत्तीसलक्खणधरा
कणगसिलातलुजलपसत्थसमयलोवचियविच्छिन्नपिहुलवच्छी सिरिवच्छंकियवच्छा पुरवरफ-
लिहवद्वियसुया सुयगीसरविपुलभोगआयाणफलिहउच्छुद्धदीहवाहू जूयसन्निभपीणरतियपीवर-
पउट्टसंठियसुसिलिद्विसिद्धणथिरसुबद्धसुनिगूढपव्वसंधी रत्ततलोवइतमउयमंसलपसत्थलक्ख-
णसुजायअच्छिद्दजालपाणी पीवरवद्वियसुजायकोमलवरंगुलीया तंबतलिणसुचिरुहरणिद्धणक्खा
चंदपाणिलेहा सूरपाणिलेहा संखपाणिलेहा चक्कपाणिलेहा दिसासोअत्थियपाणिलेहा चंदसूरसं-
खचक्कदिसासोअत्थियपाणिलेहा अणेगवरलक्खणुत्तमपसत्थसुचिरतियपाणिलेहा वरमहिसवरा-
हसीहसहूलउसभणागवरपडिपुन्नविउलउन्नतमइंदवंधा चउरंगुलसुप्पमाणकंबुवरसरिसगीवा अच-
द्वितसुविभत्तासुजातचित्तमंसलसंठियपसत्थसहूलविपुलहणुयाओ तचित्तसिलप्पवालंबिक्कफ-
लसन्निभाहरोद्धा पंडुरससिसगलविमलनिम्मलसंखगोखीरफेणदगरयसुणालिया धवलदंतसेढी
अखंडदंता अफुडियदंता अविरलदंता सुजातदंता एगदंतसेढिब्ब अणेगदंता हुतवहनिद्धंतघो-
ततत्तत्तवणिज्जरत्तलतालुजीहा गरुलाययउज्जुतुंगणासा अवदालियपौडरीयणयणा कोकासितध-

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या-
धि०
वेदशः १
सू० १११

॥ १४८ ॥

वलपत्तलच्छा आणामियचावरुहलकिण्णहूरुइयसंठियसंगतआयतसुजाततणुकसिणनिद्धसुमया
 अह्ठीणप्पमाणजुत्तासवणा सुस्सवणा पीणमंसलकवोलदेसभागा अचिरुगयबालचंदसंठियपसत्थ-
 धिच्छिन्नसमणिडाला उडुवतिपडिपुण्णसोमवदणा छत्तागारुत्तमंगदेसा घणणिचियसुवद्धलक्ख-
 णुण्णयकूडागारणिभपिंडियसिस्से दाडिमपुप्फपगासतवणिज्जसरिसनिम्मलसुजायकेसंतकेसभूमी
 सामल्लिबोडघणणिचियछोडियमिडविसयपसत्थसुहुमलक्खणसुगंधसुंदरसुयमोयगभिंणिणीलक-
 ज्जलपहट्टभमरगणणिद्धिक्खुरुंवनिचियकुंचियचियपदाहिणावत्तसुद्धिसिरया लक्खणवंजणगुणोव-
 वेया सुजायसुविभत्तसुरूवगा पासाइया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा, ते णं मणुया हंसस्सरा
 कौचस्सरा नंदिघोसा सीहघोसा मंजुस्सरा मंजुघोसा सुस्सरा सुस्सरणिग्घोसा छाया-
 उज्जोतियंगमंगा वज्जरिसभनारायसंघयणा समचउरंसंठाणसंठिया सिणिद्धच्छवी गिरायंका
 उत्तमपसत्थअइसेसनिरुवमतणू जल्लमलकलंकसेययदोसवज्जियसरीरा निरुवमलेवा अणुलो-
 मधाउवेगा कंकगहणी क्वोतपरिणामा सउणिन्व पोसपिंडितोरुपरिणता विग्गहियउन्नयकुच्छी
 पउमुप्पलसरिसंगंधणिस्साससुरिभिवदणा अट्टघणुसयं ऊसिया, तेसिं मणुयाणं चउसट्ठि पिट्टिक-
 रंडगा पणत्ता समणाउसो!, ते णं मणुया पगतिविणीतगा पगतिउवसंता पग-
 तियणुकोहमाणमायालोभा मिउमइवसंपण्णा अह्ठीणा भइगा विणीता अप्पिच्छा असंनिहिसं-

वा तलवरेह वा माडंबियाति वा कोडुंबियाति वा इवभाति वा सेट्टीति वा सेणावतीति वा सत्थवा
हाति वा?, णो तिण्ठे सम्भे, ववगयइड्डीसक्कारा णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाडसो! । अत्थि
णं भंते! एगुरूयदीवे २ दासाति वा पेसाइ वा सिस्साति वा भयगति वा भाइल्लगाइ वा कम्म-
गरपुरिसाति वा?, नो तिण्ठे सम्भे, ववगतआभिओगिता णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाडसो! ।
अत्थि णं भंते! एगुरूयदीवे दीवे माताति वा पियाति वा भायाति वा भइणीति वा भज्जाति
वा पुत्ताति वा धूयाइ वा सुण्हाति वा?, हंता अत्थि, नो च्चैव णं तेसि णं मणुयाणं तिब्बे पेमबंधणे
समुप्पज्जाति, पयणुपेज्जबंधणा णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाडसो! । अत्थि णं भंते! एगुरूयदीवे
अरीति वा वेरिएति वा घातकाति वा वहकाति वा पडिणीताति वा पच्चमित्ताति वा?, णो ति-
ण्ठे सम्भे, ववगतवेराणुबंधा णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाडसो! । अत्थि णं भंते! एगुरूयदीवे
मित्ताति वा वतंसाति वा घडिताति वा सहीति वा सुहियाति वा महाभागाति वा संगतियाति
वा?, णो तिण्ठे सम्भे, ववगतपेम्मा ते मणुयगणा पणत्ता समणाडसो! । अत्थि णं भंते! एगो-
रूयदीवे आवाहाति वा वीवाहाति वा जण्णाति वा सहाति वा थालिपाकाति वा चेलोवणत्ताति
वा सीमंतुण्णयणाइ वा पिति(मत)पिंडनिवेदणाति वा?, णो तिण्ठे सम्भे, ववगतआवाहचिवा-
हजणभइथालिपागचेलोवणत्तणसीमंतुण्णयणमतपिंडनिवेदणा णं ते मणुयगणा पणत्ता सम-

णाउसो ! अत्थि णं भंते ! एगोरुयदीवे २ इंदमहाति वा खंदमहाति वा रुद्धमहाति वा सिवम-
 हाति वा वेसमणमहाइ वा सुगुंदमहाति वा णागमहाति वा जक्खमहाति वा भूतमहाति वा
 कूवमहाति वा तलायणदिमहाति वा द्हमहाति वा पव्वयमहाति वा रुक्खरोवणमहाति वा
 चेइयमहाइ वा थूभमहाति वा ? , णो तिण्ढे सम्ढे, ववगतमहमहिमा णं ते मणुयगणा पणत्ता
 समणाउसो ! । अत्थि णं भंते ! एगोरुयदीवे दीवे णडपेच्छाति वा णट्टपेच्छाति वा मल्लपेच्छाति
 वा सुट्टियपेच्छाइ वा विडंबगपेच्छाइ वा कहगपेच्छाति वा पवगपेच्छाति वा अक्खायगपेच्छाति
 वा लासगपेच्छाति वा लंखपे० संखपे० तूणइल्लपे० तुंबवीणपे० कावणपे० मागहपे० जल्लपे० ? , णो
 तिण्ढे सम्ढे, ववगतकोउहल्ला णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो ! । अत्थि णं भंते ! एगोरुयदीवे
 सगडाति वा रहाति वा जाणाति वा जुग्गाति वा गिल्लीति वा थिल्लीति वा पिपिल्लीइ वा पवह-
 णाणि वा सिवियाति वा संदमाणियाति वा ? , णो तिण्ढे सम्ढे, पादचारविहारिणो णं ते मणु-
 स्सगणा पणत्ता समणाउसो ! । अत्थि णं भंते ! एगोरुयदीवे आसाति वा हत्थीति वा उट्ठाति
 वा गोणाति वा महिसाति वा खराति वा घोडाति वा अजाति वा एलाति वा ? , हंता अत्थि,
 नो चेव णं तेसिं मणुयाणं परिभोगत्ताए हव्वमागच्छंति । अत्थि णं भंते ! एगोरुयगदीवे दीवे
 सीहाति वा वग्घाति वा विगाति वा दीवियाइ वा अच्छाति वा परस्सराति वा

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ १५० ॥

ससंलाचणिडणजुत्तोवयारकुसला सुंदरथणजहणवद्रणकरचलणणयणमाला वणणलावणणजोव-
णविलासकलिया नंदणवणविवरचारिणीउव्व अच्छराओ अच्छरगपेच्छणिज्जा पासार्इतातो दरिस-
णिज्जातो अभिरूवाओ पडिरूवाओ । तासि णं भंते ! मणुईणं केवतिकालस्स आहारट्टे समुप्प-
ज्जति?, गोयमा ! चउत्थभत्तस्स आहारट्टे समुप्पज्जति । ते णं भंते ! मणुया किमाहारमाहोरंति?,
गोयमा ! पुढविपुष्फफलाहारा ते मणुयगणा पणणत्ता समणाउसो ! । तीसे णं भंते ! पुढवीए केरि-
सए आसाए पणणत्ते?, गोयमा ! से जहाणामए शुलेति वा खंडेति वा सक्कराति वा मच्छंडियाति
वा भिसकंदेति वा पप्पडमोयएति वा पुष्फउत्तराइ वा पउमुत्तराइ वा अकोसिताति वा विज-
ताति वा महाविजयाइ वा आयंसोवसाति वा अणोवसाति वा चाउरक्के गोखीरे चउठाणपरि-
णए गुडखंडमच्छंडिउवणीए मंदग्गिकडीए वण्णेणं उववेए जाव फासेणं, भवेतारूवे सिता?,
नो इणट्टे समट्टे, तीसे णं पुढवीए एत्तो इट्टयराए चेव जाव मणामतराए चेव आसाए णं पणणत्ते,
तेसि णं भंते ! पुष्फफलाणं केरिसए आसाए पणणत्ते?, गोयमा ! से जहानामए चाउरंतचक्कव-
ट्टिस्स कल्लाणे पवरभोयणे सतसहस्सनिष्फन्ने वण्णेणं उववेते गंधेणं उववेते रसेणं उववेते फासेणं
उववेते आसाइणिज्जे वीसाइणिज्जे दीवणिज्जे विंहणिज्जे दप्पणिज्जे मयणिज्जे सव्विदियगातपल्हाय-
णिज्जे, भवेतारूवे सिता?, णोत्तिणट्टे समट्टे, तेसि णं पुष्फफलाणं एत्तो इट्टतराए चेव जाव आसाए णं

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या-
धि०
उद्देशः १
सू० १११

॥ १५० ॥

पणत्से । ते णं भंते ! मणुया तमाहारमाहारित्ता कहिं वसहिं उवेंति ? , गोयमा ! रुक्खगेहालता णं
 ते मणुयगणा पणत्ता समणाडसो ! । ते णं भंते ! रुक्खा किंसंठिया पणत्ता ? , गोयमा ! कूडा-
 गारसंठिता पेच्छायरसंठिता सत्तागारसंठिया झयसंठिया थूभसंठिया तोरणसंठिया गोपुरचे-
 तियपा(या)लगसंठिया अट्टालगसंठिया पासादसंठिया हम्मतलसंठिया गवक्खसंठिया वालग्गपो-
 त्तियसंठिता वलभीसंठिता अण्णे तत्थ बहवे वरभवणसयणासणविसिट्टसंठाणसंठिता सुहसी-
 यलच्छाया णं ते दुमगणा पणत्ता समणाडसो ! । अत्थि णं भंते ! एगोरूयदीवे दीवे गेहाणि वा
 गेहावणाणि वा ? , णो तिण्ठे सम्हे, रुक्खगेहालया णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाडसो ! । अत्थि
 णं भंते ! एगरूयदीवे २ गामाति वा णगराति वा जाव सन्निवेसाति वा ? , णो तिण्ठे सम्हे, जहि-
 च्छित्तकामगामिणो ते मणुयगणा पणत्ता समणाडसो ! । अत्थि णं भंते ! एगरूयदीवे असीति
 वा मसीह वा कसीह वा पणीति वा वणिज्जाति वा ? , नो तिण्ठे सम्हे, ववगयअसिमसिकि-
 सिपणियवाणिज्जा णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाडसो ! । अत्थि णं भंते ! एगरूयदीवे हिर-
 ण्णेति वा सुवन्नेति वा कंसेति वा दूसेति वा मणीति वा सुत्तिएति वा विपुलधणकणगरयणम-
 णिमोत्तियसंखसिलप्पवालसंतसारसावएल्लेति वा ? , हंता अत्थि, णो च्चेव णं तेसिं मणुयाणं
 तिन्वे ममत्तभावे समुप्पज्जति । अत्थि णं भंते ! एगोरूयदीवे रायाति वा जुवरायाति वा ईसरेति

ससंलावणिउणञुत्तोवयारकुसला सुंदरथणजहणवदणकरचलणणयणमाला वणणलावणणजोव-
णविलासकलिया नंदणवणविवरचारिणीउव्व अच्छराओ अच्छेरगपेच्छणिज्जा पासार्इतातो दरिस-
णिज्जातो अभिरूवाओ पडिरूवाओ । तासि णं भंते ! मणुईणं केवतिकालस्स आहारइ सुमुप्प-
ज्जति?, गोयमा ! चउत्थभत्तस्स आहारइ सुमुप्पज्जति । ते णं भंते ! मणुया किमाहारमाहारंति?,
गोयमा ! पुढविपुप्फफलाहारा ते मणुयगणा पणणत्ता समणाउसो ! । तीसे णं भंते ! पुढवीए केरि-
सए आसाए पणणत्ते?, गोयमा ! से जहाणासए गुलेति वा खंडेति वा सक्कराति वा मच्छंडियाति
वा भिसकंदेति वा पप्पडमोयएति वा पुप्फउत्तराइ वा पउमुत्तराइ वा अकोसिताति वा विज-
ताति वा महाविजयाइ वा आयंसोवसाति वा अणोवसाति वा चाउरक्के गोखीरे चउठाणपरि-
णए गुडखंडमच्छंडिउवणीए मंदगिगकडीए वण्णेणं उववेए जाव फासेणं, भवेत्ताख्वे सिता?,
नो इणइ समइ, तीसे णं पुढवीए एत्तो इट्ठराए चेव जाव मणामतराए चेव आसाए णं पणणत्ते,
तेसि णं भंते ! पुप्फफलाणं केरिसए आसाए पणणत्ते?, गोयमा ! से जहानामए चाउरंतचक्कव-
ट्टिस्स कल्लणे पवरभोयणे सतसहस्सनिप्फन्ने वण्णेणं उववेते गंधेणं उववेते रसेणं उववेते फासेणं
उववेते आसाइणिजे वीसाइणिजे दीवणिजे विंहणिजे दप्पणिजे मयणिजे सव्विदियगातपल्हाय-
णिजे, भवेत्ताख्वे सिता?, णो तिणइ समइ, तेसि णं पुप्फफलाणं एत्तो इट्ठतराए चेव जाव आसाए णं

पणत्ते । ते णं भंते ! मणुया तमाहारमाहारित्ता कहिं वसहिं उवेंति ? , गोयमा ! रुक्खगंहालता णं
 ते मणुयगणा पणत्ता समणाडसो ! । ते णं भंते ! रुक्खा किंसंठिया पणत्ता ? , गोयमा ! कूडा-
 गारसंठिता पेच्छाधरसंठिता सत्तागारसंठिया झयसंठिया थूभसंठिया तोरणसंठिया गोपुरचे-
 तियपा(या)लगसंठिया अट्टालगसंठिया पासादसंठिया हम्मतलसंठिया गवक्खसंठिया वालगपो-
 त्तियसंठिता वलभीसंठिता अण्णे तत्थ बहवे वरभवणसयणासणविसिद्धसंठाणसंठिता सुहसी-
 यलच्छाया णं ते दुमगणा पणत्ता समणाडसो ! । अत्थि णं भंते ! एगोरूयदीवे दीवे गेहाणि वा
 गेहावणाणि वा ? , णो तिण्ढे सम्ढे, रुक्खगंहालया णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाडसो ! । अत्थि
 णं भंते ! एगूरूयदीवे २ गामाति वा णगराति वा जाव सन्निवेसाति वा ? , णो तिण्ढे सम्ढे, जहि-
 च्छित्तकामगाभिणो ते मणुयगणा पणत्ता समणाडसो ! । अत्थि णं भंते ! एगूरूयदीवे असीति
 वा मसीह वा कसीह वा पणीति वा वणिज्जाति वा ? , नो तिण्ढे सम्ढे, ववगयअसिमसिकि-
 सिपणियवाणिज्जा णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाडसो ! । अत्थि णं भंते ! एगूरूयदीवे हिर-
 ण्णेति वा सुवन्नेति वा कंसेति वा दूसेति वा मणीति वा मुत्तिएति वा विपुलधणकणगरयणम-
 णिमोत्तियसंखसिलप्पवालसंतसारसावएज्जेति वा ? , हुंता अत्थि, णो चव णं तेसिं मणुयाणं
 तिन्वे ममत्तभावे समुप्पज्जति । अत्थि णं भंते ! एगोरूयदीवे रायाति वा जुवरायाति वा ईसरेति

वा तलवरेइ वा माडबियाति वा कोडुबियाति वा इभाति वा सेटीति वा सेणावतीति वा सत्थवा
हति वा?; णो तिण्हे सम्हे, ववगयइहीसक्कारा णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो! । अत्थि
णं भंते! एगूरुयदीवे २ दासाति वा पेसाइ वा सिस्साति वा भयगति वा भाइल्लगाइ वा कम्म-
गरपुरिसाति वा?; नो तिण्हे सम्हे, ववगतआभिओगिता णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो! ।
अत्थि णं भंते! एगोरुयदीवे दीवे माताति वा पियाति वा भायाति वा भइणीति वा भज्जाति
वा पुत्ताति वा धूयाइ वा सुणहाति वा?; हंता अत्थि, नो च्चैव णं तेसि णं मणुयाणं तिब्बे पेमबंधणे
ससुप्पज्जाति, पयणुपेज्जबंधणा णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो! । अत्थि णं भंते! एगुरुयदीवे
अरीति वा वेरिएति वा घातकाति वा वहकाति वा पडिणीताति वा पच्चमित्ताति वा?; णो ति-
ण्हे सम्हे, ववगतवेराणुबंधा णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो! । अत्थि णं भंते! एगोरुए दीवे
मित्ताति वा वतंसाति वा घडिताति वा सहीति वा सुहियाति वा महाभागाति वा संगतियाति
वा?; णो तिण्हे सम्हे, ववगतपेम्मा ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो! । अत्थि णं भंते! एगो-
रुयदीवे आवाहाति वा वीवाहाति वा जण्णाति वा सदाति वा थालिपाकाति वा चेलोवणतणाति
वा सीमंतुणयणाइ वा पिति(मत)पिंडनिवेदणाति वा?; णो तिण्हे सम्हे, ववगतआवाहचिवा-
हजण्णभइथालिपागचेलोवणतणसीमंतुणयणमतपिंडनिवेदणा णं ते मणुयगणा पणत्ता सम-

णाडसो ! । अत्थि णं भंते ! एगोरुयदीवे २ इंदमहाति वा खंदमहाति वा रुद्धमहाति वा सिवम-
 हाति वा वेसमणमहाइ वा सुगुंदमहाति वा णागमहाति वा जक्खमहाति वा भूतमहाति वा
 कूवमहाति वा तलायणदिमहाति वा द्हमहाति वा पव्वयमहाति वा रुक्खरोवणमहाति वा
 चेइयमहाइ वा थूभमहाति वा ? , णो तिण्ठे सम्भे, ववगतमहमहिमा णं ते मणुयगणा पणत्ता
 समणाडसो ! । अत्थि णं भंते ! एगोरुयदीवे दीवे णडपेच्छाति वा णट्टपेच्छाति वा मल्लपेच्छाति
 वा सुट्टियपेच्छाइ वा विडंबगपेच्छाइ वा कहगपेच्छाति वा पवगपेच्छाति वा अक्खायगपेच्छाति
 वा लासगपेच्छाति वा लंखपे० मंखपे० तूणइल्लपे० तुंबवीणपे० कावणपे० मागहपे० जल्लपे० ? , णो
 तिण्ठे सम्भे, ववगतकोडहल्ला णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाडसो ! । अत्थि णं भंते ! एगुरुयदीवे
 सगडाति वा रहाति वा जाणाति वा जुग्गाति वा गिल्लीति वा थिल्लीति वा पिपिल्लीइ वा पवह-
 णाणि वा सिवियाति वा संदमाणियाति वा ? , णो तिण्ठे सम्भे, पादचारविहारिणो णं ते मणु-
 स्सगणा पणत्ता समणाडसो ! । अत्थि णं भंते ! एगुरुयदीवे आसाति वा हत्थीति वा उट्ठाति
 वा गोणाति वा महिसाति वा खराति वा घोडाति वा अजाति वा एलाति वा ? , हुंता अत्थि,
 नो चेव णं तेसिं मणुयाणं परिभोगत्ताए हव्वमागच्छंति । अत्थि णं भंते ! एगुरुयदीवे दीवे
 सीहाति वा वग्घाति वा विगाति वा दीवियाइ वा अच्छाति वा परस्सराति वा

तरच्छाति वा बिडालाह वा सुणगाति वा कोलसुणगाति वा कोकंतियाति वा ससगाति वा चित्तलाति वा चिह्ललागाति वा?, हंता अत्थि, नो चैव णं ते अणमणस्स तेसिं वा मणुयाणं किंचि आवाहं वा पवाहं वा उप्पायंति वा छविच्छेदं वा करेति, पगतिअइका णं ते सावयगणा पणत्ता समणाउसो! । अत्थि णं भंते! एगुरुयदीवे दीवे सालीति वा वीहीति गोधुमाति वा जवाति वा तिलाति वा इक्खुति वा?, हंता अत्थि, नो चैव णं तेसिं मणुयाणं परिभोगत्ताए हव्वमागच्छंति । अत्थि णं भंते! एगुरुयदीवे दीवे गत्ताइ वा दरीति वा घंसाति वा भिगुति वा उवाएति वा विसमेति वा विज्जलेति वा धूलीति वा रेणूति वा पंकेइ वा चलणीति वा?, णो तिण्ढे समंढे, एगुरुयदीवे णं दीवे बहुसअरमणिज्जे भूमिभागे पणत्ते समणाउसो! । अत्थि णं भंते! एगुरुयदीवे दीवे खाणूति वा कंदएति वा हीरएति वा सक्कराति वा तणकयवराति वा पत्तकयवराइ वा असुतीति वा पूतियाति वा दुब्बिभंगंधाइ वा अचोक्खाति वा?, णो तिण्ढे समंढे, ववगयखाणुकंदकहीरसक्करतणकयवरपत्तकयवरअसुतिपूतियदुब्बिभंगंधमचोक्खपरिवज्जिए णं एगुरुयदीवे पणत्ते समणाउसो! । अत्थि णं भंते! एगुरुयदीवे दीवे दंसाति वा मसगाति वा पिसुयाति वा जूताति वा लिक्खाति वा ढंकुणाति वा?, णो तिण्ढे समंढे, ववगतदंसमसगपिसुतजूतलिक्ख-ढंकुणपरिवज्जिए णं एगुरुयदीवे पणत्ते समणाउसो! । अत्थि णं भंते! एगुरुयदीवे अहीइ वा

अयगराति वा महोरगाति वा?, हंता अत्थि, नो चेष णं ते अन्नमन्नस्स तेसिं वा मणुयाणं किञ्चि
 आवाहं वा पवाहं वा छविच्छेयं वा करंति, पगइभद्दगा णं ते बालगगणा पणत्ता समणाउसो! ।
 अत्थि णं भंते! एगुरुयदीवे गहदंडाति वा गहसुसलाति वा गहगज्जिताति वा गहजुद्धाति वा गह-
 संघाडगाति वा गहअवसव्वाति वा अब्भाति वा अब्भरुक्खाति वा संझाति वा गंधव्वनगराति
 वा गज्जिताति वा चिज्जुताति वा उक्कापाताति वा दिसादाहाति वा णिग्घाताति वा पंसुविट्ठीति वा
 जुवगाति वा जक्खालित्ताति वा धूमिताति वा महिताति वा रड्घाताति वा चंदोवरागाति वा
 सरोवरागाति वा चंदपरिवेसाइ वा सूरपरिवेसाति वा पडिचंदाति वा पडिसूराति वा इंदधपूति
 वा उदगमच्छाति वा अमोहाइ वा कविहसियाइ वा पाईणवायाइ वा पडीणवायाइ वा जाव
 सुद्धवाताति वा गामदाहाति वा नगरदाहाति वा जाव सण्णिवेसदाहाति वा पाणक्खतजण-
 क्खयकुलक्खयधणक्खयवसणभूतमणारिताति वा?, णो तिण्ठे सम्भे! अत्थि णं भंते! एगुरु-
 यदीवे दीवे डिंवाति वा डमराति वा कलहाति वा बोलाति वा खाराति वा वेराति वा विरुद्ध-
 रज्जाति वा?, णो तिण्ठे सम्भे, ववगतडिंबडमरकलहबोलखारवेरिविरुद्धरज्जिविज्जिता णं ते मणु-
 यगणा पणत्ता समणाउसो! । अत्थि णं भंते! एगुरुयदीवे दीवे महाजुद्धाति वा महासंगामाति
 वा महासत्थनिवयणाति वा महापुरिसवाणाति वा महारुधिरवाणाति वा नागवाणाति वा खेण-

वाणाइ वा तामसवाणाइ वा दुःभूतियाइ वा कुलरोगाति वा गामरोगाति वा मंडलरोगाति वा सिरोवेदणाति वा अश्विवेदणाति वा कणवेदणाति वा णक्खवेदणाइ वा दंतवेद-
णाइ वा नखवेदणाइ वा कासाति वा सासाति वा जराति वा दाहाति वा कच्छति वा खसराति-
वा कुद्धाति वा कुडाति वा दगराति वा अरिसाति वा अजीरगाति वा भगंद्राइ वा इंदग्गहाति
वा खंदग्गहाति वा कुमारग्गहाति वा णागग्गहाति वा जक्खग्गहाति वा भूतग्गहाति वा उब्बे-
यग्गहाति वा धणुग्गहाति वा एगाहियग्गहाति वा बेयाहियग्गहिहाइ वा तेयाहियग्गहिहाइ वा जो-
चाउत्थगाहियाति वा हिययसूलाति वा मत्थगसूलाइ वा पाससूलाइ वा कुच्छिसूलाइ वा जो-
णिसूलाइ वा गाममारीति वा जाव सन्निवेसमारीति वा पाणक्खय जाव वसणभूतमणारिताति वा?;
णो तिण्ठे सम्हे, ववगतरोगायंका णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो! । अत्थि णं भंते! एगुरू-
यदीवे दीवे अतिवासाति वा मंदवासाति वा सुबुडीइ वा मंदबुडीति वा उद्ववाहाति वा पवाहाति
वा दग्गुभेयाइ वा दग्गुपीलाइ वा गामवाहाति वा जाव सन्निवेसवाहाति वा पाणक्खय० जाव
वसणभूतमणारिताति वा?; णो तिण्ठे सम्हे, ववगतदगोवद्ववा णं ते मणुयगणा पणत्ता सम-
णाउसो! । अत्थि णं भंते! एगुरूयदीवे दीवे अयागराति वा तम्बागराइ वा सीसागराति वा
सुवण्णागराति वा रतणागराति वा वइरागराइ वा वसुहाराति वा हिरणवासाति वा सुवण्ण-

वासाति वा रयणवासाति वा वह्रवासाति वा आभरणवासाति वा पत्तवासाति वा पुष्पवासाति
 वा फलवासाति वा वीथवासा० मल्लवासा० गंधवासा० वणवासा० चुणवासा० खीरबुडीति
 वा रयणबुडीति वा हिरणबुडीति वा सुवण० तहेव जाव चुणबुडीति वा सुकालाति वा दुका-
 लाति वा सुभिक्षाति वा दुभिक्षाति वा अप्पघाति वा महघाति वा कयाइ वा महाविक्रयाइ
 वा सण्णिहीइ वा सचयाइ वा निधीइ वा निहाणाति वा चिरपोराणाति वा पहीणसामियाति वा
 पहीणसेउयाइ वा पहीणगोत्तागाराइं वा जाइं इमाइं गामागरणगरखेडकब्बडमंडंबदोणमुहपट्ट-
 णासमसंवाहसन्निवेसेसु सिंघाडगतिगचउक्कचरचउसुहमहापहपहेसु णगरणिद्धमणसुसाणगिरि-
 कंदरसन्तिसेलोवट्टाणभवणगिहेसु सन्निखित्ताइं चिड्ढति, नो तिण्ठे समट्टे । एगुरुयदीवे णं
 भंते ! दीवे मणुयाणं केवतियं कालं ठिती पणत्ता ?, गोयमा ! जहन्नेणं पलिओवमस्स असं-
 खेज्जइभागं असंखेज्जतिभागेण ऊणगं उक्कोसेण पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागं । ते णं भंते !
 मणुया कालमासे कालं किचा कहिं गच्छंति कहिं उववज्जंति ?, गोयमा ! ते णं मणुया छम्मासा-
 वसेसाउया मिहुणताइं पसवंति अउणासीइं राइंदियाइं मिहुणाइं सारक्खंति संगोवंति य, सार-
 खित्ता २ उस्ससित्ता निस्ससित्ता कासित्ता छीतित्ता अक्किट्ठा अब्वहिता अपरियाविया [प-
 लिओवमस्स असंखिज्जइभागं परियाविय] सुहंसुहेणं कालमासे कालं किच्चा अन्नयरेसु देवलोएसु

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ १५४ ॥

देवताए उववत्तारो भवन्ति, देवलोयपरिगहा णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाडसो ! ॥ कहि णं भंते ! दाहिणिछाणं आभासियमणुस्साणं आभासियदीवे णामं दीवे पणत्ते ? , गोयमा ! जंबू-
दीवे दीवे चुल्लहिमवंतस्स वासधरपव्वतस्स दाहिणपुरच्छिमिह्लातो चरिमंतातो लवणसमुदं-
तिन्नि जोयण० सेसं जहा एगुरुयाणं णिरवसेसं सब्वं ॥ कहि णं भंते ! ! दाहिणिछाणं णंगो-
लिमणुस्साणं पुच्छा, गोयमा ! जंबूदीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं चुल्लहिमवंतस्स वास-
धरपव्वयस्स उत्तरपुरच्छिमिह्लातो चरिमंतातो लवणसमुदं तिणिण जोयणसताइं सेसं जहा ए-
गुरुयमणुस्साणं ॥ कहि णं भंते ! दाहिणिछाणं वेसाणियमणुस्साणं पुच्छा, गोयमा ! जंबूदीवे
दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं चुल्लहिमवंतस्स वासधरपव्वयस्स दाहिणपच्चत्थिमिह्लाओ च-
रिमंताओ लवणसमुदं तिणिण जोयण० सेसं जहा एगुरुयाणं ॥ (सू० १११)

‘एगोरुयदीवस्स णं भंते !’ इत्यादि, एकोरुकद्वीपस्य णमिति पूर्ववत् भदन्त ! ‘कीदृशः’ क इव दृश्यः ‘आकारभावप्रत्यवतारः’ भूम्यादिस्वरूपसम्भवः प्रज्ञप्तः ? , भगवानाह—गौतम ! एकोरुकद्वीपे ‘बहुसमरमणीयः’ प्रभूतसमः सच्च रम्यो भूमिभागः प्रज्ञप्तः । ‘से जहानामए आलिंगणुक्खरेइ वा’ इत्यादिरुत्तरकुरुगमस्तावदनुसर्तव्यो यावदनुसञ्जनासूत्रं, नवरसत्र नानात्वभिदं—मनुष्या अष्टौ धनुःशतान्युच्छ्रिता वक्तव्याश्चतुःषष्टिः पृष्ठकरण्डकाः—पृष्ठवंशाः, बृहत्समाणानां हि ते बहवो भवन्ति, एकोनाशीतिं च रात्रिन्दिवानि स्वापत्यान्यनुपालयन्ति, स्थितिस्तेषां जघन्येन देशेनः पत्त्योपमासङ्ख्येयभागः, एतदेव व्याचष्टे—पत्त्योपमासङ्ख्येयभागान्यूनः, उत्कर्षतः

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या-
धि०
उद्देशः १
सू० १११

॥ १५४ ॥

परिपूर्णः पल्योपमासहस्रेयभागः ॥ 'कहि णं भंते!' इत्यादि, क भदन्त ! दाक्षिणात्यानामभाषिकमनुष्याणामभाषिकद्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः?, भगवानाह—गौतम ! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य दक्षिणेन—दक्षिणस्यां दिशि झुल्लहिमवतो वर्षधरपर्वतस्य पूर्व-साधरमान्तात् 'दक्षिणपूर्वेण' दक्षिणपूर्वस्यां दिशि लवणसमुद्रं झुल्लहिमवदंष्ट्राया उपरि त्रीणि योजनशतान्यवगाह्यात्रान्तरे दंष्ट्राया उपरि दाक्षिणात्यानामभाषिकमनुष्याणामभाषिकद्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः, शेषवक्तव्यता एकोरुकवद्वक्तव्या यावत्स्थितिसूत्रम् ॥ 'कहि णं भंते!' इत्यादि, क भवन्त ! दाक्षिणात्यानां नाङ्गोलिकद्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः?, भगवानाह—गौतम ! जम्बूद्वीपे द्वीपे मंदरस्य पर्वतस्य 'दक्षिणेन' दक्षिणस्यां दिशि झुल्लहिमवतो वर्षधरपर्वतस्य पाश्चात्याश्चरमान्ताद् 'दक्षिणपश्चिमेन' दक्षिणपश्चिमायां दिशि लवणसमुद्रं त्रीणि योजनशतान्यवगाह्यात्रान्तरे दंष्ट्राया उपरि दाक्षिणात्यानां नाङ्गोलिकमनुष्याणां नाङ्गोलिकद्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः, शेषं यथैकोरुकाणां तथा वक्तव्यं यावत्स्थितिसूत्रम् ॥ 'कहि णं भंते!' इत्यादि, क भदन्त ! वैशालिकमनुष्याणां वैशालिकद्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः?, भगवानाह—गौतम ! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य 'दक्षिणेन' दक्षिणस्यां दिशि झुल्लहिमवतो वर्षधरपर्वतस्य पाश्चात्याश्चरमान्ताद् 'उत्तरपश्चिमेन' उत्तरपश्चिमायां दिशि लवणसमुद्रं त्रीणि योजनशतान्यवगाह्यात्रान्तरे दंष्ट्राया उपरि वैशालिकमनुष्याणां वैशालिकद्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः, शेषमेकोरुकवद् वक्तव्यं यावत्स्थितिसूत्रम् ॥

कहि णं भंते! दाहिणिह्याणं हयकणमणुस्साणं हयकणदीवे णामं दीवे पणन्ते?, गोयमा! एगु-
 ख्यदीवस्स उत्तरपुरच्छिमिह्यातो चरिमंतातो लवणसमुद्रं चत्तारि जोयणसयाहं ओगाहिता
 एत्थ णं दाहिणिह्याणं हयकणमणुस्साणं हयकणदीवे णामं दीवे पणन्ते, चत्तारि जोयणसयाहं

आयामविक्रंभेणं वारस जोयणसया पद्दही किंचिसेसूणा परिक्रवेणं, से णं एगाए पडमवर-
वेतियाए अवसेसं जहा एगुरुयाणं । कहि णं भंते ! दाहिणिह्णानं गजकणमणुस्साणं पुच्छा, गो-
यमा ! आभासियदीवस्स दाहिणपुरच्छिमिह्णतो चरिमंतातो लवणसमुदं चत्तारि जोयणसताहं
सेसं जहा हयकण्णाणं । एवं गोकणमणुस्साणं पुच्छा । वेसाणितदीवस्स दाहिणपच्चत्थिमिह्णतो
चरिमंतातो लवणसमुदं चत्तारि जोयणसताहं सेसं जहा हयकण्णाणं । सङ्कलिकण्णाणं पुच्छा,
गोयमा ! णंगोलियदीवस्स उत्तरपच्चत्थिमिह्णतो चरिमंतातो लवणसमुदं चत्तारि जोयणसताहं
सेसं जहा हयकण्णाणं ॥ आतंसमुहाणं पुच्छा, हतकणयदीवस्स उत्तरपुरच्छिमिह्णतो चरिमंतातो
पंच जोयणसताहं ओगाहित्ता एत्थ णं दाहिणिह्णानं आयंसमुहमणुस्साणं आयंसमुहदीवे णामं
दीवे पणत्ते, पंच जोयणसयाहं आयामविक्रंभेणं, आसमुहाहं छ सया, आसकन्नाहं सत्त,
उक्कामुहाहं अट्ठ, घणदंताहं जाव नव जोयणसयाहं,—एगुरुयपरिक्रवेवो नव चेव सयाहं अडण-
पद्दाहं । वारसपद्दाहं हयकण्णाहं परिक्रवेवो ॥१॥ आयंसमुहाहं पन्नरसेकासीए जोयणसते किं-
चिचिसेसाधिए परिक्रवेणं, एवं एतेणं कमेणं उवउञ्जिऊण णेतत्त्वा चत्तारि चत्तारि एगपमाणा,
णाणत्तं ओगाहे, विक्रंभे परिक्रवे पढमबीततियचउक्काणं उग्गहो विक्रंभो परिक्रवेवो भणितो,
चउत्थचउक्के छजोयणसयाहं आयामविक्रंभेणं अट्टारसत्ताणउत्ते जोयणसते विक्रंभेणं । पंचम-

चउक्के सत्त जोयणसताइं आयामविक्खंभेणं बावीसं तेरसोत्तरे जोयणसए परिक्खेवेणं । छट्ठचउक्के
 अट्ठजोयणसताइं आयामविक्खंभेणं पणुवीसं गुणतीसजोयणसए परिक्खेवेणं । सत्तमचउक्के नव-
 जोयणसताइं आयामविक्खंभेणं दो जोयणसहस्साइं अट्ठ पणयाले जोयणसए परिक्खेवेणं ।
 जस्स य जो विक्खंभो उग्गहो तस्स तत्तिओ चेव । पढमाइयाण परिरतो जाण सेसाण अ-
 हिओ उ ॥ १ ॥ सेसा जहा एगुरुयदीवस्स जाव सुद्धदंतदीवे देवलोकपरिग्गहा णं ते मणुयगणा
 पणत्ता समणाउसो ! ॥ कहि णं भंते ! उत्तरिह्छाणं एगुरुयमणुस्साणं एगुरुयदीवे णामं दीवे प-
 णत्ते?, गोयमा ! जंबूदीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरेणं सिहरिस्स वासधरपव्वयस्स उत्तर-
 पुरच्छिमिह्छाओ चरिमंताओ लवणसमुइं तिण्ण जोयणसताइं ओगाहित्ता एवं जहा दाहिणि-
 ह्छाण तथा उत्तरिह्छाण भाणितव्वं, णवरं सिहरिस्स वासहरपव्वयस्स विदिसासु, एवं जाव
 सुद्धदंतदीवेत्ति जाव सेत्तं अंतरदीवका ॥ (सू० ११२) । से किं तं अकम्मभूमगमणुस्सा?, २
 तीसविधा पणत्ता, तंजहा—पंचहिं हेमवएहिं, एवं जहा पणवणापदे जाव पंचहिं उत्तरकुरुहिं,
 सेत्तं अकम्मभूमगा । से किं तं कम्मभूमगा?, २ पणरसविधा पणत्ता, तंजहा—पंचहिं भर-
 हेहिं पंचहिं एरवएहिं पंचहिं महाविदेहेहिं, ते समासतो दुविहा पणत्ता, तंजहा—आयरिया
 मिलेच्छा, एवं जहा पणवणापदे जाव सेत्तं आयरिया, सेत्तं गब्भवक्कंतिया, सेत्तं मणुस्सा ॥ (सू० ११३)

‘कहि णं भंते !’ इत्यादि, क भदन्त ! ह्यकर्णमनुष्याणां ह्यकर्णद्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः ? , भगवानाह—गौतम ! एकोरुकद्वीपस्य पूर्वस्माच्चरमान्ताद् उत्तरपूर्वस्यां दिशि लवणसमुद्रं चत्वारि योजनशतान्यवगाह्यात्रान्तरे क्षुल्लहिमवदंप्रया उपरि जम्बूद्वीपवेदिकान्तादपि चतुर्योजनशतान्तरे दाक्षिणात्यानां ह्यकर्णमनुष्याणां ह्यकर्णद्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः, स च चत्वारि योजनशतान्यायामविष्कम्भेन द्वादश पञ्चपष्ठानि योजनशतानि किञ्चिद्विशेषाधिकानि परिक्षेपेण, शेषं यथैकोरुकमनुष्याणां । एवमाभाषिकद्वीपस्य पूर्वस्माच्चरमान्ता-द्वक्षिणपूर्वस्यां दिशि चत्वारि योजनशतानि लवणसमुद्रमवगाह्यात्रान्तरे क्षुल्लहिमवदंप्रया उपरि जम्बूद्वीपवेदिकान्ताच्चतुर्योजनशतान्तरे गजकर्णमनुष्याणां गजकर्णो द्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः, आयामविष्कम्भपरिधिपरिमाणं ह्यकर्णद्वीपवत् । नाङ्गोलिकद्वीपस्य पश्चिमाच्चर-मान्ताद्वक्षिणपश्चिमेन चत्वारि योजनशतानि लवणसमुद्रमवगाह्यात्रान्तरे क्षुल्लहिमवदंप्रया उपरि जम्बूद्वीपवेदिकान्ताच्चतुर्योजनशतान्तरे गोकर्णमनुष्याणां गोकर्णद्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः, आयामविष्कम्भपरिधिपरिमाणं ह्यकर्णद्वीपवत् । वैशालिकद्वीपस्य पश्चिमाच्चरमान्ताद् उत्तरपश्चिमायां दिशि लवणसमुद्रमवगाह्य चत्वारि योजनशतानि अत्रान्तरे क्षुल्लहिमवदंप्रया उपरि जम्बूद्वीपवेदिकान्ताच्चतुर्योजनशता-न्तरे दाक्षिणात्यानां शङ्कुलीकर्णमनुष्याणां शङ्कुलीकर्णद्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः, आयामविष्कम्भपरिधिपरिमाणं ह्यकर्णद्वीपवत्, पद्म-वरवेदिकावनपण्डमनुष्यादिस्वरूपं च समस्तमेकोरुकद्वीपवत् । एवमेतेनाभिलोपेनामीपां ह्यकर्णोदीनां चतुर्णां द्वीपानां परतो यथाक्रमं पूर्वोत्तरादिविदिक्षु पञ्च योजनशतानि लवणसमुद्रमवगाह्य पञ्चयोजनशतायामविष्कम्भा एकाशीत्यधिकपञ्चदशयोजनशतपरिक्षेपाः पद्मव-रवेदिकावनपण्डमण्डितवाह्यप्रदेशा जम्बूद्वीपवेदिकान्तात्पञ्चयोजनशतप्रमाणान्तरा आदर्शमुखमेण्डमुखायोमुखगोमुखनामानश्चत्वारो द्वीपा वक्तव्याः, तद्यथा—ह्यकर्णस्य परत आदर्शमुखो गजकर्णस्य परतो मेण्डमुखो गोकर्णस्य परतो शङ्कुलीकर्णस्य परतो गोमुखः ।

एतेषामप्यादशमुखादीनां चतुर्णां द्वीपानां परतो भूयोऽपि यथाक्रमं पूर्वोत्तरादिविदिक्षु प्रत्येकं लवणसमुद्रं षट् षड् योजनशतान्यवगाह्य
 पद्भ्योजनशतायामविष्कम्भाः सप्तनवत्यधिकाष्टादशयोजनशतपरिक्षेपाः पद्मवरवेदिकावनपण्डमण्डितपरिसरा जम्बूद्वीपवेदिकान्तात् पद्भ्यो-
 जनशतप्रमाणान्तरा अश्वमुखहस्तिमुखसिंहमुखव्याघ्रमुखनामानश्चत्वारो द्वीपा वक्तव्याः, तद्यथा—आदर्शमुखस्य परतोऽश्वमुखः, मेण्डमु-
 रस्य परतो हस्तिमुखः, अयोमुखस्य परतः सिंहमुखः, गोमुखस्य परतो व्याघ्रमुखः । एतेषामश्वमुखादीनां चतुर्णां द्वीपानां परतो य-
 थाक्रमं पूर्वोत्तरादिविदिक्षु प्रत्येकं सप्त सप्त योजनशतानि लवणसमुद्रमवगाह्य सप्तयोजनशतायामविष्कम्भास्त्रयोदशाधिकद्वाविंशतियोज-
 नशतपरिरयाः पद्मवरवेदिकावनपण्डसमवगूढाः जम्बूद्वीपवेदिकान्तात्सप्तयोजनशतप्रमाणान्तरा अश्वकर्णहरिकर्णकर्णकर्णप्रावरणनामा-
 नश्चत्वारो द्वीपा बोध्याः, तद्यथा—अश्वमुखस्य परतो हरिकर्णः सिंहमुखस्य परतोऽश्वकर्णः व्याघ्रमुखस्य परतः
 कर्णप्रावरणः, तत एतेषामप्यश्वकर्णादीनां चतुर्णां द्वीपानां परतो यथाक्रमं पूर्वोत्तरादिविदिक्षु प्रत्येकमष्टौ अष्टौ योजनशतानि लवण-
 समुद्रमवगाह्याष्टयोजनशतायामविष्कम्भा एकोनत्रिंशदधिकपञ्चविंशतियोजनशतपरिक्षेपाः पद्मवरवेदिकावनखण्डमण्डितपरिसरा जम्बू-
 द्वीपवेदिकान्तादष्टयोजनशतप्रमाणान्तरा उल्कामुखमेघमुखविद्युन्मुखविद्युद्दन्ताभिधानाश्चत्वारो द्वीपा वक्तव्याः, तद्यथा—अश्वकर्णस्य
 परत उल्कामुखः हरिकर्णस्य परतो मेघमुखः अकर्णस्य परतो विद्युन्मुखः कर्णप्रावरणस्य परतो विद्युद्दन्तः, एतेषामप्युल्कामुखादीनां
 चतुर्णां द्वीपानां परतो यथाक्रमं पूर्वोत्तरादिविदिक्षु प्रत्येकं नव नव योजनशतानि लवणसमुद्रमवगाह्य नवनवयोजनशतायामविष्कम्भाः
 पञ्चचत्वारिंशदधिकाष्टाविंशतियोजनशतपरिक्षेपाः पद्मवरवेदिकावनखण्डसमवगूढा जम्बूद्वीपवेदिकान्तात् नवयोजनशतप्रमाणान्तरा
 घनदन्तलष्टदन्तगूढदन्तशुद्धदन्तनामानश्चत्वारो द्वीपाः, तद्यथा—उल्कामुखस्य परतो घनदन्तः मेघमुखस्य परतो लष्टदन्तः विद्युन्मु-

खस्य परतो गूढदन्तः विद्युद्दन्तस्य परतः शुद्धदन्तः । एतेषामेव द्वीपानामवगाहायामविष्कम्भपरिरयपरिमाणसङ्ग्रहाथाषट्कमाह—“प-
ढमंभि त्तिन्नि उ सया सेसाण सउत्तरा नव उ जाव । ओगाहं विक्खंभं दीवाणं परिरयं वोच्छं ॥ १ ॥ पढमचउक्कपरिरया बीयच-
उक्कस्स परिरओ अहिओ । सोलेहिं तिहि उ जोयणसएहिं एमेव सेसाणं ॥ २ ॥ एगोरुयपरिखेवो नव चेव सयाइं अउणपण्णाइं ।
वारस पण्णट्ठाइं ह्यकण्णणं परिक्खेवो ॥ ३ ॥ पणरस एक्कासीया आयंसमुहाण परिरओ होइ । अट्टार सत्तनउया आसमुहाणं
परिक्खेवो ॥ ४ ॥ बानीसं तेराइं परिखेवो होइ आसकन्नाणं । पणुवीस अउणतीसा उक्कासुहपरिरओ होइ ॥ ५ ॥ दो चेव सहस्साइं अट्टेव
सया हवंति पणयाला । घणदंतदीवाणं विसेसमहिओ परिक्खेवो ॥ ६ ॥” व्याख्या—प्रथमे द्वीपचतुष्के चिन्त्यमाने त्रीणि योजनशतान्यव-
गाहनां—लवणसमुद्रावगाहं विष्कम्भं च, विष्कम्भग्रहणादायामोऽपि गृह्यते तुल्यपरिमाणत्वात्, जानीहि इति क्रियाशेषः, शेषाणां
द्वीपचतुष्कानां शतोत्तराणि त्रीणि शतानि अवगाहनाविष्कम्भं तावज्जानीयाद् यावन्नव शतानि, तद्यथा—द्वितीयचतुष्के चत्वारि
शतानि, तृतीये पञ्च शतानि, चतुर्थे षट् शतानि, पञ्चमे सप्त शतानि, षष्ठेऽष्टौ शतानि, सप्तमे नव शतानि, अत ऊर्ध्वं द्वीपानामेकोरु-
प्रभृतीनां ‘परिरयं’ परिरयप्रमाणं वक्ष्ये । प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति—“पढमचउक्के’त्यादि, ‘प्रथमचतुष्के परिरयात्’ प्रथमद्वीपच-
तुष्के परिरयपरिमाणात् द्वितीयचतुष्कस्य—द्वितीयद्वीपचतुष्टयस्य परिरयः—परिरयपरिमाणमधिकः षोडशैः षोडशोत्तरैस्त्रिभिर्योजनशतैः;
‘एवमेव’ अनेनैव प्रकारेण शेषाणां ‘द्वीपानां’ द्वीपचतुष्कानां परिरयपरिमाणमधिकं पूर्वपूर्वचतुष्कपरिरयपरिमाणादवसातव्यम्, एतदेव
चैतेन दर्शयति—‘एकोरुये’त्यादि ‘एकोरुकपरिक्षेपे’ एकोरुकोपलक्षितप्रथमद्वीपचतुष्कपरिक्षेपे नव शतानि एकोनपञ्चाशानि—एको-
नपञ्चाशदधिकानि । ततस्त्रिपु योजनशतेषु षोडशोत्तरेषु प्रक्षिप्तेषु ‘ह्यकण्णण’मिति वचनात् ह्यकर्णप्रसुलाणां द्वितीयानां चतुर्णां

द्वीपानां परिक्षेपो भवति, स च द्वादश योजनशतानि पञ्चपटानि-पञ्चषष्ट्यधिकानि । तत्रापि त्रिषु योजनशतेषु षोडशोत्तरेषु प्रक्षिप्तेषु 'आर्यसमुहाणं'ति आदर्शमुखप्रमुखाणां तृतीयानां चतुर्णां द्वीपानां परिरथपरिमाणं भवति, तच्च पञ्चदश योजनशतान्येकाशीत्यधिकानि । ततो भूयोऽपि त्रिषु योजनशतेषु षोडशोत्तरेषु प्रक्षिप्तेषु 'आसमुहाणं'ति अश्वमुखप्रभृतीनां चतुर्थानां चतुर्णां द्वीपानां परिक्षेपः; तद्यथा-अष्टादश योजनशतानि सप्तनवत्यधिकानि । तेष्वपि त्रिषु योजनशतेषु षोडशोत्तरेषु प्रक्षिप्तेषु 'आसकण्ठाणं'ति अश्वकर्णप्रमुखाणां पञ्चानां चतुर्णां द्वीपानां परिक्षेपो भवति, तद्यथा-द्वाविंशतियोजनशतानि त्रयोदशानि-त्रयोदशधिकानि । ततो भूयोऽपि त्रिषु योजनशतेषु षोडशोत्तरेषु प्रक्षिप्तेषु 'उल्कामुखपरिरथः' उल्कामुखषष्ठद्वीपचतुष्कपरिरथपरिमाणं भवति, तद्यथा-पञ्चविंशतियोजनशतानि एकोनत्रिंशदधिकानि । ततः पुनरपि त्रिषु योजनशतेषु षोडशोत्तरेषु प्रक्षिप्तेषु 'घनदन्तद्वीपस्य' (पानां) घनदन्तप्रमुखसप्तमद्वीपचतुष्कस्य परिक्षेपः; तद्यथा-द्वे सहस्रे अष्टौ शतानि पञ्चचत्वारिंशानि-पञ्चचत्वारिंशदधिकानि 'विसेसमहिओ' इति किञ्चिद्विशेषाधिकः अधिकृतः परिक्षेपः; पञ्चचत्वारिंशानि किञ्चिद्विशेषाधिकानीति भावार्थः; इदं च पदमन्तेऽभिहितत्वात्सर्वत्राप्यभिसम्बन्धनीयं, तेन सर्वत्रापि किञ्चिद्विशेषाधिकमुक्तरूपं परिरथपरिमाणमवसातव्यं । तदेवमेते हिमवति पर्वते चतसृषु विदिक्षु व्यवस्थिताः सर्वसङ्ख्ययाऽष्टाविंशतिः; एवं हिमवतुत्यवर्णप्रमाणपद्मद्भ्रमाणायामविष्कम्भवागा-ःषुण्डरीकद्भ्रदोपशोभिते शिखरिण्यपि पर्वते लवणोद्गार्णवजलसंस्पर्शोद्गारभ्य यथोक्तप्रमाणान्तराश्चतसृषु विदिक्षु एकोरुकादिनामानोऽश्वाणान्तरालायामविष्कम्भा अष्टाविंशतिसङ्ख्या द्वीपा वेदितव्याः; तथा चाह—'कहि णं भंते ! उत्तरिल्लणं एगोरुयमणुस्साणं एगोरुयदीवे णामं दीवे पण्णत्ते ?; गोयमा ! जंबुद्वीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरेणं सिहरिपव्वयस्स पुरच्छिमिल्लओ चरिमंताओ

लवणसमुद्रं तिन्नि ज्योणसयाई ओगाहिता तत्थ णं उंत्तरिह्णणं एगोरुयमणुस्साणं एगोरुयदीवे नामं दीवे पणत्से” इत्यादि सर्वं तदेव, नवरसुत्तरेण विभापा कर्त्तव्या, सर्वसङ्ख्यया षट्पञ्चाशदन्तरद्वीपाः, उपसंहारमाह—‘सेत्तमंतरदीवगा’ते एतेऽन्तरद्वीपकाः । अकर्मभूमकाः कर्मभूमकाश्च यथा प्रज्ञापनायां प्रथमे प्रज्ञापनाव्ये पदे तथैव वक्तव्या यावत् ‘सेत्तं चरित्तारिया सेत्तं मणुस्सा’ इति पदम्, इह तु ग्रन्थगौरवभयान्न लिख्यत इति, उपसंहारमाह—‘सेत्तं मणुस्सा’ त एते मनुष्याः ॥ तदेवमुक्ता मनुष्याः, सम्प्रति देवानभिधिसुराह—

से किं तं देवा?, देवा चउच्चिहा पणत्ता, तंजहा-भवणवासी वाणमंतरा जोइसिया वेमाणिया (सू० ११४) से किं तं भवणवासी?, २ दसविहा पणत्ता, तंजहा-असुरकुमारा जहा पणवणापदे देवाणं भेओ तथा भाणितव्वो जाव अणुत्तरोववाइया पंचविधा पणत्ता, तंजहा-विजयवेजयंत जाव सब्वट्टसिद्धगा, सेत्तं अणुत्तरोववातिया ॥ (सू० ११५) कहि णं भंते! भवणवासिदेवाणं भवणा पन्नत्ता?, कहि णं भंते! भवणवासी देवा परिवसंति?, गोयमा! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए असीउत्तरज्योणसयसहस्रबाहल्लाए, एवं जहा पणवणाए जाव भवणवासाइता, त(ए)त्थ णं भवणवासीणं देवाणं सत्त भवणकोडीओ वावत्तरि भवणावाससयसहस्सा भवंत्तित्तिमक्खाता, तत्थ णं बहवे भवणवासी देवा परिवसंति-असुरा नाग सुवन्ना य जहा पणवणाए जाव चिहरंति ॥ (सू० ११६) कहि णं भंते! असुरकुमाराणं देवाणं भवणा प०?, पुच्छा, एवं जहा पणवणाठाणपदे

जाव विहरंति ॥ कहि णं भंते ! दाहिणिह्लाणं असुरकुमारदेवाणं भवणा पुच्छा, एवं जहा ठाण-
पदे जाव चमरे, तत्थ असुरकुमारिंदे असुरकुमाराया परिवसति जाव विहरति ॥ (सू० ११७)

‘से किं त’ मित्यादि, अथ के ते देवाः ?, सूरिराह—देवाश्चतुर्विधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—भवनवासिनो वानमन्तरा ज्योतिष्का वैमा-
निकाः, अमीषां च शब्दानां व्युत्पत्तिर्यथा प्रज्ञापनाटीकायां तथा वेदितव्या ॥ ‘से किं त’मित्यादि, अथ के ते भवनवासिनः ?,
सूरिराह—भवनवासिनो दशविधाः प्रज्ञप्ताः, एवं देवानां प्रज्ञापनागतप्रथमप्रज्ञापनाख्यपद इव तावक्केदो वक्तव्यो यावत्सर्वार्थदेवा इति ॥
सम्प्रति भवनवासिनां देवानां भवनवसनप्रतिपादनार्थमाह—‘कहि णं भंते !’ इत्यादि, क भदन्त ! भवनवासिनां देवानां भवनानि
प्रज्ञप्तानि ?, क भदन्त ! भवनवासिनो देवाः परिवसन्ति ?, भगवानाह—नौतम ! ‘इमीसे ण’मित्यादि, ‘अस्याः’ प्रत्यक्षत उपल-
भ्यमानाया यत्र वयमास्महे रत्नप्रभायाः. गृथिव्याः ‘अशीत्युत्तरयोजनशतसहस्रबाहल्यायाः’ अशीत्युत्तरम्—अशीतिसहस्राधिकं
योजनशतसहस्रं बाहल्यं—पिण्डभावो यस्याः सा तथा, तस्या उपर्येकं योजनसहस्रमवगाह्याधस्तादेकं योजनसहस्रं वर्जयित्वा मध्ये
‘अष्टसप्तते’ अष्टसप्ततिसहस्राधिके योजनशतसहस्रे, ‘अत्र’ एतस्मिन् स्थाने भवनवासिनां देवानां सप्त भवनकोटयो द्विसप्ततिर्भ-
वनावासशतसहस्राणि भवन्तीति आख्यातानि मया शैषैश्च तीर्थकृद्भिः, तत्र सप्तकोट्यादिभावनैवं—चतुःपष्टिः शतसहस्राणि भव-
नानामसुरकुमाराणां चतुरशीतिः शतसहस्राणि नागकुमाराणां द्विसप्ततिः शतसहस्राणि सुवर्णकुमाराणां षण्णवतिः शतसहस्राणि
वायुकुमाराणां, द्वीपकुमारादीनां पण्णां प्रत्येकं पट्सप्ततिः शतसहस्राणि भवनानां, ततः सर्वसङ्ख्यया यथेकं भवनसङ्ख्यानं भवति ।
‘ते णं भवणा’ इत्यादि, तानि, सूत्रे पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात्, णमिति वाक्यालङ्कारे भवनानि बहिः ‘वृत्तानि’ वृत्ताकाराणि अन्तः

समचतुरस्राणि अधस्तलभागेषु पुनरुत्कर्णिकासंस्थितानि, 'भवणवणओ भाणियव्वो जहा ठाणपदे जाव पडिरूवा' इति, उक्तप्रकारेण भवनवर्णको भणितव्यो यथा प्रज्ञापनायां द्वितीये स्थानाख्ये पदे, स च तावद् यावत् 'पडिरूवा' इति पदं, स शैवम्—'अफिण्णंतरविउलंगंभीरखायपरिखा पागारट्टालयकवाडतोरणपडिडुवारदेसभागा जंतसयधिघुसलमुसंढिपरिवारिया अंजोब्झा मयाजना सयागुत्ता अउयालकोट्टरइया अउयालकयवणमाला खेमा सिवा किंकरअमरदंडोवरक्खिया लाउल्लोइयमहिया गोसीससरसरत्तचंदणइरइिण्णपंचंगुलितला उवचियचंदणकलसा चंदणघडसुकयतोरणपडिडुवारदेसभागा आसत्तोसत्तविउलवट्टवगघारियम-इदामकलावा पंचवणणसरसमुक्कपुण्जेवयारकलिया कालागुरुपवरकुंदुरुक्कतुरुक्कधूमयमयर्थंगंधुद्धुयाभिरामा सुगन्धवरंगंधंगंधिया गंधवट्टिभूया अच्छरगणसंधसंविक्किणा दिव्वतुडियसइसंपणदिया सव्वरयणामया अच्छा सण्हा लण्हा घट्टा मट्टा नीरया निम्मला निपंपका निपंकउच्छाया सपपभा समिरीया सउज्जोया पासार्इया दरसणिजा अभिरूवा पडिरूवा" इति, अस्य व्याख्या—उत्की-र्णमिव उत्कीर्णं अतीव व्यक्तमिति भावः, उत्कीर्णमन्तरं यासां खातपरिखानां ता उत्कीर्णान्तराः किमुक्तं भवति?—खातानां परि-खाणां च स्पष्टवैचित्तयोन्मीलनार्थमपान्तराले महती पाली समस्तीति, खातानि च परिखाश्च खातपरिखाः उत्कीर्णान्तरा विपुला—विस्तीर्णा गम्भीरा—अलब्धमध्यभागाः खातपरिखा येषुं भवनानां परितस्तानि उत्कीर्णान्तरविपुलगम्भीरखातपरिखानि, खातपरिखाणां चायं प्रतिविशेषः—परिखा उपरि विशालाऽधः सङ्कुचिता, खातं तूभयत्रापि सममिति, 'पागारट्टालककवाडपडिडुवारदेसभागा' इति प्रतिभवनं प्राकारेषु अट्टालककपाटतोरणप्रतिद्वाराणि—अट्टालककपाटतोरणप्रतिद्वाररूपा देशभागा—देशविशेषा येषु तानि प्राका-राट्टालककपाटतोरणप्रतिद्वारदेशभागानि, तत्राट्टालकाः—प्राकारस्योपरि भूत्याश्रयविशेषाः कपाटानि—प्रतोलीद्वारसत्कानि, एतेन प्रतोल्यः

सर्वत्र सूचिता अन्यथा कपाटानामसम्भवात्, तोरणानि-प्रतीतानि, तानि च प्रतोलीद्वारेषु, प्रतिद्वाराणि-मूलद्वारापान्तरालवर्तीनि लघुद्वाराणि । तथा 'जंतसयग्धिमुसलमुसंढिपरिवारिया' इति यन्त्राणि-नानाप्रकाराणि शतत्रयो-महायष्टयो महाशिला वा याः पातिताः सत्यः पुरुषाणां शतानि व्रन्ति मुशलानि-प्रतीतानि मुषण्ठयः-शस्त्रविशेषास्तैः परिवारितानि-समन्ततो वेष्टितानि अत एवायोध्यानि-परैर्योद्धुमशक्यानि अयोध्यत्वादेव 'सदाजयानि' सदा-सर्वकालं जयो येषु तानि सदाजयानि सर्वकालं जयवन्तीति भावः, तथा सदा-सर्वकालं गुप्तानि ग्रहरणैः पुरुषैश्च योद्धुभिः सर्वतः-समन्ततो निरन्तरं परिवारिततया परेषामसहमानानां मना-गपि प्रवेशासम्भवात् 'अडयालकोट्टुरइया' इति अष्टाचत्वारिंशद्भित्तिचिह्नकलिताः कोष्ठका-अपवरका रचिताः स्वयमेव रचनां प्राप्ता येषु तान्यष्टाचत्वारिंशत्कोष्ठकरचितानि, सुखादिदर्शनात्पाक्षिको निष्ठान्तस्य परनिपातः, तथाऽष्टाचत्वारिंशद्भित्तिचिह्नवि-च्छित्तयः कृता वनमाला येषु तानि अष्टचत्वारिंशत्कृतवनमालानि, अन्ये त्वभिदधति-अडयालशब्दो देशीवचनात् प्रशंसावाची, ततोऽयमर्थः- 'प्रशस्तकोष्ठकरचितानि प्रशस्तकृतवनमालानी'ति तथा 'क्षेमाणि' परकृतोपद्रवरहितानि, 'शिवानि' सदा मन्त्रलोपेतानि, तथा किङ्कराः-किङ्करभूता येऽमरासौर्दण्डैः कृत्वा उपरक्षितानि-सर्वतः समन्ततो रक्षितानि किङ्करामरदण्डोपरक्षि-तानि, 'लाउल्लोइयमहिया' इति लाइयं नाम यद्भूमेर्गोमयादिना उपलेपनम् 'उल्लोइयं' कुड्यानां मालस्य सेटिकादिभिः संमृष्टी-करणं लाइयोल्लोइयाभ्यां महितानि-पूजितानि लाइयोल्लोइयमहितानि, तथा गोशीर्षेण-गोशीर्षनामकेन चन्दनेन सरसरक्तचन्दनेन च दर्दरेण-वहलेन चपेटाप्रकारेण वा दत्ताः पञ्चाङ्गुलयस्तला-हस्तका येषु तानि गोशीर्षसरसरक्तचन्दनदर्दरदत्तपञ्चाङ्गुलितलानि, तथा उपनिता-निवेशिताः चन्दनकलशा-मङ्गल्यकलशा येषु तानि उपचितचन्दनकलशानि, 'चंदणघडसुकथतोरणपडिदुवारदेसमागा'

इति चन्दनघटैः—चन्दनकलशैः सुकृतानि शोभितानीति तात्पर्यार्थः यानि तोरणानि तानि चन्दनघटसुकृतानि तोरणानि प्रतिद्वार-
देशभागं—द्वारदेशभागे येषु तानि चन्दनघटसुकृततोरणप्रतिद्वारदेशभागानि, तथा 'आसत्तोसत्तविपुलवद्वघारियमल्लदामक-
लावा' इति आ—अवाङ् अधोभूमौ सक्त—आसक्तो भूमौ लग्न इत्यर्थः ऊर्द्ध्वं सक्त उत्सक्तः उल्लोचतले उपरि संबद्ध इत्यर्थः
विपुलो—विस्तीर्णो वृत्तो—वर्तुलः 'वघारिय' इति प्रलम्बितो माल्यदामकलापः—पुष्पमालासमूहो येषु तानि आसक्तोत्सक्तविपुलवृत्त-
प्रलम्बितमाल्यदामकलापानि, तथा पञ्चवर्णेन सुरभिणा—सुरभिगन्धेन मुक्तेन—क्षितेन पुष्पपुञ्जलक्षणेनोपचारेण—पूजया कलितानि
पञ्चवर्णसुरभिमुक्तपुष्पपुञ्जोपचारकलितानि, तथा कालागुरुः—प्रसिद्धः प्रवरः—प्रधानः कुन्दुरुष्कः—चीडा तुरुष्कं—सिल्हकं कालागुरुश्च
प्रवरकुन्दुरुष्कतुरुष्के च कालागुरुप्रवरकुन्दुरुष्कतुरुष्काणि तेषां धूपस्य यो मधमघायमानो गन्ध उद्धूत—इतस्ततो विप्रसृतस्तोनाभि-
रामाणि—रमणीयानि कालागुरुप्रवरकुन्दुरुष्कतुरुष्कधूपमधमघायमानगन्धोद्धुताभिरामाणि, तथा शोभनो गन्धो येषां ते सुगन्धाः ते
च ते वरगन्धाश्च—वासाः सुगन्धवरगन्धास्तेषां गन्धः स एष्वस्तीति सुगन्धवरगन्धगन्धिकानि 'अतोऽनेकस्वरा'द्वितीकप्रलयः, अत
एव गन्धवर्त्तिभूतानि, सौरभ्यातिशयाद् गन्धद्रव्यगुटिकाकल्पानीति भावः, तथाऽप्सरोगणानां सङ्घः—समुदायस्तेन सम्यग्—रमणीय-
तथा विक्रीर्णानि—व्याप्तानि अप्सरोगणसङ्घविक्रीर्णानि, तथा दिव्यानामातोद्यानां—वेणुवीणासृदङ्गानां ये शब्दास्तैः संप्रणदितानि—सम्य-
कश्रोत्रमनोहारितया प्रकर्षेण सर्वकालं नदितानि—शब्दवन्ति दिव्यत्रुटितशब्दसंप्रणदितानि सर्वरत्नमयानि—सर्वालना सामस्येन रत्न-
मयानि न त्वेकदेशेन सर्वरत्नमयानि—समस्तरत्नमयानि अच्छानि—आकाशस्फटिकवदतिस्वच्छानि श्लक्ष्णानि—श्लक्ष्णपुद्गलस्कन्धनिष्प-
न्नानि श्लक्ष्णदलनिष्पन्नपटवत् लण्हानि—मसृणानि घुण्टितपटवत् 'घट्टा' इति घुष्टानीव घुष्टानि खरशानया पाषाणप्रतिमावत्, 'मट्टा'

इति मृष्टानीत्र मृष्टानि सुकुमारशानया पापाणप्रतिमावेव, अत एव नीरजांसि स्वाभाविकरजोरहितत्वात् 'निर्मलानि' आगन्तुकम-
लासम्भवात् 'निष्पङ्कानि' कलङ्कविकलानि कर्दमरहितानि वा 'निष्कङ्कटा-निष्कवचा निरावरणा निरु-
पयातेति भावार्थः छाया-दीप्तिर्येषां तानि निष्कङ्कटच्छायानि 'सप्रभाणि' स्वरूपतः प्रभावन्ति 'समरीचीनि' वह्निर्विनिर्गतकिरण-
जालानि 'सोद्द्योतानि' वह्निर्येवस्थितवस्तुस्तोमप्रकाशकराणि 'प्रासादीयानि' प्रसादाय-मनःप्रसत्तये हितानि मनःप्रसत्तिका-
रीणीति भावः; तथा 'दर्शनीयानि' दर्शनयोग्यानि यानि पश्यतश्छुषी न श्रमं गच्छत इति भावः, 'अभिरूवा' इति अभि-सर्वेषां
द्रष्टृणां मनःप्रसादानुकूलतयाऽभिसुखं रूपं येषां तानि अभिरूपाणि-अत्यन्तकमनीयानीत्यर्थः अत एव 'पडिरूवा' इति प्रतिविशिष्टं रूपं
येषां तानि प्रतिरूपाणि, अथवा प्रतिक्षणं नवं नवमिव रूपं येषां तानि प्रतिरूपाणि ॥ तदेवं भवन्स्वरूपमुक्तमिदानीं यत्पृष्टं 'क भवन्त !
भवन्वासिनो देवाः परिवसन्ती'ति तत्रोत्तरमाह- 'तत्थ णं बहवे भवणवासी देवा परिवसन्ति असुरा नागा भेदो भाणि-
यव्वो जाव विहरन्ति एवं जा ठाणपदे वत्तव्वया सा भाणियव्वा जाव चमरेणं असुरकुमारिंदे असुरकुमाराराया परिवस-
इ' इति, 'तत्र' तेष्वनन्तरोदितस्वरूपेषु भवनेषु बहवो भवन्वासिनो देवाः परिवसन्ति, तानेव जातिभेदत आह- 'असुरा नागा' इ-
त्यादि यावत्करणादेवं परिपूर्णः पाठः- "असुरा नाग सुवण्णा विज्जू अग्गी य दीव उदही य विसिपवणथणियनामा दसहा एए भवणवा-
सी ॥ १ ॥ चूडामणिमडडरयणा १ भूसणनागफण २ गरुल ३ वइर ४ पुण्णकलसअंकउप्फेस ५ सीह ६ ह्यवर ७ गय ८ मगरंक-
९ वरवद्धमाण १० निजुत्तचित्तचिधगया सुरूवा महिड्डीया महज्जुइया महायसा महाणुभागा महासोक्खा हारविराइयवच्छा
कउगवुडियधंभियमुया अंगयकुंडलमट्टगंडतलकण्णा पीढधारी विचित्तहत्थाभरणा विचित्तमालामउली (मउडा) कल्लणगपवरवत्थप-

रिहिया कल्लाणगपवरमह्माणुलेवणवरा भासुरवोदी पलंववणमालधरा दिव्वेणं वण्णेणं दिव्वेणं गंधेणं दिव्वेणं फासेणं दिव्वेणं संघय-
णेणं दिव्वाए इड्डीए दिव्वाए जुईए दिव्वाए पहाए दिव्वाए छायाए दिव्वाए अच्चीए दिव्वेणं तेएणं दिव्वाए लेस्साए दस दिसाओ
उज्जीवेमाणा, ते णं तत्थ साणं २ भवणावाससयसहस्साणं साणं साणं सामाणियसाहस्सीणं साणं साणं तायत्तीसगाणं साणं साणं
लोगपालाणं साणं २ अगमहिसीणं साणं २ अणीयाणं साणं साणं अणियाहिर्वहंणं साणं २ आयरक्खदेवसाहस्सीणं अण्णेसिं च
बहूणं भवणवासीणं देवाणं देवीण य आहेवच्चं पोरेवच्चं सामित्तं भट्टित्तं महयरगत्तं आणाईसरसेणावच्चं कारेमाणा पालेमाणा महया-
ऽऽहयनट्टीयवाइयतंतीतलतालघणमुंडंगपडुप्पवाइयरवेणं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरंति' अस्य व्याख्या—'असुराः' असु-
रकुमाराः, एवं नागकुमाराः सुवर्णकुमारा विद्युत्कुमारा अभिकुमारा द्वीपकुमारा उदधिकुमारा द्विकुमाराः पवनकुमाराः स्तनितकु-
माराः, 'दशधा' दशप्रकाराः 'एते' अनन्तरोदिता असुरकुमारादयो भवनवासिनो यथाक्रमं चूडामणिसुकुटरत्नभूषणनियुक्तनाग-
स्फटादिविचित्रचिह्नगताश्च, तथाहि—असुरकुमारा भवनवासिनश्चूडामणिसुकुटरत्नाः, चूडामणिर्नाम सुकुटे रत्नं चिह्नभूतं येषां ते तथा,
नागकुमारा भूषणनियुक्तनागस्फटारूपचिह्नधराः, सुवर्णकुमाराः भूषणनियुक्तगरुडरूपचिह्नधराः, विद्युत्कुमाराः भूषणनियुक्तवज्ररूपचि-
ह्नधराः, वज्रं नाम शकस्यायुधं, अभिकुमारा भूषणनियुक्तपूर्णकलशरूपचिह्नधराः, द्वीपकुमारा भूषणनियुक्तसिंहरूपचिह्नधराः, उदधिकु-
मारा भूषणनियुक्तहयररूपचिह्नधारिणः, द्विकुमारा भूषणनियुक्तगरुडरूपचिह्नधारिणः, वायुकुमारा भूषणनियुक्तमकररूपचिह्नधराः,
स्तनितकुमारा भूषणनियुक्तवर्द्धमानकरूपचिह्नधारिणः, भूषणमत्र सुकुटो द्रष्टव्योऽन्यत्र 'मउडवरवद्धमाणनिजुत्तचित्तचिंधगया'
इति पाठदर्शनाद्, वर्द्धमानकं—शरावसंपुटं, पुनः सर्वे कथम्भूताः? इत्याह—'सुरूपाः' शोभनं रूपं येषां ते तथा, अत्यन्तकमनीय-

रूपा इत्यर्थः, 'महिद्धिया महज्जुइया महायसा महावला महाणुभागा महासोक्खा' इति प्राग्वत्, 'हारविराइयवच्छा' इति
 हारैर्विराजितं वक्षो येषां ते हारविराजितवक्षसः, 'कडगतुडियथंभियमुया' इति कटकानि-कलाचिकाभरणानि त्रुटितानि-बाहुरक्ष-
 कासैः सन्भिताविव सन्भितौ मुजौ येषां ते कटकत्रुटितस्तम्भितमुजाः, तथाऽङ्गदानि-बाहुशीर्षाभरणविशेषरूपाणि कुण्डले-कर्णाभ-
 रणविशेषरूपे, तथा मृष्टौ-मृष्टीकृतौ गण्डौ-कपोलौ यैस्तानि मृष्टगण्डानि कर्णपीठानि-आभरणविशेषरूपाणि धारयन्तीत्येवंशीला अङ्ग-
 दकुण्डलमृष्टगण्डकर्णपीठधारिणः, तथा विचित्राणि-नानारूपाणि हस्ताभरणानि येषां ते विचित्रहस्ताभरणाः, तथा 'विचित्तमाला-
 मउलिमउडा' इति, विचित्रा माला-कुसुमस्रग् मौलौ-मस्तके मुकुटं च येषां ते विचित्रमालामौलिमुकुटाः, तथा कल्याणकं-कल्याण-
 कारि प्रवरं वस्त्रं परिहितं यैस्ते कल्याणकवस्त्रपरिहिताः, सुखादिदर्शनाग्निष्ठान्तस्यात्र पाक्षिकः परनिपातः, तथा कल्याणकं-कल्याण-
 कारि यत् प्रवरं माल्यं-पुष्पदाम यच्चानुलेपनं तद्धरन्तीति कल्याणकप्रवरमाल्यानुलेपनधराः, तथा भास्वरा-देदीप्यमाना बोन्दिः-
 शरीरं येषां ते भास्वरबोन्दयः, तथा प्रलम्बत इति प्रलम्बा या वनमाला तां धरन्तीति प्रलम्बवनमालाधराः, दिव्येन 'वर्णेन' कृष्णा-
 दिना 'दिव्येन गन्धेन' सुरभिणा 'दिव्येन स्पर्शेन' मृदुस्निग्धादिरूपेण दिव्येन शक्तिविशेषमपेक्ष्य संहननेनैव संहननेन न तु सा-
 क्षात्संहननेन, देवानां संहननासम्भवात्, संहननं हि अस्थिरचनात्मकं, न च देवानामस्थीनि सन्ति, तथा चोक्तं प्रागेव—'देवा असं-
 ययणी तेसि नेव सिरा' इत्यादि, 'दिव्येन संस्थानेन' समचतुरस्ररूपेण भवधारणीयशरीरस्य, तेषामन्यसंस्थानासम्भवात्, 'दिव्यया
 ऋद्ध्या' परिवारादिकया 'दिव्यया ह्युत्या' इष्टार्थसंयोगलक्षणया, 'ह्यु अभिगमने' इतिवचनात् 'दिव्यया प्रभया' भवनावासाग-
 तथा 'दिव्यया छायाया' समुदायशोभया 'दिव्येनार्चिषा' स्वशरीरगतत्वादितेजोज्वालाया 'दिव्येन तेजसा' शरीरप्रभवेन 'दिव्यया

लेश्यया' देहवर्णमुन्मत्तरतया दश दिशः 'उद्द्व्योतयन्तः' प्रकाशयन्तः 'पभासेमाणा' इति शोभयन्तस्ते भवनवासिनो देवा णमिति वाक्यालङ्कारे 'तत्र' स्वस्थाने 'साणं साणं'ति खेषां खेषामालीयात्मीयानां भवनावासशतसहस्राणां खेषां सामानिकसहस्राणां खेषां खेषां त्रायस्त्रिंशकानां खेषां खेषां लोकपालानां स्वासां स्वासाम् 'अग्रमहिषीणा' पट्टराज्ञीनां खेषां खेषामनीकानां खेषां खेषामनीकाधिपतीनां खेषां खेषामालरक्षदेवसहस्राणाम्, अन्येषां च बहूनां स्वस्वभवननावासनगरीवास्तव्यानां भवनवासिनां देवानां देवीनां च 'आहे-वच्च'मित्यादि, अधिपतेः कर्म आधिपत्यं रक्षेत्यर्थः, सां च रक्षा सामान्येनापि (आ)रक्षकेणैव क्रियते तत आह-पुरस्य पतिः पुरपतिस्तस्य कर्म पौरपत्यं, सर्वेषामालीयानामग्रेसरत्वमिति भावः, तच्चाग्रेसरत्वं नायकत्वमन्तरेणापि नायकनियुक्तथाविधयुहचिन्तकसामान्यपुरुषस्यैव भवति ततो नायकत्वप्रतिपत्त्यर्थमाह—'स्वामित्वं' स्वमस्यास्तीति स्वामी तद्भावो नायकत्वमित्यर्थः, तदपि च नायकत्वं कथञ्चित्पोपकत्वमन्तरेणापि भवति यथा हरिणयूथाधिपतेर्हरिणस्य, तत आह—'भर्तृत्वं' पोषकत्वमत एव महत्तरकत्वं, तदपि महत्तरकत्वं कस्यचिदाज्ञाविकलस्यापि संभवति यथा कस्यचिद्द्विगुणजः स्वदासदासीवर्गं प्रति, तत आह—'आणार्इसरसेणावच्चं' आह्वया ईश्वर आह्वेश्वरः सेनायाः पतिः सेनापतिः आह्वेश्वरश्चासौ सेनापतिश्च आह्वेश्वरसेनापतिस्तस्य कर्म आह्वेश्वरसेनापत्यं स्वस्वसैन्यं प्रत्य-द्भुतमाज्ञाप्राधान्यमिति भावः कारयन्तोऽन्यैर्नियुक्तैः पुरुषैः पालयन्तः स्वयमेव, महता रवेणेति योगः, 'आह्वय' इति आख्यानकप्रतिबद्धानि यदिवा 'अहतानि' अव्याहृतानि नित्यानुबन्धीनीति भावः ये नाट्यगीते नाट्यं-नृत्यं गीतं-गानं यानि च वादितानि तत्रीतलतालद्युटितानि तत्र्त्री-वीणा तलौ-हस्ततलौ तालः-कंसिका द्युटितानि-वादित्राणि, तथा यश्च घनमृदङ्गः पटुना पुरुषेण प्रवादितः, तत्र घनमृदङ्गो नाम घनसमानध्वनिर्यो मृदङ्गः, तत एतेषां द्वन्द्वस्तेषां रवेण 'द्विव्यान्' द्विवि भवान् प्रधानानिति भावः, भो-

आर्द्रचन्दनानुलिप्तगात्राः, तथा ईपत्-मनाक् 'शिल्पिप्रुष्पप्रकाशानि' शिल्पिप्रुष्पसदृशवर्णानि 'असंक्लिष्टानि' अत्यन्तसुखजन-
 क्तया मनागपि सङ्क्षेसानुत्पादकत्वात् 'सूक्ष्माणि' मृदुलघुस्पर्शानि अच्छानि चेति भावः वस्त्राणि प्रवरं सुशोभं यथा भवति एवं
 परिहिताः-परिहितवन्तः प्रवरवस्त्रपरिहिताः, तथा वयः प्रथमं-कुमारत्वलक्षणमतिक्रान्तास्तत्पर्यन्तवर्तिन इत्यर्थः, यत आह-द्वितीयं
 च-मध्यलक्षणं वयोऽसंप्राप्ताः, एतदेव व्यक्तीकरोति-'भद्रे' अतिप्रशस्ये यौवने वर्त्तमानाः 'तलभंगयतुडियवरभूसणनिम्मलम-
 णिरयणमंडियभुया' तलभङ्गका-वाह्यभरणविशेषाः द्रुदितानि-बाहुरक्षकाः, अन्यानि च यानि वराणि भूषणानि वाह्यभरणानि
 तेषु ये निर्मला मणयः-चन्द्रकान्ताद्या यानि रत्नानि-इन्द्रनीलादीनि तैर्मण्डितौ भुजौ येषां ते तथा, तथा दशभिर्मुद्राभिर्मण्डितौ अत्र-
 हस्तौ येषां ते (दशमुद्रा) मण्डिताग्रहस्ताः, 'चूडामणिचित्चिंघगया' चूडामणिः-चूडामणिनामकं चित्रम्-अद्भुतं चिह्नं गतं-स्थितं येषां
 ते चूडामणिचित्रचिह्नगताः, चमरवलिसामान्यसूत्रे 'कालाः' कृष्णवर्णाः, एतदेवोपमानतः प्रतिपादयति-'महानीलसरिसा' महानीलं
 यत्किमपि वस्तुजातं लोके प्रसिद्धं तेन सदृशाः, एतदेव व्याचष्टे-नीलगुटिका-नील्या गुटिका गवलं-माहिषं शृङ्गं तयोरिव प्रकाशः-
 प्रतिभा येषां ते नीलगुटिकागवलप्रकाशाः, तथा विकसितशतपत्रमिव निर्मले ईषदेशविभागेन सिते रक्ते ताम्रे च नयने येषां ते विक-
 सितशतपत्रनिर्मलेपत्सितरक्तताम्रनयनाः, तथा गरुडस्येवायता-दीर्घा ऋज्वी-अकुटिला तुङ्गा-उन्नता नासा-नासिका येषां ते गरु-
 डायतर्जुङ्गनासाः, तथा औयवियं-तेजितं यत् शिलाप्रवाहं-विद्रुमं रत्नं यच्च विन्ध्यफलं तत्सन्निभोऽधरः-ओष्ठो येषां ते तथा, तथा
 पाणुरं न तु सन्ध्याकालभावि आरक्तं शशिशकलं-चन्द्रखण्डं, तदपि च कथम्भूतमित्याह-विमलं-रजसा रहितं कलङ्कविकलं वा
 तथा निर्मलो यो दधिघनः शम्भो गोक्षीरं यानि कुन्दानि-कुन्दकुसुमानि दकरजः-पानीयकणा मृणालिका च तद्वद् धवला दन्तश्रे-

श्रीजीवा-
जीवामि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ १६३ ॥

बिंबफलसन्निभाधरोद्गा पंडुरससिसगलविमलनिम्मल (दाहिघण) संखगोखीरकुंदधवलमुणालियादंतसेठी हुयवहनिद्धंतघोयतत्तवणिज्जरत्त-
तलतालुजीहा अंजणघणमसिणरुयगरमणिज्जनिद्धकेसा वामेयकुंडलधरा जाव पभासेमाणा, ते णं तत्थ साणं साणं भवणावाससयसहस्साणं
जाव भुंजमाणा विहरंति ॥ कहि णं भंते ! दाहिणिह्लाणं असुरकुमारारणं देवाणं भवणा पणत्ता ? , कहि णं भंते ! दाहिणिह्ला असुरकु-
मारा देवा परिवसंति ? , गोयमा ! जंबुद्वीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए असीउत्तरजोयणसयसह-
स्सवाहल्लाए उवरिं एणं जोयणसहस्समोगाहेत्ता हेड्डा चेगं जोयणसहस्सं वज्जेत्ता मज्जे अट्टहत्तरे जोयणसयसहस्से, एत्थ णं दाहिणि-
ह्लाणं असुरकुमारारणं देवाणं चोत्तीसं भवणावाससयसहस्सा भवंतीति मक्खायं, ते णं भवणा बाहिं वट्टा तहेव जाव पडिरूवा, तत्थ
णं बहवे दाहिणिह्ला असुरकुमारा देवा परिवसंति काला लोहियक्खा तहेव भुंजमाणा विहरंति, चमरे य एत्थ असुरकुमारिदे असुरकु-
माराराया परिवसइ काले महानीलसरिसे जाव पभासेमाणे, से णं तत्थ चोत्तीसाए भवणावाससयसहस्साणं चउसट्टीए सामाणियसा-
हस्सीणं तायत्तीसाए तायत्तीसगणं चउण्हं लोगपालाणं पंचण्हं अगमहिसीणं सपरिवाराणं तिण्हं परिसाणं सत्तण्हं अणियाणं सत्तण्हं
अणियाहिवईणं चउण्हं चउसट्टीणं आदरक्खदेवसाहस्सीणं, अण्णेसिं च बहूणं दाहिणिह्लाणं देवाणं देवीण य आहेवच्चं पोरेवच्चं जाव
विहरइ” ॥ इति, इदं प्रायः समस्तमपि सुगमं नवरं ‘काला लोहियक्ख’ इत्यादि, ‘कालाः’ कृष्णवर्णाः ‘लोहियक्खविंबोड्डा’ लो-
हिताक्षरत्नवद् विम्बवच्च-विम्बीफलवद् ओष्ठौ येषां ते लोहिताक्षविंबोष्ठाः आरत्तौष्ठा इति भावः, धवलाः पुष्पवत् सामर्थ्योत्कृन्दक-
लिका इव दन्ता येषां ते धवलपुष्पदन्ताः, असिताः—कृष्णाः केशा येषां ते असितकेशाः, दन्ताः केशाश्चाभीषां वैक्रिया द्रष्टव्या न
स्वाभाविकाः, वैक्रियशरीरत्वात्, ‘वामेयकुण्डलधराः’ एककर्णावसक्तकुण्डलधारिणः, तथाऽऽर्द्रेण—सरसेन चन्दनेनानुल्लिप्तं गात्रं येस्ते

३ प्रतिपत्तौ
देवाधि-
कारः
उद्देशः १
सू० ११७

॥ १६३ ॥

आर्द्रचन्दनानुलिप्तगात्राः, तथा ईपत्-मनाक् 'शिल्पिन्ध्रपुष्पप्रकाशानि' शिल्पिन्ध्रपुष्पसदृशवर्णानि 'असंक्लिष्टानि' अत्यन्तसुखजन-
 कतया मनागपि सक्लेशानुत्पादकत्वात् 'सूक्ष्माणि' मृदुलद्युस्पर्शानि अच्छानि चेति भावः वस्त्राणि प्रवरं सुशोभं यथा भवति एवं
 परिहिताः-परिहितवन्तः प्रवरवस्त्रपरिहिताः, तथा वयः प्रथमं-कुमारत्वलक्षणमतिक्रान्तास्तत्पर्यन्तवर्तिन इत्यर्थः, यत आह-द्वितीयं
 च-मध्यलक्षणं वयोऽसंप्राप्ताः, एतदेव व्यक्तीकरोति- 'भद्रे' अतिप्रशस्ये यौवने वर्त्तमानाः 'तलभंगयतुडियवरभूसणनिम्मलम-
 णिरयणमंडियभुया' तलभङ्गका-बाह्याभरणविशेषाः त्रुटितानि-बाहुरक्षकाः, अन्यानि च यानि वराणि भूषणानि बाह्याभरणानि
 तेषु ये निर्मला मणयः-चन्द्रकान्ताद्या यानि रत्नानि-इन्द्रनीलादीनि तैर्मण्डितौ मुजौ येषां ते तथा, तथा दशभिर्मुद्राभिर्मण्डितौ अत्र-
 हस्तौ येषां ते (दशमुद्रा) मण्डिताग्रहस्ताः, 'चूडामणिचित्चिंधगया' चूडामणिः-चूडामणिनामकं चित्रम्-अद्भुतं चिह्नं गतं-स्थितं येषां
 ते चूडामणिचित्चिह्नगताः, चमरवलिसामान्यसूत्रे 'कालाः' कृष्णवर्णाः, एतदेवोपमानतः प्रतिपादयति- 'महानीलसरिसा' महानीलं
 यक्रिमपि वस्तुजातं लोके प्रसिद्धं तेन सदृशाः, एतदेव व्याचष्टे-नीलगुटिका-नील्या गुटिका गवलं-माहिषं शृङ्गं तयोरिव प्रकाशः-
 प्रतिभा येषां ते नीलगुटिकागवलप्रकाशाः, तथा विकसितशतपत्रमिव निर्मले ईषदेशविभागेन सिते रक्ते ताम्रे च नयने येषां ते विक-
 सितशतपत्रनिर्मलेपत्सितरक्तताम्रनयनाः, तथा गरुडस्येवायता-दीर्घा ऋज्वी-अकुटिला तुङ्गा-उन्नता नासा-नासिका येषां ते गरु-
 डायतर्जुन्ननासाः, तथा ओयविधं-तेजितं यत् शिलाप्रवाहं-विद्रुमं रत्नं यच्च बिम्बफलं तत्सन्निभोऽधरः-ओष्ठो येषां ते तथा, तथा
 पाण्डुरं न तु सन्ध्याकालभावि आरक्तं शशिशकलं-चन्द्रखण्डं, तदपि च कथम्भूतमित्याह-विमलं-रजसा रहितं कलङ्कविकलं वा
 तथा निर्मलो यो दधिघनः शङ्खो गोक्षीरं यानि कुन्दानि-कुन्दकुसुमानि दकरजः-पानीयकणा मृणालिका च तद्दद् धवला दन्तश्रे-

णिर्येषां ते तथा, विमलशब्दस्य विशेष्यात्परनिपातः प्राकृतत्वात्, तथा हुतवहेन-वैश्वानरेण निर्ध्मांतं सत् यद् जायते धौतं-तिस्मिंलं तप्तम्-उत्तप्तं तपनीयम् आरक्तं सुवर्णं तद्द्रक्तानि तलानि-हस्तपादतलानि तालुजिह्वे च येषां ते हुतवहनिर्ध्मांतधौततप्ततपनीयरक्त-तलतालुजिह्वाः, तथाऽञ्जनं-सौवीराञ्जनं घनः-प्रावृट्कालभावी मेघस्तद्धत् कृष्णाः रुचकवद्-रुचकरत्नवद् रमणीयाः स्निग्धाश्च केशा येषां ते अञ्जनघनकृष्णरुचकरमणीयस्निग्धकेशाः, शेषं प्राग्वत् ॥ चमरसूत्रे 'तिणहं परिसाण'मित्युक्तं ततः पर्षद्विशेषपरिज्ञा-
नाय सूत्रमाह—

चमरस्स णं भंते ! असुरिंदस्स असुररन्नो कति परिसातो पं० ? , गो० ! तओ परिसातो पं०,
तं०—समिता चंडा जाता, अंभतरिता समिता मज्झे चंडा बाहिं च जाया ॥ चमरस्स णं भंते !
असुरिंदस्स असुररन्नो अंभतरपरिसाए कति देवसाहस्सीतो पणत्ताओ ? , मज्झिमपरिसाए
कति देवसाहस्सीओ पणत्ताओ ? , बाहिरियाए परिसाए कति देवसाहस्सीओ पणत्ताओ ? ,
गोयमा ! चमरस्स णं असुरिंदस्स २ अंभतरपरिसाए चउवीसं देवसाहस्सीतो पणत्ताओ,
मज्झमिताए परिसाए अट्टवीसं देव०, बाहिरिताए परिसाए बत्तीसं देवसा० ॥ चमरस्स णं भंते !
असुरिंदस्स असुररणो अंभतरिताए कति देविसता पणत्ता ? , मज्झमियाए परिसाए कति
देविसया पणत्ता ? , बाहिरियाए परिसाए कति देविसता पणत्ता ? , गोयमा ! चमरस्स णं असु-
रिंदस्स असुररणो अंभतरियाए परिसाए अछुडा देविसता पं० मज्झमियाए परिसाए तिन्नि

देवि० बाहिरियाए अह्वाइजा देवि० । चमरस्स णं भंते ! असुरिंदस्स असुररण्णो अडिंभतरियाए परि-
 साए देवाणं केवतियं कालं ठिती पणत्ता ? मज्झिमियाए परिसाए० बाहिरियाए परिसाए देवाणं
 केवतियं कालं ठिती पणत्ता ? अडिंभतरियाए परि० देवीणं केवतियं कालं ठिती पणत्ता ? मज्झि-
 मियाए परि० देवीणं केवतियं वाहिरियाए परि० देवीणं के० ? , गोयमा ! चमरस्स णं असुरिंदस्स २
 अडिंभतरियाए परि० देवाणं अह्वाइजाइं पलिओवमाइं ठिई पं० मज्झिमाए परिसाए देवाणं दो
 पलिओवमाइं ठिई पणत्ता बाहिरियाए परिसाए देवाणं दिवहुं पलि० अडिंभतरियाए परिसाए
 देवीणं दिवहुं पलिओवमं ठिती पणत्ता मज्झिमियाए परिसाए देवीणं पलिओवमं ठिती
 पणत्ता बाहिरियाए परि० देवीणं अद्धपलिओवमं ठिती पणत्ता ॥ से केणट्टेणं भंते ! एवं
 बुच्चति ?—चमरस्स असुरिंदस्स तओ परिसातो पणत्ताओ, तंजहा—समिया चंडा जाया,
 अडिंभतरिया समिया मज्झिमिया चंडा बाहिरिया जाया ? , गोयमा ! चमरस्स णं असुरिंदस्स
 असुररत्तो अडिंभतरपरिसा देवा वाहिता हव्वमागच्छंति णो अब्वाहिता, मज्झिमपरिसाए देवा
 वाहिता हव्वमागच्छंति अब्वाहितावि, बाहिरपरिसा देवा अब्वाहिता हव्वमागच्छंति, अट्टत्तरं
 च णं गोयमा ! चमरे असुरिंदे असुरराया अन्नयरेसु उच्चावएसु कज्जकोडुंबेसु समुप्पत्तेसु अडिंभ-
 तरियाए परिसाए सडिं संमहसंपुच्छणाबहुले विहरइ मज्झिमपरिसाए सडिं पयं एवं पवंचेमाणे २

विहरति बाहिरियाए परिसाए सद्धिं पयंडेमाणे २ विहरति, से तेणट्टेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ—
चमरस्स णं असुरिदस्स असुरकुमाररणो तओ परिसाओ पणत्ताओ समिया चंडा जाता,
अडिंभतरिया समिया मज्झिमिया चंडा बाहिरिया जाता (सू० ११८) ॥

‘चमरस्स ण’मित्यादि, चमरस्य भदन्त ! असुरेन्द्रस्य असुरकुमारराजस्य ‘कति’ कियत्सहस्राकाः पर्पदः प्रज्ञप्ताः?, भगवानाह—
गौतम ! तिस्रः पर्पदः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—समिता चण्डा जाता, तत्राभ्यन्तरिका पर्पत् ‘समिता’ समिताभिधाना, एवं मध्यमिका
चण्डा बाह्या जाता ॥ ‘चमरस्स ण’मित्यादि, चमरस्य भदन्त ! असुरेन्द्रस्यासुरकुमारराजस्याभ्यन्तरिकायां पर्पदि कति देवसह-
स्राणि प्रज्ञप्तानि?, मध्यमिकायां पर्पदि कति देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि?, बाह्यायां पर्पदि कति देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि?, भगवानाह—
गौतम ! चमरस्यासुरेन्द्रस्यासुरकुमारराजस्याभ्यन्तरिकायां पर्पदि चतुर्विंशतिर्देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, मध्यमिकायामष्टाविंशतिर्देवसह-
स्राणि, बाह्यायां द्वात्रिंशद्देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ॥ ‘चमरस्स णं भंते’ ! इत्यादि, चमरस्य भदन्त ! असुरेन्द्रस्यासुरकुमारराजस्या-
भ्यन्तरिकायां पर्पदि कति देवीशतानि प्रज्ञप्तानि ? मध्यमिकायां पर्पदि कति देवीशतानि प्रज्ञप्तानि ? बाह्यायां पर्पदि कति देवीशतानि
प्रज्ञप्तानि?, भगवानाह—गौतम ! अभ्यन्तरिकायां पर्पदि अर्द्धतृतीयानि देवीशतानि प्रज्ञप्तानि, मध्यमिकायां पर्पदि त्रीणि देवीशतानि
प्रज्ञप्तानि, बाह्यायां पर्पदि अर्द्धचतुर्थानि देवीशतानि प्रज्ञप्तानि ॥ ‘चमरस्स णं भंते’ ! इत्यादि, चमरस्य भदन्त ! असुरेन्द्रस्यासुरकु-
मारराजस्याभ्यन्तरिकायां पर्पदि देवानां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? मध्यमिकायां पर्पदि देवानां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ?,
एवं बाह्यपर्पद्विषयमपि प्रश्नसूत्रं वक्तव्यं, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्पदि देवीनां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ?, एवं मध्यमिकाबाह्यपर्प-

द्विपये अपि प्रभसूत्रे वक्तव्ये, भगवानाह—गौतम ! चमरस्यासुरेन्द्रस्यासुरकुमारराजस्याभ्यन्तरिकायां पर्षदि देवानामर्द्धतृतीयानि पत्यो-
पमानि स्थितिः प्रज्ञप्ता, मध्यमिकायां पर्षदि देवानां द्वे पत्योपमे स्थितिः प्रज्ञप्ता, बाह्यायां पर्षदि देवानां द्व्यर्द्ध पत्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता,
तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्षदि देवीनां द्व्यर्द्धपत्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, मध्यमिकायां पर्षदि देवीनां पत्योपमं स्थितिः, प्रज्ञप्ता, बाह्यायां पर्षदि
देवीनामर्द्धपत्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, इह भूयान् वाचनाभेद इति यथाऽवस्थितसूत्रे पाठनिर्णयार्थं सुगममपि सूत्रमक्षरसंस्कारमात्रेण वि-
त्रियते । सम्प्रत्यभ्यन्तरिकादिव्यपदेशकारणं पिपृच्छिधुरिदमाह—‘से केणट्टेण’मित्यादि, अथ केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते ? चमरस्य अ-
सुरकुमारराजस्य तिस्रः पर्षदः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा समिता चण्डा जाता, अभ्यन्तरा समिता मध्यमिका चण्डा बाह्या जाता भगवानाह—गौतम !
चमरस्यासुरेन्द्रस्यासुरकुमारराजस्याभ्यन्तरपर्षत्का देवाः ‘वाहिता’ आहूताः ‘हव्वं’ शीघ्रमागच्छन्ति नो ‘अव्वाहिता’ अनाहूताः, अनेन
गौरवमाह, मध्यमपर्यद्वा देवा आहूता अपि शीघ्रमागच्छन्ति अनाहूता अपि, मध्यमप्रतिपत्तिविषयत्वात्, बाह्यपर्यद्वा देवा अनाहूताः
शीघ्रमागच्छन्ति, तेपामाकारणलक्षणगौरवानर्हत्वात्, ‘अदुत्तरं च ण’मित्यादि, ‘अथोत्तरम्’ अथान्यद् अभ्यन्तरत्वादिविषये कारणं
गौतम ! चमरोऽसुरेन्द्रोऽसुरकुमारराजोऽन्यतरेषु ‘उच्चावचेषु’ शोभनाशोभनेषु ‘कज्जकोडुंबेषु’ इति कौटुम्बिकेषु कार्येषु कुटुम्बे भ-
वानि कौटुम्बानि स्वराष्ट्रविपयाणीत्यर्थः तेषु कार्येषु समुत्पन्नेषु अभ्यन्तरिकया पर्षदा सार्द्धं समतिसंप्रश्रबहुलश्चापि विहरति, सन्मत्या—
उत्तमया मत्या यः संग्रशः—पर्यालोचनं तद्बहुलश्चापि ‘विहरति’ आस्ते, स्वल्पमपि प्रयोजनं प्रथमतस्तथा सह पर्यालोच्य विदधातीति
भातः, मध्यमिकया पर्षदा सार्द्धं यदभ्यन्तरिकया पर्षदा सह पर्यालोच्य कर्तव्यतया निश्चितं पदं ‘तस्यपञ्चयन् विहरति’ एवमिद-
मस्याभिः पर्यालोचितमिदं कर्तव्यमन्यथा दोष इति विस्तारयन्नास्ते, बाह्याया पर्षदा सह यदभ्यन्तरिकया पर्षदा सह पर्यालोचितं

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ १६६ ॥

मध्यमिकया सह गुणदोषप्रपञ्चकथनतो विस्तारितं पदं तत् 'प्रचण्डयन् प्रचण्डयन् विहरति' आज्ञाप्रधानः सन्नवय्यं कर्त्तव्यतया निरूपयन् तिष्ठति, यथेदं शुष्माभिः कर्त्तव्यमिदं न कर्त्तव्यमिति, तदेवं या एकान्ते गौरवमेव केवलमर्हति यथा च सहोत्तममतिस्त्वात्स्वरूपमपि कार्यं प्रथमतः पर्यालोचयति सा गौरवविषये पर्यालोचनायां चालन्तमभ्यन्तरा वर्त्तते इत्यभ्यन्तरिका, या तु गौरवाहो पर्यालोचितं चाभ्यन्तरिकया पर्वदा सह अवश्यकर्त्तव्यतया निश्चितं न तु प्रथमतः सा किल गौरवे पर्यालोचनायां च मध्यमे भागे वर्त्तते इति मध्यमिका, या तु गौरवं न जातुचिदप्यर्हति न च यथा सह कार्यं पर्यालोचयति केवलमादेश एव यस्मै दीयते सा गौरवानहो पर्यालोचनायाश्च बहिर्भावे वर्त्तते इति बाह्या । तदेवमभ्यन्तरिकादिव्यपदेशनिबन्धनमुक्तं, सम्प्रत्येतदेवोपसंहरन्नाह—'से ए-एण(तेण)ट्टेण'मित्यादि पाठसिद्धं, यानि तु समिया चंडा जाता इति नामानि तानि कारणान्तरनिबन्धनानि, कारणान्तरं च ग्रन्थान्तरादवसातव्यं, अत्र सङ्ग्रहणिगाथे—“चउवीस अट्टवीसा बत्तीससहस्स देव चमरस्स । अजुट्टा तिन्नि तहा अड्डाज्जा य देविसया ॥१॥ अड्डाज्जा य दोन्नि य दिवडुपलियं कमेण देवठिई । पलियं दिवडुमेगं अट्टो देवीण परिसासु ॥ २ ॥”

कहि णं भंते ! उत्तरिच्छाणं असुरकुमाराणं भवणा पणत्ता ?; जहा ठाणपदे जाव बली, एत्थ वहरोयणिंदे वहरोयणराया परिवसति जाव विहरति ॥ बलिस्स णं भंते ! वयरोयणिंदस्स वहरोयणरन्नो कति परिसाओ पणत्ताओ ?; गोथमा ! तिण्णि परिसा, तंजहा—समिया चंडा जाया, अब्भितरिया समिया मज्झिमिया चंडा बाहिरिया जाया । बलिस्स णं वहरोयणिंदस्स वहरोयणरन्नो अब्भितरियाए परिसाए कति देवसहस्सा ? मज्झिमियाए परिसाए कति देवसहस्सा

३ प्रतिपत्तौ
देवाधि-
कारः
उद्देशः १
सू० ११८

॥ १६६ ॥

जात्र बाहिरियाए परिसाए कति देविसया पणत्ता?, गोयमा! बलिस्स णं वइरोयणिंदस्स २
 अडिंभतरियाए परिसाए वीसं देवसहस्सा पणत्ता, मज्झिमियाए परिसाए चडवीसं देवसहस्सा
 पणत्ता, बाहिरियाए परिसाए अट्टावीसं देवसहस्सा पणत्ता, अडिंभतरियाए परिसाए अट्ट-
 पंचमा देविसता, मज्झिमियाए परिसाए चत्तारि देविसया पणत्ता, बाहिरियाए परिसाए अट्टुट्टा
 देविसता पणत्ता, बलिस्स ठितीए पुच्छा जाव बाहिरियाए परिसाए देवीणं केवत्तियं कालं
 ठिती पणत्ता?, गोयमा! बलिस्स णं वइरोयणिंदस्स २ अडिंभतरियाए परिसाए देवाणं अट्टुट्ट-
 पलिओवमा ठिती पणत्ता, मज्झिमियाए परिसाए त्तिन्नि पलिओवमाइं ठिती पणत्ता, बाहिरि-
 याए परिसाए देवाणं अट्टाहज्जाइं पलिओवमाइं ठिईं पन्नत्ता, अडिंभतरियाए परिसाए देवीणं
 अट्टाहज्जाइं पलिओवमाइं ठिती पणत्ता, मज्झिमियाए परिसाए देवीणं दो पलिओवमाइं ठिती
 पणत्ता, बाहिरियाए परिसाए देवीणं दिवहुं पलिओवमं ठिती पणत्ता, सेसं जहा चमरस्स
 असुरिंदस्स असुरकुमाररणो ॥ (सू० ११९)

‘कहि णं भंते! उत्तरिछाणं असुरकुमाराणं देवाणं भवणा पणत्ता’ इत्यादि, क भदन्त! उत्तराणामसुरकुमाराणां
 भवनानि प्रज्ञप्तानि? इत्येवं यथा प्रज्ञापनायां द्वितीये स्थानाख्ये पदे तथा तावद्वक्तव्यं यावद्वल्लिः, अत्र वैरोचनेन्द्रो वैरोचनराजः परि-
 वसति, तत ऊर्ध्वमपि तावद्वक्तव्यं यावद्विहरति, तथैवम्—‘कहि णं भंते! उत्तरिह्वा असुरकुमारा देवा परिवसंति?, गोयमा! जंबु-

दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरेणं इमीसे रयणप्यभाए पुढवीए असीउत्तरे जोयणसयसहस्सबाहल्लाए उवरिं एगं जोयणसहस्सं ओगाहेत्ता हेडा चेगं जोयणसहस्सं वज्जेता मज्जे अट्टहत्तरे जोयणसयसहस्से एत्थ उत्तरिल्लानं असुरकुमारानं देवानं तीसं भवणवाससयसहस्सा भवंतीति मक्खायं, ते णं भवणा बाहिं वट्ठा अंतो चउरसा सेसं जहा दाहिणिल्लानं जाव विहरंति, बली य एत्थ वइ-रोयणिं दे वइरोयणराया परिवसइ काले महानीलसरिसे जाव पभासेमाणे, से णं तत्थ तीसाए भवणवाससयसहस्साणं सट्ठीए सा-माणियसाहस्सीणं तायत्तीसाए तायत्तीसगाणं चउण्हं लोगपालाणं पंचण्हं अगमहिसीणं सपरिवाराणं तिण्हं परिसाणं सत्तण्हमणि-याणं सत्तण्हमणियाहिवईणं चउण्ह य सट्ठीणं आयरक्खेदेवसाहस्सीणं अत्रेसिं च बहूणं उत्तरिल्लानं असुरकुमारानं देवानं दे-वीण य आहेवच्चं जाव विहरइ” समस्तमिदं प्रागवत् ॥ सम्प्रति पर्षन्निरूपणार्थमाह—‘बलिस्स णं भंते!’ इत्यादि प्रागवत्, नवर-मिदमत्र देवदेवीसङ्ख्यास्थितिनानाल्वम्—“वीस उ चउवीस अट्ठावीस सहस्साण (होति) देवानं । अद्धपणचउद्धुडा देविसय बलिस्स परिसासु ॥ १ ॥ अद्धु तिण्णि अड्डाज्जाइ (होति) पलियदेवठिई । अड्डाज्जा देण्णि य दिवड्ड देवीण ठिइ कमसो ॥ २ ॥”

कहि णं भंते ! नागकुमारानं देवानं भवणा पणत्ता ? , जहा ठाणपदे जाव दाहिणिल्लावि पुच्छि-यव्वा जाव धरणे इत्थ नागकुमारिंदे नागकुमारराया परिवसति जाव विहरति ॥ धरणस्स णं भंते ! णागकुमारिंदस्स नागकुमाररणो कति परिसाओ ? पं०, गोयमा ! तिण्णि परिसाओ, ताओ चेव जहा चमरस्स । धरणस्स णं भंते ! णागकुमारिंदस्स णागकुमाररन्नो अब्भतरियाए परिसाए कति देवसहस्सा पन्नत्ता ? , जाव बाहिरियाए परिसाए कति देवीसता पणत्ता ? , गोयमा ! धरणस्स णं

णागकुमारिंदस्स नागकुमाररणो अडिंभतरियाए परिसाए सडिं देवसहस्साइं मडिंभमियाए परि-
 साए सत्तारिं देवसहस्साइं बाहिरियाए असीतिदेवसहस्साइं अडिंभतरपरिसाए पणत्तरं देविसत्तं
 पणत्तं मडिंभमियाए परिसाए पण्णासं देविसत्तं बाहिरियाए परिसाए पणवीसं देवि-
 सत्तं पणत्तं । धरणस्स णं रत्तो अडिंभतरियाए परिसाए देवाणं केवतियं कालं ठिती पणत्ता ?
 मडिंभमियाए परिसाए देवाणं केवतियं कालं ठिती पणत्ता ? बाहिरियाए परिसाए देवाणं केव-
 तियं कालं ठिती पणत्ता ? अडिंभतरियाए परिसाए देवीणं केवतियं कालं ठिती पणत्ता ? मडिंभ-
 मियाए परिसाए देवीणं केवइयं कालं ठिती पणत्ता ? बाहिरियाए परिसाए देवीणं केवतियं कालं
 ठिती पणत्ता ? गोयमा ! धरणस्स रणो अडिंभतरियाए परिसाए देवाणं सातिरेणं अड्डपलिओ-
 वमं ठिती पणत्ता, मडिंभमियाए परिसाए देवाणं अड्डपलिओवमं ठिती पणत्ता, बाहिरियाए
 परिसाए देवाणं देसूणं अड्डपलिओवमं ठिती पणत्ता, अडिंभतरियाए परिसाए देवीणं देसूणं
 अड्डपलिओवमं ठिती पणत्ता, मडिंभमियाए परिसाए देवीणं सातिरेणं चडभगपलिओवमं
 ठिती पणत्ता, बाहिरियाए परिसाए देवाणं चडभगपलिओवमं ठिती पणत्ता, अटो जहा च-
 मरस्स ॥ कहि णं भंते ! उत्तरिल्लणं णागकुमाराणं जहा ठाणपदे जाव विहरति ॥ भूयाणंदस्स णं
 भंते ! णागकुमारिंदस्स णागकुमाररणो अडिंभतरियाए परिसाए कति देवसाहस्सीओ पण-

त्ताओ?, मञ्जिमियाए परिसाए कति देवसाहस्सीओ पणत्ताओ?, बाहिरियाए परिसाए कह देवसाहस्सीओ पणत्ताओ? अंभतरियाए परिसाए कह देविसया पणत्ता? मञ्जिमियाए परिसाए कह देविसया पणत्ता? बाहिरियाए परिसाए कह देविसया पणत्ता?, गोयमा! भूयाणंदस्स णं नागकुमारिंदस्स नागकुमाररत्तो अंभतरियाए परिसाए पत्तासं देवसहस्सा पणत्ता, मञ्जिमियाए परिसाए सट्ठिं देवसाहस्सीओ पणत्ताओ, बाहिरियाए परिसाए सत्तरि देवसाहस्सीओ पणत्ताओ, अंभतरियाए परिसाए दो पणवीसं देविसयाणं पणत्ता, मञ्जिमियाए परिसाए दो देवीसया पणत्ता, बाहिरियाए परिसाए पणत्तरं देविसयं पणत्तं। भूयाणंदस्स णं भंते! नागकुमारिंदस्स नागकुमाररणो अंभतरियाए परिसाए देवाणं केवतियं कालं ठिती पणत्ता? जाव बाहिरियाए परिसाए देवीणं केवइयं कालं ठिई पणत्ता?, गोयमा! भूताणंदस्स णं अंभतरियाए परिसाए देवाणं देखूणं पलिओवमं ठिती पणत्ता, मञ्जिमियाए परिसाए देवाणं साइरेणं अद्धपलिओवमं ठिती पणत्ता, बाहिरियाए परिसाए देवाणं अद्धपलिओवमं ठिती पणत्ता, अंभतरियाए परिसाए अद्धपलिओवमं ठिती पणत्ता, मञ्जिमियाए परिसाए देवीणं देखूणं अद्धपलिओवमं ठिती पणत्ता, बाहिरियाए परिसाए देवीणं साइरेणं चउवभागपलिओवमं ठिती पणत्ता, अत्थो जहा चमरस्स, अवसेसाणं वेणु-

देवादीणं महावोसप्लवसाणाणं ठाणपदवत्तव्वया णिरवयवा भाणियव्वा, परिसातो जहा धरणभू-
ताणंदाणं (सेसाणं भवणवर्हेणं) दाहिणिह्लाणं जहा धरणस्स उत्तरिह्लाणं जहा भूताणंंदस्स,
परिमाणंपि ठितीवि ॥ (सू० १२०)

‘कहि णं भंते ! नागकुमाराणं देवाणं भवणा पणत्ता ?’ इत्यादि, क भदन्त ! नागकुमाराणां देवानां भवनानि प्रज्ञप्तानि ?, एवं यथा प्रज्ञापनायां स्थानाव्ये द्वितीयपदे तथा वक्तव्यं यावद् दाक्षिणात्या अपि प्रष्टव्या यावद्धरणोऽत्र नागकुमारेन्द्रो नागकुमार-
राजः परिवसति यावद्विहरति, तथैवम्—“कहि णं भंते ! नागकुमारा देवा परिवसंति ?, गोयमा ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए अ-
सीउत्तरजोयणसयसहस्सवाहल्लाए उवरिं एगं जोयणसहस्सं ओगाहित्ता हिट्ठावि एगं जोयणसहस्सं वज्जेत्ता मज्झे अट्टहत्तरे जोयण-
सयसहस्से, एत्थ णं नागकुमाराणं देवाणं चुलसी भवणावाससयसहस्सा भवंतीतिमक्खायं, ते णं भवणा वाहिं वट्ठा जाव पडिरूवा,
एत्थ णं नागकुमाराणं देवाणं भवणा पणत्ता, तत्थ णं वहवे नागकुमारा देवा परिवसंति महिड्डीया महज्जुतिया, सेसं जहा ओहि-
याणं जाव विहरंति, धरणभूयाणंदा एत्थ डुवे नागकुमारिंदा नागकुमारारायाणो परिवसंति महिड्डीया सेसं जहा ओहियाणं जाव वि-
हरंति । कहि णं भंते ! दाहिणिह्लाणं नागकुमाराणं देवाणं भवणा पणत्ता ? कहि णं भंते ! दाहिणिह्ला नागकुमारा देवा परिवसंति ?,
गोयमा ! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए असीउत्तरजोयणसयसहस्सवाहल्लाए उवरिं एगं जोय-
णसहस्सं ओगाहेत्ता हेट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वज्जेत्ता मज्झे अट्टहत्तरे जोयणसयसहस्से, एत्थ णं दाहिणिह्लाणं नागकुमाराणं देवाणं
चोयालीमं भवणावाससयसहस्सा भवंतीति मक्खायं, ते णं भवणा वाहिं वट्ठा जाव पडिरूवा, एत्थ णं दाहिणिह्लाणं नागकुमाराणं देवाणं

जोयणसयसहस्से, एत्थ णं दाहिणिह्लाणं सुवण्णकुमारारणं अट्ठत्तीसं भवणावाससयसहस्सा भवंतीतिमक्खायं, ते णं भवणा बाहिं वट्ठा जाव पडिरूवा, एत्थ णं दाहिणिह्लाणं सुवण्णकुमारारणं भवणा पणत्ता, एत्थ णं बहवे दाहिणिह्ला सुवण्णकुमारा परिवसंति, वेणुदेवे एत्थ सुवण्णकुमारिंदे सुवण्णकुमाराराया परिवसति महिड्डिए जाव पभासेमाणे, से णं तत्थ अट्ठत्तीसाए भवणावाससयसहस्साणं जाव विहरति ।” पर्वद्वक्तव्यताऽपि धरणवन्निरवशेषा वक्तव्या । ‘कहि णं भंते ! उत्तरिह्लाणं सुवण्णकुमारारणं भवणा पन्नत्ता ? कहि णं भंते ! उत्तरिह्ला सुवण्णकुमारा देवा परिवसंति ?, गोयमा ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए जाव मञ्जे अट्टहत्तरे जोयणसयसहस्से, एत्थ णं उत्तरिह्लाणं सुवण्णकुमारारणं देवाणं चोत्तीसं भवणावाससयसहस्सा भवंतीतिमक्खायं, ते णं भवणा बाहिं वट्ठा जाव पडिरूवा, एत्थ णं बहवे उत्तरिह्ला सुवण्णकुमारा देवा परिवसंति महिड्डिया जाव विहरंति, वेणुदाली य एत्थ सुवण्णकुमारिंदे सुवण्णकुमाराराया परिवसति महिड्डिए जाव पभासे०, (से णं) तत्थ चोत्तीसाए भवणावाससयसहस्साणं सेसं जहा नागकुमारारणं ।” पर्वद्वक्तव्यताऽपि भूतानन्दवन्निरवशेषा वक्तव्या । यथा सुवण्णकुमारारणां वक्तव्यता भणिता तथा शेषाणामपि वक्तव्या, नवरं भवननानालमिन्द्रनानालं परिमाणनानालं चैताभिर्गाथाभिरनुगन्तव्यम्—“चउसट्ठी असुरारणं चुलसीई चैव होइ नागाणं । बावत्तरिं सुवण्णे वाउकुमारारण छन्नउई ॥१॥ दीवदिसाउदहीणं विज्जुकुमारिंदथणियमग्गीणं । छण्हंपि जुयलयाणं बावत्तरिमो सयसहस्सा ॥ २ ॥ चोत्तीसा १ चोयाला २ अट्ठत्तीसं ३ च सयसहस्साई । पण्णा ४ चत्तालीसा १० दाहिणतो होंति भवणाई ॥ ३ ॥ तीसा १ चत्तालीसा २ चोत्तीसं ३ चैव सयसहस्साई । छायाला ४ छत्तीसा १० उत्तरतो होंति भवणाई ॥ ४ ॥ चमरे १ धरणे २ तह वेणुदेव ३ हरिकंत ४ अग्गिसीहे ५ य । पुण्णे ६ जलकंते या अभिए ८ लंबे य ९ वोसे य १० ॥ ५ ॥ बलि १ भूयाणंदे २ वेणुदालि ३ हरिस्सह ४ अग्गिमाणव

५ त्रिसिद्धे ६ । जल्पपम अभियवाहण ८ पमंजणे ९ चेव मह्वोसे १० ॥ ६ ॥ चउसट्ठी सट्ठी खलु छच्च सहस्सा उ असुरवज्जाणं । सामाणिया उ एए चउउगुणा आयरक्खा उ ॥ ७ ॥” पपंढक्कयत्ताडपि दाक्षिणात्यानां धरणवत्, उत्तराणां भूतानन्दवत्, तथा चाह— “परिमाओ सेसाणं भवणवईणं दाहिणिह्माणं जहा धरणस्स, उत्तरिह्माणं जहा भूयाणंदस्से”ति ॥ तदेवं भवन(पति)वक्कय्यतोक्ता, सम्प्रति वानमन्तरवक्कय्यतामभित्सुराह—

कहि णं भंते ! वाणमंतराणं देवाणं भवणा (भोमेल्ला णगरा) पणत्ता?, जहा ठाणपदे जाव विहरंति ॥ कहि णं भंते ! पिसायाणं देवाणं भवणा पणत्ता?, जहा ठाणपदे जाव विहरंति कालमहाकाला य तत्थ दुवे पिसायकुमारयाणो परिवसंति जाव विहरंति, कहि णं भंते ! दाहिणिह्माणं पिसायकुमाराणं जाव विहरंति काले य एत्थ पिसायकुमारिंदे पिसायकुमाराया परिवसति मह्हिए जाव विहरति ॥ कालस्स णं भंते ! पिसायकुमारिंदस्स पिसायकुमाररणो कति परिसाओ पणत्ताओ?, गोयमा ! तिणिण परिसाओ पणत्ताओ, तंजहा—ईसा तुडिया दढरहा, अंबिंभतरिया ईसा मज्झिमिया तुडिया बाहिरिया दढरहा । कालस्स णं भंते ! पिसायकुमारिंदस्स पिसायकुमाररणो अंबिंभतरपरिसाए कति देवसाहस्सीओ पणत्ताओ? जाव बाहिरियाए परिसाए कइ देविसया पणत्ता?, गो० कालस्स णं पिसायकुमारिंदस्स पिसायकुमारायस्स अंबिंभतरियपरिसाए अट्ट देवसाहस्सीओ पणत्ताओ मज्झिमपरि-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ १७१ ॥

साए दस देवसाहस्सीओ पणत्ताओ बाहिरियाए परिसाए बारस देवसाहस्सीओ पणत्ताओ अ-
भिंभतरियाए परिसाए एगं देविसतं पणत्तं मञ्जिमियाए परिसाए एगं देविसतं पणत्तं बाहिरि-
याए परिसाए एगं देविसतं पणत्तं । कालस्स णं भंते ! पिसायकुमारिंदस्स पिसायकुमाररण्णो
अभिंभतरियाए परिसाए देवाणं केवतियं कालं ठिती पणत्ता ? मञ्जिमियाए परिसाए देवाणं
केवतियं कालं ठिती पणत्ता ? बाहिरियाए परिसाए देवाणं केवतियं कालं ठिती पणत्ता ? जाव
बाहिरियाए देवीणं केवतियं कालं ठिती पणत्ता ? गोयसा ! कालस्स णं पिसायकुमारिंदस्स
पिसायकुमाररण्णो अंभिंभतरपरिसाए देवाणं अद्धपलिओवसं ठिती पणत्ता, मञ्जिमियाए
परि० देवाणं देसूणं अद्धपलिओवसं ठिती पणत्ता, बाहिरियाए परि० देवाणं सातिरेगं चउब्भागप-
लिओवसं ठिती पणत्ता, अबंभंतरपरि० देवीणं सातिरेगं चउब्भागपलिओवसं ठिती पणत्ता,
मञ्जिमपरि० देवीणं चउब्भागपलिओवसं ठिती पणत्ता, बाहिरपरिसाए देवीणं देसूणं चउ-
ब्भागपलिओवसं ठिती पणत्ता, मञ्जिमपरिसाए देवीणं चउब्भागपलिओवसं ठिती पणत्ता,
बाहिरपरिसाए देवीणं देसूणं चउब्भागपलिओवसं ठिती पणत्ता, अट्टो जो चेव चसरस्स, एवं
उत्तरस्सवि, एवं णिरंतरं जाव गीयजसस्स ॥ (सू० १२१)

‘कहि णं भंते ! वाणमंतराणं देवाणं भोमेज्जा नगरा पणत्ता ?’ क भदन्त ! वानमन्तराणां देवानां भौमेयानि नगराणि प्रज्ञ-

३ प्रतिपत्तौ
देवाधि-
कारः
उद्देशः १
सू० १२१

॥ १७१ ॥

प्राप्तिः, 'जहा ठाणपदे जाव विहरंति' इति, यथा स्थानाल्ये प्रज्ञापनायां द्वितीये पदे तथा वक्तव्यं यावद्विहरन्तीति, तथैव—“गो-
 यमा! इमीसे रयणपभाए पुढवीए रयणामयस्स कंडस्स जोयणसहस्सवाहंल्लस्स उवरिं एगं जोयणसयं ओगाहेत्ता हेट्ठावि एगं जोय-
 णसयं वज्जेत्ता मज्जे अट्टसु जोयणसएसु, एत्थ णं वाणमन्तराणं तिरियमसंखेज्जा भोमेज्जा नगरावाससयसहस्सा भवंतीतिमक्खायं,
 ते णं भोमेज्जा नगरा वाहिं वट्ठा अंतो चउरंसा अहे पुक्खरक्खिणियासंठाणसंठिया उक्खिणंतरविउलंगंभीरखायपरिहा पागारट्टालयकवा-
 इतोरणपडिडुवारदेसभागा जंतसयग्घिसुसलसुसुंढिपरियरिया अयोज्जा सयाजया सयागुत्ता अडयालकोट्टरइया अडयालकयवणमाला
 येमा सिवा किकरामरदंडोवरक्खिया लाउल्लोइयमहिया गोसीससरसरत्तचंदणददरदिन्नपंचगुलितला उवचियचंदणकलसा चंदणघडसु-
 कयतोरणपडिडुवारदेसभागा आसतोसत्तविउलवट्टवघारियमल्लदामकलावा पंचवणसरसरसुरभिमुक्कपुण्णुजोवयारकलिया कालागुरु-
 पवरकुन्दुरुक्कभूवमघमर्घेतंगंधुद्धुयाभिरामा सव्वरयणामया अच्छा सण्हा लण्हा मट्ठा घट्ठा मट्ठा नीरया निम्मला निष्पंका निक्कंड-
 च्छाया सप्पभा समिरीया सउज्जोया पासाईया दरसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा, एत्थ णं वाणमंतराणं देवाणं भोमेज्जा नगरा प-
 णत्ता, तत्थ णं वह्वे वाणमंतरा देवा परिवसंति, तंजहा—पिसाया भूया जक्खा रक्खसा किनरा किपुरिसा भुयगपतिणो महाकाया
 गंधव्वगणा य निउणगंधव्वगीयरमणा अणपन्नियपणपन्निय इसिवाइय भूयवाइय कंदिय महाकंदिया य कुहंडपयंगंदेवा चंचलचवलचि-
 त्तकीलणद्वप्पिया गहिरहसियगीयणचणरई वणमालामेलमउडुंडलसच्छंद्विउव्वियाभरणचारुभूसणधरा सव्वोउयसुरहिकुसुमरइयपलं-
 वसोहंतकंतवियसंतचित्तवणमालरइयच्छा कामकामा कामरूवेदेहारी नाणाविहवणरारागवरवत्थचिल्लगनियंसणा विविहदेसनेवत्थग-
 हियेवसा पमुइयकंदप्पकलहेकलिकोलाहलप्पिया हासवोलवहुला असिमोगरसत्तिहत्था अणेगमणिरयणविविह (निजुत्त) चित्तचिंधगया

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ १७२ ॥

सुरूवा महिड्डिया महायसा जाव महासोक्खा हारविराइयवच्छा जाव दुस दिसाओ उज्जोवेमाणा पभासेमाणा, ते णं तत्थ साणं साणं भोमेज्जनगरावाससयसहस्साणं साणं साणं सामाणियसाहस्सीणं साणं साणं परिसाणं साणं साणं अगमहिसीणं साणं साणं अणीयाणं साणं २ अणीयाहिवईणं सासं साणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं, अन्नेसिं च वहूणं वाणसंतराणं देवाण य देवीण य आहेवच्चं जाव भुंज-
माणा विहरंति” प्रायः सुगमं, नवरं ‘भुयगवइणो महाकाया’ इति, महाकाया—महोरगाः, किंविशिष्टाः? इत्याह—भुजगपतयः, ‘गन्ध-
र्वगणाः’ गन्धर्वसमुदायाः, किंविशिष्टाः? इत्याह—‘निपुणगन्धर्वगीतरतयः’ निपुणाः—परमकौशलोपेता एवं गन्धर्वा—गन्धर्वजातीया
देवास्तेषां यद् गीतं तत्र रतिर्येषां ते तथा, एते व्यन्तराणामष्टौ मूलभेदाः, इमे चान्येऽवान्तरभेदा अष्टौ—‘अणपन्निय’ इत्यादि, कथ-
म्भूता एते षोडशापील्यत आह—‘चंचलचवलचित्तकीलणदवप्पिया’ चञ्चला—अनवस्थितचित्तास्तथा चलचपलम्—अतिशयेन चपलं
यच्चित्रं—नानाप्रकारं क्रीडनं यश्च चित्रो—नानाप्रकारो द्रवः—परिहासस्तौ प्रियौ येषां ते चलचपलचित्रक्रीडनद्रवप्रियाः, ततश्चञ्चलशब्देन
विशेषणसमासः, तथा ‘गहिरहसियगीयनच्चणरई’ इति गम्भीरेषु हसितगीतनर्त्तनेषु रतिर्येषां ते तथा, तथा ‘वणमालामेडमलकुंड-
लसच्छंदविउव्वियाभरणभूसणधरा’ इति वनमाला—वनमालामयानि आमेलमुकुटकुण्डलानि, आमेलः—आपीडशब्दस्य प्राकृतलक्ष-
णवशाद् आपीडः—शेखरकः, तथा स्वच्छन्दं विकुर्वितानि यानि आभरणानि तैर्यञ्चारु भूपणं—मण्डनं तद्धरन्तीति वनमालाऽऽपीडमु-
कुटकुण्डलस्वच्छन्दविकुर्विताभरणचारुभूपणधराः, लिहादित्वाद्, तथा सर्वर्तुकैः—सर्वर्तुभाविभिः सुरभिकुसुमैः सुरचिताः—शोभनं
निर्वर्त्तिताः तथा प्रलम्बत इति प्रलम्बा शोभत इति शोभमाना कान्ता—कमनीया विकसन्ती—अमुकुलिता अम्लानपुष्पमयी चित्रा—
नानाप्रकारा वनमाला रचिता वक्षसि यैस्ते सर्वर्तुकसुरभिकुसुरमितप्रलम्बशोभमानकान्तविकसच्चित्रवनमालारचितवक्षसः, तथा कामं

३ प्रतिपत्तौ
देवाधि-
कारः
उद्देशः १
सू० १२१

॥ १७२ ॥

-स्वेच्छया गमो येषां ते कामगमाः-स्वेच्छाचारिणः, क्वचित् 'कामकामाः' इति पाठः, कामेन-स्वेच्छया कामो-मैथुनसेवा येषां ते कामकामा अनियतकामा इत्यर्थः, तथा कामं-स्वेच्छया रूपं येषां ते कामरूपस्ते च ते देहाश्च कामरूपदेहास्तान् धरन्तीत्येवंशीलाः कामरूपदेहधारिणः, स्वेच्छाविक्षुर्वितनानारूपदेहधारिण इत्यर्थः, तथा नानाविधैर्वर्णै रागो-रक्तता येषां तानि नानाविधवर्णरगाणि वराणि-प्रधानानि चित्राणि-नानाविधानि अद्भुतानि वा (वस्त्राणि) चेल्लकानि-देशीवचनाद् देशीप्यमानानि नियंसर्णं-परिधानं येषां ते नानाविधवर्णरागवस्त्रचेल्लकनिवसनाः तथा विविधदेशनेपथ्यैर्गृहीतो वेपो यैस्ते विविधदेशनेपथ्यगृहीतवेपाः, 'पमुइयकंदप्पकलहकेलिकोलाहलप्पिया' कन्दर्पः-कामोदीपनं वचनं चेष्टा च कलहो-राटिः केलिः-क्रीडा कोलाहलो-बोलः कन्दर्पकलहकेलिकोलाहलाः प्रिया येषां ते कन्दर्पकलहकेलिकोलाहलप्रियाः, ततः प्रमुदितशब्देन सह विशेषणसमासः, 'हासवोलवहुला' इति हासवोलौ वहुलौ-अतिप्रभूतौ येषां ते हासवोलवहुलाः, तथाऽसिसुद्धरशक्तिकुन्ता हस्ते येषां ते असिसुद्धरशक्तिकुन्तहस्ताः, 'प्रहरणात् सप्तमीचे'ति सप्तम्यन्तस्य पाक्षिकः परनिपातः, 'अणेगमणिरयणविविहनिजुत्तचित्तचिंधगया' इति, मणयः-चन्द्रकान्ताद्या रत्नानि-कर्कतनादीनि अने-कर्मणिर्नैर्धिविंधं-नानाप्रकारं नियुक्तानि विचित्राणि-नानाप्रकाराणि चिह्नानि गतानि-स्थितानि येषां ते तथा, शेषं प्राग्वत् ॥ 'कहि णं भंते! पिसायाणं देवाणं भोमेज्जा नगरा पणत्ता?' क भदन्त! पिशाचानां देवानां भौमेयानि नगराणि प्रयाप्तानि? इत्यादि, 'जहा ठाणपदे जाव विहरंति' यथा प्रज्ञापनायां स्थानाख्ये पदे तथा वक्तव्यं यावद्विहरन्तीति पदं, तच्चैवं- 'कहि णं भंते! पिसाया देवा परिवसंति? गोयमा! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए रयणामयस्स कंडस्स जोयणसहस्सवाहल्लस्स उवरिं एणं जोयणसयं ओगाहेत्ता हेट्ठा चेगं जोयणसयं वजेत्ता मज्जे अट्टसु जोयणसएसु, एत्थ णं पिसायाणं देवाणं तिरियमसंखेज्जा भोमेज्जन-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ १७३ ॥

गरावाससयसहस्सा भवंतीतिमक्खायं, ते णं भोमेज्जनगरा बाहिं वट्टा जो ओहिओ भोमेज्जनगरवणतो सो भाणियन्वो जाव पडि-
रूवा, एत्थ णं पिसायाणं भोमेज्जनगरा पणत्ता, तत्थं णं बहवे पिसाया देवा परिवसंति महिड्डिया जहा ओहिया जाव विहरंति” सु-
गमं, “कालमहाकाला य एत्थ दुवे पिसाइंदा पिसायरायाणो परिवसंति महिड्डिया जाव विहरंति, कहि णं भंते! दाहिणिह्लाणं पिसा-
याणं भोमेज्जा नगरा० बाहिं वट्टा जो ओहिओ भोमेज्जनगरवणतो सो भाणियन्वो जाव पडिरूवा, एत्थ णं पिसायाणं भोमेज्जनगरा
पणत्ता । कहि णं भंते! दाहिणिह्ला पिसाया देवा परिवसंति?, गोयमा! जंबुद्वीवे दीवे मंदरस्स पन्वयस्स दाहिणेणं इमीसे रयण-
प्पभाए पुढवीए रयणामयस्स कंडस्स जोयणसहस्सवाहल्लस्स उवरिं एगं जोयणसयं ओगाहेत्ता हेट्टावि एगं जोयणसयं वज्जेत्ता मज्जे
अट्टसु जोयणसएसु एत्थ णं दाहिणिह्लाणं पिसायाणं देवाणं भोमेज्जा नगरा पणत्ता, तत्थ णं बहवे दाहिणिह्ला पिसाया देवा परिव-
संति महिड्डिया जाव विहरंति, काले य तत्थ पिसाइंदे पिसायराया परिवसति महिड्डिए जाव पभासेमाणे, से णं तत्थ तिरियसं-
खेज्जाणं भोमेज्जनगरावाससयसहस्साणं चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं चउण्हं अगमहिसीणं सपरिवाराणं तिण्हं परिसाणं सत्तण्हं
अणियाणं सत्तण्हं अणियाहिवईणं सोलसण्हं आयरक्खदेवसाहस्सीणं अन्नोसिं च बहूणं दाहिणिह्लाणं वाणमन्तराणं देवाणं देवीण य
आहेवच्चं जाव विहरति” पाठसिद्धं ॥ सम्प्रति पर्परिणरूपणार्थमाह—“कालस्स णं भंते! पिसायइंदस्स पिसायरओ कति परिसाओ प-
णत्ताओ?, गोयमा! तिण्णि परिसाओ पणत्ताओ, तंजहा—ईसा तुडिया दढरहा अंभिभतरिया ईसा’ इत्यादि सर्वं प्राग्वत्, नवरमन्त्रा-
भ्यन्तरिकायामष्टौ देवसहस्साणि मध्यमिकायां दश देवसहस्साणि बाह्यायां द्वादश देवसहस्साणि, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्परिदि एकं देवी-
शतं मध्यमिकायामप्येकं देवीशतं बाह्यायामप्येकं देवीशतं, अभ्यन्तरिकायां पर्परिदि देवानां स्थितिरद्धपत्योपसं मध्यमिकायां देशोत्तमद्ध-

३ प्रतिपत्तौ
देवाधि-
कारः
उद्देशः १
सू० १२१

॥ १७३ ॥

पल्योपमं वाखायां सातिरेकचतुर्भागपल्योपमं, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्षदि देवीनां सातिरेकं चतुर्भागपल्योपमं मध्यमिकायां चतुर्भाग-
 पल्योपमं वाखायां देशेनं चतुर्भागपल्योपमं, शेषं प्राग्वत् । “कहि णं भंते! उत्तरिह्णं पिसायाणं भोमेज्जा नगरा पणत्ता?, कहि णं
 भंते! उत्तरिह्ण पिसाया देवा परिवसंति?, गोयमा! जंबुद्वीवे दीवे जहेव दाहिणिह्णं वत्तव्वया तहेव उत्तरिह्णंपि, नवरं मन्दरस्स
 उत्तरेणं, महाकाले इत्थ पिसाइं दे पिसायराया परिवसति जाव विहरति” पाठसिद्धं, पर्षद्वक्तव्यताऽपि कालवत्, “एवं जहा पिसायाणं
 तहा भूयाणवि जाव गंधव्व्याणं नवरं इंदेसु नाणत्तं भाणियव्वं, इमेण विहिणा—भूयाणं सुखवपडिरूवा, जक्खाणं पुण्णभद्दमाणिभद्दा,
 रत्तसाणं भीममहाभीमा, किन्नराणं किन्नरकिंपुरिसा, किंपुरिसाणं सप्पुरिसमहापुरिसा, महोरगाणं अइकायमहाकाया, गंधव्व्याणं
 गीयरईगीयजसा—‘काले य महाकाले सुखवपडिरूवपुण्णभदे य । अमरवइमाणिभदे भीमे य तहा महाभीमे ॥ १ ॥ किन्नरकिंपु-
 रिसे खल्ल सप्पुरिसे खल्ल तहा महापुरिसे । अइकायमहाकाए गीयरई चेव गीयजसे ॥ २ ॥” सुगमम्, पर्षद्वक्तव्यताऽपि कालवन्निर-
 न्तरं वक्तव्या यावद्गीतयशसः ॥ तदेवमुक्ता वानमन्तरवक्तव्यता सम्प्रति ज्योतिष्काणामाह—

कहि णं भंते! जोइसियाणं देवाणं विमाणा पणत्ता? कहि णं भंते! जोतिसिया देवा परिवसंति?,
 गोयमा! उप्पिं दीवसमुद्दाणं इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जातो भूमिभागतो सत्त-
 णउए जोयणसते उहुं उप्पत्तिता दसुत्तरसया जोयणबाहल्लेणं, तत्थ णं जोइसियाणं देवाणं ति-
 रियमसंलेज्जा जोतिसियविमाणावाससतसहस्सा भवंतीतिमक्खायं, ते णं विमाणा अद्धकवि-
 द्दकसंठाणसंठिया एवं जहा ठाणपदे जाव चंदमस्सरिया य तत्थ णं जोतिसिंदा जोतिसारायाणे

परिवसन्ति सहिद्धिया जाव विहरन्ति ॥ सूरस्र णं भन्ते ! जोतिसिंदस्स जोतिसरणो कति प-
रिसाओ पणत्ताओ?, गोयसा ! तिपिण परिसाओ पणत्ताओ, तंजहा—तुंबा तुडिया पेच्चा,
अब्भितरया तुंबा मज्झिमिया तुडिया बाहिरिया पेच्चा, सेसं जहा कालस्स परिमाणं, ठितीवि ।
अट्टो जहा चमरस्स । चंदस्सवि एवं चेव ॥ (सू० १२२)

‘कहि णं भन्ते ! जोइसियाण’मित्यादि, क भदन्त ! ज्योतिष्कानां देवानां विमानानि प्रह्वानि ? क भदन्त ! ज्योतिष्का देवाः
परिवसन्ति ?, भगवानाह—गौतम ! अस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्या बहुसमरमणीयाद् भूमिभागाद् रुचकोपलक्षितात् ‘सप्तनवतिशतानि’
सप्तनवत्यधिकानि योजनशतान्यूर्ध्वमुत्पुल्य—तुच्छाऽतिक्रम्य दशोत्तरयोजनशतबाहल्ये तिर्यगसङ्ख्येयेऽसङ्ख्येयोजनकोटीप्रमाणे ज्यो-
तिर्विषये ‘अत्र’ एतस्मिन् प्रदेशे ज्योतिष्काणां देवानां तिर्यगसङ्ख्येयानि ज्योतिष्कविमानशतसहस्राणि भवन्तीत्याख्यातं मया शेषैश्च
तीर्थकृद्भिः, तानि च विमानान्यूर्ध्वकपित्थसंस्थानसंस्थितानि, अत्राक्षेपपरिहारौ चन्द्रप्रज्ञप्तिटीकाया सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां सङ्ग्रहणिटी-
कायां चाभिहितविति ततोऽवधार्यौ, ‘सर्वफालियामया’ सर्वात्मना स्फटिकमयानि सर्वस्फटिकमयानि ‘जहा ठाणपदे जाव चंदम-
सूरिया एत्थ तुवे जोइसिदा जोइसरायाणो परिवसन्ति महिड्डिया जाव विहरन्ति’ यथा प्रज्ञापनायां स्थानाख्ये द्वितीये पदे तथा वक्तव्यं
यावच्चन्द्रसूर्यौ, द्वावत्र ज्योतिष्केन्द्रौ ज्योतिष्कराजानौ परिवसतस्ततोऽयूर्ध्वं यावद्विहरन्तीति, एतच्चैवं—“अभुगगयमूसियपहसिया
इव विविहमणिकणरयणभत्तिचित्ता वाडडुयविजयेजयंतीपडागछत्तातिछत्तकलिया तुंगा गगणतलमभिलंघमाणसिहरा जालंतररयणा
पंजरुम्मिस्सियन्व मणिकणगथूभिग्रागा वियसियसयवत्तपोडरीया तिलगरयणद्धचंदचित्ता नाणामणिसयदामालंकिया अंतो बहिं च

मण्हा तवणिज्जलवाळुयापत्यडा सुहफासा सस्सिरीया सुरूवा पासाईया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा, एत्थ णं जोइसियाणं विमाणा
पणत्ता, एत्थ णं जोइसिया देवा परिवसंति, तंजहा-विहस्सती चंदसूरा सुक्कसणिच्छरा राहू धूमकेउडुहा अंगारका तत्ततवणिज्जकणग-
वण्णा जया तहा जोइसंमि चारं चरंति केऊ य गइरतीया अट्टावीसइविहा य नक्खत्तदेवगणा नाणासंठाणसंठिया य पंचवण्णा य
तारगाओ ठियलेसाचारिणो अविस्साममंडलगई पत्तेयनामंकपायडियधिधमउडा महिड्डिया जाव पभासेमाणा, ते णं तत्थ साणं साणं
विमाणावाससयसहस्साणं साणं साणं सामाणियसाहस्सीणं साणं साणं अगमहिसीणं सपरिवाराणं साणं साणं साणं साणं
अणियाणं साणं साणं अणियाहिवईणं साणं साणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं, अन्नोसिं च वहूणं जोइसियाणं देवाणं देवीण य आहेवच्चं
जाव विहरंति, चंदिमसूरिया य एत्थ दुवे जोइसिंदा जोइसियरायाणो परिवसंति महिड्डिया जाव पभासेमाणा, ते णं तत्थ साणं साणं
जोइसियविमाणावाससयसहस्साणं चउण्हं चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं चउण्हं चउण्हं अगमहिसीणं सपरिवाराणं तिण्हं परिसाणं
मत्तण्हं अणियाणं सत्तण्हं अणियाहिवईणं सोलसण्हं . आयरक्खदेवसाहस्सीणं अन्नोसिं च वहूणं जोइसियाणं देवाणं देवीण य आहेवच्चं
जाव विहरंति” इति, अभ्युद्गता-आभिमुख्येन सर्वतो गता उत्सृता-प्रबलतया सर्वासु दिक्षु प्रसृता या प्रभा-दीप्तिस्तया सितानि-
धवलानि अभ्युद्गतोत्सृतप्रभासितानि, तथा विविधानां मणिकनकरत्नानां या भक्तयो-विच्छित्तिविशेषास्ताभिश्चित्राणि-आश्चर्यभूतानि
विविधमणिकनकभक्तिचित्राणि, ‘वाउच्छुयविजयवेजयंतीपडागच्छत्तातिच्छत्तकलिया’ वातोद्धूता-त्रायुकम्पिता विजयः-अभ्युव्य-
सत्संसूचिका वैजयन्त्याभिधाना याः पताकाः, अथवा विजय इति वैजयन्तीनां पार्श्वकर्णिका उच्यन्ते तत्प्रधाना वैजयन्त्यो विजयवै-
जयन्त्यः-पताकास्ता एव विजयवर्जिता वैजयन्त्यः छत्रातिच्छत्राणि-उपर्युपरि स्थितानि छत्राणि तैः कलितानि वातोद्धूतविजयवैजयन्ती-

पताकाछत्रातिच्छत्रकलितानि 'तुङ्गानि' उच्चानि, तथा गगनतलम्—अम्बरतलमनुलिखन्—अभिलङ्घयन् शिखरं येषां तानि गगनतला-
नुलिखच्छिखराणि, तथा जालानि—जालकानि तानि च भवनभित्तिषु लोकप्रतीतानि, तदन्तरेषु विशिष्टशोभानिभित्तं रत्नानि यत्र तानि
जालान्तररत्नानि, तथा पञ्चराद् उन्मीलितवद् यथा हि किल किमपि वस्तु पञ्चराद्—वंशादिमयप्रच्छादनविशेषाद् बहिष्कृतमत्यन्त-
मनष्टच्छायत्वात् शोभते तथा तान्यपि विमानानीति भावः, तथा मणिकनकानां सम्बन्धिनी स्तूपिका—शिखरं येषां तानि मणिकन-
कस्तूपिकानि, ततः पूर्वपदाभ्यां सह विशेषणसमासः, तथा विकसितानि यानि शतपत्राणि पुण्डरीकाणि च द्वारादिषु प्रतिकृतित्वेन
स्थितानि तिलकाश्च—भित्त्यादिषु पुण्ड्राणि रत्नमयाश्चाद्धचन्द्रा द्वारादिषु तैश्चित्राणि विकसितशतपत्रपुण्डरीकतिलकरत्नाद्धचन्द्रचित्राणि,
तथा नानामणिमयीभिर्दामभिरलङ्कृतानि नानामणिमयदामालङ्कृतानि, तथाऽन्तर्बहिश्च श्लक्ष्णानि—मसृणानि, तथा तपनीयं—सुवर्णविशे-
षस्तन्मय्या रुचिराया वालुकायाः—सिकतायाः प्रस्तटः—प्रतरो येषु तानि तपनीयरुचिरवालुकप्रस्तटानि, तथा सुखस्पर्शानि शुभस्प-
र्शानि वा शेषं प्राग्वद् यावद् 'बहस्सइचंदा' इत्यादि, बृहस्पतिचन्द्रसूर्यशुक्रशनैश्चराराहुधूमकेतुबुधाङ्गारकाः तप्ततपनीयकनकवर्णाः—
ईषत्कनकवर्णाः, तथा ये ग्रहा ज्योतिष्के—ज्योतिष्क्रे चारं चरन्ति केतवः ये च बाह्यद्वीपसमुद्रेष्वगतिरतिकाः ये चाष्टाविंशतिविधा
नक्षत्रदेवगणास्ते सर्वेऽपि नानाविधसंस्थानसंस्थिताः चशब्दात्तप्ततपनीयकनकवर्णाश्च, तारकाः पञ्चवर्णाः, एते च सर्वेऽपि स्थितलेभ्या
—अवस्थिततेजोलेश्याकाः, तथा ये चारिणः—चाररतास्तेऽविश्राममण्डलगतिकाः, तथा सर्वेऽपि प्रत्येकं नामाङ्केन—स्वस्वनामाङ्कपातेन
प्रकटितं चिह्नं मुकुटो येषां ते प्रत्येकं स्वनामाङ्कप्रकटितमुकुटचिह्नाः, किमुक्तं भवति?—चन्द्रस्य स्वमुकुटे चन्द्रमण्डलं लाञ्छनं स्वना-
माङ्कप्रकटितं सूर्यस्य सूर्यमण्डलं ग्रहस्य ग्रहमण्डलं नक्षत्रस्य नक्षत्रमण्डलं तारकस्य तारकाकारमिति, शेषं प्राग्वत् ॥ पर्वन्निरूपणार्थमाह

—‘सूरस्स णं भंते ! जोइसिंदस्स जोइसरणो कइ परिसाओ पणत्ताओ ? , गोयमा ! तिन्नि परिसाओ पन्नत्ताओ, तंजहा—तुंवा तुडिया पेष्सा, अडिभतरिया तंवा मज्झिमिया तुडिया बाहिरिया पेष्सा, सेसं जहा कालस्स, अट्टो जहा चमरस्स, चन्दस्सवि एवं चेव’ पाठसिद्धं लोतिष्कास्तिर्यलोक इति तिर्यग्लोकप्रस्तावाह्वीपसमुद्रवक्तव्यतामाह—

कहि णं भंते ! दीवसमुद्दा ? केवइया णं भंते ! दीवसमुद्दा ? केमहालया णं भंते ! दीवसमुद्दा ? किं-
संठिया णं भंते ! दीवसमुद्दा ? किमाकारभावपडोयारा णं भंते ! दीवसमुद्दा णं पन्नत्ता ? , गोयमा !
जंबुदीवाइया दीवा लवणादीया समुद्दा संठाणतो एकविहविधाणा वित्थारतो अणेगविधवि-
धाणा दुगुणादुगुणे पडुप्पाएमाणा २ पवित्थरमाणा २ ओभासमाणवीचीया बहुउप्पलपडमकुं-
मुदणलिनसुभगसोगंधियपोंडरीयमहापोंडरीयसत्तपत्तसहस्सपत्तपप्फुल्लकेसरोवचिता पत्तेयं प-
त्तेयं पडमवरवेइयापरिक्खत्ता पत्तेयं पत्तेयं वणसंडपरिक्खत्ता अस्सि तिरितलोए असंबेज्जा
दीवसमुद्दा संयंभुरमणपल्लवसाणा पणत्ता समणाडसो ! ॥ (सू० १२३)

‘कहि णं भंते ! दीवसमुद्दा’ इत्यादि, ‘क्व’ कस्मिन् णमिति वाक्यालङ्कारे ‘भदन्त !’ परमकल्याणयोगिन् ! द्वीपसमुद्राः प्र-
ज्ञप्ताः ? , अनेन द्वीपसमुद्राणामवस्थानं पृष्टं, ‘केवइया णं भंते ! दीवसमुद्दा’ इति ‘कियन्तः’ कियत्सङ्ख्याका णमिति वाक्यालङ्कारे
भदन्त ! द्वीपसमुद्राः प्रज्ञप्ताः ? , अनेन द्वीपसमुद्राणां सङ्ख्यानं पृष्टं, ‘केमहालिया णं भंते ! दीवसमुद्दा’ इति किं महानालय—आश्रयो
व्याप्यंक्षेत्ररूपो येषां ते महालयाः किंप्रमाणमहालया णमिति प्राग्वद् द्वीपसमुद्राः प्रज्ञप्ताः ? , किंप्रमाणं द्वीपसमुद्राणां महत्त्वमिति

भावः, एतेन द्वीपसमुद्राणामायामादिपरिमाणं पृष्ठं, तथा 'किसंठिया णं भंते! दीवसमुद्दा' इति किं संस्थितं-संस्थानं येषां ते किं-
संस्थिता णमिति पूर्ववद् भदन्त! द्वीपसमुद्राः प्रज्ञप्ताः?, अनेन संस्थानं पप्रच्छ, 'किमागारभावपडोयारा णं भंते! दीवसमुद्दा-
पणत्ता' इति आकारभावः-स्वरूपविशेषः कस्याकारभावस्य प्रत्यवतारो येषां ते किमाकारभावप्रत्यवताराः, बहुलप्रहणाद्वैयधिकरण्ये-
ऽपि समासः, णमिति पूर्ववद्, द्वीपसमुद्राः प्रज्ञप्ताः?, किं स्वरूपं द्वीपसमुद्राणामिति भावः, अनेन स्वरूपविशेषविषयः प्रश्नः कृतः,
भगवानाह—'गोयमे'त्यादि, गौतम! जम्बूद्वीपादयो द्वीपा 'लवणादिकाः' लवणसमुद्रादिकाः समुद्राः, अनेन द्वीपानां समुद्राणां
चादिरुक्तः, एतच्चाप्युष्टमपि भगवता कथितमुत्तरोपयोगित्वात् गुणवते शिष्यायापुष्टमपि कथनीयमिति ख्यापनार्थं च, 'संठाणतो'
इत्यादि, 'संस्थानतः' संस्थानमाश्रित्य 'एगविहिहाणा' इति एकप्रकारं विधानं येषां ते एकविधिविधानाः, एकस्वरूपा
इति भावः, सर्वेषां वृत्तसंस्थानसंस्थितत्वाद्, 'विस्तारतः' विस्तारमधिकृत्य पुनरनेकविधिविधानाः अनेकप्रकाराणि विधा-
नानि येषां ते तथा, विस्तारमधिकृत्य नानास्वरूपा इत्यर्थः; तदेव नानास्वरूपत्वमुपदर्शयति—'दुगुणादुगुणे पडुप्पाएमाणा २ प-
वित्थरमाणा' इति, द्वियुगं द्वियुगं यथा भवति एवं प्रत्युत्पद्यमाना गुण्यमाना इत्यर्थः; 'प्रविस्तारन्तः' प्रकर्षेण विस्तारं गच्छन्तः,
तथाहि-जम्बूद्वीप एकं लक्षं लवणसमुद्रो द्वे लक्षे धातकीलण्डञ्चत्वारि लक्षानीत्यादि, 'ओभासमाणवीचीया' इति अवभासमाना
वीचयः-कल्लोला येषां ते अवभासमानवीचयः, इदं विशेषणं समुद्राणां प्रतीतमेव, द्वीपानामपि च वेदितव्यं, तेष्वपि इदनदीतडागादिषु
कल्लोलसम्भवात्, तथा बहुभिरुत्पलपद्मकुमुदनलिनसुभगसौगन्धिकपुण्डरीकमहापुण्डरीकशतपत्रसहस्रपत्रैः 'पप्फुल्ल'त्ति प्रफुल्लैः--विक-
सितैः 'केसरे'ति केसरोपलक्षितैरुपचिताः-उपचितशोभाका बहुत्पलपद्मकुमुदनलिनसुभगसौगन्धिकपुण्डरीकमहापौण्डरीकशतपत्रसह-

सप्तप्रफुल्लकेसरोपचिता; तत्रोत्पलं-गर्दभकं पद्मं-सूर्यविकासि कुमुदं-चन्द्रविकासि नलिनम्-ईपद्रकं पद्मं सुभंगं-पद्मविशेषः सौग-
 न्धिकं-कल्हारं पौण्डरीकं-सिताम्बुजं तदेव दृहत् महापौण्डरीकं शतपत्रसहस्रपत्रे-पद्मविशेषौ पत्रसङ्ख्याकृतभेदौ, 'पत्तयेयं २' इति
 प्रतिशब्दोऽत्राभिमुख्ये 'लक्षणेनाभिप्रती आभिमुख्ये' इति च समासस्ततो वीप्साविवक्षायां प्रत्येकशब्दस्य द्विवचनं पद्मवरवेदिकापरि-
 क्षिप्ताः प्रत्येकं वनखण्डपरिक्षिप्ताश्च 'सयंभूरमणपञ्जवसाणा' इति जम्बूद्वीपादयो द्वीपाः स्वयंभूरमणद्वीपर्यवसाना लवणसमुद्रादयः
 समुद्राः स्वयंभूरमणसमुद्रपर्यवसाना अस्मिन् तिर्यग्लोके यत्र वयं स्थिता असङ्ख्येया द्वीपसमुद्राः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! इह
 'अस्मि तिरियलोए' इत्यनेन स्थानशुक्लम्, 'असंखेज्जा' इत्यनेन सङ्ख्यानं, 'दुगुणादुगुण'मित्यादिना महत्त्वं 'संठाणतो' इत्यादिना
 संस्थानम् ॥ सम्प्रत्याकारभावप्रत्यवतारं विवहुरिदमाह—

तत्र णं अयं जंबुद्वीवे णामं दीवे दीवसमुद्धानं अंभतरिए सव्वखुड्ढाए वट्टे तेह्हापूयसंठाणसं-
 ठिते वट्टे रहचक्कवालसंठाणसंठिते वट्टे पुक्खरकणियासंठाणसंठिते वट्टे पडिपुन्नचंदसंठाणसंठिते,
 एक्कं जोयणसयसहस्सं आयामविक्खंभेणं तिण्णि जोयणसयसहस्साइं सोलस य सहस्साइं
 दोण्णि य सत्तावीसे जोयणसते तिण्णि य कोसे अट्टावीसं च धणुसयं तेरस अंगुलाइं अङ्गुलकं
 च किंचिसेसाहियं परिवखेवेणं पणत्ते ॥ से णं एक्काए जगतीए सव्वतो समंता संपरिविखत्ते ॥
 सा णं जगती अट्ट जोयणाइं उट्टुं उचत्तेणं मूले बारस जोयणाइं विक्खंभेणं मज्झे अट्ट जोयणाइं
 विक्खंभेणं उप्पि चत्तारि जोयणाइं विक्खंभेणं मूले विच्छिण्णा मज्झे संखित्ता उप्पि तणुया

गोपुच्छसंठाणसंठिता सव्ववहरामई अच्चा सण्हा लण्हा घट्टा मट्टा णीरया णिम्मला णिप्पंका णिक्कं-
कडच्छाया सप्पभा समिरीया सडज्जोया पासादीया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा ॥ सा णं
जगती एक्केणं जालकडएणं सव्वतो समंता संपरिक्खित्ता ॥ से णं जालकडए णं अद्धजोयणं उट्टुं
उच्चत्तेणं पंचधणुसयांइं चिक्खंभेणं सव्वरयणामए अच्चे सण्हे लण्हे (जाव) [घट्टे मट्टे णीरए
णिम्मले णिप्पंके णिक्कंकडच्छाए सप्पभे [सस्सिरीए] समरीए सडज्जोए पासादीए दरिसणिज्जे
अभिरूवे] पडिरूवे ॥ (सू० १२४)

‘तत्थ णं’मित्यादि, ‘तत्र’ तेषु द्वीपसमुद्रेषु मध्ये ‘अयं’ यत्र वयं वसामो जम्बूद्वीपो नाम द्वीपः, कथम्भूतः? इत्याह—सर्वद्वीपसमु-
द्राणां ‘सर्वाभ्यन्तरकः’ सर्वात्मना—सामस्येनाभ्यन्तरः सर्वाभ्यन्तर एव सर्वाभ्यन्तरकः; प्राकृतलक्षणात्स्वार्थे कप्रत्ययः; केषां सर्वात्म-
नाऽभ्यन्तरकः?, उच्यते, सर्वद्वीपसमुद्राणां, तथाहि—सर्वेऽपि शेषा द्वीपसमुद्रा जम्बूद्वीपादारभ्यागामाभिहितेन क्रमेण द्विगुणद्विगुणवि-
स्तारास्ततो भवति सर्वद्वीपसमुद्राणां सर्वाभ्यन्तरकः; अनेन जम्बूद्वीपस्यावस्थानमुक्तं, ‘सव्ववुडुग’ इति सर्वेभ्योऽपि शेषद्वीपसमुद्रेभ्यः
‘क्षुल्लकौ—लघुः सर्वक्षुल्लकः; तथाहि—सर्वे लवणादयः समुद्राः सर्वे च धातकीखण्डादयो द्वीपा जम्बूद्वीपादारभ्य द्विगुणद्विगुणायामवि-
ष्कम्भपरिधयस्ततः शेषद्वीपसमुद्रापेक्षयाऽयं लघुरिति, एतेन सामान्यतः परिमाणमुक्तं, विशेषतस्त्वायामादिगतं परिमाणमग्रे वक्ष्यति, तथा
वृत्तोऽयं जम्बूद्वीपो यतस्तैलापूपसंस्थानसंस्थितः; तैलेन पकोऽपूपस्तैलापूपः; तैलेन हि पकोऽपूपः प्रायः परिपूर्णवृत्तो भवति न घृतपक्व
इति तैलविशेषणं, तस्यैव यत्संस्थानं तेन संस्थितस्तैलापूपसंस्थानसंस्थितः; तथा वृत्तोऽयं जम्बूद्वीपो यतो ‘रथचक्रवालसंस्थानसंस्थितः’

रथस्य-रथाङ्गस्य चक्रस्यावयवे समुदायोपचाराच्चक्रवालं-मण्डलं तस्यैव यत् संस्थानं तेन संस्थितो रथचक्रवालसंस्थानसंस्थितः, एवं
 वृत्तः पुष्करकर्णिकासंस्थानसंस्थितः पुष्करकर्णिका-पद्मवीजकोशः वृत्तः परिपूर्णचन्द्रसंस्थानसंस्थितः पद्मद्वयं भावनीयम्, एतेन जम्बू-
 द्वीपस्य संस्थानमुक्तम् ॥ सम्प्रत्यायामादिपरिमाणमाह—'एकं णं'मित्यादि, एकं भोजनशतसहस्रमायामविष्कम्भेन, आयामश्च विष्क-
 म्भश्च आयामविष्कम्भं, समाहारो द्वन्द्वः, तेन, आयामेन विष्कम्भेन चेत्यर्थः, त्रीणि भोजनशतसहस्राणि षोडश सहस्राणि द्वे भोजन-
 शते सप्तविंशत्यधिके त्रयः क्रोशा अष्टाविंशत्यधिकं धनुःशतं त्रयोदशङ्गुलानि अर्द्धाङ्गुलं च किञ्चिद्विशेषाधिकमित्येतावान्
 परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः, इदं च परिक्षेपपरिमाणं 'विक्रवंभवगद्गद्गुणकरणी वट्टस्स परिरओ होइ ।' इति करणवशात्स्वयमानेतव्यं क्षेत्रस-
 मासटीका वा परिभाषनीया, तत्र गणितभावनायाः सविस्तरं कृतत्वात् ॥ सम्प्रत्याकारभावप्रत्यवतारप्रतिपादनार्थमाह—'से ण'मि-
 त्यादि, 'सः' अनन्तरोक्तायामविष्कम्भपरिक्षेपपरिमाणो जम्बूद्वीपो णमिति वाक्यालङ्कारे एकया जगत्या सुनगरप्राकारकल्पया 'स-
 र्वतः' सर्वासु दिक्षु 'समन्ततः' सामस्येन 'संपरिक्षिसः' सम्यग्वेष्टितः ॥ 'सा णं जगई' इत्यादि, सा च जगती ऊर्ध्वम्-उच्चैस्त्वे-
 नाष्टौ योजनानि मूले द्वादश योजनानि विष्कम्भेन मध्येऽष्टौ उपरि चत्वारि, अत एव मूले विष्कम्भमधिकृत्य विस्तीर्णा, मध्ये सं-
 क्षिप्ता त्रिभागोनत्वात्, उपरि तनुका, मूलापेक्षया त्रिभागमात्रविस्तारभावात्, एतदेवोपमया प्रकटयति—'गोपुच्छसंठाणसंठिया'
 गोपुच्छस्यैव संस्थानं गोपुच्छसंस्थानं तेन संस्थिता गोपुच्छसंस्थानसंस्थिता ऊर्ध्वीकृतगोपुच्छाकारा इति भावः, 'सन्ववइरामई' सर्वा-
 लना-सामस्येन वज्रमयी-वज्ररत्नासिका 'अच्छा' आकाशरफटिकवदतिस्वच्छा 'सण्हा लण्हा' ऋक्षणा-ऋक्षणपुद्गलस्कन्धनिष्पन्ना ऋ-
 क्षणदलनिष्पन्नपटवत् 'लण्हा' मसृणा घुण्टितपटवत् 'घट्ठा' घृष्टा इव घृष्टा खरशानया पाषाणप्रतिमावत् 'मट्ठा' मृष्टा इव मृष्टा सुकु-

मारशानया पापाणप्रतिगावत् 'नीरजा' स्वाभाविकरजोरहितत्वात् 'निर्मला' आगन्तुकमलाभावात् 'निष्पङ्का' कलङ्कविकला कर्दमर-
हिता वा 'निष्कण्डच्छाया' इति निष्कण्डटा निष्कवचा निरावरणा निरुपघातेति भावार्थः छाया-दीप्तिर्यस्याः सा निष्कण्डच्छाया
'सप्रभा' सारूपतः प्रभावती 'समरीचा' बहिर्विनिर्गतकिरणजाला, अत एव 'सोद्योता' बहिर्व्यवस्थितवस्तुस्तोमप्रकाशकरी 'प्रा-
सादीया' प्रसादाय-गनःप्रसत्तये हिता तत्कारित्वात् प्रासादीया मनःप्रलुत्तिकारिणीति भावः 'दर्शनीया' दर्शनयोग्या यां पश्यतश्च-
क्षुपी भ्रमं न गच्छत इति 'अभिरूया' इति अभि-सर्वेषां द्रष्टृणां मनःप्रसादानुकूलतयाऽभिमुखं रूपं यस्याः सा अभिरूपा, अत्यन्त-
कगनीयेति भावः, अत एव 'प्रतिरूपा' प्रतिविशिष्टम्-असाधारणं रूपं यस्याः सा प्रतिरूपा, अथवा प्रतिक्षणं नवं नवमिव रूपं यस्याः
सा प्रतिरूपा ॥ 'सा णं जगती' इत्यादि, 'सा' अनन्तरोदितस्वरूपा णमिति वाक्यालङ्कारे जगती एकेन 'जालकटकेन' जालानि-
जालकानि यानि भवनभिचिपु लोकेऽपि प्रसिद्धानि तेषां कटकः-समूहो जालकटको जालकाकीर्णा रम्यसंस्थानप्रदेशविशेषपपङ्क्तिरिति
भावः, तेन जालकटकेन 'सर्वतः' सर्वासु दिक्षु 'समन्ततः' सामस्येन संपरिक्षिता ॥ 'से णं जालकडए' इत्यादि, 'सः' जालकटक
ऊर्ध्वगुणैस्तेनार्द्धयोजनं-द्वे गव्यूते विष्कम्भेन पञ्च धनुःशतानि, किमुक्तं भवति ?-जगत्या प्रायो बहुमध्यभागे सर्वत्र जालकानि तानि
च प्रत्येकमूर्ध्वगुणैस्तेन द्वे गव्यूते विष्कम्भतः पञ्चधनुःशतानीति, स च जालकटकः 'सव्वरयणामए' इति सर्वालना रत्नमयः
'अच्छे सण्हे लण्हे जाव पडिरूवे' इति यावच्छब्दकरणत् 'घट्टे मट्टे नीरए निम्मले निष्पंके निष्कण्डच्छाये सप्पभे समरीए
सउज्जोए पासाइए दरिसणिल्ले अभिरूवे' इति परिग्रहः, एतेषां [ग्रन्थामम् ५०००] पदानामर्थः प्राग्वत् ॥

तीसे णं जगतीए उष्पि बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगामहई पडमवरवेदिया पं०, सा णं पडमवरवे-

द्विया अद्भुजोयणं उद्भु उच्चत्तेणं पंच धनुसयाई विक्रंभेणं सव्वरयणामए जगतीसमिया परिक्रवेणं
 सव्वरयणामई० ॥ तीसे णं पडमवरवेइयाए अयमेयारूवे वणणावासे पणत्ते, तंजहा—वहरामया
 नेमा रिट्टामया पइट्टाणा वेरुलियामया खंभा सुवण्णरूपमया फलगा वहरामया संधी लोहितक्ख-
 मईओ सुईओ णाणामणिमया कलेवरा कलेवरसंघाडा णाणामणिमया रूवा नाणामणिमया रूवसं-
 घाडा अंकामया पक्खा पक्खवाहाओ जोतिरसामया वंसा वंसकवेळ्ळुया य रययामईओ पट्टियाओ
 जातरूवमयीओ ओहाडणीओ वहरामयीओ उत्ररि पुञ्छणीओ सव्वसेए रययामते साणं छादणे ॥
 सा णं पडमवरवेइया एगमेणेणं हेमजालेणं (एगमेणेणं गवक्खजालेणं) एगमेणेणं खिंखिणिजालेणं
 जावमणिजालेणं (कणयजालेणं रयणजालेणं) एगमेणेणं पडमवरजालेणं सव्वरयणामएणं सव्वतो
 समंता संपरिक्खत्ता ॥ ते णं जाला तवणिज्जलंबूसगा सुवण्णपयरगमंडिया णाणामणिरयणवि-
 विट्टहारद्धहारउवसोभितसमुदया ईसिं अणमणमसंपत्ता पुब्बावरदाहिणउत्तरागतेहिं वाएहिं
 मंदरागं २ एज्जमाणा २ कंषिज्जमाणा २ लंबमाणा २ पद्धंझमाणा २ सद्दायमाणा २ तेणं ओरालेणं
 मणुणेणं कणमणणेवुतिकरेणं सद्देणं सव्वतो समंता आपूरेमाणा सिरीए अतीव उवखोभेमाणा
 उव० चिट्ठंति ॥ तीसे णं पडमवरवेइयाए तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं बहवे हयसंघाडा गयसंघाडा
 नरसंघाडा किण्णरसंघाडा किंपुरिससंघाडा महोरगसंघाडा गंधव्वसंघाडा वसहसंघाडा सव्वर-

यणामया अच्छा सणहा लणहा घट्टा मट्टा णीरया णिम्मला णिप्पंका णिक्कं कडच्छाया सप्पभा स-
मिरिया सडज्जोया पासार्इया दरसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा । तीसे णं पडमवरवेइयाए तत्थ
तत्थ देसे तहिं तहिं बहवे हयंपंतीओ तहेव जाव पडिरूवाओ । एवं हयवीहीओ जाव पडिरू-
वाओ । एवं हयमिहुणाइं जाव पडिरूवाइं ॥ तीसे णं पडमवरवेइयाए तत्थ देसे तहिं तहिं
बहवे पडमलयाओ नागलत्ताओ, एवं असोग० चंपग० चूयवण० वासंति० अतिमुत्तग० कुंद०
सामलयाओ णिचं कुसुमियाओ जाव सुविहत्तपिंडमंजरिवडिंसकधरीओ सब्वरयणामर्इओ
सणहाओ लणहाओ घट्टाओ मट्टाओ णीरयाओ णिम्मलाओ णिप्पंकाओ णिक्कं कडच्छायाओ
सप्पभाओ समिरीयाओ सडज्जोयाओ पासार्इयाओ दरिसणिज्जाओ अभिरूवाओ पडिरूवाओ
॥ [तीसे णं पडमवरवेइयाए तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं बहवे अक्खयसोत्थिया पणत्ता स-
व्वरयणामया अच्छा] ॥ से केणट्टेणं (भंते !) एवं बुच्चइ—पडमवरवेइया पडमवरवेइया?, गोयमा!
पडमवरवेइयाए तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं वेदियासु वेदियाबाहासु वेदियासीसफलएसु वेदियापु-
डंतरेसु खंभेसु खंभवाहासु खंभसीसेसु खंभपुडंतरेसु खइंसु सुइंसुहेसु खइंसु फलएसु खइंसु पुडं-
तरेसु पक्खेसु पक्खवाहासु पक्खपेरंतरेसु बहूइं उप्पलाइं पडमाइं जाव सतसहस्सपत्ताइं स-
व्वरयणामयाइं अच्छाइं सणहाइं लणहाइं घट्टाइं मट्टाइं णीरयाइं णिम्मलाइं निप्पंकाइं निक्कं कड-

च्छायाइं सप्पभाइं समिरीयाइं सज्जोयाइं पासादीयाइं दरिसणिज्जाइं अभिरुवाइं पडिरुवाइं
 महता २ वासिक्कच्छत्तसमयाइं पणत्ताइं समणाउसो !, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ पडमवरवे-
 द्दिया २ ॥ पडमवरवेइया णं भंते ! किं सासया असासया ?, गोयमा ! सिय सासया सिय अ-
 सासया ॥ से केणट्ठेणं भंते ! एवं बुच्चइ—सिय सासया सिय असासया ?, गोयमा ! दव्वट्ठयाए
 सासता वणपज्जेवेहिं गंधपज्जेवेहिं रसपज्जेवेहिं फासपज्जेवेहिं असासता, से तेणट्ठेणं गोयमा !
 एवं बुच्चइ—सिय सासता सिय असासता ॥ पडमवरवेइया णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होति ?,
 गोयमा ! ण कयावि णासि ण कयावि न भविस्सति ॥ भुविं च भवति य भवि-
 स्सति य धुवा नियया सासता अक्खया अव्वया अवट्ठिया णिच्चा पडमवरवेदिया ॥ (सू० १२५)

'तीसे णं जगतीए' इत्यादि, 'तस्याः' यथोक्तरूपाया जगत्याः 'उपरि' उपरितने तले यो बहुमध्यदेशभागः, सूत्रे एकारान्तता
 मागधदेशभापालक्षणानुरोधत् यथा 'कयरे आगच्छइ दित्तरुवे?' इत्यत्र, 'एत्थ ण'मिति 'अत्र' एतस्मिन् बहुमध्यदेशभागे णमिति
 पूर्ववत् महती एका पद्मवरवेदिका प्रज्ञप्ता मया शेषैश्च तीर्थकृद्भिः, सा चोर्द्ध्वमुखैस्त्वेनार्द्धयोजनं—द्वे .गव्यूते पञ्च धनुःशतानि विष्क-
 म्भेन 'जगतीसमिथा' इति जगत्याः समा—समाना जगतीसमा सैव जगतीसमिका 'परिक्षेपेण' परिरथेण यावान् जगत्या मध्यभागे
 परिरथस्तावान् तस्या अपि परिरथ इति भावः, 'सर्वरत्नमयी' सामस्येन रत्नासिका 'अच्छा सण्हा' इत्यादि विशेषणकदम्बकं पाठ-
 तोऽर्थतश्च प्राग्वत् ॥ 'तीसे ण'मित्यादि, तस्या णमिति पूर्ववत् पद्मवरवेदिकायाः 'अयं' वक्ष्यमाणः 'एतद्रूपः' एवंस्वरूपः 'वर्णा-

वासः' वर्णः—स्लाघा यथावस्थितस्वरूपकीर्त्तनं तस्यावासो—निवासो ग्रन्थपद्धतिरूपो वर्णनिवेश इत्यर्थः 'प्रज्ञप्तः' प्ररू-
पितः, तद्यथेत्यादिना तदेव दर्शयति—'वइरामया नेमा' इति नेमा नाम पद्मवरवेदिकाया भूमिभागाद्दूर्ध्वं निष्कामन्तः प्रदेशास्ते
सर्वे 'वज्रमयाः' वज्ररत्नमयाः, वज्रशब्दस्य दीर्घत्वं प्राकृतत्वात्, एवमन्यत्रापि द्रष्टव्यं, रिष्टमयानि प्रतिष्ठानानि—मूलपादाः 'वेरुलि-
यमया खंभा' इति वैद्व्यैरत्नमयाः स्तम्भाः सुवर्णरूप्यमयानि फलकानि लोहिताक्षरत्नालिकाः सूचयः फलकद्वयसम्बन्धविघटनाभाव-
हेतुपादुकास्थानीयास्ते सर्वे 'वइरामया संधी' वज्रमयाः सन्धयः—सन्धिमैलाः फलकानां, किमुक्तं भवति?—वज्ररत्नापुरिताः फलकानां
सन्धयः 'नाणामणिसया कलेवरा' इति नानामणिसयानि कलेवराणि—मनुष्यशरीराणि नानामणिसयाः कलेवरसङ्घाटा—मनुष्य-
शरीरयुग्मानि नानामणिसयानि रूपाणि—रूपकाणि नानामणिसया रूपसङ्घाटाः—रूपयुग्मानि 'अङ्गामया पक्खा पक्खवाहातो य'
इति अङ्को—रत्नविशेषस्तन्मयाः पक्षास्तदेकदेशाः पक्षबाहवोऽपि तदेकदेशभूता एवाङ्कमयाः, आह च मूलटीकाकारः—'अङ्कमयाः प-
क्षास्तदेकदेशभूताः, एवं पक्षबाहवोऽपि द्रष्टव्या' इति, 'जोईरसामया वंसा वंसकवेळुया य' इति ज्योतीरसं नाम रत्नं तन्मया
वंशाः—महान्तः पृष्ठवंशाः 'वंशकवेळुया य' इति महतां पृष्ठवंशानामुभयतस्तिर्यक् स्थाप्यमाना वंशाः कवेळुकानि—प्रतीतानि 'रय-
यामईओ पट्टियाओ' इति रजतमय्यः पट्टिका वंशानामुपरि कम्बास्थानीयाः 'जायरुवमईओ ओहाडणीओ' जातरूपं—सुवर्णवि-
शेषस्तन्मय्यः 'ओहाडणीओ' अवघाटिन्यः आच्छादनहेतुकम्बोपरिस्थाप्यमानमहाप्रमाणकिल्बिश्चस्थानीयाः, 'वइरामईओ उवरी
पुंछणीओ' इति 'वज्रमय्यो' वज्ररत्नालिका अवघाटनीनामुपरि पुञ्चन्यः—निबिडतरच्छादनहेतुःश्लक्ष्णतरट्टणविशेषस्थानीयाः, उक्तं च
मूलटीकाकारेण—'ओहाडणी हीरगहणं महत् क्षुल्लकं तु पुञ्चनी इति, 'सन्वसेए रययामए सा णं छाणे' इति, सर्वश्वेतं रजतमयं

पुच्छनीनामुपरि कवेष्टुकानामथ आच्छादनम् ॥ 'सा ण'मित्यादि, 'सा' एवंस्वरूपा णमिति वाक्यालङ्कारे पद्मवरवेदिका तत्र तत्र
 प्रदेगे एकैकेन 'हेमजालेन' सर्वात्मना हेममयेन लम्बमानेन दामसमूहेन एकैकेन 'गवाक्षाकृतिरत्नविशेषदामसमूहेन
 एकैकेन 'किङ्किणीजालेन' किङ्किण्यः—क्षुद्रघण्टिकाः एकैकेन घण्टाजालेन, किङ्किण्यपेक्षया किञ्चिन्महत्सो घण्टा घण्टाः, तथा एकै-
 केन 'मुक्ताजालेन' मुक्ताफलमयेन दामसमूहेन एकैकेन 'मणिजालेन' मणिमयेन दामसमूहेन एकैकेन 'कनकजालेन' कनकं-
 पीतरूपः सुवर्णविशेषस्तन्मयेन दामसमूहेन एकैकेन रत्नजालेन एकैकेन (वर) पद्मजालेन—सर्वरत्नमयपद्मालकेन दामसमूहेन 'सर्वतः'
 सर्वासु दिक्षु 'समन्ततः' सर्वासु विदिक्षु परिक्षिप्ता, एतानि च दामसमूहेरूपाणि हेमजालादीनि जालानि लम्बमानानि वेदितव्यानि,
 तथा चाह—'ते णं जाला' इत्यादि, तानि, सूत्रे पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात्, प्राकृते हि लिङ्गमनियतमिति, णमिति पूर्ववत् हेमजा-
 लादीनि क्वचित् दामा इति पाठः तत्र ता हेमजालादिरूपा दामान इति व्याख्येयं, 'तवणिज्जलंबूसगा' तपनीयम्—आरक्तं सुवर्णं
 तन्मयो लम्बूसगो—दान्नामग्रिमभागे मण्डनविशेषो येषां तानि तपनीयलम्बूसकानि 'सुवर्णपयरगमंडिया' इति पार्श्वतः सामस्येन
 सुवर्णप्रतरकेण—सुवर्णपत्रकेण मण्डितानि सुवर्णप्रतरकमण्डितानि, 'नाणामणिरयणविविहहारच्छहारउवसोभियसमुदया' इति ना-
 नारूपाणां मणीनां रत्नानां च ये विविधा—विचित्रवर्णा हारा—अष्टादशसरिका अर्द्धहारा—नवसरिकालैरुपशोभितः समुदायो येषां
 तानि, तथा 'ईसिमन्नमन्नमसंपत्ता' इति ईपत्—मनाग् अन्योऽन्यं—परस्परमसंप्राप्तानि—असंलग्नानि पूर्वापरदक्षिणोत्तरागतैर्वर्तैः
 'मंदायं मंदायं' इति मन्दं मन्दम् एज्यमानानि—कम्प्यमानानि 'भृशाभीक्ष्ण्याविच्छेदे द्विः प्राक्तमवादेः' इत्यविच्छेदे द्विर्वचनं
 यथा पचति पचतीत्यत्र, एवमुत्तरत्रापि, ईपत्कम्पनवशादेव च प्रकर्षत इतस्ततो मनाक् चलनेन लम्बमानानि प्रलम्बमानानि, ततः

परस्परसंपर्कवशतः 'पद्मंश्लमाणा पद्मंश्लमाणा' इति शब्दायमानानि शब्दशब्देनेति योगः, स च स्फारशब्दो मनःप्रतिकूलोऽपि भवति तत आह—'मनोश्लेन' मनोऽनुकूलत्वं लेशतोऽपि स्यादत आह—'मनोहरेण' मनांसि श्रोतॄणां हरति—आसवशं नयतीति मनोहरः, 'लिहादे' राकृतिगणत्वाद्चप्रत्ययः, तेन, तदपि मनोहरत्वं कुतः? इत्याह—कर्णमनोनिर्वृतिकरेण—'निमित्तकारणहेतुषु सर्वासां विभक्तीनां प्रायो दर्शन'मिति वचनाद् हेतौ कृतीया, ततोऽयमर्थः—यतः श्रोत्रकर्णयोर्मनसश्च निर्वृतिकरः—सुखोत्पादकस्ततो मनोहरस्तेन, इत्थम्भूतेन शब्देन तान् प्रत्यासन्नान् प्रदेशान् 'सर्वतः' दिक्षु 'समन्ततः' विदिक्षु आपूरयन्ति शत्रन्तस्य शाविदं रूपं, तत एव 'श्रिया' शोभयाऽतीव उपशोभमानानि तिष्ठन्ति ॥ 'तीसे ण'मित्यादि, तस्याः पद्मवरवेदिकायास्तत्र तत्र देशे २ 'तहिं तहिं' इति तस्यैव देशस्य तत्र तत्रैकदेशे, एतावता किमुक्तं एवं गजनरकिंनरकिंपुरुषमहोरगरगन्धर्ववृषभसङ्घाटा अपि वाच्याः, एते च कथम्भूताः? इत्याह—'सव्वरयणामया' सर्वालना रत्नमयाः 'अच्छा' आकाशफटिकवदतिस्वच्छाः 'जाव पडिरूवा' इति यावत्करणात् 'सण्हा लण्हा घट्ठा मट्ठा' इत्यादिविशेषणकदम्बकपरित्रहस्तश्च प्रागवत् । एते च सर्वेऽपि ह्यसङ्घाटादयः सङ्घाटाः पुष्पावकीर्णका उक्ताः, सम्प्रत्येतेषामेव हयादीनां पङ्क्त्यादिप्रतिपादनार्थमाह—'एवं पंतीओ वीहीओ एवं मिहुणगा' इति यथाऽमीषां हयादीनामष्टानां सङ्घाटा उक्तास्तथा पङ्क्तयोऽपि वक्तव्या वीथयोऽपि मिथुनकानि च, तानि चैवम्—'तीसे णं पडमवरवेइयाए तत्थ तत्थ देसे देसे तहिं तहिं बहुयाओ ह्यपंतीओ गयपंतीओ' इत्यादि, नवरभेकस्यां दिशि या श्रेणिः सा पङ्क्तिरभिधीयते, उभयोरपि पार्श्वयोरैकश्रेणिभावेन यच्छ्रेणिद्वयं सा वीथी, एते च वीथी-

पङ्क्तिसहाटा ह्यादीनां पुरुपाणामुक्ताः, साम्प्रतमेतेषामेव ह्यादीनां स्त्रीपुरुषयुग्मप्रतिपादनार्थं 'मिहुणाइं' इत्युक्तम्, उक्तैव प्रकारेण ह्यादीनां मिथुनकानि स्त्रीपुरुषयुग्मरूपाणि वाच्यानि, यथा 'तत्थ तत्थ तहिं २ देसे देसे वहूइं ह्यमिहुणाइं गयमिहुणाइं' इत्यादि ॥ 'तीसे ण'मित्यादि, तस्यां णमिति पूर्ववत् पञ्चवरवेदिकायां तत्र तत्र देशे २ 'तहिं २' इति तस्यैव देशस्य तत्र तत्रैकदेशे, अत्रापि 'तत्थ २ देसे २ तहिं २' इति वदता यत्रैका लता तत्रान्या अपि बह्व्यो लताः सन्तीति प्रतिपादितं द्रष्टव्यं, 'बहुयाओ पउमल-याओ' इत्यादि, बह्व्यः 'पञ्चलताः' पञ्चिन्यः 'नागलताः' नागा-द्वयविशेषाः त एव लतास्त्रिर्यक्शाखाप्रसराभावात् नागलताः, एवमशोकलताश्चम्पकलता वणलताः, वणाः-तरुविशेषाः, वासन्तिकलता अतिमुक्तकलताः कुन्दलताः श्यामलताः, कथम्भूता पताः? इत्याह—'नित्यं' सर्वकालं पट्स्वपि ऋतुष्वित्यर्थः 'कुसुमिताः' कुसुमानि-पुष्पाणि संजातान्यास्विति कुसुमिताः, तारकादिदर्शना-द्विप्रत्ययः, एवं नित्यं मुकुलितः, मुकुलानि नाम कुड्मलानि कलिका इत्यर्थः नित्यं 'लवइयाओ' इति पल्लविताः, नित्यं 'थवइयाओ' इति स्रवकिताः, नित्यं 'गुम्मियाओ' इति गुल्मिताः, स्रवकगुल्मौ गो(गु)च्छविशेषौ, नित्यं गुच्छाः, नित्यं यमलं नाम समानजातीययो-र्लतयोर्युग्मं तत्संजातमास्विति यमलितः, नित्यं 'युगलितः' युगलं सजातीयविजातीययोर्लतयोर्द्वन्द्वं, तथा 'नित्यं' सर्वकालं फल-भारेण नता-ईपत्रता नित्यं प्रणता-महता फलभारेण दूरं नताः, तथा नित्यं 'सुविभक्ते'त्यादि सुविभक्तिकः-सुविच्छित्तिकः प्रत्तिवि-शिष्टो मञ्जरीरूपो योऽवतंसकस्तद्धराः-तद्धारिण्यः । एष सर्वोऽपि कुसुमितत्वादिर्को धर्म एकैकस्या लताया उक्तः, साम्प्रतं कासाब्धिल्लतानां सकलकुसुमितत्वादिधर्मप्रतिपादनार्थमाह—'निच्चं कुसुमियमउल्लियलवइयथवइयगुलइयगोच्छियविणमियप-णमियसुविभत्तपडिमंजरिवडंसगधरीउ' एताश्च सर्वो अपि लता एवंप्रकाः? इत्याह—'सव्वरयणामईओ' सर्वासना

रत्नमयः, 'अच्छा सण्हा' इत्यादि विशेषणकदम्बकं प्राग्वत् ॥ अधुना पद्मवरवेदिकाशब्दप्रवृत्तिनिमित्तं जिज्ञासुः पृच्छति—'से केणङ्केणं भंते!' इत्यादि, सेशब्दोऽथशब्दार्थः, अथ 'केनार्थेन' केन कारणेन भदन्त! एवमुच्यते—पद्मवरवेदिका पद्मवरवेदिकेति?, किमुक्तं भवति?—पद्मवरवेदिकेत्येवंरूपस्य शब्दस्य तत्र प्रवृत्तौ किं निमित्तमिति?, एवमुक्ते भगवानाह—गौतम! पद्मवरवेदिकायां तत्र तत्र प्रदेशे तस्यैव देशस्य तत्र तत्रैकदेशे 'वेदिकासु' उपवेशनयोग्यमत्तवारणरूपासु 'वेदिकापार्श्वेषु' वेदियापुडंतरेसु' इति द्वे वेदिके वेदिकापुटं तेषामन्तराणि—अपान्तरालानि वेदिकापुटान्तराणि तेषु, तथा स्तम्भेषु सामान्यतः तथा 'स्तम्भवाहासु' स्तम्भपार्श्वेषु 'खंभसीसेसु' इति स्तम्भशीर्षेषु 'खंभपुडंतरेसु' इति द्वौ स्तम्भौ स्तम्भपुटं तेषामन्तराणि तेषु 'सूचीषु' फलकसम्बन्धविघटनाभावहेतुपादुकास्थानीयासु तासासुपरीति तात्पर्यार्थः, 'सूइमुहेसु' इति यत्र प्रदेशे सूची फलकं भित्त्वा मध्ये प्रविशति तत्प्रत्यासन्नो देशः सूचीमुखं तेषु, तथा सूचीफलकेषु—सूचीभिः संबन्धिता ये फलकप्रदेशास्तेऽप्युपचारात्सूचीफलकानि तेषु सूचीनामध उपरि च वर्त्तमानेषु, तथा 'सुईपुडंतरेसु' इति द्वे सूच्यौ सूचीपुटं तेषामन्तरेषु, पक्षाः पक्षवाहा—वेदिकैकदेशास्तेषु बहूनि 'उत्पलकानि' गर्दभकानि बहूनि 'पद्मानि' सूर्यविकासीनि बहूनि 'कुमुदानि' चन्द्रविकासीनि, एवं नलिनसुभगसौगन्धिकपुण्डरीकमहापुण्डरीकशतपत्रसहस्रपत्राण्यपि वाच्यानि, एतेषां च विशेषः प्रागेवोपदर्शितः, एतानि कथम्भूतानि? इत्याह—'सर्वरत्नमयानि' सर्वात्मना रत्नमयानि, 'अच्छा' इत्यादि विशेषणकदम्बकं प्राग्वत् 'महयावासिक्कच्छत्तसमाणा' इति 'महान्ति' महाप्रमाणानि वार्षिकाणि—वर्षाकाले यानि पानीयरक्षणार्थं कृतानि तानि वार्षिकाणि तानि च तानि छत्राणि च तत्समानानि च प्रज्ञप्तानि हे श्रमण! हे आयुष्मन्!, 'से एएणङ्केण'मित्यादि, तदेतेनार्थेन गौतम! एवमुच्यते पद्मवरवेदिका पद्मवरवेदिकेति तेषु तेषु यथोक्तरूपेषु

प्रदेशेषु यथोक्तरूपाणि पद्मानि पद्मवरवेदिकाशब्दस्य प्रवृत्तिनिमित्तमिति भावः, व्युत्पत्तिश्चैवं—पद्मवरा पद्मप्रधाना वेदिका पद्मवरवे-
 दिका पद्मवरवेदिकेति ॥ ‘पुमवरवेद्या णं भंते ! किं सासया ?’ इत्यादि, पद्मवरवेदिका णमिति पूर्ववत् किं शाश्वती उताशाश्वती ?,
 आन्ततया सूत्रे निर्देशः प्राकृतत्वात्, किं नित्या उतानित्येति भावः, भगवानाह—गौतम ! स्यात् शाश्वती स्यादशाश्वती—कथञ्चिन्नित्या
 कथञ्चिदित्येत्यर्थः, स्याच्छब्दो निपातः कथञ्चिदित्येतदर्थवाची ॥ ‘से केण्ड्रेणं भंते !’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम !
 ‘द्रव्यार्थतया’ द्रव्यास्तिकनयमेतन् शाश्वती, द्रव्यास्तिकनयो हि द्रव्यमेव तान्विकमभिमन्यते न पर्यायान्, द्रव्यं चान्वयि परिणा-
 मित्वाद्, अन्यथा द्रव्यत्वयोगाद्, अन्वयित्वाच्च सकलकालभावीति भवति द्रव्यार्थतया शाश्वती, ‘वर्णपर्यायैः’ तदन्यसमुत्पद्यमानव-
 णंविशेषरूपैरेवं गन्धपर्यायै रसपर्यायैः स्पर्शपर्यायैः, उपलक्षणमेतत्तदन्यपुद्गलविचटनैश्चाशाश्वती, किमुक्तं भवति ?—पर्याया-
 स्तिकनयमेतेन पर्यायप्राधान्यविवक्षायामशाश्वती, पर्यायाणां प्रतिक्षणभावितया कियत्कालभावितया वा विनाशित्वात्, ‘से एण्ड्रेण-’
 मित्यादि उपसंहारवाक्यं सुगमं, इह द्रव्यास्तिकनयवादी स्वमतप्रतिस्थापनार्थमेवमाह—नात्यन्तासत् उत्पादो नापि सतो विनाशो,
 ‘नासतो विद्यते भावो, नाभावो विद्यते सत्’ इति वचनात्, यौ तु दृश्येते प्रतिवस्तु उत्पादविनाशौ तदाविर्भावतिरोभावमात्रं यथा
 सर्पस्वोत्फणत्वविफणत्वे, तस्मात्सर्वं वस्तु नित्यमिति ॥ एवं च तन्मतचिन्तायां संशयः—किं घटादिवद्द्रव्यार्थतया शाश्वती उत
 सकलकालमेवरूपा ? इति, ततः संशयापनोद्गार्थं भगवन्तं भूयः पृच्छति—‘पुमवरवेद्या ण’मित्यादि, पद्मवरवेदिका णमिति
 पूर्ववद् ‘भदन्त !’ परमकल्याणयोगिन् ! ‘कियच्चिरं’ कियन्तं कालं यावद्भवति ?, एवंरूपा कियन्तं कालमवतिष्ठते ? इति, भगवानाह—
 गौतम ! न कदाचिन्नासीत्, सर्वदेवासीदिति भावः, अनादित्वात्, तथा न कदाचिन्न भवति, सर्वदेव वर्त्तमानकालचिन्तायां भवतीति

भावः, सदैव भावात्, तथा न कदाचिन्न भविष्यति, किन्तु भविष्यच्चिन्तायां सर्वदैव भविष्यतीति प्रतिपत्तव्यं, अपर्यवसितत्वात्, तदेवं कालत्रयचिन्तायां नास्तित्वप्रतिषेधं विधाय सम्प्रत्यस्तित्वं प्रतिपादयति—‘भुविं चे’त्यादि, अभूच्च भवति च भविष्यति चेति, एवं त्रिकालवस्थायित्वाद् ‘ध्रुवा’ मेर्वादिवद् ध्रुवत्वादेव सदैव स्वस्वरूपे नियता, नियतत्वादेव च ‘शाश्वती’ शाश्वद्भवनस्वभावा, शाश्वतत्वादेव च सततगङ्गासिन्धुप्रवाहाप्रवृत्तावपि पौण्डरीकम्बु इवानेकद्रुलविचरनेऽपि तावन्मात्रान्यद्रुलविचरनेऽपि ‘अक्षया’ न विद्यते क्षयो—यथोक्तस्वरूपाकारपरिभ्रंशो यस्याः साऽक्षया, अक्षयत्वादेव ‘अव्यया’ अव्ययशब्दवाच्या, मनागपि स्वरूपचलनस्य जातुचिद्व्यसम्भवात्, अव्ययत्वादेव स्वप्रमाणेऽवस्थिता मानुषोत्तरपर्वताद् बहिः समुद्रवत्, एवं स्वस्वप्रमाणे सदाऽवस्थानेन चिन्त्यमाना नित्या धर्मास्तिकायादिवत् ॥

तीसे णं जगतीए लप्पि बाहिं पउमवरवेइयाए एत्थ णं एगे महं वणसंडे पणत्ते देसूणाइं दो जो-
यणाइं चक्कवालचिक्खंभेणं जगतीसमए परिवखेवेणं, किण्हे किण्होभासे जाव अणेगसगडरह-
जाणजुगपरिमोयेणं सुरम्मे पासातीए सण्हे लण्हे घट्ठे मट्ठे नीए निपपंके निम्मले निक्कंकड-
च्छाए सप्पभे समिरीए सउज्जोए पासादीए दरिसणिल्ले अभिरूवे पडिरूवे ॥ तस्स णं वणसं-
डस्स अंतो बहुसअरअणिल्ले भूमिभागे पणत्ते से जहानामए—आलिंगपुक्खरोति वा सुइंगपु-
क्खरोति वा सरतलेइ वा करतलेइ वा आयंसमंडलेति वा चंदमंडलेति वा सूरमंडलेति उरब्भ-
चम्मेति वा उसभचम्मेति वा वराहचम्मेति वा सीहचम्मेति वा वग्घचम्मेति वा विगचम्मेति वा दी-

वितचम्मेति वा अणेगसंकुकीलगसहस्सवितते आवडपच्चावडसेढीपसेढीसोत्थियसोवत्थियध्र-
 समाणवद्धमाणमच्छंडकमकरंडकजारमारफुल्लावलिपडमपत्तसागरतरंगवासांतिलयपडमलयभस्सि-
 चित्तेहिं सच्छाएहिं समिरीएहिं सडज्जोएहिं नाणाविहंपंचवणोहिं तणेहि य मणिहि य
 उवसोहिए तंजहा—किणहेहिं जाव सुक्खिलेहिं ॥ तत्थ णं जे ते किणहा तणा य मणी य तेसि णं
 अयमेताखूवे वणणावासे पणणत्ते, से जहानामए—जीसूतेति वा अंजणेति वा खंजणेति वा क-
 ज्जलेति वा मसीइ वा गुलियाइ वा गवलेइ वा गवलगुलियाति वा भमरेति वा भमरावलियाति
 वा भमरपत्तगयसारेति वा जंबुफलेति वा अहारिड्ढेति वा पुरिपुड्डए (ति) वा गएति वा गयकलभेति
 वा कण्हसप्पेइ वा कण्हकेसरेइ वा आगासथिगलेति वा कणहासोएति वा किण्हकणवीरेइ वा
 कण्हबंधुजीवएति वा, भवे एयाखूवे सिया?, गोयमा! णो तिण्ढे समडे, तेसि णं कणहाणं तणाणं
 मणीण य इत्तो इट्ठयराए चैव कंततराए चैव पिययराए चैव मणुणतराए चैव मणामतराए चैव
 वण्णेणं पणणत्ते ॥ तत्थ णं जे ते णीलगा तणा य मणी य तेसि णं इमेताखूवे वणणावासे पणणत्ते,
 से जहानामए—भिंगेइ वा भिंगपत्तेति वा चासेति वा चासपिच्छेति वा सुएति वा सुयपि-
 च्छेति वा णीलीति वा णीलीभेएति वा णीलीगुलियाति वा सामाएति वा उच्चंतएति वा वणरा-
 ईइ वा हलहरवसणेइ वा मोरग्गीवाति वा पारेवयगीवाति वा अयसिकुसुमेति वा अंजणकेसिगा-

कुसुमेति वा णीलुप्पलेति वा णीलासोएति वा णीलकणवीरेति वा णीलबंधुजीवएति वा, भवे
एयारूवे सित्ता?, णो इण्ण्डे सम्भे, तेसि णं णीलगाणं तणाणं मणीण य एत्तो इट्ठतराए चेव कंत-
तराए चेव जाव वण्णेणं पणत्ते ॥ तत्थ जे ते लोहितगा तणा य मणी य तेसि णं अयमेयारूवे
वण्णावासे पणत्ते, से जहाणामए—ससकरुहारेति वा उरुभरुहारेति वा णररुहारेति वा व-
राहरुहारेति वा महिसरुहारेति वा बालिंदगोवएति वा बालदिवागरेति वा संझभरागेति वा
गुंजद्धराएति वा जातिहिंणुएति वा सिलप्पवालेति वा पवालंकरेति वा लोहितक्खमणीति
वा लक्खारसएति वा किमिरागेइ वा रत्तकंबलेइ वा चीणपिट्ठरासीइ वा जासुयणकुसुमेइ
वा किंसुअकुसुमेइ वा पालियाइकुसुमेइ वा रत्तुप्पलेति वा रत्तासोगेति वा रत्तकणयारेति
वा रत्तबंधुजीवेइ वा, भवे एयारूवे सिया?, नो तिण्ण्डे सम्भे, तेसि णं लोहियगाणं तणाण
य मणीण य एत्तो इट्ठतराए चेव जाव वण्णेणं पणत्ते ॥ तत्थ णं जे ते हालिद्दगा तणा य
मणी य तेसि णं अयमेयारूवे वण्णावासे पणत्ते, से जहाणामए—चंपए वा चंपगच्छहीइ वा
चंपयभेएइ वा हालिद्दति वा हालिद्दभेएति वा हालिद्दगुलियाति वा हरियालेति वा हरि-
यालभेएति वा हरियालगुलियाति वा चिडरेति वा चिडरंगरागेति वा वरकणएति वा वरकणग-
निघसेति वा सुवण्णसिप्पिपएति वा वरपुरिसवसणेति वा सल्लइकुसुमेति वा चंपककुसुमेइ वा

कुटुंडियाकुसुमेति वा (कोरंटकदामेइ वा) तडडडाकुसुमेति वा घोसाडियाकुसुमेति वा
 सुवणजूरहियाकुसुमेति वा सुहरिन्नयाकुसुमेइ वा [कोरिंटवरमल्लदामेति वा] बीयगकुसुमेति
 वा पीयासोएति वा पीयकणवीरेति वा पीयबंधुजीएति वा, भवे एयाख्वे सिया?, नो इण्डे
 समडे, ते णं हालिदा तणा य मणी य एत्तो इट्टयरा चेव जाव वण्णेणं पणत्ता ॥ तत्थ णं
 जे ते सुक्खिळा तणा य मणी य तेसि णं अयमेयाख्वे वण्णावासे पणत्ते, से जहानामए—
 अंकेति वा संखेति वा चंदेति वा कुंदेति वा कुसुमे(सुए)ति वा दयरएति वा (दहिघणेइ
 वा खीरेइ वा खीरपूरेइ वा) हंसावलीति वा कौचावलीति वा हारावलीति वा बलायावलीति
 वा चंद्रावलीति वा सारतियबलाहएति वा धंतधोयरुप्पट्टेइ वा सालिपिट्टरासीति वा कुंदपु-
 प्फरासीति वा कुसुयरासीति वा सुक्कच्छिवाडीति वा पेहुणमिंजाति वा बिसेति वा मिणालि-
 याति वा गयदंतेति वा लवंगदलेति वा पौडरीयदलेति वा सिंदुवारमल्लदामेति वा सेतासोएति
 वा सेयकणवीरेति वा सेयबंधुजीएइ वा, भवे एयाख्वे सिया?, णो तिण्डे समडे, तेसि णं सु-
 क्खिळाणं तणाणं मणीण य एत्तो इट्टतराए चेव जाव वण्णेणं पणत्ते ॥ तेसि णं भंते! तणाण
 य मणीण य केरिसए गंधे पणत्ते?, से जहानामए—कोट्टपुडाण वा पत्तपुडाण वा चोयपुडाण
 वा तगरपुडाण वा एलापुडाण वा [किरिमेरिपुडाण वा] चंदणपुडाण वा कुकुमपुडाण वा उ-

सीरपुडाण वा चंपगपुडाण वा मरुयगपुडाण वा दमणगपुडाण वा जातिपुडाण वा जूहियापु-
डाण वा मल्लियपुडाण वा णोमालियपुडाण वा वासंतियपुडाण वा केयतिपुडाण वा कप्पूरपु-
डाण वा अणुवायंसि उब्भिज्जमाणाण य णिब्भिज्जमाणाण य कोट्टेज्जमाणाण वा रुचिज्जमाणाण
वा उक्किरिज्जमाणाण वा चिकिरिज्जमाणाण वा परिभुज्जमाणाण वा भंडाओ वा भंडं साहरिज्ज-
माणाणं ओराला मणुण्णा घाणमणणिव्वुतिकरा सब्वतो समंता गंधा अभिणिस्सवति, भवे ए-
यारूवे सिया?, णो तिण्ठे सम्हे, तेसि णं तणाणं मणीण य एत्तो उ इट्ठतराए चेव जाव म-
णामतराए चेव गंधे पणत्ते ॥ तेसि णं भंते! तणाण य मणीण य केरिसए फासे पणत्ते?, से
जहाणामए—आईणेति वा रूएति वा बूरेति वा णवणीतेति वा हंसगभत्तूलीति वा सिरीसकु-
सुमणिचतेति वा बालकुसुदपत्तरासीति वा, भवे एतारूवे सिया?, णो तिण्ठे सम्हे, तेसि णं
तणाण य मणीण य एत्तो इट्ठतराए चेव जाव फासेणं पणत्ते ॥ तेसि णं भंते! तणाणं पुब्बावरदा-
हिणउत्तराणतेहिं वाएहिं मंदायं एइयाणं वेइयाणं कंपियाणं खोभियाणं चालियाणं फंदिआणं
घट्टियाणं उदीरियाणं केरिसए सहे पणत्ते?, से जहाणामए—सिवियाए वा संदमाणीयाए (वा)
रहवरस्स वा सछत्तस्स सज्झयस्स सधंदयस्स सतोरणवरस्स सणंदियोसस्स सखिंखिणिहेमजा-
लपेरंतपरिखित्तस्स हेमवयखेत्त (चित्तविचित्त) तिणिसकणगनिज्जुत्तदारुयागस्स सुपिणिद्धारकमं-

डलधुरागस्स कालायससुक्यणेमिजंतकम्मस्स आइण्णवरतुरगसुसंपत्तस्स कुसलणरच्छेयसार-
 हिसुसंपरिगहितस्स सरसतवत्तीसतोरण(परि)मंडितस्स सकंकडवडिसगस्स सचावसरपहरणाव-
 रणहरियस्स जोहजुद्धस्स रायंगंसि वा अंतपुरंसि वा रम्मंसि वा मणिकोद्धिमतलंसि अभिक्खणं
 २ अभिघट्टिजमाणस्स वा णियट्टिजमाणस्स वा [परूढवरतुरंगस्स चंडवेगाइडस्स] ओराला मणु-
 ण्णा कणमण्णिव्बुतिकरा सब्वतो समंता सदा अभिणिससवंति, भवे एतारूवे सिया?, णो
 तिणट्ठे समट्ठे, से जहाणामए—वेयालियाए वीणाए उत्तरमंदासुच्छिताए अंके सुपइट्टियाए बंद-
 णसारकाणपडिपट्टियाए कुसलणरणारिसंपगहिताए पदोसपच्चूसकालसमयंसि मंदं मंदं एइयाए
 वेइयाए खोभियाए उदीरियाए ओराला मणुण्णा कणमण्णिव्बुतिकरा सब्वतो समंता सदा
 अभिणिससवंति, भवे एयारूवे सिया?, णो तिणट्ठे समट्ठे, से जहाणामए—किणराण वा किं-
 पुरिसाण वा महोरगाण वा गंधव्वाण वा भइसालवणगयाण वा नंदणवणगयाण वा सोमणस-
 वणगयाण वा पंडगवणगयाण वा हिमवंतमलयमंदरगिरिगुहसमण्णगयाण वा एगतो सहिताणं
 संसुहागयाणं संसुचिट्ठाणं संनिचिट्ठाणं पसुदियपक्कीलियाणं गीयरतिगंधव्वहरिसियमणाणं गेज्जं
 पज्जं कत्थं गेयं पयविद्धं पायविद्धं उक्खित्तयं पवत्तयं मंदायं रोचियावसाणं सत्तसरसमणागयं
 अट्टरससुसंपत्तं छद्दीसविप्पमुक्कं एकारसगुणालंकारं अट्टगुणोववेयं गुजंतवंसकुहरोवगूढं

रत्नं तित्थाणकरणसुद्धं मधुरं समं सुललियं सकुहरगुंजतवंसतंतीसुसंपडत्तं तालसुसंपडत्तं ताल-
समं (रयसुसंपडत्तं गहसुसंपडत्तं) मणोहरं मडयरिभियपयसंचारं सुराभिं सुणतिं वरचारुखं
द्विब्बं नट्टं सज्जं गेयं पगीयाणं, भवे एयारुखे सिया?, हंता गोयमा! एवंभूए सिया ॥ (सू० १२६)

‘तीसे णं जगतीए’ इत्यादि, तस्या णमिति पूर्ववत् जगत्या उपरि पद्मवरवेदिकाया बहिर्वर्त्ती प्रदेशः ‘तत्र’ तस्मिन् णमिति
पूर्ववत्, महानेको वनषण्डः प्रज्ञप्तः, अनेकजातीयानामुत्तमानां महीरुहाणां समूहो वनषण्डः, आह च मूलटीकाकारः—‘एगजाई-
एहिं रुखेहिं वणं अणेगजाईएहिं उत्तमेहिं रुखेहिं वणसंडे’ इति, स चैकैको देशेने द्वे योजने विष्कम्भतो जगतीसमकः ‘परिक्षेपेण’
परिरयेण । कथम्भूतः? इत्याह—‘किण्हे’ इत्यादि, इह प्रायो वृक्षाणां मध्यमे वयसि वर्त्तमानानि पत्राणि नीला (कृष्णा)नि तद्योगाद्
वनखण्डोऽपि कृष्णः, न चोपचारमात्रात्कृष्ण इति व्यपदेशः किन्तु तथाप्रतिभासनात्, तथा चाह—‘कृष्णावभासः’ यावति भागे
कृष्णानि पत्राणि सन्ति तावति भागे स वनखण्डः कृष्णोऽवभासतेऽतः कृष्णोऽवभासो यस्यासौ कृष्णावभासः, तथा हरितत्वमति-
क्रान्तानि कृष्णत्वमसंप्राप्तानि पत्राणि नीलानि तद्योगाद् वनखण्डोऽपि नीलः, न चैतदप्युपचारमात्रेणोच्यते किन्तु तथाऽवभासात्,
तथा चाह—नीलावभासः, समासः प्राग्वत्, यौवने तान्येव पत्राणि किशलयत्वं रक्तत्वं चातिक्रान्तानि ईषद्धरितालाभानि पाण्डूनि
सन्ति हरितानीत्युपदिश्यन्ते, ततस्तद्योगाद्वनखण्डोऽपि हरितः, न चैतदुपचारमात्रं, किन्तु तथाप्रतिभासोऽप्यस्ति तथा चाह—हरिता-
वभासः, तथा बाल्यादतिक्रान्तानि वृक्षाणां पत्राणि शीतानि भवन्ति ततस्तद्योगाद् वनखण्डोऽपि शीतः, न चासौ न गुणतः किन्तु
गुणत एव, तथा चाह—‘शीतावभासः’ अधोभागवर्त्तिनां व्यन्तराणां देवानां देवीनां च तद्योगे शीतवातसंस्पर्शः ततः स शीतो

वनपण्डोऽवभासते इति, तथा एते कृष्णनीलहरितवर्णौ यथा (तः) स्वस्मिन् रूपेऽत्यर्थमुत्कटाः स्निग्धा भण्यन्ते तीव्राश्च ततस्तंयोगाद्द्वन्व-
 ष्णोऽपि स्निग्धस्तीव्रश्चोक्तः, न चैतदुपचारमात्रं, किन्तु तथा प्रतिभासोऽपि तत उक्तं स्निग्धावभासस्तीव्रावभास इति, इहावभासो
 भ्रान्तोऽपि भवति यथा मरुमरीचिकासु जलावभासः ततो नावभासमात्रोपदर्शनेन यथाऽवस्थितं वस्तुस्वरूपमुक्तं वर्णितं भवति किन्तु
 यथास्वरूपप्रतिपादनेन ततः कृष्णत्वादीनां तथास्वरूपप्रतिपादनार्थमनुवादपुरस्सरं विशेषणान्तरमाह—‘किण्हे किणहच्छाये’ इत्यादि,
 कृष्णो वनखण्डः, कुतः ? इत्याह—कृष्णच्छायः, ‘निमित्तकारणहेतुषु सर्वासां विभक्तीनां प्रायो दर्शन’मितिवचनाद्धेतौ प्रथमा, ततोऽ-
 यमर्थः—यस्मात् कृष्णा छाया-आकारः सर्वाविसंवादितया तस्य तस्मात्कृष्णः, एतदुक्तं भवति—सर्वाविसंवादितया तत्र कृष्ण आकार
 उपलभ्यते, न च भ्रान्तावभाससंपादितसत्ताकः सर्वाविसंवादी भवति, ततस्तत्त्ववृत्त्या स कृष्णो न भ्रान्तावभासमात्रव्यवस्थापित इति,
 एवं नीलो नीलच्छाय इत्याद्यपि भावनीयं, नवरं शीतः शीतच्छाय इत्यत्र छायाशब्द आतपप्रतिपक्षवस्तुवाची द्रष्टव्यः, ‘घणकडिय-
 डच्छाए’ इति इह शरीरस्य मध्यभागे कटिस्ततोऽन्यस्यापि मध्यभागः कटिरिव कटिरित्युच्यते, कटिस्तदमिव कटितटं घना-अन्या-
 न्यशाखाप्रशाखानुप्रवेशतो निविडा कटितटे—मध्यभागे छाया यस्य स घनकटितटच्छायः, मध्यभागे निविडतरच्छाय इत्यर्थः, कचि-
 त्पाठः ‘घनकडियकडच्छाए’ इति, तत्रायमर्थः—कटः सञ्जातोऽस्येति कटितः कटान्तरेणोपरि आवृत इत्यर्थः कटितश्चासौ कटश्च
 कटितकटः घना-निविडा कटितकटस्येवाधोभूमौ छाया यस्य स घनकटितकटच्छायः अत एव रम्यो-रमणीयः, तथा महान्-जल-
 भारावनतः प्रावृट्कालभावी मेघनिकुरन्ध्रो-मेघसमूहस्तं भूतो-गुणैः प्राप्नो महामेघनिकुरन्ध्रभूतः महामेघवृन्दोपम इत्यर्थः । ‘ते णं
 पायवा’ इत्यादि, ‘ते’ वनपण्डान्तर्गताः पादपा ‘मूलवन्तः’ मूलानि प्रभूतानि दूरावगाढानि च सन्त्येषामिति मूलवन्तः, कन्द एपा-

मस्तीति कन्दवन्तः, एवं स्कन्धवन्तस्त्वग्वन्तः शालावन्तः प्रवालवन्तः पत्रवन्तः पुष्पवन्तः फलवन्तो बीजवन्त इत्यपि भावनीयं, तत्र मूलानि-प्रसिद्धानि यानि कन्दस्याधः प्रसरन्ति कन्दास्तेषां मूलानामुपरिवर्तिनस्तेऽपि प्रतीताः, स्कन्धः-स्थुडं यतो मूलशाखाः प्रभवन्ति, त्वक्-छल्ली शाला-शाखा प्रवालः-पल्लवाङ्कुरः पत्रपुष्पफलबीजानि सुप्रसिद्धानि, सर्वत्रातिशयने क्वचिद्भ्रमि वा मनुप्रत्ययः, 'अणुपु-व्वसुजाइरुइलवइभावपरिणया' इति आनुपूर्व्या-मूलादिपरिपाठ्या सुप्तु जाता आनुपूर्वसुजाता रुचिलाः-स्निग्धतया देदीप्यमान-च्छविमन्तः, तथा वृत्तभावेन परिणता वृत्तभावपरिणताः, किमुक्तं भवति?-एवं नाम सर्वासु द्विक्षु विद्विषु च शाखाभिः प्रशाखाभिश्च प्रसृता यथा वर्जुलाः संजाता इति, आनुपूर्वसुजाताश्च ते रुचिराश्च ते च ते वृत्तभावपरिणताश्च आनुपूर्वसुजातरुचिरवृत्तभावपरिणताः, तथा ते पादपाः प्रत्येकमेकस्कन्धाः, (समासान्तइन्) प्राकृते वाऽस्य स्त्रीत्वमिति 'एगखंधी' इति पाठः, तथाऽनेकाभिः शाखाभिः प्रशा-खाभिश्च मध्यभागे विटपो-विस्तारो येषां तेऽनेकशाखाप्रशाखाविटपाः, तथा तिर्यग्बाहुद्वयप्रसारणप्रमाणो व्यामः अनेकैर्नरव्यामैः-पुरुष-व्यामैः सुप्रसारितैरग्राह्यः-अप्रमेयो घनो-निबिडो विपुलो-विस्तीर्णः स्कन्धो येषां ते अनेकनरव्यामसुप्रसारिताग्राह्यघनविपुलवृत्त-स्कन्धाः, तथाऽच्छिद्राणि पत्राणि येषां ते अच्छिद्रपत्राः, किमुक्तं भवति?-न तेषां पत्रेषु वातदोषतः कालदोषतो वा गङ्गुरिकादिरी-तिरुपजायते, न तेषु पत्रेषु छिद्राणि भवन्तीत्यच्छिद्रपत्राः, अथवा एवं नामान्योऽन्यं शाखाप्रशाखानुप्रवेशात्पत्राणि पत्राणामुपरि जा-तानि येन मनागव्यपान्तरालरूपं छिद्रं नोपलक्ष्यत इति, तथा चाह- 'अविरलपत्ता' इति, अत्र हेतौ प्रथमा ततोऽयमर्थः-यतोऽवि-रलपत्रा अतोऽच्छिद्रपत्राः, अविरलपत्रा अपि कुतः? इत्याह- 'अवातीनपत्राः' वातीनानि-वातोपहतानि वातेन पातितानीत्यर्थः न वातीनानि अवातीनानि पत्राणि येषां ते तथा, किमुक्तं भवति?-न तत्र प्रबलो वातः खरपरुषो वाति येन पत्राणि झुटित्वा भूमौ

निपतन्ति, ततोऽवातीनपत्रत्वाद्द्विरलपत्रा इति, अच्छिद्रपत्रा इत्यत्र प्रथमव्याख्यानपक्षमधिकृत्य हेतुमाह—‘अणईइपत्ता’ न विद्यते
 इति—गङ्गुरिकाद्विरूपा येषां तान्यनीतीनि अनीतीनि पत्राणि येषां ते अनीतिपत्राः, अनीतिपत्रत्वाच्चाच्छिद्रपत्राः, ‘निच्छुयजरढपंडु-
 रपत्ता’ इति निर्दूतानि—अपनीतानि जरठानि पाण्डूनि पत्राणि येभ्यस्ते निर्दूतजरठपाण्डुपत्राः, किमुक्तं भवति?—यानि वृक्षस्थानि
 जरठानि पाण्डूनि पत्राणि तानि वातेन निर्दूय निर्दूय भूमौ पाल्यन्ते भूमेरपि च प्रायो निर्दूय निर्दूयान्यत्रापसार्यन्त इति, ‘नवह-
 रियभिसंतपत्तंधयारगंभीरदरसणिज्जा’ इति नवेन—प्रत्ययेण हरितेन—नीलेन भासमानेन—स्निग्धत्वचा दीप्यमानेन पत्रभारेण—दल-
 सन्धयेन यो जातोऽन्धकारस्तेन गम्भीरा—अलब्धमध्यभागाः सन्तो दर्शनीया नवहरितभासमानपत्रान्धकारगम्भीरदर्शनीयाः, तथा
 उपविनिर्गतैः—निरन्तरविनिर्गतैर्नवतरुणपल्लवैः तथा कोमलैः—मनोझैरुज्ज्वलैः—शुद्धैश्चलद्भिः—ईषत्कम्पमानैः किशल्यैः—अवस्थाविशेषोपेतैः
 पल्लवविशेषैः तथा सुकुमारैः प्रचालैः—पल्लवाङ्कुरैः शोभितानि वराङ्कुराणि—वराङ्कुरोपेतानि येषां ते उपविनिर्गतनवतरुणपत्र-
 पल्लवकोमलोज्ज्वलचलत्किशल्यसुकुमारप्रचालशोभितवराङ्कुराप्रशिखराः, इहाङ्कुरप्रचालयोः कालकृतावस्थाविशेषाद्विशेषो भावनीयः, ‘निच्चं
 कुसुमिया निच्चं मडलिया निच्चं लवइया निच्चं गोच्छिया निच्चं जमलिया निच्चं जुयलिया निच्चं जुयलिया निच्चं विणमिया
 निच्चं पणमिया निच्चं कुसुमियमडलियलवइयथवइयगुलइयगोच्छियजमलियजुगलियविणमियपणमियसुविभत्तप(पि)डिमंज-
 रित्रडंसगधरा’ इति पूर्ववत्, तथा शुक्रवाहिणमदनशलाकाकोकिलकोरकभिङ्गारकर्कोडलजीवंजीवकनन्दीमुखकपिलपिङ्गलाक्षकारण्ड-
 वचक्रत्राककलहंससारसाख्यानामनेकेषां शकुनगणानां मिथुनैः—खीपुंसयुग्मैर्विचरितं—इतस्ततो गतं यच्च शब्दोन्नतिकम्—उन्नतशब्दकं
 गधुरस्वरं च नादितं—लपितं येषु ते तथा, अत एव सुरम्याः—सुष्ठु रमणीयाः, अत्र शुकाः—कीराः बर्हिणो—मथुरा मदनशलाका—

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ १८८ ॥

शारिका कोकिलाऽपि चक्रवाककलहंससारसाः—प्रतीताः, शेषास्तु जीवविशेषा लोकतो वेदितव्याः, तथा संपिण्डिताः—एकत्र पिण्डी-
भूता दृप्ता—मदीन्मत्ततया दूर्णाध्माता भ्रमरमधुकरिणां पहकराः—सङ्घाताः, ‘पहकरओरोहसंघाया’ इति देशीनाममालावचनात्, यत्र
ते संपिण्डितदत्तमधुकरभ्रमरमधुकरीपहकराः, तथा परिलीयमानाः—अन्यत आगत्यागत्य श्रयन्तो मत्ताः पट्पदाः कुसुमासवलौलाः—
किञ्चत्कपानलम्पटा मधुरं गुमगुमायमानाः गुञ्जन्तश्च—शब्दविशेषं च विदधाना देशभागेषु तस्मिन् तस्मिन् देशभागे येषां ते परि-
लीयमानमत्तपट्पदकुसुमासवलौलमधुरगुमगुमायमानगुञ्जन्तदेशभागाः, गमकत्वादेवमपि समासः, ततो भूयः पूर्वपदेन सह विशेष-
णसमासः, तथाऽभ्यन्तराणि—अभ्यन्तरवर्तीनि पुष्पाणि फलानि च पुष्पफलानि येषां ते तथा, ‘बाहिरपत्तच्छन्ना’ इति बहिःपत्रै-
श्छन्ना—व्याप्ता बहिःपत्रछन्नाः, तथा पत्रैश्च पुष्पैश्च ‘अवच्छन्नपरिच्छन्ना’ अत्यन्तमाच्छादिताः, तथा ‘नीरोगाः’ रोगवर्जिताः
‘अकण्टकाः’ कण्टकरहिताः, नैतेषु मध्ये वव्वूलकादिदृक्षाः सन्तीति भावः, तथा स्वादूनि फलानि येषां ते स्वादुफलाः, तथा स्नि-
ग्धानि फलानि येषां ते स्निग्धफलाः, तथा प्रत्यासन्नैर्नानाविधैः—नानाप्रकारैर्गुच्छैः—वृन्ताकीप्रभृतिभिर्गुल्मैः—नवमालिकादिभिर्मण्डपैः—
द्राक्षामण्डपैरुपशोभिता नानाविधगुच्छगुल्ममण्डपकशोभिताः, तथा विचित्रैः—नानाप्रकारैः शुभैः—मङ्गलभूतैः केतुभिः—ध्वजैर्बहुला-
व्याप्ता विचित्रशुभकेतुबहुलाः, तथा ‘वाविपुम्बरिणीदीहियासु य निवेशियरम्मजालघरगा’ वाप्यः—चतुरस्राकारास्ता एव
धृताः पुष्करिण्यः यदिवा पुष्कराणि विद्यन्ते यासु ताः पुष्करिण्यः दीर्घिका—ऋजुसारिण्यः वापीपुष्करिणीषु दीर्घिकासु च सुष्ठु नि-
वेशितानि रम्याणि जालगृहकाणि येषु ते वापीपुष्करिणीदीर्घिकासुनिवेशितरम्यजालगृहकानि, तथा पिण्डिता सती निर्हारिमा-
दूरे विनिर्गच्छन्ती पिण्डिमनीर्हारिमा तां सुगन्धि—सद्गन्धिकां शुभसुरभिभ्यो गन्धान्तरेभ्यः सकाशान्मनोहरा शुभसुरभिमनोहरा तां

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
वनखण्डा-
धि०
उद्देशः १
सू० १२६

॥ १८८ ॥

च 'महया' इति प्राकृतत्वाद्धितीयार्थे तृतीया महतीमित्यर्थः, गन्धघ्राणि यावद्विर्गन्धप्रदुर्लैर्गन्धविषये घ्राणिरुपजायते तावती गन्धपु-
 द्गलसंहतिरुपचाराद् गन्धघ्राणिरित्युच्यते तां निरन्तरं मुञ्चन्तः, तथा 'सुहसेउकेउवहुला' इति शुभाः—प्रधानाः सेतवो—मार्गा आ-
 लवालपाल्यो वा केतवो—ध्वजा बहुला—अनेकरूपा येषां ते तथा, 'अणेगरहजाणजुगसिवियसंदमाणिपडिमोयणा' इति, तथा
 रथा द्विविधाः—क्रीडारथाः सङ्ग्रामरथाश्च, यानानि सामान्यतः, शेषाणि वाहनानि, युग्यानि—गोल्लविषयप्रसिद्धानि द्विहस्तप्रमाणानि
 वेदिकोपशोभितानि जम्पानानि शिविकाः—कूटाकारेणाच्छादिता जंपानविशेषाः स्यन्दमानिकाः—पुरुरुप्रप्रमाणा जम्पानविशेषाः, अने-
 केषां रथादीनामधो विस्तीर्णत्वात् प्रतिमोचनं येषु ते तथा, 'पासाइया' इत्यादि पदचतुष्टयं प्राग्वत् ॥ 'तस्स णं वणसंडस्से'त्यादि,
 तस्य णमिति पूर्ववद् वनपण्डस्य 'अन्तः' मध्ये बहुसमः सन् रमणीयो बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः, किंविशिष्टः ? इत्याह—
 'से जहा नामए' इत्यादि, 'तत्' सकललोकप्रसिद्धं यथेति दृष्टान्तोपदर्शने नामेति शिष्यामन्त्रणे 'ए' इति वाक्यालङ्कारे 'आलिंग-
 पुक्खरेइ वा' इति आलिङ्गो—मुरजो वाद्यविशेषस्तस्य पुष्करं—चर्मपुटकं तत् किलात्यन्तसममिति तेनोपमा क्रियते, इतिशब्दाः
 सर्वेऽपि स्वोपमाभूतवस्तुपरिसमाप्तिद्योतकाः वाशब्दाः समुच्चये मृदङ्गो—लोकप्रतीतो मर्दलस्तस्य पुष्करं मृदङ्गपुष्करं परिपूर्णं—पानी-
 येन शृतं तडागं—सरस्तस्य तलं—उपरितनो भागः सरस्तलं 'करतलं' प्रतीतं, चन्द्रमण्डलं च यद्यपि तत्त्ववृत्त्या उत्तानीकृतकपित्थाकार-
 पीठप्रासादापेक्षया वृत्तालेखमिति तद्गतो दृश्यमानो भागो न समतलस्तथाऽपि प्रतिभासते समतल इति तदुपादानम्, आदर्शमण्डलं
 सुप्रसिद्धम्, 'उरब्भचम्ममेइ वे'त्यादि, अत्र सर्वत्रापि 'अणेगसंकुकीलगसहस्रवितते' इति विशेषणयोगः, उरब्भः—ऊरणः वृषभ-
 चराइसिंहव्याघ्रछगलाः प्रतीताः द्वीपी—चित्रकः, एतेषां प्रत्येकं चर्म अनेकैः शङ्कुप्रमाणैः कीलकसहस्रैः—महद्भिः कीलकैरुत्पादितं प्रायो

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ १८९ ॥

मध्यक्षमं भवति न समतलं तथारूपतडाकासम्भवात् अतः शङ्कुग्रहणं, विततं-विततीकृतं ताडितमिति भावः, यथाऽऽत्यन्तं बहुसमं भवति तथा तस्यापि वनषण्डस्यान्तर्बहुसमो भूमिभागः, पुनः कथम्भूतः? इत्याह—‘नाणाविहंपंचवन्नेहिं मणीहिं तणेहि य उवसोभिए’ इति योगः, नानाविधा-जातिभेदानानाप्रकारा ये पञ्चवर्णा मणयस्त्वणानि च तैरुपशोभितः, कथम्भूतैर्मणिभिः? इत्याह—‘आवडे’त्यादि, आवर्तार्त्तानि मणीनां लक्षणानि, तत्रावर्तः प्रतीत एकस्यावर्तस्य प्रत्यभिमुख आवर्तः प्रत्यावर्तः श्रेणिः—तथाविध-विन्दुजातादेः पङ्क्तिः तस्याश्च श्रेण्यो विनिर्गताऽन्या श्रेणिः सा प्रश्रेणिः स्वस्तिकः प्रतीतः सौवस्तिकपुष्पमाणवौ-लक्षणविशेषौ लोका-त्प्रत्येतव्यौ वर्द्धमानकं-शरावसंपुटं मत्स्यकाण्डकमकराण्डके-प्रतीति ‘जारमारे’ति लक्षणविशेषौ सम्यग्मणिलक्षणवेदिनो लोकाद्वेदि-तव्यौ, पुष्पावलिपद्मपत्रसागरतरङ्गवासन्तीलतापद्मलताः प्रतीतास्तासां भक्त्या-विच्छित्त्या चित्रम्-आलेखो येषु ते आवर्तप्रत्यावर्तश्रे-णिप्रश्रेणिस्वस्तिकसौवस्तिकपुष्पमाणववर्धमानकमत्स्याण्डकमकराण्डकजारमारपुष्पावलिपद्मपत्रसागरतरङ्गवासन्तीपद्मलताभक्तिचित्रा-सौः, किमुक्तं भवति?—आवर्त्तादिलक्षणोपेतैः, तथा सच्छायैः सती-शोभना प्रभा-कान्तिर्येषां ते सत्प्रभासैः ‘समरीएहिं’ति समरी-चिकैः-बहिर्विनिर्गतकिरणजालसहितैः ‘सोद्द्योतैः’ बहिव्यवस्थितप्रत्यासन्नवस्तुस्तोमप्रकाशकरोद्द्योतसहितैः, एवंभूतैर्नानाजातीयैः पञ्चवर्णैर्मणिभिस्त्वणैश्चोपशोभितः, तानेव पञ्च वर्णानाह—‘तंजहा कण्हे’ इत्यादि ॥ ‘तत्थ ण’मित्यादि, तत्र तेषां पञ्चवर्णानां म-णीनां तृणानां च मध्ये णमिति वाक्यालङ्कारे ये ते कृष्णा मणयस्त्वणानि च, ये इत्येव सिद्धे ये ते इति वचनं भाषाक्रमार्थं, तेषां ण-मिति पूर्ववत् ‘अयम्’ अनन्तरमुद्दिश्यमानः ‘एतद्गुपः’ अनन्तरमेव वक्ष्यमाणस्वरूपः ‘वर्णीवासः’ वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—‘से जहा नाम ए’ इत्यादि, स यथा नाम-‘जीमूत’ इति ‘जीमूतः’ वलाहकः, स चेह प्रावृट्प्रारम्भसमये जलभृतो वेदितव्यः,

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
वनखण्डा-
धि०
उद्देशः १
सू० १२६

॥ १८९ ॥

तस्यैव प्रायोऽतिकालिमसम्भवात्, इतिशब्द उपमाभूतवस्तुनामपरिसमाप्तिद्योतकः, वाशब्द उपमानान्तरापेक्षया समुच्चये, एवं सर्वत्रे-
 तिवाशब्दौ द्रष्टव्यौ, 'अञ्जनं' सौवीराञ्जनं रत्नविशेषो वा 'खञ्जनं' दीपमल्लिकामलः 'कज्जलं' दीपशिखापतितं 'मषी' तदेव कज्जलं
 ताम्रभाजनादिषु सामग्रीविशेषेण घोलितं मषीगुलिका-घोलितकज्जलगुटिका, क्वचित् 'मसी' इति मसीगुलिया इति वेति न दृश्यते,
 गजलं-माहिपं शृङ्गं तदपि चोपरितनल्वग्भागापसारणेन द्रष्टव्यं, तत्रैव विशिष्टस्य कालिन्नः सम्भवात्, तथा तस्यैव माहिपशृङ्गस्य
 नित्रिडतरसारनिर्वर्तिता गुडिका गवलगुडिका 'भ्रमरः' प्रतीतः 'भ्रमरावली' भ्रमरपङ्क्तिः 'भ्रमरपतङ्गसारः' भ्रमरपक्षान्तर्गतो
 विशिष्टकालिमोपचितः प्रदेशः 'जम्बूफलं' प्रतीतम् 'आर्द्रारिष्टः' कोमलकाकः 'परपुष्टः' कोकिलः गजो गजकलभश्च प्रतीतः 'कृ-
 ष्णसर्पः' कृष्णवर्णसर्पजातिविशेषः 'कृष्णकेसरः' कृष्णवकुलः 'आकाशथिगलं' शरदि मेघविनिर्मुक्तमाकाशखण्डं तद्वत्कृष्णमतीव
 प्रनिभातीति तदुपादानं, कृष्णाशोककृष्णकणवीरकृष्णवन्धुजीवाः अशोककणवीरवन्धुजीववृक्षभेदाः, अशोकादयो हि पञ्चवर्णा भवन्ति
 ततः शेषवर्णव्युदासार्थं कृष्णग्रहणम्, एतावत्युक्ते गौतमो भगवन्तं पृच्छति—'भवे एयारूत्रे' इति भवेन्मणीनां तृणानां च कृष्णो
 वर्णः 'एतद्रूपः' जीमूतादिरूपः?, भगवानाह—गौतम ! 'नायमर्थः समर्थः' नायमर्थ उपपन्नो यदुतैवंभूतः कृष्णो वर्णो मणीनां तृ-
 णानां च, किन्तु ते कृष्णा मणयस्त्वृणानि च 'इतः' जीमूतादेः 'इष्टतरका एव' कृष्णवर्णेनाभीप्सिततरका एव, तत्र किञ्चिदकान्त-
 मपि केपाञ्चिद्विष्टरं भवति ततोऽकान्तताव्यवच्छित्त्यर्थमाह—'कान्ततरका एव' अतिस्निग्धमनोहारिकालिमोपचिततया जीमूतादेः
 कगनीयतरका एव, अत एव 'मनोज्ञतरकाः' मनसा ज्ञायन्ते-अनुकूलतया स्वप्रवृत्तिविषयीक्रियन्त इति मनोज्ञा-मनोऽनुकूलास्ततः
 प्रकर्मत्रिवक्षायां तरप्रत्यायः, तत्र मनोज्ञतरमपि किञ्चिन्मध्यमं भवति ततः सर्वोत्कर्षप्रतिपादनार्थमाह—'मनजापतरका एव' द्र-

दृणां मनांसि आप्रवन्ति—प्राप्रवन्ति आसवशतां नयन्तीति मनआपास्ततः प्रकर्षविवक्षायां तरप्रत्ययः, प्राकृतत्वाच्च पकारस्य मकारे मणामतरा इति भवति । तथा 'तत्थ ण'मित्यादि, तत्र तेषां मणीनां वृणानां च मध्ये ये ते नीला मणयस्वृणानि च तेषामयमेत-
द्रूपः 'वर्णावासः' वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—'से जहा नाम ए' इत्यादि, स यथा नाम—'भृङ्गः' कीटविशेषः पक्ष्मलः भृङ्ग-
पत्रं—तस्यैव भृङ्गाभिधानस्य कीटविशेषस्य पक्ष्म 'शुकः' कीरः 'शुक्रपिच्छं' शुक्रस्य पत्रं 'चाषः' पक्षिविशेषः 'चाषपिच्छं' चाषपक्षः
'नीली' प्रतीता 'नीलीभेदः' नीलीच्छेदः 'नीलीगुलिया' नीलीगुटिका 'श्यामाकः' धान्यविशेषः 'उच्चंतगे वा' इति 'उच्च-
न्तगः' दन्तरागः 'वनराजी' प्रतीता हलधरो—बलदेवस्तस्य वसनं हलधरवसनं तच्च किल नीलं भवति, सदैव तथास्वभावतया हल-
धरस्य नीलवस्त्रपरिधानात्, मयूरग्रीवापारापतग्रीवाऽतसीकुसुमवाणकुसुमानि प्रतीतानि, अत ऊर्ध्वं क्वचित् 'इंदनीलेइ वा महानीलेइ वा
मरगतेइ वा' तत्र इन्द्रनीलमहानीलमरकता रत्नविशेषाः प्रतीताः, अञ्जनकेशिका—वनस्पतिविशेषस्तस्याः कुसुममञ्जनकेशिकाकुसुमं 'नी-
लोत्पलं' कुवलयं नीलाशोकनीलकणवीरनीलबन्धुजीवा अशोकादिवृक्षविशेषाः, 'भवे एयारूवे' इत्यादि प्राग्वद् व्याख्येयम् । तथा
'तत्थ ण'मित्यादि, तत्र तेषां मणीनां मध्ये ये ते लोहिता मणयस्वृणानि च तेषामयमेतद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—'से जहा
नाम ए' इत्यादि, स यथा नाम शशकरुधिरमुरभ्र—ऊरणस्तस्य रुधिरं वराहः—शूकरस्तस्य रुधिरं मनुष्यरुधिरं महिपरुधिरं च प्रतीतं,
एतानि हि किल शेषरुधिरेभ्यो लोहितवर्णोत्कटानि भवन्ति तत एतेपासुपादानं, 'बालेन्द्रगोपकः' सद्योजात इन्द्रगोपकः, स हि
प्रवृद्धः सत्रीषत्पाण्डुरक्तो भवति ततो बालग्रहणम्, इन्द्रगोपकः—प्रथमप्राद्युट्कालभावी कीटविशेषः 'बालदिवाकरः' प्रथमसुद्रच्छन्
सूर्यः 'सन्ध्याभ्ररागः' वर्षासु सन्ध्यासमयभावी अभ्ररागः गुञ्जा—लोकप्रतीता तस्या अर्द्धं रागो गुञ्जाद्धरागः, गुञ्जाया हि अर्द्ध-

मतिरक्तं भवति अर्द्धमतिकृष्णं ततो गुञ्जार्द्धग्रहणं, जपाकुसुमकिंशुककुसुमपारिजातकुसुमजात्यहिङ्गुलकाः—प्रतीताः ‘शिलाप्रवालं’
 प्रवालनामा रत्नविशेषः प्रवालालङ्कुरः तस्यैव रत्नविशेषस्य प्रवालाभिधस्याङ्कुरः, स हि प्रथमोद्गतत्वेनात्यन्तरक्तो भवति ततस्तदुपादानं,
 लोहितशक्वमणिनाम रत्नविशेषः, लाक्षारसकृमिरागरक्तकम्वलचीनपिष्टराशिरक्तोत्पलरक्ताशोकरक्तकणवीररक्तवन्धुजीवाः प्रतीताः ‘भवे
 एयारूवे’ इत्यादि प्राग्वत् ॥ ‘तत्थ ण’मित्यादि, तत्र तेषां मणीनां वृणानां च मध्ये ये हरिद्रा मणयस्त्वृणानि च तेषामयमेतद्द्रूपो
 ‘वर्णावासः’ वर्णकविशेषः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—‘से जहा नाम ए’ इत्यादि, स यथा नाम—चम्पकः सामान्यतः सुवर्णचम्पको वृक्षः ‘च-
 म्पकच्छही’ सुवर्णचम्पकत्वक् ‘चम्पकभेदः’ सुवर्णचम्पकच्छेदः ‘हरिद्रा’ प्रतीता ‘हरिद्राभेदः’ हरिद्राच्छेदः ‘हरिद्रागुलिका’
 हरिद्रासारनिर्वर्तिता गुलिका ‘हरितालिका’ पृथ्वीचिकाररूपा प्रतीता ‘हरितालिकाभेदः’ हरितालिकाच्छेदः ‘हरितालिकागुलिका’
 हरितालिकासारनिर्वर्तिता गुटिका ‘चिकुरः’ रागद्रव्यविशेषः ‘चिकुराङ्गरागः’ चिकुरसंयोगनिमित्तो वखादौ रागः, वरकनकस्य—
 जालसुवर्णस्य यः कयपट्टके निघर्षः, वरपुरुषो—वासुदेवस्तस्य वसनं वरपुरुषवसनं, तद्धि किल पीतमेव भवतीति
 तदुपादानम्, अ(स)ल्लकीकुसुमं लोकतोऽवसेयं ‘चम्पककुसुमं’ सुवर्णचम्पककुसुमं ‘कूष्माण्डीकुसुमं’ पुष्पफलीकुसुमं कोरण्टकः—
 पुष्पजातिविशेषस्तस्य दाम कोरण्टकदाम तडवडा आडली तस्याः कुसुमं तडवडाकुसुमं घोपातकीकुसुमं सुवर्णश्रुथिकाकुसुमं च प्रतीतं
 सुहरिण्यका—वनस्पतिविशेषस्तस्याः कुसुमं सुहरिण्यकाकुसुमं वीयको—वृक्षः प्रतीतस्तस्य कुसुमं वीयककुसुमं पीताशोकपीतकणवी-
 रपीतवन्धुजीवाः प्रतीताः ‘भवे एयारूवे’ इत्यादि प्राग्वत् ॥ ‘तत्थ ण’ मित्यादि, तत्र तेषां मणीनां वृणानां च मध्ये ये
 ते शुक्ला मणयस्त्वृणानि च तेषामयमेतद्द्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—‘से जहा नाम ए’ इत्यादि, स यथा नाम—‘अङ्कः’ रत्न-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ १९१ ॥

विशेषः शङ्खचन्द्रकुमुदोदकरजोद्धिघनक्षीरक्षीरपूरकोश्चावलिहारावलिहंसावलिवलाकावलयः प्रतीताः ‘चन्द्रावली’ तडाकादिपु
जलमध्यप्रतिबिम्बितचन्द्रपङ्क्तिः ‘सारइयवलाहगेइ वा’ इति शारदिकः—शरत्कालभावी बलाहको—मेघः ‘धंतधोयरुस्पपट्टेइ वे’ति,
ध्मातः—अग्निसंपर्केण निर्मलीकृतो धौतो—भूतिखरण्टितहस्तसन्मार्जनेनानिनिशितीकृतो यो रूप्यपट्टो—रजतपत्रं स ध्मातधौतरूप्यपट्टः,
अन्ये तु व्याचक्षते—ध्मातेन—अग्निसंयोगेन यो धौतः—शोधितो रूप्यपट्टः स ध्मातरूप्यपट्टः; शालिपिष्टराशिः—शालिक्षोदपुञ्जः
कुन्दपुष्परशिः कुमुदराशिश्च प्रतीतः; ‘सुकुच्छेवाडियाइ वा’ इति छेवाडी नाम—बल्लादिफलिका, सा च कचिद्देशविशेषे शुष्का
सती शुष्का भवति ततस्तदुपादानं, ‘पेहुणमिजियाइ वा’ इति पेहुणं—मयूरपिच्छं तन्मध्यवर्त्तिनी मिञ्जा पेहुणमिञ्जिका सा चाति-
शुछेति तदुपन्यासः; विसं—पञ्चिनीकन्दः मृणालं—पद्मतन्दुः; गजदन्तलवङ्गदलपुण्डरीकदलधेतकणवीरश्वेतबन्धुजीवाः प्रतीताः;
‘भवेयारूवे’ इत्यादि प्राग्वत् ॥ तदेवमुक्तं वर्णस्वरूपं, सम्प्रति गन्धस्वरूपप्रतिपादनार्थमाह—‘तेसि णं मणीणं तणाण य’ इत्यादि,
तेषां मणीनां तृणानां च कीदृशो गन्धः प्रज्ञप्तः ?; भगवानाह—से जहा नाम ए’ इत्यादि, प्राकृतत्वात् ‘से’ इति बहुवचनार्थः; ते
यथा नाम गन्धा अभिनिःश्रवन्तीति सम्बन्धः; कोष्ठं—गन्धद्रव्यं तस्य पुटाः कौष्ठपुटास्तेषां, वाशब्दाः सर्वत्रापि समुच्चये, इहैकस्य
पुटस्य न तादृशो गन्ध आयाति द्रव्यस्थाल्पत्वात् ततो बहुवचनं, तगरमपि गन्धद्रव्यम्, ‘एलाः’ प्रतीताः ‘चोयगं’ गन्धद्रव्यं चम्प-
कदमनककुङ्कुमचन्दनोशीरमरुक्कजातीयूथिकामल्लिकान्नानमल्लिकाकेतकीपाटलानवमालिकावासकर्पूराणि प्रतीतानि नवरसुशीरं—वीर-
णीमूलं स्नानमल्लिका—स्नानयोग्यो मल्लिकाविशेषः एतेषामनुवाते—आम्नायकविवक्षितपुरुषाणामनुकूले वाते वाति सति ‘उद्भिद्यमा-
नानाम्’ उद्घाट्यमानानां, चशब्दः सर्वत्रापि समुच्चये, ‘निर्भिद्यमानानां’ नितरां—अतिशयेन भिद्यमानानां ‘कोद्भिज्जमाणानां वा’

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
वनखण्डा०
धि०
उद्देशः १
सू० १२६

॥ १९१ ॥

इति, इह पुटैः परिमितानि यानि कोष्ठादिगन्धद्रव्याणि तान्यपि परिमेये परिमाणोपचारात्कोष्ठपुटानीत्युच्यन्ते तेषां 'कुड्यमानानाम्' उदूखले कुड्यमानानां 'रुविज्जमाणाण वा' इति श्लक्ष्णखण्डीक्रियमाणानाम्, एतच्च विशेषणद्वयं कोष्ठादिद्रव्याणामवसेयं, तेषामेव प्रायः कुट्टनश्लक्ष्णखण्डीकरणसम्भवात्, न तु यूथिकादीनाम्, 'उक्किरिज्जमाणाण वा' इति क्षुरिकादिभिः कोष्ठादिपुटानां कोष्ठादिद्रव्याणां वा उत्कीर्यमाणानां 'विक्खरिज्जमाणाण वा' इति 'विकीर्यमाणानाम्' इतस्ततो विप्रकीर्यमाणानां 'परिभुज्जमाणाण वा' परिभोगायोपभुज्यमानानां, कचित्पाठः 'परिभाएज्जमाणाण वा' इति, तत्र 'परिभाज्यमानानां' पार्श्ववर्तिभ्यो मत्ताग् २ दीयमानानां 'भंडाओ भंडं साहरिज्जमाणाण वा' इति 'भाण्डात्' स्थानादेकस्माद् अन्यद् भाण्डं—भाजनान्तरं संह्रियमाणानाम् 'उदाराः' स्फाराः, ते चामनोद्भा अपि स्युरत आह—'मनोज्ञाः' मनोऽनुकूलाः, तच्च मनोज्ञत्वं कुतः ? इत्याह—'मनोहराः' मनो हरन्ति—आत्मवशं नयन्तीति मनोहराः, यतस्ततो मनोहरत्वं कुतः ? इत्याह—घ्राणमनोनिवृत्तिकराः, एवंभूताः 'सर्वतः' सर्वाणु दिक्षु 'समन्ततः' सामस्येन गन्धाः 'अभिनिःस्रवन्ति' जिघ्रतामभिमुखं निस्सरन्ति, एवमुक्ते शिष्यः पृच्छति—'भवे ए-यारूवे' इत्यादि प्राग्वत् ॥ तेषां मणीनां वृणानां च कीदृशः स्पर्शः प्रज्ञप्तः ?, भगवानाह—गौतम ! 'से जहा नाम ए' इत्यादि, तद्यथा—'अजिनकं' चर्ममयं वस्त्रं रूतं च प्रतीतं 'वूरः' वनस्पतिविशेषः 'नवनीतं' म्रक्ष्णं हंसगर्भतूली शिरीषकुसुमनिचयश्च प्रतीतः 'वालकुमुदपत्तरासीइ वे'ति बालानि—अचिरकालजातानि यानि कुमुदपत्राणि तेषां राशिर्बालकुमुदपत्रराशिः, क्वचित् बालकुसुमपत्रराशिरिति पाठः, 'भवे एयारूवे' इत्यादि प्राग्वत् ॥ 'तेसि णं भंते !' इत्यादि, तेषां भदन्त ! वृणानां पूर्वा-परदक्षिणोत्तरागतैर्वातैः 'मन्दायं मन्दाय'मिति मन्दं मन्दम् 'एजितानां' कम्पितानां 'व्येजितानां' विशेषतः कम्पितानाम्, एत-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ १९२ ॥

देव पर्योयशब्देन व्याचष्टे—कम्पितानां तथा ‘चालितानाम्’ इतस्ततो विक्षिप्तानाम्, एतदेव पर्योयेण व्याचष्टे—स्पन्दितानां तथा ‘संघट्टितानां’ परस्परं घर्षयुक्तानां, कथं घट्टिताः ? इत्याह—‘क्षोभितानां’ स्वस्थानाच्चालनमपि कुतः ? इत्याह—‘उदीरितानाम्’ उल्लावत्येनेरितानां—प्रेरितानां, कीदृशः शब्दः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह—‘गोयमे’ त्यादि, गौतम ! स यथानामकः—शिविकाया वा स्पन्दमानिकाया वा रथस्य वा, तत्र शिविका—जम्पानविशेषरूपा उपरिच्छादिता कोष्ठाकारा, तथा दीर्घो—जम्पानविशेषः पुरुषस्य स्वप्रमाणावकाशदायी स्यन्दमानिका, अनयोश्च शब्दः पुरुषोत्पादितयोः क्षुद्रहेमघण्टिकादिचलनवशतो वेदितव्यः, रथश्चेह सङ्ग्रामरथः प्रलेयो, न क्रीडारथः, तस्याप्रेतनविशेषणानामसंभवात्, तस्य च फलकवेदिका यस्मिन् काले (यः) पुरुषस्तदपेक्षया कटिप्रमाणाऽवसेया, तस्य च रथस्य विशेषणान्यभिधत्ते—‘सच्छत्तसे’त्यादि, सच्छत्रस्य सध्वजस्य ‘सघण्टाकस्य’ उभयपार्थो-वलम्बिमहाप्रमाणघण्टोपेतस्य सपताकस्य सह तोरणवरं—प्रधानं तोरणं यस्य स सतोरणवरस्तस्य सह नन्दिबोषो—द्वादशतूर्यनिनादो यस्य स सनन्दिबोषस्तस्य, तथा सह किङ्किणीभिः—क्षुद्रघण्टाभिर्वर्तन्त इति सकिङ्किणीकानि यानि हेमजालानि—हेममयदामसमूहास्तैः सर्वासु दिक्षु पर्यन्तेषु—बहिःप्रदेशेषु परिक्षिप्तो—व्याप्तः सकिङ्किणीकहेमजालपर्यन्तपरिक्षिप्तस्तस्य, तथा हैमवतं—हिसवत्पर्वत-भावि चित्रविचित्रं—मनोहारिचित्रोपेतं तैनिशं—तिनिशदारुसम्बन्धि कनकनियुक्तं—कनकविच्छुरितं दारु—काष्ठं यस्य स हैमवतचित्रवि-चित्रतैनिशकनकनियुक्तदारुस्तस्य, सूत्रे च द्वितीयककारः स्वार्थिकः पूर्वस्य च दीर्घं प्राकृतत्वात्, तथा सुष्ठु—अतिशयेन सम्यक् पिन-द्धमरकमण्डलं धूश्च यस्य स सुपिनद्धारकमण्डलधूष्कस्तस्य, तथा कालायसेन—लोहेन सुष्ठु—अतिशयेन कृतं नेमेः—बाह्यपरिधेर्यत्रस्य च—अरकोपरि फलकचक्रवालस्य कर्म यस्मिन् स कालायससुकृतनेमियत्रकर्मो तस्य, तथा आकीर्णा—गुणैर्व्याप्ता ये वराः—प्रधा-

॥ १९२ ॥

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
वनखण्डा-
धि०
उद्देशः १
सू० १२६

नाखुरगाले सुष्ठु—अतिशयेन सम्यक् प्रयुक्ता—योत्रिता यस्मिन् स आकीर्णवखुरगसुसंप्रयुक्तः, प्राकृतत्वाद् बहुव्रीहावपि निष्ठान्तस्य परनिपातः, तथा सारथिकमर्मणि ये कुशला नरास्तेषां मध्येऽतिशयेन छेको—इक्षः सारथिस्तेन सुष्ठु सम्यक्परिवृहीतस्य, तथा 'सर-सयवत्तीसतोगमंडियस्स' इति शराणां शतं प्रत्येकं येषु तानि शरशतानि तानि च तानि द्वात्रिंशत्तोगानि च—त्राणाश्रयाः शरशतद्वात्रिंशत्तोगानि तैर्मण्डितः शरशतद्वात्रिंशत्तोगमण्डितः, किमुक्तं भवति?—एवं नाम तानि द्वात्रिंशच्छरशतधृतानि तूणानि रथस्य सर्वतः पर्यन्तेष्ववलम्बितानि यथा तानि तस्य सङ्ग्रामायोपकल्पितस्यातीव मण्डनाय भवन्तीति, तथा कङ्कटं—कवचं सह कङ्कटं यस्य स सकृद्धटः सकृद्धटोऽव्रतंसः—शेखरो यस्य स सकृद्धटावतंसस्तस्य, तथा सह चापं येषां ते सचापा ये शरा यानि च कुन्तभस्त्रिमुप-ण्डितप्रभृतीनि नानाप्रकाराणि यानि च कवचखेटकप्रमुखाणि आवरणानि तैर्भृतः—परिपूर्णः, तथा योधानां युद्धं तन्निमित्तं सद्यः प्रगु-णीभूतो यः स योधयुद्धसज्जः, ततः पूर्वपदेन सह विशेषणसमासः, तस्येत्थंभूतस्य राजाङ्गणे अन्तःपुरे वा रम्ये वा मणिकुट्टिमतले—मणिवद्धभूमितले अभीक्षणमभीक्षणं मणिको(कु)ट्टिमतलप्रदेशे राजाङ्गणप्रदेशे वा 'अभिघट्टिज्जमाणस्से'ति अभिघट्टयमानस्य वेगेन गच्छतो ये उदारा—मनोज्ञाः कर्णमनोनिर्वृतिकराः सर्वतः समन्तात् शब्दा अभिनिस्सरन्ति, 'भवे एयारूवे सिया' इति 'स्यात्' कथञ्चिद् भवेद् एतत्प्रप्लेपां मणीनां वृणानां च शब्दः?, भगवानाह—नायमर्थः समर्थः, पुनरपि गौतमः ग्राह—स यथा नामकः—प्रातः स-न्ध्यायां देवतायाः पुरतो या वादनायोपस्थाप्यते सा किल मङ्गलपाठिका तालाभावे च वाद्यते इति विताले—तालाभावे भवतीति वैता-लिकी तस्या वैतालिक्या—वीणाया 'उत्तरामन्दा मुच्छियाए' इति मूर्धनं मूर्ध्नी सा संजाताऽस्या इति मूर्च्छिता उत्तरमन्द्या—उत्त-रमन्दाभिधानया मूर्च्छनया—गान्धारस्वरान्तर्गतया सप्तम्या मूर्च्छिता उत्तरमन्दामूर्च्छिता, किमुक्तं भवति?—गान्धारस्वरस्य सप्त मू-

च्छेना भवन्ति, तद्यथा—“नदी य खुट्टिमा पूरिमा य चोत्थी अ सुद्धगंधारा । उत्तरगंधारावि य हवई सा पंचमी सुच्छा ॥ १ ॥ सुद्ध-
सुत्तरआयामा छट्ठी सा नियमसो उ वोद्धव्वा । उत्तरसंदा य तहा हवई सो सत्तमी सुच्छा ॥ २ ॥” अथ किंस्वरूपा मूर्च्छेनाः ?,
उच्यते, गान्धारादिस्वरूपामोचनेन गायतोऽतिमधुरा अन्यान्यस्वरविशेषा थान् कुर्वन्नास्तां श्रोतॄन् मूर्च्छितान् करोति किन्तु स्वयमपि
मूर्च्छित इव तान् करोति, यद्विवा स्वयमपि साक्षान्मूर्च्छी करोति, तथा चोक्तम्—“अन्नन्नसरविसेसे उप्पायंतस्स सुच्छणा भणिया ।
कत्तावि मुच्छितो इव कुणए मुच्छं व सोवेति ॥ १ ॥” गान्धारस्वरान्तर्गतानां च मूर्च्छेनानां मध्ये सप्तमी उत्तरमन्दाभिधाना मूर्च्छेना
किलात्तिप्रकर्षप्राप्ता ततस्तदुत्पादनया च मुख्यवृत्त्या वादयिता मूर्च्छितो भवति, परमभेदोपचारात् वीणाऽपि मूर्च्छितेत्युक्ता, साऽपि
यद्यङ्गे सुप्रतिष्ठिता न भवति ततो न मूर्च्छेनाप्रकर्षं विदधाति तत आह—अङ्गे—स्त्रियाः पुरुषस्य वा उत्सङ्गे सुप्रतिष्ठितायाः, तथा कुशलं न—
वादननिपुणेन नरेण पुरुषेण नार्था वा सुष्ठु—अतिशयेन सम्यग् गृहीतायाः, तथा चन्दनसारस्तेन निर्मापितो यः कोणो—
वादनदण्डस्तेन परिघट्टितायाः—संस्पृष्टायाः ‘पञ्चूसकालसमयंसि’ इति ‘प्रत्यूषकालसमये’ प्रभातवेलायां, क्वचित् ‘पुन्वरत्तावरत्त-
कालसमयंसि’ इति पाठस्तत्र प्रदोपसमये प्रातःसमये चेत्यर्थः, ‘मन्दं मन्दं’ शनैः शनैः ‘एजिताया’ चन्दनसारकोणेन मनाक्
कम्पितायाः ‘व्येजितायाः’ विशेषतः कम्पितायाः, एतदेव पर्यायेण व्याचष्टे—चालितायास्तथा घट्टितायाः, ऊर्ध्वोद्योगच्छता चन्दनसार-
कोणेन गाढतरं वीणादण्डेन सह तड्याः स्पृष्टाया इत्यर्थः, तथा ‘स्पन्दितायाः’ नखात्रेण स्वरविशेषोत्पादनार्थमीषच्चालितायाः ‘क्षो-
भितायाः’ मूर्च्छी प्रापिताया ये ‘उदारा’ मनोज्ञाः कर्णमनोनिवृत्तिकराः सर्वतः समन्ताच्छब्दा अभिनिस्सरन्ति, ‘स्यात्’ कथाञ्चिद्
भवेदेतद्रूपस्तेषां वृणानां मणीनां च शब्दः ? , भगवानाह—नायमर्थः समर्थः, पुनरपि गौतमः ग्राह—स यथा नामकः—किंनराणां वा

क्रिपुरुपाणां वा महोरगाणां वा गन्धर्वाणां वा, वाशब्दाः सर्वेऽपि विकल्पार्थाः, किंनरादयो व्यन्तरविशेषाः, तेषां कथम्भूतानाम् ?
 इत्याह—‘भद्रशालवनगतानां वा’ इत्यादि, तत्र मेरोः समन्ततो भूमौ भद्रशालवनं प्रथममेखलायां नन्दनवनं शिरसि चूलिकायाः पां-
 श्रेणु सर्वतः पण्डकवनं ‘महाहिमवंतमलयमन्दरगिरिगुहासमन्नागयाणं’ इति महाहिमवान्—हैमवतक्षेत्रस्योत्तरतः सीमाकारी वर्ष-
 धरपर्वतः, उपलक्षणं शेषवर्षधरपर्वतानां, मलयपर्वतस्य मन्दरगिरेश्च—मैरुपर्वतस्य च गुहा समन्वागतानां, वाशब्दा विकल्पार्थाः, एतेषु
 हि स्थानेषु प्रायः किंनरादयः प्रमुदिता भवन्ति तत एतेषामुपादानम्, ‘एगतो सहियाणं’ति एकस्मिन् स्थाने सहितानां—समुदितानां
 ‘समुहागयाणं’ति परस्परसंमुखागतानां—संमुखं स्थितानां, नैकोऽपि कस्यापि पृष्ठं दत्त्वा स्थित इत्यर्थः, पृष्ठदाने हर्षविधातोत्पत्तेः,
 तथा ‘समुविद्याणं’ सम्यक् परस्परानावाधया उपविष्टाः समुपविष्टास्तेषां समुपविष्टानां, तथा ‘संनिविद्याणं’मिति सम्यक् स्वशरीराना-
 वाधया न तु विपमसंस्थानेन निविष्टाः संनिविष्टास्तेषां, ‘पमुइयपक्कीलियाणं’ति प्रमुदिताः—प्रहर्ष गताः प्रक्रीडिताः—क्रीडितुमारब्ध-
 वन्तस्ततो विशेषणसमासस्तेषां, तथा गीते रतिर्येषां ते गीतरतयो गन्धर्व—नाट्यादि तत्र हर्षितमनसो गन्धर्वहर्षितमनसस्ततः पूर्वपदेन
 विशेषणसमासस्तेषां गद्यादिभेदादष्टविधं गेयं, तत्र गद्यं यत्र स्वरसञ्चारेण गद्यं गीयते, यत्र तु पद्यं—वृत्तादि गीयते तत्पद्यं, यत्र
 कथिकादि गीयते तत्कथ्यं, पदवद्धं यदेकाक्षरादि यथा ते ते इत्यादि, पादवद्धं यद् वृत्तादिचतुर्भागमात्रे पदे बद्धम्, ‘उक्लिप्ताय’-
 मिति उक्लिप्तकं प्रथमतः समारभ्यमाणं, दीर्घत्वं ककारात्पूर्वं प्राकृतत्वात्, एवमुत्तरत्रापि द्रष्टव्यं, ‘प्रवृत्तकं’ प्रथमसमारम्भादूर्ध्वमाक्षे-
 पपूर्वकप्रवृत्तमानं ‘मंदाय’मिति मन्दकं मध्यभागे सकलमूर्च्छनादिगुणोपेतं मन्दं मन्दं संचरन्, तथा ‘रोइयावसाणं’ति रोचितं—
 सम्यग्भावितमवसानं यस्य तद् रोचितावसानं, शनैः शनैः प्रक्षिप्यमाणस्वरं यस्य गेयस्यावसानं तद् रोचितावसानमिति भावः, तथा

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ १९४ ॥

‘सप्तस्वरसमन्वागतं’ सप्त स्वराः पञ्जादयः, उक्तञ्च—“सल्लेरिसह गंधारे, मञ्जिमे पंचमे सरे । धेवए चेव नेसाए, सरा सत्त वि-
याहिया ॥ १ ॥” ते च सप्त स्वराः पुरुषस्य स्त्रिया वा नाभीतो’ इति पूर्वमहर्षिवचनात्, तथाऽष्टमी
रसैः—शृङ्गारादिभिः सम्यक् प्रकर्षेण युक्तमष्टरससंप्रयुक्तं, तथा एकादश अलङ्काराः पूर्वान्तर्गते स्वरप्राभृते सम्यगभिहिताः, तानि
च पूर्वाणि सम्प्रति व्यवच्छिन्नानि ततः पूर्वभ्यो लेशतो विनिर्गतानि यानि भरतविशाखिलप्रभृतीनि तेभ्यो वेदितव्याः, ‘छद्दोस-
विपमुक्कं’ति पङ्क्तिदोषैर्विप्रमुक्तं पङ्क्षोषविप्रमुक्तं, ते च षड् दोषा अमी—‘भीयं दुयमुप्पिच्छं उत्तालं कागस्सरमणुणासं च’ । उक्तञ्च
—‘भीयं दुयमुप्पिच्छत्थमुत्तालं च कमसो मुणेयव्वं । काकस्सरमणुणासं छद्दोसा होंति गेयस्स ॥ १ ॥” तत्र ‘भीतम्’ उत्रस्तं,
किमुक्तं भवति ?—यदुत्रस्तेन मनसा गीयते तद्धीतपुरुषनिबन्धनधर्मानुवृत्तत्वाद्धीतमुच्यते, ‘दुतं’ यत्स्वरितं गीयते, ‘उप्पिच्छं’ नाम
आकुलम्, उक्तञ्च—“आहित्थं उप्पिच्छं च आउलं रोसभरियं च” अस्यायमर्थः—आहित्थमुप्पिच्छं च प्रत्येकमाकुलं रोपभृतं वो-
च्यत इति, आकुलता च श्वासेन द्रष्टव्या तथा पूर्वसूरिभिव्याख्यानात्, उक्तञ्च मूलटीकायाम्—“उप्पिच्छं श्वासयुक्तं”मिति, तथा
उत्-प्राबल्येनातितालमस्थानतालं वा उत्तालं, श्लक्ष्णस्वरेण काकस्वरं, सानुनासिकमनुनासं, नासिकाविनिर्गतस्वरानुगतमिति भावः,
तथा ‘अट्टगुणोववेय’मिति अष्टभिर्गुणैरुपेतमष्टगुणोपेतं, ते चाष्टावमी गुणाः—पूर्णं रिक्तमलङ्कृतं व्यक्तमविपु(ध्रु)ष्टं मधुरं समं सल-
लितं च, तथा चोक्तम्—“पुण्णं रत्तं च अलंकिर्यं च वत्तं तद्देव अविपु(ध्रु)ष्टं । महुंरं समं सललियं अट्ट गुणा होंति गेयस्स ॥ १ ॥”
तत्र यत्स्वरकलाभिः पूर्णं गीयते तत्पूर्णं, गेयरागानुरक्तेन यद् गीयते तद्रक्तम्, अन्योऽन्यस्वरविशेषकरणेन यदलङ्कृतमेव गीयते तदल-
ङ्कृतम्, अक्षरस्वरस्फुटकरणतो व्यक्तं, विस्वरं क्रोशतीव विपु(ध्रु)ष्टं न विपुष्टमविपु(ध्रु)ष्टं, मधुरस्वरेण गीयमानं मधुरं कोकिलारुत-

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
वनखण्डा-
धि०
उद्देशः १
सू० १२६

॥ १९४ ॥

वच्, तालवंशस्वरादिसमनुगतं समं, तथा यत्स्वरघोलनाप्रकारेण ललतीव तत् सह ललितेनेति सललितं, यद्विवा यच्छ्रोत्रोन्मिद्रयस्य
 शब्दस्पर्शनमतीव सूक्ष्ममुत्पादयति सुकुमारमिव च प्रतिभासते तत् सललितम् ॥ इदानीमेतेषामेवाष्टानां गुणानां मध्ये कियतो गुणान्
 अन्यत्र प्रतिपिपादयिपुराह—'रत्नं तिष्ठानकरणसुद्ध'मित्यादि, 'रत्नं' पूर्वोक्तस्वरूपं तथा च 'त्रिस्थानकरणशुद्धं' त्रीणि स्थानानि—
 उरःप्रभृतीनि तेषु करणेन—क्रियया शुद्धं त्रिस्थानकरणशुद्धं, तद्यथा—उरःशुद्धं कण्ठशुद्धं शिरोविशुद्धं च, तत्र यदि उरसि स्वरः स्व-
 भूमिकानुसारेण विशालो भवति तत उरोविशुद्धं, स एव यदि कण्ठे वर्त्तितो भवति अस्फुटितश्च ततः कण्ठविशुद्धं, यदि पुनः शिरः
 प्रातः सन् सानुनासिको भवति ततः शिरोविशुद्धं, यद्विवा यद् उरःकण्ठशिरोभिः श्लेष्मणाऽव्याकुलितैर्विशुद्धैर्गीयते तद् उरःकण्ठ-
 शिरोविशुद्धत्वात्त्रिस्थानकरणत्रिशुद्धं, तथा सकुहरो गुञ्जन् यो वंशो यत्र तन्न्रीतलताललयप्रहसुसंप्रयुक्तं भवति सकुहरे वंशे गुञ्जति
 तत्र्यां च वाद्यमानायां यत्तन्न्रीस्वरेणाविरुद्धं तत् सकुहरेणुञ्जद्वंशतन्न्रीसुसंप्रयुक्तं, तथा परस्परहृत्तहस्ततालस्वराणुवर्त्ति यद् गीतं तत्ता-
 लसुसंप्रयुक्तं, यत् मुरजकंसिकादीनामातोद्यानामाहृतानां यो ध्वनिर्यश्च नृत्यन्त्या नर्तक्याः पादोत्क्षेपस्तेन समं तत्तालसुसंप्रयुक्तं, तथा
 नृत्नमयो दारुमयो वंशमयो वाऽङ्गुलिकोशस्तेनाहृतायास्तत्र्याः स्वरप्रकारो लयस्तमनुसरद् गेयं लयसुसंप्रयुक्तं, तथा यः प्रथमं वंशत-
 क्र्यादिभिः स्वरो गृहीतस्तन्मार्गानुसारि ग्रहसुसंप्रयुक्तं, तथा 'महुर'मिति मधुरं प्राग्वत्, तथा 'सम'मिति तालवंशस्वरादिसमनुगतं
 समं सललितं प्राग्वद् अत एव मनोहरं, पुनः कथम्भूतम् ? इत्याह—'मलयरिभियपयसंचारं' तत्र मृदु—मृदुना स्वरेण युक्तं न
 निष्ठुरेण तथा यत्र स्वरोऽक्षरेषु—घोलनास्वरविशेषेषु संचरन् रागेऽतीव प्रतिभासते स पदसञ्चारो रिभितमुच्यते मृदुरिभितपदेषु गेय-
 निवद्येषु सञ्चारो यत्र गेये तत् मृदुरिभितपदसञ्चारं, तथा 'सुरइ' इति शोभना रतिर्यस्मिन् श्रोतॄणां तत्सुरति, तथा शोभना नतिः

रचनतोऽवसाने यस्मिन् तत्पुनरिति, तथा वरं-प्रधानं चारु-विशिष्टचङ्गिमोपेतं रूपं-स्वरूपं यस्य तद् वरचारुरूपं 'दिव्यं' प्रधानं नृत्यं
नेयं प्रगीतानां-गानानुसारध्वनिव(म)तां यादृशः शब्दोऽतिमनोहरो भवति 'स्यात्' कथञ्चिद् भवेद् एतद्रूपस्त्रेष्वां वृणानां मणीनां च
शब्दः?, एवमुक्ते भगवानाह-नौतम ! स्यादेवंभूतः शब्द इति ॥

तस्स णं वणसंडस्स तत्थ तत्थ देसे २ तहिं तहिं बहवे खुड्डा खुड्डियाओ वावीओ पुक्खरिणीओ गुं-
जालियाओ दीहियाओ (सरसीओ) सरपंतियांओ सरसरपंतीओ विलपंतीओ अच्छाओ सणहाओ
रयतामयकूलाओ वहरामयपासाणाओ तवणिज्जमयतलाओ वेरुलियमणिफालियपडलपचोयडाओ
णवणीयतलाओ सुवणणसुब्भ(ज्झ) रययमणिवाल्लयाओ सुहोयारासुउत्ताराओ णाणामणितित्थ-
सुबद्धाओ चारु(चउ)क्कोणाओ समतीराओ आणुपुव्वसुजायवप्पगंभीरसीयलजलाओ संछणपत्त-
भिससुणालाओ बहुउप्पलकुसुयणल्लिणसुभगसोगंधितपौडरीयसयपत्तसहस्सपत्तफुल्लकेसरोवह-
याओ छप्पयपरिसुज्जमाणकमलाओ अच्छविमलसल्लिपुण्णाओ परिहत्थभंमतमच्छकच्छभअणे-
गसउणमिहुणपरिचरिताओ पत्तेयं पत्तेयं पडमवरवेदियापरिखत्ताओ पत्तेयं पत्तेयं वणसंडपरि-
खत्ताओ अप्पेगतियाओ आसवोदाओ अप्पेगतियाओ वारुणोदाओ अप्पेगतियाओ खीरो-
दाओ अप्पेगतियाओ घओदाओ अप्पेगतियाओ [इक्खु]खो(दो)दाओ (अमयरससमरसो-
दाओ) अप्पेगतियाओ पगतीए उदग(अमय)रसेणं पणत्ताओ पासाहयाओ ४, तासि णं खुड्डि-

याणं वावीणं जाव विलपंतियाणं तत्थ २ देसे २ तहिं २ जाव बहवे तिसोवाणपडिरूवगा पणत्ता ।
 तेसि णं तिसोवाणपडिरूवाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पणत्ते, तंजहा—वहरामया नेमा
 रिट्टामया पत्तिट्टाणा वेरुलियामया खंभा सुवण्णरुप्पामया फलगा वहरामया संधी लोहितक्ख-
 मईओ सूईओ णाणामणिसया अवलंबणा अवलंबणवाहाओ ॥ तेसि णं तिसोवाणपडिरूवगाणं
 पुरती पत्तेयं २ तोरणा पं० ॥ ते णं तोरणा णाणामणिसयखंभेसु उवणिविट्ठसणिविट्ठा
 विविहसुत्तंरोवइता विविहतारारूवोवचिता ईहामियउसभतुरगणरमगरविहगवालगकिण्ण-
 ररुत्सरभचमरकुंजरवणलयपउमलयभत्तिचित्ता खंभुगयवहरवेदियापरिगताभिरामा विज्जाहर-
 जमलजुयलजंतजुत्ताविव अच्चिसहस्समालणीया भिसमाणा भिम्भिसमाणा चक्खुल्लोयण-
 लेसा सुहफासा सस्सिरीयरूवा पासातिया ४ ॥ तेसि णं तोरणाणं उप्पिं बहवे अट्ठमंगलगा
 पणत्ता—सोत्थियसिरिवच्छणंदियावत्तवद्धमाणभद्दासणकलसमच्छदप्पणा सव्वरतणामया
 अच्छा सण्हा जाव पडिरूवा ॥ तेसि णं तोरणाणं उप्पिं बहवे किण्हचामरज्झया नीलचामर-
 ज्झया लोहियचामरज्झया हारिद्धचामरज्झया सुक्किल्लचामरज्झया अच्छा सण्हा रुपपपट्टा वहर-
 दंडा जलयामलगंधीया सुरूवा पासाइया ४ ॥ तेसि णं तोरणाणं उप्पिं बहवे छत्ताइच्छत्ता पडागा-
 इपडागा घंटाजुयला चामरजुयला उप्पलहत्थया जाव सयसहस्सवत्तहत्थया सव्वरयणामया

अच्छा जाव पडिरूवा ॥ तासि णं खुड्डियाणं वावीणं जाव बिलपंतिघाणं तत्थ तत्थ देसे २ तहिं
तहिं बहवे उप्पायपव्वया णियहपव्वया जगतिपव्वया दारुपव्वयगा द्रगमंडवगा द्रगमंचका
द्रगमालका द्रगपासायगा ऊसडा खुल्ला खडहडगा अंदोलगा पक्खंदोलगा सव्वरयणामया
अच्छा जाव पडिरूवा ॥ तेसु णं उप्पायपव्वतेसु जाव पक्खंदोलएसु बहवे हंसासणां कौचास-
णां गरुलासणां उण्णयासणां पणयासणां दीहासणां भद्दासणां पक्खासणां मगरास-
णां उसभासणां सीहासणां पउभासणां दिसासोवत्थियासणां सव्वरयणामयां अच्छां
सण्हां लण्हां घट्टां मट्टां णीरयां णिम्मलां निष्पंकां निक्कंउच्छायां सप्पभां सम्मि-
रीयां सउज्जोयां पासादीयां दरिसणिज्जां अरिरूवां पडिरूवां ॥ तस्स णं वणसंडस्स तत्थ
तत्थ देसे २ तहिं बहवे आलिघरा मालिघरा कयलिघरा लयाघरा अच्छणघरा पेच्छणघरा
मज्जणघरगा पसाहणघरगा गब्भघरगा मोहणघरगा सालघरगा जालघरगा कुसमघरगा चित्त-
घरगा गंधव्वघरगा आर्यंसघरगा सव्वरयणामया अच्छा सण्हा लण्हा घट्टा मट्टा णीरया णि-
म्मला णिष्पंका निक्कंउच्छाया सप्पभा सम्मिरीया सउज्जोया पासादीया दरिसणिज्जा अभि-
रूवा पडिरूवा ॥ तेसु णं आलिघरएसु जाव आर्यंसघरएसु बहूं हंसासणां जाव दिसासोव-
त्थियासणां सव्वरयणामयां जाव पडिरूवां ॥ तस्स णं वणसंडस्स तत्थ तत्थ देसे २ तहिं

तदिं बह्वे जाइमंडवगा जूहियामंडवगा मल्लियामंडवगा णवमालियामंडवगा वासंतीमंडवगा
 दधिवासुयामंडवगा सूरिल्लिमंडवगा तंवोलीमंडवगा सुदियामंडवगा णागल्यामंडवगा अतिसु-
 चामंडवगा अप्फोतामंडवगा मालुयामंडवगा सामलयामंडवगा णिच्चं कुसुमिया णिच्चं जाव प-
 डिल्ला ॥ तेसु णं जातीमंडवएसु बह्वे पुढविसिलापट्टगा पणत्ता, तंजहा—हंसासणसंठिता
 कौचासणसंठिता गरुलासणसंठिता उण्णयासणसंठिता पणयासणसंठिता दीहासणसंठिता
 भद्दासणसंठिता पक्खासणसंठिता मगरासणसंठिता उसभासणसंठिता सीहासणसंठिता पड-
 मासणसंठिता दिसासोत्थियासणसंठिता पं०, तत्थ बह्वे वरसयणासणविसिट्टसंठाणसंठिया प-
 णत्ता समणाउसो! आइण्णगरुयवूरणवणीततूलफासा मउया सव्वरयणामया अच्छा जाव
 पडिरूवा । तत्थ णं बह्वे वाणमंतरा देवा देवीओ य आसयंति सयंति चिइंति णिसीदंति तुय-
 दंति रमंति लंलंति कीलंति मोहंति पुरापोराणां सुचिण्णाणं सुपरिक्कंताणं सुभाणं कल्लाणाणं
 कड्ढाणं कम्माणं कल्लाणं फलवित्तिविसेसं पच्चणुभवमाणा विहरंति ॥ तीसे णं जगतीए उप्पि
 अंतो पउमवरवेदियाए एत्थ णं एगे महं वणसंडे पणत्ते देसूणाइं दो जोयणाइं विक्खंभेणं
 वेइयासमएणं परिवक्खेवेणं किण्हे किण्होभासे वणसंडवणओ (मणि)तणसद्दविहूणो णेयव्वो,
 तत्थ णं बह्वे वाणमंतरा देवा देवीओ य आसयंति सयंति चिइंति णिसीयंति तुयदंति रमंति

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ १९७ ॥

लंलंति कीडंति मोहंति पुरा पौराणानं सुचिण्णानं सुपरिच्छंताणं सुभाणं कंताणं कम्ममाणं
कच्छाणं फलविचित्तिसेसं पच्चणुव्वभवमाणा विहरंति ॥ (सू० १२७)

‘तस्स णं वणसंडस्से’लादि, तस्य णमिति वाक्यालङ्कारे वनखण्डस्य मध्ये तत्र तत्र देशे तस्यैव देशस्य तत्र तत्रैकदेशे ‘वहूईओ’ इति बह्व्यः ‘खुड्डा खुड्डियाओ’ इति छुड्डिका लघवो लघव इत्यर्थः, ‘वाप्यः’ चतुरस्राकाराः ‘पुष्करिण्यः’ वृत्ताकाराः अथवा पुष्कराणि विद्यन्ते यासु ताः पुष्करिण्यः ‘दीर्घिकाः’ सारिण्यस्ता एव वक्रा गुञ्जालिकाः, वहूनि केवलकेवलानि पुष्पावकीर्णकानि सरांसि, सूत्रे स्त्रीलं प्राकृतत्वात्, वहूनि सरांसि एकपङ्क्त्या व्यवस्थितानि सरःपङ्क्तयः, तथा येषु सरस्सु पङ्क्था व्यवस्थितेषु कूपोदकं प्रणालिकया संचरति सा सरःसरःपङ्क्तिस्ता वतयः सरःसरःपङ्क्तयः, तथा विलानीव विलानि—कूपास्तेषां पङ्क्तयो विलपङ्क्तयः, एताश्च सर्वा अपि कथम्भूताः ? इत्याह—‘अच्छा’ स्फटिकत्रद्वहिर्निर्मलप्रदेशाः ‘श्लक्षणाः’ श्लक्ष्णपुद्गलनिष्पादितवहिःप्रदेशाः, तथा रजतमयं—रुक्थमयं कूलं यासां ता रजतमयकूलाः, तथा समं—अगर्त्तामन्द्राजतोऽविपमं तीरं तीरावर्त्तिजलापूरितं स्थानं यासां ताः समतीराः, तथा वज्रमयाः पापणा यासां ता वज्रमयपापणाः, तथा तपनीयं—हेमविशेषस्तपनीयं—तपनीयमयं तलं—भूमितलं यासां तास्तपनीयतलाः, तथा ‘सुवण्णसुज्झरययवालुयाओ’ इति सुवर्णं—पीतकान्तिहेम सुज्झं—रूप्यविशेषः रजतं—प्रतीतं तन्मय्यो वालुका यासु ताः सुवर्णसुज्झरजतवालुकाः, ‘वेसुलियमणिफालिहपडलपच्चोयडाओ य’त्ति वैदूर्यमणिमयानि स्फाटिकपटलमयानि प्रत्यवतटानि तदसमीपवर्त्तिनोऽप्युन्नतप्रदेशा यासां ता वैदूर्यमणिस्फटिकपटलप्रत्यवतटाः ‘सुहोयारासु उत्तारा’ इति सुखेनावतारो—जलमध्ये प्रवेशनं यासु ताः स्वताराः तथा सु—सुखेन उत्तारो—जलमध्याद्द्विर्धिर्निर्गमनं यासु ताः

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
वनखण्डा-
धि०
उद्देशः १
सू० १२७

॥ १९७ ॥

सुखोत्ताराः ततः पूर्वपदेन विशेषणसमासः 'नाणामाणतिथ्यसुवद्धाओ' इति नानामणिभिः—नानाप्रकारैर्मणिभिस्तीर्थानि सुवद्धानि
 यासां ता नानामणितीर्थसुवद्धाः, अत्र बहुव्रीहावपि क्तान्तस्य परनिपातो भायीदिदर्शनात्प्राकृतशैलीवशाद्वा, 'चउक्कोणाओ' इति
 चत्वारः कोणा यस्यां सा चतुष्कोणाः एतच्च विशेषणं वापीः कूपंश्च प्रति द्रष्टव्यं, तेषामेव चतुष्कोणत्वसम्भवात् न शेषाणां, तथा
 आनुपूर्व्येण—क्रमेण नीचैर्नीचैस्तरभावरूपेण सुष्ठु—अतिशयेन यो जातो वप्रः—केदारो जलस्थानं तत्र गम्भीरं—अलब्धस्थानं शीतलं
 जलं यासु ता आनुपूर्व्यसुजातवप्रगम्भीरशीतलजलाः 'संछण्णपत्तभिसमुणालाओ' संछन्नानि—जलेनान्तरितानि पत्रविसमृणालानि
 यासु ताः संछन्नपत्रविसमृणालाः, इह विसमृणालसाहचर्यात्पत्राणि—पद्मिनीपत्राणि द्रष्टव्यानि, विसानि—कन्दा मृणालानि—पद्मनालाः,
 तथा यदुभिरुत्पलकुमुदनलिनसुभगसौगन्धिकपुण्डरीकशतपत्रसहस्रपत्रकेसरफुल्लोपचिताः, तथा षट्पदैः—भ्रमरैः परिभुज्यमानानि कम-
 लानि उपलक्षणमेतत् कुमुदादीनि च यासु ताः पट्पदपरिभुज्यमानकमलाः, तथाऽच्छेन—स्वरूपतः स्फटिकवच्छेदेन विमलेन—आग-
 न्तुकमलरहितेन सलिलेन पूर्णा अच्छविमलसलिलपूर्णाः, तथा 'पडिहत्था' अतिरेकिताः अतिप्रभूता इत्यर्थः 'पडिहत्थमुद्धुमायं
 अहिरेइयं च जाणं आउणं" इति वचनात्, उदाहरणं चात्र—“घणपडिहत्थं गयणं सराहं नवसलिलसुहु(उद्धु)मायाहं । अहिरेइयं
 महं उण चित्ताए मणं तुहं विरहे ॥ १ ॥" इति, भ्रमन्तो मत्स्यकच्छपा यत्र ताः पडिहत्थभ्रमन्मत्स्यकच्छपाः, तथाऽनेकैः—शकुनमिशु-
 नैकैः प्रविचरिता—इत्स्ततो गमनेन सर्वतो व्याप्ता अनेकशकुनमिशुनकप्रविचरिताः, ततः पूर्वपदेन विशेषणसमासः, एता वाज्यादयः
 गररसरःपङ्क्तिपर्यवसानाः प्रत्येकं प्रत्येकमिति, एकमेकं प्रति प्रत्येकम्, अत्राभिमुख्ये प्रतिशब्दो न वीणसाविवक्षायां, पञ्चात्प्रत्येकशब्दस्य
 द्विवचनमिति, पञ्चववेदिकया परिक्षिताः प्रत्येकं वनपण्डपरिक्षिताश्च, 'अप्येगतियाओ' इत्यादि, अपिर्बोढार्थे बाढमेककाः—काञ्चन

वाप्यादय आसवमिव—चन्द्रहासादिपरमासवमिव उदकं यासां ता आसवोदकाः, अप्येकका वारुणस्य वारुणसमुद्रस्येव उदकं यासां ता वारुणोदकाः, अप्येककाः क्षीरमिवोदकं यासां ताः क्षीरोदकाः, अप्येकका घृतमिवोदकं यासां ता घृतोदकाः, अप्येककाः क्षोद इव—श्रुरस इव उदकं यासां ताः क्षोदोदकाः, अप्येकका अमृतरससमरसमुदकं यासां ता अमृतरससमरसोदकाः, अप्येकका अमृतरसेन स्वाभाविकेन प्रज्ञप्ताः, ‘पासाईया(ओ)’ इत्यादि विशेषणचतुष्टयं प्राग्वत्, तासां छुल्लिकानां यावद्विलपङ्कीनां प्रत्येकं २ चतुर्दिशि चत्वारि, एकैकस्यां दिशि एकैकभावात्, ‘त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि’ प्रतिविशिष्टं रूपं येषां तानि प्रतिरूपकाणि त्रयाणां सोपानानां समाहारत्रिसोपानं त्रिसोपानानि च तानि प्रतिरूपकाणि चेति विशेषणसमासः, विशेषणस्य परनिपातः प्राकृतत्वात्, तानि प्रज्ञप्तानि, तेषां च त्रिसोपानप्रतिरूपकाणाम् ‘अर्थ’ वक्ष्यमाणः ‘एतद्रूपः’ अनन्तरं वक्ष्यमाणस्वरूपः ‘वर्णावासः’ वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—‘वज्रमयाः’ वज्ररत्नमया ‘नेमाः’ भूमेरूर्ध्वं निष्क्रामन्तः प्रदेशाः ‘रिष्टमयाः’ रिष्टरत्नमयाः ‘प्रतिष्ठानाः’ त्रिसोपानमूलपादा वै-
द्वर्थमयाः स्तम्भाः सुवर्णरूप्यमयानि फलकानि—त्रिसोपानाङ्गभूतानि वज्रमयानि वज्रत्वापूरिताः सन्धयः—फलकद्वयापान्तरालप्रदेशाः लोहिताक्षमय्यः सूच्यः—फलकद्वयसम्बन्धविघटनाभावहेतुपादुकास्थानीयाः नानामणिमया अवलम्ब्यन्ते इति अवलम्बना—अवतरता-
सुत्तरतां चालम्बने हेतुभूता अवलम्बनवाहातो विनिर्गताः केचिदवयवाः ‘अवलंबणवाहाओ’ इति अवलम्बनवाहा अपि नानामणिमयाः, अवलम्बनवाहा नाम उभयोः उभयोः पार्श्वयोरवलम्बनाश्रयभूता भित्तयः, ‘पासाईयाओ’ इत्यादि पदचतुष्टयं प्राग्वत् ॥ ‘तेसि ण’-
मित्यादि, तेषां त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां प्रत्येकं प्रत्येकं तोरणानि प्रज्ञप्तानि, तेषां च तोरणानामयमेतद्रूपो ‘वर्णावासः’ वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—‘ते णं तोरणा नाणामणिमया’ इत्यादि, तानि तोरणानि नानामणिमयानि, मणयः—चन्द्रकान्तादयः, विविधम-

णिमयानि, नानामणिमयेषु स्तम्भेषु 'उपविष्टानि' सामीप्येन स्थितानि, तानि च कदाचिच्चलानि अथवाऽपदपतितानि वाऽऽशङ्क्यैरन्-
 तत आह--सम्यग्-निश्चलतयाऽपदपरिहारेण च निविष्टानि ततो विशेषणसमासः उपविष्टसन्निविष्टानि 'विविहमुत्तंतरोचिया' इति
 विविधा-विविधविच्छित्तिकलिता मुक्ता-मुक्ताफलानि 'अंतरे'ति अन्तराशब्दोऽगृहीतवीप्सोऽपि सामर्थ्याद्वीप्सां गमयति, अन्तरा २
 'ओचिया' आरोपिता यत्र तानि तथा, 'विविहतारारूवोचिया' इति विविधैस्तारारूपैः-तारिकारूपैरुपचितानि, तोरणेषु हि
 शोभायै तारका निवध्यन्ते इति लोकेऽपि प्रतीतं इति विविधतारारूपोपचितानि, 'ईहामिगडसभतुरगनरमगरविहगवालगकिंनर-
 रुरुसरभचमरकुंजरवणलयपउमलयभत्तिचित्ता' इति ईहामृगा-दृका व्यालाः-ध्यापदमुजगाः, ईहामृगऋषभतुरगनरमकरविहग-
 व्यालकिंनररुसरभकुंजरवनलतापद्मलतानां भक्त्या-विच्छित्त्या विचित्रं-आलेखो येषु तानि तथा, स्तम्भोद्गताभिः-स्तम्भोपरिव-
 र्तिनीभिर्वज्रत्रमयीभिर्वदिकाभिः परिगतानि सन्ति यानि अभिरमणीयानि तानि स्तम्भोद्गतवज्रवेदिकापरिगताभिरामाणि, तथा 'वि-
 ज्जाहरजंतजुत्ताविव अच्चीसहस्समालिणीया' इति विद्याधरयोर्थेद् यमलं-समश्रेणीकं युगलं-द्वन्द्वं विद्याधरयमलयुगलं तेषां
 यन्त्राणि-प्रपञ्चास्तैर्युक्तानीव, अर्चिपां सहस्रैर्मालनीयानि-परिवारणीयानि अर्चिःसहस्रमालनीयानि, किमुक्तं भवति ?-एवं नाम प्रभा-
 समुदायोपेतानि येनैवं संभावनोपजायते यथा नूनमेतानि न स्वाभाविकप्रभासमुदयोपेतानि किन्तु विशिष्टविद्याशक्तिमत्पुरुषविशेषप्रपञ्च्यु-
 क्तानीति, 'रुवगसहस्सकलिया' इति रूपकाणां सहस्राणि रूपकसहस्राणि तैः कलितानि रूपकसहस्रकलितानि 'भिसमाणा' इति दीप्यमा-
 नानि 'भिन्भिसमाणा' इति अतिशयेन दीप्यमानानि 'चक्खुवुहोयणलेसा' इति चक्षुःकर्षं लोकने-अवलोकने लिसतीव-दर्शनीयत्वाति-
 शयतः क्लृप्यतीव यत्र तानि चक्षुर्लोकनेलेसानि 'सुहफासा' इति शुभस्पर्शानि सशोभाकानि रूपाणि यत्र तानि सश्रीकरूपाणि,

‘पासाइया’ इत्यादि विशेषणचतुष्टयं प्राग्वत् ॥ ‘तेसिं तोरणं उवरिं अट्टडमंगले’त्यादि सुगमं, नवरं ‘जाव पडिरूवा’ इति यावत्क-
रणात् ‘घट्टा मट्टा नीरया’ इत्यादिपरिग्रहः ॥ ‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां तोरणानामुपरि बहवः ‘कृष्णचामरध्वजाः’ कृष्णचामरयुक्ता ध्वजाः
कृष्णचामरध्वजाः एवं बहवो नीलचामरध्वजा लोहितचामरध्वजा हरिद्रचामरध्वजाः शुक्लचामरध्वजाः; कथम्भूता इत्याह एते सर्वे-
ऽपि? इति, अत आह—‘अच्छा’ आकाशरफट्टिकवदतिनिर्मलाः ‘कृष्णाः’ कृष्णपुद्गलस्कन्धनिर्मापिता ‘रूष्यपट्टा’ इति रूष्यो-
रूष्यमयो वज्रमयस्य दण्डस्योपरि पट्टो येषां ते रूष्यपट्टाः ‘वइरदंडा’ इति वज्रो—वज्ररत्नमयो दण्डो रूष्यपट्टमध्यवर्ती येषां ते वज्र-
दण्डाः; तथा जलजानामिव—जलजकुसुमानां पद्मादीनामिवामलो—निर्मलो न तु कुद्रव्यगंधसम्मिश्रो यो गन्धः स विद्यते येषां ते ज-
लजामलगन्धिका ‘अतः अनेकस्वरा’द्वितीकप्रत्ययः, अत एव सुरम्याः; ‘पासादीया’ इत्यादि विशेषणचतुष्टयं प्राग्वत् ॥ ‘तेसि ण’मित्यादि,
तेषां तोरणानामुपरि बहूनि ‘छत्रातिच्छत्राणि’ छत्रात्—लोकप्रसिद्धादेकसङ्ख्याकादतिशायीनि द्विसङ्ख्यानि त्रिसङ्ख्यानि वा छत्रातिच्छत्राणि,
बह्वयः पताकाभ्यो—लोकप्रसिद्धाभ्योऽतिशायिन्यो दीर्घत्वेन विस्तारेण च पताकाः पताकातिपताकाः; बहूनि घण्टायुगलानि बहूनि चामरयु-
गलानि बहवः ‘उत्पलहस्तकाः’ उत्पलाख्यजलजकुसुमसमूहविशेषाः; एवं पद्महस्तका बहवो नलिनहस्तका बहवः सुभगहस्तका बहवः
सौगन्धिकहस्तका बहवः पुण्डरीकहस्तका बहवः शतपत्रहस्तकाः बहवः सहस्रपत्रहस्तकाः; उत्पलादीनि प्रागेव व्याख्यातानि, एते च छत्रा-
तिच्छत्रादयः सर्वेऽपि सर्वरत्नमयाः ‘जाव पडिरूवा’ इति यावत्करणात् ‘अच्छा सण्हा लण्हा’ इत्यादि विशेषणकदम्बकपरिग्रहः ॥
‘तासि ण’मित्यादि, तासां क्षुल्लिकानां वापीनां यावद्विलपङ्कीनाम्, अत्र यावच्छब्दात् पुष्करिण्यादिपरिग्रहः; अपान्तरालेषु तत्र तत्र देशे
तस्यैव देशस्य तत्र तत्रैकदेशे बहव उसातपर्वता—यत्रागल्य बहवो व्यन्तरदेवा देव्यश्च विचित्रक्रीडानिमित्तं वैक्रियशरीरमारचयन्ति

'नियइपव्वया' इति नियत्या-नैयलेन पर्वता नियतिपर्वताः, क्वचित् 'निययपव्वया' इति पाठस्तत्र नियताः-सदा भोग्यत्वेनाव-
 स्थिताः पर्वता नियतपर्वताः, यत्र वानमन्तरा देवा देव्यश्च भवधारणीयेन वैक्रियशरीरेण प्रायः सदा रममाणा अवतिष्ठन्ते इति भावः,
 'जगतीपर्वतकाः' पर्वतविशेषाः 'दारुपर्वतकाः' दारुनिर्मापिता इव पर्वतकाः 'दगमंडवगा' इति 'दकमण्डपकाः' स्फटिकमण्ड-
 पकाः, उक्तं च मूलटीकायां—'दकमण्डपकाः स्फटिकमण्डपका' इति, एवं दकमञ्चका दकमालका दकप्रासादाः, एते च दकम-
 ण्डपादयः केचित् 'ऊसडा' इति उत्तृता उच्चा इत्यर्थः, केचित् 'खुड्डा' इति क्षुल्ला लघवः क्वचित् 'खडख(ह)डगा' इति लघव आ-
 यताश्च, तथा अन्दोलकाः पक्ष्यन्दोलकाश्च, तत्र यत्रागल्य मनुष्या आत्मानमन्दोलयन्ति ते अन्दोलका इति लोके प्रसिद्धाः, यत्र तु
 पक्षिण आगत्यात्मानमन्दोलयन्ति ते पक्ष्यन्दोलकाः, ते चान्दोलकाः पक्ष्यन्दोलकाश्च तस्मिन् वनषण्डे तत्र तत्र प्रदेशे वानमन्तरदेवदेवी-
 क्रीडायोग्या बहवः सन्ति, ते चोत्पातपर्वतादयः कथम्भूताः? इत्याह—'सर्वरत्नमयाः' सर्वात्मना रत्नमयाः, 'अच्छा सण्हा' इ-
 त्यादि विशेषणजातं पूर्ववत् ॥ 'तेसु ण'मित्यादि, तेषु उत्पातपर्वतेषु यावत्पक्ष्यन्दोलकेषु, यावत्करणात्रियतिपर्वतकादिपरिग्रहः, बहूनि
 हंसासनानि तत्र येषामासनानामधोभागे हंसा व्यवस्थिता यथा सिंहासने सिंहाः तानि हंसासनानि, एवं क्रीञ्चासनानि गरुडा-
 सनानि च भावनीयानि, उन्नतासनानि नाम यानि उच्चासनानि प्रणतासनानि-निम्नासनानि दीर्घासनानि-शय्यारूपाणि भद्रासनानि
 येषामधोभागे पीठिकाबन्धः पक्ष्यासनानि येषामधोभागे नानास्वरूपाः पक्षिणः, एवं मकरासनानि सिंहासनानि च भावनीयानि,
 पद्मासनानि-पद्माकाराणि आसनानि 'दिसासोवत्थियासणाणि' येषामधोभागे दिक्सौवस्तिका आलिखिताः सन्ति, अत्र यथाक्र-
 ममासनानां सद्वाहिका सद्द्वह्निगाथा—'हंसे १ कोंचे २ गरुडे ३ उण्णय ४ पणए य ५ दीह ६ भदे य ७ । पक्खे ८ मयरे ९

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २०० ॥

उसहे १० सीह ११ दिसासो[व]त्थि १२ बारसमे ॥ १ ॥” एतानि सर्वाण्यपि कथम्भूतानि ? इत्यत आह—‘सव्वरयणामया’ इत्यादि प्राग्वत् ॥ ‘तस्स णं वणसंडस्से’त्यादि, प्राग्वत् तस्य वनखण्डस्य मध्ये तत्र तत्र प्रदेशे तस्यैव देशस्य तत्र तत्रैकदेशे बहूनि ‘आलिगुहकाणि’ आलिः—वनस्पतिविशेषस्तन्मयानि गृहकाणि मालिरपि—वनस्पतिविशेषस्तन्मयानि गृहकाणि कदलीगृहकाणि लतागृहकाणि प्रतीतानि ‘अच्छणघरका’ इति अवस्थानगृहकाणि येषु यदा तदा वाऽऽगत्य बहवः सुखासिकयाऽवतिष्ठन्ते, प्रेक्षणकगृहाणि यत्रागत्य प्रेक्षणकानि विदधति निरीक्षन्ते च, मज्जनकगृहकाणि यत्रागत्य खेच्छया मज्जनं कुर्वन्ति प्रसाधनगृहकाणि यत्रागत्य स्वं परं च मण्डयन्ति गर्भगृहकाणि—गर्भगृहाकाराणि, ‘मोहणघरगा’ इति मोहणं—मैथुनसेवा “रमियमोहणरयाइं” इति नाममालावचनात्, तत्प्रधानानि गृहकाणि मोहनगृहकाणि वासभवनानीति भावः, ‘शालागृहकाणि’ पट्टशालाप्रधानानि गृहकाणि ‘जालगृहकाणि’ जालकयुक्तानि गृहकाणि ‘कुसुमगृहकाणि’ कुसुमप्रकरोपचितानि गृहकाणि ‘चित्रगृहकाणि’ चित्रप्रधानानि गृहकाणि ‘गन्धर्वगृहकाणि’ गीतनृत्याभ्यासयोग्यानि गृहकाणि ‘आदर्शगृहकाणि’ आदर्शमयानीव (आदर्श) गृहकाणि, एतानि च कथम्भूतानि ? इत्यत आह—‘सव्वरयणामया’ इत्यादिविशेषणकदम्बकं प्राग्वत् ॥ ‘तेसु ण’मित्यादेषु आलिगृहकेषु, यावच्छब्दान्मालिगृहकादिपरिग्रहः, बहूनि हंसासनानि इत्यादि प्राग्वत् ॥ ‘तस्स ण’मित्यादि, तस्य वनखण्डस्य मध्ये तत्र देशे तस्यैव देशस्य तत्र तत्रैकदेशे बहवो जातिमण्डपका यूथिकामण्डपका मल्लिकामण्डपका नवमालिकामण्डपका वासन्तीमण्डपका दधिवासुका नाम वनस्पतिविशेषस्तन्मया मण्डपका दधिवासुकमण्डपकाः, सूरिहिरपि वनस्पतिविशेषस्तन्मया मण्डपकाः सूरिल्लिमण्डपकाः, ताम्बूली—नागवल्ली तन्मया मण्डपकास्ताम्बूलीमण्डपकाः, नागो—दुमविशेषः स एव लता नागलता, इह यस्य तिर्यक् तथाविधा शाखा प्रशाखा न प्रसृता

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
विजयद्वा-
राधि०
उद्देशः १
सू० १२७

॥ २०० ॥

सा लतेत्यभिधीयते, नागलतामयमण्डपकाः, अतिमुक्तकमण्डपकाः, 'अप्फोया' इति वनस्पतिविशेषस्तन्मया मण्डपका अप्फोयाम-
 ण्डपकाः, मालुका—एकास्थिकफला वृक्षविशेषास्तद्युक्ता मण्डपका मालुकामण्डपकाः, एते च कथम्भूताः? इत्याह—'सव्वरयणा-
 मया' इत्यादि प्राग्वत् ॥ 'तेसु ण'मित्यादि, तेषु जातीयमण्डपेषु यावन्मालुकामण्डपेषु, यावत्करणाद् यूथिकामण्डपकादिपरिग्रहः,
 बहवः शिलापट्टकाः प्रज्ञप्तास्तथथा—अप्येकका हंसासनवत्संस्थिता हंसासनसंस्थिताः यावदप्येकका दिक्सौवस्तिकासनसंस्थिताः,
 यावत्करणात् 'अप्येगइया कोंचासनसंस्थिया अप्येगइया गरुडासनसंस्थिया अप्येगइया उन्नयासनसंस्थिया पणयासनसंस्थिया
 अप्येगइया भद्दासनसंस्थिया अप्येगइया पक्खासनसंस्थिया अप्येगइया मयरासनसंस्थिया अप्येगइया उसभासनसंस्थिया अप्येगइया
 सीहासनसंस्थिया अप्येगइया पउमासनसंस्थिया अप्येगइया दीहासनसंस्थिया' इति परिग्रहः, अन्ये च बहवः शिलापट्टका यानि
 विशिष्टचिह्नानि विशिष्टनामानि च वराणि—प्रधानानि शयनानि आसनानि च तद्वत्संस्थिता वरशयनासनविशिष्टसंस्थानसंस्थिताः, क-
 चित् 'मांसलसुधुद्विसिद्धसंठाणसंस्थिया' इति पाठस्तत्रान्ये च बहवः शिलापट्टका मांसला इव मांसलाः अकठिना इत्यर्थः सुधुद्रा
 श्च सुधुद्रा अतिशयेन मसृणा इति भावः विशिष्टसंस्थानसंस्थिताश्च 'आईणगरूयबूरनवणीयतूलफासा मउया सव्वरयणामया
 अच्छा' इत्यादि प्राग्वत्, तत्रैतेषु उत्थातपर्वतादिगतहंसासनानिपु यावन्नानारूपसंस्थानसंस्थितपृथिवीशिलापट्टकेषु णमिति पूर्ववद् ब-
 हवो वानमन्तरा देवा देव्यश्च यथासुखमासते 'शेरते' दीर्घकायप्रसारणेन वर्तन्ते, न तु निद्रां कुर्वन्ति, तेषु देवयोनिकतया निद्राया
 अभावात्, 'तिष्ठन्ति' ऊर्द्धस्थानेन वर्तन्ते 'निधीदन्ति' उपविशन्ति 'तुयट्ठति' इति त्वग्वर्त्तनं कुर्वन्ति वामपार्श्वतः परावृत्त्य दक्षि-
 णपार्श्वेनावतिष्ठन्ति दक्षिणपार्श्वतो वा परावृत्त्य वामपार्श्वेनावतिष्ठन्ति 'रमन्ते' रतिमावध्नन्ति 'ललन्ति' मनईप्सितं यथा भवति

तथा वर्तन्त इति भावः 'क्रीडन्ति' यथासुखमितस्ततो गमनविनोदेन गीतनृत्यादिविनोदेन वा तिष्ठन्ति 'मोहन्ति' मैथुनसेवां कुर्वन्ति, इत्येवं 'पुरा पौराण्य'मित्यादि, 'पुरा' पूर्वं प्राग्भवे इति भावः कृतानां कर्मणांमिति योगः, अत एव पौराणानां सुचीर्णानां—सुचरितानामितिभावः, इह सुचरितजनितं कर्मोपि कार्ये कारणोपचारात्सुचरितमिति विवक्षितं, ततोऽयं भावार्थः—विशिष्टतथाविधधर्म्मार्त्तु-ष्ठानविषयाप्रमादकरणक्षान्यादिसुचरितानामिति, तथा सुपराक्रान्तानाम्, अत्रापि कारणे कार्योपचारात् सुपराक्रान्तजनितानि कर्मोप्येव सुपराक्रान्तानि इत्युक्तं भवति, सकलसत्त्वमैत्रीसत्यभाषणपरद्रव्यानपहारसुशीलादिरूपसुपराक्रमजनितानामिति, अत एव शुभानां—शुभफलानाम्, इह किञ्चिदशुभफलमपीन्द्रियसतिविपर्यासात् शुभफलमाभाति ततस्तात्त्विकशुभत्वप्रतिपत्त्यर्थमस्यैव पर्यायशब्दमाह—'कल्याणानां' तत्त्ववृत्त्या तथाविधविशिष्टफलदायिनाम्, अथवा कल्याणानाम्—अनर्थोपशमकारिणां, कल्याणं—कल्याणरूपं फलविपाकं 'पञ्चगुभवमाणा' प्रत्येकमनुभवन्तः—'विहरन्ति' आसते ॥ तदेवं पद्मवरवेदिकाया बहिर्यो वनखण्डस्तद्वक्तव्यतोक्ता, सम्प्रति तस्या एव पद्मवरवेदिकाया अर्वाङ्ग जगत्या उपरि यो वनखण्डस्तद्वक्तव्यतामभित्सुराह—'तीसे णं जगतीए' इत्यादि, तस्या जगत्या उपरि पद्मवरवेदिकाया 'अन्तः' मध्यभागे अत्र महानेको वनपण्डः प्रज्ञप्तः 'देशोणाइं दो जोयणाइं विक्खंभेण'मित्यादि सर्वे बहिर्वनखण्डवद्विशेषेण वक्तव्यं, नवरमत्र मणीनां वृणानां च शब्दो न वक्तव्यः, पद्मवरवेदिकान्तरिततया तथाविधवाताभावतो मणीनां वृणानां च चलनाभावतः परस्परसंधर्षाभावात्, तथा चाह—'वणसंडवणतो सहवज्जो जाव विहरंति' इति ॥ सम्प्रति जम्बूद्वीपस्य द्वारसङ्ख्याप्रतिपादनार्थमाह—

जंबुद्वीवस्स णं भंते। दीवस्स कति द्वारा पणत्ता? गोघमा! चत्तारि द्वारा पणत्ता, तंजहा—

विजये वेजयते जयते अपराजिए ॥ (सू० १२८) कहि णं भंते ! जंबुद्दीवस्स दीवस्स विजये नामं
 दारे पणत्ते ? गोयमा ! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमेणं पणयालीसं जोयणसहस्साइं
 अवाधाए जंबुद्दीवे दीवे पुरच्छिमपेरंते लवणसमुद्दपुरिच्छिमद्दस्स पच्चत्थिमेणं सीताए महाणदीए
 उप्पि एत्थ णं जंबुद्दीवस्स दीवस्स विजये णामं दारे पणत्ते अट्ट जोयणाइं उट्ठं उच्चत्तेणं चत्तारि
 जोयणाइं विक्खंभेणं तावतियं चैव पवेसेणं सेए वरकणगथूभियागे ईहामियउस भतुरगनरम-
 गरविहगवालगकिणगररुसर भचमरकुंजरवणलतपउमलय भत्तिचित्ते खंसुग्गतवहरवेदियापरि-
 गताभिरामे विज्जाहरजमलजुयलजंतजुत्ते इव अच्चीसहस्समालिणीए ख्वगसहस्सकलिते भिसि-
 माणे भिब्भिसमाणे चक्खुल्लोयणलेसे सुहफासे सस्सिसरीयरूवे वण्णे दारस्स (तस्सिमो होइ)
 तं०—वइरामया णिम्मा रिट्टामया पतिट्टाणा वेरुलियामया खंभा जायरूवोवचियपवरपं-
 चवणमणिरयणक्कोट्टिमतले हंसगब्भमए एल्लुए गोमेज्जमते इंदक्खीले लोहितक्खमईओ दार-
 चिडाओ जोतिरसामते उत्तरंगे वेरुलियामया कवाडा वइरामया संधी लोहितक्खमईओ
 सूईओ णाणामणिसया समुग्गा वईरामई अग्गलाओ अग्गलासाया वइरामई आवत्तणपेडिया
 अंकुत्तरपासते गिरंतरितघणकवाडे भिच्चीसु चैव भिच्चीगुलिया छप्पणा तिण्णि होति गो-
 माणसी तत्तिया णाणामणिरयणवालख्वगलीलट्ठियसालिभंजिया वइरामए कूडे रययामए उ-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २०२ ॥

स्सेहे सव्वतवणिज्जमए उल्लोए णाणामणिरथणजालपंजरमणिवंसगलोहितक्खपडिंवसरयत-
भोम्मे अंकामया पक्खबाहाओ जोतिरसामया वंसा वंसक्खेळुगा य रयतामयी पट्ठिताओ
जायरूवमती ओहाडणी वहरामयी उवरि पुच्छणी सव्वसेतरथयमए च्छायणे अंकमतकणगकूडत-
वणिज्जथूभियाए सेते संखतलविमलणिम्मलद्धिघणगोखीरफेणरथयणिगरप्पगासे तिलगरयणद्ध-
चंदचित्ते णाणामणिमयदामालंकिए अंतो य बहिं च सण्हे तवणिज्जरुइलवालुयापत्थडे सुह-
प्फासे सस्सिरीयरूवे पासातीए ४ ॥ विजयस्स णं दारस्स णं दारस्स उभयो पासिं दुहतो णिसीहियाते
दो दो चंदणकलसपरिवाडीओ पणत्ताओ, ते णं चंदणकलसा वरकमलपइहाणा सुरभिवर-
वारिपडिपुण्णा चंदणकयचच्चागा आबद्धकंठेगुणा पउमुप्पलपिहाणा सव्वरयणामया अच्छा सण्हा
जाव पडिरूवा महता महता महिंदकुंभसमाणा पणत्ता समणाडसो ! ॥ विजयस्स णं दारस्स
उभओ पासिं दुहतो णिसीहियाए दो दो णागदंतपरिवाडीओ, ते णं णागदंतगा मुत्ताजालंतरू-
सितहेमजालगवक्खजालखिंखिणीधंटाजालपरिक्खत्ता अब्भुग्गता अभिणिसिद्धा तिरियं सुसं-
पगहिता अहेपणगद्धरूवा पणगद्धसंठाणसंठिता सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा महता
महया गयदंतसमाणा प० समणाडसो ! ॥ तेसु णं णागदंतएसु बहवे किण्हसुत्तबद्धवग्घारि-
तमल्लदामकलावा जाव सुक्खिलसुत्तबद्धवग्घारियमल्लदामकलावा ॥ ते णं दामा तवणिज्जलंबूसगा

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
विजयद्वा-
राधि०
उद्देशः १
सू० १२८

॥ २०२ ॥

सुवण्णपतरगमंडिता णाणामणिरयणविविधहारद्धहार (उवसोभितसमुदया) जाव सिरीए
 अतीव अतीव उवसोभेमाणा उवसोभेमाणा चिद्धंति ॥ तेसि णं णागदंतकाणं उवरिं अण्णाओ
 दो दो णागदंतपरिवाडीओ पणत्ताओ, तेसि णं णागदंतगाणं मुत्ताजालंतस्सिया तहेव जाव
 समणाउसो ! । तेसु णं णागदंतएसु बहवे रयतामया सिक्कया पणत्ता, तेसु णं रयणा-
 मएसु सिक्कएसु बहवे वेरुलियामतीओ धूवघडीओ पणत्ताओ, तंजहा—ताओ णं धूवघ-
 डीओ कालागुरुवरकुंदरुक्कधूमघंतंगंधुय्याभिरामाओ सुगंधवरगंधगंधियाओ गंध-
 वट्टिभूयाओ ओरालेणं मणुणेणं घाणमणणिब्बुइकरेणं गंधेणं तप्पएसे सव्वतो समंता आपूरे-
 माणीओ आपूरेमाणीओ अतीव अतीव सिरीए जाव चिद्धंति ॥ विजयस्स णं दारस्स णं उभ-
 यतो पासिं दुहतो णिसीधियाए दो दो सालिभंजियापरिवाडीओ पणत्ताओ, ताओ णं
 सालभंजियाओ लीलट्टिताओ सुपयट्टियाओ सुअलंकिताओ णाणागारवसणाओ णाणाम-
 ल्लपिणट्टि(द्धि)ओ सुट्टीगेज्झमज्झाओ आमेलगजमलजुयलवट्टिअब्बुण्णयपीणरचियसंठियपओ-
 हराओ रत्तावंगाओ असियकेसीओ मिट्टुविसयपसत्थलक्खणसंवेद्धितगसिरयाओ ईसिं असो-
 गवरपादवसमुट्टिताओ वामहत्थगहितगसालाओ ईसिं अब्बच्छिक्कडक्खविद्धिएहिं लूसेमाणीतो
 इव चक्खुल्लोयणलेसाहिं अणमण्णं खिज्जमाणीओ इव पुढविपरिणामाओ सासयभावमुव-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २०३ ॥

गताओ चंदाणणाओ चंदविलासिणीओ चंदरुसमनिडालाओ चंदाहियसोमंदसणाओ उक्का
इव उज्जोएमाणीओ विबुधणभरीचिसुरदिप्पंततेयअहिययरसंनिकासाओ सिंगारागारचारु-
वेसाओ पासार्इयाओ ४ तेयसा अतीव सोभेमाणीओ सोभेमाणीओ चिहंति ॥ विज-
यस्स णं दारस्स उभयतो पासिं दुहतो णिसीहियाए दो दो जालकडगा पणत्ता, ते णं जाल-
कडगा सब्बरयणामया अच्छा जाव पडिख्वा ॥ विजयस्स णं दारस्स उभओपासिं दुहओ णिसी-
धियाए दो दो घंटापरिवाडिओ पणत्ताओ, तासिं णं घंटाणं अयमेयारूवे वणणावासे पणंत्ते,
तंजहा—जंबूणतमतीओ घंटाओ वहरामतीओ लालाओ णाणामणिमया घंटापासगा तवणि-
ज्जमतीओ संकलाओ रयतामतीओ रज्जूओ ॥ ताओ णं घंटाओ ओहस्सराओ मेहस्सराओ
हंसस्सराओ कौचस्सराओ णंदिस्सराओ णंदिघोसाओ सीहस्सराओ सीहघोसाओ मंजुस्स-
राओ मंजुघोसाओ सुस्सराओ सुस्सरणिग्घोसाओ ते पदेसे ओरालेणं मणुणेणं कणमणनि-
ब्बुइकरेण संहेण जाव चिहंति ॥ विजयस्स णं दारस्स उभओपासिं दुहतो णिसीधिताए दो दो
वणमालापरिवाडीओ पणत्ताओ, ताओ णं वणमालाओ णाणादुमलताकिसलयपल्लवसमाउ-
लाओ छप्पयपरिमुज्जमाणकमलसोभंतसस्सिरीयाओ पासार्इयाओ ते पएसे उरालेणं जाव
गंधेणं आपूरेमाणीओ जाव चिहंति (सू० १२९) ॥

इ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
विजयद्वा-
राधि०
उद्देशः १
सू० १२९

॥ २०३ ॥

'जंबुद्वीवस्स णं भंते!' इत्यादि, जम्बूद्वीपस्य णमिति प्राग्वत् भदन्त! द्वीपस्य कति द्वाराणि प्रज्ञप्तानि?, भगवानाह—गौतम!
 चत्वारि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—विजयं वैजयन्तं जयन्तमपराजितं च ॥ 'कहि णं भंते!' इत्यादि, क भदन्त! जम्बूद्वीपस्य द्वी-
 पस्य विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं?, भगवानाह—गौतम! जम्बूद्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य 'पुरच्छिमेणं'ति पूर्वस्यां दिशि पञ्चचत्वारिंशद्-
 योजनसहस्रप्रमाणया 'अवाधया' अपान्तरालेन यो जम्बूद्वीपस्य 'पुरच्छिमे पेरंते' इति पूर्वः पर्यन्तो लवणसमुद्रपूर्वाद्धस्य 'पञ्चत्थि-
 मेणं'ति पश्चिमे भागे शीताया महानद्या उपरि 'अत्र' एतस्मिन् प्रदेशे जम्बूद्वीपस्य द्वीपस्य विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम्, अष्टौ योज-
 नानि उच्चैस्त्वेन चत्वारि योजनानि विष्कम्भेन, 'तावइयं चैव पवेसेणं'ति तावन्त्येव चत्वारित्यर्थः योजनानि प्रवेशेन, कथम्भूत-
 मित्यर्थः, 'सेए' इत्यादि, 'श्वेतं' श्वेतवर्णोपेतं बाहल्येनाङ्करत्नमयत्वात् 'वरकणगथूभियाए' इति वरकनका—वरकनकमयी स्तू-
 पिका—शिवारं यस्य तद् वरकनकस्तूपिकाकम्, 'ईहामियउसभुरगनरमगरविहगवालगकिन्नररुसरभचमरकुंजरवणलयपउमलयभ-
 त्तिचिन्ने खंभुगगयववेइयापरिगयाभिरामे विजाहरजमलजुगलजंतजुते इव अचीसहस्समालणीए रूवगसहस्सकलिए भिसमाणे भि-
 त्तिभिसमाणे चक्खुल्लोयणलेसे सुहफासे सस्सिरीयरूवे' इति विशेषणजातं प्राग्वत् । 'वण्णो दारस्स तस्सिमो होइ' इति 'वर्णः'
 वर्णकनिवेशो द्वारस्य 'तस्य' विजयाभिधानस्य 'अयं' वक्ष्यमाणो भवति, तमेवाह—'तंजहे'त्यादि, तद्यथा—वज्रमया नेमा—भूमि-
 भागादूर्ध्वं निष्कामन्तः प्रदेशा रिष्टमयानि प्रतिष्ठानानि—मूलपादाः 'वेरुलियरुइलखंभे' इति वैडूर्या—वैडूर्यरत्नमथा रुचिराः सत्सभा
 यस्य तद् वैडूर्यरुचिरस्तम्भं 'जायरूवोवचियपवरपंचवणमणिरयणकुट्टिमतले' इति जातरूपेण—सुवर्णेनोपचितैः—युक्तैः प्रवरैः
 —प्रधानैः पञ्चवर्णैर्मणिभिः—चन्द्रकान्तादिभिः रत्नैः—कर्केतनादिभिः कुट्टिमतलं—वज्रभूमितलं यस्य ततथा 'हंसगब्भमए एलुगे'

इति हंसगर्भो—रत्नविशेषस्तन्मय एलुको—देहली ‘गोमेजामयइंदकीले’ इति गोमेयकरत्नमय इन्द्रकीलो लोहिताक्षरत्नमयौ द्वार-
पिण्डौ(चेट्यौ)—द्वारशाले ‘जोइरसामए उत्तरंगे’ इति ज्योतीरसमयसुत्तरङ्गं—द्वारस्योपरि तिर्यग्व्यवस्थितं काष्ठं वैदूर्यमयौ कपाटौ
लोहिताक्षमय्यो—लोहिताक्षरत्नासिकाः सूचयः—फलकद्वयसम्बन्धविघटनभावाद्द्वेषुपादुकास्थानीयाः ‘वइरामया संधी’ वज्रमयाः ‘स-
न्धयः’ सन्धिमैलाः फलकानां, किमुक्तं भवति ?—वज्ररत्नापूरिताः फलकानां सन्धयः, ‘नानामणिमया समुगया’ इति समुद्रका
इव समुद्रकाः—सूतिकागृहाणि तानि नानामणिमयानि ‘वइरामया अगला अगलपासाया’ अर्गलाः—प्रतीताः अर्गलाप्रासादा
यत्रार्गला नियम्यन्ते, आह च मूलटीकाकारः—“अर्गलाप्रासादा यत्रार्गला नियम्यन्ते” इति, एतौ द्वावपि वज्ररत्नमयौ, ‘रययामयी
आवत्तणपेढिया’ इति आवर्त्तनपीठिका यत्रेन्द्रकीलिका, उक्तं च मूलटीकायाम्—“आवर्त्तनपीठिका यत्रेन्द्रकीलको भवति”
‘अंकुत्तरपासाए’ इति अङ्का अङ्करत्नमया उत्तरपार्श्वी यस्य तद् अङ्कोत्तरपार्श्वं ‘निरंतरियघणकवाडे’ इति निर्गता अन्तरिका—ल-
ध्वन्तररूपा यथोक्तौ निरन्तरिकौ अत एव धनौ कपाटौ यस्य तन्निरन्तरघनकपाटं ‘भित्तिसु चैव भित्तिगुलिया छप्पणणा तिन्नि
होति’ इति तस्य द्वारस्योभयोः पार्श्वयोर्भित्तिषु—भित्तिगता भित्तिगुलिकाः—पीठकसंस्थानीयास्तिष्ठः षट्पञ्चाशतः—षट्पञ्चाशत्रिकप्र-
माणा भवन्ति, ‘गोमाणसिया तत्तिया’ इति गोमानस्यः—शय्याः ‘तत्तिया’ इति तान्वन्मात्राः षट्पञ्चाशत्रिकसङ्ख्याका इत्यर्थः,
‘नानामणिरयणवालरूवगलीलद्वियसालभंजियाए’ इति इदं द्वारविशेषणं, नानामणिरत्नानि—नानामणिरत्नमयानि व्यालरूपकाणि
लीलास्थितशालभञ्जिकाश्च—लीलास्थितपुत्रिकाश्च यस्य तत्तथा ‘वइरामए कूडे’ वज्रमयो—वज्ररत्नमयः कूटो—माडभागः रजतमय उ-
त्सेधः—शिखरम्, आह च मूलटीकाकारः—“कूडो—माडभाग उच्छ्रयः—शिखर”मिति, केवलं शिखरमत्र तस्यैव माडभागस्य सं-

वन्धि द्रष्टव्यं न द्वारस्य, तस्य प्रागोवोक्तत्वात्, 'संव्यतवणिज्जमए उल्लोए' सर्वात्मना तपनीयमय उल्लोकः—उपरिभागः 'नानामणि-
 रंयणजालंपंजरमणिवंसगलोहियक्खपडिवंसगरययभोमे' इति, मणयो—मणिमया वंशा येषां तानि मणिमयवंशकानि लोहिताक्षा
 —लोहिताक्षमयाः प्रतिवंशा येषां तानि लोहिताक्षप्रतिवंशकानि रजता—रजतमयी भूमिर्येषां तानि रजतभूमानि, प्राकृतत्वात्समासान्तो
 मकारस्य च द्वित्वं, मणिवंशकानि लोहिताक्षप्रतिवंशकानि रजतभूमानि नानामणिरत्नानि जालपञ्जराणि—गवा-
 क्षापपर्यायाणि यस्मिन् द्वारे तत्तथा, पदानामन्यथोपनिपातः प्राकृतत्वात्, 'अंकमया पक्खा पक्खवाहाओ जोईरसामया वंसा वंस-
 क्खेल्लुगा य रययामईओ पट्टियाओ जायरुवमईओ ओहाडणीओ वहरामईओ उवरिपुंछणीओ सवसेयरययामए छा(य)णे' इति पञ्चवर-
 वेदिकावद्भावनीयम्, 'अंकमयकणगकूडतवणिज्जथूभियागे' इति अङ्कमयं—त्राहुल्येनाङ्करत्नमयं पक्षवाहादीनामङ्करत्नालकत्वात्
 कनकं—कनकमयं कूटं—शिखरं यस्य तत् कनककूटं तपनीया—तपनीयमयी स्तूपिका—लघुशिखररूपा यस्य तत्तपनीयस्तूपिकाकं, ततः
 पदत्रयस्य पदद्वयमीलनेन कर्मधारयः, एतेन यत् प्राक् सामान्यत उत्क्षिप्तं 'सेए वरकणगथूभियागे' इति तदेव प्रपञ्चतो भा-
 वितमिति । सम्प्रति तदेव श्वेतत्वमुपसंहारव्याजेन भूय उपदर्शयति—'सेए' श्वेतं, श्वेतत्वमेवोपमया द्रढयति—'संखतलविमलनि-
 म्मलदधिघणगोखीरफेणरययनिरप्पगासे' इति विमलं—विगतमलं यत् शङ्खतलं शङ्खस्योपरित्तनो भागो यश्च निर्मलो दधिवनो-
 घनीभूतं दधिगोक्षीरफेनो रजतनिकरश्च तद्वत्प्रकाशः—प्रतिमता यस्य तत्तथा, 'तिलगरयणद्धचंदचित्ते' इति तिलकरत्नानि—पुण्डू-
 विशेषास्तरद्धचन्द्रैश्च चित्राणि—नानारूपाणि तिलकार्द्धचन्द्रचित्राणि, क्वचित् 'संखतलविमलनिम्मलदधिघणगोखीरफेणरययनिरप्पगा-
 सद्धचंदचित्ता' इति पाठस्तत्र पूर्ववत् पृथक् पृथक् व्युत्पत्तिं कृत्वा पञ्चात्पदद्वयस्य २ कर्मधारयः, 'नाणामणिदामालंकिए' नाना-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २०५ ॥

मणयो—नानामणिमयानि दामानि—मालासैरलङ्कृतं नानामणिदामालङ्कृतम् अन्तर्बहिश्च 'श्लक्ष्णं' श्लक्ष्णपुद्गलस्कन्धनिर्मापितं 'तवणि-
ज्जवालुयापत्थडे' इति तपनीयाः—तपनीयमर्थो या वालुकाः—सिकतास्तासां प्रस्तटः—प्रस्तारो यस्मिन् तत्तथा, 'सुह्रफासे सस्सिरीय-
रूवे पासाईए जाव पडिरूवे' इति प्राग्वत् ॥ 'विजयस्स णं दारस्से' त्यादि, विजयस्य णमिति प्राग्वत् द्वारस्य उभयोः पार्श्वयोरेकैक-
नैषेधिकीभावेन 'दुहतो' इति द्विधातो द्विप्रकारायां नैषेधिक्यां, नैषेधिकी—निषीदनस्थानम्, उक्तं च मूलटीकाकारेण—'नैषेधिकी नि-
षीदनस्थानं'मिति प्रत्येकं द्वौ द्वौ चन्दनकलशौ प्रज्ञप्तौ, ते च चन्दनकलशाः 'वरकमलपड्डाणा' इति वरं—प्रधानं यत्कमलं तत्प्रतिष्ठानं—
आधारो येषां ते वरकमलप्रतिष्ठानाः, तथा सुरभिवरवारिप्रतिपूर्णाञ्चन्दनकृतचर्वाकाः—चन्दनकृतोपरागाः 'आविद्धकंठेगुणा' इति
आविद्धः—आरोपितः कण्ठे गुणो—रक्तसूत्ररूपो येषु ते आविद्धकण्ठेगुणाः, कण्ठेकालवत्सप्तम्या अलुक्, 'पउमुप्पलपिहाणा' इति
पञ्चमुत्पलं च यथायोगं पिधानं येषां ते पञ्चोत्पलपिधानाः 'सव्वरणामया अच्छा जाव पडिरूवा' इति प्राग्वत् 'महयामहया'
इति अतिशयेन महान्तो महेन्द्रकुम्भसमानाः, कुम्भानामिन्द्र इन्द्रकुम्भो, राजदन्तादिदर्शनादिन्द्रशब्दस्य पूर्वनिपातः, महांश्चासौ इन्द्र-
कुम्भश्च तस्य समाना महेन्द्रकुम्भसमाना—महाकलशप्रमाणाः प्रज्ञप्ताः हे श्रमण! हे आयुष्मन्! ॥ 'विजयस्स ण'मित्यादि, विजयस्य
द्वारस्य उभयोः पार्श्वयोरेकैकनैषेधिकीभावेन द्विधातो नैषेधिक्यां द्वौ द्वौ 'नागदन्तकौ' नकुटकौ अङ्कुटकावित्यर्थः प्रज्ञप्तौ, ते च नाग-
दन्तका 'मुत्ताजालं तरूसियेहेमजालगवक्खजालखिण्णिजालपरिविक्खत्ता' इति मुक्ताजालानामन्तरेषु यानि उत्सृतानि—लम्बमा-
नानि हेमजालानि—हेममयदामसमूहाः यानि च गवाक्षजालानि—गवाक्षाकृतिरत्नविशेषदामसमूहाः यानि च किङ्किणी—क्षुद्रघण्टा किङ्किणी-
जालानि—क्षुद्रघण्टा(सङ्घाता)सैः परिक्षिप्ताः—सर्वतो व्याप्ताः 'अब्भुगगया' इति अभिमुखमुद्रता अभ्युद्रता अग्रिमभागे मनगं उन्नता

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
विजयद्वा-
रवर्णनं
उद्देशः १
सू० १२९

॥ २०५ ॥

इति भावः 'अभिनिशिद्धा' इति अभिमुखं-बहिर्भागाभिमुखं निःसृष्टाः अभिनिःसृष्टाः 'तिरियं सुसंपगगहिया' इति तिर्यग्-भित्तिप्र-
 देशे सुप्तु अतिशयेन सम्यग्-मनागव्यचलनेन परिगृहीताः सुसंपरिगृहीताः 'अहेपन्नगच्छरूवा' इति अधः-अधस्तनं यत्पन्नगत्य-सर्प-
 स्याद्धे तस्यैव रूपं-आकारो येषां ते तथा अधःपन्नगार्द्धवदतिसरला दीर्घाश्चेति भावः, एतदेव व्याचष्टे-'पन्नगार्द्धसंस्थानसंस्थिताः'
 अधःपन्नगार्द्धसंस्थानसंस्थिताः 'सव्ववइरामया' सर्वात्मना वज्रमयाः 'अच्छा सणहा जाव पडिरूवा' इति प्राग्वत्, 'महयामहया'
 इति अतिशयेन 'गजदन्तसमानाः' गजदन्ताकाराः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ 'तेसु णं नागदंतएसु' इत्यादि, तेषु च नाग-
 दन्तकेषु ग्रहवः कृष्णसूत्रे वद्धाः 'वग्घारिया' इति अवलम्बिताः 'माल्यदामकलापाः' पुष्पमालासमूहा बहवो नीलसूत्रवद्धा माल्य-
 दामकलापाः, एवं लोहितहारिद्रशुक्लसूत्रवद्धा अपि वाच्याः ॥ 'ते णं दामा' इत्यादि, तानि दामानि 'तवनिज्जलंबूसगा' इति तप-
 नीयः-तपनीयमयो लम्बूसगो-दाम्नामग्निमभागे ग्राङ्गणे लम्बमानो मण्डनविशेषो गोलकाकृतिर्येषां तानि तपनीयलम्बूसकानि 'सुव-
 ण्णपरगमंडिया' इति पार्श्वतः सामस्येन सुवर्णप्रतरेण-सुवर्णपत्रकेण मण्डितानि सुवर्णप्रतर्कमण्डितानि 'नानामणिरथणविविह-
 हारच्छहारउवसोभिधसमुदया' इति नानारूपाणां मणीनां रत्नानां च ये विविधा-विचित्रवर्णा हारा-अष्टादशसरिका अर्द्धहारा-नवस-
 रिकालैरुपशोभितः समुदायो येषां तानि तथा 'जाव सिरीए अतीव उवसोभेमाणा चिंट्ति' अत्र यावत्करणादेवं परिपूर्णः पाठो
 द्रष्टव्यः-'ईसिमणमणमसंपत्ता पुव्वावरदाहिणुत्तरागएहिं वाएहिं मंदायं मंदायमेइज्जमाणा पलंबमाणा पलंबमाणा पंरुंभ(शंझ)माणा
 पंरुंभ(शंझ)माणा ओरालेणं मणुत्तेणं मणहरेणं कणमणनिवुइकरेणं सहेणं ते पएसे सव्वतो समंता आपूरेमाणा आपूरेमाणा सिरीए
 उवसोभेमाणा उवसोभेमाणा चिंट्ति ।' एतच्च प्रागेव पञ्चवरवेदिकावर्णने व्याख्यातमिति भूयो न व्याख्यायते ॥ 'तेसि णं नागदं-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २०६ ॥

ताण'मित्यादि, तेषां नागदन्तानामुपरि अन्यौ द्वौ नागदन्तकौ प्रज्ञप्तौ, ते च नागदन्तकाः 'मुत्ताजालंतरूसियहेमजालगवक्खजाल'
इत्यादि प्रागुक्तं सर्वं द्रष्टव्यं यावद् गजदन्तसमानाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ 'तेसु णं णागदंतएसु' इत्यादि, तेषु नागद-
न्तकेषु बहूनि रजतमयानि सिक्ककानि प्रज्ञप्तानि, तेषु च रजतमयेषु सिक्ककेषु बहवो 'वैडूर्यरत्नमय्यो' वैडूर्यरत्नात्मिकाः 'धूपघट्यो'
धूपघटिकाः प्रज्ञप्ताः, ताश्च धूपघटिकाः 'कालागुरुपवरकुन्दुरुक्कतुरुक्कधूमघमघमधेत्तंगंधुद्धुयाभिरामा' कालागुरुः प्रसिद्धः प्रवरः—
प्रधानः कुन्दुरुक्कः—चीडा तुरुक्कं—सिल्हकं कालागुरुश्च प्रवरकुन्दुरुक्कतुरुक्कं च कालागुरुप्रवरकुन्दुरुक्कतुरुक्काणि तेषां धूपस्य यो
मघमघायमानो गन्ध उद्धुत—इतस्ततो विप्रसृतस्तेनाभिरामाः कालागुरुप्रवरकुन्दुरुक्कतुरुक्कधूमघमघमघाथमानगन्धोद्धुताभिरामाः, तथा
शोभनो गन्धो येषां ते सुगन्धास्ते च ते वरगन्धास्तेषां गन्धः स आस्वस्तीति सुगन्धवरगन्धिककाः 'अतोऽनेकस्वरादि'तीकप्रत्ययः, अत
एव गन्धवर्त्तिभूताः—सौरभ्यवर्त्तिभूताः सौरभ्यातिशयाद् गन्धद्रव्यगुटिकाकल्पाः 'उदारेण' स्फारेण 'मनोज्ञेन' मनोऽनुकूलेन, कथं
मनोऽनुकूलत्वम् ? अत आह—घ्राणमनोनिर्वृत्तिकरेण हेतौ वृत्तीया यतो घ्राणमनोनिर्वृत्तिकरस्ततो मनोज्ञस्तेन गन्धेन तान् प्रत्यासन्नान्
प्रदेशान् आपूरयन्त्य आपूरयन्त्यः अत एव श्रियाऽतीव शोभमानास्तिष्ठन्ति ॥ 'विजयस्स णं दारस्से'त्यादि, विजयस्य द्वारस्योभयोः
पार्श्वयोरेकैकनैषेधिकीभावेन द्विधातो—द्विप्रकारायां नैषेधिक्यां द्वे द्वे शालभञ्जिके प्रज्ञप्ते, ताश्च शालभञ्जिका लीलया ललितान्ननिवेशरूपया
स्थिता लीलास्थिताः 'सुपइड्डियाओ' इति सुष्टु—मनोज्ञतया प्रतिष्ठिताः सुप्रतिष्ठिताः 'सुअलंक्रियाओ' इति सुष्टु—अतिशयेन रमणीय-
तयाऽलङ्कृताः स्वलङ्कृताः 'नाणाविहरागवसणाओ' इति नानाविधो—नानाप्रकारो रागो येषां तानि नानाविधरागाणि तानि वसनानि
—वस्त्राणि संवृततया यासां ता नानाविधरागवसनाः 'रत्तावंगाओ' इति रक्तोऽपाङ्गो—नयनोपान्तं यासां ता रक्तापाङ्गाः 'असिय-

॥ २०६ ॥

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
विजयद्वा-
रवर्णनं
उद्देशः ३
सू० १२९

केसीओ' इति असिताः—कृष्णाः केशा यासां ता असितकेश्यः 'मिडविसयपसत्थलक्खणसंवेहियगसिरयाओ' मृदवः—कोमला
 त्रिशदा—निर्मलाः प्रशस्तानि—शोभनानि अस्फुटितत्वप्रभृतीनि लक्षणानि येषां ते प्रशस्तलक्षणाः. संवेहितं—संवृतमंत्रं येषां शेखरककर-
 णान् ते संवेहितप्राः शिरोजाः—केशा यासां ता मृदुविशदप्रशस्तलक्षणसंवेहितान्प्रशिरोजाः 'नाणामल्लपिणद्धाओ' इति नानारूपाणि
 माल्यानि—पुष्पाणि पिनद्धानि—आविद्धानि यासां ता नानामाल्यपिनद्धाः, निष्ठान्तस्य परनिपातो भार्योदिदर्शनात्, 'मुट्टिगेज्झसु-
 मज्झा' इति मुट्टिप्राहं सुष्ठु—शोभनं मध्यं—मध्यभागो यासां ता मुट्टिप्राह्यसुमध्याः 'आमेलगजमलजुगलवट्टियअव्भुण्णायपी-
 णरइयसंठियपओहराओ' पीनं—पीवरं रचितं संस्थितं—संस्थानं यकाभ्यां तौ पीनरचितसंस्थितौ आमेलक—आपीडः शेखरक इत्यर्थः
 तस्य यमलं—समश्रेणीकं युगलं तद्वत् वर्त्तितौ—बद्धस्वभाववुपचितकठिनभावाविति भावः अभ्युन्नतौ पीनरचितसंस्थितौ च पयोधरौ
 यासां तास्तथा, 'ईसिं असोगवरपायवसमुट्टियाओ' इति ईपत्—मनाक् अशोकवरपादपे समवस्थिता—आश्रिता ईषदशोकव-
 रपादपसमवस्थिताः, तथा वामहस्तेन गृहीतमंत्रं शालायाः—शाखाया अर्थादशोकपादपस्य यकाभिस्ता वामहस्तगृहीताग्रशालाः, 'ईसिं
 अडुडच्चिकडक्वचिट्टिएहिं लूसेमाणीओ विवे'ति ईपत्—मनाग् 'अडु'तिर्यग्वलितम् अक्षि येषु कटाक्षरूपेषु चेष्टितेषु तैर्मुष्णन्त्य
 इव सुरजनानां मनांसि 'चक्खुल्लोयणलेसेहि य अण्णमण्णं विज्जेमाणीओ इव' अन्नमंत्रं—परस्परं चक्षुषां लोकेनेन—अवलोकनेन
 लेशाः—संश्लेषास्तीर्षिध्यमाना इव, किमुक्तं भवति ?—एवं नाम तास्तिर्यग्वलिताक्षिकटाक्षैः परस्परमवलोकमाना अवतिष्ठन्ते यथा नूनं
 परस्परसौभाग्यासहनतस्तिर्यग्वलिताक्षिकटाक्षैः परस्परं खिद्यन्त इवेति 'पुढविपरिणामाओ' इति पृथिवीपरिणामरूपाः शाश्वतभाव-
 सुपागता विजयद्वारवत् 'चंदाणणाओ' इति चन्द्रवद् आननं—मुखं यासां ताश्चन्द्रानताः 'चंदविलासिणीओ' इति चन्द्रवन्मनोहरं

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ २०७ ॥

विलसन्तीत्येवंशीलाश्चन्द्रविलासिन्यः 'चंद्रसमनिडालाओ' इति चन्द्रार्द्धेन-अष्टमीचन्द्रेण समं-समानं ललाटं यासां ताश्चन्द्रार्द्ध-समललाटाः 'चंदाहियसोमदंसणाओ' इति चन्द्रादप्यधिकं सोमं-सुभगं कान्तिमदर्शनं-आकारो यासां तास्तथा, उत्का इव द्योत-मानाः 'विज्जुघणमरीचिसूरदिपंततेयअहिययरसन्निकासाओ' इति विद्युतो ये घना-बहुलतरा मरीचयस्तेभ्यो यच्च सूर्यस्य दीप्यमानमनावृतं तेजस्तस्मादप्यधिकतरः सन्निकाशः-प्रकाशो यासां तास्तथा 'सिंगारागारचारुवेसाओ' इति शृङ्गारो-मण्डनभूष-णाटोपस्तत्प्रधान आकार-आकृतिर्यासां ताः शृङ्गाराकाराः चारु वेषो-नेपथ्यं यासां ताश्चारुवेपास्ततः कर्मधारये शृङ्गाराका-रचारुवेषाः 'पासार्याओ' इत्यादि विशेषणचतुष्टयं प्राग्वत् ॥ 'विजयस्स णं दारस्से'त्यादि, विजयस्य द्वारस्य उभयोः पार्श्वयोरेकैकनैपेधिकीभावेन 'द्विधातो' द्विप्रकारायां नैपेधिक्यां द्वौ द्वौ जालकटकौ प्रज्ञप्तौ, 'ते णं जालकडगा'इत्यादि, ते च जालकटकाकीर्णा रम्यसंस्थानाः प्रदेशविशेषाः 'सव्वरयणामया अच्छा सण्हा जाव पडिरूवा' इति प्राग्वत् ॥ 'विजयस्से'त्यादि, विजयस्य द्वारस्योभयोः पार्श्वयोर्द्विधातो नैपेधिक्यां द्वे द्वे घण्टे प्रज्ञप्ते, तासां च घण्टानामयमेतद्रूपः 'वर्णा-वासः' वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-जाम्बूनदमय्यो घण्टाः वज्रमय्यो लालाः नानामणिमया घण्टापाश्याः तपनीयमय्यः शृ-ङ्खला यासु ता अवलम्बितास्तिष्ठन्ति रजतमय्यो रज्जवः ॥ 'ताओ णं घंटाओ' इत्यादि, ताश्च घण्टाः 'ओघस्वराः' ओघेन-प्रवा-हेण स्वरो यासां ता ओघस्वराः, मेघस्येवातिदीर्घः स्वरो यासां ता मेघस्वराः, हंसस्येव मधुरः स्वरो यासां ता हंसस्वराः, एवं क्रोञ्च-स्वराः, सिंहस्येव प्रभूतदेशव्यापी स्वरो यासां ताः सिंहस्वराः, एवं दुन्दुभिस्वरा नन्दिस्वराः, द्वादशतूर्थसङ्घातो नन्दिः, नन्दिवद् घोषो-निनादो यासां ता नन्दिघोषाः, मञ्जुः-प्रियः स्वरो यासां ता मञ्जुस्वराः, एवं मञ्जुघोषाः, किं बहुना?, सुस्वराः सुस्वरघोषाः,

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
विजयद्वा-
रवर्णनं
उद्देशः १
सू० १२९

॥ २०७ ॥

‘ओरालेण’मित्यादि प्राग्वत् ॥ ‘विजयस्स ण’मित्यादि, विजयस्य द्वारस्योभयोः पाश्वयोर्द्विधातो नैपेधिक्यां द्वे द्वे वनमाले प्रश्नो, ताश्च वनमाला नानाद्रुमाणां नानालतानां च ये किशलयरूपा अतिकोमला इत्यर्थः पल्लवास्तैः समाकुलाः—सम्मिश्राः ‘छप्पयपरिमु-
ज्जमाणसोभंतसस्सिरीया’ इति पट्पदैः परिभुज्यमाना सती शोभमाना षट्पदपरिभुज्यमानशोभमाना अत एव सश्रीका ततः पूर्वपदेन
विशेषणसमासः, ‘पासाईया’ इत्यादि पदचतुष्टयं प्राग्वत् ॥

विजयस्स णं दारस्स उभओ पासिं डुहतो णिसीहियाए दो दो पगंठगा पणत्ता, ते णं पगंठगा
चत्तारि जोयणाइं आयामविकखंभेणं दो जोयणाइं बाहल्लेणं सब्ववहरामता अच्छा जाव पडि-
रूवा ॥ तेसि णं पयंठगाणं उवरिं पत्तेयं पासायवडंसगा पणत्ता, ते णं पासायवडिसगा
चत्तारि जोयणाइं उडुं उच्चत्तेणं दो जोयणाइं आयामविकखंभेणं अब्भुग्गयमूसितपहसिताविव
विचिहमणिरयणभत्तिचित्ता वाउड्ढुयविजयवेजयंतीपडागच्छत्तातिच्छत्तकालिया तुंगा गगणत-
लमभिलंघमाण(णुलिहंत)सिहरा जालंतरयणपंजरुम्मिलितव्व मणिकणगथुभियागा वियसिय-
सयवत्तपोंडरीयतिलकरयणद्धयंदचित्ता णाणामणिमयदामालंक्रिया अंतो य बाहिं च सण्हा तव-
णिज्जरूहलवालुयापत्थडगा सुद्ध(ह)फासा सस्सिरीयरूवा पासातीया ४ ॥ तेसि णं पासायवडंस-
गाणं उल्लोया पउमलता जाव सामलयाभत्तिचित्ता सब्वतवणिज्जमता अच्छा जाव पडिरूवा ॥
तेसि णं पासायवडिसगाणं पत्तेयं अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पणत्ते, से जहा-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः

॥ २०८ ॥

णामए आलिंगपुक्खरेति वा जाव मणीहिं उवसोभिए, मणीण गंधो वण्णो फासो य नेयव्वो ॥
तेसि णं बहुसरमणिज्जाणं भूमिभागणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं पत्तेयं मणिपेढियाओ पण-
त्ताओ, ताओ णं मणिपेढियाओ जोयणं आयामविक्खंभेणं अट्टजोयणं बाहल्लेणं सव्वरयणाम-
ईओ जाव पडिरूवाओ, तासि णं मणिपेढियाणं उवरिं पत्तेयं २ सीहासणे पणत्ते, तेसि णं सीहा-
सणाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पणत्ते, तंजहा-तवणिज्जमया चक्कवाला रयतामया सीहा सोव-
णिया पादा णाणामणिमयाइं पायवीढगाइं जंबूणयमताइं गत्ताइं वतिरामया संधी नाणामणि-
मए वेच्चे, ते णं सीहासणा ईहामियउसभ जाव पउमलयभत्तिचित्ता ससारसारीवइयविविहमणि-
रयणपायपीढा अच्छरगमिलमसूरगनवतयकुसंतलिच्चसीहकेसरपञ्चुत्थताभिरामा उयचियखोमहुगु-
ल्लयपडिच्छयणा सुविरचितरयत्ताणा रत्तंसुयसंबुया सुरम्मा आइणगरुयबूरणवनीततूलमउयफा-
सा मउया पासईया ४ ॥ तेसि णं सीहासणाणं उट्ठिं पत्तेयं पत्तेयं विजयदूसं पणत्ते, ते णं विज-
यदूसा सेता संखकुंददगरयअमतमहियफेणपुंजसन्निकासा सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा ॥
तेसि णं विजयदूसाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं पत्तेयं वहरामया अंकुसा पणत्ता, तेसु णं वइ-
रामएसु अंकुसेसु पत्तेयं २ कुंभिका सुत्तादामा पणत्ता, ते णं कुंभिका सुत्तादामा अत्तेहिं
चउहिं चउहिं तदद्दुच्चपमाणमेत्तेहिं अद्धकुंभिकेहिं सुत्तादामेहिं सव्वतो समंता संपरिखित्ता,

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
विजयद्वा-
रवर्णनं
उद्देशः १
सू० १३०

॥ २०८ ॥

ते णं दामा तवणिज्जलंबूसका सुवण्णपयरगमंडिता जाव चिडंति, तेसि णं पासायवडिंसगाणं
उप्पिं बह्वे अट्टमंगलगा पणत्ता सोत्थिय तथेव जाव छत्ता ॥ (सू० १३०)

‘विजयस्स णं’मित्यादि, विजयस्य द्वारस्योभयोः पार्श्वयोर्द्विधातो नैपेधिक्यां द्वौ द्वौ प्रकण्ठकौ प्रज्ञप्तौ, प्रकण्ठको नाम पीठविशेषः,
आह च मूलटीकाकारः—“प्रकण्ठी पीठविशेषौ,” चूर्णिकारस्त्वेवमाह—“आदर्शदृत्तौ पर्यन्तानतप्रदेशौ पीठौ प्रकण्ठावि”ति,
ते च प्रकण्ठकाः प्रत्येकं चत्वारि योजनानि ‘आयामविष्कम्भेन’ आयामविष्कम्भाभ्यां द्वे योजने बाहल्येन ‘सन्ववइरामया’ इति
सर्वालना ते प्रकण्ठका वज्रमयाः ‘अच्छा सण्हा य’ इत्यादि विशेषणकदम्बकं प्राग्वत् ॥ ‘तेसि णं पकंठयाणं’मित्यादि, तेषां च
प्रकण्ठकानामुपरि प्रत्येकं प्रासादावतंसकः प्रज्ञप्तः, प्रासादावतंसको नाम प्रासादविशेषः, उक्तं च मूलटीकायां—“प्रासादावतंसकः
प्रासादविशेष” इति, व्युत्पत्तिश्चैवम्—प्रासादानामवतंसक इव—शेखरक इव प्रासादावतंसकाः प्रत्येकं चत्वारि
योजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन द्वे योजने आयामविष्कम्भाभ्याम्, ‘अब्भुगयमूसियपहसियाविवे’ति अभ्युद्रता—आभिसुल्येन सर्वतो विनि-
र्गता उत्सृता—प्रबलतया सर्वासु दिक्षु प्रसृता या प्रभा तथा सिता इव—बद्धा इव तिष्ठन्तीति गम्यते, अन्यथा कथमिव तेऽत्युच्चा
निरालम्बास्तिष्ठन्तीति भावः, अथवा प्रबलश्चेत्प्रभापटलया ग्रहसिताविव प्रकर्षेण हसिताविव, तथा ‘विविहमणिरयणभत्तिच्चित्ता’
विविधा अनेकप्रकारा ये मणयः—चन्द्रकान्ताद्या यानि च रत्नानि—कर्केतनादीनि तेषां भक्तिभिः—विच्छित्तिभिश्चित्रा—नानारूपा आश्र-
थेवन्तो वा नानाविधमणिरत्नभक्तिविचित्राः ‘वाउञ्जुयविजयवेजयंतीपडागच्छत्तातिहत्तकलिया’ वातोद्धृता—वायुकम्पिता विजयः
—अभ्युद्रयस्तसंसूचिका वैजयन्तीनामानो (नाक्यो) याः पताकाः, अथवा विजया इति वैजयन्तीनां पार्श्वकर्णिका उच्यन्ते तत्प्रधाना वैजयन्त्यो

विजयवैजयन्त्यः पताकास्ता एव विजयवर्जिता वैजयन्त्याः, छत्रातिछत्राणि-उपर्युपरिस्थितान्यातपत्राणि तैः कलिता वातोद्भूतविजयवै-
जयन्तीपताकाछत्रातिच्छत्रकलिताः 'तुङ्गाः' उच्चा उच्चैस्त्वेन चतुर्योजनप्रमाणत्वात्, अत एव 'गगनतलमणुलिहन्तसिहरा' इति,
गगनतलम्-अम्बरम् अनुलिखन्ति-अभिलङ्घयन्ति शिखराणि येषां ते गगनतलानुलिखच्छिखराः, तथा जालानि-जालकानि यानि
भवनभित्तिषु लोके प्रतीतानि तदन्तरेषु विशिष्टशोभानिमित्तं रत्नानि येषु ते जालान्तररत्नाः, सूत्रे चात्र विभक्तिलेपः प्राकृतत्वात्,
तथा पञ्जराद् उन्मीलिता इव-बहिष्कृता इव, यथा हि किल किमपि वस्तु वंशादिमयप्रच्छादनविशेषाद् बहिष्कृतमत्यन्तमविनष्ट-
च्छायं भवति एवं तेऽपि प्रासादावतंसका इति भावः, तथा मणिकनकमय्यः स्तूपिकाः-शिखराणि येषां ते मणिकन-
कस्तूपिकाः, तथा विकसितानि यानि शतपत्राणि पुण्डरीकाणि च द्वारादौ प्रतिकृतित्वेन स्थितानि तिलकरत्नानि भिस्त्यादिषु पुण्डूवि-
शेषा अर्द्धचन्द्राश्च द्वारादिषु तैश्चित्रा-नानारूपा आश्चर्यभूता विकसितशतपत्रपुण्डरीकतिलकार्द्धचन्द्रचित्राः अन्तर्बहिश्च (नाना-अ-
नेकप्रकारा ये चन्द्रकान्ताद्या मणयस्तन्मयानि-तत्प्रधानानि यानि दामानि-पुष्पमालासौरलङ्कृताः) 'श्लक्ष्णाः' मसृणाः, तथा तप-
नीयं-सुवर्णविशेषस्तन्मय्या वालुकायाः अस्तटं-अतरो येषु ते तपनीयवालुकाप्रस्तटाः 'सुहफासा सस्सिरीयरूवा पासाईया' इत्यादि
प्राग्वत् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां च प्रासादावतंसकानाम् 'उल्लोकाः' उपरितनभागाः पद्मलताभक्तिचित्रा अशोकलताभक्तिचित्राश्च-
म्पकलताभक्तिचित्राश्चूतलताभक्तिचित्रा वनलताभक्तिचित्रा वासन्तिकलताभक्तिचित्राः सर्वासना तपनीयमयाः 'अच्छा सण्हा जाव
पडिरूवा' इति विशेषणकदम्बकं प्राग्वत् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां प्रासादावतंसकानामन्तर्बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः, 'से
जहा नामए आलिगपुक्खरे इ वा' इत्यादि समस्तं भूमिवर्णनं मणीनां वर्णपञ्चकसुरभिगन्धशुभस्पर्शवर्णनं प्राग्वत् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि,

तेषां प्रासादावतंसकानामन्तर्बहुसमरमणीयानां भूमिभागानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं प्रत्येकं (मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः; ताश्च मणिपीठिका-
योजनमायामविष्कम्भेन अष्ट योजनानि बाह्येन सर्वरत्नमय्यो यावत्प्रतिरूपाः तासां मणिपीठिकानामुपरि) सिंहासनं प्रज्ञप्तं, तेषां च
सिंहासनानामयमेतद्द्रूपो 'वर्णावासो' वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः; तद्यथा-रजतमयाः सिंहा तैरुपशोभितानि सिंहासनानि 'सौवर्णिकाः'
सुवर्णमयाः पादाः तपनीयमयानि चकलानि-पादानामधःप्रदेशाः भवन्ति [मुक्तानामणिमयानि पादानामधःप्रदेशाः] प्रयुक्ता, ना-
नामणिसयानि 'पादशीर्षकाणि' पादानामुपरितना अवयवविशेषा जाम्बूनदमयानि गात्राणि ईषदच्छाः 'वज्रमयाः' वज्ररत्नापूरिताः
'सन्धयः' गात्राणां सन्धिमैला नानामणिसयं 'वेच्चं' व्यूतं वानमित्यर्थः; आह च चूर्णिकृत-—'वेच्चं वाणकतेण"मित्यादि, तानि च
सिंहासनानि ईहामृगत्रयभतुरगनरमकरव्यालकिन्नररुसरभचमरकुञ्जरवनलतापद्मलताभक्तिचित्राणि 'ससारसारोवचियविविहम-
णिरयणपादपीढा' इति, सारसारैः-प्रधानप्रधानैर्विविधैर्मणिरत्नैरुपचितैः पादपीठैः सह यानि तानि तथा, प्राकृतत्वाच्च उपचितशब्द-
स्यान्तरुपन्यासः; 'अच्छरमउयमसूरगनवतयकुसन्तलित्केसरपच्चत्थुयाभिरामा' इति, आस्तरकं-आच्छादनं मृदु येषां मसूर-
काणां तानि आस्तरकमृदूनि, विशेषणस्य परनिपातः प्राकृतत्वात्, नवा लग् येषां ते नवलचः कुशान्ता-इर्भपर्यन्ताः; नवलचश्च ते
कुशान्ताश्च नवलकुशान्ताः प्रत्यमत्वगूर्भपर्यन्तरूपाणि लतिकोमलानि लित्तानि-नम्र(मन)शीलानि च केसराणि, क्वचित् सिंहकेसरेति
पाठस्तत्र सिंहकेसराणीव केसराणि मध्ये मसूरकाणां तानि नवलकुशान्तचिह्न(लित्त)केसराणि, सिंहकेसरेति पाठपक्षे एकस्य केसर-
शब्दस्य शाकपार्थिवादिदर्शनालोपः; आस्तरकमृदुभिर्मसूरकैर्नवलकुशान्तलिच(त्त)केसरैः प्रत्यवस्तृतानि-आच्छादितानि सन्ति यानि
अभिरामाणि तानि तथा, विशेषणपूर्वापरनिपातो यादृच्छिकः प्राकृतत्वात्, 'आईणगरुयबूरनवणीयतूलफासा' इति आजिनकं-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २१० ॥

चर्ममयं वस्त्रं तत्र स्वभावादतिकोमलं भवति कृतं—कर्पासपक्ष्म बुरो—वनस्पतिविशेषः नवनीतं—ब्रक्ष्णं तूलं—अर्कतूलं तेषामिव स्पर्शा-
येषां तानि तथा, तथा सुविरचितं रजस्त्राणं प्रत्येकमुपरि येषां तानि सुविरचितरजस्त्राणानि ‘उवचिय(खोम)दुगुलपट्टपडिच्छायणे’
इति उपचितं—परिकर्षितं यत्क्षौमं दुकूलं—कार्पासिकं वस्त्रं तत्प्रतिच्छादनं—रजस्त्राणस्योपरि द्वितीयमाच्छादनं प्रत्येकं येषां तानि तथा,
तत उपरि ‘रत्तंसुयसंबुया’ इति रत्तांशुकैः—अतिरमणीयेन रत्केन वस्त्रेण संबृतानि रत्तांशुकसंबृतानि अत एव सुर-
म्याणि ‘पासाइया’ इत्यादि पदचतुष्टयं प्राग्वत् ॥ ‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां च सिंहासनानामुपरि प्रत्येकं विजयदूष्यं—वस्त्रवि-
शेषः प्रज्ञप्तः, आह च मूलटीकाकारः—“विजयदूष्यं वस्त्रविशेष” इति । ‘ते ण’मित्यादि, तानि च विजयदूष्याणि ‘शङ्खकुन्द-
दकरजोऽमृतमथितफेनपुञ्जसन्निकाशानि’ शङ्खः प्रतीतः कुन्देति—कुन्दकुसुमं दकरजः—उदककणाः अमृतस्य—क्षीरोदधिजलस्य म-
थितस्य यः फेनपुञ्जो—डिण्डीरोत्करस्तत्सन्निकाशानि—तत्समप्रभाणि, पुनः कथम्भूतानि ? इत्यत आह—‘सव्वरयणामया’ सर्वाल्लसना
रत्नमयानि ‘अच्छा सण्हा जाव पडिरुवा’ इति विशेषणकदम्बकं प्राग्वत् ॥ ‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां—सिंहासनोपरिस्थितानां विजय-
दूष्याणां प्रत्येकं प्रत्येकं बहुमध्यदेशभागे वज्रमयाः वज्ररत्नालकाः ‘अङ्कुशाः’ अङ्कुशाकारा मुक्तादामावलम्बनाश्रयभूताः प्रज्ञप्ताः, तेषु च
वज्रमयेष्वङ्कुशेषु प्रत्येकं प्रत्येकं ‘कुम्भाग्रं’ मगधदेशप्रसिद्धं कुम्भप्रमाणमुक्तामयं मुक्तादाम प्रज्ञप्तं, तानि च कुम्भाप्राणि मुक्तादामानि
प्रत्येकं प्रत्येकमन्यैश्चतुर्भिः कुम्भाग्रैर्मुक्तादामभित्तदर्थोच्चप्रमाणमात्रैः ‘सर्वतः’ सर्वासु दिक्षु ‘समन्ततः’ सामस्येन संपरिक्षिप्तानि, ‘ते
णं दामा तवणिज्जलंबूसगा नाणामणिरयणविहहारद्धहारउवसोभियसमुदाया ईसिमन्नमन्नमसंपत्ता पुग्वावरदाहिणुत्तरागाएहिं वाएहिं

३ प्रतिपत्तो
मनुष्या०
विजयद्वा-
रवर्णनं
उद्देशः १
सू० १३०

॥ २१० ॥

मंदायं मंदायं एइज्जमाणा २ वेइज्जमाणा २ पकंपमाणा पकंपमाणा पझंझमाणा ओरालेणं मणुणेणं मणहरेणं कण्णमणनि
 वुइकरेणं ते पएसे सब्वतो समंता आपूरेमाणा सिरीए उवसोममोणा चिइंति” ॥

विजयस्स णं दारस्स उभओ पासिं दुहओ णिसीहियाए दो दो तोरणा पणत्ता, ते णं तोरणा
 णाणामणिमया तहेव जाव अट्टमंगलका य छत्तातिछत्ता ॥ तेसि णं तोरणाणं पुरतो दो दो
 सालभंजिताओ पणत्ताओ, जहेव णं हेइहा तहेव ॥ तेसि णं तोरणाणं पुरतो दो दो णागदंतगा
 पणत्ता, तेणं णागदंतगा सुत्ताजालंतखसिया तहेव, तेसु णं णागदंतएसु बहवे किण्हे सुत्तवट्ट-
 वग्घारितमल्लदामकलावा जाव चिइंति ॥ तेसि णं तोरणाणं पुरतो दो दो हयसंघाडगा पणत्ता
 सब्वरयणामया अच्छा जाव पडिख्वा, एवं पंतीओ वीहीओ मिहुणगा, दो दो पडमलयाओ
 जाव पडिख्वाओ तेसि णं तोरणाणं पुरतो (अक्खाअसोवत्थिया सब्वरयणामया अच्छा जाव प-
 डिख्वा) तेसि णं तोरणाणं पुरतो दो दो चंदणकलसा पणत्ता, ते णं चंदणकलसा वरकमल-
 पइट्टाणा तहेव सब्वरयणामया जाव पडिख्वा समणाडसो ! ॥ तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो
 भिंगारगा पणत्ता वरकमलपइट्टाणा जाव सब्वरयणामया अच्छा जाव पडिख्वा महतामहता म-
 सगथसुहागितिसमाणा पणत्ता समणाडसो ! ॥ तेसि णं तोरणाणं पुरतो दो दो आतंसगा पण-
 त्ता, तेसि णं आतंसगाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पणत्ते, तंजहा—तवणिज्जमया पयंठगा वेरु-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २११ ॥

लियमया छरुहा (थंभया) वहरामया वरंगा णाणामणिमया वलक्ख्वा अंकमया मंडला अणोघसिय-
निम्मलासाए छायाए सव्वतो चैव समणुबद्धा चंदमंडलपडिणिकासा महतामहता अद्धकायसमाणा
पणत्ता समाणाडसो ! ॥ तेसि णं तोरणणं पुरतो दो दो वहरणाभे थाले पणत्ते, ते णं थाला
अच्छत्तिच्छडियसालितंदुलनहसंदड्ढबहुपडिपुण्णा चैव चिंढंति सव्वजंबूणतामता अच्छा जाव
पडिस्वा महतामहता रहक्कसमाणा समाणाडसो ! ॥ तेसि णं तोरणणं पुरतो दो दो पातीओ
पणत्ताओ, ताओ णं पातीओ अच्छोदयपडिहत्थाओ णाणाविधंपंचवणणस्स फलहरितगस्स
बहुपडिपुण्णाओ चिव चिंढंति सव्वरयणामतीओ जाव पडिस्वाओ महयामहया गोकलेंजग-
चक्कसमाणाओ पणत्ताओ समाणाडसो ! ॥ तेसि णं तोरणणं पुरतो दो दो सुपत्तिट्ठगा पणत्ता,
ते णं सुपत्तिट्ठगा णाणाविध(पंचवण्ण)पसाहणगभंडविरचिया सव्वोसधिपडिपुण्णा सव्वरयणा-
मया अच्छा जाव पडिस्वा ॥ तेसि णं तोरणणं पुरतो दो दो मणोगुलियाओ पणत्ताओ ॥ तासु
णं मणोगुलियासु बहवे सुवण्णरूपामया फलगा पणत्ता, तेसु णं सुवण्णरूपामएसु फलएसु
बहवे वहरामया णागदंतगा सुत्ताजालंतरुसिता हेम जाव गयंदगसमाणा पणत्ता, तेसु णं वहराम-
एसु णागदंतएसु बहवे रययामया सिक्कया पणत्ता, तेसु णं रययामएसु सिक्कएसु बहवे वायक-
रगा पणत्ता ॥ ते णं वायकरगा किण्हसुत्तसिक्कगवत्थिया जाव सुक्किलसुत्तसिक्कगवत्थिया सव्वे

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
विजयद्वा-
रवर्णनं
उद्देशः १
सू० १३१

॥ २११ ॥

वेरुलियामया अच्छा जाव पडिरूवा ॥ तेसि णं तोरणणं पुरओ दो चित्ता रयणकरंडगा
 पणत्ता, से जहाणामए—रणो चारंतचक्कबट्टिस्स चित्ते रयणकरंडे वेरुलियमणिफालियप-
 डलपचोयडे साए पभाए ते पदेसे सब्वतो समंता ओभासइ उज्जीवेति तावेइ पभासेति, एवा-
 मेव ते चित्तरयणकरंडगा पणत्ता वेरुलियपडलपचोयडा साए पभाए ते पदेसे सब्वतो समं-
 ता ओभासेति ॥ तेसि णं तोरणणं पुरतो दो दो हयंकंठगा जाव दो दो उसभंकंठगा पणत्ता
 सब्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा ॥ तेसु णं हयंकंठएसु जाव उसभंकंठएसु दो दो पुप्फचं-
 नेरीओ, एवं मल्लगंधचुण्णवत्थाभरणचंगेरीओ सिद्धत्थचंगेरीओ लोमहत्थचंगेरीओ सब्वरय-
 णामतीओ अच्छाओ जाव पडिरूवाओ ॥ तेसि णं तोरणणं पुरतो दो दो पुप्फपडलाइं जाव
 लोमहत्थपडलाइं सब्वरयणामयाइं जाव पडिरूवाइं ॥ तेसि णं तोरणणं पुरतो दो दो सीहास-
 णां पणत्ताइं, तेसि णं सीहासणां अयमेयारूवे वण्णावासे पणत्ते तहेव जाव पासा-
 तीया ४ ॥ तेसि णं तोरणणं पुरतो दो दो रूप्पछद्दाच्छत्ता पणत्ता, ते णं छत्ता वेरुलियभिसंत-
 विमलदंडा जंबूणयकन्निक्कावइरसंधी सुत्ताजालपरिगता अट्टसहस्सवरकंचणसलागा दइरमलय-
 सुगंधी सब्वोडअसुरभिसीयलच्छाया मंगलभत्तिचित्ता चंदागारोवमा वट्टा ॥ तेसि णं तोरणणं
 पुरतो दो दो चामराओ पणत्ताओ, ताओ णं चामराओ (चन्दप्पभवइवेरुलियनानामणि-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २१२ ॥

रयणखचियदंडा) णाणामणिकणगरयणविमलमहरिहतवणिज्जलविचित्तदंडाओ चिच्छिआओ
संखंकुंदद्रगरयअमयमहियफेणपुंजसण्णिकासाओ सुहुमरयतदीहवालाओ सव्वरयणामताओ
अच्छाओ जाव पडिख्वाओ ॥ तेसि णं तोरणणं पुरतो दो दो तिह्लसमुग्गा कोह्लसमुग्गा
पत्तसमुग्गा चोयसमुग्गा तयरसमुग्गा एलासमुग्गा हरियालसमुग्गा हिंगुलयसमुग्गा मणोसि-
लासमुग्गा अंजणसमुग्गा सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिख्वा ॥ (सू० १३१)

‘विजयस्स ण’मित्यादि, विजयस्य द्वारस्योभयोः पार्श्वयोर्द्विधातो नैषेधिक्यां द्वे द्वे तोरणे प्रज्ञप्ते, तानि च तोरणानि नानामणि-
मयानीत्यादि तोरणवर्णनं निरवशेषं प्राग्वत् ॥ ‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे शालभञ्जिके प्रज्ञप्ते, शालभञ्जिकाव-
र्णनं प्राग्वत् ॥ ‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां तोरणानां द्वौ द्वौ नागदन्तकौ प्रज्ञप्तौ, तेषां च नागदन्तकानां वर्णनं यथाऽधस्तादनन्तरमुक्तं
तथा वक्तव्यं, नवरसत्रोपरि नागदन्तका न वक्तव्या अभावात् ॥ ‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वौ द्वौ ह्यसंघाटकौ द्वौ
द्वौ गजसङ्घाटकौ द्वौ द्वौ नरसङ्घाटकौ द्वौ द्वौ किन्नरसङ्घाटकौ द्वौ द्वौ महोरगसङ्घाटकौ द्वौ द्वौ गन्धर्वसङ्घाटकौ
द्वौ द्वौ वृषभसङ्घाटकौ, एते च कथम्भूताः ? इत्याह—‘सव्वरयणामया अच्छा सण्हा’ इत्यादि प्राग्वत्, एवं पङ्क्तिवीथीमिशुनकान्यपि
प्रत्येकं वाच्यानि ॥ ‘तेसिं तोरणण’मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे पद्मलते यावत्करणाद् द्वे द्वे नागलते द्वे द्वे अशोकलते द्वे द्वे
चम्पकलते द्वे द्वे चूतलते द्वे द्वे वासन्तीलते द्वे द्वे कुन्दलते द्वे द्वे अतिमुक्तकलते इति परिग्रहः; द्वे द्वे श्यामलते, एताश्च कथम्भूताः ? इत्या-
ह—‘निच्चं सुकुमियाओ’ इत्यादि यावत्करणात् ‘निच्चं मउलिया निच्चं लवइयाओ निच्चं थइयाओ निच्चं गोच्छियाओ निच्चं जमलियाओ निच्चं

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
विजयद्वा-
रवर्णनं
उद्देशः १
सू० १३१

॥ २१२ ॥

विणमियाओ (निचं पणमियाओ) निचं सुविभत्तपडिंजंजखण्डसंघरीओ निचं कुसुमियमउलियलवइयथवइयनिचंगोच्छियविणमियपण-
 मियसुविभत्तपडिंजंजखण्डसंघरीओ' इति परिगृह्यते, अस्य व्याख्यानं प्रागवत् । पुनः कथम्भूताः ? इत्याह—'सव्वरयणामया जाव
 पडिरूवा' इति, अत्रापि यावत्करणान् 'अच्छा सण्हा' इत्यादि विशेषणकदम्बकपरिग्रहः स च प्रागवद्भावनीयः ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां
 तोरणानां पुरतो द्वौ द्वौ चन्दनकलशौ प्रज्ञप्तौ, वर्णकश्च चन्दनकलशानां 'वरकमलपइहाणा' इत्यादिरूपः सर्वः प्राक्तनो वक्तव्यः ॥ 'तेसि
 ण'मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वौ द्वौ शृङ्गारकौ प्रज्ञप्तौ, तेषामपि चन्दनकलशानामिव वर्णको वक्तव्यः, नवरं पर्यन्ते 'मत्तगय-
 महासुहागिइसमाणा पणत्ता समणाउसो !' इति वक्तव्यं 'मत्तगयमहासुहागिइसमाणा' इति मत्तो यो गजस्तस्य महद्—अतिवि-
 शालं यन्मुखं तस्याकृतिः—आकारस्तत्समानाः—तत्सदृशाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो
 द्वौ द्वावादर्शकौ प्रज्ञप्तौ, तेषां चादर्शकानामयमेतद्रूपः 'वर्णावासः' वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः; तद्यथा—तपनीयमयाः 'प्रकण्ठकाः' पीठ-
 कविशेषाः 'वैडूर्यमयाथंभया' आदर्शकगण्डप्रतिबन्धप्रदेशाः; आदर्शकगण्डानां मुष्टिग्रहणयोग्याः प्रदेशा इति भावः; वज्ररत्नमया
 वराङ्गा गण्डा इत्यर्थः; 'नानामणिमया वलक्षाः' वलक्षो नाम शृङ्खलादिरूपमवलम्बनम्, अङ्कमयानि—अङ्करत्नमयानि मण्डलानि
 यत्र प्रतिबिम्बसंभूतिः 'अणोहसियणिम्मलाए छायाए' इति, अवघर्षणमवघर्षितं, भावे कप्रत्ययः; भूत्यादिना निमज्जनमित्यर्थः;
 अवघर्षितस्याभावोऽनवघर्षितं तेन निर्म्मला अनवघर्षितनिर्मला तथा छायाया समनुबद्धाः 'चंदमंडलपडिनिकासा' इति चन्द्रमण्ड-
 लसदृशाः 'महयामहया' अतिशयेन महान्तः 'अर्द्धकायसमानाः' द्रष्टुः शरीरार्द्धप्रमाणाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ 'तेसि
 ण'मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे वज्रनाभे स्थाले प्रज्ञप्ते, तानि च स्थालानि [तिष्ठन्ति] 'अच्छतिच्छडियसालितंदुलनहसं-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २१३ ॥

दृष्टपडिपुण्णा इव चिह्नंति' अच्छा-निर्मलाः शुद्धरफटिकवत्रिच्छदिता अत एव नखसंदष्टाः-नखाः संदष्टा सुसलादिभिश्चुम्बिता येपां ते तथा, भार्यादिदर्शनात्परनिपातो निष्ठान्तस्य, अच्छैबिच्छदितैः शालितन्दुलैर्नखसंदष्टैः परिपूर्णाणीव अच्छत्रिच्छदितशालित-न्दुलनखसंदष्टपरिपूर्णाणीव पृथिवीपरिमाणरूपाणि तानि तथा स्थितानि केवलमेवमाकाराणीत्युपमा, तथा चाह—'सव्वजंबूनदमया' सर्वासना जम्बूनदमयानि 'अच्छा सण्हा' इत्यादि प्राग्वत् 'महयामहया' इति अतिशयेन महान्ति रथचक्रसमानानि प्रज्ञप्तानि हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे 'पाईओ' इति पात्र्यौ प्रज्ञप्ते, ताश्च पात्र्यः 'अच्छोदक-पडिहत्थाओ' इति खच्छपानीयपरिपूर्णाः 'नाणाविहस्स फलहरियस्स बहुपडिपुण्णाओ विवे'ति अत्र षष्ठी तृतीयार्थे बहुवचने चैकवचनं प्राकृतत्वात्, नानाविधैः 'फलहरितैः' हरितफलैर्बहु-प्रभूतं प्रतिपूर्णा इव तिष्ठन्ति, न खलु तानि फलानि जलं वा किन्तु तथारूपाः शाश्वतभावमुपगताः पृथिवीपरिणामास्तत उपमानमिति, 'सव्वरयणामईओ' इत्यादि प्राग्वत्, 'महयामहया' इति अति-शयेन महस्यो गोकलिञ्ज (र) चक्रसमानाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वौ द्वौ सुप्रतिष्ठकौ आधारविशेषौ प्रज्ञप्तौ, ते च सुप्रतिष्ठकाः [सु]सर्वौषधिप्रतिपूर्णा नानाविधैः पञ्चवर्णैः प्रसाधनभाण्डैश्च बहुपरिपूर्णा इव तिष्ठन्ति, अ-त्रापि तृतीयार्थे षष्ठी बहुवचने चैकवचनं प्राकृतत्वात्, उपमानभावना प्राग्वत्, 'सव्वरयणामया' इत्यादि तथैव ॥ 'तेसि ण'मि-त्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे मनोगुलिके प्रज्ञप्ते, मनोगुलिका नाम पीठिका, उक्तं च मूलटीकायां—'मनोगुलिका पीठि-के'ति, ताश्च मनोगुलिकाः सर्वासना 'वैडूर्यमय्यो' वैडूर्यरत्नात्मिकाः 'अच्छा' इत्यादि प्राग्वत् ॥ 'तासु णं मणोगुलियासु बहवे' इत्यादि, तासु मनोगुलिकासु बहूनि सुवर्णमयानि रूप्यमयानि च फलकानि प्रज्ञप्तानि, तेषु सुवर्णरूप्यमयेषु फलकेषु बहवो वज्रमयाः

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
विजयद्वा-
रवर्णनं
उद्देशः १
सू० १३१

॥ २१३ ॥

'नागदन्तकाः' अङ्कुटकाः प्रज्ञप्ताः, तेषु नागदन्तकेषु बहूनि 'रजतमयानि' रूप्यमयानि सिक्ककानि प्रज्ञप्तानि, तेषु च रजतम-
 येषु सिक्केषु बहवो 'वातकरकाः' जलशून्याः करका इत्यर्थः प्रज्ञप्ताः ॥ 'ते ण'मित्यादि ते वातकरकाः 'कृष्णसूत्रसिक्कगव-
 स्थिताः' इति, आच्छादनं गवस्थाः(ताः) संजाता एष्विति गवस्थिताः कृष्णसूत्रैः—कृष्णसूत्रमयैर्गवस्थैरिति गम्यते, सिक्केषु गवस्थिताः
 कृष्णसूत्रसिक्कगवस्थिताः, एवं नीलसूत्रसिक्कगवस्थिता इत्याद्यपि भावनीयं, ते च वातकरकाः सर्वात्मना वैदूर्यमया अच्छा इत्यादि
 प्राग्वत् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वौ द्वौ 'चित्रौ' चित्रवर्णोपितावाश्चर्यभूतौ वा रत्नकरण्डकौ प्रज्ञप्तौ, 'से जहा नामए'
 इत्यादि, स यथा नाम—राज्ञश्चतुरन्तचक्रवर्त्तिनः, चतुर्षु—पूर्वापरदक्षिणोत्तररूपेषु पृथ्वीपर्यन्तेषु चक्रेण वर्त्तितुं शीलं यस्य तस्य 'चित्रः'
 आश्चर्यभूतो नानामणिमयत्वेन नानावर्णो वा 'वेरुलियमणिफालियपडलपञ्चोयडे' इति बाहुल्येन वैदूर्यमणिमयः, तथा 'स्फाटिकपटल-
 प्रत्यवतटः' स्फाटिकपटलमयाच्छादनः 'साय पभाए' इति स्वकीयया प्रभया 'तान्' प्रत्यासन्नान् प्रदेशान् 'सर्वतः' सर्वासु दिक्षु 'सम-
 न्ततः' सामस्येनावभासयति, एतदेव पर्यायत्रयेण व्याचष्टे—उद्द्योतयति तापयति प्रभासति, 'एवमेवे'त्यादि सुगमम् ॥ 'तेसि णं
 तोरणान्'मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वौ द्वौ 'हयकण्ठौ'—हयकण्ठप्रमाणौ रत्नविशेषौ प्रज्ञप्तौ, एवं गजकिंनरकिंपुरुषमहोरगगन्धर्व-
 द्रुपभकण्ठा अपि वाच्याः, उक्तं च मूलटीकायां—'हयकण्ठौ हयकण्ठप्रमाणौ रत्नविशेषौ,' एवं सर्वेऽपि कण्ठा वाच्या इति, तथा चाह
 —'सन्वरयणामया' सर्वे 'रत्नमयाः' रत्नविशेषरूपा 'अच्छा' इत्यादि प्राग्वत् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे पुष्प-
 चङ्गेयौ प्रज्ञप्तौ, एवं माल्यचूर्णगन्धवस्त्राभरणसिद्धार्थकलोमहस्तकचङ्गेयौऽपि वक्तव्याः, एताश्च सर्वा अपि सर्वात्मना रत्नमय्यः, 'अच्छा'
 इत्यादि प्राग्वत् ॥ एवं पुष्पादीनामष्टानां पटलकान्यपि द्विद्विसङ्ख्याकानि वाच्यानि ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २१४ ॥

सिंहासने प्रज्ञप्ते, तेषां च सिंहासनानां वर्णकः प्रागुक्तो निरवशेषो वक्तव्यो यावद्दामवर्णनम् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे 'रूप्यच्छदे' रूप्याच्छादने छत्रे प्रज्ञप्ते, तानि च छत्राणि वैदूर्यरत्नमयविमलदण्डानि जाम्बूनदकर्णिकानि 'वज्रसन्धीनि' वज्ररत्नापूरितदण्डशलाकासन्धीनि मुक्ताजालपरिगतानि अष्टौ सहस्राणि—अष्टसहस्रसङ्ख्याका वरकाञ्चनशलाका—वरकाञ्चनमय्यः शलाका येषु तानि अष्टसहस्रवरकञ्चनशलाकानि 'ददरमलयसुगन्धिसव्वोलयसुरहिसीयलच्छाया' इति ददरः—चीवरावनद्धं कुण्डिकादिभाजनमुखं तेन गालितास्तत्र पक्वा वा ये मलय इति—मलयोद्भवं श्रीखण्डं तत्सम्बन्धिनः सुगन्धयो गन्धवासास्तद्वत्सर्वेषु त्रतुषु सुरभिः शीतला च छाया येषां तानि, तथा 'मंगलभत्तिचित्ता' तेषां अष्टानां मङ्गलानां भक्त्या—विच्छित्त्या चित्रं—आलेखो येषां तानि मङ्गलभक्तिचित्राणि, तथा 'चंदागारोवसा' इति चन्द्राकारः—चन्द्राकृतिः स उपमा येषां तानि तथा चन्द्रमण्डलवद्द्रुतानीति भावः ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे चामरे प्रज्ञप्ते, तानि च चामराणि 'चंदप्पभवइरवेरुलियनाणामणिरयणख-चियदंडा' इति चन्द्रप्रभः—चन्द्रकान्तो वज्रं वैदूर्यं च प्रतीतं चन्द्रप्रभवज्रवैदूर्याणि शेषाणि च नानामणिरत्नानि खचितानि येषु दण्डेषु ते तथा, एवंपाश्चित्रा—नानाकारा दण्डा येषां चामराणां तानि तथा, सूत्रे स्त्रीत्वं प्राकृतत्वात्, तथा 'सुहुमरययदीहवालाओ' इति सूक्ष्मा रजतमया दीर्घां वाला येषां तानि तथा, 'संखंकुंददगरयअमयमहियेफेणपुंजसंनिकासाओ' इति शङ्खः—प्रतीतोऽङ्को—रत्नविशेषः कुन्देति—कुन्दपुष्पं दकरजः—उदककणाः अमृतमथितफेनपुञ्जः—क्षीरोदजलमथनसमुत्थफेनपुञ्जस्तेषामिव संनिकाशः—प्रभा येषां तानि तथा, अच्छा इत्यादि प्राग्बत् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वौ द्वौ 'तैलसमुद्दकौ' सुगन्धितैलाधारविशेषौ, उक्तं च जीवाभिगममूलटीकायां—'तैलसमुद्दकौ सुगन्धितैलाधारौ' एवं कोष्ठादिसमुद्दका अपि वाच्याः, अत्र

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
विजयद्वार-
वर्णनं
उद्देशः १
सू० १३१

॥ २१४ ॥

समृद्धिनिगाथा—“तेहो कोट्टसमुग्गा पत्ते चोए थ तगर एला थ । हरियाले हिंगुलए मणोसिला अंजणसमुग्गो ॥ १ ॥” ‘सव्व रयणामया’ इति एते सर्वेऽपि सर्वात्मना रत्नमयाः ‘अच्छा सण्हा’ इत्यादि प्रावत् ॥

विजये णं दारे अट्टसतचक्कद्धयाणं अट्टसयं मिगद्धयाणं अट्टसयं गरुडज्झयाणं अट्टसयं विगद्धयाणं (अट्टसयं रुह्यज्झयाणं) अट्टसतं छत्तज्झयाणं अट्टसयं पिच्छज्झयाणं अट्टसयं सडणिज्झयाणं अट्टसतं सीहज्झयाणं अट्टसतं उसभज्झयाणं अट्टसतं सेयाणं चडविसाणाणं णागवरेकतूणं एवामेव सपुब्बावरेणं विजयदारे थ आसीयं केडसहस्सं भवतित्ति मक्खायं ॥ विजये णं दारे णव भोसा पणत्ता, तेसि णं भोमाणं अंतो बहुसमरमणिजा भूमिभागा पणत्ता जाव मणीणं फासो, तेसि णं भोमाणं उड्ढिं उड्ढोया पडमलया जाव सामलताभत्तिचित्ता जाव सव्वतवणिज्जमता अच्छा जाव पडिख्वा, तेसि णं भोमाणं बहुमज्झदेसभाए जे से पंचमे भोम्मे तस्स णं भोमस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगे महं सीहासणे पणत्ते, सीहासणवणतो विजयदूसे जाव अंकुसे जाव दामा चिट्ठंति, तस्स णं सीहासणस्स अवरुत्तरेणं उत्तरेणं उत्तरपुरत्थिमेण एत्थ णं विजयस्स देवस्स चडण्हं सामाणियसहस्साणं चत्तारि भद्दासणसाहस्सीओ पणत्ताओ, तस्स णं सीहासणस्स पुरच्छिमेणं एत्थ णं विजयस्स देवस्स चडण्हं अग्गमहिंसीणं सपरिवाराणं चत्तारि भद्दासणा पणत्ता, तस्स णं सीहासणस्स दाहिणपुरत्थिमेणं एत्थ णं विजयस्स देवस्स

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २१५ ॥

अभिंभतरियाए परिसाए अट्टण्हं देवसाहस्सीणं अट्टण्हं भद्दासणसाहस्सीओ पणत्ताओ, तस्स णं सीहासणस्स दाहिणेणं विजयस्स देवस्स मञ्जिमियाए परिसाए दसण्हं देवसाहस्सीणं दस भद्दासणसाहस्सीओ पणत्ताओ, तस्स णं सीहासणस्स दाहिणपच्चत्थिमेणं एत्थ णं विजयस्स देवस्स बाहिरियाए परिसाए बारसण्हं देवसाहस्सीणं बारस भद्दासणसाहस्सीओ पणत्ताओ ॥ तस्स णं सीहासणस्स पच्चत्थिमेणं एत्थ णं विजयस्स देवस्स सत्तण्हं अणियाहिवतीणं सत्त भद्दासणा पणत्ता, तस्स णं सीहासणस्स पुरत्थिमेणं दाहिणेणं पच्चत्थिमेणं उत्तरेणं एत्थ णं विजयस्स देवस्स सोलस आयरक्खदेवसाहस्सीणं सोलस भद्दासणसाहस्सीओ पणत्ताओ, तंजहा—पुरत्थिमेणं चत्तारि साहस्सीओ, एवं चउसुवि जाव उत्तरेणं चत्तारि साहस्सीओ, अवसेसेसु भोमेसु पत्तेयं पत्तेयं भद्दासणा पणत्ता ॥ (सू० १३२)

‘विजये णं दारे’ इत्यादि, तस्मिन् विजये द्वारे ‘अष्टशतम्’ अष्टाधिकं शतं ‘चक्रध्वजानां’ चक्रालेखरूपचिह्नोपेतानां ध्वजानाम्, एवं मृगगरुडरुरुकच्छत्रपिच्छशकुनिसिंहवृषभचतुर्दन्तहस्तिध्वजानामपि प्रत्येकमष्टशतमष्टशतं वक्तव्यम्, ‘एवामेव सपुञ्जावारेणं’ ‘एवमेव’ अनेन प्रकारेण सपूर्वापरेण सह पूर्वैरपरैश्च वर्त्तत इति सपूर्वापरं सङ्ख्यानं तेन विजयद्वारे ‘अशीतम्’ अशीत्यधिकं केतुसहस्रं भवतीत्याख्यातं मयाऽन्यैश्च तीर्थकृद्भिः ॥ ‘विजयस्स णं’मित्यादि, विजयस्य द्वारस्य पुरतो नव ‘भौमानि’ विशिष्टानि स्थानानि प्रज्ञप्तानि, तेषां च भौमानां भूमिभागा उल्लोकाश्च पूर्ववद्वक्तव्याः, तेषां च भौमानां बहुमध्यदेशभागे यत्पञ्चमं भौमं तस्य बहुमध्यदेशभागे विजय-

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
विजयद्वा-
रवर्णनं
उद्देशः १
सू० १३२

॥ २१५ ॥

द्वाराधिपतिविजयदेवयोग्यं सिंहासनं प्रज्ञप्तं, तस्य च सिंहासनस्य वर्णनं विजयदूष्यं कुम्भाप्रमुक्तादामवर्णनं प्राग्वत्, तस्य च सिंहासनस्य 'अपरोत्तरस्यां' वायव्यकोणे उत्तरस्यामुत्तरपूर्वस्थां च विजयदेवस्य संबन्धिनां चतुर्णां सामानिकसहस्राणां चत्वारि भद्रासनसहस्राणां चत्वारि भद्रासनसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तस्य स्त्राणि प्रज्ञप्तानि, तस्य सिंहासनस्य पूर्वस्यामत्र विजयस्य देवस्य चतसृणामत्रमहिषीणां चत्वारि भद्रासनसहस्राणां देवसहस्राणां सिंहासनस्य दक्षिणपूर्वस्थामाग्नेयकोण इत्यर्थः, अत्र विजयदेवस्य 'अभ्यन्तरर्षदाम्' अभ्यन्तरर्षद्रूपाणामष्टानां देवसहस्राणां योग्यानि अष्टौ भद्रासनसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तस्य सिंहासनस्य दक्षिणस्थां दिशि अत्र विजयदेवस्य मध्यर्षदो दशानां देवसहस्राणां योग्यानि दश भद्रासनसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तस्य सिंहासनस्य दक्षिणापरस्थां दिशि नैर्ऋतकोण इत्यर्थः अत्र विजयदेवस्य बाह्यर्षदो द्वादशानां देवसहस्राणां योग्यानि द्वादश भद्रासनसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ॥ 'तस्स णं सीहासणस्से'त्यादि, तस्य सिंहासनस्य पश्चिमायां दिशि अत्र विजयस्य देवस्य सम्बन्धिनां सप्तानामनीकाधिपतीनां योग्यानि सप्त भद्रासनानि प्रज्ञप्तानि, तस्य सिंहासनस्य 'सर्वतः' सर्वासु दिक्षु 'समन्ततः' सामस्येन अत्र विजयस्य देवस्य संबन्धिनां षोडशानामात्मरक्षदेवसहस्राणां योग्यानि षोडश भद्रासनसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, भवशेषेषु प्रत्येकं प्रत्येकं सिंहासनमपरिवारं सामानिकादिदेवयोग्यभद्रासनरूपपरिवारहितं प्रज्ञप्तम् ॥

विजयस्स णं दारस्स उवरिमागारा सोलसविहेहिं रतणेहिं उवसोभिता, तंजहा—रयणेहिं वय-
रेहिं वेरुलिण्हेहिं जाव रिद्धेहिं ॥ विजयस्स णं दारस्स उप्पि बहवे अट्टमंगलगा पणत्ता, तं-
जहा—सोत्थितसिरिवच्छ जाव दप्पणा सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा । विजयस्स णं

दारस्स उप्पिं बह्वे कण्हचामरज्झया जाव सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा । विजयस्स णं
दारस्स उप्पिं बह्वे छत्तातिच्छत्ता तहेव ॥ (सू० १३३)

‘विजयस्स ण’मित्यादि, विजयस्य द्वारस्य ‘उवरिमाकारा’ इति उपरितन आकारः—उत्तरङ्गादिरूपः षोडशविधै रत्नैरुपशोभितः, तद्यथा—रत्नैः सामान्यतः कर्केतनादिभिः १ वज्रैः २ वैडूर्यैः ३ लोहिताक्षैः ४ मसारगल्लैः ५ हंसगर्भैः ६ पुलकैः ७ सौगन्धिकैः ८ ज्योतीरसैः ९ अङ्कैः १० अञ्जैः ११ रजतैः १२ जातरूपैः १३ अञ्जनपुलकैः १४ स्फटिकैः १५ रिष्टैः १६ ॥ ‘विजयस्स ण’ मित्यादि, विजयस्य द्वारस्य उपरि अष्टावष्टौ स्वस्तिकादीनि मङ्गलकानि प्र०, तद्यथेत्यादिना तान्येवोपदर्शयति—‘सव्वरयणामया’ इत्यादि प्राग्वत् ॥

से केणट्टेणं भन्ते ! एवं बुच्चति ?—विजए णं दारे २, गोयमा विजए णं दारे विजए णाम देवे महि-
ट्ठीए महज्जुतीए जाव महाणुभावे पलिओवमट्ठितीए परिचसति, से णं तत्थ चउण्हं सामाणिय-
साहस्सीणं चउण्हं अगमहिसीणं सपरिवाराणं तिण्हं परिसाणं सत्तण्हं अणियाणं सत्तण्हं
अणियाहिवईणं सोलसण्हं आयरक्खेदेवसाहस्सीणं विजयस्स णं दारस्स विजयाए रायहाणीए
अणोसिं च बहूणं विजयाए रायहाणीए वत्थव्वगाणं देवाणं देवीण य आहेवच्चं जाव दिव्वाइं
भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ, से तेणट्टेणं गोयमा ! एवं बुच्चति—विजये दारे विजये दारे,
[अदुत्तरं च णं गोयमा ! विजयस्स णं दारस्स सासए णामधेज्जे पणत्ते जण कयाइ णत्थि
ण कयाइ ण भविस्सति जाव अवट्टिए णिच्चे विजए दारे] ॥ (सू० १३४)

'से केणट्टेणं भंते ! एवं बुच्चइ' इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—'गोयमे'त्यादि, गौतम ! विजये द्वारे विजयो नाम, प्राकृतत्वाद् अव्ययत्वाच्च नामशब्दात्परस्य टावचनस्य लोपस्ततोऽयमर्थः—प्रवाहोऽनादिकालसन्ततिपतितेन विजय इति नाम्ना देवः 'महर्द्धिकः' महती ऋद्धिः—भवनपरिवारादिका यस्यासौ महर्द्धिकः 'महाद्युतिकः' महती द्युतिः शरीरगता आभरणगता च यस्यासौ महद्युतिकः, तथा महद् बलं—शरीरः प्राणो यस्य स महाबलः, तथा महद् यशः—ख्यातिर्यस्यासौ महायशः, महेश इत्याख्या—प्रसिद्धि-र्यस्य स महेशाख्यः, अथवा ईशानमीशो भावे घञ्प्रत्ययः ऐश्वर्यमित्यर्थः 'ईश ऐश्वर्ये' इति वचनात् तत ईशानमैश्वर्यं आसनः ख्याति अन्त-भूतण्यर्थतया ख्यापयति—प्रथयति यः स ईशाख्यः महंश्चासावीशाख्यश्च महेशाख्यः, क्वचित् 'महासोक्त्वे' इति पाठस्तत्र महत् सौख्यं प्रभूतसद्वेद्योदयवशाद् यस्य स महासौख्यः पत्योपमस्थितिकः परिवसति, स च तत्र चतुर्णां सामानिकसहस्राणां चतसृणामग्रमहिषीणां सपरिवाराणां प्रत्येकमेकैकसहस्रसङ्ख्यपरिवारसहितानां तिसृणां अभ्यन्तरमध्यमवाह्यरूपाणां यथाक्रममष्टदशद्वादशदेवसहस्रसङ्ख्या-कानां पर्यदां सप्तानामनीकानां—द्वयानीकगजानीकरथानीकपदाल्यनीकमहिषानीकगन्धर्वानीकनाट्यानीकरूपाणां सप्तानामनीकाधिपतीनां पौडशानामालरक्षसहस्राणां विजयस्य द्वारस्य विजयाया राजधान्या अन्येषां च बहूनां विजयरजधानीवास्तव्यानां देवानां देवीनां च 'आहेवच्च'ति आधिपत्यम् अधिपतेः कर्म आधिपत्यं रक्षा इत्यर्थः, सा च रक्षा सामान्येनाप्यारक्षकेणैव क्रियते तत आह—पुरस्य पतिः पुरपतिस्तस्य कर्म पौरपत्यं सर्वेषामग्रेसरत्वमिति भावः, तच्चाग्रेसरत्वं नायकत्वमन्तरेणापि स्वनायकनियुक्तथाविधगृहचिन्तकसामा-न्यपुनपत्येव (स्यात्) ततो नायकत्वप्रतिपत्त्यर्थमाह—'स्वामित्वं' स्वमस्यास्तीति स्वामी तद्भावः स्वामित्वं नायकत्वमित्यर्थः, तदपि च नायकत्वं कदाचित्पौपकत्वमन्तरेणापि भवति यथा हरिणयूथाधिपतेर्हरिणस्य तत आह—भर्तृत्वं—गोपकत्वं 'डुष्टञ् धारणपोषणयोः'

दारस्स उप्पिं बहवे कण्हचामरज्झया जाव सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा । विजयस्स णं
दारस्स उप्पिं बहवे छत्तातिच्छत्ता तहेव ॥ (सू० १३३)

‘विजयस्स णं’मित्यादि, विजयस्य द्वारस्य ‘उवरिमाकारा’ इति उपरितन आकारः—उत्तरङ्गादिरूपः षोडशविधै रत्नैरुपशोभितः, तद्यथा—रत्नैः सामान्यतः कर्कतनादिभिः १ वज्रैः २ वैडूर्यैः ३ लोहिताक्षैः ४ मसारगलैः ५ हंसगर्भैः ६ पुलकैः ७ सौगन्धिकैः ८ ज्योतीरसैः ९ अङ्कैः १० अञ्जनैः ११ रजतैः १२ जातरूपैः १३ अञ्जनपुलकैः १४ स्फटिकैः १५ रिष्टैः १६ ॥ ‘विजयस्स णं’ मित्यादि, विजयस्य द्वारस्य उपरि अष्टावष्टौ स्वस्तिकादीनि मङ्गलकानि प्र०, तद्यथेत्यादिना तान्येवोपदर्शयति—‘सव्वरयणामया’ इत्यादि प्राग्वत् ॥

से केणट्ठेणं भंते ! एवं बुच्चति ?—विजए णं दारे २, गोयमा विजए णं दारे विजए णाम देवे महि-
ट्ठीए महज्जुतीए जाव महाणुभावे पलिओवमट्ठीतीए परिवसति, से णं तत्थ चउण्हं सामाणिय-
साहस्सीणं चउण्हं अगमहिसीणं सपरिवाराणं तिण्हं परिसाणं सत्तण्हं अणियाणं सत्तण्हं
अणियाहिवईणं सोलसण्हं आयरक्खेद्वसाहस्सीणं विजयस्स णं दारस्स विजयाए रायहाणीए
अणोसिं च बहूणं विजयाए रायहाणीए वत्थव्वगाणं देवाणं देवीण य आहेवच्चं जाव दिव्वाहं
भोगभोगाहं भुंजमाणे विहरइ, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं बुच्चति—विजये दारे विजये दारे,
[अदुत्तरं च णं गोयमा ! विजयस्स णं दारस्स सासए णामधेज्जे पणत्ते जण कयाइ णत्थि
ण कयाइ ण भविस्सति जाव अवट्ठिए णिच्चे विजए दारे] ॥ (सू० १३४)

सकोसाइं छजोयणाइं विक्खंभेणं उप्पि तिण्णि सद्धकोसाइं जोयणाइं विक्खंभेणं मूले विच्छिण्णे
 मज्झे संखित्ते उप्पि तणुए बाहिं वट्ठे अंतो चउरंसे गोपुच्छसंठाणसंठित्ते सब्बकणगामए अच्छे
 जाव पडिरूवे ॥ से णं पागारे पाणाविहंपंचवणोहिं कविसीसएहिं उवसोभिए, तंजहा—किणहेहिं
 जाव सुक्खिल्लेहिं ॥ ते णं कविसीसका अद्धकोसं आयामेणं पंचधनुसताइं विक्खंभेणं देसोणमद्ध-
 कोसं उहुं उच्चत्तेणं सब्बमणिमया अच्छा जाव पडिरूवा ॥ विजयाए णं रायहाणीए एगमेगाए
 वाहाए पणुवीसं पणुवीसं दारसतं भवतीति मक्खायं ॥ ते णं दारा बावट्ठिं जोयणाइं अद्धजो-
 यणं च उहुं उच्चत्तेणं एक्कतीसं जोयणाइं कोसं च विक्खंभेणं तावतियं चैव पवेसेणं सेता वरक-
 णगथूभियागा ईहामियं० तहेव जघा विजए दारे जाव तवणिज्जवालुगपत्थडा सुहफासा सस्सि-
 (म)रीए सरूवा पासातीया ४। तेसि णं दाराणं उभयपासिं दुहतो णिसीहियाए दो वंदणकलसप-
 रिवाडीओ पण्णत्ताओ तहेव भाणियब्बं जाव वणमालाओ ॥ तेसि णं दाराणं उभओ पासिं
 दुहतो णिसीहियाए दो दो पंगंठगा पण्णत्ता, ते णं पंगंठगा एक्कतीसं जोयणाइं कोसं च आया-
 मविक्खंभेणं पन्नरस जोयणाइं अहुइज्जे कोसे बाहल्लेणं पण्णत्ता सब्बवइरामया अच्छा जाव
 पडिरूवा ॥ तेसि णं पंगंठगाणं उप्पि पत्तेयं २ पासायवडिसगा पण्णत्ता ॥ ते णं पासायवडिं-
 सगा एक्कतीसं जोयणाइं कोसं च उहुं उच्चत्तेणं पन्नरस जोयणाइं अहुइज्जे य कोसे आयामवि-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २१७ ॥

इति वचनात्, अत एव महत्तरकलं, तदपि चेह महत्तरकलं कस्यचिदाज्ञाविकलस्यापि भवति यथा कस्यचिद्विजः स्वदासदासीवर्गं प्रति तत आह—‘आणार्ईसरसेणावच्चं’ आज्ञया ईश्वर आज्ञेश्वरः सेनायाः पतिः सेनापतिः आज्ञेश्वरश्चासौ सेनापतिश्च आज्ञेश्वरसेनापतिस्तस्य कर्म आज्ञेश्वरसेनापत्यं स्वसैन्यं प्रत्यद्भुतमाज्ञाप्राधान्यमिति भावः ‘कारयन्’ अन्यैर्नियुक्तैः पुरुषैः पालयन् स्वयमेव, महता रवेणेति योगः ‘अहय’ति आख्यानप्रतिबद्धानि यदिवा ‘अहतानि’ अव्याहृतानि नित्यानि नित्यानुबन्धीनीति भावः, ये नाद्वयगीते नाद्वयं—नृत्यं गीतं—गानं यानि च वादितानि ‘तन्त्रीतलतालत्रुटितानि’ तन्त्री—वीणा तलौ—हस्ततलौ तालः—कंसिका त्रुटितानि—वादित्राणि, तथा यश्च घनमृदङ्गः पटुना पुरुषेण प्रवादितः, तत्र घनमृदङ्गो नाम घनसमानध्वनिर्यो मृदङ्गस्त एतेषां द्वन्द्वस्तेषां रवेण ‘दिव्यान्’ प्रधानान् भोगार्हा भोगाः—शब्दादयो भोगभोगास्तान् भुञ्जानः ‘विहरति’ आत्मे ‘से एएणट्टेण’मित्यादि, तत एतेन ‘अर्थेन’ कारणेन गौतम ! एवमुच्यते—विजयद्वारं विजयद्वारं विजयाभिधानदेवस्वामिकत्वाद् विजयमिति भावः ॥

कहि णं भंते ! विजयस्स देवस्स विजया णाम रायहाणी पणत्तां ?, गोयमा ! विजयस्स णं दा-
रस्स पुरत्थिमेणं तिरियमसंखेजे दीवसमुदे वीतिवत्तिता अण्णंमि जंबुद्दीवे दीवे बारस जोयण-
सहस्साहं ओगाहित्ता एत्थ णं विजयस्स देवस्स विजया णाम रायहाणी प० बारस जोयणसह-
स्साहं आयामविक्खंभेणं सत्ततीसजोयणसहस्साहं नव य अडयाले जोयणसए किंचिविसेसा-
हिए परिकखेवेणं पणत्ते ॥ सा णं एणेणं पागारेणं सब्वतो समंता संपरिक्खित्ता ॥ से णं पागारे
सत्ततीसं जोयणाहं अद्धजोयणं च उहं उच्चत्तेणं मूले अद्धतेरस जोयणाहं विक्खंभेणं मज्जेत्थ

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
विजया-
राजधानी
उद्देशः २
सू० १३५

॥ २१७ ॥

धान; अनेन जम्बूद्वीपानामप्यसहस्रेयलं सूचयति, तस्मिन् द्वादश योजनसहस्राणि अवगाह्य अत्रान्तरे विजयस्य देवस्य योग्या विजया नाम राजधानी प्रज्ञप्ता मया शेषैश्च तीर्थकृद्भिः, सा च द्वादश योजनसहस्राणि 'आयामविष्कम्भेन' आयामविष्कम्भाभ्यां, सप्तत्रिंशद् योजनसहस्राणि नव शतानि 'अष्टाचत्वारिंशानि' अष्टचत्वारिंशदधिकानि किञ्चिद्विशेषाधिकानि परिक्षेपेण, इदं च परिक्षेपपरिमाणं 'विक्लं भवगद्दहगुणकरणी वट्टस्स परिओ होइ' इति करणवशात्स्वयमानेतव्यम् ॥ 'सा ण'मित्यादि, 'सा' विजयाभिधाना राजधानी णमिति वाक्यालङ्कारेण एकेन महता प्राकारेण 'सर्वतः' सर्वासु दिक्षु 'समन्ततः' सामस्येन परिक्षिप्ता ॥ 'से ण'मित्यादि, स प्राकारः सप्तत्रिंशतं योजनानामर्द्धयोजनमूर्द्धमुच्चैस्त्वेन मूलेऽर्द्धत्रयोदश योजनानि विष्कम्भेन मध्ये षड् योजनानि सत्क्रोशानि—एकेन क्रोशेनाधिकानि विष्कम्भेन उपरि त्रीणि योजनानि सार्द्धक्रोशानि [योजनानि] सार्द्धानि द्वादश अर्द्धक्रोशाधिकानि (द्वादश) विष्कम्भेन मूले विस्तीर्णो मध्ये संक्षिप्तो, मूलविष्कम्भतोऽर्द्धस्य त्रुटितत्वात्, उपरि तनुको, मध्यविष्कम्भादप्यर्द्धस्य त्रुटितत्वात्, बहिर्वृत्तोऽन्तश्चतुरस्रो 'गोपुच्छसंस्थानसंस्थितः' ऊर्ध्वकृतगोपुच्छसंस्थानसंस्थितः 'सव्वक्कणगमए' सर्वात्मना कनकमयः 'अच्छे' इत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत् ॥ 'से ण'मित्यादि, स प्राकारो नानाविधानि च तानि पञ्चवर्णानि च नानाविधपञ्चवर्णानि तैः, नानाविधत्वं च पञ्चवर्णोपेक्षया कृष्णादिवर्णतारतम्यापेक्षया वा द्रष्टव्यं, पञ्चवर्णत्वमेवोपदर्शयति—'किण्हेहिं' इत्यादि ॥ 'ते णं कविसीसगा' इत्यादि, तानि कपिशीर्षकाणि प्रत्येकमर्द्धक्रोशं—धनुःसहस्रप्रमाणमायामेन—दैर्घ्येण पञ्च धनुःशतानि 'विष्कम्भेन' विस्तारेण, देशेनमर्द्धक्रोशमूर्द्धमुच्चैस्त्वेन 'सव्वमणिमया' इत्यादि सर्वात्मना मणिमया 'अच्छा' इत्यादि विशेषणकदम्बकं प्राग्वत् ॥ 'विजयाए णं रायहाणीए' इत्यादि, विजयाया राजधान्या एकैकस्यां वाहायां पञ्चविंशतिकं द्वारशतं २ प्रज्ञप्तं, सर्वसङ्ख्याया पञ्च द्वारशतानि ॥ 'ते णं दारा'

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २१८ ॥

क्लृभेणं सेसं तं चैव जाव ससुग्गया णवरं बहुवयणं भाणितव्वं । विजयाए णं रायधानीए ए-
गमेगे दारे अट्टसयं चक्कञ्जयाणं जाव अट्टसतं सेयाणं चउविसाणाणं णागवरकेज्जणं, एवामेव
स पुब्बावरेणं विजयाए रायहाणीए एगमेगे दारे आसीतं २ केउसहस्सं भवतीति मक्खायं ॥ वि-
जयाए णं रायहाणीए एगमेगे दारे (तेसि णं दाराणं पुरओ) सत्तरस भोमा पणत्ता, तेसि णं
भोमाणं (भूमिभागा) उल्लोया (य) पउमलया० भत्तिचित्ता ॥ तेसि णं भोमाणं बहुमज्झदेस-
भाए जे ते नवमनवमा भोमा तेसि णं भोमाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं २ सीहासणा पणत्ता,
सीहासणवणओ जाव दामा जहा हेट्ठा, एत्थ णं अवसेसेसु भोमेसु पत्तेयं पत्तेयं भद्दासणा
पणत्ता । तेसि णं दाराणं उत्तिमं (उवरिमा) गारा सोलसविधेहिं रयणेहिं उवसोभिया तं चैव
जाव छत्ताइछत्ता, एवामेव पुब्बावरेण विजयाए रायहाणीए पंच दारसता भवंतीति मक्खाया

॥ (सू० १३५) *

‘कहि णं भंते ! विजयस्से’लादि, क भदन्त ! विजयस्य देवस्य विजया नाम राजधानी प्रज्ञप्ता ?, भगवानाह—गौतम ! विजयस्य
द्वारस्य पूर्वस्यां दिशि तिर्यग् असङ्ख्येयान् द्वीपसमुद्रान् ‘व्यतिव्रज्य’ अतिक्रम्य अत्रान्तरे योऽन्यः जम्बूद्वीपः अधिकृतद्वीपतुल्याभि-

१ वृत्तिकारा अतिदिशन्ति ‘तोरणे’त्यादिगाथात्रयं सूत्रादर्शगतं परं न क्वाप्यादर्शेऽत्र दृश्यत इदं, अनेकेषु च स्थानेष्वेवं वृत्तिकारप्राप्तानामादर्शानामिदानी-
न्तनप्राप्त्यादर्शानां च परस्पर भिन्नतमत्वात् सूत्रवृत्त्योर्वैचित्र्यं न च तादृश उपलभ्यते आदर्श इति निरुपाया वयं सर्वत्र द्वयोरैकत्रीकरणे,

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
विजया-
राजधानी
उद्देशः २
सू० १३५

॥ २१८ ॥

धानः, अनेन जम्बूद्वीपानामप्यसह्येयत्वं सूचयति, तस्मिन् द्वादश योजनसहस्राणि अवगाह्य अत्रान्तरे विजयस्य देवस्य योग्या विजया नाम राजधानी प्रकृता मया शोपैश्च तीर्थकृद्भिः, सा च द्वादश योजनसहस्राणि 'आयामविष्कम्भेन' आयामविष्कम्भाभ्यां, सप्तत्रिंशद् योजनसहस्राणि नव शतानि 'अष्टचत्वारिंशदधिकानि' अष्टचत्वारिंशदधिकानि किञ्चिद्विशेषाधिकानि परिक्षेपेण, इदं च परिक्षेपपरिमाणं 'विष्वखंभवगद्दहगुणकरणी वट्टस्स परिरओ होइ' इति करणवशात्स्वयमानेतव्यम् ॥ 'सा ण'मित्यादि, 'सा' विजयाभिधाना राजधानी णमिति वाक्यालङ्कारेण एकेन महता प्रकारेण 'सर्वतः' सर्वोसु दिक्षु 'समन्ततः' सामस्येन परिक्षिप्ता ॥ 'से ण'मित्यादि, स प्राकारः सप्तत्रिंशतं योजनानामर्द्धयोजनमूर्द्धमुच्चैस्त्वेन मूलेऽर्द्धत्रयोदश योजनानि विष्कम्भेन मध्ये पड् योजनानि सक्रोशानि—एकेन क्रोशेनाधिकानि विष्कम्भेन उपरि त्रीणि योजनानि सार्द्धक्रोशानि [योजनानि] सार्द्धानि द्वादश अर्द्धक्रोशाधिकानि (द्वादश) विष्कम्भेन, मूले विस्तीर्णां मध्ये संक्षिप्तो, मूलविष्कम्भतोऽर्द्धस्य त्रुटितत्वात्, उपरि तनुको, मध्यविष्कम्भादप्यर्द्धस्य त्रुटितत्वात्, वहिर्वृत्तोऽन्तश्चतुरस्रो 'गोपुच्छसंस्थानसंस्थितः' ऊर्ध्वकृतगोपुच्छसंस्थानसंस्थितः 'संव्रकणगमए' सर्वालना कनकमयः 'अच्छे' इत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत् ॥ 'से ण'मित्यादि, स प्राकारो नानाविधानि च तानि पञ्चवर्णानि च नानाविधपञ्चवर्णानि तैः, नानाविधत्वं च पञ्चवर्णोपेक्षया कृष्णादिवर्णतारतम्यापेक्षया वा द्रष्टव्यं, पञ्चवर्णत्वमेवोपदर्शयति—'किण्हेहिं' इत्यादि ॥ 'ते णं कविसीसगा' इत्यादि, तानि कपिशीर्षकाणि प्रत्येकमर्द्धक्रोशं—धनुःसहस्रप्रमाणमायामेन—दैर्घ्येण पञ्च धनुःशतानि 'विष्कम्भेन' विस्तारेण, देशेनमर्द्धक्रोशमूर्द्धमुच्चैस्त्वेन 'संव्रमणिमया' इत्यादि सर्वालना मणिमया 'अच्छा' इत्यादि विशेषणकदम्बकं प्राग्वत् ॥ 'विजयाए णं रायहाणीए' इत्यादि, विजयाया राजधान्या एकैकस्यां वाहायां पञ्चविंशं—पञ्चविंशत्यधिकं द्वारशतं २ प्रज्ञप्तं, सर्वसह्यया पञ्च द्वारशतानि ॥ 'ते णं दारा'

इत्यादि, तानि द्वाराणि प्रत्येकं द्वापष्टियोजनानि अर्द्धयोजनं चोर्द्धमुच्चैस्त्वेन, एकत्रिंशत् योजनानि क्रोशं च विष्कम्भतः, 'तावइयं चैव पवेसेणं' एतावदेव—एकत्रिंशद् योजनानि क्रोशं चेत्यर्थः प्रवेशेन, 'सेया वरकणगथूभियागा' इत्यादि द्वारवर्णनं निरवशेषं तावद्वक्तव्यं यावद्वनमालावर्णनम् ॥ 'तेसि णं दाराण'मित्यादि, तेषां द्वाराणां प्रत्येकमुभयोः पार्श्वयोरैकैकनैषेधिकीभावेन 'द्विधातो' द्वि-प्रकारायां नैषेधिक्यां द्वौ द्वौ 'प्रकण्ठकौ' पीठविशेषौ प्रज्ञप्तौ, ते च प्रकण्ठकाः प्रत्येकमेकत्रिंशत् योजनानि क्रोशमेकं च आयामविष्कम्भाभ्यां, पञ्चदश योजनानि अर्द्धतृतीयांश्च क्रोशान् बाहल्येन 'सव्ववइरामया' इति सर्वासना ते प्रकण्ठका वज्ररत्नमयाः 'अच्छा सण्हा' इत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत् ॥ 'तेसिं पगंठाण'मित्यादि, तेषां प्रकण्ठकानामुपरि प्रत्येकं 'प्रासादावतंसकः' प्रासादविशेषः प्रज्ञप्तः ॥ 'ते णं पासायवडेसगा' इत्यादि, ते प्रासादावतंसका एकत्रिंशत् योजनानि क्रोशं चैकमूर्द्धमुच्चैस्त्वेन, पञ्चदश योजनानि अर्द्धतृतीयांश्च क्रोशान् आयामविष्कम्भाभ्यां, तेषां च प्रासादानाम् 'अब्भुगयमूसियपहसियाविव' इत्यादि सामान्यतः स्वरूपवर्णनम् उल्लोकवर्णनं मध्यभूमिभागवर्णनं सिंहासनवर्णनं विजयदूष्यवर्णनं मुक्तादामोपवर्णनं च विजयद्वारवत्, शेषमपि तोरणादिकं विजयद्वारवदिमाभिर्विष्य-माणाभिर्गाथाभिरनुगन्तव्यं, ता एव गाथा आह—'तोरणे'त्यादि गाथात्रयं, द्वारेषु प्रत्येकमेकैकस्यां नैषेधिक्यां द्वे द्वे तोरणे वक्तव्ये, तेषां च तोरणानामुपरि प्रत्येकमष्टावष्टौ मङ्गलकानि, तेषां तोरणानामुपरि कृष्णचामरध्वजादयो ध्वजाः, तदनन्तरं तोरणानां पुरतः शालभ-ञ्जिकाः तदनन्तरं नागदन्तकास्तेषु च नागदन्तकेषु दामानि ततो ह्यसङ्घाटादयः सङ्घाटा वक्तव्याः ततो ह्यपङ्कथादयः पङ्कथस्तदन-न्तरं ह्यवीथ्यादयो वीथयस्ततो ह्यमिथुनकादीनि मिथुनानि ततः पद्मलतादयो लताः ततः 'सोत्थिया' चतुर्दिकसौवस्तिका वक्त-व्यास्ततो वन्दनकलशास्तदनन्तरं शृङ्गारकास्त आदर्शकास्ततः स्थालानि ततः पात्र्यस्तदनन्तरं सुप्रतिष्ठानि ततो मनोगुलिकास्तासु

‘वातकरकाः’ वातभृताः करका वातकरका जलशून्या इत्यर्थः, तदनन्तरं चित्रा रत्नकरण्डकास्ततो ह्यकण्ठा गजकण्ठा नरकण्ठाः, उपलक्षणमेतत् किन्नरकिंपुरुषमहोरगगन्धर्ववृषभकण्ठकाः क्रमेण वक्तव्याः, तदनन्तरं पुष्पादिचङ्गेर्यो वक्तव्यास्ततः पुष्पादिपटलकानि ततः सिंहासनानि तदनन्तरं छत्राणि ततश्चासुराणि ततस्तैलादिसमुद्रका वक्तव्यास्ततो ध्वजाः, तेषां च ध्वजानामिदं चरमसूत्रम्— ‘एवामेव सपुष्पावरेणं विजयाए रायहाणीए एगमेगंसि दारंसि असीयं असीयं केउसहस्सं भवतीति मक्खायं’ तदन्तरं भौमानि वक्तव्यानि, तत्सूत्रं साक्षादुपदर्शयति— ‘तेसि णं दाराण’मित्यादि, तेषां दाराणां पुरतः सप्तदश भौमानि ग्रहस्तानि, तेषां च भौमानां भूमिभागा उल्लोकाश्च प्राग्वक्तव्याः ॥ ‘तेसि णं भोमाण’मित्यादि, तेषां च भौमानां बहुमध्यदेशभागे यानि नव-मनवमानि भौमानि तेषां बहुमध्यदेशभागेषु प्रत्येकं विजयदेवयोग्यं (सिंहासनं यथा) विजयद्वारपञ्चमभौमे किन्तु सपरिवारं सिंहासनं वक्तव्यम्, अवशेषेषु च भौमेषु प्रत्येकं सपरिवारं सिंहासनं प्रज्ञप्तं, ‘तेसि णं दाराणं उवरिमागारा सोलसविहेहिं रयणेहिं उव-सोभिता’ इत्यादि प्राग्वत् ॥

विजयाए णं रायहाणीए चउद्धिसिं पंचजोयणसताइं अबाहाए, एत्थ णं चत्तारि वणसंडा पणत्ता, तंजहा—असोगवणे सत्तवणवणे चंपगवणे चूतवणे, पुरत्थिमेणं असोगवणे दाहिणेणं सत्तवणवणे पच्चत्थिमेणं चंपगवणे उत्तरेणं चूतवणे ॥ ते णं वणसंडा साइरेगाइं दुवालस जोयणसहस्साइं आयामेणं पंच जोयणसयाइं चिक्खंभेणं पणत्ता पत्तेयं पत्तेयं पागारपरिक्खत्ता किण्हा किण्होभासा वणसंडवणथो भाणियव्वो जाव बहवे वाणमंतरा देवा य देवीओ य

इत्यादि, तानि द्वाराणि प्रत्येकं द्वाषष्टियोजनानि अर्द्धयोजनं चोर्द्धमुच्चैस्त्वेन, एकत्रिंशत् योजनानि क्रोशं च विष्कम्भतः, 'तावद्वयं चैव पवेसेणं' एतावदेव—एकत्रिंशद् योजनानि क्रोशं चेत्यर्थः प्रवेशेन, 'सेया वरकणगथूभियागा' इत्यादि द्वारवर्णनं निरवशेषं तावद्वक्तव्यं यावद्वनमालावर्णनम् ॥ 'तेसि णं दाराण'मित्यादि, तेषां द्वाराणां प्रत्येकमुभयोः पार्श्वयोरैकनैषेधिकीभावेन 'द्विधातो' द्वि-प्रकारायां नैषेधिक्यां द्वौ द्वौ 'प्रकण्ठकौ' पीठविशेषौ प्रज्ञप्तौ, ते च प्रकण्ठकाः प्रत्येकमेकत्रिंशत् योजनानि क्रोशमेकं च आयामविष्कम्भाभ्यां, पञ्चदश योजनानि अर्द्धतृतीयांश्च क्रोशान् बाहस्येन 'संववइरामया' इति सर्वात्मना ते प्रकण्ठका वञ्चरत्नमयाः 'अच्छा सण्हा' इत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत् ॥ 'तेसिं पगंठाण'मित्यादि, तेषां प्रकण्ठकानामुपरि प्रत्येकं 'प्रासादावतंसकः' प्रासादविशेषः प्रज्ञप्तः ॥ 'ते णं पासायवडंसगा' इत्यादि, ते प्रासादावतंसका एकत्रिंशत् योजनानि क्रोशं चैकमूर्द्धमुच्चैस्त्वेन, पञ्चदश योजनानि अर्द्धतृतीयांश्च क्रोशान् आयामविष्कम्भाभ्यां, तेषां च प्रासादानाम् 'अब्भुग्गयमूसियपहसियाविव' इत्यादि सामान्यतः स्वरूपवर्णनम् उल्लोकवर्णनं मध्यभूमिभागवर्णनं सिंहासनवर्णनं विजयदूष्यवर्णनं मुक्तादामोपवर्णनं च विजयद्वारवत्, शेषमपि तोरणादिकं विजयद्वारवदिमाभिर्वक्ष्य-माणाभिर्गाथाभिरनुगन्तव्यं, त एव गाथा आह—'तोरणे'त्यादि गाथात्रयं, द्वारेषु प्रत्येकमेकैकस्यां नैषेधिक्यां द्वे द्वे तोरणे वक्तव्ये, तेषां च तोरणानामुपरि प्रत्येकमष्टावष्टौ मङ्गलकानि, तेषां तोरणानामुपरि कृष्णचामरध्वजादयो ध्वजाः, तदनन्तरं तोरणानां पुरतः शालभ-ञ्जिकाः तदनन्तरं नागदन्तकास्तेषु च नागदन्तकेषु दामानि ततो ह्यसङ्घाटादयः सङ्घाटा वक्तव्याः ततो ह्यपङ्कथादयः पङ्कयस्तदन-न्तरं ह्यवीथ्यादयो वीथयस्ततो ह्यमिथुनकादीनि मिथुनानि ततः पद्मलतादयो लताः ततः 'सोत्थिया' चतुर्दिक्सौवस्तिकाः वक्त-व्यास्ततो वन्दनकलशास्तदनन्तरं भृङ्गारकास्त आदर्शकास्ततः स्थालानि ततः पात्र्यस्तदनन्तरं सुप्रतिष्ठानि ततो मनोगुलिकास्तासु

‘घातकरकाः’ घातयुक्ताः करका घातकरका जलशून्या इत्यर्थः, तदनन्तरं चित्रा रत्नकरण्डकास्ततो ह्यकण्ठा गजकण्ठाः, उपलक्षणमेतत् किंनरकिंपुरुषमहोरगगन्धर्ववृषभकण्ठकाः क्रमेण वक्तव्याः, तदनन्तरं पुष्पादिचक्रैर्यो वक्तव्यास्ततः पुष्पादिपदलकानि ततः सिंहासनानि तदनन्तरं छत्राणि ततश्चामराणि ततस्तैलादिसमुद्रका वक्तव्यास्ततो ध्वजाः, तेषां च ध्वजानामिवं चरमसूत्रम्—‘एवामेव सपुष्पावरेणं विजयाए रायहाणीए एगमेगंसि दारंसि असीयं असीयं केउसहस्सं भवतीति सक्खायं’ तदन्तरं भौमानि वक्तव्यानि, तत्सूत्रं साक्षादुपदर्शयति—‘तेसि णं दाराण’मित्यादि, तेषां दाराणां पुरतः सप्तदश भौमानि प्रज्ञप्तानि, तेषां च भौमानां भूमिभागा उल्लोकाश्च प्राग्वक्तव्याः ॥ ‘तेसि णं भोमाण’मित्यादि, तेषां च भौमानां बहुमध्यदेशभागे यानि नवमनवमानि भौमानि तेषां बहुमध्यदेशभागेषु प्रत्येकं विजयदेवयोग्यं (सिंहासनं यथा) विजयद्वारपञ्चमभौमे किन्तु सपरिवारं सिंहासनं वक्तव्यम्, अवशेषेषु च भौमेषु प्रत्येकं सपरिवारं सिंहासनं प्रज्ञप्तं, ‘तेसि णं दाराणं उवरिमागारा सोलसविहेहि रयणेहि उव-सोभिता’ इत्यादि प्राग्वत् ॥

विजयाए णं रायहाणीए चउदिसिं पंचजोयणसताइं अयाहाए, एत्थ णं चत्तारि वणसंडा पणत्ता, तंजहा—असोगवणे सत्तवणवणे चंपगवणे चूतवणे, पुरत्थिमेणं असोगवणे दाहिणेणं सत्तवणवणे पच्चत्थिमेणं चंपगवणे उत्तरेणं चूतवणे ॥ ते णं वणसंडा साहरेगाइं दुवालस जोयणसहस्साइं आयामेणं पंच जोयणसयाइं चिक्खंभेणं पणत्ता पत्तेयं पत्तेयं पागारपरिक्खत्ता किण्हा किण्होभासा वणसंडवणओ भाणियव्वो जाच बहवे वाणमंतरा देवा य देवीओ य

इत्यादि, तानि द्वाराणि प्रत्येकं द्वापष्टियोजनानि अर्द्धयोजनं चोर्द्धुमुच्चैस्त्वेन, एकत्रिंशत् योजनानि क्रोशं च विष्कम्भतः, 'तावइयं चैव पवेसेणं' एतावदेव-एकत्रिंशद् योजनानि क्रोशं चेत्यर्थः प्रवेशेन, 'सेया वरकणगभूभियागा' इत्यादि द्वारवर्णनं निरवशेषं तावद्वक्तव्यं यावद्धनमालावर्णनम् ॥ 'तेसि णं दाराणं'मित्यादि, तेषां द्वाराणां प्रत्येकमुभयोः पार्श्वयोरेकैकनैषेधिकीभावेन 'द्विधातो' द्वि-प्रकारायां नैषेधिक्यां द्वौ द्वौ 'प्रकण्ठकौ' पीठविशेषौ प्रज्ञप्तौ, ते च प्रकण्ठकाः प्रत्येकमेकत्रिंशत् योजनानि क्रोशमेकं च आयामविष्कम्भाभ्यां, पञ्चदश योजनानि अर्द्धवृतीयांश्च क्रोशान् बाह्येन 'सव्ववइरामथा' इति सर्वासना ते प्रकण्ठका वज्ररत्नमयाः 'अच्छा सण्हा' इत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत् ॥ 'तेसिं पण्ठगाणं'मित्यादि, तेषां प्रकण्ठकानामुपरि प्रत्येकं 'प्रासादावतंसकः' प्रासादविशेषः प्रज्ञप्तः ॥ 'ते णं पासायवडंसगा' इत्यादि, ते प्रासादावतंसका एकत्रिंशत् योजनानि क्रोशं चैकमूर्द्धमुच्चैस्त्वेन, पञ्चदश योजनानि अर्द्धवृतीयांश्च क्रोशान् आयामविष्कम्भाभ्यां, तेषां च प्रासादानाम् 'अब्भुगगयमूसियपहसियाविव' इत्यादि सामान्यतः स्वरूपवर्णनम् उल्लोकवर्णनं मध्यभूमिभागवर्णनं सिंहासनवर्णनं विजयदूष्यवर्णनं मुक्तादामोपवर्णनं च विजयद्वारवत्, शेषमपि तोरणादिकं विजयद्वारवदिसाभिर्वक्ष्य-माणाभिर्गाथाभिरनुगन्तव्यं, ता एव गाथा आह- 'तोरणे'त्यादि गाथात्रयं, द्वारेषु प्रत्येकमेकैकस्यां नैषेधिक्यां द्वे द्वे तोरणे वक्तव्ये, तेषां च तोरणानामुपरि प्रत्येकमष्टावष्टौ सङ्गलकानि, तेषां तोरणानामुपरि कृष्णचामरध्वजादयो ध्वजाः, तदनन्तरं तोरणानां पुरतः शालभ-ञ्जिकाः तदनन्तरं नागदन्तकास्तेषु च नागदन्तकेषु दामानि ततो ह्यसङ्घाटादयः सङ्घाटा वक्तव्याः ततो ह्यपङ्कथादयः पङ्कथस्तदन-न्तरं ह्यवीथ्यादयो वीथयस्ततो ह्यमिथुनकादीनि मिथुनानि ततः पद्मलतादयो लताः ततः 'सोत्थिया' चतुर्दिकसौवस्त्रिका वक्त-व्यास्ततो वन्दनकलशास्तदनन्तरं भृङ्गारकास्त आदर्शकास्ततः स्थालानि ततः पात्र्यस्तदनन्तरं सुप्रतिष्ठानि ततो मनोगुलिकास्तासु

सत्त य पंचाणउत्ते जोयणसत्ते किंचिविसेसाहिए परिक्खेवेणं अहल्लेणं सब्वजंबूणता-
मतेणं अच्छे जाव पडिरूवे ॥ से णं एगाए पडमवरवेइयाए एगेणं वणसंडेणं सब्वतो समंता सं-
परिक्खत्ते पडमवरवेतियाए वणणओ वणसंडवणणओ जाव विहरंति, से णं वणसंडे देसूणाइं
दो जोयणाइं चक्खवालचिक्खंभेणं ओवारियालयणसमपरिक्खेवेणं ॥ तस्स णं ओवारियालय-
णस्स चउद्धिसिं चत्तारि तिसोवाणपडिरूवगा पणत्ता, वणणओ, तेसि णं तिसोवाणपडिरूवगाणं
पुरतो पत्तेयं पत्तेयं तोरणा पणत्ता छत्तातिछत्ता ॥ तस्स णं उवारियालयणस्स उप्पिं बहुसम-
रमणिल्ले भूमिभागे पणत्ते जाव मणीहिं उवसोभिते मणिवणणओ, गंधरसफासो, तस्स णं बहु-
समरमणिल्लस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगे महं मूलपासायवडिसए पणत्ते,
से णं पासायवडिसए बावट्ठिं जोयणाइं अद्धजोयणं च उडुं उच्चत्तेणं एक्कतीसं जोयणाइं कोसं च
आयामविक्खंभेणं अब्भुग्गयमूसियप्पहसिते तहेव तस्स णं पासायवडिसगस्स अंतो बहुसमर-
मणिल्ले भूमिभागे पणत्ते जाव मणिफासे उल्लोए ॥ तस्स णं बहुसमरमणिल्लस्स भूमिभागस्स
बहुमज्झदेसभागे एत्थ णं एगा महं मणिपेढिया पत्तत्ता, सा च एगं जोयणमायामविक्खंभेणं अद्ध-
जोयणं बाहल्लेणं सब्वमणिमई अच्छा सण्हा ॥ तीसे णं मणिपेढियाए उवरिं एगे महं सीहासणे
पत्तत्ते, एवं सीहासणवणणओ सपरिवारो, तस्स णं पासायवडिसगस्स उप्पिं बहवे अट्टमंग-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २२० ॥

आसयंति सयंति चिद्वृत्ति णिसीदंति लुयदंति रमंति ललंति कीलंति मोहंति पुरापोराणां सु-
चिष्णाणं सुपरिक्कंताणं सुभाणं कम्माणं कडाणं कल्ल्याणं फलवित्तिविसेसं पच्चणुभवमाणा विह-
रंति ॥ तेसि णं वणसंडाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं पत्तेयं पासायवडंसगा पणत्ता, ते णं पा-
सायवडंसगा बावडिं जोयणाइं अद्धजोयणं च उडुं उच्चत्तेणं एक्कतीसं जोयणाइं कोसं च आया-
मविकखंभेणं अब्भुगगतमूसिया तहेव जाव अंतो बहुसमरमणिज्जा भूमिभागा पणत्ता उल्लोया
पडमभत्तिचित्ता भाणियव्वा, तेसि णं पासायवडंसगाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं पत्तेयं सीहा-
सणा पणत्ता वण्णावासो सपरिवारा, तेसि णं पासायवडंसगाणं उप्पिं बहवे अट्टमंगलगा
झया छत्तातिच्छत्ता ॥ तत्थ णं चत्तारि देवा महिड्डीया जाव पलिओवमट्टितीया परिवसंति, तं-
जहा—असोए सत्तवण्णे चंपए चूते ॥ तत्थ णं ते साणं साणं वणसंडाणं साणं साणं पासाय-
वडंसयाणं साणं साणं सामाणियाणं साणं साणं अग्गमहिसीणं साणं साणं परिसाणं साणं
साणं आयरक्खदेवाणं आहेवच्चं जाव विहरति ॥ विजयाए णं रायहाणीए अंतो बहुसमरमणिज्जे
भूमिभागे पणत्ते जाव पंचवण्णेहिं मणीहिं उवसोभिए तणसद्विहूणे जाव देवा य देवीओ य
आसयंति जाव विहरंति । तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं
एणे महं ओवरियालेणे पणत्ते बारस जोयणसयाइं आयामविकखंभेणं तिन्नि जोयणसहस्साइं

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
वनवण्डा-
धि०
उद्देशः २
सू० १३६

॥ २२० ॥

सत्ता य पंचाणउते जोयणसते किंचिविसेसाहिए परिक्खेवेणं अद्धकोसं बाहल्लेणं सब्वजंबूणता-
मतेणं अच्छे जाव पडिरूवे ॥ से णं एगाए पडमवरवेइयाए एगेणं वणसंडेणं सब्वतो समंता सं-
परिक्खित्ते पडमवरवेतियाए वण्णओ वणसंडवण्णओ जाव विहरंति, से णं वणसंडे देसूणाइं
दो जोयणाइं चक्खवालविक्खंभेणं ओवारियालयणसमपरिक्खेवेणं ॥ तस्स णं ओवारियालय-
णस्स चउद्विसिं चत्तारि तिसोवाणपडिरूवगा पण्णत्ता, वण्णओ, तेसि णं तिसोवाणपडिरूवगाणं
पुरतो पत्तेयं पत्तेयं तोरणा पण्णत्ता छत्तातिच्छत्ता ॥ तस्स णं उवारियालयणस्स उप्पिं बहुसम-
रमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते जाव मणीहिं उवसोभिते मणिवण्णओ, गंधरसफासो, तस्स णं बहु-
समरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगे महं मूलपासायवडिंसए पण्णत्ते,
से णं पासायवडिंसए बावट्ठिं जोयणाइं अद्धजोयणं च उडुं उच्चत्तेणं एक्कतीसं जोयणाइं कोसं च
आयामविक्खंभेणं अब्भुग्गयमूसियप्पहसिते तहेव तस्स णं पासायवडिंसगस्स अंतो बहुसमर-
मणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते जाव मणिफासे उल्लोए ॥ तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स
बहुमज्झदेसभागे एत्थ णं एगा महं मणिपेडिया पन्नत्ता, सा च एगं जोयणमायामविक्खंभेणं अद्ध-
जोयणं बाहल्लेणं सब्वमणिमई अच्छा सण्हा ॥ तीसे णं मणिपेडियाए उवरिं एगे महं सीहासणे
पन्नत्ते, एवं सीहासणवण्णओ सपरिवारो, तस्स णं पासायवडिंसगस्स उप्पिं बहुवे अट्टमंग-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ २२१ ॥

लगा ह्यया छत्तातिछत्ता ॥ से णं पासायवडंसए अण्णेहिं चडहिं तदद्दुच्चत्तप्पमाणमेत्तेहिं पासा-
यवडंसएहिं सब्वतो समंता संपरिक्खित्ते, ते णं पासायवडंसगा एक्कतीसं जोयणाइं कोसं च
उडुं उच्चत्तेणं अद्धसोलसजोयणाइं अद्धकोसं च आयामविव्खंभेणं अब्भुग्गत० तहेव, तेसि णं
पासायवडंसयाणं अंतो बहुसमरमणिजा भूमिभागा उल्लोया ॥ तेसि णं बहुसमरमणिजाणं भूमि-
भागणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं सीहासणं पणत्तं, वण्णओ, तेसिं परिवारभूता भद्दासणा
पणत्ता, तेसि णं अट्टमंगलगा ह्यया छत्तातिछत्ता ॥ ते णं पासायवडंसका अण्णेहिं चडहिं
चडहिं तदद्दुच्चत्तप्पमाणमेत्तेहिं पासायवडंसएहिं सब्वतो समंता संपरिक्खित्ता ॥ ते णं पासा-
यवडंसका अद्धसोलसजोयणाइं अद्धकोसं च उडुं उच्चत्तेणं देसूणाइं अट्ट जोयणाइं आयामवि-
व्खंभेणं अब्भुग्गय० तहेव, तेसि णं पासायवडंसगाणं अंतो बहुसमरमणिजा भूमिभागा उ-
ल्लोया, तेसि णं बहुसमरमणिजाणं भूमिभागणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं पत्तेयं पडमासणा प-
न्नत्ता, तेसि णं पासायाणं अट्टमंगलगा ह्यया छत्तातिछत्ता ॥ ते णं पासायवडंसगा अण्णेहिं च-
डहिं तदद्दुच्चत्तप्पमाणमेत्तेहिं पासायवडंसएहिं सब्वतो समंता संपरिक्खित्ता ॥ ते णं पासाय-
वडंसका देसूणाइं अट्ट जोयणाइं उडुं उच्चत्तेणं देसूणाइं चत्तारि जोयणाइं आयामविव्खंभेणं अ-
ब्भुग्गत० भूमिभागा उल्लोया भद्दासणाइं उवरिं मंगलगा ह्यया छत्तातिछत्ता, ते णं पासायव-

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
वनषण्डा-
धि०
उद्देशः २
सू० १३६

॥ २२१ ॥

डिसगा अण्णेहिं चडहिं तदद्दुच्चसप्पमाणमेत्तेहिं पासायवडिसएहिं सव्वतो समंता संपरि-
 विवत्ता । ते णं पासायवडिसगा देसूणाहं चत्तारि जोयणाहं उड्डं उच्चत्तेणं देसूणाहं दो जोयणाहं
 आयामविक्खंभेण अब्भुग्गयमूसियं भूमिभागा उल्लोया पंडमासणाहं उवरिं मंगलगा झया
 छत्ताहच्छत्ता ॥ (सू० १३६)

‘विजयाए णं रायहाणीए’ इत्यादि, विजयाया राजधान्याः ‘चडडिसि’मिति चतस्रो दिशः समाहताश्चतुर्दिक् तस्मिन् चतु-
 र्दिशि-चतस्रसु दिक्षु पञ्च योजनशतानि ‘अवाहाए’ इति बाधनं बाधा-आक्रमणं तस्यामबाधायां कृत्विति गम्यते, अपान्त-
 रालेषु मुक्त्विति भावः, चत्वारो वनखण्डाः प्रज्ञप्ताः, ‘तद्यथे’त्यादि, तानेव वनखण्डान् नामतो दिग्भेदतश्च दर्शयति, अशोकवृक्षप्रधानं
 यनमशोकवनम्, एवं सप्तपर्णवनं चम्पकवनं चूतवनमपि भावनीयं, ‘पुव्वेण असोगवण’मित्यादिरूपा गाथा पाठसिद्धा (अत्र तु न) ॥ ‘ते
 णं वणसंडा’ इत्यादि, ते वनखण्डाः सातिरकाणि द्वादश योजनसहस्राण्यायामेन पञ्च योजनशतानि विष्कम्भेन प्रत्येकं प्रज्ञप्ताः प्रत्येकं
 प्राकारपरिशिप्ताः, पुनः कथम्भूतास्ते वनखण्डाः ? इत्यादि पद्मवरवेदिकाबहिर्वनखण्डवत्तावदविशेषेण वक्तव्यं यावत् ‘तत्थ णं बह्वे
 वाणमंतरा देवा य देवीओ य आसयंति जाव विहरंति’ ॥ ‘तेसि णं’मित्यादि, तेषां वनखण्डानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं प्रासादाव-
 तंसकाः प्रज्ञप्ताः, ते च प्रासादावतंसका द्वाषष्टियोजनान्ध्वयोजनं चोर्द्ध्वमुच्चैस्त्वेन एकत्रिंशतं योजनानि क्रोशं च विष्कम्भेन ‘अब्भु-
 ग्गयमूसियंपहसियाविव’ इत्यादि प्रासादावतंसकानां वर्णनं निरवशेषं तावद्वक्तव्यं यावत्तत्र प्रत्येकं सिंहासनं सपरिवारं । ‘तत्थ णं’
 मित्यादि, तेषु वनखण्डेषु प्रत्येकमेकैकदेवभावेन चत्वारो देवा महर्द्धिका यावत् ‘महज्जुइया महावला महायसा महासोक्खा महाणु-

भावा' इतिपरिग्रहः पल्योपमस्थितिकाः परिवसन्ति, तद्यथा—'असोए' इत्यादि, अशोकवनेऽशोकः सप्तपर्णवने सप्तपर्णः चम्पकवने चम्पकः चूतवने चूतः ॥ 'तेसि ण'मि(तत्थ णं ते इ) त्यादि, ते अशोकादयो देवास्तस्य वनखण्डस्य स्वस्य प्रासादावतंसकस्य, सूत्रे बहुवचनं प्राकृतत्वात्, प्राकृते हि वचनव्यत्ययो भवतीति, स्वेषां स्वेषां सामानिकसहस्राणां स्वासां स्वासामग्रमहिषीणां सपरिवाराणां स्वासां स्वासां पर्वदां स्वेषां स्वेषामनीकानां (अनीकाधिपतीनां) स्वेषां स्वेषामात्सरक्षकणाम् 'आहेवच्चं पोरेवच्च'मित्यादि प्राग्वत् ॥ 'विजयाए ण'-मित्यादि, विजयाया राजधान्या अन्तर्बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः, तस्य 'से जहानामए आलिंगपुक्खरेइ वा' इत्यादि वर्णनं प्राग्वत् निरवशेषं तावद्वक्तव्यं यावन्मणीनां स्पर्शः, तस्य च बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे, अत्र महद् एकमुपकारिका-लयनं प्रज्ञप्तं, राजधानीस्वामिसत्कप्रासादावतंसकादीन् उपकरोति—उपष्टभ्रातीत्युपकारिका—राजधानीस्वामिसत्कप्रासादावतंसकादीनां पीठिका, अन्यत्र त्वियमुपकार्योपकारकेति प्रसिद्धा, उक्तञ्च—'गृहस्थानं स्मृतं राज्ञामुपकार्योपकारका' इति, उपकारिकालयनमिव उपकारिकालयनं तद् द्वादश योजनशतानि 'आयामविष्कम्भेन' आयामविष्कम्भाभ्यां, त्रीणि योजनसहस्राणि सप्त योजनशतानि पञ्चनवतानि—पञ्चनवत्याधिकानि किञ्चिद्विशेषाधिकानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तानि, परिक्षेपपरिमाणं चेदं प्रागुक्तकरणवशात्स्वस्मानेतव्यम्, अर्द्धकोशं—धनुःसहस्रपरिमाणं बाहल्येन 'सव्वजंबूणयामए' इति सर्वालना जाम्बूनदमयम्, 'अच्छे' इत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत् ॥ 'से ण'मित्यादि, 'तद्' उपकारिकालयनम् एकया पद्मवरवेदिकया तत्पृष्ठभाविन्या एकेन च वनषण्डेन 'सर्वतः' सर्वासु दिक्षु 'समन्ततः' सामस्येन संपरिक्षितं, पद्मवरवेदिकावर्णको वनषण्डवर्णकः प्राग्वन्निरवशेषो वक्तव्यो यावत् 'तत्थ बह्वे वाणमंतरा देवा य देवीवो य आसयंति सयंति जाव विहरंति' इति ॥ 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य उपकारिकालयनस्य 'चउदिसिं'ति चतुर्दिशि चतसृषु

दिशु एकैकस्यां दिशि एकैकभावेन चत्वारि त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि-प्रतिविशिष्टरूपाणि त्रिसोपानानि प्रज्ञप्तानि, त्रिसोपानवर्णकः
 पूर्ववद्वक्तव्यः, तेषां च त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां पुरतः प्रत्येकं प्रत्येकं तोरणं प्रज्ञप्तं, तेषां च तोरणानां वर्णनं प्राग्वद्वक्तव्यम् ॥ 'तस्स
 ण'मित्यादि, 'तस्य' उपकारिकालयनस्य उपरि बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः, 'से जहानामए' इत्यादि भूमिभागवर्णनं प्राग्व-
 तावद्वाच्यं शत्रन्मणीनां स्पर्शः, तस्य च बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागेऽत्र महानेको मूलप्रासादावतंसकः प्रज्ञप्तः,
 स च द्वापष्टिर्योजनानि अर्द्धं च योजनमूर्द्धमुच्चैस्त्वेन, एकत्रिंशतं योजनानि क्रोशं चायामविष्कम्भाभ्याम्, 'अब्भुगगयमूसियपहसिया-
 विवे'त्यादि, तस्य वर्णनं मध्येभूमिभागवर्णनं सिंहासनवर्णनं शेषाणि च भद्रासनानि तत्परिवारभूतानि विजयद्वारबहिःस्थितप्रासाद-
 वद्भावनीयानि ॥ 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य मूलप्रासादावतंसकस्य बहुमध्यदेशभागेऽत्र महती एका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, सा चैकं
 योजनमायामविष्कम्भाभ्यामर्द्धयोजनं बाहल्येन 'सव्वमणिसयी' इति सर्वात्मना मणिमयी 'अच्छा सण्हा' इत्यादि विशेषणकदम्बकं
 प्राग्वत् ॥ 'तीसे ण'मित्यादि, तस्या मणिपीठिकाया उपरि अत्र महदेकं सिंहासनं प्रज्ञप्तं, तस्य च सिंहासनस्य परिवारभूतानि
 शेषाणि भद्रासनानि प्राग्वद्वक्तव्यानि ॥ 'से ण'मित्यादि, स च मूलप्रासादावतंसकोऽन्यैश्चतुर्भिर्मूलप्रासादावतंसकैस्तदूर्ध्वोच्चत्वप्रमाण-
 मात्रैः-मूलप्रासादावतंसकादूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणैः सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्तः, तदूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणमेव दर्शयति-एकत्रिंशतं योजनानि क्रोशं चैक-
 मूर्द्धमुच्चैस्त्वेन, पञ्चदश योजनानि अर्द्धतृतीयांश्च क्रोशान् आयामविष्कम्भाभ्यां, तेषामपि 'अब्भुगगयमूसियपहसियाविवे'त्यादि स्वरू-
 पवर्णनं मध्येभूमिभागवर्णनमुल्लोकवर्णनं च प्राग्वत् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां प्रासादावतंसकानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं प्रत्येकं
 सिंहासनं प्रज्ञप्तं, तेषां च सिंहासनानां वर्णनं प्राग्वत्, नवरमत्र सिंहासनानां शेषाणि परिवारभूतानि न वक्तव्यानि ॥ 'ते णं पासा-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २२३ ॥

यवडंसया' इत्यादि, ते प्रासादावतंसका अन्यैश्चतुर्भिः प्रासादावतंसकैस्तदूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणमात्रैः—मूलप्रासादावतंसकपरिवारभूतप्रासादाव-
तंसकादूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणमात्रैर्मूलप्रासादापेक्षया चतुर्भागात्रप्रमाणैरित्यर्थः सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्ताः, तदूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणमेव दर्शयति
—'ते ण'मित्यादि, ते प्रासादावतंसकाः पञ्चदश योजनानि अर्द्धतृतीयांश्च क्रोशान् ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन देशोनानि अष्टौ योजनानि आया-
मविष्कम्भाभ्यां, सूत्रे च 'आयामविक्खवंभेण'ति एकवचनं समाहारविवक्षणात्, एवमन्यत्रापि भावनीयम्, एतेषामपि 'अब्भुगयमू-
सिये'त्यादि स्वरूपवर्णनं मध्येभूमिभागवर्णनमुल्लोकवर्णनं सिंहासनवर्णनं च प्रागवत् केवलमत्रापि सिंहासनमपरिवारं वक्तव्यम् ॥
'ते ण'मित्यादि, तेऽपि प्रासादावतंसका अन्यैश्चतुर्भिः प्रासादावतंसकैस्तदूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणमात्रैः—अनन्तरोक्तप्रासादावतंसकादूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणै-
र्मूलप्रासादापेक्षयाऽष्टभागमात्रप्रमाणैरित्यर्थः सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्ताः, तदेव तदूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणमात्रमुपदर्शयति—'ते ण'मित्यादि,
ते प्रासादावतंसका देशोनानि अष्टौ योजनानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन देशोनानि चत्वारि योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां तेषामपि 'अब्भुगयमू-
सियपहसियाविवे'त्यादि स्वरूपादिवर्णनमनन्तरप्रासादावतंसकवत् ॥ (एतयोः सूत्रयोर्मूलपाठो न दृश्यते) 'ते ण'मित्यादि, तेऽपि च प्रासा-
दावतंसका अन्यैश्चतुर्भिः प्रासादावतंसकैस्तदूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणमात्रैर्मूलप्रासादावतंसकादूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणमात्रैर्मूलप्रासादावतंसकापेक्षया
षोडशभागप्रमाणमात्रैरित्यर्थः सर्वतः समन्ततः संपरिक्षिप्ताः, तदूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणमेव दर्शयति—'ते ण'मित्यादि, ते प्रासादावतंसका
देशोनानि चत्वारि योजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन देशोने द्वे योजने आयामविष्कम्भाभ्यां, तेषामपि स्वरूपवर्णनं मध्येभूमिभागवर्णनमुल्लोक-
वर्णनं सिंहासनवर्णनं च परिवारवर्जितं प्रागवत्, तदेवं चतस्रः प्रासादावतंसकपरिपाट्यो भवन्ति, क्वचित्तित्र एव दृश्यन्ते न
चतुर्थी ॥

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
समावर्णनं
उद्देशः २
सू० १३६

॥ २२३ ॥

तस्स णं मूलपासायचडैसगस्स उत्तरपुरत्थिमे णं एत्थ णं विजयस्स देवस्स सभा सुधम्मा
 पणत्ता अद्धत्तेरसजोयणाइं आयामेणं छ सक्कोसाइं जोयणाइं विक्खंभेणं णव जोयणाइं उट्ठं उच्च-
 तेणं, अणेगखंभसतसंनिविट्ठा अब्भुग्गयसुकथवइरवेदिया तोरणवररतियसालभंजिया सुसि-
 लिट्ठविसिट्ठसंठियपसत्थवेरुलियविमलखंभा णाणामणिकणगरयणखइयउज्जलबहुसमसुवि-
 भत्तचित्त(णिचिय)रमणिज्जकुट्टिमतला ईहाभियउसभतुरगणरमगरविहगवालगकिण्णररुरुसर-
 भचमरकुंजरवणलयपउमलयभत्तिचित्ता थंभुग्गयवइरवेइयापरिगयाभिरामा विज्जाहरजमलजु-
 यलजंतजुत्ताविव अच्चिसहसमालणीया रुवगसहस्सकलिया भिसमाणी भिभिंसमाणी
 चक्रबुलोयणलेसा सुहफासा सस्सिरीयरूवा कंचणमणिरयणथूभियागा नाणाविहपंचवण-
 थंदापडागपडिमंडितगसिहरा धवला मिरीइकवचं विणिम्भुयंती लाउल्लोइयमहिया गोसीसस-
 रसरत्ताचंदणदइरदिन्नपंचंगुलितला उवचियचंदणकलसा चंदणघडसुकयतोरणपडिदुवारदेस-
 भागा आसत्तोसत्ताविलवट्टवघारियमल्लदामकलावा पंचवणणसरससुराभिसुक्कपुण्फुंजोवयार-
 कलिता कालागुरुपवरकुंडुरुक्कतुरुक्कधूवमघमंघेतंगंधुशुयाभिरामा सुगंधवरगंधिया गंधवट्टिभूया
 अच्छरणसंघसंविक्किन्ना दिव्वतुडियमधुरसइसंपणाइया सुरम्मा सब्बरयणामती अच्छा जाव
 पडिस्वा ॥ तीसे णं सोहम्माए सभाए तिदिसिं तओ दारा पणत्ता ॥ ते णं दारा पत्तेयं पत्तेयं

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २२४ ॥

दो दो जोयणाइं उहुं उचत्तेणं एगं जोयणं विक्खंभेणं तावहयं चैव पवेसेणं सेयां वरकणगथू-
भियागा जाव वणमालादारवन्नओ ॥ तेसि णं दाराणं पुरओ सुहमंडवा पणत्ता, ते णं सुहमंडवा
अद्धतेरसजोयणाइं आयामेणं छजोयणाइं सक्कोसाइं विक्खंभेणं साइरेगाइं दो जोयणाइं उहुं
उचत्तेणं सुहमंडवा अणेगखंभसयसंनिविट्ठा जाव उल्लोया भूमिभागवणणओ ॥ तेसि णं सुहमं-
डवाणं उवरिं पत्तेयं पत्तेयं अट्टु मंगला पणत्ता सोत्थिय जाव मच्छ० ॥ तेसि णं सुहमंडवाणं
पुरओ पत्तेयं पत्तेयं पेच्छाघरमंडवा पणत्ता, ते णं पेच्छाघरमंडवा अद्धतेरसजोयणाइं आयामेणं
जाव दो जोयणाइं उहुं उचत्तेणं जाव मणिफासो ॥ तेसि णं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं पत्तेयं वइराभय-
अक्खाडगा पणत्ता, तेसि णं वइराभयाणं अक्खाडगाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं २ मणिपीढिया
पणत्ता, ताओ णं मणिपीढियाओ जोयणमेणं आयासविक्खंभेणं अद्धजोयणं बाहल्लेणं सब्वस-
णिमईओ अच्छाओ जाव पडिरूवाओ ॥ तासि णं मणिपीढियाणं उप्पि पत्तेयं पत्तेयं सीहासणा
पणत्ता, सीहासणवणणओ जाव दामा परिवारो । तेसि णं पेच्छाघरमंडवाणं उप्पि अट्टुमंगलगा
झया छत्तात्तित्ता ॥ तेसि णं पेच्छाघरमंडवाणं पुरतो त्तिदिसिं तओ मणिपेढियाओ पं० ताओ णं
मणिपेढियाओ दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं जोयणं बाहल्लेणं सब्वमणिमतीओ अच्छाओ जाव
पडिरूवाओ ॥ तासि णं मणिपेढियाणं उप्पि पत्तेयं पत्तेयं चैइयथूभा पणत्ता, ते णं चैइयथूभा

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
सभावर्णनं
उद्देशः २
सू० १३७

॥ २२४ ॥

दो जोयणाइं आयामचिक्खंभेणं सातिरेगाइं दो जोयणाइं उहुं उच्चत्तेणं सेया संखंक्कुंददगरयाम-
 यमहित्तेणपुंसपिणकासा सन्वरयणामया अच्छा जाव पडिख्वा ॥ तेसि णं चेइयथूभाणं
 उप्पिं अट्टट मंगलगा बहुकिण्हचामरद्धया पणत्ता छत्तातिच्छत्ता ॥ तेसि णं चेतियथूभाणं
 चउदिसिं पत्तेयं पत्तेयं चत्तारि मणिपेढियाओ प०, ताओ णं मणिपेढियाओ जोयणं आयाम-
 चिक्खंभेणं अद्धजोयणं बाहल्लेणं सन्वमणिमईओ ॥ तासि णं मणिपीढियाणं उप्पिं पत्तेयं
 पत्तेयं चत्तारि जिणपडिमाओ जिणुस्सेहपमाणमेत्ताओ पलियं कणिसण्णाओ थूमाभिमुहीओ
 सन्निचिद्धाओ चिद्धंति, तंजहा—उसभा वद्धमाणा चंदाणणा वारिसेणा ॥ तेसि णं चेतियथू-
 भाणं पुरतो तिदिसिं पत्तेयं पत्तेयं मणिपेढियाओ पन्नत्ताओ, ताओ णं मणिपेढियाओ दो दो
 जोयणाइं आयामचिक्खंभेणं जोयणं बाहल्लेणं सन्वमणिमईओ अच्छाओ लण्हाओ सण्हाओ
 घट्टाओ मट्टाओ णिप्पंकाओ णीरयाओ जाव पडिख्वाओ । तासि णं मणिपेढियाणं उप्पिं पत्तेयं
 पत्तेयं चेइयरुक्खा पणत्ता, ते णं चेतियरुक्खा अट्टजोयणाइं उहुं उच्चत्तेणं अद्धजोयणं उब्बेहेणं
 दो जोयणाइं खंधी अद्धजोयणं चिक्खंभेणं छजोयणाइं विडिमा बहुमज्झदेसभाए अट्टजोयणाइं
 आयामचिक्खंभेणं साइरेगाइं अट्टजोयणाइं सन्वग्गेणं पणत्ताइं । तेसि णं चेइयरुक्खाणं अय-
 मेतारूवे वण्णावासे पणत्ते, तंजहा—वइरामया मूला रययसुपत्तिट्ठिता विडिमा रिट्टामयविपुल-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ २२५ ॥

कंद्वेरुलियरुतिलखंधा सुजातरूपदमगविसालसाली नाणामणिरयणविविधसाहस्रसाहवेरुलि-
यपत्तवणिज्जपत्तवेंटा जंबूणयरत्तमउयसुकुमालपवालपल्लवसोभंतवरंकुरगगसिहरा विचिच्चम-
णिरयणसुरभिक्षुसुमफलभरणभियसाला सच्छाया सप्पभा समिरीया सउज्जोया अमथरस-
समरसफला अधियं णयणमणणिवुतिकरा पासातीया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा ॥ ते
णं चेइयरुक्खा अन्नोहिं बहूहिं तिलयलवयच्छत्तोवगसिरीससत्तवन्नद्वहिवन्नलोद्धवचंदणनीवकु-
डयकयंबपणसतालतमालपियालपियंगुपारावयरारयरुक्खनंदिरुक्खेहिं सब्वओ समंता संपरि-
क्खित्ता ॥ ते णं तिलया जाव नंदिरुक्खा मूलवंतो कन्दमंतो जाव सुरम्मा ॥ ते णं तिलया
जाव नंदिरुक्खा अन्नोहिं बहूहिं पडमलयाहिं जाव सामलयाहिं सब्वतो समंता संपरिक्खित्ता,
ताओ णं पडमलयाओ जाव सामलयाओ निच्चं कुसुमियाओ जाव पडिरूवाओ ॥ तेसि णं चे-
तियरुक्खाणं उप्पिं बहवे अट्टमंगलगा झया छत्तातिच्छत्ता ॥ तेसि णं चेइयरुक्खाणं पुरतो
तिदिंसिं तओ मणिपेढियाओ पणत्ताओ, ताओ णं मणिपेढियाओ जोयणं आयामविवक्खंभेणं
अद्धजोयणं बाहल्लेणं सब्वमणिमतीओ अच्छा जाव पडिरूवाओ ॥ तासि णं मणिपेढियाणं
उप्पिं पत्तेयं पत्तेयं माहिंदझया अद्धट्टमाइं जोयणाइं उट्टं उच्चत्तेणं अद्धकोसं उब्बेहेणं अद्धकोसं
विवक्खंभेणं बइरामयवट्टलइंसंठियसुसिलिइपरिघट्टमट्टसुपतिट्ठिता बिसिद्धा अणेगवरपंचव-

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
सभावर्णनं
उद्देशः २
सू० १३७

॥ २२५ ॥

णकुडभीसहसपरिमंडियाभिरामा वाञ्छुयविजयवेजयंतीपडागा छत्तातिछत्तकलिया लुंगा
 गगणतलमभिलंघमाणसिहरा पासादीया जाव पडिख्वा ॥ तेसि णं महिं द्दञ्जयाणं उट्पिं अट्ट-
 ट्ठमंगलगा झया छत्तातिछत्ता ॥ तेसि णं महिं द्दञ्जयाणं पुरतो तिदिसिं तओ गंदाओ पुक्ख-
 रिणीओ पं० ताओ णं पुक्खरिणीओ अट्टतेरसजोयणाइं आयामेणं सक्कोसाइं छ जोयणाइं
 विक्खंभेणं दसजोयणाइं उव्वेहेणं अच्छाओ सण्हाओ पुक्खरिणीवण्णओ पत्तेयं पत्तेयं पडमवर-
 वेहयापरिक्खत्ताओ पत्तेयं वणसंडपरिक्खत्ताओ वण्णओ जाव पडिख्वाओ ॥ तेसि णं
 पुक्खरिणीणं पत्तेयं २ तिदिसिं तिसोवाणपडिख्वागा पं०, तेसि णं तिसोवाणपडिख्वागाणं वण्ण-
 ओ, तोरणा भाणियव्वा, जाव छत्तातिच्छत्ता सभाए णं सुहम्माए छ मणोगुलिसाहस्सीओ प-
 णत्ताओ, तंजहा—पुरत्थिमे णं दो साहस्सीओ पच्चत्थिमेणं दो साहस्सीओ दाहिणेणं एगसा-
 हस्सी उत्तरेणं एगा साहस्सी, तासु णं मणोगुलियासु बहवे सुवण्णरूपामया फलगा पणत्ता,
 तेसु णं सुवण्णरूपामएसु फलगेसु बहवे बहरामया णागंदंतगा पणत्ता, तेसु णं बहरामएसु
 नागंदंतएसु बहवे किण्हसुत्तवट्टवघारितमल्लदामकलावा जाव सुक्खिलवट्टवघारितमल्लदामक-
 लावा, ते णं दामा तवणिज्जलंबूसगा जाव चिद्धंति ॥ सभाए णं सुहम्माए छगोमाणसीसाहस्सी-
 ओ पणत्ताओ तंजहा—पुरत्थिमेणं दो साहस्सीओ, एवं पच्चत्थिमेणवि दाहिणेणं सहस्सं एवं

उत्तरेणचि, तासु णं गोमाणसीसु बहवे सुवण्णरूपमया फलगा पं० जाव तेसु णं वहरामएसु नागदंतएसु बहवे रयतामया सिक्कता पणत्ता, तेसु णं रयतामएसु सिक्कएसु बहवे वेरुल्लियामईओ धूवघडिताओ पणत्ताओ, ताओ णं धूवघडियाओ कालागुरुपवरकुंडुरुक्कतुरुक्क जाव घाणमणणिवुइकरेणं गंधेणं सब्वतो संभंता आपूरेमाणीओ चिद्धंति । सभाए णं सुधम्मएसु अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पणत्ते जाव मणीणं फासो उल्लोया पडमलयभत्तिचित्ता जाव सब्वतवणिज्जमएसु अच्चे जाव पडिरूवे ॥ (सू० १३७)

‘तस्स ण’मित्यादि, तस्य मूलप्रासादावतंसकस्य ‘उत्तरपूर्वस्याम्’ ईशानकोण इत्यर्थः, ‘अत्र’ एतस्मिन् भागे विजयस्य देवस्य योग्या सभा सुधर्मा नाम विशिष्टच्छन्दकोपेता साऽर्द्धत्रयोदशयोजनान्यायामेन षट् सक्रोशानि योजनानि विष्कम्भेन नव योजनानि ऊर्द्धमुच्चैस्त्वेन ‘अणो’त्यादि अनेकेषु सत्संशतेषु सन्निविष्टा अनेकस्तंभशतसन्निविष्टा ‘अब्भुगगयसुकयवरवेइया तोरणवरइयसालभंजिया सुसिलिद्धविसिद्धलट्टसंठियपसत्थवेरुल्लियविमलखंभा’ अभ्युद्गता—अतिरमणीयतया द्रष्टृणां प्रत्यभिमुखमुत्—प्राबल्येन स्थिता सुकृतेव सुकृता निपुणशिल्पिरचितेवेति भावः, अभ्युद्गता चासौ सुकृता च अभ्युद्गतसुकृता वज्रवेदिका—द्वारमुण्डकोपरि वज्ररत्नमयी वेदिका तोरणं चाभ्युद्गतसुकृतं यत्र सा तथा, तथा वराभिः—प्रधानाभिः रचिताभिः—विरचिताभिः रतिदाभिर्वा सालभञ्जिकाभिः सुस्फिष्टा—संबद्धा विशिष्टं—प्रधानं लष्टं—मनोज्ञं संस्थितं—संस्थानं येषां ते विशिष्टलट्टसंस्थिताः प्रशस्ताः—प्रशंसास्पदीभूता वैडूर्यस्तम्भाः—वैडूर्यरत्नमयाः स्तम्भा यस्यां सा वररचितशालभञ्जिकासुस्फिष्टविशिष्टलट्टसंस्थितप्रशस्तवैडूर्यस्तम्भा, ततः पूर्वपदेन कर्मधारयः, तथा नानामणिकन-

करत्रानि खचितानि यत्र स नानामणिकनकरत्नखचितः, निष्ठान्तस्य परनिपातो भार्योदिदर्शनात्, नानामणिकनकरत्नखचितः उ-
 ज्वलो-निर्मलो बहुसमः-अत्यन्तसमः सुविभक्तो निचितो-निविडो रमणीयश्च भूमिभागे यस्यां सा नानामणिकनकरत्नखचितोज्ज्व-
 लबहुसमसुविभक्त (निचित्ररमणीय) भूमिभागा 'ईहामिगउसहतुरगनरमगरविहगवालगकिन्नररुसरभचमरकुञ्जरवणलयपडमलयभत्ति-
 चित्ता' इति तथा स्तम्भोद्गतया-स्तम्भोपरिवर्तिन्या वज्रवेदिकया-वज्ररत्नमय्या वेदिकया परिगता सती याऽभिरामा स्तम्भोद्गत-
 वज्रवेदिकापरिगताभिरामा 'विज्जाहरजमलजुगलजंतजुत्ताविव अचिसहस्समालणीया रूवगसहस्सकलिया भिसमाणा भिभिभसमाणा
 चक्रबुद्धेयणलेसा सुहफासा सस्सिरीयरूवा' इति प्राग्वत् 'कंचणमणिरयणथूभियागा' इति काञ्चनमणिरत्नानां स्तूपिका-शिखरं यस्याः
 सा काञ्चनमणिरत्नस्तूपिकाका 'नाणाविहंपंचवणवंधटापडागपरिमंडियग्गसिहरा' नानाविधाभिः-नानाप्रकाराभिः पञ्चवर्णाभिर्घण्टाभिः
 पताकाभिश्च परि-सामस्येन मण्डितमग्रशिखरं यस्याः सा नानाविधपञ्चवर्णघण्टापताकापरिमण्डिताप्रशिखरा 'धवला' श्वेता मरी-
 चिकचवं-किरणजालपरिक्षेपं विनिर्मुञ्चन्ती 'लाउल्लोइयमहिया' इति लाइयं नाम यद् भूमेर्गोमयादिना उपलेपनम् उल्लोइयं-कु-
 ड्यानां मालस्य च सेटिकादिभिः संस्पृष्टीकरणं लाउल्लोइयं ताभ्यामिव महिता-पूजिता लाउल्लोइयमहिता, तथा गोशीर्षेण-गोशीर्ष-
 नामचन्दनेन सरसरत्तचन्दनेन दर्दरेण-त्रहलेन चपेटाकारेण वा दत्ताः पञ्चाङ्गुलयस्तला-हस्तका यत्र सा गोशीर्षकसरसरत्तचन्दनद-
 र्दरदत्तपञ्चाङ्गुलितला, तथा उपचिता-निवेशिता वन्दनकलशा-मङ्गलकलशा यस्यां सा उपचितवन्दनकलशा 'चंदणघडसुकयतो-
 रणपडिदुवारदेसभागा' इति चन्दनघटैः-चन्दनकलशैः सुकृतानि-सुपु कृतानि शोभनानीति तात्पर्यार्थः यानि तोरणानि तानि
 चन्दनघटसुकृतानि तोरणानि प्रतिद्वारदेशभागे यस्यां सा चन्दनघटसुकृततोरणप्रतिद्वारदेशभागा, तथा 'आसत्तोसत्तवट्टवग्घारिय-

सुधर्मासमाया अपि द्रष्टव्यम् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां सुखमण्डपानां पुरतः प्रत्येकं २ प्रेक्षागृहमण्डपः प्रज्ञप्तः, तेऽपि च प्रेक्षागृह-
 मण्डपा अर्द्धत्रयोदश योजनान्यायामेन, सक्रोशानि विष्कम्भेन, सातिरेके द्वे योजने ऊर्ध्वसुचैस्त्वेन, प्रेक्षागृहमण्डपानां
 च भूमिभागावर्णनं पूर्ववत्तावद्वाच्यं यावन्मणीनां स्पर्शः ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां च बहुसमरमणीयानां भूमिभागानां बहुमध्यदेशभागे
 प्रत्येकं प्रत्येकं वज्रमयः 'अक्षपाटकः' चतुरस्राकारः प्रज्ञप्तः, तेषां चाक्षपाटकानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः,
 ताश्च मणिपीठिका योजनमेकमायामविष्कम्भाम्यार्द्धयोजनं बाह्येन 'सव्वमणिमईओ' इति सर्वासना मणिमय्यः 'अच्छा' इत्यादि
 विशेषणकदम्बकं प्राग्वत् ॥ 'तासि ण'मित्यादि, तासां मणिपीठिकानामुपरि प्रत्येकं प्रत्येकं सिंहासनं प्रज्ञप्तं, तेषां च सिंहासनानां
 वर्णनं परिवारश्च प्राग्वद्वाच्यः, तेषां च प्रेक्षागृहमण्डपानामुपरि अष्टावष्टौ स्वस्तिकादीनि मङ्गलकानि प्रज्ञप्तानि, कृष्णचामरध्वजादि
 च प्राग्वद्वाच्यम् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां प्रेक्षागृहमण्डपानां पुरतः प्रत्येकं मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः, ताश्च मणिपीठिकाः प्र-
 त्येकं द्वे द्वे योजने आयामविष्कम्भाभ्यां योजनमेकं बाह्येन सर्वासना मणिमय्यः अच्छा इत्यादि प्राग्वत् ॥ 'तासि ण'मित्यादि,
 तासां मणिपीठिकानामुपरि प्रत्येकं प्रत्येकं चैत्यस्तूपाः प्रज्ञप्ताः, ते च चैत्यस्तूपाः सातिरेके द्वे योजने ऊर्ध्वसुचैस्त्वेन द्वे योजने आया-
 मविष्कम्भाभ्यां शङ्खाङ्कुन्दकरजोऽमृतमथितफेनपुञ्जसंनिकाशाः सर्वासना रत्नमया अच्छाः श्लक्ष्णा इत्यादि प्राग्वत् ॥ 'तेसि ण'-
 मित्यादि, तेषां चैत्यस्तूपानामुपरि अष्टावष्टौ मङ्गलकानि बहवः कृष्णचामरध्वजा इत्यादि प्राग्वत् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां चैत्य-
 स्तूपानां प्रत्येकं प्रत्येकं 'चतुर्दिशि' चतसृषु दिक्षु एकैकस्यां दिशि एकैकमणिपीठिकाभावेन चतस्रो मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः, ताश्च
 मणिपीठिका योजनमायामविष्कम्भाम्यार्द्ध योजनं बाह्येन सर्वासना मणिमय्यः अच्छा इत्यादि प्राग्वत् ॥ 'तासि ण'मित्यादि,

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २२८ ॥

तासां मणिपीठिकानामुपरि एकैकस्या मणिपीठिकाया उपरि एकैकप्रतिमाभावेन चतस्रो जिनप्रतिमा जिनोत्सेधः—उत्कर्षतः पञ्च धनुः-
शतानि जघन्यतः सप्त हस्ताः, इह तु पञ्च धनुःशतानि संभाव्यन्ते, 'पलियंकनिसन्नाओ' इति पर्यङ्कासननिषण्णाः स्तूपाभिमुख्य-
स्तिष्ठन्ति, तद्यथा—ऋषभा वर्द्धमाना चन्द्रानना वारिपेणा ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां चैत्यस्तूपानां पुरतः प्रत्येकं प्रत्येकं मणिपीठिकाः
प्रज्ञप्ताः, ताश्च मणिपीठिका द्वे द्वे योजने आयामविष्कम्भाभ्यां योजनमेकं बाह्येन सर्वालना मणिसय्यः अच्छा इत्यादि प्राग्वत् ।
तासां च मणिपीठिकानामुपरि प्रत्येकं प्रत्येकं चैत्यवृक्षा अष्टौ योजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन अर्द्धयोजनमुत्सेधेन उण्डत्वेन
द्वे योजने उच्चैस्त्वेन स्कन्धः स एवार्द्धं योजनं विष्कम्भेन यावद्बहुमध्यदेशभगे ऊर्ध्वं विनिर्गता शाखा सा विडिमा सा षड् योजनान्यूर्ध्व-
मुच्चैस्त्वेन, साऽपि चार्द्धं योजनं विष्कम्भेन, सर्वाग्नेण सातिरेकाण्यष्टौ योजनानि प्रज्ञप्तः । तेषां च चैत्यवृक्षाणामयमेतद्रूपो वर्णावासः
प्रज्ञप्तः, तद्यथा—'वइरामया मूला रययसुपइड्डिया विडिमा' वज्राणि—वज्ररत्नमयानि मूलानि येषां ते वज्रमूलाः, तथा रजता-
रजतमयी सुप्रतिष्ठिता विडिमा—बहुमध्यदेशभगे ऊर्ध्वविनिर्गता शाखा येषां ते रजतसुप्रतिष्ठितविडिमा, ततः पूर्वपदेन कर्मधारयस-
मासः, 'रिडमयकंदवेरुलियरुचिरखंधी' रिष्टमयो—रिष्टरत्नमयः कन्दो येषां ते रिष्टरत्नमयकन्दाः, तथा वैडूर्यो—वैडूर्यरत्नमयो रुचिरः
स्कन्धो येषां ते तथा, ततः पूर्वपदेन कर्मधारयसमासः, 'सुजायवरजायरुवपढमगविसालसाला' सुजातं—मूलद्रव्यशुद्धं वरं—प्रधानं
यजातरूपं तदालका प्रथमका—मूलभूता विशाला शाला—शाखा येषां ते सुजातवरजातरूपप्रथमकविशालशालाः 'नानामणिरयणवि-
हसाहप्पसाहवेरुलियपत्तवणिज्जपत्तवेटा' नानामणिरत्नानां नानामणिरत्नासिका विविधाः शाखाः प्रशाखाश्च येषां ते तथा, वैडूर्योणि-
वैडूर्यमयानि पत्राणि येषां ते तथा, तथा तपनीयानि—तपनीयमयानि पत्रघृन्तानि येषां ते तथा, ततः पूर्ववत्पदद्वयपदद्वयमीलनेन कर्म-

॥ २२८ ॥

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
सभावर्णनं
उद्देशः २
सू० १३७

धारयः; जाम्बूनदा—जाम्बूनदनामकुवर्णविशेषमया रक्ता—रक्तवर्णी मृदवो—मनोज्ञाः सुकुमाराः—सुकुमारस्पर्शा ये प्रवाला—ईपदुन्मी-
 लितपत्रभावाः पल्लवाः—संजातपरिपूर्णप्रथमपत्रभावरूपा वराङ्कुराः—प्रथममुद्गिद्यमाना अङ्कुरास्तान् धरन्तीति जाम्बूनदरक्तमृदुसुकुमार-
 प्रवालपल्लवाङ्कुरधराः; कचित्पाठः 'जंबूणयरत्तमउयसुकुमालकोमलपालपल्लवङ्कुरगसिहरा' तत्र जाम्बूनदानि रक्तानि मृदूनि—अक-
 ठिनानि सुकुमाराणि—अकर्कशस्पर्शानि कोमलानि—मनोज्ञानि प्रवालपल्लवाङ्कुराः—यथोदितस्वरूपा अम्रशिखराणि च येषां ते तथा,
 'विचित्तमणिरयणसुरभिकुसुमफलभरेण नमियसाला' विचित्रमणिरत्नानि—विचित्रमणिरत्नमयानि यानि सुरभीणि कुसुमानि
 फलानि च तेषां भरेण नमिता—नामं प्राहिताः शालाः—शाखा येषां ते तथा, सती—शोभना छाया येषां ते सच्छायाः; तथा सती—
 शोभना प्रभा—कान्तिर्येषां ते सत्प्रभाः; सह उद्द्योतेन वर्तन्ते मणिरत्नानामुद्द्योतभावात् सोद्द्योताः; अधिकं—अतिशयेन नयनम-
 नोनिर्धृतिकराः; अमृतरससमरसानि फलानि येषां ते अमृतरससमफलाः 'पासाईया' इत्यादि विशेषणचतुष्टयं प्राग्वत् ॥ 'ते णं चेइ-
 यरुक्खा' इत्यादि, ते चैत्यवृक्षा अन्यैर्वहुभिस्तिलकलवङ्गछत्रोपगशिरीपसप्तपर्णदधिपर्णलोध्रधवचन्दनीपकुटजकदम्बपनसतालतमा-
 लप्रियालप्रियङ्गुपारापतराजवृक्षनन्दिवृक्षैः सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्ताः ॥ 'ते णं तिलगा' इत्यादि, ते तिलका यावन्नन्दिवृक्षा मूल-
 वन्तः कन्दवन्त इत्यादि वृक्षवर्णनं प्राग्वत्तावद्दक्तव्यं यावदनेकशकटरथयानशिविकास्यन्दमानिकाप्रतिमोचनासुरम्या इति ॥ 'ते णं
 तिलगा' इत्यादि, ते तिलका यावन्नन्दिवृक्षा अन्याभिर्वहुभिः पद्मलताभिर्नोगलताभिरशोकलताभिश्चम्पकलताभिश्चूतलताभिर्वनलता-
 भिर्मासन्तिकालताभिरतिमुक्तकलताभिः कुन्दलताभिः श्यामलताभिः सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्ताः; 'ताओ णं पउमलयाओ जाव सा-
 मलयाओ निच्चं कुमुमियाओ' इत्यादिलतावर्णनं तावद्दक्तव्यं यावत् 'पडिल्लवाओ' इति, व्याख्या चास्य पूर्ववत् ॥ 'तेसि णं'मित्यादि,

तेषां चैत्यवृक्षाणासुपरि अष्टावष्टौ मङ्गलकानि बहवः कृष्णचामरध्वजा इत्यादि पूर्ववत्तावद्वक्तव्यं यावद्बहवः सहस्रपत्रहस्तकाः सर्वत्र-
मया यावत्प्रतिरूपका इति ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां चैत्यवृक्षाणां पुरतः प्रत्येकं मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः, ताश्च मणिपीठिका
योजनमायामविष्कम्भाभ्यामर्द्धयोजनं बाहल्येन सर्वासना मणिमय्यः, अच्छा इत्यादि प्राग्वत् ॥ 'तासि ण'मित्यादि, तासां मणिपी-
ठिकानासुपरि प्रत्येकं महेन्द्रध्वजः प्रज्ञप्तः, ते च महेन्द्रध्वजा 'अर्द्धीष्टमानि' साद्धीनि सप्त योजनान्यूर्द्ध्वसुखैस्त्वेन, अर्द्धक्रोशं-
धनुःसहस्रप्रमाणमुद्धेधेन, अर्द्धक्रोशं-धनुःसहस्रप्रमाणं 'विष्कम्भेन' विस्तारेण, 'वइरामयवहुल्लडसंठियसुसिलिडपरिघट्टमट्टसुपइड्डिया'
इति वज्रमया-वज्ररत्नमयाः तथा वृत्तं-वर्तुलं लष्टं-मनोज्ञं संस्थितं-संस्थानं येषां ते वृत्तलष्टसंस्थिताः, तथा सुक्लिष्टा यथा भवन्ति एवं
परिघृष्टा इव खरशानया पाषाणप्रतिमेव सुक्लिष्टपरिघृष्टाः सृष्टाः सुकुमारशानया पाषाणप्रतिमेव सुप्रतिष्ठिता मनागल्यचलनात् 'अणे-
गवरपंचवण्णकुडभीसहस्रपरिमंडियाभिरामा' अनेकैरैः-प्रधानैः पञ्चवर्णैः कुडभीसहस्रैः-लघुपताकासहस्रैः परिमण्डिताः स-
न्तोऽभिरामा अनेकरपरञ्चवर्णकुडभीसहस्रपरिमण्डिताभिरामाः 'वाउडुयविजयवेजयंतीपडागा छत्ताइत्तकलिया तुंगा गगणतल-
मणुलिहंतसिहरा पासाईया जाव पडिरूवा' इति प्राग्वत् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां महेन्द्रध्वजानामुपरि अष्टावष्टौ मङ्गल-
कानि बहवः कृष्णचामरध्वजा इत्यादि पूर्ववत् सर्वं वक्तव्यं यावद्बहवः सहस्रपत्रकहस्तका इति ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां महेन्द्र-
ध्वजानां पुरतः प्रत्येकं प्रत्येकं 'नन्दा' नन्दाभिधाना पुष्करिणी प्रज्ञप्ता, 'अर्द्धत्रयोदश' साद्धीनि द्वादश योजनानि आयामेन, षड्
योजनानि सक्रोशानि विष्कम्भेन, दश योजनान्युद्धेधेन-उण्डत्वेन, 'अच्छाओ सण्हाओ रययमयकूडाओ' इत्यादि वर्णनं जगत्युपरि-
पुष्करिणीवन्निरवशेषं वक्तव्यं यावत् 'पासाईयाओ उदगरसेणं पन्नत्ताओ' ताश्च नन्दापुष्करिण्यः प्रत्येकं २ पद्मवरवेदिकया प्रत्येकं २

वनपण्डेन च परिश्रिताः, तासां च नन्दापुष्करिणीनां त्रिदिशि त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि अज्ञप्तानि तेषां च वर्णनं तोरणवर्णनं च प्रा-
 वत् ॥ 'सभाए णं सुहम्माए' इत्यादि, सभायां सुधर्मायां षड् (मनो) गुलिकासहस्राणि अज्ञप्तानि, तद्यथा—द्वे सहस्रे पूर्वस्यां
 दिशि द्वे पश्चिमायामेकं सहस्रं दक्षिणस्यामेकमुत्तरस्यामिति, एतासु च फलकनागदन्तकमाल्यदामवर्णनं प्राग्वत् ॥ 'सभाए णं सुह-
 म्माए' इत्यादि, सभायां सुधर्मायां षड् गोमानसिकाः—शय्यारूपाः स्थानविशेषास्तासां सहस्राणि अज्ञप्तानि, तद्यथा—द्वे सहस्रे पूर्वस्यां
 दिशि द्वे पश्चिमायामेकं दक्षिणस्यामेकमुत्तरस्यामिति, तास्वपि फलकवर्णनं नागदन्तवर्णनं धूपघटिकावर्णनं च विजयद्वारवत् । 'सभाए
 णं सुहम्माए' इत्यादि उल्लोकवर्णनं 'सभाए णं सुहम्माए' इत्यादि भूमिभागवर्णनं च प्राग्वत् ॥

तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगा महं मणिपीढिया
 पणत्ता, सा णं मणिपीढिया दो जोयणाइं आयामविकखंभेणं जोयणं बाहल्लेणं सव्वमणिमता ॥
 तीसे णं मणिपीढियाए उप्पि एत्थ णं माणवए णाम चेइयखंभे पणत्ते अद्धड्ढमाइं जोयणाइं उहुं
 उच्चत्तेणं अद्धकोसं उव्वेहेणं अद्धकोसं विकखंभेणं छकोडीए छलंसे छविग्गहिते वइरामयवट्टल-
 ट्टसंठिते, एवं जहा महिंदज्झयस्स वण्णओ जाव पासातीए ॥ तस्स णं माणवकस्स चेतियखं-
 भस्स उवरिं छक्कोसे ओगाहित्ता हेट्ठावि छक्कोसे वल्लत्ता मज्झे अद्धपंचमेसु जोयणेसु एत्थ णं
 यहवे सुवण्णरूपमया फलगा पं०, तेसु णं सुवण्णरूपमएसु फलएसु बहवे वइरामया णागदंता
 पणत्ता, तेसु णं वइरामएसु नागदंतएसु बहवे रययामता सिक्कगा पणत्ता ॥ तेसु णं रययाम-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २३० ॥

यसिक्कएसु बहवे वहरामया गोलवदसमुगका पणत्ता, तेसु णं वहरामएसु गोलवदसमुगएसु
बहवे जिणसकहाओ संनिक्खत्ताओ चिद्धंति, जाओ णं विजयस्स देवस्स अणणेसिं च बहूणं
वाणमंतराणं देवाण य देवीण य अच्चणिज्जाओ वंदणिज्जाओ पूयणिज्जाओ सक्कारणिज्जाओ
सस्माणणिज्जाओ कल्लाणं मंगलं देवयं चेतियं पज्जुवासाणिज्जाओ । माणवस्स णं चेतियखंभस्स
उवरिं अट्टमंगलगा झया छत्तातिच्छत्ता ॥ तस्स णं माणवकस्स चेतियखंभस्स पुरच्छिमेणं
एत्थ णं एगा महामणिपेढिया पं०, सा णं मणिपेढिया दो जोयणाइं आयामक्खिक्खंभेणं जोयणं
बाहल्लेणं सब्वमणिमई जाव पडिरूवा ॥ तीसे णं मणिपेढियाए उप्पिं एत्थ णं एगे महं सीहासणे
पणत्ते, सीहासणवणओ ॥ तस्स णं माणवगस्स चेतियखंभस्स पच्चत्थिमेणं एत्थ णं एगा
महं मणिपेढिया पं० जोयणं आयामक्खिक्खंभेणं अद्धजोयणं बाहल्लेणं सब्वमणिमती अच्छा ॥
तीसे णं मणिपेढियाए उप्पिं एत्थ णं एगे महं देवसयणिल्ले पणत्ते, तस्स णं देवसयणिल्लस्स
अयमेयारूवे वण्णावासे पणत्ते, तंजहा—नाणामणिमया पडिपादा सोवणिणया पादा नाणाम-
णिमया पायसीसा जंबूणयमथाइं गत्ताइं वहरामया संधी णाणामणिमते चिच्चे रहयामता तूली
लोहियक्खमया विब्बोयणा तवणिज्जमती गंडोवहाणिया, से णं देवसयणिल्ले उभओ विब्बोयणे
डुहओ उण्णए मज्जेणयगंभीरे सालिंगवदीए गंगापुलिणवालुउद्दालसालिसए ओतचित्तक्खो-

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
माणवक-
स्तम्भदेव-
शयनीयव-
उद्देशः २
सू० १३८

॥ २३० ॥

मद्रुगुल्लपट्टपडिच्छायणे सुधिरचितरयत्ताणे रत्तंसुधसंबुते सुरम्मे आईणगरूतबूरणवणीयतूल-
 फासमडए पासार्इए ॥ तस्स णं देवसयणिज्जस्स उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थ णं महर्इ एगा मणिपीठिका
 पणत्ता जोयणमेणं आयामविक्खंभेणं अद्धजोयणं बाहल्लेणं सब्वमणिमर्इ जाव अच्छा ॥ तीसे
 णं मणिपीठियाए उप्पि एगं महं खुडुए महिंदज्झए पणत्ते अद्धट्टमाइं जोयणाइं उहुं उच्चत्तेणं
 अद्धकोसं उब्बेवेणं अद्धकोसं विक्खंभेणं वेरुलियामयवट्टलट्टसंठिते तहेव जाव मंगला झया
 छत्तात्तिच्छत्ता ॥ तस्स णं खुडुमहिंदज्झयस्स पच्चत्थिमेणं एत्थ णं विजयस्स देवस्स चुप्पालए नाम
 पहरणकोसे पणत्ते ॥ तत्थ णं विजयस्स देवस्स फलिहरयणपामोक्खा वहवे पहरणरयणा संनि-
 विवत्ता चिट्ठंति, उज्जलसुणिसियसुतिकवधारा पासार्इया ॥ तीसे णं सभाए सुहम्माए उप्पि
 यह्वे अट्टट्टमंगलगा झया छत्तात्तिच्छत्ता ॥ (सू० १३८)

'तस्स णं बहुसमरमणीयस्स भूमिभागस्से'त्यादि, तस्य बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे, अत्र महती एका
 मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, द्वे योजने आयामविष्कम्भाभ्यामेकं योजनं बाहल्येन सर्वात्मना मणिमयी 'अच्छा' इत्यादि प्राग्वत् ॥ 'तीसे
 ण'मित्यादि, तस्या मणिपीठिकाया उपरि महानेको माणवकनामा चैत्यस्तम्भः प्रज्ञप्तः, अर्द्धाष्टमानि-सार्द्धानि सप्त योजनान्यूर्ध्वसूचस्त्वेन अ-
 र्द्धकोशं-धनुःसहस्रमानमुद्वेधेन, अर्द्धकोशं विष्कम्भेन पडस्रिकः-पट्कोटीकः पड्डिग्रहिकः 'वहरामयवट्टलट्टसंठिए' इत्यादि महेंद्रध्वज-
 वद् वर्णनमशेषमस्यापि तावद्वक्तव्यं यावद् 'वहवो सहस्सपत्तहत्थगा सब्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा' इति ॥ 'तस्स ण'मि-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २३१ ॥

त्यादि, तस्य माणवकस्य चैत्यस्तम्भस्योपरि षट् क्रोशान् अवगाह्य उपरितनभागात् षट् क्रोशान् वर्जयित्वेति भावः, अधस्तादपि षट् क्रोशान् वर्जयित्वा मध्येऽर्द्धपञ्चमेषु योजनेषु बहवे 'सुवर्णरूपमया फलगा' इत्यादिफलकर्षणं नागदन्तवर्णनं सिक्कगवर्णनं च प्राग्वत् ॥ 'तेसु ण'मित्यादि, तेषु रजतमयेषु सिक्केषु बहवो वज्रमया गोलवृत्ताः समुद्रकाः, तेषु च वज्रमयेषु समुद्रकेषु बहूनि जिनसकथीनि संनिक्षिप्तानि तिष्ठन्ति यानि विजयस्य देवस्थान्येषां च बहूनां वानमन्तराणां देवानां चार्चनीयानि चन्दनतः वन्दनीयानि खुत्यादिना पूजनीयानि पुष्पादिना माननीयानि बहुमानकरणतः सत्कारणीयानि वस्त्रादिना कल्याणं मङ्गलं दैवतं चैत्यमितिबुद्ध्या पर्युपासनीयानि ॥ 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य माणवकस्य चैत्यस्तम्भस्य पूर्वस्थां दिशि अत्र महल्लेका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, योजनमेकमायामविष्कम्भाभ्यामर्द्धयोजनं बाहल्येन सर्वात्मना मणिमयी 'अच्छा' इत्यादि प्राग्वत् ॥ 'तीसे ण'मित्यादि, तस्या मणिपीठिकाया उपरि अत्र महदेकं सिंहासनं प्रज्ञप्तं तद्वर्णनं शेषाणि च भद्रासनानि तत्परिवारभूतानि प्राग्वत् ॥ 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य माणवकनाम्नश्चैत्यस्तम्भस्य पश्चिमायां दिशि अत्र महल्लेका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, एकं योजनमायामविष्कम्भाभ्यामर्द्धयोजनं बाहल्येन 'सव्वमणिमयी' इत्यादि प्राग्वत् ॥ 'तीसे ण'मित्यादि, तस्या मणिपीठिकाया उपरि अत्र महदेकं (देव) शयनीयं प्रज्ञप्तं, तस्य च देवशयनीयस्यायमेतद्रूपः 'वर्णावासः' वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—नानामणिमयाः प्रतिपादाः—मूलपादानां प्रतिविशिष्टोपष्टम्भकरणाय पादाः प्रतिपादाः 'सौवर्णिकाः' सुवर्णमयाः 'पादाः' मूलपादाः, 'जाम्बूनदमयानि गात्राणि—ईपादीनि वज्रमया वज्ररत्नपूरिताः सन्धयः, 'नानामणिमये चिञ्चे' इति चिच्चं नाम च्युतं वानमित्यर्थः, नानामणिमयं च्युतं—विशिष्टवानं रजतमयी तूली लोहिताक्षमयानि 'विब्वोयणा' इति उपधानकानि, आह च मूलटीकाकारः—'विब्वोयणा—उपधानकानि उच्यन्त' इति, तपनीयमृशो गण्डोपधानकाः ॥

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
माणवक-
स्तम्भदेव-
शयनीयव-
उद्देशः २
सू० १३८

॥ २३१ ॥

'से णं देवसयणिज्जे' इत्यादि, तद् देवशयनीयं 'सालिङ्गनवर्तिकं' सह आलिङ्गनवर्त्या—शरीरप्रमाणेनोपधानेन यद् तत्तथा 'उ-
 भओविब्वोयोगे' इति उभयतः—उभौ—शिरोऽन्तपादान्तावाश्रित्य विब्वोयोगे—उपधाने यत्र तद् उभयतोविब्वोयोगं 'दुहतो उन्नते' इति
 उभयत उन्नतं 'मञ्जेणयगंभीरे' इति, मध्ये च नतं निम्नत्वाद् गम्भीरं च महत्त्वात् नतगम्भीरं गङ्गापुलिनवालुकाया अवदालो—विद-
 लनं पादादिन्यामेऽयोगमनमिति भावः तेन 'सालिसए' इति सदृशकं गङ्गापुलिनवालुकावदालसदृशं, तथा 'ओयविय' इति विशिष्टं
 पट्टिकमितं क्षौमं—कार्पासिकं दुकूलं—वस्त्रं तदेव पट्ट ओयवियक्षौमदुकूलपट्टः स प्रतिच्छादनं—आच्छादनं यस्य तत्तथा, 'आईणगरू-
 यत्रूनवणीयतूलफासे' इति प्राग्वत्, 'रत्तंसुयसंबुए' इति रत्तांशुकेन संबृतं रत्तांशुकसंबृतम्, अत एव सुरस्यं 'पासाइए' इत्यादि
 पदचतुष्टयं प्राग्वत् ॥ 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य देवशयनीयस्य उत्तरपूर्वस्थां दिशि अत्र महत्येका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, योजनमेकमा-
 यामविष्कम्भाभ्यामर्द्धयोजनं वाहल्येन 'सव्वमणिमयी अच्छा' इत्यादि प्राग्वत् ॥ 'तीसे ण'मित्यादि, तस्या मणिपीठिकाया उपरि
 अत्र क्षुद्रको महेन्द्रध्वजः प्रज्ञप्तः, तस्य प्रमाणं च वर्णकश्च महेन्द्रध्वजवद्वक्तव्यः ॥ 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य क्षुल्लकस्य महेन्द्रध्वजस्य
 पश्चिमायां दिशि अत्र विजयस्य देवस्य सम्वन्धी महात् एकश्चोष्णलो नाम 'प्रहरणकोशः' प्रहरणस्थानं प्रज्ञप्तं, किंविशिष्टमित्याह—
 'सव्ववइरामए अच्छे जाव पडिख्वे' इति प्राग्वत् ॥ 'तत्थ ण'मित्यादि, तत्र चोष्णालकाभिधाने प्रहरणकोशे बहूनि परिघरत्नप्रमु-
 र्याणि प्रहरणरत्नानि संक्षिप्तानि तिष्ठन्ति, कथम्भूतानीत्यत आह—उल्लवलानि—निर्मलानि सुनिशितानि—अतितेजितानि अत एव
 तीक्ष्णधाराणि प्रासादीयानीत्यादि प्राग्वत् ॥ 'तीसे णं सभाए' इत्यादि, तस्याः सुधम्मर्मायाः सभाया उपरि बहून्यष्टावष्टौ मङ्गलकानि,
 इत्यादि सर्वे प्राग्वत्तावक्तव्यं यावद्ब्रह्मवः सहस्रपत्रहस्तकाः सर्वरत्नमया अच्छा यावत्प्रतिरूपाः ॥

समाए णं सुधम्माए उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थ णं एगे महं सिद्धायतणे पणत्ते अद्धतेरस जोयणाइं आयामेणं छजोयणाइं सकोसाइं विक्खंभेणं नव जोयणाइं उहुं उच्चत्तेणं जाव गोमाणसिया वत्तव्वया जा चेव सहाए सुहम्माए वत्तव्वया सा चेव निरवसेसा भाणियव्वा तहेव दारा सुहमंडवा पेच्छा- घरमंडवा झया धूभा चेइयरुक्खा महिंदज्झया णंदाओ पुक्खरिणीओ, तओ य सुधम्माए जहा पमाणं मणगुलियाणं गोमाणसीया धूवयघडिओ तहेव भूमिभागे उल्लोए य जाव मणिफासे ॥ तस्स णं सिद्धायतणस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगा महं मणिपेढिया पणत्ता दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं जोयणं बाहल्लेणं सब्वमणिमयी अच्छा०, तीसे णं मणिपेढियाए उप्पि एत्थ णं एगे महं देवच्छंदए पणत्ते दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं साइरेगाइं दो जोयणाइं उहुं उच्चत्तेणं सब्वरयणामए अच्छे ॥ तत्थ णं देवच्छंदए अडसतं जिणपडिमाणं जिणुस्सेहप्पमाण- मेत्ताणं संगिखित्तं चिट्ठइ ॥ तासि णं जिणपडिमाणं अयमेयारूवे वणणावासे पणत्ते, तंजहा— तवणिज्जमता हत्थतला अंकासयाइं णक्खाइं अंतोलोहियक्खपरिसेयाइं कणगमया पादा कणगामया गोप्फा कणगामतीओ जंघाओ कणगामया जाणू कणगामया ऊरू कणगामयाओ गायलडीओ तवणिज्जमतीओ णाभीओ रिट्टामतीओ रोमरातीओ तवणिज्जमया चुच्चुया तवणिज्जमता सि- रिक्खञ्जा कणगमयाओ बाहाओ कणगमईओ पासाओ कणगमतीओ गीवाओ रिट्टामते मंसु

सिलप्पालमया उट्टा फलिहामया दंता तवणिज्जमतीओ जीहाओ तवणिज्जमया तालुया
 कणगमतीओ णासाओ अंतोलोहितक्खपरिसेयाओ अच्छीणि अंतोलोहितक्खप-
 रिसेताइं पुलगमतीओ दिट्ठीओ रिट्टामतीओ तारगाओ रिट्टामयाइं अच्छिपत्ताइं रिट्टामतीओ
 भमुहाओ कणगामया कवोला कणगामया सवणा कणगामया णिडाला वट्ठा वइरामतीओ
 सीसघडीओ तवणिज्जमतीओ केसंतकेसभूमीओ रिट्टामया उवरिसुद्धजा । तासिणं जिणपडिमाणं
 पिट्टतो पत्तेयं छत्तधारपडिमाओ पणत्ताओ, ताओ णं छत्तधारपडिमाओ हिमरततकुंदु-
 सग्गकासाइं सकोरेंटमल्लदामधवलाइं आतपत्तातिं सलीलं ओहारमाणीओ चिट्ठंति ॥ तासि णं
 जिणपडिमाणं उभओ पासिं पत्तेयं पत्तेयं चामरधारपडिमाओ पन्नत्ताओ, ताओ णं चामरधारप-
 डिमाओ चंदग्गपहवइरवेरुलियनाणामणिक्कणगरथणविमलमहरिहतवणिज्जुल्लविचित्तदंडाओ
 चिल्लियाओ संखंकुंददगरथअमतमथितफेणपुंजसण्णिकासाओ सुहुमरयतदीहवालाओ धव-
 लाओ चामराओ सलीलं ओहारेमाणीओ चिट्ठंति ॥ तासि णं जिणपडिमाणं पुरतो दो दो
 नागपडिमाओ दो २ जक्खपडिमाओ दो २ भूतपडिमाओ दो २ कुंडधारपडिमाओ विणओ-
 णयाओ पायवडियाओ पंजलिउडाओ संणिविखत्ताओ चिट्ठंति सव्वरयणामतीओ अच्छाओ
 सण्हाओ लण्हाओ घट्टाओ मट्टाओ णीरयाओ णिपंपकाओ जाव पडिरूवांओ ॥ तासि णं

जिणपडिमाणं पुरतो अट्टसतं घंटाणं अट्टसतं चंदणकलसाणं एवं अट्टसतं भिंगारगाणं एवं
आयंसगाणं थालाणं पातीणं सुपतिट्टकाणं मणगुलियाणं वातकरगाणं चित्ताणं रयणकरंडगाणं
हयकंठगाणं जाव उसभकंठगाणं पुफ्फचंगेरीणं जाव लोमहत्थचंगेरीणं पुफ्फपडलगाणं अट्टसयं
तेल्लससुग्गाणं जाव धूवगडच्छुयाणं संणिखित्तं चिट्ठति ॥ तस्स णं सिद्धायतणस्स णं उप्पि
बहवे अट्टमंगलगा झया छत्तातिच्छत्ता उत्तिमागारा सोलसविहेहिं रयणेहिं उवसोभिया
तंजहा—रयणेहिं जाव रिट्ठेहिं ॥ (सू० १३९)

‘सभाए ण’मित्यादि, सभायाः सुधर्माया उत्तरपूर्वस्थां दिशि अत्र महदेकं सिद्धायतनं प्रज्ञप्तम्, अर्द्धत्रयोदश योजनान्यायामेन
पट् सक्रोशानि योजनानि विष्कम्भतो नव योजनान्यूर्द्ध्वसुषैस्त्वेनेत्यादि सर्वं सुधर्मावद्वक्तव्यं यावद् गोमानसीवक्तव्यता, तथा चाह—
‘जा चेव सभाए सुधर्माए वत्तवया सा चेव निरवसेसा भाणियव्वा जाव गोमाणसियाओ’ इति, किमुक्तं भवति ?—यथा सुध-
र्मायाः सभायाः पूर्वदक्षिणोत्तरवर्तीनि त्रीणि द्वाराणि, तेषां च द्वाराणां पुरतो सुखमण्डपाः, तेषां च सुखमण्डपानां पुरतः प्रेक्षागृह-
मण्डपाः, तेषां च प्रेक्षागृहमण्डपानां पुरतश्चैत्यस्तूपाः सप्रतिमाः, तेषां च चैत्यस्तूपानां पुरतश्चैत्यवृक्षाः, तेषां च चैत्यवृक्षाणां पुरतो
मेहेन्द्रध्वजाः, तेषां च मेहेन्द्रध्वजानां पुरतो नन्दापुष्करिण्य उक्ताः, तदनन्तरं च सभायां सुधर्मायां षड् गुलिकासहस्राणि षड् गो-
मानसीसहस्राण्यलुक्तानि तथाऽत्रापि सर्वमेनैव क्रमेण निरवशेषं वक्तव्यम्, उल्लोकवर्णनं बहुसमरमणीयभूमिभागवर्णनमपि तथैव ॥
‘तस्स ण’मित्यादि, तस्य (सिद्धायतनस्य) बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र महलेका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता द्वे

योजने आयामविष्कम्भाभ्यां योजनमेकं बाह्येन सर्वमणिमयी अच्छा इत्यादि प्राग्वत् । तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरि अत्र महां-
 नेको देवच्छन्दकः प्रज्ञप्तः सातिरेके द्वे योजने ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन द्वे योजने आयामविष्कम्भाभ्यां सर्वालना रत्नमया अच्छा इत्यादि प्रा-
 ग्वत् ॥ 'तत्थ ण'मित्यादि, तत्र देवच्छन्दके 'अष्टशतम्' अष्टाधिकं शतं जिनप्रतिमानां जिनोत्सेधप्रमाणमात्राणां पञ्चधनुःशतप्र-
 माणात्तामिति भावः सन्निक्षिप्तं तिष्ठति ॥ 'तासि णं जिणपडिमाण'मित्यादि, तासां जिनप्रतिमानामयमेतद्भूपो 'वर्णावासः' वर्णक-
 निवेशः प्रज्ञप्तः, तपनीयमयानि हस्तलपादतलानि 'अङ्कमयाः' अङ्करत्नमया अन्तः—मध्ये लोहिताक्षरत्नप्रतिपेका नखाः, कनकमज्यो
 जज्ञाः, कनकमयानि जानूनि, कनकमया ऊरवः, कनकमज्यो गात्रयष्टयः, तपनीयमया नामयः, रिष्टरत्नमज्यो रोमराजयः, तपनी-
 यमयाः 'चुचुकाः' स्तनाप्रभागाः, तपनीयमयाः श्रीवृक्षाः (वत्साः) 'शिलाप्रवालमयाः' विट्टममया ओष्ठाः, स्फटिकमया दन्ताः,
 तपनीयमज्यो जिहाः, तपनीयमयानि तालुकानि, कनकमज्यो नासिकाः अन्तर्लोहिताक्षरत्नप्रतिसेकाः, अङ्कमयानि अक्षीणि अन्तर्लो-
 हिताक्षरत्नप्रतिसेकानि, रिष्टरत्नमज्योऽक्षिमध्यगतास्तारिकाः, रिष्टरत्नमयानि अक्षिपत्राणि, रिष्टरत्नमज्यो भ्रुवः, कनकमयाः कपोलाः,
 कनकमयाः श्रवणाः, कनकमज्यो ललाटपट्टिकाः, वज्रमज्यः शीर्षघटिकाः, तपनीयमज्यः केशानामन्तभूमयः, केशभू-
 मयश्चेति भावः, रिष्टमया उपरि मूर्द्धजाः—केशाः, तासां जिनप्रतिमानां पृष्ठत एकैका छत्रधरप्रतिमा हेमरजतकुन्देन्दु (समान) प्रकाशं
 सन्नोरिटमाल्यादासधवलमातपत्रं गृहीत्वा सलीलं धरन्ती तिष्ठति ॥ 'तासि णं जिणपडिमाण'मित्यादि, तासां जिनप्रतिमानां प्रत्येक-
 मुभयोः पार्थयोर्द्वे द्वे चमरधारप्रतिमे प्रज्ञप्ते, 'चंदप्पभवइवेरुलियनाणामणिरयणखचितदंडाओ' इति चन्द्रप्रभः—चन्द्रकान्तो
 वज्रं चैर्दूर्य च प्रतीतं चन्द्रप्रभवज्रवैर्दूर्याणि शेषाणि च नानामणिरत्नानि खचितानि येषु दण्डेषु ते तथा, एवंरूपाश्चित्राः—नानाप्र-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २३४ ॥

कारा दृण्डा येषां तानि तथा, सूत्रे स्त्रीलं प्राकृतत्वात्, 'सुहुमरययदीहवालाओ' इति सूक्ष्माः—ऋद्धाणो रजंतस्थ—रजतमया वंला येषां तानि तथा, 'संखंककुंदुदगरयअमयमहिथेफणपुंजसन्निकासाओ धवलाओ चामराओ' इति प्रतीतं चामराणि गृहीत्वा सलीलं बीजयन्त्यस्तिष्ठन्ति ॥ 'तासि ण'मित्यादि, तासां जिनप्रतिमानां पुरतो द्वे द्वे नागप्रतिमे द्वे द्वे भूतप्रतिमे द्वे द्वे कुण्डधारप्रतिमे संनिक्षिप्ते तिष्ठतः, ताश्च 'सव्वरयणामईओ अच्छाओ' इत्यादि प्राग्वत् ॥ 'तत्थ ण'मित्यादि, 'तस्मिन्' देवच्छन्दके जिनप्रतिमानां पुरतोऽष्टशतं घण्टानामष्टशतं चन्दनकलशानामष्टशतं शृङ्गाराणामष्टशतमादर्शानामष्टशतं स्थालानामष्टशतं पात्रीणामष्टशतं सुप्रतिष्ठानामष्टशतं मनोगुलिकानां—पीठिकाविशेषरूपाणामष्टशतं वातकरकाणामष्टशतं चित्राणां रत्नकरण्डकाणामष्टशतं ह्यकण्ठानामष्टशतं गजकण्ठानामष्टशतं नरकण्ठानामष्टशतं किंनरकण्ठानामष्टशतं किंपुरुषकण्ठानामष्टशतं महोरगकण्ठानामष्टशतं गन्धर्वकण्ठानामष्टशतं वृषभकण्ठानामष्टशतं पुष्पचङ्गेरीणामष्टशतं माल्यचङ्गेरीणामष्टशतं चूर्णचङ्गेरीणामष्टशतं गन्धचङ्गेरीणामष्टशतं 'वस्त्रचङ्गेरीणामष्टशतमाभरणचङ्गेरीणामष्टशतं लोमहस्तचङ्गेरीणां लोमहस्तका—मयूरपिच्छपुञ्जिकाः अष्टशतं पुष्पपटलकानामष्टशतं माल्यपटलकानां मुत्कलानि पुष्पाणि अथितानि माल्यानि अष्टशतं चूर्णपटलकानाम्, एवं गन्धवस्त्राभरणसिद्धार्थलोमहस्तकपटलकानामपि प्रत्येकं प्रत्येकमष्टशतं वकव्यम्, अष्टशतं सिंहासनानामष्टशतं छत्राणामष्टशतं चामराणामष्टशतं तैलसमुद्गकानामष्टशतं 'कोष्ठसमुद्गकानामष्टशतं चोयकसमुद्गकानामष्टशतं तगरसमुद्गकानामष्टशतमेलासमुद्गकानामष्टशतं हरितालसमुद्गकानामष्टशतं हिङ्गुलकसमुद्गकानामष्टशतं मनःशिलासमुद्गकानामष्टशतं अंजनसमुद्गकानां, सर्वाण्यप्येतानि तैलादीनि परमसुरभिगन्धोपेतानि द्रष्टव्यानि, अष्टशतं ध्वजानाम्, अत्र सद्ब्रह्मणिगाथे—'वंदणकलसा भिंगारागा य आयंसगा य थाला य । पाईओ सुपइडा मणगुलिया वायकरगा य ॥१॥

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
सिद्धायत-
नवर्णनं
उद्देशः २
सू० १३९

॥ २३४ ॥

चित्ता रयणकरंडा ह्यगयनरकंठगा य चंगेरी । पडला सिंहासणछत्तचामरा समुगयक(जु)या य ॥ ३ ॥” अष्टशतं धृपकडुच्छुकानां संनिक्षिप्तं तिष्ठति ॥ ‘तस्स ण’मिलादि, तस्य सिद्धायतनस्य उपरि अष्टावष्टौ मङ्गलकानि, ध्वजच्छत्रातिछत्रादीनि तु प्राग्वत् ॥

तस्स णं सिद्धाययणस्स णं उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थ णं एगा महं उववायसभा पणत्ता जहा सुधम्मा तहेव जाव गोमाणसीओ उववायसभाएवि द्वारा सुहमंडवा सव्वं भूमिभागे तहेव जाव मणिफासो (सुहम्मासभावत्तव्वया भाणियव्वा जाव भूमीए फासो) ॥ तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगा महं मणिपेढिया पणत्ता जौयणं आयामविक्खंभेणं अद्धजौयणं बाहल्लेणं सव्वमणिमती अच्छा, तीसे णं मणिपेढियाए उप्पि एत्थ णं एगे महं देवसयणिल्ले पणत्ते, तस्स णं देवसयणिल्लस्स वण्णओ, उववायसभाए णं उप्पि अट्टहमं गलगा झया छत्तातिछत्ता जाव उत्तिमागारा, तीसे णं उववायसभाए उत्तरपुरच्छिमेणं एत्थ णं एगे महं हरए पणत्ते, से णं हरए अद्धतेरसजौयणाइं आयामेणं छकोसातिं जौयणाइं विक्खंभेणं दस जौयणाइं उव्वेहेणं अच्छे सण्हे वण्णओ जहेव णंदाणं पुक्खरिणीणं जाव तोरणवण्णओ, तस्स णं हरतस्स उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थ णं एगा महं अभिसेयसभा पणत्ता जहा सभासुधम्मा तं चैव निरवसेसं जाव गोमाणसीओ भूमिभाए उल्लोए तहेव ॥ तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगा महं मणिपेढिया पणत्ता जौयणं आयामविक्खंभेणं

अद्भुजोयणं बाह्येणं सन्वमणिमया अच्छा ॥ तीसे णं मणिपेढियाए उप्पि एत्थ णं महं एगे
सीहासणे पणत्ते, सीहासणवण्णओ अपरिवारो ॥ तत्थ णं विजयस्स देवस्स सुबहु अभिसेक्के
भंडे संगिक्खित्ते चिद्धति, अभिसेयसभाए उप्पि अट्टमंगलए जाव उत्तिमागारा सोलसविधेहिं
रयणेहिं, तीसे णं अभिसेयसभाए उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थ णं एगा महं अलंकारियसंभावत्तव्वया
भाणियव्वा जाव गोमाणसीओ मणिपेढियाओ जहा अभिसेयसभाए उप्पि सीहासणं स(अ)-
परिवारं ॥ तत्थ णं विजयस्स देवस्स सुबहु अलंकारिए भंडे संनिक्खित्ते चिद्धति, उत्तिमागारा
अलंकारिय० उप्पि मंगलगा झया जाव (छत्ताइछत्ता) ॥ तीसे णं आलंकारियसहाए उत्तरपुरत्थि-
मेणं एत्थ णं एगा महं ववसातसभा पणत्ता, अभिसेयसभावत्तव्वया जाव सीहासणं अपरिवारं
॥ त(ए)त्थणं विजयस्स देवस्स एगे महं पोत्थयरणे संनिक्खित्ते चिद्धति, तत्थ णं पोत्थयरणस्स
अयमेयाख्वे वण्णावासे पन्नत्ते, तंजहा—रिद्धामतीओ कंबियाओ [रयतामतातिं पत्तकाइं रिद्धाम-
यातिं अक्खराइं] तवणिज्जमए दोरे णाणामणिमए गंठी (अंकमयाइं पत्ताइं) वेरुलियमए लिप्पासणे
तवणिज्जमती संकला रिद्धमए छादने रिद्धामया मसी वहरामयी लेहणी रिद्धामयाइं अक्खराइं
धम्मिणए सत्थे ववसायसभाए णं उप्पि अट्टमंगलगा झया छत्तातिछत्ता उत्तिमागारेति । तीसे णं

ववसा(उववा)यसभाए उत्तरपुरच्छिमेणं एगे महं बलिपेढे पणत्ते दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं
जोयणं बाह्लेणं सव्वरयतामए अच्छे जाव पडिरुवे ॥ एत्थ णं तस्स णं बलिपेढस्स उत्तरपुर-
त्थिमेणं एगा महं णंदापुक्खरिणी पणत्ता जं चेव माणं हरयस्स तं चेव सव्वं ॥ (सू० १४०)

‘तस्स ण’मित्यादि, तस्य सिद्धायतनस्य उत्तरपूर्वस्यामत्र महलेका उपपातसभा प्रज्ञप्ता, तस्याश्च सुधम्मोसमाया इव प्रमाणं त्रीणि
द्वाराणि तेषां च द्वाराणां पुरतो मुखमण्डपा इत्यादि सर्वे तावद्वक्तव्यं थावद् गोमानसीवर्णनं, तदनन्तरसुल्लोकवर्णनं ततो भूमिभा-
गवर्णनं तावद् यावन्मणीनां स्पर्शः, तथा चाह—‘सुहम्मसभावत्तवया भाणियव्वा जाव भूमीए फासो’ इति ॥ ‘तस्स ण’मित्यादि,
तस्य च बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्येदेशभागैऽत्र महलेका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, योजनमेकमायामविष्कम्भाभ्यामर्द्धयोजनं
ग्राह्येन सर्वालना मणिमयी अच्छा इत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत्, तस्याश्च ‘मणिपीठिकाया उपरि अत्र महदेकं देवशयनीयं’ प्रज्ञप्तं,
तस्य स्वरूपवर्णनं यथा सुधम्मोसायां सभायां देवशयनीयस्य तस्य तथा द्रष्टव्यं, तस्या अपि उपपातसभाया उपरि अष्टावष्टौ मङ्गलकानी-
त्यादि प्राग्वत् ॥ ‘तीसे ण’मित्यादि, तस्या उपपातसभाया उत्तरपूर्वस्यां दिशि अत्र महानेको इदः प्रज्ञप्तः, अर्द्धत्रयोदश योजना-
न्यायामेत पड् योजनानि सन्नोशानि विष्कम्भेन दश योजनान्युद्धेधेन ‘अच्छे सण्हे रययाकूले’ इत्यादि नन्दापुष्करिणीवत्सर्व-
निरवशेषं वाच्यं, तथा चाह—‘आयामुव्वेहेणं विक्खंभेणं वन्नओ जो चेव नंदापुक्खरिणीण’मिति ॥ ‘तीसे ण’मित्यादि, स इदं

१ अत्र प्रथमं जीर्णपुस्तके नंदापुष्करिणीविवेचनं वर्तते पश्चात् बलिपीठस्य परं च टीकायां प्रथमं बलिपीठस्य पश्चात् नंदायाः, एतदनुसारेण मयाऽप्यत्रैवं लिखितं
२ अस्या वक्ष्यमाणव्याख्याया मूलपाठो न दृश्यते पुस्तकेषु.

श्रीजीवा-
जीवाभि-
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २३६ ॥

एकया पञ्चत्रवेदिकया एकेन च वनखण्डेन सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्तः, पञ्चत्रवेदिकाया वर्णनं वनपण्डवर्णनं च तावद् यावत् 'तत्थ णं बहवे वाणमंतरा देवा य द्वेवीओ अ आसयंति जाव विहरंती'ति, तस्य ऋदस्य 'त्रिदिशि' तिसृषु दिक्षु त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि प्रज्ञप्तानि, तेषां च त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां तोरणानां च (वर्णनं पूर्ववत्) 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य ऋदस्य उत्तरपूर्वस्थां दिशि अत्र महल्येकाऽभिषेकसभा प्रज्ञप्ता, साऽपि प्रमाणस्वरूपद्वारमुखमण्डपप्रेक्षागृहमण्डपचैत्यस्तूपवर्णनादिप्रकारेण सुधर्मासभावतावद्द्रव्या यावद् गोसान्सीवृत्तव्यता, तदनन्तरं तथैवोल्लोकवर्णनं भूमिभागवर्णनं च तावद् यावन्मणीनां स्पर्शः ॥ 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य बहु-समरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र महल्येका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता योजनमेकमायामविष्कम्भाभ्यामर्द्धयोजनं बाहल्येन सर्वात्मना मणिमयी 'अच्छा सण्हा' इत्यादि विशेषणकदम्बकं प्राग्वत् ॥ 'तीसे ण'मित्यादि, तस्या मणिपीठिकाया उपरि अत्र महद्रेकं सिंहासनं प्रज्ञप्तं, सिंहासनवर्णकः प्राग्वत्, न्वरमत्र परिवारभूतानि भद्रासनानि न वक्तव्यानि ॥ 'तत्थ ण'मित्यादि, तस्मिन् सिंहासने विजयस्य देवस्य योग्यं सुबहु 'अभिषेकभाण्डम्' अभिषेकोपस्करः संनिक्षिप्तः तिष्ठति, तस्याश्चाभिषेकसभाया उत्तरपूर्वस्थां दिशि अत्र महल्येकाऽलङ्कारसभा प्रज्ञप्ता, सा च प्रमाणस्वरूपद्वारत्रयमुखमण्डपप्रेक्षागृहमण्डपादिवर्णनप्रकारेणाभिषेकसभावतावद्द्रव्या यावद्परिवारं सिंहासनम् ॥ 'तत्थ ण'मित्यादि, 'तत्र' सिंहासने विजयदेवस्य योग्यं सुबहु 'आलङ्कारिकम्' अलङ्कारयोग्यं भाण्डं संनिक्षिप्तं तिष्ठति ॥ 'तीसे ण'मित्यादि, तस्या अलङ्कारसभाया उत्तरपूर्वस्थां दिशि अत्र महल्येका व्यवसायसभा प्रज्ञप्ता, सा चाभिषेकसभावत्प्रमाणस्वरूपद्वारत्रयमुखमण्डपादिवर्णकप्रकारेण तावद्द्रव्या यावद्परिवारं सिंहासनम् ॥ 'एत्थ ण'मित्यादि, 'अत्र' सिंहा-

१ कात्र संबधलुटितो दस्यते.

३ प्रतिपत्तौ
तिर्यग्धि-
कारे सि-
द्ध्यतन-
वर्णनं
उद्देशः २
सू० १४०

॥ २३६ ॥

सने महदेकं पुस्तकरत्नं संनिक्षिप्तं तिष्ठति, तस्य च पुस्तकरत्नस्यायमेतद्रूपः 'वर्णावासः' वर्णकतिवेशः प्रज्ञप्तः—'रिष्टमय्यौ' रिष्टरत्नासिके ऋष्यिके मुष्टके इति भावः, रजतमयो(तपनीयमयो)द्वरको यत्र पत्राणि प्रोतानि सन्ति, नानामणिमयो ग्रन्थिर्देवरकस्यादौ येन पत्राणि न निर्गच्छन्ति 'अङ्कमयानि' अङ्करत्नमयानि पत्राणि नानामणि(विह्वर्य)मयं लिप्पासनं—सपीभाजनमित्यर्थः, तपनीयमयी शृङ्खला मपीभाजनसत्ता रिष्टरत्नमयमुपरितनं तस्य छादनं 'रिष्टमयी' रिष्टरत्नमयी मपी वज्रमयी लेखिनी रिष्टमयान्यक्षराणि धार्मिकं लेख्यं, तस्याश्च उपपातसभाया उत्तरपूर्वस्थां दिशि महदेकं वलिपीठं प्रज्ञप्तं द्वे योजने आयामविष्कम्भाभ्यां योजनमेकं बाह्व्येन 'अच्छे सण्हे' इत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत् ॥ 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य वलिपीठस्य उत्तरपूर्वस्थां दिशि अत्र महत्येका नन्दापुष्करिणी प्रज्ञप्ता, सा च ऋद-प्रमाणा, ऋदस्येव च तस्या अपि त्रिसोपानवर्णनं तोरणवर्णनं च प्राग्वत् ॥ तदेवं यत्र यादृग्भूता च राजधानी विजयस्य देवस्य तदे-तद् उपवर्णितं, सम्प्रति विजयो देवस्तत्रोत्पन्नस्तदा यदृकरोद् यथा च तस्याभिपेकोऽभवत्तदुपदर्शयति—

तेणं कालेणं तेणं समएणं विजए देवे विजयाए रायहाणीए उववातसभाए देवसयणिज्जंसि देवः
दूसंतरिते अंगुलस्स असंखेज्जतिभागमेत्तीए बोदीए विजयदेवत्ताए उववणणे ॥ तए णं से
विजये देवे अहुणोववणणमेत्तए चेव समाणे पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तीभावं गच्छति, तंजहा
—आहारपज्जत्तीए सररीरपज्जत्तीए इंदियपज्जत्तीए आणापाणुपज्जत्तीए भासामणपज्जत्तीए ॥ तए
णं तस्स विजयस्स देवस्स पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तीभावं गयस्स इमे एयाख्वे अज्जत्थिए चिंतिए
पत्थिते मणोगए संकप्पे समुप्पज्जित्था—किं मे पुब्बं सेयं किं मे पच्छा सेयं किं मे पुब्बि कर-

णिजं किं मे पच्छा करणिजं किं मे पुंविं वा पच्छा वा हिताए सुहाए खेमाए णीस्सेसयाते
अणुगामियत्ताए भविस्सतीतिकहु एवं संपेहेति ॥ तते णं तस्स विजयस्स देवस्स सामाणियप-
रिसोववणगा देवा विजयस्स देवस्स इमं एतारुवं अज्झत्थितं चित्थियं पत्थियं मणोगयं संकपपं
समुप्पणं जाणित्ता जेणामेव से विजए देवे तेणामेव उवागच्छंति तेणामेव उवागच्छित्ता वि-
जयं देवं करतलपरिग्गहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कहु जएणं विजएणं वद्धावेंति जएणं
विजएणं वद्धावेत्ता एवं वयासी—एवं खलु देवाणुप्पियाणं विजयाए रायहाणीए सिद्धायत-
णंसि अट्टसतं जिणपडिमाणं जिणुस्सेहपमाणमेत्ताणं संनिक्खित्तं चिट्ठति सभाए य सुधम्माए
माणवए चेतियखंभे वहरामएसु गोलवट्टससुगतेसु बहूओ जिणसकहाओ सच्चिक्खित्ताओ
चिट्ठति जाओ णं देवाणुप्पियाणं अन्नसिं च बहूणं विजयरायहाणिवत्थव्वाणं देवाणं देवीण य
अच्चणिज्जाओ वंदणिज्जाओ पूयणिज्जाओ सक्कारणिज्जाओ सम्माणणिज्जाओ कल्ल्याणं मंगलं देवयं
चेत्थियं पल्लुवासणिज्जाओ एतणं देवाणुप्पियाणं पुंविंवि सेयं एतणं देवाणुप्पियाणं पच्छावि
सेयं एतणं देवा० पुंविं करणिजं पच्छा करणिजं एतणं देवा० पुंविं वा पच्छा वा जाव आणुगा-
मियत्ताते भविस्सतीतिकहु महता महता जय(जय)सहं पडंजंति ॥ तए णं से विजए देवे तेसिं सामा-
णियपरिसोववणगाणं देवाणं अंतिए एयमट्टं सोच्चा णिसम्म हट्ट तुट्ट जाव हियते देवसयणिज्जा-

ओ अबुष्टेइ २ ता दिव्वं देवदूसजुयलं परिहेइ २ ता देवसयणिज्जाओ पचोरुहइ २ हिता उपपातस-
 भाओ पुरत्थिमेणं वारेण णिगगच्छइ २ ता जेणेव हरते तेणेव उवागच्छति उवागच्छसा हरयं
 अणुपदाहिणं करेमाणे पुरत्थिमेणं तोरणेणं अणुप्पविसति २ ता पुरत्थिमिल्लेणं तिसोवाण-
 पडिरूवएणं पचोरुहति २ हरयं ओगाहति २ ता जलावगाहणं करेति २ ता जलमंज्जणं करेति २ ता
 जलकिंदुं करेति २ ता आयंते चोक्खे परमसूतिभूते हरतातो पञ्चत्तरति २ ता जेणामेव अभिसेय-
 सभा तेणामेव उवागच्छति २ ता अभिसेयसभं पदाहिणं करेमाणे पुरत्थिमिल्लेणं वारेणं अणुपवि-
 सति २ ता जेणेव सए सीहासणे तेणेव उवागच्छति २ ता सीहासणवरगते पुरच्छाभिमुहे सणिण-
 सण्णे ॥ तते णं तस्स विजयस्स देवस्स सामाणियपरिसोववणगा देवा आभिओगिते देवे सद्दव्वे-
 ति २ ता एवं वयासी—खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! विजयस्स देवस्स महत्थं महग्घं महरिहं
 विपुलं इंदाभिसेयं उवट्टवेह ॥ तते णं ते आभिओगिता देवा सामाणियपरिसोववणणेहिं एवं
 बुत्ता समाणा हट्टुट्ट जाव हितया करतलपरिगगहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु एवं देवा
 तहत्ति आणाए विणएणं वयणं पडिसुणंति २ ता उत्तरपुरत्थिमं दिसीभागं अवक्कमंति २ ता
 वेवव्वियससुग्घाएणं समोहणंति २ ता संखेज्जाइं जोयणाइं दंडं णिसरंति तं०—रयणाणं जाव रि-
 ट्ठाणं, अहावायरे पोगले परिसाडंति २ ता अहासुहुमे पोगले परियायंति २ ता दोच्चपि वेड-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २३८ ॥

त्रिव्यसमुद्घाएणं समोहणंति २ त्ता अट्टसहस्सं सोवणियाणं कलसाणं अट्टसहस्सं रूपामयाणं कलसाणं अट्टसहस्सं मणिमयाणं अट्टसहस्सं सुवणणरूपामयाणं अट्टसहस्सं सुवणणमणिमयाणं अट्टसहस्सं रूपामणिमयाणं अट्टसहस्सं भोमिज्जाणं अट्टसहस्सं भिंगारगाणं एवं आयंसगाणं थालाणं पातीणं सुपत्तिट्टकाणं चित्ताणं स्यणकरंडगाणं पुष्फचंगे-
रीणं जाव लोमहत्थचंगेरीणं पुष्फपडलगाणं जाव लोमहत्थगपडलगाणं अट्टसतं सीहासणाणं छत्ताणं चामराणं अवपडगाणं बट्टकाणं तवसिप्पाणं खोरकाणं पीणकाणं तेल्लससुग्गकाणं अट्ट-
सतं धूवकडुच्छुयाणं विउव्वंति ते साभाविए विउव्विए य जाव धूवकडुच्छुए य गेण्हं-
ति गेण्हत्ता विजयातो रायहाणीतो पडिनिक्खमंति २ त्ता ताए उक्किट्टाए जाव उद्धुताए दिव्वाए देवगतीए तिरियमसंखेज्जाणं दीवसमुद्घाणं मज्झं मज्झेणं वीथीवयमाणा २ जेणेव खीरोदे समुद्दे तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवागच्छित्ता खीरोदगं गिण्हत्ता जातिं तत्थ उप्पलाहं जाव सतस-
हस्सपत्तातिं तातिं गिण्हंति २ त्ता जेणेव पुक्खरोदे समुद्दे तेणेव उवागच्छंति २ त्ता पुक्खरोदगं गेण्हंति पुक्खरोदगं गिण्हत्ता जातिं तत्थ उप्पलाहं जाव सतसहस्सपत्ताहं ताहं गिण्हंति २ त्ता जेणेव समयखेत्ते जेणेव भरहेरवयातिं वासाहं जेणेव मागधवरदाम्पभासाहं तित्थाहं तेणेव उवा-
गच्छंति तेणेव उवागच्छित्ता तित्थोदगं गिण्हंति २ त्ता तित्थमट्टियं गेण्हंति २ त्ता जेणेव गंगासि-

३ प्रतिपत्तौ
तिर्यग्धि-
कारे विज-
यदेवाभि-
षेकः
उद्देशः २
सू० १४१

॥ २३८ ॥

धुरत्तारत्तवतीसलिला तेणेव उवागच्छंति २ चा सरितोदगं गेण्हंति २ चा उभओ तडमद्वियं गे-
 ण्हंति गेण्हत्ता जेणेव बुल्लहिमवंतसिहरिवासधरपव्वता तेणेव उवागच्छंति, तेणेव उवाग-
 च्छित्ता सब्वतूवरे य सब्वपुण्फे य सब्वगंधे य सब्वमल्ले य सब्वोसहिसिद्धत्थए गिण्हंति सब्वो-
 सहिसिद्धत्थए गिण्हत्ता जेणेव पडमइहपुंडरीयइहा तेणेव उवागच्छंति तेणेव २ दहोदगं गे-
 ण्हंति जातिं तत्थ उप्पलाइं जाव सतसहस्सपत्ताइं ताइं गेण्हंति ताइं गिण्हत्ता जेणेव हेमबय-
 हेरण्णवयाइं वासाइं जेणेव रोहियरोहितंससुवण्णकूलरुप्पकूलाओ तेणेव उवागच्छंति २ सा
 सलिलोदगं गेण्हंति २ चा उभओ तडमद्वियं गिण्हंति गेण्हत्ता जेणेव सदावातिमालवंतप्रि-
 यागा वट्टवेतडुपव्वता तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवागच्छित्ता सब्वतुवरे य जाव सब्वो-
 सहिसिद्धत्थए य गेण्हंति, सिद्धत्थए य गेण्हत्ता जेणेव महाहिमवंतरुप्पिवासधरपव्वता तेणेव
 उवागच्छंति तेणेव उवागच्छित्ता सब्वपुण्फे तं चैव जेणेव महापडमइहमहापुंडरीयइहा तेणेव
 उवागच्छंति तेणेव उवागच्छित्ता जाइं तत्थ उप्पलाइं तं चैव जेणेव हरिवासे रम्मावासेति जेणेव
 हरकान्तहरिकंतणरकंतनारिकंताओ सलिलाओ तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवागच्छित्ता स-
 लिलोदगं गेण्हंति सलिलोदगं गेण्हत्ता जेणेव विथडावइगंधावतिवट्टवेयडुपव्वया तेणेव उवाग-
 च्छंति सब्वपुण्फे य तं चैव जेणेव णिसहूनीलवंतवासहरपव्वता तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवा-

गच्छित्ता सव्वतूवरे य तहेव जेणेव तिगिच्छिदहेकेसरिदहा तेणेव उवागच्छंति २ ता जाहं
तत्थ उप्पलाहं तं चेव जेणेव पुव्वचिदेहावरविदेहवासाहं जेणेव सीयासीओयाओ महाणहंओ
जहा णहंओ जेणेव सव्वचक्कवद्विविजया जेणेव सव्वमागहवरदामपभासाहं तित्थाहं तहेव जहेव
जेणेव सव्ववक्खारपव्वता सव्वतुवरे य जेणेव सव्वंतरणदीओ सल्लोदगं गेणहंति २ तं चेव
जेणेव मंदरे पव्वते जेणेव भद्दसालवणे तेणेव उवागच्छंति सव्वतुवरे य जाव सव्वोसहिंसिद्धत्थए
गिणहंति २ ता जेणेव णंदणवणे तेणेव उवागच्छइ २ ता सव्वतुवरे जाव सव्वोसहिंसिद्धत्थे य
सरसं च गोसीसचंदणं गिणहंति २ ता जेणेव सोमणसवणे तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवागच्छित्ता
सव्वतुवरे य जाव सव्वोसहिंसिद्धत्थए य सरसगोसीसचंदणं दिव्वं च सुमणदामं गेणहंति
गेण्हित्ता जेणेव षंडगवणे तेणामेव ससुवागच्छंति तेणेव ससुवा० २ ता सव्वतूवरे जाव सव्वोसहि-
सिद्धत्थए सरसं च गोसीसचंदणं दिव्वं च सुमणोदामं दहरयमलयसुगंधिए य गंधे गेणहंति २
ता एगतो मिलंति २ ता जंबूद्दीवस्स पुरत्थिभिह्लेणं दारेणं णिगच्छंति पुरत्थिभिह्लेणं निग-
च्छित्ता ताए उक्किहाए जाव दिव्वाए देवगतीए तिरियमसंखेज्जाणं दीवससुद्धानं मज्झमज्झेणं
वीथीवयमाणा २ जेणेव विजया रायहाणी तेणेव उवागच्छंति २ ता विजयं रायहाणिं अणुप्पया-
हिणं करेमाणा २ जेणेव अभिसेयसभा जेणेव विजए देवे तेणेव उवागच्छंति २ ता करतलपरि-

ग्गहितं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु जएणं विजएणं वद्धावेंति विजयस्स देवस्स तं महत्थं
 महग्घं महरिहं विपुलं अभिसेयं उवट्टवेंति ॥ तते णं तं विजयदेवं चत्तारि य सामाणियसाह-
 स्सीओ चत्तारि अग्गमहिसीओ सपरिवाराओ तिणिण परिसाओ सत्त अणिया सत्त अणिया-
 हिवई सोलस आयरक्खदेवसाहस्सीओ अन्ने य बहवे विजयरायधाणिवत्थव्वगा वाणमंतरा देवा य
 देवीओ य तेहिं साभावितेहि उत्तरवेडव्वितेहिं य वरकमलपतिट्ठाणेहिं सुरभिवरवारिपडिपुण्णेहिं
 चंदणकयचचातेहिं आविद्धकंठेगुणेहिं पडमुप्पलपिधानेहिं करतलसुकुमालकोमलपरिग्गहिंएहिं
 अट्टसहस्साणं सोवणिणयाणं कलसाणं रूपमयाणं ताव अट्टसहस्साणं भोमेयाणं कलसाणं सब्वो-
 दएहिं सब्वमट्टियाहिं सब्वतुवरेहिं सब्वपुप्फेहिं जाव सब्वोसहिंसिद्धत्थएहिं सव्विह्वीए सब्वजुत्तीए
 सब्ववलेणं सब्वससुदएणं सब्वायरेणं सब्वविभूतिए सब्वविभूसए सब्वसंभमेणं सब्वोरोहेणं
 सब्वणाडएहिं सब्वपुप्फगंधमल्लालंकारविभूसए सब्वदिव्वतुडियणिणाएणं महया इह्वीए महया
 जुत्तीए महया बलेणं महता समुदएणं महता तुरियजमगसमगपडुप्पवादित्रवेणं संखपणवप-
 डहभेरिद्धल्लरिखरसुहिसुरवसुयंगडुडुहिडुद्धक्खणिग्घोससंनिनादित्रवेणं महता इंद्राभिसेगेणं
 अभिसिंचंति ॥ तए णं तस्स विजयस्स देवस्स महता इंद्राभिसेगंसि वट्टमाणंसि अप्पेग-
 तिया देवा णच्चोदगं णातिमट्टियं पविरलफूसियं दिव्वं सुरभिं रथरेणुविणासणं गंधोद्वगवासं

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २४० ॥

वासंति, अप्पेगतिया देवा णिहतरयं णट्ठरयं भट्ठरयं पसंतरयं उवसंतरयं करंति, अप्पेगतिया देवा विजयं राघहाणिं सडिंभतरबाहिरियं आसितसम्मज्जितोवल्लं सित्तसुहसम्मट्ठरत्थंतरावणवीहियं करंति, अप्पेगतिया देवा विजयं राघहाणिं मंचातिमंचकलितं करंति, अप्पेगतिया देवा विजयं राघहाणिं णाणाविहरागरंजियऊसियजयविजयवेजयन्तीपडागतिपडागमंडितं करंति, अप्पेगतिया देवा विजयं राघहाणिं लाउल्लोइयमहियं करंति, अप्पेगतिया देवा विजयं गोसीससरसरत्तचंदणदइरदिणपंचंगुलितलं करंति, अप्पेगतिया देवा विजयं उवच्चियंचंदणकलसं चंदणघडसुकयतोरणपडिडुवारदेसभागं करंति, अप्पेगतिया देवा विजयं आसत्तोसत्ताविपुलवट्टवघारितमल्लदामकलावं करंति, अप्पेगइया देवा विजयं राघहाणिं पंचवणणसरससुरं भिसुक्कपुप्फपुंजोवयारकलितं करंति, अप्पेगइया देवा विजयं कालागुरुपवरकुंदुरुक्कतुरुक्कधूवडज्जं तमघमघैतंगंधुयुयाभिरामं सुगंधवरगंधियं गंधवट्टिभूयं करंति, अप्पेगइया देवा हिरणवासां वासंति, अप्पेगइया देवा सुवणवासां वासंति, अप्पेगइया देवा एवं रयणवासां वहरवासां पुप्फवासां मल्लवासां गंधवासां चुण्णवासां वत्थवासां आहरणवासां, अप्पेगइया देवा हिरणविधिं भाइंति, एवं सुवणविधिं रयणविधिं वतिरविधिं पुप्फविधिं मल्लविधिं चुण्णविधिं गंधविधिं वत्थविधिं भाइंति आभरणविधिं ॥ अप्पेगतिया देवा दुयं णट्टविधिं उवदंसंति अप्पेगतिया

३ प्रतिपत्तौ
तिर्यग्धि-
कारे विज-
यदेवाभि-
षेकः
उद्देशः २
सू० २४१

॥ २४० ॥

विलंघितं णट्टविधिं उवदंसेति अप्पेगइया देवा दुत्तविलंघितं णाम णट्टविधिं उवदंसेति अप्पेगतिया
 देवा अंचियं णट्टविधिं उवदंसेति अप्पेगतिया देवा रिभितं णट्टविधिं उवदंसेति अ० अंचि-
 तरिभितं णाम दिव्वं णट्टविधिं उवदंसेति अप्पेगतिया देवा आरभडं णट्टविधिं उवदंसेति
 अप्पेगतिया देवा भसोलं णट्टविधिं उवदंसेति अप्पेगतिया देवा आरभडमसोलं णाम दिव्वं
 णट्टविधिं उवदंसेति अप्पेगतिया देवा उप्पायणिवायपवुत्तं संकुच्चियपसारियं रियारियं भंतसं-
 भंतं णाम दिव्वं णट्टविधिं उवदंसेति अप्पेगतिया देवा चउड्विधं वातियं वादंति, तंजहा—
 ततं चित्तं घणं झुसिरं, अप्पेगतिया देवा चउड्विधं गेयं गातंति, तंजहा—उक्खिलत्तयं पवत्तयं
 मंदायं रोइदावसाणं, अप्पेगतिया देवा चउड्विधं अभिणयंति, तंजहा—दिट्ठतियं
 पाडंतियं सामन्तोवणिवातियं लोगमज्झावसाणियं, अप्पेगतिया देवा पीणंति अप्पेगतिया देवा
 बुक्कारंति अप्पेगतिया देवा तंडवेंति अप्पे० लासेंति अप्पेगतिया देवा पीणंति बुक्कारंति तंडवेंति
 लासेंति अप्पेगतिया देवा बुक्कारंति अप्पेगतिया देवा अप्फोडंति अप्पेगतिया देवा वग्गंति अप्पे-
 गतिया देवा तिवत्तं छिंदंति अप्पेगतिया देवा अप्फोडंति वग्गंति तिवत्तं छिंदंति अप्पेगतिया
 देवा हत्तहेसियं करंति अप्पेगतिया देवा हत्थिगुलगुलाइयं करंति अप्पेगतिया देवा रहघणघणा-
 तियं करंति अप्पेगतिया देवा हयहेसियं करंति हत्थिगुलगुलाइयं करंति रहघणघणाइयं करंति

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ २४१ ॥

अप्पेगतिया देवा उच्छोलेंति अप्पेगतिया देवा पच्छोलेंति [अप्पेगतिया देवा उक्किट्टिं करेंति] अप्पेगतिया देवा उक्किट्टीओ करेंति अप्पेगतिया देवा उच्छोलेंति पच्छोलेंति उक्किट्टिओ करेंति अप्पेगतिया देवा सीहणादं करेंति अप्पेगतिया देवा पाद्दहरयं करेंति अप्पेगतिया देवा भूमि-
चवेडं दलयंति अप्पेगतिया देवा सीहनादं पाद्दहरयं भूमिचवेडं दलयंति, अप्पेगतिया देवा हक्कारेंति अप्पेगतिया देवा बुक्कारेंति अप्पेगतिया देवा थक्कारेंति अप्पे० पुक्कारेंति अप्पेगतिया देवा नामाहं सावेंति अप्पेगतिया देवा हक्कारेंति बुक्कारेंति थक्कारेंति पुक्कारेंति णामाहं सावेंति अप्पेगतिया देवा उप्पतंति अप्पेगतिया देवा णिवयंति अप्पेगतिया देवा परिवयंति अप्पेगतिया देवा उप्पयंति णिवयंति अप्पेगतिया देवा जलेंति अप्पेगतिया देवा तवंति अप्पेगतिया देवा पतवंति अप्पेगतिया देवा जलंति तवंति पतवंति अप्पेगइया देवा गज्जेंति अप्पेगइया देवा विज्जुयायंति अप्पेगइया देवा वासंति अप्पेगइया देवा गज्जंति विज्जुयायंति वासंति अप्पेगतिया देवा देव सन्निवायं करेंति अप्पेगतिया देवा देवुक्कलियं करेंति अप्पेगइया देवा देवकहकहं करेंति-
अप्पेगतिया देवा दुहुहुं करेंति अप्पेगतिया देवा देवसन्निवायं देवउक्कलियं देवकहकहं देवदुहुहुं करेंति अप्पेगतिया देवा देवुज्जोयं करेंति अप्पेगतिया देवा विज्जुयारं करेंति अप्पेगतिया देवा चेलुक्खेवं करेंति अप्पेगतिया देवा देवुज्जोयं विज्जुयारं चेलुक्खेवं करेंति अप्पेगतिया देवा उप्प-

३ प्रतिपत्तौ
विजयदे-
वाभिषेकः
उद्देशः २
सू० १४१

॥ २४१ ॥

लहृत्थगता जाव सहस्सपत्त० घंटाहृत्थगता कलसहृत्थगता जाव धूवकडुच्छहृत्थगता हृड तुडा
जाव हरिसवसविसप्पमाणहियया विजयाए रायहाणीए सव्वतो समंता आघावेंति परिधावेंति ॥
तए णं तं विजयं देवं चत्तारि सामाणियसाहस्सीओ चत्तारि अग्गमहिस्सीओ सपरिवाराओ
जाव सोलसआयरक्खदेवसाहस्सीओ अण्णे य बहवे विजयरायहाणीवत्थव्वा वाणमंतरा देवा य
देवीओ य तेहिं वरकंमलपतिट्ठाणेहिं जाव अट्टसतेणं सोवण्णियाणं कलसाणं तं चेवं जाव अट्ट-
सएणं भोमेज्जाणं कलसाणं सव्वोदगेहिं सव्वमट्टियाहिं सव्वतुवरेहिं सव्वपुप्फेहिं जाव सव्वो-
सहिंसिद्धत्थएहिं सव्विह्वीए जाव निग्घोसनाइयरवेणं महया २ इंदाभिसेएणं अभिसिंचंति २
पत्तेयं २ सिरसावत्तं अंजलिं कट्टु एवं वयासि—जय जय नंदा ! जय जय भदा ! जय जय नंद भदं
ते अजियं जिणेहि जियं पालयाहि अजितं जिणेहि सत्तुपक्खं जितं पालेहि मित्तपक्खं जिय-
मज्झे वसाहि तं देव ! निरुवसगं इंदो इव देवाणं चंदो इव ताराणं चमरो इव असुराणं धरणो
इव नागाणं भरहो इव मणुयाणं बहूणि पलिओवमाइं बहूणि सागरोवमाणि चउण्हं सामाणिय-
साहस्सीणं जाव आयरक्खदेवसाहस्सीणं विजयस्स देवस्स विजयाए रायहाणीए अण्णेसिं च ब-
हूणं विजयरायहाणिवत्थव्वाणं वाणमंतराणं देवाणं देवाणं य आहेवच्चं जाव आणाइसरसेणाच्चं
कारेमाणे पालेमाणे विहराहित्तिकट्टु महता २ सदेणं जयजयसदं पडंजंति ॥ (सू० १४१) ॥

‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ इत्यादि, तस्मिन् काले तस्मिन् समये विजयो देव उपपातसभायां देवशयनीये देवदूष्यान्तरिते प्रथमतोऽङ्गुलासङ्ख्येयभागमात्रयाऽवगाहनया समुत्पन्नः ॥ ‘तए ण’मित्यादि, सुगमं नवरमिह भाषामतःपर्याप्तयोः समाप्तिकालान्तरस्य प्रायः शेषपर्याप्तिकालान्तरापेक्षया स्तोत्रत्वादेकत्वेन विवक्ष्यणमिति ‘पञ्चविहाए पज्जतीए पज्जत्तिभावं गच्छइ’ इत्युक्तम् ॥ ‘तए ण’मित्यादि, ततस्तस्य विजयस्य देवस्य पञ्चविधया पर्याप्तभावं गतस्य सतोऽयम्—एतद्रूपः संकल्पः समुदपद्यत, कथम्भूतः? इत्याह—‘मनोगतः’ मनसि गतो—व्यवस्थितो नाद्यापि वचसा प्रकाशितस्वरूप इति भावः, पुनः कथम्भूतः? इत्याह—‘आध्यात्मिकः’ आत्मन्यधि अध्यात्मं तत्र भव आध्यात्मिक आत्मविषय इति भावः, सङ्कल्पश्च द्विधा भवति—कश्चिदध्यात्मिकोऽपरश्च चिन्तात्मकः, तत्रायं चिन्तात्मक इति प्रतिपादनार्थमाह—‘चिन्तितः’ चिन्ता संजाताऽस्मिन्निति चिन्तितश्चिन्तात्मक इति भावः, सोऽपि कश्चिदभिलाषात्मको भवति कश्चिदन्यथा, तत्रायमभिलाषात्मकस्तथा चाह—प्रार्थनं प्रार्थो णिजन्तादच् प्रार्थः संजातोऽस्मिन्निति प्रार्थितोऽभिलाषात्मक इति भावः, किंस्वरूपः? इत्याह—‘किं मे’ इत्यादि, किं मे पूर्वं करणीयं किं मे पश्चात्करणीयं, तथा किं मे पूर्वं कर्तुं श्रेयः किं मे पश्चात्कर्तुं श्रेयः, तथा किं मे पूर्वमपि च पश्चादपि च हिताय भावप्रधानोऽयं निर्देशो हितत्वाय—परिणाममुन्दरतायै सुखाय—शर्मणे क्षेमायेति अयमपि भावप्रधानो निर्देशः संगतत्वाय, निःश्रेयसाय—निश्चितकल्याणाय अनुगामिकतायै—परम्परया शुभानुबन्धसुखाय भविष्यतीति ॥ ‘तए ण’मित्यादि, ‘ततः’ एतच्चिन्तासमनन्तरमेव दिव्यानुभावतो विजयस्य देवस्य ‘सामाणियपरिसोववन्नगा देवा’ इति सामानिकाः पर्वदुपपन्नकाश्च—अभ्यन्तरादिपर्वदुपगताः ‘इमम्’ अनन्तरोक्तम् ‘एतद्रूपम्’ अनन्तरोदितस्वरूपमाध्यात्मिकं चिन्तितं प्रार्थितं मनोगतं सङ्कल्पं समभिज्ञाय ‘जेगेवे’ति यत्रैव विजयो देवस्तत्रैवोपागच्छन्ति, उपागम्य च

'करयलपरिगहिय'मित्यादि द्वयोर्हस्तयोरन्योऽन्यान्तरिताङ्गुलिकयोः संपुटरूपतया यदेकत्र मीलनं सा अञ्जलिस्तां करतलाभ्यां परि-
 गृहीता-निष्पादिता करतलपरिगृहीता ताम्, आवर्तनमावर्त्तः शिरस्यावर्त्तो यस्याः सा शिरस्यावर्त्ता, कण्ठकाल उरसिलोभेत्यादिवद-
 लुकूसमासः; तामत एव मस्तके कृत्वा जयेन विजयेन वर्द्धीपयन्ति-जय त्वं देव! इत्येवं वर्द्धीपयन्तीत्यर्थः; तत्र
 जयः-परैरनभिभूयमानता प्रतापवृद्धिश्च, विजयस्तु-परेपामसहमानानामभिभवोत्पादः, जयेन विजयेन च वर्द्धीपयित्वा एवमवा-
 द्भियुः-—'एवं खलु देवाणुष्पियाण'मित्यादि पाठसिद्धम् ॥ 'तए ण'मित्यादि, 'ततः' एतद्वचनानन्तरं विजयो देवस्तेषां सामानिकप-
 र्धदुपपन्नकानां-सामानिकानां पर्यदुपपन्नकानां च देवानामन्तिके एनमर्थे 'श्रुत्वा' आकर्ष्य 'निशम्य' हृदये परिणमय्य 'हृष्टतुष्ट-
 चित्तमाणंदिए' इति हृष्टतुष्टोऽतीव तुष्ट इति भावः; अथवा हृष्टो नाम विसयमापन्नो यथा शोभनमहो! एतैरुपदिष्टमिति, 'तुष्टः'
 तोयं कृतवान् यथा भव्यमभूद् यदेतैरित्थमुपदिष्टमिति, तोपवशादेव चित्तमानन्दितं-स्फीतीभूतं 'दुण्डु समृद्धौ' इति वचनान्, यस्य
 स चित्तानन्दितः; भार्योदिदर्शनात्पाक्षिको निष्ठान्तस्य परनिपातः सकारः प्राकृतत्वाद्लाक्षणिकस्ततः पदत्रयस्य पदद्वय २ मीलनेन कर्म-
 धारयः; 'पीडमणे' इति प्रीतिर्मनसि यस्यासौ प्रीतिमना जिनप्रतिमाऽर्चनविषयबहुमानपरायणमना इति भावः; ततः क्रमेण बहुमानो-
 र्त्तर्पवशान् 'परमसोमणस्सिए' इति शोभनं मनो यस्यासौ सुमनास्तस्य भावः सौमनस्यं परमं च तत् सौमनस्यं च परमसौमनस्यं
 तत्संजातमस्मिन्निति परमसौमनस्यितः; एतदेव व्यक्तीकुर्वन्नाह-—'हरिसवसविसप्पमाणहियए' हर्षवशेन विसर्पद्-विस्तारयायि
 हृदयं यस्य स हर्षवशविसर्पद्भुदयः देवशयनीयाद्भ्युत्तिष्ठति, अभ्युत्थाय च देवदूष्यं परिधत्ते, परिधाय च उपपातसभातः पूर्वद्वारेण
 निर्गच्छति, निर्गत्य च यत्रैव प्रदेशे इदस्तत्रोपांगच्छति, उपागत्य इदमनुप्रदक्षिणीकृत्य पूर्वेण तोरणेन इदमनुप्रविशति, प्रविश्य च

इदे प्रत्यवरोहति, मध्ये प्रविशतीति भावः, प्रत्यवरुह्य च इदमवगाहते, अवगाह्य जलमज्जनं करोति, कृत्वा च क्षणमात्रं जलक्रीडां करोति, ततः 'आयंते' इति नवानामपि श्रोतसां शुद्धोदकप्रक्षालनेनाऽऽचान्तो-गृहीताचमनश्चोक्षः-स्वलपस्यापि शङ्कितमलस्यापनयनात्, अत एव परमशुचिभूतो हृदात् प्रत्युत्तरति, प्रत्युत्तीर्य यत्रैव प्रदेशेऽभिषेकसमा तत्रैवोपागच्छति, उपागत्याभिषेकसमामनुग्रह-क्षिणीकुर्वन् पूर्वद्वारेणानुग्रविशति, अनुग्रविश्य यत्रैव मणिपीठिका यत्रैव च मणिपीठिकाया उपरि सिंहासनं तत्रोपागच्छति, उपागत्य सिंहासनवरगतः पूर्वाभिमुखः सन्निषण्णः ॥ 'तए ण'मित्यादि, ततस्तस्य विजयस्य सामानिकाः पर्षदुपपन्नकाश्च देवाः 'आभियोगिकान्' अभियोजनमभियोगः, प्रेष्यकर्मणि व्यापार्यमाणत्वमिति भावः, अभियोगे नियुक्ता आभियोगिकास्तान् देवान् 'शब्दायन्ते' आकारयन्ति, शब्दाधित्वा च तानेवमवादिषुः-—'क्षिप्रमेव' शीघ्रमेव भो देवानां प्रियाः! विजयस्य देवस्य 'महार्थ' महान् अर्थो-मणिकनकरत्नादिक उपयुज्यमानो यस्य स महार्थस्तं महार्थं, तथा महान् अर्थः-पूजा यत्र स महार्थस्तं, महं-उत्सवमर्हतीति महार्हस्तं 'विपुलं' विस्तीर्णं शक्राभिषेकवद् इन्द्राभिषेकमुस्थापयत ॥ 'तए णं ते' इत्यादि, ततस्ते आभियोगिका देवाः सामानिकपर्षदुपपन्नकैर्देवैरेवमुक्ताः 'हृदुदुच्चित्तमाणंदिया पीइमणा परमसोमणस्सिया हरिसवसविसप्पमाणहियया करयलपरिग्गहियं दसणहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु' इति पूर्ववत्, विनयेन वचनं 'प्रतिश्रुण्वन्ति' अभ्युपगच्छन्ति, कथम्भूतेन विनयेन? इत्याह-—'एवं देवा तहत्ति आणाए' इति हे देवाः! एवं-यथैव यूयमादिशत तथैवाज्ञया-युष्मदादेशेन कुर्मम इत्येवंरूपेण प्रतिश्रुत्य वचनमुत्तरपूर्वं दिग्भागीशानकोणमित्यर्थः तस्यात्यन्तप्रशस्तत्वात् 'अपक्रामन्ति' गच्छन्ति अपक्रम्य च वैक्रियसमुद्घातेन-वैक्रियकरणाय प्रयत्नविशेषेण 'समोहंति' समवहन्यन्ते समवहता भवन्तीत्यर्थः, समवहताश्चात्सप्रदेशान् दूरतो विक्षिपन्ति, तथा चाह-—'संखेज्जाणि जो-

यणाणि दंडं निसरंति' दण्ड इव दण्ड ऊर्ध्वधायातः शरीरबाह्यो जीवप्रदेशसमूहस्तं शरीरस्य बहिः सङ्ख्येयानि योजनानि यावत्
 'निसृजन्ति' निष्काशयन्ति, निसृज्य च तथाविधान् पुद्गलानाददते, एतदेव दर्शयति—'रत्नानां' कर्कतनादीनां १ वज्राणां
 २ वैद्युर्णां ३ लोहिताक्षाणां ४ मसारगह्वानां ५ हंसगर्भानां ६ पुलकानां ७ सौगन्धिकानां ८ ज्योतीरसानाम् ९ अञ्जानाम् १०
 अञ्जनपुलकानां ११ रजतानां १२ जातरूपाणाम् १३ अङ्कानां १४ स्फटिकानां १५ रिष्टानां १६, यथावादारान्—असारान् पुद्गलान्
 परिशातयन्ति यथासूक्ष्मान्—सारान् पुद्गलान् पर्याददते, पर्यादाय च चिकीर्षितरूपनिर्माणार्थं द्वितीयमपि वारं वैक्रियसमुद्घातेन
 समवहन्यन्ते समवहल्य यथोक्तानां रत्नादीनां योग्यान् यथावादारान् पुद्गलान् परिशातयन्ति यथासूक्ष्मानाददते आदाय च 'अष्टसहस्रम्'
 अष्टाधिकं सहस्रं सौवर्णिकानां कलशानां विकुर्वन्ति १ अष्टसहस्रं रूप्यमयानाम् २ अष्टसहस्रं मणिमयानाम् ३ अष्टसहस्रं सुवर्णरूप्य-
 मयानाम् ४ अष्टसहस्रं सुवर्णमणिमयानाम् ५ अष्टसहस्रं रूप्यमणिमयानाम् ६ अष्टसहस्रं सुवर्णरूप्यमणिमयानाम् ७ अष्टसहस्रं भौ-
 मेयानाम् ८ अष्टसहस्रं शृङ्गाराणाम् ९, एवमादर्शस्थालपात्रीसुप्रतिष्ठमनोगुलिकावातकरकचित्ररत्नकरण्डकपुष्पचङ्गेरीयावल्लोमहस्तचङ्गे-
 रीपुष्पपटलकयावल्लोमहस्तकपटलकसिंहासनच्छत्रचामरसमुद्रकष्वजधूपकडुच्छुकानां प्रत्येकं प्रत्येकमष्टसहस्रं विकुर्वन्ति, विकुर्वित्वा 'ताए
 उषिद्राण' इत्यादि पूर्वं व्याख्यातार्थं यत्रैव क्षीरोदसमुद्रस्तत्रागच्छन्ति, आगल्य च क्षीरोदकं गृह्णन्ति, यानि च तत्र उत्पलानि पद्मानि
 कुमुदानि नलिनानि सुभगानि सौगन्धिकानि पुण्डरीकानि महापुण्डरीकानि शतपत्राणि सहस्रपत्राणि शतसहस्रपत्राणि च तानि गृ-
 ह्णन्ति, गृहीत्वा पुष्करोदे समुद्रे समागल्य तत्रोदकमुत्पलादीनि च गृह्णन्ति, तदनन्तरं यत्रैव समयक्षेत्रं यत्रैव भरतैरावतानि क्षेत्राणि
 यत्रैव च तेषु भरतैरावतेषु वर्षेषु मागधवरदामप्रभासाख्यानि तीर्थानि तत्रैवोपागल्य तीर्थोदकं तीर्थमृत्तिकां च गृह्णन्ति, ततो गङ्गा-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २४४ ॥

सिन्धुरत्नारक्तवतीषु महानदीषु नद्युदकमुभयतटमृत्तिकां च गृह्णन्ति, ततः झुल्लहिमवच्छिखरिषु समागत्य सर्वतुवरान्-कपाथान् सर्वाणि जातिभेदेन पुष्पाणि सर्वाणि 'गन्धान्' गन्धवासादीन् सर्वाणि माल्यानि-अथितादिभेदभिन्नानि सर्वौषधीः सिद्धार्थकांश्च गृह्णन्ति, गृहीत्वा तदनन्तरं पद्मद्दपुण्डरीकद्दपूपागत्य तदुदकमुत्पलादीनि च गृह्णन्ति, ततो हैमवतैरण्यवतेषु वर्षेषु रोहितारोहितांशासुवर्ण-कूलारूप्यकूलासु महानदीषु नद्युदकमुभयतटमृत्तिकां तदनन्तरं शब्दापातिविकटापातिघृत्तवैताढ्येषु सर्वतुवरादीन् ततो महाहिम-वद्भ्रुपिवर्षधरपर्वतेषु सर्वतुवरादीन् ततो महापद्ममहापौण्डरीकद्देषु ऋदोदकमुत्पलादीनि च तदनन्तरं हरिवर्षस्म्यकवर्षेषु हरकान्ता-हंरिकान्तानरकान्तानारीकान्तासु महानदीषु सलिलोदकम् उभयतटमृत्तिकां च ततो गन्धापातिमाल्यवत्पर्यायघृत्तवैताढ्येषु सर्वतुवरादीन् ततो निषधनीलवर्षधरपर्वतेषु सर्वतुवरादीन् तदनन्तरं तद्गतेषु तिगिच्छिकेसरिमहाद्देषु ऋदोदकमुत्पलादीनि च ततः पूर्वविदेहापर-विदेहेषु शीताशीतोदामहानदीषु नद्युदकम् उभयतटमृत्तिकां च तदनन्तरं सर्वेषु चक्रवर्तिविजेतव्येषु मागधवरदामप्रभासाख्यतीर्थेषु तीर्थोदकानि तीर्थमृत्तिकाश्च ततः सर्वेषु वक्षस्कारपर्वतेषु सर्वतुवरादीन् तदनन्तरं सर्वास्वन्तरनदीषु नद्युदकमुभयतटमृत्तिकाश्च ततो मन्दरपर्वते भद्रशालवने सर्वतुवरादीन् ततो नन्दनवने सर्वतुवरादीन् सरसं च गोशीर्षचन्दनं ततः सौमनसवने सर्वतुवरादीन् सरसं च गोशीर्षचन्दनं दिव्यं च सुमनोदाम गृह्णन्ति, ततः पण्डकवने सर्वतुवरपुष्पगन्धमाल्यसरसगोशीर्षचन्दनदिव्यसुमनोदामानि 'ददरमलए सुगंधिए य गिण्हंति' इति ददर्ः-चीवरावनद्धकुण्डिकादिभाजनमुखं तेन गालितं तत्र पक्वं वा यन्मलयोद्भवतया प्रसिद्धत्वान्मलयं-श्री-खण्डं येषु तान् 'सुगन्धान्' परमगन्धोपेतान् गन्धान् गृह्णन्ति, गृहीत्वा एकत्र मिलन्ति, मिलित्वा तथा उत्कृष्टया दिव्यया देवगत्या यत्रैव विजया राजधानी यत्रैव विजयो देवस्तत्रैवोपागच्छन्ति, उपागत्य च करतलपरिगृहीतां शिरस्यावर्त्तिकां मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा विजयं देवं जयेन

३ प्रतिपत्तौ
विजयदे-
वाभिषेकः
उद्देशः २
सू० १४४

॥ २४४ ॥

विजयेन त्र्यर्द्धोपयन्ति, बर्द्धोपयित्वा महार्थं महार्थं विपुलमिन्द्राभिपेकयोग्यं क्षीरोदकादि 'उपनयन्ति' समर्पयन्ति ॥ 'तए ण'-
 मित्यादि, ततो णमिति चाक्यालङ्कारे तं विजयं देवं चत्वारि देवसामानिकसहस्राणि चतस्रोऽग्रमहिष्यः सपरिवारास्त्रिभ्यः पर्यदो यथाक्र-
 ममष्टदशद्वादशदेवसहस्रपरिमाणाः सप्तानीकानि सप्तानीकाधिपतयः षोडश आत्मरक्षदेवसहस्राणि, अन्ये च बहवो विजयराजधानीवा-
 सभ्या वानमन्तरा देवा देव्यश्च तैः—तद्गतदेवजनप्रसिद्धैः स्वाभाविकैर्वैकुण्ठिकैश्च वरकमलप्रतिस्थानैः सुरभिवरवारिप्रतिपूर्णेऽश्वन्दनकृतच-
 चोकैः 'आविद्धकण्ठेगुणैः' आरोपितकण्ठे रक्तसूत्रतनुभिः पञ्चोत्पलपिधानैः सुकुमारकरतलपरिगृहीतैरेकसहस्रसङ्घैः कलशैरिति
 गम्यन्ते, तानेव विभागतो दर्शयति—अष्टसहस्रेण सौवर्णिकानां कलशानाम्, अष्टसहस्रेण रूप्यमयानाम्, अष्टसहस्रेण
 अष्टमहस्रेण सुवर्णरूप्यमयानाम्, अष्टसहस्रेण सुवर्णमणिमयानाम्, अष्टसहस्रेण रूप्यमणिमयानाम्, अष्टसहस्रेण सुवर्णरूप्यमणिमया-
 नाम्, अष्टसहस्रेण भौमियानां, सर्वसङ्ख्याऽष्टभिः सहस्रैश्चतुःषष्टिकैः, तथा 'सर्वोदकैः' सर्वतीर्थनद्याद्युदकैः सर्वतुवरैः सर्वपुष्पैः
 सर्वगन्धैः सर्वमाल्यैः सर्वौषधिसिद्धार्थकैश्च 'सर्वच्छर्द्या' परिवारादिकया 'सर्वद्युत्या' यथाशक्ति विस्फारितेन शरीरतेजसा 'सर्वबलेन'
 सामस्तेन स्वसहस्रादिसैन्येन 'सर्वसमुदयेन' स्वस्वाभियोग्यादिसमस्तपरिवारेण 'सर्वादरेण' समस्तयावच्छक्तितोलनेन 'सर्ववि-
 भूत्या' स्वास्वाभ्यन्तरवैक्रियकरणादिवाह्यरत्नादिसम्पदा, तथा 'सर्वविभूषया' यावच्छक्तिस्फारोदारशृङ्गारकरणेन 'सर्वसंभमेण' ति
 सर्वोत्कृष्टेन संप्रमेण, सर्वोत्कृष्टसंप्रभो नाम इह स्वनायकविषयवहुमानख्यापनार्थपरा स्वनायककार्यसम्पादनाय यावच्छक्ति त्वरितत्व-
 रिता प्रवृत्तिः, सर्वपुष्पवस्त्रगन्धमाल्यालङ्कारेण, अत्र गन्धा—वासा माल्यानि—पुष्पदामानः अलङ्कारा—आभरणानि ततः समाहारो
 द्वन्द्वः, ततः सर्वदिव्यद्युदितानि तेषां शब्दाः सर्वदिव्यद्युदितशब्दास्तैः सह सर्वशब्देन विशेषणसमासः, 'सर्वदिव्यद्युदियसद्नि-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ २४५ ॥

नाएण'मिति सर्वाणि च तानि दिव्यवृत्तितानि च—दिव्यतूर्याणि च, एषामेकत्र मीलनेन यः संगतो नितरां नादो—महान् घोषः सर्व-
दिव्यवृत्तितशब्दसंनिनादस्तेन, इह तुल्येष्वपि सर्वशब्दो दृष्टो यथाऽनेन सर्वं पीतं घृतमिति, तत आह—'महया इड्डीए' इत्यादि,
महत्या यावच्छक्तिबुलितया 'ऋद्ध्या' परिवारादिकया 'महया जुईए' इत्याद्यपि भावनीयं, तथा महता—सूक्तिमता वराणां—प्रधा-
नानां वृत्तितानां—आतोद्यानां यमकसमकं—एककालं पदुभिः पुरघैः प्रवादितानां यो रवस्तेन, एतदेव विशेषेणाचष्टे—'संखपणवपड-
हभेरिझलरिखरमुहिहुडुकुमुखमुइंगुंदुहिनिग्योससंनिनादितरवेणं' शङ्खः प्रतीतः पणवो—भाण्डानां पटहः—प्रतीतः भेरी—ढक्का
झलरी—चर्मोवनद्धा विस्तीर्णा बलयरूपा खरमुही—काहला हुडुक्का—महाप्रमाणो मर्दलो मुरजः—स एव लघुर्मर्दङ्गो दुन्दुभिः—भेर्योकारा
सङ्कटमुखी, तासां द्वन्द्वः, तासां निर्घोषो—महान् ध्वानो नादितं च घण्टायामिव वादनोत्तरकालभावी सततध्वनिस्तल्लक्षणो यो रव-
स्तेन महता महता इन्द्राभिषेकेणाभिषिञ्चति ॥ 'तए ण'मित्यादि, ततो णमिति पूर्ववत् तस्य विजयस्य देवस्य 'महया' इति अति-
शयेन महति इन्द्राभिषेके वर्त्तमानेऽप्येकका देवा विजयां राजवानीं, सप्तमर्थे द्वितीया प्राकृतलात्ततोऽयमर्थः—विजयायां राजधान्यां
नात्युदके प्रभूतजलसंग्रहभावतो वैरस्योपपत्तेः नातिमृत्तिके अतिमृत्तिकाया अपि कर्दमरूपतायां उत्साहदृद्धिजनकलाभावात् 'पविरल-
फुसिय'मिति प्रविरलानि—घनभावे कर्दमसम्भवात् प्रकर्षेण यावता रेणवः स्थगिता भवन्ति तावन्मात्रेणोत्कर्षेण स्पृष्टानि—स्पर्शनानि
यत्र वर्षे तत् प्रविरलस्पृष्टं 'रयरेणुविणासणं'ति स्लक्ष्णतरा रेणुपुद्गला रजस्त एव स्थूला रेणवः रजांसि च रेणवश्च रजोरेणवस्तेषां वि-
नाशनं रजोरेणुविनाशनं 'द्विव्यं' प्रधानं सुरभिगन्धोदकवर्षं वर्षन्ति, अप्येकका विजयां राजधानीं समस्तामपि 'निहतरजसं' निहतं
रजो यस्यां सा निहतरजासां, तत्र निहतत्वं रजसः क्षणमात्रमुत्थानाभावेनापि संभवति तत आह—'नष्टरजसं' नष्टं—सर्वथाऽदृश्यी-

३ प्रतिपत्तौ
विजयदे-
वाभिषेकः
उद्देशः २
सू० १४१

॥ २४५ ॥

भूतं रजो यत्र [मन्थाग्रं ७०००] सा नष्टरजास्तां, तथा भ्रष्टं-वातोद्भूततया राजधान्या दूरतः पलायितं रजो यस्याः सा अष्टर-
 जाम्नाम्, एतदेवैकार्थिकद्वयेन प्रकटयति-प्रशान्तरजसं उपशान्तरजसं कुर्वन्ति, अप्येकका देवा विजयां राजधानीम् 'आसियसंम-
 ज्जियोवलित्तं सित्तं सुइसम्मह[रय]रत्थंतरावणवीहियं करेति' इति आसिक्तमुदकच्छटेन संमार्जितं कचवरशोधनेन उपलिप्तमिव
 गोमयादिनोपलिप्तं, तथा सिक्तानि जलेनात एव शुचीनि-पवित्राणि संमृष्टानि-कचवरापनयनेन रथ्यान्तराणि आपणवीथय इव-हृष्ट-
 मार्गा इव आपणवीथयो रथ्याविशेषाश्च यस्यां सा तथा तां कुर्वन्ति, अप्येकका देवा मञ्चातिमञ्चकलितां कुर्वन्ति, अप्येकका देवा
 नानाविधा विशिष्टा रागा येषु ते नानाविरागा नानाविरागैरुच्छृतैः-ऋद्धूर्णैकतैर्ध्वजैः पताकातिपताकाभिश्च मण्डितां कुर्वन्ति, अप्ये-
 कका देवा लाउल्लोइयमहितां गोशीर्षसरसकचन्दर्दरदत्तपञ्चालितलां कुर्वन्ति, अप्येकका देवा विजयां राजधानीमुपचितच-
 न्दनकलशां कुर्वन्ति अप्येकका देवा चन्दनवटसुकृततोरणप्रतिद्वारदेशभागां कुर्वन्ति, अप्येकका देवा विजयां राजधानीमासिक्तोत्सक्त-
 विपुलवृत्तवगघारितमाल्यदामकलापां कुर्वन्ति, अप्येकका देवा विजयां राजधानीं पञ्चवर्णसुरभिमुक्तपुष्पपुञ्जोपचारकलितां कुर्वन्ति,
 अप्येकका देवा विजयां राजधानीं कालागुरुप्रवरकुन्दुरुष्कनुरुष्कधूमवमघायमानां गन्धोद्भुताभिरामां सुगन्धवरगन्धगन्धिकां गन्धव-
 तिभूतां कुर्वन्ति, एतेषां च पदानां व्याख्यानं पूर्ववत्, अप्येकका देवा हिरण्यवर्ष वर्षन्ति, अप्येककाः सुवर्णवर्षमप्येकका आभरणवर्ष
 (रत्नवर्षमप्येकका वज्रवर्षमप्येककाः) पुष्पवर्षमप्येकका माल्यवर्षमप्येककाश्चूर्णवर्ष (आभरणवर्ष) वर्षन्ति, अप्येकका देवा
 हिरण्यविधि-हिरण्यरूपं मङ्गलप्रकारं 'भाजयन्ति' विश्राणयन्ति शेषदेवेभ्यो ददतीति भावः, एवं सुवर्णरत्नाभरणपुष्पमाल्यगन्धचूर्ण-
 वत्त्रविधिभाजनमपि भावनीयम् ॥ 'अप्पेगइया देवा दुयं नट्टविहिं उवदंसेति' इत्यादि, इह द्वात्रिंशन्नाट्यविधयः, ते च येन क्रमेण

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २४६ ॥

भगवतो वर्द्धमानस्वामिनः पुरतः सूर्याभदेवेन भाविता राजप्रश्रीयोपाङ्गे दर्शितास्तेन क्रमेण विनेयजनानुग्रहार्थमुपदृश्यन्ते, तत्र स्व-
स्तिकश्रीवत्सनन्दवर्त्तवर्द्धमानकभद्रासनकलशमत्स्यदर्पणरूपाष्टमङ्गलकाराभिनयासकः प्रथमो नाट्यविधिः १, द्वितीय आवर्त्तप्रत्यावर्त्तश्रे-
णिप्रतिश्रेणिस्वस्तिकपुष्पमाणवकवर्द्धमानकमत्स्याण्डकमकराण्डकजारमारपुष्पावल्लिपद्मपत्रसागरतरङ्गवासन्तीलतापद्मलताभक्तिचित्राभि-
नयासकः २, तृतीय ईहासृगत्रपभतुरगनरमकरविहगव्यालकिन्नररुसरभचमरकुञ्जरवनलतापद्मलताभक्तिचित्रासकः ३, चतुर्थ एकतो-
च(तश्च)ऋद्धिधातोच(तश्च)ऋएकतश्चक्रवालद्विधातश्चक्रवालचक्रार्द्धचक्रवालाभिनयासकः ४, पञ्चमश्चन्द्रावल्लिप्रविभक्तिसूर्योवल्लिप्रविभक्तिव-
लयावल्लिप्रविभक्तिहंसावलीप्रविभक्तितारावल्लिप्रविभक्तिमुक्तावल्लिप्रविभक्तिपुष्पावल्लिप्रविभक्तिनामा ५, षष्ठश्चन्द्रोद्गमप्र-
विभक्तिसूर्योद्गमप्रविभक्त्यभिनयासक उद्गमनोद्गमनप्रविभक्तिनामा ६, सप्तमश्चन्द्रागमनसूर्यागमनप्रविभक्त्यभिनयासक आगमनागमनप्र-
विभक्तिनामा ७, अष्टमश्चन्द्रावरणप्रविभक्तिसूर्यावरणप्रविभक्त्यभिनयासक आवरणावरणप्रविभक्तिनामा ८, नवमश्चन्द्रास्तमयनप्रविभ-
क्तिसूर्योस्तमयनप्रविभक्त्यभिनयासकोऽस्तमयनप्रविभक्तिनामा ९, दशमश्चन्द्रमण्डलप्रविभक्तिसूर्यमण्डलप्रविभक्तिनागमण्डलप्र-
विभक्तियक्षमण्डलप्रविभक्तिभूतमण्डलप्रविभक्त्यभिनयासको मण्डलप्रविभक्तिनामा १०, एकादश ऋषभमण्डलप्रविभक्तिसिंहमण्डलप्र-
विभक्तिहयविलम्बितगजविलम्बितहयविलसितगजविलसितमत्तहयविलम्बितहयविलम्बितमत्तहयविलम्बितमत्तगजविलम्बिताभिनयो
द्भुतविलम्बितनामा ११, द्वादशः सागरप्रविभक्तिनागप्रविभक्त्यभिनयासकः सागरनागप्रविभक्तिनामा १२, त्रयोदशो नन्दाप्रविभ-
क्तिचम्पाप्रविभक्त्यभिनयासको नन्दाचम्पाप्रविभक्त्यासकः १३, चतुर्दशो मत्स्याण्डकप्रविभक्तिमकराण्डकप्रविभक्तिजारप्रविभक्तिमारप्र-
विभक्त्यभिनयासको मत्स्याण्डकमकराण्डकजारमारप्रविभक्तिनामा १४, पञ्चदशः क इति ककारप्रविभक्तिः ख इति खकारप्रविभ-

३ प्रतिपत्तौ
विजयदे-
वाभिषेकः
उद्देशः २
सू० १४१

॥ २४६ ॥

क्तौ इति गकारप्रविभक्तिर्घे इति घकारप्रविभक्तिर्ङे इति ङकारप्रविभक्तिरिलेवं क्रमभाविककारादिप्रविभक्त्यभिनयासकः ककारखका-
 रगकारघकारङकारप्रविभक्तिनामा १५, एवं षोडशकारलकारझकारञकारणकारदकारधकारथकारथकारथकारप्रविभक्तिनामा १६, सप्तदशः टकारठकारडकारढ-
 कारणकारप्रविभक्तिनामा १७, अष्टादशकारथकारदकारधकारनकारप्रविभक्तिनामा १८, एकोनविंशतितमः पकारफकारबकारभेका-
 रमकारप्रविभक्तिनामा १९, विंशतितमोऽशोकपल्लवप्रविभक्त्याप्रपल्लवप्रविभक्तिजम्बूपल्लवप्रविभक्तिकोशास्वपल्लवप्रविभक्त्यभिनयासकः
 पल्लव २ प्रविभक्तिनामा २०, एकविंशतितमः पद्मलताप्रविभक्त्यशोकलताप्रविभक्तिचम्पकलताप्रविभक्तिचूलताप्रविभक्तिवलताप्र-
 विभक्तिवासन्तीलताप्रविभक्त्यतिमुकलताप्रविभक्तिरयामलताप्रविभक्त्यभिनयासको लताप्रविभक्तिनामा २१, द्वाविंशतितमो द्रुतनामा
 २२, त्रयोविंशतितमो विलम्बितनामा २३, चतुर्विंशतितमो द्रुतविलम्बितनामा २४, पञ्चविंशतितमः अश्वितनामा २५, षड्विंश-
 तितमो रिभितनामा २६, सप्तविंशतितमोऽश्वितरिभितनामा २७, अष्टाविंशतितम आरभटनामा २८, एकोनत्रिंशत्तमो भसोलनामा
 २९, त्रिंशत्तम आरभटभसोलनामा ३०, एकत्रिंश उत्पातनिपातप्रसक्तसंक्षुचितप्रसारितरेकरचितभ्रान्तसंभ्रान्तनामा ३१ द्वात्रिंशत्त-
 मस्तु चरमचरमनामनिबद्धनामा, स च सूर्याभेदेन भगवतो वर्द्धमानस्यामिनः पुरतो भगवत्श्वरमपूर्वमनुष्यभवचरमदेवलोकभव-
 चरमअथवनचरमगर्भसंहरणचरमभरतक्षेत्रावसर्पिणीतीर्थकरजन्माभिपेकचरमवालभावचरमयौवनचरमकामभोगचरमनिष्कमणचरमत-
 पञ्चरणचरमज्ञानोत्पादचरमतीर्थप्रवर्तनचरमपरिनिर्वाणाभिनयासको भावितः ३२ । तत्रैतेषां द्वात्रिंशतो नाट्यविधीनां मध्ये कांश्चन
 नाट्यविधीनुपन्यस्यति—अप्येकका देवाः द्रुतं—द्रुतनामकं द्वाविंशतितमं नाट्यविधिमुपदर्शयन्ति; एवमप्येकका विलम्बितं नाट्यविधि-
 मुपदर्शयन्ति, अप्येकका द्रुतविलम्बितं नाट्यविधिं, अप्येकका अश्वितं नाट्यविधिं, अप्येकका रिभितं नाट्यविधिं; अप्येकका अ-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २४८ ॥

तए णं से विजए देवे महया २ इंद्राभिसेएणं अभिसित्ते समाणे सीहासणाओ अब्भुइइ सीहा-
सणाओ अब्भुइत्ता अभिसेयसभातो पुरत्थिमेणं दारेणं पडिनिक्खमति २ ता जेणामेव
अलंकारियसभा तेणेव उवागच्छति २ ता आलंकारियसंभं अणुप्पयाहिणीकरेमाणे २ पुर-
त्थिमेणं दारेणं अणुपविसति पुरत्थिमेणं दारेणं अणुपविसित्ता जेणेव सीहासणे तेणेव उवा-
गच्छति २ ता सीहासणवरगते पुरत्थाभिमुहे सण्णिसण्णे, तए णं तस्स विजयस्स देवस्स
सामाणियपरिसोवणणा देवा आभिओगिए देवे सद्दवैत्ति २ एवं वयासी-खिप्पामेव भो
देवाणुप्पिया ! विजयस्स देवस्स आलंकारियं भंडं उवणेह, तेणेव ते आलंकारियं भंडं जाव
उवट्टवैत्ति ॥ तए णं से विजए देवे तप्पढमयाए पम्हलसूमालाए दिव्वाए सुरभीए गंधका-
साइए गाताइं ल्ह्वेत्ति गाताइं ल्ह्वेत्ता सरसेणं गोसीसचंदणेणं गाताइं अणुलिंपति सरसेणं
गोसीसचंदणेणं गाताइं अणुलिंपेत्ता ततोऽणंतरं च णं नासाणीसासवायवज्झं चक्खुहरं वण्ण-
फारिसजुत्तं हतलालापेलवातिरेगं धवलं कणगखइयंतकम्मं आगासफलिहसरिसप्पभं अहतं
दिव्वं देवदूसजुयलं णियंसेइ णियंसेत्ता हारं पिणिद्धेइ हारं पिणिद्धेत्ता एवं एकावलं पिणिंधति
एकावलं पिणिंधेत्ता एवं एतेणं अभिलावेणं मुत्तावलं कणगावलं रयणावलं कडगाइं तुडि-
याइं अंगयाइं केयूराइं दससुद्धिताणंतकं कडिसुत्तकं तेअत्थिसुत्तगं सुरविं कंठसुरविं पालंबंसि

३ प्रतिपत्तौ
विजयदे-
वकृता
जिनपूजा
उद्देशः २
सू० १४२

॥ २४८ ॥

कुंडलाइं चूडामणिं चित्तरयणुकुंडं मउडं पिणिंधेइ पिणिंधिता गंठिमेवेढिमपूरिमसंधाहमेणं चउव्वि-
 हेणं महेणं कप्परुक्खयंपिव अप्पाणं अलंकियविभूसितं करेति, कप्परुक्खयंपिव अप्पाणं अलं-
 कियविभूसियं करेत्ता द्दैरमलयसुगंधगंधितेहिं गंधेहिं गाताइं सुक्किडति २ ता दिव्वं च
 सुमणदामं पिणिद्धति ॥ तए णं से विजए देवे केसालंकारेणं वत्थालंकारेणं मल्लालंकारेणं
 आभरणालंकारेणं चउव्विहेणं अलंकारेणं अलंकिते विभूसिए समाणे पंडिपुणालंकारे सीहा-
 सणाओ अबुद्धेइ २ ता आलंकारियसभाओ पुरच्छिमिल्लेणं दारेणं पडिनिकखमति २ ता
 जेणेव चवसायसभा तेणेव उवागच्छति २ ता ववसायसभं अणुपदाहिणं करेमाणे २ पुरत्थि-
 मिहेणं दारेणं अणुपविसति २ ता जेणेव सीहासणे तेणेव उवागच्छति २ ता सीहासणवरंगते
 पुरत्थाभिमुहे सण्णिसण्णे । तते णं तस्स विजयस्स देवस्स आहिओगिया देवा पोत्थयरयणं
 उवणंति ॥ तए णं से विजए देवे पोत्थयरयणं गेण्हति २ ता पोत्थयरयणं सुयति पोत्थयरयणं सुएत्ता
 पोत्थयरयणं विहाडेति पोत्थयरयणं विहाडेत्ता पोत्थयरयणं वाएति पोत्थयरयणं वाएत्ता धम्मियं

१ 'गंठिमे'लादितो यावत् 'करेत्ता' इत्ययं पाठोऽत्रलिखितसूत्रस्यादावेव दृश्यते व्याख्यानुसारेण. २ अस्य व्याख्या न दृश्यते. ३ 'गंठिमे'त्यादि यावत्
 'करेत्ता' इत्ययं पाठः व्याख्या न दृश्यते, 'केसालंकारेणं' इत्यादि यावत् 'विभूसिए समाणे' इत्येतस्य व्याख्याऽपि न दृश्यते । गंठिमे'त्यादि यावत् 'करेत्ता' इत्येतस्य
 'पिणुणालंकारे' इत्येतेन सह संबंधो दृश्यते व्याख्यानुसारेण. ४ अयं पुस्तकद्वयेऽप्यत्रैव दृश्यतेऽतोऽहं व्याख्यानुसारेण मूलपाठे कर्तुं न शक्नोऽभूवम्.

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २४७ ॥

ध्वितरिभितं नाट्यविधिं, अप्येकका आरभदं नाट्यविधिं, अप्येकका भसोलं नाट्यविधिं, अप्येकका आरभदभसोलं नाट्यविधिमुप-
दर्शयन्ति, अप्येकका देवा उत्पातनिपातम् उत्पातपूर्वो निपातो यस्मिन् स उत्पातनिपातस्तं, एवं निपातोत्पातं सङ्कुचितप्रसारितं
'रियारिय'मिति गमनागमनं भ्रान्तसम्भ्रान्तं नाम, नाट्यविधिं-सामान्यतो नर्तनविधिं द्वात्रिंशद्विध्युत्तीर्णमुपदर्शयन्ति । अप्येकका
देवाश्चतुर्विधं वाद्यं वादयन्ति, तद्यथा—'ततं' मृदङ्गपटहादि 'विततं' वीणादिकं 'घनं' कंसिकादि 'शुषिरं' काहलादि, अप्येकका
देवाश्चतुर्विधं गेयं गायन्ति, तद्यथा—'उत्क्षिप्तं' प्रथमतः समारभ्यमाणं 'प्रवृत्तम्' उत्क्षेपावस्थातो विक्रान्तं मनारभरेण प्रवर्तमानं
मन्दायमिति—मध्यभागे मूर्छनादिगुणोपेततया मन्दं मन्दं घोलनात्मकं 'रोचितावसान'मिति रोचितं—यथोचितलक्षणोपेततया
भावितं सत्यापितमितियावद् अवसानं यस्य तद् रोचितावसानं । अप्येककाश्चतुर्विधमभिनयमभिनयन्ति, तद्यथा—दार्ष्टान्तिकं प्रति-
श्रुतिकं सामान्यतोविनिपातिकं लोकमध्यावसानिकमिति, एतेऽभिनयविधयो नाट्यकुशलेश्चो वेदितव्याः, अप्येकका देवाः
'पीनयन्ति' पीनमात्मानं कुर्वन्ति स्थूला भवन्तीति भावः, अप्येकका देवाः 'ताण्डवयन्ति' ताण्डवरूपं नृत्यं कुर्वन्ति, अप्येकका
देवाः 'लास्ययन्ति' लास्यरूपं नृत्यं कुर्वन्ति, अप्येकका देवाः 'छुक्कारोति' छुक्कारं कुर्वन्ति, अप्येकका देवा एतानि पीनत्वादीनि
चत्वार्यपि कुर्वन्ति, अप्येकका देवा उच्छलन्ति अप्येकका देवाः प्रोच्छलन्ति अप्येकका देवास्त्रिपदिकां छिन्दन्ति अप्येककास्त्रीण्य-
प्येतानि कुर्वन्ति, अप्येकका देवा ह्यहेषितानि कुर्वन्ति अप्येकका देवा हस्तिगडगडायितं कुर्वन्ति अप्येकका रथघणघणायितं
कुर्वन्ति अप्येकका देवास्त्रीण्यप्येतानि कुर्वन्ति, अप्येकका देवा आस्फोटयन्ति, भूम्यादिकमिति गम्यते, अप्येकका देवा वलान्ति,
अप्येकका देवाः सिहनादं नदन्ति अप्येकका देवाः पाददर्दरकं कुर्वन्ति अप्येकका देवा भूमिचपेटां ददति—भूमिं चपेटयाऽऽस्फाल-

३ प्रतिपत्तौ
विजयदे-
वाभिषेकः
उद्देशः २
सू० १४१

॥ २४७ ॥

गन्तीति भावः, अप्येकका देवा महता महता शब्देन 'रवन्ते' शब्दं कुर्वन्ति अप्येकका देवाश्चत्वार्यपि सिंहनादादीनि कुर्वन्ति, अप्येकका देवा 'हृकारेति' हृकारं कुर्वन्ति अप्येकका देवाः 'बुकारेति' मुखेन बुकारशब्दं कुर्वन्ति अप्येकका देवाः 'थकारेति' थकारेति महता शब्देन कुर्वन्ति अप्येकका देवा अवपतन्ति अप्येकका देवा उत्पतन्ति अप्येकका देवाः परिपतन्ति-तिर्यग्निपतन्तीत्यर्थः अप्येकका देवास्त्रीण्यप्येतानि कुर्वन्ति, अप्येकका देवा ज्वालामालाकुला भवन्ति अप्येकका देवाः 'तपन्ति' तप्ता भवन्ति अप्येकका देवास्त्रीण्यपि कुर्वन्ति, अप्येकका देवा गर्जयन्ति अप्येकका देवाः 'विजुयारंति' विद्युतं कुर्वन्ति अप्येकका देवा वर्ष वर्षन्ति अप्येकका देवास्त्रीण्येतानि कुर्वन्ति, अप्येकका देवा देवोत्कलिकां कुर्वन्ति-देवानां वातस्योत्कलिका देवोत्कलिका तां कुर्वन्ति, अप्येकका देवा देवकहकहं कुर्वन्ति-प्रभूतानां देवानां प्रमोदभरवशतः सेच्छावचनैर्वालः कोलाहलो देवकहकहसं कुर्वन्ति, अप्येकका देवा देवदुहुदुहुकं कुर्वन्ति-दुहुदुहुकमित्यनुकरणवचनमेतत्, अप्येककास्त्रीण्येतानि कुर्वन्ति, अप्येकका देवास्त्रीलोत्क्षेपं कुर्वन्ति, अप्येकका देवा वन्दनकलशहस्तगताः-वन्दनकलशा हस्ते गता येषां ते वन्दनकलशहस्तगताः, अप्येकका देवाः शृङ्गारकलशहस्तगताः, एवमादर्शस्थालपात्रीसुप्रतिष्ठकवातकरकचित्ररत्नकरण्डकपुष्पचङ्गेरीयावन्नोमहस्तचङ्गेरीपुष्पण्डलकयावल्लोमहस्तपटलकसिंहासनचामरतैलसमुद्रकयावदञ्जनसमुद्रकधूपकडुच्छुकहस्तगताः प्रत्येकमभिलाष्याः, 'हृदपुट्टे'त्यादि यावत्करणात् 'हृदपुट्टचित्तमाणंदिद्या पीतिमणा परमसोमणस्सिया हरिसवसविसप्पमाणहियया' इति परिग्रहः, सर्वतः समन्ताद् आधावन्ति प्रधावन्ति ॥ 'तए णं तं विजयं देवं चत्तारि सामाणियसाहस्सीओ' इत्याद्यभिषेकनिगमनसूत्रमाशीर्वाद्सूत्रं च पाठसिद्धम् ॥

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २४८ ॥

तए णं से विजए देवे महया २ इंद्राभिसेएणं अभिसित्ते समाणे सीहासणाओ अब्भुडेइ सीहा-
सणाओ अब्भुडेत्ता अभिसेयसभातो पुरत्थिमेणं दारेणं पडिनिक्खमति २ ता जेणामेव
अलंकारियसभा तेणेव उवागच्छति २ ता आलंकारियसभं अणुप्पयाहिणीकरेमाणे २ पुर-
त्थिमेणं दारेणं अणुपविसति पुरत्थिमेणं दारेणं अणुपविसित्ता जेणेव सीहासणे तेणेव उवा-
गच्छति २ ता सीहासणवरगते पुरत्थाभिमुहे सणिसणणे, तए णं तस्स विजयस्स देवस्स
सामाणियपरिसोववण्णा देवा आभिओगिए देवे सदावैति २ एवं चयासी-खिप्पामेव भो
देवाणुप्पिया ! विजयस्स देवस्स आलंकारियं भंडं उवणेह, तेणेव ते आलंकारियं भंडं जाव
उवट्टवैति ॥ तए णं से विजए देवे तप्पढमयाए पम्हलसूमालाए दिव्वाए सुरभीए गंधका-
साईए गाताइं त्खेति गाताइं त्खेत्ता सरसेणं गोसीसचंदणेणं गाताइं अणुलंपति सरसेणं
गोसीसचंदणेणं गाताइं अणुलंपेत्ता ततोऽणंतरं च णं नासाणीसासवायवज्झं चक्खुहरं वण्ण-
फरिसजुत्तं हतलालापेलवातिरेणं धवलं कणगल्लहयंतकम्मं आगासफलिहसरिसप्पभं अहतं
दिव्वं देवदूसजुयलं णियसेइ णियसेत्ता हारं पिणिद्धेइ हारं पिणिद्धेत्ता एवं एकावलं पिणिंघति
एकावलं पिणिंघेत्ता एवं एतेणं अभिलावेणं मुत्तावलं कणगावलं रथणावलं कडगाइं तुडि-
याइं अंगयाइं केयूराइं दससुद्धिताणंतकं कडिसुत्तकं तेअत्थिसुत्तगं सुरविं कंठसुरविं पालंबंसि

३ प्रतिपत्तौ
विजयदे-
वकृता
जिनपूजा
उद्देशः २
सू० १४२

॥ २४८ ॥

कुंडलाइं चूडामणिं चित्तरथणुक्कडं मउडं पिणिंधेइ पिणिंधित्ता गंठिमेवेढिमपूरिमसंधाइमेणं चउव्वि-
 हेणं महेणं कण्परुखयंपिव अप्पाणं अलंकियविभूसितं करेति, कण्परुखयंपिव अप्पाणं अलं-
 कियविभूसियं करेत्ता दइरमलयसुगंधं गंधिं गाताइं सुक्किडति २ ता दिव्वं च
 सुमणदामं पिणिद्धति ॥ तए णं से विजए देवे केसालंकारेणं वत्थालंकारेणं म्हालंकारेणं
 आभरणालंकारेणं चउव्विहेणं अलंकारेणं अलंकिते विभूसिए समाणे पंडिपुणालंकारे सीहा-
 सणाओ अउडुडेइ २ ता आलंकारियसभाओ पुरच्छिमिहेणं दारेणं पडिनिक्खमति २ ता
 जेणेव ववसायसभा तेणेव उवागच्छति २ ता ववसायसभं अणुपदाहिणं करेमाणे २ पुरत्थि-
 मिहेणं दारेणं अणुपविसति २ ता जेणेव सीहासणे तेणेव उवागच्छति २ ता सीहासणवरगते
 पुरत्थाभिमुहे सणिसणणे । तते णं तस्स विजयस्स देवस्स आहिओगिया देवा पोत्थयरयणं
 उवणंति ॥ तए णं से विजए देवे पोत्थयरयणं गेणहति २ ता पोत्थयरयणं सुयति पोत्थयरणं सुएत्ता
 पोत्थयरयणं विहाडेति पोत्थयरयणं विहाडेत्ता पोत्थयरयणं वाएति पोत्थयरयणं वाएत्ता धम्मियं

१ 'गंठिमे'त्यादितो यावत् 'करेत्ता' इत्ययं पाठोऽग्रलिखितसूत्रस्यादावेव दृश्यते व्याख्यानुसारेण. २ अस्य व्याख्या न दृश्यते. ३ 'गंठिमे'त्यादि यावत्
 'करेत्ता' इत्ययं पाठः व्याख्या न दृश्यते, 'केसालंकारेणं' इत्यादि यावत् 'विभूसिए समाणे' इत्येतस्य व्याख्याऽपि न दृश्यते । गंठिमे'त्यादि यावत् 'करेत्ता' इत्येतस्य
 'पंडिपुणालंकारे' इत्येतेन सह संबंधो दृश्यते व्याख्यानुसारेण. ४ अयं पुस्तकद्वयेऽप्यत्रैव दृश्यतेऽतोऽहं व्याख्यानुसारेण मूलपाठे कर्तुं न शक्तोऽभूवम्.

यलंसि णमेइ नमित्ता ईसिं पञ्चुणमति २ ता कडयतुडियथंभियाओ सुयाओ पडिसाहरति
 २ ता करयलपरिगगहिं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कहु एवं वयासी—णमोऽत्थु णं अरिहंताणं
 भगवंताणं जाव सिद्धिगहणामधेयं ठाणं संपत्ताणं तिकहु वंदति णमंसति वंदित्ता णमंसित्ता
 जेणेव सिद्धायतणस्स बहुमज्झदेसभाए तेणेव उवागच्छति २ ता दिव्वाए उद्दगधाराए अब्भु-
 वस्सति २ ता सरसेणं गोसीसचंदणेणं पंचंगुलितलेणं मंडलं आलिहति २ ता वच्चए दलयति
 वच्चए दलयित्ता कयग्गाहगहियकरतलपभट्टविमुक्केणं दसद्धवणेणं कुसुमेणं सुक्कपुफ्फुंजोवयार-
 कालियं करेति २ ता धूवं दलयति २ जेणेव सिद्धायतणस्स दाहिणिह्ले दारे तेणेव उवागच्छति
 २ ता लोमहत्थयं गेण्हइ २ दारचेडीओ य सालिभंजियाओ य वालरूवए य लोमहत्थएणं
 पमज्जति २ बहुमज्झदेसभाए सरसेणं गोसीसचंदणेणं पंचंगुलितलेणं अणुलिंपति २ चच्चए
 दलयति २ पुप्फारूहणं जाव आहरणारूहणं करेति २ आसत्तोसत्तचिपुल जाव मल्लदामकलावं
 करेति २ कयग्गाहगहित जाव पुंजोवयारकालितं करेति २ धूवं दलयति २ जेणेव सुहमंडवस्स
 बहुमज्झदेसभाए तेणेव उवागच्छति २ ता बहुमज्झदेसभाए लोमहत्थेणं पमज्जति २ दिव्वाए
 उद्दगधाराए अब्भुवस्सति २ सरसेणं, गोसीसचंदणेणं पंचंगुलितलेणं मंडलं आलिहति २
 चच्चए दलयति २ कयग्गाह जाव धूवं दलयति २ जेणेव सुहमंडवगस्स पच्चत्थिमिह्ले दारे तेणेव

उवा० लोमहृत्थगं गेणहति २ दारचेडीओ य सालिभंजियाओ य वालरूवए य लोमहृत्थगेण
 पमज्जति २ दिव्वाए उदगधाराए अब्भुक्खेति २ सरसेणं गोसीसचंदणेणं जाव चच्चए दलयति
 २ आसत्तोसत्त० कयग्गाह० धूवं दलयति २ जेणेव सुहमंडवगस्स उत्तरिच्छा णं खंभंपती
 तेणेव उवागच्छइ २ लोमहृत्थगं परा० सालिभंजियाओ दिव्वाए उदगधाराए सरसेणं गोसीस-
 चंदणेणं पुप्फारूहणं जाव आसत्तोसत्त० कयग्गाह० धूवं दलयति जेणेव सुहमंडवस्स पुरत्थि-
 भिल्ले दारे तं चेत्र सव्वं भाणियव्वं जाव दारस्स अच्चणिया जेणेव दाहिणिल्ले दारे तं चेत्र
 जेणेव पेच्छाघरमंडवस्स बहुमज्झदेसभाए जेणेव वहरामए अक्खाडए जेणेव मणिपेढिया
 जेणेव सीहासणे तेणेव उवागच्छति २ लोमहृत्थगं गिणहति लोमहृत्ता अक्खाडगं
 च सीहासणं च लोमहृत्थगेण पमज्जति २ ता दिव्वाए उदगधाराए अब्भु० पुप्फारूहणं जाव धूवं
 दलयति जेणेव पेच्छाघरमंडवपच्चत्थिमिल्ले दारे दारच्चणिया उत्तरिच्छा खंभंपती तहेव पुरत्थि-
 भिल्ले दारे तहेव जेणेव दाहिणिल्ले दारे तहेव जेणेव चेतियथूभे तेणेव उवागच्छति २ ता
 लोमहृत्थगं गेणहति २ ता चेतियथूभं लोमहृत्थएणं पमज्जति २ दिव्वाए दग० सरसेण० पुप्फा-
 रूहणं आसत्तोसत्त जाव धूवं दलयति २ जेणेव पच्चत्थिमिल्ला मणिपेढिया जेणेव जिणपडिमा
 तेणेव उवागच्छति जिणपडिमाए आलोए पणामं करेइ २ ता लोमहृत्थगं गेणहति २ ता तं

ववसायं पगेणहति धम्मियं ववसायं पगेण्हत्ता पोत्थयरयणं पडिणिक्खवेह २ ता सीहासणाओ
अब्भुट्ठेति २ ता ववसायसभाओ पुरत्थिमिह्लेणं दारेणं पडिणिक्खमइ २ ता जेणेव णंदापुक्खरिणी
तेणेव उवागच्छति २ ता णंदं पुक्खरिणिं अणुप्पयाहिणीकरेमाणे पुरत्थिमिह्लेणं दारेणं अणुपवि-
सति २ ता पुरत्थिमिह्लेणं तिसोपाणपडिरूवगएणं पच्चोरुहति २ ता हत्थं पादं पक्खालेति २ ता
एगं महं सेतं रयतामयं विमलसलिलपुणं मत्तागयमहासुहाकितिसमाणं भिंगारं पगिणहति
भिंगारं पगेण्हत्ता जाइं तत्थ उप्पलाइं पडमाइं जाव सतसहस्सपत्ताइं ताइं गिणहति २ ता
णंदातो पुक्खरिणीतो पच्चुत्तरेइ २ ता जेणेव सिद्धायतणे तेणेव पहारेत्थ गमणाए ॥ तए णं
तस्स विजयस्स देवस्स चत्तारि सामाणियसाहस्सीओ जाव अण्णे य बहवे वाणमंतरा देवा
य देवीओ य अप्पेगइया उप्पलहत्थगया जाव हत्थगया विजयं देवं पिट्ठतो पिट्ठतो अणु-
गच्छंति ॥ तए णं तस्स विजयस्स देवस्स बहवे आभिओगिया देवा देवीओ य कलसहत्थ-
गता जाव धूवकडुच्छयहत्थगता विजयं देवं पिट्ठतो २ अणुगच्छंति । तते णं से विजए देवे
चउहिं सामाणियसाहस्सीहिं जाव अण्णेहि य बहूहिं वाणमंतरोहिं देवेहि य देवीहि य सद्धिं
संपरिबुडे सन्विहीए सन्वजुत्तीए जाव णिग्घोसणाइयरवेणं जेणेव सिद्धायतणे तेणेव उवा-
गच्छति २ ता सिद्धायतणं अणुप्पयाहिणीकरेमाणे २ पुरत्थिमिह्लेणं दारेणं अणुपविसति अणु-

पविसिक्ता जेणेव देवच्छंदए तेणेव उवागच्छति २ ता आलोए जिणपडिमाणं पणामं करेति
 २ ता लोमहत्थगं गेणहति लोमहत्थगं गेणहत्ता जिणपडिमाओ लोमहत्थएणं पमज्जति २ ता
 सुरभिणा गंधोदएणं पहाणेति २ ता दिव्वाए सुरभिगंधकासाइए गाताइं लूहेति २ ता सर-
 सेणं गोसीसचंदणेणं गाताणि अणुलिंपइ अणुलिंपेत्ता जिणपडिमाणं अहयाइं सेताइं दिव्वाइं
 देवदूसजुयलाइं णियंसेइ नियंसेत्ता अग्गेहिं वरेहि य गंधेहि य मल्लेहि य अच्चेति २ ता पुप्फा-
 रुहणं गंधारुहणं मल्लारुहणं वणारुहणं चुणारुहणं आभरणारुहणं करेत्ता आसत्तो-
 ससचिउलवटवघारितमल्लदाम० करेति २ ता अच्छेहिं सण्हेहिं [सेएहिं] रययामएहिं अच्छ-
 रसातंडुलेहिं जिणपडिमाणं पुरतो अट्टमंगलए आलिहति सोत्थियसिरिवच्छ जाव दप्पण
 अट्टमंगलगे आलिहति आलिहत्ता कयग्गाहग्गहितकरतलप० भट्टविप्पमुक्केण दसद्धवन्नेणं
 कुसुमेणं सुक्कपुप्फपुंजोवयारकलितं करेति २ ता चंदप्पभवइरवेरुलियविमलदंडं कंचणमणिर-
 यणमत्तिचित्तं कालागुरुपवरकुंदुरुक्कतुरुक्कधूवगंधुत्तमाणुविद्धं धूमवट्टिं विणिम्मयुंतं वेरुलियामयं
 कडुच्छुयं पग्गहितु पयत्तेण धूवं दाज्जण जिणवराणं अट्टसयविसुद्धगंधजुत्तेहिं महावित्तेहिं
 अत्थजुत्तेहिं अपुणरुत्तेहिं संथुणइ २ ता सत्तइ पयाइं ओसरति सत्तइपयाइं ओसरित्ता
 वामं जाणुं अंचेइ २ ता दाहिणं जाणुं धरणिणत्तंसि णिवाडेइ तिवखुत्तो सुद्धाणं धरणि-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २५० ॥

यलंसि णमेइ नमित्ता ईसिं पञ्चुणमति २ ता कडयतुडियथंभियाओ सुयाओ पडिसाहरति
 २ ता करयलपरिगहिंयं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कहु एवं वयासी—णमोऽत्थु णं अरिहंताणं
 भगवंताणं जाव सिद्धिगइणामधेयं ठाणं संपत्ताणं तिकहु वंदति णमंसति वंदित्ता णमंसित्ता
 जेणेव सिद्धायतणस्स बहुमज्झदेसभाए तेणेव उवागच्छति २ ता दिव्वाए उदगधाराए अब्भु-
 वखति २ ता सरसेणं गोसीसचंदणेणं पंचंगुलितलेणं मंडलं आलिहति २ ता वच्चए दलयति
 वच्चए दलयित्ता कयग्गाहग्गहियकरतलपब्भट्टविमुक्केणं दसद्धवणेणं कुसुमेणं सुक्कपुफ्फुंजोवयार-
 कलियं करेति २ ता धूवं दलयति २ जेणेव सिद्धायतणस्स दाहिणिल्ले दारे तेणेव उवागच्छति
 २ ता लोमंहत्थं गेण्हइ २ दारचेडीओ य सालिभंजियाओ य वालरूवए य लोमहत्थएणं
 पमज्जति २ बहुमज्झदेसभाए सरसेणं गोसीसचंदणेणं पंचंगुलितलेणं अणुलंपति २ चच्चए
 दलयति २ पुष्फारूहणं जाव आहरणारूहणं करेति २ आसत्तोसत्तविपुल जाव मल्लदामकलावं
 करेति २ कयग्गाहग्गहित जाव पुंजोवयारकलितं करेति २ धूवं दलयति २ जेणेव सुहमंडवस्स
 बहुमज्झदेसभाए तेणेव उवागच्छति २ ता बहुमज्झदेसभाए लोमहत्थेणं पमज्जति २ दिव्वाए
 उदगंधाराए अब्भुक्खेति २ सरसेणं गोसीसचंदणेणं पंचंगुलितलेणं मंडलं आलिहति २
 चच्चए दलयति २ कयग्गाह जाव धूवं दलयति २ जेणेव सुहमंडवगस्स पच्चत्थिमिल्ले दारे तेणेव

३ प्रतिपत्तौ
विजयदे-
वकृता
जिनपूजा
उद्देशः २
सू० १४२

॥ २५० ॥

उवा० लोमहृत्थगं गेणहति २ दारचेडीओ य सालिभंजियाओ य वालरूवए य लोमहृत्थगेण
 पमज्जति २ दिव्वाए उदगधाराए अब्भुव्वेति २ सरसेणं गोसीसचंदणेणं जाव चच्चए दलयति
 २ आसत्तोसत्ता० कयग्गाह० धूवं दलयति २ जेणेव मुहमंडवगस्स उत्तरिह्हा णं खंभंपंती
 तेणेव उवागच्छह २ लोमहृत्थगं परा० सालभंजियाओ दिव्वाए उदगधाराए सरसेणं गोसीस-
 चंदणेणं पुप्फारुहणं जाव आसत्तोसत्ता० कयग्गाह० धूवं दलयति जेणेव मुहमंडवस्स पुरत्थि-
 मिल्ले दारे तं चैव सब्वं भाणियव्वं जाव दारस्स अच्चणिया जेणेव दाहिणिल्ले दारे तं चैव
 जेणेव पेच्छाघरमंडवस्स बहुमज्झदेसभाए जेणेव वहरामए अक्खाडए जेणेव मणिपेढिया
 जेणेव सीहासणे तेणेव उवागच्छति २ लोमहृत्थगं गिणहति लोमहृत्ता अक्खाडगं
 च सीहासणं च लोमहृत्थगेण पमज्जति २ ता दिव्वाए उदगधाराए अब्भु० पुप्फारुहणं जाव धूवं
 दलयति जेणेव पेच्छाघरमंडवपच्चत्थिमिल्ले दारे दारच्चणिया उत्तरिह्हा खंभंपंती तहेव पुरत्थि-
 मिल्ले दारे तहेव जेणेव दाहिणिल्ले दारे तहेव जेणेव चैत्तियथूभे तेणेव उवागच्छति २ ता
 लोमहृत्थगं गेणहति २ ता चैत्तियथूभं लोमहृत्थएणं पमज्जति २ दिव्वाए दग० सरसेण० पुप्फा-
 रुहणं आसत्तोसत्ता जाव धूवं दलयति २ जेणेव पच्चत्थिमिल्ले दारे मणिपेढिया जेणेव जिणपडिमा
 तेणेव उवागच्छति जिणपडिमाए आलोए पणामं करेइ २ ता लोमहृत्थगं गेणहति २ ता तं

चेव सव्वं जं जिणपडिमाणं जाव सिद्धिगइनामधेज्जं ठाणं संपत्ताणं वंदति णमंसति, एवं उत्तरिच्छाएवि, एवं पुरत्थिमिच्छाएवि, एवं दाहिणिच्छाएवि, जेणेव चेइयरुक्खा दारविही य मणिपेढिया जेणेव महिंदज्जए दारविही, जेणेव दाहिणिच्छा नंदापुक्खरणी तेणेव उवा० लोमहत्थगं गेण्हति चेतियाओ य तिसोपाणपडिरुवए य तोरणे य सालभंजियाओ य वालरुवए य लोमहत्थएण पमज्जति २ ता द्विवाए उदगधाराए सिंचति सरसेणं गोखीसचंदणेणं अणुलिंपति २ पुप्फारुहणं जाव धूवं दलयति २ सिद्धायतणं अणुप्पयाहिणं करेभाणे जेणेव उत्तरिच्छा णंदापुक्खरिणी तेणेव उवागच्छति २ ता तहेव महिंदज्जया चेतियरुक्खो चेतियथूभे पच्चत्थिमिच्छा मणिपेढिया जिणपडिमा उत्तरिच्छा पुरत्थिमिच्छा दक्खिणिच्छा पेच्छाघरमंडवस्सवि तहेव जहा दक्खिणिच्छस्स पच्चत्थिमिच्छे दारे जाव दक्खिणिच्छा णं खंभंपती सुहमंडवस्सवित्तिण्हं दाराणं अच्चणिया भणिज्जणं दक्खिणिच्छा णं खंभंपती उत्तरे दारे पुरच्छिमे दारे सेसं तेणेव कमेण जाव पुरत्थिमिच्छा णंदापुक्खरिणी जेणेव सभा सुधम्मा तेणेव पहारेत्थ गमणाए ॥ तते णं तस्स विजयस्स चत्तारि साम्भाणियसाहस्सीओ एयप्पभित्तिं जाव सच्चिह्णीए जाव णाहयरवेणं जेणेव सभा सुहम्मा तेणेव उवागच्छंति २ ता तं णं सभं सुधम्मं अणुप्पयाहिणीकरेमाणे २ पुरत्थिमिच्छेणं अणुपविसति २ आलोए जिणसकहाणं पणामं करेति २ जेणेव मणिपेढिया

जनेव माणवचेतियक्खंभे जेणेव वइरामया गोलवट्टसमुग्गका तेणेव उवागच्छति २ लोम-
हत्थयं गेण्हति २ ता वइरामए गोलवट्टसमुग्गए लोमहत्थएण पमज्झइ २ ता वइरामए गोल-
वट्टसमुग्गए विहाडेति २ ता जिणसकहाओ लोमहत्थएणं पमज्जति २ ता सुरभिणा गंधोद-
एणं तिसत्ताखुत्तो जिणसकहाओ पक्खालेति २ सरसेणं गोसीसचंदणेणं अणुल्लिपइ २ ता
अग्गेहिं वरेहिं गंधेहिं मल्लेहि य अच्चिणति २ ता धूवं दलयति २ ता वइरामएसु गोलवट्टस-
मुग्गएसु पडिणिक्खिवति २ ता माणवकं चेतियक्खंभं लोमहत्थएणं पमज्जति २ दिव्वाए उदग-
धाराए अब्भुक्खेइ २ ता सरसेणं गोसीसचंदणेणं चच्चए दलयति २ पुप्फारुहणं जाव आसत्तो-
सत्ता० कयग्गाह० धूवं दलयति २ जेणेव सभाए सुधम्माए बहुमज्झदेसभाए तं चेव जेणेव सीहा-
सणे तेणेव जहा दारच्चणिता जेणेव देवसयणिजे तं चेव जेणेव खुडुगे महिंदज्झए तं चेव जेणेव
पहरणकोसे चोप्पाले तेणेव उवागच्छति २ पत्तेयं २ पहरणाइं लोमहत्थएणं पमज्जति पमज्जित्ता
सरसेणं गोसीसचंदणेणं तहेव सन्वं सेसंपि दक्खिणदारं आदिकाडं तहेवणेयव्वं जाव पुरच्छिमिच्छा
णंदापुक्खरिणी सन्वाणं सभाणं जहा सुधम्माए सभाए तथा अच्चणिता उववायसभाए णवरि
देवसयणिज्जस अच्चणिता सेसासु सीहासणाण अच्चणिता हरयस्स जहा णंदाए पुक्खरिणीए
अच्चणिता, ववसायसभाए पोत्थयरयणं लोम० दिव्वाए उदगधाराए सरसेणं गोसीसचंदणेणं

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २५२ ॥

अणुलिंपति अग्रेहिं वरेहिं गंधेहि य मल्लेहि य अच्चिणति २ त्ता [मल्लेहि] सीहासणे लोमहत्थ-
एणं पमज्जति जाव धूवं दलयति सेसं तं चेव णंदाए जहा हरयस्स तथा जेणेव बलिपीढं तेणेव
उवागच्छति २ त्ता अभिओगे देवे सद्दावेति २ त्ता एवं वयासी—खिप्पामेव भो देवाणु-
प्पिया ! विजयाए रायहाणीए सिंघाडगेसु य तिएसु य चउक्केसु य चच्चरेसु य चतुसुहेसु य
महापहपहेसु य पासाएसु य पागारेसु य अद्दालएसु य चरियासु य दारेसु य गो-
पुरेसु य तोरणेसु य वावीसु य पुक्खरिणीसु य जाव विलपंतिगासु य आंरामेसु य उज्जाणेसु
य काणणेसु य वणेसु य वणसंडेसु य वणराईसु य अच्चणियं करेह करेत्ता ममेयमाणत्तियं
खिप्पामेव पच्चप्पिणह । तए णं ते आभिओगिया देवा विजएणं देवेणं एवं बुत्ता समाणा जाव
हट्टतुट्ठा विणएणं पडिसुणेंति २ त्ता विजयाए रायहाणीए सिंघाडगेसु य जाव अच्चणियं
करेत्ता जेणेव विजए देवे तेणेव उवागच्छन्ति २ त्ता एयमाणत्तियं पच्चप्पिणंति ॥ तए णं से
विजए देवे तेसि णं आभिओगियाणं देवाणं अंतिए एयमहं सोच्चा णिसम्म हट्टतुट्ठचित्तमाणंदिय
जाव हयहियए जेणेव णंदापुक्खरिणी तेणेव उवागच्छति २ त्ता पुरत्थिमिल्लेणं तोरणेणं जाव
हत्थपायं पक्खालेति २ त्ता आयंते चोक्खे परमसुइभूए णंदापुक्खरिणीओ पच्चत्तरति २ त्ता
जेणेव सभा सुधम्मा तेणेव पहारेत्थ गमणाए । तए णं से विजए देवे चउहिं सामाणियसाह-

३ प्रतिपत्तौ
विजयदे-
वकृता
जिनपूजा
उद्देशः २
सू० १४२

॥ २५२ ॥

स्सीहिं जाव सोलसहिं आयरक्खदेवसाहस्सीहिं सञ्चिहीए जाव निग्घोसनाइयरवण जणव
सभा सुधम्मा तेणेव उवागच्छति २ ता सभं सुधम्मं पुरत्थिभिह्हेणं दारेणं अणुपविसति
२ ता जेणेव मणिपेढिया तेणेव उवागच्छति २ ता सीहासणवरगते पुरच्छाभिमुहे सण्णि-
सण्णे ॥ (सू० १४२)

‘तए ण’मित्यादि, ततः स विजयो देवो वानमन्तरेः ‘महया २’ इति अतिशयेन महता इन्द्राभिपेकेणाभिपिक्तः सन् सिंहास-
नाद्भ्युत्तिष्ठति, अभ्युत्थायाभिपेकसभातः पूर्वद्वारेण विनिर्गत्य यत्रैवालङ्कारसभा तत्रैवोपागच्छति, उपागत्यालङ्कारिकसभामनु-
प्रदक्षिणीकुर्वन् पूर्वद्वारेणानुप्रविशति, अनुप्रविश्य च यत्रैव मणिपीठिका यत्रैव च सिंहासनं तत्रोपागच्छति, उपागत्य सिंहासन-
वरगतः पूर्वाभिगुप्तः संनिपण्णः, ततस्तस्य विजयस्य देवस्याभियोग्या देवा सुबहु. ‘आलङ्कारिकम्’ अलङ्कारयोग्यं भाण्डमुपनयन्ति ॥
‘तए ण’मित्यादि, ततः स विजयो देवस्तत्प्रथमतया तस्यामलङ्कारसभायां प्रथमतया पद्ममला च सा सुकुमारा च पद्ममलसुकुमारा
तया ‘सुरभिगन्धकापायिक्या’ सुरभिगन्धकपायद्रव्यपरिकर्मितया लघुशाटिकेयति गम्यते गात्राणि रूक्षयति रूक्षयित्वा सर-
सेन गोशीर्गचन्दनेन गात्राण्यनुलिम्पति अनुलिप्य देवदूष्ययुगलं निधत्त इति योगः, कथम्भूतः ? इत्याह—‘नासानीसासवाय-
चञ्जे’ नासिकानिःश्वासवातवाहं, एतेन रूक्षणात्तामाह, ‘चञ्जुहरे’ चञ्जुहरेरिति—आसवशं नयति विशिष्टरूपातिशयकलितत्वाच्चञ्जुहरे
‘वर्णस्पर्शयुक्तम्’ अतिशयित्वा वर्णेनातिशयिना स्पर्शेन युक्तं, ‘हयलालापेलवाइरेग’मिति हयलाला—अश्वलाला तस्या अपि पेल-
यामतिरेकेण हयलालापेलवातिरेकं ‘नाम नास्रैकाल्ये समासो बहुल’मिति समासः, अतिविशिष्टमृदुत्वलघुत्वगुणोपेतमिति भावः,

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २५३ ॥

धवलं-श्वेतं कनकखचितानि-विच्छुरितानि अन्तकर्मणि-अञ्चलयोर्वानलक्षणानि यस्य तत् कनकखचितान्तकर्म आकाश-
स्फटिकं नाम-अतिखच्छस्फटिकविशेषस्तत्समप्रभं दिव्यं 'देवदूष्ययुगलं' देववस्त्रयुग्मं 'निवस्ते' परिश्रुते, परिधाय हारादीन्या-
भरणानि पिनहति, तत्र हारः-अष्टादशसरिकः अर्द्धहारी-नवसरिकः एकावली-विचित्रमणिका मुक्तावली-मुक्ताफलमयी
कनकावली-कनकमणिमयी प्रालम्बः-तपनीयमयो विचित्रमणिरत्नभक्तिचित्र आसनः प्रमाणेन स्वप्रमाण आभरणविशेषः कट-
कानि-कलाचिकाभरणानि झुटितानि-बाहुरक्षकाः अङ्गदानि-वाह्यभरणविशेषा 'दशमुद्रिकाऽनन्तकं' हस्ताङ्गुलिसम्बन्धिय
मुद्रिकादशकं 'कुण्डले' कर्णाभरणे चूडामणिमिति-चूडामणिर्नाम सकलपार्थिवरत्नसर्वसारो देवेन्द्रमनुज्येन्द्रमूर्द्धकृतनिवासो नि-
शेषापमङ्गलाशान्तिरोगप्रमुखदोषापहारकारी प्रवरलक्षणोपेतः परममङ्गलभूत आभरणविशेषः 'चित्तरयणसंकडं मउड'मिति
चित्राणि-नानाप्रकाराणि यानि रत्नानि तैः सङ्कटः चित्ररत्नसङ्कटः प्रभूतरत्ननिचयोपेत इति भावः । 'तं दिव्यं सुमणदामं'ति
'दिव्यां' प्रधानां पुष्पमालाम् ॥ 'तए णं से विजए'इत्यादि, ग्रन्थिमं-ग्रंथनं ग्रन्थस्तेन निर्दुत्तं ग्रन्थिमं 'भावादिमः प्रत्ययः' यत्
सूत्रादिना ग्रथ्यते तद् ग्रन्थिममिति भावः, भरिमं-यद् ग्रन्थितं सद् वेद्यते यथा पुष्पलम्बूसको गण्डूक इत्यर्थः, पूरिमं येन
वंशशलाकादिमयपञ्चरी पूर्यते, सङ्घातिसं यत्परस्परतो नालसङ्घातेन सङ्घात्यते, एवंविधेन चतुर्विधेन माल्येन कल्पवृक्षमिवासानम-
लङ्कृतविभूषितं करोति कृत्वा परिपूर्णलङ्कारः सिंहासनाद्भ्युत्तिष्ठति, अभ्युत्थायालङ्कारसमातः पूर्वेण द्वारेण निर्गत्य यत्रैव व्यवसाय-
सभा तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य सिंहासनवरागतः पूर्वाभिमुखः सन्निपण्णः । 'तए णं'मित्यादि, ततस्तस्य विजयस्य देवस्थाभियोग्याः
पुस्तकरत्नमुपनयन्ति ॥ 'तए णं'मित्यादि, ततः स विजयो देवः पुस्तकरत्नं गृह्णाति गृहीत्या पुस्तकरत्नमुत्सङ्गादाविति गम्यते मुञ्चति

३ प्रतिपत्तौ
विजयदे-
वकृता
जिनपूजा
उद्देशः २
सू० १४२

॥ २५३ ॥

मुस्ता विघाटयति विघाटयानुप्रवाचयति अनु-परिपाट्या प्रकर्षेण-विशिष्टार्थावगमरूपेण वाचयति वाचयित्वा 'धार्मिकं' धर्मानु-
 गतं व्यवसायं व्यवस्यति, कर्तुमभिलपतीति भावः, व्यवसायसभायाः शुभाव्यवसायनिबन्धनत्वात्, क्षेत्रादेरपि कर्मक्षयोपशमादि-
 हेतुत्वात्, उक्तञ्च—'उदयकलयखओवसमोवसमा जं च कम्मुणो भणिया । दव्वं खेतं कालं भवं च भावं च संपप्प ॥ १ ॥'
 इति, धार्मिकं च व्यवसायं व्यवसाय पुस्तकरत्नं प्रतिनिक्षिपति प्रतिनिक्षिप्य सिंहासनाद्भ्युत्तिष्ठति, अभ्युत्थाय व्यवसाय-
 सभातः पूर्वद्वारेण विनिर्गच्छति विनिर्गत्य यत्रैव व्यवसायसभाया एव पूर्वा नन्दापुष्करिणी तत्रैवोपागच्छति उपागत्य नन्दां पुष्करि-
 णीमनुप्रक्षिणीकुर्वन् पूर्वतोरणेनानुप्रविशति प्रविश्य पूर्वेण त्रिसोपानप्रतिरूपकेण प्रत्यवरोहति, मध्ये प्रविशतीति भावः, प्रत्यवरुह्य
 हस्तपादौ प्रश्नालयति प्रक्षाल्यैकं महान्तं श्वेतं रजतमयं विमलसलिलपूर्णं मत्तकरिमहामुखाकृतिसमानं शृङ्गारं गृह्णाति गृहीत्वा
 यानि तत्रोत्पलानि पद्मानि कुमुदानि नलिनानि यावत् शतसहस्रपत्राणि तानि गृह्णाति गृहीत्वा नन्दातः पुष्करिणीतः प्रत्युत्तरति
 प्रत्युत्तीर्य यत्रैव सिद्धायतनं तत्रैव प्रधावितवान् गमनाय ॥ 'तए ण'मित्यादि, ततस्तस्य विजयस्य देवस्य चत्वारि सामानिकदेव-
 महन्नाणि चतस्रः सपरिवारा अग्रमहिष्यः तिस्रः पर्षदः सप्तानीकानि सप्तानीकाधिपतयः षोडशात्मरक्षदेवसहस्राणि अन्ये च बहवो
 विजयराजधानीवास्तव्या वानमन्तरा देवाश्च देव्यश्च अप्येकका उत्पलहस्तगता अप्येककाः पद्महस्तगता अप्येककाः कुमुदहस्तगताः
 एवं नलिनमुभगसौगन्धिकपुण्डरीकमहापुण्डरीकशतपत्रसहस्रपत्रशतसहस्रपत्रहस्तगताः क्रमेण प्रत्येकं वाच्याः, विजयं देवं पृष्ठतः
 पृष्ठतः परिपाट्येति भावः अनुगच्छन्ति ॥ 'तए ण'मित्यादि, ततस्तस्य विजयस्य देवस्य बहव आभियोग्या देवा देव्यश्च अप्येकका
 नन्दनकलशहस्तगताः अप्येकका शृङ्गारहस्तगताः अप्येकका आदर्शहस्तगताः एवं स्थालपात्रीसुप्रतिष्ठवातकरकचित्ररत्नकरण्डक-

पुष्पचङ्गेरीयात्रल्लोमहस्तचङ्गेरीपुष्पपटलकयावल्लोमहस्तपटलकसिंहासनच्छत्रचामरतैलसमुद्रकयावदञ्जनसमुद्रकधूपकडुच्छुकहस्तगताः क्र-
मेण प्रत्येकमालाप्याः, विजयं देवं पृष्ठतः पृष्ठतोऽनुगच्छन्ति । ततः स विजयो देवश्चतुर्भिः सामानिकसहस्रैश्चतसृभिः सपरिवाराभिर-
ग्रमहिषीभिस्तिस्मृभिः पर्यङ्किः सप्तभिरत्नीकैः सप्तभिरत्नीकाधिपतिभिः षोडशभिरालरक्षदेवसहस्रैरन्यैश्च बहुभिर्विजयराजधानीवास्तव्यैर्वा-
नमन्तैर्देवैर्देवीभिश्च सार्द्धं संपरिवृतः सर्वङ्क्ष्यो 'जाव निग्घोसनादितरवेण'मिति यावत्करणादेवं परिपूर्णः पाठो द्रष्टव्यः—'सव्व-
जुईए सव्ववलेणं सव्वससुदएणं सव्वविभूईए सव्वसंभमेणं सव्वपुष्पगंधमल्लालंकारेणं सव्वतुडियसदनिनाएणं महया इड्डीए महया
जुईए महया वलेणं महया समुदएणं महया वरतुडियजमगसमगपडुप्पवाइयरवेणं संखपणवपडहभेरिहल्लरिखरमुहिहुडुफंडुडुभि-
निग्घोसनादितरवेणं' अस्य व्याख्या प्राग्वत् । यत्रैव सिद्धायतनं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य सिद्धायतनमुप्रदक्षिणीकुर्वन् पूर्वद्वारेण
प्रविशति, प्रविश्यालोक्य जिनप्रतिमानां प्रणामं करोति, कृत्वा यत्रैव मणिपीठिका यत्रैव देवच्छन्दको यत्रैव जिनप्रतिमास्तत्रो-
पागच्छति, उपागत्य लोमहस्तकं परामृशति परामृश्य च जिनप्रतिमाः प्रमार्जयति प्रमार्ज्यं दिव्ययोदकधारया स्नपयति स्नप-
यित्वा सरसेनाद्रेण गोशीर्षचन्दनेन गात्राण्यनुलिम्पति, अनुलिप्य 'अहतानि' अपरिमलितानि दिव्यानि देवदूष्ययुगलानि 'नियं-
सइ'त्ति परिधापयति परिधाप्य 'अग्नेः' अपरिमुक्तैः 'वरैः' प्रधानैर्गन्धैर्माल्यैश्चारचयति । एतदेव सविस्तरमुपदर्शयति—पुष्पारोपणं
माल्यारोपणं वर्णकारोपणं चूर्णारोपणं गन्धारोपणम् आभरणारोपणं (च) करोति, कृत्वा तासां जिनप्रतिमानां पुरतः 'अच्छैः' स्वच्छैः
'श्रुक्ष्णैः' मसृणै रजतमयैः, अच्छो रसो येषां तेऽच्छरसाः, प्रत्यासन्नवस्तुप्रतिविम्बाधारभूता इवातिनिर्मला इति भावः, ते च ते
तन्दुलाश्चाच्छरसतन्दुलाः, पूर्वपदस्य दीर्घान्तता प्राकृतत्वात्, यथा 'वइरामया नेमा' इत्यादौ, तैरप्रावष्टौ स्वस्तिकादीनि मङ्गल-

कान्यालिद्यति, आलिल्य 'कयगगाहगहिय'मित्यादि मैथुनप्रथमसंरम्भे सुखचुम्बनाद्यर्थं युवत्याः पश्चाद्भुलाभः कश्यु मद्य
 कचप्राहसेन कचप्राहेण गृहीतं करतलाद्विसुक्तं सत् प्रप्रष्टं करतलप्रप्रष्टविसुक्तं, प्राकृतत्वादेवं पदव्यत्ययः, तेन 'दशार्द्धवर्णेन'
 पञ्चवर्णेन 'कुसुमेन' कुसुमसमूहेन 'पुष्पपुञ्जोपचारकलितं' पुष्पपुञ्ज एवोपचारः—पूजा पुष्पपुञ्जोपचारस्तेन कलितं—युक्तं करोति,
 कृत्वा च 'चंद्रप्पभवइरवेरुलियविमलदंडं' चन्द्रप्रभवअवैहूर्यमयो विमलो दण्डो यस्य स तथा तं काञ्चनमणिरत्नभक्तिचित्रं काला-
 गुप्तप्रवरकुन्दुरुष्कतुरुष्कधूपेन गन्धोत्तमेनानुविद्धा कालागुरुप्रवरकुन्दुरुष्कधूपगन्धोत्तमानुविद्धा, प्राकृतत्वात्पदव्यत्ययः, तां
 धूपयति विनिर्मुञ्चन्तं वैहूर्यमयं धूपकडुच्छुक्तं प्रगृह्य प्रयतो धूपं दत्त्वा जिनवरेभ्यः, सूत्रे पष्ठी प्राकृतत्वात्, समाष्टानि पदानि पञ्चाद-
 पस्य दशाह्लिमञ्जलिं मस्तके कृत्वा प्रयतः 'अष्टसयविसुद्धगंठुत्तेहिं' इति विशुद्धो—निर्मलो लक्षणदोपरहित इति भावः यो
 प्रन्थः—शब्दसंदर्भस्तेन युक्तानि विशुद्धग्रन्थयुक्तानि अष्टशतं च तानि विशुद्धग्रन्थयुक्तानि च तैः 'अर्थयुक्तैः' अर्थसारैः अपुनरुक्तैः
 महावृत्तैः, तथाविधैदेवलब्धैः प्रभाव एपः, संस्तौति संस्तुत्य वामं जानुं 'अञ्चति' उत्पाटयति दक्षिणं जानुं धरणितले 'निवाडेइ' इति
 निपातयति लगयतीत्यर्थः 'त्रिकृत्यः' त्रीन् वारान् मूर्द्धानं धरणितले 'नमेइ'ति नमयति नमयित्वा चेत्प्रत्युन्नमयति, ईत्प्रत्युन्नम्य
 कटकशुद्धितस्तम्भितौ मुजौ 'संहरति' सङ्कोचयति, संहत्य करतलपरिगृहीतं शिरस्यावर्त्त मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वैवमवादीत्—'नमोऽस्तु
 ण'मित्यादि, नमोऽस्तु णमिति वाक्यालङ्कारे देवादिभ्योऽतिशयपूजामर्हन्तीत्यर्हन्तस्तेभ्यः, सूत्रे पष्ठी 'छट्टिविभत्तीए' भद्रइ
 चउत्थी"इति प्राकृतलक्षणात्, ते चार्हन्तो नामादिरूपा अपि सन्ति ततो भावार्हत्प्रतिपत्त्यर्थमाह—'भगवन्भ्यः' भगः—समग्रैश्वर्योदि-
 लक्षणः स ण्यामस्तीति भगवन्तस्तेभ्यः, आदिः—धर्मस्य प्रथमा प्रवृत्तिस्तत्करणशीला आदिकरास्तेभ्यः, तीर्थते संसारसमुद्रोऽनेनेति

तीर्थं तत्करणशीलास्तीर्थकरास्तेभ्यः; स्वयं-अपरोपदेशेन सम्यग्बवबोधिप्राप्त्या बुद्ध्या मिथ्यात्वनिद्रापगमसम्बोधेन स्वयंसंबुद्धास्तेभ्यः; तथा पुरुषाणामुत्तमाः पुरुषोत्तमाः; भगवन्तो हि संसारमप्यावसन्तः सदा परार्थव्यसनिन उपसर्जनीकृतस्वार्था उचितक्रियावन्तोऽदीनभावाः कृतज्ञतापतयोऽनुपहृतचित्ता देवगुरुबहुमानिन इति भवन्ति पुरुषोत्तमास्तेभ्यः; तथा पुरुषाः सिंहा इव कर्ममर्गजान् प्रति पुरुषसिंहास्तेभ्यः; तथा पुरुषा वरपुण्डरीकाणीव संसारजलासङ्गादिना धर्मकलापेनेति पुरुषवरपुण्डरीकाणि तेभ्यः; तथा पुरुषा वरगन्धहस्तिन इव परचक्रदुर्भिक्षमारिप्रभृतिक्षुद्रगजनिराकरणेनेति पुरुषवरगन्धहस्तिनस्तेभ्यः; तथा लोको-भव्यसत्त्वलोकस्तस्य सकलकल्याणैकनिबन्धनतया भव्यत्वभावेनोत्तमा लोकोत्तमास्तेभ्यः तथा लोकस्य-भव्यलोकस्य नाथा-योगक्षेमकृतो लोकनाथास्तेभ्यः; तत्र योगो-बीजाधानोद्भेदपोषणकरणं क्षेमं-तदुपद्रवाद्यभावापादनं, तथा लोकस्य-प्राणिलोकस्य पञ्चास्तिकायालकस्य वा हितोपदेशेन सम्यक्प्ररूपणया वा हिता लोकहितास्तेभ्यः; तथा लोकस्य-देशनायोग्यस्य विशिष्टस्य प्रदीपा-देशनांशुभिर्यथाऽवस्थितवस्तुप्रकाशका लोकप्रदीपास्तेभ्यः; तथा लोकस्य-उच्छृष्टमतेर्भव्यसत्त्वलोकस्य प्रद्योतनं प्रद्योतः प्रद्योतकत्वं-विशिष्टज्ञानशक्तित्करणशीला लोकप्रद्योतकराः; तथा च भवन्ति भगवत्प्रसादात् तत्क्षणमेव भगवन्तो गणभृतौ विशिष्टज्ञानसम्पत्समन्विता यद्वशाद् द्वादशाङ्गमारचयन्तीति तेभ्यः; तथाऽभयं-विशिष्टमालनः स्वार्थ्यं निःश्रेयसधर्मभूमिकानिबन्धनभूता परमा धृतिरिति भावः; तद् अभयं ददतीत्यभयदास्तेभ्यः; सूत्रे च कप्रत्ययः स्वार्थिकः प्राकृतलक्षणवशात्, एवमन्यत्रापि, तथा चक्षुरिव चक्षुः-विशिष्ट आलधर्मस्तत्त्वावबोधनिबन्धनं श्रद्धास्वभावः, श्रद्धाविहीनस्याचक्षुष्मत इव तत्त्वदर्शनयोगात्, तद्ददातीति चक्षुर्दास्तेभ्यः; तथा मार्गो-विशिष्टगुणस्थानावाप्तिप्रगुणः स्वरसवाही क्षयोपशमविशेषस्तं ददतीति मार्गदास्तेभ्यः; तथा शरणं-संसारकान्तामगतानामतिप्रबलरगादिपीडितानां समाश्रयसन्धान-

कल्पं तत्त्वचिन्तारूपसम्भवसानं तद्द्वीति शरणदास्तेभ्यः, तथा बोधिः—जिनप्रणीतधर्मप्राप्तिस्तौ तत्त्वार्थश्रद्धानलक्षणसम्यग्दर्शनरूपां
 ददतीति बोधिदास्तेभ्यः, तथा धर्म—चारित्ररूपं ददतीति धर्मदास्तेभ्यः कथं धर्मदा—धर्मं दिशन्तीति धर्मदेशकास्तेभ्यः,
 तथा धर्मस्य नायकाः—स्वामिनस्तद्वशीकरणात्तत्फलपरिभोगाच्च धर्मनायकास्तेभ्यः, धर्मस्य सारथय इव सम्यक्प्रवर्त्तनयोगेन धर्म-
 सारथयस्तेभ्यः, तथा धर्म एव वरं—प्रधानं चतुरन्तदेतुत्वात् चतुरन्तं २ चक्रमिव चतुरन्तचक्रं तेन वर्त्तितुं शीलं येषां ते धर्मवर-
 चतुरन्तचक्रवर्त्तनस्तेभ्यः, तथाऽप्रतिहिते—अप्रतिस्खलिते क्षायिकत्वाद् वरं—प्रधाने ज्ञानदर्शने अप्रतिहितवरज्ञानदर्शनधरा-
 स्तेभ्यः, तथा छादयति—आवरयतीति छद्म—घातिकर्मचतुष्टयं व्यादृतं—अपगतं छद्म येभ्यस्ते व्यादृतज्ञानस्तेभ्यः, तथा रागद्वेष-
 कपायेन्द्रियपरीपहोपसर्गघातिकर्मशत्रून् जितवन्तो जिनाः अन्यान् जापयन्तीति जापकास्तेभ्यो जिनेभ्यो जापकेभ्यः, तथा भवा-
 न्कैवं स्वयं तीर्णा अन्यांश्च तारयन्तीति तीर्णास्तारकास्तेभ्यः, तथा केवलेवेदसा अवगतत्वा बुद्ध्या अन्यांश्च बोधयन्तीति बोधकास्तेभ्यः,
 मुक्ताः—कृतकृत्या निष्ठितार्थो इति भावः, अन्यांश्च मोचयन्तीति मोचकास्तेभ्यः, सर्वज्ञेभ्यः सर्वदर्शिभ्यः, शिवं—सर्वोपद्रवरहितत्वात्
 'अचलं' स्वाभाविकप्रायोगिकचलनक्रियाव्यपोहात् 'अरुजं' शरीरमनसोरभावेनाऽऽधिव्याध्यसम्भवात् अनन्तं—केवलालनाऽनन्त-
 त्वान् 'अश्रयं' विनाशकारणाभावात् 'अव्याबाधं' केनापि विबाधयितुमशक्यत्वात् न पुनरावृत्तिर्यत्सात्तदपुनरावृत्ति, सिध्यन्ति—
 निष्ठितार्थो भवन्त्यस्यामिति सिद्धिः—लोकान्तक्षेत्रलक्षणा सैव गम्यमानत्वाद् गतिः सिद्धिगतिः २ रिति नामधेयं यस्य तत्सिद्धिगतिनाम-
 धेयं, तिष्ठत्यसिन्निति स्थानं—व्यवहारतः सिद्धक्षेत्रं निश्चयतो यथाऽवस्थितं स्वं स्वरूपं, स्थानस्थानिनोरभेदोपचारात् सिद्धिगतिनाम-
 धेयं तत्संप्राप्तेभ्यः । एवं प्रणिपातदण्डकं पठित्वा 'वंदइ नमंसइ' इति वन्दते—ताः प्रतिमाश्चैत्यवन्दनविधिना प्रसिद्धेन, नमस्करोति—

पश्चात्प्रणिधानादियोगेनेत्येके, अन्ये त्वभिदधति-विरतिमतामेव प्रसिद्धश्चैत्यवन्दनविधिरन्येषां तथाऽभ्युपगमे कायोत्सर्गोसिद्धेरिति वन्दते सामान्येन, नमस्करोत्याशयवृद्धेरुत्थाननमस्कारेणेति, तत्त्वमत्र भगवन्तः परमर्षयः केवलिनो विदन्ति, ततो वन्दित्वा नमस्यित्वा यत्रैव सिद्धायतनस्य बहुमध्यदेशभागस्तत्रैवोपागच्छति उपागत्य बहुमध्यदेशभागं दिव्ययोदकधारया 'अभ्युक्षति' अभिसुखं सिञ्चति, अभ्युक्ष्य सरसेन गोशीर्षचन्दनेन पञ्चाङ्गुलितलं ददाति, दत्त्वा कचम्राहृद्गृहीतेन करतलप्रभ्रष्टविमुक्तेन 'कुसुमेन' कुसुमजातेन पुष्पपुञ्जोपचारकलितं करोति कृत्वा धूपं ददाति, दत्त्वा च यत्रैव दाक्षिणालं द्वारं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य लोमहस्तकं गृह्णाति, गृहीत्वा तेन द्वारशाखाशालभञ्जिकाव्यालरूपकाणि च प्रमार्जयति, प्रमृज्य दिव्ययोदकधारयाऽभ्युक्षणं गोशीर्षचन्दनचर्चां पुष्पाद्यारोपणं धूपदानं करोति, ततो दक्षिणद्वारेण निर्गत्य यत्रैव दाक्षिणालस्य सुखमण्डपस्य बहुमध्यदेशभागस्तत्रोपागच्छति, उपागत्य लोमहस्तकं परामृशति, परामृश्य च बहुमध्यदेशभागं लोमहस्तेकेन प्रमार्जयति, प्रमृज्य दिव्ययोदकधारयाऽभ्युक्षणं सरसेन गोशीर्षचन्दनेन पञ्चाङ्गुलितलं मण्डलमालिखति, कचम्राहृद्गृहीतेन करतलप्रभ्रष्टविमुक्तेन कुसुमेन पुष्पपुञ्जोपचारकलितं करोति, कृत्वा धूपं ददाति, दत्त्वा च यत्रैव दाक्षिणालस्य सुखमण्डपस्य पश्चिमं द्वारं तत्रोपागच्छति, उपागत्य लोमहस्तपरामर्शनं, तेन च लोमहस्तकेन द्वारशाखाशालभञ्जिकाव्यालरूपकप्रमार्जनं, उदकधारयाऽभ्युक्षणं गोशीर्षचन्दनचर्चां पुष्पाद्यारोपणं धूपदानं करोति, कृत्वा यत्रैव दाक्षिणालस्य सुखमण्डपस्योत्तरद्वारं तत्रोपागच्छति, उपागत्य पूर्ववद् द्वारार्चनिकां करोति, कृत्वा च यत्रैव दाक्षिणालस्य सुखमण्डपस्य पूर्वद्वारं तत्रोपागच्छति, उपागत्य पूर्ववत्त्राप्यर्चनिकां करोति, कृत्वा च दाक्षिणालस्य सुखमण्डपस्य पूर्वद्वारं तत्रोपागच्छति, उपागत्य पूर्ववत्त्र पूजां विधाय तेन द्वारेण विनिर्गत्य यत्रैव दाक्षिणालस्य प्रेक्षागृहमण्डपस्य

यदुमथ्यदेशभागो यत्रैव वज्रमयोऽक्षपाटको यत्रैव च मणिपीठिका यत्रैव च सिंहासनं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य लोमहस्तकं परामु-
 शति, परागृत्याक्षपाटकं मणिपीठिकां सिंहासनं च प्रमार्जयति, प्रमार्ज्योदकधारयाऽभ्युक्ष्य चन्दनचर्चां पुष्पपूजां धूपदानं च करोति,
 कृत्वा च यत्रैव दक्षिणालस्य प्रेक्षागृहमण्डपस्योत्तरद्वारं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य पूर्वद्वारार्चनिकां करोति, कृत्वा यत्रैव दक्षिणा-
 लस्य प्रेक्षागृहमण्डपस्य पूर्वद्वारं तत्रोपागच्छति, उपागत्य पूर्वद्वारार्चनिकां करोति, कृत्वा यत्रैव तस्य दक्षिणालस्य प्रेक्षागृहमण्डपस्य
 दक्षिणालं द्वारं तत्रोपागच्छति, उपागत्य तत्रार्चनिकां कृत्वा यत्रैव दक्षिणालस्यैतन्मस्तत्रोपागच्छति, उपागत्य स्तूपं मणिपीठिकां
 च लोमहस्तकेन प्रमृज्य दिव्ययोदकधारयाऽभ्युक्षति सरसगोशीर्षचन्दनचर्चां पुष्पाधारोहणधूपदानादि करोति, कृत्वा च यत्रैव पा-
 शाल्या मणिपीठिका यत्रैव च पाशाल्या जिनप्रतिमा तत्रोपागच्छति, उपागत्य जिनप्रतिमाया आलोकं प्रणामं करोतीत्यादि पूर्ववद्
 यावन्नमसित्वा यत्रैवोत्तरा जिनप्रतिमा तत्रोपागच्छति, उपागत्य तत्रापि यावन्नमसित्वा यत्रैव पूर्वा जिनप्रतिमा तत्रोपागच्छति उपागत्य
 पूर्ववद् यावन्नमसित्वा यत्रैव दक्षिणाल्या जिनप्रतिमा पूर्ववत् सर्वं तदेव यावन्नमसित्वा यत्रैव दक्षिणालस्यैतन्मस्तत्रोपागच्छति,
 उपागत्य पूर्ववदर्चनिकां करोति, कृत्वा च यत्रैव महेन्द्रध्वजस्तत्रोपागच्छति, उपागत्य पूर्ववदर्चनिकां विधाय यत्रैव दक्षिणाल्या नन्दा-
 पुत्ररिणी तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य लोमहस्तकं परामृशति, परामृश्य तोरणानि त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि शालभञ्जिकाव्यालरूपकाणि
 च प्रमार्जयति, प्रमार्ज्यं दिव्ययोदकधारया सिञ्चति, सिकत्वा सरसगोशीर्षचन्दनपञ्चान्जुलितलप्रदानपुष्पाधारोहणधूपदानादि करोति,
 कृत्वा च सिद्धायतनमनुग्रहदक्षिणीकृत्य यत्रैवोत्तरा नन्दापुत्ररिणी स तत्रोपागच्छति, उपागत्य पूर्ववत्सर्वं करोति, कृत्वा चौत्तराहे मा-
 हेन्द्रध्वजे तदन्तरमौत्तराहे चैत्यवृक्षे तत औत्तराहे चैत्यवृक्षे तत औत्तराहे चैत्यवृक्षे तत औत्तराहे चैत्यवृक्षे तत औत्तराहे चैत्यवृक्षे तत औत्तराहे चैत्यवृक्षे, ततः पश्चिमोत्तरपूर्वदक्षिणजिनप्रतिमासु पूर्ववत्सर्वा वक्तव्यता वक्तव्या,

तदनन्तरमौत्तराहे प्रेक्षागृहमण्डपे समागच्छति, तत्र दाक्षिणालये प्रेक्षागृहमण्डपे पूर्ववत्सर्वं वक्तव्यं, तत उत्तरद्वारेण विनिर्गलयौत्तराहे सुखमण्डपे समागच्छति, तत्रापि दाक्षिणालयमुखमण्डपवत्सर्वं कृत्वोत्तरद्वारेण विनिर्गत्या सिद्धायतनस्य पूर्वद्वारे समागच्छति, तत्रार्चनिकां पूर्ववत्कृत्वा पूर्वस्य सुखमण्डपस्य दक्षिणोत्तरपूर्वद्वारेषु क्रमेणोक्तद्वारां पूजां विधाय पूर्वद्वारेण विनिर्गल्य पूर्वप्रेक्षामण्डपे समागत्य पूर्ववदर्चनिकां करोति, ततः पूर्वप्रकारेणैव क्रमेण चैत्यस्तूपजिनप्रतिमाचैत्यवृक्षमाहेन्द्रध्वजनन्दापुष्करिणीनां ततः सभायां सुधर्मायां पूर्वद्वारेण प्रविशति, प्रविश्य यत्रैव मणिपीठिका तत्रैवोपागच्छति, उपागत्यालोके जिनसकथां प्रणामं करोति, कृत्वा च यत्र माणवकश्रैत्यस्तम्भो यत्र वज्रमया गोलवृत्ताः समुद्रकास्तत्रागत्य समुद्रकान् गृह्णाति, गृहीत्वा च विघाटयति, विघाट्य लोमहस्तकेन प्रमार्जयति, प्रमार्ज्योदकधारयाऽभ्युक्षति, अभ्युक्ष्य गोशीर्षचन्दनेनानुलिम्पति, ततः प्रधानैर्गन्धमाल्यैरर्चयति, अर्चयित्वा धूपं दहति, तदनन्तरं भूयोऽपि वज्रमयेषु गोलवृत्तसमुद्रकेषु प्रक्षिपति, प्रक्षिप्य तान् वज्रमयान् गोलवृत्तसमुद्रकान् स्वस्थाने प्रतिनिक्षिपति, प्रतिनिक्षिप्य तेषु पुष्पगन्धमाल्यवस्त्राभरणान्यारोपयति, ततो लोमहस्तकेन माणवकचैत्यस्तम्भं प्रमार्ज्योदकधारयाऽभ्युक्ष्य चन्दनचर्चां पुष्पाधारोपणं धूपदानं च करोति, कृत्वा सिंहासनप्रदेशे समागत्य सिंहासनस्य लोमहस्तकेन प्रमार्जनादिरूपां पूर्ववदर्चनिकां करोति, कृत्वा यत्र मणिपीठिका यत्र च देवशयनीयं तत्रोपागत्य मणिपीठिकाया देवशयनीयस्य च प्राग्वदर्चनिकां करोति, तत उत्तप्रकारेणैव क्षुल्लकेन्द्रध्वजपूजां करोति, कृत्वा च यत्र चोष्पालको नाम प्रहरणकोशस्तत्र समागत्य लोमहस्तेन परिघरत्नप्रमुखाणि प्रहरणरत्नानि प्रमार्जयति, प्रमार्ज्योदकधारयाऽभ्युक्षणं चन्दनचर्चां पुष्पाधारोपणं धूपदानं करोति, कृत्वा सभायाः सुधर्माया बहुमध्यदेशभागेऽर्चनिकां पूर्ववत्करोति, कृत्वा सभायाः सुधर्माया दक्षिणद्वारे समागत्यार्चनिकां पूर्ववत्करोति, ततो दक्षिणद्वारे विनिर्गच्छति, इत ऊर्ध्वं यथैव सिद्धायत-

नात्रिक्रामतो दक्षिणद्वारादिका दक्षिणनन्दापुष्करिणीपर्यवसाना पुनरपि प्रविशत उत्तरनन्दापुष्करिणीप्रभृतिका उत्तरान्तां ततो द्वितीयं
चारं निष्क्रामतः पूर्वद्वारादिका पूर्वनन्दापुष्करिणीपर्यवसानार्चनिका वक्तव्या तथैव सुधर्मायाः सभाया अप्यन्यूनतिरिक्ता द्रष्टव्या, ततः
पूर्वनन्दापुष्करिण्या अर्चनिकां कृत्वोपपातसभां पूर्वद्वारेण प्रविशति, प्रविश्य च मणिपीठिकाया देवशयनीयस्य तदनन्तरं बहुमध्यदे-
गभागे प्राग्वद्वर्चनिकां विदधाति, ततो दक्षिणद्वारेण समागत्य तस्यार्चनिकां कुरुते, अत ऊर्ध्वमत्रापि सिद्धायतनवद्दक्षिणद्वारादिका
पूर्वनन्दापुष्करिणीपर्यवसानाऽर्चनिका वक्तव्या । ततः पूर्वनन्दापुष्करिणीतोऽपक्रम्य ऋदे समागत्य पूर्ववत्तोरणार्चनिकां करोति, कृत्वा
पूर्वद्वारेणाभिषेकसभायां प्रविशति, प्रविश्य मणिपीठिकायाः सिंहासनस्याभिषेकभाण्डस्य बहुमध्यदेशभागस्य च पूर्ववद्वर्चनिकां क्रमेण
करोति, तदनन्तरमत्रापि सिद्धायतनवद्दक्षिणद्वारादिका पूर्वनन्दापुष्करिणीपर्यवसानाऽर्चनिका वक्तव्या, ततः पूर्वनन्दापुष्करिणीतः पूर्व-
द्वारेण व्यवसायसभां प्रविशति प्रविश्य पुस्तकरत्नं लोमहस्तकेन प्रमृज्योदकधारयाऽभ्युक्ष्य चन्दनेन चर्चयित्वा वरगन्धमाल्यैरर्चयित्वा
पुष्पागारोपणं धूपदानं च करोति, तदनन्तरं मणिपीठिकायाः सिंहासनस्य बहुमध्यदेशभागस्य च क्रमेणार्चनिकां करोति, तदनन्तरम-
त्रापि सिद्धायतनवद्दक्षिणद्वारादिका पूर्वनन्दापुष्करिणीपर्यवसानाऽर्चनिका वक्तव्या, ततः पूर्वनन्दापुष्करिणीतो बलिपीठे समागत्य तस्य
चतुर्गध्यदेशभागे पूर्ववद्वर्चनिकां करोति, कृत्वा चोत्तरपूर्वस्थां नन्दापुष्करिण्यां समागत्य तस्यास्तोरणेषु पूर्ववद्वर्चनिकां कृत्वाऽऽभियोगि-
मान् देवान् शब्दयति, शब्दयित्वा एवमवादीत्—‘खिप्पामेव’त्यादि सुगमं यावत् ‘एयमाणत्तियं पञ्चप्पिणंति’ नवरं शृङ्गाटकं—
त्रिकोणं स्थानं त्रिकं—यत्र रज्यात्रयं मिलति चतुष्कं—चतुष्पथयुक्तं चलरं—बहुरज्यापातस्थानं चतुर्मुखं—यस्माच्चतसृष्वपि दिक्षु पन्थानो
निस्सरन्ति महापथो—राजपथः शेषः सामान्यः पन्थाः प्राकारः—प्रतीतः अट्टालकाः—प्राकारस्योपरि श्रुत्याश्रयविशेषाः चरिका—अष्टह-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २५८ ॥

स्तप्रमाणो नगरप्राकारान्तरालमार्गः द्वाराणि—प्रासादादीनां गोपुराणि—प्राकारद्वाराणि तोरणानि—द्वारादिसम्बन्धीनि आगल्य रमन्तेऽत्र माधवीलतागृहादिषु दम्पत्य इति स आरामः पुष्पादिसद्दृक्षसङ्कुलमुत्सवादौ बहुजनोपभोग्यमुद्यानं सामान्यदृक्षवृन्दं नगरासन्नं काननं नगरविप्रकृष्टं वनं एकानेकजातीयोत्तमदृक्षसमूहो वनपण्डः एकजातीयोत्तमदृक्षसमूहो वनराजी ॥ 'तए ण'मित्यादि, ततः स विजयो देवो बलिपीठे बलिविसर्जनं करोति, कृत्वा च यत्रैवोत्तरनन्दापुष्करिणी तत्रोपागच्छति, उपागल्योत्तरपूर्वी नन्दां पुष्करिणीं प्रदक्षिणीकृ-र्वन् पूर्वतोरेणानुप्रविशति, अनुप्रविश्य पूर्वत्रिसोपातनत्तरूपकेण प्रत्यवरुह्य हस्तपादौ प्रक्षालयति, प्रक्षाल्य नन्दापुष्क-रिणीतः प्रत्युत्तरति, प्रत्युत्तीर्थं चतुर्भिः सामानिकसहस्रैश्चतस्रभिरग्रमहिपीभिः सपरिवाराभिस्त्रिभिः पर्पङ्कैः सप्तभिरनीकैः सप्तभि-रनीकाधिपतिभिः षोडशभिरालरक्षदेवसहस्रैरन्यैश्च बहुभिर्विजयराजधानीवास्तव्यैर्वानिमन्तरैर्देवैर्देवीभिश्च सार्द्धं संपरिवृतः सर्वैर्ध्वो या-वद् दुन्दुभिर्घोपनादितरवेण विजयाया राजधान्या मध्यमध्येन यत्रैव सभा सुधर्मा तत्रोपागच्छति, उपागल्य सभां सुधर्मा पूर्वद्वारेणानुप्रविशति, अनुप्रविश्य यत्रैव मणिपीठिका यत्रैव सिंहासनं तत्रैवोपागच्छति, उपागल्य सिंहासनवरगतः पूर्वोभिमुखः सन्निपण्णः ॥

तए णं तस्स विजयस्स देवस्स चत्तारि सामाणियसाहस्सीओ अवरुत्तरेणं उत्तरेणं उत्तरपुर-
च्छिमेणं पत्तेयं २ पुव्वणत्थेसु भद्दासणेसु णिसीर्यंति । तए णं तस्स विजयस्स देवस्स चत्तारि
अग्गमहिसीओ पुरत्थिमेणं पत्तेयं २ पुव्वणत्थेसु भद्दासणेसु णिसीर्यंति । तए णं तस्स विजयस्स
देवस्स दाहिणपुरत्थिमेणं अब्भितरियाए परिसाए अट्ठ देवसाहस्सीओ पत्तेयं २ जाव णिसी-

३ प्रतिपत्तौ
विजयदे-
वकृता
जिनपूजा
उद्देशः २
सू० १४२

॥ २५८ ॥

यंति । एवं दक्षिणेषु मञ्जिभिया ए परिसा ए दस देवसाहस्सीओ जाव गिसीदंति । दाहिणपच्च-
 त्थिमेणं याहिरिया ए परिसा ए चारस देवसाहस्सीओ पत्तेयं २ जाव गिसीदंति । तए णं तस्स विज-
 यस्स देवस्स पच्चत्थिमेणं सत्त अणियाहिवती पत्तेयं २ जाव गिसीयंति । तए णं तस्स विजयस्स
 देवस्स पुरत्थिमेणं दाहिणेणं पच्चत्थिमेणं उत्तरेणं सोलस आयरक्खदेवसाहस्सीओ पत्तेयं २ पु-
 व्वणत्थेसु भदासणेसु गिसीदंति, तंजहा—पुरत्थिमेणं चत्तारि साहस्सीओ जाव उत्तरेणं ४ ॥
 ते णं आयरक्खा सन्नद्धवद्धवस्मियक्कया उग्पीलियसरासणपट्टिया पिणद्धगेवेज्जविमलवरचिंघ-
 पट्टा गहियाउहपहरणा तिणयाइं तिसंधीणि वहरामया कोडीणि धणूइं अहिगिज्झ परियाहयकंड-
 कलाबा णीलपाणिणो पीयपाणिणो रत्तपाणिणो चावपाणिणो चारुपाणिणो चम्मपाणिणो खग्ग-
 पाणिणो दंडपाणिणो पासपाणिणो णीलपीयरत्तचावचारुक्खम्मखग्गदंडपासवरधरा आधारक्खा र-
 ख्खोवगा गुत्ता गुत्तपालिता जुत्ता जुत्तपालिता पत्तेयं २ समयतो विणयतो किंकरभूताविव
 चिद्धंति ॥ विजयस्स णं भंते! देवस्स केवतियं कालं ठिती पणत्ता?, गो! एगं पलिओवमं ठिती
 पणत्ता, विजयस्स णं भंते! देवस्स सामाणियाणं देवाणं केवतियं कालं ठिती पणत्ता?, एगं
 पलिओवमं ठिती पणत्ता, एवंमहिद्धीए एवंमहब्बले एवंमहायसे एवंमहासुक्खे
 एवंमहाणुभागे विजए देवे २ ॥ (सू० १४३)

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ २५९ ॥

ततस्तस्य विजयस्य देवस्यापरोत्तरेण-अपरोत्तरस्यां दिशि एवमुत्तरस्यामुत्तरपूर्वस्यां दिशि च चत्वारि २ सामानिकदेवसहस्राणि चतुर्षु भद्रासनसहस्रेषु निषीदन्ति । ततस्तस्य विजयस्य देवस्य पूर्वस्यां दिशि चतस्रोऽग्रमहिष्यश्चतुर्षु भद्रासनेषु निषीदन्ति, ततस्तस्य विजयस्य देवस्य दक्षिणपूर्वस्यामभ्यन्तरिकायाः पर्षदोऽष्टौ देवसहस्राणि अष्टासु भद्रासनसहस्रेषु निषीदन्ति । ततस्तस्य विजयस्य देवस्य दक्षिणस्यां दिशि मध्यमिकायाः पर्षदो दश देवसहस्राणि दशसु भद्रासनसहस्रेषु निषीदन्ति । ततस्तस्य विजयस्य देवस्य पश्चिमायां दिशि बाह्याः पर्षदो द्वादश देवसहस्राणि द्वादशसु भद्रासनसहस्रेषु निषीदन्ति । ततस्तस्य विजयस्य देवस्य पश्चिमायां दिशि सप्तानीकाधिपतयः सप्तसु भद्रासनेषु निषीदन्ति । ततस्तस्य विजयस्य देवस्य सर्पतः समन्तात् सर्वासु दिक्षु सामस्येन षोडश आत्सरक्षकदेवसहस्राणि षोडशसु भद्रासनसहस्रेषु निषीदन्ति, तद्यथा-चत्वारि सहस्राणि चतुर्षु भद्रासनसहस्रेषु पूर्वस्यां दिशि, एवं दक्षिणस्यां दिशि, एवं प्रत्येकं पश्चिमोत्तरयोरपि ॥ ते चात्सरक्षाः सन्नद्धबद्धवर्मितकवचाः, कवचं-तनुत्राणं वर्म-लोहमयकुतूलिकादिरूपं संजातमस्मिन्निति वर्मितं सन्नद्धं शरीरे आरोपणात् बद्धं गाढतरबन्धनेन बन्धनात् वर्मितं कवचं यैस्ते सन्नद्धबद्धवर्मितकवचाः, 'उष्णीलियसरासणपट्टिया' इति उष्णीडितो-गाढीकृता शरा अस्यन्ते-क्षिप्यन्तेऽस्मिन्निति शरासनः-इषुधिस्य पट्टिका यैरुष्णीडितशरासनपट्टिकाः 'पिण्डगोवेज्जविमलवरचिंधपट्टा' इति पिण्डं श्रैवेयं-श्रीवाभरणं विमलवरचिह्नपट्टश्च यैस्ते पिण्डवरश्रैवेयविमलवरचिह्नपट्टाः 'गहियाउहपहरणा' इति आयुध्यतेऽनेन्यायुधं-खेटकादि ग्रहरणं-असिकुन्तादि, गृहीतानि आयुधानि ग्रहरणानि च यैस्ते गृहीतायुधग्रहरणाः 'त्रिनतानि' आदिमध्यावसानेषु नमनभावात् 'त्रिसन्धीनि' आदिमध्यावसानेषु सन्धिभावात्, वज्रमयकोटीनि धनुषि अभिगृह्य 'परियाइयकंडकलावा' इति पर्यात्तकाण्डकलापा विचित्रकाण्डकलापयोगात्, केचित् 'नीलपाणय' इति नीलः काण्डकलाप

३ प्रतिपत्तौ
विजयदे-
वपरिवार-
स्थित्यादिः
उद्देशः २
सू० १४३

॥ २५९ ॥

इति गम्यते पाणौ श्रेयां ते नीलपाणयः, एवं पीतपाणयः रक्तपाणयः, चापं पाणौ श्रेयां ते चापपाणयः, चारुः—प्रहरणविशेषः पाणौ श्रेयां ते चारुपाणयः, चर्म—अद्भुष्टाङ्गुल्योराच्छादनरूपं पाणौ श्रेयां ते चर्मपाणयः, एवं दण्डपाणयः खड्गपाणयः पाशपाणयः, एतदेव ल्याचष्टे—यथायोगं नीलपीतरक्तचापचारुचर्मदण्डपाशधरा आत्मरक्षाः, रक्षामुपगच्छन्ति—तदेकचित्ततया तत्परायणा वर्त्तन्त इति रक्षो-पगाः 'गुप्ताः' न स्वामिभेदकारिणः तथा गुप्ता—पराप्रवेश्या पालिः—सेतुर्येषां ते गुप्तपालिकाः, तथा 'युक्ताः' सेवकगुणोपेततयो-यिताः, तथा युक्ता—परस्परं वद्धा न तु बृहदन्तराला पालिर्येषां ते युक्तपालिकाः, प्रत्येकं प्रत्येकं समयतः—आचारत आचारिणेत्यर्थः वितयतश्च किङ्करभूता इव तिष्ठन्ति, न खलु ते किङ्कराः, किन्तु तेऽपि मान्याः, तेषामपि पृथगासननिपातनात्, केवलं ते तदानीं निजाचारपरिपालनतो विनीतत्वेन च तथाभूता इव तिष्ठन्ति तदुक्तं किङ्करभूता इवेति ॥ 'तए णं से विजए' इत्यादि सुप्रतीतं याव-द्विजयदेवकव्यतापरिसमाप्तिः ॥ तदेवमुक्ता विजयद्वारवक्तव्यता, सम्प्रति वैजयन्तद्वारवक्तव्यतामभिधित्सुराह—

कहि णं भंते ! जंबुद्दीवस्स वेजयंते णामं दारे पणत्ते ? , गोयमा ! जंबुद्दीवे २ मंदरस्स पव्वयस्स
दक्खिण्णेणं पणयालीसं जोयणसहस्साइं अबाधाए जंबुद्दीवदीवदाहिणपेरंते लवणसमुद्दहाहिण-
द्धस्स उत्तरेणं एत्थ णं जंबुद्दीवस्स २ वेजयंते णामं दारे पणत्ते अट्ट जोयणाइं उट्ठं उच्चत्तेणं स-
चेव सन्वा वत्तन्वता जाव णिच्चे । कहि णं भंते ! ० रायहाणी ? , दाहिणे णं जाव वेजयंते देवे २ ॥
कहि णं भंते ! जंबुद्दीवस्स २ जयंते णाम दारे पणत्ते ? , गोयमा ! जंबुद्दीवे २ मंदरस्स पव्वयस्स
पच्चत्थिमेणं पणयालीसं जोयणसहस्साइं जंबुद्दीवपच्चत्थिमपेरंते लवणसमुद्दपच्चत्थिमद्धस्स पुर-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ २६० ॥

च्छिमेणं सीओद्राए महाणदीए उरिप एत्थ णं जंबुदीवस्स जयंते णाम दारे पणत्ते, तं चेव से पमाणं जयंते देवे पच्चत्थिमेणं से रायहाणी जाव महिद्दीए ॥ कहि णं भंते! जंबुदीवस्स अपरा-इए णामं दारे पणत्ते?, गोयमा! मंदरस्स उत्तरेणं पणयालीसं जोयणसहस्साइं अबाहाए जंबु-दीवे २ उत्तरपेरंते लवणसमुद्दस्स उत्तरद्धस्स दाहिणेणं एत्थ णं जंबुदीवे २ अपराइए णामं दारे पणत्ते तं चेव पमाणं, रायहाणी उत्तरेणं जाव अपराइए देवे, चउणहवि अणंमि जंबुदीवे ॥ (सू० १४४) जंबुदीवस्स णं भंते! दीवस्स दारस्स य दारस्स य एस णं केवत्थियं अबाधाए अंतरे पणत्ते?, गोयमा! अउणासीतिं जोयणसहस्साइं बावणं च जोयणाइं देसूणं च अद्धजोयणं दारस्स य २ अबाधाए अंतरे पणत्ते ॥ (सू० १४५)

‘कहि णं भंते’ इत्यादि सर्वं पूर्ववत्, नवरसत्र वैजयन्तस्य द्वारस्य दक्षिणतस्तिर्यगसङ्ख्येयान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिक्रम्येति वक्तव्यं, शेषं प्राग्वत् ॥ एवं जयन्तापराजितद्वारवक्तव्यताऽपि वाच्या, नवरं जयन्तद्वारस्य पश्चिमायां दिशि, अपराजितद्वारस्योत्तरतस्तिर्यग-सङ्ख्येयान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रजेति वाच्यम् ॥ सम्प्रति विजयादिद्वाराणां परस्परमन्तरं प्रतिपिपादयिबुदिमाह—‘जंबुदीवस्स णं’मित्यादि, जम्बूद्वीपस्य णमिति प्राग्वत् भदन्त! द्वीपस्य सम्बन्धिनो द्वारस्य च द्वारस्य चैतत् कियत्प्रमाणाबाधया—अन्तरित्वा प्रति-घातेनान्तरं प्रज्ञप्तम्?, भगवानाह—नौतम! एकोनाशीतिर्योजनसहस्राणि द्विपञ्चाशद् योजनानि देशेनं चाद्धेयोजनं द्वारस्य च द्वारस्य चाबाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तं, तथाहि—चतुर्णामपि द्वाराणां प्रत्येकमेकैकस्य कुड्यस्य द्वारशाखापरपर्यायस्य बाहल्यं गव्यूतं द्वाराणां च वि-

३ प्रतिपत्तौ
वैजयन्ता-
दीनि द्वा-
राणि
सू० १४४
द्वारान्तरं
उद्देशः २
सू० १४५

॥ २६० ॥

सारः प्रत्येकं २ चत्वारि २ योजनानि, ततश्चतुर्ष्वपि द्वारेषु सर्वसङ्ख्यायां कुड्यद्वारप्रमाणमष्टादश योजनानि, जम्बूद्वीपस्य च परिधि-
 स्तिस्रो लक्षाः षोडश सहस्राणि द्वे शते सप्तविंशत्यधिके ३१६२२७ क्रोशत्रयं ३ अष्टाविंशं धनुःशतं १२८ त्रयोदशशङ्कुलानि एक-
 मर्थाद्बुल १३॥ मिति, अस्माच्च जम्बूद्वीपपरिधेः सकाशात्तानि कुड्यद्वारपरिमाणभूतान्यष्टादश योजनानि शोधयन्ते, शोधितेषु च तेषु
 परिधिसत्त्वो योजनराशिरैव रूपो जातः-तिस्रो लक्षाः षोडश सहस्राणि द्वे शते नवोत्तरे ३१६२०९, शेषं तथैव, ततो योजनरा-
 शेचतुर्भिर्भागो द्रियते, लब्धानि योजनानामेकोनाशीतिः सहस्राणि द्विपञ्चाशदधिकानि गव्यूतं चैकं ७९०५२ क्रो० १, यानि च
 परिधिसत्त्वानि त्रीणि गव्यूतानि तानि धनुस्त्वेन क्रियन्ते लब्धानि धनुषां पट् सहस्राणि, यदपि च परिधिसत्त्वमष्टाविंशं धनुःशतं
 तदप्येतेषु धनुःषु मध्ये प्रक्षिप्यते, ततो जातो धनूराशिरैकपट्टिः शतान्यष्टाविंशत्यधिकानि ६१२८, एषां चतुर्भिर्भागो द्रियते, लब्धानि
 धनुषां पञ्चदश शतानि द्वाविंशदधिकानि १५३२, यान्यपि च त्रयोदशशङ्कुलानि तेषामपि चतुर्भिर्भागो द्रियते, लब्धानि त्रीणि अङ्गु-
 लानि, एष्वदपि सर्व देशोन्मेकं गव्यूतमिति लब्धं देशोन्मर्द्धयोजनं, उक्तं च—“कुडुद्वारप्रमाणं अट्टारस जौयणाइं परिहीए । सो-
 दिय चउहि विभत्तं इणमो दारंतरं होइ ॥ १ ॥ अउणासीइ सहस्सा वावणा अद्धजौयणं नूणं । दारस्स य दारस्स य अंतरमेयं
 विणिशिट्ठं ॥ २ ॥”

जंबुद्वीपस्स णं भंते! दीवस्स पएसा लवणं समुदं पुट्टा?, हंता पुट्टा ॥ ते णं भंते! किं जंबुद्वीवे २

१ कुड्यद्वारप्रमाणमष्टादश योजनानि परिधेः । शोधयित्वा चतुर्भिर्विभक्ते इदं द्वारान्तरं भवति ॥ १ ॥ एकोनाशीतिः सहस्राणि द्विपञ्चाशत् अर्धयोजनमू-
 न्नास्य द्वाराय गान्तरमेतत् विनिर्दिष्टं ॥ २ ॥

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २६१ ॥

लवणसमुद्दे?, गोयमा! जंबुद्वीवे दीवे नो खलु ते लवणसमुद्दे ॥ लवणस्स णं भंते! समुद्दस्स पदेसा जंबुद्वीवं दीवं पुट्टा?, हंता पुट्टा! ते णं भंते! किं लवणसमुद्दे जंबुद्वीवे दीवे?, गोयमा! लवणे णं ते समुद्दे नो खलु ते जंबुद्वीवे दीवे ॥ जंबुद्वीवे णं भंते! दीवे जीवा उद्दाहत्ता २ लवणसमुद्दे पच्चायंति?, गोयमा! अत्थेगतिया पच्चायंति अत्थेगतिया नो पच्चायंति ॥ लवणे णं भंते! समुद्दे जीवा उद्दाहत्ता २ जंबुद्वीवे २ पच्चायंति?, गोयमा! अत्थेगतिया पच्चायंति अत्थेगतिया नो पच्चायंति ॥ (सू० १४६)

‘जंबुद्वीवस्स णं भंते!’ इत्यादि, जम्बूद्वीपस्य णमिति पूर्ववत् भदन्त! द्वीपस्य ‘प्रदेशाः’ स्वसीमागतचरमरूपा लवणं समुद्रं ‘स्पृष्टाः?’ कर्त्तरि क्तप्रत्ययः, स्पृष्टवन्तः, काका पाठ इति प्रशार्थत्वावगतिः, पृच्छतश्चायमभिप्रायः—यदि स्पृष्टास्तर्हि वक्ष्यमाणं पृच्छयते नो चेत्तर्हि नेति भावः, भगवानाह—हंतेत्यादि, ‘हन्त’ इति प्रत्यवधारणे स्पृष्टाः ॥ एवमुक्ते भूयः पृच्छति—‘ते ण’मित्यादि, ते भदन्त! स्वसीमागतचरमरूपाः प्रदेशाः किं जम्बूद्वीपः? किं वा लवणसमुद्रः?, इह यद् येन संस्पृष्टं तत्किञ्चित्द्वयपदेशमश्रुवानसुपलब्धं यथा सुराष्ट्रेभ्यः संक्रान्तौ मगधदेशं मागध इति, किञ्चित्पुनर्न तद्व्यपदेशभाग् यथा तर्जन्या संस्पृष्टा ज्येष्ठाऽङ्गुलिर्ज्यैष्ठेवेति, इहापि च जम्बूद्वीपचरमप्रदेशा लवणसमुद्रं स्पृष्टवन्तस्ततो व्यपदेशचिन्तायां संशय इति प्रश्नः, भगवानाह—गौतम! जम्बूद्वीप एव णमिति तिपातस्यावधारणार्थत्वात् ते चरमप्रदेशा द्वीपो, जम्बूद्वीपचरमप्रदेशा लवणसमुद्रः, (न ते) जम्बूद्वीपसीमानमतिक्रम्य लवणसमुद्रसीमानसुपगताः किन्तु स्वसीमागता एव लवणसमुद्रं स्पृष्टवन्तस्तेन तदस्थतया संस्पर्शभावात् तर्जन्या

२ प्रतिपत्तौ
स्पर्शोत्पा-
तपृच्छा
उद्देशः २
सू० १४६

॥ २६१ ॥

मंशुष्टा ज्येष्ठाङ्गुलिखि ते स्वव्यपदेशं भजन्ते न व्यपदेशान्तरं, तथा चाह—नो खलु ते जम्बूद्वीपचरमप्रदेशा लवणसमुद्रः । एवं 'लवणसम गं भंते ! समुद्रस्य पदेसा' इत्यादि लवणविषयमपि सूत्रं भावनीयम् ॥ 'जंबुद्वीवे गं भंते !' इत्यादि, जम्बूद्वीपे भदन्त ! द्वीपे ये जीवान्ते 'उद्दाइत्ता' इति 'अवद्राय २' मृत्वा २ लवणसमुद्रे 'प्रत्यायान्ति' आगच्छन्ति ? , भगवानाह—गौतम ! अस्तीति निपातोऽत्र वार्थः, सन्त्येकका जीवा ये 'अवद्रायावद्राय' मृत्वा २ लवणसमुद्रे प्रत्यायान्ति, सन्त्येकका ये न प्रत्यायान्ति, जीवानां तथा तथा स्वयं कर्मवशात् गतिवैचित्र्यसम्भवात् ॥ एवं लवणसूत्रमपि भावनीयं ॥ सम्प्रति जम्बूद्वीप इति नाम्नो निबन्धनं जिज्ञासिषुः

प्रश्नं करोति—

से केणट्टेणं भंते ! एवं बुचति जंबूद्वीवे २?, गोयमा ! जंबुद्वीवे २ मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरेणं गीलवंतस्स दाहिणेणं मालवंतस्स वक्खारपव्वयस्स पच्चत्थिमेणं गंधमायणस्स वक्खारपव्वयस्स पुरत्थिमेणं एत्थ णं उत्तरक्कुरा णाम कुरा पणत्ता, पाईणपडीणायता उदीणदाहिणविच्छिण्णा अद्दचंदसंठाणसंठिता एक्कारस जोयणसहस्साइं अट्ट बायाले जोयणसते दोणिण य एक्कोणवीस- तिभागे जोयणस्स विक्खंभेणं ॥ तीसे जीवा पाईणपडीणायता दुहओ वक्खारपव्वयं पुट्टा, पुर- त्थिमिच्छाए कोडीए पुरत्थिमिच्छं वक्खारपव्वतं पुट्टा पच्चत्थिमिच्छाए कोडीए पच्चत्थिमिच्छं वक्खा- रपव्वयं पुट्टा, तेवणं जोयणसहस्साइं आयामेणं, तीसे धणुपट्टं दाहिणेणं सट्ठिं जोयणसह-

स्साहं चत्तारि य अट्टारसुत्तरे जोयणसते दुवालस य एकूणवीसतिभाए जोयणस्स परिक्खेवेणं पणत्ते ॥ उत्तरकुराए णं भंते! कुराए केरिसए आगारभावपडोयारे पणत्ते?, गोयमा! बहु-
समरमणिजे भूमिभागे पणत्ते, से जहा णाम ए आलिंगपुक्खरेति वा जाव एवं एक्कोरुयदीवव-
त्तव्वया जाव देवलोगपरिग्गहा णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो!, णवरि इमं णाणत्तं—
छधणुसहस्ससूसिता दोछप्पन्ना पिट्ठकरंडसता अट्टमभत्तस्स आहारट्ठे ससुप्पज्जति तिणिण प-
लिओवमाहं देसूणाहं पलिओवमस्सासंखिज्जइभांगेण ऊणगाहं जहन्नेणं तिननि पलिओवमाहं
उक्कोसेणं एकूणपणराहंदियाहं अणुपालणा, सेसं जहा एगूरुयाणं ॥ उत्तरकुराए णं कुराए छ-
न्विहा मणुस्सा अणुसज्जंति, तंजहा-पम्हगंधा १ मियगंधा २ अम्ममा ३ सहा ४ तेयालीसे ५
सणिच्चारी ६ (सू० १४७)

‘से केणट्ठेणं भंते!’ इत्यादि, अथ केन ‘अर्थेन’ केन कारणेन भदन्त! एवमुच्यते जम्बूद्वीपो द्वीपः? इति, भगवानाह—

१ यद्यपि सूत्रकारैः जहा एगोरुयवत्तव्वेति वाक्येनातिदिश्यते उत्तरकुरखरूपमशेषं तथापि व्याख्यातमत्राशेषं तत्र, न चैकोरुद्वीपखरूपवसरै तल्लेशोऽपि व्याख्यातो वर्णनस्य, व्याख्यायकसूरिभिश्चान्यत्रातिदिश्यते कल्पद्रुमादिवर्णने यथोत्तरकुरखिति नात्र धृतं मूलसूत्रं न च परावर्तिता व्याख्या, परमेतदनुमीयते यद्दुत दीकाकृद्भिः प्राप्ता आदर्शा अत्रैव कल्पवृक्षादिवर्णनयुक्ताः प्रथमोपस्थितैकोरुवर्णनस्थाने च तद्रहिता अतिदिष्टाः स्युः, चिन्त्यमेतावदेवान्न यत्र सूत्रकारशैल्याऽप्रे वर्णनीय-
पदार्थातिदेशस्तत्रैव सूत्रे, तत्र सामान्येन वर्णनं स्यादत्र विशेषेणेति युक्तं विवेचनमत्र तत्रभवदीयादर्शानुसारेण वा, अत एवात्र प्रतिसूत्रं प्रतीकधृतिर्मलयगिरियादानाम्.

✽

जम्बूद्वीपे गमिति वाक्यालङ्कारे द्वीपे मन्दरपर्वतस्य 'उत्तरेण' उत्तरतः नीलवतो वर्षधरपर्वतस्य 'दक्षिणेन' दक्षिणतो गन्धमादनस्य
वक्षस्कारपर्वतस्य 'पुरत्थिमेणं'ति पूर्वस्यां दिशि माल्यवतो वक्षस्कारपर्वतस्य पश्चिमायाम् 'अत्र' एतस्मिन् प्रदेशे उत्तरकुरवो
नाम कुरवः प्रशप्ताः, सूत्र एकवचननिर्देशोऽकारान्ततानिर्देशश्च प्राकृतत्वात्, ताश्च कथम्भूताः? इत्याह—'पार्श्वे'त्यादि,
प्राचीनापाचीनायता उदग्दक्षिणविस्तीर्णा अर्द्धचन्द्रसंस्थानसंस्थिता एकादश योजनसहस्राण्यष्टौ योजनशतानि 'द्विचत्वारिंशानि'
द्विचत्वारिंशदधिकानि द्वौ चैकोनविंशतिभागौ योजनस्य 'विष्कम्भेन' दक्षिणोत्तरतया विस्तारेण, तथाहि—महाविदेहे मेरोरुत्तरत
उत्तरकुरवो दक्षिणतो दक्षिणकुरवः, ततो यो महाविदेहक्षेत्रस्य विष्कम्भस्तस्मान्मन्दरविष्कम्भे शोधिते यद्ववशिष्यते तस्यार्द्ध
यावत्परिमाणमेतावत्प्रत्येकं दक्षिणकुरूणामुत्तरकुरूणां च विष्कम्भः, उक्तं च—'वइदेहा विक्खंभा मंदरविक्खंभसोहियद्धं जं ।
कृत्तविस्संभं जाणसु" इति, स च यथोक्तप्रमाण एव, तथाहि—महाविदेहे विष्कम्भत्रयस्त्रिंशद् योजनसहस्राणि षट् शतानि
चतुरशीत्याधिकानि योजनानां चतस्रः कलाः ३३६८४ क० ४, एतस्मान्मेरुविष्कम्भो दश योजनसहस्राणि शोध्यन्ते १००००
स्थितानि पञ्चानयोविंशतिः सहस्राणि षट् शतानि चतुरशीत्याधिकानि योजनानां चतस्रः कलाः २३६८४ क० ४, एतेपामर्द्धे लब्धा-
न्येकादश सहस्राणि अष्टौ शतानि द्विचत्वारिंशदधिकानि योजनानां द्वे च कले ११८४२ क० ३ ॥ 'तीसे' इत्यादि, तासामुत्तरकु-
रूणां जीवा उत्तरतो नीलवर्षधरसमीपे प्राचीनापाचीनायता उभयतः पूर्वपश्चिमभागाभ्यां वक्षस्कारपर्वतं यथाक्रमं माल्यवन्तं गन्ध-
मादनं च 'स्पृष्टा' स्पृष्टवती, एतदेव भावयति—'पुरत्थिमिच्छाए' इत्यादि, पूर्व्या 'कोट्या' अग्रभागेन पूर्वं वक्षस्कारपर्वतं माल्य-
वदभिधानं 'स्पृष्टा' स्पृष्टवती 'पश्चिमया' पश्चिमदिगवलम्बिन्या कोट्या पश्चिमवक्षस्कारपर्वतं गन्धमादनाल्यं स्पृष्टा, सा च जीवा

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २६३ ॥

आयामेन त्रिपञ्चाशद् योजनसहस्राणि, कथमिति चेदुच्यते—इह मेरोः पूर्वस्यामपरस्यां च दिशि भद्रशालवनस्य यदायामेन परिमाणं यच्च मेरोर्विष्कम्भस्य तदेकत्र मीलितं गन्धमादनमाल्यवद्वक्षस्कारपर्वतमूलपृथुत्वपरिमाणरहितं यावत्प्रमाणं भवति तावदुत्तरकुरूणां जीवायाः परिमाणम्, उक्तं च—“मंदरपुन्वेणायय बावीस सहस्र भद्रशालवणं । दुगुणं मंदरसहियं दुसेलरहियं च कुरुजीवा ॥ १ ॥” तच्च यथोक्तप्रमाणमेव, तथाहि—मेरोः पूर्वस्यामपरस्यां च दिशि प्रत्येकं भद्रशालवनस्य दैर्घ्यपरिमाणं द्वाविंशतियोजनसहस्राणि, ततो द्वाविंशतिः सहस्राणि द्वाभ्यां गुण्यन्ते, जातानि चतुश्चत्वारिंशत् सहस्राणि ४४०००, मेरोश्च पृथुत्वपरिमाणं दश योजनसहस्राणि १००००, तानि पूर्वरशौ प्रक्षिप्यन्ते, जातानि चतुष्पञ्चाशत्सहस्राणि ५४०००, गन्धमादनस्य माल्यवतश्च वक्षस्कारपर्वतस्य प्रत्येकं मूले पृथुत्वं पञ्च योजनशतानि, ततः पञ्च शतानि द्वाभ्यां गुण्यन्ते, जातं योजनसहस्रं, तत् पूर्वरशोरपनीयते, जातानि त्रिपञ्चाशद् योजनसहस्राणि ५३००० ॥ ‘तीसे धणुपट्ट’मित्यादि, तासामुत्तरकुरूणां धनुःपृष्ठं ‘दक्षिणेन’ दक्षिणतः, तच्च षट्त्रिंशत्परिमाणं चत्वारि योजनशतानि अष्टादशोत्तराणि द्वादश एकोनविंशतिभागा योजनस्य परिक्षेपेण, द्वयोरपि हि गन्धमादनमाल्यवद्वक्षस्कारपर्वतयोरायामपरिमाणमेकत्र मीलितमुत्तरकुरूणां धनुःपृष्ठपरिमाणं, ‘आयामो सेलाणं दोण्ह व मिलिओ कुरूण धणुपट्टं’ इति वचनात्, गन्धमादनस्य माल्यवतश्च वक्षस्कारपर्वतस्य प्रत्येकमायामपरिमाणं त्रिंशद् योजनसहस्राणि द्वे शते नवोत्तरे षट् च कलाः ३०२०९ क० ६, उभयोश्च मिलित आयामो यथोक्तपरिमाणो भवति ६०४१८ क० १२ ॥ ‘उत्तरकुराएणं भंते !’ इत्यादि, उत्तरकुरूणां भदन्त ! कुरूणां, सूत्रे एकवचनं प्राकृतत्वात्, कीदृश आकारभावस्वरूपस्य प्रत्यवतारः—सम्भवः प्रज्ञप्तः ?, भगवानाह—गौतम ! बहुसमरमणीयो भूमिभाग उत्तरकुरूणां प्रज्ञप्तः, ‘से जहानामए—आलिंगपुक्खरेइ वा’ इत्यादि जगत्पुपरि वनव-

३ प्रतिपत्तौ
उत्तरकुरू-
वर्णनं
उद्देशः २
सू० १४७

॥ २६३ ॥

षड्वर्णकवत्तायद्वक्तव्यं यावत्तणानां च मणीनां च वर्णो गन्धः स्पर्शः शब्दश्च सवर्णकः परिपूर्णो उक्तो भवति, पर्यन्तसूत्रं चेदम्—
 'द्विवं नट्टं सज्जं गेयं पगीयाणं भवे एयाल्ले ? , हंता सिया' इति ॥ 'उत्तरकुराए णं कुराए' इत्यादि, उत्तरकुरुषु तत्र तत्र देशे तस्य देशस्य
 तत्र तत्र प्रदेशे वहवे 'खुड्डा खुड्डियाओ वावीओ' इत्यादि, तथा त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि तोरणानि पर्वतकाः पर्वतकेष्वासनानि
 गुराकाणि गृहेष्वासनानि मण्डपका मण्डपेषु पृथिवीशिलापट्टकाः पूर्ववद् वक्तव्याः, तदनन्तरं चेदं वक्तव्यम्—'तत्थ णं वहवे उत्तर-
 कुरा मणुस्सा मणुस्सीओ य आसयंति सयंति जाव कल्लणं फलवित्तिविसेसं पच्चणुभवमाणा विहरन्ति' एतद्व्याख्याऽपि प्राग्वत् ।
 'उत्तरकुराए णं भंते ! कुराए' इत्यादि, उत्तरकुरुषु णमिति पूर्ववत् कुरुषु तत्र तत्र देशे 'तहिं तहिं' इति तस्य तस्य देशस्य तत्र तत्र प्र-
 देशे वहवः सरिकागुल्माः नवमालिकागुल्माः कोरण्डगुल्माः बन्धुजीवकगुल्माः मनोवद्यगुल्माः वीयकगुल्माः बाणगुल्माः (कणवीरगुल्माः)
 कुञ्जकगुल्माः सिन्दुवारगुल्माः जातिगुल्माः मुद्गरगुल्मा शूथिकागुल्माः मल्लिकागुल्माः वासन्तिकगुल्माः वस्तुलगुल्माः कस्तूलगुल्माः
 सेवालगुल्माः अगस्त्यगुल्माः मगदन्तिगुल्माः चम्पकगुल्माः जातिगुल्माः नवनातिकागुल्माः कुन्दगुल्माः महाकुन्दगुल्माः, सरिका-
 दयो लोकतः प्रत्येतव्याः, गुल्मा नाम ह्रस्वस्कन्धबहुकाण्डपत्रपुष्पफलोपेताः, ततः सर्वत्र विशेषणसमासः, सरिकादीनां चेमास्तिशः
 सप्तद्विगिगाथाः—'सेरियाए नोमालियकोरंटयबन्धुजीवगमणोज्जा । वीययबाणयकणवीरकुज्ज तह सिंदुवारो य ॥ १ ॥ जाईमोगार तह
 जूद्धिया य तह मल्लिया य वासंती । बत्थुलकत्थुलसेवालगतियमगदंतिया चेव ॥ २ ॥ चंपकजाईनवनाइया य कुंदे तहा महाकुंदे ।
 एमणोमागारा हवंति गुम्मा सुणेयव्वा ॥ ३ ॥' 'ते णं गुम्मा' इत्यादि, 'ते' अनन्तरोदिता णमिति वाक्यालङ्कारे गुल्माः 'दशा-
 र्द्धवर्ण' पञ्चवर्ण 'कुसुमं' जातावेकवचनं कुसुमसमूहं 'कुसुमयन्ति' उत्पादयन्तीति भावः, येन कुसुमोत्पादनेन कुलुणां बहुसमरम-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २६४ ॥

णीयो भूमिभागो 'वायविहुयगसालेहि'ति वातेन विधुताः--कम्पिता वातविधुतास्ताश्च ता अग्रशाखाश्च वातविधुताग्रशाखास्ताभिः, सूत्रे पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात्, मुक्तो यः पुष्पपुञ्जः स एवोपचारः--पूजा मुक्तपुष्पपुञ्जोपचारस्तेन कलितः श्रियाऽतीव उपशोभमानस्तिष्ठति ॥ 'उत्तरकुराए णं कुराए' इत्यादि, उत्तरकुरुषु तत्र तत्र प्रदेशे तस्य २ देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बहूनि, सूत्रे पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात्, हरुतालवनानि भरुतालवनानि भरुतालवनानि शालवनानि सरलवनानि सप्तपर्णवनानि पूगीफलीवनानि नालिकेरीवनानि कुशविकुशवि- शुद्धवृक्षमूलानि, ते च वृक्षाः मूलमंतो कंदमंतो इत्यादि विशेषजातं जगत्युपरिवनषडकवर्णकवत्तावत्परिभावनीयं यावद् 'अणोसग- डरहजाणजोगगिल्लिथिसीयसंदमाणपडिमोयणेषु रम्मा पासाईया दरसणिज्जा अभिरुवा पडिरुवा' इति, भरुतालादयो वृक्षजातिवि- शेपाः शालादयः प्रतीताः ॥ 'उत्तरकुराए णं कुराए' इत्यादि, उत्तरकुरुषु कुरुषु तत्र तत्र देशे तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बहव उद्दालाः कोद्दाला मोद्दालाः कृतमाला नृत्तमाला वृत्तमाला दन्तमालाः शृङ्गमालाः श्वेतमाला नाम 'द्रुमगणाः' द्रुमजातिविशेषसमूहाः प्रज्ञप्ताः तीर्थकरणधरैः हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! हे आयुष्मन् ! इत्याह--कुशविकुशविशुद्धवृक्षमूला इत्यादि प्राग्वद् यावत् 'पडिमोयणा सुरम्मा' इति ॥ 'उत्तरकुराए णं कुराए' इत्यादि, उत्तरकुरुषु कुरुषु तत्र तत्र देशे तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बहवस्तिलका लवकाः छत्रोपगाः शिरीषाः सप्तपर्णाः लुब्धाः धवाः चन्दनाः अर्जुनाः नीपाः कुटजाः कदम्बाः पनसाः शालाः तमालाः प्रियालाः प्रियङ्गवः पारापता राजवृक्षा नन्दिवृक्षाः, तिलकादयो लोकप्रतीताः, एते कथम्भूताः ? इत्याह--कुशविकु- शविशुद्धवृक्षमूला इत्यादि सर्वे प्राग्वद् यावत् 'पडिमोयणा सुरम्मा' इति ॥ 'उत्तरकुराए णं कुराए' इत्यादि, उत्तरकुरुषु कुरुषु तत्र तत्र देशे तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बह्वयः पद्मलता नागलता अशोकलताश्चम्पकलताश्रूतलता वनलता वासन्तिकलता-

३ प्रतिपत्तौ
उत्तरकुरु-
वर्णनं
उद्देशः २
सू० १४७

॥ २६४ ॥

अतिमुक्कलताः कुन्दलताः श्यामलताः, एताः सुप्रतीताः, 'निचं कुसुमियाओ' इत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत् 'जाव पडिरूवाओ' इति ॥
 'उत्तरकुराए णं कुराए' इत्यादि, उत्तरकुरुपु कुरुपु तत्र तत्र देशे तस्य तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे वह्यो वनराजयः प्रज्ञप्ताः, इहै-
 तानेकजातीयानां वृक्षाणां पङ्क्तयो वनराजयस्ततः पूर्वोक्तसूत्रेभ्योऽस्य भिन्नार्थेति न पौनरुक्त्यं, ताश्च वनराजयः प्रज्ञप्ताः कृष्णाः कृष्णा-
 वभासा इत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत् तावद्वक्तव्यं यावत् 'अणेगरहजाणजुगगिह्लिथिसीयसंदमाणियपडिमोयणाओ सुरम्माओ जाव पडिरू-
 नाओ' इति ॥ 'उत्तरकुराए णं कुराए' इत्यादि, उत्तरकुरुपु कुरुपु तत्र तत्र देशे तस्य तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे वहवो मत्ताङ्गका
 नाम दृग्गणाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण! हे आयुष्मन्! किंविशिष्टास्ते? इत्याह—यथा 'से चंदप्पभमणिसलांग' इत्यादि, यथा चन्द्रप्रभादयो
 मयविधयो बहुप्रकारास्तात्र चंद्रस्येव प्रभा—आकारो यस्याः सा चन्द्रप्रभा, मणिशलाकेव मणिशलाका, वरं च तत् सीधु च वरसीधु,
 वरा च सा वारुणी च वरवारुणी 'सुजायपुत्रपुष्फफलयनिजाससारवहुदव्वजुत्तिसंभारकालसंधियआसव' इति इहासवः—पत्रादि-
 वासकद्रव्यभेदादनेकप्रकारः, तथा चोक्तं प्रज्ञापनायां लेश्यापदे रसचिन्तावसरे—'पत्तासवेइ वा पुष्फासवेइ वा फलासवेइ वा
 चोयासवेइ वा' ततोऽत्र नियोससारशब्दः पत्रादिभिः सह प्रत्येकमभिसम्बन्धनीयः, पत्रनिर्योससारः पुष्पनिर्योससारः फलनिर्योस-
 मारथोयनिर्योससारः, तत्र पत्रनिर्योसो—धातकीपत्ररसस्तत्प्रधान आसवः पत्रनिर्योससारः, एवं पुष्पनिर्योससारः फलनिर्योससारश्च
 परिमाननीयः, चोयो—गान्धद्रव्यं तन्निर्योससारश्चोयनिर्योससारः, सुजाताः—सुपरिपाकागताः, 'बहुद्रव्ययुक्तिसंभारा' इति बहूनां
 द्रव्याणामुपट्टंकाणां युक्तयो—मीलनानि तासां संभारः—प्राभूयं येषु ते बहुद्रव्ययुक्तिसंभाराः, पुनः कथम्भूताः? इत्याह—'कालसं-
 धिय' इति कालमन्धिताः सन्धानं सन्धा काले—स्वस्वोचिते सन्धा कालसन्धा सा संजातैपामिति कालसन्धिता, तारकादिदर्शनादि-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २६५ ॥

तत्रत्यस्ततः पदद्वयपदद्वयमीलनेन विशेषणसमासः, सुजातपत्रपुष्पफलचोयनिर्याससारबहुद्रव्ययुक्तिसम्भारकालसन्धितासवाः, मधु-
मेरकौ-मद्यविशेषौ, 'रिष्टरत्नवर्णाभा' रिष्टा या शास्त्रान्तरे जम्बूफलकलिकेति प्रसिद्धा, दुग्धजातिः-आस्वादतः क्षीरसदृशी, प्रसन्ना-
सुराविशेषः, नेलकोऽपि सुराविशेषः, शतायुर्नाम या शतवारान् शोधिताऽपि स्वस्वरूपं न जहाति, 'खजूरमुद्दियासार' इति अ-
त्रापि सारशब्दः प्रत्येकमभिसंबन्ध्यते, खजूरसारो मृद्धीकासारः, तत्र ण(म्)लदलखजूरसारनिष्पन्न आसवविशेषः खजूरसारः, मृद्धीका-
द्राक्षा तत्सारनिष्पन्न आसवविशेषो मृद्धीकासारः, कापिशायितं-मद्यविशेषः, सुपकः-सुपरिपाकागतो यः क्षोदरस-इक्षुरसस्तन्निष्पन्ना
वरसुरा सुपकक्षोदरसवरसुरा, कथम्भूता एते मद्यविशेषाः? इत्याह- 'वन्नगंधरसफासजुत्तबलविरियपरिणामा' वर्णेन सामर्थ्यादिति-
शायिना एवं गन्धेन रसेन स्पर्शेन च युक्ताः-सहिता बलवीर्यपरिणामा-बलहेतवो वीर्यपरिणामा येषां ते तथा, किमुक्तं भवति?--
परमातिशयसंपन्नैर्वर्णगन्धरसस्पर्शैर्बलहेतुभिर्वीर्यपरिणामैश्चोपेता इति, पुनः किंविशिष्टाः? इत्याह- 'बहुप्रकाराः' बहवः प्रकारा येषां
जातिभेदेन ते बहुप्रकाराः, तथैव मत्तान्त्रका अपि द्रुमगणा मद्यविधिनोपपेता इति योगः, किंविशिष्टेन मद्यविधिना? इत्यत आह-
'अणेगबहुविविहवीससापरिणयाए' इति न एकः अनेकः, तत्रानेकः अनेकजातीयोऽपि व्यक्तिभेदाद्भवति तत आह-बहु-प्रभूतं
विविधो-जातिभेदान्नानाप्रकारो बहुविविधः प्रभूतजातिभेदतो नानाविध इति भावः, स च केनापि निष्पादितोऽपि संभाव्यते तत आह
-विश्रसया-स्वभावेन तथाविधक्षेत्रादिसामग्रीविशेषजनितेन परिणतो न पुनरीश्वरादिना निष्पादितो विश्रसापरिणतः, ततः पदत्रयस्य
पदद्वयपदद्वयमीलनेन कर्मधारयः, सूत्रे च स्त्रीत्वनिर्देशः प्राकृतत्वात्, ते च मद्यविधिनोपपेता न ताडादिदृक्षा इवाङ्कुरादिषु किन्तु फलेषु
तथा चाह- 'फलेहिं पुण्णा वीसंदंति' अत्र सप्तम्यर्थे तृतीया 'व्यत्ययोऽप्यासा'मिति वचनात्, फलेषु मद्यविधिभिरिति गम्यते 'पूर्णाः'

३ प्रतिपत्तौ
उत्तरकुरु-
वर्णनं
उद्देशः २
सू० १४७

॥ २६५ ॥

मंभृताः 'विष्यन्दन्ति' स्रवन्ति, सामर्थ्यात्तानेवानन्तरोदितान् मद्यविधीन्, क्वचित् 'विसृष्टि' इति पाठस्तत्र विकसन्तीति व्याख्येयं, किमुक्तं भवति ?—तेषां फलानि परिपाकागतमद्यविधिभिः पूर्णानि स्फुटित्वा तान् मद्यविधीन् मुञ्चन्तीति, कुशविकुशविशुद्धवृक्षमूलाः, 'मूलत्रन्त' इत्यादि प्राग्वद् यावत्प्रतिरूपका इति १ । 'उत्तरकुराए णं कुराए' इत्यादि, उत्तरकुरुषु कुरुषु तत्र तत्र देशे तस्य तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बहवो भृङ्गाङ्गका नाम द्रुमगणाः प्रज्ञप्ता हे आयुष्मन् ! हे आयुष्मन् ! 'जहा से' इत्यादि, यथा ते करकघटककलशकर्मरीपादकाश्चनिकाउदङ्कवाद्धानीसुप्रतिष्ठकविष्टरपारीचपकभृङ्गारकरोटिकासरकपरकपात्रीस्थालमल्लकचपलितदकवारकविचित्रपट्टकशुक्तिचारुपीनका भाजनविधयः, एते प्रायः प्रतीताः, नवरं पादकाश्चनिका—पादधावनयोग्या काञ्चनमयी पात्री उदङ्को—येनोदकमुदञ्चयेतै वाद्धानी—गलन्तिका सरको—वंशमयच्छिक्काः शिक्काकृतिः अप्रतीता लोकतो विशिष्टसंप्रदायाद्वाऽवसातव्याः, कथम्भूताः ? इत्याह काश्चनमणिरत्नभक्तिचित्राः, पुनः कथम्भूताः ? इत्याह—बहुप्रकाराः, एकैकस्मिन् विधाववान्तरानेकभेदभावात्, तथैव ते भृङ्गाङ्गका अपि द्रुमगणाः 'अणेगवहुविविहविरस्ससापरिणयाए' इत्यस्य व्याख्या पूर्ववत् भाजनविधिनोपपेताः, कुशविकुशविशुद्धवृक्षमूला मूलवन्त इत्यादि प्राग्वद् यावत्प्रतिरूपाः २ ॥ 'उत्तरकुराए णं कुराए' इत्यादि, उत्तरकुरुषु कुरुषु तत्र तत्र देशे तस्य तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बहवस्तुदितान् नाम द्रुमगणाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! 'जहा से' इत्यादि, यथा ते आलिङ्ग्य (सुरव्) मृत्पणवपटद्ददर्दरदिडिण्डिमम्भाहोरम्भाकणितालरमुखीमकुन्दशङ्खिकापिरलीवक्कपरिवादिनीवंशेषुवीणासुधोषाविपञ्चीमहतीकच्छभीरिगसिका, तत्रालिङ्ग्य वाद्यत इति आलिङ्ग्यः सुरवः—वाद्यविशेषः, एष यकारान्तशब्दः, मृदङ्गो—लघुमर्दलः, पणवो—भाण्डपट्टो लघुपट्टो वा पट्टः—प्रतीतः, दर्दरकोऽपि तथैव, करटो—सुप्रसिद्धा, डिण्डिमः—प्रथमप्रस्तावनासूचकः पणवविशेषः, भम्भा—

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २६६ ॥

ढक्का, होरम्भा—महाढक्का, कणिता—काचिद् वीणा, खरमुखी—काहला, मकुन्दो—मरुजवाद्यविशेषो योऽभिलीनं प्रायो वाद्यते, श-
ङ्खिका—लघुशङ्खरूपा तस्याः खरो मनाक् तीक्ष्णो भवति ननु शङ्खस्येवातिगम्भीरः, पिरलीवच्चकौ वृणरूपवाद्यविशेषौ, परिवादिनी—
सप्ततन्त्रीवीणा वंशः—प्रतीतो वेणुः—वंशविशेषः सुधोपा—वीणाविशेषः, विपश्ची—तन्त्री वीणा महती—शततन्त्रिका, कच्छभी रिगसिका
च लोकंतः प्रत्येतव्या, एताः कथम्भूताः? इत्याह—‘तलतालकंसतालसुसंपउत्ता’ तलं—हस्तपुटं तालाः—प्रतीताः कांस्यतालाः—कंसा-
लिया एतैः ‘सुसंप्रयुक्ताः’ सुष्टु—अतिशयेन सम्यग्—यथोक्तनीत्या प्रयुक्ताः—संबद्धा आतोद्यविधयः—आतोद्यभेदाः, पुनः कथम्भूताः?
इत्याह—‘निउणगंधव्वसमयकुसलेहिं फंदिया’ इति, निपुणं यथा भवति एवं गन्धर्वसमये—नाट्यसमये कुशलसैः स्पन्दिता—
व्यापारिता इति भावः, पुनः किंविशिष्टाः? इत्याह—‘त्रिस्थानकरणशुद्धाः’ आदिमध्यावसानरूपेषु त्रिषु स्थानेषु करणेन—क्रियया
यथोक्तवादनक्रियया शुद्धा अवदाता न पुनरवस्थानव्यापारणरूपदोषलेशेनापि कलङ्किताः, तथैव ते तुटिताङ्गका अपि द्रुमगणा अने-
कबहुविविधविस्वसापरिणतेन, अस्य व्याख्यानं प्राग्वत्, ‘ततविततघनशुपिरेण’ ततं—त्रीणादिकं विततं—पटहादिकं घनं—कांस्यतालादि
शुषिरं—वंशादि, एतद्रूपेण चतुर्विधेनातोद्यविधिनोपपेताः, कुशविकुशविशुद्धवृक्षमूलाः मूलवन्त इत्यादि प्राग्वद् यावत्प्रतिरूपकाः ३ ।
‘उत्तरकुराए णं कुराए’ इत्यादि, उत्तरकुरुषु कुरुषु तत्र तत्र देशे तस्य तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बहवो दीपशिखा नाम द्रुमगणाः प्रज्ञप्ता
हे श्रमण! हे आयुष्मन्! यथा तत् ‘सन्ध्याविरागसमये’ सन्ध्यारूपो विरुद्धस्तिमिररूपत्वाद्भागः सन्ध्याविरागस्तसमये—तदवसरे नव-
निधिपतेः—चक्रवर्तिन इव दीपिकाचक्रवालवृन्दं—इस्यो दीपो दीपिका तासां चक्रवालं—सर्वं परिमण्डलरूपं वृन्दं दीपिकाचक्रवालवृन्दं,
कथम्भूतमित्याह—‘प्रभूतवर्त्ति’ प्रभूता—बहुसङ्ख्याकाः स्थूरा वा वर्त्तयो यत्र तत्तथा, तथा ‘पलित्तनेहं’ति पर्याप्तः—प्रतिपूर्णः स्नेहः—

३ प्रतिपत्तौ
उत्तरकुरु-
वर्णनं
उद्देशः २
सू० १४७

॥ २६६ ॥

तैलादिरूपो यच्च तन् पर्याप्तम्रहं, 'धणिउज्जालिए' इति धणियं—अस्यर्थमुज्ज्वालितम्, अत एव तिमिरमर्दकं—तिमिरनाशकं, पुनः
 क्रिद्विशिष्टमित्याह—'कणगनिगरणकुसुमियपरियातगवणप्पगासे' कनकस्य निगरणं कनकनिगरणं गालितं कनकमिति भावः
 कुसुमितं च तत्परिजातकवनं च कुसुमितपरिजातकवनं ततो द्वन्द्वसमासस्तद्धतप्रकाशः—प्रभा आकारो यस्य तत्कनकनिगरणपरिजा-
 तकुसुमनप्रकाशम्, एतावता समुदायविशेषणमुक्तम्, इदानीं समुदायसमुदायिनोः कथञ्चिद्भेदे (द्वभे) इ इति ख्यापयन् समुदायविशेषणमेव
 विवक्षुः समुदायिविशेषणान्याह—'कंचणमणिरयणे'त्यादि, दीपिकाभिः शोभमानमिति सम्बन्धः, कथम्भूताभिर्दीपिकाभिः? अत
 आह—काञ्चनमणिरत्नानां काञ्चनमणिरत्नमया विमलाः—स्वाभाविकागन्तुकमलरहिता महार्हा—महोत्सवार्हाः विचित्रा—विचित्रवर्णोपिता
 दृष्ट्वा यासां ताः काञ्चनमणिरत्नविमलमहार्हविचित्रदण्डास्ताभिः, तथा सहसा—एककालं ज्वालिताश्च ता उत्सर्पिताश्च वर्त्युत्सर्पणेन
 मद्ममाप्रज्वालितोत्सर्पिताः, स्त्रिगंधं—मनोहरं तेजो यासां ताः स्त्रिगंधतेजसः, तथा दीप्यमानो—रजन्यां भास्वान् विमलोऽत्र धूल्याद्यप-
 गमेन प्रहणो—प्रहसमूहस्तेन समा प्रभा यासां ता दीप्यमानविमलप्रहणसमप्रभाः, ततः पद्द्वयपद्द्वयमीलनेन कर्मधारयसमासः,
 नहसाप्रज्वालितोत्सर्पितस्त्रिगंधतेजोदीप्यमानविमलप्रहणसमप्रभास्ताभिः, तथा वितिमिराः करा यस्यासौ वितिमिरकरः स चासौ
 सूर्यश्च वितिमिरकरसूरस्त्वयं यः प्रसरति उद्द्योतः—प्रभासमूहस्तेन 'चिल्लियाहिं'ति देशीपदमेतद् दीप्यमानाभिरित्यर्थः, ज्वाला एव
 यदुज्ज्वलं प्रासितमिव प्रहसितं तेनाभिरामा—अभिरमणीया ज्वालोज्ज्वलप्रहसिताभिरामास्ताभिः, अत एव शोभमानाभिः शोभमानाः,
 तथैव धीपशिला अपि द्रुमगणा अनेकबहुविविधविश्रसापरिणतोद्योतविधिनोपेताः, कुशत्रिकुशविशुद्धवृक्षमूला मूलवन्त इत्यादि प्रा-
 ग्गद् यान्तु प्रतिक्रिया इति ४ ॥ 'उत्तरकुराए णं कुराए' इत्यादि, उत्तरकुरुषु कुरुषु तत्र तत्र देशे तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे

ढक्का, होरम्भा-महाढक्का, कणिता-काचिद् वीणा, खरसुखी-काहला, मकुन्दो-मरुजवाद्यविशेषो योऽभिलीनं प्रायो वाद्यते, श-
ङ्खिका-लघुशङ्खरूपा तस्याः खरो मनाक् तीक्ष्णो भवति नतु शङ्खस्येवातिगम्भीरः, पिरलीवच्चकौ तृणरूपवाद्यविशेषौ, परिवदिनी-
सप्ततन्त्रीवीणा वंशः-प्रतीतो वेणुः-वंशविशेषः सुघोषा-वीणाविशेषः, विपञ्ची-तन्त्री वीणा महती-शततन्त्रिका, कच्छभी रिगसिका
च लोकंतः प्रलेतव्या, एताः कथम्भूताः? इत्याह-‘तलतालकंसतालसुसंपञ्चता’ तलं-हस्तपुटं तांलाः-प्रतीताः कांस्यतालाः-कंसा-
लिया एतैः ‘सुसंप्रयुक्ताः’ सुप्तु-अतिशयेन सम्यग्-यथोक्तनीत्या प्रयुक्ताः-संबद्धा आतोद्यविधयः-आतोद्यभेदाः, पुनः कथम्भूताः?
इत्याह-‘निउणगंधव्वसमयकुसलेहिं फंदिया’ इति, निपुणं यथा भवति एवं गन्धर्वसमये-नाट्यसमये कुशलास्तैः स्पन्दिता-
व्यापारिता इति भावः, पुनः किंविशिष्टाः? इत्याह-‘त्रिस्थानकरणशुद्धाः’ आदिमध्यावसानरूपेषु त्रिषु स्थानेषु करणेन-क्रियया
यथोक्तवादनक्रियया शुद्धा अवदाता न पुनरवस्थानव्यापारणरूपदोषलेशेनापि कलङ्किताः, तथैव ते तुटिताङ्गका अपि द्रुमगणा अने-
कबहुविविधविसापरिणतेन, अस्य व्याख्यानं प्राग्वत्, ‘तत्तविततघनशुबिरेण’ ततं-वीणादिकं विततं-पटहादिकं घनं-कांस्यतालादि
शुषिरं-वंशादि, एतद्भूषेण चतुर्विधेनातोद्यविधिनोपपेताः, कुशविकुशविशुद्धवृक्षमूलाः मूलवन्त इत्यादि प्राग्वद् यावत्प्रतिरूपकाः ३ ।
‘उत्तरकुराए णं कुराए’ इत्यादि, उत्तरकुरुषु कुरुषु तत्र तत्र देशे तस्य तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बहवो दीपशिखा नाम द्रुमगणाः प्रज्ञप्ता
हे श्रमण! हे आयुष्मन्! यथा तत् ‘सन्ध्याविरागसमये’ सन्ध्यारूपो विरुद्धस्तिमिररूपत्वाद्भागः सन्ध्याविरागस्तत्समये-तदवसरे नव-
निधिपतेः-चक्रवर्त्तिन इव दीपिकाचक्रवालवृन्दं-द्दस्वो दीपो दीपिका तासां चक्रवालं-सर्वं परिमण्डलरूपं वृन्दं दीपिकाचक्रवालवृन्दं,
कथम्भूतमित्याह-‘प्रभूतवर्त्ति’ प्रभूता-बहुसङ्ख्याकाः स्थूरा वा वर्त्तयो यत्र तत्तथा, तथा ‘पलित्तनेहं’ति पर्याप्तः-प्रतिपूर्णः स्नेहः-

तैलादिरूपो यस्य तन् पर्याप्तमेहं, 'धणिउज्जालिए' इति धणियं—अत्यर्थमुज्ज्वालितम्, अत एव तिमिरसर्दकं—तिमिरनाशकं, पुनः
 क्षिदिशिष्टमित्याह—'कणगनिगरणकुसुमियपारियातगत्रणप्पगासे' कनकस्य निगरणं कनकनिगरणं गालितं कनकमिति भावः
 कुसुमितं च तत्पारिजातकवनं च कुसुमितपारिजातकवनं ततो द्वन्द्वसमासस्तद्वत्प्रकाशः—प्रभा आकारो यस्य तत्कनकनिगरणपारिजा-
 तकुसुमवनप्रकाशम्, एतावता समुदायविशेषणमुक्तम्, इदानीं समुदायसमुदायिनोः कथञ्चिद्दे(दभे)इ इति ख्यापयन् समुदायविशेषणमेव
 विवक्षुः समुदायिविशेषणान्याह—'कंचणमणिरयणे'त्यादि, दीपिकाभिः शोभमानमिति सम्बन्धः, कथम्भूताभिर्दीपिकाभिः? अत
 आह—काञ्चनमणिरत्नानां काञ्चनमणिरत्नमया विमलाः—स्वाभाविकागन्तुकमलरहिता महार्हा—महोत्सवार्हाः विचित्रा—विचित्रवर्णोपेता
 दण्डा यासां ताः काञ्चनमणिरत्नविमलमहार्हविचित्रदण्डास्ताभिः, तथा सहसा—एककालं ज्वालिताश्च ता उत्सर्पिताश्च वर्च्युत्सर्पणेन
 महत्साप्रज्वालितोत्सर्पिताः, स्त्रिगंधं—सनोहरं तेजो यासां ताः स्त्रिगंधतेजसः, तथा दीप्यमानो—रजन्यां भास्वान् विमलोऽत्र धूल्याद्यप-
 गमेन प्रहृगणो—प्रहंसमूहस्तेन समा प्रभा यासां ता दीप्यमानविमलप्रहृगणसमप्रभाः, ततः पदद्वयपदद्वयमीलनेन कर्मधारयसमासः,
 महत्साप्रज्वालितोत्सर्पितेजोदीप्यमानविमलप्रहृगणसमप्रभास्ताभिः, तथा वितिमिराः करा यस्यासौ वितिमिरकरः स चासौ
 सूत्रा वितिमिरकरसूरस्तस्यैव यः प्रसरति उद्द्योतः—प्रभासमूहस्तेन 'चिह्नियाहिं'ति देशीपदमेतद् दीप्यमानाभिरित्यर्थः, ज्वाला एव
 गदुज्वलं प्रहंसितमिव प्रहंसितं तेनाभिरामा—अभिरमणीया ज्वालोज्ज्वलप्रहंसिताभिरामास्ताभिः, अत एव शोभमानाभिः शोभमानाः,
 तस्यैव धीपशिरा अपि द्रुमगणा अनेकबहुविविधश्रसापरिणतोद्योतविविधिनोपेताः, कुशविकुशविशुद्धवृक्षमूला मूलवन्त इत्यादि प्रा-
 ग्वद् यावत् प्रतिरूपा इति ४ ॥ 'उत्तरकुराप णं कुराप' इत्यादि, उत्तरकुरापु कुरापु तत्र तत्र देशे तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २६७ ॥

वहवो ज्योतिषिका नाम द्रुमगणाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! यथा तद् अचिरोद्गतं शरदि सूर्यमण्डलं यदिवा यथैतद् उत्का-
सहस्रं यथा वा दीप्यमाना विद्युत् अथवा यथा निर्धूमज्वलित उज्ज्वलः—उद्गता ज्वाला यस्य स तथा हुतवहः, सूत्रे च पदोपन्यासव्य-
त्ययः प्राकृतत्वात्, ततः सर्वेषामेषां द्वन्द्वः समासः, कथम्भूता एते ? इत्याह—‘निद्धंतधोये’त्यादि, निर्धमतेन—नितरामग्निसंयोगेन
यद् धौतं—शोधितं तप्तं च तपनीयं ये च किंशुकाशोकजपाकुसुमानां विमुकुलितानां—विकसितानां पुञ्जाः ये च मणिरत्नकिरणाः यश्च
जात्यहिङ्गुलकनिकरस्तप्त्रेभ्योऽप्यतिरेकेण—अतिशयेन यथायोगं वर्णतः प्रभया च रूपं—स्वरूपं येषां ते निर्धमतेन तप्ततपनीयकिंशु-
काशोकजपाकुसुमविमुकुलितपुञ्जमणिरत्नकिरणजात्यहिङ्गुलकनिकररूपतिरेकरूपाः, ततः पूर्वपदेन विशेषणसमासः, तथैव ते ज्योति-
षिका अपि द्रुमगणा अनेकवहुविविधविश्रसापरिणतेनोद्योतविधिनोपेताः, कुशविकुशविशुद्धवृक्षमूला मूलवन्त इत्यादि प्राग्वद् याव-
त्प्रतिरूपाः ५ ॥ ‘उत्तरकुराए णं कुराए’ इत्यादि, उत्तरकुरुपु कुरुपु तत्र तत्र देशे तस्य तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बहवश्चित्राङ्गका
नाम द्रुमगणाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! यथा तत् प्रेक्षागृहं विचित्रं—नानाविधचित्रोपेतम्, अत एव रम्यं—रमयति मनांसि
द्रष्टृणामिति रम्यं, बाहुलकात् कर्त्तरि यप्रत्ययः, वराश्च ताः कुसुमदाममालाश्च—प्रथितकुसुममाला वरकुसुमदाममालास्ताभिरुज्ज्वलं दे-
दीप्यमानत्वाद् वरकुसुमदाममालोज्ज्वलं, तथा भाखान्—विकसिततया मनोहरतया च देदीप्यमानो मुक्तो यः पुष्पपुञ्जोपचारस्तेन क-
लितं भाखन्मुक्तपुष्पपुञ्जोपचारकलितं, ततः पूर्वपदेन विशेषणसमासः, तथा विरलितानि—विरलीकृतानि विचित्राणि यानि माल्यानि
प्रथितपुष्पमालास्तेषां यः श्रीसमुदयस्तेन प्रगल्भं—अतीव परिपुष्टं विरलितविचित्रमाल्यश्रीसमुदयप्रगल्भं, तथा प्रन्थिमं—यत् सूत्रेण प्र-
थितं वेष्टिमं—यत्पुष्पमुकुट इव उपर्युपरि शिखराकृत्या मालास्थापनं पूरिमं—यल्लघुच्छिद्रेषु पुष्पनिवेशेन पूर्यते सङ्घातिसं—यत्पुष्पं पुष्पेण

३ प्रतिपत्तौ
उत्तरकुरु-
वर्णनं
उद्देशः २
सू० १४७

॥ २६७ ॥

परररं नालप्रवेशेन मंयोज्यते, ग्रन्थिमं च वेष्टिमं च पूरिमं च सङ्गतिमं चेति समाहारो द्वन्द्वस्तेन माल्येन छेकशिल्पिना-परमदक्षेण
शिल्पिना विभागरहितेन यद् यत्र योग्यं ग्रन्थिमं वेष्टिमं पूरिमं सङ्गतिमं च तत्र तेन सर्वतः-सर्वीसु दिक्षु समनुबद्धं, तथा प्रविरलैः
-लम्ब्यगर्भैः, तत्र विरलत्वं मनागप्यसंहतत्वमात्रेण भवति ततो विप्रकृष्टत्वप्रतिपादनार्थमाह-विप्रकृष्टैः-वृहदन्तरालैः पञ्चवर्णैः कुसुम-
शमभिः शोभमानं 'वणमालाक्रयगए चैवे'ति वनमाला-चन्दनमाला कृताऽग्रे यस्य तद् वनमालाकृताग्रं तथाभूतं सद् दीप्यमानं,
तथैव चित्राङ्गका अपि नाम द्रुमगणा अनेकवहुविविधविस्रसापरिणतेन ग्रन्थिमवेष्टिमपूरिमसङ्घातिमेन चतुर्विधेन माल्यविधिनोपपेताः,
कुत्राङ्गुणविशुद्धवृक्षमूला मूलवन्त इत्यादि यावत्प्रतिरूपकाः ६ ॥ 'उत्तरकुराए णं कुराए' इत्यादि, उत्तरकुरुपु कुरुपु तत्र तत्र देशे
तस्य तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे चित्ररसा नाम द्रुमगणाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण! हे आयुष्मन्!, यथा तत्परमान्नं-पायसं भवेदिति स-
म्बन्धः, किंविशिष्टमित्याह-ये सुगन्धाः-प्रवरगन्धोपेताः, समासान्तविधेरनित्यत्वाद्नैतद्द्रूपस्य समासान्तस्याभावो यथा सुरभिगन्धेन
वारिणा इत्यत्र, वराः-प्रधाना दोपरहितक्षेत्रकालादिसामग्रीसंपादिताखलाभा इति भावः, कमलशालितन्दुलाः, यच्च विशिष्टं-विशि-
ष्टगणादिमन्थन्धि निरुपहृतमिति-पाकादिभिरविनाशितं दुग्धं तै राद्धं-पक्वं परमकलमशालिभिः परमदुग्धेन च यथोचितमात्रापाकेन
निष्पादितमित्यर्थः, तथा शारदं धृतं गुडः खण्डं मधु वा शर्करापरपर्यायं मेलितं यत्र तत् शारदधृतगुडखण्डमधुमेलितं, निष्ठान्तस्य
परनिपातः प्राकृतत्वात् सुखादिदर्शनाद्वा, अत एवातिरसमुत्तमवर्णगन्धवत्, यथा वा राज्ञश्चक्रवर्त्तिनो भवेत् कुशलैः सूपपुरुषैः-सूप-
कारैः पुन्यैः सञ्जितो-निष्पादितः चतुष्कल्पसेकसिक्त इवौदनः, चत्वारश्च कल्पाः सेकविपया रसवतीशास्त्राभिज्ञेभ्यो भावनीयाः,
स चौदनः किंविशिष्टः? इत्याह-कलमशालिनिर्वर्त्तितः-कलमशालिमयो विपको-विशिष्टपरिपाकमागतः, 'सवाण्फमिउविसयसक-

लसित्थे' इति सवाष्पानि-वाष्पं मुञ्चन्ति मृदूनि-कोमलानि चषुक्कल्पसेकादिना परिकर्षितत्वात् विशदानि सर्वथा तुपादिमलापग-
मात् सकलानि-परिपूर्णानि सित्थूनि यत्र स सवाष्पमृदुविशदसकलसित्थुः, अनेकानि यानि शालनकानि-षुष्पफलप्रभृतीनि तैः
संयुक्तः-ससुपेतोऽनेकशालनकसंयुक्तः, तथा चामोदक इति सम्बन्धः, किंविशिष्टः? इत्याह-परिपूर्णानि-समस्तानि द्रव्याणि-एला-
प्रभृतीनि उपस्कृतानि-नियुक्तानि यत्र स परिपूर्णद्रव्योपस्कृतः, निष्ठान्तस्य परनिपातः सुखादिदर्शनात्, सुसंस्कृतो-यथोक्तमात्राभि-
परितापादिना परमसंस्कारमुपनीतः, वर्णगन्धरसस्पर्शयुक्तवलवीर्यपरिणाम इति वर्णगन्धरसस्पर्शैः सामर्थ्यादतिशायिभिर्युक्ताः-सहिता
वलवीर्यहेतवः परिणामा यस्य स तथा, अतिशायिभिर्वर्णोद्विभिर्वलवीर्यहेतुपरिणामैश्चोपेता इति भावः, तत्र बलं-शारीरं वीर्यं-आन्त-
रोत्साहः, 'इन्द्रियवलपुड्विबद्धणे' इति, इन्द्रियाणां-चक्षुरादीनां बलं-स्वविषयग्रहणपाटवमिन्द्रियबलं तस्य पुष्टिः-अतिशायी पोप
इन्द्रियवलपुष्टिस्तां वर्द्धयति, तन्वादित्वादनः, इन्द्रियवलपुष्टिवर्द्धनः, तथा क्षुच्च पिपासा च क्षुत्पिपासे तयोर्मथनः क्षुत्पिपासामथनः,
तथा प्रधानः-कथितो यो गुडो यद्वा कथितं-प्रधानं खण्डं यदिवा कथिता प्रधाना मत्स्यण्डी-खण्डशर्करा यच्च प्रधानं घृतं तानि
उपनीतानि-योजितानि यस्मिन् स प्रधानकथितगुडखण्डमत्स्यण्डीघृतोपनीतः, निष्ठान्तस्य परनिपातोऽत्रापि सुखादिदर्शनात्, स
इव मोदकः रूक्षणसमितिगर्भः-अतिरूक्षणकणिका मूलद्वलः प्रज्ञप्तः, तथैव चित्ररसा अपि दुमगणा अनेकबहुविविधविस्रसापरिणतेन
भोजनविधिनोपेताः, कुशविकुशविशुद्धशुभ्रमूला मूलवन्तो यावत्प्रतिरूपाः ७ ॥ 'उत्तरकुराए णं कुराए' इत्यादि, उत्तरकुरुषु कुरुषु
तत्र तत्र देशे तस्य तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बहवो मण्यङ्गका नाम दुमगणाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण! हे आयुष्मन्!, यथा ते हारोऽर्द्धहारो
वेष्टनं मुकुटः कुण्डलं वामोत्तको हेमजालं मणिजालं कनकजालं सूत्रकमुष्ठीकटकं खुडकाम(डुका ए)कावलिः कण्ठसूत्रं मकरिका उरस्क-

न्यप्रैवेयकं श्रोणीसूत्रकं चूडामणिः कनकतिलकं फुल्लकं सिद्धार्थकं कर्णपाली शशी सूर्यो वृषभश्रककं तलभङ्गकं तुडितं हस्तमालकं ह-
 रिकं केयूरं वलयं प्रालम्बमङ्गुलीयकं वलशं दीनारमालिका काञ्ची मेखला कलापः प्रतरं प्रातिहार्यकं पादोज्ज्वलं घण्टिका किङ्किणी
 रत्नोक्तगालं वरनूपुरं चरणमालिका कनकनिगरमालिकेति भूषणविधयो बहुप्रकाराः, एते च लोकतः प्रत्येतव्याः, कथम्भूताः? इत्याह—
 हाचनमगिरत्नभक्तिचित्राः, तथैव ते मण्यंजना अपि द्रुमगणा अनेकबहुविधविश्रसापरिणतेन भूषणविधिनोपेताः, कुशविकुश-
 विशुद्धश्रमूला यावत्प्रतिरूपा इति ८ ॥ 'उत्तरकुराए णं कुराए' इत्यादि, उत्तरकुरु कुरुषु तत्र तत्र देशे तस्य तस्य देशस्य तत्र तत्र
 प्रदेसो बहवो गेहाकारा नाम द्रुमगणाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण! हे आयुष्मन्! यथा ते प्राकाराट्टालकचरिकाद्वारगोपुरप्रासादाकाशतलम-
 णुपैकशालकद्विशालकचतुःशालकगर्भगृहमोहनगृहवलभीगृहचित्रशालमालिकभक्तिगृहवृत्तत्रयसचतुरस्रनन्द्यावर्त्तसंस्थितानि पा-
 णुरतलहर्म्यं गुण्डमालहर्म्यं, अथवा धवलगृहाणि अर्द्धमागधविभ्रमाणि शैलसुस्थितानि अर्द्धशैलसुस्थितानि कूटाकाराद्यानि सुविधि-
 नोष्ठकानि, तथाऽनेकानि गृहाणि शरणानि लयनानि 'अप्येगे' इति भवनविकल्पा अत्र बहुविकल्पाः, एतेषां च परस्परं विशेषो
 वास्तुविगानोऽवसातव्यः, कथम्भूता एते? इत्याह—'विङ्गे'त्यादि, विटङ्कः—रूपोत्पाली जालवृन्दं—गवाक्षसमूहः निर्युहो—गृहैकदे-
 शविशेषः अपवरकः—प्रतीतः चन्द्रशालिका—शिरोगृहं, एंवरूपाभिर्विभक्तिभिः कलिताः, तथैव गृहाकारा अपि द्रुमगणा अनेकबहु-
 विधिविश्रसापरिणतेन भवनविधिनेति सम्बन्धः, किंविशिष्टेन? इत्याह—'सुहारुहणसुहोत्ताराए' इति सुखेनारोहणं—ऊर्ध्वं गमनं
 मुनेनोत्तारः—अथस्तादवतरणं यस्य दर्दरसोपानपङ्क्यादिभिः स सुखारोहसुखोत्तारस्तेन, तथा सुखेन निष्क्रमणं प्रवेशश्च यत्र स सुख-
 निष्क्रमणप्रवेशस्तेन, कथं सुखारोहसुखोत्तारः? इत्याह—दर्दरसोपानपङ्क्तिकलितेन, हेतौ वृतीया, ततोऽयमर्थः—यतो दर्दरसोपानपङ्क्ति-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २६८ ॥

लसिन्धे' इति सवाष्पानि-त्राष्पं मुञ्चन्ति मृदूनि-कोमलानि चतुष्कल्पसेकादिना परिकर्मितत्वात् विशदानि सर्वथा तुपादिमलापग-
मात् सकलानि-परिपूर्णानि सिन्धूनि यत्र स सवाष्पमृदुविशदसकलसिन्धुः, अनेकानि यानि शालनकानि-पुष्पफलप्रभृतीनि तैः
संयुक्तः-समुपेतोऽनेकशालनकसंयुक्तः, तथा चामोदक इति सम्बन्धः, किंविशिष्टः? इत्याह-परिपूर्णानि-समस्तानि द्रव्याणि-एला-
प्रभृतीनि उपस्कृतानि-नियुक्तानि यत्र स परिपूर्णद्रव्योपस्कृतः, निष्ठान्तस्य परनिपातः सुखादिदर्शनात्, सुसंस्कृतो-यथोक्तमात्राभि-
परितापादिना परमसंस्कारसुपनीतः, वर्णगन्धरसस्पर्शयुक्तबलवीर्यपरिणाम इति वर्णगन्धरसस्पर्शैः सामर्थ्यादतिशायिभिर्युक्ताः-सहिता
बलवीर्यहेतवः परिणामा यस्य स तथा, अतिशायिभिर्वर्णादिभिर्वलवीर्यहेतुपरिणामैश्चोपेता इति भावः, तत्र बलं-शरीरं वीर्यं-आन्त-
रोत्साहः, 'इन्द्रियबलपुष्टिवर्द्धणे' इति, इन्द्रियाणां-चक्षुरादीनां बलं-स्वस्वविषयग्रहणपाटवमिन्द्रियबलं तस्य पुष्टिः-अतिशायी पोष
इन्द्रियबलपुष्टिस्तां वर्द्धयति, नन्धादित्वादनः, इन्द्रियबलपुष्टिवर्द्धनः, तथा क्षुच्च पिपासा च क्षुत्पिपासे तयोर्भयनः क्षुत्पिपासामथनः,
तथा प्रधानः-कथितो यो गुडो यद्वा कथितं-प्रधानं खण्डं यदिवा कथिता प्रधाना मत्स्यण्डी-खण्डशंकरा यच्च प्रधानं घृतं तानि
उपनीतानि-योजितानि यस्मिन् स प्रधानकथितगुडखण्डमत्स्यण्डीघृतोपनीतः, निष्ठान्तस्य परनिपातोऽत्रापि सुखादिदर्शनात्, स
इव मोदकः श्लक्ष्णसमितिगर्भः-अतिश्लक्ष्णकणिकामूलद्वलः प्रज्ञप्तः, तथैव चित्ररसा अपि दुमगणा अनेकबहुविविधविस्रसापरिणतेन
भोजनविधिनोपेताः, कुशविकुशविशुद्धवृक्षमूला मूलवन्तो यावत्प्रतिरूपाः ७ ॥ 'उत्तरकुराए णं कुराए' इत्यादि, उत्तरकुरुषु कुरुषु
तत्र तत्र देशे तस्य तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बहवो मण्यङ्गका नाम दुमगणाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण! हे आयुष्मन्!, यथा ते हारोऽर्द्धहारो
वेष्टनं मुकुटः कुण्डलं वामोत्तको हेमजालं मणिजालं कनकजालं सूत्रकमुष्ठीकटकं खुडकाम(डुका ए)कावलिः कण्ठसूत्रं मकरिका उरस्क-

३ प्रतिपत्तौ
उत्तरकुरु-
वर्णनं
उद्देशः २
सू० १४७

॥ २६८ ॥

लितस्ततः सुखारोहसुखोत्तारः, 'पतिरिक्कसुहविहाराए' प्रतिरिक्ते-एकान्ते सुखविहारः-अवस्थानशयनादिरूपो यत्र प्रतिरिक्कसुखवि-
हारस्तेनोपपेता, सर्वत्र स्त्रीलनिर्देशः प्राकृतत्वात्, कुशविकुशविशुद्धवृक्षमूला मूलवन्त इत्यादि प्राग्वद् यावत्प्रतिरूपकाः ९ ॥ 'उत्तरकु-
राए णं कुराए' इत्यादि, उत्तरकुरुरु कुरुपु तत्र तत्र देशे तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बहवोऽनग्रका नाम द्रुमगणाः प्रज्ञप्ता हे
श्रमण! हे आयुष्मन्!, 'जहा से' इत्यादि, आजिनकं नाम-चर्ममयं वस्त्रं क्षौमं-कर्पासिकं कम्बलः-प्रतीतः दुकूलं-वस्त्रजातिविशेषः
कौसेयं-त्रसरितन्तुनिष्पन्नं कालमृगपट्टः-कालमृगचर्म अंशुकचीनांशुकानि-दुकूलविशेषरूपाणि पट्टानि-प्रतीतानि आभरणचित्राणि-
आभरणैश्चित्राणि-विचित्राणि आभरणचित्राणि 'सण्ह' इति ऋक्षणानि कल्याणकानि-परमवस्त्रलक्षणोपेतानि गम्भीराणि-निपुणशि-
ल्पनिष्पादिततयाऽलब्धस्वरूपमध्यानि 'नेहल'ति खेहलानि-स्त्रिगधानि 'गया(ज्ज)लानि'उद्धेल्यमानानि परिधीयमानानि वा गर्जयन्ति,
शेषं सम्प्रदायादवसातव्यं, तदन्तरेण सम्यक् पाठशुद्धेरपि कर्तुमशकत्वात्, वस्त्रविधयो बहुप्रकारा भवेयुर्वरपट्टनोद्गताः-प्रसिद्धतत्पत्तनवि-
निर्गता 'विधिवर्णरागकलिता' विविधैर्वर्णैर्विविधै रागैः-मञ्जिष्ठारागादिभिः कलिताः, तथैवानग्रका अपि द्रुमगणा अनेकबहुविधिवि-
ससापरिणतेन वस्त्रविधिनोपपेताः, कुशविकुशविशुद्धवृक्षमूला मूलवन्त इत्यादि प्राग्वद् यावत्प्रतिरूपाः १० । 'उत्तरकुराए णं भंते !
कुराए मणुयाणं'मित्यादि, उत्तरकुरुरु कुरुपु भदन्त ! 'मनुजानां' मनुष्याणां कीदृश आकारभावः, प्रत्यवतारस्वरूपसम्भव इति
भावः, प्रज्ञप्तः?, भगवानाह-गौतम ! 'ते ण'मिति पूर्ववत् मनुष्या 'अतीव' अतिशयेन सोमं-दृष्टिसुभगं चारु रूपं येषां तेऽतीवसो-
मचाररूपाः 'भोगुत्तमगयलक्खणा' इति उत्तमशब्दस्य विशेषणस्यापि परनिपातः प्राकृतत्वात्, उत्तमाश्च ते भोगाश्च उत्तमभोगा-
स्तद्गतानि-तत्संसूचकानि लक्षणानि येषां ते उत्तमभोगगतलक्षणाः, तथा भोगैः सश्रीकाः-सशोभाका भोगसश्रीकाः, तथा सुजातानि-

कुश्री येषां ते मत्स्यपक्षिसुजातपीनकुशुभ्यः, 'झपोदरा' झपस्येवोदरं येषां ते झपोदराः, 'सुइकरणा' इति शुचीनि-पवित्राणि निरुपले-
 पानीति भावः करणानि-चक्षुरादीनीन्द्रियाणि येषां ते शुचिकरणाः, कचिदेव 'पम्हवियडनाभा' इति पाठस्तत्र पद्मवद् विकटा-वि-
 स्मीर्णा नाभिर्येषां ते पद्मविकटनाभाः, अत एव निर्देशादनाश्रयपि समासान्तः, एवमुत्तरपदेऽपि, 'गंगावत्तयपयाहिणावत्तरंगभंगु-
 ररविकिरणतरुणवोहियअ(आ)कोसायंतपउमगंभीरवियडनाभा' गङ्गावर्त्तक इव तरङ्गैरिव तरङ्गैस्तिस्त्रिभिर्वलिभिर्भङ्गुरा
 तरङ्गमङ्गुरा रविकिरणैः-सूर्यकैरेस्तरुणं-नवं तत्प्रथमं तत्कालमित्यर्थः यद्वोधितं-उच्चिद्रीकृतमत एव 'आकोसायंत' इत्याकोशायमानं
 विकचीभवदित्यर्थः पद्मं तद्वद् गम्भीरा च विकटा च नाभिर्येषां ते गङ्गावर्त्तकप्रदक्षिणावर्त्ततरङ्गभङ्गुररविकिरणतरुणवोधिताकोशाय-
 मानपद्मगम्भीरविकटनाभाः, 'उज्जुयसमसहियसुजायजच्चतणुकसिणनिद्धआइज्जलडहसुकुमालमिउरमणिज्जरोमराई' ऋजुका-न-
 वक्रा ममा-न कापुइन्दुरा सहिता-सन्तता न लपान्तरालव्यवच्छिन्ना सुजाता-सुजन्मा न तु कालादिवैगुण्याहुर्जन्मा अत एव जाल्या-
 प्रधाना तन्वी न तु स्थूरा कृष्णा न तु मर्कटवर्णा, कृष्णमपि किञ्चिन्निर्दीप्तिकं भवति तत आह-स्निग्धा आदेया-दर्शनपथमुपगता
 मती उपादेया सुभगा इति भावः, एतदेव विशेषणद्वारेण समर्थयते—'लडहा' सलवणिमा अत एव आदेया, तथा सुकुमारा-अकठिना,
 तत्राकठिनमपि किञ्चित्कर्कशरुपं भवति तत आह-मृद्धी अत एव रमणीया-रम्या रोमराजिः-तनूरुहपङ्क्तिर्येषां ते ऋजुकरामसहितसुजा-
 तजासतनुकृष्णस्निग्धादेयलटहसुकुमारमृदुरमणीयरोमराजयः, 'सन्नयपासा' सम्यग्-अधोऽवःक्रमेण नतौ पार्श्वौ येषां ते सन्नतपार्श्वोः
 अधोऽवःक्रमावतपार्श्वौ इत्यर्थः, तथा 'संगयपासा' इति संगतौ-देहप्रमाणोचितौ पार्श्वौ येषां ते सन्नतपार्श्वौ अत एव सुन्दरपार्श्वोः
 'सुजायपासा' इति सुनिष्पन्नपार्श्वोः 'मियमाइयपीणरइयपासा' मितं-परिमितं यथा भवति देहानुसारेणेत्यर्थः आयतौ-दीर्घौ पीनौ-

श्वसनः—शुण्डादण्डः गजस्य श्वसतो गजश्वसनस्तस्य सुजातस्य—सुनिष्पन्नस्य सन्निभौ ऊरु येषां ते गजश्वसनसुजातसन्निभोरवः, सुजा-
तशब्दस्य विशेषणस्यापि सतः परनिपातः प्राकृतत्वात्, 'वरवारणमत्तुल्यविक्रमविलासिगई' अत्रापि मत्तशब्दस्य विशेष्यात्पर-
निपातः प्राकृतत्वात्, मत्तो—मदोन्मत्तो यो वरः—प्रधानो भद्रजातीयो वारणो—हस्ती तस्य तुल्यः—सदृशो विक्रमः—पराक्रमो विलासिता
—विलासः संजातोऽस्या विलासिता तारकादिदर्शनादित्तप्रत्ययः विलासवती गतिः—गमनं येषां ते वरवारणमत्तुल्यविक्रमविलासित-
गतयः, 'पमुइयवरतुरगसीहवरवद्वियकडी' प्रमुदितो—रोगशोकाद्युपद्रवाभावात्, कचित्पुनरेवं पाठः 'पमुइयवरतुरगसिंहअइरेगव-
द्वियकडी' तत्र प्रमुदितयो—रोगशोकाद्युपद्रवरहितत्वेनातिप्रुथोर्वयोस्तुरगसिंहयोः कट्याः सकाशादतिशयेन वर्त्तिता—वृत्तिः (ता)
कटियेषां ते प्रमुदितवरतुरगसिंहातिरेकवर्त्तितकटयः, 'वरतुरयसुजायगुञ्जदेसा' वरतुरगस्येव सुजातः—संगुप्तत्वेन सुनिष्पन्नो गुह्यदेशो
येषां ते वरतुरगसुजातगुह्यदेशाः, पाठान्तरं 'पसत्थवरतुरगगुञ्जदेसा' व्यक्तं, 'आइणहयवन्न निरुवलेवा' आकीर्णो—गुणैर्व्याप्तः
स चासौ हयश्च आकीर्णहयस्तद्वन्निरुपलेपा—लेपरहितशरीरमलाः, यथा जालाश्वो मूत्रपुरीषाद्यनुपलिप्तगात्रो भवति तथा तेऽपीति
भावः, 'साहयसोणंदमुसलदप्पणनिगरियवरकणगछरुसरिसवरवइरवलियमज्झा' संहतसौनन्दं नाम ऊर्द्धीकृतमुदूपलाकृति काष्ठं
तत्र मध्ये तनु उभयोः पार्थयोर्बृहत्, मुसलं—प्रतीतं, दर्पणशब्देनेहावयवे समुदायोपचारादर्पणगण्डो गृह्यते, तथा यन्निगरितं—सारी-
कृतं वरकनकं तस्य—तन्मयं तसरुः—खड्गादिमुष्टिर्निगरितवरकनकत्सरुसैः सदृशः तेपामिवेत्यर्थः, तथा वरवज्रस्येव क्षामो वलितो—वल्यः
संजाता अस्य वलितः—वलित्रयोपेतो मध्ये—मध्यभागो येषां ते संहतसो नन्दमुसलदर्पणनिगरितवरकनकत्सरुसदृशवरवज्रव लितमध्याः
'इसविहगसुजायपीणकुच्छी' क्षपो—मत्स्यः पक्षी—प्रतीतस्तथोरिव सुजातौ—सुनिष्पन्नौ जन्मदोपरहितविति भावः पीनौ—उपचितौ

कुशी येषां ते मत्स्यपश्चिमुजातपीनकुक्षयः, 'झपोदरा' झपस्येवोदरं येषां ते झपोदरा; 'सुइकरणा' इति शुचीनि-पवित्राणि निरुपले-
 पानीति भावः करणानि-चक्षुरादीनीन्द्रियाणि येषां ते शुचिकरणाः, कचिदेव 'पम्हवियडनाभा' इति पाठस्तत्र पञ्चवद् विकटा-वि-
 म्नीर्णा नाभिर्येषां ते पञ्चविकटनाभाः, अत एव निर्देशानाश्रयपि समासान्तः, एवमुत्तरपदेऽपि, 'गंगावत्तयपयाहिणावत्तरंगभंगु-
 ररविकिरणतरुणवोहियअ(आ)कोसायंतपउमगंभीरवियडनाभा' गङ्गावर्तक इव दक्षिणावर्त्ता तरङ्गैरिव तरङ्गैस्तिष्ठुभिर्वलिभिर्भङ्गुरा
 तरङ्गभङ्गुरा रविकिरणैः-सूर्यैकरैस्तरुणं-नवं तत्प्रथमं तत्कालमित्यर्थः यद्वोधितं-उन्निद्रीकृतमत एव 'आकोसायंत' इत्याकोशायमानं
 विकृचीभवदित्यर्थः पञ्चं तद्वद् गम्भीरा च विकटा च नाभिर्येषां ते गङ्गावर्त्तकप्रदक्षिणावर्त्तरङ्गभङ्गुररविकिरणतरुणवोधिताकोशाय-
 मानपञ्चगम्भीरविकटनाभाः, 'उञ्जुयसमसहियसुजायजचतणुकसिणनिद्धआइज्जलडहसुकुमालमिउरमणिज्जरोमराई' ऋजुका-न
 तत्रा मगा-न कायुइन्दुरा सहिता-सन्तता न त्वपान्तरालव्यवच्छिन्ना सुजाता-सुजन्मा न तु कालादिवैगुण्याहुर्जन्मा अत एव जाल्या-
 प्रधाना तन्वी न तु स्थूरा कृष्णा न तु मर्कटवर्णा, कृष्णमपि किञ्चिन्निर्दीप्तिकं भवति तत आह-स्त्रिधा आदेया-दर्शनपथमुपगता
 मती उपादेया सुभगा इति भावः, एतदेव विशेषणद्वारेण समर्थयते--'लडहा' सलवणिमा अत एव आदेया, तथा सुकुमारा-अकठिना,
 तत्राकठिनमपि किञ्चित्कर्कशस्पर्शी भवति तत आह-मृद्धी अत एव रमणीया-रम्या रोमराजिः-तनूरुहपङ्क्तिर्येषां ते ऋजुकसमसहितसुजा-
 तत्रालतनुकृष्णस्त्रिधादेयलट्टसुकुमारमृदुरमणीयरोमराजयः, 'सन्नयपासा' सम्यग्-अधोऽधःक्रमेण नतौ पार्श्वौ येषां ते सन्नतपार्श्वोः
 अधोऽधःरूमावन्तपार्श्वौ इत्यर्थः, तथा 'संगयपासा' इति संगतौ-देहप्रमाणोचितौ पार्श्वौ येषां ते सङ्गतपार्श्वौ अत एव सुन्दरपार्श्वोः
 'सुजायपासा' इति सुनिष्पन्नपार्श्वोः 'मियमाइयपीणरइयपासा' मितं-परिमितं यथा भवति देहानुसारेणेत्यर्थः आयतौ-दीर्घौ पीतौ-

उपचितौ मांसलाविति भावः रचितौ—स्वस्वनामकमोदयनिर्वर्तितौ रतिदौ वा—रम्यौ पार्थ्वीं येषां ते तथा, ‘अकरंडयकणगरुयगनिग्म-
लसुजायनिरुवहयदेहधारी’ अविद्यमानं—मांसलतयाऽनुपलक्ष्यमाणं करण्डकं—पृष्ठवंशास्थिकं यस्य देहस्य सोऽकरण्डकस्तं कनकस्येव
रुचको—रुचिर्यस्य स कनकरुचिस्तं निर्मलं—स्वाभावाविकागन्तुकमलरहितं सुजातं—त्रीजाधानादारभ्य जन्मदोषरहितं निरुपहतं—ज्व-
रादिदंशाद्युपद्रवरहितं देहं धारयन्तीत्येवंशीला अकरण्डककनकरुचकनिर्मलसुजातनिरुपहतदेहधारिणः ‘कणगसिलायलुज्जलपसत्थ-
समतलोवचियविच्छिन्नपिहुलवच्छा’ कनकशिलातलवदुल्लवलं च—निर्मलं प्रशस्तं च—अतिप्रशस्तं समतलं—न विषमोन्नतं उपचितं—
मांसलं विस्तीर्णम्—ऊर्ध्वोऽपेक्षया पृथुलं इक्षिणोत्तरतो वक्षो येषां ते कनकशिलातलोल्लवलप्रशस्तसमतलोपचितविस्तीर्णपृथुलवक्षसः
‘सिरिवच्छंक्रियवच्छा’ इति श्रीवृक्षेणाङ्कितं—लाञ्छितं वक्षो येषां ते श्रीवृक्षलाञ्छितवक्षसः ‘जुगसन्निभपीणरइयपीवरपउष्टसंठि-
यसुसिलिष्टविसिष्टघणथिरसुवद्धसंधी पुरवरफलहवद्वियभुया’ युगसन्निभौ—वृत्ततया आयततया च यूपतुल्यौ पीनौ—उपचितौ
रतिदौ—पश्यतां दृष्टिसुखदौ पीवरप्रकोष्ठौ—अकृशकलाचिकौ संस्थितौ—विशिष्टसंस्थानौ सुक्रिष्टाः—संगताः विशिष्टाः—प्रधानाः घना-
निविडाः स्थिरा—नातिरुथाः सुवद्धाः—स्नायुभिः सुष्ठु नद्धाः सन्धयः—सन्धानानि ययोस्तौ तथा पुरवरपरिघवत्—महानगरार्गलावद्
वर्तितौ च बाहू येषां ते युगसन्निभपीनरतिदपीवरप्रकोष्ठसंस्थितसुक्रिष्टविशिष्टघनस्थिरसुवद्धसन्धिपुरवरपरिघवर्तितमुजाः, पाठान्तरं
‘जुगसन्निभपीणरइयपउष्टसंठियोवचियघणथिरसुवद्धसुनिगूढपन्वसंधी’ युगसन्निभौ वर्तुलत्वेन पीनौ रतिदौ प्रकोष्ठौ येषां ते तथा,
तथा संस्थिताः—सम्यक्स्थिता उपचिता—मांसला घना—निविडाः स्थिरा—अचाल्याः, कुतः? इत्याह—सुवद्धा—दृढबन्धनबद्धा निगूढा—
मांसलत्वादनुपलक्ष्याः पर्वसन्धयो हस्तादिगता येषां ते तथा, ततः पूर्वपदेन विशेषणसमासः, ‘भुयगीसरविपुलभोगआयाणफलि-

दृञ्चूढदीहर्वाह' मुजगेश्वरो-नागराजस्तस्य यो विपुलो-महान् भोगो-देहो मुजगेश्वरविपुलभोगः तथा आदीयते-द्वारस्थगनार्थे
 गृह्यत इत्यादानः स चासौ परिचयश्च आदानपरिघः 'उच्छूढ'ति अवक्षिप्तः-अर्गलास्थानान्निष्कासितो द्वारपृष्ठभागे दत्त इत्यर्थः, ततः
 पूर्णपदेन विशेषणसमासः, विशेषणस्य परनिपातः प्राकृतत्वात्, मुजगेश्वरविपुलभोगश्च आदानपरिघावक्षिप्तश्च ताविव दीर्घो बाहू
 येषां ते तथा, 'रत्ततलोवतियमांसलसुजायअच्छिद्दजालपाणी' रक्ततलौ-लोहिततलौ अवपतितौ-क्रमेण हीयमानोपचयौ मृदुकौ
 -कोमलौ मांसलौ सुजातौ-जन्मदोपरहितौ अच्छिद्रजालौ-अङ्गुल्यन्तरालसमूहरहितौ पाणी-हस्तौ येषां ते तथा, पाठान्तरं 'रत्तत-
 लोवइयमंसलसुजायपसत्थलक्षणअच्छिद्दजालपाणी' तत्र प्रशस्तलक्षणौ-शुभचिह्नाविति व्याख्येयं, शेषं तथैव, 'पीवरकोमलवरंगु-
 लीया' इति पीवराः-खशरीरानुक्रमोपचयाः कोमला-मृदवो वराः-प्रशस्तलक्षणोपेता अङ्गुलयो येषां ते पीवरकोमलवराङ्गुलिकाः,
 पाठान्तरं 'पीवरवद्वियसुजायकोमलवरंगुलीया' व्यक्तम्, 'आयंवतलिणसुइरुइलनिद्धनखा' आताम्रा-ईषद्रक्ताः तलिनाः-प्रतलाः
 शुचयः-पवित्रा रुचिरा-दीप्ताः स्निग्धा-अरुक्षा नखाः-कररुहा येषां ते तथा आताम्रतलिनशुचिरुचिरस्निग्धनखाः, 'चंदपाणिलेखा'
 चन्द्र इव चन्द्राकारा पाणौ रेखा येषां ते चन्द्रपाणिलेखाः, एवं सूर्यपाणिलेखाः शङ्खपाणिलेखाश्चक्रपाणिलेखा दिक्सौवस्तिको-दिक्प्रोक्षको
 यश्चिणावर्तः सस्तिक इत्यन्ये स पाणौ रेखा येषां ते दिक्सौवस्तिकपाणिलेखाः, एतदेवानन्तरोक्तं विशेषणपञ्चकं तत्प्रशस्तताप्रकर्षप्रति-
 पारनाय सद्गृहवचनेनाह-चन्द्रसूर्यशङ्खचक्रदिक्सौवस्तिकरेखाः, एतदनन्तरं कचिदेवं पाठः- 'रविससिसंखवरंचक्रसोस्थियविभिन्न-
 शुत्रिरश्यपाणिलेहा' व्यक्तो नवरं विभक्ता-विभागवत्यः सुविरचिताः-सुष्ठु कृताः स्वकीयकर्मणा 'अणेगवरलखणुत्तमपसत्थसुइ-
 रइयपाणिलेहा' अनेकैः-अनेकसहस्रैर्वैः-प्रधानैर्लक्षणैरुत्तमाः प्रशस्ताः-प्रशंसास्पदीभूताः शुचयः-पवित्रा रचिताः-स्वकर्मणा निष्पा-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २७२ ॥

दिताः पाणिरेखा येषां ते अनेकवरलक्षणोत्तमप्रशस्तशुचिरचितपाणिरेखाः, 'वरमहिसवराहसिंहसहूलसभनागवरपडिपुण्णवि-
उलखंधा' वरमहिपः—प्रधानसौरभेयः वराहः—शूकरः सिंहः—केशरी शार्दूलो—व्याघ्रः ऋषभो—वृषभः नागवरः—प्रधानो गजः, एपा-
मिव प्रतिपूर्णः—स्वप्रमाणेनाहीनो विपुलो—विस्तीर्णः स्कन्धः—अंशदेशो येषां ते वरमहिषवराहसिंहशार्दूलवृषभनागवरप्रतिपूर्णविपुल-
स्कन्धाः 'चउरंगुलसुपमाणकंबुवरसरिसगीवा' चतुरङ्गुलं—स्वाङ्गुलोपेक्षया चतुरङ्गुलप्रमितं सुसु—शोभनं प्रमाणं यस्याः सा चतुर-
ङ्गुलसुप्रमाणा कंबुवरसदृशी—उन्नततया वलियोगेन च प्रधानशङ्खसन्निभा श्रीवा येषां ते चतुरङ्गुलसुप्रमाणकम्बुवरसदृशश्रीवाः
'मंसलसंठियसहूलविपुलहणुया' मांसलं—उपचितमांसं सम्यक् स्थितं संस्थितं विशिष्टस्थानमित्यर्थः प्रशस्तं प्रशस्यलक्षणोपेतत्वात्
शार्दूलस्येव—व्याघ्रस्येव विपुलं—विस्तीर्णं हनुकं येषां ते तथा, 'अवट्टियसुविभत्तमंसू' अवस्थितानि—अवट्टिष्णूनि सुविभक्तानि—
विविक्तानि चित्राणि—अतिरम्यतयाऽद्भुतानि इमश्रूणि—कूर्चकेशा येषां तेऽवस्थितसुविभक्तचित्रशमश्रवः 'ओयवियसिलपवालबिंब-
फलसन्निभाधरोडा' ओयवियं—परिकर्मितं यत् शिलारूपं प्रवालं विद्रुममित्यर्थः बिम्बफलं—गोल्हाफलं तयोः सन्निभो रक्ततया उन्न-
तमध्यतयाऽधरओष्ठः—अधस्तनो दन्तच्छदो येषां ते तथा, 'पंडुरससिसगलविमलनिम्मलसंखगोखीरफेणकुंददगरयमुणालिया-
धवलदंतसेठी' पाण्डुरं—अकलङ्कं यत् शशिशकलं—चन्द्रखण्डं विमलं—आगन्तुकमलरहितो निर्मलः—स्वभावोत्थमलरहितो यः शङ्खः
गोक्षीरफेनः प्रतीतः कुन्दं—कुन्दकुसुमं दकरज—उदककणाः मृणालिका—विशं, एतद्दृढवला दन्तश्रेणियेषां ते पाण्डुरशशिशकलविमल-
निर्मलगोक्षीरफेनकुन्ददकरजोमृणालिकाधवलदन्तश्रेणयः 'अखंडदंता' इति अखण्डाः—सकला दन्ता येषां ते अखण्डदन्ताः 'अ-
फ्फुडियदंता' अस्फुटिता—अजर्जरा राजिरहिता दन्ता येषां ते अस्फुटितदन्ताः, तथा सुजाता—जन्मदोषरहिता दन्ता येषां ते सुजा-

३ प्रतिपत्तौ
देवकुर्व-
धिकारः
उद्देशः २
सू० १४७

॥ २७२ ॥

तदन्ताः, तथाऽग्निरला-घना दन्ता येषां ते अविरलदन्ताः, 'एगदंतसेढीविव अणेगदंता' एकाकारा दन्तश्रेणिर्येषां ते तथा ते इव
 परस्परानुपलक्ष्यमाणदन्तविभागत्वाद् अनेके दन्ता येषां ते अनेकदन्ताः, एवं नामाविरलदन्ता यथाऽनेकदन्ता अपि सन्त एकाकार-
 दन्तपङ्क्तय इव लक्ष्यन्त इति भावः, 'हुयवहनिद्धंतधोयतत्तवणिज्जारत्तलतालुजीहा' हुतवहेन-अभिना निध्मांतं सद् यद्
 धौनं-जोधितमलं तप्तं तपनीयं-सुवर्णविशेषुस्तद् रक्ते तले-हस्ततले तालु-काकुदं जिहा च-रसना येषां ते हुतवहनिध्मांतधोयतत्तम-
 तपनीयरक्तलतालुजिहाः 'गरुलाययउज्जुतुंगनासा' गरुडस्येवायता-दीर्घा कर्ज्वी-अवक्रा तुङ्गा-उन्नता नासा-नासिका येषां ते
 गरुडायतवःशुभ्रनासाः 'कोकासियधवलपत्तलच्छा' कोकासिते-पद्मवद्विकसिते धवले कचिद्देशे पत्रले-पद्मवती अक्षिणी-लो-
 चने येषां ते क्रोशमितधवलपत्राक्षाः, एतदेव स्पष्टयति—'विष्फालियपुंडरीयनयणा' विस्फारितं-रविकिरणैर्विकसितं यत्पुण्डरीकं
 -मितपद्मं तद्वन्नयने येषां ते विस्फारितपुण्डरीकनयनाः, क्वचित् 'अवदालियपुंडरीयनयणा' इति पाठस्तत्रापि अवदालितं-रवि-
 क्रिरणैर्विकसितमिति व्याख्येयं, 'आणामियचावरुलत्तणुकसिर्णिद्धभुया' आनामितं-ईपत्रामितमारोपितमिति भावः यत्रापं-
 शशुगच्छद् रुचिरे-संस्थानविशेषभावतो रमणीये तनू-तनुके श्लक्ष्णपरिमितवालपङ्क्यात्मकत्वात् कृष्णे-परमकालिमोपेते स्निग्धे-स्निग्ध-
 न्त्याये भ्रुवौ येषां ते आनामितचापरुचिरतनुकृष्णस्निग्धभ्रूकाः, क्वचित्पाठः—'आणामियचारुचिलकिण्हभराईसंठियसंगयआ-
 यगगुगायभुमया' तत्र आनामितचापवद् रुचिरे कृष्णाभ्रराजीव संस्थिते संगते-यथोक्तप्रमाणोपपन्ने आयते-दीर्घे युजाते-सुनिष्पन्ने
 जन्मयोपरहितत्वाद् भ्रुवौ येषां ते तथा, क्वचित्सुनरेवं पाठः—'आणामियचावरुलकिण्हभराइतणुकसिर्णिद्धभुमया' तत्रानामित-
 चापाद् रुचिरे-मनोऽंशे कृष्णाभ्रराजीव-कालमेघरेखेव तनू-तनुके कृष्णे-काले स्निग्धे-सच्छाये भ्रुवौ येषां ते तथा, 'आलीणपमा-

णजुत्तसवणा' आलीनौ न तु टप्परौ प्रमाणयुक्तौ-प्रमाणोपेतौ श्रवणौ-कर्णौ येषां ते आलीनप्रमाणयुक्तश्रवणाः, अत एव 'सुस-
वणा' शोभनश्रवणाः 'पीणमंसलकपोलदेशभागा' पीनौ-अकृशौ यतो मांसलौ-उपचितौ कपोलदेशौ-गण्डभागौ सुखस्य देशभागौ
येषां ते पीनमांसलकपोलदेशभागाः, अथवा कपोलयोदेशभागाः कपोलवयवा इत्यर्थः पीना-मांसलाः कपोलदेशभागा
येषां ते पीनमांसलकपोलदेशभागाः 'निव्वणसमलट्टमड्ढचंद्दसमनिडाला' निव्वणं-विस्फोटकादिक्षतरहितं समं-अविषमं अत एव
लट्टं-मनोह्रं मृष्टं-मसृणं चन्द्रार्द्धसमं-शशधरसमप्रविभागसदृशं ललाटं-अलकं येषां ते निर्ब्रणसमलट्टचन्द्रार्द्धसमललाटाः, सूत्रे 'निडा-
ले'ति प्राकृतलक्षणवशात्, 'उडुवइपडिपुण्णसोमवयणा' प्राकृतत्वात्पदव्यत्ययः, प्रतिपूर्णेण्डुपतिरिव-सम्पूर्णचन्द्र इव सोमं-सश्रीकं वदन्
येषां ते प्रतिपूर्णेण्डुपतिसोमवदनाः, 'घणनिचियसुबद्धलक्खणुक्खुडागारनिहिपिंडियसिरा' घनं-अतिशयेन निचितं घननिचितं
सुप्तु-अतिशयेन बद्धानि-अवस्थितानि लक्षणानि यत्र तत् सुबद्धलक्षणं, उन्नतं-मध्यभागे उच्चं यत्कूटं तस्याकारो-मूर्त्तिस्तन्निभमुन्नतकूटाका-
रसदृशमिति भावः पिण्डितं-स्वकर्मणा संयोजितं शिरो येषां ते घननिचितसुबद्धलक्षणोन्नतकूटाकारनिभपिण्डितशिरसः 'छत्ताकारुत्त-
मंगदेसा' छत्राकार उत्तमाङ्गरूपो देशो येषां ते छत्राकारोत्तमाङ्गदेशाः 'दाडिमपुष्पगासतवणिज्जसरिसनिम्मलसुजायकेसंतके-
सभूमी' दाडिमपुष्पप्रकाशा-दाडिमपुष्पप्रतिमास्तापनीयसदृशाश्च निर्म्मला-आगन्तुकस्वाभाविकमलरहिताः केशान्ताः केशभूमिश्च-
केशोत्पत्तिस्थानभूता मस्तकत्वग् येषां ते दाडिमपुष्पप्रकाशतपनीयसदृशनिर्मलसुजातकेशान्तकेशभूमयः 'सामलित्रौडवणह्योडियमि-
उविसयपसत्थसुहुमलक्खणसुंघसुन्दरभुयमोयगभिंणीलक्खणलपहड्डभमरणनिकुरंबनिचियकुंचियपयाहिणावत्तमुद्धसि-
रया' शाल्मली-दृक्षविशेषः स च प्रतीत एव तस्य वोण्डं-फलं तद्वच्छोदिता अपि घनं-अतिशयेन निचिताः शाल्मलीवोण्डघननि-

चित्तञ्छोडिताः, स्नेहकणपात्रं न कुर्वन्ति परिज्ञानाभावात्, केवलं छोटिता अपि तथास्वभावतया शाल्मलीगेण्डाकारवद् धननि-
चिता अवतिप्रन्ते तत एतद्विशेषणोपादानं, तथा मृदवः—अकर्कशा विशदा—निर्मलाः प्रशस्ताः—प्रशंसास्पदीभूताः सूक्ष्माः—रूक्षणाः
लक्षणा—लक्षणवन्तः सुगन्धाः—परमगन्धकलिता अत एव सुन्दराः, तथा भुजमोचको—रत्नविशेषः भृङ्गः—प्रतीतः नीलो—मरकतमणिः
कन्तं—प्रतीतं प्रहृष्टः—प्रयुदितो भ्रमरगणः प्रहृष्टभ्रमरगणः, प्रहृष्टो हि भ्रमरगणस्तारुण्यावस्थायां भवति तदानीं चातिकृष्ण इति प्रह-
प्रहृष्टं, तद्वत्स्निग्धा भुजमोचकभृङ्गनीलकज्जलप्रहृष्टभ्रमरगणस्निग्धाः, तथा निकुरम्बा—निकुरम्बीभूताः सन्तो निचिता न तु वि-
सृताः सन्तः परस्परसंहता निकुरम्बनिचिता ईपकुटिलाः प्रदक्षिणावर्त्ताश्च मूर्द्धनि शिरोजा—जाला येषां ते शाल्मलीवोण्डधननि-
चित्तञ्छोटितमृदुविशदप्रशस्तसूक्ष्मलक्षणसुगन्धसुन्दरभुजमोचकभृङ्गनीलकज्जलप्रहृष्टभ्रमरगणस्निग्धनिकुरम्बनिचितप्रदक्षिणावर्त्तमूर्द्धशि-
रोजाः, 'लक्षणवंजणगुणोववेया' लक्षणानि—स्वस्तिकादीनि व्यञ्जानानि—मपतिलकादीनि गुणाः—क्षान्त्यादयस्त्वरूपेता—युक्ता ल-
क्षणव्यञ्जनगुणोपेताः 'सुजायसुविभक्तसुरूवगा' सुजातं—सुनिष्पन्नं जन्मदोषरहितत्वात् सुविभक्तं—अङ्गप्रत्यङ्गोपाङ्गानां यथोक्तवै-
भिनयभावात् मुरूपं—शोभनं रूपं समुदायगतं येषां ते सुजातसुविभक्तसुरूवकाः 'पासाईया' इत्यादि पदचतुष्टयं प्राग्वत् ॥ 'उत्तर-
कुराए णं भंते! कुराए' इत्यादि, उत्तरकुरु भदन्त! कुरुपु मनुजीनां कीदृश आकारभावप्रत्यवतारः स्वरूपसम्भव इति भावः
प्रशस्तः?, भगवानाह—गौतम! ता मनुज्यः सुजातसर्वाङ्गसुन्दर्यः—सुजातानि—यथोक्तप्रमाणोपेततया शोभनजन्मानि यानि सर्वाण्य-
तानि—उदरप्रभृतीनि तैः सुन्दर्यः—सुन्दराकाराः सुजातसर्वाङ्गसुन्दर्यः 'पहाणमहेलागुणजुत्ताओ' प्रधाना—अतिशयिनो ये महे-
लागुणाः—प्रियंवदत्वभर्त्तचित्तानुवर्त्तकत्वप्रभृतयस्त्वरुक्ता—उपपेताः प्रधानमहेलागुणयुक्ताः 'कंतविसयमिउसुकुमालकुम्मसंठिवियसि-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २७४ ॥

दृचलणा' कान्तौ-कमनीयौ विशदौ-निर्मलौ मृदू-अकठिनौ सुकुमारौ-अकर्कशौ कूर्मसंस्थितौ-कूर्मवदुन्नतौ विशिष्टौ-विशिष्टलक्ष-
णोपेतौ चरणौ यासां ताः कान्तविशदमृदुसुकुमारकूर्मवदुन्नतसंस्थितविशिष्टचरणाः 'उज्जुमउयपीवरपुष्टसाहयंगुलीओ' ऋजवः-
अवका मृदवः-अकठिनाः पीवरा-अकृशाः पुष्टा-मांसलाः संहताः-सुश्लिष्टा अङ्गुलयो यासां ता ऋजुमृदुकपीवरपुष्टसंहताङ्गुलयः
'उन्नयरतियतलिनतंवसुइनिछनखा' उन्नता-ऊर्ध्वनता रतिदा-रमणीयास्तलिनाः-प्रतलास्ताम्रा-ईपद्रकाः शुचयः-पवित्राः स्निग्धाः-
स्निग्धच्छाया नखा यासां ता उन्नतरतिदतलिनताम्रशुचिस्निग्धनखाः 'रोमरहियवड्डसंठियअजहन्नपसत्थलक्खणजंघाजुयला'
रोमरहितं वृत्तं-वर्तुलं लष्टसंस्थितं-मनोज्ञसंस्थानं क्रमेणोर्ध्वं स्थूरस्थूरतरमिति भावः, अजघन्यप्रशस्तलक्षणं-जघन्यपदरहितशेषप्रश-
स्तलक्षणाङ्कितं जङ्घायुगलं यासां ता रोमरहितवृत्तलष्टसंस्थिताजघन्यप्रशस्तलक्षणजङ्घायुगलाः 'सुनिम्मियगूढजाणुमंडलसुवद्धा' सुसु-
अतिशयेन निर्मितः सुनिर्मितः एवं सुगूढं-मांसलतयाऽनुपलक्ष्यमाणं जाजुमण्डलं सुवद्धं-स्नायुभिरीव बद्धं यासां ताः सुनिर्मितसुगू-
ढजाजुमण्डलसुवद्धाः; सुवद्धशब्दस्य निष्ठान्तस्य परनिपातः सुखादिदर्शनात् प्राकृतत्वाद्वा, 'कयलीखंभातिरेगसंठियनिव्वणसुकुमाल-
मउयकोमलअइविमलसमसंहतसुजायवट्टपीवरनिरंतरोरू' कदलीस्तम्भाभ्यामतिरेकेण-अतिशायितया संस्थितं-संस्थानं य-
योस्तौ कदलीस्तम्भातिरेकसंस्थितौ निर्न्नौ-विस्फोटकादिकृतक्षतरहितौ सुकुमारौ-अकर्कशौ मृदू-अकठिनौ कोमलौ-दृष्टिसुभगौ
अतिविमलौ-सर्वथा स्वाभाविकागन्तुकमल्लेशेनाप्यकलङ्कितौ समसंहतौ-समप्रमाणौ सन्तौ संहतौ समसंहतौ सुजातौ-जन्मदोषर-
हितौ वृत्तौ-वर्तुलौ पीवरौ-मांसलौ निरन्तरौ-उपचितावयवतयाऽपान्तरालवर्जितौ ऊरु यासां ताः कदलीस्तम्भातिरेकसंस्थितनिर्न्नसु-
कुमारमृदुकोमलातिविमलसमसंहतसुजातवृत्तपीवरनिरन्तरोरवः 'पट्टसंठियपसत्थविच्छिण्णपिहुलसोणीओ' पट्टवत्-शिलापट्टकादि-

३ प्रतिपत्तौ
देवकुर्व-
धिकारः
उद्देशः २
सु० १४७

॥ २७४ ॥

वन् मंथिता पटुसंस्थिता प्रशस्ता प्रशस्तलक्षणोपेतत्वाद् विस्तीर्णा ऊर्द्धोधः पृथुला दक्षिणोत्तरतः श्रोणिः—कटेरप्रभागो यासां ताः पटुसं-
 स्थितान्तिर्णपृथुलश्रोणयः ‘वयणायामपमाणादुगुणियविसालंसलसुवद्धजहणवरधारणीओ’ वदनस्य—मुखस्यायामप्रमाणं—द्वाद-
 शाङ्गुलानि तस्माद् द्विगुणितं—द्विगुणप्रमाणं सद् विशालं वदनायामप्रमाणद्विगुणितविशालं मांसलमप्युपचितं सुवर्द्धं—अतीव सुवद्धावयवं
 न तु श्रथमिति भावः जघनवरं—वरजघनं, वरशब्दस्य विशेषणस्यापि सतः परनिपातः प्राकृतत्वात्, धारयन्तीत्येवंशीला वदनायाम-
 प्रमाणद्विगुणितविशालमांसलसुवद्धजघनवरधारिण्यः ‘वज्जविराइयपसर्थलक्खणनिरोदरतिवलीविणीयतणुनमियमज्झियाओ’
 नञ्सेच विराजितं वञ्जविराजितं प्रशस्तानि लक्षणानि यत्र तत् प्रशस्तलक्षणं निरुद्धं—विकृतोदररहितं त्रिवलीविनीतं—तिस्रो वलयो
 विनीता—विशेषतः प्रापिता यत्र तत् त्रिवलीविनीतं तनु—कृशं नतं तनुनतमीपन्नतमित्यर्थः मध्यं यासां ता वञ्जविराजितप्रशस्तलक्षणनिरु-
 द्धत्रिवलीविनीततनुनतमध्यकाः ‘उज्जुयसमसंहियजच्चतणुकसिणनिद्धआएज्जलडहसुविभत्तसुजायसोभंतुरुइलरमणिज्जरोम-
 राई’ ऋजुका—न वक्रा समा—न काप्युद्गुरा संहिता—सन्तता न त्वपान्तरालव्यवच्छिन्ना जाल्या—प्रधाना तन्वी नं तु स्थूरा कृष्णा न
 गण्टपणी स्निग्धा—स्निग्धच्छाया आदेया—दर्शनपथप्राप्ता सन्ती उपादेया सुभगेति भावः, एतदेव समर्थयति—लटहा—सलवणिमास्त एव
 आदेया सुविभक्ता—सुविभागा सुजाता—जन्मदोपरहिता अत एव शोभमाना रुचिरा—दीप्रा रमणीया—द्रष्टृमनोरमणशीला रोमराजि-
 र्योगां ता ऋजुकसमसहितजाल्यतनुकृष्णस्निग्धादेयलटहसुविभक्तसुजातशोभमानरुचिररमणीयरोमराजयः ‘गंगावत्तपयाहिणावत्त-
 तरंगभंगुररविकिरणतरुणयोद्दियजाकोसायंतपउमंगंभीरवियडनाभा’ इति पूर्ववत्, ‘अणुव्भडपसत्थपीणकुच्छीओ’ अनुद्धटा—अनु-
 त्वणा प्रशान्ता—प्रशस्तलक्षणा पीना कुक्षिर्यासां ता अनुद्धटप्रशस्तपीनकुक्षयः ‘सन्नयपासा संगतपासा सुंदरपासा सुजायपासा मिय-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २७४ ॥

दृचलणा' कान्तौ-कमनीयौ विशदौ-निर्मलौ मृदू-अकठिनौ सुकुमारौ-अकर्कशौ कूर्मसंस्थितौ-कूर्मवदुन्नतौ विशिष्टौ-विशिष्टलक्ष-
णोपेतौ चरणौ यासां ताः कान्तविशदमृदूसुकुमारकूर्मवदुन्नतसंस्थितविशिष्टचरणाः 'उज्जुमलयपीवरपुट्टसाहयंगुलीओ' ऋजवः-
अवक्रा मृदवः-अकठिनाः पीवरा-अकृशाः पुष्टा-मांसलाः संहताः-सुश्लिष्टा अङ्गुलयो यासां ता ऋजुमृदुकपीवरपुट्टसंहताङ्गुलयः
'उन्नयरतियतलिनंतवसुइनिच्छनखा' उन्नता-ऊर्ध्वनता रतिदा-रमणीयास्तलिनाः-प्रतलास्ताम्रा-ईषद्रक्ताः शुचयः-पवित्राः श्लिग्धाः-
श्लिग्धच्छाया नखा यासां ता उन्नतरतिदतलिनताम्रशुचिश्लिग्धनखाः 'रोमरहियवड्लसंठियअजहन्नपसस्थलक्खणजंघाजुयला'
रोमरहितं वृत्तं-वर्तुलं लष्टसंस्थितं-मनोह्रसंस्थानं क्रमेणोर्ध्वं स्थूरस्थूरतरमिति भावः, अजघन्यप्रशस्तलक्षणं-जघन्यपदरहितशेषप्रश-
स्तलक्षणाङ्कितं जङ्गायुगलं यासां ता रोमरहितवृत्तलष्टसंस्थिताजघन्यप्रशस्तलक्षणजङ्गायुगलाः 'सुनिम्मियगूढजाणुमंडलसुबद्धा' सुष्ठु-
अतिशयेन निर्मितः सुनिर्मितः एवं सुगूढं-मांसलतयाऽनुपलक्ष्यमाणं जानुमण्डलं सुबद्धं-ह्यायुभिरतीव बद्धं यासां ताः सुनिर्मितसुगू-
ढजानुमण्डलसुबद्धाः, सुबद्धशब्दस्य निष्ठान्तस्य परनिपातः सुखादिदर्शनात् प्राकृतत्वाद्वा, 'कयलीखंभातिरेगसंठियनिव्वणसुकुमाल-
मउयकोमलअइविमलसमसंहतसुजायवडुपीवरनिरंतरोरू' कदलीस्तम्भाभ्यामतिरेकेण-अतिशायितया संस्थितं-संस्थानं य-
योस्तौ कदलीस्तम्भातिरेकसंस्थितौ निर्व्रणौ-विस्फोटकादिकृतक्षतरहितौ सुकुमारौ-अकर्कशौ मृदू-अकठिनौ कोमलौ-दृष्टिसुभगौ
अतिविमलौ-सर्वथा स्वाभाविकागन्तुकमललेशेनाप्यकलङ्कितौ समसंहतौ-समप्रमाणौ सन्तौ संहतौ समसंहतौ सुजातौ-जन्मदोषर-
हितौ वृत्तौ-वर्तुलौ पीवरौ-मांसलौ निरन्तरौ-उपचितावयवतयाऽपान्तरालवर्जितौ ऊरू यासां ताः कदलीस्तम्भातिरेकसंस्थितनिर्व्रणसु-
कुमारमृदुकोमलातिविमलसमसंहतसुजातवृत्तपीवरनिरन्तरोरवः 'पट्टसंठियपसस्थविच्छिण्णपिहुलसोणीओ' पट्टवत्-शिलापट्टकादि-

३ प्रतिपत्तौ
देवकुर्व-
धिकारः
उद्देशः २
सू० १४७

॥ २७४ ॥

यत् मंशिता पट्टमंशिता प्रशस्ता प्रशस्तलक्षणोपेतत्वाद् विस्तीर्णो ऋद्धीधः पृथुला दक्षिणोत्तरतः श्रोणिः—कटेरप्रभागो यासां ताः पट्टसं-
 स्थितविस्तीर्णपृथुलश्रोणयः ‘वयणाग्रामप्पमाणदुगुणियविसालमंसलसुवद्धजहणवरधारणीओ’ वदनस्य—मुखस्यायामप्रमाणं—द्वाद-
 शाहुलानि तस्माद् द्विगुणितं—द्विगुणप्रमाणं सद् विशालं वदनायामप्रमाणद्विगुणितविशालं मांसलमप्युपचितं सुवद्धं—अतीव सुबद्धावयवं
 न तु श्रयमिति भावः जघनवरं—वरजघनं, वरशब्दस्य विशेषणस्यापि सतः परनिपातः प्राकृतत्वात्, धारयन्तीत्येवंशीला वदनायाम-
 प्रमाणद्विगुणितविशालमांसलसुवद्धजघनवरधारिण्यः ‘वज्जविराइयपसत्थलक्खणनिरोदरतिवलीविणीयतणुनमियमज्झियाओ’
 वज्जस्यैव निराजितं वज्रविराजितं प्रशस्तानि लक्षणानि यत्र तत् प्रशस्तलक्षणं निरुदरं—विकृतोदररहितं त्रिवलीविनीतं—तिस्रो वलयो
 विनीता—विशेषतः प्रापिता यत्र तत् त्रिवलीविनीतं तनु—कृशं नतं तनुनतमीपन्नतमित्यर्थः मध्यं यासां ता वज्रविराजितप्रशस्तलक्षणनिरु-
 द्रत्रिवलीविनीततनुनतमध्यकाः ‘उज्जुयसमसंहियजच्चतणुकसिणिद्धआएज्जलडहसुविभत्तसुजायसोभंतरुइलरमणिज्जारोम-
 राई’ ऋजुका—न वक्रा समा—न काप्युहन्वुरा संहिता—सन्तता न त्वपान्तरालव्यवच्छिन्ना जाल्या—प्रधाना तन्वी न तु स्थूरा कृष्णा न
 मर्कटपर्णा स्निग्धा—स्निग्धच्छाया आदेया—दर्शनपथप्राप्ता सन्ती उपादेया सुभगेति भावः, एतदेव समर्थयति—लटहा—सलवणिमास्त एव
 आदेया सुविभक्ता—सुविभागा सुजाता—जन्मदोपरहिता अत एव शोभमाना रुचिरा—दीप्रा रमणीया—द्रष्टुमनोरमणशीला रोमराजि-
 योमां ता ऋजुकसमसंहितजाल्यतनुकृष्णस्निग्धादेयलटहसुविभक्तसुजातशोभमानरुचिररमणीयरोमराजयः ‘गंगावत्तपयाहिणावत्त-
 तरंगभंगुररविकिरणतरुणयोहियआकोसायंतपउमंगंभीरवियडनाभा’ इति पूर्ववत्, ‘अणुवडपसत्थपीणकुच्छीओ’ अनुद्धा—अनु-
 द्यणा प्रशस्ता—प्रशस्तलक्षणा पीना कुक्षिर्यासां ता अनुद्धप्रशस्तपीनकुक्षयः ‘सन्नयपासा संगतपासा सुंदरपासा सुजायपासा भिय-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २७५ ॥

माइयपीणरइयपासा अकरंडयकणगरुथगन्मिलसुजायनिरुवहयगायलट्टीओ' इति पूर्ववत्, 'कंचणकलससुप्पमाणसमसंहितसुजा-
यलट्टचूचुयआमेलगजमलजुगलवद्वियअब्भुन्नयरइयसंठियपओहराओ' काच्चनकलशाविव काच्चनकलशौ सुप्रमाणौ-स्वशरी-
रानुसारिप्रमाणोपेतौ समौ-नैको हीनो नैकोऽधिक इति भावः संहितौ-संततौ अपान्तरालरहिताविति भावः सुजातौ-जन्मदोषर-
हितौ लट्टौ-मनोज्ञौ चूचुक आमेलकः-आपीडकः शोखरो ययोस्तौ चूचुकापीडकौ 'जमलजुगले'ति यमलयुगलं-समश्रेणीकयुगलरूपौ
वर्त्तिताविव वर्त्तितौ कठिनाविति भावः अभ्युन्नतौ-पत्युरभिमुखमुन्नतौ रतिदं-रतिकारि संस्थितं-संस्थानं ययोस्तौ रतिदसंस्थितौ पयो-
धरौ यासां ताः काच्चनकलशसुप्रमाणसमसंहितसुजातलट्टचूचुकापीडयमलयुगलवर्त्तिताभ्युन्नतरतिदसंस्थितपयोधराः 'अणुपुव्वतणुय-
गोपुच्छवट्टसमसहितनमियआएज्जललियवाहाओ' आनुपूर्व्येण-क्रमेण तनुकौ आनुपूर्व्यतनुकौ अत एव गोपुच्छवट्ट वृत्तौ-वर्तुलौ
समौ-समप्रमाणौ संहितौ-स्वशरीरसंस्कृष्टौ नतौ स्कन्धदेशस्य नतत्वात् आदेयौ-अतिसुभगतयोपादेयौ ललितौ-मनोज्ञचष्टाकलितौ
बाहू यासां ता आनुपूर्व्यतनुगोपुच्छवृत्तसंहितनतादेयललितवाहवः 'तंबनहा' ताम्रा-ईषद्रक्षा नखाः-कररुहा यासां तास्ताम्रनखाः
'मंसलग्गहत्था' मांसलौ अग्रहस्तौ बाह्वग्रभागवर्त्तितौ हस्तौ यासां ता मांसलाग्रहस्ताः 'पीवरकोमलवरंगुलीया' पीवरा-उपचिताः
कोमलाः-सुकुमारा वराः-प्रमाणलक्षणोपेततया ग्रधाना अङ्गुलयो यासां ताः पीवरकोमलवराङ्गुलिकाः 'निद्धपाणिरेहा' स्निग्धाः
पाणौ रेखा यासां ताः तथा, 'रविससिसंखचक्कसोत्थियविभत्तसुविरइयपाणिलेहा' इति पूर्ववत् 'पीणुन्नयकक्खवक्खवत्थियप्पएसो'
पीना-उपचितावयवा उन्नता-अभ्युन्नताः कक्षावक्षोबस्तिरूपाः प्रदेशा यासां ताः पीनोन्नतकक्षावक्षोबस्तिप्रदेशाः 'पडिपुण्णगलक-
वोला' प्रतिपूर्णां गलकपोलौ च यासां तास्तथा 'चउरंगुलसुप्पमाणकंबुवरसरिसगीवा' पूर्ववत् 'मंसलसंठियपसत्थहणुया' मांसलम्

३ प्रतिपत्तौ
देवकुर्व-
धिकारः
उद्देशः २
सू० १४७

॥ २७५ ॥

-उपचितमांसं संस्थितं-विशिष्टसंस्थानं प्रशस्तं-प्रशस्तलक्षणोपेतं हनुकं यासां तां मांसलसंस्थितप्रशस्तहनुकाः 'दाडिमपुष्पगास-
 पीयरप्पवराहरा' दाडिमपुष्पप्रकाशः पीवरः प्रवरः-सुभगोऽधरो यासां ता दाडिमपुष्पप्रकाशपीवरप्रवराधराः 'सुंदरोत्तरोद्धा' व्यक्तं
 'दहिदगरयचंदकुंदवासंतियमउलधवलअच्छिद्विमलदसणा' दधि-प्रतीतं दकरज-उदककणाः चन्द्रः-प्रतीतः कुन्दः-कुसुमं वास-
 न्तिकायुकुलं-वासन्तिकाकालिका तद्वद्धवला अच्छिद्राः-छिद्ररहिता विमला-मलरहिता दशना-दन्ता यासां ता दधिदकरजश्चन्द्र-
 कुन्दवामन्तिकासुकुलधवलाच्छिद्रविमलदशनाः 'रचुप्पलपत्तमउयसूसूमालतालुजीहा' रक्तोत्पलवद् रक्तं मृदु-अकठिनं सुकुमारं-
 अर्ककणं तालु जिहा च यासां ता रक्तोत्पलमृदुसुकुमारतालुजिहाः 'कणइरमुकुलअकुडियअब्भुगयउज्जुतुंगनासा' कणयरा-
 अनिग्निग्धतया श्लक्ष्णश्लक्ष्णस्वेदकणाकीर्णो सुकुला-नासापुटद्वयस्यापि यथोक्तप्रमाणतया संवृत्ताकारतया च सुकुलाकारा अभ्युद्गता-
 अभ्युन्नता ऋजुका-सरला तुङ्गा-उच्चा नासा यासां तास्तथा, 'सारयनवकमलकुमुयकुवलयविमुक्कदलनिगरसरिसलक्खणं'किय-
 कंतनयणाओ' शारदं-शरन्मासभावि यन्नवं-प्रत्यग्रं कमलं-पद्मं कुमुदं-कैरवं कुवलयं-नीलोत्पलं तैर्विमुक्तो यो दलनिकरस्तत्सदृशे,
 कियुकं भवति ?-एवं नामायतदीर्घं मनोहारिणी नयने यत् शारदान्नवात् कमलाद्वा कुमुदाद्वा उत्पद्य पत्रद्वयमिवावस्थितमा-
 भातीति, लक्षणाङ्किते-प्रशस्तलक्षणोपेते नयने यासां ताः शारद्वनकमलकुमुदकुवलयविमुक्तदलनिकरसदृशलक्षणाङ्कितनयनाः, एतदेव
 त्रिचिद्विशेषार्थमाह-'पत्तलचपलायंतंतत्रलोयणाओ' पत्रले-पक्ष्मवती चपलायमाने ताम्रे-कचित्प्रदेशे ईषद्रक्ते लोचने यासां ताः
 पत्रलचपलायमानतात्रलोचनाः 'आणामियचावरुइलकिण्हव्भराइसंठियसंगयआगयसुजायमुमया अलीणपमायजुत्तसवणा' इति पूर्ववत्,
 'पीणमट्टरमणिज्जगंडलेहा' पीना-उपचिता मृष्टा-मसृणा रमणीया-रम्या गण्डरेखा-कपोलपाली यासां ताः पीनमट्टरमणीयगण्ड-

लेखाः 'चउरंसपसस्थसमनिडाला' चतुरस्रं-चतुष्कोणं प्रशस्तं-प्रशस्तलक्षणोपेतं समं-ऊर्ध्वाधस्तया दक्षिणोत्तरतया च तुल्यप्रमाणं ललाटं यासां ताश्चतुरस्रप्रशस्तसमललाटाः 'कोमुर्इरयणिकरविमलपडिपुणसोमत्रयणा' कौमुदी-कार्तिकी पौर्णमासी तस्यां रज-निकर इव विमलं प्रतिपूर्णा सोमं च वदनं यासां ताः कौमुदीरजनिकरविमलप्रतिपूर्णसोमवदनाः, सोमशब्दस्य परनिपातः प्राकृतत्वात्, 'छतुन्नयउत्तमंगाओ' छत्रवन्मध्ये उन्नतमुत्तमाङ्गं यासां ताश्छत्रोन्नतोत्तमाङ्गाः 'कुडिलसुसिणिद्धदीहसिरयाओ' कुटिलाः सु-स्त्रिग्या दीर्घाः शिरोजा यासां ताः कुटिलसुस्त्रिग्यदीर्घशिरोजाः, छत्रव्यजयूपस्तूपदामनीकमण्डलकलशवापीसौवस्तिकपताकायवमत्स्य-कूर्मरथवरमकरशुकस्थालाङ्कुशाष्टापदसुप्रतिष्ठकमयूरश्रीदामाभिषेकतोरणमेदिन्दुदधिवरभवनगिरिवरादर्शललितगजवृषभसिंहचामररूपा-णि उत्तमानि-प्रधानानि प्रशस्तानि-साशुद्रिकशास्त्रेषु प्रशंसास्पदीभूतानि द्वात्रिंशत् लक्षणानि धारयन्तीति छत्रचामरयावदुत्तमप्र-शस्तद्वात्रिंशलक्षणधराः 'हंससरिसगतीओ' हंसस्य सदृशी गतिर्यासां ता हंससदृशगतयः, कोकिलाया इव या मधुरा गीस्तया सु-स्वराः कोकिलामधुरागीःसुस्वराः, तथा कान्ताः-कमनीयाः, तथा सर्वस्य-तत्प्रत्यासन्नवर्त्तिनो लोकस्यानुमताः-संसता न मनागपि द्वेष्या इति भावः, व्यपगतवल्लिलताः, तथा व्यङ्गदुर्वर्णव्याधौर्भाग्यशोकमुक्ताः, स्वप्नेऽपि तेपामसम्भवात्, स्वभावत एव शृङ्गारः-शृङ्गार-रूपश्चारुः-प्रधानो वेषो यासां ताः स्वभावशृङ्गारचारुरूपेपाः, तथा 'संगयगयहसियभणियचेष्टियविलाससंलावणिलुणजुत्तोवयार-कुसला' सङ्गतं-सुक्लिष्टं यद् गतं-गामनं हंसीगमनवत् हसितं-हसनं कपोलविकासि प्रेमसंदर्शि च भणितं-भणनं गम्भीरं-मन्मथो-द्दीपि च चेष्टितं-चेष्टनं सकाममङ्गप्रत्यङ्गोपदर्शनादि विलासो-नेत्रविकारः संलापः-पत्या सहासकामस्वहृदयप्रत्यर्पणक्षमं परस्परसं-भाषणं निपुणः-परमनैपुण्योपेतो युक्तश्च यः शेष उपचारस्तत्र कुशलाः संगतगतहसितभणितचेष्टितविलाससंलापनिपुणयुक्तोपचार-

कलिता; एवंविधविशेषणाश्च स्वपतिं प्रति द्रष्टव्या न परपुरुषं प्रति, तथा क्षेत्रस्वाभाव्यतः प्रतनुकामतया परपुरुषं प्रति तासामभि-
 लापाम्भवान्, पूर्वोक्तमेवार्थं संपिण्ड्याह—वरस्तनजयनवदनकरचरणनयनलावण्यवर्णयौवनविलासकलिता नन्दनवनचारिण्य इवाऽस-
 रमः, 'अच्छेरेपेच्छणिज्जा' इति आश्चर्यप्रेक्षणीयाः 'पासाईयाओ' इत्यादि पदचतुष्टयं प्राग्वत् ॥ सम्प्रति स्त्रीपुंसविशेषमन्तरेण
 मामान्यतस्तत्रत्यमनुष्याणां स्वरूपं प्रतिपिपादयिपुरिदमाह—'ते णं मणुया ओहस्सरा' इत्यादि, ते उत्तरकुरुनिवासिनो मनुष्या ओधः—
 प्रवाही स्वरो येषां ते ओघस्वराः, हंसस्वेत्र मधुरः स्वरो येषां ते हंसस्वराः, कौश्वस्येवाप्रयासविनिर्गतोऽपि दीर्घदेशव्यापी स्वरो येषां
 ते कौश्वस्वराः, एवं सिंहस्वरा हुन्दुभिस्वरा नन्दिस्वराः, नन्धा इव घोषः—अनुनादो येषां ते नन्दीघोषाः, मञ्जुः—प्रियः स्वरो येषां
 ते मञ्जुस्वराः, मञ्जुर्घोषो येषां ते मञ्जुघोषाः, एतदेव पदद्वयेन व्याचष्टे—सुस्वराः सुस्वरनिर्घोषाः 'पउमुप्पलंगंधसरिसनीसाससुर-
 भिययणा' पञ्च—कमलमुत्पलं—नीलोत्पलं अथवा पञ्च—पद्मकाभिधानं गन्धद्रव्यं उत्पलम्—उत्पलकुष्ठं तयोर्गन्धेन—सौरभ्येण सदृशः—
 ममो यो निःश्वासस्तेन सुरभिगन्धि वदनं—मुखं येषां ते पद्मोत्पलगन्धसदृशनिःश्वाससुरभिवदनाः, तथा छवी—छविमन्त उदात्तवर्णया
 मुकुमारया च तच्चा युक्ता इति भावः 'निरायंकउत्तमपसत्थअइसेसनिरुवमतणू' निरातङ्का—नीरोगा उत्तमा—उत्तमलक्ष्णोपेता
 अतिरोगा—कर्मभूमकमनुष्यापेक्षयाऽतिशायिनी अत एव निरुपमा—उपमारहिता तनुः—शरीरं येषां ते निरातङ्कोत्तमप्रशस्तातिशेषनि-
 रूपमतनत्रः, एतदेव सविशेषमाह—'जल्लमलकलंकेसरयदोसवज्जियसरीरनिरुत्तलेवा' याति च लगति चेति जल्लः—पृषोदरादि-
 तान्निष्पत्तिः स्वल्पप्रयत्नापनेयः स चासौ मलश्च जल्लमलः स च कल्लं च—दुष्टतिलकादिकं चित्रादिकं वा स्वदश्च—प्रस्वेदः रजश्च—
 रेणुर्दोषो—मालिन्यकारिणी चेष्टा तेन वर्जितं निरूपलेपं च—मूत्रविष्टाद्युपलेपरहितं शरीरं येषां ते जल्लमलकल्लस्वेदरजोदोषवर्जित-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २७७ ॥

निरुपलेपशरीराः, सूत्रे च निरुपलेपशब्दस्य परनिपातः प्राकृतत्वात्, 'छायाउज्जोवियंगमंगा' छाया-शरीरप्रभया उद्द्योतित-
मङ्गमङ्गम्-अङ्गप्रत्यङ्गं येषां ते तथा, 'अनुलोमवाउवेगा' अनुलोमः-अनुकूलो वायुवेगः-शरीरान्तर्वर्तिवातजवो येषां ते अनुलोम-
वायुवेगाः, वायुगुल्मरहितोदरमध्यप्रदेशा इति भावः, आह च मूलटीकाकारः- 'उदरमध्यप्रदेशे वायुगुल्मो येषां तेपामनुलोमो
वायुवेगो न भवति, तदभावाच्च तेषामनुलोमो भवति वायुवेगो मिथुनाना"मिति, 'कङ्कग्रहणी' इति कङ्कः-पक्षिविशेषस्तस्यैव ग्रहणिः-
गुदाशयो नीरोगवर्चस्कृतया येषां ते कङ्कग्रहणयः, 'कवोयपरिणामा' कपोतस्यैव-पक्षिविशेषस्य परिणाम-आहारपाको येषां ते क-
पोतपरिणामाः, कपोतस्य हि जाठराग्निः पापाणलवानपि जरयतीति श्रुतिः, एवं-तेपामप्यत्यर्गलाहारग्रहणेऽपि न जातुचिदप्यजीर्णदोषा
भवन्तीति, 'सउणिपोसपिडंत्तरोरुपरिणया' इति शकुनेरिव-पक्षिण इव पुरीपोत्सर्गे निलेपतया 'पोसं'ति पोसः-अपानदेशः 'पुस-
उत्सर्गे' पुरीपमुत्सृजन्त्यनेनेति व्युत्पत्तेः, तथा लघुपरिणामतया पृष्ठं च प्रतीतं अन्तरे च-पृष्ठोदरयोरन्तराले पार्श्वोविलयर्थः ऊरू चेति
द्वन्द्वः ते परिणता येषां ते शकुनिपोसपृष्ठान्तरोरुपरिणताः, निष्ठान्तस्य परनिपातः सुखादिदर्शनात्, 'विगहियउन्नयकुच्छी' वि-
ग्रहिता-मुष्टिग्राह्या उन्नता च कुक्षियेषां ते विग्रहितोन्नतकुक्षयः, वज्रर्पभनाराचं संहननं येषां ते वज्रर्पभनाराचसंहननाः, तथा सम-
चतुरस्रं च तत् संस्थानं च समचतुरस्रसंस्थानं तेन संस्थिताः समचतुरस्रसंस्थानसंस्थिताः, पङ्क्तुःसहस्रोच्छ्रिताः-त्रिगव्यूतप्रमाणो-
च्छ्रिताः, तथा तेपात्तुरखुरवास्तव्यानां मनुष्याणां द्वे पृष्ठकरण्डकशते षट्पञ्चाशे-षट्पञ्चाशदधिके प्रज्ञप्ते तीर्थेकरगणधरैः ॥ 'ते णं
मणुया' इत्यादि, ते उत्तरखुरवास्तव्या मनुजाः प्रकृत्या-स्वभावेन भद्रकाः-अपरानुपतापहेतुकायवाङ्मानश्चेष्टाः, तथा प्रकृत्या-स्वभावेन
न तु परोपदेशतः परेभ्यो भयतो वोपशान्ताः, तथा प्रकृत्या-स्वभावेन प्रतनवः-अतिमन्दीभूताः क्रोधमानमायालोभा येषां ते प्रकृ-

३ प्रतिपत्तो
देवकुर्व-
धिकारः
उदेशः २
सू० १४७

॥ २७७ ॥

तिप्रतनुक्रोधमानमायालोभाः, अत एव मृदु-मनोबं परिणामसुखावहमिति भावः यन्मार्दवं तेन संपन्ना मृदुमार्दवसंपन्ना न कपटमार्दवो-
 येताः 'अह्मीणा' इति आ-समन्तात्सर्वासु क्रियासु लीना-गुप्ता आलीना नोत्त्रणचेष्टाकारिण इत्यर्थः, भद्रकाः-सकलतत्क्षेत्रोचितकल्या-
 णभागिनः विनीता-वृहत्पुरुषविनयकरणशीलाः अल्पेच्छा-मणिकनकादिविषयप्रतिबन्धरहिता अत एवासन्निधिसञ्चया-न विद्यते सन्नि-
 ष्ठिरूपाः सञ्चयो येषां ते तथा, 'विडिमंतरपरिवसणा' विडिमान्तरेषु-शाखान्तरेषु प्रासादाद्याकृतिषु परिवसनं-आकालमावासो येषां
 ते विडिमान्तरपरिवसनाः 'जहिच्छियकामकामिणो' यथेप्सितान् मनोवाञ्छितान् कामान्-शब्दादीन् कामयन्त इत्येवंशीला यथेप्सि-
 तकामगामिनः, ते उत्तरकुरुवास्तव्या णमिति पूर्ववत् मनुजाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण! हे आयुष्मन्! ॥ 'तेसि णं भंते!' इत्यादि, तेषां
 भदन्त! उत्तरकुरुवास्तव्यानां मनुष्याणां 'केवइकालस्स'ति सप्तम्यर्थे पष्ठी कियति काले गते भूय आहारार्थः समुत्पद्यते!-आहा-
 रलक्षणं प्रयोजनमुपतिष्ठते?, भगवानाह-गौतम! 'अष्टमभक्तस्य' अत्रापि सप्तम्यर्थे पष्ठी अष्टमभक्तेऽतिक्रान्ते आहारार्थः समुत्प-
 द्यते ॥ 'ते णं भंते!' इत्यादि, ते उत्तरकुरुवास्तव्या भदन्त! मनुष्याः किमाहारमाहारयन्ति?, भगवानाह-गौतम! पृथिवीपुष्प-
 फलादाराः-पृथिवीपुष्पफलानि च कल्पद्रुमाणामाहारो येषां ते तथा ते मनुजाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण! हे आयुष्मन्! ॥ 'तेसि णं भंते'
 इत्यादि, तस्या भदन्त! पृथिव्याः कीदृश आस्वादः प्रज्ञप्तः?, भगवानाह-गौतम! 'से जहा नामए' इत्यादि, तत्-लोके प्रसिद्धं
 यथा नाम 'ए' इति वाक्यालङ्कारेऽखण्डमिति वा, इतिशब्द उपमाभूतवस्तुनामपरिसमाप्तिद्योतकः, वाशब्दो विकल्पने, एवं सर्वत्र,
 गुड इति वा शर्करा इति वा, इयं शर्करा काशादिप्रभवा द्रष्टव्या, मत्स्यण्डिका इति वा, मत्स्यण्डी-खण्डशर्करा, पर्पटमोदक इति
 वा विमरुन्द इति वा पुष्पोत्तरेति वा पद्मोत्तरेति वा विजया इति वा महाविजया इति वा उपमा इति वा अनुपमा इति वा, पर्पट-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २७८ ॥

दमोदकादयः खाद्यविशेषा लोकतः प्रत्येतव्याः, 'चाउरक्ये वा गोखीरे' इत्यादि वा, चाउरक्यं-चतुःस्थानपरिणामपर्यन्तं, तच्चैवं-गवां
पुण्ड्रदेशोद्भवेक्षुचारिणीनामनातङ्कानां कृष्णानां यत्क्षीरं तदन्यान्याभ्यः कृष्णगोभ्य एव यथोक्तगुणाभ्यः पानं दीयते, तत्क्षीरमप्येवंभूता-
भ्योऽन्याभ्यस्तत्क्षीरमप्यन्याभ्य इति चतुःस्थानपरिणामपर्यन्तं, एवंभूतं यच्चाउरक्यं गोक्षीरं खण्डगुडमत्स्यण्डिकोपनीतं-खण्डगु-
डमत्स्यण्डिकां उपनीता यत्र तत्तथा, सुखादिदर्शनाग्निष्ठान्तस्य परनिपातः, खण्डादिभिः सुरसतां प्रापितमिति भावः, 'मंदगिकडिण्डि'
मन्दमग्निना कथितं मन्दाग्निक्थितम्, अत्यग्निक्थितं हि विरसं विगन्धादि च भवतीति मन्दग्रहणं, वर्णोद्यतिशयप्रतिपादनार्थमेवाह
-वर्णेन-सामर्थ्यादितिशायिना अन्यथा वर्णोपादानैरर्थक्यापत्तेः उपपेतं-युक्तं, एवं गन्धेन रसेन स्पर्शेन चातिशायिनोपपेतं, एवमुक्ते
गौतम आह-भगवन् ! भवेदेतद्रूपः पृथिव्या आस्वादः ?, भगवानाह-गौतम ! नायमर्थः समर्थः, तस्याः पृथिव्या इतो-गुडखण्डशर्क-
रादेरिष्टतर एव, यावत्करणात् 'कंततराए चैव पियतराए चैवे'ति परिग्रहः, आस्वादः प्रज्ञप्तः ॥ पुष्पफलादीनामा-
स्वादनं पृच्छन्नाह-'तेसि णं भंते ! पुष्पफलाण' मित्यादि, तेषां कल्पपादपसत्कानां पुष्पफलानां कीदृश आस्वादः प्रज्ञप्तः ?, भ-
गवानाह-गौतम ! 'से जहा नामए' इत्यादि तद्यथा नाम राज्ञः, स च राजा लोके कतिपयदेशाधिपतिरपि प्राप्यते तत आह-
चतुरन्तचक्रवर्त्तिनः-चतुर्षु अन्तेषु त्रिसमुद्रहिमवत्परिच्छिन्नेषु चक्रेण वर्त्तितुं शीलं यस्यासौ चक्रवर्त्ती तस्य कल्याणं-एकान्तसुखा-
वहं भोजनं शतसहस्रनिष्पन्नं-लक्षनिष्पन्नं वर्णेनातिशायिनेति गम्यते, एवं गन्धेन रसेन स्पर्शेनोपपेतं, आस्वादीनीयं सामान्येन विस्वा-
दनीयं विशेषतस्तद्रसप्रकर्षमधिकृत्य दीपनीयमग्निवृद्धिकरं, दीपयति हि जाठराग्निमिति दीपनीयं, बाहुलकात्कर्त्तृनीयप्रत्ययः, एवं
दुर्षणीयं मुत्साहवृद्धिहेतुत्वात्, मदनीयं मन्मथजननात्, बृंहणीयं धातूपचयकारित्वात्, सर्वोणीन्द्रियाणि गात्रं च प्रहादयतीति स-

३ प्रतिपत्तौ
देवकुर्व-
धिकारः
उद्देशः २
सू० १४७

॥ २७८ ॥

धेन्द्रियगात्रप्रछादनीयं, वैशद्येन तत्प्रछादहेतुत्वात्, एवमुक्ते गौतम आह—भगवन्! भवेदेतद्रूपः पुष्पफलानामास्वादः?, भगवानाह—
 गौतम! नानमर्थः समर्थः, तेषां पुष्पफलानामितश्चक्रवर्तिभोजनादिष्टतरादिरवास्वादः प्रज्ञप्तः ॥ ‘ते णं भंते!’ इत्यादि, ते भदन्त!
 मनुजानां—अनन्तरोदितस्वरूपमाधारमाहार्य ‘क वसतौ’ कसिन्नुपाश्रये ‘उपयान्ति?’ उपगच्छन्ति, भगवानाह—गौतम! ‘वृक्षगृहा-
 लयाः’ वृक्षरूपाणि गृहाणि आलया—आश्रया येषां ते वृक्षगृहालयास्ते मनुजाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण! हे आयुष्मन्! ॥ ‘ते णं भंते’
 इत्यादि, ते भदन्त! वृक्षाः ‘किंसंस्थिताः’ किमवसंस्थिताः प्रज्ञप्ताः?, भगवानाह—गौतम! अप्येककाः कूटाकारसंस्थिताः शिखरा-
 कारसंस्थिता इत्यर्थेः अप्येककाः प्रेक्षागृहसंस्थिताः अप्येककारश्चत्रसंस्थिताः अप्येकका ध्वजसंस्थिताः अप्येककाः स्तूपसंस्थिताः अप्ये-
 ककाश्चोरणसंस्थिताः अप्येकका गोपुरसंस्थिताः, गोभिः पूर्यत इति गोपुरं—पुरद्वारं, अप्येकका वेदिकासंस्थानसंस्थिताः, वेदिका—उप-
 वेगनयोग्या भूमिः, अप्येककाश्चोप्पालसंस्थिता इत्यर्थेः, चोप्पालं नाम मत्तवारणं, अप्येकका अट्टालकसंस्थिताः अट्टालकः—प्राकारस्यो-
 पर्याग्यविशेषः, अत्येकका वीथीसंस्थिताः वीथी—मार्गः, अप्येककाः प्रासादसंस्थिताः, राज्ञां देवतानां च भवनानि प्रासादाः उत्सेधवहुला
 या प्रासादान्ते चोभयेऽपि पर्यन्तशिखराः, हर्म्य—शिखररहितं धनवतां भवनं, अप्येकका गवाक्षसंस्थिताः, गवाक्षो—वातायनं, अप्येकका
 न्नाद्यप्रपौत्तिकसंस्थिताः, वालाग्रपौत्तिका नाम तडागादिषु जलस्योपरि प्रासादः, अप्येकका वलभीसंस्थिताः, वलभी—गृहाणामाच्छा-
 दनं, अप्येकका वरभवनविशिष्टसंस्थानसंस्थिताः, वरभवनं सामान्यतो विशिष्टं गृहं तस्येव यद् विशिष्टं संस्थानं तेन संस्थिताः, शुभा
 शीगला च छाया येषां ते शुभशीतलच्छायास्ते ढुमगणाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण! हे आयुष्मन्! ॥ ‘अत्थि णं भंते!’ इत्यादि, सन्ति
 भदन्त! उत्तरकुरुषु कुरुषु गृहानि वाऽसाहृहकल्पानि गृहायतनानि—तेषु गृहेषु तेषां मनुष्याणामायतनानि—गमनानि गृहायतनानि?,

भगवानाह—गौतम ! नायमर्थः समर्थो, दृक्षगृहालयास्ते मनुजाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! 'अस्थि णं भंते !' इत्यादि, सन्ति भदन्त ! उत्तरकुरुषु कुरुषु ग्रामा इति वा यावत्सन्निवेशा इति वा, यावत्करणान्नगरादिपरिग्रहः; तत्र ग्रसन्ति बुद्ध्यादीन् गुणानिति यद्विवा गम्याः—शास्त्रप्रसिद्धानामष्टादशानां करणास्मिति ग्रामाः; न विद्यते करो येषु तानि नकराणि, नखादय इति निपातान्नञ्चोऽनादेशाभावः; निगमाः—प्रभूतवणिग्वर्गवासाः; पांशुप्राकारनिबद्धानि खेटानि, क्षुद्रप्राकारवेष्टितानि कर्बटानि, अर्द्धचूती-यगव्यूतान्तर्गमरहितानि मडम्बानि, 'पट्टणाइ वे'ति पट्टनानि वा, उभयत्रापि प्राकृतत्वेन निर्देशस्य समानत्वात्, तत्र यन्नौभिरेव गम्यं तत्पट्टनं, यत्पुनः शकटैर्घोटकैर्नौभिश्च गम्यं तत्पट्टनं यथा भरुकच्छं, उक्तं च—'पत्तनं शकटैर्गम्यं, घोटकैर्नौभिरेव च । नौभिरेव तु यद्गम्यं, पट्टनं तत्प्रचक्ष्यते ॥ १ ॥' द्रोणमुखानि—त्राहुल्येन जलनिर्गमप्रवेशानि, आकरा—हिरण्याकरादयः; आश्रमाः—तापसावसथोपलक्षिता आश्रयाः; संवाधा—यात्रासमागतप्रभूतजननिवेशाः; राजधान्यो यत्र नकरे पत्तनेऽन्यत्र वा स्वयं राजा वसति, सन्निवेशा इति—सन्निवेशो यत्र सार्थोदिरावासितः; भगवानाह—गौतम ! नायमर्थः समर्थो, यद्—यस्मान्नेच्छितकामगामिनः—न इच्छितं—इच्छाविषयीकृतं नेच्छितं; नायं नन् किन्तु नशब्द इत्यत्रा(ना)देशभावो यथा 'नैके द्वेषस्य पर्याया' इत्यत्र, नेच्छितं—इच्छाया अविषयीकृतं कामं—स्वेच्छया गच्छन्तीत्येवंशीला नेच्छितकामगामिनस्ते मनुजाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ 'अस्थि णं भंते' इत्यादि, सन्ति भदन्त ! उत्तरकुरुषु कुरुषु 'असयः' अस्युपलक्षिताः सेवकाः पुरुषाः; मधीति वा मध्युपलक्षिता लेखनजीविनः; कृपिरिति कृपिकर्मोपजीविनः; 'पणी'ति पणितं पण्यमिति वा क्रयविक्रयोपजीविनः; वाणियमिति वाणियकलोपजीविनः; भगवानाह—गौतम ! नायमर्थः समर्थो, व्यपगतासिमधीकृपिपण्यवाणियस्ते मनुजाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ 'अस्थि णं भंते'

इत्यादि, अग्नि भदन्त ! उत्तरकुरुषु कुरुषु हिरण्यमिति वा-हिरण्यं-अघटितं सुवर्णं कांस्यं-कांस्यभाजनजातिः 'दूस'मिति वा दूष्यं
 यत्प्रजातिः, मणिमौक्तिकशङ्खशिलाप्रवालसत्सारस्वापतेयानि वा, तत्र मणिमौक्तिकशङ्खशिलाप्रवालानि प्रतीतानि सद्-विद्यमानं सारं
 -प्रयानं स्वापतेयं-धनं सत्सारस्वापतेयं, भगवानाह-हन्ता ! अस्ति, 'नो चेव ण'मित्यादि, न पुनस्तेषां मनुजानां तद्विषयस्तीव्रो
 ममलभावः समुत्पद्यते, मन्दरागादितया विशुद्धाशयत्वात् ॥ 'अत्थि णं भंते !' इत्यादि, अस्ति भदन्त ! उत्तरकुरुषु कुरुषु राजेति
 वा राजा-चक्रवर्त्ती बलदेववासुदेवो महामाण्डलिको वा युवराज इति वा-उत्थिताशनः ईश्वरो-भोगिकादि, अणिमाद्यष्टविधैश्वर्ययुक्तं
 ईश्वर इत्येके, तलवार इति वा, तलवरो नाम परितुष्टनरपतिप्रदत्तरत्नालङ्कृतसौवर्णपट्टविभूषितशिराः, कौटुम्बिक इति वा, कतिपयकु-
 टुम्बप्रभुः कौटुम्बिकः, माडम्बिक इति वा, यस्य प्रत्यासन्नं आमनगरादिकमपरं नास्ति तत्सर्वतरिच्छन्नं जनाश्रयविशेषरूपं मडम्बं त-
 ग्नाधिपतिमौडम्बिकः, इभ्य इति वा, इभो-हस्ती तत्प्रमाणं द्रव्यमर्हतीतीभ्यः, यत्सत्कपुञ्जीकृतहिरण्यरत्नादिद्रव्येणान्तरितो हस्यपि
 न दृश्यते सोऽधिकतरद्रव्यो वा इभ्य इत्यर्थः, श्रेष्ठीति वा श्रीदेवताऽध्यासितसौवर्णपट्टविभूषितोत्तमाङ्गः पुरज्येष्ठो वणिग्विशेषः श्रेष्ठी,
 सेनापतिरिति वा हस्त्यश्वरथपदातिसमुदायलक्षणायाः सेनायाः प्रभुः सेनापतिः, सार्थवाह इति वा, 'श्रणिमं धरिमं मेज्जं पारिच्छं
 नेन दन्वजायं तु । धेत्तूणं लाभत्थं वक्खइ जो अन्नदेसं तु ॥ १ ॥ निववहुमओ पसिद्धो दीणाणाहाण वच्छलो पंथे । सो सत्थवाह-
 नामं धणो व्व लोए समुव्वहइ ॥ २ ॥' एतल्लक्षणयुक्तः सार्थवाहः, भगवानाह-गौतम ! नायमर्थः समर्थो, व्यपगतद्धिसत्कारा-

१ गणिम धरिमं गेयं परिच्छेयं चैव द्रव्यजातं तु । गृहीत्वा लाभार्थं व्रजति योऽन्यदेशं तु ॥ १ ॥ नृपवहुमतः प्रसिद्धो दीनानाथानां वत्सलः पथि । स सार्थ-
 गणनाम भग इव लोके समुव्वहति ॥ २ ॥

मित्रो जानः?, भगवानाह-नायमर्थः समर्थो, व्यपगतवैरादुबन्धास्ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण! हे आयुष्मन्! ॥ 'अत्थि णं भंते' इत्यादि, अस्ति भदन्त! उत्तरकुरुषु कुरुषु मित्रमिति वा मित्रं-त्रेहविषयः, वयस्य इति वा-समानवया गाढतरस्त्रेहविषयः; मग्ना इति वा-समानखादनपानो गाढतमस्त्रेहस्थानं, सुहृदिति वा, सुहृत्-मित्रमेव सकलकालमव्यभिचारि हितोपदेशदायि च, साङ्ग-विक इति वा, साङ्गतिकः-सद्गतिमात्रघटितः?, भगवानाह-नायमर्थः समर्थो, व्यपगतलेहानुरागास्ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण! हे आयुष्मन्! ॥ 'अत्थि णं भंते!' इत्यादि, अस्ति भदन्त! उत्तरकुरुषु कुरुषु 'आवाहा इति वा' आहूयन्ते स्वजनास्ताम्बूलदानाय यत्र म आवाहः-विवाहात्पूर्वस्ताम्बूलदानोत्सवः, वीवाहा इति वा, वीवाहः-परिणयनं, यज्ञा इति वा, यज्ञाः-प्रतिदिवसं स्वस्वष्टेदेवता-पूजाः, श्राद्धानीति वा, श्राद्धं-पितृक्रिया, स्थालीपाका इति वा, स्थालीपाकः-प्रतीतः, मृतपिण्डनिवेदनानीति वा-मृतेभ्यः इमशाने तृतीयनवमादिषु दिनेषु पिण्डनिवेदनानि मृतपिण्डनिवेदनानि, चूडोपनयनानीति वा, चूडोपनयनं-शिरोमुण्डनं, सीमन्तोन्नयनानीति वा, सीमन्तोन्नयनं-गर्भस्थापनं?, भगवानाह-नायमर्थः समर्थो, व्यपगतावाहवीवाहयज्ञश्राद्धस्थालीपाकमृतपिण्डनिवेदनास्ते मनुजाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण! हे आयुष्मन्! ॥ 'अत्थि णं भंते' इत्यादि, अस्ति भदन्त! उत्तरकुरुषु कुरुषु नटप्रेक्षेति वा नटा-नाटकानां नाट-वितारणेपां प्रेक्षा नटप्रेक्षा, नृत्यप्रेक्षेति वा, नृत्यन्ति स नृत्या-नृत्यविधायिनस्तेषां प्रेक्षा नृत्यप्रेक्षा इति वा, जलप्रेक्षेति वा, जला-वरत्राखेलका गजान्नोन्नपाठना इत्यपरे तेषां प्रेक्षा जलप्रेक्षा, महप्रेक्षेति वा, महाः-प्रतीताः, मौष्टिकप्रेक्षेति वा, मौष्टिकाः महविशेषा एव ये मु-ष्टिभिः प्रहरन्ति, विडम्बकप्रेक्षेति वा, विडम्बका-विदूषका नानावेषकारिण इत्यर्थः, कथकप्रेक्षेति वा, कथकाः प्रतीताः, प्लवकप्रेक्षेति वा, प्लवका ये उन्तुल्य गत्तीदिकं क्षम्पाभिर्लुप्यन्ति नद्यादिकं वा तरन्ति तेषां प्रेक्षा प्लवकप्रेक्षा, लासकाप्रेक्षेति वा, लासका ये रास-

कान् गायन्ति जयशब्दप्रयोक्तारो वा भाण्डास्तेषां प्रेक्षा लासकप्रेक्षा, आख्यायकप्रेक्षेति वा ये शुभाशुभमाख्यान्ति ते आख्यायकास्तेषां प्रेक्षा आख्यायकप्रेक्षा, लङ्गप्रेक्षेति वा, लङ्गा ये महावंशाप्रमारुह्य नृत्यन्ति तेषां प्रेक्षा लङ्गप्रेक्षा, मङ्गप्रेक्षेति वा, ये चित्रपट्टिकादि-हस्ता भिक्षां चरन्ति ते मङ्गास्तेषां प्रेक्षा मङ्गप्रेक्षा, 'तूणइल्लपेच्छाइ वा' इति तूणइल्ला-तूणाभिधानवाचविशेषवन्तस्तेषां प्रेक्षा तूणइ-ल्लप्रेक्षा, तुम्बवीणाप्रेक्षेति वा, तुम्बयुक्ता वीणा येषां ते तुम्बवीणाः-तुम्बवीणावाद्कास्तेषां प्रेक्षा, 'कावपिच्छाइ वे'ति कावाः-काव-डिवाहका तेषां प्रेक्षा, मागधप्रेक्षेति वा, मागधा-वन्दिभूतास्तेषां प्रेक्षा मागधप्रेक्षेति वा?, भगवानाह-नायमर्थः समर्थो, व्यपग-तकौतुकास्ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण! हे आयुष्मन्! ॥ 'अस्थि णं भंते' इत्यादि, अस्ति भदन्त! उत्तरकुरुषु कुरुषु इन्द्रमह इति वा, इन्द्रः-शक्रस्तस्य महः-प्रतिनियतदिवसभावी उत्सवः, स्कन्दमह इति वा, स्कन्दः-कार्तिकेयः, रुद्रमह इति वा, रुद्रः प्रतीतः, शिवमह इति वा, शिवो-देवताविशेषः, वैश्रमणमह इति वा, वैश्रमणः-उत्तरदिग्लोकपालः, नागमह इति वा, नागो-भवनपतिविशेषः, यक्षमह इति वा भूतमह इति वा, यक्षभूतौ-व्यन्तरविशेषौ, मकुन्दमह इति वा, मकुन्दो-वल्लदेवः, कूपमह इति वा तडाकमह इति वा नदीमह इति वा ऋदमह इति वा पर्वतमह इति वा वृक्षमह इति वा चैत्यमह इति वा स्तूपमह इति वा?, कूपाद्वयः प्रतीताः, भगवानाह-नायमर्थः समर्थो, व्यपगतमहमहिमास्ते मनुजाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण! हे आयुष्मन्! ॥ 'अस्थि णं भंते!' इत्यादि, सन्ति भदन्त! उत्तरकुरुषु कुरुषु शकटानीति वा, शकटानि-प्रतीतानि, रथा वा, रथा द्विविधा-यानरथाः सङ्ग्रामरथाश्च, तत्र सङ्ग्रामरथस्य प्राकारानुकारिणी फलकमयी वेदिकाऽपरस्य तु न भवतीति विशेषः, यानानीति वा, यानं-गत्रयादि, युग्यानीति वा, युग्यं-गोल्लविपथप्रसिद्धं द्विहस्तप्रमाणं चतुरस्रवेदिकोपशोभितं जम्पानं, गिल्लय इति वा, गिल्लिहस्तिन उपरि कोल्लरूपा या मानुषं गिलतीव, थिल्लय इति वा,

लटानां यद् अद्रुपक्षणं रुढं तदन्वयत्रिपये थिहिरित्युच्यते, शिविका इति वा, शिविका—कूटाकाराच्छादितो जम्पानविशेषः, सन्दमाणिया इति वा, सन्दमाणिया—पुरुषप्रमाणो जम्पानविशेषः?, भगवानाह—नायमर्थः; पादविहारचारिणस्ते मनुजाः प्रज्ञता हे श्रमण! हे आयु-
 लन्! ॥ ‘अत्थि णं भंते’ इत्यादि, सन्ति भदन्त! अथा इति वा हस्तिन इति वा उष्ट्र इति वा गाव इति वा महिषा इति वा खरा इति वा पोटका इति वा?, इह जाला आशुगमनशीला अथाः शेषा घोटकाः, खरा—गर्दभाः, अजा इति वा एडका इति वा?, भगवानाह—
 एन्त! सन्ति, न पुनस्तेषां मनुजानां परिभोग्यतया ‘हव्वं’ शीघ्रमागच्छन्ति ॥ ‘अत्थि णं भंते’ इत्यादि, सन्ति भदन्त! उत्तरकुरुषु कुरुषु
 गाव इति वा, गावः—स्त्रीगव्यः, महिल्य इति वा उष्ट्र इति वा अजा इति वा एडका इति वा?, हन्त! सन्ति, न पुनस्तेषां मनुष्याणा-
 गुपभोग्यतया हव्वं शीघ्रमागच्छन्ति ॥ ‘अत्थि णं भंते’ इत्यादि, सन्ति भदन्त! उत्तरकुरुषु कुरुषु सिंहा इति वा, सिंहः—पञ्चाननः,
 व्याघ्रा इति वा, व्याघ्रः—शार्दूलः, वृका इति वा, द्वीपिका इति वा द्वीपिकाः—चित्रकाः, ऋक्षा इति वा, परस्सरा इति वा,
 परस्सरो—गण्डः, गृगाला इति वा, विडाला इति वा, शुनका इति वा, कालशुनका इति वा, कोकन्तिका इति वा, कोकन्तिका—
 लुहडिकाः, शशका इति वा, चिह्लला इति वा, चिह्लल—आरण्यकः पशुविशेषः?, भगवानाह—हन्त! सन्ति, न पुनस्ते परस्परस्था-
 तेषां वा मनुजानां काश्चिदावाधां वा प्रथायां वा छविच्छेदं वा कुर्वन्ति, प्रकृतिभद्रकास्ते श्वापदगणाः प्रज्ञता हे श्रमण! हे आयुष्मन्!
 ॥ ‘अत्थि णं भंते’ इत्यादि, सन्ति भदन्त! उत्तरकुरुषु कुरुषु शाल्य इति वा ब्रीहय इति वा गोधूमा इति वा यवा इति वा तिला
 इति वा इश्रव इति वा?, हन्त! सन्ति न पुनस्तेषां मनुष्याणां परिभोग्यतया ‘हव्वं’ शीघ्रमागच्छन्ति ॥ ‘अत्थि णं भंते’ इत्यादि,
 प्रक्षि भवन्त! उत्तरकुरुषु कुरुषु स्थाणुरिति वा कण्टक इति वा हीरमिति वा, हीरं—लघु कुत्सितं तृणं, शर्करेति वा, शर्करा—कर्क-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २८२ ॥

रकः, वृणकचवर इति वा पत्रकचवर इति वा अशुचीति वा, अशुचि-विगन्धं शरीरमलादि, पूतीति वा, पूति-कुथितं स्वस्वभावच-
लितं त्रिवासरवटकादिवत्, दुरभिगन्धमिति वा, दुरभिगन्धं मृतकलेवरादिवत्, अचोक्षं-अपवित्रमस्थ्यादिवत् ?, भगवानाह-नायमर्थः
समर्थो, व्यपगतस्थाणुकण्टकहीरशर्करावृणकचवरपत्रकचवराशुचिपूतिदुरभिगन्धाचोक्षपरिवर्जिता उत्तरकुरवः प्रज्ञप्ताः हे श्रमण ! हे
आयुष्मन् ! ॥ 'अत्थि णं भंते' इत्यादि, अस्ति भदन्त ! उत्तरकुरुषु कुरुषु, गर्त्तो वा, गर्त्तो-महती खड्डा, दरीति वा, दरी-मूषि-
कादिकृता लघ्वी खड्डा, घसीति वा, घसी-भूराजिः, श्रुगुरिति वा, श्रुगुः-प्रपातस्थानं, विपमं-दुरारोहावरोहस्थानं,
धूलिरिति वा पङ्क इति वा, धूलीपङ्कौ प्रतीतौ, चलणीति वा, चलनी-चरणमात्रस्पर्शी कर्दमः ?, भगवानाह-नायमर्थः समर्थः, उत्त-
रकुरुषु कुरुषु बहुसमरमणीयो भूभागः प्रज्ञप्तो हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ 'अत्थि णं भंते !' इत्यादि, सन्ति भदन्त ! दंसा इति वा
मसका इति वा ढङ्कुणा इति वा, कचित् पिशुगा इति वा इति पाठस्तत्र पिशुकाः-चंचटादयः, यूका इति वा लिक्खा इति वा ?, भग-
वानाह-नायमर्थः समर्थो, व्यपगतोपद्रवाः खलु उत्तरकुरवः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ 'अत्थि णं भंते' इत्यादि, सन्ति
भदन्त ! उत्तरकुरुषु कुरुषु अहय इति वा अजगरा इति वा महोरगा इति वा ?, हन्त ! सन्ति न पुनस्तेऽन्योऽन्यस्य तेषां वा मनुजानां
काञ्चिदाबाधां व्याबाधां वा छविच्छेदं वा कुर्वन्ति, प्रकृतिभद्रकाले व्यालकगणाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ 'अत्थि णं भंते'
इत्यादि, सन्ति (भदन्त) ! उत्तरकुरुषु कुरुषु महदण्डा इति वा, दण्डाकारव्यवस्थिता महा महदण्डाः ते चानर्थोपनिपातहेतुतया प्रतिषेध्या
न स्वरूपतः, एवं महसुशालानीति वा, महगर्जितानि-महचारहेतुकानि गर्जितानि, इमानि स्वरूपतोऽपि प्रतिषेध्यानि, महयुद्धानीति
वा, महयुद्धं नाम यदेको महोऽन्यस्य महस्य मध्येन याति, महसङ्घाटका इति वा, महसङ्घाटको नाम महयुग्मं, महापसव्यानीति वा

३ प्रतिपत्तौ
देवकुर्व-
धिकारः
उद्देशः २
सू० १४७

॥ २८२ ॥

अध्राणीति वा, अध्राणि-सामान्याकारेण प्रतीतानि, अध्रवृक्षा इति वा, अध्रवृक्षा-वृक्षाकारपरिणतान्यध्राणि, सन्ध्या इति वा सन्ध्या-
 क्रांते नीलाद्यध्रपरिणतिरूपा प्रतीतैव, गन्धर्वनगराणि-सुरसदनप्रासादोपशोभितनगराकारतया तथाविधनभःपरिणतपुद्गराशिरूपाणि,
 प्तान्यपि तत्र स्वरूपतोऽपि न भवन्ति, गर्जितानीति वा विद्युत् इति वा, गर्जितानि विद्युत्प्रतीताः, उल्कापाता इति वा, उल्का-
 पाता-व्योम्नि संमूर्च्छिततज्वलननिपतनरूपाः, दिग्दाह इति वा, दिग्दाहा-अन्यतरस्यां दिशि छिन्नमूलज्वलनज्वालाकारालिताम्बरप्रति-
 भासरूपाः, निर्घाता इति वा, निर्घातो-विद्युत्प्रपातः, पांशुवृष्टय इति वा, पांशुवृष्टयो-धूलिवर्षाणि, यूपका इति वा, यूपकाः 'संघ्राष्टेया-
 वरणो य' रूपादिनाऽऽवश्यकग्रन्थेन प्रतिपत्तव्याः, यक्षदीप्तकानीति वा, यक्षदीप्तकानि नाम नभसि दृश्यमानामिसहितः पिशाचः,
 धूमिकेति वा रूक्षा प्रधिरला धूमाभा धूमिका, महिकेति वा, स्निग्धा घना घनत्वादेव भूमौ पतिता सार्द्रवृणादिदर्शनद्वारेणोपलक्ष्य-
 भाणा महिका, रजउद्घाता-रजस्वला दिशः, चन्द्रोपरगा इति वा, सूर्योपरगा इति वा, चन्द्रोपरगाः-चन्द्रग्रहणं सूर्योपरगाः-सूर्य-
 ग्रहणं, इह गर्जितविद्युदुल्कादिग्दाहनिर्घातपांशुवृष्टिपूकयक्षदीप्तकधूमिकामहिकारजउद्घाताः स्वरूपतोऽपि प्रतिषेध्याः, चन्द्रसूर्यग्रहणे
 सन्तर्धोपनिपातहेतुतया, स्वरूपतस्तयोः प्रतिषेद्धुमशक्यत्वात्, जम्बूद्वीपगतौ हि चन्द्रौ सूर्यौ वा तत्प्रकाशयतः, एकस्य चन्द्रस्य ग्रहणे
 सकलग्नानुग्यलोकवर्तिनां चन्द्राणामेकस्य सूर्यस्य ग्रहणे सकलमनुग्यलोकवर्तिनां सूर्योणां ग्रहणमत इह क्षेत्र इव तत्रापि स्वरूपतश्चन्द्र-
 सूर्योपरगप्रतिषेधासम्भवः, चन्द्रपरिवेपा इति वा सूर्यपरिवेपा इति वा, चन्द्रसूर्यपरिवेपाश्चन्द्रादित्ययोः परितो बलयाकारपरिणति-
 रूपाः प्रतीता एव, प्रतिचन्द्रा इति वा प्रतिसूर्यो इति वा, प्रतिचन्द्र-उत्पातादिसूचको द्वितीयश्चन्द्रः, एवं द्वितीयः सूर्यः प्रतिसूर्यः,
 चन्द्रानुरिति वा उदकमत्स्य इति वा, चन्द्रधनुः-प्रतीतं, तस्यैव खण्डमुदकमत्स्यः, कपिहसितानीति वा, कपिहसितानि-अकस्मान्न-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २८३ ॥

भसि ज्वलङ्गीमशब्दरूपाणि, अमोघा इति वा, अमोघाः—सूर्यविच्यस्याधः कदाचिदुपलभ्यमानशकटोद्धिसंस्थिता श्यामादिरखा, एते चन्द्रपरिवेपादयः स्वरूपतोऽपि प्रतिपेभ्याः, प्राचीनवाता इति वा अपाचीनवाता इति वा यावत् शुद्धवाता इति वा, यावत्करणाह-
क्षिणवातादिपरिग्रहः, एतेऽसुखहेतवो विकृतरूपाः प्रतिपेभ्याः ननु सामान्येन, पूर्वादिवातस्य तत्रापि सम्भवात्, ग्रामदाहा इति वा नकरदाहा इति यावत्संनिवेशदाहा इति, यावत्करणाग्निगमदाहलेददाहादिपरिग्रहः, दाहकृतस्य प्राणक्षय इति वा भूतक्षय इति वा कुलक्षय इति वा, एते स्वरूपतोऽपि प्रतिपेभ्याः, तथा चाह भगवान्—गौतम! नायमर्थः समर्थः, केपाञ्चिदन्तर्हेतुतया केपाञ्चित्स्वरूपतश्च तत्र तेपामसम्भवात् ॥ ‘अत्थि णं भंते’ इत्यादि, सन्ति भदन्त! उत्तरकुरूपु कुरूपु डिम्बानीति वा, डिम्बानि—स्वदेशोत्था विप्लवाः, डमराणीति वा, डमराणि—परराजकृता उपद्रवाः, कलहा इति वा, कलहा—वाग्युद्धानि, वोला इति वा, वोलः—आर्तानां बहूनां कलकलपूर्वको मेलापकः, क्षार इति वा, क्षारः—परस्परं मात्सर्यं, वैराणीति वा, वैरं—परस्परमसहनतया हिंस्रहिंसकभावा-
ध्यवसायः, महायुद्धानीति वा, महायुद्धं—परस्परं सार्थमाणमारकतया युद्धं, महासङ्ग्रामा इति वा, महासङ्ग्रामा इति वा, महासङ्ग्राम-
श्रेटिककोणिकवत्, महासन्नाहो—वृहत्पुरुषाणामपि बहूनां यः सन्नाहः, महापुरुषनिपतनानीति वा, प्रतीतं, महाशस्त्रनिपतनानीति वा, महाशस्त्रनिपतनं—यन्नागवाणादीनां दिव्यास्त्राणां प्रक्षेपणं, नागवाणादयो हि वाणा महाशस्त्राणि, तेपामद्भुतविचित्रशक्तिकलात्, तथाहि नागवाणा धनुष्यारोपिता वाणाकारा मुक्ताश्च सन्तो जाज्वल्यमानासद्योल्कादण्डरूपास्ततः परशरीरे सङ्क्रान्ता नागमूर्त्तीभूय पाशत्वसुपगच्छन्ति, तामसवाणाश्च पर्यन्ते सकलसङ्ग्रामभूमिव्यापिमहान्धतमसरूपतया परिणमन्ते, उक्तञ्च—“चित्रं श्रेणिक! ते वाणा, भवन्ति धनुराश्रिताः । उल्कारूपाश्च गच्छन्तः, शरीरे नागमूर्त्तयः ॥ १ ॥ क्षणं वाणाः क्षणं दण्डाः, क्षणं पाशलमागताः ।

३ प्रतिपत्तौ
देवकुर्व-
धिकारः
उद्देशः २
सू० १४७

॥ २८३ ॥

आकरा स्रग्भेदास्ते, यथाचिन्तितमूर्त्तयः ॥ २ ॥” इत्यादि, भगवानाह—नायमर्थः समर्थो, व्यपगतखिन्धडसरकलहबोलक्षारवैरास्ते
 मनुजाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ ‘अत्थि णं भंते’ इत्यादि, सन्ति भदन्त ! उत्तरकुरुपु कुरुपु दुर्भूतानीति वा, दुर्भूतं-
 अशिवं, कुलरोगा इति वा मण्डलरोगा इति वा शिरोवेदनेति वा अश्विवेदनेति वा कर्णवेदनेति वा दन्तवेदनेति वा
 काश इति वा श्वास इति वा शोष इति वा ज्वर इति वा दाह इति वा कच्छरिति वा खसर इति वा कुष्ठमिति वा अर्श इति वा
 अजीर्णमिति वा भगन्दर इति वा इन्द्रग्रह इति वा स्कन्धग्रह इति वा कुमारग्रह इति वा यक्षग्रह इति वा भूतग्रह
 इति वा धनुर्ग्रह इति वा उद्वेग इति वा एकाहिका इति वा द्व्याहिका इति वा चतुर्थका इति वा हृदयशूलानीति
 वा मस्तकशूलानीति वा पार्श्वशूलानीति वा कुक्षिशूलानीति वा ग्राममारिरिति वा नकरमारिरिति वा निगममा-
 रिरिति वा यावत्सन्निवेशमारिरिति वा, यावत्करणात् खेडकर्वटादिपरिग्रहः, मारिकृतप्राणिक्षय इति वा जनक्षय इति वा धनक्षय
 इति वा कुलक्षय इति वा व्यसनभूतमनार्थतेति वा ?, भगवानाह—नायमर्थः समर्थो, व्यपगतरोगातङ्काले मनुजाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण !
 हे आयुष्मन् ! ॥ ‘तेसि ण’ मित्यादि, तेपामुत्तरकुरुवास्तव्यानां भदन्त ! मनुष्याणां कियन्तं कालं स्थितिः—अवस्थानं प्रज्ञप्ता ?, भग-
 वानाह—गौतम ! जयन्थेन देशेनानि त्रीणि पत्योपमानि, तत्र न ज्ञायते कियता देशेनोनानि ? तत आह—पत्योपमस्यासङ्ख्येयभगे-
 नोनानि, उत्कर्षतः परिपूर्णानि त्रीणि पत्योपमानि ॥ ‘ते णं भंते’ इत्यादि, ते उत्तरकुरुवास्तव्या भदन्त ! मनुजाः कालमासे ‘कालं’
 मरणं कृत्वा क गच्छन्ति ?, एतदेव व्याचष्टे—कोत्पद्यन्ते ? इति, भगवानाह—गौतम ! ते मनुजाः षण्मासावशेषायुषः कृतपरभवायु-
 र्भ्याः स्रक्काले युगलं प्रसूवते, प्रसूय एकोनपञ्चाशत् रान्निन्द्वानि तद् युगलमनुपालयन्ति, अनुपालय काशित्वा क्षुत्वा जृम्भयित्वा

‘अक्लिष्टाः’ स्वशरीरोत्थक्लेशरहिताः ‘अव्यथिताः’ परेणानापादितदुःखाः ‘अपरितापिताः’ स्वतः परतो वाऽनुपजातकायमनःपरि-
तापाः कालमासे कालं कृत्वा ‘देवलोकेषु’ भवनपत्याद्याश्रयेषूपद्यन्ते, ‘देवलोगपरिगहिया ण’मिति देवलोको-भवनपत्याद्याश्रय-
रूपस्तथाक्षेत्रस्वाभाव्यतस्तद्योग्यायुर्वन्धनेन परिगृहीतो यैस्ते देवलोकेपरिगृहीताः, निष्ठान्तस्य परनिपातः सुखादिदर्शनात्, णमिति
वाक्यालङ्कारे, ते मनुजाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ ‘उत्तरकुराए णं भंते’ इत्यादि, उत्तरकुरुषु कुरुषु भदन्त ! ‘कति-
विधाः’ जातिभेदेन कतिप्रकारा मनुष्याः ‘अनुसजन्ति ?’ सन्तानेनानुवर्तन्ते, भगवानाह-नौतम ! पड्विधा मनुजा अनुसजन्ति,
तद्यथा-पद्मगन्धा इत्यादि, जातिवाचका इमे शब्दाः । अत्र विनियजनानुग्रहायोत्तरकुरुविषयसूत्रसङ्कलनार्थं सङ्ग्रहणिगाथात्रयमाह—
‘उसुजीवाधणुपहं भूमी गुम्मा य हेरुउद्दाला । तिलगलयावणराई रुक्खा मणुया य आहारे ॥ १ ॥ गेहा गामा य असी हिरण राया
य दास माया य । अरिवेरिए य मित्ते विवाहमहनट्टसगडा य ॥ २ ॥ आसा गावो सीहा साली खाणू य गड्डुदंसाही । गहजुद्धरो-
गठिइ उवट्टणा य अणुसज्जणा चेव ॥ ३ ॥” अस्य व्याख्या-प्रथममुत्तरकुरुविषयमिषुजीवाधनुःपृष्ठप्रतिपादकं सूत्रं, तदनन्तरं
भूमिरिति भूमिविषयं सूत्रं, ततो ‘गुम्मा’ इति गुल्मविषयं, तदनन्तरं हेरुतालवनविषयं, ततः ‘उद्दाला’ इति उद्दालादिविषयं, तद-
नन्तरं ‘तिलग’ इति तिलकपदोपलक्षितं, ततो लताविषयं, तदनन्तरं वनराजीविषयं, ततः ‘रुक्खा’ इति दशविधकल्पपादपविषया
दश सूत्रदण्डकाः, ‘मणुया य’ इति त्रयो मनुष्यविषयाः सूत्रदण्डकास्तद्यथा-आद्यः पुरुषविषयो द्वितीयः स्त्रीविषयस्तृतीयः सामान्यत
उभयविषय इति, ततः ‘आहारे’ इति आहारविषयः, तदनन्तरं ‘गेहा’ इति गृहविषयौ द्वौ दण्डकौ; आद्यो गृहाकारदृक्षाभिधायी
अपरो गेहाद्यभावविषय इति, ततः ‘गामा’ इति ग्रामाद्यभावः, तदनन्तरमसीति अस्याद्यभावविषयः, ततो हिरण्यादिविषयः, तद-

नन्तरं राज्ञायभावविषयः, ततो दासाद्यभावविषयः, ततो मात्रादिविषयः, तदनन्तरं मरिचैरिप्रभृतिप्रतिषेधविषयः, तदनन्तरं मित्राद्यभाव-
 विषयः, तदनन्तरं विवाहपदोपलक्षितस्तत्प्रतिषेधविषयः, तदनन्तरं महप्रतिषेधविषयः, ततो नृत्यपदोपलक्षितः प्रेक्षाप्रतिषेधविषयः,
 तदनन्तरं शरूटादिप्रतिषेधविषयः, ततोऽध्यादिपरिभोगप्रतिषेधविषयः, तदनन्तरं स्त्रीगव्यादिपरिभोगप्रतिषेधविषयः, ततः सिंहादि-
 भ्रापद्विषयः, तदनन्तरं शाल्याद्युपभोगप्रतिषेधविषयः, ततः स्थाण्वादिप्रतिषेधविषयः, तदनन्तरं गत्तौदिप्रतिषेधविषयः, ततो वंशाद्य-
 भावविषयः, ततोऽद्यादिविषयः, तदनन्तरं 'गह' इति ग्रहदण्डादिविषयः, ततः 'जुद्ध' इति युद्धपदोपलक्षितो डिम्वादिप्रतिषेधविषयः
 सूत्रवण्डकः, ततो रोग इति रोगपदोपलक्षितो दुर्भूतादिप्रतिषेधविषयः, तदनन्तरं स्थितिसूत्रं, ततोऽनुपजनसूत्रमिति ॥ सम्प्रत्युत्तर-
 क्रमभावियमरुपर्यतवक्तव्यतामाह—

कश्चिं भन्ते ! उत्तरकुराए कुराए जमगा नामं दुवे पव्वता पन्नत्ता ? गोयमा ! नीलवंतस्स वासधरप-
 व्वयस्स दाहिणेणं अट्ठचोत्तीसे जोयणसत्ते चत्तारि य सत्तभागे जोयणस्स अवाधाए सीताए महाण-
 ईए (पुव्वपच्छिमेणं) उभओ कूले, इत्थ णं उत्तर कुराए जमगा णामं दुवे पव्वता पणत्ता एगमेणं
 जोयणसहस्सं उट्ठं उच्चत्तेणं अट्ठाइज्जाइं जोयणसताणि उव्वेहेणं मूले एगमेणं जोयणसहस्सं आया-
 मविक्खंभेणं मज्झे अट्ठट्टमाइं जोयणसताइं आयामविक्खंभेणं उवरिं पंचजोयणसयाइं आया-
 मविक्खंभेणं मूले तिणिण जोयणसहस्साइं एणं च वावट्ठिं जोयणसत्तं किंचिविसेसाहिंयं परि-
 व्वेवेणं मज्झे दो जोयणसहस्साइं तिन्नि य वावत्तरे जोयणसत्ते किंचिविसेसाहिए परिकखेवेणं

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २८५ ॥

पन्नत्ते उवरिं पन्नरसं एक्कासीति जोयणसते किंचिविसेसाहिए परिक्खेवेणं पणत्ते, मूले विच्छि-
ण्णा मज्झे संखित्ता उप्पिं तणुया गोपुच्छसंठाणसंठिता सव्वकणगमया अच्छा सण्हा जाव प-
डिरुवा पत्तेयं २ पउमवरवेइयापरिक्खित्ता पत्तेयं २ वणसंडपरिक्खित्ता, वण्णओ दोण्हवि, तेसि
णं जमगपव्वयाणं उप्पिं बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पणत्ते वण्णओ जाव आसयंति० ॥ तेसि
णं बहुसमरमणिज्जाणं भूमिभागाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं २ पासायवडेंसगा पणत्ता, ते णं
पासायवडेंसगा बावडिं जोयणाइं अद्धजोयणं च उहुं उच्चत्तेणं एकत्तीसं जोयणाइं कोसं च वि-
क्खंभेणं अब्बुगगतमूसिता वण्णओ भूमिभागा उल्लोता दो जोयणाइं मणिपेठियाओ वरसीहा-
सणा सपरिवारा जाव जमगा चिट्ठति ॥ से केण्हणं भंते! एवं बुच्चति जमगा पव्वता? २, गोयमा!
जमगेसु णं पव्वतेसु तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं बहुइओ खुड्ढाखुड्ढियाओ वावीओ जाव बिलपं-
तिताओ, तासु णं खुड्ढाखुड्ढियासु जाव बिलपंतियासु बहूइं उप्पलाइं २ जाव सतसहस्सपत्ताइं
जमगप्पभाइं जमगवण्णाइं, जमगा य एत्थ दो देवा महिड्डीया जाव पलिओवमट्ठितीया परिव-
संति, ते णं तत्थ पत्तेयं चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं जाव जमगाण पव्वयाणं जम-
गाण य रायधाणीणं अण्णेसिं च बहूणं वाणमंतराणं देवाण य देवीण य आहेवच्चं जाव पाले-
माणा विहरंति, से तेण्हणं गोयमा! एवं० जमगपव्वया २, अदुत्तरं च णं गोयमा! जाव णिच्चा

३ प्रतिपत्तौ
यमकप-
वर्ताधि०
उद्देश्यः २
सू० १४८

॥ २८५ ॥

॥ कहि णं भंते ! जमगाणं देवाणं जमगाओ नाम रायहाणीओ पणत्ताओ?, गोयमा ! जमगाणं पव्वयाणं उत्तरेणं तिरियमसंखेज्जे दीवसमुद्दे वीहवत्तिता अण्णंमि जंबूद्दीवे २ बारस जोयणस-हस्साइं ओगाहिता एत्थ णं जमगाणं देवाणं जमगाओ णाम रायहाणीओ पणत्ताओ बारस-जोयणसहस्स जहा विजयस्स जाव महिद्धिया जमगा देवा जमगा देवा ॥ (सू० १४८)

‘कहि णं भंते !’ इत्यादि, क भदन्त ! उत्तरकुरुपु कुरुपु यमकौ नाम द्वौ पर्वतौ प्रज्ञप्तौ ?, भगवानाह—गौतम ! नीलवतो वर्षधर-पर्वतस्य दक्षिणात्पश्चिमात्—चरमरूपात्पर्यन्ताद्द्वौ योजनशतानि चतुस्त्रिंशदधिकानि चतुरश्र योजनस्य सप्तभागान् अबाधया कृत्वा—अपान्तराले युक्त्विति भावः, अत्रान्तरे शीताया महानद्याः ‘पूर्वपश्चिमेन’ पूर्वपश्चिमयोर्दिशोरुभयोः कूलयोः ‘अत्र’ एतस्मिन् प्रदेशे यमकौ नाम द्वौ पर्वतौ प्रज्ञप्तौ, तद्यथा—एकः पूर्वकूले एकः पश्चिमकूले, प्रत्येकं चैकं योजनसहस्रमुच्चैस्त्वेन, अर्द्धवृत्तीयानि यो-जनशतान्युद्देशेन—अवगाहेन, मेरुव्यतिरेकेण शेषगाश्चतुर्पर्वतानां सर्वेषामविशेषेणोच्चैस्त्वापेक्षया चतुर्भागस्यावगाहनाभावात्, मूले एकयो-जानमष्टमं विष्कम्भतः १०००, मध्येऽर्द्धोष्टमानि योजनशतानि ७५०, उपरि पञ्च योजनशतानि ५००, मूले त्रीणि योजनसहस्राणि फलं च द्वापष्टमं योजनशतं किञ्चिद्विशेषाधिकं परिक्षेपेण प्रज्ञप्तौ ३१६२, मध्ये द्वे योजनसहस्रे त्रीणि योजनशतानि ग्रामप्रतानि—द्वासप्तत्यधिकानि ३३७२ किञ्चिद्विशेषाधिकानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तौ, उपरि एकं योजनसहस्रं पञ्च चैकाशीतानि—एका-शीत्यधिकानि योजनशतानि किञ्चिद्विशेषाधिकानि १५८१ परिक्षेपेण, एवं च तौ मूले विस्तीर्णौ मध्ये सङ्घिप्तौ उपरि च तनुकावत एव गोपुच्छसंस्थानसंस्थितौ, ‘सव्वकणगमया’ इति सर्वासना कनकमयौ ‘अच्छा जाव पडिख्वा’ इति प्रागवत्, तौ च प्रत्येकं

प्रत्येकं पद्मवरवेदिकया परिक्षिप्तौ प्रत्येकं २ वनखण्डपरिक्षिप्तौ, पद्मवरवेदिकावर्णको वनखण्डवर्णकश्च जगत्पुपरिपद्मवरवेदिकावनप-
ण्डवर्णकवद् वक्तव्यः ॥ 'तेसि णं जमगपव्वयाण'मित्यादि, यमकपर्वतयोरुपरि प्रत्येकं बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः, भूमि-
भागवर्णनं 'से जहानामए आलिंगपुक्खरेइ वा' इत्यादि प्राग्वत्तावद्वक्तव्यं यावद् 'वाणसंतरा देवाय देवीओ थ आसयंति सयंति जाव
पच्चणुभवमाणा विहरंति' ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तयोर्बहुसमरमणीययोर्भूमिभागयोर्बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं प्रत्येकं प्रासादावतंसकः
प्रज्ञप्तः, तौ च प्रासादावतंसकौ द्वाषष्टिर्योजनान्यर्द्धयोजनं चोर्द्ध्वमुच्चैस्त्वेन, एकत्रिंशद् योजनानि क्रोशं चैकं विष्कम्भेन, 'अब्भुग्ग-
यमूसियपहसिया इवेत्यादि यावत् पडिरूवा' इति प्रासादावतंसकवर्णनमुल्लोचवर्णनं भूमिभागवर्णनं मणिपीठिकावर्णनं सिंहासनवर्णनं
विजयदूष्यवर्णनमङ्कुशवर्णनं दामवर्णनं च निरवशेषं प्राग्वद्वक्तव्यं, मवरमत्र मणिपीठिकायाः प्रमाणमायामविष्कम्भाभ्यां द्वे योजने,
बाहल्येनैकं योजनं, शेषं तथैव । 'तेसि णं सिंहासणाण'मित्यादि, तयोः सिंहासनयोः प्रत्येकम् 'अवरुत्तरेणं'ति अपरोत्तरस्यां वाय-
व्यामित्यर्थः उत्तरस्यामुत्तरपूर्वस्यां च दिशि, अत एतासु तिस्रसु दिक्षु 'यमकयोः' यमकनामोर्थयमकपर्वतस्वामिनोर्देवयोः प्रत्येकं प्रत्येकं
चतुर्णां सामानिकसहस्राणां योग्यानि चत्वारि भद्रासनसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, एवमनेन क्रमेण सिंहासनपरिवारो वक्तव्यो यथा प्राग्वि-
जयदेवस्य ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तयोः प्रासादावतंसकयोः प्रत्येकमुपर्यष्टावष्टौ मङ्गलकानि प्रज्ञप्तानि इत्याद्यपि प्राग्वत्तावद्वक्तव्यं या-
वत् 'सयसहस्सपत्तंगा' इति पदम् ॥ सम्प्रति नामनिबन्धनं पिष्टुच्छिपुरिदमाह—अथ 'केनार्थेन' केन कारणेन एवमुच्यते—यमक-
पर्वतौ यमकपर्वतौ ? इति, भगवानाह—गौतम ! यमकपर्वतयोः णमिति वाक्यालङ्कारे श्लुलकश्लुलिकासु वापीपुष्करिणीषु यावद्विलप-
क्लिषु बहूनि यावत्सहस्रपत्राणि 'यमकप्रभाणि' यमका नाम—शङ्कुनिविशेषास्तत्रभानि—तदाकाराणि, एतदेव व्याचष्टे—यमकवर्णाभानि

—यमकृष्णसदृशवर्णनीत्यर्थः, 'यमकौ च' यमकतामानौ च तत्र—तयोर्यमकपर्वतयोः स्वामित्वेन द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावन्महाभागौ
 पत्न्योपगमस्थितिकौ परित्यसतः, तौ च तत्र प्रत्येकं चतुर्णां सामानिकसहस्राणां चतसृणामप्रमहिषीणां सपरिवाराणां तिसृणामभ्यन्तर-
 मध्यमयाग्यरूपाणां यथासरागष्टदशदेवसहस्रसल्लाकानां पर्वदां सप्तानामनीकानां सप्तानामनीकाधिपतीनां षोडशानामाल्यरक्ष-
 नेभ्यसहस्राणां 'जमगपुत्रव्याणं जमगाण य रायहाणीण'मिति स्वस्य स्वस्य यमकपर्वतस्य स्वस्य स्वस्य यमिकाभिधाया राजधान्या
 अन्येणां च बहूनां वाणमन्तराणां देवानां देवीनां च स्वस्ययमिकाभिधराजधानीवास्तव्यानामाधिपत्यं यावद्विहरतः, यावत्करणात् 'पो-
 रेनमं सामित्तं भट्टित्त'मित्यादिपरिमहः, ततो यमकाकारयमकवर्णोत्पलादियोगाद्यमकाभिधेदेवस्वामिकत्वाच्च तौ यमकपर्वतावित्युच्येते,
 तथा चाह—'से एण्ट्रेण'मित्यादि ॥ सम्प्रति यमिकाभिधराजधानीस्थानं पृच्छति—कहि णं भंते' इत्यादि, क भदन्त! यमकयो-
 र्देवयोः सम्बन्धिन्यौ यमिके नाम राजधान्यौ प्रजप्तौ?, भगवानाह—गौतम! यमकपर्वतयोरुत्तरतोऽन्यस्मिन्नसहस्रेयतमे जम्बूद्वीपे द्वीपे
 द्वादश योजनसहस्राणि अवगाह्यात्रान्तरे यमकयोर्देवयोः सम्बन्धिन्यौ यमिके नाम राजधान्यौ प्रज्ञप्ते, ते चाविशेषेण विजयराजधा-
 नीसदृशे वक्तव्ये । सम्प्रति ऋदवक्तव्यतामभिधित्युराह—

कहि णं भंते! उत्तरकुराए २ नीलवंतद्देहेणामं दहे पणत्ते?, गोयमा! जमगपुत्रव्याणं दाहिणेणं अ-
 ट्ठचोत्तीसे जोयणसत्ते चत्तारि सत्ताभागा जोयणस्स अवाहाए सीताए महाणईए बहुमज्झदेसभाए,
 पत्थ णं उत्तरकुराए २ नीलवंतद्देहे नामं दहे पन्नत्ते, उत्तरदक्खिण्णायए पाईणपडीणविच्छिन्ने एगं
 जोयणसहस्सं आयामेणं पंच जोयणसत्ताइं विक्खंभेणं दस जोयणाइं उव्वेहेणं अच्छे सण्हे रयत्तामत-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २८७ ॥

कूले चउक्कोणे समतीरे जाव पडिखूवे उभओ पासिं दोहि य पडमवरवेइयाहिं वणसंडेहिं स-
व्वतो समंता संपरिखिखत्ते दोणहवि वणणओ ॥ नीलवंतदहस्स णं दहस्स तत्थ २ जाव बह्वे
तिसोवाणपडिखूवगा पणत्ता, वणणओ भाणियव्वो जाव तोरणत्ति ॥ तस्स णं नीलवंतदहस्स
णं दहस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगे महं पडमे पणत्ते, जोयणं आयामविक्खंभेणं तं ति-
गुणं सविसेसं परिक्खेवेणं अद्धजोयणं बाहल्लेणं दस जोयणाइं उव्वेहेणं दो कोसे ऊसिते जलं-
तातो सातिरेगाइं दसद्धजोयणाइं सब्वग्गेणं पणत्ते ॥ तस्स णं पडमस्स अयमेयारूवे वण्णा-
वासे पणत्ते, तंजहा—वहरामता मूला रिट्टामते कंदे वेरुलियामए नाले वेरुलियामता बाहिर-
पत्ता जंबूणयमया अंभितरपत्ता तवणिज्जमया केसरा कणगामइं कणिया नाणामणिमया पु-
क्खरत्थिसुता ॥ सा णं कणिया अद्धजोयणं आयामविक्खंभेणं, तं तिगुणं सविसेसं परिक्खे-
वेणं कोसं बाहल्लेणं सब्वप्पणा कणगामइं अच्चा सण्हा जाव पडिखूवा ॥ तीसे णं कणियाए
उवारिं बहुसंमरमणिज्जे देसभाए पणत्ते जाव मणीहिं ॥ तस्स णं बहुसंमरमणिज्जस्स भूमिभा-
गस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगे महं भवणे पणत्ते, कोसं आयामेणं अद्धकोसं चिक्खं-
भेणं देसूणं कोसं उहुं उच्चत्तेणं अणेगखंभसतसंनिविट्ठं जाव वणणओ, तस्स णं भवणस्स ति-
दिसिं ततो द्वारा पणत्ता पुरत्थिमेणं दाहिणेणं उत्तरेणं, ते णं द्वारा पंचधणुसयाइं उहुं उच्चत्तेणं

३ प्रतिपत्तौ
नीलवज्र-
दाधि०
उदेशः २
सू० १४९

॥ २८७ ॥

अद्वाह्जाहं धणुसताहं चिक्खंभेणं तावतियं चैव पवेसेणं सेया वरकणगधुभियागा जाव वणमा-
 लाउत्ति ॥ तस्स णं भवणस्स अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पणत्ते से जहा नामए—आ-
 लिंगपुक्खरेति वा जात्र मणीणं वण्णओ ॥ तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झ-
 देसमाए एत्थ णं मणिपेढिया पणत्ता, पंचधणुसयाहं आयामविक्खंभेणं अद्वाह्जाहं धणुसताहं
 घाह्लेणं सब्वमणिमई ॥ तीसे णं मणिपेढियाए उवरि एत्थ णं एगे महं देवसयणिज्जे पणत्ते,
 देवसयणिज्जस्स वण्णओ ॥ से णं पउमे अण्णेणं अट्टसतेणं तद्धुच्चत्तप्पमाणमेत्ताणं पउमाणं
 सब्वतो समंता संपरिक्खित्ते ॥ ते णं पउमा अद्दुजोयणं आयामविक्खंभेणं तं तिगुणं सविसेसं
 परिक्खेवेणं कोसं वाह्लेणं दस जोयणाहं उव्वेहेणं कोसं ऊसिया जलंताओ साहरेगाहं ते दस
 जोयणाहं सब्वग्गेणं पणत्ताहं ॥ तेसि णं पउमाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पणत्ते, तंजहा—
 वहरामया मूला जाव णाणामणिमया पुक्खरत्थिभुगा ॥ ताओ णं कण्णियाओ कोसं आयाम-
 विक्खंभेणं तं तिगुणं स० परि० अद्दुकोसं वाह्लेणं सब्वकणगामईओ अच्चाओ जाव पडिरू-
 वाओ ॥ तासि णं कण्णियाणं उट्ठिप बहुसमरमणिज्जा भूमिभागा जाव मणीणं वण्णो गंधी
 फासो ॥ तस्स णं पउमस्स अवरुत्तरेणं उत्तरेणं उत्तरपुरच्छिमेणं नीलवंतद्दहस्स कुमारस्स चउण्हं
 सामाणियसाहस्सीणं चत्तारि पउमसाहस्सीओ पणत्ताओ, एवं (एतेणं) सब्वो परिवारो

नवरि पडमाणं भाणित्वंभो ॥ से णं पडमे अण्णेहिं तिहिं पडमवरपरिक्खेवेहिं सव्वतो समंता
संपरिक्खित्ते, तंजहा—अब्भितरेणं मज्झिमेणं बाहिरएणं, अब्भितरेणं पडमपरिक्खेवे बत्तीसं
पडमसयसाहस्सीओ प०, मज्झिमए णं पडमपरिक्खेवे चत्तालीसं पडमसयसाहस्सीओ पं०
बाहिरए णं पडमपरिक्खेवे अडयालीसं पडमसयसाहस्सीओ पणत्ताओ, एवामेव सपुव्वावरेणं
एगा पडमकोडी वीसं च पडमसतसहस्सा भवंतीति मक्खाया ॥ से केण्हेंणं भंते! एवं वुच्चति—
णीलवंतद्देहे?, गोयमा! णीलवंतद्देहे णं तत्थ तत्थ जाई उप्पलाई जाव सतसहस्सपत्ताई
नीलवंतप्पभातिं नीलवंतद्देहकुमारे य० सो चैव गमो जाव नीलवंतद्देहे २ ॥ (सू० १४९)

‘कहि णं भंते!’ इत्यादि, क भदन्त! उत्तरकुरुषु कुरुषु नीलवद्द्दो नाम ऋदः प्रज्ञप्तः?, भगवानाह—गौतम! यमकपर्वतयो-
र्दक्षिणाचरेमान्तादर्वाग् दक्षिणाभिमुखमष्टौ ‘चतुस्त्रिंशानि’ चतुस्त्रिंशदधिकानि योजनशतानि चतुरश्र सप्तभागान् योजनस्याबाधया
कृत्वेति गम्यते अपान्तराले मुक्त्वेति भावः, अत्रान्तरे शीताया महामध्यदेशभागे ‘एत्थ णं’ति एतस्मिन्नवकाशे उत्तरकुरुषु
कुरुषु नीलवद्द्दो नाम ऋदः प्रज्ञप्तः, स च किंविशिष्टः? इत्याह—उत्तरदक्षिणायतः प्राचीनापाचीनविस्तीर्णः, उत्तरदक्षिणाभ्यामव-
यवाभ्यामायत उत्तरदक्षिणायतः, प्राचीनापाचीनाभ्यामवयवाभ्यां विस्तीर्णः प्राचीनापाचीनविस्तीर्णः, एकं योजनसहस्रमायामेन, पञ्च
योजनशतानि विष्कम्भतः, दश योजनान्युद्धेधेन—उण्डलेन, ‘अच्छुः’ स्फटिकवद्दुहिर्निर्मलप्रदेशः ‘श्लक्ष्णः’ श्लक्ष्णपुद्गलनिर्मोपितवहिः—
प्रदेशः, तथा रजतमयं—रूप्यमयं कूलं यत्सासौ रजतमयकूलः, इत्यादि विशेषणकदम्बकं जगत्पुपरिवाप्यादिवत्तावद्दक्तव्यं यावदिदं

पर्यन्तपदं 'पडिहृत्थभमंतमच्छकच्छपअणेगसउणमिहुणपरियरिए' इति । 'उभओपासे' इत्यादि, स च नीलवन्नामा ऋदः शी-
 ताया मदानया उभयोः पार्श्वयोर्वह्निर्विनिर्गतः, स तथाभूतः सन्नुभयोः पद्मवरवेदिकाभ्याम्, एकस्मिन् पार्श्वे एकया पद्म-
 वरवेदिकया द्वितीये पार्श्वे द्वितीयया पद्मवरवेदिकयेत्यर्थः, एवं द्वाभ्यां वनपण्डाभ्यां 'सर्वतः' सर्वासु दिक्षु 'समन्ततः' सामस्त्येन
 संपरिक्षितः, पद्मवरवेदिकावनपण्डवर्णकश्च प्राग्वन् ॥ 'नीलवंतदहस्स णं दहस्स तत्थ तत्थे'त्यादि, नीलवद्दृश्यस्य णमिति वाक्या-
 लङ्कारे तत्र तत्र देशे तस्य तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बहूनि त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि—प्रतिविशिष्टरूपकाणि त्रिसोपानानि प्रज्ञप्तानि,
 वर्णरूपेणां प्राग्वद्गुण्यः ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां च त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां पुरतः प्रत्येकं तोरणं प्रज्ञप्तं, 'ते णं तोरणा'
 इत्यादि तोरणवर्णनं पूर्ववत्तावद्गुण्यं यावत् 'बहवो सयसहस्सपत्तहत्थगा' इति पदम् ॥ 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य नीलवन्नाम्नो ऋदस्य
 गन्तुमध्यदेशभागे, अत्र गद्देकं पद्मं प्रज्ञप्तं योजनमायामतो विष्कम्भतश्चार्द्धयोजनं बाहल्येन दश योजनानि 'उद्धेधेन' उण्डत्वेन
 नलपर्यन्नाद् द्वौ क्रोशौ उच्छ्रितं सर्वांग्रेण सातिरेकाणि दश योजनशतानि प्रज्ञप्तानि ॥ 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य पद्मस्य 'अयं'
 नक्षत्रमाणः 'एतद्गुपः' अनन्तरमेव वक्ष्यमाणस्वरूपः 'वर्णावासः' वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—वज्रमयं मूलं रिष्टरत्नमयः कन्दो वैङ्क-
 रैरत्नमयो गालः, वैदूर्यरत्नमयानि त्राह्यपत्राणि, जाम्बूनन्दमयान्यभ्यन्तरपत्राणि, तपनीयमयानि केसरानि, कनकमयी पुष्करकर्णिका,
 नानामणिमयी पुष्करस्थिचुला ॥ 'सा णं कण्णिगया अद्ध'मित्यादि, सा कर्णिकाऽर्द्धयोजनमायामविष्कम्भाभ्यां क्रोशमेकं बाहल्यतः
 सर्वात्मना कनकमयी अच्छा यावत्प्रतिरूपा, यावत्करणात् 'सण्हा लण्हा वट्ठा मट्ठा नीरया' इत्यादि परिग्रहः ॥ 'तीसे णं कण्णिगयाए'
 इत्यादि, तस्याः कर्णिकाया उपरि बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः, तद्वर्णनं च 'से जहानामए आलिगपुक्खरेइ वे'त्यादिना अ-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
'मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २८९ ॥

न्येन विजयराजधान्या उपकारिकालयनस्येव तावद्वक्तव्यं यावन्मणीनां स्पर्शवक्तव्यतापरिसमाप्तिः ॥ 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य बहु-
समरसंगीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र महदेकं भवनं प्रज्ञप्तं क्रोशमायामतोऽर्द्धक्रोशं विष्कम्भतो देशोनं क्रोशमूर्द्धमुच्चैस्त्वेन,
अनेकस्तम्भशतसन्निविष्टमित्यादि तद्वर्णनं विजयराजधानीगतसुधर्मसभाया इव तावद्वक्तव्यं यावदिदं सूत्रं 'दिव्वतुडियसइसंपणदिते'
इति, तदनन्तरं सूत्रमाह—'सव्वरयणामए' इत्यादि सर्वासना रत्नमयम् अच्छं यावत्प्रतिरूपं, यावत्करणात् 'सण्हे लण्हे घट्टे मट्टे'
इत्यादिपरिग्रहः । तस्स णमित्यादि तस्य भवनस्य 'त्रिदिशि' तिसृषु दिक्षु एकैकस्थां दिशि एकैकद्वारभावेन त्रीणि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा
—पूर्वस्थामुत्तरस्थां दक्षिणस्थाम् ॥ 'ते णं दारा' इत्यादि, तानि द्वाराणि पञ्चधनुःशतानि ऊर्द्धमुच्चैस्त्वेन, अर्द्धचतुर्तीयानि धनुःशतानि
विष्कम्भेन, तावदेव—अर्द्धचतुर्तीयान्येव धनुःशतानीति भावः प्रवेशेन । 'सेयावरकणगथूमिया' इत्यादि द्वारवर्णनं विजयद्वारस्येव
तावद्विशेषेणावसातव्यं यावत् 'वणमालाओ' इति वनमालावक्तव्यतापरिसमाप्तिः ॥ 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य भवनस्य उल्लोचोऽ-
न्तर्बहुसमरमणीयो भूमिभागो मणीनां वर्णगन्धरसस्पर्शवर्णनं प्राग्वत् ॥ 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहु-
मध्यदेशभागे मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, पञ्चधनुःशतान्यायामविष्कम्भाभ्यां अर्द्धचतुर्तीयानि धनुःशतानि बाहल्येन सर्वासना मणिमयी
अच्छा यावत्प्रतिरूपा इति प्राग्वत् ॥ 'तीसे ण'मित्यादि, तस्या मणिपीठिकाया उपर्यत्र महदेकं देवशयनीयं प्रज्ञप्तं, शयनीयवर्णकः प्रा-
ग्वत् । 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य भवनस्य उपर्यष्टावष्टौ स्वस्तिकादीनि मङ्गलकानीत्यादि पूर्ववत्तावद्वक्तव्यं यावद्बहवः सहस्रपत्रहस्ताका
इति ॥ 'से ण'मित्यादि, तत्पद्मन्येनाष्टशतेन पद्मानां तदूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणमात्राणां—तस्य मूलपद्मप्रमाणस्यार्द्धं तदर्द्धं तच्च तद् उच्चत्व-
प्रमाणं च तदूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणं तत् मात्रा येषां ते तानि तथा तेषां, 'सर्वतः' सर्वासु दिक्षु 'समन्ततः' सामस्येन संपरिक्षिप्तं । तद-

३ प्रतिपत्तौ
नीलवस्त्र-
दाधि०
उद्देशः २
सू० १४९

॥ २८९ ॥

द्यां चत्वारिंशत्पञ्चम्यामेव तेषां भावयति—‘ते णं पञ्चमा’ इत्यादि, तानि पञ्चानि प्रत्येकमर्द्धयोजनमायामविष्कम्भाभ्यां क्रोशमेकं बाहल्येन
 दृश योजनशतानि उद्धेन क्रोशमेकं जलपर्यन्तादुच्छ्रितं सातिरेकानि दश योजनशतानि सर्वांग्रेण ॥ ‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां पञ्चा-
 नामयमेतद्ग्रेयो वर्णाश्रयः प्रज्ञप्तः, वक्ष्यमयानि मूलानि रिष्टरत्नमया कन्दाः वैडूर्यरत्नमया नालाः तपनीयमयानि बाह्यपत्राणि जाम्बू-
 नदमयानि अभ्यन्तरपत्राणि तपनीयमयानि केशराणि कनकमय्यः कर्णिकाः नानामणिमयाः पुष्करस्थिसुगाः ॥ ‘ताओ णं कणिण-
 याओ’ इत्यादि, ताः कर्णिकाः क्रोशमायामविष्कम्भाभ्यामर्द्धक्रोशं बाहल्येन सर्वालना कनकमय्यः ‘अच्छाओ जाव पडिरूवाओ’
 इति प्राग्वत् ॥ ‘तासि णं कणिणयाण’मित्यादि, तासां कर्णिकानामुपरि बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः, तस्य वर्णकः पूर्ववत्ता-
 चद्वक्तव्यो यावन्मणीनां स्पर्शः ॥ ‘तस्स ण’मित्यादि, तस्य मूलभूतपद्मस्य ‘अपरोत्तरेण’ अपरोत्तरस्यामुत्तरपूर्वस्थां,
 मर्धसद्गुलनया तिस्रु अत्र नीलवतो नागकुमारराजस्य चतुर्णां सामानिकसहस्राणां योग्यानि चत्वारि पद्म-
 सहस्राणि प्रज्ञप्तानि । ‘एतेण’मित्यादि, एतेनानन्तरोदितेनाभिलापेन यथा विजयस्य सिंहासनपरिवारोऽभिहितस्तथेहापि पद्मपरि-
 वारो वक्तव्यः, तथथा—पूर्वस्थां दिशि चतसृणामप्रमहिषीणां योग्यानि चत्वारि महापद्मानि, दक्षिणपूर्वस्थामभ्यन्तरपर्वदोऽष्टानां देव-
 सहस्राणां योग्यान्यष्टौ पद्मसहस्राणि, दक्षिणस्थां मध्यमपर्वदो दशानां देवसहस्राणां योग्यानि दश पद्मसहस्राणि, दक्षिणापरस्थां बाह्य-
 पर्वदो द्वादशानां देवसहस्राणां द्वादश पद्मसहस्राणि, पश्चिमायां सप्तानामनीकाधिपतीनां योग्यानि सप्त महापद्मानि प्रज्ञप्तानि, तद्-
 गन्तरं तस्य द्वितीयस्य पद्मपरिवेपस्य षष्ठतश्चतस्रु दिक्षु षोडशानामात्सरक्षकदेवसहस्राणां योग्यानि षोडश पद्मसहस्राणि प्रज्ञप्तानि,
 तथथा—चत्वारि पद्मसहस्राणि पूर्वस्थां दिशि चत्वारि पद्मसहस्राणि दक्षिणस्थां चत्वारि पद्मसहस्राणि पश्चिमायां चत्वारि पद्मसह-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ २९० ॥

स्नाणुत्तरस्थामिति । तदेवं मूलपद्मस्य त्रयः पद्मपरिवेपा अभूवन्, अन्येऽपि च त्रयो विद्यन्त इति तत्प्रतिपादनार्थमाह—‘से णं पउमे’ इत्यादि, तत् पद्ममन्यैरन्तरोक्तपरिक्षेपत्रिकव्यतिरिक्तैस्त्रिभिः ‘सर्वतः’ सर्वासु दिक्षु ‘समन्ततः’ सामस्येन संपरिक्षिप्तं, तद्यथा—अभ्यन्तरेण मध्यमेन वाद्येन च, तत्राभ्यन्तरे पद्मपरिक्षेपे सर्वसङ्ख्या द्वात्रिंशत्पद्मशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ३२०००००, मध्ये पद्मपरिक्षेपे चत्वारिंशत् शतसहस्राणि ४००००००, बाह्ये पद्मपरिक्षेपेऽष्टाचत्वारिंशत्पद्मशतसहस्राणि ४८००००० प्रज्ञप्तानि । ‘एवमेव’ अनेनैव प्रकारेण ‘सपुञ्जावरेण’ति सह पूर्व यस्य येन वा सपूर्वं सपूर्वं च तद् अपरं च सपूर्वापरं तेन, पूर्वापरसमुदायेनेत्यर्थः, एका पद्मकोटी विंशतिश्च पद्मशतसहस्राणि भवन्तीत्याख्यातं मया शेषैश्च तीर्थकृद्भिः, एतेन सर्वतीर्थकृतामविसंवादिवचनतामाह, कोट्यादिका च सङ्ख्या स्वयं मीलनीया, द्वात्रिंशदादिशतसहस्राणामेकत्र मीलने यथोक्तसङ्ख्याया अवश्यं भावात् ॥ सम्प्रति नामान्वर्थं पिपृच्छिपुराह—‘से केणट्टेणं भंते!’ इत्यादि, अथ केनार्थेनैवमुच्यते नीलवद्भूदो नीलवद्भूदः ? इति, भगवानाह—गौतम ! नीलवद्भूदे तत्र तत्र देशे तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बहूनि ‘उत्पलानि’ पद्मानि यावत्सहस्रपत्राणि नीलवद्भूदप्रभाणि—नीलवन्नाम ऋदाकाराणि ‘नीलवद्दूर्णानि’ नीलवन्नामवर्षपरवतस्तदूर्णानि नीलानीति भावः, नीलवन्नामा च नागकुमारेन्द्रो नागकुमारराजो महर्द्धिक इत्यादि यमकदेववन्निरवशेषं वक्तव्यं यावद्धिहरति, ततो यस्मात्तद्गतानि पद्मानि नीलवद्दूर्णानि नीलवन्नामा च तदधिपतिर्देवस्ततस्तद्योगादसौ नीलवन्नामा ऋदः, तथा चाह—‘से एण्ट्टेण’मित्यादि ॥ ‘कहि णं भंते ! नीलवंतदहस्से’त्यादि राजधानीविषयं सूत्रं समस्तमपि प्राग्वत् ॥

नीलवंतदहस्स णं पुरत्थिमपच्चत्थिमेणं दस जोयणांइ अवाधाए एत्थ णं दस दस कंचणगप-

३ प्रतिपत्तौ
नीलवद्भू-
दाधि०
उद्देशः २
सू० १४९

॥ २९० ॥

व्वता पणत्ता, ते णं कंचणगपव्वता एगमेगं जोयणसतं उट्ठं उच्चत्तेणं पणवीसं २ जोयणाइं
 उव्वेहेणं मूले एगमेगं जोयणसतं विक्खंभेणं मज्झे पणत्तरिं जोयणाइं [आयाम]विक्खंभेणं
 उवरिं पण्णासं जोयणाइं विक्खंभेणं मूले तिण्णि सोले जोयणसते किंचिविसेसाहिए परिक्खे-
 वेणं मज्झे दोन्नि सत्ततीसे जोयणसते किंचिविसेसाहिए परिक्खेवेणं उवरिं एगं अट्ठावणं जो-
 यणसतं किंचिविसेसाहिए परिक्खेवेणं मूले विच्छिण्णा मज्झे संखित्ता उप्पिं तणुया गोपुच्छसं-
 ठाणसंठिता सव्वकंचणमया० अच्छा, पत्तेयं २ पडमवरवेतिया० पत्तेयं २ वणसंडपरिविखत्ता ॥
 तेसि णं कंचणगपव्वताणं उप्पिं वट्ठसमरमणिज्जे भूमिभागे जाव आसयंति० तेसि णं० पत्तेयं
 पत्तेयं पासायवंडसगा सट्ठुवाचट्ठिं जोयणाइं उट्ठं उच्चत्तेणं एकतीसं जोयणाइं कोसं च विक्खंभेणं
 मणिपेट्ठिया दोजोयणिया सीहासणं सपरिवारा ॥ से केणट्ठेणं भंते ! एवं बुच्चति—कंचणगपव्वता
 कंचणगपव्वता?, गोयमा ! कंचणगेसु णं पव्वतेसु तत्थ तत्थ वावीसु उप्पलाइं जाव कंचणगव-
 ण्णाभाति कंचणगा जाव देवा महिड्डीया जाव विहरंति, उत्तरेणं कंचणगाणं कंचणियाओ
 रायहाणीओ अण्णंमि जंत्रू० तहेव सव्वं भाणितव्वं ॥ कहि णं भंते ! उत्तराए कुराए उत्तरकु-
 रुदहे पणत्ते?, गोयमा ! नीलवंतइहस्स दाहिणेणं अद्धचोत्तीसे जोयणसते, एवं सो चेव गमो
 णेतव्वो जो णीलवंतइहस्स सव्वेसिं सरिसको दहसरिनामा य देवा, सव्वेसिं पुरत्थिमपच्चत्थिमेणं

कंचणगपव्वता दस २ एकप्पमाणा उत्तरेणं रायहाणीओ अणंमि जंबुदीवे । कहि णं भंते !
चंददहे एरावणदहे मालवंतदहे एवं एक्केओ णेयव्वो ॥ (सू० १५०)

‘नीलवंतदहस्स ण’मित्यादि, नीलवतो हृदस्य ‘पुरत्थिमपच्चत्थिमेणं’ति पूर्वस्थां पश्चिमायां च दिशि प्रत्येकं दश दश योज-
नान्यबाधया कृत्वेति गम्यते, अपान्तराले मुक्त्वेति भावः, दश दश काञ्चनपर्वता दक्षिणोत्तरश्रेण्या प्रज्ञप्ताः, ते च काञ्चनकाः प-
र्वताः प्रत्येकमेकं योजनशतमूर्द्धमुच्चैस्त्वेन पञ्चविंशतियोजनान्युद्धेधेन मूले एकं योजनशतं विष्कम्भेन मध्ये पञ्चसप्ततियोजनानि विष्क-
म्भेन उपरि पञ्चाशद् योजनानि विष्कम्भेन, मूले त्रीणि षोडशोत्तराणि योजनशतानि ३१६ किञ्चिद्विशेषाधिकानि परिक्षेपेण मध्ये
द्वे सप्तविंशे योजनशते २२७ किञ्चिद्विशेषोने परिक्षेपेण उपर्येकमष्टापञ्चाशं योजनशतं १५८ किञ्चिद्विशेषोने परिक्षेपेण, अत एव
मूले विस्तीर्णा मध्ये सङ्घिप्ता उपरि तनुकाः अत एव गोपुच्छसंस्थानसंस्थिताः सर्वालना कनकमयाः ‘अच्छा जाव पडिरूवा’ इति
प्रागवत् । तथा प्रत्येकं प्रत्येकं पद्मवरवेदिकया परिक्षिप्ताः प्रत्येकं प्रत्येकं वनपण्डपरिक्षिप्ताश्च, पद्मवरवेदिकावनषण्डवर्णनं प्रागवत् ॥
‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां काञ्चनपर्वतानामुपरि बहुसमरमणीया भूमिभागाः प्रज्ञप्ताः, तेषां च वर्णनं प्रागवत्तादृक्तव्यं यावत्तृणानां
मणीनां च शब्दवर्णनमिति ॥ ‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां बहुसमरमणीयानां भूमिभागानां बहुमध्येदेशभागे प्रत्येकं प्रत्येकं प्रासादाव-
तंसकाः प्रज्ञप्ताः, प्रासादवक्तव्यता यमकपर्वतोपरि प्रासादावतंसकयोरिव निरवशेषा वक्तव्या यावत्सपरिवारसिंहासनवक्तव्यतापरिस-
माप्तिः ॥ सम्प्रति नामान्वर्थं पिष्टच्छिधुरिदमाह—‘से केणट्टेण’मित्यादि प्राग्वन्नवरं यस्मादुत्पलादीनि काञ्चनप्रभानि काञ्चननामानश्च
देवास्तत्र परिवसन्ति ततः काञ्चनप्रभोत्पलादियोगात् काञ्चनकाभिधेवस्वामिकत्वाच्च ते काञ्चनका इति, तथा चाह—‘से एणट्टे-

ण'मित्यादि । काश्चनिकाश्च राजधान्यो यमिकाराजधानीवद् वक्तव्याः ॥ 'कहि णं भंते !' इत्यादि, क भदन्त ! जम्बूद्वीपे द्वीपे उ-
 त्तकुरु कुरु उत्तरकुरुहृदो नाम हृदः प्रज्ञप्तः?, भगवानाह—गौतम ! नीलवतो हृदस्य दाक्षिणात्याश्चरमपर्यन्तादष्टौ 'चतुस्त्रिंशानि'
 चतुस्त्रिंशदधिकानि योजनशतानि चतुरश्र योजनस्य सप्तभागान् अवाधया कृत्वेति गम्यते शीताया महानद्या बहुमध्यदेशभागे अत्रो-
 त्तकुरुनामा हृदः प्रज्ञप्तः, यथैव प्राग् नीलवतो हृदस्यायामधिष्कम्भोद्वेषपद्मपरिवेदिकावनपण्डित्सोपानप्रतिरूपकतोरणमूलभूतम-
 द्वापद्माष्टशतपद्मपरिवारपद्मशेषपद्मपरिक्षेपत्रयवक्तव्यतोक्ता तथैवेद्वाप्यन्यूनानि रक्ता वक्तव्या ॥ नामकरणं पिष्टच्छिष्टपुरिदमाह—
 'से केणठ्ठेणं भंते !' इत्यादि प्राग्वन्नवरसुत्पलादीनि यस्माद् 'उत्तरकुरुहृदप्रभाणि' उत्तरकुरुहृदाकाराणि तेन तानि तदाकारयो-
 गात् उत्तरकुरुनामा च तत्र देवः परिवसति तेन तद्योगाद् हृदोऽप्युत्तरकुरुः, न चैवमितरेतराश्रयदोषप्रसङ्गः, उभयेषामपि नाम्ना-
 मनादिकालं तथा प्रयुक्तेः, एवमन्यत्रापि निर्दोषता भावनीया, उत्तरकुरुनामा च तत्र देवः परिवसति, तद्वक्तव्यता च नीलवन्नागकुमार-
 नद्वक्तव्या, ततोऽयसाधुत्तरकुररिति, राजधानीवक्तव्यता काञ्चनकर्पवतवक्तव्यता च राजधानीपर्यवसाना प्राग्वत् ॥ चन्द्रहृदव-
 क्तव्यतागाह—'कहि णं भंते !' इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! उत्तरकुरुहृदस्य दाक्षिणात्याश्चरमान्ताद्वर्षाद् दक्षिणस्थां
 रिशित्ति अष्टौ चतुस्त्रिंशानि योजनशतानि चतुरश्र सप्तभागान् योजनस्थावाधया कृत्वेति शेषः शीताया महानद्या बहुमध्यदेशभागे 'अत्र'
 अग्नित्रयकाशे उत्तरकुरुषु कुरुषु चन्द्रहृदो नाम हृदः प्रज्ञप्तः, अस्यापि नीलवद्हृदस्येवायामधिष्कम्भोद्वेषपद्मपरिवेदिकावनपण्डित्ति-
 सोपानप्रतिरूपकतोरणमूलभूतमहापद्माष्टशतपद्मपरिवारपद्मशेषपद्मपरिक्षेपत्रयवक्तव्यता वक्तव्या, नामान्वर्थसूत्रमपि तथैव, नवरं य-
 साधुत्पलादीनि 'चन्द्रहृदप्रभाणि' चन्द्रहृदाकाराणि चन्द्रवर्णानि चन्द्रनामा च देवस्तत्र परिवसति तस्माच्चन्द्रहृदाभोत्पलादियो-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २९२ ॥

गाश्चन्द्रदेवस्वामिकल्पाश्च चन्द्रद्द इति, चन्द्राराजधानीवक्तव्यता काञ्चनपर्वतवक्तव्यता च राजधानीपर्यवसाना प्राग्वत् ॥ साम्प्र-
तमैरावतद्दवक्तव्यतामाह—‘कहि णं भंते’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं पाठसिद्धं, निर्वचनमाह—गौतम! चन्द्रद्दस्य दक्षिणाल्याचरमान्ताद-
वांग् दक्षिणस्यां दिशि अष्टौ चतुर्विंशानि योजनशतानि चतुरश्र सप्तभागान् योजनस्यावाधया कुलेति शेषः शीताया महानद्या
बहुमध्यदेशभागे ‘अत्र’ एतस्मिन्नवकाशे ऐरावतद्दो नाम द्दः प्रज्ञप्तः, अस्यापि नीलवन्नाम्नो द्ददसेवायामविष्कम्भमादिवक्तव्यता परिक्षेप-
पर्यवसाना वक्तव्या, अन्वर्थसूत्रमपि तथैव, नवरं यस्मादुत्पलादीनि ऐरावतद्दप्रभाणि, ऐरावतो नाम हस्ती तद्वर्णीनि च ऐरावतश्च
नामा तत्र देवः परिवसति तेन ऐरावतद्द इति, ऐरावताराजधानी विजयराजधानीवत् काञ्चनकपर्वतवक्तव्यतापर्यवसाना तथैव ॥
अधुना माल्यवन्नामद्दवक्तव्यतामाह—‘कहि णं भंते’ इत्यादि सुगमं, भगवानाह—गौतम! ऐरावतद्दस्य दक्षिणाल्याचरमान्ताद-
वांग् दक्षिणस्यां दिशि अष्टौ चतुर्विंशानि योजनशतानि चतुरश्र सप्तभागान् योजनस्य अवाधया कुलेति शेषः शीताया महानद्या बहु-
मध्यदेशभागे ‘अत्र’ एतस्मिन्नवकाशे उत्तरकुरुषु कुरुषु माल्यवन्नामा द्दः प्रज्ञप्तः, स च नीलवद्ददवदायामविष्कम्भमादिना ताव-
द्दक्तव्यो यावत्पद्मवक्तव्यतापरिसमाप्तिः, नामान्वर्थसूत्रमपि तथैव यस्मादुत्पलादीनि ‘माल्यवद्दप्रभाणि’ माल्यवद्दद्दकाकाराणि,
माल्यवन्नामा वक्षस्कारपर्वतस्तद्वर्णीनि—तद्वर्णीभानि माल्यवन्नामा च तत्र देवः परिवसति तेन माल्यवद्दद्द इति, माल्यवतीराज-
धानी विजयाराजधानीवद्द वक्तव्या काञ्चनकपर्वतवक्तव्यताऽवसाना प्राग्वत् ॥ सम्प्रति जम्बूद्वीपवक्तव्यतामाह—

कहि णं भंते! उत्तरकुराए २ जंबुसुदंसणाए जंबुपेढे नामं पेढे पणस्से?, गोयमा! जंबूद्वीवे २
मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरपुरच्छिमेणं नीलवंतस्स वासधरपव्वतस्स दाहिणेणं मालवंतस्स वक्खा-

३ प्रतिपद्यौ
काञ्चनप-
र्वताधि०
उद्देशः २
सू० १५०

॥ २९२ ॥

रप्ययस्स पच्चत्थिमेणं गंधमादणस्स वक्खारपच्चयस्स पुरत्थिमेणं सीताए महाणदीए पुरत्थि-
 मिद्धे कूले एत्थ णं उत्तरकुरूराए जंबूपेढे नाम पेढे पंचजोयणसताइं आयामंविक्खंभेणं पण्णरस
 ण्ण्णसीते जोयणसते किंचिचिसेसाहिए परिक्खेवेणं बहुमज्झदेसभाए थारस जोयणाइं याह-
 ह्हेणं तदाणंतरं च णं माताए २ पेदेसे परिहाणीए सब्बेसु चरमंतेसु दो कोसे याहह्हेणं पण्णत्ते
 सब्बजंबूणतामए अच्छे जाव पडिरूवे ॥ से णं एगाए पउमवरवेइयाए एगेण य वणसंडेणं स-
 व्वतो समंता संपरिक्खेत्ते वण्णओ दोणह्वि । तस्स णं जंबुपेढस्स चउद्दिंसिं चत्तारि तिसोवा-
 णपडिरूवगा पण्णत्ता तं चेव जाव तोरणा जाव चत्तारि छत्ता ॥ तस्स णं जंबूपेढस्स उरुप्पि
 यट्टुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते से जहाणामए आलिंगपुक्खरेतिवा जाव मणि० ॥ तस्स णं
 यट्टुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगा महं मणिपेढिया पण्णत्ता अट्ट
 जोयणाइं आयामविक्खंभेणं चत्तारि जोयणाइं याहह्हेणं मणिमती अच्छा सण्हा जाव पडिरूवा ॥
 तीसे णं मणिपेढियाए उवरि एत्थ णं महं जंबूसुदंसणा पण्णत्ता अट्टजोयणाइं उट्टं उच्चत्तेणं
 अट्टजोयणं उच्चवेहेणं दो जोयणातिं खंधे अट्ट जोयणाइं विक्खंभेणं छ जोयणाइं विडिसा बहुम-
 ज्झदेसभाए अट्ट जोयणाइं विक्खंभेणं सातिरेगाइं अट्ट जोयणाइं सब्बगणेणं पण्णत्ता, वहरा-
 मयमूला रयतसुपतिट्ठियविडिमा, एवं चेतियरूक्खवण्णओ जाव सब्बो रिट्टामयविउलकंदा

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २९२ ॥

गाश्चन्द्रेवस्वामिकलाश्च चन्द्रद्दृद इति, चन्द्राराजधानीवक्तव्यता काञ्चनपर्वतवक्तव्यता च राजधानीपर्यवसाना प्राग्वत् ॥ साम्प्र-
तमैरावतद्दृदवक्तव्यतामाह—‘कहि णं भंते’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं पाठसिद्धं, निर्वचनमाह—गौतम! चन्द्रद्दृदस्य दक्षिणात्याचरमान्ताद्-
वाग् दक्षिणस्यां दिशि अष्टौ चतुर्विंशानि योजनशतानि चतुरश्र सप्तभागान् योजनस्थावाधया कृत्वेति शेषः शीताया महानद्या
बहुमध्यदेशभागे ‘अत्र’ एतस्मिन्नवकाशे ऐरावतद्दृदो नाम द्दृदः प्रज्ञप्तः, अस्यापि नीलवन्नाश्रो द्दृदस्येवायामविष्कम्भमादिवक्तव्यता परिक्षेप-
पर्यवसाना वक्तव्या, अन्वर्थसूत्रमपि तथैव, नवरं यस्मादुत्पलादीनि ऐरावतद्दृदप्रभागि, ऐरावतो नाम हस्ती तद्वर्णानि च ऐरावतश्च
नामा तत्र देवः परिवसति तेन ऐरावतद्दृद इति; ऐरावताराजधानी विजयाराजधानीवत् काञ्चनकपर्वतवक्तव्यतापर्यवसाना तथैव ॥
अधुना माल्यवन्नामद्दृदवक्तव्यतामाह—‘कहि णं भंते’ इत्यादि सुगमं, भगवानाह—गौतम! ऐरावतद्दृदस्य दक्षिणात्याचरमान्ताद्-
वाग् दक्षिणस्यां दिशि अष्टौ चतुर्विंशानि योजनशतानि चतुरश्र सप्तभागान् योजनस्य अवाधया कृत्वेति शेषः शीताया महानद्या बहु-
मध्यदेशभागे ‘अत्र’ एतस्मिन्नवकाशे उत्तरकुरुषु कुरुषु माल्यवन्नामा द्दृदः प्रज्ञप्तः, स च नीलवद्दृदवदायामविष्कम्भमादिना ताव-
द्वक्तव्यो यावत्सप्तवक्तव्यतापरिसमाप्तिः, नामान्वर्थसूत्रमपि तथैव यस्मादुत्पलादीनि ‘माल्यवद्दृदप्रभागि’ माल्यवद्दृदाकाराणि,
माल्यवन्नामा वक्षस्कारपर्वतस्तद्वर्णानि—तद्वर्णानि माल्यवन्नामा च तत्र देवः परिवसति तेन माल्यवद्दृद इति, माल्यवतीराज-
धानी विजयाराजधानीवद् वक्तव्या काञ्चनकपर्वतवक्तव्यताऽवसाना प्राग्वत् ॥ सम्प्रति जम्बूद्वीपवक्तव्यतामाह—

कहि णं भंते! उत्तरकुराण् २ जंबुसुदंसणाए जंबुपेढे नामं पेढे पणत्ते?, गोयमा! जंबूदीवे २
मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरपुरच्छिमेणं नीलवंतस्स वासधरपव्वतस्स द्राहिणेणं मालवंतस्स वक्खा-

३ प्रतिपद्यौ
काञ्चनप-
र्वताधि०
उद्देशः २
सू० १५०

॥ २९२ ॥

रपठ्वयस्स पषत्थिमेणं गंधमादणस्स वक्खारंपव्वयस्स पुरत्थिमेणं सीताए महाणदीए पुरत्थि-
 मिह्हे कूले एत्थ णं उत्तरकुरुकुराए जंबूपेठे नाम पेठे पंचजोयणसताइं आयामंविक्खंभेणं पण्णारस
 ण्णासीते जोयणसते किंचिचिसेसाहिए परिक्खेवेणं बहुमज्झदेसभाए बारस जोयणाइं बाह-
 ह्णेणं तद्दानंतरं च णं माताए २ पदेसे परिहाणीए सव्वेसु चरमंतेसु दो कोसे बाहह्णेणं पण्णत्ते
 सव्वजंबूणतामए अच्छे जाव पडिख्वे ॥ से णं एगाए पउमवरवेइयाए एगेण य वणसंडेणं स-
 व्वतो समंता संपरिक्खेत्ते वण्णओ दोण्हवि । तस्स णं जंबूपेठस्स चड्हिसिं चत्तारि तिसोवा-
 णपडिख्वगा पण्णत्ता तं चेव जाव तोरणा जाव चत्तारि छत्ता ॥ तस्स णं जंबूपेठस्स उर्ष्वि
 बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते से जहाणामए आलिंगपुक्खरेतिवा जाव मणि० ॥ तस्स णं
 यट्टसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगा महं मणिपेठिया पण्णत्ता अट्ट
 जोयणाइं आयामविक्खंभेणं चत्तारि जोयणाइं बाहह्णेणं मणिमती अच्छा सण्हा जाव पडिख्वा ॥
 तीसे णं मणिपेठियाए उवरि एत्थ णं महं जंबूसुदंसणा पण्णत्ता अट्टजोयणाइं उट्ठ उच्चत्तेणं
 अट्टजोयणं उव्वेहेणं दो जोयणातिं खंधे अट्ट जोयणाइं विक्खंभेणं छ जोयणाइं चिडिमा बहुम-
 ज्झदेसभाए अट्ट जोयणाइं विक्खंभेणं सांतिरेगाइं अट्ट जोयणाइं सव्वग्गेणं पण्णत्ता, बइरा-
 मयसूला रयतसुपतिट्ठियविडिमा, एवं चेतियस्खवण्णओ जाव सब्बो रिट्टामयविउलकंदा

कखंभा मणिपेढिया पंचधणुसतिया देवच्छंदओ पंचधणुसतविकखंभो सातिरेगंपंचधणुसउच्चत्ते ।
तत्थ णं देवच्छंदए अट्टसयं जिणपडिमाणं जिणुससेधप्पमाणणं, एवं सब्वा सिद्धायतणवत्त-
व्वया भाणियव्वा जाव धूवकडुच्छुया उत्तिमागारा सोलसविधेहिं रयणेहिं उवेए चेव जंबू णं
सुदंसणा मूले बारसहिं पडमवरवेदियाहिं सब्वतो समंता संपरिक्खित्ता, ताओ णं पडमवरवे-
तियाओ अद्धजोयणं उट्ठं उच्चत्तेणं पंचधणुसताइं विकखंभेणं वणणओ ॥ जंबू सुदंसणा अण्णेणं
अट्टसतेणं जंबूणं तयस्सुच्चत्ताप्पमाणमेत्तेणं सब्वतो समंता संपरिक्खित्ता ॥ ताओ णं जंबूओ च-
त्तारि जोयणाइं उट्ठं उच्चत्तेणं कोसं चोव्वेधेणं जोयणं खंधो कोसं विकखंभेणं तिण्णि जोयणाइं
विडिमा बहुमज्झदंसभाए चत्तारि जोयणाइं विकखंभेणं सातिरेगाइं चत्तारि जोयणाइं सब्व-
ग्गेणं वइरामयमूला सो चेव चेतियरूक्खवणणओ ॥ जंबूए णं सुदंसणाए अवरुत्तरेणं उत्तरेणं
उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थ णं अणाढियस्स चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं चत्तारि जंबूसाहस्सीओ पण्ण-
त्ताओ, जंबूए सुदंसणाए पुरत्थिमेणं एत्थ णं अणाढियस्स देवस्स चउण्हं अग्गमहिसीणं चत्तारि
जंबूओ पण्णत्ताओ, एवं परिवारो सब्वो णायव्वो जंबूए जाव आयरक्खाणं ॥ जंबू णं सुदंसणा
तिहिं जोयणसतेहिं वणसंडेहिं सब्वतो समंता संपरिक्खित्ता, तंजहा—पढमेणं दोच्चेणं तच्चेणं ।
जंबूए सुदंसणाए पुरत्थिमेणं पढमं वणसंडं पण्णासं जोयणाइं ओगाहित्ता एत्थ णं एगे मंहं

भवणे पणत्ते, पुरत्थिमिह्ले भवणसरिसे भाणियव्वे जाव सयणिल्लं, एवं दाहिणेणं पच्चत्थिमेणं
 उत्तरेणं ॥ जंबूए णं सुदंसणाए उत्तरपुरत्थिमेणं पढमं वणसंडं पण्णासं जोयणाइं ओगाहित्ता च-
 चारि णंदापुक्खरिणीओ पणत्ता, तंजहा—पडमा पडमप्पभा चेव कुमुदा कुमुयप्पभा ।
 ताओ णं णंदाओ पुक्खरिणीओ कोसं आयामेणं अद्धकोसं विक्खंभेणं पंचघणुसयाइं उव्वेहेणं
 अच्छाओ सण्हाओ लण्हाओ घट्ठाओ मट्ठाओ णिप्पंकाओ णीरयाओ जाव पडिरूवाओ वण्णाओ
 भाणियव्वो जाव तोरणत्ति ॥ तासि णं णंदापुक्खरिणीणं बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं पासाय-
 वंडंसणं पणत्ते कोसप्पमाणे अद्धकोसं विक्खंभो सो चेव सो वण्णाओ जाव सीहासणं सपरि-
 चारं । एवं दक्खिणपुरत्थिमेणवि पण्णासं जोयणा० चत्तारि णंदापुक्खरिणीओ उप्पल्लगुम्मा
 नलिणा उप्पला उप्पल्लज्जला तं चेव पमाणं तहेव पासायवडंसगो तप्पमाणो । एवं दक्खिणपच्चत्थि-
 मेणवि पण्णासं जोयणाणं परं—भिंगा भिंगणिभा चेव अंजणा कज्जलप्पभा, सेसं तं चेव । जंबूए णं
 सुदंसणाए उत्तरपुरत्थिमे पढमं वणसंडं पण्णासं जोयणाइं ओगाहित्ता एत्थ णं चत्तारि णंदाओ
 पुक्खरिणीओ पणत्ताओ तं०—सिरिकंता सिरिमहिया सिरिचंदा चेव तहयसिरिणिलया । तं चेव
 पमाणं तहेव पासायवडंसओ ॥ जंबूए णं सुदंसणाए पुरत्थिमिह्लस्स भवणस्स उत्तरेणं उत्तरपुर-
 त्थिमेणं पासायवडंसगस्स दाहिणेणं एत्थ णं एगे महं कूडे पणत्ते अट्ट जोयणाइं उट्ठु उच्चत्तेणं

द्रव्यशुद्धं वरं-प्रधानं यत् जातरूपं तदासकाः प्रथमंका-मूलभूता विशालाः शालाः-शाखा यस्याः सा सुजातवरजातरूपप्रथमकवि-
शालशालाः 'नाणामणिरयणविविहसाहृप्पसाह्वेरुलियपत्तवणिज्जपत्तविंटा' नानामणिरत्नानां-नानामणिरत्नामिका विविधा
शाखाप्रशाखा यस्याः सा तथा तथा वैङ्कर्यरत्नमयानि पत्राणि यस्याः सा तथा तपनीयानि-तपनीयमयानि पत्रवृन्तानि यस्याः
सा तथा, ततः पदद्वय २ मीलनेन कर्मधारयः नानामणिरत्नविविधशाखाप्रशाखावैङ्कर्यपत्रतपनीयपत्रवृन्ताः, अपरे सौवर्णिकयो मूल-
शाखाः प्रशाखा रजतमय्य इत्युचुः, 'जंबूणयरत्तमउयसुकुमालपवालपल्लवंकुरधरा' जाम्बूनदनामकसुवर्णविशेषमया रक्ता-रक्त-
वर्णा मृदवो-मनोज्ञाः सुकुमाराः-सुकुमारस्पर्शा ये प्रवाला-ईषदुन्मीलितपत्रभावाः पल्लवाः संजातपरिपूर्णप्रथमपत्रभावरूपा वराङ्कुराः-
प्रथममुद्भिद्यमाना अङ्कुरास्ताच् धरन्तीति जाम्बूनदरक्तमृदुकसुकुमारप्रवालपल्लवाङ्कुरधराः, क्वचित्पाठः- 'जंबूनयरत्तमउयसुकुमालको-
मलपल्लवंकुरगसिहरा' तत्र जाम्बूनदानि रक्तानि मृदूनि-अकठिनानि सुकुमाराणि-अकर्कशस्पर्शानि कोमलानि-मनोज्ञानि प्रवालप-
ल्लवाङ्कुरा-यथोदितस्वरूपा अग्रशिखराणि च यस्याः सा तथा, अन्ये तु जाम्बूनदमया अग्रप्रवाला अङ्कुरापरपर्याया राजता इत्याहुः,
'विचित्तमणिरयणसुरभिकुसुमफलभारनमियसाला' विचित्तमणिरत्नानि-विचित्तमणिरत्नमयानि सुरभीणि कुसुमानि फलानि
च तेषां भरेण नमिता-नामं ग्राहिताः शालाः-शाखा यस्याः सा तथा, उक्तञ्च- 'मूला वहरमया से कंदो खंधो य रिट्टवेरुलिओ ।
सोवणिणयसाहृप्पसाह तह जायरूवा य ॥ १ ॥ विडिमा रययवेरुलियपत्तवणिज्जपत्तविंटा य । पल्लव अगपवाला जंबूणयरयाया
तीसे ॥ २ ॥' 'रयणमयापुष्फफला' इति 'सच्छाया' इति सती-शोभना छत्या यस्याः सा सच्छाया, तथा सती-शोभना प्रभा

गत्याः सा सत्यभा, अत एव सश्रीका सह उद्द्योतो यथा मणिरत्नानामुद्द्योतभावात् सोद्द्योता अधिकं-अतिशयेन मनोनिर्द्युति-
 करी 'पामार्दया' इत्यादि पदचतुष्टयं प्राग्वत् ॥

जंबूः णं सुदंसणाए चउदिसिं चत्तारि साला पणत्ता, तंजहा—पुरत्थिमेणं दक्खिणेणं पच्चत्थि-
 मेणं उत्तरेणं, तत्थणं जे से पुरत्थिमिह्ले साले एत्थ णं एगे महं भवणे पणत्ते एगं कोसं आयामेणं
 अद्धकोसं विक्खंभेणं देसूणं कोसं उहं उच्चत्तेणं अणेगखंभं वणओ जाव भवणस्स दारं तं चेव
 पमाणं पंचधणुसतातिं उहं उच्चत्तेणं अह्हाइजाहं विक्खंभेणं जाव वणमालाओ भूमिभागा उ-
 छोया मणिपेठिया पंचधणुसतिया देवसयणिज्जं भाणियब्बं ॥ तत्थ णं जे से दाहिणिह्ले साले एत्थ
 णं एगे महं पासायवडंसए पणत्ते, कोसं च उहं उच्चत्तेणं अद्धकोसं आयामविक्खंभेणं अब्भु-
 ग्गयमूसियं अंतो बहुसमं उल्लोता। तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए
 सीहासणं सपरिवारं भाणियब्बं । तत्थ णं जे से पच्चत्थिमिह्ले साले एत्थ णं पासायवडंसए
 पणत्ते तं चेव पमाणं सीहासणं सपरिवारं भाणियब्बं, तत्थ णं जे से उत्तरिह्ले साले एत्थ णं
 एगे महं पासायवडंसए पणत्ते तं चेव पमाणं सीहासणं सपरिवारं । तत्थ णं जे से उवरिम-
 विडिमे एत्थ णं एगे महं सिद्धायतणे कोसं आयामेणं अद्धकोसं विक्खंभेणं देसूणं कोसं उहं
 उच्चत्तेणं अणेगखंभसतसन्निविट्ठे वणओ तिदिसिं तओ दारा पंचधणुसता अह्हाइज्जधणुसयवि-

वेरुलियरुहरक्लंधा सुजायवरजायरुवपढमगविसालसाला नाणामणिरयणविहसाहप्पसाह-
वेरुलियपत्तवणिज्जपत्तविंदा जंबूणयरत्तमउयसुकुमालपवालपल्लवंकुरधरा विचित्तमणिरयणसुर-
हिक्कुसुमा फलभारनमियसाला सच्छाया सप्पभा सस्सिसरीया सउज्जोया अहियं मणोनिव्वुह-
करा पासार्इया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा ॥ (सू० १५१)

‘कहि णं भंते!’ इत्यादि, क भदन्त! जम्बूद्वीपे द्वीपे उत्तरकुरुषु जम्बवाः सुदर्शनायाः, जम्बवा हि द्वितीयं नाम सुदर्शनेति तत्
उक्तं सुदर्शनाया इति, जम्बवाः सम्बन्धि पीठं जम्बूपीठं नाम पीठं प्रज्ञप्तं?, भगवानाह—गौतम! मन्दरस्य पर्वतस्य ‘उत्तरपूर्वेण’
उत्तरपूर्वस्थां नीलवतो वर्षधरपर्वतस्य ‘दक्षिणेन’ दक्षिणतो गन्धमादनस्य वक्षस्कारपर्वतस्य ‘पूर्वेण’ पूर्वस्थां दिशि माल्यवतो वक्ष-
स्कारपर्वतस्य पश्चिमायां शीताया महानद्याः पूर्वस्यामुत्तरकुरुपूर्वार्द्धस्य बहुमध्यदेशभागे ‘अत्र’ एतस्मिन्नवकाशे उत्तरकुरुषु कुरुषु
जम्बवाः सुदर्शनापरनामिकाया जम्बूपीठं प्रज्ञप्तं, पञ्च योजनशतान्यायामविष्कम्भाभ्यामेकं योजनसहस्रं पञ्चैकाशीतानि योजनश-
तानि किञ्चिद्विशेषाधिकानि १५८१ परिक्षेपेण, बहुमध्यदेशभागे द्वादश योजनानि बाहल्येन, तदनन्तरं च मात्रया २ परिहीयमानं
चरमपर्यन्तेषु द्वौ क्रौशौ बाहल्येन सर्वात्मना जाम्बूनदमयम्, ‘अच्छे’ इत्यादि विशेषणकदम्बकं प्राग्वत्, उक्तञ्च—“जंबूनयामयं
जंबूपीठमुत्तरकुराए पुव्वद्धे । सीयाए पुव्वद्धे पंचसयायामविक्खलंभं ॥ १ ॥ पन्नरसेक्कासीए साहीए परिहिमज्झवाहल्लं । जोयणडु-
छक्कमसो हायंतंतेसु दो कोसा ॥ २ ॥” ‘से ण’मित्यादि ‘तत्’ जम्बूपीठमेकया पद्मवरवेदिकया एकेन वनखण्डेन ‘सर्वतः’ सर्वासु
दिक्षु ‘समन्ततः’ सामस्येन परिक्षिप्तं, वेदिकावनषण्डयोर्वर्णकः प्राग्वद्वक्तव्यः । तस्य च जम्बूपीठस्य चतुर्दिशि एकैकस्यां दिशि

पृष्ठेऋतिसोपानप्रतिरूपकभावेन चलारि त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि-प्रतिविशिष्टरूपाणि त्रिसोपानानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-एकं पूर्वस्यामेकं
 चक्षिणस्यामेकं पश्चिमायामेकमुत्तरस्याम् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां च त्रिसोपानप्रतिरूपकाणामयमेतद्भूयो वर्णावासः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-वज्र-
 मया नेमा भूमेरूर्ध्वसुद्वच्छन्तः प्रदेश इत्यादि जगत्पुपरिवाप्यादित्रिसोपानवत्तावद्वक्तव्यं यावन्नानामणिमयान्यवलम्बनानि अवल-
 म्बनवाहाश्च, तोरणान्यपि प्राग्वद्वाच्यानि ॥ 'तस्स णं जंबूपेढस्स ण'मित्यादि, जम्बूपीठस्योपरि बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः,
 स च 'से जहानामए आलिंगपुक्खरेइ वा' इत्यादि विजयाराजधान्युपकारिकालयवत्तावद्वक्तव्यो यावन्मणीनां स्पर्शवक्तव्यतापरिस-
 माप्तिः, यावञ्च वहवो वानमन्तरा देवा देव्यश्चासते शेरते यावद् विहरन्तीति ॥ 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य बहुसमरमणीयस्य भूमि-
 भागस्य बहुमध्यदेशभागे, अत्र महत्येका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, अष्टौ योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां चलारि योजनानि बाहल्येन सर्वा-
 नना मणिमयी 'अच्छा जाव पडिरुवा' इति प्राग्वत् ॥ 'तीसे ण'मित्यादि, तस्या मणिपीठिकाया उपरि बहुमध्यदेशभागे, अत्र
 मद्गती जम्बूः सुदर्शना प्रज्ञप्ता, अष्टौ योजनान्यूर्ध्वसुधैस्त्वेन, अर्द्धयोजनसुद्वेधेन, द्वे योजने स्कन्धः षड् योजनानि विडिमा-ऊर्ध्व-
 विनिर्गता शाराया बहुमध्यदेशभागे अष्टौ योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां, सातिरेकान्यष्टौ योजनानि 'सर्वाग्णेण' उद्वेधोच्चैस्त्वपरिमाणमी-
 लनेन, तस्याश्च जम्बूवा वज्रमयानि मूलानि यस्याः सा वज्रमयमूला 'रथयसुपइड्ढियविडिमा' इति रजता-रजतमयी सुप्रतिष्ठिता
 निडिमा-वज्रुगन्धदेशभागे ऊर्ध्वं विनिर्गता यस्याः सा रजतसुप्रतिष्ठितविडिमा, ततः पूर्वपदेन विशेषणसमासः, 'रिड्ढामयविउलकंदा
 वैरुलियरुइलसंधा' रिष्टमयो-रिष्टरत्नमयः (विपुलः) कन्दो यस्याः सा रिष्टरत्नमयकन्दा, तथा वैहूर्यरत्नमयो रुचिरो-दीप्यमानः
 रत्नयो यस्याः सा वैहूर्यरुचिररत्न्या, ततः पूर्वपदेन कर्मधारयसमासः, 'सुजायवरजायरूवपढमगविसालसाला' सुजातं-मूल-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २९४ ॥

द्रव्यशुद्धं वरं-प्रधानं यत् जातरूपं तदात्मकाः प्रथमका-मूलभूता विशालाः शालाः-शाखा यस्याः सा सुजातवरजातरूपुप्रथमकवि-
शालशालाः 'नाणामणिरयणविविहसाहृषसाहृषरुलियपत्तवणिज्जपत्तविंटा' नानामणिरत्नानां-नानामणिरत्नामिका विविधा
शाखाप्रशाखा यस्याः सा तथा तथा वैद्वर्याणि-वैद्वर्यरत्नमयानि पत्राणि यस्याः सा तथा तपनीयानि-तपनीयमयानि पत्रवृन्तानि यस्याः
सा तथा, ततः पदद्वय २ मीलनेन कर्मधारयः नानामणिरत्नविविधशाखाप्रशाखावैद्वर्यपत्रतपनीयपत्रवृन्ताः, अपरे सौवर्णिक्यो मूल-
शाखाः प्रशाखा रजतमय्य इत्युचुः, 'जंबूणयरत्तमउयसुकुमालपवालपल्लवंकुरधरा' जाम्बूनदनामकसुवर्णविशेषमया रक्ता-रक्त-
वर्णा मृदवो-मनोज्ञाः सुकुमाराः-सुकुमारस्पर्शा ये प्रवाला-ईषदुन्मीलितपत्रभावाः पल्लवाः संजातपरिपूर्णप्रथमपत्रभावरूपा वराङ्कुराः-
प्रथममुद्दिद्यमाना अङ्कुरास्तान् धरन्तीति जाम्बूनदरत्तमृदुकसुकुमारप्रवालपल्लवाङ्कुरधराः, क्वचित्पाठः-—'जंबूनयरत्तमउयसुकुमालको-
मलपल्लवंकुरगसिहरा' तत्र जाम्बूनदानि रक्तानि मृदूनि-अकठिनानि सुकुमाराणि-अकर्कशस्पर्शानि कोमलानि-मनोज्ञानि प्रवालप-
ल्लवाङ्कुरा-यथोदितस्वरूपा अग्रशिखराणि च यस्याः सा तथा, अन्ये तु जाम्बूनदमया अग्रप्रवाला अङ्कुरापरपर्याया राजता इत्याहुः,
'विचित्तमणिरयणसुरभिकुसुमफलभारनमियसाला' विचित्रमणिरत्नानि-विचित्रमणिरत्नमयानि सुरभीणि कुसुमानि फलानि
च तेषां भरेण नमिता-नामं ग्राहिताः शालाः-शाखा यस्याः सा तथा, उक्तञ्च-—'मूला वह्नरमया से कंदो खंधो य रिद्वेवंरुलिओ ।
सौवर्णियसाहृषसाहृ तद् जायरूवा य ॥ १ ॥ विडिमा रययवेरुलियपत्तवणिज्जपत्तविंटा य । पल्लव अग्नपवाला जंबूणयरयया
तीसे ॥ २ ॥' 'रयणमयांपुष्फफला' इति 'सच्छाया' इति सती-शोभना छाया यस्याः सा सच्छाया, तथा सती-शोभना प्रभा

॥ २९४ ॥

३ प्रतिपत्तौ
जम्बूपीठा-
धिकारः
उद्देशः २
सू० १५१

गस्याः मा मत्प्रभा, अत एव सश्रीका सह उद्ब्रूयती यया मणिरत्रानामुद्ब्रूयतीतभावात् सोद्ब्रूयती अधिक-अतिशयेन मनोनिर्वृत्ति-

करी 'पासाईया' इत्यादि पदचतुष्टयं प्राग्वत् ॥

जंबूए णं सुदंसणाए चउदिसिं चत्तारि साला पणत्ता, तंजहा—पुरत्थिमेणं दक्खिणेणं पच्चत्थि-
मेणं उत्तरेणं, तत्थणं जे से पुरत्थिमिहे साले एत्थ णं एगे महं भवणे पणत्ते एगं कोसं आयामेणं
अद्दकोसं विक्खंभेणं देख्खेणं कोसं उहुं उच्चत्तेणं अणेगखंभं वण्णओ जाव भवणस्स दारं तं चेव
पमाणं पंचथणुसतातिं उहुं उच्चत्तेणं अह्हाइजाइं विक्खंभेणं जाव वणमालाओ भूमिभागा उ-
द्धोया मणिपेढिया पंचथणुसतिया देवसयणिजं भाणियब्बं ॥ तत्थ णं जे से दाहिणिहे साले एत्थ
णं एगे महं पासायवडंसए पणत्ते, कोसं च उहुं उच्चत्तेणं अद्दकोसं आयामविक्खंभेणं अद्द-
ग्गयमूसियं अंतो बहुसमं उद्धोता । तस्स णं बहुसमरमणिजस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए
सीहासणं सपरिवारं भाणियब्बं । तत्थ णं जे से पच्चत्थिमिहे साले एत्थ णं पासायवडंसए
पणत्ते तं चेव पमाणं सीहासणं सपरिवारं भाणियब्बं, तत्थ णं जे से उत्तरिहे साले एत्थ णं
एगे महं पासायवडंसए पणत्ते तं चेव पमाणं सीहासणं सपरिवारं । तत्थ णं जे से उवरिम-
विडिसे एत्थ णं एगे महं सिद्धायतणे कोसं आयामेणं अद्दकोसं विक्खंभेणं देख्खेणं कोसं उहुं
उच्चत्तेणं अणेगखंभसतसन्निविडे वण्णओ तिदिसिं तओ दारा पंचथणुसता अह्हाइजधणुसयवि-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २९५ ॥

क्खंभा मणिपेढिया पंचधणुसतिया देवच्छंदओ पंचधणुसतक्खंभो सातिरेगपंचधणुसउच्चत्ते ।
तत्थ णं देवच्छंदए अट्टसयं जिणपडिमाणं जिणुस्सेधप्पमाणणं, एवं सब्वा सिद्धायतणवत्त-
व्वया भाणियव्वा जाव धूवकडुच्छुया उत्तिमागारा सोलसविधेहिं रयणेहिं उवेए चेव जंबू णं
सुदंसणा मूले बारसहिं पउमवरवेदियाहिं सब्वतो समंता संपरिक्खित्ता, ताओ णं पउमवरवे-
तियाओ अद्धजोयणं उट्ठं उच्चत्तेणं पंचधणुसताइं विक्खंभेणं वणणओ ॥ जंबू सुदंसणा अण्णेणं
अट्टसतेणं जंबूणं तयडुच्चत्तप्पमाणमेत्तेणं सब्वतो समंता संपरिक्खित्ता ॥ ताओ णं जंबूओ च-
त्तारि जोयणाइं उट्ठं उच्चत्तेणं कोसं चोव्वेधेणं जोयणं खंधो कोसं विक्खंभेणं तिण्णिण जोयणाइं
विडिमा बहुमज्झदेसभाए चत्तारि जोयणाइं विक्खंभेणं सातिरेगाइं चत्तारि जोयणाइं सब्व-
ग्गेणं वहरामयमूला सो चेव चेतियरुक्खवणणओ ॥ जंबूए णं सुदंसणाए अवरुत्तरेणं उत्तरेणं
उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थ णं अणाढियस्स चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं चत्तारि जंबूसाहस्सीओ पण्ण-
त्ताओ, जंबूए सुदंसणाए पुरत्थिमेणं एत्थ णं अणाढियस्स देवस्स चउण्हं अग्गमहिसीणं चत्तारि
जंबूओ पण्णत्ताओ, एवं परिवारो सब्वो णायव्वो जंबूए जाव आयरक्खाणं ॥ जंबू णं सुदंसणा
त्तिहिं जोयणसत्तेहिं वणसंडेहिं सब्वतो समंता संपरिक्खित्ता, तंजहा—पढमेणं दोचेणं तच्चेणं ।
जंबूए सुदंसणाए पुरत्थिमेणं पढमं वणसंडं पण्णासं जोयणाइं ओगाहित्ता एत्थ णं एगे महं

३ प्रतिपत्तौ
जम्बूवृक्षा-
धिकारः
उद्देशः २
सू० १५२

॥ २९५ ॥

भवणे पणत्ते, पुरत्थिमिह्हे भवणसरिसे भाणियव्वे जाव सयणिज्जं, एवं दाहिणेणं पच्चत्थिमेणं
 उत्तरेणं ॥ जंबूए णं सुदंसणाए उत्तरपुरत्थिमेणं पढमं वणसंडं पण्णासं जोयणाइं ओगाहित्ता च-
 सारि गंदापुक्खरिणीओ पणत्ता, तंजहा—पडमा पडमप्पभा चेव कुमुदा कुमुयप्पभा ।
 ताओ णं गंदाओ पुक्खरिणीओ कोसं आयामेणं अद्धकोसं विक्खंभेणं पंचघणुसयाइं उव्वेहेणं
 अच्छाओ सण्हाओ लण्हाओ घट्ठाओ मट्ठाओ णिप्पंकाओ णीरयाओ जाव पडिख्खाओ वण्णाओ
 भाणियव्वो जात्र तोरणत्ति ॥ तासि णं गंदापुक्खरिणीणं बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं पासाय-
 चंडंसए पणत्ते कोसप्पमाणे अद्धकोसं विक्खंभो सो चेव सो वण्णाओ जाव सीहासणं सपरि-
 वारं । एवं दक्खिणपुरत्थिमेणवि पण्णासं जोयणा० चत्तारि गंदापुक्खरिणीओ उप्पलशुम्मा
 नलिणा उप्पला उप्पलुज्जला तं चेव पमाणं तहेव पासायवडंसगो तप्पमाणो । एवं दक्खिणपच्चत्थि-
 मेणवि पण्णासं जोयणाणं परं—भिंंगा भिंगणिभा चेव अंजणा कज्जलप्पभा, सेसं तं चेव । जंबूए णं
 सुदंसणाए उत्तरपुरत्थिमे पढमं वणसंडं पण्णासं जोयणाइं ओगाहित्ता एत्थ णं चत्तारि गंदाओ
 पुक्खरिणीओ पणत्ताओ तं०—सिरिकंता सिरिमहिंया सिरिचंदा चेव तहय सिरिणिलया । तं चेव
 पमाणं तहेत्र पासायवडंसओ ॥ जंबूए णं सुदंसणाए पुरत्थिमिह्लस्स भवणस्स उत्तरेणं उत्तरपुर-
 त्थिमेणं पासायवडंसगस्स दाहिणेणं एत्थ णं एगे महं कूडे पणत्ते अट्ठ जोयणाइं उट्ठं उच्चत्तेणं

मूले बारस जोयणाइं विक्खंभेणं मज्झे अट्ट जोयणाइं आयामविक्खंभेणं उवरिं चत्तारि जोय-
णाइं आयामविक्खंभेणं मूले सातिरेगाइं सत्ततीसं जोयणाइं परिक्खेवेणं मज्झे सातिरेगाइं
पणुव्वीसं जोयणाइं परिक्खेवेणं उवरिं सातिरेगाइं बारस जोयणाइं परिक्खेवेणं मूले विच्छिन्ने
मज्झे संखित्ते उप्पि तणुए गोपुच्छसंठाणसंठिए संब्वजंबूणयामए अच्छे जाव पडिरूवे, से णं
एगाए पडमवरवेइयाए एगेणं वणसंडेणं संब्वतो समंता संपरिक्खित्ते दोणहवि वणणओ ॥ तस्स
णं कूडस्स उवरि बहुससरमणिजे भूमिभागे पणत्ते जाव आसयंति० ॥ तस्स णं बहुससरमणि-
ज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एगं सिद्धायतणं कोसप्यमाणं सव्वा सिद्धायतणवत्त-
व्वया । जंबूए णं सुदंसणाए पुरत्थिमस्स भवणस्स दाहिणेणं दाहिणपुरत्थिमिल्लस्स पासायव-
डेंसगस्स उत्तरेणं एत्थ णं एगे महं कूडे पणत्ते तं चैव पमाणं सिद्धायतणं च । जंबूए णं सुदं-
सणाए दाहिणिल्लस्स भवण० पुरत्थिमेणं दाहिणपुरत्थिमस्स पासायवडेंसगस्स पच्चत्थिमेणं
एत्थ णं एगे महं कूडे पणत्ते, दाहिणस्स भवणस्स परतो दाहिणपच्चत्थिमिल्लस्स पासायवडेंस-
गस्स पुरत्थिमेणं एत्थ णं एगे महं कूडे जंबूतो पच्चत्थिमिल्लस्स भवणस्स दाहिणेणं दाहिणपच्च-
त्थिमिल्लस्स पासायवडेंसगस्स उत्तरेणं एत्थ णं एगे महं कूडे प० तं चैव पमाणं सिद्धायतणं च,
जंबूए पच्चत्थिमभवणउत्तरेणं उत्तरपच्चत्थिमस्स पासायवडेंसगस्स दाहिणेणं एत्थ णं एगे महं

कूडे पणत्तो तं चैव पमाणं सिद्धायतणं च । जंजूए उत्तरस्स भवणास्स पच्चत्थिमेणं उत्तरपच्चत्थि-
 मस्स पासायवडंगस्स पुरत्थिमेणं एत्थ णं एगे कूडे पणत्तो, तं चैव, जंजूए उत्तरभवणस्स पुर-
 त्थिमेणं उत्तरपुरत्थिमिद्धस्स पासायवडंगस्स पच्चत्थिमेणं एत्थ णं एगे महं कूडे पणत्तो, तं
 चैव पमाणं तद्देव सिद्धायतणं । जंजू णं सुदंसणा अण्णेहिं बह्वहिं तिलएहिं लउएहिं जाव राय-
 रुक्खेहिं दिंगुरुक्खेहिं जाव सब्वतो समंता संपरिक्खत्ता । जंजूते णं सुदंसणाए उवरिं बहवे
 अट्टमंगलगा पणत्ता, तंजहा—सोत्थियसिरिवच्छ० किण्हा चामरज्झया जाव छत्तातिच्छत्ता ॥
 जंजूए णं सुदंसणाए दुवालस णामधेज्जा पणत्ता, तंजहा—सुदंसणा अमोहा य, सुप्पबुद्धा ज-
 सोयरा । विदेहजंजू सोमणसा, णियया णिच्चमंडिया ॥ १ ॥ सुभदा य विसाला य, सुजाया
 सुमणीतिया । सुदंसणाए जंजूए, नामधेज्जा दुवालस ॥ २ ॥ से केणट्ठेणं भंते! एवं बुच्चइ—जंजू-
 सुदंसणा?, गोयमा! जंजूते णं सुदंसणाते जंजूदीवाहिवती अणाढिते णामं देवे महिहीए जाव
 पलिओवमट्ठितीए परिवसति, से णं तत्थ चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं जाव जंजूदीवस्स जं-
 जूए सुदंसणाए अणाढियते य रायधाणीए जाव विहरंति । कहि णं भंते! अणाढियस्स जाव
 समत्ता वराच्चया रायधाणीए महिहीए । अट्टुचरं च णं गोयमा! जंजूदीवे २ तत्थ तत्थ देसे
 तहिं २ बहवे जंजूक्खवा जंजूवणा जंजूवणसंडा णिच्चं कुसुमिया जाव सिरीए अतीव उवसोभे-

माणा २ चिह्नंति, से तेण्ड्रेणं गोयमा! एवं बुच्चइ—जंबुद्वीवि २, अदुत्तरं च णं गोयमा! जंबुद्वी-
वस्स सासते णामधेजे पणत्ते, जन्न कयावि णासि जाव णिच्चे ॥ (सू० १५२)

‘जंबूद्वीप’मित्यादि, जम्बूवाः सुदर्शनायाश्चतुर्दिशि एकैकस्यां दिशि एकैकशाखाभावतश्चतस्रः शाखाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—एका पूर्वस्यामेका दक्षिणस्यामेका पश्चिमायामेकोत्तरस्यां, तत्र या सा पूर्वशाला, सूत्रे पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात्, ‘तस्स ण’मित्यादि, तस्या बहुमध्यदेशभागे अत्र महदेकं भवनं प्रज्ञप्तं, क्रोशमायामतोऽर्द्धक्रोशं विष्कम्भतो देशोनं क्रोशमूर्द्धमुच्चैस्त्वेन, तस्य वर्णको द्वारादिवक्तव्यता च प्रागु-
क्तमहापद्मवत्, तथा चाह—‘पमाणाइया महापउमवत्तव्वया भाणियव्वा अहीणमइरित्ता जाव उप्पलहत्थया’ इति ॥ ‘तत्थ ण’मि-
त्यादि, तत्र या सा दक्षिणात्या शाखा तस्या बहुमध्यदेशभागे अत्र महानेकः प्रासादावतंसकः प्रज्ञप्तः, क्रोशमेकमूर्द्धमुच्चैस्त्वेन, अर्द्ध-
क्रोशं विष्कम्भेन, ‘अब्भुगयमूसियपहसिया इवे’त्यादि तद्वर्णनमुपयुज्यते च वर्णनं भूमिभागवर्णनं मणिपीठिकावर्णनं सिंहासनवर्णनं
च प्राग्वत्, नवरमत्र मणिपीठिका पञ्चधनुःशतान्यायामविष्कम्भाभ्यामर्द्धदृतीयानि धनुःशतानि वाहृत्येन सिंहासनं च सपरिवारं
वाच्यमिति, तस्य च प्रासादावतंसकस्योपरि बहून्यष्टावष्टौ स्वस्तिकादीनि मङ्गलकानीत्यादि तावद्वक्तव्यं यावद्बहवः सहस्रपत्रहस्ताका
इति, यथा च दक्षिणस्यां शाखायां प्रासादावतंसक उक्ततथा पश्चिमायामुत्तरस्यामपि च प्रलेकं वक्तव्यः, जम्बूवाः सुदर्शनाया
उपरि विडिमाया बहुमध्यदेशभागे सिद्धायतनं, तच्च पूर्वस्यां भवनमिव तावद्वक्तव्यं यावन्मणिपीठिकावर्णनं, तत ऊर्द्धमेवं वक्तव्यं—
‘तीसे ण’मित्यादि, तस्या मणिपीठिकाया उपरि अत्र महानेको देवच्छन्दकः प्रज्ञप्तः, एवं पञ्चधनुःशतान्यायामविष्कम्भाभ्यां पञ्चधनुः-
शतानि सातिरेकाणि ऊर्द्धमुच्चैस्त्वेन सर्वात्मना रत्नमयः, अच्छ इत्यादि पूर्ववद् यावत्प्रतिरूप इति । ‘तत्थ णं अट्टसयं जिणपडिमाणं

िगपुरगेहप्रमाणमेत्ताणं सन्निविद्यत्ताणं चिद्वद इत्यादि पूर्ववत्तावद्वक्तव्यं यावत् 'अद्वसयं ध्रुवककुच्छुयाणं सन्निविद्यत्ताणं चिद्वद' इति
 पदं, 'सिद्धायणसप्त उल्पि अद्वुमंगला' इत्यादि पूर्ववत्तावद्वक्तव्यं यावत् 'सहस्रपत्तहत्थगा' इति, सर्वत्रापि च व्याख्याऽपि पूर्व-
 त्त ॥ 'जंबू णं सुदंसणा' इत्यादि, जम्बूः सुदर्शना द्वादशभिः पञ्चवरेदिकाभिः 'सर्वतः' सर्वासु दिक्षु 'समन्ततः' सामस्येन
 संपरिक्षिप्ता । वेदिकावर्णनं प्राग्वत् । 'जंबू ण'मित्यादि, जम्बूः सुदर्शना अन्येन जम्बूनामष्टशतेन तदद्भौषत्वप्रमाणमात्रेण 'सर्वतः'
 सर्वासु दिक्षु 'समन्ततः' सामस्येन संपरिक्षिप्ता । तदद्भौषत्वप्रमाणमेव भावयति—'ताओ ण'मित्यादि, 'ताः' अष्टोत्तरशतसङ्ख्या
 जम्बूयाः प्रत्येकं चत्वारि योजनान्यूर्ध्वगुणैस्त्वेन क्रोशमुद्धेन योजनमेकं स्कन्धः क्रोशं वाहल्येन स्कन्धः, त्रीणि योजनानि विडिमा-
 ऊर्ध्वं विनिर्गता शामा बहुमध्येदेशभागे चत्वारि योजनान्यायामविष्कम्भाभ्याम्, ऊर्ध्वोधोरूपेण सातिरेकाणि चत्वारि योजनानि
 सर्वाभिः ऋषेःपरिमाणमीलनेनेति भावः । 'वइरामयमूलरययसुपइद्विया विडिमा' इत्यादिवर्णनं पूर्ववत्तावद्वक्तव्यं यावदधिकं नयन-
 गतोनिर्गुत्तिकार्यः, ग्रामादीया यावत्प्रतिरूपाः ॥ 'जंबूए ण'मित्यादि, 'जंबूए णं सुदंसणाए' इत्यादि, जम्बूवाः सुदर्शनाया अवरो-
 णरस्यागुत्तरस्यागुत्तरपूर्वस्थां, अत एवासु तिस्रसु दिक्ष्वनादृतस्य देवस्य जम्बूद्वीपाधिपतेश्चतुर्णां सामानिकसहस्राणां योग्यानि चत्वारि
 जम्बूसहस्राणि प्रजप्तानि, पूर्वस्थां चतसृणामममहिपीणां योग्यानि चतस्रो, महाजम्बूवा दक्षिणपूर्वस्यामभ्यन्तरपर्यदोऽष्टानां देवसह-
 स्राणां योग्यान्यष्टौ जम्बूसहस्राणि, दक्षिणस्थां मध्यमपर्यदो दशानां देवसहस्राणां योग्यानि दश जम्बूसहस्राणि, दक्षिणापरस्थां बाह्य-
 पर्यदो द्वादश देवमहस्राणां योग्यानि द्वादश जम्बूसहस्राणि, अपरस्थां सप्तानामनीकाधिपतीनां योग्यानि सप्त महाजम्बूवाः, ततः स-
 र्वासु दिक्षु षोडशानामारक्षदेवमहस्राणां योग्यानि षोडश जम्बूसहस्राणि प्रजप्तानि ॥ 'जंबू णं सुदंसणा' इत्यादि, सा जम्बूः सुद-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २९८ ॥

शना त्रिभिः शतकैः—योजनशतप्रमाणैर्वनपण्डैः ‘सर्वतः’ सर्वासु दिक्षु ‘समन्ततः’ सामस्येन संपरिक्षिता, तद्यथा—अभ्यन्तरेकेन मध्येन बाह्येन च । जम्बवाः सुदर्शनायाः पूर्वस्यां दिशि प्रथमं वनपण्डं पञ्चाशतं योजनान्यवगाह्यात्र महदेकं भवनं प्रज्ञप्तं, तच्च पूर्व-दिग्वर्तिभवनवद् वक्तव्यं यावत् शयनीयम् । जम्बवाः सुदर्शनाया दक्षिणतः प्रथमं वनपण्डं पञ्चाशतं योजनान्यवगाह्यात्र महदेकं भवनं प्रज्ञप्तं, एतदपि तथैव यावत् शयनीयं, एवं पश्चिमायामुत्तरस्यां च प्रत्येकं च प्रत्येकं च प्रथमं वनपण्डं पञ्चाशतं योजनान्यवगाह्य भवनं वक्तव्यं यावत् शयनीयम् ॥ ‘जंबूए ण’मित्यादि, जम्बवाः सुदर्शनाया उत्तरपूर्वस्यां—ईशानकोण इत्यर्थः प्रथमं वनपण्डं पञ्चाशतं योजनान्यवगाह्यात्र महत्यश्रतस्तौ नन्दापुष्करिण्यः प्रज्ञप्तास्ताद्यथा—पूर्वस्यां पञ्चा—पञ्चाभिधाना, दक्षिणस्यां पद्मप्रभा, पश्चिमायां कुमुदा, उत्तरस्यां कुमुदप्रभा, ताश्च नन्दापुष्करिण्यः प्रत्येकं क्रोशामायामेन अर्द्धक्रोशं विष्कम्भेन पञ्चधनुःशतान्युद्धेन, ‘अच्छाओ सण्हाओ’ इत्यादि पुष्करिणीवर्णनं प्राग्वत्समस्तं यावत्प्रत्येकं प्रत्येकं पद्मवरवेदिकया परिक्षिताः प्रत्येकं २ वनपण्डपरिक्षिताः, पद्मवरवेदिकावनपण्ड-वर्णनं प्राग्वत् ॥ ‘तासि ण’मित्यादि, तासां पुष्करिणीनां प्रत्येकं चतुर्दिशि एकैकस्यां दिशि एकैकभावेन चत्वारि त्रिसोपानप्रतिरूप-काणि प्रज्ञप्तानि, तेषां वर्णकः प्राग्वत्, तोरणान्यपि तथैव, तासां पुष्करिणीनां बहुमध्यदेशभागेऽत्र महानेकः प्रासादावतंसकः प्रज्ञप्तः, स च जम्बूदृक्षदक्षिणपश्चिमशाखाभाविप्रासादवत् प्रमाणादिना वक्तव्यो यावत् ‘सहस्रपत्तहत्थगा’ इति पदं, सर्वत्रापि च सिंहास-नमनाहत्तदेवस्य सपरिवारम् । एवं दक्षिणपूर्वस्यां दक्षिणापरस्यामुत्तरापरस्यां च प्रत्येकं वक्तव्यं, नवरं नन्दापुष्करिणीनामनानालं, तच्चेदं—दक्षिणपूर्वस्यां पूर्वादिक्रमेण उत्पलगुल्मा नलिना उत्पला उत्पलोज्ज्वला, दक्षिणपूर्वस्यां शृङ्गा शृङ्गनिभा अजना कज्जलप्रभा, अपरोत्तरस्यां श्रीकान्ता श्रीचन्द्रा श्रीनिलया श्रीमहिता, उक्तञ्च—“पडमा पडमप्पभा चैव, कुमुया कुमुयप्पभा । उत्पलगुम्मा न-

३ प्रतिपत्तौ
जम्बूवृक्षा-
धिकारः
उद्देशः २
सू० १५२

॥ २९८ ॥

लिङ्गा, उपप्लुजला ॥ १ ॥ भिगा भिगानिभा चैव, अंजणा कज्जलपभा । सिरिकंता सिरिचंदा, सिरिनिलया चैव सिरिम-
 ङ्गिया ॥ २ ॥ "जंबूए ण'मित्यादि, जम्बवाः सुदर्शनायाः पूर्वदिग्भावितो भवनस्योत्तरतः उत्तरपूर्वदिग्भाविनः प्रासादावतंसकस्य
 दक्षिणतोऽत्र गहनैकः कूटः प्रज्ञप्तः, अष्टौ योजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन, मूलेऽष्टौ योजनानि विष्कम्भेन मध्ये षड् योजनानि उपरि चलारि
 योजनानि, मूले सातिरेकाणि पञ्चविंशतिर्योजनानि परिक्षेपतः मध्ये सातिरेकाण्यष्टादश योजनानि उपरि सातिरेकाणि द्वादश यो-
 जनानि परिक्षेपतः, तथा सति मूले विस्तीर्णो मध्ये सद्भिन्न उपरि तनुकोऽत एव गोपुच्छसंस्थानसंस्थितः सर्वासना जम्बूनदमयः,
 'अच्छे नात्र पडिरूचे' इति प्राग्वत्, स च कूट एकया पञ्चवरवेदिकया एकेन वनपण्डेन सर्वतः समन्तात् परिक्षिप्तः, पञ्चवरवेदि-
 काग्रणपण्डवर्णनं प्राग्वत् । 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य कूटस्योपरि बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः, स च 'से जहानामए आलिगपु-
 ण्णोर वा' इत्यादि पूर्ववत्तावद्वक्तव्यो यावत्तृणानां मणीनां च शब्दवर्णनम् ॥ 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य बहुसमरमणीयस्य भूमिभा-
 गस्य बहुमध्यदेशभागेऽत्र महदेकं सिद्धायतनं प्रज्ञप्तं, तत्र जम्बूसुदर्शनोपरिविडिमसिद्धायतनसदृशं वक्तव्यं यावदष्टोत्तरं शतं धूपकडुच्छु-
 क्तानामिति । एवं जम्बवाः सुदर्शनायाः पूर्वस्य भवनस्य दक्षिणतो दक्षिणपूर्वस्य प्रासादावतंसकस्योत्तरतः, तथा दक्षिणालयस्य भव-
 नस्य पूर्वतो दक्षिणपूर्वस्य प्रासादावतंसकस्य पश्चिमदिशि, तथा दक्षिणालयस्य भवनस्य परतो दक्षिणपश्चिमस्य प्रासादावतंसकस्य पू-
 र्वतः, तथा पायालयस्य भवनस्य पूर्वतो दक्षिणपश्चिमस्य प्रासादावतंसकस्योत्तरतः, तथा पश्चिमस्य भवनस्योत्तरत उत्तरपश्चिमस्य प्रासा-
 दावतंसकस्य दक्षिणतः, तथोत्तरस्य भवनस्य पश्चिमायासुत्तरपश्चिमस्य प्रासादावतंसकस्य पूर्वतः, तथोत्तरस्य भवनस्य पूर्वत उत्तरपू-
 र्वस्य प्रासादावतंसकस्यापरतः प्रत्येकगोकैकः कूटः पूर्वोक्तप्रमाणो वक्तव्यः, तेषां च कूटानामुपरि प्रत्येकमेकैकं सिद्धायतनं, तानि च

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ २९९ ॥

सिद्धायतनानि पूर्ववद्वाच्यानि, उक्तञ्च—“अहुसहकूडसरिसा सव्वे जंवूनयामथा भणिया । तेसुवरिं जिणभवणा कोसपमाणा परम-
रम्मा ॥ १ ॥” “जंबूए ण”मित्यादि, जम्बवाः सुदर्शनाया द्वादश नामधेयानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—“सुदंसणे”त्यादि, शोभनं दर्शनं-
दृश्यमानता यस्या नयनमनोहारित्वात् सा सुदर्शना १, यथा च तस्याः शोभनदर्शनं तथाऽप्ये स्वयमेव सूत्रकृद् भावयिष्यति, ‘अ-
मोहा य’ इति मोघं-निष्फलं न मोघा अमोघा अनिष्फला इत्यर्थः, तथाहि—सा स्वस्वामिभावेन प्रतिपन्ना सती जम्बूद्वीपाधिपत्य-
सुपजनयति, तदन्तरेण तद्विषयस्य स्वामिभावस्यैवायोगात्, ततोऽनिष्फलेति २, ‘सुपबुद्धा’ इति सुष्टु-अतिशयेन प्रबुद्धेव प्रबुद्धा
मणिकनकरत्नानां निरन्तरं सर्वतश्चाकचिक्येन सर्वकालमुन्निद्रेति भावः ३, ‘जसोहरा’ इति यशः सकलभुवनव्यापि धरतीति
यशोधरा लिहादित्वाद्च, जम्बूद्वीपो हि विदितमहिमा भुवनत्रयेऽप्यनया जम्बोपलक्षितस्ततो भवति यथोक्तं यशोधारिल्लमस्याः ४,
‘सुभद्दा य’ इति शोभनं भद्रं-कल्याणं यस्याः सा सुभद्रा, सकलकालं कल्याणभागिनीत्यर्थः, न हि तस्याः कदाचिदप्युपद्रवाः संभ-
वन्ति, महर्द्धिकेनाधिष्ठितत्वात् ५, ‘विसाला य’ इति विशाला-विस्तीर्णा आयामविष्कम्भाभ्यामुच्चैस्त्वेन चाष्टयोजनग्रमाणत्वात् ६,
‘सुजाया’ इति शोभनं जातं-जन्म यस्याः सा सुजाता, विशुद्धमणिकनकरत्नमूलद्रव्यतया जन्मदोषरहितेति भावः ७, ‘सुमणा
इय’ इति शोभनं मनो यस्याः सकाशाद् भवति सा सुमनाः, भवति हि तां पश्यतां महर्द्धिकानां मनः शोभनमतिरमणीयत्वात् ८,
‘विदेहजंबू’ इति, विदेहेषु जम्बूविदेहजम्बूविदेहान्तर्गतोत्तरकुुरुक्षुतन्त्रासत्वात् ९, ‘सोमणसा’ इति सौमनस्यहेतुत्वात् सौमनस्या,
नहि तां पश्यतः कस्यापि मनो तुष्टं भवति, केवलं तां दृष्ट्वा प्रीतमनास्तां तदधिष्ठातारं च प्रशंसतीति १०, ‘नियता’ इति नियता

१ अथो ऋपभकूटसदृशाः सर्वे जम्बूनदमया भणिताः । तेषामुपरि जिनभवनाणि क्रोशप्रमाणानि परस्परम्याणि ॥ १ ॥

३ प्रतिपत्तौ
जम्बूवृक्षा-
धिकारः
उद्देशः २
सू० १५२

॥ २९९ ॥

मं कालमवस्थिता शश्वतत्वात् ११, 'नित्यमंडिता' सदा भूषणभूषितत्वात् १२ । 'सुदंसणाए' इत्यादि तान्येतानि सुवर्शनाया
 गच्छा ग्राह्य नामधेयानि ॥ सम्प्रति सुदर्शनागवद्प्रवृत्तिनिमित्तं पिष्टुच्छिपुरिदमाह—'से केणट्टेणं भंते !' इत्यादि प्रतीतं, निर्व-
 चनामाह—'गोयमे'त्यादि सुगमं, नवरम् 'अणाट्टिए नामं देवे' इति, अनाहताः—अनादरक्रियाविपयीकृताः शेषा जम्बूद्वीपगता
 देवा रोगाद्यनोऽत्यदुतं महर्द्धिकत्वमीक्षमाणेन सोऽनाहतः, सकलनिर्वचनभावार्थश्चायं—यस्मादेवं महर्द्धिकोऽनाहतनामा देवस्तत्र
 परिरमति तत्तस्य समस्ताऽपि स्फातिः तत्र कृतावासेति सा सुदर्शनाऽनाहता, राजधानीवक्तव्यताऽपि प्राग्वद्वक्तव्या, तदेवं यस्मादे-
 नंरूपया जम्बुोपलक्षित एष द्वीपस्तसाज्जम्बूद्वीप इत्युच्यते, अथवेदं जम्बूद्वीपशब्दप्रवृत्तिनिमित्तमिति दर्शयति—'अदुत्तरं च ण'-
 मित्यादि, अधान्यत् जम्बूद्वीपशब्दप्रवृत्तिकारणमिति गम्यते, गौतम ! जम्बूद्वीपे द्वीपे उत्तरकुरुषु कुरुषु तत्र तत्र देशे तस्य देशस्य
 तत्र तत्र प्रदेशे बहवो जम्बूद्वीपश्चा जम्बूवनानि जम्बूपण्डाः, इहैकजातीयवृक्षसमुदायो वनं, अनेकजातीयवृक्षसमूहो वनपण्डः, केवलं
 प्राग्गानेन व्यपदेश इति जम्बूवनं जम्बूपण्ड इति भेदेनोपात्तं, 'निचंक्षुमिया' इत्यादि विशेषणकदम्बकं प्राग्वत्, तत एष द्वीपो जम्बू-
 द्वीपः, तथा याह—'से एणट्टेण'मित्यादि ॥ सम्प्रति जम्बूद्वीपगतचन्द्रादिसह्यापरिज्ञानार्थमाह—

जम्बूद्वीपे णं भंते ! दीवे कति चंदा पभासिंसु वा पभासेति वा पभासिस्संति वा ? कति सूरिया
 तविंसु वा तवंति वा तविस्संति वा ? कति नक्खत्ता जोयं जोयंसु वा जोयंति वा जोएसंति
 वा ? कति महग्गहा चारं चरिंसु वा चरिंति वा चरिस्संति वा ? केवत्तिताओ तारागणकोडा-
 कोडीओ सोहंसु वा सोहंति वा सोहेस्संतिवा ? गोयमा ! जम्बूद्वीपे णं दीवे दो चंदा पभासिंसु

वा ३ दो सूरिया तविंसु वा ३ छप्पन्नं नक्खत्ता जोगं जोएंसु वा ३ छावत्तरं गहसतं चारं
चरिंसु वा ३—एगं च सतसहस्रं तेत्तीसं खल्लु भवे सहस्साइं । णव य सया पन्नासा तारागण-
कोडकोडीणं ॥ १ ॥ सोभिंसु वा सोभिस्संति वा ॥ (सू० १५३)

‘जंबूद्वीवे णं भंते ! दीवे’ इत्यादि सुगमं, नवरं पट्पञ्चाशन्नक्षत्राणि एकैकस्य शशिनः परिवारेऽष्टाविंशतिर्नक्षत्राणां भावात्,
षट्सप्ततं महशतमेकैकं शशिनं त्रयष्टाशीतिर्गहाणां भावात्, तथैकस्य शशिनः परिवारे तारागणपरिमाणं पट्षष्टिः सहस्राणि नव श-
तानि पञ्चसप्तत्यधिकानि कोटीकोटीनां, वक्ष्यति च—“छावट्टिसहस्साइं नव चेव सयाइं पंचसयराइं । एगससीपरिवारो तारागण-
कोडिकोडीणं ॥ १ ॥” (६६९७५) जम्बूद्वीपे च द्वौ शशिनौ तदेतद् द्वाभ्यां गुण्यते ततः सूत्रोक्तं परिमाणं भवति—एकं शतसहस्रं
त्रयस्त्रिंशत्सहस्राणि नव शतानि पञ्चाशदधिकानि कोटीकोटीनामिति ॥ तदेवमुक्तौ जम्बूद्वीपः, सम्प्रति लवणसमुद्रं विवक्षुरिदमाह—

जंबूद्वीवं णाम दीवं लवणे णामं समुद्दे वट्टे वलयागारसंठाणसंठिते सव्वतो समंता संपरि-
क्खत्ता णं चिट्ठति ॥ लवणे णं भंते ! समुद्दे किं समचक्कवालसंठिते विसमचक्कवालसंठिते?,
गोयमा ! समचक्कवालसंठिए नो विसमचक्कवालसंठिए ॥ लवणे णं भंते ! समुद्दे केवतियं चक्क-
वालविवखंभेणं ? केवतियं परिवक्खेवेणं पणत्ते ?, गोयमा ! लवणे णं समुद्दे दो जोयणसतसह-
स्साइं चक्कवालविवखंभेणं पन्नरस जोयणसयसहस्साइं एगासीइसहस्साइं सयमेगेणचत्तालीसे
किंचिविसेसाहिए लवणेदधिणो चक्कवालपरिवक्खेवेणं । से णं एक्काए पउमवरवेदियाए एगेण य

वणसंडेणं सव्वतो समंता संपरिक्खित्ते चिट्ठह, दोण्हवि वणणओ । सा णं पउमवर० अद्धजोयणं
 उट्ठं० पंचघणुसयविकखंभेणं लवणसमुद्दसमियपरिक्खेवेणं, सेसं तहेव । से णं वणसंडे देसू-
 णाहं दो जोयणाहं जाव विहरह ॥ लवणस्स णं भंते ! समुद्दस्स कति दारा पणत्ता?, गोयमा!
 चत्तारि दारा पणत्ता, तंजहा—विजये वेजयंते जयंते अपराजिते ॥ कहि णं भंते ! लवणसमु-
 द्दस्स विजए णामं दारे पणत्ते?, गोयमा ! लवणसमुद्दस्स पुरत्थिमपेरंते धायहखंडस्स दीवस्स
 पुरत्थिमद्दस्स पच्चत्थिमेणं सीओद्दाए महानदीए उप्पिं एत्थ णं लवणस्स समुद्दस्स विजए णामं
 दारे पणत्ते अट्ट जोयणाहं उट्ठं उच्चत्तेणं चत्तारि जोयणाहं विकखंभेणं, एवं तं चेव सव्वं जहा
 जंघुदीवस्स विजयस्सरिसेवि (दारसरिसमेयंपि) रायहाणी पुरत्थिमेणं अणंमि लवणसमुद्दे ॥
 कहि णं भंते ! लवणसमुद्दे वेजयंते नामं दारे पणत्ते?, गोयमा ! लवणसमुद्दे दाहिणपेरंते धात-
 इसंडदीवस्स दाहिणद्दस्स उत्तरेणं सेसं तं चेव सव्वं । एवं जयंतेवि, णवरि सीयाए महाणदीए
 उप्पिं भाणियन्वे । एवं अपराजितेवि, णवरं विसीभागो भाणियन्वो ॥ लवणस्स णं भंते ! स-
 मुद्दस्स दारस्स य २ एस णं केवतियं अथाधाए अंतरे पणत्ते?, गोयमा!—‘त्तिणेव सतसह-
 स्सा पंचाणउत्तिं भवे सहस्साहं । दो जोयणसत असिता कोसं दारंतरे लवणे ॥ १ ॥’ जाव

1 यथा अनेपेणु स्थानेनय मूलटी तापाठोपेणम्यं तथाऽत्र क्वचिद् आदर्शं चतुर्णामपि द्वाराणां सामर्थ्येण वर्णनं दृश्यते मूले, न च टीकासुसारी प्रागुक्तं च तदित्युपेक्षितं.

अवाधाए अंतरे पणत्ते । लवणस्स णं पएसा धायइसंडं दीवं पुट्टा, तहेव जहा जंबूद्वीवे धायइ-
संडेवि सो च्चेव गमो । लवणे णं भंते ! समुद्दे जीवा उदाहत्ता सो च्चेव विही, एवं धायइसं-
डेवि ॥ से केणट्टेणं भंते ! एवं बुच्चइ—लवणसमुद्दे २?, गोयमा ! लवणे णं समुद्दे उदगे आ-
विले रहले लोणे लिंदे खारए कडुए अग्गेल्ले बहूणं दुपयचउप्पयमियपसुपक्खिसिरीसवाणं
नणत्थ तज्जोगियाणं सत्ताणं, सोत्थिए एत्थ लवणाहिवई देवे महिड्डीए पलिओवमड्डिईए, से
णं तत्थ सामाणिय जाव लवणसमुद्दस्स सुत्थियाए रायहाणीए अण्णेसिं जाव विहरइ, से एएण-
ट्टेणं गो० ! एवं बुच्चइ लवणे णं समुद्दे २, अदुत्तरं च णं गो० ! लवणसमुद्दे सासए जाव णिच्चे ॥
(सू० १५४)

‘जंबूद्वीवं दीव’मित्यादि जम्बूद्वीपं द्वीपं लवणो नाम समुद्रो ‘वृत्तः’ वर्तुलः, स च चन्द्रमण्डलवन्मध्यपरिपूर्णोऽपि शङ्क्येत तत
आह—‘वलयाकारसंस्थानसंस्थितः’ वलयाकारं—मध्यशुपिरं यत्संस्थानं तेन संस्थितो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः ‘सर्वतः’ सर्वासु
दिक्षु ‘समन्ततः’ सामस्त्येन ‘परिक्षिप्य’ वेष्टयित्वा तिष्ठति ॥ ‘लवणे णं भंते !’ इत्यादि, लवणो भदन्त ! समुद्रः किं समचक्रवा-
लसंस्थितो यद्वा विपमचक्रवालसंस्थितः ?, चक्रवालसंस्थानस्योभयथाऽपि दर्शनात्, भगवानाह—गौतम ! समचक्रवालसंस्थितः सर्वत्र
द्विलक्षयोजनप्रमाणतया चक्रवालस्य भावात्, नो विपमचक्रवालसंस्थितः ॥ सम्प्रति चक्रवालविष्कम्भादिपरिमाणमेव पृच्छति—
‘लवणे णं भंते ! समुद्दे’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! द्वे योजनशतसहस्रे चक्रवालविष्कम्भेन, जम्बूद्वीपविष्कम्भादे-

नद्विगुणत्वान्, पञ्चदश योजनशतसहस्राणि एकाशीतिः सहस्राणि शतमेकोनचत्वारिंशं च किञ्चिद्विशेषेण परिश्लेषेण, परिश्लेषप्रमाणं चैतान् परिधिगणितभावतया स्वयं भावनीयं क्षेत्रसमासटीकातो वा परिभावनीयम् ॥ 'से ण'मित्यादि, 'सः' लवणनामा समुद्र एकया पद्मवरवेदिकाया, अष्टयोजनोच्छ्रितजगत्पुपरिभाविन्येति गम्यते, एकेन वनखण्डेन सर्वतः समन्तात् संपरिक्षितः, मा न पद्मवरवेदिकाऽर्द्धयोजनमूर्द्धमुत्तरेण पञ्चघनुःशतानि विष्कम्भतः परिक्षेपतो लवणसमुद्रपरिक्षेपप्रमाणा, वनखण्डो देशेने द्वे योजने, अभ्यन्तरोऽपि पद्मवरवेदिकाया वनपण्ड एवंप्रमाण एव, उभयोरपि वर्णनं जम्बूद्वीपपद्मवरवेदिकावनपण्डवत् ॥ मन्प्रति द्वारवक्तव्यतामभित्युत्सुरिदमाह—'लवणस्स णं भंते!' इत्यादि, लवणस्य कति द्वाराणि प्रज्ञप्तानि?, भगवानाह—गौतम! चत्वारि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—विजयैजयन्तजयन्तापरराजिताख्यानि ॥ 'कहि ण'मित्यादि, क भदन्त! लवणसमुद्रस्य त्रिजयनाग द्वारं प्रज्ञप्तं?, भगवानाह—गौतम!, लवणसमुद्रस्य पूर्वपर्यन्ते धातकीखण्डद्वीपपूर्वाद्धस्य 'पच्चस्थिमेण'न्ति पश्चिमभागे त्रीणोद्याया महानद्या उपर्यत्रान्तरे लवणसमुद्रस्य विजयनाम द्वारं प्रज्ञप्तं, अष्टौ योजनान्यूर्ध्वमुत्तरेण विजयद्वारसदृशोत्तरपि वक्तव्यं यावद्बहून्पृथगष्टौ मङ्गलकानि यावद्बहवः सहस्रपत्रहस्तका इति ॥ सम्प्रति विजयद्वारनामनिबन्धनं प्रतिपिपादयित्पुरिदमाह—'से केणट्टेणं भंते' इत्यादि, अथ केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते—विजयद्वारं विजयद्वारम्? इति, भगवानाह—गौतम! त्रिणो द्वारे त्रिजयो नाम देवो महर्द्धिको यावद् विजयाया राजधान्या अन्येषां च बहूनां विजयाराजधानीवास्तव्यानां वानमन्तराणां देवानां देवीनां चाधिपत्यं यावत्परिवसति, ततो विजयदेवस्वामिकत्वाद् विजयमिति, तथा चाह—'से एणट्टेण'मित्यादिरुगणं ॥ 'कहि णं भंते!' इत्यादि, क भदन्त! विजयस्य देवस्य विजया नाम राजधानी प्रज्ञप्ता?, भगवानाह—गौतम! विजयद्वारस्य

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३०२ ॥

पूर्वस्यां दिशि तिर्यगसङ्ख्येयान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्यान्यस्मिन् लवणसमुद्रे द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्यात्रान्तरे विजयस्य देवस्य विजया नाम राजधानी प्रज्ञप्ता, सा च जम्बूद्वीपविजयद्वाराधिपतिविजयाराजधानीवद्वक्तव्या ॥ सम्प्रति वैजयन्तद्वारप्रतिपादनार्थमाह—‘कहि णं भंते!’ इत्यादि, क भदन्त! लवणस्य समुद्रस्य वैजयन्तं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं?, भगवानाह—गौतम! लवणसमुद्रस्य दक्षिणपर्यन्ते धातकीखण्डद्वीपदक्षिणार्द्धस्योत्तरतोऽत्र लवणसमुद्रस्य वैजयन्तं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं, एतद्वक्तव्यता सर्वाऽपि विजयद्वारवदवसेया, नवरं राजधानी वैजयन्तद्वारस्य दक्षिणतो वेदितव्या ॥ जयन्तद्वारप्रतिपादनार्थमाह—‘कहि णं भंते!’ इत्यादि, क भदन्त! लवणसमुद्रस्य जयन्तं द्वारं प्रज्ञप्तं?, भगवानाह—गौतम! लवणसमुद्रस्य पश्चिमपर्यन्ते धातकीखण्डपश्चिमार्द्धस्य पूर्वतः शीताया महा-नद्या उपरि लवणस्य समुद्रस्य जयन्तं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं, तद्वक्तव्यताऽपि विजयद्वारवद् वक्तव्या, नवरं राजधानी जयन्तद्वारस्य पश्चिमभागे वक्तव्या ॥ अपराजितद्वारप्रतिपादनार्थमाह—‘कहि णं भंते!’ इत्यादि, क भदन्त! लवणस्य समुद्रस्यापराजितं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं?, भगवानाह—गौतम! लवणसमुद्रस्योत्तरपर्यन्ते धातकीखण्डद्वीपोत्तरार्द्धस्य दक्षिणतोऽत्र लवणस्य समुद्रस्यापराजितं नामद्वारं प्रज्ञप्तं । एतद्वक्तव्यताऽपि विजयद्वारवन्निरवशेषा वक्तव्या, नवरं राजधानी अपराजितद्वारस्योत्तरतोऽवसातव्या ॥ सम्प्रति द्वारस्य अन्तरं कियत्या ‘अबाधया’ अन्तरालत्वाव्याघातरूपया प्रज्ञप्तं?, भगवानाह—गौतम! त्रीणि योजनशतसहस्राणि पञ्चनवतिः सहस्राणि अशीते द्वे योजनशते क्रोशश्चैको द्वारस्य द्वारस्थाबाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तं, तथाहि—एकैकस्य द्वारस्य पृथुलं चत्वारि योजनानि, एकैकस्मिन् द्वारे एकैका द्वारशाखा क्रोशवाहल्या, द्वारे च द्वे द्वे शाखे, तत्र एकैकस्मिन् द्वारे पृथुलं सामस्येन चिन्त्यमानं सार्द्धयो-

३ प्रतिपत्तौ
लवणाधि०
उद्देशः २
सू० १५४

॥ ३०२ ॥

जनचतुष्टयप्रमाणं प्राप्यते, चतुर्णामपि द्वाराणामेकत्र पृथुत्वमीलने जातान्यष्टादश योजनानि, तानि लवणसमुद्रपरिरयपरिमाणत्वं
 पञ्चदश शतसहस्राणि एकाशीतिःसहस्राणि एकोनचत्वारिंशं योजनशतं इत्येवंपरिमाणादपनीयन्ते, अपनीय च यच्छेषं तस्य चतु-
 र्भिर्भागोऽपहृते यदागच्छति तन् द्वाराणां परस्परमन्तरपरिमाणं, तत्र यथोक्तमेव, उक्तं च—“आसीया दोन्नि सया पणनउइसह-
 स्म तिमि लक्खा य । कोसो य अंतरं सागरस्स दाराण चित्रेयं ॥१॥” ‘लवणस्स णं भंते ! समुद्दस्स पदेसा’ इत्यादि सूत्रचतुष्टयं
 प्राग्द्वावनीयम् ॥ सम्प्रति लवणसमुद्रनामान्वर्थं पृच्छति—‘से केणट्टेण’मित्यादि, अथ केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—लवणः समुद्रो
 लवणः समुद्रः ? इति, भगवान्नाह—नौतम ! लवणस्य समुद्रस्य उदकः ‘आविलम्’ अविमलमस्वच्छं प्रकृत्या ‘रइलं’ रजोवत्, जलवृद्धि-
 णानिभ्यां पङ्कवहुलमिति भावः, लवणं सान्निपातिकरसोपेतत्वाह्लिन्द्रं गोवराक्ष(ब्य)रसविशेषकलितत्वात्, ‘क्षारं’ तीक्ष्णं लवणरसविशे-
 षवत्त्वात्, ‘कटुकं’ कटुकरसोपेतत्वात्, अत एवोपद्रवत्रातादपेयं, केपामपेयम् ?—चतुष्पदमृगपक्षसरीसृपाणां, नान्यत्र ‘तद्योनिकेभ्यः’
 लवणममुद्रयोनिकेभ्यः सत्त्वेभ्यस्तेषां पेयमिति भावः, तद्योनिकतया तेषां तदाहारकत्वात्, तदेवं यस्मात्तस्योदकं लवणमतोऽसौ
 लवणः समुद्र इति, अन्यत्र ‘सुट्टिए लवणाहिवई’ इत्यादि सुगमं, नवरमेप भावार्थः—यस्मात् सुस्थितनामा तदधिपतिः—लवणाधिपति-
 रिति सकल्पपुस्तके प्रसिद्धम्, आधिपत्यं च तस्याधिकृतसमुद्रस्य विषये नान्यस्य ततोऽप्यसौ लवणसमुद्र इति, तथा चाह—‘से
 एणट्टेण’मित्यादि ॥ सम्प्रति लवणसमुद्रगतचन्द्रादिसदृशापरिमाणप्रतिपादनार्थमाह—

लवणे णं भंते ! समुद्धे कति चंदा पभासिंसु वा पभासिंसि वा ?, एवं पंचणह्वि
 पुच्छा, गोयमा ! लवणसमुद्धे चत्तारि चंदा पभासिंसु वा ३ चत्तारि सूरिया तविंसु वा ३ वार-

सुत्तरं नखत्तासयं जोगं जोएंसु वा ३ तिणिण वावण्णा महग्गहसया चारं चरिंसु वा ३
हुणिण सयसहस्सा सत्तहिं च सहस्सा नव य सया तारागणकोडाकोडीणं सोभं सोभिंसु
वा ३ ॥ (सू० १५५)

‘लवणे णं भंते! समुद्दे’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह-नौतम! चत्वारश्चन्द्राः प्रभासन्ते प्रभासिष्यन्ते, चत्वारः सूर्यास्तापितवन्तस्तापयन्ति तापविष्यन्ति, ते च जम्बूद्वीपगतचन्द्रसूर्यैः सह समश्रेण्या प्रतिबद्धा वेदितव्याः, तथा-द्वौ सूर्यौ एकस्य जम्बूद्वीपगतस्य सूर्यस्य श्रेण्या प्रतिबद्धौ, द्वौ सूर्यौ द्वितीयस्य जम्बूद्वीपगतस्य सूर्यस्य, तथा द्वौ चन्द्रमसावेकस्य जम्बूद्वीपगतस्य चन्द्रस्य समश्रेण्या प्रतिबद्धौ, द्वौ द्वितीयचन्द्रस्य, तौ चैवम्-यदा जम्बूद्वीपगत एकः सूर्यो मेरोर्दक्षिणतश्चारं चरति तदा लवणसमुद्रेऽपि तेन सह समश्रेण्या प्रतिबद्ध एकः शिखाया अभ्यन्तरं चारं चरति द्वितीयस्तैव सह श्रेण्या प्रतिबद्धः शिखायाः परतः, तदैव च यो जम्बूद्वीपे मेरोरुत्तरतश्चारं चरति तेन सह समश्रेण्या प्रतिबद्धो लवणसमुद्रे उत्तरत एकः शिखाया अभ्यन्तरं चारं चरति, द्वितीयस्तु तेनैव सह समश्रेण्या प्रतिबद्धः शिखायाः परतः, एवं चन्द्रमसोऽपि जम्बूद्वीपगतचन्द्राभ्यां सह समश्रेणिप्रतिबद्धा भावनीयाः, अत एव जम्बूद्वीप इव लवणसमुद्रेऽपि यदा मेरोर्दक्षिणतो दिवसः संभवति तदा मेरोरुत्तरतोऽपि लवणसमुद्रे दिवसः, यदा च मेरोरुत्तरतो लवणसमुद्रे दिवसस्तथा दक्षिणतोऽपि दिवसस्तदा च पूर्वस्थां पश्चिमायां दिशि लवणसमुद्रे रात्रिः, यदा च मेरोः पूर्वस्थां दिशि लवणसमुद्रे दिवसस्तदा पश्चिमायामपि दिवसः, यदा च पश्चिमायां दिवसस्तदा पूर्वदिश्यपि, तदा च मेरोर्दक्षिणत उत्तरतश्च नियमतो रात्रिः, एवं धातकीखण्डादिष्वपि भावनीयं, तद्गतानामपि चन्द्रसूर्याणां जम्बूद्वीपगतचन्द्रसूर्यैः सह समश्रेण्या

ज्यवन्धितलाग, उक्तं च सूर्यप्रज्ञसौ—“जया णं लवणसमुद्रे दाहिण्डे दिवसे भवइ तथा णं उत्तरड्डेवि दिवसे हवइ, जया णं उत्तर-
 रेड्डे दिवसे हवइ तथा णं लवणसमुद्रे पुरत्थिमपञ्चस्थिमेणं राई भवइ, एवं जहा जंबूदीवे दीवे तहेव” तथा “जया णं धायईसंडे दीवे
 दाहिण्डे दिवसे भवइ तथा णं उत्तरड्डेवि, जया णं उत्तरड्डे दिवसे हवइ तथा णं धायइसंडे दीवे मंदराणं पव्वयाणं पुरत्थिमपञ्च-
 स्थिमेणं राई हवइ, एवं जहा जंबूदीवे दीवे तहेव, कालोए जहा लवणे हवइ तथा णं अंभितरपुक्खरद्धे दाहिण्डे दिवसे
 भवइ तथा णं उत्तरड्डे दिवसे हवइ, जया णं उत्तरड्डे दिवसे हवइ तथा णं अंभितरड्डे मंदराणं पव्वयाणं पुरत्थिमपञ्चस्थिमेणं
 राई हवइ, सेसं जहा जंबूदीवे तहेव” आह—लवणसमुद्रे षोडश योजनसहस्रप्रमाणा शिला ततः कथं चन्द्रसूर्याणां तत्र तत्र देशे
 चारं चरतां न गतिव्याधातः?, उच्यते, इह लवणसमुद्रवर्जेषु शेषेषु द्वीपसमुद्रेषु यानि ज्योतिष्कविमानानि तानि सर्वोप्यपि सामान्य-
 रूपस्फटिकमयानि, यानि पुनर्लवणसमुद्रे ज्योतिष्कविमानानि तानि तथाजगत्स्वाभाव्यादुदकस्फाटनस्वभावस्फटिकमयानि, तथा
 चोक्तं सूर्यप्रज्ञसिनिर्गुक्तौ—“जोइसियविमाणाइं सव्वाइं हवंति फलिहमइयाइं । दगफालियासया पुण लवणे जे जोइसविमाणा ॥१॥”
 ततो न तेषामुदकमध्ये चारं चरतामुदकेन व्याधातः, अन्यच्च शेषद्वीपसमुद्रेषु चन्द्रसूर्यविमानान्यधोलेश्याकानि यानि पुनर्लवणसमुद्रे
 तानि तथाजगत्स्वाभाव्यादूर्ध्वलेश्याकानि तेन शिखायामपि सर्वत्र लवणसमुद्रे प्रकाशो भवति, अयं चार्थः प्रायो बहूनामप्रतीत इति
 मंत्रार्थमेतदर्थप्रतिपादको जिनभद्रगणिक्षमाश्रमणविरचितो विशेषणवतीप्रन्थ उपदर्शयते—“सोलससाहसियाए सिहाए कहं जो-
 इमियधियातो न भवति?, तत्थ भन्नइ—जेण सूएपन्नत्तीए भणियं—“जोइसियविमाणाइं सव्वाइं हवंति फलिहमइयाइं । दगफालिया
 मया पुण लवणे जे जोइसविमाणा ॥ २ ॥” जं सव्वदीवसमुद्रेसु फालियामयाइं लवणसमुद्रे चैव केवलं दगफालियामयाइं तत्थ इइ-

मेव कारणं सा उदगेण विधातो भवउ इति, जंबूसूरपन्नत्तीए चेव भणियं—“लवणंमि उ जोइसिया उडुंलेसा हवंति नायव्वा । तेण परं जोइसिया अहलेसागा मुणेयव्वा ॥ १ ॥” तंपि उदगमालावभासणत्थमेव लोगठिई एसा” इति । तथा द्वादशं नक्षत्रशतं एवं-
चत्वारो हि लवणसमुद्रे शशिनः, एकैकस्य च शशिनः परिवारेऽष्टाविंशतिर्नक्षत्राणि, ततोऽष्टाविंशतेऽत्रतुर्भिर्गुणने भवति द्वादशोत्तर-
शतमिति । त्रीणि द्विपञ्चाशदधिकानि महाग्रहशतानि, एकैकस्य शशिनः परिवारेऽष्टाशीतिर्यहाणां भावात्, द्वे शतसहस्रे सप्तपष्टिः
सहस्राणि नव शतानि तारागणकोटीकोटीनाम् २६७९०००००००००००००, उक्तञ्च—“चत्तारि चेव चंद्रा चत्तारि य सू-
रिया लवणतोए । वारं नक्खत्तसयं गहाण तिन्नेव वावन्ना ॥ १ ॥ दो चेव सयसहस्सा सत्तट्ठी खलु भवे सहस्सा य । नव य सया
लवणजले तारागणकोडिकोडीणं ॥ २ ॥” इह लवणसमुद्रे चतुर्दश्यादिषु तिथिषु नदीमुखानामापूरणतो जलमतिरेकेण प्रवर्द्धमानमु-
पलक्ष्यते तत्र कारणं पिष्टच्छिषुरिदमाह—

कम्हा णं भंते! लवणसमुद्रे चाउदसहसुद्धिदुष्णिणमासिणीसु अतिरेगं २ बहुति वा हायति
वा?, गोथमा! जंबुद्वीवस्स णं द्वीवस्स चउद्धिसं बाहिरिल्लाओ वेइयंताओ लवणसमुदं पंचाण-
उत्तिं २ जोयणसहस्साइं ओगाहिता एत्थ णं चत्तारि महालिंजरसंठाणसंठिया महइमहालया
महापायाला पणत्ता, तंजहा—वलयामुहे केतूए जूवे ईसरे, ते णं महापाताला एगमेगं
जोयणसयसहस्सं उव्वेहेणं मूले दस जोयणसहस्साइं विक्खंभेणं मज्जे एगपदेसियाए सेठीए
एगमेगं जोयणसतसहस्सं विक्खंभेणं उवरिं मुहमूले दस जोयणसहस्साइं विक्खंभेणं ॥ तेसि णं

महापायालाणं कुड्डा सव्वत्थ समा दसजोयणसत्तावाहल्ला पणत्ता सव्ववहरामया अच्छा जाव पडिरूवा ॥ तत्थ णं बहवे जीवा पोगगला य अवक्कमंति विडक्कमंति चयंति उवचयंति सासया णं ते कुड्डा दव्वट्टयाए वणणपज्जेवहिं० असासया ॥ तत्थ णं चत्तारि देवा महिद्धीया जाव पलिओ-
वमट्टितीया परिवसंति, तंजहा—काले महाकाले वेलेवे पभंजणे ॥ तेसि णं महापायालाणं तओ तिभागा पणत्ता, तंजहा—हेट्टिल्ले तिभागे मज्झिल्ले तिभागे उवरिमे तिभागे ॥ ते णं ति-
भागा तेत्तीसं जोयणसहस्सा तिण्णि य तेत्तीसं जोयणसतं जोयणतिभागं च बाहल्लेणं । तत्थ णं जे से हेट्टिल्ले तिभागे एत्थ णं वाडकाओ संचिट्ठति, तत्थ णं जे से मज्झिल्ले तिभागे एत्थ णं वाडकाए य आडकाए य संचिट्ठति, तत्थ णं जे से उवरिल्ले तिभागे एत्थ णं आडकाए संचि-
ट्ठति, अट्टत्तरं च णं गोयमा ! लवणसमुद्दे तत्थ २ देसे बहवे खुड्डालिंजरसंठाणसंठिया खुड्ड-
पायालकलसा पणत्ता, ते णं खुड्डा पाताला एगमेगं जोयणसहस्सं उव्वेहेणं मूले एगमेगं जो-
यणसतं विक्खंभेणं मज्झे एगपदेसियाए सेट्ठिए एगमेगं जोयणसहस्सं विक्खंभेणं उप्पि सुह-
मूले एगमेगं जोयणसतं विक्खंभेणं ॥ तेसि णं खुड्डागपायालाणं कुड्डा सव्वत्थ समा दस जोय-
णाइं वाहल्लेणं पणत्ता सव्ववहरामया अच्छा जाव पडिरूवा । तत्थ णं बहवे जीवा पोगगला य जाव
असासयावि, पत्तेयं २ अद्धपलिओवमट्टितीताहिं देवताहिं परिग्गहिया ॥ तेसि णं खुड्डगपाता-

लाणं ततो तिभागा ५०, तंजहा—हेट्टिल्ले तिभागे मञ्जिल्ले तिभागे उवरिल्ले तिभागे, ते णं तिभागा तिण्णिं तेत्तीसे जोयणसते जोयणतिभागं च बाहल्लेणं पणत्ते । तत्थ णं जे से हेट्टिल्ले तिभागे एत्थ णं वाउकाओ मञ्जिल्ले तिभागे वाउआए आउयाते य उवरिल्ले आउकाए, एवामेव सपुब्बावरेणं लवणसमुद्दे सत्त पायालसहस्सा अट्ट य चुलसीता पातालसता भवंतीति मक्खाया ॥ तेसि णं महापायालाणं खुड्डुगपायालाण य हेट्टिमसञ्जिमिल्लेसु तिभागेसु बहवे ओराला वाया संसेयंति संसुच्चिमंति एयंति चलंति कंपंति खुब्भंति घटंति फंदंति तं तं भावं परिणमंति तथा णं से उदए उण्णामिज्जति, जया णं तेसिं महापायालाणं खुड्डुगपायालाण य हेट्टिल्लमञ्जिल्लेसु तिभागेसु नो बहवे ओराला जाव तं तं भावं न परिणमंति तथा णं से उदए नो उन्नामिज्जइ अंतरावि य णं ते वायं उदीरंति अंतरावि य णं से उदगे उण्णामिज्जइ अंतरावि य ते वाया नो उदीरंति अंतरावि य णं से उदगे णो उण्णामिज्जइ, एवं खल्लु गोयमा ! लवणसमुद्दे चाउदसट्टसु द्विट्ठपुण्णमासिणीसु अइरेगं २ वहुति वा हायति वा ॥ (सू० १५६)

‘कम्हा णं भंते !’ इत्यादि, कस्साइदन्त ! लवणसमुद्दे चतुर्दशयष्ट्युद्विष्टपौर्णमासीसु तिथिसु, अत्रोद्विष्टा—अमावास्या पौर्णमासी प्रतीता, पूर्णो मासो यस्यां सा पौर्णमासी, ‘प्रज्ञादित्वात्स्वार्थेऽण्’ अन्ये तु व्याचक्षते—पूर्णो माः—चन्द्रमा अस्यामिति पौर्णमासी, अण् तथैव, प्राकृतत्वाच्च सूत्रे ‘पुण्णमासिणी’ति पाठः, ‘अइरेगं अइरेगं’ अतिशयेन वर्द्धते हीयते वा ?, भगवान्नाह—गौतम !

जम्बूद्वीपे द्वीपे यो मन्दरपर्वतस्तस्य चतसृषु पूर्वादेषु दिक्षु लवणसमुद्रं पञ्चनवति पञ्चनवति योजनसहस्राण्यवगात्रान्तरे चत्वारो
‘महद्महालया’ अतिशयेन महान्तो महालिखरं—महापिडहं तत्संस्थानसंस्थिताः, क्वचित् ‘महारंजरसंठाणसंठिया’ इति पाठस्तत्रा-
रखरः—अलिखर इति, महापातालकलशाः प्रज्ञप्ताः, उक्तं च—“पणनउइसहस्साइ ओगाहिता चउदिसि लवणं । चउरोऽलिखरसं-
ठाणसंठिया होंति पायाला ॥ १ ॥” तानेव नामतः कथयति, तद्यथा—मेरोः पूर्वस्थां दिशि वडवामुखः दक्षिणस्थां केयूपः अपरस्थां
यूपः उत्तरस्यामीधरः, ते चत्वारोऽपि महापातालकलशा एकैकं योजनशतसहस्रं—लक्षं उद्धेन मूले दश योजनसहस्राणि विष्कम्भेन
तत ऊर्ध्वं एकप्रादेशिक्या श्रेण्या विष्कम्भतः प्रवर्द्धमाना २ मध्ये एकैकं योजनशतसहस्रं विष्कम्भेन तत ऊर्ध्वं भूयोऽप्येकप्रादेशिक्या
श्रेण्या विष्कम्भतो हीयमाना उपरि मुखमूले दश योजनसहस्राणि विष्कम्भतः, उक्तञ्च—“जोयणसहस्सदसगं मूले उवरि
च होंति विच्छिण्णा । मज्जे य सयसहस्सं तेत्तियमेत्तं च ओगाढा ॥ १ ॥” ‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां महापातालकलशानां कुड्याः
सर्धन समा दश योजनशतवाहल्या योजनसहस्रवाहल्या इत्यर्थः, सर्वासना वज्रमयाः ‘अच्छा जाव पडिरूवा’ इति प्रागवत् ॥ ‘तत्थ
ण’मित्यादि, तेषु वज्रमयेषु कुड्येषु वहवो जीवाः पृथिवीकायिकाः पुद्गलाश्च ‘अपक्रामन्ति’ गच्छन्ति ‘व्युत्क्रामन्ति’ उत्पद्यन्ते
जीवा इति सामर्थ्याद्भ्रम्यं, जीवानामेवोत्पत्तिधर्मकतया प्रसिद्धत्वात्, ‘चीयन्ते’ चयमुपगच्छन्ति ‘उपचीयन्ते’ उपचयमायान्ति,
एतत् पदद्वयं पुद्गलपेक्षं, पुद्गलानामेव चयापचयधर्मकतया व्यवहारात्, तत एवं सकलकालं तदाकारस्य सदाऽवस्थानात् शाश्वतास्ते
कुड्या द्रव्यार्थतया प्रज्ञप्ताः, वर्णपर्यायैः रसपर्यायैः गन्धपर्यायैः पुनरशाश्वताः, वर्णादीनां प्रतिक्षणं कियत्कालादूर्ध्वं वाऽ-
न्यथाऽन्यथा भवनात् ॥ ‘तत्थ ण’मित्यादि, तत्र तेषु चतुर्षु पातालकलशेषु चत्वारो देवा महर्द्धिका यावत्करणान्महाद्युतिका इत्यादि

परिग्रहः, पत्न्योपमस्थितिकाः परिवसन्ति, तद्यथा—‘काले’ इत्यादि, बडवामुखे कालः केयूपे महाकालः यूपे वेलम्बः ईश्वरे प्रभ-
ञ्जनः ॥ ‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां महापातालकलशानां प्रत्येकं प्रत्येकं त्रयस्त्रिभागाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—अधस्तनस्त्रिभागो मध्यमस्त्रिभाग
उपरितनस्त्रिभागः ॥ ‘ते ण’मित्यादि, ते त्रयोऽपि त्रिभागास्त्रयस्त्रिंशद् योजनसहस्राणि त्रीणि योजनशतानि त्रयस्त्रिंशानि योजनत्रि-
भागं च बाह्येन प्रज्ञप्ताः । तत्र चतुर्ष्वपि पातालकलशेषु अधस्तनेषु त्रिभागेषु वातकायः संतिष्ठति, मध्यमेषु त्रिभागेषु वायुकायो-
ऽष्कायश्च, उपरितनेषु त्रिभागेष्वष्काय एव । ‘अदुत्तरं च ण’मित्यादि, अथान्यद् गौतम ! लवणसमुद्रे ‘तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं’
इति तेषां पातालकलशानामन्तरेषु तत्र २ देशे तस्य २ प्रदेशे क्षुल्लारञ्जरसंस्थानसंस्थिताः क्षुल्लाः पातालकलशाः प्र-
ज्ञप्ताः, ते क्षुल्लाः पातालकलशा एकमेकं योजनसहस्रमुद्धेन मूले एकैकं योजनशतं विष्कम्भेन मध्ये एकैकं योजनसहस्रं विष्कम्भेन
उपरि मुखमूले एकैकं योजनशतं विष्कम्भेन ॥ ‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां क्षुल्लकपातालकलशानां कुड्याः सर्वत्र समा दश दश योज-
नानि बाह्येततः, उक्तञ्च—‘जोयणसयविच्छिण्णा मूले उवरि दस सयाणि मज्झंमि । ओगाढा थ सहसं दसजोयणिया थ से
कुड्ढा ॥ १ ॥’ “सव्ववइरामया’ इत्यादि प्राग्वद् यावत् ‘फासपज्जेवेहिं असासया’ इति, प्रत्येकं २ तेऽर्द्धपत्न्योपमस्थितिकाभि-
र्देवताभिः परिगृहीताः ॥ ‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां क्षुल्लकपातालकलशानां प्रत्येकं २ त्रयस्त्रिभागाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—अधस्तनस्त्रिभागो
मध्यमस्त्रिभाग उपरितनस्त्रिभागः । ‘ते ण’मित्यादि, ते त्रिभागाः प्रत्येकं त्रीणि योजनशतानि ‘त्रयस्त्रिंशानि’ त्रयस्त्रिंशदधिकानि
योजनत्रिभागं च बाह्येन प्रज्ञप्ताः, तत्र सर्वेषामपि क्षुल्लकपातालकलशानामधस्तनेषु त्रिभागेषु वायुकायः संतिष्ठति, मध्येषु त्रिभागेषु
वायुकायोऽष्कायश्च, उपरितनेषु त्रिभागेष्वष्कायः संतिष्ठति, एवमेव ‘सपूर्वापरेण’ पूर्वापरसमुदायसङ्ख्याया सप्त पातालकलशसहस्राणि

शुद्धरूपपातालकलशशतानि, अष्टौ च पातालकलशशतानि—शुद्धरूपपातालकलशशतानि 'चतुरशीतानि' चतुरशीत्यधिकानि भवन्ती-
 तान्यातं मया शेषैश्च तीर्थैः, उक्तञ्च—“अत्रैवि य पायाला खुद्वलंजरगसंठिया लवणे । अट्टसया चुलसीया सत्त सहस्सा य
 मवोवि ॥ १ ॥ पायालाण विभागा सव्वाणवि तिन्नि तिन्नि विन्नेया । हेट्टिमभागे वाऊ मज्जे वाऊ य उदगं च ॥ २ ॥ उवरि
 उदगं भणियं पडमगवीणसु वाउ संखुभिओ । उडुं वामइ उदगं परिवडुइ जलनिही खुभिओ ॥ ३ ॥” ‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां
 ‘शुद्धरूपपातालानां’ शुद्धरूपपातालकलशानां महापातालानां चाधस्तनमध्येषु त्रिभागेषु तथाजगत्स्थितिस्वाभाव्यात् प्रतिदिवसं द्विकृत्वस्त-
 द्नापि चतुर्दश्याद्रिषु तिथिन्नतिरेकेण ‘बहवः’ अतिप्रभूताः ‘उदाराः’ ऊर्ध्वगमनस्वभावाः प्रवलशक्त्यश्च, उत्-प्रावत्येन आरो येषां
 नो उदारा इति व्युत्पत्तेः, ‘वाताः’ वायवः ‘संस्विद्यन्ते’ उत्पत्यभिमुखीभवन्ति ततः क्षणानन्तरं ‘संमूर्च्छन्ति’ संमूर्च्छजन्मना लब्धा-
 त्मलाभा भवन्ति ततः ‘चलन्ति’ कम्पन्ते वातानां चलनस्वभावत्वात्, ततः ‘घट्टन्ते’ परस्परं सङ्घट्टमाप्नुवन्ति, तदनन्तरं ‘धु-
 भ्यन्ते’ जातमहाद्रुतशक्तिकाः सन्त ऊर्ध्वमितस्ततो विप्रसरन्ति, ततः ‘उदीरयन्ति’ अन्यान् वातान् जलमपि चोत्-प्रावत्येन प्रेर-
 यन्ति, तं तं देशकालोचितं मन्दं तीव्रं मध्यमं वा भावं परिणामं ‘परिणमन्ति’ धातूनामनेकार्थत्वात् प्रपद्यन्ते । ‘जया णं तेसिं खुडु-
 पायालाण’मित्यादि सुगमं भावितत्वात् । ‘तया ण’मित्यादि, तदा णमिति वाक्यालङ्कारे ‘तद्’ उदकम् ‘उन्नामिज्जंते’ उन्नाम्यते

पायालाण'मित्यादि सुगमं भावितत्वात् । 'तया ण'मित्यादि, तदा णमिति वाक्यालङ्कारे 'तद्' उदकम् 'उन्नामिज्जंते' उन्नाम्यते
 १ अन्येऽपि न पातालकलशाः शुद्धरूपसंस्थिता लवणे । अष्ट शतानि चतुरशीतीनि सप्त सहस्राणि च सर्वेऽपि ॥ १ ॥ पातालानां विभागाः सर्वेषामपि
 पयसो विभागाः । अधस्तनभागे वायुः, मध्ये वायुध उदकं च ॥ २ ॥ उपरितनभागे उदकं भणितं, प्रथमद्वितीययोः वायुः संधुभित । ऊर्ध्वं । वामयति (निम्नाश-
 यति) उदकं परिवर्धते जलनिधिः धुभितः ॥ ३ ॥

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३०७ ॥

ऊर्द्धुमुत्क्षिप्यत इति भावः । 'जया ण'मित्यादि, यदा पुनः 'ण'मिति पुनरर्थे निपातानामनेकार्थत्वात्, तेषां क्षुल्लकपातालानां महापा-
तालानां चाधस्तनमध्येषु त्रिभागेषु नो बहव उदारा वाताः संस्विद्यन्ते इत्यादि प्राग्वत् 'तया ण'मित्यादि तदा तदुदकं 'नोन्नाम्यते'
नोर्द्धुमुत्क्षिप्यते उत्क्षेपकाभावात्, एतदेव स्पष्टतरमाह—'अंतराविय ण'मित्यादि, 'अन्तरा' अहोरात्रमध्ये द्विक्रलः प्रतिनियते
कालविभागे पक्षमध्ये चतुर्दश्यादिषु तिथिष्वतिरेकेण ते वाताः तथाजगत्स्वाभाव्यादुदीर्यन्ते धातूनामनेकार्थत्वादुत्पद्यन्ते, ततोऽन्तरा-
अहोरात्रमध्ये द्विक्रलः प्रतिनियते कालविभागे पक्षमध्ये चतुर्दश्यादिषु तिथिषु अतिरेकेण तत उदकमुन्नाम्यते । 'अंतराविय ण'मि-
त्यादि, 'अन्तरा' प्रतिनियतकालविभागादन्यत्र ते वाताः 'नोदीर्यन्ते' नोत्पद्यन्ते, तदभावात् 'अन्तरा' प्रतिनियतकालविभागाद-
न्यत्र कालविभागे उदकं नोन्नाम्यते उन्नामकाभावात्, तत एवं खलु गौतम ! लवणसमुद्रे चतुर्दश्यादिषु तिथिषु 'अ-
तिरेकमतिरेकम्' अतिशयेनातिशयेन वर्द्धते हीयते वेति ॥ तदेवं चतुर्दश्यादिषु तिथिष्वतिरेकेण जलघृद्धौ कारणमुक्तमिदानीमहोरात्र-
मध्ये द्विक्रलोऽतिरेकेण जलघृद्धौ कारणमभित्सुराह—

लवणे णं भंते ! ससुदाए तीसाए सुहुत्ताणं कत्तिखुत्तो अतिरेगं २ बहुति वा हायति वा ? , गो-
यमा ! लवणे णं ससुदे तीसाए सुहुत्ताणं दुक्खुत्तो अतिरेगं २ बहुति वा हायति वा ॥ से केणडे-
णं भंते ! एवं बुच्चइ-लवणे णं ससुदे तीसाए सुहुत्ताणं दुक्खुत्तो अइरेगं २ बहुइ वा हायइ वा ? ,
गोयमा ! उहुभंतेसु पायालेसु वहुइ आपूरितेसु पायालेसु हायइ, से तेणडेणं गोयमा ! लवणे
णं ससुदे तीसाए सुहुत्ताणं दुक्खुत्तो अइरेगं बहुइ वा हायइ वा ॥ (सू० १५७)

३ प्रतिपत्तौ
लवणे
वेलावृद्धिः
उद्देशः २
सू० १५७

॥ ३०७ ॥

‘लवणे णं भंते! समुद्धे’ इत्यादि, लवणो भवन्त! समुद्रास्त्रिशतो सुहृत्तानां मध्येऽहोरात्रमध्ये इति भावः ‘कतिकृत्वः’ कतिवारान् अतिरेकमतिरेकं वर्द्धते हीयते वा? इति, तदेवं (प्रश्ने) भगवानाह—गौतम! द्विकृत्वोऽतिरेकमतिरेकं वर्द्धते हीयते वा ॥ ‘से केणट्टेण’मित्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम! ‘उद्धमत्सु’ अधस्तनमध्यमत्रिभागतवातसङ्घोभवशाज्जलमूर्द्धसुस्त्रिपत्सु ‘पातालैयु’ पातालकलशेषु महत्सु लघुषु च वर्द्धते ‘आपूर्यमाणेषु’ परिसंस्थिते पवने भूयो जलेन ध्रियमाणेषु ‘पातालैषु’ पातालकलशेषु महत्सु लघुषु च हीयते ‘से एएणट्टेण’मित्यादि उपसंहारवाक्यम् ॥ अधुना लवणशिखावक्तव्यतामाह—

लवणसिहा णं भंते! केवतियं चक्कवालविक्खंभेणं अइरेगं २ वहुति वा हायति वा?;
 गोयमा! लवणसीहाणं दस जोयणसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं देसुणं अद्धजोयणं अतिरेगं
 वहुति वा हायति वा ॥ लवणसस णं भंते! समुद्धस कति णागसाहस्सीओ अडिंभतरियं वेळं
 धारंति?, कह नागसाहस्सीओ बाहिरियं वेळं धरंति?, कह नागसाहस्सीओ अगोदयं धरंति?;
 गोयमा! लवणससुद्धस बायालीसं णागसाहस्सीओ अडिंभतरियं वेळं धारंति, बावत्तरिं णाग-
 साहस्सीओ बाहिरियं वेळं धारंति, सडिं णागसाहस्सीओ अगोदयं धारंति, एवमेव सपुब्बा-
 वरेणं एगा णागसतसाहस्सी चोवत्तरिं च णागसहस्सा भवंतीति मक्खाया ॥ (सू० १५८)

‘लवणसिहा णं भंते!’ इत्यादि, लवणशिखा भवन्त! कियच्चक्रवालविष्कम्भेन? कियच्च ‘अतिरेकमतिरेकम्’ अतिशयेन २ वर्द्धते हीयते वा?, भगवानाह—गौतम! लवणशिखा सर्वतश्चक्रवालविष्कम्भतया ‘समा’सप्रमाणा दश योजनसहस्राणि विष्कम्भेन चक्रवा-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३०८ ॥

लरूपतया विस्तारेण 'देशोनमर्द्धयोजनं' गव्यूतद्वयप्रमाणम् 'अतिरेकमतिरेकम्' अतिशयेनातिशयेन वर्द्धते हीयते वा, इयमत्र भावना—लवणसमुद्रे जम्बूद्वीपाद् धातकीखण्डद्वीपाच्च प्रत्येकं पञ्चनवतिपञ्चनवतियोजनसहस्राणि गोतीर्थं, गोतीर्थं नाम तडागादिष्विव प्रवेशमार्गरूपो नीचो नीचतरो भूदेशो, गोतीर्थमिव गोतीर्थमिति व्युत्पत्तेः, मध्यभागावगाहस्तु दश योजनसहस्रप्रमाणविस्तारः, गोतीर्थं च जम्बूद्वीपवेदिकान्तसमीपे धातकीखण्डवेदिकान्तसमीपे चाङ्गुलासङ्ख्येयभागः, ततः परं समतलाद् भूभागादारभ्य क्रमेण प्रदेशहान्या तावन्नीचत्वं परिभावीयं यावत्पञ्चनवतियोजनसहस्राणि, पञ्चनवतियोजनसहस्रपर्यन्तेषु समतलं भूभागमपेक्ष्योण्डलं योजनसहस्रमेकं, तथा जम्बूद्वीपवेदिकातो धातकीखण्डद्वीपवेदिकातश्च ? तत्र समतले भूभागे प्रथमतो जलवृद्धिरङ्गुलसङ्ख्येयभागः, ततः समतलभूभागमेवाधिकृत्य प्रदेशवृद्ध्या जलवृद्धिः क्रमेण परिवर्द्धमाना तावत्परिभावीया यावदुभयतोऽपि पञ्चनवतियोजनसहस्राणि, पञ्चनवतियोजनसहस्रपर्यन्ते चोभयतोऽपि समतलभूभागमपेक्ष्य जलवृद्धिः सप्तयोजनशतानि, किमुक्तं भवति ?—तत्र प्रदेशे समतलभूभागमपेक्ष्यावगाहो योजनसहस्रं, तदुपरि जलवृद्धिः सप्त योजनशतानीति, ततः परं मध्ये भागे दश-योजनसहस्रविस्तारेऽवगाहो योजनसहस्रं जलवृद्धिः षोडश योजनसहस्राणि, पातालकलशगतवायुक्षोभे च तेपामुपर्यहोरात्रमध्ये द्वौ वारौ किञ्चिन्यूने द्वे गव्यूते उदकमतिरेकेण वर्द्धते पातालकलशगतवायूपशान्तौ च हीयते, उक्तञ्च—“पंचाण्डयसहस्रे गोतित्थं उभयतोवि लवणस्स । जोयणसयाणि सत्त उ दगपरिवुड्डीवि उभयोवि ॥ १ ॥ दस जोयणसाहस्रा लवणसिहा चक्रवालतो रुंदा ।

१ लवणस्य उभयतोऽपि पञ्चनवतिः सहस्राणि गोतीर्थं तु । उदकपरिवृद्धिरपि उभयतोऽपि सप्त योजनशतानि ॥ १ ॥ लवणशिखा चक्रवालतो दश योजनसहस्राणि रुंदा ।

३ प्रतिपत्तौ
वेलाधराः
उद्देशः २
सू० १५८

॥ ३०८ ॥

मोक्षसमहस्र उवा सहस्रमेगं च ओगाढा ॥ २ ॥ देसूणमद्धजोयणलवणसिहोवरि दुगं दुवे कालो । अहरेगं २ परिवडुइ हायए
यानि ॥ ३ ॥” सम्प्रति वेलन्धरवक्यतमाह—‘लवणस्स णं भंते!’ इत्यादि, लवणस्य भदन्त! समुद्रस्य कियन्तो नागसहस्रा
नागकुमारणां भवनपतिनिकायान्तर्वर्तिनां सहस्रा आभ्यन्तरिकीं—जम्बूद्वीपाभिमुखां वेलां—शिलोपरिजलं शिखां च—अर्वाक् पतन्ती
‘धरन्ति’ धारयन्ति? कियन्तो नागसहस्रा वाद्यां—धातकीखण्डाभिमुखां वेलां धातकीखण्डद्वीपमध्ये प्रविशन्तीं वारयन्ति?, कियन्तो
वा नागमहत्ता: ‘अत्रोदकं’ देशोनयोजनार्द्धजलादुपरि वर्द्धमानं जलं ‘धरन्ति’ वारयन्ति?, भगवानाह—गौतम! द्विचत्वारिंशत्रागस-
हस्राण्यभ्यन्तरिकीं वेलां धरन्ति द्वासप्ततिर्नागसहस्राणि वाद्यां वेलां वेलां धरन्ति, पष्टिर्नागसहस्राण्यत्रोदकं धरन्ति, उक्तञ्च—“अंठिभ-
तरियं वेलं धरंति लवणोदहिस्स नागणं । वायालीससहस्रा दुसत्तरिसहस्रा वाहिरियं ॥ १ ॥ सट्ठिं नागसहस्रा धरंति अगोदयं
समुद्गन्स” इति । एवमेव ‘सपूर्वापरेण’ पूर्वापरसमुदायेन एकं नागशतसहस्रं चतुःसप्ततिश्च नागशतसहस्राणि भवन्तीत्याख्यातानि
मया शैथिल्य तीर्थकृद्भिः ॥

कति णं भंते! वेलंधरा णागराया पणत्ता?, गोयमा! चत्तारि वेलंधरा णागराया पणत्ता,
तंजहा—गोश्रुभे सिवए संखे मणोसिलए ॥ एतेसि णं भंते! चउण्हं वेलंधरागारायाणं कति

१ षोडश योजनगहस्राणि उवा सहस्रमेकं चावगाढा ॥ २ ॥ देशोनमर्द्धयोजनं लवणशिलोपरि द्विवारं द्वयोः कालयोः । अतिरेकमतिरेकं परिवर्द्धते हीयते
वागपि ॥ ३ ॥ २ आभ्यन्तरिकीं वेलां धारयन्ति लवणोदधेर्नागानां । द्विचत्वारिंशत्सहस्राणि द्विसप्ततिसहस्राणि वाद्यां ॥ १ ॥ पष्टिर्नागसहस्राणि धारयन्ति
अत्रोदकं समुद्रस्य ।

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३०९ ॥

आवासपव्यता पणत्ता? गोयमा! चत्तारि आवासपव्यता पणत्ता, तंजहा—गोथूभे उदगभासे संले दगसीमाए ॥ कहि णं भंते! गोथूभस्स वेलंघरागारायस्स गोथूभे णासं आवासपव्यते पणत्ते?, गोयमा! जंबूदीवे दीवे मंदरस्स पुरत्थिमेणं लवणं समुद्धं बायालीसं जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं गोथूभस्स वेलंघरागारायस्स गोथूभे णामं आवासपव्यते पणत्ते सत्तार-सएकवीसाइं जोयणसताइं उट्ठं उच्चत्तेणं चत्तारि तीसे जोयणसते कोसं च उव्वेधेणं मूले दस-यावीसे जोयणसते आयामविक्खंभेणं मज्झे सत्ततेवीसे जोयणसते उवरिं चत्तारि चउवीसे जोयणसए आयामविक्खंभेणं मूले तिण्णि जोयणसहस्साइं दोण्णि य बत्तीसुत्तरे जोयणसए किंचिविसेसूणे परिक्खेवेणं मज्झे दो जोयणसहस्साइं दोण्णि य छलसीते जोयणसते किंचि-विसेसाहिए परिक्खेवेणं उवरि एगं जोयणसहस्सं तिण्णि य ईयाले जोयणसते किंचिविसेसूणे परिक्खेवेणं मूले वित्थिण्णे मज्झे संखित्ते उप्पि तणुए गोपुच्छसंठाणसंठिए सव्वकणगामए अच्चे जाव पडिरूवे ॥ से णं एगाए पडमवरवेदियाए एगेण य वणसंडेणं सव्वतो समंता संप-रिक्खित्ते, दोणहवि वण्णओ ॥ गोथूभस्स णं आवासपव्यतस्स उवरिं बहुसमरमणिज्जे भूमि-भागे पणत्ते जाव आसयंति ॥ तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगे महं पासायवडैसए बावटं जोयणद्धं च उट्ठं उच्चत्तेणं तं चेव पमाणं, अट्ठं आयाम-

३ प्रतिपत्तौ
बेलन्धरा-
वासादिः
उद्देशः २
सू० १५९

॥ ३०९ ॥

विखलंभेणं वण्णओ जाव सीहासणं सपरिवारं ॥ से केणट्टेणं भंते! एवं बुच्चह गोथूभे आवास-
 पव्वण २?, गोयमा! गोथूभे णं आवासपव्वते तत्थ २ देसे तहिं २ बहुओ खुट्ठाखुट्ठियाओ
 जाव गोथूभवण्णाइं बहूइं उट्ठपलाइं तहेव जाव गोथूभे तत्थ देवे महिड्डीए जाव पलिओवमट्ठि-
 तीए परियसति, से णं तत्थ चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं जाव गोथूभयस्स आवासपव्वतस्स
 गोथूभाए रायहाणीए जाव चिहरति, से तेणट्टेणं जाव णिच्चे ॥ रायहाणि पुच्चा गोयमा! गोथूभस्स
 आवासपव्वतस्स पुरत्थिमेणं तिरियमसंखेज्जे दीवसमुहे वीतिवइत्ता अण्णंमि लवणसमुहे तं चेव
 पमाणं तहेव सव्वं ॥ कहि णं भंते! सिवगस्स वेलंघरणागरायस्स दओभासणामे आवासपव्वते
 पण्णत्ते?, गोयमा! जंबुदीवे णं दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दक्खिणेणं लवणसमुहं बायालीसं जो-
 यणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं सिवगस्स वेलंघरणागरायस्स दओभासे णामं आवासपव्वते
 पण्णत्ते, तं चेव पमाणं जं गोथुभस्स, णवरि सव्वअंकामए अच्छे जाव पडिरूवे जाव अट्ठो भाणि-
 यन्वो, गोयमा! दओभासे णं आवासपव्वते लवणसमुहे अट्टजोयणियखेत्ते दगं सव्वतो स-
 मंता ओभासेति उज्जोवेति तवति पभासेति सिवए इत्थ देवे महिड्डीए जाव रायहाणी से द-
 विखणेणं सिविगा दओभासस्स सेसं तं चेव ॥ कहि णं भंते! संखस्स वेलंघरणागरायस्स संखे
 णामं आवासपव्वते पण्णत्ते?, गोयमा! जंबुदीवे णं दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पच्चत्थिमेणं बाया-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३१० ॥

लीसं जोयणसहस्साइं एत्थ णं संखस्स० वेलंधर० संखे णामं आवासपव्वते तं चेव पमाणं णवरं स-
व्वरयणामए अच्चे । से णं एगाए पउमवरवेदिवाए एगेण य वणसंडेणं जाव अट्ठो बहूओ खु-
ड्ढाखुड्ढिआओ जाव बहूइं उप्पलाइं संखाभाइं संखवण्णाभाइं संखे एत्थ देवे महिड्ढीए
जाव रायहाणीए पच्चत्थिमेणं संखस्स आवासपव्वयस्स संखा नाम रायहाणी तं चेव पमाणं ॥
कहि णं भंते! मणोसिलकस्स वेलंधरणगरायस्स उदगसीमाए णामं आवासपव्वते पणत्ते?;
गोयमा! जंबुद्वीवे २ मंदरस्स उत्तरेणं लवणसमुहं बायालीसं जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ
णं मणोसिलगस्स वेलंधरणगरायस्स उदगसीमाए णामं आवासपव्वते पणत्ते तं चेव पमाणं
णवरि सव्वफलिहामए अच्चे जाव अट्ठो, गोयमा! दगसीमंते णं आवासपव्वते सीतासीतोद-
गाणं महाणदीणं तत्थ गतो सोए पडिहम्मति से तेणट्ठेणं जाव णिच्चे मणोसिलए एत्थ देवे
महिड्ढीए जाव से णं तत्थ चउण्हं सामाणिय० जाव विहरति ॥ कहि णं भंते! मणोसिलगस्स
वेलंधरणगरायस्स मणोसिला णाम रायहाणी?, गोयमा! दगसीमस्स आवासपव्वयस्स उत्त-
रेणं त्तिरि० अण्णंसि लवणे एत्थ णं मलोसिलिया णाम रायहाणी पणत्ता तं चेव पमाणं जाव
मणोसिलाए देवे—ऋणंकरयथफालियमया य वेलंधरणमावासा । अणुवेलंधरराईण पव्वया
होति रयणमया ॥ १ ॥ (सू० १५९)

३ प्रतिपत्तौ
वेलन्धरा-
वासादिः
उद्देशः २
सू० १५९

॥ ३१० ॥

'कति णं भंते !' इत्यादि, कति भदन्त ! वेल्न्धरनागराजाः प्रज्ञप्ताः ? , भगवानाह—चत्वारो वेल्न्धरनागराजाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—
 गोन्पूः शिवकः शङ्को मनःशिलाकः ॥ 'एएसि ण'मित्यादि, एतेषां भदन्त ! चतुर्णां वेल्न्धरनागराजानां कति आवासपर्वताः प्र-
 ज्ञप्ताः ? , भगवानाह—गौतम ! एकैकस्य एकैकभावेन चत्वार आवासपर्वताः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—गोस्तूप उदकभासः शङ्को दकसीमः ॥
 'कहि णं भंते !' इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! अस्मिन् जम्बूद्वीपे यो मन्दरपर्वतस्तस्य पूर्वस्यां दिशि लवणसमुद्रं द्वा-
 चत्वारिंशत् योजनसहस्राण्यवगाथात्र गोस्तूपस्य मुजगेन्द्रस्य गोस्तूपो नाम आवासपर्वतः प्रज्ञप्तः, सप्तदश योजनशतानि
 पर्यागान्यूर्ध्वमुचैस्त्वेन, चत्वारि योजनशतानि त्रिंशदधिकानि क्रोशं चैकमुद्धेधेन, उच्छ्रयापेक्षयाऽवगाहस्य चतुर्भागभावात्, मूले
 द्वा योजनशतानि द्वाविंशत्युत्तराणि विष्कम्भतः, मध्ये सप्त योजनशतानि त्रयोविंशत्युत्तराणि, उपरि चत्वारि योजनशतानि चतु-
 विंशत्युत्तराणि, मूले त्रीणि योजनसहस्राणि द्वे च योजनशते द्वात्रिंशदुत्तरे किञ्चिद्विशेषोने परिक्षेपेण, मध्ये द्वे योजनसहस्रे द्वे च
 योजनशते चतुरशीते किञ्चिद्विशेषाधिके परिक्षेपेण, उपर्येकं योजनसहस्रं त्रीणि योजनशतानि एकचत्वारिंशानि किञ्चिद्विशेषोनेनानि
 परिक्षेपेण, ततो मूले विस्तीर्णां मध्ये सङ्क्षिप्त उपरि तदुक्तः, अत एव गोपुच्छसंस्थानसंस्थितो गोपुच्छस्याप्येवमाकारत्वात्, सर्वालना
 गाम्बूजदमयः, 'अच्छे जात्र पडिस्त्वे' इति प्राग्वत् ॥ 'से ण'मित्यादि, 'सः' गोस्तूपनामा आवासपर्वत एकया पद्मवरवेदिकया
 एकं च वनपण्डेन 'सर्वतः' सर्वासु दिक्षु 'समन्ततः' सामस्येन संपरिक्षिप्तः, द्वयोरपि चानयोर्वेदिकावनपण्डयोर्वर्णकः प्राग्वत् ॥
 'गोथूभरस ण'मित्यादि, गोस्तूपस्य णमिति पूर्ववद् आवासपर्वतस्योपरि बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः, 'से जहा नामए आलिङ्ग-
 पुग्गरेइ वा' इत्यादि प्राग्वद् यावत्तत्र बहवो नागकुमारा देवा आसते शेस्ते यावद्विहरन्तीति ॥ 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य बहुसमर-

मणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागेऽत्र महानेकः प्रासादावतंसकः प्रज्ञप्तः, स च विजयदेवस्य प्रासादावतंसकसदृशो वक्तव्यः, स चैवं-साद्धीनि द्वाषष्टियोजनानि उच्चैस्त्वेन, सक्त्रोशान्यायामविष्कम्भाभ्यां, प्रासादवर्णनमुल्लोचवर्णनं च प्राग्वत् । तस्य च प्रासादावतंसकस्थान्तर्बहुमध्यदेशभागे महत्येका सर्वरत्नमयी मणिपीठिका, सा च योजनायामविष्कम्भप्रमाणा गव्युत्तद्वयबाहल्या, तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरि महदेकं सिंहासनं, तच्चेन्द्रसामानिकादिदेवयोग्यैर्भद्रासनैः परिवृतमिति ॥ 'से केण्ड्रेण भंते !' इत्यादि, अथ केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते गोस्तूप आवासपर्वतो गोस्तूप आवानाह-गौतम ! गोस्तूपे आवासपर्वते झुल्लोसु झुल्लिकासु वापीषु यावद्विलपङ्क्तिषु बहून्युत्पलानि यावत् शतसहस्रपत्राणि गोस्तूपप्रभाणि गोस्तूपकाराणि गोस्तूपवर्णानि गोस्तूपवर्णस्येवाभा-प्रतिभासो येषां तानि गोस्तूपवर्णानि, ततस्तानि तदाकारत्वात् तद्वर्णत्वात्तद्वर्णसादृश्याच्च गोस्तूपानीति प्रसिद्धानि, तद्योगादावासपर्वतोऽपि गोस्तूपः, अनादिकालप्रवृत्तोऽयं व्यवहार इति तेन नेतरेतराश्रयदोषः, एवमुत्तरत्रापि भावनीयं तथा गोस्तूपश्चात्र भुजगेन्द्रो भुजगराजो महर्द्धिको महाद्युतिक इत्यादि परिग्रहः, स च चतुर्णां सामानिकसहस्राणां चतसृणामग्रमहिषीणां सपरिवाराणां तिसृणां पर्वदां सप्तानामनीकानां सप्तानामनीकाधिपतीनां षोडशानामात्मरक्षदेवसहस्राणां गोस्तूपस्यावासपर्वतस्य गोस्तूपायाश्च राजधान्या अन्येषां च बहूनां गोस्तूपराजधानीवास्तव्यानां देवानां चाधिपत्यं यावद्विहरति, ततो गोस्तूपदेवस्वामिकत्वाच्च गोस्तूपः 'से एण्ड्रेण' मित्याद्युपसंहारवाक्यं प्रतीतम् ॥ सम्प्रति गोस्तूपां राजधानीं पृच्छति—'कहि णं भंते !' इत्यादि, क भदन्त ! गोस्तूपस्य भुजगेन्द्रस्य भुजगराजस्य गोस्तूपा नाम राजधानी प्रज्ञप्ता !, भगवानाह-गौतम ! गोस्तूपस्यावासपर्वतस्य पूर्व्या दिशा तिर्यगसहस्रेयान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्यान्यस्मिन् लवणसमुद्रे द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्यात्रान्तरे गोस्तूपस्य भुज-

गेन्द्रस्य भुजगराजस्य गोस्तूपा नाम राजधानी प्रकृता, सा च विजयराजधानीसदृशी वक्तव्या ॥ तदेवमुक्तो गोस्तूपोऽधुना दकाभा-
 सवक्तव्यतामाह—‘कहिं णं भंते ! सिवगस्से’त्यादि प्रश्नसूत्रं पाठसिद्धं, भगवानाह—गौतम ! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य द-
 शिणतो लवणसमुद्रं द्वाचत्वारिंशत् योजनसहस्राण्यवगाद्यात्रान्तरे शिवकस्य भुजगेन्द्रस्य भुजगराजस्य दकाभासो नामावासपर्वतः प्र-
 क्षमः, स च गोस्तूपवद्विशेषेण वक्तव्यो यावत्सपरिवारं सिंहासनम् ॥ अधुना नामनिमित्तं पिपृच्छिपुराह—‘से केणट्टेण’मित्यादि
 प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! दकाभास आवासपर्वतो लवणसमुद्रे सर्वासु दिक्षु स्वसीमतोऽष्टयोजनिके—अष्टयोजनप्रमाणे क्षेत्रे
 गद्गुदकं तत् ‘समन्ततः’ सामस्येनातिविशुद्धाङ्कनामत्रमयत्वेन स्वप्रभयाऽवभासयति, एतदेव पर्यायत्रयेण व्याचष्टे—उद्द्योतयति
 चन्द्र इव तापयति सूर्य इव प्रभासयति प्रहादिरिव ततो दकं पानीयमाभासयति—समन्ततः सर्वासु दिक्षु अवभासयतीति दका-
 भासः, अन्यत्र शिवको नामात्र पर्वतेषु भुजगेन्द्रो भुजगराजो महर्द्धिको यावत्पत्योपमस्थितिकः परिवसति । ‘से णं तत्थ चउण्हं
 मामाणियसाहरसीण’मित्यादि प्राग्बत् नवरमत्र शिवका राजधानी वक्तव्या, तस्मिंश्च परिवसति स आवासपर्वतो दकमध्येऽतीवा-
 ऽऽभासने—शोभते इति दकाभासः, ‘से एणट्टेण’मित्याद्युपसंहारवाक्यं गतार्थं, शिवकाराजधानी दकाभासस्थावासपर्वतस्य दक्षिण-
 तोऽन्यसिञ्च लवणसमुद्रे विजयाराजधानीव भावनीया ॥ अधुना शङ्खनामकावासपर्वतवक्तव्यतामाह—‘कहिं णं भंते !’ इत्यादि, क
 भन्दन्त ! शङ्खस्य भुजगेन्द्रस्य भुजगराजस्य शङ्खो नामावासपर्वतः प्रज्ञप्तः ?, भगवानाह—गौतम ! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य
 पश्चिमायां दिशि लवणसमुद्रं द्वाचत्वारिंशत् योजनसहस्राण्यवगाद्यात्रान्तरे शङ्खस्य भुजगेन्द्रस्य भुजगराजस्य शङ्खो नामावासपर्वतः
 प्रज्ञप्तः, स च गोस्तूपवद्विशेषेण तावद्वक्तव्यो यावत्सपरिवारं सिंहासनम् ॥ इदानीं नामनिवन्धनमभिधित्सुराह—‘से केणट्टेण’मि-

त्यादि प्रशसूत्रं सुगमं, भगवानाह-शङ्खे आवासपर्वते क्षुल्लासु क्षुल्लिकासु वापीषु यावद्विलपङ्क्तिषु वहून्युत्पलानि यावत् शतसहस्रप-
त्राणि शङ्खाभानि-शङ्खाकाराणि शङ्खवर्णानि-धेतानीति भावः शङ्खवर्णसदृशवर्णानि, शङ्खश्चात्र भुजगेन्द्रो भुज-
गराजो महर्द्धिको यावत्पत्न्योपमस्थितिकः परिवसति । 'से णं तत्थ चउण्हं सामाणियसाहस्सी ण'मित्यादि प्रागवत्, नवरसत्र शङ्खा
राजधानी वक्तव्या, तदेवं यतस्तद्गतान्युत्पलादीनि शङ्खाकाराणि शङ्खदेवस्वामिकश्चायमतः शङ्ख इति, 'से एणट्टेण'मित्याद्युपसंहार-
वाक्यं गतार्थं, शङ्खा राजधानी शङ्खस्यावासपर्वतस्य पश्चिमायां दिशि तिर्यगसङ्ख्येयान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्यान्यस्मिन् लवणसमुद्रे
विजयाराजधानीसदृशी वक्तव्या ॥ सम्प्रति दृकसीमापर्वतवक्तव्यतामाह--'कहि णं भंते !' इत्यादि प्रशसूत्रं प्रतीतं, भगवानाह-
गौतम ! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्योत्तरतो लवणसमुद्रं द्वाचत्वारिंशत् योजनसहस्राण्यवगाह्य 'अत्र' एतस्मिन्नवकाशे मनःशिल-
कस्य भुजगेन्द्रस्य भुजगराजस्य दृकसीमो नामावासपर्वतः प्रज्ञप्तः, सोऽपि गोस्तूपपर्वतवद्विशेषेण तावद्वक्तव्यो यावत्सपरिवारं सिंहा-
सनम् ॥ इदानीं नामनिमित्तं विभणिपुराह--'से केणट्टेण'मित्यादि प्रतीतं, भगवानाह-गौतम ! दृकसीमे आवासपर्वते शीताशीतो-
दयोर्महानद्योः श्रोतांसि-जलप्रवाहास्तत्र गतानि तस्माच्च तेन प्रतिहतानि प्रतिनिवर्त्तन्ते ततो दृकसीमाकारित्वाद् दृकसीमः, दृकस्य
सीमा-शीताशीतोदापानीयस्य सीमा यत्रासौ दृकसीम इति व्युत्पत्तेः, अन्यच्च मनःशिलको भुजगराजो महर्द्धिको यात्र-
त्पत्न्योपमस्थितिकः परिवसति । 'से णं तत्थ चउण्हं सामाणियसाहस्सीण'मित्यादि प्रागवत् नवरं मनःशिलाऽत्र राजधानी वक्तव्या,
ततो मनःशिलस्य देवस्य दृके-लवणजलमध्ये सीमा, आवासचिन्तायां मर्यादा, 'अत्रे'ति दृकसीमे, मनःशिला च राजधानी दृकसी-
मस्यावासपर्वतस्योत्तरतस्तिर्यगसङ्ख्येयान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्यान्यस्मिन् लवणसमुद्रे विजयाराजधानीव वक्तव्या । तदेवमुक्ताश्चत्वा-

रोऽपि वेलन्धराणामावासपर्वताः, सर्वत्र च गोस्तूपेनातिदेशः कृतः, अत्र च मूलद्वले विशेषस्ततस्तमभिधित्सुराह—“कणगंकरययफालियमया य वेलंधराणामावासा । अणुवेलंधरारईण पव्वया होंति रयणमया ॥ १ ॥” वेलन्धराणां—गोस्तूपादीनामावासा गोस्तूपादयश्रल्लारः पर्वता यथाक्रमं कनकाद्धरजतस्फटिकमथाः, गोस्तूपः कनकमयो दकाभासोऽङ्करत्नमयः शङ्खो रजतमयो दकसीमः स्फटिकमयप्रति, तथा मैहतां वेलन्धराणामादेशप्रतीच्छकतयाऽनुयायिनो वेलन्धराश्चानुवेलन्धराः ते च ते राजानश्च अनुवेलन्धरराजास्तेपामावासापर्वता रत्नमया भवन्ति ॥

कइ णं भंते! अणुवेलंधरारायाणो पणत्ता?, गोयमा! चत्तारि अणुवेलंधराणारायाणो पणत्ता,
तंजहा—कक्कोडए कइमए केलासे अरुणप्पभे ॥ एतेसि णं भंते! चउण्हं अणुवेलंधराणारायाणं
कति आवासपव्वया पन्नत्ता?, गोयमा! चत्तारि आवासपव्वया पणत्ता, तंजहा—कक्कोडए ?
कइमए ? कइलासे ? अरुणप्पभे ४ ॥ कहि णं भंते! कक्कोडगस्स अणुवेलंधराणारायस्स कक्को-
डए णाम आवासपव्वते पणत्ते?, गोयमा! जंबुद्दीवे ? मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरपुरच्छिमेणं
लवणसमुद्धं थायालीसं जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं कक्कोडगस्स नागरायस्स कक्कोडए
णामं आवासपव्वते पणत्ते सत्तरस एक्कवीसाइं जोयणसताइं तं चेव पमाणं जं गोथूभस्स ण-
वरि सव्वरयणामए अच्छे जाव निरवसेसं जाव सपरिवारं अट्ठो से वहुइं उप्पलाइं कक्कोडप्प-
भाइं सेसं तं चेव णवरि कक्कोडगपव्वयस्स उत्तरपुरच्छिमेणं, एवं तं चेव सव्वं, कइमस्सवि सो

चेव गमथो अपरिसेसिओ, णवरि दाहिणपुरच्छिमेणं आवासो विष्णुपभा रायहाणी दाहिणपु-
रत्थिमेणं, कहलासेवि एवं चेव, णवरि दाहिणपच्चत्थिमेणं कयलासावि रायहाणी ताए चेव दि-
साए, अरुणप्पभेवि उत्तरपच्चत्थिमेणं रायहाणीवि ताए चेव दिसाए, चत्तारि विगप्पमाणा स-
न्वरयणामया य ॥ (सू० १६०)

‘कइ ण’मित्यादि, कति भदन्त ! अनुवेलन्धरराजाः प्रह्वप्ताः ?, भगवानाह—गौतम ! चत्वारोऽनुवेलन्धरराजाः प्रह्वप्तास्तद्यथा—क-
र्कोटकः १ कर्दमः २ कैलासः ३ अरुणप्रभश्च ॥ ‘एएसि ण’मित्यादि, एतेषां भदन्त ! चतुर्णामनुवेलन्धरराजानां कति आवासप-
र्वताः प्रह्वप्ताः ?, भगवानाह—गौतम ! एकैकस्य एकैकभावेन चत्वारोऽनुवेलन्धरराजानामावासपर्वताः प्रह्वप्तास्तद्यथा—कर्कोटको विद्यु-
त्प्रभः कैलासः अरुणप्रभश्च, कर्कोटकस्य कर्कोटकः कर्दमस्य विद्युत्प्रभः कैलाशस्य कैलाशः अरुणप्रभस्यारुणप्रभ इत्यर्थः ॥ ‘कहि णं
भन्ते !’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्योत्तरपूर्वस्थां दिशि लवणसमुद्रं द्वाचत्वारिंशत्
योजनसहस्राण्यवगाह्य ‘अन्न’ एतस्मिन्नवकाशे कर्कोटकस्य भुजगेन्द्रस्य भुजगराजस्य कर्कोटको नामावासपर्वतकः प्रह्वप्तः, ‘सत्तरसएक्क-
वीसाइं जोयणसयाइं’ इत्यादिका गोसूपस्यावासपर्वतस्य या वक्तव्यतोक्ता सैवेहापि अहीनानतिरिक्ता भणितव्या, नवरं सर्वरत्नमय
इति वक्तव्यं, नामनिमित्तचिन्तायामपि यस्माच्च झुल्लालिकासु वापीषु यावद्विलपङ्क्तिषु बहून्नुत्पलानि यावत् शतसहस्रपत्राणि कर्को-
टकप्रभाणि कर्कोटकाकाराणि ततस्तानि कर्कोटकादीनि व्यवद्ध्यन्ते तद्योगाल्पर्वतोऽपि कर्कोटकः, तथा कर्कोटकनामा देवस्तत्र प-
त्योपमस्थितिकः परिवसति ततः कर्कोटकस्वामित्वात्कर्कोटकः, राजधान्यपि कर्कोटस्यावासपर्वतस्योत्तरपूर्वस्थां दिशि तिर्यगसङ्ख्येयान्

द्वीपसमुद्रान् व्यतित्रयान्यस्मिन् लवणसमुद्रे द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य कर्कोटकाभिधाना विजयाराजधानीव प्रतिपत्तव्या । एवं
 कर्दमकैलाशाकरुणप्रभवक्तव्यताऽपि भावनीया, नवरं जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य लवणसमुद्रे दक्षिणपूर्वस्थां कर्दमको दक्षिणाप-
 रम्नां कैलाशः अपरोत्तरस्यामरुणप्रभः, नामनिमित्तचिन्तायामपि यस्मात्कर्दमके आवासपर्वते उत्पलादीनि कर्दमकप्रभाणि ततः कर्द-
 मरुभावना प्रागिव, अन्यथ कर्दमके विद्युत्प्रभो नाम देवः पल्योपमस्थितिकः परिवसति, स च स्वभावाद् यक्षकर्दमप्रियः, यक्षकर्दमो
 नाम कुहुमागुरुकर्पूरकस्तूरिकाचन्दनमेलापकः, उक्तञ्च—“कुहुमागुरुकर्पूरकस्तूरीचन्दनानि च । महासुगन्धमित्युक्तं, नामतो यक्ष-
 कर्दमम् ॥ १ ॥” ततः प्राचुर्येण यक्षकर्दमसम्भवाच्चासौ पूर्वपदलोपे सत्यभामा भामेतित्वत् कर्दम इत्युच्यते, कैलाशे कैलाशप्रभाण्यु-
 त्पलादीनि कैलागनामा च तत्र देवः पल्योपमस्थितिकः परिवसति ततः कैलाशः, एवमरुणप्रभेऽपि वक्तव्यं, कर्दमकाराजधानी कर्द-
 मस्यावामपर्वतस्य दक्षिणपूर्व्या कैलाशा कैलाशस्थावासपर्वतस्य दक्षिणापर्याऽरुणप्रभा अरुणप्रभस्यावासपर्वतस्यापरोत्तरया तिर्यग्-
 नाभेयान् द्वीपसमुद्रान् व्यतित्रयान्यस्मिन् लवणसमुद्रेऽरुणप्रभाराजधानी विजयाराजधानीव वाच्या ॥

कर्दमं भन्ते ! सुद्विद्यस्स लवणाहिवहस्स गोयमदीवे णामं दीवे पणत्से?, गोयमा ! जंबुद्वीवे
 दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पच्चत्थिमेणं लवणसमुदं बारसजोयणसहस्साहं ओगाहिता एत्थ णं
 सुद्विद्यस्स लवणाहिवहस्स गोयमदीवे २ पणत्से, बारसजोयणसहस्साहं आयामविक्खंभेणं स-
 त्तीसं जोयणसहस्साहं नव य अड्याले जोयणसए किंचिविसेसोणे परिवक्खेवेणं, जंबूद्वीवंतेणं
 अड्ढेकोणउत्ते जोयणाहं चत्तालीसं पंचणडत्तिभागे जोयणस्स ऊसिए जलंताओ लवणसमुदं-

तेणं दो कोसे ऊसिते जलंताओ ॥ से णं एगाए य पउमवरवेइयाए एगेणं वणसंडेणं सब्वतो स-
मंता तहेव वणणओ दोणहवि । गोयमदीवस्स णं दीवस्स अंतो जाव बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे
पणत्ते, से जहानामए—आलिंग० जाव आसयंति । तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स
बहुमज्झदेसभागे एत्थ णं सुट्ठियस्स लवणाहिवइस्स एगे महं अइक्कीलावासे नामं भोमेज्जविहारे
पणत्ते बावट्ठिं जोयणाइं अद्धजोयणं उद्धं उच्चत्तेणं एक्कतीसं जोयणाइं कोसं च विक्खंभेणं अणे-
गखंभसतसन्निविट्ठे भवणवणणओ भाणियव्वो । अइक्कीलावासस्स णं भोमेज्जविहारस्स अंतो
बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पणत्ते जाव मणीणं भासो । तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभा-
गस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ एगा मणिपेढिया पणत्ता । सा णं मणिपेढिया दो जोयणाइं आ-
यामविक्खंभेणं जोयणवाहल्लेणं सब्वमणिमयी अच्छा जाव पडिरूवा ॥ तीसे णं मणिपेढियाए
उवरि एत्थ णं देवसयणिज्जे पणत्ते वणणओ ॥ से केणट्ठेणं भंते ! एवं बुच्चति—गोयमदीवे णं दीवे ?,
तत्थ २ तहिं २ बहूइं उप्पलाइं जाव गोयमप्पभाइं से एएणट्ठेणं गोयमा ! जाव णिच्चे । कहिं णं
भंते ! सुट्ठियस्स लवणाहिवइस्स सुट्ठिया णामं रायहाणी पणत्ता ?, गोयमदीवस्स पच्चत्थिमेणं
तिरियमसंखेज्जे जाव अण्णंमि लवणसमुद्दे बारस जोयणसहस्साइं ओगाहिता, एवं तहेव सब्वं
णेयव्वं जाव सुत्थिए देवे ॥ (सू० १६१)

'कहि णं भंते !' इत्यादि, फ भदन्त ! सुस्थितस्य लवणाधिपस्य गौतमद्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः ?; भगवानाह—गौतम ! जम्बूद्वी-
 पस्य पत्रिमायां दिशि लवणसमुद्रं द्वादश योजनसहस्राण्यवगाद्यात्रान्तरे सुस्थितस्य लवणाधिपस्य गौतमद्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः; द्वा-
 दश योजनसहस्राण्यायामविष्कम्भाभ्यां, सप्तत्रिंशद् योजनसहस्राणि नव चाष्टाचत्वारिंशानि किञ्चिद्विशेषो नानि परिक्षेपेण, 'जंबू-
 दीवन्तेण' मिति जम्बूद्वीपदिशि 'अर्द्धकोननवतीनि' अर्द्धमेकोननवतेर्येषां तानि अर्द्धकोननवतीनि साद्वीष्टाशीतिसङ्ख्यानानीति भावः;
 योजनानि चत्वारिंशत् च पथ्यनवतिभागान् योजनस्य 'जलान्तात्' जलपर्यन्ताद्दुर्द्धमुच्छ्रितः; एतावान् जलस्योपरि प्रकट इत्यर्थः;
 'लवणममुद्रान्ते' लवणसमुद्रदिशि द्वौ क्रोशौ जलान्तादुच्छ्रितौ, द्वावेव क्रोशौ जलस्योपरि प्रकट इत्यर्थः ॥ 'से ण' मित्यादि, स ए-
 कया पद्मवरवेदिकया एकेन वनपण्डेन सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्तः; द्वयोरपि वर्णनं प्राग्वत् । तस्य च गौतमद्वीपस्योपरि बहुसमर-
 मणीयभूमिभागवर्णनं प्राग्वद् यावत्तृणानां मणीनां च शब्दवर्णनं वाप्यादिवर्णनं यावद्बहवो वानमन्तरा देवा आसते शेरते यावद्विह-
 रन्तीति । तस्य बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागेऽत्र सुस्थितस्य लवणाधिपस्य योग्यो महानेकः 'अतिक्कीलावासः' अ-
 त्यर्थं क्रीडावामो नाग भौमेयत्रिहारः प्रज्ञप्तः; साद्वीनि द्वापट्टिर्योजनान्यूर्द्धुमुच्चैस्त्वेन एकत्रिंशत् च योजनानि क्रोशमेकं च विष्कम्भेन
 'अणेगखंभसयसन्निविष्टे' इत्यादि भवनवर्णनमुल्लोचवर्णनं भूमिभागवर्णनं च प्राग्वत् । तस्य च बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहु-
 मध्यदेशभागे, अत्र महरोका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, सा योजनमायामविष्कम्भाभ्यां अर्द्धयोजनं वाहल्येन सर्वालना मणिमयी अच्छा
 यात्प्रतिरूपा ॥ 'तीसे ण' मित्यादि, तस्या मणिपीठिकाया उपरि देवशयनीयं, तस्य वर्णक उपर्यष्टाष्टमङ्गलकादिकं च प्राग्वत् ॥
 नागनिमित्तं पिष्टच्छिपुराह—'से केण्डेण' मित्यादि, अथ 'केनार्थेन' केन कारणेन एवमुच्यते—गौतमद्वीपो नाम द्वीपः ?; भगवा-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३१५ ॥

नाह—गौतमद्वीपस्य शाश्वतमिदं नामधेयं न कदाचिन्नासीदित्यादि प्राग्वत् । पुस्तकान्तरेषु पुनरेवं पाठः—‘गोयमद्वीवे णं द्वीवे तस्थ तस्थ तहिं तहिं बहूइं उण्णलाइं जाव सहस्सपत्ताइं गोयमवण्णभाइं गोयमवण्णभाइं’ इति, एवं प्राग्वद् भावनीयः । सुस्थि- तश्चात्र लवणाधिपो महद्धिको यावत्पत्योपमस्थितिकः परिवसति, स च तत्र चतुर्णां सामानिकसहस्राणां यावत्पोडशानामाखरक्षक- देवसहस्राणां गौतमद्वीपस्य सुस्थितायाश्च राजधान्या अन्येषां च बहूनां वानमन्तराणां देवानां देवीनां चाधिपत्यं यावद्विहरति, तत एवमेव शाश्वतनामत्वात्, पाठान्तरे तद्गतानि उत्पलादीनि गौतमप्रभाणीति प्रसिद्धानि ततस्तद्योगात्तथा, तदधिपति- गौतमाधिपतिरिति प्रसिद्धं इति सामर्थ्यादिषु गौतमद्वीप इति । उपसंहारमाह—‘से तेण्णट्टेण’मित्यादि गतार्थम् ॥ सम्प्रति जम्बूद्वी- पगतचन्द्रसत्कद्वीपप्रतिपादनार्थमाह—

कहिं णं भंते ! जंबुद्वीवगाणं चंद्राणं चंद्रद्वीवा णामं द्वीवा पणत्ता?, गोयमा! जंबूद्वीवे २ मंद- रस्स पव्वयस्स पुरच्छिमेणं लवणससुइं वारस जोयणसहस्साइं ओगाहिता एत्थ णं जंबूद्वीव- गाणं चंद्राणं चंद्रद्वीवा णामं द्वीवा पणत्ता, जंबुद्वीवंतेणं अद्धेकोणणउइ जोयणाइं चत्तालीसं पंचाणडतिं भागे जोयणस्स ऊसिया जलंतातो लवणससुइंतेणं दो कोसे ऊसिता जलंताओ, वारस जोयणसहस्साइं आयामविवखंभेणं, सेसं तं चेव जहा गोतमद्वीवस्स परिवखेवो पडमवर- वेइया पत्तेयं २ वणसंडपरि० दोणहचि वण्णओ बहुसमरमणिज्जा भूमिभागा जाव जोइसिया देवा आसयंति । तेसि णं बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पासायवडंसगा बावट्ठि जोयणाइं बहुम-

३ प्रतिपत्तौ
जम्बूगत-
चन्द्रसूर्य-
द्वीपाः
उद्देशः २
सू० १६२

॥ ३१५ ॥

उद्ग० मणिपेढियाओ दो जोयणाइं जाव सीहासणा सपरिवारा भाणियव्वा तहेव अढो, गो-
 यमा! यदुसु लुहासु खुडियासु यद्दहं उप्पलाइं चंदवणाभाइं चंदा एत्थ देवा महिद्धीया जाव
 पलिओवमट्टितीया परिवसंति, ते णं तत्थ पत्तेयं पत्तेयं चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं जाव चंद-
 दीवाणं चंदाण य रायहाणीणं अन्नेसिं च बहूणं जोतिसियाणं देवाणं देवीण य आहेवच्चं जाव
 विहरंति, से तेणट्टेणं गोयमा! चंददीवा जाव णिच्चा । कहि णं भंते! जंबुद्धीवगाणं चंदाणं चं-
 दाओ नाम रायहाणीओ पणत्ताओ?, गोयमा! चंददीवाणं पुरत्थिमेणं तिरियं जाव अण्णंमि
 जंबूद्धीवे २ बारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता तं चैव पमाणं जाव एमहिद्धीया चंदा देवा २ ॥
 कहि णं भंते! जंबुद्धीवगाणं सूरानं सूरदीवा णामं दीवा पणत्ता?, गोयमा! जंबूद्धीवे २ मंद-
 रस्स पव्वयस्स पच्चत्थिमेणं लवणसमुद्दं बारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता तं चैव उच्चत्तं
 आयामविक्खंभेणं परिवक्खेवो वेदिया वणसंडा भूमिभागा जाव आसयंति पासायवडैसगाणं
 तं चैव पमाणं मणिपेढिया सीहासणा सपरिवारा अढो उप्पलाइं सूरप्पभाइं सूरु एत्थ देवा
 जाव रायहाणीओ सकाणं दीवाणं पच्चत्थिमेणं अण्णंमि जंबूद्धीवे दीवे सेसं तं चैव जाव सूरु
 देवा ॥ (सू० १६२) कहि णं भंते! अडिंभतरलावणगाणं चंदाणं चंददीवा णामं दीवा प-
 णत्ता?, गोयमा! जंबूद्धीवे २ मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमेणं लवणसमुद्दं बारस जोयण-

सहस्साहं ओगाहिता एत्थ णं अविंभतरलावणगाणं चंदाणं चंददीवा णामं दीवा पणत्ता,
जहा जंबुद्वीवगा चंदा तथा भाणियव्वा णवरि रायहाणीओ अणंमि लवणे सेसं तं चेव । एवं
अविंभतरलावणगाणं सूरानवि लवणसमुदं बारस जोयणसहस्साहं तहेव सव्वं जाव रायहाणीओ ॥
कहि णं भंते ! बाहिरलावणगाणं चंदाणं चंददीवा पणत्ता?, गोयमा ! लवणस्स समुदस्स पुर-
त्थिमिल्लाओ वेदियंताओ लवणसमुदं पच्चत्थिमेणं बारस जोयणसहस्साहं ओगाहिता एत्थ णं
बाहिरलावणगाणं चंददीवा नामं दीवा पणत्ता धायतिसंडदीवंतेणं अद्धेकोणवत्तिजोय-
णाहं चत्तालीसं च पंचणउतिभागे जोयणस्स ऊसिता जलंतातो लवणसमुदंतेणं दो कोसे ऊ-
सिता बारस जोयणसहस्साहं आयामविक्खंभेणं पउमवरवेइया वणसंडा बहुसमरमणिज्जा भू-
मिभागा मणिपेढिया सीहासणा सपरिवारा सो चेव अट्ठो रायहाणीओ सगाण दीवाणं पुर-
त्थिमेणं तिरियमसं० अणंमि लवणसमुदे तहेव सव्वं । कहि णं भंते ! बाहिरलावणगाणं सूरान-
णं सूरदीवा णामं दीवा पणत्ता? गोयमा ! लवणसमुदपच्चत्थिमिल्लातो वेदियंताओ लवण-
समुदं पुरत्थिमेणं बारस जोयणसहस्साहं धायतिसंडदीवंतेणं अद्धेकूणउत्तिं जोयणाहं चत्ता-
लीसं च पंचनउतिभागे जोयणस्स दो कोसे ऊसिया सेसं तहेव जाव रायहाणीओ सगाणं
दीवाणं पच्चत्थिमेणं तिरियमसंखेजे लवणे चेव बारस जोयणा तहेव सव्वं भाणियव्वं ॥

(सू० १६३) कहि णं भंते ! धायतिसंडदीवगणं चंद्राणं चंद्रदीवा पणत्ता ? , गोयमा ! धायति-
संडस्स दीवस्स पुरत्थिमिह्लाओ वेदियंताओ कालोयं णं समुहं बारस जोयणसहस्साइं ओगा-
ह्दिता एत्थ णं धायतिसंडदीवाणं चंद्राणं चंद्रदीवा णामं दीवा पणत्ता, सब्वतो समंता दो
कोसा ऊसिता जलंताओ बारस जोयणसहस्साइं तहेव विक्खंभपरिक्खेवो भूमिभागो पासा-
यवडंसया मणिपेढिया सीहासणा सपरिवारा अट्ठो तहेव रायहाणीओ, सकाणं दीवाणं पुर-
त्थिमेणं अण्णंमि धायतिसंडे दीवे सेसं तं चेव, एवं सूरदीवावि, नवरं धायहसंडस्स दीवस्स
पच्चत्थिमिह्लातो वेदियंताओ कालोयं णं समुहं बारस जोयण० तहेव सब्वं जाव रायहाणीओ
सूराणं दीवाणं पच्चत्थिमेणं अण्णंमि धायहसंडे दीवे सब्वं तहेव ॥ (सू० १६४) कहि णं भंते !
कालोयगणं चंद्राणं चंद्रदीवा पणत्ता ? , गोयमा ! कालोयसमुहस्स पुरच्छिमिह्लाओ वेदियंताओ
कालोयणं समुहं पच्चत्थिमेण बारस जोयणसहस्साइं ओगाह्दिता एत्थ णं कालोयगचंद्राणं चं-
ददीवा सब्वतो समंता दो कोसा ऊसिता जलंतातो सेसं तहेव जाव रायहाणीओ सगाणं
दीव० पुरच्छिमेणं अण्णंमि कालोयगसमुहे बारस जोयणा तं चेव सब्वं जाव चंदा देवा २ । एवं
सूराणवि, णवरं कालोयगपच्चत्थिमिह्लातो वेदियंतातो कालोयसमुहपुरच्छिमेणं बारस जोयणस-
हस्साइं ओगाह्दिता तहेव रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पच्चत्थिमेणं अण्णंमि कालोयगसमुहे त-

३ प्रतिपत्तौ
धातकी-
कालोदच-
न्द्रसूर्य-
द्वीपादिः
उद्देशः २
सू० १६४-
१६५
द्वीपस-
मुद्राः
सू० १६६
॥ ३१७ ॥

हेव सव्वं । एवं पुक्खरवरगाणं चंदाणं पुक्खरवरस्स दीवस्स पुरत्थिमिह्लाओ वेदियंताओ पुक्ख-
रससुहं बारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता चंददीवा अण्णंभि पुक्खरवरे दीवे रायहाणीओ त-
हेव । एवं सूरणधि दीवा पुक्खरवरदीवस्स पच्चत्थिमिह्लाओ वेदियंताओ पुक्खरोदं समुहं बा-
रस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता तहेव सव्वं जाव रायहाणीओ दीविह्लाणं दीवे समुहगाणं
समुहे चेव एगाण अब्भित्तरपासे एगाणं बाहिरपासे रायहाणीओ दीविह्लाणं दीवेसु समुह-
गाणं समुहेसु सरिणामतेसु (सू० १६५) इमे गामा अणुगंतव्वा, जंबुद्वीवे लवणे धायह कालोद
पुक्खरे वरुणे । खीर घय इक्खुवरो यणंदी अरुणवरे कुंडले रुयणे ॥ १ ॥ आभरणवत्थगंधे उ-
प्पलत्तिल्लते य पुढवि णिहिरयणे । वासहरदहनईओ विजया वक्खारकप्पिदा ॥ २ ॥ पुरमंदरमा-
वासा कूडा णक्खत्तचंदसूरा य । एवं भाणियव्वं ॥ (सू० १६६)

‘कहि णं भंते !’ इत्यादि ॥ क भदन्त ! जम्बूद्वीपगतयोर्जम्बूद्वीपसत्कयोश्चन्द्रद्वीपौ नाम द्वीपौ प्रज्ञप्तौ ? , भगवानाह—‘गो-
यमे’त्यादि सर्वं गौतमद्वीपवत्परिभावनीयं, नवरमत्र जम्बूद्वीपस्य पूर्वस्थां दिशीति वक्तव्यं, तथा प्रासादावतंसको वक्तव्यः, तस्य चा-
यमादिप्रमाणं तथैव, नामनिमित्तचिन्तायामपि यस्मात्सुह्लिकावाप्यादिषु बहूनि उत्पलादीनि यावत्सहस्रपत्राणि चन्द्रप्रभाणि—चन्द्रव-
र्णानि, चन्द्रौ च ज्योतिषेन्द्रौ ज्योतिषराजौ महर्द्धिकौ यावत्पत्थोपमस्थितिकौ परिवसतः, तौ चन्द्रौ प्रत्येकं चतुर्णां सामानिकसहस्राणां
चतसृणामप्रमहिषीणां सपरिवाराणां तिसृणां पर्षदां सप्तानामनीकानां षोडशानामाक्षरक्षकदेवसहस्राणां स्वस्य

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३१७ ॥

मस्य चन्द्रद्वीपस्य सप्तसाञ्चन्द्रभिधानाया राजधान्या अन्येषां च बहूनां ज्योतिषाणां देवानां देवीनां चाधिपत्यं यावद्विहरतः । तत-
 म्न्द्रतोत्पलादीनां चन्द्राकारलाञ्छन्द्रवर्णलाञ्छन्द्रेवस्वामिकत्वाच्च तौ चन्द्रद्वीपौ इति, चन्द्राभिधे च राजधान्यौ तयोश्चन्द्रद्वीपयोः पू-
 र्णैसां दिशि तिर्यगसञ्चोयान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्यान्त्यस्मिन् जम्बूद्वीपे द्वीपे द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य विजयाराजधानीसदृश्यौ
 वक्तव्ये । एवं जम्बूद्वीपगतसूरसत्कसूर्यद्वीपावपि वक्तव्यौ, नवरं जम्बूद्वीपस्य पश्चिमायां दिशि एनमेव लवणसमुद्रमवगाह्य वक्तव्यं,
 राजधान्यावपि स्वकद्वीपयोः पश्चिमायां दिशि अन्यस्मिन् जम्बूद्वीपे वक्तव्ये, शेषं सर्वं चन्द्रद्वीपवद्भावनीयं नवरं चन्द्रस्थाने सूर्यमह-
 णमिति ॥ सम्प्रति लवणसमुद्रगतचन्द्रादित्यद्वीपवक्तव्यतामाह—‘कहि णं भंते!’ इत्यादि, लवणे भवौ लावणिकौ अभ्यन्तरौ च तौ
 लावणिकौ च अभ्यन्तरलावणिकौ शिखाया अर्वाक्चारिणावित्यर्थः तयोः, सूत्रे द्वित्वेऽपि बहुवचनं प्राकृतत्वात्, शेषं सुगमं, भगवा-
 नाह—गौतम ! जम्बूद्वीपस्य पूर्वस्यां दिशि एनमेव लवणसमुद्रं द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य ‘अत्र’ एतस्मिन्नवकाशे अभ्यन्तरलावणि-
 कयोश्चन्द्रयोश्चन्द्रद्वीपौ नाम द्वीपौ वक्तव्यौ, इत्यादि जम्बूद्वीपगतचन्द्रसत्कचन्द्रद्वीपवन्निरवशेषं वक्तव्यं, नवरमत्र राजधान्यौ स्वकी-
 ययोर्द्वीपयोः पूर्वस्यां दिशि अन्यस्मिन् लवणसमुद्रे द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य वेदितव्ये । एवमभ्यन्तरलावणिकसूर्यसत्कसूर्यद्वीपा-
 वपि वक्तव्यौ, नवरं तौ जम्बूद्वीपस्य पश्चिमायां दिशि एनमेव लवणसमुद्रं द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य वक्तव्यौ, राजधान्यावपि
 सप्तमीयोः द्वीपयोः पश्चिमायां दिशि अन्यस्मिन् लवणसमुद्रे द्वादशः योजनसहस्राण्यवगाह्येति ॥ ‘कहि णं भंते!’ इत्यादि, क भदन्त !
 वाह्यलावणिकयोश्चन्द्रयोश्चन्द्रद्वीपौ नाम द्वीपौ प्रज्ञप्तौ ?, बाह्यलावणिकौ नाम लवणसमुद्रे शिखाया वहिश्चारिणौ चन्द्रौ, भगवानाह—
 गौतम ! लवणसमुद्रस्य पूर्वसाह्येदिकान्तादर्वाग् लवणसमुद्रं पश्चिमदिशि द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्यात्र बाह्यलावणिकयोश्चन्द्रयोश्च-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३१८ ॥

न्द्रद्वीपौ नाम द्वीपौ प्रज्ञप्तौ, तौ च धातकीपण्डद्वीपान्तेन—धातकीषण्डद्वीपदिशि अर्द्धकोनवतियोजनानि चत्वारिंशत् च पञ्चनवति-
भागान् योजनस्योदकादूर्ध्वमुच्छ्रितौ लवणसमुद्रदिशि द्वौ क्रोशौ, शेषवक्तव्यताऽभ्यन्तरलावणिकचन्द्रद्वीपवद्वक्तव्या, अत्रापि च राज-
धान्यौ स्वकीययोर्द्वीपयोः पूर्वस्थां तिर्यगसङ्क्षेपान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्यान्वस्मिन् लवणसमुद्रे वक्तव्ये, एवं बाह्यलावणिकसूर्यसत्क-
सूर्यद्वीपावपि वक्तव्यौ, नवरमत्र लवणसमुद्रस्य पश्चिमाद् वेदिकान्ताल्लवणसमुद्रं पूर्वस्थां दिशि द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्येति व-
क्तव्यं, राजधान्यावपि स्वकयोर्द्वीपयोः पश्चिमायां दिशि अन्यस्मिन् लवणसमुद्रे इति ॥ सम्प्रति धातकीषण्डगतचन्द्रादित्यद्वीपवक्तव्य-
तामभिधित्सुराह—‘कहि णं भंते!’ इत्यादि, क भदन्त! धातकीपण्डद्वीपगतानां चन्द्राणां, तत्र द्वादश चन्द्रा इति बहुवचनं, च-
न्द्रद्वीपा नाम द्वीपाः प्रज्ञप्ताः?, भगवानाह—गौतम! धातकीपण्डस्य द्वीपस्य पूर्वस्थां दिशि कालोदं समुद्रं द्वादश योजनसहस्राण्यवगा-
ह्यात्र धातकीषण्डगतानां चन्द्राणां चन्द्रद्वीपा नाम द्वीपाः प्रज्ञप्ताः, ते च जम्बूद्वीपगतचन्द्रसत्कचन्द्रद्वीपवद्वक्तव्याः, नवरं ते सर्वासु
दिक्षु जलादूर्ध्वं द्वौ क्रोशौ उच्छ्रितौ इति वक्तव्यं, तत्र पानीयस्य सर्वत्रापि समत्वाद्, राजधान्योऽपि तेषां स्वकीयानां द्वीपानां पूर्वत-
स्तिर्यगसङ्क्षेपान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्यान्वस्मिन् धातकीपण्डे द्वीपे द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य विजयाराजधानीवद्वक्तव्याः, एवं
धातकीषण्डगतसूर्यसत्कसूर्यद्वीपा अपि वक्तव्याः, नवरं धातकीपण्डस्य पश्चिमान्ताद्वेदिकान्तात्कालोदसमुद्रं द्वादश योजनसहस्राण्य-
वगाह्य वक्तव्याः, राजधान्योऽपि स्वकीयानां सूरद्वीपानां पश्चिमदिशि अन्यस्मिन् धातकीषण्डे द्वीपे शेषं तथैव ॥ सम्प्रति कालोदस-
मुद्रगतचन्द्रादित्यसत्कद्वीपवक्तव्यतां प्रतिपिपादयित्पुराह—‘कहि णं भंते!’ इत्यादि, ‘कालीयगाण’मित्यादि, क भदन्त! ‘कालोद-
गानां’ कालोदसमुद्रसत्कानां चन्द्राणां चन्द्रद्वीपा नाम द्वीपाः प्रज्ञप्ताः?, भगवानाह—गौतम! कालोदसमुद्रस्य पूर्वस्माद् वेदिकान्ता-

३ प्रतिपत्तौ
चन्द्रसूर्य-
द्वीपादिः
उद्देशः २
सू० १६६

॥ ३१८ ॥

कालोदसमुद्रं पश्चिमदिशि द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्यत्र कालोदसमुद्रगतचन्द्राणां चन्द्रद्वीपाः प्रज्ञप्ताः, ते च सर्वेषु दिक्षु जला-
 र्द्ध द्वी द्वी क्रोशामुच्छ्रितौ, शेषं तथैव । राजधान्योऽपि स्वकीयानां द्वीपानां पूर्वस्यां दिशि तिर्यगसहस्रेयान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्या-
 न्यग्निन् कालोदसमुद्रे द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य विजयाराजधानीवद्वक्तव्याः । एवं कालोदगतसूर्यसत्कसूर्यद्वीपा अपि वक्तव्याः,
 नारं कालोदसमुद्रस्य पश्चिमान्ताद्द्वेदिकान्तात्कालोदसमुद्रं पूर्वदिशि द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्येति वक्तव्यं, राजधान्योऽपि स्वकी-
 यानां द्वीपानां पश्चिमदिशि अन्यसिन् कालोदसमुद्रे, शेषं तथैव । एवं पुष्करवरद्वीपगतानां चन्द्राणां पुष्करवरद्वीपस्य पूर्वस्माद्द्वेदिका-
 न्तात्पुष्करोदसमुद्रं द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य द्वीपा वक्तव्याः, राजधान्यः स्वकीयानां द्वीपानां पश्चिमदिशि तिर्यगसहस्रेयान् द्वीप-
 समुद्रान् व्यतिव्रजन्यसिन् पुष्करवरद्वीपे द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य, पुष्करवरद्वीपगतसूर्याणां द्वीपाः पुष्करवरद्वीपस्य पश्चिमान्ता-
 द्वेदिकान्तात्पुष्करवरसमुद्रं द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य प्रतिपत्तव्याः, राजधान्यः पुनः स्वकीयानां द्वीपानां पश्चिमदिशि तिर्यगसहस्रे-
 यान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रजन्यसिन् पुष्करवरद्वीपे द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य, पुष्करवरसमुद्रगतचन्द्रसत्कचन्द्रद्वीपाः पुष्करवर-
 समुद्रस्य पूर्वगाद्द्वेदिकान्तात्पश्चिमदिशि द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य प्रतिपत्तव्याः, राजधान्यः स्वकीयानां द्वीपानां पूर्वदिशि
 तिर्यगसहस्रेयान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रजन्यसिन् पुष्करवरसमुद्रे द्वादश योजनसहस्रेभ्यः परतः, पुष्करवरसमुद्रगतसूर्यसत्कसूर्यद्वीपाः
 पुष्करवरसमुद्रस्य पश्चिमान्ताद्द्वेदिकान्तात्पूर्वतो द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य, राजधान्यः पुनः स्वकीयानां द्वीपानां पश्चिमदिशि ति-
 र्यगसहस्रेयान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रजन्यसिन् पुष्करोदसमुद्रे द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य प्रतिपत्तव्याः । एवं शेषद्वीपगतानामपि
 चन्द्राणां चन्द्रद्वीपगतात्पूर्वस्माद्द्वेदिकान्तादनन्तरे समुद्रे द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य वक्तव्याः, सूर्याणां सूर्यद्वीपाः स्वस्वद्वीपगतात्प-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३१९ ॥

श्चिमान्ताद्वेदिकान्ताद्नन्तरे समुद्रे, राजधान्यश्चन्द्राणामालीयचन्द्रद्वीपेभ्यः पूर्वदिशि अन्यस्मिन् सदृशनामके २ द्वीपे, सूर्याणामप्या-
लीयसूर्यद्वीपेभ्यः पश्चिमदिशि तस्मिन्नेव सदृशनामकेऽन्यस्मिन् द्वीपे द्वादश योजनसहस्रेभ्यः परतः, शेषसमुद्रगतानां तु चन्द्राणां
चन्द्रद्वीपाः स्वस्वसमुद्रस्य पूर्वस्माद्वेदिकान्तात्पश्चिमदिशि द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य, सूर्याणां तु स्वस्वसमुद्रस्य पश्चिमान्ताद्वेदिका-
न्तात्पूर्वदिशि द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य, चन्द्राणां राजधान्यः स्वस्वद्वीपानां पूर्वदिशि अन्यस्मिन् सदृशनामके समुद्रे, सूर्याणां
राजधान्यः स्वस्वद्वीपानां पश्चिमदिशि, केवलमग्रेतनशेषद्वीपसमुद्रगतानां चन्द्रसूर्याणां राजधान्योऽन्यस्मिन् सदृशनामके द्वीपे समुद्रे
वाऽग्रेतने वा पश्चान्तने वा प्रतिपत्तव्या नाग्रेतन एवान्यथाऽनवस्थाप्रसक्तेः ॥ एतच्च देवद्वीपादूर्वाक् सूर्यवराभासं यावद्, देवद्वीपादिषु
तु राजधानीः प्रति विशेषस्तमभिधित्सुराह—

कहि णं भंते ! देवदीवगाणं चंद्राणं चंद्रदीवा णामं दीवा पणत्ता?, गोयमा ! देवदीवस्स देवोदं
समुदं बारस जोयणसहस्साइं ओगाहिता तेणेव कमेण पुरत्थिमिह्हाओ वेहयंताओ जाव राय-
हाणीओ सगाणं दीवाणं पुरत्थिमेणं देवदीवं समुदं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं ओगाहिता एत्थ
णं देवदीवयाणं चंद्राणं चंद्राओ णामं रायहाणीओ पणत्ताओ, सेसं तं चेव, देवदीवचंद्रा दीवा,
एवं सूर्राणवि, णवरं पच्चत्थिमिह्हाओ वेदियंताओ पच्चत्थिमेणं च भाणितत्त्वा, तंमि चेव समुदे ॥
कहि णं भंते ! देवसमुद्दगाणं चंद्राणं चंद्रदीवा णामं दीवा पणत्ता?, गोयमा ! देवोदगस्स समु-
द्दगस्स पुरत्थिमिह्हाओ वेदियंताओ देवोदगं समुदं पच्चत्थिमेणं बारस जोयणसहस्साइं तेणेव

३ प्रतिपत्तौ
देवद्वीपा-
दिचन्द्रसू-
र्यद्वीपाः
उद्देशः २
सू० १६७

॥ ३१९ ॥

क्रमेणं जाव रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पच्चत्थिमेणं देवोदगं समुदं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं
 ओगाहित्ता एत्थ णं देवोदगाणं चंदाणं चंदाओ णामं रायहाणीओ पणत्ताओ, तं चेव संब्वं,
 एवं सूरानवि, णवरि देवोदगस्स पच्चत्थिमिच्छातो वेतियंतातो देवोदगसमुदं पुरत्थिमेणं बारस
 जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता रायहाणीओ सगाणं २ दीवाणं पुरत्थिमेणं देवोदगं समुदं असंखे-
 ज्जाइं जोयणसहस्साइं । एवं णागे जक्खे भूतेवि चउण्हं दीवसमुद्धानं । कहि णं भंते ! संयंभूर-
 मगदीवगाणं चंदाणं चंददीवा णामं दीवा पणत्ता?, संयंभुरमणस्स दीवस्स पुरत्थिमिच्छातो वे-
 तियंतातो संयंभुरमणोदगं समुदं बारस जोयणसहस्साइं तहेव रायहाणीओ सगाणं २ दीवाणं
 पुरत्थिमेणं संयंभुरमणोदगं समुदं पुरत्थिमेणं असंखेज्जाइं जोयण० तं चेव, एवं सूरानवि, संयं-
 भुरमणस्स पच्चत्थिमिच्छातो वेदियंताओ रायहाणीओ सकाणं २ दीवाणं पच्चत्थिमिच्छाणं संयंभु-
 रमणोदं समुदं असंखेज्जा० सेसं तं चेव । कहि णं भंते ! संयंभूरमणसमुदकाणं चंदाणं०, संयं-
 भुरमणस्स समुदस्स पुरत्थिमिच्छाओ वेतियंतातो संयंभुरमणं समुदं पच्चत्थिमेणं बारस जोयणस-
 हस्साइं ओगाहित्ता, सेसं तं चेव । एवं सूरानवि, संयंभुरमणस्स पच्चत्थिमिच्छाओ संयंभुरमणोदं
 समुदं पुरत्थिमेणं बारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पुरत्थिमेणं संयं-
 भुरमणं समुदं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता, एत्थ णं संयंभुरमण जाव सूरानवि

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः

॥ ३२० ॥

॥ (सूत्रं १६७) अत्थि णं भंते ! लवणसमुद्दे वेलंधराति वा णागराया खत्ताति वा अग्घाति वा सिंहाति वा विजाती वा हासवद्दीति ? , हंता अत्थि । जहा णं भंते ! लवणसमुद्दे अत्थि वेलंधराति वा णागराया अग्घा सिंहा विजाती वा हासवद्दीति वा तथा णं बाहिरतेखुवि समुद्देसु अत्थि वेलंधराइ वा णागरायाति वा अग्घाति वा सीहाति वा विजातीति वा हासवद्दीति वा ? , णो तिण्ढे समंढे ॥ (सूत्रं १६८) लवणे णं भंते ! समुद्दे किं ऊसितोद्दगे किं पत्थडोद्दगे किं खुभियजले किं अखुभियजले ? , गोयमा ! लवणे णं समुद्दे ऊसितोद्दगे नो पत्थडोद्दगे खुभियजले नो अखुभियजले । जहा णं भंते ! लवणे समुद्दे ओसितोद्दगे नो पत्थडोद्दगे खुभियजले नो अखुभियजले तथा णं बाहिरगा समुद्दा किं ऊसितोद्दगा पत्थडोद्दगा खुभियजला अखुभियजला ? , गोयमा ! बाहिरगा समुद्दा नो उस्सितोद्दगा पत्थडोद्दगा नो खुभियजला अखुभियजला पुण्णा पुण्णप्पमाणा वोलट्टमाणा वोसट्टमाणा समभरघट्ताए चिंढंति ॥ अत्थि णं भंते ! लवणसमुद्दे बहवो ओराला बलाहका संसेयंति संसुच्छंति वा वासं वासंति वा ? , हंता अत्थि । जहा णं भंते ! लवणसमुद्दे बहवे ओराला बलाहका संसेयंति संसुच्छंति वासं वासंति वा तथा णं बाहिरएसुवि समुद्देसु बहवे ओराला बलाहका संसेयंति संसुच्छंति वासं वासंति ? , णो तिण्ढे समंढे, से केण्ढे णं भंते ! एवं बुच्चति बाहिरगा णं समुद्दा पुण्णा पुण्णप्पमाणा वोलट्टमाणा वोसट्टमाणा समभरघडियाए

३ प्रतिपत्तौ
लवणे वे-
लन्धरा-
द्याः उ-
च्छित्तोद-
त्वादि च
उद्देशः २
सू० १६८-
१६९

॥ ३२० ॥

चिद्वृत्तिः, गोयमा ! आहिरःसु णं समुद्देशु बहवे उदगजोणिया जीवा य पोगला य उदगत्ताए
यक्कमंति चिउक्कमंति चयंति उवचयंति, से तेणट्टेणं एवं बुच्चति-आहिरगा समुद्दा पुण्णा पुण्ण०
जाव सम्भुरधत्ताए चिद्वृत्ति ॥ (सू० १६९)

‘कहि णं भंते !’ इत्यादि, क भदन्त ! देवद्वीपगानां चन्द्राणां चन्द्रद्वीपा नाम द्वीपाः प्रज्ञप्ताः ?, भगवानाह—गौतम ! देवद्वीपस्य
पूर्वस्माद्धेदिकान्ताद् देवोदं समुद्रं द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य अत्रान्तरे देवद्वीपगानां चन्द्राणां चन्द्रद्वीपाः प्रज्ञप्ता इत्यादि प्राग्वत्,
राजधान्यः स्वकीयानां चन्द्रद्वीपानां पश्चिमदिशि तमेव देवद्वीपमसह्येयानि योजनसहस्राण्यवगाह्यात्रान्तरे देवद्वीपगानां चन्द्राणां
चन्द्रा नाम राजधान्यः प्रज्ञप्ताः, ता अपि विजयाराजधानीवद्वृत्तव्याः ॥ ‘कहि णं भंते !’ इत्यादि, क भदन्त ! देवद्वीपगानां सू-
र्याणां सूर्यद्वीपा नाम द्वीपाः प्रज्ञप्ताः ?, भगवानाह—गौतम ! देवद्वीपस्य पश्चिमान्ताद्धेदिकान्ताद् देवोदं समुद्रं द्वादश योजनसहस्राण्य-
वगाह्येत्यादि । राजधान्यः स्वकीयानां सूर्यद्वीपानां पूर्वस्थां दिशि तमेव देवद्वीपमसह्येयानि योजनसहस्राण्यवगाह्येत्यादि ॥ ‘कहि णं
भंते !’ इत्यादि, क भदन्त ! देवसमुद्राणां चन्द्राणां चन्द्रद्वीपा नाम द्वीपाः प्रज्ञप्ताः ?, गौतम ! देवोदस्य समुद्रस्य पूर्वस्माद्धेदिकान्तादे-
वोदं समुद्रं पश्चिमदिशि द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्यात्रान्तरे देवोदसमुद्रगानां चन्द्राणां चन्द्रद्वीपाः प्रज्ञप्तास्ते च प्राग्वत् । राज-
धान्यः स्वकीयानां चन्द्रद्वीपानां पश्चिमदिशि देवोदकं समुद्रमसह्येयानि योजनसहस्राण्यवगाह्यात्रान्तरे वक्तव्याः, देवोदकसमुद्रगानां
सूर्याणां सूर्यद्वीपा देवोदकस्य समुद्रस्य पश्चिमान्ताद्धेदिकान्ताद् देवोदकं समुद्रं पूर्वदिशि द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्यात्रान्तरे वक्तव्याः,
राजधान्योऽपि स्वकीयानां सूर्यद्वीपानां पूर्वदिशि देवोदकं समुद्रमसह्येयानि योजनसहस्राण्यवगाह्य, एवं नागयक्षभूतस्वयम्भूरमण-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ ३२२ ॥

गोयमा ! लवणस्स णं समुद्दस्स उभओपासिं पंचाणउत्तिं पदेसे गंता सोलसपएसे उस्सेहपरिबु-
द्धीए पणत्ते, गोयमा ! लवणस्स णं समुद्दस्स एएणेव कमेणं जाव पंचाणउत्तिं २ जोयणसहस्साइं
गंता सोलस जोयणसहस्साइं उस्सेधपरिबुद्धिए पणत्ते ॥ (सू० १७०)

‘लवणे णं भंते ! समुद्दे’ इत्यादि, लवणो भदन्त ! समुद्रः ‘क्रियत्’ क्रियन्ति योजनानि यावद् उद्धेधपरिवृद्ध्या प्रज्ञप्तः ?, किमुक्तं
भवति ?—जम्बूद्वीपवेदिकान्ताल्लवणसमुद्रवेदिकान्ताचारभ्योभयतोऽपि लवणसमुद्रस्य क्रियन्ति योजनानि यावत् मात्रया मात्रया उद्धेध-
परिवृद्धिरिति, भगवानाह—गौतम ! लवणसमुद्रे उभयोः पार्श्वयोर्जम्बूद्वीपवेदिकान्ताल्लवणसमुद्रवेदिकान्ताचारभ्येत्यर्थः पञ्चनवतिप्रदे-
शान् गत्वा प्रदेश उद्धेधपरिवृद्ध्या प्रज्ञप्तः, इह प्रदेशस्रसरेण्वादिरूपो द्रष्टव्यः, पञ्चनवतिं वालाग्राणि गलैकं वालाग्रमुद्धेधपरिवृद्ध्या
प्रज्ञप्तं, एवं लिक्षायवमभ्याङ्गुलवितस्तिरत्रिकुक्षिधनुर्गव्यूतयोजनयोजनशतसूत्राण्यपि भावनीयानि, पञ्चनवतिं योजनसहस्राणि गत्वा
योजनसहस्रमुद्धेधपरिवृद्ध्या प्रज्ञप्तं, त्रैराशिकभावना चैवं योजनादिषु द्रष्टव्या, इहोभयतोऽपि पञ्चनवतियोजनसहस्रपर्यन्ते योजन-
सहस्रमवगाहेन दृष्टं तत्तत्रैराशिककर्मावितारः, यदि पञ्चनवतिसहस्रपर्यन्ते योजनसहस्रमवगाहस्ततः पञ्चनवतियोजनपर्यन्ते कोऽ-
वगाहः ?, राशित्रयस्थापना—९५०००।१०००।९५ । अत्रादिमध्ययो राश्योः शून्यत्रयस्थापवर्तना ९५।१।९५, ततो मध्यस्य राशे-
रेकरूपस्य अन्त्येन पञ्चनवतिलक्षणेन राशिना गुणनात् जाता पञ्चनवतिः, तत्राद्येन राशिना पञ्चनवतिलक्षणेन विभज्यते लब्धमेकं
योजनं, उक्तञ्च—“पंचाणउद्दस्से गंतूणं जोयणाणि उभओवि । जोयणसहस्समेगं लवणे ओगाहओ होइ ॥ १ ॥ पंचाणउद्दण
वणे (लवणे) गंतूणं जोयणाणि उभओवि । जोयणमेगं लवणे ओगाहेणं मुण्यव्वा ॥ १ ॥” पञ्चनवतियोजनपर्यन्ते च यद्येकं यो-

३ प्रतिपत्तौ
लवणे उ-
द्धेधोत्सेधौ
उद्देशः २
सू० १७०

॥ ३२२ ॥

नमसागाह्यतोऽर्थात्पञ्चनवतिगव्युत्पर्यन्ते एकं गव्युत्तं पञ्चनवतिधनुःपर्यन्ते एकं धनुरित्यादि लब्धम् ॥ सम्प्रत्युत्सेधमधिकृत्याह—
 'लवणे णं भंते ! समुदे' इत्यादि, लवणो भदन्त ! समुद्रः 'कियत्' कियन्ति योजनानि उत्सेधपरिवृद्ध्या प्रज्ञप्तः ?, एतदुक्तं
 भवति—जम्बूद्वीपवेदिकान्ताह्वणसमुद्रवेदिकान्ताचारभ्योभयतोऽपि लवणसमुद्रस्य कियत्या मात्रया कियन्ति योजनानि
 यावदुत्सेधपरिवृद्धिः ?, भगवानाह—गौतम ! 'लवणसप्त णं समुद्स्से'त्यादि, इह निश्चयतो लवणसमुद्रस्य जम्बूद्वीपवेदिकातो
 लवणमगुद्रवेदिकातश्च समतले भूभागे प्रथमतो जलवृद्धिरदुलसङ्ग्रेयभागः, समतलमेव भूभागमधिकृत्य प्रदेशवृद्ध्या जलवृद्धिः
 क्रमेण परिगृह्यमाना तावदवसेया यावदुभयतोऽपि पञ्चनवतियोजनसहस्रपर्यन्ते सप्त शतानि, ततः परं मध्यदेशभागे दश-
 योजनमहस्तपिनारे पोडश योजनसहस्राणि, इह तु पोडशयोजनसहस्रप्रमाणायाः शिखायाः शिरसि उभयोश्च वेदिकान्तयोर्मूले
 द्वरिकायां दत्तायां यदपान्तराले किमपि जलरहितमाकाशं तदपि करणगत्या तदाभाव्यमिति स जलं विवक्षित्वाऽधिकृतमुच्यते—
 लवणस्य समुद्रस्योभयतो जम्बूद्वीपवेदिकान्ताह्वणसमुद्रवेदिकान्ताच्च पञ्चनवति प्रदेशान् गत्वा पोडश प्रदेशा उत्सेधपरिवृद्धिः प्रज्ञप्ता,
 पञ्चनवति बालाप्राणि गत्वा पोडश बालाप्राणि, एवं यावत् पञ्चनवति योजनसहस्राणि गत्वा पोडश योजनसहस्राणि, अत्रे-
 यं त्रैराशिकभावना—पञ्चनवतियोजनसहस्रातिक्रमे पोडश योजनसहस्राणि जलोत्सेधस्ततः पञ्चनवतियोजनातिक्रमे क उत्सेधः ?,
 राशियस्थापना—१५०००।१६०००।१५ अत्रादिमध्ययो राश्योः शून्यत्रिकस्यापवर्तना १५।१६।१५, ततो मध्यमराशेः पोडशल-
 क्षणम्यान्तेन पञ्चनवतिलक्षणेन गुणने जातानि पञ्चदश शतानि विंशत्यधिकानि १५२०, एषामादिराशिना पञ्चनवतिलक्षणेन भागे
 द्वो लवणानि पोडश योजनानि, उक्तञ्च—“पंचाणउद्सहस्से गंतूणं जोयणाणि उभओवि । उत्सेहेणं लवणो सोलससाहस्सिसओ

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः

॥ ३२१ ॥

द्वीपसमुद्रचन्द्रादित्यानामपि वक्तव्यं, द्वीपगतानां चन्द्रादित्यानां अनन्तरसमुद्रे, समुद्रगतानां तु स्वस्वसमुद्र एव, राजधान्यो द्वीपगतानां चन्द्रादित्यानां स्वस्वद्वीपे, समुद्रगतानां स्वस्वसमुद्रे, आह च मूलटीकाकारोऽपि—“एवं शेषद्वीपगतचन्द्रादित्यानामपि द्वीपा अनन्तरसमुद्रेष्ववगन्तव्याः, राजधान्यश्च तेषां पूर्वापरतोऽसह्येयान् द्वीपसमुद्रान् गत्वा ततोऽन्यस्मिन् सदृशानाम्नि द्वीपे भवन्ति, अन्यानिमान् पञ्च द्वीपान् मुक्त्वा देवनागयक्षभूतस्वयम्भूरमणाख्यान्, न तेषु चन्द्रादित्यानां राजधान्योऽन्यस्मिन् द्वीपे, अपि तु स्वस्मिन्नेव पूर्वापरतो वेदिकान्तादसह्येयानि योजनसहस्राण्यवगाह्य भवन्तीति,” इह बहुधा सूत्रेषु पाठभेदाः परमेतावानेव सर्वत्राप्यर्थोऽनर्थभेदान्तरमित्येतद्व्याख्यानुसारेण सर्वेऽप्यनुगन्तव्या न मोग्धव्यमिति ॥ ‘अत्थि णं भंते!’ इत्यादि, सन्ति भदन्त ! लवणसमुद्रे वेलन्धरा इति वा नागराजाः, अग्घा इति वा खन्ना इति वा सीहा इति वा जाइ इति वा ?, अग्घादयो मत्स्यकच्छपविशेषाः, आह च चूर्णिकृत्—“अग्घा खन्ना सीहा विजाइ इति मच्छकच्छभा” इति, इस्वद्वी जलस्येति गम्यते इति, भगवानाह—गौतम सन्ति । ‘जहा णं भंते ! लवणसमुद्रे वेलंधरा इति वा’ इत्यादि पाठसिद्धम् ॥ ‘लवणे णं भंते !’ इत्यादि, लवणो भदन्त ! समुद्रः किमुच्छित्तोदकः प्रस्तोदकः—प्रस्तटाकारतया स्थितमुदकं यस्य स तथा, सर्वतः समोदक इति भावः, छुभितं जलं यस्य स छुभितजलस्तत्प्रतिषेधादछुभितजलः ?, भगवानाह—गौतम ! उच्छित्तोदको न प्रस्तोदकः छुभितजलो नाछुभितजलः ॥ ‘जहा णं भंते !’ इत्यादि, यथा भदन्त ! लवणसमुद्र उच्छित्तोदक इत्यादि तथा बाह्या अपि समुद्राः किमुच्छित्तोदकाः प्रस्तोदकाः छुभितजला अछुभितजलाः ?, भगवानाह—गौतम ! बाह्याः समुद्रा न उच्छित्तोदकाः किन्तु प्रस्तोदकाः सर्वत्र समोदकत्वात्, तथा न छुभितजलाः किन्त्वछुभितजलाः क्षोभहेतुपातालकलशाद्यभावात्, किन्तु ते पूर्णाः, तत्र किञ्चिद्धीनमपि व्यवहारतः पूर्णं भवति तत आह—

३ प्रतिपत्तौ
चन्द्रसूर्य-
द्वीपादि
उद्देशः २
सू० १६९

॥ ३२१ ॥

पूर्णप्रमाणाः स्वप्रमाणं यावज्जलेन पूर्णा इति भावः, 'वोसट्टमाणा' परिपूर्णश्रुततया उच्छ्रुतन्त इवेति भावः, 'वोलट्टमाणा' इति विशेषेण उच्छ्रुतन्त इत्यर्थः 'समभरघडत्ताए चिट्ठंति' इति समं-परिपूर्णो भरो-भरणं यस्य स समभरः परिपूर्णश्रुत इत्यर्थः स चासौ घटश्च समभरघटसद्भावस्तत्ता तथा समश्रुतघट इव तिष्ठन्तीति भावः ॥ 'अत्थि णं भंते!' इत्यादि, अस्सेतद् भदन्त! लवणसमुद्रे 'ओराला यलाहका' उवारा मेधाः 'संस्विद्यन्ते' संमूर्च्छनाभिमुखीभवन्ति, तदनन्तरं संमूर्च्छन्ति, ततो 'वर्षे' पानीयं वर्षन्ति?, भगवानाह-हन्त! अस्ति ॥ 'जहा णं भंते! लवणसमुद्रे' इत्यादि प्रवीतम् ॥ 'से केणट्ठेण'मित्यादि, अथ केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते बाह्याः नमुद्राः पूर्णाः पूर्णप्रमाणाः? इत्यादि प्राग्वत्, भगवानाह-गौतम! बाह्येषु समुद्रेषु बहव उदकयोनिका जीवाः पुद्गलाश्चोदकतया 'अपक्कामन्ति' गच्छन्ति 'व्युत्कामन्ति' उत्पद्यन्ते, एके गच्छन्त्यन्ये उत्पद्यन्त इति भावः, तथा 'चीयन्ते' चयमुपगच्छन्ति 'उ-पचीयन्ते' उपचयमायान्ति, एतच्च पुद्गलान् प्रति द्रष्टव्यं, पुद्गलानामेव चयोपचयार्थप्रसिद्धेः, 'से एणट्ठेण'मित्याद्युपसंहारवाक्यं प्रवीतं ॥ सम्प्रत्युद्वेघपरिवृद्धिं चिचिन्तयिषुरिदमाह—

लवणे णं भंते! समुद्रे केवतियं उव्वेहपरिवुड्डीते पणत्ते?, गोयमा! लवणस्स णं समुदस्स उभ-ओपासिं पंचाणउति २ पदेसे गंता पदेसं उव्वेहपरिवुड्डीए पणत्ते, पंचाणउति २ वालगाइं गंता चालगं उव्वेहपरिवुड्डीए पणत्ते, प० लिक्खाओ गंता लिक्खा उव्वेहपरि० पंचाणउइ जवाओ ज-वमज्जे अंगुलविहत्थिरयणीकुच्छी धणु [उव्वेहपरिवुड्डीए] गाउयजोयणजोयणसतजोयणसहस्साइं गंता जोयणसहस्सं उव्वेहपरिवुड्डीए ॥ लवणे णं भंते! समुद्रे केवतियं उस्सेहपरिवुड्डीए पणत्ते?;

गोयमा ! लवणस्स णं समुद्दस्स उभओपासिं पंचाणउत्तिं पदेसे गंता सोलसपएसे उस्सेहपरिवु-
द्धीए पणत्ते, गोयमा ! लवणस्स णं समुद्दस्स णं एएणेव कमेणं जाव पंचाणउत्तिं २ जोयणसहस्साइं
गंता सोलस जोयणसहस्साइं उस्सेधपरिवुद्धिए पणत्ते ॥ (सू० १७०)

‘लवणे णं भंते ! समुदे’ इत्यादि, लवणो भदन्त ! समुद्रः ‘कियत्’ कियन्ति योजनानि यावद् उद्वेधपरिवृद्ध्या प्रज्ञप्तः ?, किमुक्तं भवति ?—जम्बूद्वीपवेदिकान्ताल्लवणसमुद्रवेदिकान्ताच्चारभ्योभयतोऽपि लवणसमुद्रस्य कियन्ति योजनानि यावत् मात्रया मात्रया उद्वेध-परिवृद्धिरिति, भगवानाह—गौतम ! लवणसमुद्रे उभयोः पार्श्वयोर्जम्बूद्वीपवेदिकान्ताच्चारभ्येत्यर्थः पञ्चनवतिप्रदे-शान् गत्वा प्रदेश उद्वेधपरिवृद्ध्या प्रज्ञप्तः, इह प्रदेशसखसरेण्वादिरूपो द्रष्टव्यः, पञ्चनवतिं वालाग्राणि गत्वैकं वालाग्रमुद्वेधपरिवृद्ध्या प्रज्ञप्तं, एवं लिक्षायवमध्याङ्गुलवितस्तिरन्त्रिक्षिधनुर्गव्यूतयोजनशतसूत्राण्यपि भावनीयानि, पञ्चनवतिं योजनसहस्राणि गत्वा योजनसहस्रमुद्वेधपरिवृद्ध्या प्रज्ञप्तं, त्रैराशिकभावना चैवं योजनादिषु द्रष्टव्या, इहोभयतोऽपि पञ्चनवतियोजनसहस्रपर्यन्ते योजन-सहस्रमवगाहेन दृष्टं ततश्चैराशिककर्मावतारः, यदि पञ्चनवतिसहस्रपर्यन्ते योजनसहस्रमवगाहस्ततः पञ्चनवतियोजनपर्यन्ते कोऽवगाहः ?, राशित्रयस्थापना—९५०००।१०००।९५ । अत्रादिमध्ययो राशयोः शून्यत्रयस्थापवर्त्तना ९५।१।९५, ततो मध्यस्य राशे-रेकरूपस्य अन्येन पञ्चनवतिलक्षणेन राशिना गुणनात् जाता पञ्चनवतिः, तत्राद्येन राशिना पञ्चनवतिलक्षणेन विभज्यते लब्धमेकं योजनं, उक्तञ्च—“पंचाणउद्दस्से गंतूणं जोयणाणि उभओवि । जोयणसहस्समेगं लवणे ओगाहओ होइ ॥ १ ॥ पंचाणउद्दण वणे (लवणे) गंतूणं जोयणाणि उभओवि । जोयणमेगं लवणे ओगाहेणं मुणेयव्वा ॥ १ ॥” पञ्चनवतियोजनपर्यन्ते च यद्येकं यो-

ननमगाहन्तौऽर्धात्पञ्चनवतिगव्यूतपर्यन्ते एकं गव्यूतं पञ्चनवतिघनुःपर्यन्ते एकं धनुरित्यादि लब्धम् ॥ सम्प्रत्युत्सेधमधिकृत्याह—
 'लवणे णं भंते! समुद्दे' इत्यादि, लवणो भदन्त! समुद्रः 'कियत्' कियन्ति उत्सेधपरिवृद्ध्या प्रज्ञप्तः?, एतदुक्तं
 भवति—जम्बूद्वीपवेदिकान्ताल्वणसमुद्रवेदिकान्ताधारभ्योभयतोऽपि लवणसमुद्रस्य कियत्या मात्रया कियन्ति योजनानि
 यात्रदुलभेभ्यपरिवृद्धिः?, भगवानाह—गौतम! 'लवणस्स णं समुद्दस्से'त्यादि, इह निश्चयतो लवणसमुद्रस्य जम्बूद्वीपवेदिकातो
 लवणसमुद्रवेदिकातश्च समतले भूभागे प्रथमतो जलवृद्धिरद्भुलसंश्लेषभागः, समतलमेव भूभागमधिकृत्य प्रदेशवृद्ध्या जलवृद्धिः
 क्रमेण परिवर्द्धमाना तावदवसेया यावदुभयतोऽपि पञ्चनवतियोजनसहस्रपर्यन्ते सप्त शतानि, ततः परं मध्यदेशभागे दश-
 गोजनसहस्रधिमारे पोडश योजनसहस्राणि, इह तु पोडशयोजनसहस्रप्रमाणायाः शिलायाः शिरसि उभयोश्च वेदिकान्तयोर्मूले
 द्वापरिणयां दत्तायां यदपान्तराले किमपि जलरहितमाकाशं तदपि करणगत्या तदाभाव्यमिति स जलं विवक्षित्वाऽधिकृतमुच्यते—
 लवणस्य समुद्रस्योभयतो जम्बूद्वीपवेदिकान्ताल्वणसमुद्रवेदिकान्ताच्च पञ्चनवतिं प्रदेशान् गत्वा पोडश प्रदेशा उत्सेधपरिवृद्धिः प्रज्ञप्ता,
 पञ्चनवतिं बालाप्राणि गत्वा पोडश बालाप्राणि, एवं यावत् पञ्चनवतिं योजनसहस्राणि गत्वा पोडश योजनसहस्राणि, अत्रे-
 नं धैराशिकभावना—पञ्चनवतियोजनसहस्रातिक्रमे पोडश योजनसहस्राणि जलोत्सेधस्ततः पञ्चनवतियोजनातिक्रमे क उत्सेधः?,
 राशित्रयस्यापना—१५०००।१६०००।१५। अत्रादिमध्ययो राश्योः शून्यत्रिकस्यापवर्तना १५।१६।१५, ततो मध्यमराशेः पोडशल-
 वणस्यान्तेन पञ्चनवतिलक्षणेन गुणने जातानि पञ्चदश शतानि विशत्यधिकानि १५२०, एयामादिराशिना पञ्चनवतिलक्षणेन भागे
 द्वौ लब्धानि पोडश योजनानि, उक्तञ्च—“पंचाणउइसहस्से गंतूणं जोयणाणि उभओवि । उस्सेहेणं लवणो सोलससाहस्सिसओ

भणिञो ॥ १ ॥ पंचाणउई लवणे गंतूणं जोयणाणि उभओवि । उस्सेहेणं लवणो सोलस किल जोयणे होइ ॥ २ ॥” तत्र यदि पञ्च-
नवतियोजनपर्यन्ते षोडशयोजनावगाहस्ततोऽर्थोल्लभ्यते पञ्चनवतिगव्यूतपर्यन्ते षोडश गव्यूतानि पञ्चनवतिधनुःपर्यन्ते षोडश धनुं-
पीत्यादि ॥ सम्प्रति गोतीर्थप्रतिपादनार्थमाह—

लवणस्स णं भंते ! समुद्दस्स केमहालए गोतित्थे पणत्ते ? , गोयमा ! लवणस्स णं समुद्दस्स उ-
भओपासि पंचाणउति २ जोयणसहस्साइं गोतित्थं पणत्तं ॥ लवणस्स णं भंते ! समुद्दस्स के-
महालए गोतित्थविरहिते खेत्ते पणत्ते ? , गोयमा ! लवणस्स णं समुद्दस्स दस जोयणसहस्साइं
गोतित्थविरहिते खेत्ते पणत्ते ॥ लवणस्स णं भंते ! समुद्दस्स केमहालए उद्दगमाले पणत्ते ? ,
गोयमा ! दस जोयणसहस्साइं उद्दगमाले पणत्ते ॥ (सू० १७१)

‘लवणस्स णं भंते !’ इत्यादि, लवणस्य भदन्त ! समुद्रस्य ‘किंमहत्’ किंप्रमाणमहत्त्वं गोतीर्थं प्रज्ञप्तं ? , गोतीर्थमिव गोतीर्थ-
क्रमेण नीचो नीचतरः प्रवेशमार्गः, भगवानाह—गौतम ! लवणस्य समुद्रस्योभयोः पार्श्वयोर्जम्बूद्वीपवेदिकान्ताल्लवणसमुद्रवेदिकान्ताच्चा-
रभ्येत्यर्थः पञ्चनवतिं योजनसहस्राणि यावद् गोतीर्थं प्रज्ञप्तम्, उक्तञ्च—“पंचाणउइसहस्से गोतित्थं उभयतोवि लवणस्सा” इति ॥
‘लवणस्स णं भंते !’ इत्यादि, लवणस्य भदन्त ! समुद्रस्य ‘किंमहत्’ किंप्रमाणमहत्त्वं गोतीर्थविरहितं क्षेत्रं प्रज्ञप्तं ? , भगवानाह—
गौतम ! लवणस्य समुद्रस्य दश योजनसहस्राणि गोतीर्थविरहितं क्षेत्रं प्रज्ञप्तम् ॥ ‘लवणस्स णं भंते !’ इत्यादि, लवणस्य भदन्त !

मनुद्रन 'किंमहती' विलारमधिकृत्य किप्रमाणमहत्त्वा उदकमाला-समपानीयोपरिभूता पौडशयोजनसहस्रोच्छ्रया प्रक्षप्ता?, भ-
गमानाह-गौतमा! दश योजनसहस्राणि उदकमाला प्रक्षप्ता ॥

लवणे णं भंते! समुदे किंसंठिए पणत्ते?, गोयमा! गोतित्थसंठिते नावासंठाणसंठिते सिप्पि-
संपुडसंठिए आसखंधसंठिते बलभिसंठिते वट्टे बलयागारसंठाणसंठिते पणत्ते ॥ लवणे णं
भंते! समुदे केवतियं चक्खवालविक्खंभेणं? केवतियं परिक्खेवेणं? उब्बेहेणं? केवतियं उ-
स्सेहेणं? केवतियं सब्वग्गेणं पणत्ते?, गोयमा! लवणे णं समुदे दो जोयणसयसहस्साइं चक्खा-
लविक्खंभेणं पणरस जोयणसतसहस्साइं एकासीतिं च सहस्साइं सतं च इगुयालं किंचिवि-
सेसूणे परिक्खेवेणं, एगं जोयणसहस्सं उब्बेधेणं सोलस जोयणसहस्साइं उस्सेहेणं सत्तरस-
जोयणसहस्साइं सब्वग्गेणं पणत्तं ॥ (सूत्रं १७२) जइ णं भंते! लवणसमुदे दो जोयणसतस-
हस्साइं चक्खवालविक्खंभेणं पणरस जोयणसतसहस्साइं एकासीतिं च सहस्साइं सतं इगुयालं
किंचि विसेसूणा परिक्खेवेणं एगं जोयणसहस्सं उब्बेहेणं सोलस जोयणसहस्साइं उस्सेधेणं सत्तरस-
जोयणसहस्साइं सब्वग्गेणं पणत्ते । कम्हा णं भंते! लवणसमुदे जंबुदीवं २ नो उवीलेति नो उ-
पीलेति नो चेव णं एक्कोदगं करंति?, गोयमा! जंबुदीवे णं दीवे भरहेरवएसु वासेसु अरंहंतच-
क्खद्विवलदेवा वासुदेवा चारणा विज्जाधरा समणा समणीओ सावया सावियाओ मणुया एगध-

चा पगतिभद्रया पगतिविणीया पगतिउवसंता पगतिपयणुकोहमाणसायालोभा मिउमद्वसंपन्ना
अष्टीणा भद्रगा विणीता, तेसि णं पणिहाते लवणे समुद्दे जंबुद्वीवं दीवं नो उवीलेति नो
उप्लीलेति नो चेव णं एगोदगं करेति, गंगासिंधुरत्तारत्तवईसु सलिलासु देवया महिद्धियाओ
जाव पलिओवमट्टितीया परिवसंति, तेसिणं पणिहाए लवणसमुद्दे जाव नो चेव णं एगोदगं
करेति, बुल्लहिमवंतंसिहरेसु वासहरपव्वतेसु देवा महिद्धिया तेसि णं पणिहाए०, हेमवतेरणव-
तेसु वासेसु मणुया पगतिभद्रगा०, रोहितंससुवण्णकूलरूपकूलासु सलिलासु देवयाओ महिद्धि-
याओ तासिं पणि०, सद्दावतिविद्यडावति वट्टवेयडुपव्वतेसु देवा महिद्धिया जाव पलिओवमट्टि-
तीया परिव०, महाहिमवंतरुप्पिसु वासहरपव्वतेसु देवा महिद्धिया जाव पलिओवमट्टितीया, ह-
रिवासरम्मयवासेसु मणुया पगतिभद्रगा गंधावतिमालवंतपरिताएसु वट्टवेयडुपव्वतेसु देवा
महिद्धीया, णिसहनीलवंतेसु वासधरपव्वतेसु देवा महिद्धीया०, सव्वाओ दहदेवयाओ भाणि-
यव्वा, पडमद्वहतिगिच्छिकेसरिदहावसाणेसु देवा महिद्धीयाओ तासिं पणिहाए०, पुव्वविदेहाव-
रविदेहेसु वासेसु अरहंतचक्खवट्टिबलदेववासुदेवा चारणा विज्जाहरा समणा समणीओ सावगा
सावियाओ मणुया पगति० तेसिं पणिहाए लवण०, सीयासीतोदगासु सलिलासु देवता महिद्धी-
या०, देवकुरुत्तरकुरुसु मणुया पगतिभद्रगा०, मंदरे पव्वते देवता महिद्धीया०, जंबूए य सुदंसणाए

जंजूदीयादिवती अणादिए णामं देवे महिद्धीए जाव पलिओवमठितीए परिवसति तस्स पणि-
 द्दाण लवणसमुद्दे नो उव्पीलिति नो उव्पीलिति नो चो वेव णं एकोदगं करेति, अहुत्तरं च णं गोयमा!
 लोगट्ठिती लोगाणुभावे जण्णं लवणसमुद्दे जंजुदीवं दीवं नो उव्पीलिति नो उव्पीलिति नो चो
 णमेगोदगं करेति ॥ (सू० १७३)

‘लवणे णं भंते!’ इत्यादि, लवणो भदन्त! समुद्रः किसंस्थितः प्रज्ञप्तः?, भगवानाह—गौतम! गोतीर्थसंस्थानसंस्थितः क्रमेण
 नीचैर्नीचैर्नरामुद्देश्य भावात्, नावासंस्थितः बुध्नादूर्ध्वं नाव इव उभयोरपि पार्श्वयोः समतलं भूभागमपेक्ष्य क्रमेण जलवृद्धिसम्भवेन
 उन्नताकारत्वात्, ‘सिप्पसंपुडसंठिते’ इति शुक्तिकासंपुटसंस्थानसंस्थितः, उद्वेधजलस्य जलवृद्धिजलस्य चैकत्रमीलनचिन्तायां शुक्तिका-
 गंपुटाकारसादृश्यसम्भवात्, ‘अश्वस्कन्धसंस्थितः’ उभयोरपि पार्श्वयोः पञ्चनवतियोजनसहस्रपर्यन्तेऽश्वस्कन्धस्येवोन्नततया षोडश-
 योजनसहस्रप्रमाणेऽत्रैस्त्वयोः शिलाया भावात्, ‘वलभीसंस्थितः’ वलभीगृहसंस्थानसंस्थितः दशयोजनसहस्रप्रमाणविस्तारायाः शि-
 नाया वलभीगृहाकाररूपतया प्रतिभासनात्, तथा वृत्तो लवणसमुद्रो वलयाकारसंस्थितः, चक्रवालतया तस्यावस्थानात् ॥ सम्प्रति
 निष्कम्भादिपरिमाणमेककालं पिपृच्छिपुराह—‘लवणे णं भंते! समुद्दे’ इत्यादि, लवणो भदन्त! समुद्रः कियच्चक्रवालविष्कम्भेन
 कियत्परिक्षेपेण कियदुद्वेधेन—उण्डलेन कियदुत्सेधेन कियत्सर्वाग्निेण—उत्सेधोद्वेधपरिमाणसामस्येन प्रज्ञप्तः?, भगवानाह—गौतम! लव-
 णमगुद्रो द्वे योजनशतसहस्रे चक्रवालविष्कम्भेन प्रज्ञप्तः, पञ्चदश योजनशतसहस्राणि एकाशीतिः सहस्राणि शतं चैकोनचत्वारिंशं कि-
 ष्विद्विंशोपानं परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः, एकं योजनसहस्रमुद्वेधेन, षोडश योजनसहस्राण्युत्सेधेन, सप्तदश योजनसहस्राणि सर्वाग्निेण—उत्सेधो-

द्वेधमीलनचिन्तायां । इह लवणसमुद्रस्य पूर्वार्चार्थैर्धनप्रतरगणितभावनाऽपि कृता सा विनेयजनानुग्रहाय दर्शयते, तत्र प्रतरभावना क्रियते, प्रतरानयनार्थं चेदं करणं—लवणसमुद्रसत्कविस्तारपरिमाणान् द्विलक्षयोजनरूपाद् दश योजनसहस्राणि शोध्यन्ते, तेषु च शोधितेषु यच्छेषं तस्यार्द्धं क्रियते, जातानि पञ्चनवतिः सहस्राणि, यानि च प्राक् शोधितानि दश सहस्राणि तानि च तत्र प्रक्षिप्यन्ते, जातं पञ्चोत्तरं लक्षं १०५०००, एतच्च कोटीति व्यवह्रियते, अनया च कोट्या लवणसमुद्रस्य मध्यभागवर्ती परिरयो नव लक्षा अष्टचत्वारिंशत्सहस्राणि षट् शतानि त्र्यशीत्यधिकानि ९४८६८३ इत्येवंपरिमाणो गुण्यते, ततः प्रतरपरिमाणं भवति, तच्चेदं—नवनवतिः कोटिशतानि एकपट्टिः कोटयः सप्तदश लक्षाः पञ्चदश सहस्राणि ९९६११७१५०००, उक्तञ्च—“वित्थाराओ सोहिय दससहस्साइं सेसथद्धंभि । तं चेव पक्खिवित्ता लवणसमुद्रस्स सा कोडी ॥ १ ॥ लक्खं पंचसहस्सा कोडीए तीए संगुणेऊणं • । लवणस्स मज्झपरिही ताहे पयरं इमं होइ ॥ २ ॥ नवनउई कोडिसया एगढ्डी कोडि लक्ख सत्तरसा । पन्नरस सहस्साणि य पयरं लवणस्स निद्धिद्धं ॥ ३ ॥” घनगणितभावना त्वेवं—इह लवणसमुद्रस्य शिखा षोडश सहस्राणि योजनसहस्रमुद्बुधः सर्वसङ्ख्याया सप्तदश सहस्राणि, तैः प्राक्तनं प्रतरपरिमाणं गुण्यते, ततो घनगुणितं भवति, तच्चेदं—षोडश कोटीकोटयस्त्रिनवतिः कोटिशतसहस्राणि एकोनचत्वारिंशत् कोटिसहस्राणि नव कोटिशतानि पञ्चदशकोटयधिकानि पञ्चाशल्लक्षाणि योजनानामिति १६९३३९९१५०००००, उक्तञ्च—“जोयणसहस्ससोलस लवणसिहा अहोगया सहस्सेगं । पयरं सत्तरसहस्ससंगुणं लवणघणगणियं ॥ १ ॥ सोलस कोडाकोडी तेणउई कोडिसयसहस्साओ । उणयालीससहस्सा नवकोडिसया य पन्नरसा ॥ २ ॥ पन्नास सयसहस्सा जोयणणं भवे अणूणाइं । लवणसमुद्रस्सेयं जोयणसंखाएँ घणगणियं ॥ ३ ॥” आह—कथमेतावत्प्रमाणं लवणसमुद्रस्य घनगणितं भवति?, न हि सर्वत्र तस्य सप्तदशयो-

जनयद्दशप्रमाण उच्छ्रयः, किन्तु मध्यभाग एव दशसहस्रप्रमाणविस्तारस्ततः कथं यथोक्तं घनगणितमुपपद्यते? इति, सत्यमेतत्, के-
 वलं लवणशिक्षायाः शिरसि उभयोश्च वेदिकान्तयोरुपरि द्वारिकायामेकान्तत्रजुरुपायां दीयमानायां २ यद्वपान्तराले जलशून्यं क्षेत्रं
 तदपि ऋरणगत्या तदाभाव्यमिति सजलं विवक्ष्यते, अत्रार्थे च दृष्टान्तो मन्दरपर्वतः, तथाहि—मन्दरपर्वतस्य सर्वत्रैकादशभागपरि-
 द्वाणिकपवर्ण्यते, अथ च न सर्वत्रैकादशभागपरिहाणिः, किन्तु कापि कियती, केवलं मूलादारभ्य शिखरं यावद्दवारिकायां दत्तायां
 यद्वपान्तराले कापि कियदाकाशं तत्सर्वं करणगत्या मेरोराभाव्यमिति मेरुतया परिकल्प्य गणितज्ञाः सर्वत्रैकादशपरिभागानि परि-
 वर्णयन्ति, तद्वद्विदमपि यथोक्तं घनपरिमाणमिति, न चैतत्स्वमनीपिकाविजृम्भितं, यत आह जिनभद्रगणिक्षमाश्रमणो विशेषणव-
 त्यामेनद्विचारप्रक्रमे—“एवं उभयवेद्यंताओ सोलसहस्सुसेहस्स कन्नगईए जं लवणसमुद्दाभवं जलसुत्रंपि खेतं तस्स गणियं, जहा
 मंदरपव्वयस्स एफारसभागपरिहाणी कन्नगईए आगासस्सवि तदाभवंतिकाउं भणिया तथा लवणसमुद्दस्सवि ॥” इति ॥ ‘जइ णं
 भंते!’ इत्यादि, यदि भदन्त! लवणसमुद्रो द्वे योजनगतसहस्रे चक्रवालविष्कम्भेन पञ्चदश योजनशतसहस्राणि एकाशीतिः सह-
 स्राणि शतं चैमेनचत्वारिंशं किञ्चिद्विशेषोपानं परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः, एकं योजनसहस्रमुद्ध्येन षोडश योजनसहस्राण्युत्सेधेन सप्तदश योज-
 नसहस्राणि सर्वाप्रेण प्रगमः ॥ तर्हि ‘कम्हा णं भंते!’ इत्यादि, कस्माद् भदन्त! लवणसमुद्रो जम्बूद्वीपं द्वीपं न ‘अवपीडयति’ जलेन
 प्रायति, न ‘उत्पीडयति’ प्रावल्येन बाधते, नापि णमिति वाक्यालङ्कृतौ ‘एकोदकं’ सर्वासिनोदकप्लावितं करोति?, भगवानाह—
 गौतम! जम्बूद्वीपे भरतैरावतयोः क्षेत्रयोरहन्तश्चक्रवर्तिनो बलदेवा वासुदेवाः ‘चारणाः’ जङ्घाचारणमुनयो विद्याधराः ‘श्रमणाः’
 सागरः ‘श्रमण्यः’ संयताः श्रावकाः श्राविकाः, एतत् सुपमदुष्णमादिकमरकत्रयमपेक्ष्योक्तं वेदितव्यं, तत्रैवाहदादीनां यथायोगं सम्भ-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३२६ ॥

वात्, सुपमसुपमादिकमधिकृत्याह—मनुष्याः प्रकृतिभद्रकाः प्रकृतिप्रतनुक्रोधमानमायालोभाः मृदुसार्देवसंपन्ना आलीना भद्रका विनीताः, एतेषां व्याख्यानं प्राग्वत्, तेषां 'प्रणिधया' प्रणिधानं प्रणिधा, 'उपसर्गादात्' इत्यङ्प्रत्ययः, तान् 'प्रणिधाय' अपेक्ष्य तेषां प्रभावत इत्यर्थः, लवणसमुद्रो जम्बूद्वीपं द्वीपं नावपीडयतीत्यादि, दुष्षमदुष्षमादावपि नावपीडयति, भरतवैताढ्याद्यधिपतिदेवताप्रभावात्, तथा क्षुल्लहिमच्छिखरिणोर्वर्षधरपर्वतयोर्देवता महर्द्धिका यावत्करणान्महाद्युतिका इत्यादिपरिग्रहः परिवसन्ति तेषां 'प्रणिधया' प्रभावेन लवणसमुद्रो जम्बूद्वीपं द्वीपं नावपीडयतीत्यादि । तथा हैमवतहैरण्यवतोर्वयोर्मनुजाः प्रकृतिभद्रका यावद् विनीतास्तेषां प्रणिधयेत्यादि पूर्ववत्, तथा तयोरेव वर्षयोर्थौ यथाक्रमं शब्दापातिविकटापाती वृत्तवैताढ्यौ पर्वतौ तयोर्देवौ महर्द्धिकौ यावत्पत्योपमस्थितिकौ परिवसतस्तेषां प्रणिधयेत्यादि पूर्ववत् । तथा महाहिमवद्रुक्मिवर्षधरपर्वतयोर्देवता महर्द्धिका इत्यादि तथैव । तथा हरिवर्षरम्यकवर्षयोर्मनुजाः प्रकृतिभद्रका इत्यादि सर्वे हैमवतवत्, तथा तयोः क्षेत्रयोर्थथाक्रमं गन्धापातिमाल्यवत्पर्याथौ यौ वृत्तवैताढ्य-पर्वतौ तयोर्देवौ महर्द्धिकावित्यादि पूर्ववत् । तथा पूर्वविदेहापरविदेहवर्षयोर्हन्तश्चक्रवर्तिनो यावन्मनुजाः प्रकृतिभद्रका यावद् विनीतास्तेषां प्रणिधयेत्यादि पूर्ववत् । तथा देवकुरुरुत्तरकुरुषु मनुजाः प्रकृतिभद्रका यावद्धिनीतास्तेषां प्रणिधयेत्यादि पूर्ववत् । तथा उत्तरकुरुषु कुरुषु जम्बवां सुदर्शनायामनादृतो नाम देवो जम्बूद्वीपाधिपतिः परिवसति तस्य 'प्रणिधया' प्रभावेनेत्यादि तथैव । अथान्यद् गौतम ! कारणं, तदेवाह—लोकस्थितिरेषा—लोकानुभाव एष यल्लवणसमुद्रो जम्बूद्वीपं द्वीपं जलेन नावपीडयतीत्यादि ॥ तृतीयप्रतिपत्तावेव मन्द-रोर्देशकः समाप्तः ॥ तदेवमुक्त्वा लवणसमुद्रवक्तव्यता, सम्प्रति धातकीपण्डवक्तव्यतामाह—

लवणसमुद्रं धायहसंडे नाम दीवे वदे वलयागारसंठाणसंठिते सन्वतो समंता संपरिखिखवित्ता

३ प्रतिपत्तौ
लवणस-
मुद्राधि०
उर्देशः २
सू० १७३

॥ ३२६ ॥

णं चिद्वृत्ति, धायत्तिसंडे णं भंते । दीवे किं समचक्रवालसंठिते विसमचक्रवालसंठिते?, गोयमा !
 समचक्रवालसंठिते नो विसमचक्रवालसंठिते ॥ धायइसंडे णं भंते ! दीवे केवतियं चक्रवालवि-
 क्खंभेणं केवइयं परिक्खेवेणं पणत्ते?, गोयमा ! चत्तारि जोयणसतसहस्साइं चक्रवालविक्खं-
 भेणं एगयालीसं जोयणसतसहस्साइं दसजोयणसहस्साइं णवएगट्ठे जोयणसते किंचिविसेसूणे
 परिक्खेवेणं पणत्ते ॥ से णं एगाए पडमवरवेदियाए एगेणं वणसंडेणं सब्वतो समंता संपरि-
 विव्वत्ते दोण्हवि वणणओ दीवसमिया परिक्खेवेणं ॥ धायइसंडस्स णं भंते ! दीवस्स कति द्वारा
 पणत्ता?, गोयमा ! चत्तारि द्वारा पणत्ता, विजए वेजयंते जयंते अपराजिए ॥ कहि णं भंते !
 धायइसंडस्स दीवस्स विजए णामं दारे पणत्ते?, गोयमा ! धायइसंडपुरत्थिमपेरंते कालोयसमु-
 द्दुरत्थिमद्वस्स पच्चत्थिमेणं सीयाए महाणदीए उप्पि एत्थ णं धायइ० विजए णामं दारे पणत्ते
 तं चेव पमाणं, रायहाणीओ अण्णंमि धायइसंडे दीवे, दीवस्स वत्ताव्वया भाणियव्वा, एवं च-
 त्तारिवि द्वारा भाणियव्वा ॥ धायइसंडस्स णं भंते ! दीवस्स दारस्स य २ एस णं केवइयं अवा-
 हाए अंतरे पणत्ते?, गोयमा ! दस जोयणसयसहस्साइं सत्तावीसं च जोयणसहस्साइं सत्तप-
 णतीसे जोयणसए त्तिन्निय कोसे दारस्स य २ अत्राहाए अंतरे पणत्ते ॥ धायइसंडस्स णं भंते !
 दीवस्स पदेसा कालोयगं समुद्धं पुट्टा?, हंता पुट्टा ॥ ते णं भंते ! किं धायइसंडे दीवे कालोए स-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३२७ ॥

सुहे? ते ध. .इसंडे नो खलु ते कालोयसमुहे । एवं कालोयससचि । धायइसंडदीवे जीवा उद्दाइत्ता
२ कालोए समुहे पचायंति? गोयमा! अत्थेगतिया पचायंति अत्थेगतिया नो पचायंति । एवं का-
लोएवि अत्थे० प० अत्थेगतिया णो पचायंति ॥ से केणट्टेणं भंते! एवं बुच्चति—धायइसंडे दीवे
२?, गोयमा! धायइसंडे णं दीवे तत्थ तत्थ देसे तहिं २ पएसे धायइरुक्खा धायइवणणा धाय-
इसंडा णिच्चं कुसुमिया जाव उवसोभेमाणा २ चिट्ठति, धायइमहाधायइरुक्खेसु सुदंसणपियदं-
सणा दुवे देवा महिद्धिया जाव पलिओवमट्ठितीया परिवसंति से एएणट्टेणं, अटुत्तरं च णं गो-
यमा! जाव णिच्चे ॥ धायइसंडे णं भंते! दीवे कति चंदा पभासिंसु वा ३? कति सूरिया तविंसु
वा ३? कइ महग्गहा चारं चरिंसु वा ३? कइ णक्खत्ता जोगं जोइंसु ३? कइ तारागणकोडाको-
डीओ सोभेंसु वा ३?, गोयमा! बारस चंदा पभासिंसु वा ३, एवं—चउवीसं ससिरविणो ण-
क्खत्त सता य तिन्नि छत्तीसा । एगं च गहसहस्सं छप्पन्नं धायइसंडे ॥ १ ॥ अट्टेव सयसहस्सा
तिणिण सहस्साइं सत्त य सयाइं । धायइसंडे दीवे तारागण कोडिकोडीणं ॥ २ ॥ सोभेंसु वा
३ ॥ (सू० १७४)

‘लवणसमुद्’मित्यादि, लवणसमुद्रं धातकीपण्डो नाम द्वीपो वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः ‘सर्वतः’ सर्वासु दिक्षु ‘समन्ततः’
सामस्येन संपरिक्षिप्य तिष्ठति ॥ ‘धायइसंडे णं दीवे किं समचक्कवालसंठिए’ इति सूत्रं लवणसमुद्रवक्त्रावनीयम् ॥ ‘धायइसंडे

३ प्रतिपत्तौ
धातकी-
खण्डाधि०
उद्देशः २
सू० १७४

॥ ३२७ ॥

ण' भित्तादि प्रभ्रसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! चत्वारि योजनशतसहस्राणि चक्रवालविक्रम्भेन, एकचत्वारिंशत् योजनशतसहस्राणि
 यत्र सहस्राणि नव च एकपटानि योजनशतानि किञ्चिद्विशेषानि परिक्षेपेण, उक्तञ्च—“एयालीसं लक्खा दस य सहस्साणि
 नोयणानं तु । नव य सया एगट्ठा किचूणा परिरओ तस्स ॥ ३ ॥” ‘से ण’मित्यादि, स धातकीषण्डो द्वीप एक्या पद्मवरवेदिकया
 अष्टयोजनोच्छ्रयजगत्युपरिभाविन्येति सामर्थ्याद्भ्रम्यते, एकेन वनपण्डेन पद्मवरवेदिकावहिर्भूतेन सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्तः । द्वयो-
 रपि र्णकः प्राग्बन् ॥ ‘धायइसंडस्स ण’मित्यादि, धातकीपण्डस्य भदन्त ! द्वीपस्य कति द्वाराणि प्रज्ञप्तानि ?, भगवानाह—गौतम !
 चत्वारि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—विजयं वैजयन्तं जयन्तमपराजितं च ॥ ‘कहि णं भंते !’ इत्यादि, क भदन्त ! धातकीषण्डस्य
 द्वीपस्य विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं ?, भगवानाह—गौतम ! धातकीषण्डस्य द्वीपस्य पूर्वपर्यन्ते कालोदसमुद्रपूर्वाद्धस्य पश्चिमदिशि शीताया
 माज्ञानया उपरि ‘अत्र’ एतस्मिन्नन्तरे धातकीषण्डस्य द्वीपस्य विजयनाम द्वारं प्रज्ञप्तं, तच्च जम्बूद्वीपविजयद्वारवदविशेषेण वेदितव्यं,
 नवरमत्र राजधानी अन्यस्मिन् धातकीपण्डे द्वीपे वक्तव्या । ‘कहि णं भंते !’ इत्यादि प्रभ्रसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! धातकी-
 ण्डद्वीपदक्षिणपर्यन्ते कालोदसमुद्रदक्षिणाद्धस्योत्तरतोऽत्र धातकीपण्डस्य द्वीपस्य वैजयन्तं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं, तदपि जम्बूद्वीपवैजयन्त-
 द्वारवदभिज्ञेण वक्तव्यं, नवरमत्रापि राजधानी अन्यस्मिन् धातकीपण्डद्वीपे ॥ ‘कहि णं भंते !’ इत्यादि प्रभ्रसूत्रं गतार्थं, भगवानाह—
 गौतम ! धातकीपण्डद्वीपपश्चिमपर्यन्ते कालोदसमुद्रपश्चिमाद्धस्य पूर्वतः शीतोदाया महानद्या उपर्यत्र धातकीपण्डस्य द्वीपस्य जयन्तं
 नाम द्वारं प्रज्ञप्तं, तदपि जम्बूद्वीपजयन्तद्वारवद्वक्तव्यं, नवरं राजधानी अन्यस्मिन् धातकीपण्डे द्वीपे ॥ ‘कहि णं भंते !’ इत्यादि,
 प्रभ्रसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! धातकीपण्डद्वीपोत्तराद्धपर्यन्ते कालोदसमुद्रदक्षिणाद्धस्य दक्षिणतोऽत्र धातकीपण्डस्य द्वीपस्यापरा-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३२८ ॥

जितं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं, तदपि जम्बूद्वीपगतापराजितद्वारवद्वक्तव्यं, नवरं राजधानी अन्यस्मिन् धातकीषण्डे द्वीपे ॥ ‘धायइसंडस्स णं भंते!’ इत्यादि, धातकीषण्डस्य भदन्त ! द्वीपस्य द्वारस्य २ च परस्परमेतदन्तरं ‘कियत्’ किंप्रमाणम् ‘अवाधया’ अन्तरित्वा व्याघातेन प्रज्ञप्तम्?, भगवानाह—गौतम ! दश योजनशतसहस्राणि सप्तविंशतियोजनसहस्राणि सप्त शतानि पञ्चत्रिंशानि द्वारस्य २ परस्परमवाधया-
ऽन्तरं प्रज्ञप्तं, तथाहि—एकैकस्य द्वारस्य सद्वारशाखस्य जम्बूद्वीपद्वारस्येव पृथुलं साद्धानि चत्वारि योजनानि, ततश्चतुर्णां द्वाराणामेकत्र पृथु-
त्वपरिमाणमीलने जातान्यष्टादश योजनानि, तान्यनन्तरोक्तात्परिरयमानात् ४११०९६१ शोध्यन्ते, शोधितेषु च तेषु जातं शेषमिदम्—
एकचत्वारिंशलक्ष्णा दश सहस्राणि नव शतानि त्रिचत्वारिंशदधिकानि ४११०९४३, एतेषां चतुर्भिर्भागे हते लब्धं यथोक्तं द्वाराणां परस्पर-
मन्तरम्, उक्तञ्च—“पणतीसा सत्त सया सत्तावीसा सहस्स दस लक्खा । धायइसंडे दारंतरं तु अवरं च कोसतियं ॥ १ ॥” ‘धायइसं-
डस्स णं भंते ! दीवस्स पएसा’ इत्यादीनि चत्वारि सूत्राणि प्राग्वद्भावनीयानि ॥ ‘से केणट्टेणं भंते!’ इत्यादि, अथ केनार्थेन भदन्त !
एवमुच्यते—धातकीषण्डो द्वीपो धातकीखण्डो द्वीपः ? इति, भगवानाह—धातकीषण्डे द्वीपे तत्र देशे तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बहवो धातकीवृक्षा बहवो धातकीवनपण्डा बहूनि धातकीवनानि, वनषण्डयोः प्रतिविशेषः प्रागेवोक्तः, ‘निचंकुसुमिया’ इत्यादि प्रागवत्, ‘धायइमहाधायइरुखेसु एत्थ’मित्यादि पूर्वोद्धे उत्तरकुरुषु नीलवद्गिरिसमीपे धातकीनामवृक्षोऽवतिष्ठते, पश्चिमाद्धे उत्तरकुरुषु नीलवद्गिरिसमीपे महाधातकीनामवृक्षोऽवतिष्ठते, तौ च प्रमाणादिना जम्बूद्वृक्षवद्वेदितव्यौ, तयोरत्र धातकीषण्डे द्वीपे यथाक्रमं सुदर्श-
नप्रियदर्शनौ द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत्पत्योपमस्थितिकौ परिवसतः, ततो धातकीषण्डोपलक्षितो द्वीपो धातकीषण्डद्वीपः, तथा चाह—
‘से एएणट्टेण’मित्यादि गतार्थं ॥ सम्प्रति चन्द्रादिवक्तव्यतामाह—‘धायइसंडे णं भंते ! दीवे कति चंदा पभासिसु’ इत्यादि

३ प्रतिपत्तौ
धातकी-
खण्डाधि०
उद्देशः २
सू० १७४

॥ ३२८ ॥

प्रभ्रमूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! धातकीपण्डे द्वादश चन्द्राः प्रभासितवन्तः प्रभासन्ते प्रभासिष्यन्ते, द्वादश सूर्यास्तापितवन्तस्तापयन्ति तापयिष्यन्ति, त्रीणि नक्षत्रशतानि षट्त्रिंशानि योगं चन्द्रमसा सूर्येण च सार्द्धं युक्तवन्तो युञ्जन्ति योद्ध्यन्ति, तत्र त्रीणि षट्त्रिंशानि नक्षत्राणां शतानि, एकैकस्य शशिनः परिवारेऽष्टाविंशतेर्नक्षत्राणां भावात्, तथा एकं षट्पञ्चाशदधिकं महाग्रहसहस्रं चारं चरितवन्तश्चरन्ति चरिष्यन्ति, एकैकस्य शशिनः परिवारेऽष्टाशतेर्महाग्रहाणां भावात्, अष्टौ शतसहस्राणि त्रीणि सहस्राणि सप्तशतानि तारागणकोटीकोटीनां शोभितवन्तः शोभन्ते शोभयिष्यन्ते, एतदपि एकशशिनः तारापरिमाणं द्वादशभिर्गुणयित्वा भावनीयं, इत्तं च—“आरस चंद्रा सूर्या नमस्तसया य तन्नि छत्तीसा । एगं च गहसहस्रं छप्पन्नं धायईसंडे ॥ १ ॥ अद्वैव सयसहससा तिन्नि मग्ग्सा य मत्त य सथा ३ । धायइसंडे दीवे तारागणकोडिकोडीओ ॥ २ ॥” सम्प्रति कालोद्समुद्रवक्तव्यतामाह—

‘नायइसंडं णं दीवं कालोदे णामं समुदे वेद्वे वलयागारसंठाणसंठिते सब्वतो समंता संपरिक्खित्ताणं चिट्ठइ, कालोदे णं समुदे किं समचक्कवालसंठाणसंठिते विसमं ?, गोयमा ! समचक्कवालं णो विसमचक्कवालसंठिते ॥ कालोदे णं भंते ! समुदे केवतियं चक्कवालविकखंभेणं केवतियं परिवक्खेवेणं पणत्ते ?, गोयमा ! अट्ट जोयणसयसहस्साइं चक्कवालविकखंभेणं एकाणउति जोयणसयसहस्साइं सत्तारि सहस्साइं छच्च पंचुत्तरे जोयणसत्ते किंचिविसेसाहिए परिवक्खेवेणं पणत्ते ॥ से णं एगाए पउमवरवेदियाए एगेणं वणसंडेणं दोणह्वि वणओ ॥ कालोयस्स णं भंते ! समुद्दस्स कति द्वारा पणत्ता ?, गोयमा ! चत्तारि द्वारा पणत्ता, तंजहा—विजए वेजयंते जयंते अपराजिए ॥

कहि णं भंते ! कालोदस्स समुद्दस्स विजए णामं दारे पणत्ते?, गोयमा ! कालोदे समुद्दे पुरत्थिम-
पेरंते पुक्खरवरदीवपुरत्थिमद्दस्स पच्चत्थिमेणं सीतोदाए महाणदीए उप्पि एत्थ णं कालोदस्स
समुद्दस्स विजये णामं दारे पणत्ते, अट्टेव जोयणाइं तं चेव पमाणं जाव रायहाणीओ । कहि
णं भंते ! कालोयस्स समुद्दस्स वेजयंते णामं दारे पणत्ते?, गोयमा ! कालोयसमुद्दस्स दक्खिणपे-
रंते पुक्खरवरदीवस्स दक्खिणद्दस्स उत्तरेणं एत्थ णं कालोयसमुद्दस्स वेजयंते नामं दारे पन्नत्ते ।
कहि णं भंते ! कालोयंसमुद्दस्स जयंते नामं दारे पन्नत्ते?, गोयमा ! कालोयसमुद्दस्स पच्चत्थिमपेरंते
पुक्खरवरदीवस्स पच्चत्थिमद्दस्स पुरत्थिमेणं सीताए महाणदीए उप्पि जयंते नामं दारे पणत्ते ।
कहि णं भंते ! अपराजिए नामं दारे पणत्ते? गोयमा ! कालोयसमुद्दस्स उत्तरद्दुपेरंते पुक्खरवरदीवो-
त्तरद्दस्स दाहिणओ एत्थ णं कालोयसमुद्दस्स अपराजिए णामं दारे०, सेसं तं चेव ॥ कालोयस्स णं
भंते ! समुद्दस्स दारस्स य २ एस णं केवतियं २ अवाहाए अंतरे पणत्ते?, गोयमा!—बावीस
सयसद्दस्सा बाणउत्ति खलु भवे सहस्साइं । छच्च सया बायाला दारंतर तिन्नि कोसा य ॥ १ ॥
दारस्स य २ आवाहाए अंतरे पणत्ते । कालोदस्स णं भंते ! समुद्दस्स पएसा पुक्खरवरदीव०
तहेव, एवं पुक्खरवरदीवस्सवि जीवा उद्दाहत्ता २ तहेव भाणियब्बं ॥ से केणट्टेणं भंते ! एवं बुच्चति
कालोए समुद्दे २?, गोयमा ! कालोयस णं समुद्दस्स उदके आसले मासले पेसले कालए मासरा-

सिक्खणाभे पगतीए उदगरसेणं पणणत्ते, कालमहाकाला एत्थ दुव्वे देवा महिद्धीया जाव पलि-
 ओषमट्ठितीया परिचसंति, से तेणट्ठेणं गोयमा! जाव णिच्चे ॥ कालोए णं भंते! समुद्दे कति
 चंदा पभासिंसु वा ३? पुच्छा, गोयमा! कालोए णं समुद्दे बायालीसं चंदा पभासंसु वा ३—
 बायालीसं चंदा बायालीसं च दिणयरा दित्ता। कालोदधिम्मि एते चरंति संबद्धलेसागा ॥ १ ॥
 णव्वत्ताण सहस्सं एगं वावत्तरं च सतमणं। छच्च सता छणउया महागहा तिण्णिण य सहस्सा
 ॥ २ ॥ अट्ठावीसं कालोदधिम्मि वारस य सयसहस्साइं। नव य सया पन्नासा तारागणकोडि-
 कोडीणं ॥ ३ ॥ सोभंसु वा ३ ॥ (सू० १७५)

‘धायइसंडे णं दीव’मित्थादि, धातकीयण्डं णमिति पूर्ववत् द्वीपं कालोदसमुद्रो वृत्तो बलयाकारसंस्थितः सर्वतः समन्तात्
 ‘मंपरिश्चित्तं’ वेप्रयित्वा तिष्ठति ॥ ‘कालोए णं समुद्दे किं समचक्कवालसंठिए’ इत्यादि प्राग्वत् ॥ ‘कालोए णं भंते’ इत्यादि
 प्रश्नसूत्रं मुगमं, भगवानाह—गौतम! अष्टौ योजनशतसहस्राणि चक्रवालविष्कम्भेन एकनवतिः योजनशतसहस्राणि सप्ततिः
 महत्स्राणि षट् शतानि पञ्चोत्तराणि किञ्चिद्धिजेपाधिकानि परिक्षेपेण, एकं च योजनसहस्रमुद्देशेनेति गम्यते, उक्तञ्च—“अट्टेव
 नयमद्दसा कालोओ चक्रवालओ रुंदो। जोयणसहस्समेगं ओगाहेणं मुणेयव्वो ॥ १ ॥ इगनउइ सयसहस्सा हवंति तह सत्तरी
 मद्दसा य। छन्न मया पंचहिया कालोयहिपरिओ एसो ॥ २ ॥” ‘से णं एगाए’ इत्यादि, स कालोदसमुद्र एकया पञ्चवरवे-
 दित्तयाऽयोजनोच्छ्रयया जगत्पुपरिभाविन्येति गम्यते, एकेन वनपण्डेन सर्वतः समन्तात्संपरिक्षितः, द्वयोरपि वर्णकः प्रा-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३३० ॥

ग्वत् ॥ 'कालोयस्स णं भंते !' इत्यादि, कालोदस्य समुद्रस्य भदन्त ! कति द्वाराणि प्रज्ञप्तानि ?, भगवानाह—गौतम ! चत्वारि द्वा-
राणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—विजयं वैजयन्तं जयन्तमपराजितं च ॥ क भदन्त ! कालोदसमुद्रस्य विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं ?, गौतम !
कालोदसमुद्रस्य पूर्वपर्यन्ते पुष्करवरद्वीपस्य पूर्वार्द्धस्य पश्चिमदिशि शीतोदाया महानद्या उपर्यत्र कालोदस्य समुद्रस्य विजयं नाम द्वारं
प्रज्ञप्तं, एवं विजयद्वारवक्तव्यता पूर्वानुसारेण वक्तव्या, नवरं राजधानी अन्यस्मिन् कालोदे समुद्रे । वैजयन्तद्वारप्रश्नसूत्रं सुगमं, भग-
वानाह—गौतम ! कालोदसमुद्रदक्षिणपर्यन्ते पुष्करवरद्वीपदक्षिणार्द्धस्योत्तरतोऽत्र कालोदसमुद्रस्य वैजयन्तं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं, एवं जम्बू-
द्वीपगतवैजयन्तद्वारवक्तव्यं, नवरं राजधानी अन्यस्मिन् कालोदे समुद्रे । जयन्तद्वारप्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! कालोद-
समुद्रपश्चिमपर्यन्ते पुष्करवरद्वीपपश्चिमार्द्धस्य पूर्वतः शीताया महानद्या उपर्यत्र कालोदसमुद्रस्य जयन्तं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं, एतदपि ज-
म्बूद्वीपगतजयन्तद्वारवत्, नवरं राजधानी अन्यस्मिन् कालोदे समुद्रे । अपराजितद्वारप्रश्नसूत्रमपि सुगमं, भगवानाह—गौतम ! कालो-
दसमुद्रोत्तरार्द्धपर्यन्ते पुष्करवरद्वीपोत्तरार्द्धस्य दक्षिणतोऽत्र कालोदसमुद्रस्यापराजितं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं, तदपि जम्बूद्वीपगतापराजितद्वा-
रवत् नवरं राजधानी अन्यस्मिन् कालोदसमुद्रे ॥ सम्प्रति द्वाराणां परस्परमन्तरं प्रतिपिपादयिषुराह—'कालोयस्स णं भंते !'
इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! द्वाविंशतियोजनशतसहस्राणि द्विनवतिः सहस्राणि षड् योजनशतानि षट् चत्वारिंशदधिकानि
त्रयश्च क्रोशा द्वारस्य द्वारस्य परस्परमवाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तं, तथाहि—चतुर्णामपि द्वाराणामेकत्र पृथुत्वमीलनेऽष्टादश योजनानि कालो-
दसमुद्रपरिरयपरिमाणान् ९१७०६०५ इत्येवंरूपात् शोधयन्ते, शोधितेषु च तेषु जातमिदम्—एकनवतिर्लक्षाः सप्ततिः सहस्राणि पञ्च
शतानि सप्ताशीत्यधिकानि ९१७०५८७ च, तेषां चतुर्भिर्भागे हते लब्धं यथोक्तं द्वाराणां परस्परमन्तरपरिमाणं २२९२६४६ क्रोशः

॥ ३३० ॥

३ प्रतिपत्तौ
कालोदो-
दध्यधि०
उद्देशः २
सू० १७५

३, उक्तञ्च—“छायाला ह्य सया वाणउय सहस्स लक्ख वावीसं । कोसा य तिननि द्वारंतरं तु कालोयहिस्स भवे ॥ १ ॥” ‘कालो-
यस्स णं भंते ! समुद्धस्स पएसा’ इत्यादि सूत्रचतुष्टयं पूर्ववद्भावनीयम् ॥ नामान्वर्थमभिधिसुराह—‘से केणट्टेण’मित्यादि, अथ के-
नार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते कालोदः समुद्रः ? इति, भगवानाह—गौतम ! कालोदस्य समुद्रस्योदकं ‘आसलम्’ आ-
द्यागम् उदकरसत्वात् मांसलं गुरुधर्मकत्वात् पेशलं आस्वादमनोइत्वात् ‘कालं’ कृष्णम्, एतदेवोपमया प्रतिपादयति—मापरा-
त्रिघर्षोर्भं, उक्तञ्च—“पगईण उदगरसं कालोए उदग मासरासिनिभं” इति, ततः कालमुदकं यस्यासौ कालोदः, तथा कालमहाकालौ
च तत्र द्वौ देवौ पूर्वार्द्धपश्चिमाद्धोधिपती महर्द्धिकौ यावत्पत्योपमस्थितिकौ परिवसतः, तत्र कालयोरुदकं यस्मिन् स कालोदः, तथा
नाह—‘से एएणट्टेण’मित्यादि सूत्रं पाठसिद्धं । एवंरूपं च चन्द्रादीनां परिमाणमन्यत्राप्युक्तम्—“वायालीसं चंदा वायालीसं च
ङ्गियरा दिता । कालोयहिस्मि एए चरंति संवद्धलेसागा ॥ १ ॥ नक्खत्ताण सहस्सा सयं च वावत्तरं मुणेयव्वं । ह्य सया
छन्नत्तया गह्णाण तित्तेव य सहस्सा ॥ २ ॥ अट्ठावीसं कालोयहिस्मि वारस य सयसहस्साइं । नव य सया पन्नासा तारागणकोडी-
कोडीणं ॥ ३ ॥” सम्प्रति पुष्करवरद्वीपवक्तव्यतामाह—

कालोयं णं समुद्धं पुष्करवरे णामं दीवे वट्टे वलयागारसंठाणसंठिते सब्वतो समंता संपरिं
तट्ठेव जाव समचक्कवालसंठाणसंठिते नो विसमचक्कवालसंठाणसंठिए । पुक्खरवरे णं भंते ! दीवे

१ अथ यत्रपि सूत्रास्त्रीषु गाथाश्लोकं दृश्यते इदमेव, परं वृत्तिकारावासादर्शेषु न संभाव्यते सूत्ररूपतया सत्ताऽस्य परिमाणस्यैत्युदितं ‘अन्यत्राप्युक्त’मिति,
-भिदयने कर्तव्यं.

केवलयं चक्रवालविक्रंभेण केवहयं परिक्रवेणं पणत्ते?, गोयमा! सोलस जोयणसतसह-
स्साहं चक्रवालविक्रंभेणं—'एगा जोयणकोडी बाणडतिं खल्ल भवे सयसहस्सा । अडणाणडतिं
अट्ट सया चडणडया य [परिरओ] पुक्खरवरस्स ॥ १ ॥ से णं एगाए पडमवरवेदियाए
एगेण य वणसंडेण संपरि० दोणहवि वणणओ ॥ पुक्खरवरस्स णं भंते! कति दारा पणणत्ता?,
गोयमा! चत्तारि दारा पणणत्ता, तंजहा—विजए वेजयंते अपराजिते ॥ कहि णं भंते! पुक्ख-
रवरस्स दीवस्स विजए णामं दारे पणत्ते?, गोयमा! पुक्खरवरदीवपुरच्छिमपेरंते पुक्खरोदस-
मुद्दपुरच्छिमद्दस्स पच्चत्थिमेणं एत्थ णं पुक्खरवरदीवस्स विजए णामं दारे पणत्ते तं चेव सव्वं,
एवं चत्तारिवि दारा, सीयासीओढा णत्थि भाणितव्वाओ ॥ पुक्खरवरस्स णं भंते! दीवस्स
दारस्स य २ एस णं केवलयं अवाधाए अंतरे पणत्ते?, गोयमा!—'अडयाल सयसहस्सा
बावीसं खल्ल भवे सहस्साहं । अगुत्तरा य चडरो दारंतर पुक्खरवरस्स ॥ १ ॥ पदेसा दोणहवि
पुडा, जीवा दोसु भाणियव्वा ॥ से केणहेणं भंते! एवं बुच्चति पुक्खरवरदीवे २?, गो०! पुक्खर-
वरे णं दीवे तत्थ २ देसे तहिं २ बहवे पडमरुक्खा पडमवणसंडा णिच्चं कुसुमिता जाव चिहंति,
पडममहापडमरुक्खे एत्थ णं पडमपुंडरीया णामं हुवे देवा महिहिया जाव पलिओवमट्ठि-
तीया परिवसंति, से तेणहेणं गोयमा! एवं बुच्चति पुक्खरवरदीवे २ जाव निच्चे ॥ पुक्खरवरे णं

भंते! दीवे केवहया चंद्रा पभासिसु वा ३?, एवं पुच्छा,—चोयालं चंद्रसयं च्चडयालं च्चव सूरि-
 याण सयं। पुक्खरवरदीवंमि चरंति एते पभासेता ॥ १ ॥ चत्तारि सहस्साइं बत्तीसं च्चव होति
 णक्खलसा। इच्च सया यावत्तर महग्गहा थारह सहस्सा ॥ २ ॥ छण्णउइ सयसहस्सा चत्तालीसं
 भवे सहस्साइं। चत्तारि सया पुक्खर [वर] तारागणकोडकोडीणं ॥ ३ ॥ सोभंसु वा ३ ॥ पुक्खर-
 वरदीवस्स णं थहुमज्झदेसभाए एत्थ णं माणुसुत्तरे नामं पव्वते पणत्ते वट्टेवलयागारसंठाणसंठित्ते
 जे णं पुक्खरवरं दीवं इहा विभयमाणे २ चिंठंति, तंजहा—अब्भितरपुक्खरइं च्च बाहिरपुक्ख-
 रइं च्च ॥ अब्भितरपुक्खरइं णं भंते! केवतियं च्चक्खालेणं परिकखेवेणं पणत्ते?, गोयमा! अट्ठ
 जोयणसयसहस्साइं च्चक्खालविकखंभेणं—कोडी बायालीसा तीसं दोपिण थ सया अगुणवण्णा।
 पुक्खरअट्ठपरिरओ एवं च्च मणुस्सखेत्तस्स ॥ १ ॥ से केणट्ठेणं भंते! एवं बुच्चति अब्भितरपुक्ख-
 रइं थ २?, गोयमा! अब्भितरपुक्खरइं माणुसुत्तरेणं पव्वतेणं सव्वतो समंता संपरि-
 क्खित्ते, से एणट्ठेणं गोयमा! अब्भितरपुक्खरइं थ २, अट्ठत्तरं च्च णं जाव णिच्चि ॥ अब्भितरपु-
 क्खरइं णं भंते! केवतिया च्चंद्रा पभासिसु वा ३ साचिव पुच्छा जाव तारागणकोडकोडीओ?, गोय-
 मा!—यावत्तरिं च्च च्चंद्रा यावत्तरिमेव दिणकरा दित्ता। पुक्खरवरदीवइं च्चरंति एते पभासेता
 ॥ १ ॥ तिन्नि सया छत्तीसा इच्च सहस्सा महग्गहाणं तु। णक्खत्ताणं तु भवे सोलाइ इवे सह-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३३२ ॥

स्साई ॥ २ ॥ अडयाल सयसहसा बावीसं खलु भवे सहस्साई । दोन्नि सया पुक्खरद्धे तारागण-
कोडिकोडीणं ॥ ३ ॥ सोभंस्तु वा ३ ॥ (सू० १७६)

‘कालोयं णं समुद्द’मित्यादि, कालेदं णमिति वाक्यालङ्कारे समुद्रं पुष्करवरो नाम द्वीपो वृत्तो बलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्य तिष्ठति । ‘पुक्खरवरे णं दीवे किं समचक्खवालसंठिए’ इत्यादि प्राग्वत् ॥ विष्कम्भादिप्रतिपादनार्थमाह—‘पुक्खरवरे णं भंते ! दीवे’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! षोडश योजनशतसहस्राणि चक्रवालविष्कम्भेन एका योजनकोटी द्विनवतिः शतसहस्राणि एकोनवतिः सहस्राणि अष्टौ शतानि चतुर्नवतानि ९४ योजनानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः ॥ ‘से णं’मित्यादि, स पुष्करवर्दीप एकया पद्मवरवेदिकयाऽष्टयोजनोच्छ्रयया जगत्युपरिभाविन्येति गम्यते, एकेन वनपण्डेन सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्तः; द्वयोरपि वर्णकः पूर्ववत् ॥ अधुना द्वारवक्तव्यतामाह—‘पुक्खरवरस्स णं’मित्यादि, पुष्करवर्दीपस्य कति द्वाराणि प्रज्ञप्तानि ?, भगवानाह—गौतम ! चत्वारि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—विजयं वैजयन्तं जयन्तमपराजितं च ॥ ‘कहि णं भंते !’ इत्यादि, क भदन्त ! पुष्करवर्दीपस्य विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं ?, भगवानाह—गौतम ! पुष्करवर्दीपपूर्वाद्धर्षयन्ते पुष्करोदस्य समुद्रस्य पश्चिमदिशि अत्र पुष्करवर्दीपस्य विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं, तत्र जम्बूद्वीपविजयद्वारवदविशेषेण वक्तव्यं, नवरं राजधानी अन्यस्मिन् पुष्करवर्दीपे वक्तव्या । एवं वैजयन्तादिसूत्राण्यणि भावनीयानि, सर्वत्र राजधानी अन्यस्मिन् पुष्करवर्दीपे ॥ सम्प्रति द्वाराणां परस्परमन्तरमाह—‘पुक्खरवरदीवस्स णं’मित्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! अष्टचत्वारिंशद् योजनशतसहस्राणि द्वाविंशतियोजनसहस्राणि चत्वारि योजनशतानि एकोनसप्ततानि द्वारस्य च परस्परमबाधयाऽन्तरपरिमाणं, चतुर्णामपि द्वाराणामेकत्र

३ प्रतिपत्तौ
पुष्करव-
राधि०
उद्देशः २
सू० १७६

॥ ३३२ ॥

प्रयुत्वमीलनेऽप्राप्तश योजनानि, तानि पुष्करवर्दीपपरिमाणद् १९२८९४ इत्येवंरूपात् शोधयन्ते, शोधितेषु च तेषु जातमिदम्-
 एका योजनाहोटी द्विनवतिः शतसहस्राणि एकोननवतिः सहस्राणि अष्टौ शतानि पट्सप्तत्यधिकानि १९२८९८७६, तेषां चतुर्भि-
 भागे ह्ये तद्धं यथोक्तं द्वाराणां परस्परमन्तरपरिमाणं ४८२२४६९ ॥ 'पुष्करवर्दीवस्स णं भंते! दीवस्स पएसा पुष्करवर्दीवस्सुदं
 पुट्टा ?' इत्यादि सूत्रचतुष्टयं प्रायत् ॥ सम्प्रति नामनिमित्तप्रतिपादनार्थमाह—'से केणट्टेण'मित्यादि, अथ केनार्थेन भदन्त! एव-
 युज्यते पुष्करवर्दीपः २? इति, भगवानाह—गौतम! पुष्करवर्दीपे तत्र तत्र देशे तस्य देशस्य तत्र २ प्रदेशे बहवः पद्मवृक्षाः,
 पद्मानि अयिविशालतया वृक्षा इव पद्मवृक्षाः, पद्मखण्डाः—पद्मवनानि, खण्डवनयोर्विशेषः प्राग्वत्, 'निचं कुसुमिया' इत्यादि विशेष-
 गजातं प्राग्वत् । तथा पूर्वोद्धे उत्तरकुरुपु यो पद्मवृक्षः पश्चिमाद्धे उत्तरकुरुपु यो महापद्मवृक्षस्तयोरत्र पुष्करवर्दीपे यथाक्रमं पद्मपु-
 ष्टरीभौ द्वौ द्वौ महर्द्धिकौ यावत्पत्योपमस्थितिकौ यथाक्रमं पूर्वोद्धेपरार्द्धीधिपती परिवसतः, तथा चोक्तम्—'पुष्कमे य महापउमे
 कस्मा उत्तरकुरुपु जंबुसमा । एणसु वसंति सुरा पउमे तह पुंडरीए य ॥ १ ॥' पद्मं च पुष्करमिति पुष्करवरोपलक्षितो द्वीपः पु-
 ष्टररो द्वीपः 'से एणट्टेण'मित्याद्युपसंहारवाक्यम् ॥ सम्प्रति चन्द्रादित्यादिपरिमाणमाह—'पुष्करवरे'त्यादि पाठसिद्धं, नवरं
 नक्षत्राद्यिपरिमाणमष्टाविंशत्यादिमात्रानि नक्षत्रादीनि चतुश्चत्वारिंशेन शतेन गुणयित्वा स्वयं परिभावनीयं, उक्तं चैवंरूपं परिमाण-
 मन्यत्रापि—'चोथालं चंदसयं चोथालं चैव सूरियाण सयं । पुष्करवर्दीपे दीवे चरंति एए पगासिता ॥ १ ॥ चत्तारि सहस्साइं

१ पद्मना मद्यपन्नो वृक्षो उत्तरकुरुपु जम्बूसमी । एतयोर्वसतः सुरो पद्मसूया पुण्डरीकश्च ॥ १ ॥ २ चतुश्चत्वारिंशं चन्द्रशतं चतुश्चत्वारिंशं चैव सूर्याणां
 शतं । पुष्कररे द्वीपे चरन्ति एते प्रकाशयन्तः ॥ १ ॥ चत्तारि सहस्राणि.

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३३३ ॥

र्वत्तीसं चैव ह्येति नक्त्वत्ता । छच्च सया बावत्तर महागहा वारससहस्सा ॥ २ ॥ छन्नलड्ड सयसहस्सा चोयालीसं भवे सहस्साइं ।
चत्तारिं च सयाइं तारागणकोडिकोडीणं ॥ ३ ॥” इति ॥ सम्प्रति मनुष्यक्षेत्रसीमाकारिमानुषोत्तरपर्वतवक्तव्यतामाह—‘पुष्करवर-
दीवस्स ण’मित्यादि, पुष्करवरस्य णमिति वाक्यालङ्कृतौ द्वीपस्य बहुमध्यदेशभागे मानुषोत्तरो नाम पर्वतः प्रज्ञप्तः, स च वृत्तः, वृत्तं च
मध्यपूर्णमपि भवति यथा कौमुदीशशाङ्कमण्डलं ततस्तद्रूपताव्यवच्छेदार्थमाह—वलयाकारसंस्थानसंस्थितो, यः पुष्करवरं द्वीपं द्विधा
सर्वासु दिक्षु विदिक्षु च विभजमानो विभजमानस्तिष्ठति, केनोच्छेदेन द्विधा विभजमानस्तिष्ठति ? इत्यत आह—तद्यथा—अभ्यन्तरपुष्क-
रार्द्धं च बाह्यपुष्करार्द्धं च, चशब्दौ समुच्चये, किमुक्तं भवति ?—मानुषोत्तरात्पर्वतादूर्वाग् यत्पुष्करार्द्धं तदभ्यन्तरपुष्करार्द्धं, यत्पुनस्त-
स्मान्मानुषोत्तरपर्वतात्परतः पुष्करार्द्धं तद् बाह्यपुष्करार्द्धमिति ॥ ‘अभिंभतरपुष्कररुद्धे ण’मित्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौ-
तम ! अष्टौ योजनशतसहस्राणि चक्रवालविष्कम्भेन एका योजनकोटी द्वाचत्वारिंशच्छतसहस्राणि त्रिंशत्सहस्राणि द्वे च योजनशते
एकोनपञ्चाशे किञ्चिद्विशेषाधिके परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः ॥ ‘से केणट्टेण’मित्यादि, अथ केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—अभ्यन्तरपुष्करार्द्ध-
मभ्यन्तरपुष्करार्द्धम् ? इति, भगवानाह—गौतम ! अभ्यन्तरपुष्करार्द्धं मानुषोत्तरोत्तरेण पर्वतेन सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्तं, ततो
मानुषोत्तरपर्वताभ्यन्तरे वर्त्तमानत्वादभ्यन्तरपुष्करार्द्धं, तथा चाह—‘से एएणट्टेण’मित्यादि गतार्थं ॥ ‘अभिंभतरपुष्कररुद्धे णं भंते !
कइ चंदा पभासिंसु ?’ इत्यादि चन्द्रादिपरिमाणसूत्रं पाठसिद्धं, नवरं नक्षत्रादिपरिमाणमष्टाविंशत्यादीनि नक्षत्राणि द्वासप्तत्या गुण-

१ द्वात्रिंशच्चैव भवन्ति नक्षत्राणि । महाप्रहा द्वादश सहस्राणि षट् शतानि द्विसप्ततानि ॥ ३ ॥ षण्णवतिः शतसहस्राणि चतुश्चत्वारिंशत् सहस्राणि ।
चत्वारि च शतानि तारागणाः कोटीकोटीना भवेयुः ॥ ३ ॥

३ प्रतिपत्तौ
पुष्करव-
राधि०
उद्देशः २
सू० १७६

॥ ३३३ ॥

श्रित्वा परिभाषनीयं, उक्तं चैवंरूपं परिमाणमन्यत्रापि—“धावत्तरि च चंदा वावत्तरिमेव दिग्गरा दिक्ता । पुक्खरवरदीवडु चरंति एए पगामिता ॥ १ ॥ तिणिण सया छत्तीसा महग्गहाणं तु भवे सहस्सा दुवे सहस्साणि ॥ २ ॥ प्रडयाल सयमद्दस्सा वावीसं चव तह सहस्साइं । दो य सय पुक्खररुद्धे तारागणकोडिकोडीणं ॥ ३ ॥” इह सर्वत्र तारापरिमाणचिन्त्यानां कोटीकोट्यः कोट्य एव द्रष्टव्याः, तथा पूर्वसूरिव्याख्यानाद्, अपरे उच्छ्रयाङ्गुलप्रमाणमनुसृत्य कोटीकोटीरेव समर्थयन्ति, उक्तञ्च—“होटीकोडी सन्नंतरं तु मन्नंति केइ थोवतया । अत्रे उस्सेहंगुलमाणं काऊण ताराणं ॥ १ ॥”

समयवेत्ते णं भंते ! केवत्तियं आयामविक्खंभेणं केवत्तियं परिक्खेत्ते ?, गोयमा ! पण-यालीसं जोयणसयसहस्साइं आयामविक्खंभेणं एगा जोयणकोडी जावडिभतरपुक्खररुद्धपरिरिओ से भाणियव्वो जाव अउणपण्णे ॥ से केणट्ठेणं भंते ! एवं बुच्चति-माणुसखेत्ते २ ?, गोयमा ! माणु-सखेत्ते णं तिथिधा मणुस्सा परिवसंति, तंजहा—कम्मभूमगा अकम्मभूमगा अंतरदीवगा, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं बुच्चति-माणुसखेत्ते माणुसखेत्ते णं भंते ! कति चंदा पभासंस्सु वा ३ ?, कइ मूरा तवइंस्सु वा ३ ?, गोयमा !—वत्तीसं चंदसयं वत्तीसं चव सूरियाण सयं । सयल मणुस्सलीयं चरंति एते पभासंता ॥ १ ॥ एक्कारस य सहस्सा छप्पि य सोला महग्गहाणं तु । छच्च सया छण्णउया णक्खत्ता तिणिण य सहस्सा ॥ २ ॥ अडसीइ सयसहस्सा चत्तालीस सहस्स

१ होटीकोटीति संज्ञान्तरं (कोटीरूपं) मन्यन्ते केचित् क्षेत्रस्य स्तोत्रवात् । अन्ये उत्सेधाङ्गुलमानं ताराणं कृत्वा (कोटीकोटीमित्येव) ॥ १ ॥

मणुयलोगंसि । सत्त य सता अणूणा तारागणकोडकोडीणं ॥ ३ ॥ सोभं सोभंसु वा ३ ॥ एसो
तारापिंडो सव्वसमासेण मणुयलोगंसि । बहिया पुण ताराओ जिणेहिं भणिया असंवेज्जा ॥ १ ॥
एवइयं तारगं जं भणियं माणुसंसि लोगंसि । चारं कलंबुयापुष्फसंठियं जोइसं चरह ॥ २ ॥ रविस-
सिगहनक्खत्ता एवइया आहिया मणुयलोए । जेसिं नामागोयं न पागया पन्नवेहिंति ॥ ३ ॥
छावट्टी पिडगाइं चंदाइचा मणुयलोगंसि । दो चंदा दो सूरा य होति एक्केए पिडए ॥ ४ ॥
छावट्टीपिडगाइं नक्खत्ताणं तु मणुयलोगंसि । छप्पन्नं नक्खत्ता य होति एक्केए पिडए ॥ ५ ॥
छावट्टी पिडगाइं महागहाणं तु मणुयलोगंसि । छावत्तरं गहसयं च होइ एक्केए पिडए ॥ ६ ॥
चत्तारि य पंतीओ चंदाइच्चाण मणुयलोगंसि । छावट्टिय होइ य एक्केया पंती ॥ ७ ॥
छप्पन्नं पंतीओ नक्खत्ताणं तु मणुयलोगंसि । छावट्टी छावट्टी हवइ य एक्केया पंती ॥ ८ ॥ छाव-
त्तरं गहाणं पतिसयं होइ मणुयलोगंसि । छावट्टी छावट्टी य होति एक्केया पंती ॥ ९ ॥ ते मेरु
परियडन्ता पथाहिणावत्तमंडला सव्वे । अणवट्टियजोगेहिं चंदा सूरा गहगणा य ॥ १० ॥
नक्खत्तताराणं अवट्टिया मंडला मुणेयव्वा । तेऽविय पथाहिणावत्तमेव मेरुं अणुचरंति ॥ ११ ॥
रयणियरदिणयराणं उट्टे व अहे व संकमो नत्थि । मंडलसंकमणं पुण अब्भितरवाहिरं तिरिए
॥ १२ ॥ रयणियरदिणयराणं नक्खत्ताणं महग्गहाणं च । चारविसेसेण भवे सुहडुक्खविही

मणुस्मानं ॥ १३ ॥ तेसिं पविसंताणं तावक्खेत्तं तु वहुए नियमा । तेणेव कमेण पुणो परिहायह
 निक्खमंताणं ॥ १४ ॥ तेसिं कलंबुयापुप्फसंठिया होइ तावक्खेत्तपहा । अंतो य संकुया बाहि वि-
 त्थडा चंद्रसूरगणा ॥ १५ ॥ केणं वहुति चंदो परिहाणी केण होइ चंद्रस्स । कालो वा जोण्हो
 वा केणऽणुभावेण चंद्रस्स ॥ १६ ॥ किण्हं राहुविमाणं निच्चं चंदेण होइ अविरहियं । चउरंगुल-
 मप्पत्तं हिट्ठा चंद्रस्स तं चरइ ॥ १७ ॥ वावट्ठिं वावट्ठिं दिवसे उ सुक्कपक्खस्स । जं परि-
 वहुइ चंदो खवेइ तं चेव कालेणं ॥ १८ ॥ पन्नरसहभागेण य चंदं पन्नरसमेव तं वरइ । पन्नरसह-
 भागेण य पुणोवि तं चेव तिक्कमइ ॥ १९ ॥ एवं वहुइ चंदो परिहाणी एव होइ चंद्रस्स । कालो
 वा जोण्हा वा तेणणुभावेण चंद्रस्स ॥ २० ॥ अंतो मणुस्सखेत्ते हवंति चारोवगा य उववण्णा ।
 पञ्चविहा जोइसिया चंदा सूरा गहगणा य ॥ २१ ॥ तेण परं जे सेसा चंदाइच्चगहतारनक्खत्ता ।
 नत्थि गई नवि चारो अवट्ठिया ते सुणेयव्वा ॥ २२ ॥ दो चंदा इह दीवे चत्तारि य सागरे लवण-
 तोण । धायहसंडे दीवे वारस चंदा य सूरा य ॥ २३ ॥ दो दो जंबूदीवे ससिसूरा दुगुणिया भवे
 लवणे । लावणिगा य तिगुणिया ससिसूरा धायईसंडे ॥ २४ ॥ धायहसंडप्पभिई उद्धिट्ठिगु-
 णिया भवे चंदा । आइल्लचंद्रसहिया अणंतराणंतरे खेत्ते ॥ २५ ॥ रिक्खग्गहतारगं दीवससुद्धे
 जहिच्चसे नाउं । तस्स ससीहिं गुणियं रिक्खग्गहतारगाणं तु ॥ २६ ॥ चंदातो सूरस्स य सूरा

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३३५ ॥

चंद्रस अंतरं होइ । पन्नास सहसाइं तु जोयणाणं अणूणाइं ॥ २७ ॥ सूरसस य सूरसस य स-
सिणो ससिणो य अंतरं होइ । बहियाओ मणुस्सनगसस जोयणाणं सयसहससं ॥ २८ ॥ सूरंत-
रिया चंदा चंद्रतरिया य द्विणयरा दित्ता । चित्तंतरलेसागा सुहलेसा मंदलेसा य ॥ २९ ॥ अट्टा-
सीइं च गहा अट्टावीसं च होति नक्खत्ता । एगससीपरिवारो एत्तो ताराण वोच्छामि ॥ ३० ॥
छावट्टिसहसाइं नव चेव सयाइं पंचसयराइं । एगससीपरिवारो तारागणकोडिकोडीणं ॥ ३१ ॥
बहियाओ माणुसनगसस चंद्रसूराणऽवट्टिया जोगा । चंदा अभीइजुत्ता सूरा पुण होति पुस्सेहिं
॥ ३२ ॥ (सू० १७७)

‘माणुसखेत्ते ण’मित्यादि, मनुष्यक्षेत्रं भदन्त ! कियदायामविक्कम्भेन कियत्परिक्षेपेण प्रज्ञप्तं ?, भगवानाह—गौतम ! पञ्चवत्वा-
रिंशद् योजनशतसहस्राण्यायामविक्कम्भेन, एका योजनकोटी द्वाचत्वारिंशत् शतसहस्राणि त्रिंशत्सहस्राणि द्वे योजनशते एकोनप-
ञ्चाशे किञ्चिद्विशेषाधिके परिक्षेपेण प्रज्ञप्तं ॥ सम्प्रति नामनिमित्तमभिधित्सुराह—‘से केणट्टेण’मित्यादि, अथ- केनार्थेन भदन्त !
एवमुच्यते—मनुष्यक्षेत्रं मनुष्यक्षेत्रं ? इति, भगवानाह—गौतम ! मनुष्यक्षेत्रे त्रिविधा मनुष्याः परिवसन्ति, तद्यथा—कर्मभूमका अक-
र्मभूमका अन्तरद्वीपकाश्च, अन्यच्च मनुष्याणां जन्म मरणं चात्रैव क्षेत्रे न तद्वहिः, तथाहि—मनुष्या मनुष्यक्षेत्रस्य बहिर्जन्मतो न
भूता न भवन्ति न भविष्यन्ति च, तथा यदि नाम केनचिद्देवेन दानेन विद्याधरेण वा पूर्वानुबद्धवैरनिर्यातनार्थमेवंरूपा बुद्धिः कि-
यते यथाऽयं मनुष्योऽस्मात् स्थानाद् उत्पद्य मनुष्यक्षेत्रस्य बहिः प्रक्षिप्यतां येनोर्द्ध्वशेषं शुष्यति त्रियते वेति तथाऽपि लोकानुभावा-

३ प्रतिपत्तो
समयक्षे-
त्राधि०
उद्देशः २
सू० १७७

॥ ३३५ ॥

श्रेय मा काचनाऽपि बुद्धिर्भूयः परावर्तते यथा संहरणमेव न भवति संहृत्य वा भूयः समानयति तेन संहरणतोऽपि मनुष्यक्षेत्राद्बुद्धि-
 मनुष्या मरणमधिकृत्य न भूता न भवन्ति न भवन्ति न भविक्यन्ति च, येऽपि जङ्घाचारिणो विद्याचारिणो वा नन्दीश्वरादीनपि यावद्रच्छन्ति
 तेऽपि तत्र गता न मरणमभ्रुवते किन्तु मनुष्यक्षेत्रसमागता एव, तेन मानुयोत्तरपर्वतसीमाकं मनुष्याणां सम्बन्धि क्षेत्रं मनुष्यक्षेत्र-
 मिति, तथा चाह—‘से एण्ट्रेण’मित्यादि गतार्थम् ॥ सम्प्रति मनुष्यक्षेत्रगतसमस्तचन्द्रादिसङ्ख्यापरिमाणमाह—‘मणुस्सखेत्ते णं
 भंते! कइ चंदा पभासिंसु’ इत्यादि पाठसिद्धं, उक्तं चैवंरूपं परिमाणमन्यत्रापि—‘वत्तीसं चंदसयं वत्तीसं चैव सूरियाण सयं ।
 सवलं मणुस्सलोगं चरंति एण पगासिता ॥ १ ॥ एकारस य सहस्सा छप्पि य सोला महागहाणं तु । छच्च सया छन्नउया नक्खत्ता
 तिन्नि य सहस्सा ॥ २ ॥ अट्टासीयं लक्खा चत्तालीसं च तह सहस्साइं । सत्त सया य अणूणा तारागणकोडकोडीणं ॥ ३ ॥’ तत्र
 द्वात्रिंशं चन्द्रशतमेवं—द्वौ चन्द्रौ जम्बूद्वीपे चत्वारो लवणोदे द्वादश धातकीपण्डे द्वाचत्वारिंशत्कालोदे द्वासप्ततिरभ्यन्तरपुष्कराद्धे सर्व-
 सप्तया द्वात्रिंशं शतं, एवं सूर्याणामपि द्वात्रिंशं शतं परिभावनीयं, नक्षत्रादिपरिमाणमष्टाविंशत्यादिनक्षत्रादीनि द्वात्रिंशेन शतेन गुण-
 गिता परिभावनीयं ॥ सम्प्रति सकलमनुष्यलोकगततारागणस्योपसंहारमाह—‘एयः’ अनन्तरोक्तसङ्ख्याकस्तारापिण्डः सर्वसङ्ख्याया
 मनुजल्लोके आह्वयत इति गम्यते, बहिः पुनर्मनुष्यलोकोकाद् यास्तारास्ताः ‘जिनैः’ सर्वशैस्तीर्थकृद्भिर्भणिता असङ्ख्याता द्वीपसमुद्रा-
 णामसङ्ख्यातात्वात्, प्रतिद्वीपं प्रतिसमुद्रं च यथायोगं सङ्ख्यातानामसङ्ख्यातानां च ताराणां सङ्ख्यात् ‘एतावत्’ एतावत्सङ्ख्याकं
 ‘ताराग्रं’ तारापरिमाणं यत् अनन्तरं भणितं मानुषे लोके तत् ‘ज्योतिषं’ ज्योतिषदेवविमानरूपं ‘कदम्बपुष्पसंस्थितं’ कदम्बपुष्प-
 यद् अथःसद्बुचितमुपरि विस्तीर्णं उत्तानीकृताद्धकपित्थसंस्थानसंस्थितमिति भावः ‘चारं चरति’ चारं प्रतिपद्यते, तथा जगत्स्वामा-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३३६ ॥

व्यात्, ताराग्रहणं चोपलक्षणं, ततः सूर्यादयोऽपि यथोक्तसङ्ख्याका मनुष्यलोके तथाजगत्स्वाभाव्याच्चारं प्रतिपद्यन्त इति द्रष्टव्यं ॥ स-
म्प्रत्येतद्रतमेवोपसंहारमाह—रविशशिग्रहनक्षत्राणि, उपलक्षणमेतत् तारकाणि च, 'एतावन्ति' एतावत्सङ्ख्याकानि सपूर्वाद्धे मनुष्य-
लोके, येषां किम्? इत्याह—येषां सूर्यादीनां यथोक्तसङ्ख्याकानां सकलमनुष्यलोकभाविनां प्रत्येकं नामगोत्राणि, इहान्वर्थयुक्तं नाम सि-
द्धान्तपरिभाषया नाम गोत्रमित्युच्यते, ततोऽयमर्थः—नामगोत्राणि—अन्वर्थयुक्तानि नामानि, यद्विवा नामानि च गोत्राणि च नामगो-
त्राणि 'प्राकृताः' अनतिशायिनः पुरुषाः कदाचनपि न प्रज्ञापयिष्यन्ति, केवलं यदा त्वाह सर्वज्ञ एवं, तत इदं सूर्यादिसङ्ख्यानां प्राकृ-
तपुरुषाप्रमेयं सर्वज्ञोपदिष्टमिति सम्यक् श्रद्धेयं ॥ इह द्वौ चन्द्रौ द्वौ सूर्योर्वेकं पिटकमुच्यते, इत्थम्भूतानि च चन्द्रादित्यानां पिटकानि
सर्वसङ्ख्यया मनुष्यलोके षट्षष्टिसङ्ख्यानि । अथ किंप्रमाणं पिटकमिति पिटकप्रमाणमाह—एकैकस्मिन् पिटके द्वौ चन्द्रौ द्वौ सूर्यौ भ-
वत इति, किमुक्तं भवति?—द्वौ चन्द्रौ द्वौ सूर्योर्विलेतावत्प्रमाणमैकैकचन्द्रादित्यानां पिटकमिति, एवंप्रमाणं च पिटकं जम्बूद्वीपे एकं,
द्वयोरेव चन्द्रमसोर्द्वयोरेव सूर्ययोस्तत्र भावतः; द्वे पिटके लवणसमुद्रे चतुर्णां चन्द्रमसां चतुर्णां सूर्योणां च तत्र भावात्, एवं षट् पि-
टकानि धातकीपण्डे एकविंशतिः कालोद्दे षट्त्रिंशद्भ्यन्तरपुष्कराद्धे इति भवन्ति सर्वमीलने चन्द्रादित्यानां षट्षष्टिः पिटकानि ॥
सर्वस्मिन्नपि मनुष्यलोके सर्वसङ्ख्यया नक्षत्राणां पिटकानि भवन्ति षट्षष्टिः; नक्षत्रपिटकपरिमाणं च शशिद्वयसम्बन्धिनक्षत्रसङ्ख्याप-
रिमाणं, तथा चाह—एकैकस्मिन् पिटके नक्षत्राणि भवन्ति षट्पञ्चाशत्, किमुक्तं भवति?—षट्पञ्चाशन्नक्षत्रसङ्ख्याकमेकैकं नक्षत्रपि-
टकमिति, अत्रापि षट्षष्टिसङ्ख्याभावनैवम्—एकं नक्षत्रपिटकं जम्बूद्वीपे द्वे लवणसमुद्रे षड् धातकीपण्डे एकविंशतिः कालोद्दे षट्त्रिंश-
द्भ्यन्तरपुष्कराद्धे इति ॥ महाग्रहाणामप्यङ्गारकप्रभृतीनां सर्वस्मिन् मनुष्यलोके सर्वसङ्ख्यया पिटकानि भवन्ति षट्षष्टिः; ग्रहपिट-

३ प्रतिपत्तौ
समयक्षे-
त्राधि०
उद्देशः २
सू० १७७

॥ ३३६ ॥

तानि, यथायोगमन्यसिन्नन्यसिन्मण्डले तेषां संचरिणुत्वात्, नक्षत्रतारकाणां तु मण्डलान्यनवस्थितान्येव, तथा चाह—नक्षत्राणां
 तारकाणां च मण्डलान्यवस्थितानि ज्ञातव्यानि, किमुक्तं भवति?—आकालं प्रतिनियतमैकैकं नक्षत्राणां तारकाणां च मण्डलमिति, न
 धेनं व्यवस्थितमण्डललोकावेवमागच्छनीयं यथा तेषां गतिरेव न भवतीति, यत आह—‘तेऽवि य’ इत्यादि, तान्यपि नक्षत्राणि तार-
 काणि च, सूत्रे पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात्, प्रदक्षिणावर्त्तमेव, इदं क्रियाविशेषणं, मेरुमनुलक्ष्यीकृत्य चरन्ति, एतच्च मेरुं लक्ष्यीकृत्य
 तेषां प्रदक्षिणावर्त्तचरणं प्रत्यक्षत एवोपलक्ष्यत इति संवादि ॥ ‘रजनिकरदिनकराणां’ चन्द्रादित्यानामूर्द्ध्वं वाऽधो वा सङ्क्रमो न
 भवति तथा जगत्स्वभाव्यात्, तिर्यक् पुनर्मण्डलेषु सङ्क्रमणं भवति, किंविशिष्टमित्याह—‘साभ्यन्तरबाह्यम्’ अभ्यन्तरं च बाह्यं च
 अभ्यन्तरबाह्यं सह अभ्यन्तरबाह्यं यस्य येन वा तत् साभ्यन्तरबाह्यं, एतदुक्तं भवति?—सर्वाभ्यन्तरान्मण्डलात्परतस्तावन्मण्डलेषु
 मङ्क्रमणं यावत्सर्वबाह्यमण्डलं, सर्वबाह्याच्च मण्डलाद्वर्गं मण्डलेषु तावत्सङ्क्रमणं यावत्सर्वाभ्यन्तरमिति ॥ ‘रजनिकरदिनक-
 राणां’ चन्द्रादित्यानां नक्षत्राणां महाग्रहाणां च ‘चारविशेषेण’ तेन तेन चारेण सुखदुःखविधयो मनुष्याणां संभवन्ति, तथाहि—द्विवि-
 धानि सन्ति सदा मनुष्याणां कर्माणि, तद्यथा—शुभवेद्यानि अशुभवेद्यानि च, कर्माणां च सामान्यतो विपाकहेतवः पञ्च, तद्यथा—
 द्रव्यं क्षेत्रं कालो भावो भवश्च, उक्तञ्च—“उदयस्वयखओवसमोवसमा जं च कम्पुणो भणिया । द्रव्यं खेतं कालं भावं भवं च
 मंपप ॥ १ ॥” शुभवेद्यानां च कर्माणां प्रायः शुभद्रव्यक्षेत्रादिसामग्री विपाकहेतुः, अशुभवेद्यानामशुभद्रव्यक्षेत्रादि सामग्री, ततो
 गदा तेषां जन्मनक्षत्राद्यनुकूलश्चन्द्रादीनां चारस्तदा तेषां प्रायो यानि शुभवेद्यानि कर्माणि तानि तथाविधां विपाकसामग्रीमधिगम्य

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३३७ ॥

शतिः कालोदे षट्त्रिंशदभ्यन्तरपुष्करार्द्धे इति, सर्वसङ्ख्याया षट्षष्टिरभिजिन्नक्षत्राणि पङ्क्त्या व्यवस्थितानि, एवं श्रवणादीन्यपि दक्षिणतोऽर्द्धभागे पङ्क्त्या व्यवस्थितानि षट्षष्टिसङ्ख्याकानि भावनीयानि, उत्तरतोऽप्यर्द्धभागे यद्भिजिन्नक्षत्रं तत्समश्रेणिव्यवस्थितेऽपि उत्तरभाग एव द्वे अभिजिन्नक्षत्रे लवणसमुद्रे षड् धातकीषण्डे एकविंशतिः कालोदे षट्त्रिंशत्पुष्करार्द्धे, एवं श्रवणादिपङ्क्त्योऽपि प्रत्येकं षट्षष्टिसङ्ख्याकां २ वेदितव्या इति भवति सर्वसङ्ख्याया षट्षट्त्रिंशत्सङ्ख्या नक्षत्राणां पङ्क्त्यः, एकैका च पङ्क्तिः षट्षट्षष्टिसङ्ख्येति ॥ 'ग्रहाणां' अङ्गारकप्रभृतीनां सर्वसङ्ख्याया मनुष्यलोके षट्सप्तत्यधिकं पङ्क्तिशतं भवति, एकैका च पङ्क्तिर्भवति षट्षष्टिः, अत्रापि भावना-जम्बूद्वीपे दक्षिणतोऽर्द्धभागे एकस्य शशिनः परिवारभूता अङ्गारकप्रभृतयोऽष्टाशीतिर्ग्रहा उत्तरतोऽर्द्धभागे द्वितीयस्य शशिनः परिवारभूता अङ्गारकप्रभृतय एवान्येऽष्टाशीतिर्ग्रहाः, तत्र दक्षिणतोऽर्द्धभागे योऽङ्गारकनामा ग्रहस्तत्समश्रेणिव्यवस्थितौ दक्षिणभाग एव द्वावङ्गारकौ लवणसमुद्रे षड् धातकीषण्डे एकविंशतिः कालोदे षट्त्रिंशदभ्यन्तरपुष्करार्द्धे इति, एवं शेषा अपि सप्ताशीतिर्ग्रहाः पङ्क्त्या व्यवस्थिताः प्रत्येकं षट्षष्टिः २ वेदितव्याः, एवमुत्तरतोऽप्यर्द्धभागेऽङ्गारकप्रभृतीनामष्टाशीतिर्ग्रहाणां पङ्क्त्यः प्रत्येकं षट्षष्टिसङ्ख्याका २ भावनीया इति भवति सर्वसङ्ख्याया ग्रहाणां षट्सप्ततं पङ्क्तिशतं, एकैका च पङ्क्तिः षट्षष्टिसङ्ख्याकेति ॥ 'ते' मनुष्यलोकवर्तिनः सर्वे चंद्राः सर्वे सूर्याः सर्वे ग्रहगणा अन्वस्थितैर्यथायोगमन्थैरन्यैर्नक्षत्रैः सह योगमुपलक्षिताः 'पयाहिणावर्तमंडला' इति प्रकर्षेण सर्वासु दिक्षु विदिक्षु च परिभ्रमतां चन्द्रादीनां दक्षिण एव मेरुर्भवति यस्मिन्नावर्ते-मण्डलपरिभ्रमणरूपे स प्रदक्षिणः २ आवर्तो येषां मण्डलानां तानि प्रदक्षिणावर्तानि तानि मण्डलानि मेरुं (प्रति) येषां ते प्रदक्षिणावर्तमण्डला मेरुमनुलक्षीकृत्य चरन्ति, एतेनैतदुक्तं भवति-सूर्यादयः समस्ता अपि मनुष्यलोकवर्तिनः प्रदक्षिणावर्तमण्डलगत्या परिभ्रमन्तीति, इह चन्द्रादित्यग्रहाणां मण्डलान्यन्यवस्थि-

३ प्रतिपत्तौ
समयक्षे-
त्राधि०
उद्देशः २
सू० १७७

॥ ३३७ ॥

नानि, यथायोगमन्यस्मिन्नमण्डले तेषां संचरिष्णुत्वात्, नक्षत्रतारकाणां तु मण्डलान्यनवस्थितान्येव, तथा चाह—नक्षत्राणां
 तारकाणां च मण्डलान्यवस्थितानि ज्ञातव्यानि, किमुक्तं भवति?—आकालं प्रतिनियतमैकं नक्षत्राणां तारकाणां च मण्डलमिति, न
 क्षेत्रं व्यवस्थितमण्डललोकावेवमाशङ्कनीयं यथा तेषां गतिरेव न भवतीति, यत आह—‘तेऽवि य’ इत्यादि, तान्यपि नक्षत्राणि तार-
 काणि च, सूत्रे पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात्, प्रदक्षिणावर्त्तमेव, इदं क्रियाविशेषणं, मेरुमण्डलक्ष्यीकृत्य चरन्ति, एतच्च मेरुं लक्ष्यीकृत्य
 तेषां प्रदक्षिणावर्त्तचरणं प्रत्यक्षत एवोपलक्ष्यत इति संवादि ॥ ‘रजनिकरदिनकराणां’ चन्द्रादित्यानामूर्द्ध्वं वाऽधो वा सङ्क्रमो न
 भवति तथा जगत्त्वाभाव्यात्, तिर्यक् पुनर्मण्डलेषु सङ्क्रमणं भवति, किंविशिष्टमित्याह—‘साभ्यन्तरबाह्यम्’ अभ्यन्तरं च बाह्यं च
 अभ्यन्तरबाह्यं सह अभ्यन्तरबाह्यं यस्य येन वा तत् साभ्यन्तरबाह्यं, एतदुक्तं भवति?—सर्वाभ्यन्तरान्मण्डलात्परतस्तावन्मण्डलेषु
 मङ्क्रमणं यावत्सर्वत्राहमण्डलं, सर्ववायाच्च मण्डलादर्वागं मण्डलेषु तावत्सङ्क्रमणं यावत्सर्वाभ्यन्तरमिति ॥ ‘रजनिकरदिनक-
 राणां’ चन्द्रादित्यानां नक्षत्राणां महाग्रहाणां च ‘चारविशेषेण’ तेन तेन चारेण सुखदुःखविधयो मनुष्याणां संभवन्ति, तथाहि—द्विवि-
 धानि मन्ति सदा मनुष्याणां कर्माणि, तद्यथा—शुभवेद्यानि अशुभवेद्यानि च, कर्मणां च सामान्यतो विपाकहेतवः पञ्च, तद्यथा—
 द्रव्यं क्षेत्रं कालो भावो भवश्च, उक्तञ्च—“उदयक्वखयखओवसमोवसमा जं च कम्मुणो भणिया । द्रव्यं खेतं कालं भावं भवं च
 मंस्य ॥ १ ॥” शुभवेद्यानां च कर्मणां प्रायः शुभद्रव्यक्षेत्रादिसामग्री विपाकहेतुः, अशुभवेद्यानामशुभद्रव्यक्षेत्रादि सामग्री, ततो
 यदा तेषां जन्मनश्चत्राद्यनुकूलश्चन्द्रादीनां चारस्तदा तेषां प्रायो यानि शुभवेद्यानि कर्माणि तानि तथाविधां विपाकसामग्रीमधिगम्य

वत्वाद् अपाकृत्य शेषस्य पञ्चदशभिर्भागे हते ये चत्वारो भागा लभ्यन्ते ते द्वाषष्टिशब्देनोच्यन्ते, अवयवे समुदायोपचारात्, एतच्च व्याख्यानमेतस्यैव चूर्णिसुपजीव्य कृतं न स्वमनीषिकया, तथा च तद्रन्थः—“चन्द्रविमानं द्वाषष्टिभागीक्रियते, ततः पञ्चदशभिर्भा- गोऽपद्रियते, तत्र चत्वारो भागा द्वाषष्टिभागानां पञ्चदशभागेन लभ्यन्ते शेषौ द्वौ, एतावद् दिने दिने शुक्लपक्षस्य राहुणा मुच्यते” इति, एवं च सति यत्समवायाङ्गसूत्रम्—“सुक्लपक्षस्त द्विवसे बावटिं बावटिं भागे परिवड्डइ” इति, तदप्येवमेव व्याख्येयं, संप्रदायवशाद्धि सूत्रं व्याख्येयं, न स्वमनीषिकया, अन्यथा महदाशातनाप्रसक्तेः, संप्रदायश्च यथोक्तस्वरूप इति, तत्र शुक्लपक्षस्य द्विवसे यद्—यस्मात्कारणाच्चन्द्रो द्वाषष्टिद्वाषष्टिभागान्—द्वापष्टिभागसत्कान् चतुरश्रतुरो भागान् यावत्परिवर्द्धते, कालेन—कृष्णपक्षेण पुनर्दिवसे २ तानेव द्वापष्टिभागसत्कान् चतुरश्रतुरो भागान् ‘प्रक्षपयति’ परिहापयति, एतदेव व्याचष्टे—कृष्णपक्षे प्रतिदिवसं राहुवि- मानं स्वकीयेन पञ्चदशेन भागेन तं ‘चन्द्रं’ चन्द्रविमानं पञ्चदशमेव भागं ‘वृणोति’ आच्छादयति, शुक्लपक्षे पुनस्तमेव प्रतिदिवसं पञ्चदशभागमासीयेन पञ्चदशेन भागेन ‘व्यतिक्रामति’ मुञ्चति, किमुक्तं भवति?—कृष्णपक्षे प्रतिपद आरभ्यासीयेन पञ्चदशेन पञ्चदशेन भागेन प्रतिदिवसमेकैकं पञ्चदशभागमुपरितनभागादारभ्यावृणोति, शुक्लपक्षे तु प्रतिपद आरभ्य तेनैव क्रमेण प्रतिदिवस- मेकैकं पञ्चदशभागं प्रकटीकरोति, तेन जगति चन्द्रमण्डलस्य वृद्धिहानी प्रतिभासते, स्वरूपतः पुनश्चन्द्रमण्डलमवस्थितमेव, तथा चाह—एवं राहुविमानेन प्रतिदिवसं क्रमेणानावरणकरणतो ‘वर्द्धते’ वर्द्धमानः प्रतिभासते चन्द्रः, एवं राहुविमानेन प्रतिदिवसं क्रमे- णावरणकरणतः परिहानिप्रतिभासो भवति चन्द्रस्य विषये, एतेनैव ‘अनुभावेन’ कारणेनैकः पक्षः ‘कालः’ कृष्णो भवति यत्र च- न्द्रस्य परिहानिः प्रतिभासते, एकस्तु ‘ज्योत्स्नः’ शुद्धो यत्र चन्द्रविषयो वृद्धिप्रतिभासः ॥ ‘अन्तः’ मध्ये ‘मनुष्यक्षेत्रे’ मनुष्यक्षेत्रस्य

पञ्चविधा ज्योतिष्शास्त्राया—चन्द्राः सूर्या प्रहृगणाः चशब्दाश्रयाणि तारकाश्च भवन्ति 'चारोपगाः' चारयुक्ताः, 'तेने'ति प्राकृत-
 नलात्पञ्चम्यर्थे तृतीया ततो मनुष्यक्षेत्रात्परं यानि शेषाणि 'चन्द्रादित्यग्रहतारानक्षत्राणि' चन्द्रादित्यग्रहतारानक्षत्रविमानानि,
 सूत्रे पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात्, तेषां नास्ति गतिः—न स्वस्मात्स्थानाच्चलनं नापि 'चारः' मण्डलगत्या परिभ्रमणं किन्त्ववस्थिता-
 न्येव तानि ज्ञातव्यानि ॥ सम्प्रति प्रतिद्वीपं प्रति समुद्रं चन्द्रादिसङ्कलनामाह—'एग्रे जंबुद्वीवे दुगुणा लवणे चउगुणा ह्येति । लावणगा
 य त्रिगुणिया ससिसूरा धायइसंडे' ॥ १ ॥ द्वौ चन्द्रौ उपलक्षणमेतत् द्वौ सूर्यौ च 'इह' अस्मिन् जम्बूद्वीपे, चत्वारः 'सागरे' समुद्रे
 'लवणतोत्रे' लवणजले, धातकीपण्डे द्वीपे द्वादश चन्द्राश्च द्वादश सूर्याश्च ॥ एतदेव भङ्ग्यन्तरेण प्रतिपादयति—शशिनौ सूर्यौ जम्बू-
 द्वीपे द्वौ द्वौ, तावेव द्विगुणितौ 'लवणे' लवणसमुद्रे भवतः; चत्वारो लवणसमुद्रे शशिनश्चत्वारश्च सूर्या भवन्तीत्यर्थः; द्वयोर्द्वाभ्यां गु-
 णने चतुर्भावात्, पाठान्तरम्—'एवं जंबूद्वीवे दुगुणा लवणे चउगुणा ह्येति' ति, 'एवम्' उक्तेन प्रकारेण एकैको 'चन्द्रसूर्यौ' ज-
 म्बूद्वीपे द्विगुणौ भवतः; किमुक्तं भवति ?—द्वौ चन्द्रमसौ द्वौ सूर्यौ जम्बूद्वीप इति, 'लवणे' लवणसमुद्रे तावेवैकैको सूर्योचन्द्रमसौ
 चतुर्गुणौ भवतः; चत्वारश्चन्द्राश्चत्वारः सूर्या लवणसमुद्रे भवन्तीति भावः; 'लावणिकाः' लवणसमुद्रभवाः शशिसूर्यास्त्रिगुणिता धात-
 कीपण्डे भवन्ति, द्वादश चन्द्रा द्वादश सूर्या धातकीपण्डे द्वीपे भवन्तीत्यर्थः ॥ सम्प्रति शेषद्वीपसमुद्रगतचन्द्रादित्यसङ्ख्यापरिज्ञानाय
 ऋणमाह—धातकीपण्डः प्रभृतिः—आदिर्येषां ते धातकीपण्डप्रभृतियस्तेषु धातकीपण्डप्रभृतिषु द्वीपेषु समुद्रेषु च ये उद्दिष्टाश्चन्द्रा द्वाद-
 शादयः उपलक्षणमेतत् सूर्या वा ते 'त्रिगुणिताः' त्रिगुणीकृताः सन्तः 'आइल्लचंदसहिय'ति उद्दिष्टचन्द्रयुक्ताद्वीपात्समुद्राद्वा प्राग्-
 गम्बूद्वीपमादि कृत्वा ये प्राक्तनाश्चन्द्रास्तरादिमचन्द्रैः; उपलक्षणमेतत् आदिमसूर्यैश्च सहिता यावन्तो भवन्ति एतावत्प्रमाणा अनन्तरे-

ऽनन्तरे कालोदादौ भवन्ति, तत्र धातकीपण्डे द्वीपे उद्दिष्टाश्चन्द्रा द्वादश ते त्रिगुणाः क्रियन्ते जाताः पट्त्रिंशत्, आदिमचन्द्राः पट्, तद्यथा—द्वौ जम्बूद्वीपे चत्वारो लवणसमुद्रे, एतैरादिमचन्द्रैः सहिता द्वाचत्वारिंशद्भवन्ति, एतावन्तः कालोदसमुद्रे चन्द्राः, एष एव विधिः सूर्योणामपि, तेन सूर्या अपि तत्रैतावन्तो वेदितव्याः, तथा कालोदे समुद्रे द्वाचत्वारिंशच्चन्द्रमस उद्दिष्टास्ते त्रिगुणाः क्रियन्ते जाताः पड्विंशं शतं, आदिमचन्द्रा अष्टादश, तद्यथा—द्वौ जम्बूद्वीपे चत्वारो लवणसमुद्रे द्वादश धातकीषण्डे, एतैरादिमचन्द्रैः सहितं पड्विंशं शतं चतुश्चत्वारिंशं शतं जातं, एतावन्तः पुष्करवरद्वीपे चन्द्रा एतावन्त एव च सूर्याः, एवं सर्वेष्वपि द्वीपसमुद्रेष्वेतत्करणवशाच्चन्द्रसङ्ख्या प्रतिपत्तव्या, सूर्यसङ्ख्याऽपि ॥ सम्प्रति प्रतिद्वीपं प्रतिसमुद्रं च ग्रहनक्षत्रतारापरिमाणज्ञानोपायमाह—अत्रात्रशब्दः परिमाणवाची, यत्र द्वीपे समुद्रे वा नक्षत्रपरिमाणं ग्रहपरिमाणं तारापरिमाणं वा ज्ञातुमिच्छसि तस्य द्वीपस्य समुद्रस्य वा सम्बन्धिभिः शशिभिरेकस्य शशिनः परिवारभूतं नक्षत्रपरिमाणं ग्रहपरिमाणं तारापरिमाणं च गुणितं सद् यावद् भवति तावत्प्रमाणं तत्र द्वीपे समुद्रे वा नक्षत्रपरिमाणं ग्रहपरिमाणं तारापरिमाणं किल नक्षत्रादिपरिमाणं ज्ञातुमिष्टं, लवणसमुद्रे च शशिनश्चत्वारस्त एकस्य शशिनः परिवारभूतानि यान्यष्टाविंशतिर्नक्षत्राणि तानि चतुर्भिर्गुण्यन्ते जातं द्वादशोत्तरं शतं, एतावन्ति लवणसमुद्रे नक्षत्राणि, तथाऽष्टाशीतिर्ग्रहा एकस्य शशिनः परिवारभूतास्ते चतुर्भिर्गुण्यन्ते जातानि त्रीणि शतानि द्विपञ्चाशदधिकानि ३५२, एतावन्तो लवणसमुद्रे ग्रहाः, तथैकस्य शशिनः परिवारभूतानि तारागणकोटीकोटीनां पट्षष्टिः सहस्राणि नव शतानि पञ्चसप्त्यधिकानि, तानि चतुर्भिर्गुण्यन्ते, जातानि कोटीकोटीनां द्वे लक्षे सप्तषष्टिः सहस्राणि नव शतानि २६७००१००१००१०००१००० एतावत्यो लवणसमुद्रे तारागणकोटीकोटयः, एवंप्रकारा च नक्षत्रादीनां लवणसमुद्रे सहस्रा प्रागेवोक्ता, एवं सर्वेष्वपि द्वीपसमुद्रेषु नक्ष-

त्रादिमन्त्रापरिमाणं भावनीयम् ॥ सम्प्रति मनुष्यक्षेत्राद्बहिर्वर्तिनां चन्द्रसूर्याणां परस्परमन्तरपरिमाणप्रतिपादनार्थमाह—‘मनुष्यन-
 गस्य’ मानुगोत्तरपर्यन्तस्य बहिश्चन्द्रात्सूर्यस्य सूर्याश्चन्द्रस्यान्तरं भवति ‘अन्यूनानि’ परिपूर्णाणि योजनानां पञ्चाशत् सहस्राणि, एतावता
 चन्द्रस्य सूर्यस्य च परस्परमन्तरमुक्तम् ॥ इदानीं चन्द्रस्य सूर्यस्य च परस्परमन्तरमाह—‘सूरस्स य सूरस्स य’ इत्यादि,
 सूर्यस्य सूर्यस्य परस्परं चन्द्रस्य चन्द्रस्य परस्परमन्तरं भवति योजनानां शतसहस्रं—लक्षं, तथाहि—चन्द्रान्तरिताः सूर्याः सूर्यान्तरि-
 ताश्चन्द्रा बहिर्व्यनस्थिताः, चन्द्रसूर्याणां च परस्परमन्तरं पञ्चाशद्योजनसहस्राणि ५००००, ततश्चन्द्रस्य सूर्यस्य सूर्यस्य च
 परस्परमन्तरं भवति योजनानां लक्षं, एतच्चैवमन्तरपरिमाणं सूचीश्रेण्या प्रतिपत्तव्यं न वलयाकारश्रेण्येति ॥ सम्प्रति बहिश्चन्द्रसूर्याणां
 पद्मगाऽऽस्थानमाह—नृलोकद्बहिः पद्मगाऽवस्थिताः सूर्यान्तरिताश्चन्द्रान्द्रान्तरिता दिनकराः ‘दीप्ताः’ दीप्यन्ते सा भास्करा इत्यर्थः,
 तन्मन्भूतान्मे चन्द्रसूर्याः? इत्याह—‘चित्रान्तरलेस्याकाः’ चित्रमन्तरं लेस्या च प्रकाशरूपा येषां ते तथा, तत्र चित्रमन्तरं च-
 न्द्राणां सूर्यान्तरितत्वान् सूर्याणां चन्द्रान्तरितत्वान्, चित्रा लेस्या चन्द्रमसां शीतरश्मिन्त्वान् सूर्याणामुष्णरश्मित्वान्, लेस्याविशेषप्र-
 दर्शनार्थमाह—‘मुह्लेसा मंदलेसा य’ सुखलेस्याश्चन्द्रमसो, न शीतकाले मनुष्यलोक इवात्यन्तशीतरश्मय इत्यर्थः, मन्दलेस्याः सूर्या
 न तु मनुष्यलोके निदायसमय इव एकान्तोष्णरश्मय इत्यर्थः, आह च तत्त्वार्थटीकाकारो हरिभद्रसूरिः—‘नात्यन्तं शीताश्चन्द्रमसः
 नान्तोष्णाः सूर्याः किन्तु साधारणा द्वयोरपी’ति, इहेदमुक्तं भवति—यत्र द्वीपे समुद्रे वा नक्षत्रादिपरिमाणं ज्ञातुमिष्यते तत्रैकश-
 शिपरिवारभूतं नक्षत्रादिपरिमाणं तावद्भिः शशिभिर्गुणयितव्यमिति । तत्रैकशशिपरिवारभूतानां ग्रहादीनां परिमाणमाह—‘अष्टासीई-’
 त्यादि गाथाऽयमपि पाठसिद्धम् ॥ बहिः ‘मनुष्यनगस्य’ मनुष्यपर्वतस्य चन्द्रसूर्याणां योगा अवस्थिता न मनुष्यलोक इवान्यान्यन-

क्षत्रसञ्चारिणश्चाराभावात्, क्वचित् 'अवद्विया तेया' इति पाठस्तत्रावस्थितानि तेजांसीति व्याख्येयं, किमुक्तं भवति?—सूर्याः स-
दैवान्त्युण्णतेजसो न तु जानुचिदपि मनुष्यलोके ग्रीष्मकाल इवात्युण्णतेजसः, चन्द्रमसोऽपि सदैवानतिशीतलेश्याका न पुनः कदाचना-
प्यन्तर्मनुष्यक्षेत्रस्य शिशिरकाल इवातिशीततेजस इति, तत्र प्रथमपाठपक्षे तातेवावस्थितान् योगानाह—'चंद्रा अभिर्इ' इत्यादि, द्वि-
तीयपाठपक्षे तथेति पठयितव्यं, चन्द्राः सर्वेऽपि मनुष्यक्षेत्राद्द्विरभिजिता नक्षत्रेण युक्ताः, सूर्याः पुनर्भवन्ति पुष्यैर्युक्ता इति ॥ स-
म्प्रति मानुषोत्तरपर्वतोच्चैस्त्वादिप्रतिपादनार्थमाह—

माणुसुत्तरे णं भंते! पव्वते केवतियं उहुं उच्चत्तेणं? केवतियं उव्वेहेणं? केवतियं मूले विक्खम्भे-
णं? केवतियं मज्झे विक्खंभेणं? केवतियं सिहरे विक्खंभेणं? केवतियं अंतो गिरिपरिरएणं? केव-
तियं बाहिं गिरिपरिरएणं? केवतियं मज्झे गिरिपरिरएणं? केवतियं उवरि गिरिपरिरएणं?, गोय-
मा! माणुसुत्तरे णं पव्वते सत्तरस एकवीसाइं जोयणसयाइं उहुंउच्चत्तेणं चत्तारि तीसे जोयण-
सए कोसं च उव्वेहेणं मूले दसवावीसे जोयणसते विक्खंभेणं मज्झे सत्ततेवीसे जोयणसते
विक्खंभेणं उवरि चत्तारिचउवीसे जोयणसते विक्खंभेणं अंतो गिरिपरिरएणं—एगा जोयण-
कोडी बायालीसं च सयसहस्साइं । तीसं च सहस्साइं दोणिण य अउणापण्णे जोयणसते किंचि-
विसेसाहिए परिक्खेवेणं, बाहिरिगिरिपरिरएणं एगा जोयणकोडी बायालीसं च सतसहस्साइं
उत्तीसं च सहस्साइं सत्तचोदसोत्तरे जोयणसते परिक्खेवेणं, मज्झे गिरिपरिरएणं एगा जोयण-

कोडी वायालीसं च सतसहस्राहं चोत्तीसं च सहस्रा अट्टतेवीसे जोयणसते परिवखेवेणं,
 उवरि गिरिपरिरणं एगा जोयणकोडी वायालीसं च सयसहस्राहं बत्तीसं च सहस्राहं नव य
 यत्तीसे जोयणसते परिवखेवेणं, मूले विच्छिन्ने मज्झे संखित्ते उप्पि तणुए अंतो सणहे मज्झे
 उदग्गे वाहिं दरिसणिल्ले ईसिं सणिसणणे सीहणिसाई अवद्धजवरासिसंठाणसंठिते सब्वजंब्रू-
 णयामए अच्छे सणहे जाव पडिल्लवे, उभओपासिं दोहिं पउमवरवेदिग्राहिं दोहि य वणसंडेहिं
 सब्वतो समंता संपरिक्खित्ते वणणओ दोणहवि ॥ से केणट्टेणं भंते ! एवं बुच्चति—माणुसुत्तरे
 पव्वते २?, गोयमा ! माणुसुत्तरस्स णं पव्वतस्स अंतो मणुया उप्पि सुवण्णा बाहिं देवा अट्टत्तरं
 च णं गोयमा ! माणुसुत्तरपव्वतं मणुया ण कयाइ वितिवइंसु वा वीतिवयंति वा वीतिवइस्संति वा
 णणत्थ चारणेहिं वा विजाहरेहिं वा देवकम्मणा वावि, से तेणट्टेणं गोयमा !० अट्टत्तरं च णं जाव
 णिचेत्ति ॥ जावं च णं माणुसुत्तरे पव्वते तावं च णं अस्सिलोए त्ति पबुच्चति, जावं च णं वासात्ति
 वा वासधरात्ति वा तावं च णं अस्सिलोएत्ति पबुच्चति, जावं च णं गेहाइ वा गेहावयणात्ति वा
 तावं च णं अस्सिलोएत्ति पबुच्चति, जावं च णं गामात्ति वा जाव रायहाणीत्ति वा तावं च णं
 अस्सिलोएत्ति पबुच्चति, जावं च णं अरहंता चक्खवट्ठि बलदेवा वासुदेवा पडिवासुदेवा चारणा
 विजाहरा समणा समणीओ सावथा साविथाओ मणुया पगतिभद्दगा विणीता तावं च णं अस्सि

लोएत्ति पबुच्चति, जावं च णं समयति वा आवलियाति वा आणापाणूहति वा थोवाइ वा लवाइ वा मुहुत्ताइ वा दिवसाति वा अहोरत्ताति वा पक्खाति वा मासाति वा उदूति वा अयणाति वा संबच्छराति वा जुगाति वा वाससताति वा वाससहस्साति वा वाससयसहस्साइ वा पुव्वंगाति वा पुव्वाति वा तुडियंगाति वा, एवं पुव्वे तुडिए अडडे अववे इहुकए उप्पले पउमे णल्लिणे अच्छिण्डरे अउत्ते णउत्ते मउत्ते चूलिया सीसपहेलिया जाव य सीसपहेलियंगेति वा सीसपहेलियाति वा पलिओवमेति वा सागरोवमेति वा उवसप्पिणीति वा ओसप्पिणीति वा तावं च णं अस्सि लोणे बुच्चति, जावं च णं बादरे विज्जुकारे वायरे थणियसद्दे तावं च णं अस्सि० जावं च णं बहवे ओराला बलाहका संसेयंति संमुच्छंति वासं वासंति तावं च णं अस्सि लोए, जावं च णं बायरे तेउकाए तावं च णं अस्सि लोए, जावं च णं आगराति वा नदीउइ वा णिहीति वा तावं च णं अस्सि लोणित्ति पबुच्चति, जावं च णं अगडाति वा णदीति वा तावं च णं अस्सि लोए जावं च णं चंदोवरागाति वा सूरोवरागाति वा चंदपरिएसाति वा सूरपरिएसाति वा पडिचंदाति वा पडिसूराति वा इंदयणूइ वा उदगमच्छेइ वा कपिहसिताणि वा तावं च णं अस्सिलोणेति प० ॥ जावं च णं चंदिमसूरियगहणक्खत्ततारारूवाणं अभिगमणनिगमणबुद्धिणिबुद्धिअणवद्वियसंठाणसंठिती आघचिज्जति तावं च णं अस्सि लोएत्ति पबुच्चति ॥ (सू० १७८)

'माणुसुत्तरे ण'मित्यादि, माणुसुत्तरो णमिति वाक्यालङ्कारे पर्वतः 'कियत्' किप्रमाणमूर्द्धसुचैस्त्वेन ? कियदुद्धेन ? कियन्मूलविन्मन्थेन ? कियदुपरिविष्कम्भेन ? कियद् 'अन्तर्गिरिपरिरयेण' गिरेरन्तः परिक्षेपेण ? कियद् 'बहिर्गिरिपरिरयेण' गिरेर्वह्निःपरिच्छेदेन ? कियत् 'मूलगिरिपरिरयेण ?' गिरेर्मूले परिरयेण, एवं कियन्मध्यगिरिपरिरयेण ?, एवं कियदुपरिगिरिपरिरयेण प्रशतः ?, भगवानाह—गौतम ! समदश योजनशतानि एकविंशानि ऊर्द्धसुचैस्त्वेन १७२१, चत्वारि त्रिंशानि योजनशतानि क्रोशमेकं च 'उद्धेन' उण्डलेन ४३०, मूले दश द्वाविंशत्युत्तराणि योजनशतानि विष्कम्भेन १०२२, मध्ये सप्त त्रयोविंशत्युत्तराणि योजनशतानि विष्कम्भतः ७२३, उपरि चत्वारि चतुर्विंशत्युत्तराणि योजनशतानि विष्कम्भेन ४२४, एका योजनकोटी द्वाचत्वारिंशच्छतनशतानि त्रिंशत्सहस्राणि द्वे एकोनपञ्चाशदधिके योजनशते किञ्चिद्विशेषाधिके अन्तर्गिरिपरिरयेण १४२३०२४९, एका योजनकोटी द्वाचत्वारिंशत् शतसहस्राणि षट्त्रिंशत्सहस्राणि सप्त चतुर्दशोत्तराणि योजनशतानि बहिर्गिरिपरिरयेण १४२३६७१४, एका योजनकोटी द्वाचत्वारिंशत् शतसहस्राणि चतुर्विंशत्सहस्राणि अष्टौ त्रयोविंशत्युत्तराणि योजनशतानि मध्यगिरिपरिरयेण १४२३४८२३, एका योजनकोटी द्वाचत्वारिंशच्छतसहस्राणि द्वात्रिंशत्सहस्राणि नव च द्वात्रिंशदुत्तराणि योजनशतानि उपरिगिरिपरिरयेण १४२३२९३२, इदं च मध्ये उपरि च गिरिपरिरयपरिमाणं बहिर्भागापेक्षमवसातव्यं, अभ्यन्तरं छिन्नदृक्तया मूले मध्ये उपरि च सर्वत्र तुल्यपरिरयपरिमाणत्वात्, मूले विस्तीर्णोऽतिप्रयुत्वात्, मध्ये संक्षिप्तो मध्यविस्तारत्वात्, उपरि तनुकः स्लोकवाहल्यभावात्, अन्तःप्रदेशो मृष्ट इत्यर्थः मध्ये 'उदग्रः' प्रधानः बहिः 'दर्शनीयः' नयनमनोहारी 'ईषत्' मनाक् सन्निपण्णः सिंहनिपीदनेन निपीदनात्, नगा चार—'सिंहनिपादी' सिंहवन्निपीदतीत्येवंशीलः सिंहनिपादी, यथा सिंहोऽप्येतन्नं पादयुगलमुत्तम्य पश्चात्तन्नं तु पादयुगमं स-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३४३ ॥

क्लेश्य पुताभ्यां मनाग्लमो निधीदति तथा निषण्णश्च शिरःप्रदेशे उन्नतः पश्चाद्भागो तु निम्नो निम्नतरः एवं मानुषोत्तरोऽपि जम्बूद्वीप-
दिशि छिन्नदङ्कः स चोन्नतः पाश्चात्यभागे तूपरितनभागादारभ्य पृथुत्वप्रदेशदृष्ट्या निम्नोनिम्नतर इति, एतदेवातिव्यक्तमाह—‘अव-
द्धजवरसिसंठाणसंठिए’ इति अपगतमर्द्धं यस्य सोऽपार्द्धः स चासौ यवश्च राशिश्च अपार्द्धयवराशी तयोरिव यत्संस्थानं यस्य तेन
संस्थितः, यथा यवो राशिश्च धान्यानामपान्तराले ऊर्ध्वोधोभागेन छिन्नो मध्यभागे छिन्नदङ्क इव भवति बहिर्भागे तु शनैः शनैः
पृथुत्वदृष्ट्या निम्नो निम्नतरस्तद्वेद्योऽपि, यवग्रहणं पृथग्व्याख्यातमन्यत्र केवलापार्द्धयवसंस्थानतयाऽपि प्रतिपादनात्, उक्तञ्च—‘जं-
वृणयामओ सो रम्मो अद्धजवसंठिओ भणिओ । सिंहनिसादीएणं दुहाकओ पुक्खरदीवो ॥ १ ॥’ ‘सव्वजंबूणयामए’ इति सर्वा-
सता जाम्बूनदमयः ‘अच्छे जाव पडिरूवे’ इति प्राग्वत् । ‘उभओ पासि’मित्यादि उभयोः पार्श्वयोरन्तर्भागे मध्यभागे चेत्यर्थः प्र-
त्येकमेकैकभावेन द्वाभ्यां पद्मवरवेदिकाभ्यां वनखण्डाभ्यां च ‘सर्वतः’ सर्वसु दिक्षु ‘समन्ततः’ सामस्येन संपरिक्षितः, द्वयोरपि
पद्मवरवेदिकावनखण्डयोः प्रमाणं वर्णकश्च प्राग्वत् ॥ साम्प्रतं नामनिमित्तमभिधित्सुराह—‘से केणट्टेण’मित्यादि, अथ केनार्थेन
भदन्त ! एवमुच्यते—मानुषोत्तरः पर्वतः मानुषोत्तरः पर्वतः ? इति, भगवानाह—गौतम ! मानुषोत्तरपर्वतस्य ‘अन्तः’ मध्ये म-
नुष्याः उपरि ‘सुवर्णाः’ सुवर्णकुमारा देवाः बहिः सामान्यतो देवाः, ततो मनुष्याणामुत्तरः—पर इति मानुषोत्तरः । अथान्यद्
गौतम ! मानुषोत्तरं पर्वतं मनुष्या न कदाचिदपि व्यतिव्रजन्ति वन्तः व्यतिव्रजन्ति वा, किं सर्वथा न ? इत्याह—ना-
न्यत्र, चारणेन पञ्चम्यर्थे तृतीया प्राकृतत्वात् ‘चारणात्’ जङ्घाचारणलब्धिसंपन्नात् विद्याधराद् देवकर्मण एव क्रियया देवोत्पाद-
नादित्यर्थः, चारणादयो व्यतिव्रजन्त्यपि मानुषोत्तरं पर्वतमिति तद्वर्जनं, ततो मानुषाणामुत्तरः—उच्चैस्तरोऽलङ्घनीयत्वान्मानुषोत्तरः;

३ प्रतिपत्तौ
मानुषो-
त्तराधि०
उद्देशः २
सू० १७८

॥ ३४३ ॥

तथा चार्ह—‘से एण्ट्रेण’मित्याद्युपसंहारवाक्यं गतार्थं ॥ सम्प्रत्येतावानेव मनुष्यलोकोऽत्रैव च वर्षवर्षधरादय इत्येतत्सूत्रं प्रतिपादयितु-
 क्काम आह—‘जावं च ण’मित्यादि, यावदयं मानुषोत्तरपर्वतस्तावत् ‘अस्सिलोए’ इति अयं मानुषलोक इति प्रोच्यते न परतः,
 तथा यावद्दर्याणि—भरतादीनि क्षेत्राणीति वा वर्षधरपर्वता—हिमवदादय इति वा तावदयं मनुष्यलोक इति प्रोच्यते न परतः, एतावता
 क्रियुक्तं भवति ?—वर्षाणि वर्षधरपर्वताश्च मनुष्यलोक एव नान्यत्रेति, एवमुत्तरत्रापि भावनीयं, तथा यावद्गृहाणीति वा गृहापतनानीति वा
 तत्र गृहाणि प्रतीतानि गृहापतनानीति—गृहेज्वागमनानि तावदयं मनुष्यलोकः प्रोच्यते, गृहाणि गृहापतनानि वाऽस्मिन्नेव मनुष्यलोक
 नान्यत्रेति भावः, तथा ग्रामा इति वा नकराणीति वा यावत्सन्निवेशा इति वा, यावत्करणात् खेटकर्वटादिपरिग्रहस्तावदयं मनुष्यलोक
 इति प्रोच्यते, अत्रापि भावार्थः प्राग्वत्, तथा यावद्दहन्तश्चक्रवर्तिनो वलदेवा वासुदेवाश्चारणा—जङ्घाचारणविद्याधराः ‘श्रमणाः’
 माभनः ‘श्रमण्यः’ संयत्नः श्रावकाः श्राविकाश्च, तथा मनुष्याः प्रकृतिभद्रका इत्यादि यावद्विनीतास्तावदयं मनुष्यलोक इति प्रोच्यते,
 जहंद्गदीनामत्रैव भावो नान्यत्रेति भावार्थः । तथा यावद्गुदारा वलाहका—भेघाः संखिद्यन्ते संमूर्च्छन्ति—वर्षा वर्षन्ति, अस्य व्याख्यानं
 प्राग्धत् तावदयं मनुष्यलोक इति प्रोच्यते, भेघानामपि वर्णुकाणामत्रैव भावो नान्यत्रेति भावार्थः, तथा यावत् ‘बादरः’ गुरुतरः
 ‘स्तनितशब्दः’ गणितशब्द इति, ‘बादरो विद्युत्कार इति वा’ बादरा—अतिवहलतरा विद्युत् तावदयं मनुष्यलोक इति प्रोच्यते, तथा
 तावदयं बादरोऽमिकायिकस्तावदयं मनुष्यलोक इति प्रोच्यते, बादराभिकायिकस्यापि मनुष्यलोकात्परतोऽसम्भवात्, तथा यावदाकरा
 इति वा, आकरा—हिरण्याकरादयः, नद्य इति वा निधय इति वा तावदयं मनुष्यलोक इति प्रोच्यते, तेपामपि मनुष्यक्षेत्रादन्यत्रास-
 म्भवात्, तथा यावत्समया इति वा, समयः—परमनिरुद्धः कालविशेषो यस्याधो विभागः कर्तुं न शक्यते, स च सूचिकदारकस्तरुणो

वलवानित्यादिपूर्वोक्तविशेषणविशिष्टो यावन्निपुणशिल्पोपगत एकां महतीं पटशटिकां पट्टशटिकां वा गृहीत्वा शीघ्रं हस्तमात्रमपसारयन् यावता कालेनोपरितनन्तुगतमुपरितनं पक्ष्म छिनत्ति ततोऽपि मनाक् सूक्ष्मतरौ, जघन्ययुक्तासह्यतकसमयानां समुदायः एकाव- लिका, सद्भ्येया आवलिका एक उच्छ्वासः सद्भ्येयाऽऽवलिका निःश्वासः उच्छ्वासनिःश्वासौ समुदितवेक आनप्राणकालः, क्रिसुक्तं भ- वति ?—हृष्टस्य नीरोगस्य श्रमबुभुक्षादिना निरुपकृष्टस्य यावता कालेनैतावुच्छ्वासनिःश्वासौ भवतः तावान् काल आनप्राणः, उक्तञ्च— “हृष्टस्य अणवकलस्स, निरुवकित्ठस्स जंतुणे । एगे ऊसासनीसासे, एस पाणुत्ति वुच्चए ॥१॥” सप्त प्राणा एकः स्तोकः सप्त स्तोका एको लवः सप्तसप्ततिसह्या लवा एको मुहूर्तः, उक्तञ्च—“सत्त पाणूणि से थोवे, सत्त थोवाणि से लेवे । लवाण सत्तहत्तरिए, एस मुहुत्ते वियाहिए ॥ १ ॥”अस्सिञ्च मुहूर्ते यद्यावलिकाश्चिन्त्यन्ते तदा तासामेका कोटी सप्तपष्टिलक्षाः सप्तसप्ततिः सहस्राणि द्वे शते षोडशा- धिके, उक्तञ्च—“एगा कोडी सत्तट्ठि लक्खा सत्तत्तरी सहस्सा य । दो य सया सोलहिया आवलियाणं मुहुत्तंमि ॥१॥” उच्छ्वासाश्च मुहूर्ते त्रीणि सहस्राणि सप्त शतानि त्रिसप्तत्यधिकानि, उक्तञ्च—“तिन्नि सहस्सा सत्त य सयाइं तेवत्तरिं च ऊसासा । एस मुहुत्तो भणिओ सन्वेहिं अणंतनाणीहिं ॥ १ ॥” त्रिंशन्मुहूर्तप्रमाणोऽहोरात्रः, पञ्चदशहोरात्रः पक्षः, द्वौ पक्षौ मासः, द्वौ मासौ ऋतुः, ते च पट्, तद्यथा—प्राबुड् वर्षारात्रः शरद् हेमन्तः वसन्तः ग्रीष्मश्च, तत्र—‘आपाढाद्या ऋतव’ इति वचनाद् आपाढश्रावणौ प्राबुद् भाद्रपदाश्रयुजौ वर्षारात्रः कार्तिकमार्गशीर्षौ शरद् पौषमाघौ हेमन्तः फाल्गुनचैत्रौ वसन्तः वैशाखज्येष्ठौ ग्रीष्मः, ये त्वभिदधति- वसन्ताद्या ऋतवः (इति वसन्तः) ग्रीष्मः प्राबुद् शरद्दौ हेमन्तः शिशिर इति पठिति तद्प्रमाणमवसातव्यं, जैनमतोत्तीर्णत्वात्, त्रय ऋतवोऽयन्, द्वे अयने संवत्सरः, पञ्चसंवत्सरं युगं, विंशतिर्युगानि वर्षशतं, इहाहोरात्रे मासे वर्षे वर्षशते चोच्छ्वासपरिमाणमेवं पू-

निरुधिः संकलितम्—“एगं च समयमहस्सं ऊसासाणं तु तेरस सहस्सा । नउयसएणं अहिया दिवसनिस्सिं होति विन्नेया ॥ १ ॥
 (१३३९०) । नामेऽदि य ऊसासा लक्खा तिच्चीस सहस पणनउई । सत्त सयाइं जाणसु कहियाइं पुव्वसूरीहिं ॥२॥ (३३९५७००) ।
 चत्तारि य कोडीओ लक्खा सत्तेव होति नायब्ब्या । अडयालीससहस्सा चारसया होति वरिसेणं ॥ ३ ॥” (४०७४८४००) । दश
 मशतानि वर्षमहस्सं शतं वर्षमहस्साणां वर्षशतसहस्रं चतुरशीतिः वर्षशतसहस्राणि एकं पूर्वाङ्गं, चतुरशीतिः पूर्वाङ्गशतसहस्राणि एकं
 पूर्व, चतुरशीतिः पूर्ववर्गशतसहस्राणि एकं शुटिताङ्गं, चतुरशीतिः शुटिताङ्गशतसहस्राणि एकं शुटितं, चतुरशीतिशुटितशतसहस्राणि
 एकमङ्गलं, चतुरशीतिरडडानशतसहस्राणि एकमडडं, चतुरशीतिरडडशतसहस्राणि एकमववाङ्गं, चतुरशीतिरववाङ्गशतसहस्राणि ए-
 एकमववं, चतुरशीतिरववशतसहस्राणि एकं ह्रडुकाङ्गं, चतुरशीतिर्ह्रडुकाङ्गशतसहस्राणि एकं ह्रडुकं, चतुरशीतिर्ह्रडुकशतसहस्राणि ए-
 कशुपलाङ्गं, चतुरशीतिरुत्पलाङ्गशतसहस्राणि एकमुत्पलं, चतुरशीतिरुत्पलशतसहस्राणि एकं पद्माङ्गं, चतुरशीतिः पद्माङ्गशतसह-
 स्राणि एकं पद्मं, चतुरशीतिः पद्मशतसहस्राणि एकं नलिनानं, चतुरशीतिर्नलिनानाङ्गशतसहस्राणि एकं नलिनं, चतुरशीतिर्नलिनशत-
 स्राणि एकमर्थनिकुराङ्गं, चतुरशीतिरर्थनिकुराङ्गशतसहस्राणि एकमर्थनिकुरं, चतुरशीतिरर्थनिकुरशतसहस्राणि एकमयुताङ्गं, चतु-
 रशीतिर्युताङ्गशतसहस्राणि एकमयुतं, चतुरशीतिरयुतशतसहस्राणि एकं प्रयुताङ्गं, चतुरशीतिः प्रयुताङ्गशतसहस्राणि एकं प्रयुतं,
 चतुरशीतिः प्रयुतगनसहस्राणि एकं नयुतानं, चतुरशीतिर्नयुतानाङ्गशतसहस्राणि एकं नयुतं, चतुरशीतिर्नयुतशतसहस्राणि एकं चूलि-
 काङ्गं, चतुरशीतिश्चूलिकाङ्गशतसहस्राणि एका चूलिका, चतुरशीतिश्चूलिकाशतसहस्राणि एकं शीर्षप्रहेलिकाङ्गं, चतुरशीतिः शीर्षप्रहे-
 लिकाङ्गशतसहस्राणि एका शीर्षप्रहेलिका, एतावानेव गणितस्य विपयोऽतः परमौपमिकं कालपरिमाणं, एतदेवाह—पत्योपममिति वा,

पल्योपमस्वरूपं सङ्ग्रहणिटीकातोऽवसातव्यं, तत्र सविस्तरमभिहितत्वात्, पल्योपमानां दश कोटीकोट्य एकं सागरोपमं, दश कोटी-
कोट्यः सागरोपमाणां सुषमसुषमाद्यरकक्रमेण एकाऽवसर्पिणी, सागरोपमाणां दश कोटीकोट्य एव दुष्पमदुष्पमाद्यरकक्रमेणैकोत्स-
र्पिणी, तावदयं मनुष्यलोक इति प्रोच्यते, अन्यत्रैव रूपकालपरिमाणसम्भवात्, कालद्रव्यस्य मनुष्यक्षेत्र एव भावात् ॥ 'जावं च
ण'मित्यादि, यावच्चन्द्रोपरागा इति वा सूर्योपरागा इति वा चन्द्रपरिवेषा इति वा प्रतिचन्द्रा इति वा प्रतिसूर्यो
इति वा इन्द्रधनुरिति वा उदकमत्स्या इति वा कपिहसितमिति वा, एतेषामर्थः प्राग्वत्तावदयं मनुष्यलोक इति प्रोच्यते, अन्यत्रैषाम-
भाव इति भावः ॥ 'जावं च ण'मित्यादि, यावच्चन्द्रसूर्यग्रहणनक्षत्रतारारूपाणि, सूत्रे पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात्, णमिति वाक्याल-
ङ्कारे अभिगमनं—सर्ववाह्यान्मण्डलादभ्यन्तरप्रवेशनं निर्गमनं—सर्वाभ्यन्तरान्मण्डलाद्बहिर्गमनं वृद्धिः—शुक्लपक्षे चन्द्रमसो वृद्धिप्रतिभासः
निर्वृद्धिः—वृद्धेरभावः, कृष्णपक्षे चन्द्रमस एव हानिप्रतिभास इति भावः; अनवस्थितं—सन्ततं चारप्रवृत्त्या यत्संस्थानं—सम्यगवस्थान-
मनवस्थितसंस्थानं, एतेषां द्वन्द्वस्तैः संस्थितानि—यथायोगं व्यवस्थितानि अभिगमननिर्गमनवृद्धिनिर्वृद्ध्यानवस्थितसंस्थानसंस्थितानीति
व्याख्यायन्ते तावदयं मनुष्यलोक इति प्रोच्यते, अन्यत्र चन्द्रादीनामभिगमनाद्यसम्भवात् ॥

अंतो णं भंते! मणुस्सखेत्तस्स जे चंदिमसूरियगहणणक्खत्तारारूवा ते णं भदन्त! देवा किं
उड्डोववणणा कप्पोववणणा विमाणोववणणा चारोववणणा चारद्वितीया गतिरतिया गति-
समावणणा?, गोथमा! ते णं देवा णो उड्डोववणणा णो कप्पोववणणा विमाणोववणणा
चारोववणणा नो चारद्वितीया गतिरतिया गतिसमावणणा उड्डुमुहकलंबुयपुण्णसंठाणसंठि-

तेहिं जोयणसाहसिसतेहिं तावखेत्तेहिं साहसिसयाहिं बाहिरियाहिं वेउव्वियाहिं परिसाहिं मह-
 याहयनट्ठगीतवादितातलतलतलतलतुडियघणमुइंगपडुप्पवादितरवेणं दिव्वाइं भोगभोगाइं सुंज-
 माणा महया उक्कट्टिसीहणाययोलकलकलसेहेण चिपुलाइं भोगभोगाइं सुंजमाणा अच्छयपव्व-
 ग्ररायं पदाह्णिणावत्तामंहलयारं मेरुं अणुपरियडंति ॥ तेसि णं भंते! देवाणं इंदे चवति से कह-
 सिदाणिं पकरंति?, गोयमा! ताहे चत्तारि पंच सामाणिया तं ठाणं उवसंपल्लित्ताणं विहरंति
 जाय तत्थ अशे इंदे उववण्णे भवति ॥ इंदट्ठाने णं भंते! केवतियं कालं विरहिते उववातेणं?,
 गोयमा! जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं छम्मासा ॥ बहिया णं भंते! मणुस्सखेत्तस्स जे चंदिमसू-
 रियगहणक्खत्तारारूवा ते णं भंते! देवा किं उहोववण्णा कप्पोववण्णा विमाणोववण्णा
 चारोववण्णा चारट्टीया गतिरतिया गतिसमावण्णा?, गोयमा! ते णं देवा णो उहोवव-
 ण्णा नो कप्पोववण्णा विमाणोववण्णा नो चारोववण्णा चारट्टीया नो गतिरतिया नो
 गतिसमावण्णा पक्किट्ठगसंठाणसंठितेहिं जोयणसतसाहसिसएहिं तावखेत्तेहिं साहसिसयाहि
 य याहिराहिं वेउव्वियाहिं परिसाहिं महताहतणट्ठगीयवाइयरवेणं दिव्वाइं भोगभोगाइं सुंज-
 माणा सुहलेस्सा सीयलेस्सा मंदलेस्सा मंदायवलेस्सा चित्तंतरलेसागा कूडा इव ठाणट्टिता
 अण्णेणसमोगाडाहिं लेसाहिं ते पदेसे सब्वतो समंता ओभासेंति उज्जेव्वेति तवंति पभासेंति ॥

जया णं भंते! तेसिं देवाणं इंदे चयति से कहमिदाणिं पकरंति?, गोयमा! जाव चत्तारि पंच सामाणिया तं ठाणं उवसंपलित्ताणं विहरंति जाव तत्थ अण्णे उववण्णे भवति । इंद्दहाणे णं भंते! केवतियं कालं विरहओ उववातेणं?, गोयमा! जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं छम्मासा ॥ (सू० १७९)

‘अंतो ण’मित्यादि, ‘अन्तः’ मध्ये णमिति वाक्यालङ्कारे भदन्त ! मानुपोत्तरस्य पर्वतस्य ये चन्द्रसूर्यग्रहनक्षत्रतारारूपस्ते भदन्त ! देवाः किमूर्द्धोपपन्नाः ?—सौधसोदिभ्यो द्वादशभ्यः कल्पेभ्य ऊर्द्धुमुपपन्ना ऊर्द्धोपपन्नाः कल्पेषु—सौधसोदिषु उपपन्नाः कल्पोपपन्नाः विमानेषु—सामान्यरूपेषु उपपन्ना विमानोपपन्नाः चारो—मण्डलगत्या परिभ्रमणं तमुपपन्ना—आश्रितवन्तश्चारोपपन्नाः चारस्य—यथोक्तरूपस्य स्थितिः—अभावो येषां ते चारस्थितिका अपगतचारा इत्यर्थः गतौ रतिः—आसक्तिः प्रीतिर्येषां ते गतिरतिका; एतेन गतौ रतिमात्रमुक्तं, सम्प्रति साक्षाद्गतिं प्रश्नयति—‘गतिसमापन्नाः?’ गतिसमापन्नाः—गतियुक्ताः, एवं गौतमेन प्रश्ने कृते भगवानाह—गौतम ! ते देवा नोर्द्धोपपन्नास्तथा चारोपपन्नाश्चारसहिता नो चारस्थितिकाः; तथा स्वभावतोऽपि गतिरतिकाः साक्षाद्गतियुक्ताश्च, नालिकापुष्पसंस्थानसंस्थितैः ‘योजनसाहस्रिकैः’ अनेकयोजनसहस्रप्रमाणैस्तापक्षेत्रैः ‘साहस्रिकाभिः’ अनेकसहस्रसङ्ख्याभिर्बाह्याभिः पर्यङ्किः, अत्र बहुवचनं व्यत्ययेक्षया, ‘वैकुर्विकाभिः’ विकुर्वितनानारूपधारिणीभिः ‘महयाहयनदृगीथवाइयतीतलतालुडियघणमु-इंगपडुप्पवांइयरवेण’मिति पूर्ववत् ‘दिव्यान्’ प्रधानात् भोगार्हां भोगाः—शब्दादयो भोगभोगास्तान् मुञ्जानास्तथा स्वभावतो गतिर-तिकर्वाह्यपर्षदन्तर्गतैर्देवैर्वेगेन गच्छत्सु विमानेषु ‘उत्कृष्टतः’ उत्कर्षवशेन ये मुच्यन्ते सिंहनादादयश्च कियन्ते बोलाः, बोलो नाम

गुप्ते हस्तं दृश्या महता शब्देन पूरुकरणं, यत्र कलकलो—व्याकुलशब्दसमूहस्तद्वेग महता समुद्रवभूतमिव कुर्वाणा मेरुमिति योगः,
 किमिच्छिष्टम्? इत्याह—‘अच्छम्’ अतीवनिर्मलजान्मूतदमयत्वात् रत्नत्रहुलत्वाच्च ‘पर्वतराजं’ पर्वतेन्द्रं प्रदक्षिणावर्त्तमण्डलं चारं
 यथा भवति तथा मेरुमनुलक्षीकृत्य ‘परिअडंति’ पर्यटन्ति । पुनः प्रश्नयति—‘तेसि णं भंते!’ इत्यादि, तेषां भदन्त! ज्योतिष्कदे-
 गानां यदा इन्द्रश्च्यवते तदा ते देवा ‘इदानीम्’ इन्द्रविरहकाले कथं प्रकुर्वन्ति?, भगवानाह—गौतम! यावच्चत्वारः पञ्च वा सामा-
 निका देवाः समुद्वितीभूय ‘तत्स्थानम्’ इन्द्रस्थानमुपसंपद्य ‘विहरन्ति’ तदिन्द्रस्थानं परिपालयन्ति, संजातौ शुल्कस्थानादिकपञ्चकु-
 लयन्, कियन्तं कालं यावत्तदिन्द्रस्थानं परिपालयन्ति? इति चेदत आह—यावदन्यस्तत्रेन्द्र उपपन्नो भवति ॥ ‘इददृष्टाणे ण’मित्यादि,
 इन्द्रस्थानं भवन्त! कियन्तं कालमुपपत्तेन विरहितं प्रज्ञप्तम्?, भगवानाह—गौतम! जवन्यैनेकं समयं यावदुत्कर्षतः पणमासान् ॥
 ‘वहिया ण’मित्यादि, वहिर्भदन्त! मानुषोत्तरस्य पर्वतस्य ये चन्द्रसूर्यग्रहगणनक्षत्रतारारूपस्ते भदन्त! देवाः किमुद्धोपपन्नाः? इत्यादि
 प्रागण, भगवानाह—गौतम! नोद्धोपपन्नाः नापि कल्पोपपन्नाः किन्तु विमानोपपन्नास्तथा नो चारोपपन्नाः किन्तु चारस्थितिकाः
 अत्र एव नो गतिरवयो नापि गतिसमापन्नाः ‘पक्किट्टगसंठाणसंठिएहिं’ति पकेष्टकसंस्थानसंस्थितैत्र्योजनशतसाहस्रिकैरातपक्षेत्रैः,
 यथा इष्टका आयागतो दीर्घा भवति विस्तरतस्तु स्तोका चतुरस्रा च तेषामपि मनुष्यक्षेत्राद्गृहिव्यवस्थितानां चन्द्रसूर्याणामातपक्षेत्रा-
 ष्यारागनोऽनेक्योजनगनसहस्रप्रमाणानि विस्तरत एक्योजनशतसहस्राणि चतुरस्राणि चेति, तैरित्थम्भूतैरातपक्षेत्रैः साहस्रिका-
 मिः—अनेकसहस्रमन्नाभिर्वालाभिः पर्यङ्किः, अत्रापि बहुवचनं व्यक्त्यपेक्षया, ‘महयाहये’त्यादि यावत्समुद्रवभूतमिव कुर्वन्त इति प्रा-
 गण, त्वन्भूताः? इत्याह—शुभलेश्याः, एतच्च विभेणं चन्द्रमसः प्रति, तेन नातिशीतेजसः किन्तु सुखोत्पादेहेतुपरमलेश्याका

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३४७ ॥

इत्यर्थः, मन्दलेश्या, एतच्च विशेषणं सूर्यान् प्रति, तथा च एतदेव व्याचष्टे—‘मन्दातपलेश्याः’ मन्दा नात्युष्णस्वभावा आतपरूपा
लेश्या—रश्मिसङ्घातो येषां ते तथा, पुनः कथम्भूताश्चन्द्रादित्याः ? इत्याह—‘चित्रान्तरलेश्याः’ चित्रमन्तरं लेश्या च येषां ते तथा,
भावार्थश्चास्य पदस्य प्रागेवोपदर्शितः, त इत्थम्भूताश्चन्द्रादित्याः परस्परमवगाढाभिलेश्याभिः, तथाहि—चन्द्रमसां सूर्याणां च प्रत्येकं
लेश्या योजनशतसहस्रप्रमाणविस्तारा, चन्द्रसूर्याणां च सूचीपङ्क्त्या व्यवस्थितानां परस्परमन्तरं पञ्चाशद् योजनसहस्राणि, ततश्चन्द्र-
प्रभासम्मिश्राः सूर्यप्रभाः सूर्यप्रभासम्मिश्राश्च चन्द्रप्रभाः इतीत्थं परस्परमवगाढाभिलेश्याभिः कूटानीव—पर्वतोपरिव्यवस्थितशिखरा-
णीव ‘स्थानस्थिताः’ सदैवैकत्र स्थाने स्थितास्तान् तात् प्रदेशान् स्वस्वप्रत्यासन्नात् उद्द्योतयन्ति अवभासयन्ति तापयन्ति प्रकाश-
यन्ति ॥ ‘तेसि णं भंते ! देवाणं जाहे इंदे चर्यइ’त्यादि प्राग्वत् ॥

पुक्खरवरणं दीवं पुक्खरोदे णामं समुद्दे वट्टे वलयागारसंठाणसंठिते जाव संपरिक्खिवित्ताणं
चिद्धति ॥ पुक्खरोदे णं भंते ! समुद्दे केवतियं चक्खवालक्खिक्खंभेणं केवतियं परिक्खवेणं पणत्ते ?,
गोयमा ! संखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं चक्खवालक्खिक्खंभेणं संखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं परि-
क्खवेणं पणत्ते ॥ पुक्खरोदस्स णं समुद्दस्स कति द्वारा पणत्ता ? गोयमा ! चत्तारि द्वारा प-
णत्ता तहेव सब्बं पुक्खरोदसमुद्दपुरत्थिमपेरंते वरुणवदीवपुरत्थिमद्दस्स पच्चत्थिमेणं एत्थ णं
पुक्खरोदस्स विजए नामं दारे पणत्ते, एवं सेसाणवि । दारंतरंमि संखेज्जाइं जोयणसयसह-
स्साइं अवाहाए अंतरे पणत्ते । पदेसा जीवा य तहेव । से केणट्टेणं भंते ! एवं बुच्चति ?—पुक्ख-

३ प्रतिपत्तौ
पुष्करवर-
पुष्करोद-
वरुणवर-
वरुणोदाः
उद्देशः २
सू० १८०

॥ ३४७ ॥

रोदे समुद्रे २?, गोयमा! पुक्खरोदस्स णं समुदस्स उदगे अच्छे पत्थे जच्चे तणुए फलिहवण्णाभे
 पगतीण उदगरसेणं सिरिधरसिरिप्पभा य दो देवा जाव महिड्डीया जाव पलिओवमट्टितीया
 परिवसंति, से एतेणट्टेणं जाव णिच्चे । पुक्खरोदे णं भंते! समुदे केवतिषा चंदा पभासिंसु वा
 ३?, संखेज्जा चंदा पभासंसु वा ३ जाव तारागण कोडीकोडीउ सोभंसु वा ३ ॥ पुक्खरोदे णं समुदे
 वरुणवरेणं दीवेणं संपरि० वट्टे वलयागारे जाव चिट्ठति, तहेव समचक्खवालसंठिते केवतिथं चक्क-
 वालविकखंभेणं? केवहयं परिकखेवेणं? पणत्ता, गोयमा! संखिज्जाइं जोयणसयसहस्साइं
 चक्कवालविकखंभेणं संखेज्जाइं जोयणसतसहस्साइं परिकखेवेणं पणत्ते, पउमवरवेदिवावणसं-
 ववणओ दारंतरं पदेसा जीवा तहेव सब्वं ॥ से केणट्टेणं भंते! एवं बुच्चइ वरुणवरे दीवे २?, गो-
 यमा! वरुणवरे णं दीवे तत्थ २ देसे २ तहिं २ बहुओ खुड्डा खुड्डियाओ जाव विलपंतियाओ अ-
 च्छाओ पत्तेयं २ पउमवरवेइयापरि० वण० वारुणिवरोदगपडिहत्थाओ पासातीताओ ४, तासु णं
 खुड्डाखुड्डियासु जाव विलपंतियासु बहवे उप्पायपव्वता जाव खड्डहड्डा सब्वफलिहामया अच्छा
 तहेव वरुणवरुणप्पभा य एत्थ दो देवा महिड्डीया परिवसंति, से तेणट्टेणं जाव णिच्चे । जोतिसं
 सब्वं संखेज्जेणं जाव तारागणकोडिकोडीओ। वरुणवरुणं दीवं वरुणोदे णामं समुदे वट्टे वलया०
 जाव चिट्ठति, समचक्क० विसमचक्कवि० तहेव सब्वं भाणियव्वं, विकखंभपरिकखेवो संखिज्जाइं

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३४८ ॥

जोयणसहस्साई दारंतरं च पउमवर० वणसंडे पएसा जीवा अट्टो गोयमा ! वारुणोदस्स णं स-
मुइस्स उदए से जहा नामए चंदप्पभाइ वा मणिसिलागाइ वा वरसीधुवरवारुणीइ वा पत्ता-
सवेइ वा पुप्फासवेइ वा चोयासवेइ वा फलासवेइ वा महुमेरएइ वा जातिप्पसन्नाइ वा खज्जर
सारेइ वा सुद्धियासारेइ वा कापिसायणाइ वा सुपक्खोयरसेइ वा पभूतसंभारसंचिता पोसमा-
ससत्तभिसयजोगवत्तिता निरुवहतविसिद्धिन्नकालोवयारा सुधोता उक्कोसग (मयपत्ता) अट्ट-
पिट्ठपुट्टा (पिट्ट निट्टिजा) [सुखइंतवरकिमदिण्णकइमा कोपसन्ना अच्छा वरवारुणी अतिरसा
जंबूफलपुट्टवन्ना सुजाता ईसिउट्टावलंबिणी अहियमधुरपेज्जा ईसासिरत्तणेत्ता कोमलकवोलकरणी
जाव आसादिता विसदिता अणिहुयसंलावकरणहरिसपीत्तिजणी संतोसततविबोक्कहाववि-
बभमविलासवेह्लहलगमणकरणी विरणमधियसत्तजणी य होति संगामदेसकालेकयरणसम-
रपसरकरणी कढियाणविज्जुपयतिहिययाण मलयकरणी य होति उववेसिता समाणा गतिं ख-
लावेति य सयलंमिवि सुभासबुप्पालिया समरभग्गवणोसहयारसुरभिरसदीविया सुगंधा आ-
सायणिज्जा विस्सायणिज्जा पीणणिज्जा दप्पणिज्जा मयणिज्जा सव्विदियगातपल्हायणिज्जा]
आसला मांसला पेसला (ईसी ओट्टावलंबिणी ईसी तंबच्छिकरणी ईसी वोच्छेया कडुआ)
वण्णेणं उववेया गंधेणं उववेया रसेणं उववेया फासेणं उववेया, भवे एयारुवे सिया ?, गोयमा !

३ प्रतिपत्तौ
पुष्करवर-
पुष्करोद-
वरुणवर-
वरुणोदाः
उद्देशः २
सू० १८०

॥ ३४८ ॥

नो इण्टे समटे, वारुणस्स णं समुदस्स उदए एत्तो इट्टतरे जाव उदए । से एएणट्टेणं एवं बुचति०,
तन्थ णं वारुणिवारुणकंता देवा महिद्धीया० जाव परिवसंति, से एएणट्टेणं जाव णिचे, सव्वं
जोडस्ससंखिजे केण नायव्वं वारुणवरे णं दीवे कइ चंदा पभासिंसुवा ३? ॥ (सू० १८०)

‘पुक्करोदसुदराण’मित्यादि, पुक्करोदसुदराणं नाम समुद्रो द्वीपं पुक्करोदो नाम वलयाकारसंस्थानसंस्थितः समन्ता-
संपरिश्रिय निष्ठति ॥ ‘पुक्करोदे णं भंते! समुदे किं समुचक्रवालसंठिए’ इत्यादि प्राग्वत् ॥ सम्प्रति विष्कम्भादिप्रतिपादनार्थमाह
—‘पुक्करोदे ण’मित्यादि, पुक्करोदो भदन्त! समुद्रः कियत्तक्रवालविष्कम्भेन कियत्परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः?, भगवानाह—गौतम! स-
तोयानि योजनगतसदृशानि चक्रवालविष्कम्भेन सद्येयानि योजनशतसहस्राणि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः । ‘से ण’मित्यादि, स पुक्करोदः
समुद्र एतथा पच्चवरवेदिकया सामर्थ्यादंष्ट्रयोजनोच्छ्रयजगत्पुपरिभाविन्या एकेन वनखण्डेन सर्वतः समन्तात्संपरिच्छिप्तः ॥ ‘पुक्क-
रोदस्स णं भंते!’ इत्यादि, पुक्करोदस्य भदन्त! समुद्रस्य कति द्वाराणि प्रज्ञप्तानि?, भगवानाह—गौतम! चलारि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि,
नयथा—त्रिज्यं वैजयन्तं जयन्तमपराजितं, क भदन्त! पुक्करोदसमुद्रस्य विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम्?, भगवानाह—गौतम! पुक्करो-
दसमुद्रस्य पूर्वोद्वर्षन्तेऽरुणवरद्वीपपूर्वाद्धिस्य पश्चिमदिशि, अत्र पुक्करोदसमुद्रस्य विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं, तत्र जम्बूद्वीपविजयद्वारवद्ध-
कज्यं, नवरं राधाधानी जन्यशिवन् पुक्करोदे समुद्रे ॥ ‘कहि ण’मित्यादि, क भदन्त! पुक्करोदसमुद्रस्य वैजयन्तं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम्?,
भगवानाह—गौतम! पुक्करोदसमुद्रस्य दक्षिणपर्यन्तेऽरुणवरद्वीपदक्षिणाद्धिस्योत्तरतोऽत्र पुक्करोदसमुद्रस्य वैजयन्तं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम् ॥
क भदन्त! पुक्करोदसमुद्रस्य जयन्तं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम्?, भगवानाह—गौतम! पुक्करोदसमुद्रस्य पश्चिमपर्यन्तेऽरुणवरद्वीपपश्चिमाद्धिस्य

श्रीजीवा-
जीवाभिः
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३४९ ॥

पूर्वतोऽत्र पुष्करोदसमुद्रस्य जयन्तं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं, तदपि जम्बूद्वीपगतजयन्तद्वारवत्, नवरं राजधानी अन्यस्मिन् पुष्करोदसमुद्रे ॥
'कहि ण'मित्यादि, क भदन्त ! पुष्करोदसमुद्रस्यापराजितं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम्, भगवानाह-गौतम ! पुष्करोदसमुद्रस्योत्तरपर्यन्तेऽ-
रुणवरद्वीपस्य दक्षिणतोऽत्र पुष्करोदसमुद्रस्यापराजितं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम्, एतदपि जम्बूद्वीपगतापराजितद्वारवद्वक्तव्यं, नवरं राजधानी
अन्यस्मिन् पुष्करोदसमुद्रे ॥ 'पुक्खरोदस्स ण'मित्यादि, पुष्करोदस्य भदन्त ! समुद्रस्य द्वारस्य च परस्परमन्तरमेतत् कियत् 'अवा-
धया' अन्तरित्वा व्याघातरूपया प्रज्ञप्तम्, भगवानाह-गौतम ! सङ्क्षेयानि योजनशतसहस्राणि द्वारस्य द्वारस्य च परस्परमबाधयाऽन्तरं
प्रज्ञप्तम् ॥ 'पएसे'त्यादि प्रदेशजीवोपपातसूत्रचतुष्टयं तथैव पूर्ववत्, तथैवम्—“पुक्खरोयस्स णं भंते ! समुद्रस्स पएसा अरुणवरं दीवं
पुट्ठा ?, हंता ! पुट्ठा, ते णं भंते ! पुक्खरोदे समुद्रे अरुणवरे दीवे ?, गोयसा ! पुक्खरोए णं समुद्रे नो अरुणवरे दीवे । अरुणवरस्स
णं भंते ! दीवस्स पएसा पुक्खरोदणं समुदं पुट्ठा ?, हंता पुट्ठा, ते णं भंते ! किं अरुणवरे दीवे पुक्खरोदे समुद्रे ?, गोयसा ! अरुणवरे
णं दीवे नो खलु ते पुक्खरोए समुद्रे । पुक्खरोए णं भंते ! समुद्रे जीवा उदाइत्ता अरुणवरे दीवे पच्चायंति ?, गोयसा ! अत्थेगइया
पच्चायंति अत्थेगइया नो पच्चायंति । अरुणवरे णं भंते ! दीवे जीवा उदाइत्ता पुक्खरोदे समुद्रे ० ?” इति, (पुष्करोदान्वर्थे) भगवानाह-
गौतम ! पुष्करोदस्य णमिति पूर्ववत् समुद्रस्योदकम् 'अच्छम्' अनाविलं 'पथ्यं' न रोगहेतुः 'जात्यं' न विजातिमत् 'तनु' लघुपरिणामं
'स्फटिकवर्णाभं' स्फटिकरत्नच्छायं प्रकृत्योदकरसं प्रज्ञप्तं, श्रीधरश्रीप्रभौ चात्र-पुष्करोदे समुद्रे द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत्पत्न्योपम-
स्थितिकौ परिवसतः; ततस्ताभ्यां सपरिवाराभ्यां गगनमिव चन्द्रादित्याभ्यां ग्रहनक्षत्रादिपरिवारोपेताभ्यां तदुदकमवभासत इति, पु-
ष्करभिवोदकं यस्यासौ पुष्करोदः; तथा चाह—“से एएणट्ठेण'मित्याद्युपसंहारवाक्यम् । 'पुक्खरोए णं भंते ! समुद्रे कइ चंदा पभा-

३ प्रतिपत्तौ
पुष्कर-
वारुणाः
उद्देशः २
सू० १८०

॥ ३४९ ॥

किमु ? इत्यादि पाठमिच्छं, सर्वत्र सङ्क्षोभस्य निर्वचनभावात् ॥ 'पुष्करोदणं समुद्र'मित्यादि, पुष्करोदं णमिति पूर्ववत् समुद्रं
 वरुणवरो नाम द्वीपो द्युतो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्य तिष्ठति । अत्रापि पुष्करोदसमुद्रवक्त्रकवालविष्कम्भ-
 परिभ्रमेदिक्कवनखण्डद्वारतदन्तरप्रदेशजीवोपपातवक्तव्यता वक्तव्या ॥ सम्प्रति नामान्वर्थमभिधित्सुराह—'से केणट्टेण'मित्यादि,
 अय केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते वरुणवरो द्वीपो वरुणवरो द्वीपः ? इति, भगवानाह—गौतम ! वरुणवरस्य द्वीपस्य तत्र तत्र देशे तस्य
 नम्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बहवः 'सुद्रा खुट्टियाओ जाव विलपंतियाओ यावत्करणत् पुक्खरणीओ गुंजालियाओ दीहियाओ सराओ
 सरपंतियाओ सरसरपंतियाओ विलपंतीओ अच्छाओ जाव महुररसणिचतातो' इति यावत्करणत् 'सण्हाओ रयणमयकूलाओ समती-
 राओ वहरामयपासाणाओ तवणिजतलाओ सुवण्णसुञ्जारयवालुयाओ वेरुलियमणिफालियपडलपच्चोयडाओ सुहोयाराओ सुहुत्ताराओ
 नाणागणित्थसुवद्दाओ चाउफ्फोणाओ अणुपुव्वसुजायवप्पगंभीरसीयलजलाओ संछन्नपत्तभिसमुणालाओ बहुलुप्पलकुमुयनल्लिणसुभ-
 गसोगंधियाओ पुंडरीयसयपत्तसहरसत्तकेसरफुल्लोवचियाओ छप्पयपरिसुज्जमाणकमलाओ अच्छविमलसल्लिलपडिपुण्णाओ पडिह-
 र्थगभमन्तामच्छकच्छभणेणसउणगणमिहुणविचरियसहुण्णइयमहुरसरनाइयाओ' अस्य व्याख्यानं प्राग्वत् । 'वारुणीवरोदगपडिह-
 त्याओ' इत्यादि, वारुणिवरे च वरवारुणीव यद् उदकं तेन 'पडिहत्थाओ' प्रतिपूर्णाः 'पत्तेयं पत्तेयं पञ्चमवरवेइयापरिक्खत्ताओ
 पाम्माइयाओ दरिसणिज्जाओ अभिरूवाओ पडिरूवाओ' इति पाठसिद्धम् । 'तिसोवानतोरणा' इति तासां त्रिसोपानानि तोरणानि
 च प्रत्येकं वक्तव्यानि, तानि चैवम्—'तासि णं सुद्धसुद्धियाणं वावीणं पुक्खरिणीणं दीहियाणं गुंजालियाणं सरसियाणं सरपंतियाणं
 गरसरपंभियाणं विलपंतियाणं पत्तेयं २ चउद्धिसि चत्तारि तिसोवाणपडिरूवगा पन्नत्ता, तेसि णं तिसोपाणपडिरूवगाणं इमे एयाखूवे

वण्णावासे पन्नत्ते, तंजहा—वइरामया नेमा रिट्टामया पइट्टाणा वेरुलियामया खंभा सुवण्णरुप्पमया फलगा वइरामया संधी लोहियक्ख-
मइओ सईओ नाणामणिमया अवलंबणा अवलंबणा पासाईया दरसणिज्जा अभिरुवा पडिरुवा, तेसि णं तिसोवाणपडिरुवगगणं
पुरतो पत्तेयं २ तोरणा पण्णत्ता, ते णं तोरणा नाणामणिमया नाणामणिमएसु खंभेसु उवनिविट्ठा विविहमुत्तरोवचिया विविहतारारू-
वोववेया ईहामिगसभतुरगनरमगरविहगवालगकिन्नररुसरभचमरकुंजरवणलयपउमलयभत्तिचित्ता खंभुगगयववेइयापरिगयाभिरामा
विज्जाहरजमलजुयलजंतजुत्ताविव अभीसहस्समालिणीया रूवगसहस्सकलिया भिसमाणा भिभिसमाणा चक्खुल्लोयणलेसा सुहफासा
सस्सिरीया पासाईया दरिसणिज्जा अभिरुवा पडिरुवा, तेसि णं तोरणाणं उवरिं अट्टड मंगलगा पन्नत्ता, तंजहा—सोत्थियसिरिव-
च्छनंदियावत्तवद्धमाणगभद्दासणकलसमच्छदप्पणा सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरुवा । तेसि णं तोरणाणं उवरिं बहवे किण्ह-
चामरज्झया नीलचामरज्झया लोहियचामरज्झया हालिद्दचामरज्झया सुक्खिच्चामरज्झया अच्छा सण्हा रूपपट्टा वइरामयदंडा जल-
यामलगंधिया सुरम्मा पासाईया दरसणिज्जा अभिरुवा पडिरुवा । तेसि णं तोरणाणं उवरिं बहवे छत्ताइच्छत्ता पडागाइपडागा घंटा-
जुयला उप्पलहत्थया कुमुयहत्थया नलिणहत्थया सुभगहत्थया सोगंधियहत्थया पौंडरियहत्थया महापौंडरीयहत्थया सतपत्तहत्थया
सहस्सपत्तहत्थया सयसहस्सपत्तहत्थया सव्वरयणामया अच्छा सण्हा लण्हा घट्टा मट्टा नीरया निम्मला निप्पंका निक्कंउच्छाया
सप्पभा सस्सिरीया सड्जोया पासाईया दरिसणिज्जा अभिरुवा पडिरुवा । 'तासि णं खुट्टाखुट्टियाणं वावीणं
पुक्खरिणीणं जाव विलपंतियाणं तत्थ तत्थ देसे तहिं बहवे उप्पायपव्वगा निययपव्वयगा जगतीपव्वयगा दारुपव्वयगा मंडवगा
दगमंडवगा दुकमालगा दगपासाया उसडगा खडखडगा अंदोलगा पक्खंदोलगा सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरुवा ।' इति प्रा-

म्यात् । 'तेसु णं पञ्चयोगेषु जाव पक्खंदोलोकेषु बह्वे हंसासणाइं पणयासणाइं उन्नयासणाइं दीहासणाइं भदासणाइं पक्खासणाइं
 मगगमणाइं पउमामणाइं सीहासणाइं दिसासोवथियासणाइं सव्वफालियामयाइं अच्छाइं जाव पडिरूवाइं । वरुणवररस णं दीवस्स
 गत्त तत्थ देमे तदिं तदिं बह्वे आलीघरगा मालीघरगा केयइघरगा अच्छणघरगा पेच्छणघरगा मज्जणघरगा पसाहणघरगा गत्तघरगा
 मोहणघरगा चित्तरगा मालघरगा जालघरगा कुसुमघरगा सव्वफालियामया अच्छा जाव पडिरूवा । तेसु णं आलीघरएसु जाव
 कुमुमघरएसु बह्वे हंमामणाइं जाव दिसासोवथियासणाइं सव्वफालियामयाइं अच्छाइं जाव पडिरूवाइं । वरुणवरे णं दीवे णं तत्थ २
 देमे तदिं २ बह्वे जातिगंडवगा जूहियामंडवगा मल्लियामंडवगा नवमालियामंडवगा वासंतियमंडवगा दहिवासइमंडवगा सूरुहियामं-
 टागा तंधोलमंडवगा अफ्फायामंडवगा अइमुत्तमंडवगा मुद्धियामंडवगा मालुयामंडवगा सामलयामंडवगा सव्वफालिहामया अच्छा
 गा पडिरूवा । तेसु णं जाइमंडवेषु जाव सामलयामंडवेषु बह्वे पुढविसिलापट्टगा पन्नत्ता, अप्पेगइया हंसासणसंठिया अप्पेगइया
 कं'चागणसंठिया जाव अप्पेगइया दिसासोवथियासणसंठिया अप्पेगइया वरसयणविसिट्टसंठाणसंठिया सव्वफालियामया अच्छा
 गाव पडिरूवा, तत्थ णं बह्वे वाणमंतरा देवा देवीओ य आसयंति सयंति चिट्ठंति निसीयंति तुयट्ठंति रमंति ललंति कीडंति पुरापोराणां
 नृधिणाणं मुप्परभांताणं गुभाणं कडाणं कम्माणं कल्लाणाणं फलवित्तिविसेसे पञ्चणुब्भवमाणा विहरंति' एतत्सर्वं प्राग्वद् व्याख्येयं,
 नारं पुनकेनन्यथाऽन्यथा पाठ इति यथाऽवस्थितपाठप्रतिपत्त्यर्थं सूत्रमपि लिखितमस्ति, तदेवं यसाद्धरवारुणीवात्र वाच्यादिपूदकं तस्मादिप
 ङीपो ररुणरः, अन्यत्र वरुण वरुणप्रभौ चात्र वरुणवरे द्वीपे द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत्पत्योपमस्थितिकौ परिवसतस्तस्माद्धरुणवरो-व-
 रुणरप्रधानः, तथा चाह—'से एण्णट्टेण'मित्यादि । चन्द्रादिसत्त्वाप्रतिपादनार्थमाह—'वरुणवरे णं दीवे कइ चंदा पभासिसु' इत्यादि

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३५१ ॥

पाठसिद्धं सर्वत्र सङ्ख्येयतयाऽभिधानात् ॥ 'वरुणवरुणं दीव'मित्यादि, वरुणवरुणमिति पूर्ववत्, वरुणोदः समुद्रो वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्य तिष्ठति, यथैव पुष्करोदसमुद्रस्य वक्तव्यता तथैवास्यापि यावज्जीवोपपातसूत्रद्वयम् ॥ सम्प्रति नामनिबन्धनमभिधित्सुराह—'से केणट्टेण'मित्यादि, अथ केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते वरुणोदः समुद्रः ? इति, भगवानाह—गौतम ! वरुणोदस्य समुद्रस्योदकं, सा लोकप्रसिद्धा यथा नाम—'चन्द्रप्रभेति वा' चन्द्रस्येव प्रभा—आकारो यस्याः सा चन्द्रप्रभा—सुराविशेषः, इतिशब्द उपमाभूतवस्तुपरिसमाप्तियुक्तः, वाशब्दः समुच्चये, एवमन्यत्रापि, मणिशलाकेव मणिशलाका वरं च तत्सीधु च २ वरा चासौ वारुणी च वरवारुणी, धातकीपत्ररससार आसवः पत्रासवः, एवं पुष्पासवः फलासवश्च परिभावनीयः, चोथो—गन्धद्रव्यं तत्सारः आसवश्चोथासवः, मधुमेरुकौ लोकादवसातव्यौ (मद्य) विशेषौ, जातिपुष्पवासिता प्रसन्ना जातिप्रसन्ना, मूलदलखर्जूरसार आसवः खर्जूरसारः, मृद्धीका—द्राक्षा तत्सारनिष्पन्न आसवो मृद्धीकासारः 'कापिशयनं' मद्यविशेषः सुपक्कः—सुपरिपाकागतो यः क्षोदरस—इक्षुरसस्तन्निष्पन्न आसवः सुपकैक्षुरसः, अष्टवारपिष्टप्रदाननिष्पन्ना अष्टपिष्टनिष्ठिता जम्बूफलकालिवरप्रसन्ना सुराविशेषः, उत्कर्षेण मदं प्राप्ता उत्कर्षमद्प्राप्ता 'आसला' आस्वादनीया 'मांसला' बहला 'पेसला' मनोह्रा ईषद् ओष्ठमवलम्बते—वतः परमतिप्रकृष्टास्वादगुणरसोपेतत्वात् इदिति परतः प्रयाति ईषदोष्ठावलम्बिनी, तथा ईषत्ताभ्राक्षिकरणी, तथा ईषत्—मनाग् व्यवच्छेदे—पानोत्तरकालं कटुका तीक्ष्णोति भावः एलाद्युपबृंहकद्रव्यसमायोगात्, तथा वर्णेनातिशयिना एवं गन्धेन स्पर्शेनोपपेता 'आस्वादनीया' महतामप्यास्वादयितुं योग्या 'विस्वादनीया' विशेषत आस्वादयितुं योग्या अतिपरमास्वादनीयरसोपेतत्वात्, दीपयति जाठराग्निमिति दीपनीया 'कृद्भुद्भुल'मिति वचनात्कर्तृर्थनीयप्रत्ययः, एवं मद्यतीति बृंहः

३ प्रतिपत्तौ
पुष्कर-
वारुणाः
उद्देशः २
सू० १८०

॥ ३५१ ॥

गीया धातूपप्यकारित्वात् सर्वेन्द्रियाणि गात्रं च प्रदादयतीति सर्वेन्द्रियगात्रग्रहादनीया- । एवमुक्ते गौतम आह-भगवन् ! भवेदे-
 गत्र्यं वरुणोदकसमुद्रस्योदकम् ? , भगवानाह-नायमर्थः समर्थः, वरुणोदस्य णमिति यस्मादर्थे निपातानामनेकार्थत्वात् समुद्रस्यो-
 दकम् 'इतः' पूर्वस्मात्सुरादिविशेषसमूहादिष्टतरमेव कान्ततरमेव प्रियतरमेव मनआपतरमेवास्वादेन प्रज्ञप्तं, ततो वारुणी-
 योदकं यम्यामौ वारुणोदः, तथा वारुणिवारुणकान्तौ चात्र वारुणोदे समुद्रे यथाक्रमं पूर्वापरार्द्धाधिपती महर्द्धिकौ देवौ यावत्पल्योपम-
 स्थितौ परिवसवः, ततो वारुणेर्वारुणकान्तस्य च सम्बन्धि उदकं यस्यासौ वारुणोदः, पृषोदरादित्वादिष्टरूपनिष्पत्तिः, तथा
 याद्-—'से एण्टेण'मित्याद्युपसंहारवाक्यं, चन्द्रादिसूत्रं प्राग्वत् ॥

वारुणवरणं समुद्रं खीरवरे णामं दीवे वदे जाव चिद्वति सव्वं संखेज्जगं विक्खंभे य परिवक्खेवो
 य जाव अट्ठो, बहूओ खुद्दा० वावीओ जाव सरसरपंतियाओ खीरोदगपडिहत्थाओ पासाती-
 याओ ४, तासु णं खुद्धियासु जाव विलपंतियासु बहवे उप्पायपव्वयगा० सव्वरयणामया जाव
 पडिस्वा, पुंडरीगणुक्खरदंता एत्थ दो देवा महिद्धीया जाव परिवसंति, से एतेण्टेणं जाव निच्चे
 जोतिसं सव्वं संखेज्जं ॥ खीरवरणं दीवं खीरोए नामं समुद्रे वदे वलयागारसंठाणसंठिते जाव
 परिक्खिच्चिचा णं चिद्वति, समचक्खवालसंठिते नो विसमचक्खवालसंठिते, संखेज्जाहं जोयणस०
 यियवंखपरिवक्खेवो तहेव सव्वं जाव अट्ठो, गोयमा ! खीरोयस्स णं समुदस्स उदगं [से जहाणा-
 मए-—सुउसुदीमारुपणअल्लुणतरुणसरसपत्तकोमलअत्थिगगत्तणगगपौडगवरुच्छुचारिणीणं लवं-

गपत्तपुष्पपल्लवकक्कोलगसफलरुक्त्वबहुगुच्छगुम्भकलितमलट्टिमधुपयुरपिप्पलीफलितवल्लिवरविव-
रचारिणीं अप्योद्गपीतसहरससमभूमिभागणिभयसुहोसिघाणं सुप्येसितसुहातरोगपरिवलि-
ताण गिरुवहतसरीरिणं कालप्पसविणीं चित्तिघततियसामप्पसूताणं अंजणघरगवलवलयज-
लधरजच्चंजणरिट्ठभमरपभूयसमप्पभाणं कुंडदोहणाणं वद्धत्थीपत्थुताण रुढाणं मधुमासकाले
संगहनेहो अज्जचातुरक्केव होज्ज तासिं खीरे मधुररसविवगच्छबहुद्ववसंपउत्ते पत्तेयं मंद-
गिगसुकद्धिते आउत्ते] खंडगुडमच्छंडितोववेते रणो चाउरंतचक्कवट्टिस्स उवड्विते आसायणिज्जे
विस्सायणिज्जे पीणणिज्जे जाव सव्विदियगातपल्हातणिज्जे जाव वणणेणं उवचित्ते जाव फासेणं,
भवे एयारूवे सिया?, णो इण्ठे समंठे, खीरोदस्स णं से उदए एत्तो इट्ठयराए चेव जाव आसा-
एणं पणत्ते, विमलविमलप्पभा एत्थ दो देवा महिद्धीया जाव परिवसंति, से तेणट्ठेणं संखेज्ज
चंदा जाव तारा ॥ (सू० १८१)

‘वरुणोदण्ण’मित्यादि, वरुणोदं णमिति पूर्ववत् समुद्रं क्षीरवरो नाम द्वीपो वृत्तो वलयाकारंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात्सं-
परिक्षिप्य तिष्ठति, एवं यैव वरुणवरद्वीपस्य वक्तव्यता सैवेहापि द्रष्टव्या यावज्जीवोपपातसूत्रम् । सम्प्रति नामान्वर्थमभिव्युत्तराह—
‘से केणट्ठेण’मित्यादि, अथ केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते क्षीरवरो द्वीपः ? , प्रभूतजनोक्तिसङ्ग्रहार्थं वीप्सायां द्विवचनं,
भगवान्नाह—गौतम ! क्षीरवरे द्वीपे तत्र तत्र देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे ‘बहवो खुड्ढाखुड्ढियाओ वावीओ’ इत्यादि वरुणवरद्वी-

पयस्मर्थं वक्तव्यं यावत् 'घाणमंतरा देवा देवीओ य आसयंति सयंति जाव विहरंति' नवरमत्र वाप्यादयः क्षीरोदपरिपूर्णा वक्तव्याः,
 पर्वताः पर्वतोप्यासनानि गृहकृष्णाणि गृहकेष्व्यासनानि मण्डपका मण्डपकेषु पृथिवीशिलापट्टकाः सर्वरत्नमया वाच्याः शेषं तथैव, पुण्ड-
 रीकपुण्ड्रान्तौ चात्र क्षीरवरे द्वीपे यथाक्रमं पूर्वार्द्धापरार्द्धाधिपती द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत्पल्योपमस्थितिकौ परिवसतस्ततो यस्मात्तत्र
 गाल्यादिपूदकं क्षीरुल्यं क्षीरक्षीरप्रभौ च तदधिपती देवाविति स द्वीपः क्षीरवरः, तथा चाह—'से एणेट्टेण'मित्याद्युपसंहारवाक्यं,
 चन्द्रादिमूर्त्तं प्रावत् ॥ 'क्षीरवरण'मित्यादि, क्षीरवरं णमिति पूर्ववत् द्वीपं क्षीरोदो नाम समुद्रो वृत्तो वलयकारसंस्थानसंस्थितः
 सर्वतः मसन्तात्संपरिश्रिय तिष्ठति, शेषा वक्तव्यता क्षीरवरद्वीपस्यैव वक्तव्या यावज्जीवोपपातसूत्रम् ॥ सम्प्रति नामनिमित्तमभिधि-
 त्तुराह—'से केणेट्टेण'मित्यादि, अथ केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते क्षीरोदः समुद्रः क्षीरोदः समुद्रः ? इति, भगवानाह—गौतम !
 क्षीरोदस्य ममुद्रस्योदकं यथा राज्ञश्चक्रवर्तिनश्चातुरस्यं -चतुःस्थानपरिणामपर्यन्तं गोक्षीरं, चतुःस्थानपरिणामपर्यन्तता च प्रागेव
 व्यागाना, 'खण्डगुडमत्स्यण्डिकोपनीतं' सण्डगुडमत्स्यण्डिकाभिरतिशयेन प्रापितरसं प्रयत्नेन मन्दाग्निना कथितम्, अत्यग्निप-
 रितापे रैरस्यापत्तैः, अत एवाह—वर्णेनोपपेतं गन्धेनोपपेतं रसेनोपपेतं स्पर्शेनोपपेतम्, आस्वादनीयं विस्वादनीयं दीपनीयं दुर्षणीयं
 गन्धनीयं गुंर्षणीयं सर्वेन्द्रियगानप्रहादनीयमिति पूर्ववत्, एवमुक्तं गौतम आह—'भवे एयारूत्रे' भवेत्क्षीरसमुद्रस्योदकेमेतद्रूपम् ?
 भगवानाह—गौतम ! नायमर्थः समर्थः, क्षीरोदस्य यस्मात्समुद्रस्योदकम् 'इतः' यथोक्तरूपाक्षीरादिष्टतरमेव यावन्मनआपतरमेवास्वा-
 देन प्रसृतं, विगलधिमलप्रभौ च यथाक्रमं पूर्वार्द्धापरार्द्धाधिपती द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत्पल्योपमस्थितिकौ परिवसतः, ततः क्षीरमि-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३५३ ॥

बोदकं यस्य क्षीरवन्निरमलस्वभावयोः सुरयोः सम्बन्धि उदकं यत्रेति वा क्षीरोदः, तथा चाह—‘से एणण्टेण’मित्यादि गतार्थम् ॥
सम्प्रति चन्द्रादित्यसङ्ख्याप्रतिपादनार्थमाह—‘क्षीरो ए णं भंते! समुहे’ इत्यादि सुगमम् ॥

क्षीरोदणं समुदं घयवरे णामं दीवे वटे वलयागारसंठाणसंठिते जाव परिचिद्वति समचक्कवाल०
नो विसम० संखेज्जविकखंभपरि० पदेसा जाव अट्टो, गोयमा! घयवरे णं दीवे तत्थ २ बहवे खुड्डाखु-
ड्डीओ वावीओ जाव घयोदगपडिहत्थाओ उप्पायपव्वगा जाव खड्डहड० सव्वकंचणमया अच्छा
जाव पडिरूवा, कणयकणयप्पभा एत्थ दो देवा महिड्डीया चंद्रा संखेज्जा ॥ घयवरणं दीवं च
घतोदे णाम समुहे वटे वलयागारसंठाणसंठिते जाव चिद्वति, समचक्क० तहेव द्वारपदेसा जीवा
य अट्टो, गोयमा! घयोदस्स णं समुदस्स उदए से जहा० पंपुल्लसल्लहविमुक्कलकणिणयारसरस-
वसुचिवुद्धकोरेंददामपिडिततरस्स निद्धगुणतेयदीवियनिरुवहयविसिद्धसुंदतरस्स सुजायद-
हिमहियतदिवसगहियनवणीयपडुवणावियमुक्कड्डियउदवसज्जवीसंदियस्स अहियं पीवरसुरहिगं-
घमणहरमहुरपरिणामदरिसणिज्जस्स पत्थनिम्मलसुद्धोवभोगस्स सरयकालंभि ह्योज्जगोघतव-

१ टीकामूलपाठयोर्महद्वैषम्यमत्र । प्रफुल्लशाल्मकीविमुक्कलकर्णिकारसर्पपसुविमुद्धकोरएकदामपिडिततरस्य त्रिगुणतृजोदीसस्य निरुपहतविशिष्टसुन्दरतरस्य
सुजातदधिमथने तद्विसगृहीतनवनीतपटुसंगृहीतोत्कथितउद्दामसद्योविस्यन्दितस्य अधिकपीवरसुरभिगन्धमनोहूरमधुरपरिणामदर्शनीयस्य पत्थनिर्मलसुखोपभोग्यस्य
शरत्काले भवेत् गोघृतवरस्य मृज्जः इति ज्ञाया । प्राक् अप्रेऽप्येवं पाठवैषम्ये ज्ञेयं.

३ प्रतिपत्तौ
घृतवरघृ-
तोदक्षोद-
वरक्षो-
दोवाः
उद्देशः २
सू० १८२

॥ ३५३ ॥

ररस मंष्टए, भवे एतारूवे सिया?, णो तिण्ठे समडे, गोयमा! घतोदस्स णं समुदस्स एत्तो इड-
 तर जाव अस्साएणं प० कंतसुकंता एत्थ को देवा महिद्धीया जाव परिवसंति सेसं तं ज्ञेव जाव
 तारागणकोडीकोडीओ ॥ घतोदणं समुदं खोदवरे णासं वीवे बडे बलयागारे जाव चिड्ढति तहेव
 जाव अटो, खोतवरे णं दीवे तत्थ २ देसे २ तहिं २ खुड्ढावावीओ जाव खोदोदगपडिहत्थाओ
 उप्पातपत्रयता सन्ववेरुलियामया जाव पडिरूवा, सुप्पभमहप्पभा य दो देवा महिद्धीया
 जाव परिवसंति, से एतेणं० सन्वं जोतिसं तं ज्ञेव जाव तारा० ॥ खोयवरणं दीवं खोदोदे नाम
 समुदे बडे बलया० जाव संखेज्जाइं जोयणसतपरिक्खेवेणं जाव अडे, गोयमा! खोदोदस्स
 णं समुदस्स उदए जहा से० आसलमांसलपसत्थवीसंतनिद्धसुक्कुमालभूमिभागे सुच्छिन्ने
 सुकटलट्ठविसिट्ठनिरुवहयाजीयवावीतसुकासजपथत्तनिउणपरिकम्मअणुपालियसुवुद्धिबुड्ढाणं सु-
 जाताणं लचणतणदोसवज्जियाणं णयायपरिवड्ढियाणं निम्मातसुंदराणं रसेणं परिणयमउपीणपो-
 रमंणुरसुजायमधुरसपुप्फाविरिइयाणं उवद्धविवज्जियाणं सीयपरिफासियाणं अभिणवतवग्गाणं
 अपालिताणं तिभायणिच्छोडियवाडिगाणं अबणितमूलाणं गंठिपरिसोहिताणं कुसलणरकप्पि-
 याणं उन्वणं जाव पौडियाणं बलवगणरजत्तजन्तपरिगालितमेत्ताणं खोयरसे होज्जा वत्थपरिपूए
 चाउज्जातगसुवासिते अहियपत्थलहुके वण्णोववेते तहेव, भवे एयारूवे सिया?, णो तिण्ठे समडे,

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३५४ ॥

खोयरसस्स णं समुद्दस्स उदए एत्तो इहतरए चेव जाव आसाएणं प० पुण्णभद्दमाणिभद्दा य
(पुण्णपुण्णभद्दा) इत्थ दुवे देवा जाव परिवसंति, सेसं तहेव, जोइसं संखेज्जं चंदा० ॥ (सू० १८२)

‘खीरोदणं समुद्’मित्यादि, क्षीरोदं णमिति पूर्ववत् समुद्रं घृतवरो नाम द्वीपो वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात्सं-
परिक्षिप्य तिष्ठति, अत्रापि चक्रवालविष्कम्भपरिक्षेपपद्मवरवेदिकावनपण्डद्वारान्तरप्रदेशजीवोपपातवक्तव्यता पूर्ववत् ॥ सम्प्रति नाम-
निमित्तमभिधित्सुराह—‘से केणट्टेण’मित्यादि, अथ केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—घृतवरो द्वीपः ?, भगवानाह—गौ-
तम ! घृतवरे द्वीपे ‘तत्थ तत्थ देसे तहिं’ इत्यादि, अरुणवरद्वीपवत्सर्वं तावद्धक्तव्यं यावत् ‘वानमंतरा देवाय देवीओ य आसयंति सयंति
यावद् विहरंति’ इति, नवरं वाप्याद्यो घृतोदकपरिपूर्णा इति वक्तव्याः, तथा पर्वताः पर्वतेज्वासनानि गृहकाणि गृहकेष्वासनानि
मण्डपका मण्डपकेषु पृथ्वीशिलापट्टकाः सर्वांसना कनकमया इति वक्तव्यं, कनककनकप्रभौ चात्र देवौ यथाक्रमं पूर्वोद्धीपरार्द्धीधिपती
महर्द्धिकौ यावत्पल्योपमस्थितिकौ परिवसतः ततो घृतोदकवाप्यादियोगाद् घृतवर्णदेवस्वामिकत्वाच्च घृतवरो दीप इति, तथा चाह—
‘से एएणेट्टेण’मित्यादि चन्द्रादित्यादिसङ्ख्यासूत्रं प्राग्वत् ॥ ‘घयवरणं दीव’मित्यादि, घृतवरं द्वीपं घृतोदो नाम समुद्रो वृत्तो वलया-
कारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्य तिष्ठति, शेषं यथा घृतवरस्य द्वीपस्य यावज्जीवोपपातसूत्रम् ॥ इदानीं नामनिमित्तम-
भिधित्सुराह—‘से केणट्टेण’मित्यादि, अथ केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—घृतोदः समुद्रः ? इति, भगवानाह—गौतम !
घृतोदस्य समुद्रस्योदकं स यथा नाम सकललोकाप्रसिद्धः ‘शारदिकः’ शरत्कालभावी गोघृतवरस्य मण्डः—घृतसङ्घातस्य यदुपरिभाग-
स्थितं घृतं स मण्ड इत्यभिधीयते सार इत्यर्थः, तथा चाह मूलटीकाकारः—‘घृतमण्डो घृतसार’ इति, सुकथितो—यथाऽभिपरिता-

३ प्रतिपत्तौ
घृतवरघृ-
तोदक्षोद-
वरक्षो-
दोदाः
उद्देशः २
सू० १८२

॥ ३५४ ॥

पत्राभितः, तदनामद्वारः (उद्धारः)—स्थानान्तरेष्वथाप्यसङ्कामितः सद्योविस्यन्दितः—तत्कालनिष्पादितो विश्रान्तः—उपशान्तकचवरः सह-
 क्षीकर्णिकारपुल्पवर्णामो वर्णेनोपपेतो गन्धेन रसेन स्पशेनोपपेत आस्वादनीयो विखादनीयो दीपनीयो मदनीयो बृंहणीयः सर्वेन्द्रियगा-
 न्प्रदादनीयः, एवमुक्ते गौतम आह—‘भवे एयारूवे’ भवेद् दृतोदस्य समुद्रस्योदकमेतद्रूपं?, भगवानाह—नायमर्थः समर्थः, दृतोदस्य
 यन्मारममुद्रस्योदकम् ‘इतः’ ययोरुक्स्वरूपाद् दृतादिदृतरमेव यावन्मनआपतरमेवास्वादेन प्रज्ञप्तं, कान्तसुकान्तौ च यथाक्रमं पूर्वोद्ध-
 पत्रिमार्गाद्धिपती अत्र दृतोदे समुद्रे महर्द्धिकौ यावत्पत्योपमस्थितिकौ परिवसतः, ततो दृतमिवोदकं यस्यासौ दृतोदः, तथा चाह—
 ‘से एएणट्टेण’मित्यादि सुगमं, चन्द्रादिसञ्ज्ञासूत्रमपि सुगमम् ॥ ‘घृतोदण’मित्यादि, घृतोदं णमिति वाक्यालङ्कारे समुद्रं क्षोदवरो
 नाम द्वीपो वृत्तो बलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्य तिष्ठति, चक्रवालविष्कम्भपरिक्षेपद्वारादिवक्तव्यता तथैव याव-
 द्वीपोपपाणसूत्रम् ॥ सम्प्रति नामान्वर्थमभित्सुराह—‘से केणट्टेण’मित्यादि, अथ केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते क्षोदवरो द्वीपः २ ?
 इति, भगवानाह—गौतम! क्षोदवरे द्वीपे तत्र तत्र देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे ‘वहवे खुड्ढाबुड्डियाओ वावीओ’ इत्यादि
 पूर्वोपपाणसूत्रं याक्व ‘वाणमंतरा देवा देवीओ य आसयंति सयंति जाव विहरंति’ नवरं वाग्यादयः क्षोदोदकपरिपूर्णा इति
 मक्तव्यं, तथा पर्वतकाः पर्वतेष्वान्तनानि गृहकाणि गृहकेष्वानानि मण्डपका मण्डपकेषु पृथिवीशिलापट्टकाः सर्वात्मना वैद्वर्यमयाः प्रज्ञप्ताः,
 गुग्गुलुप्रमहाप्रमौ च यथान्तमं पूर्वार्धांपराद्धोधिपती द्वी देवावत्र क्षोदवरे द्वीपे महर्द्धिकौ यावत्पत्योपमस्थितिकौ परिवसतः, ततः क्षोदो-
 दकवाप्याधियोगात्क्षोदवरः स द्वीपः, एतदेवाह—‘से एएणट्टेण’मित्यादि, चन्द्रादिसूत्रं प्राग्वत् ॥ ‘खोयवरणं दीव’मित्यादि,
 क्षोद्वारं णमिति पूर्वमद् द्वीपं क्षोदोदो नाम समुद्रो वृत्तो बलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्य तिष्ठति । चक्रवाल-

श्रीजीवा-
जीवाभिः
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३५४ ॥

खोथरसस्स णं समुद्दस्स उद्धए एत्तो इद्धतरए चेव जाव आसाएणं प० पुण्णभद्दमाणिभद्दा य
(पुण्णपुण्णभद्दा) इत्थ दुवे देवा जाव परिवसंति, सेसं तहेव, जोद्दसं संखेज्जं चंदा० ॥ (सू० १८२)

‘खीरोदणं समुद्द’मित्यादि, क्षीरोदं णमिति पूर्ववत् समुद्रं घृतवरो नाम द्वीपो वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात्सं-
परिक्षिप्य तिष्ठति, अत्रापि चक्रवालविष्कम्भपरिक्षेपपद्मवरवेदिकावनषण्डद्वारान्तरप्रदेशजीवोपपातवक्तव्यता पूर्ववत् ॥ सम्प्रति नाम-
निमित्तमभिधित्सुराह—‘से केणट्टेण’मित्यादि, अथ केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—घृतवरो द्वीपः ?, भगवानाह—गौ-
तम ! घृतवरे द्वीपे ‘तत्थ तत्थ देसे तहिं’ इत्यादि, अरुणवरद्वीपवत्सर्वं तावद्धक्तव्यं यावत् ‘वानमंतरा देवाय देवीओ य आसयंति सयंति
यावद् विहरंति’ इति, नवरं वाप्यादयो घृतोदकपरिपूर्णा इति वक्तव्याः, तथा पर्वताः पर्वतेष्वासनानि गृहकाणि गृहकेष्वासनानि
मण्डपका मण्डपकेषु पृथ्वीशिलापट्टकाः सर्वासना कनकमया इति वक्तव्यं, कनककनकप्रभौ चात्र देवौ यथाक्रमं पूर्वाद्धीपराद्धीधिपती
महर्द्धिकौ यावत्पल्योपमस्थितिकौ परिवसतः ततो घृतोदकवाप्यादियोगाद् घृतवर्णदेवस्वामिकत्वाच्च घृतवरो दीप इति, तथा चाह—
‘से एएणट्टेण’मित्यादि चन्द्रादित्यादिसङ्ख्यासूत्रं प्राग्वत् ॥ ‘धयवरणं दीव’मित्यादि, घृतवरं द्वीपं घृतोदो नाम समुद्रो वृत्तो वलया-
कारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्य तिष्ठति, शेषं यथा घृतवरस्य द्वीपस्य यावज्जीवोपपातसूत्रम् ॥ इदानीं नामनिमित्तम-
भिधित्सुराह—‘से केणट्टेण’मित्यादि, अथ केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—घृतोदः समुद्रः ? इति, भगवानाह—गौतम !
घृतोदस्य समुद्रस्योदकं स यथा नाम सकललोकप्रसिद्धः ‘शारदिकः’ शरत्कालभावी गोघृतवरस्य मण्डः—घृतसङ्घातस्य यदुपरिभाग-
स्थितं घृतं स मण्ड इत्यभिधीयते सार इत्यर्थः, तथा चाह मूलटीकाकारः—‘घृतमण्डो घृतसार’ इति, सुकथितो—यथाऽभिपरिता-

३ प्रतिपत्तौ
घृतवरघृ-
तोदक्षोद-
वरक्षो-
दोदाः
उद्देशः २
सू० १८२

॥ ३५४ ॥

पनापितः, तदानामद्वारः (उद्घातः) — स्थानान्तरेष्वयाप्यसङ्क्रामितः स यो विसृजति ततो विश्रान्तः — उपशान्तकचवरः सह-
 क्षीकर्त्तारपुत्रवर्णाभो वर्णेनोपपेतो गन्धेन रसेन स्पर्शोपपेतो आस्वादनीयो विस्वाद्नीयो दीपनीयो मदनियो बृंहणीयः सर्वेन्द्रियगा-
 त्रप्रह्लादनीयः, एवयुक्ते गौतम आह — 'भवे एयारूढे' भवेद् घृतोदस्य समुद्रस्योदकमेतद्रूपं?, भगवानाह — नायमर्थः, घृतोदस्य
 यस्यात्मसुद्रस्योदकम् 'इतः' ययोक्त्वरूपाद् घृतादिदृतरमेव यावन्मनआपतरमेवास्वादेन प्रज्ञप्तं, कान्तसुकान्तौ च यथाक्रमं पूर्वोद्धे-
 पञ्चिमाद्धोधिपती अत्र घृतोदे समुद्रे महर्द्धिकौ यावत्पत्योपमस्थितिकौ परिवसतः, ततो घृतमिवोदकं यस्यासौ घृतोदः, तथा चाह —
 'से एएण्ट्रेण'मित्यादि सुगमं, चन्द्रादिसङ्घासूत्रमपि सुगमम् ॥ 'घृतोदण'मित्यादि, घृतोदं णमिति वाक्यालङ्कारे समुद्रं क्षोद्वरो
 नाम द्वीपो वृत्तो बलयकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्य तिष्ठति, चक्रवालविष्कम्भपरिक्षेपद्वारादिवक्तव्यता तथैव याव-
 त्तीवोपमानसूत्रम् ॥ सम्प्रति नामान्वर्थमभित्युराह — 'से केण्ट्रेण'मित्यादि, अथ केनार्थेन भवन्त! एवमुच्यते क्षोद्वरो द्वीपः २ ?
 इति, भगवानाह — गौतम! क्षोद्वरे द्वीपे तत्र तत्र देशे तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे 'वहवे खुडुखुडुडियाओ वावीओ' इत्यादि
 पूर्वोपमावक्तव्यं यावद् 'वाणमंतरा देवा देवीओ य आसयति सयति जात्र विहरति' नवरं वाप्यादयः क्षोदोदकपरिपूर्णा इति
 वक्तव्यं, तथा पर्यतकाः पर्यतेष्व्वासनानि गृह्णाणि गृह्णकेत्रासनानि मण्डपका मण्डपकेषु पृथिवीशिलापट्टकाः सर्वात्मना वैद्वर्यमयाः प्रज्ञाताः,
 गुप्रभगद्गमगौ च यथाक्रमं पूर्वोर्वापराद्धोधिपती द्वौ देवावत्र क्षोद्वरे द्वीपे महर्द्धिकौ यावत्पत्योपमस्थितिकौ परिवसतः, ततः क्षोदो-
 दकवाप्यादियोगात्क्षोद्वरः स द्वीपः, एतदेवाह — 'से एएण्ट्रेण'मित्यादि, चन्द्रादिसूत्रं प्राग्वत् ॥ 'खोयवरणं दीव'मित्यादि,
 क्षोद्वरं णमिति पूर्वोद्धे द्वीपं क्षोदोदो नाम सगद्गो वृत्तो बलयकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्य तिष्ठति ।

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३५५ ॥

विष्कम्भादिवक्तव्यता पूर्ववद् यावज्जीवोपपातसूत्रम् ॥ सम्प्रति नामनिमित्तमभिधित्सुराह—‘से केणट्टेण’मित्यादि, अथ केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते क्षोदोदः समुद्रः २ ? इति, भगवानाह—क्षोदोदस्य समुद्रस्योदकं यथा नाम इक्षूणां जात्यानां जात्यत्वमेवाह—‘चरपुंडगाणं’ विशिष्टानां पुण्ड्रदेशोद्भवानां हरितानां शाडूलानां ‘भेरण्डेशोद्भवानां वा’ भेरण्डदेशोद्भवानां वा इक्षूणां ‘कालपोराणं’ति कृष्णपर्वणाम् उपरितनपत्रसमूहोपेक्षया हरितालवत्पञ्चराणाम् ‘अपनीतमूलानाम्’ अपनीतमूलत्रिभागानां त्रिभागनिर्वाहितवाटानां ऊर्द्धभागादपि त्रिभागहीनानामिति भावः मध्यत्रिभागवशेषाणामिति समुदायार्थः ‘गंठिपरिसोहियाणं’ति ग्रन्थिः—पर्वग्रन्थिः शो-
धितः—अपनीतो येभ्यस्ते तथा, तेषां मूलत्रिभागे उपरितनत्रिभागे पर्वग्रन्थौ च नातिसमीचीनो रस इति तद्वर्जनं क्षोदरसो भवेद्
‘वस्त्रपरिपूतः’ श्लक्ष्णवस्त्रपरिपूतः चतुर्जातकेन सुष्ठु—अतिशयेन वासितश्चतुर्जातकवासितः, चतुर्जातकं त्वगेलोकेसाराख्यगन्धद्रव्यमरि-
चासकं, उक्तञ्च—“त्वगेलोकैसैरस्तुल्यं, त्रिसुगन्धं त्रिजातकम् । मरिचेन समायुक्तं, चतुर्जातकमुच्यते ॥ १ ॥” अधिकं—अतिशयेन पथ्यं न रोगहेतुः लघुः—परिणामलघुः वर्णेन—सामर्थ्यादतिशायिना उपपेतः एवं गन्धेन रसेन स्पर्शेनोपपेत आस्वादनीयो दर्पणीयो मदनीयो वृंहणीयः सर्वेन्द्रियगत्राग्रहादनीयः, एवमुक्ते गौतम आह—‘भवे एयारूवे’ भवेद् भगवन् ! क्षोदोदसमुद्रस्योदकमेतद्रूपं ?, भगवानाह—गौतम ! नायमर्थः समर्थः, क्षोदोदस्य यस्मात्समुद्रस्योदकम् ‘अस्मात्’ यथोक्तरूपात्क्षोदरसादिष्टतरमेव यावन्मनथापत-
रमेवास्वादेन प्रज्ञप्तम्, इह प्रविरलपुस्तकेऽन्यथाऽपि पाठो दृश्यते सोऽप्येतदनुसारेण व्याख्येयो, बहुषु तु पुस्तकेषु न दृष्ट इति न लिखितः, पूर्णपूर्णप्रभौ च यथाक्रमं पूर्वार्द्धोपरार्द्धोधिपती ‘अत्र’ क्षोदोदे समुद्रे द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत्पत्योपमस्थितिकौ परिवसतः, ततः क्षोद इव—क्षोदरस इवोदकं यस्य स क्षोदोदः, तथा चाह—‘से एणट्टेण’मित्यादि । चन्द्रादिसङ्ख्यासूत्रं प्राग्वत् ॥

३ प्रतिपत्तौ
घृतवरघृ-
तोदक्षोद-
वरक्षो-
दोदाः
उद्देशः २
सू० १८२

॥ ३५५ ॥

गोद्वोदणं समुद्रं णंदीसरवरे णामं दीवे वट्टे वलयागारसंठिते तहेव जाव परिक्खेवो । पउमव-
 २० वणसंडपरि० द्वारा दारंतरप्पदेसे जीवा तहेव ॥ से केणट्टेणं भंते !, गोयमा ! देसे २ बहुओ खु-
 डा० बावीओ जाव थिलपंतियाओ खोदोदगपडिहत्थाओ उप्पायपव्वगा सव्ववहरामया अच्छा
 जाव पडिख्वा ॥ अट्टुत्तरं च णं गोयमा ! णंदिसरदीवचक्खवालविकखंभवहुमज्झदेसभागे एत्थ
 णं चउत्तिसिं चत्तारि अंजणपव्वता पणत्ता, ते णं अंजणपव्वयगा चतुरसीतिजोयणसहस्साहं
 उट्ठं उच्चत्तेणं एगमेगं जोयणसहस्सं उव्वेहेणं मूले साहरेगाहं दस जोयणसहस्साहं धरणिथले
 दस जोयणसहस्साहं आयामविकखंभेणं ततोऽणंतरं च णं माताए २ पदेसपरिहाणीए परिहाय-
 माणा २ उवरिं एगमेगं जोयणसहस्सं आयामविकखंभेणं मूले एकतीसं जोयणसहस्साहं छच्च
 तेवीसे जोयणसते किंचियिसेसाहिया परिक्खेवेणं धरणिथले एकतीसं जोयणसहस्साहं छच्च
 तेवीसे जोयणसते देसूणे परिक्खेवेणं सिहरतले तिण्णि जोयणसहस्साहं एकं च बावट्ठं जोय-
 णसतं किंचियिसेसाहियं परिक्खेवेणं पणत्ता मूले विच्छिण्णा मज्झे संखित्ता उरुपिं तणुया
 गोपुच्छसंठाणसंठिता सव्वजणामया अच्छा जाव पत्तेयं २ पउमवरेवेदियापरि० पत्तेयं २ वणसं-
 डपरिखित्ता वण्णओ ॥ तेसि णं अंजणपव्वयाणं उवरि पत्तेयं २ बहुसमरमणिज्जो भूमिभागे
 पणत्तो, से जहाणामए—आलिंगपुक्खरेति वा जाव सम्पंत्ति ॥

...से एप्पणट्ठेणं विज्जायति । ...
 ...उत्तुं तु पुत्तकेतु न दट्ट एरि न
 ...आमहपव्वकोपमविकारिणी पदियसत्तः ॥

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३५६ ॥

भूमिभागानं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं २ सिद्धायतणा एकमेकं जोयणसतं आयामेणं पण्णासं जोयणाहं विक्खंभेणं बावत्तारिं जोयणाहं उहं उच्चत्तेणं अणेगखंभसतसंनिचिद्धा वण्णओ ॥ तेसि णं सिद्धायतणानं पत्तेयं २ चडदिसिं चत्तारि द्वारा पणत्ता—देवदारे असुरदारे णागदारे सुवण्णदारे, तत्थ णं चत्तारि देवा महिद्धीया जाव पलिओपमट्ठितीया परिवसंति, तंजहा—देवे असुरे णागे सुवण्णे, ते णं द्वारा सोलस जोयणाहं उहं उच्चत्तेणं अट्ट जोयणाहं विक्खंभेणं तावत्तियं चैव पवेसेणं सेता वरकणग० वन्नओ जाव वणमाला । तेसि णं दाराणं चडदिसिं चत्तारि सुहमंडवा पणत्ता, ते णं सुहमंडवा एगमेणं जोयणसतं आयामेण पंचास जोयणाहं विक्खंभेणं साहरेगाणं सोलस जोयणाहं उहं उच्चत्तेणं वण्णओ ॥ तेसि णं सुहमंडवाणं चडदि(त्तिदि)सिं चत्तारि (त्तिणि) द्वारा पणत्ता, ते णं द्वारा सोलस जोयणाहं उहं उच्चत्तेणं अट्ट जोयणाहं विक्खंभेणं तावत्तियं चैव पवेसेणं सेसं तं चैव जाव वणमालाओ । एवं पेच्छाघरमंडवावि, तं चैव पमाणं जं सुहमंडवाणं, दारावि तहेव, णवरि बहुमज्झदेसे पेच्छाघरमंडवाणं अक्खाडगा मणिपेढियाओ अट्टजोयणप्पमाणाओ सीहासणा अपरिवारा जाव दामा थूभाहं चडदिसिं तहेव णवरि सोलसजोयणप्पमाणा सातिरेगाहं सोलस जोयणाहं उच्चा सेसं तहेव जाव जिणपडिमा । चैहयरुक्खा तहेव चडदिसिं तं चैव पमाणं जहा विजयाए रायहाणीए णवरि मणिपेढियाए सो-

३ प्रतिपत्तौ
नन्दीश्व-
राधिकारः
उद्देशः २
सू० १८३

॥ ३५६ ॥

तसजोयणप्यमाणाओ, तेसि णं चेइयरुक्खवाणं चउदिसिं चत्तारि मणिपेठियाओ अट्टजोयण-
 विक्खंभाओ चउजोयणबाहल्लाओ महिंदज्झया चउसट्टिजोयणुच्चा जोयणोव्वेधा जोयणवि-
 क्खंभा सेसं तं चेव । एवं चउदिसिं चत्तारि णंदापुक्खरिणीओ, णवरि खोयरसपडियुण्णाओ
 जोयणसतं आयामेणं पद्दासं जोयणाइं विक्खंभेणं पण्णासं जोयणाइं उव्वेधेणं सेसं तं चेव, म-
 णुयुलियाणं गोमाणसीण य अडयालीसं २ सहस्साइं पुरच्छिमेणवि सोलस पच्चत्थिमेणवि सो-
 लस दाहिणेणवि अट्ट उत्तरेणवि अट्ट साहस्सीओ तहेव सेसं उल्लोया भूमिभागा जाव बहुमं-
 ज्जदेसभागे, मणिपेठिया सोलस जोयणा आयामविक्खंभेणं अट्ट जोयणाइं बाहल्लेणं तारिसं
 मणिपीठियाणं उण्णि देवच्छंदगा सोलस जोयणाइं आयामविक्खंभेणं सातिरेगाइं सोलस
 जोयणाइं उट्ठं उच्चसेणं सव्वरयण० अट्टसयं जिणपडिमाणं सव्वो सो चेव गमो जहेव वेमाणि-
 यसिद्धायतणस्स ॥ तत्थ णं जे से पुरच्छिमिल्ले अंजणपव्वते तस्स णं चउदिसिं चत्तारि णंदाओ
 पुक्खरिणीओ पण्णत्ताओ, तंजहा—णंदुत्तरा य णंदा आणंदा णंदिवद्धणा । (नंदिसेणा अ-
 मोथाय गोधूभा य सुदंसणा) ताओ णंदापुक्खरिणीओ एगमेगं जोयणसतसहस्सं आयामविक्खं-
 भेणं दस जोयणाइं उव्वेधेणं अच्चाओ सण्हाओ पत्तेयं पत्तेयं पउमवरवेदिया० पत्तेयं पत्तेयं
 वणसंउपरिक्खित्ता तत्थ तत्थ जाव सोवाणपडिरुव्वगा तोरणा ॥ तासि णं पुक्खरिणीणं

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३५७ ॥

बहुमञ्जदसभाए पत्तेयं पत्तेयं दहिमुहपव्वया चउसट्ठि ज्ञोयणसहरसाहं उहुं उच्चत्तेणं एगं जो-
यणसहरसं उव्वेहेणं सव्वत्थसमा पल्लगसंठाणसंठिता दस ज्ञोयणसहरसाहं विक्खंभेणं एक्कतीसं
ज्ञोयणसहरसाहं छच्च तेवीसे ज्ञोयणसए परिक्खेवेणं पणत्ता सव्वरयणामया अच्छा जाव पडि-
रूवा, तथा पत्तेयं पत्तेयं पडमवरवेइया० वणसंडवणओ बहुसम० जाव आसयंति सयंति ।
सिद्धायतणं तं चेव पमाणं अंजणपव्वएसु सच्चेव वत्तव्वया गिरवसेसं भाणियव्वं जाव उडिप
अट्टमंगलगा ॥ तत्थ णं जे से दक्खिणिल्ले अंजणपव्वते तस्स णं चउदिसिं चत्तारि णंदाओ
पुक्खरिणीओ पणत्ताओ, तंजहा—भद्दा य विसाला य कुमुया पुंडरिगिणी, (नन्दुत्तरा य
नंदा आनन्दा नन्दिवहुणा) तं चेव पमाणं तं चेव दहिमुहा पव्वया तं चेव पमाणं जाव सिद्धाय-
तणा ॥ तत्थ णं जे से पच्चत्थिमिल्ले अंजणगपव्वए तस्स णं चउदिसिं चत्तारि णंदा पुक्खरिणीओ
पणत्ताओ, तंजहा—णंदिसेणा अमोहा य, गोत्थूभा य सुदंसणा, (भद्दा विसाला कुमुदा पुंड-
रिक्किणी) तं चेव सव्वं भाणियव्वं जाव सिद्धायतणा ॥ तत्थ णं जे से उत्तरिल्ले अंजणपव्वते
तस्स णं चउदिसिं चत्तारि णंदापुक्खरिणीओ, तंजहा—विजया वेजयंती जयंती अपराजिया,
सेसं तहेव जाव सिद्धायतणा सव्वा ते चिय वणणा णातव्वा ॥ तत्थ णं बह्वे भवणवह्वाण-
मंतरजोतिसियवेमाणिया देवा चाउमासियापडिवएसु संवच्छरिएसु वा अण्णेसु बहूसु जिण-

३ प्रतिपत्तौ
नन्दीश्व-
राधिकारः
उद्देशः २
सू० १८३

॥ ३५७ ॥

जम्मणणियत्तमणणाणुप्पसिपरिणिञ्जाणमादिएसु य देवकज्जेसु य देवसमुदएसु य देवसमितीसु य देवसमवाएसु य देवपओयणेसु य एगंतओ सहिता समुवागता समाणा पमुदितपक्कीलिया अट्टाहितारूवाओ महामहिमाओ करेमाणा पालेमाणा सुहंसुहेणं विहरंति । कइलासहरिवाहणा य तत्थ दूवे देवा मरिहीया जाव पलिओवमट्ठितीया परिवसंति, से एतेणट्ठेणं गोयमा ! जाव णिया जोतिसं संखेज्जं ॥ (सू० १८३)

‘स्रोदोदणं समुद्द’मित्यादि, क्षोदोदं णमिति पूर्ववत् समुद्रं नन्दीश्वरवरो नाम द्वीपो दृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात्संपरिश्रिप्य तिष्ठति । चक्रवालविष्कम्भपरिक्षेपादिवक्तव्यता प्राग्वद् यावज्जीवोपपातसूत्रम् ॥ सम्प्रति नामनिमित्तमभिधित्पुराह—‘से केणट्ठेण’मित्यादि, अथ केनार्थेन—केन कारणेन भदन्त ! एवमुच्यते—नन्दीश्वरवरो द्वीपो नन्दीश्वरवरो द्वीपः ? इति, भगवानाह—गौतम ! नन्दीश्वरवरे द्वीपे बहवः ‘खुड्डाबुद्धियाओ वावीओ’ इत्यादि प्रागुक्तं सर्वं तावद्धक्तव्यं यावत् ‘वाणमन्तरा देवा देवीओ य आसयंति सयंति जाव विहरंति’ नवरमत्र वाप्यादयः क्षोदोदकप्रतिपूर्णा वक्तव्याः, पर्वतकाः पर्वतकेष्वासनानि गृहाणि गृह्णन्नासनानि मंडपका मंडपकेषु शिलापट्टकाः सर्वात्मना वञ्जमयाः, शयं तथैव ॥ ‘अदुत्तरं च णं गोयमा !’ इत्यादि, अथान्यद् गौतम ! नन्दीश्वरवरे चलारो दिशः समाहृताश्चतुर्दिक् तस्मिन् चक्रवालविष्कम्भेन मध्यदेशभागे एकैकस्यां दिशि एकैकभावेन चलारोऽञ्जनपर्वताः प्रज्ञप्ताः, तथा—पूर्वेण—पूर्वस्यां दिशि, एवं पश्चिमायां दक्षिणस्यामुत्तरस्याम् ॥ ‘ते ण’मित्यादि, ते अञ्जनपर्व-वाशानुरशीतियाञ्जनमहत्प्राणपूर्वुयुभैस्तेन एकं योजनसहस्रमुद्देधेन मूले सातिरेकाणि दश योजनसहस्राणि विष्कम्भेन धरणितले दश

योजनसहस्राण्ययामविष्कम्भेन तदनन्तरं च मात्रया परिहीयमानाः परिहीयमाना उपर्येकैकं योजनसहस्रमायामविष्कम्भेन मूले एकत्रिंशद् योजनसहस्राणि षट्त्रयोविंशानि योजनशतानि किञ्चिद्विशेषाधिकानि ३१६२३ परिक्षेपेण धरणितले एकत्रिंशद् योजनसहस्राणि षट्त्रयोविंशानि देशानि परिक्षेपेण ३१६२३ उपरि त्रीणि योजनसहस्राणि एकं च द्वाषष्टं योजनशतं किञ्चिद्विशेषाधिकं ३१६२ परिक्षेपेण, ततो मूले विस्तीर्णा मध्ये संक्षिप्ता उपरि तनुकाः अत एव गोपुच्छसंस्थानसंस्थिताः सर्वालना-
'अङ्गनमयाः' अङ्गनरत्नासकाः 'अच्छा जाव पडिरूवा' इति प्रागवत् प्रत्येकं २ पद्मवरवेदिकया परिक्षिप्ताः प्रत्येकं २ वनषण्ड-
परिक्षिप्ताः पद्मवरवेदिकावनषण्डवर्णनं प्रागवत् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेपामञ्जनपर्वतानां प्रत्येकं प्रत्येकमुपरि बहुसमरमणीयो भूमि-
भागः प्रज्ञप्तः, तस्य 'से जहानामए आलिगपुक्खरेइ वा' इत्यादिवर्णनं जम्बूद्वीपजगत्या उपरितनभागस्येव तावद्वक्तव्यं यावत्
'तत्थ णं बहुवे वाणसंतरा देवा देवीओ य आसयंति सयंति जाव विहरंति' ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां बहुसमरमणीयानां भूमिभा-
गानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं सिद्धायतनं प्रज्ञप्तं, तानि च सिद्धायतनानि प्रत्येकं प्रत्येकमेकं योजनशतमायामेन पञ्चाशद्यो-
जनानि विष्कम्भेन द्विसप्ततिर्योजनानि ऊर्द्धुसुबैस्त्वेन, अनेकस्तम्भशतसन्निविष्टानीत्यादि तद्वर्णनं विजयदेवसुधर्मसभावद्वक्तव्यम् ॥
'तेसि ण'मित्यादि, तेषां सिद्धायतनानां प्रत्येकं 'चतुर्दिशि' चतसृषु दिक्षु, एकैकस्यां दिशि एकैकभावेन, चत्वारि द्वाराणि प्रह्व-
प्तानि, तद्यथा—पूर्वेण—पूर्वस्याम्, एवं दक्षिणस्यां पश्चिमायासुत्तरस्यां, तत्र पूर्वस्यां दिशि द्वारं, देवनामकस्य तदधिपतेस्तत्र
भावात्, एवं दक्षिणस्यामसुत्तरद्वारं पश्चिमायां नागद्वारसुत्तरस्यां सुवर्णद्वारम् ॥ 'तत्थे'त्यादि, तत्र तेषु चतुर्षु द्वारेषु यथाक्रमं चत्वारो
देवा महर्द्धिका यावत्पत्थोपमस्थितयः पुरिवसन्ति, तद्यथा—देव, इत्यादि पूर्ववत्, पूर्वद्वारे, देवनामा दक्षिणद्वारेऽसुरनामा पश्चिमद्वारे

नागनामा इषरद्वारे सुवर्णनामा ॥ 'ते णं दारा' इत्यादि, तानि द्वाराणि षोडश योजनानि प्रत्येकमूर्द्धुमुशैस्वेनाष्टौ योजनानि विष्क-
न्मतः, 'तायइयं चैव'सि तावदेव-अष्टावेव योजनानीति भावः प्रवेशेन 'सेया वरकणगथूभियागा ईहामियउसमतुरगणरसगरविहग-
वाद्दगकिन्नरुमरभचमरकुंजरखणलयपउमलयमत्तिचित्ता खंसुगयवरेइयापरिगयाभिरामा विज्जाहरजमलजुगलजन्तजुत्ता इव अभी-
माहरममाळिणीया रुवगामहस्सकलिया भिसमाणा भिभिसमाणा चक्खुलोयलेसा सुहफासा सत्तिरीयरूवा, वन्नओ तेसि दाराणं इमो
दोइ, तंग्रहा-वइरामया नेमा रिट्टामया पइट्टाणा वेरुलियरुइल्लंभा जायरूवोवचियपवरपंचवन्नमगिरयणकुट्टिमतला हंसगन्वभमया
एट्टुगा गोमेजमया इंवुठीला जोईरसमया उत्तरंगा लोहियक्खमईओ (पिंडीओ) वेरुलियामया कवाळा लोहियक्खम-
ईओ मूर्ईओ वइरामया संधी नाणामणिमया समुग्गया वइरामईओ अगलाओ अगलापासाया रययामईओ आवत्तणपेडियाओ अं-
कोत्तरपागा निरंतरघणकवाठा भित्तीसु चैव भिचिगुलिया छप्पन्ना तित्ति होंति गोमाणसीओवि तत्तिया नाणामगिरयणजालपिंज-
रगणिंसगलोदियक्खपडिंसगरययभोम्मा अंकामया पक्खा पक्खवाहाओ जोईरसमया वंसकवेड्डुगा य रययामईओ पट्टियाओ जा-
यरूवमईओ ओशाडणीओ वइरामईओ उवरि पुंछणीओ सव्वसेयरययामए अच्छायणे अंकामयकणगकुडतवणिज्जथूभियागा सेया
मंभवन्वविमलनिम्मलव्हियणगोखीरफेणरययनिगरप्पगासद्धचंदचित्ता नाणामणिमयदामालंकिया अंतो वहिं च सण्हतवणिज्जरुइल्लवा-
लुयापत्तयडा सुहफामा सत्तिरीयरूवा पामाईया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा' एतच्च यद्यपि विजयद्वारवर्णनायामपि व्याख्यातं
तथाऽपि स्थानाशून्यार्थं किञ्चिद्वाख्यायते-येतानि अङ्करत्नवाहुल्याद्वरकनकस्तूपिकानि ईहामृगकूपभतुरगनरमकरविहगव्यालफकि-
न्नरुग्गमरभचमरकुंजरवनलतापद्मलतामकिचित्राणि प्रतीतं, तथा स्तम्भोद्भूताभिः-स्तम्भोपरिवर्तिनीभिर्वन्नमयीभिर्वेदिकाभिः

परिगतानि सन्ति यानि अभिरमणीयानि तानि स्वप्नोद्गतवज्रवेदिकाभिः परिगताभिरामाणि, विद्याधरयोर्यद् यमलं-समश्रेणीकं शुगलं तेषां यन्त्राणि-प्रपञ्चास्तैर्युक्तानीव, अर्चिषां सहस्रैर्मालनीयानि अर्चिःसहस्रमालनीयानि-परिवारणीयानि, किमुक्तं भवति ?- एवं नाम प्रभासमुद्योपेतानि येनैवं संभावनोपजायते यथा नूनमेतानि न स्वाभाविकप्रभासमुद्योपेतानि किन्तु विशिष्टविद्याशक्ति-मत्पुरुषविशेषप्रपञ्चयुक्तानीति रूपकसहस्रकलितानि 'भिसमाणा' इति दीव्यमानानि 'भिभिभिसमाणा' इति अतिशयेन दीव्यमानानि 'चक्रबुल्लोयणलेसा' इति चक्षुः कर्तृ लोकेने-अवलोकने लिशतीव-दर्शनीयत्वातिशयतः श्लिष्यतीव यत्र तानि चक्षुर्लोकनलेशानि शुभस्पर्शानि सश्रीकाणि रूपकाणि यत्र तानि सश्रीकरूपाणि वर्णो-वर्णकनिवेशतेषां द्वाराणामयं भवति, तद्यथा-वज्रमया नेमा-भूमिभागाद्बुद्धं निष्कामन्तः प्रदेशा रिष्टमयानि प्रतिष्ठानानि-मूलपादाः 'वैद्व्यैरुचिरस्तम्भानि' जातरूपोपचितप्रवरपञ्चवर्णमणिरत्न-कुट्टिमतलानि हंसगर्भमयाः 'एलुकाः' देहल्यः गोमेथकरत्नमया इन्द्रकीला ज्योतीरसमयानि उत्तराङ्गानि लोहिताक्षमयाः 'द्वारपिण्ड्यः' द्वारशाखाः वैद्व्यैर्यमयौ कपाटौ लोहिताक्षमय्यः सूच्यः-फलकद्वयसन्धिविघटनाभावेतुपादुकास्थानीया वज्रमयाः 'सन्धयः' सन्धिमैलाः फलकानां नानामणिमयाः 'समुद्रकाः' चूति(सूची)गृहाणि वज्रमया अर्गलाः (अर्गलाप्रासादाः-) प्रासादे यत्रार्गलाः प्रविशन्ति रजतमय्य आवर्तनपीठिकाः, आवर्तनपीठिका यत्रेन्द्रकीलको निवेशितः, 'अंकोत्तरपासा' इति अङ्का-अङ्करत्नमया उत्तरपासां येषां तानि तथा, निरन्तरकौ-लघुच्छिद्रैरपि रहितौ घनौ कपाटौ येषां तानि निरन्तरघनकपाटानि, 'भितीसु चैवे'त्यादि, तेषां द्वाराणा-सुभयोः पार्थयोर्भित्तिषु-भित्तिसमीपे भित्तिगता-भित्तिसंबद्धा गुलिकाः-पीठिका भित्तिगुलिकास्तिस्रः षट्पञ्चाशद्भवन्ति षट्पञ्चा-शत्रिकप्रमाणा भवन्ति 'गोमाणसिया तत्तिया' इति 'तावत्य एव' षट्पञ्चाशत्रिकप्रमाणा एव 'गोमानस्यः' शय्याः, तथा 'ना-

नामणिरक्तानि' नानामणिरत्नमयानि व्यालकरूपाणि लीलास्थितशालभञ्जिकाश्च येषां तानि तथा, रजतमयाः कूटाः, कूटो—माड-
भागः, वज्रमयाः 'उत्सेधाः' शिखराणि तपनीयमयाः 'उल्लोकाः' उपरितनभागाः, मणयो—मणिमया वंशा येषां तानि मणिवंश-
कानि, लोहिताक्षाः—लोहिताक्षमयाः प्रतिवंशा येषां तानि लोहिताक्षप्रतिवंशकानि, रजता—रजतमयी भूमिर्येषां तानि रजतभूमानि,
प्राकृतत्वात्समासान्तो मंकारश्च च द्वित्वं, मणिवंशकानि लोहिताक्षप्रतिवंशकानि रजतभूमानि नानामणिरत्नमयानि जालपञ्जराणि
गनाक्षापरपर्यायाणि येषु द्वारेषु तानि तथा, पदानामन्यथोपनिपातः प्राकृतत्वात्, अङ्कमयाः पक्षाः पक्षवाहवश्च, पक्षाः (प्रतीताः)
पशुवाङ्मनोऽपि तदेकदेशभूताः, ज्योतीरसामया वंशा महान्तः पूज्यवंशाः 'वंसकवेल्लुया च' महतां पृष्ठवंशानामुभयतस्त्रिर्यकस्थाप्यमाना
तंशाः वंशकवेल्लुकानि प्रतीतानि रजतमयपट्टिकाः कवेल्लुकानामुपरिकम्वास्थानीयाः जातरूपमज्योऽवघाटिन्यः आच्छादनहेतुकम्बोपरिस्था-
प्यमानमहाप्रमाणक्लिच्छस्थानीया वज्रमज्योऽवघाटिनीनामुपरिपुञ्चन्त्यो—निविडतराच्छादनहेतुऋक्षणतरतृणविशेषस्थानीयाः सर्वश्वेत
रत्नतमयं पुञ्चनीनामुपरि कवेल्लुकानामध आच्छादनम्, 'अंकामयकणगकूडतवणिज्जथुभियागा' इति अङ्कमयानि—बाहुल्येनाङ्क-
रत्नमयानि पक्षपक्षवाहादीनामङ्कुरत्वासकत्वात् कनकं—कनकमयं कूटं—शिखरं येषां तानि कनककूटानि, तपनीयाः—तपनीयमज्यः स्तूपि-
ना—स्तूपिशिखररूपा येषां तानि तथा, ततः पदत्रयस्य पदद्वय २ मीलनेन कर्मधारयः, एतेन यत् प्राक् सामान्यत उत्क्षिप्तं 'सेया वरकणगथू-
गियागा' इति तदेव प्रपञ्चतो भावितं, सम्प्रति तदेव श्वेतत्वं भूय उपसंहारव्याजेन दर्शयति—'सेया' श्वेतत्वमेवोपमया द्रढयति—
'सद्गदत्वविमलनिम्मलदहिघणगोखीरफेणरयनिगरप्पगासञ्जचंदचित्ता' विमलं यत् शङ्खदलं—शङ्खशकलं क्वचित् शङ्खतलेति-
पाठमत्र शङ्खदलं—शङ्खस्योपरितनो भागो यश्च निर्मलो दधिघनो—घनीभूतं दधि यश्च गोक्षीरफेनो यश्च रजतनिकरस्तद्वत्प्रकाशः—प्र-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३६० ॥

तिमता येषां तानि तथाऽर्द्धचन्द्रैश्चित्राणि—नानारूपाणि आश्चर्यभूतानि वा अर्द्धचन्द्रचित्राणि, ततः पूर्वपदेन विशेषणसमासः, नाना-
मणिमयीभिर्दामभिरलङ्कृतानि नानामणिमयदामालङ्कृतानि अन्तर्बहिश्च श्लक्ष्णतपनीयरुचिरवालुकानां प्रस्तटः—प्रस्तारो येषु तानि
तथा, शुभस्पर्शानि सश्रीकरूपाणि प्रासादीयानि दर्शनीयानि अभिरूपाणि प्रतिकरूपाणि व्यक्तम् ॥ 'तेसि णं दाराण'मित्यादि, तेषां
द्वाराणामुभयोः पार्थयोरैकैकनैषेधिकीभावेन 'दुहतो' इति द्विधातो—द्विप्रकारायां नैषेधिक्यां नैषेधिकी—निषीदनस्थानं द्वारकुड्यस-
मीपे नितम्ब इत्यर्थः षोडश षोडश वन्दनकलशाः प्रज्ञप्ताः, वर्णकस्तेषां वाच्यः, स चैवम्—'ते णं वंदणकलसा वरकमलपइहाणा सुर-
भिवरवारिपडिपुण्णा चंदणकयचच्चागा आविच्छकठेगुणा पडमुप्पलपिहाणा सव्वरयणाभया अच्छा जाव पडिरूवा महया महया इंद-
कुंभसमाणा पन्नत्ता समणाउसो!' व्यक्तं नवरं 'महया महया' इति अतिशयेन महान्तः 'इन्द्रकुम्भसमानाः' महाकुम्भप्रमाणकुम्भ-
सदृशाः, 'एवं नेयव्वं जाव सोल्लस वणमालाओ पन्नत्ताओ' 'एवम्' अनेन प्रकारेण तावन्नेतव्वं यावत्षोडश वनमालाः प्रज्ञप्ताः,
तच्चैवम्—'तेसि णं दाराणं उभओ पासिं दुहतो निसीहियाए सोल्लस सोल्लस नागदंतया पन्नत्ता, ते णं नागदंतगा मुत्ताजालंतरूसिया
हेमजालगवक्खजालखिखिणीजालपरिक्खत्ता अब्भुगगया निसढा तिरियं सुसंपगहिया अहे पन्नगद्धरूवा पन्नगसंठाणसंठिया सव्वव-
इरामया अच्छा जाव पडिरूवा महया महया गयदंतसमाणा पन्नत्ता समणाउसो!, तेसु णं नागदंतकेसु बहवे किण्हसुत्तवट्टवग्घारि-
यमल्लदामकलावा नीलसुत्तवट्टवग्घारियमल्लदामकलावा०, ते णं दामा तवणिज्जलंबूसगा सुवणणपथरगमंडिया अणमण्णमसंपत्ता पु-
व्वावरदाहिणुत्तरागएहिं वाएहिं मंदायं मंदायमेइज्जमाणा एइज्जमाणा पलंबमाणा पलंबमाणा पलंबमाणा ओरालेणं मणु-
त्तेणं मणहरेणं कण्णमणनिव्वुइकरेणं संदेणं ते पएसे सव्वतो समंता आपूरेमाणा सिरिए अईव उवसोभेमाणा चिद्धंति, तेसि णं

॥ ३६० ॥

३ प्रतिपत्तौ
नन्दीश्व-
राधिकारः
उद्देशः २
सू० १८३

नागरांगं त्रिदि अत्रे सोलस सोलस नागदंतया मुत्ताजालंतरोसिया हेमजाल जाव महया गयदंतसमाणा पन्नत्ता समणाउत्तो !,
तेसु णं नागदंतसु नह्वे रययामया सिफगा पन्नत्ता, तेसु णं रययामएसु सिफगेसु वहवे वेरुलयमयाओ ध्रुवघडियाओ पणत्ताओ,
ताओ णं ध्रुवघडियाओ कालागुरुपवखंडुरुत्तातुरुफध्रुवमघमंतंगंधुब्रुयाभिरामातो सुगंधवरगंधियाओ गंधवट्टिभूयाओ ओरालेणं म-
णुत्रेणं पाणमणनिब्बुइकरेणं गंधेणं ते पणसे आपूरेमाणीओ आपूरेमाणीओ चिटंति । तेसि णं दाराणं उभओ पासि दुहतो निसी-
दियाण सोलस सालभंजियाओ पन्नत्ताओ, ताओ णं सालभंजियाओ सुयलंकियाओ णाणाविहरागवसणाओ
रत्तांगओ असिगेकेसीओ मिउविसयपसत्थलक्खणसंवेहियगसिरयाओ नाणामहपिणद्धाओ मुट्टिगेज्झसुमब्बाओ आमेलजमल्लु-
गन्तरट्टियअच्युन्नयपीणरदयमंठियपओहराओ ईसि असोगवरपायवसमुट्टियाओ वामहत्थगहियगसालाओ ईसि अद्धच्छिकडक्खचिट्टि-
पदि त्थरेमाणीओ निव चक्खुलोयणलेसाओ अणमणं खिज्जमाणीओ इव पुढविपरिमाणाओ सासयभावमुवगयाओ चंदाणणातो
चंदपिआमिणीतो चंदद्धसमनिआलाओ चंदाहियसोमदंसणाओ उफा इव उज्जीवेमाणीओ विज्जुघणमरीइसूरदिपंतयअह्मिगतस-
त्रिहामाओ सिंगारागारचारुवेसाओ पासार्इयाओ दरिसणिज्जाओ अभिरुवाओ पडिरुवाओ । तेसि णं दाराणं उभओ पासि दुहओ
निगीद्धिआण सोलस २ जालरुडगा पणत्ता सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरुवा, तेसि णं दाराणं उभओ पासि दुहतो निसी-
द्धियाण सोलस पंटाओ पणत्ताओ । तासि णं वंटाणं इमे एयारुवे वण्णावासे पन्नत्ते-जंघूणयामईओ वंटाओ वइराम-
ईओ लालाओ नाणामणिमया वंटापासाओ तवणिज्जमयाओ संकलाओ रययामया रज्जूओ । ताओ णं वंटाओ ओहस्सराओ मेहस्स-
राओ इमस्मराओ कौचस्सराओ सीहस्सराओ दुंडुभिस्सराओ नंदिसराओ नंदिवोसाओ मंजुस्सराओ मंजुघोसाओ सुस्सराओ सु-

स्सरनिघोसाओ ओरालेणं मणुत्रेणं कणमणनिवुइकरेणं सरेंणं ते पएसे सव्वतो समंता आपूरेमणीओ. सिरीए अतीव उवसोहे-
माणीओ उवसोभेमाणीतो चिद्धंति । तेसि णं दाराणं उभओं पासि दुहतो निसीहियाए सोलस वणमालाओ पणत्ताओ,
ताओ णं वणमालाओ नाणाडुमलयकिसलयपह्वंसमाउलाओ छप्पयपरिजुजमाणसोभंतसस्सिरीयातो सव्वरयणामईओ पासार्इयाओ
जाव पडिरूवाओ'इति; पाठसिद्धमेतत् नवरं नागदन्तसूत्रे नागदन्ता-अङ्कुटकाः; 'मुत्ताजालंतरूसिए' इत्यादि, मुक्ताजालानाम-
न्तरेषु यानि उच्छ्रितानि-लम्बमानानि हेमजालानि-हेममयदामसमूहा यानि गवाक्षजालानि-गवाक्षाकृतिरत्नविशेषदामसमूहाः यानि
च किङ्किणीघण्टाजालानि-छुद्रघण्टासमूहास्तैः परिक्षिप्ताः-सर्वतो व्याप्ताः; 'अब्भुंगया' इति अभिमुखसुद्रता अभ्युद्रताः अप्रिस-
भागे मनांग् उन्नता इति भावः 'अभिनिसिद्धां' इति अभिमुखं-बहिर्भागाभिमुखं निसृष्टा अभिनिसृष्टाः 'तिरियं सुसंपरिगगहिया'
इति तिर्यग् भित्तिप्रदेशैः सुष्ठु-अतिशयेन सम्यग्-मनागप्यचलनेन परिगृहीताः 'अहेपन्नगद्धरूवा' अधः-अधस्तनं यत् पत्रगस्यार्द्धं
तस्यैव रूपं-आकारो येषां ते तथां, अधःपत्रगार्द्धवदतिसरला दीर्घाश्चेति भावः; एतदेव व्याचष्टे-पत्रगार्द्धसंस्थानसंस्थिताः; 'किण्ह-
सुत्तवट्टवघारियमल्लदामकलावा' इति, कृष्णसूत्रबद्धा वघारिया-अवलंबिता मात्यदामकलापाः-पुष्पमालासमूहाः; एवं नीललोहि-
तहारिद्रशुक्लसूत्रबद्धा अपि वाच्याः; 'तवणिज्जलंबूसगा' इति दान्नामप्रिमभागे गोलकाकृतिमण्डनविशेषो लम्बूसगः 'सुवण्णपथरगमं-
डिया' इति सुवर्णप्रतरेण-सुवर्णपत्रकेण मण्डितानि सुवर्णप्रतरकमण्डितानि, सालभञ्जिकासूत्रे 'आमेलगजमलजुगलवट्टियअब्भुन्न-
यपीणरइयसंठियपओहराओ' इति पीनं-पीवरं रचितं तथाजगत्स्थितिस्वाभाव्याद् रतिदं वा संस्थितं-संस्थानं यकाभ्यां तौ पीनर-
चितसंस्थितौ पीनरतिदसंस्थितौ वा आमेलक-आपीडः शेषरक इत्यर्थः तस्य यमलं-समश्रेणीकं यद् युगलं-द्वन्द्वं तद्वद् वर्त्तितौ-ब-

दुग्धगणायुपचितकठिनभावाविति भावः अभ्युन्नतौ पीनरचितसंस्थितौ च पयोधरौ यासां ताः तथा 'लूसेमाणीओ इवे'ति सुष्णन्त्य
 श्च मुरजनानां गनामीति गम्यते, शेषं प्रायः प्रतीतं, प्रागेवानेकशो भावितत्वात् । 'तेसि णं दाराणमुप्पि'मित्यादि तेषां द्वाराणासुपरि
 पनेइं प्रनेरुमष्टावष्टौ मन्त्रलकानि स्वस्तिकादीनि प्रज्ञप्तानि सर्वरत्नमयानि अच्छानि यावत्प्रतिरूपकाणि ॥ 'तेसि णं दाराण'मि-
 यादि, तेषां द्वाराणां पुरतः प्रत्येकं मुखमण्डपाः प्रज्ञप्ताः, 'ते ण'मित्यादि, ते मुखमण्डपा एकं योजनशतमायामेन पञ्चाशद्
 योजनानि त्रिगुहमेन सातिरेकानि षोडश योजनानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन अनेकस्तम्भशतसन्निविष्टा इत्यादि विजयेदेवसुधुर्मासमाया इव वर्णनं
 तावत्तुक्त्यं यावत्प्रतिरूपा ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां मुखमण्डपानां प्रत्येकं 'चतुर्दित्रिदिशि' चत [ति] स्यु दिक्षु एकैकस्यां दिशि
 पौरोरुग्गानेन चत्वारि [त्रीणि] द्वाराणि प्रज्ञप्तानि । 'ते णं दारा' इत्यादि, तानि द्वाराणि षोडश योजनानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन अष्टौ योज-
 नानि त्रिगुहमेन 'तावदयं चैव' अष्टावेव योजनानि प्रवेशेन 'सेया वरकणगथूभियागा' इति द्वारवर्णनं प्राग्वत्तावद्वक्तव्यं यावदुपर्य-
 श्चाष्टौ मन्त्रलकानि-स्वस्तिकादीनि, तेषां च मुखमण्डपानामुपरि प्रत्येकं प्रत्येकमष्टावष्टौ स्वस्तिकादीनि
 मन्त्रलकानि सर्वरत्नमयानि अच्छानि यावत्प्रतिरूपकाणि, बहवः कृष्णचामरध्वजा इत्यादि प्राग्वद् यावद् बहवः सहस्रपत्रहस्तका
 इति ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां मुखमण्डपानां पुरतः प्रत्येकं प्रत्येकं प्रेक्षागृहमण्डपाः प्रज्ञप्ताः तेऽपि मुखमण्डपवत्प्रमाणतो वक्तव्याः,
 तेषामप्युच्चवर्णनं भूमिभागवर्णनं च प्राग्वत् । तेषां बहुसमरमणीयानां भूमिभागानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं प्रत्येकमक्षपाटकाः
 प्रज्ञप्ताः ॥ 'ते ण'मित्यादि, ते अक्षपाटका वज्रमयाः 'अच्छा जाव पडिरूवा' इति प्राग्वत् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषामक्षपाट-
 कानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं प्रत्येकं मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः, ताश्च मणिपीठिका अष्टौ योजनान्यायामविष्कम्भाभ्या चत्वारि योज-

नानि बाह्येन सर्वात्मना मणिमय्योऽच्छा इत्यादि प्राग्वत् ॥ 'तासि ण'मित्यादि, तासां मणिपीठिकानामुपरि प्रत्येकं २ सिंहासनं प्रज्ञप्तं, तेषां च सिंहासनानां वर्णनं विजयद्रव्यवर्णनमद्भुशवर्णनं दामवर्णनं च प्राग्वत् ॥ तेषां च प्रेक्षागृहमण्डपानामुपरि प्रत्येकं प्रत्येकमष्टावष्टौ स्वस्तिकादीनि मङ्गलकानि यावद् बहवः सहस्रपत्रहस्तका इति । 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां प्रेक्षागृहमण्डपानां पुरतः प्रत्येकं प्रत्येकं मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः, ताश्च मणिपीठिकाः प्रत्येकं प्रत्येकं षोडश योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां अष्टौ योजनानि बाह्येन सर्वात्मना मणिमय्योऽच्छा इत्यादि प्राग्वद् यावत्प्रतिरूपाः ॥ 'तासि ण'मित्यादि, तासां मणिपीठिकानामुपरि प्रत्येकं २ चैत्यस्तूपाः प्रज्ञप्ताः ॥ 'ते णं चेइयथूभा' इत्यादि, ते चैत्यस्तूपाः षोडश योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां सातिरेकाणि षोडश योजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन, ते च शङ्खाङ्गकुन्ददकरजोऽमृतमथितफेनपुञ्जसंनिकाशा 'अच्छा' इत्यादि प्राग्वत् यावत्प्रतिरूपाः ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां चैत्यस्तूपानामुपरि अष्टावष्टौ मङ्गलकानि बहवः कृष्णचामरध्वजा इत्यादि प्राग्वद् यावद् बहवः सहस्रपत्रहस्तकाः ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां चैत्यस्तूपानां प्रत्येकं प्रत्येकं 'चतुर्दिशि' चतसृषु दिक्षु एकैकस्यां दिशि एकैकमणिपीठिकाभावेन चतस्रो मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः, ताश्च मणिपीठिका अष्टौ योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां चत्वारि योजनानि बाह्येन सर्वात्मना मणिमय्यो यावत्प्रतिरूपाः ॥ 'तासि ण'मित्यादि, तासां मणिपीठिकानामुपरि एकैकस्या मणिपीठिकाया उपरि एकैकप्रतिमाभावेन चतस्रो जिनप्रतिमा जिनोत्सेधप्रमाणमात्राः पञ्चधनुःशतप्रमाणा इत्यर्थः सर्वात्मना रत्नमय्यः संपर्य्यङ्कासननिपण्णाः स्तूपाभिमुख्यस्तिष्ठन्ति, तद्यथा—पूर्वस्थां दिशि ऋषभा दक्षिणस्थां वर्द्धमानाः अपरस्थां चन्द्राननाः उत्तरस्थां वारिषणाः ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां चैत्यस्तूपानां पुरतः प्रत्येकं प्रत्येकं मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः, ताश्च मणिपीठिकाः षोडश योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यामष्टौ योजनानि बाह्येन सर्वात्मना

प्रत्येकं २ देवच्छन्दकः प्रज्ञप्तः, ते च देवच्छन्दकाः षोडश योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां सातिरेकाणि षोडश योजनान्यूर्ध्वोपैस्त्वेन
 मर्त्यानां रत्नमया अच्छा यावत्प्रतिरूपाः 'तेसु ण'मित्यादि, तेषु देवच्छन्दकेषु प्रत्येकं २ मष्टशतं जिनप्रतिमानां जिनोत्सेधप्रमाण-
 मात्राणां पञ्चयनुःशतप्रमाणानामित्यर्थः सन्निक्षिप्तं तिष्ठति, प्रतिमावर्णनादि विजयदेवराजधानीगतसिद्धायतनवर्षावद्धकृत्यं यावद्दृष्ट-
 ज्ञानं धूपकुरुच्छुक्तानाम् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां सिद्धायतनानामुपरि प्रत्येकं प्रत्येकगष्टावष्टौ गजलकानि बहवः कुण्णनागरपञ्चजा
 नात्तद्वह्नः महत्प्रपन्नहस्तकाः सर्वरत्नमया अच्छा यावत्प्रतिरूपाः ॥ 'तत्थ ण'मित्यादि, तत्र तेषु चतुर्ध्वञ्चानपर्वतेषु गमध्ये षोडशो
 पूर्वदिग्भात्री अञ्चनकपर्वतस्तस्य 'चतुर्दिशि' चतस्रसु दिक्षु एकैकस्यां दिशि एकैकनन्दापुष्करिणीभावेन चतस्रो नन्दापुष्करिण्यः
 प्रज्ञप्तान्नागधा-पूर्वस्यां दिशि नन्दिपेणा दक्षिणस्याममोघा अपरस्यां गोस्तूपा उत्तरस्यां सुदर्शना, ताश्च पुष्करिण्य एकं योजनशतस-
 द्दशमायामविष्कम्भाभ्यां त्रीणि योजनशतसहस्राणि षोडश सहस्राणि द्वे शते सप्तविंशत्यधिके त्रीणि गन्धूतानि अष्टाविंशं धनुःशतं
 ततोऽशागुल्यनि अर्द्धगुलं च किञ्चिद्विशेषाधिकं परिशेषेण प्रज्ञप्ताः, दश योजनान्युद्धेधेन, 'अच्छाओ सण्हाओ रययामयकूलाओ'
 इत्यादि जगत्सुपरिपुष्करिणीचित्रवशेषं वक्तव्यं नवरं 'द्वष्टाओ समतीराओ खोदोदगपडिपुण्णाओ' इति विशेषः, ताश्च प्रत्येकं प्रत्येकं
 पपारोदिकया वनगण्डेन च परिशिष्टाः, अत्रापीदमन्यदधिकं पुस्तकान्तरे दृश्यते—'तासि णं पुष्करिणीणं पत्तेयं पत्तेयं चउत्तिसि
 वगारि वणमंडा पणत्ता तंजदा-पुरच्छिमेणं दाहिणेणं अवरेणं उत्तरेणं, पुब्बेण असो गवणं जाव च्यूवणं उत्तरे पासे' एवं शेपाञ्ज-
 नप िणमन्धिनीनामपि नन्दापुष्करिणीनां वाच्यम् ॥ 'तासि ण'मित्यादि, तासां पुष्करिणीनां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं २ दधिमु-
 न्नाना पंतः प्रज्ञप्तः, 'ते ण'मित्यादि, ते दधिसुखपर्वताश्चतुःपट्टियोजनसहस्राणि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन एकं योजनसहस्रमुद्धेधेन सर्वत्र

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३६३ ॥

तोरणवर्णनं च प्राग्वत् । इदमन्यदधिकं पुस्तकान्तरे दृश्यते—‘तासि णं पुक्खरिणीणं चउद्धिसि चत्तारि वणसंडा पणत्ता, तंजहा-
-पुरच्छिमेणं द्राहिणेणं पच्चत्थिमेणं उत्तरेणं—“पुव्वेण असोगवणं दाहिणतो होइ चंपगवणं तु (सत्तपणवणं) । अवरेण चंपगवणं
चूयवणं उत्तरे पासे ॥ १ ॥” ‘तेसु ण’मित्यादि, तेषु सिद्धायतनेषु प्रत्येकं प्रत्येकमष्टचत्वारिंशत् गुलिकासहस्राणि, गुलिकाः—पी-
ठिका अभिधीयन्ते, ताश्च मनोगुलिकापेक्षया प्रमाणतः क्षुल्लास्तासां सहस्राणि गुलिकासहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—पूर्वस्थां दिशि
षोडश सहस्राणि पश्चिमायां षोडश सहस्राणि दक्षिणस्यामष्टौ सहस्राणि उत्तरस्यामष्टौ सहस्राणि । ‘तासु णं गुलियासु बहवे सु-
वणरूपामया फलगा पन्नत्ता’ इत्यादि विजयदेवराजधानीगतसुधम्मसंभायामिव वक्तव्यं यावद्दामवर्णनं ॥ ‘तेसु ण’मित्यादि,
तेषु सिद्धायतनेषु प्रत्येकं प्रत्येकमष्टचत्वारिंशत् मनोगुलिकासहस्राणि प्रज्ञप्तानि, गुलिकापेक्षया प्रमाणतो महतीतराः, तद्यथा—पूर्वस्थां
दिशि षोडश सहस्राणि पश्चिमायां षोडश सहस्राणि दक्षिणस्यामष्टौ सहस्राणि उत्तरस्यामष्टौ सहस्राणि, एतास्वपि फलकनागदन्त-
कमात्यदामवर्णनं प्राग्वत् ॥ ‘तेसु णं सिद्धायतणेसु’ इत्यादि, तेषु सिद्धायतनेषु प्रत्येकं प्रत्येकमष्टचत्वारिंशत्मानुष्यः—शय्यारूपाः
स्थानविशेषास्तासां सहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—पूर्वस्थां दिशि षोडश सहस्राणि पश्चिमायां षोडश सहस्राणि दक्षिणस्यामष्टौ उत्तर-
स्यामष्टौ सहस्राणि, तास्वपि फलकवर्णनं नागदन्तवर्णनं सिक्ककवर्णनं धूपघटिकावर्णनं प्राग्वत् ॥ ‘तेसि णं सिद्धायतणाण’मित्यादि
उल्लोकवर्णनमन्तर्वहुसमरमणीयभूमिभागवर्णनं शब्दवर्जं प्राग्वत् ॥ ‘तेसि णं बहुसंमरमणिंज्जाणं भूमिभागाण’मित्यादि, तेषां बहु-
संमरमणीयानां भूमिभागानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं २ मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः, ताश्च मणिपीठिकाः षोडश योजनान्यायामविक्र-
म्माभ्यामष्टौ योजनानि बाहल्येन सर्वालना मणिमज्जो यावत्प्रतिरूपकाः ॥ ‘तासि ण’मित्यादि, तासां च मणिपीठिकानामुपरि

३ प्रतिपत्तौ
नन्दीश्व-
राधिकारः
उद्देशः २
सू० १८३

॥ ३६३ ॥

देवापातुर्मासि हेतुषु प्युगणायामन्येषु च बहुषु जिनजन्मनिष्कमण्डानोत्पादपरिनिर्वाणादिषु देवकार्येषु देवसमित्तिषु, एतदेव पर्याय-
 ज्ञेयं व्याचष्टे—देवसप्तमवायेषु देवसमुदायेषु आगताः प्रमुदितप्रक्रीडिता अष्टाहिकारूपा महामहिमाः कुर्वन्तः सुखंसुखेन 'विहरन्ति'
 प्राग्ने । अदुत्तरं च णं गोयमा !' इत्यादि, अथान्यद् गौतम ! नन्दीश्वरवरे द्वीपे चक्रवालविष्कम्भेन बहुमध्यदेशभागे चतसृषु
 रिप्तिषु एकैरुस्यां त्रिदिशि एकैरुभावेन चलारो रतिकरपर्वताः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—एक उत्तरपूर्वस्थां द्वितीयो दक्षिणपूर्वस्थां तृतीयो दक्षि-
 णपरस्थां चतुर्थं उत्तरपरस्थाम् ॥ 'ते ण'मित्यादि, ते रतिकरपर्वता दश योजनसहस्राण्यूर्ध्वमुजैस्त्वेन एकं योजनसहस्रमुद्वेधेन सर्व-
 वनमगा शङ्करीमंस्थानमंस्थिता दश योजनसहस्राणि विष्कम्भेन एकत्रिंशद् योजनसहस्राणि पटत्रयोविंशानि योजनशतानि परिक्षेपेण
 मर्षालिना रत्नमया अच्छा यात्रप्रतिरूपाः, तत्र योऽसावुत्तरपूर्वो रतिकरपर्वतस्तस्य 'चतुर्दिशि' चतुर्दिक्षु एकैकस्यां दिशि एकैकरा-
 त्त्यानीभावेन ईशानस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य चतसृणामप्रमहिषीणां जम्बूद्वीपप्रमाणाश्चतस्रो राजधान्यः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—पूर्वस्थां दिशि
 नन्दोत्तरा दक्षिणस्थां नन्दा पश्चिमायामुत्तरकुरा उत्तरस्थां देवकुरा, तत्र कृष्णायाः—कृष्णानामिकाया अप्रमहिष्या नन्दोत्तरा कृष्ण-
 रादया नन्दा रामाया उत्तरकुरा रामरक्षिताया देवकुरा, तत्र योऽसौ दक्षिणपूर्वो रतिकरपर्वतस्तस्य चतुर्दिशि शक्रस्य देवेन्द्रस्य देव-
 राजस्य चतसृणाममहिषीणां जम्बूद्वीपप्रमाणाश्चतस्रो राजधान्यः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—पूर्वस्थां दिशि सुमनाः दक्षिणस्थां सौमनसा अपरस्याम-
 धिर्गोन्दी उत्तरस्थां मनोरमा, तत्र 'पद्माया' पद्मनामिकाया अप्रमहिष्या सुमनाः शिवायाः सौमनसा शच्याश्चाधिर्माली अशुकाया
 मनोरमा, तत्र योऽसौ दक्षिणपश्चिमो रतिकरपर्वतस्तस्य चतुर्दिशि शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य चतसृणामप्रमहिषीणां जम्बूद्वीपप्रमा-
 णायास्तो राजधान्यः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—पूर्वस्थां दिशि भूता दक्षिणस्थां भूतावतंसा अपरस्थां गोस्तूपा उत्तरस्थां सुदर्शना, तत्र 'अम-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ ३६४ ॥

समाः पत्यङ्कसंस्थानसंस्थिता दश योजनसहस्राणि विष्कम्भेन एकत्रिंशद् योजनसहस्राणि पद् 'त्रयोविंशानि' त्रयोविंशत्यधिकानि योजनशतानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्ताः सर्वालना स्फटिकमया अच्छा यावत्प्रतिक्रियाः प्रत्येकं प्रत्येकं पञ्चवरवेदिकया परिक्षिप्ताः प्रत्येकं २ वनखण्डेन परिक्षिप्ताः । 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां दधिमुखपर्वतानामुपरि प्रत्येकं २ बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः, तस्य शब्द-वर्णनं तावद्वक्तव्यं यावद्बहवो 'वानमन्तरा देवा देवीओ य आसयंति सयंति जाव विहरंति' ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां बहुसमरमणी-यानां भूमिभागानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं २ सिद्धायतनं प्रज्ञप्तं, सिद्धायतनवक्तव्यता प्रमाणादिका अञ्जनपर्वतोपरिसिद्धायतनव-द्वक्तव्या यावदष्टशतं प्रत्येकं प्रत्येकं धूपकडुच्छुकानामिति ॥ 'तत्थ णं जे से दाहिणे अञ्जणगपव्वए' इत्यादि, दक्षिणाञ्जनकपर्वत-स्यापि पूर्वदिग्भाव्यञ्जनकपर्वतस्येव निरवशेषं वक्तव्यं, नवरं नन्दापुष्करिणीनां नामनानात्वं तद्यथा-पूर्वस्यां नन्दोत्तरा दक्षिणस्यां नन्दा अपरस्यामानन्दा उत्तरस्यां नन्दिवर्द्धना, शेषं तथैव ॥ 'तत्थ णं जे से पच्चत्थिमिह्ळे अञ्जणगपव्वते तस्स णं चउद्विसि चत्तारि' इत्यादि, पूर्वदिग्भाव्यञ्जनपर्वतस्येव पश्चिमदिग्भाव्यञ्जनपर्वतस्यापि वक्तव्यं यावत्प्रत्येकं प्रत्येकमष्टशतं धूपकडुच्छुकानां, नवरं नन्दापुष्करिणीनां नामनानात्वं, तद्यथा-पूर्वस्यां दिशि भद्रा दक्षिणस्यां विशाला अपरस्यां कुमुदा उत्तरस्यां पुण्डरीकिणी, शेषं तथैव ॥ एवमुत्तरदिग्भाव्यञ्जनकपर्वते वक्तव्यं, नवरमत्रापि नन्दापुष्करिणीनां नामनानात्वं, तद्यथा-पूर्वस्यां दिशि विजया दक्षिणस्यां वैज-यन्ता अपरस्यां जयन्ता उत्तरस्यामपराजिता, शेषं तथैव यावत्प्रत्येकं प्रत्येकमष्टशतं धूपकडुच्छुकानामिति । षोडशानामपि चामीयां वापीनामपान्तराले प्रत्येकं प्रत्येकं रतिकरपर्वतौ जिनभवनमण्डितशिखरौ शास्त्रान्तरेऽभिहितानामिति सर्वसङ्ख्यया नन्दीश्वरद्वीपे द्वापश्चा-शत् सिद्धायतनानि ॥ 'तत्थ ण'मित्यादि, 'तत्र' तेषु सिद्धायतनेषु णमिति पूर्ववत् बहवो भवनपतिवानमन्तरज्योतिष्कवैमानिका

३ प्रतिपत्तौ
नन्दीश्व-
राधिकारः
उद्देशः २
सू० १८३

॥ ३६४ ॥

गुप्तं गन्धारी नन्दीशरोदः, एवं सर्वत्रापि समुद्रेषु द्वीपेषु च व्युत्पत्तिर्यथायोगं भावनीया ॥ एवमेते जम्बूद्वीपादयो नन्दीश्वरसमुद्र-
 पर्यवसाना एकप्रवचनतारा उक्ताः, अत ऊर्ध्वमरुणादीन् द्वीपान् समुद्रांश्च प्रत्येकं त्रिप्रलयतारान् विवक्षुराह—

गंदीसरोदं समुद्रं अरुणे णामं दीवे वटे वलयागार जाव संपरिक्खित्ता णं चिद्धति । अरुणे णं
 भंते! दीवे किं समचक्खवालसंठिते विसमचक्खवालसंठिए?, गोयमा! समचक्खवालसंठिते नो
 विसमचक्खवालसंठिते, केवतियं चक्खवालवि० संठिते?, संखेजाइं जोयणसयसहस्साइं चक्खवाल-
 चिक्खंभेणं संखेजाइं जोयणसयसहस्साइं परिक्खेवेणं पणत्ते, पउमवरवणसंडदारा दारंतरा य
 तहेव संखेजाइं जोयणसतसहस्साइं दारंतरं जाव अट्टो, वावीओ खोतोदगपडिहत्थाओ उप्पा-
 तपव्वयक्का सब्बवइरामया अच्छा, असो ग वीतसोणा य एत्थ दुवे देवा महिड्ढीया जाव परिव-
 संति, से नेण० जाव संखेज्जं सब्बं ॥ अरुणणं दीवं अरुणोदे णामं समुदे तस्सवि तहेव परि-
 क्खेवो अट्टो खोतोदगे णवरिं सुमह सुमणभद्दा एत्थ दो देवा महिड्ढीया सेसं तहेव ॥ अरुणोदगं
 समुद्रं अरुणवरे णामं दीवे वटे वलयागारसंठाण० तहेव संखेज्जं सब्बं जाव अट्टो खोयोदगप-
 डिहत्थाओ उप्पायपव्वतया सब्बवइरामया अच्छा, अरुणवरभद्दअरुणवरमहाभद्दा एत्थ दो देवा
 महिड्ढीया । एवं अरुणवरोदेवि समुदे जाव देवा अरुणवरअरुणमहावरा य एत्थ दो देवा सेसं
 तहेव ॥ अरुणवरोदणं समुद्रं अरुणवरावभासे णामं दीवे वटे जाव देवा अरुणवरावभासभद्दा-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३६५ ॥

लायाः' अमलनामिकाया अग्रमहिष्या भूता राजधानी अप्सरसो भूतावतंसिका नवमिकाया गोस्तूपा रोहिण्याः सुदर्शना, तत्र यो-
ऽसावुत्तरपश्चिमो रतिकरपर्वतस्तस्य चतुर्दिशि ईशानस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य ऋतस्तृणामग्रमहिषीणां जम्बूद्वीपप्रमाणाश्चतस्रो राज-
धान्यः प्रज्ञास्ताद्यथा—पूर्वस्यां दिशि रत्ना दक्षिणस्यां रत्नोच्चया अपरस्यां सर्वरत्ना उत्तरस्यां रत्नसञ्चया, तत्र वसुनामिकाया अग्रम-
हिष्या रत्ना वसुप्राप्ताया रत्नोच्चया वसुभिन्नायाः सर्वरत्ना वसुधराया रत्नसञ्चया । रतिकरपर्वतचतुष्टयवक्तव्यता केषुचिपुस्तकेषु स-
र्वथा न दृश्यते । कैलासहरिवाहननामानौ च द्वौ देवौ तत्र यथाक्रमं पूर्वार्द्धोपरार्द्धोधिपती महर्द्धिकौ यावत्पत्योपमस्थितिकौ परिव-
सतः, तत एवं नन्द्या—समृद्ध्या 'दुन्दु ससृद्धौ' इति वचनात् ईश्वरः—स्फातिमान् न तु नाम्नेति नन्दीश्वरः, तथा चाह—'से एए-
णष्टेण'मित्याद्युपसंहारवाक्यं प्रतीतिं, चन्द्राद्रिसङ्ख्यासूत्रं प्राग्वत् ॥

णदिस्रवरणं दीवं णंदीसरोदे णामं समुदे वटे वलयागारसंठाणसंठिते जाव सब्वं तहेव
अट्टो जो खोदोदगस्स जाव सुमणसोमणसभद्दा एत्थ दो देवा महिद्धीया जाव परिवसंति सेसं
तहेव जाव तारणं ॥ (सू० १८४)

‘नंदीसरण’मित्यादि, नन्दीश्वरं णमिति पूर्ववत् नन्दीश्वरोदो नाम समुद्रो वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात्
संपरिक्षिप्य तिष्ठति यथैव क्षोदोदकसमुद्रस्य वक्तव्यता तथैवास्याप्यर्थसहिता वक्तव्या, नवरमत्र सुमनसुमनसौ च द्वौ देवौ वक्तव्यौ,
तावत्तिशयेन स्फीताविति नन्दीश्वरयोरुदकं यत्रासौ नन्दीश्वरोदः, अथवा नन्दीश्वरवरं द्वीपं परिवेष्ट्य स्थित इति नन्दीश्वरं प्रति लग्न-

३ प्रतिपत्तौ
नन्दीश्व-
रोदः
उद्देशः २
सू० १८४

॥ ३६५ ॥

सुरकं गन्धामौ नन्दीश्वरोदः, एवं सर्वत्रापि समुद्रेषु द्वीपेषु च व्युत्पत्तिर्यथायोगं भावनीया ॥ एवमेते जम्बूद्वीपादयो नन्दीश्वरसमुद्र-
पर्यवमाना एकप्रलयतारा उक्ताः, अत ऊर्ध्वमरुणादीन् द्वीपान् समुद्रांश्च प्रत्येकं त्रिप्रलयतारान् विवक्षुराह—

गंदीसरोदं समुद्रं अरुणे नामं दीवे वटे वलयागार जाव संपरिक्खित्ता णं चिद्धति । अरुणे णं
भंते ! दीवे किं समचक्खवालसंठिते विसमचक्खवालसंठिए?, गोयमा ! समचक्खवालसंठिते नो
विममचक्खवालसंठिते, केवतियं चक्खवालवि० संठिते?, संखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं चक्खवाल-
विमखंभेणं संखेज्जाइं जोयणसतसहस्साइं दारंतरं जाव अट्टो, वावीओ खोतोदगपडिहत्थाओ उप्पा-
तहेव संखेज्जाइं जोयणसतसहस्साइं दारंतरं जाव अट्टो, असोग वीतसोगा य एत्थ दुवे देवा महिद्धीया जाव परिव-
तपव्वयका सब्ववइरामया अच्छा, असोग वीतसोगा य एत्थ णामं समुद्दे तस्सवि तहेव परि-
संति, से तेण० जाव संखेज्जं सब्वं ॥ अरुणणं दीवं अरुणोदं णामं समुद्दे तस्सवि तहेव परि-
कखेवो अट्टो खोतोदगे णवरिं सुभइ सुमणभइ एत्थ दो देवा महिद्धीया सेसं तहेव ॥ अरुणोदगं
समुद्रं अरुणवरे णामं दीवे वटे वलयागारसंठाण० तहेव संखेज्जं सब्वं जाव अट्टो खोयोदगप-
डिहत्थाओ उप्पायपव्वतया सब्ववइरामया अच्छा, अरुणवरभइअरुणवरमहाभइ एत्थ दो देवा
महिद्धीया । एवं अरुणवरोदेवि समुद्दे जाव देवा अरुणवरअरुणमहावरा य एत्थ दो देवा सेसं
तहेव ॥ अरुणवरोदणं समुद्रं अरुणवरावभासे णामं दीवे वटे जाव देवा अरुणवरावभासभइ-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३६६ ॥

रुणवरावभासमहाभद्रा एतथ दो देवा महिह्वीया । एवं अरुणवरावभासे समुद्दे णवरि देवा अरुणवरावभासवरारुणवरावभासमहावरा एतथ दो देवा महिह्वीया ॥ कुंडले दीवे कुंडलभद्रकुंडलमहाभद्रा दो देवा महिह्वीया, कुंडलोदे समुद्दे चक्खुसुभक्खुकंता एतथ दो देवा म० । कुंडलवरे दीवे कुंडलवरभद्रकुंडलवरमहाभद्रा एतथ दो देवा महिह्वीया, कुंडलवरोदे समुद्दे कुंडलवर [वर] कुंडलवरमहावरा एतथ दो देवा म० ॥ कुंडलवरावभासे दीवे कुंडलवरावभासभद्रकुंडलवरावभासमहाभद्रा एतथ दो देवा० ॥ कुंडलवरोभासोदे समुद्दे कुंडलवरोभासवरकुंडलवरोभासमहावरा एतथ दो देवा म० जावपलिओवमडितीया परिवसंति ॥ कुंडलवरोभासं णं समुद्दे रुचणे णामं दीवे वट्टे वलया० जाव चिट्ठति, किं समचक्क० विसमचक्कवाल०?, गोयमा ! समचक्कवाल० नो विसमचक्कवालसंठित्ते, केवतियं चक्कवाल० पणत्ते?, सब्वट्ट मणोरमा एतथ दो देवा सेसं तहेव । रुयगोदे नामं समुद्दे जहा खोदोदे समुद्दे संखेज्जाइं जोयणसतसहस्साइं चक्कवालवि० संखेज्जाइं जोयणसतसहस्साइं परिकखेवेणं द्वारा दारंतरंपि संखेज्जाइं जोतिसंपि सब्वं संखेज्जां भाणियव्वं, अट्ठोवि जहेव खोदोदस्स नवरि सुमणसोमणसा एतथ दो देवा महिह्वीया तहेव रुयगाओ आढत्तं असंखेज्जां विक्खंभा परिकखेवो द्वारा दारंतरं च जोइसं च सब्वं असंखेज्जां भाणियव्वं । रुयगोदणं समुद्दे रुयगवरं णं दीवे वट्टे रुयगवरभद्ररुयगवरमहाभद्रा एतथ दो

३ प्रतिपत्तौ
त्रिप्रत्यव-
तारा द्वी-
पसमुद्राः
उद्देशः २
सू० १८५

॥ ३६६ ॥

देवा रुयगवरोदे रुयगवररुयगवरमहावरा एत्थ दो देवा महिहीया । रुयगवरावभासे दीवे
 रुयगवरावभासभद्ररुयगवरावभासमहाभद्रा एत्थ दो देवा महिहीया । रुयगवरावभासे समुद्दे
 रुयगवरावभासवररुयगवरावभासमहावरा एत्थ ॥ हारदीवे हारभद्रहारमहाभद्रा एत्थ ० ।
 हारमसुद्दे हारवरहारवरमहावरा एत्थ दो देवा महिहीया । हारवरोदे हारवरभद्रहारवरमहाभद्रा
 एत्थ दो देवा महिहीया । हारवरोए समुद्दे हारवरहारवरमहावरा एत्थ ० । हारवरावभासे दीवे
 हारवरावभासभद्रहारवरावभासमहाभद्रा एत्थ ० । हारवरावभासोए समुद्दे हारवरावभास-
 वरहारवरावभासमहावरा एत्थ ० । एवं सव्वेवि तिपडोयारा णेतव्वा जाव सूरवरोभासोए स-
 मुद्दे, दीवेसु भद्रनामा वरनामा हेति उदहीसु, जाव पच्छिमभावं च खोतवरादीसु संयंभूरमण-
 पज्जेसु वावीओ त्वोओदगपडिहत्थाओ पव्वयका य सव्ववइरामया । देवदीवे दीवे २ दो देवा
 महिहीया देवभद्रदेवमहाभद्रा एत्थ ० देवोदे समुद्दे देववरदेवमहावरा एत्थ ० जाव संयंभूरमणे
 दीवे संयंभूरमणभद्रसंभूरमणमहाभद्रा एत्थ दो देवा महिहीया । संयंभूरमणणं दीवं संयंभूर-
 मणोदे नामं समुद्दे वेद्वे वलया ० जाव असंखेज्जाइं जोयणसतसहस्साइं परिवखेवेणं जाव अट्ठो,
 गोयमा । संयंभूरमणोदए उदए अच्चे पत्थे जच्चे तणुए फलिहवणणाभे पगतीए उदगरसेणं पणणत्ते,

संयं सुरमणवरसंयं सुरमणमहावरा इत्थ दो देवा महि द्वीया, सेसं तहेव जाव असंखेजाओ तारा-
गणकोडिकोडीओ सोभंसु वा ३ ॥ (सू० १८५)

‘नंदीसरवरोदणं समुद्र’मित्यादि, नन्दीश्वरोदं समुद्रमरुणो नाम द्वीपो वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितो यावत्परिक्षिप्य ति-
ष्ठति । यैव क्षोद्वरद्वीपवक्तव्यता सैवात्राप्यर्थसहिता वक्तव्या, नवरमत्र वाप्यादयः क्षीरो(क्षोदो)दकपरिपूर्णाः, पर्वतादयस्तु सर्वात्मना
वज्रमया वक्तव्याः, अशोकवीतशोकौ च द्वौ देवौ, स च देवप्रभया पर्वतादिगतवज्रप्रभया चारुण इति अरुणनामा ॥ ‘अरुण-
ण’मित्यादि, अरुणं गमिति पूर्ववत् द्वीपमरुणोदो नाम समुद्रो वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्य तिष्ठति ।
यैव क्षोदोदकसमुद्रवक्तव्यता सैवेहापि वक्तव्या, नवरमत्र सुभद्रसुमनोभद्रनामानौ द्वौ देवौ वक्तव्यौ, ततोऽरुणद्वीपपरिक्षेपी यदिवा
सुभद्रसुमनोभद्रदेवाभरणद्युत्याऽरुणं—आरक्तमुदकं यस्यासावरुणोदयः ॥ ‘अरुणोदण’मित्यादि, अरुणोदं समुद्रमरुणवरो नाम द्वीपो
वृत्तो वलयाकारसंस्थितो यावत्परिक्षिप्य तिष्ठति । अत्रापि वक्तव्यता सैव नवरमत्रारुणवरभद्रारुणवरमहाभद्रौ देवौ वाच्यौ, नामव्यु-
त्पत्तिभावनाऽपि स्वधिया भावनीया ॥ अरुणवरद्वीपमरुणवरोदो नाम समुद्रो वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितो यावत्परिक्षिप्य ति-
ष्ठति । अत्रापि वक्तव्यता सैव नवरमरुणवरारुणमहावरावत्र देवौ ॥ अरुणवरोदं समुद्रमरुणवरवासो नाम द्वीपो वृत्तो यावत्परि-
क्षिप्य तिष्ठति, वक्तव्यता अत्रापि क्षोद्वरद्वीपवत् नवरमत्रारुणवरवासमहाभद्रौ देवौ । अरुणावभासं द्वीपम-
रुणावभासो नाम समुद्रो वृत्तो यावत्परिक्षिप्य तिष्ठति, वक्तव्यताऽत्रापि क्षोदोदसमुद्रवत् नवरमत्रारुणवरवासवरारुणवरवास-
महावरौ देवौ । तदेवमरुणो द्वीपः समुद्रश्च त्रिप्रत्यवतार उक्तस्तद्यथा—अरुणो द्वीपोऽरुणः समुद्रः अरुणवरो द्वीपः अरुणवरः समुद्रः

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३६७ ॥

३ प्रतिपत्तौ
त्रिप्रत्यव-
तारा द्वी-
पसमुद्राः
उद्देशः २
सू० १८५

॥ ३६७ ॥

प्ररुणारागभासो द्वीपोऽरुणवरावभासः समुद्रः ॥ एवं कुण्डलो द्वीपः कुण्डलः समुद्रश्च त्रिप्रलयतारो वक्तव्यस्तद्यथा—अरुणवरावभा-
 सममुद्रपरिक्षेपी कुण्डलो द्वीपः तत्परिक्षेपी कुण्डलः समुद्रः तत्परिक्षेपी कुण्डलवरो द्वीपः तत्परिक्षेपी कुण्डलवरः समुद्रः तत्परिक्षेपी
 कुण्डलवरावभासो द्वीपः तत्परिक्षेपी कुण्डलवरावभासः समुद्रः, वक्तव्यता सर्वत्रापि क्षोद्वरद्वीपक्षोदोदसमुद्रवद्वष्टव्या, नवरं देवता-
 नामिदं नामनातात्—कुण्डले द्वीपे कुण्डलभद्रकुण्डलमहाभद्रौ द्वौ देवौ, कुण्डलसमुद्रे चक्षुःशुभचक्षुःकान्तौ, कुण्डलवरे द्वीपे कुण्ड-
 लारभद्रकुण्डलवरसहाभद्रौ, कुण्डलवरे समुद्रे कुण्डलवरकुण्डलवरमहावरौ कुण्डलवरावभासभद्रकुण्डलवराव-
 भासमहाभद्रौ, कुण्डलवरावभासे समुद्रे कुण्डलवरावभासवरकुण्डलवरावभासमहावरौ । कुण्डलवरावभाससमुद्रपरिक्षेपी रुचको
 द्वीपो रुचकद्वीपपरिक्षेपी रुचकः समुद्रः तत्परिक्षेपी रुचकवरो द्वीपस्तत्परिक्षेपी रुचकवरः समुद्रः तत्परिक्षेपी रुचकवरावभासो द्वीपः
 तत्परिक्षेपी रुचकवरावभासः समुद्रः, वक्तव्यता सर्वत्रापि प्राग्वत् नवरं देवनामनातात्, रुचके द्वीपे सर्वार्थमनोरमौ देवौ, रुचकस-
 मुद्रे सुगनःसौमनसौ, रुचकवरे द्वीपे रुचकवरभद्ररुचकवरमहाभद्रौ, रुचकवरे समुद्रे रुचकवररुचकवरमहावरौ, रुचकवरावभासे
 द्वीपे रुचकवरावभासभद्ररुचकवरावभासमहाभद्रौ, रुचकवरावभासे समुद्रे रुचकवरावभासवररुचकवरावभासमहावरौ, एतावता प्र-
 न्येन यदन्यत्र पश्यते—“जंबूद्वीपे लवणे धायद् कालोय पुक्खरे वरुणे । खीरघयखोयनंदी अरुणवरे कुंडले रुयगे ॥ १ ॥” इति त-
 स्मृतिम् । अत ऊर्ध्वं तु यानि लोके शङ्खध्वजकलशश्रीवत्सादीनि शुभानि नामानि तन्नामानो द्वीपसमुद्राः प्रत्येतव्याः, सर्वेऽपि च
 धिप्रत्ययताराः, अपान्तराले च भुजगवरः कौश्वर इति । तथा यानि कानिचिदाभरणनामानि हाराद्धहारप्रभृतीनि यानि
 वरुणनामानि आजिनादीनि यानि गन्धनामानि कोष्ठादीनि यान्युत्पलनामानि जलरुचन्द्रोद्भयोत्प्रमुखाणि यानि च तिलकप्रभृतीनि

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३६८ ॥

वृक्षनामानि यानि च पृथिव्याः “पुठवीसकरवालुया उ उवले सिला य लोणूसे” इत्यादि षट्त्रिंशद्भेदभिन्नाया निधीनां नवानां रत्नानां चतुर्दशानां चक्रवर्तिसम्बन्धिनानां वर्षधरपर्वतानां—शुल्लहिमवदादीनां ऋदानां—पद्ममहापद्मानां नदीनां—गङ्गासिन्धुप्रभृतीनां महानदीनां—अन्तरनदीनां च विजयानां—कच्छादीनां द्वात्रिंशतो वक्षस्कारपर्वतानां—माल्यवदादीनां कल्पानां—सौधर्मादीनां द्वादशानाम् इन्द्राणां—शक्रादीनां दशानां कुरूणां—देवकुरुत्तरकुरूणां मन्दरस्य—मेरोः आवासानां—शक्रादिसम्बन्धिनानां भवनपत्यादिसम्बन्धिनानां च ऋटानां—शुल्लहिमवदादिसम्बन्धिनानां नक्षत्राणां—कृत्तिकादीनामष्टाविंशतेः चन्द्राणां सूर्याणां च नामानि तानि सर्वाण्यपि द्वीपसमुद्रेषु त्रिप्रत्यवताराणि वक्तव्यानीति दिदर्शयिपुराह—“एवं हारद्वीपे” इत्यादि, एवं च हारो द्वीपो हारोदः समुद्रः, हारवरो द्वीपो हारवरः समुद्रः, हारवरावभासो द्वीपो हारवरावभासः समुद्रः, द्वीपसमुद्रवक्तव्यता पूर्ववत्, नवरं हारे द्वीपे हारभद्रहारमहाभद्रौ देवौ हारे समुद्रे हारवरहारमहावरौ, हारवरे द्वीपे हारवरभद्रहारमहाभद्रौ, हारवरे समुद्रे हारवरहारवरमहावरौ, हारवरावभासो द्वीपे हारवरावभासभद्रहारवरावभासमहाभद्रौ, हारवरावभासे समुद्रे हारवरावभासवरहारवरावभासमहावरौ । एवं शेषाणामप्याभरणानाम्नां त्रिप्रत्यवतारो वक्तव्यः—अर्द्धहारो द्वीपः अर्द्धहारः समुद्रः, अर्द्धहारवरो द्वीपः अर्द्धहारवरः समुद्रः, अर्द्धहारवरावभासो द्वीपः अर्द्धहारवरावभासः समुद्रः, कनकावलिद्वीपः कनकावलिद्वीपः, कनकावलिवरो द्वीपः कन० व० समुद्रः, कनकावलिवरावभासो द्वीपः कनकावलिवरावभासः समुद्रः, रत्नावलिद्वीपः रत्नावलिः समुद्रः, रत्नावलिवरो द्वीपः रत्नावलिवरः समुद्रः, रत्नावलीवरावभासो द्वीपः रत्नावलीवरावभासः समुद्रः, मुक्तावली द्वीपः मुक्तावली समुद्रः, मुक्तावलीवरो द्वीपः मुक्तावलिवरः समुद्रः, मुक्तावलिवरावभासो द्वीपो मुक्तावलिवरावभासः समुद्रः । वस्तुनामचिन्तायामपि आजिनो द्वीपः आजिनः समुद्रः, आजिनवरो द्वीपः आजिनवरः समुद्रः, आ-

॥ ३६८ ॥

३ प्रतिपत्तौ
त्रिप्रत्यव-
तारा द्वी-
पसमुद्राः
उद्देशः २
सू० १८५

वरौ । एवं सर्वत्रापि त्रिः प्रत्यवतारो देवानां नामानि च भावनीयानि यावत् सूर्यो द्वीपः सूर्यः समुद्रः, सूर्यवरो द्वीपः सूर्यवरः समुद्रः, सूर्यवरावभासो द्वीपः सूर्यवरावभासः समुद्रः, आह च मूलचूर्णिकृत्—‘अरुणार्द्ध द्वीपसमुद्रा त्रिपडोयारा यावत् सूर्यावभासः समुद्रः’ तत्र सूर्ये द्वीपे सूर्यभद्रसूर्यमहाभद्रौ देवौ, सूर्ये समुद्रे सूर्यवरसूर्यमहावरौ, सूर्यवरे द्वीपे सूर्यवरभद्रसूर्यवरमहाभद्रौ, सूर्यवरे समुद्रे सूर्यवरसूर्यमहावरौ, सूर्यवरावभासे द्वीपे सूर्यवरावभासभद्रसूर्यवरावभासमहाभद्रौ, सूर्यवरावभासे समुद्रे सूर्यवरावभासवरसूर्यवरावभासमहावरौ । सूर्यवरावभाससमुद्रात्परं यदस्ति तदाह—‘सूरवरावभासणं समुद्रं देवे नामं दीवे वद्रे’ इत्यादि, सूर्यवरावभासं णमिति पूर्ववत् समुद्रं देवो नाम द्वीपो वृत्तो बलयाकारसंस्थानसंस्थितः समन्तात्संपरिक्षिप्य तिष्ठति । ‘देवे णं भंते! दीवे किं समचक्रवालसंठिते विसमचक्रवालसंठिए?, गोयमा! समचक्रवालसंठिए, देवे णं भंते! दीवे केवइयं चक्रवाल-विक्खंभेणं केवइयं परिक्लेवेणं पन्नत्ते?, गोयमा! असंखेजाइं जोयणसहस्साइं चक्रवालविक्खंभेणं, [ग्रन्थाग्रम् ११००] असंखेजाइं जोयणसहस्साइं परिक्लेवेणं पन्नत्ते, से णं एगाए पउमवरवेइयाए एगेणं वणसंडेणं परिक्लेवेणं सुगमं, नवरम् एकया पइ-वरवेइकयाऽष्टयोजनोच्छ्रयजगत्युपरिभाविन्येति द्रष्टव्यं, एवमेकेन वनपण्डेन च, इदं तु सूत्रं बहुषु पुस्तकेषु न दृश्यते केषुचित् ‘त-हेवे’त्यतिदेश इति लिखितं ॥ ‘कइ णं भंते!’ इत्यादि, कति भदन्त! देवस्य द्वीपस्य द्वाराणि प्रज्ञप्तानि?, भगवानाह—गौतम! च-त्वारि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—विजयं वैजयन्तं जयन्तमपराजितं ॥ ‘कहि णं भंते! देवस्स दीवस्से’त्यादि, क भदन्त! देवस्य द्वीपस्य विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम्?, भगवानाह—गौतम! देवद्वीपपूर्वाद्धपर्यन्ते देवसमुद्रस्य पूर्वा(पश्चा)द्धस्य पश्चिमदिशि ‘अत्र’ एतस्मि-न्नवकारो विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं, प्रमाणं वर्णकश्च जम्बूद्वीपविजयद्वारवत्, नामान्वर्थसूत्रमपि तथैव ॥ ‘कहि णं भंते’ इत्यादि, क

भन्त ! चित्रयस्य देवस्य विजया नाम राजधानी प्रज्ञप्ता ? भगवानाह—नौतम ! विजयस्य द्वारस्य पश्चिमदिशि तिर्यगसङ्ख्येयान्ति
 गोननशतमहस्राण्यवगाहात्रान्तरे विजयस्य देवस्य विजया नाम राजधानी प्रज्ञप्ता, सा च जम्बूद्वीपविजयद्वाराधिपतिविजयदेवस्येव
 वक्तव्या । एवं त्रैजयन्तजयन्तापराजितद्वारवक्तव्यताऽपि भावनीया, ज्योतिषवक्तव्यता सर्वाऽप्यसङ्ख्येयतया वक्तव्या, नामान्वर्थचि-
 न्तायामपि देवभद्रदेवमहाभद्रौ वक्तव्यौ, शेषं सर्वमरुणद्वीपवत् ॥ 'देवगणं दीव'मित्यादि, देवं णमिति पूर्ववत् द्वीपं देवः समुद्रो
 यन्ते तलयाकारमंस्थानसंस्थितो यावत्परिक्षिप्य तिष्ठति, अत्रापि समचक्रवालादिसूत्राणि तथैव नवरं देवोदकस्य समुद्रस्य विजयद्वारं देवो-
 दमसुद्रपूर्वाद्वैपर्यन्ते नागद्वीपपूर्वा(पश्चा)द्वैपश्चिमदिशि अत्रेति वक्तव्यं, राजधानी विजयद्वारस्य पश्चिमदिशि अत्रेति वक्तव्यं, राजधानी
 विजयद्वारस्य पश्चिमदिशि देवसमुद्रं तिर्यगसङ्ख्येयानि योजनशतसहस्राण्यवगाह्य वक्तव्या । एवं त्रैजयन्तजयन्तापराजितद्वारवक्तव्यता-
 ऽपि भावनीया, नामान्वर्थचिन्तायामपि देववरदेवमहावरौ देवौ, शेषं तथैव यथा देवो द्वीपो, नवरं नागे द्वीपे नागभद्रनागमहा-
 भद्रौ, यथा देवः समुद्रः तथा नागः समुद्रः, नवरं नागसमुद्रे नागवरनागमहावरौ, एवं यक्षादयोऽपि द्वीपसमुद्रा वक्तव्याः, नवरं यक्षे-
 श्चो यक्षभद्रनागमहाभद्रौ देवौ, यक्षे समुद्रे यक्षवरयक्षमहावरौ, भूते द्वीपे भूतभद्रभूतमहाभद्रौ, भूते समुद्रे भूतवरभूतमहावरौ, स्वय-
 न्भूरगणे द्वीपे स्वयम्भूरमणभद्रस्वयम्भूरमणमहाभद्रौ, स्वयम्भूरमणे समुद्रे स्वयम्भूवरस्वयम्भूमहावरौ, इह देवादिसु पञ्चसु पञ्चसु द्वीपेषु
 पञ्चसु २ समुद्रेषु त्रिप्रलयतारता नास्ति, तत एकैकतथैते वक्तव्याः तथा चाह—'देवे नागे जक्खे भूए य सयम्भूरमणे अ एकैके
 भाणियव्वो ।' मूलद्वीपकारोऽप्यह—'देवादयोऽप्याह—'देवो नागे जक्खे भूए य सयंभूरमणे
 एतेऽन्तिमाः पञ्च एकैकाः प्रतिपत्तव्याः' नन्दीश्वराद्विद्वीपानां स्वयम्भूरमणद्वीपपर्यवसानानामन्वर्थचिन्तायां वाप्यः पुष्करिण्यः च-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३७० ॥

शब्दाद् दीर्घिकादयश्च क्षीरो(क्षोदो)दकपरिपूर्णा वक्तव्याः; पर्वतादयश्च सर्वास्तिना वज्रमयाः; नन्दीश्वरसमुद्रादीनां भूतसमुद्रपर्यवसानानाम
न्वर्थचिन्तायामुदकमिष्टुरससदृशं वक्तव्यं, स्वयम्भूरमणसमुद्रस्य पुष्करोदसदृशं, 'रुयगार्दिण'मित्यादि प्रथमोऽसहस्रेयप्रमाणतया रुचक-
नामा यो द्वीपस्तदादीनां द्वीपसमुद्राणां विष्कम्भपरिक्षेपद्वारान्तराणि ज्योतिष्कं चाविशेषेणासहस्रेयं वेदितव्यं ॥ साम्प्रतमेकैकेन जम्बू-
द्वीपादिनाम्ना कियन्तो द्वीपाः समुद्राश्च ? इति निर्णेतुकाम आह—

केवइया णं भंते ! जंबुद्वीवा दीवा गामधेज्जेहिं पणत्ता?, गोयमा ! असंखेज्जा जंबुद्वीवा २ नाम-
धेज्जेहिं पणत्ता, केवतिया णं भंते ! लवणसमुद्दा २ पणत्ता?, गोयमा ! असंखेज्जा लवणसमुद्दा
नामधेज्जेहिं पणत्ता, एवं धायतिसंडावि, एवं जाव असंखेज्जा सूरदीवा नामधेज्जेहि य । एगे
देवे दीवे पणत्ते एगे देवोद्वे समुद्दे पणत्ते, एवं णागे जक्खे भूते जाव एगे संधंभूरमणे दीवे
एगे संधंभूरमणसमुद्दे गामधेज्जेणं पणत्ते ॥ (सू० १८६) लवणस णं भंते ! समुद्दस्स उदए
केरिसए अस्साएणं पणत्ते?, गोयमा ! लवणस्स उदए आइले रइले लिंदे लवणे कडुए अपेज्जे
बहूणं दुपयचउप्पयमिगपसुपक्खिसरिसवाणं णणत्थ तज्जोणियाणं सत्ताणं ॥ कालोयस्स णं
भंते ! समुद्दस्स उदए केरिसए अस्साएणं पणत्ते?, गोयमा ! आसले पेसले मांसले कालए
मासरासिवण्णाभे पगतीए उदगरसेणं पणत्ते ॥ पुक्खरोद्दगस्स णं भंते ! समुद्दस्स उदए
केरिसए पणत्ते?, गोयमा ! अच्छे जच्चे तणुए फालियवण्णाभे पगतीए उदगरसेणं पणत्ते ॥

३ प्रतिपत्तौ

सहस्रगामा-

नोऽसंख्या

द्वीपसमु-

द्राः लव-

णोदाद्यु-

दकं

उद्देशः २

सू० १८६-

१८७

॥ ३७० ॥

वरुणोदस्स णं भंने०! गोयमा! से जहा णामए—पत्तासवेति वा खज्जर-
 सारेति वा सुपिक्रवोत्तरसेति वा मेरएति वा काचिसायणेति वा चंदप्पभाति वा मणसिलाति
 वा वरसीधूति वा पवरवारुणी वा अट्टपिट्टपरिणिट्ठिताति वा जंबुफलकालिया वरप्पसण्णा उक्को-
 समदप्पत्ता ईसिउट्टावलंविणी ईसितंविच्छिकरणी ईसिवोच्छेयकरणी आसला मांसला पेसला
 वण्णेणं उववेत्ता जाव गो तिण्ठे सम्भे, वारुणोदए इत्तो इट्टतरए चेव जाव अस्साएणं प०।
 न्नीरोदस्स णं भंने! उदए केरिसए अस्साएणं पणत्ते?, गोयमा! से जहा णामए—रत्तो
 चाउरंतचक्कट्टिस्स चाउरक्के गोखीरे पज्जत्तिमंदग्गिसुक्कट्टिते आउत्तरखंडमच्छंडितोववेत्ते वण्णेणं
 उववेत्ते जाव फासेण उववेए; भवे एयारूवे सिया?, णो तिण्ठे सम्भे, गोयमा! स्त्रीरोयस्स०
 एत्तो इट्ट जाव अस्साएणं पणत्ते । वतोदस्स णं से जहा णामए सारतिकस्स गोघयवरस्स
 मंटे सहइकणियारपुक्कवण्णाभे सुक्कट्टितउदारसज्जवीसंदिते वण्णेणं उववेत्ते जाव फासेण
 य उववेए, भवे एयारूवे सिया?, णो तिण्ठे सम्भे, इत्तो इट्टयो० खोदोदस्स से जहा णामए
 उच्छट्टण जचपुंउत्काण हरियालपिंडराणं भेरुंडछणाण वा कालपोराणं तिभागनिव्वाडियवाडगाणं
 बलवगणरजंतपरिगालियमित्ताणं जे य रसे होज्जा वत्थपरिपूए चाउज्जातगसुवासिते अहियपत्थे
 लट्टए वण्णेणं उववेए जाव भवेयारूवे सिया?, नो तिण्ठे सम्भे, एत्तो इट्टयरा०, एवं सेस-

गाणवि समुद्धानं भेदो जाव सयंभूरमणस्स, णवरि अच्छे जच्चे पत्थे जहा पुक्खरोदस्स ॥ कति णं भंते! समुद्दा पत्तेगरसा पणत्ता?, गोयमा! चत्तारि समुद्दा पत्तेगरसा पणत्ता, तंजहा— लवणे वरुणोदे खीरोदे घयोदे ॥ कति णं भंते! समुद्दा पगतीए उदगरसे णं पणत्ता?, गोयमा! तओ समुद्दा पगतीए उदगरसेणं पणत्ता, तंजहा—कालोए पुक्खरोए सयंभूरमणे, अवसेसा समुद्दा उस्सणं खोतरसा पं० समणाउसो! ॥ (सू० १८७)

‘केवइया ण’मित्यादि, कियन्तो भदन्त! जम्बूद्वीपा द्वीपाः प्रज्ञप्ताः?, जम्बूद्वीपादिनाम्ना कियन्तो द्वीपाः प्रज्ञप्ता इत्यर्थः, एवमुक्ते भगवानाह—गौतम! असङ्ख्येया जम्बूद्वीपा द्वीपाः प्रज्ञप्ताः, जम्बूद्वीपा इति नाम्नाऽसङ्ख्येया द्वीपा इति भावः, एवं लवण इति नाम्नाऽसङ्ख्येयाः समुद्राः, धातकीषण्ड इति नाम्नाऽसङ्ख्येया द्वीपाः, कालोद इति नाम्नाऽसङ्ख्येयाः समुद्राः, एवं यावत्सूर्यवरावभास इति नाम्नाऽसङ्ख्येयाः समुद्राः, तथा चाह—‘एवं जाव’ इत्यादि, ‘एवं’ उक्तेन प्रकारेण तावद्वाच्यं यावदसङ्ख्येयाः सूर्याः सूर्ये इति नाम्ना त्रिप्रत्यवतारपतितेनेति गम्यते, अरुणादारभ्य देवद्वीपादर्वाक् सर्वेषामेव त्रिप्रत्यवतारतयाऽनन्तरमेवाभिधानात् समुद्राः प्रज्ञप्ताः ॥ सम्प्रति देवादीनधिष्ठत्य प्रश्ननिर्वचनसूत्राण्याह—‘कइ णं भंते’ इत्यादि, कति भदन्त! देवद्वीपाः प्रज्ञप्ताः?, भगवानाह—गौतम! एको देवद्वीपः प्रज्ञप्तः, एवं दशाप्येते एकाकारा वक्तव्याः, तथा चाह—‘एवं जाव एगे सयंभूरमणे समुद्दे पन्नत्ते’ इति । ‘लवणे णं समुद्दे केरिसए आसाएणं पन्नत्ते?’ इत्यादीनि तु लवणकालोदपुष्करोद्वरुणोदक्षीरोदघृतोदक्षोदोदविषयाणि सप्त सूत्राणि स्वयं भवनीयानि, भावार्थस्य प्रागेवाभिहितत्वात्, शेषाः समुद्रा यथा क्षोदोदः समुद्रस्तथा प्रतिपत्तव्याः, नवरं स्वयम्भूरमणसमुद्रो यथा

पुत्रुरोदः ॥ मप्रति ये प्रत्येकरमा ये च प्रकृत्युदकरसास्तान् वैवित्तयेनाह—‘कइ णं भंते!’ इत्यादि, कति भदन्त! समुद्राः प्रत्येक-
 र्नाः’ ममुद्रान्तरेः महासाधारणरसाः प्रज्ञप्ताः?, भगवानाह—गौतम! चत्वारः प्रत्येकरसाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—लवणोदः वरुणोदः क्षी-
 रोदः पृथोदः, न हि लवणो वरुणोदः क्षीरोदो वाऽन्यः समुद्रो यथोकरसः समस्ति तत एते चत्वारोऽपि प्रत्येकरसाः ॥ ‘कइ
 णं भित्तादि, कति भदन्त! समुद्राः प्रकृत्या उदकरसाः प्रज्ञप्ताः?, भगवानाह—गौतम! त्रयः समुद्राः प्रकृत्या उदकरसेन प्रज्ञप्ताः,
 तद्यथा—कालोदः पुत्रुरोदः स्वयम्भूरमणः, अवशेषाः समुद्राः ‘उस्सन्नं’ बाहुल्येन क्षोदरसाः प्रज्ञप्ताः ॥

कति णं भंते! समुद्रा बहुमच्छकच्छभाइण्णा पणत्ता?, गोयमा! तओ समुद्रा बहुमच्छकच्छ-
 भाइण्णा पणत्ता, तंजहा—लवणे कालोए संयंभुरमणे, अवसेसा समुद्रा अप्पमच्छकच्छभा-
 इण्णा पणत्ता समणाउसो! ॥ लवणे णं भंते! समुद्रे कति मच्छजातिकुलकोडिजोणीपमुहसय-
 सहस्सा पणत्ता?, गोयमा! सत्त मच्छजातिकुलकोडीजोणीसमुहसतसहस्सा पणत्ता ॥ का-
 लोए णं भंते! समुद्रे कति मच्छजातिं पणत्ता?, गोयमा! नव मच्छजातिकुलकोडीजोणीं ॥
 संयंभुरमणे णं भंते! समुद्रे, अद्धतेरस मच्छजातिकुलकोडीजोणीपमुहसतसहस्सा पणत्ता ॥
 लवणे णं भंते समुद्रे मच्छाणं केमहालिया सरीरोगाहणा पणत्ता गो०?, जहण्णेणं अंगुलस्स
 असंलेज्जतिभागं उक्कोसेणं पंचजोयणसयाइं ॥ एवं कालोए उ० सत्त जोयणसताइं ॥ संयंभूरमणे
 जहण्णेणं अंगुलस्स असंलेज्जतिं उक्कोसेणं दस जोयणसताइं ॥ (सू० १८८)

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३७२ ॥

‘कइ णं भंते!’ इत्यादि, कति भदन्त! समुद्रा बहुमत्स्यकच्छपाकीर्णाः प्रज्ञप्ताः?, भगवानाह—गौतम! त्रयः समुद्राः बहुमत्स्य-
कच्छपाकीर्णाः प्रज्ञप्ता, तद्यथा—लवणः कालोदः स्वयम्भूरमणः, अवशेषाः समुद्रा अल्पमत्स्यकच्छपाकीर्णाः प्रज्ञप्ताः न पुनर्निर्भत्स्यक-
च्छपाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण! हे आयुष्मन्! ॥ सम्प्रति लवणादिषु मत्स्यकुलकोडिपरिज्ञानार्थमाह—‘लवणे णं भंते!’ इत्यादि, लवणे
भदन्त! समुद्रे ‘कति’ किंप्रमाणानि जातिप्रधानानि कुलानि २ जातिकुलानां कोटयो जातिकुलकोटयः मत्स्यानां जातिकुलकोटयो म-
त्स्यजातिकुलकोटयस्तासां योनिप्रमुखाणि—योनिप्रवाहाणि शतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि?, इहैकस्यामपि योनौ अनेकानि जातिकुलानि भ-
वन्ति, यथा एकस्यामेव छगणयोनौ कृमिकोटिकुलमिलिकाकुलं वृश्चिककुलमित्यादि तत उक्तं योनिप्रमुखशतसहस्राणीति, भगवानाह—
गौतम! सप्त जलमत्स्यजातिकुलकोटीनां योनिप्रमुखाणि शतसहस्राणि, एवं कालोदसूत्रं स्वयम्भूरमणसूत्रमपि भावनीयं, नवरं कालोदे
नव मत्स्यजातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि, स्वयम्भूरमणसमुद्रेऽर्द्धत्रयोदश ॥ अधुना लवणादिषु मत्स्यप्रमाणमभिधित्सुराह—
‘लवणे णं भंते!’ इत्यादि, लवणे भदन्त! समुद्रे मत्स्यानां ‘केमहालिका’ किमहती शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता?, भगवानाह—गौतम!
जवन्येनाङ्गुलासङ्ख्येयभाग उत्कर्षेण पञ्च योजनशतानि ॥ एवं कालोदस्वयम्भूरमणसमुद्रत्रिपये अपि सूत्रे भावनीये, नवरं कालोदे
उत्कर्षतः सप्त योजनशतानि स्वयम्भूरमणे योजनसहस्रम् ॥

केवतिया णं भंते! दीवससुहा नामधेजेहिं पणत्ता?, गोयमा! जावतिया लोणे सुभा णामा सु-
भा वण्णा जाव सुभा फासा एवतिया दीवससुहा नामधेजेहिं पणत्ता ॥ केवतिया णं भंते!
दीवससुहा उद्धारसमएणं पणत्ता?, गोयमा! जावतिया अट्टाह्जाणं सागरोवमाणं उद्धारसमया

३ प्रतिपत्तौ-
समुद्रेषु-
मत्स्यक-
च्छपाः
सू० १८८
द्वीपोद-
धिमानं
उद्देशः २
सू० १८९

॥ ३७२ ॥

पृथग्विधा दीवसमुदा उद्धारसमणं पदत्ता ॥ (सू० १८९) दीवसमुदा णं भंते! किं पुढविपरि-
 गामा आउपरिगामा जीवपरिगामा पुगलपरिगामा?, गोयमा! पुढविपरिगामावि आउपरिणा-
 मावि जीवपरिगामावि पुगलपरिगामावि ॥ दीवसमुदेसु णं भंते! सब्वपाणा सब्वभूया सब्व-
 जीवा सब्वसत्ता पुढविकाइयत्ताए जाव तसकाइयत्ताए उववणणुव्वा?, हंता! गोयमा! असति
 अट्टवा अणंतलुत्तो (सू० १९०) इति दीवसमुदा समत्ता ॥

‘केवइया णं भंते!’ इत्यादि, कियन्तो भदन्त! द्वीपसमुद्रा नामधेयैः प्रज्ञप्ताः?, यदि नाम सद्यालुमिप्यन्ते तदा कियन्तस्ते
 प्रज्ञप्ता इत्यर्थः, एयमत्र भावना—इहैकेकेन नाम्नाऽसहस्रेया द्वीपा असहस्रेयाः समुद्राः प्रोच्यन्ते अन्तिमान् देवादीन् पथ्य द्वीपान् पथ्य
 ममुद्रान् मुस्ता, ततः सर्वसहस्रया कियन्ति द्वीपसमुद्राणां नामानि? इति, भगवानाह—गौतम! यावन्ति लोके सामान्यतः ‘शुभानि
 नामानि’ गद्गल्लसल्लिक्कल्लश्रीवत्त्मादीनि ‘शुभा वर्णाः शुभा गन्धाः शुभा रसाः शुभाः स्पर्शाः’ शुभवर्णनामानि शुभगन्ध-
 नामानि शुभरसनामानि शुभस्पर्शनामानि, एतावन्तो द्वीपसमुद्रा नामधेयैः प्रज्ञप्ताः, एतावन्ति द्वीपसमुद्राणां नामधेयानीति भावः ॥
 तत्प्रत्युद्धारमागरोपमप्रमाणतो द्वीपसमुद्रपरिमाणमाह—‘केवइया णं भंते!’ इत्यादि, कियन्तो भदन्त! द्वीपसमुद्राः ‘उद्धारेण’ उ-
 द्धारप्रत्युद्धारमागरोपमप्रमाणेन प्रज्ञप्ताः?, भगवानाह—हे गौतम! यावन्तोऽर्द्धलृतीयानामुद्धारसागरोपमाणां उद्धारसमयाः—एकैकेन(क)
 भूमायावाप्रापद्धारसमया एतावन्तो द्वीपसमुद्रा उद्धारेण प्रज्ञप्ताः, उक्तञ्च—“उद्धारसागराणं अट्टाइज्जाण जत्तिया समयया । दुगुणाहु-
 गुणपत्तियार धीगोइहि रल्लु पवइया ॥ १ ॥” ‘दीवसमुदा णं भंते!’ इत्यादि, । द्वीपसमुद्रा णमिति पूर्ववत् भदन्त! किं पृथिवीपरि-

गाम्। अप्परिणामाः जीवपरिणामाः पुद्गलपरिणामाः ?; भगवानाह—नौतम ! पृथिवीपरिणामा अपि अप्परिणामा अपि जीवपरिणामा अपि पुद्गलपरिणामा अपि, पृथ्व्यब्जीवपुद्गलपरिणामासकत्वात्सर्वद्वीपसमुद्राणाम् ॥ 'दीवसमुद्देशु णं भंते ! सव्वपाणा सव्वभूया' इत्यादि, द्वीपसमुद्देशु णमिति पूर्ववत् सर्वेष्वपि गम्यते भदन्त ! सर्वे 'प्राणाः' द्वीन्द्रियादयः सर्वे 'भूताः' तरवः सर्वे 'जीवाः' पञ्चेन्द्रियाः सर्वे 'सत्त्वाः' पृथिव्यादयः उत्पन्नपूर्वाः ?; भगवानाह—नौतम ! असकृदुत्पन्नपूर्वा अथवाऽनन्तकृत्वः, सर्वेषामपि सांब्यवहारिकशयन्तेर्गतानां जीवानां सर्वेषु स्थानेषु प्रायेणोऽनन्तशः उत्पादात् ॥ तदेवं द्वीपसमुद्रवक्तव्यता गता ॥ सम्प्रति द्वीपसमुद्राणां पुद्गलपरिणामत्वात् तेषां च पुद्गलानां विशिष्टपरिणामपरिणतानामिन्द्रियग्राह्यत्वादिन्द्रियविषयपुद्गलपरिणाममाह—

कत्तिविहे णं भंते इंदियविसए पोग्गलपरिणामे पणत्ते ?; गोयमा ! पंचविहे इंदियविसए पोग्गलपरिणामे पणत्ते ?; गोयमा ! पंचविहे इंदियविसए णं भंते ! लपरिणामे पणत्ते, तंजहा—सोतंदियविसए जाव फासिंदियविसए । सोतंदियविसए णं भंते ! पोग्गलपरिणामे कत्तिविहे पणत्ते ?; गोयमा ! दुविहे पणत्ते, तंजहा—सुब्बिसदपरिणामे य दुब्बिसदपरिणामे य, एवं चक्खिद्वियविसयादिएहिक्कि सुखवपरिणामे य दुखवपरिणामे य । एवं सुरभिगंधपरिणामे य दुग्ग्भिगंधपरिणामे य, एवं सुरसपरिणामे य दूरसपरिणामे य, एवं

१ यद्यपि नात्र तृतीयप्रतिपत्तिसमाप्तिसूचकं किञ्चित् तथापि अग्रे ज्योतिष्कवक्तव्यतापूर्तौ चतुर्थप्रतिपत्तौ ज्योतिष्क उद्देशक इति वैमानिकाधिकारसंपूर्तौ च चतुर्थप्रतिपत्तौ वैमानिकाख्य उद्देशक इति च सूचनात् गम्यते यदुत अत्र तृतीयप्रतिपत्तिः समाप्ता, यद्वा तत्र चतुर्विधानां प्रतिपत्तियौ सा चतुर्थप्रतिपत्तिरिति व्याख्येयं, यतः प्रतिपादयिष्यति तदनन्तरं पञ्चविधजीवप्रतिपादनमव्याश्रित्युक्त्याः प्रतिपत्तेरारम्भं, अन्यद्वोक्तमविरोधि कारणं सुधीभिः ।

सुक्तासपरिणामे य दुक्तासपरिणामे य ॥ से नूनं भंते! उच्चावएसु सदपरिणामेसु उच्चावएसु रूव-
 परिणामेसु एवं गंधपरिणामेसु रसपरिणामेसु फासपरिणामेसु परिणममाणा पोगगला परिणमं-
 तीति वसन्त्वं सिया?, हंता गोयमा! उच्चावएसु सदपरिणामेसु परिणममाणा पोगगला परि-
 णमंतिति वसन्त्वं सिया, से नूनं भंते! सुविभसदा पोगगला दुविभसदत्ताए परिणमंति दु-
 विभसदा पोगगला सुविभसदत्ताए परिणमंति?, हंता गोयमा! सुविभसदा दुविभसदत्ताए परिण-
 मंति दुविभसदा सुविभसदत्ताए परिणमंति, से नूनं भंते! सुरुवा पुगगला दूरुवत्ताए परिणमंति
 दूरुवा पुगगला सुरुवत्ताए?, हंता गोयमा!, एवं सुविभगंधा पोगगला दुविभगंधत्ताए परि-
 णमंति दुविभगंधा पोगगला सुविभगंधत्ताए परिणमंति?, हंता गोयमा! एवं सुफासा दुफास-
 ताए?, सुरसा दूरसत्ताए?, हंता गोयमा!० ॥ (सू० १९१)

'कइयिदे णं भंते!' इत्यादि, कतिविधो भदन्त! इन्द्रियविषयः पुद्गलपरिणामः प्रज्ञप्तः?, भगवानाह—गौतम! पञ्चविध इन्द्रिय-
 विषयः पुद्गलपरिणामः प्रसन्नः, तथा—श्रोत्रेन्द्रियविषय इत्यादि सुगमं, 'सुविभसदपरिणामे' इति शुभः शब्दपरिणामः 'दुविभस-
 दपरिणामे' इति अशुभः शब्दपरिणामः ॥ 'से नूनं भंते!' इत्यादि, अथ 'नूनं' निश्चितमेतद् भदन्त! 'उच्चावचैः' उत्तमाधमैः
 शब्दपरिणामैर्योवत्स्वर्गपरिणामैः परिणमन्तः पुद्गलाः परिणमन्तीति वक्तव्यं स्यात्?, परिणमन्तीति ते वक्तव्या भवेयुरित्यर्थः, मगवा-
 नाह—'हन्ता गोयमा!' इत्यादि, हन्तेति प्रत्यवधारणे स्यादेव वक्तव्यमिति भावः, परिणामस्य यथावस्थितस्य भावात्, तथा तथा

३ प्रतिपत्तौ
देवकृतः
पुद्गलमूहः
बालग्र-
न्थनं च
उद्देशः २
सू० १९२

॥ ३०४ ॥

द्रव्यधेत्रादिसामग्रीवस्तत्तत्प्रपास्कन्दनं हि परिणामः, स च तत्रास्तीति न कश्चित्त्रयाऽभिधाने दोषः ॥ 'से पूणं भंते!' इत्यादि, अथ 'नूनं' निश्चितमेतद् भदन्त! 'शुभशब्दाः' शुभशब्दरूपाः पुद्गला अशुभशब्दतया परिणमन्ति अशुभशब्दा वा पुद्गलाः शुभशब्दतया?, भगवानाह-हन्त गौतम! इत्यादि सुप्रतीतं, एतेन सान्वयं परिणाममाह, अन्यथा तद्यो(दयो) गादसतः सत्ताऽनुपपत्तेर-तिप्रसङ्गात् ॥ एवं रूपरसगन्धस्पर्शेष्वप्यास्तीयाभिलाषेन द्वौ द्वावालापकौ वक्तव्यौ ॥

देवे णं भंते! महिह्वीए जाव महाणुभागे पुब्बामेव पोग्गलं खवित्ता पभू तमेव अणुपरिवट्टित्ताणं गिण्हित्तए?, हंता पभू, से केण्ढे णं भंते! एवं बुच्चति-देवे णं महिह्वीए जाव गिण्हित्तए?, गो-यमा! पोग्गले खित्ते समाणे पुब्बामेव सिग्घगती भवित्ता तथो पच्छा मंदगती भवति, देवे णं महिह्वीए जाव महाणुभागे पुब्बंपि पच्छावि सीहे सीहगती (तुरिए तुरियगती) चैव से तेण्ढेणं गोयमा! एवं बुच्चति जाव एवं अणुपरियट्टित्ताणं गेण्हित्तए ॥ देवे णं भंते! महिह्वीए बाहिरए पो-ग्गले अपरियाहत्ता पुब्बामेव बालं अच्चित्ता अभेत्ता पभू गंठित्तए?, नो इण्ढे सम्ढे?, देवे णं भंते! महिह्वीए बाहिरए पुग्गले अपरियाहत्ता पुब्बामेव बालं चित्ता भित्ता पभू गंठित्तए?, नो इण्ढे सम्ढे?, देवे णं भंते! महिह्वीए बाहिरए पुग्गले परियाहत्ता पुब्बामेव बालं अच्चित्ता अभित्ता पभू गंठित्तए?, नो इण्ढे सम्ढे?, देवे णं भंते! महिह्वीए जाव महाणुभागे बाहिरे पोग्गले परियाहत्ता पुब्बामेव बालं छेत्ता भेत्ता पभू गंठित्तए?, हंता पभू, तं चैव णं गंठिं छडमत्थे ण जाणति

श्रीजीवा-
जीवामि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३७४ ॥

ण पासति एयंसुदुमं च णं गढिया ३, देवे णं भंते! महिहीए पुवामेव वालं अच्छेत्ता अभेत्ता
 पन्न दीहिकरिप्ताए वा हस्सीकरिप्ताए वा?, नो तिण्ठे समट्ठे ४, एवं चत्तारिवि गमा, पढमविइय-
 भंगोसु अपरियाइत्ता एगंतरियगा अच्छेत्ता अभेत्ता, सेसं तहेव, तं चेव सिद्धि छउमत्थे ण
 जागति ण पासति एसुदुमं च णं दीहिकरेज्ज वा हस्सीकरेज्ज वा ॥ (सू० १२२)

‘देवे णं भंते!’ इत्यादि, देवो भदन्त! महद्धिकः यावत्कारणात् महाद्युतिको महायशा महानुभागा इति परिग्रहः
 एषां व्याख्यानं पूर्वमत, पूर्वमेव ‘पुद्गलं’ लघ्वादिकं प्रयत्नेनिति गम्यते क्षिप्त्वा ‘प्रसुः’ समर्थस्तमेव पुद्गलं क्षिप्तं भूमावपतितं सन्तम्
 ‘अनुपरियत्त्यं’ प्रादक्षिण्येन परिभ्रम्य ग्रहीतुम्?, भगवानाह—हन्त! प्रसुः; देवस्य प्रभूतशक्तिकत्वात् ॥ एतदेव जिज्ञासिषुः पृच्छति
 —‘से केणट्टेणं भंते!’ इत्यादि, (प्रभ्रसूत्रं सुगमं) भगवानाह—गौतम! पुद्गलः क्षिप्तः सन् पूर्वमेव शीघ्रगतिर्भवति प्रयत्नजनितसं-
 रकारस्यातिशीघ्रतात्, पश्चान्मन्दगतिः संस्कारस्य मन्दमन्दतया भवनात्, देवः पुनः पूर्वमपि पश्चादपि च शीघ्र उत्साहविशेषेण
 शीघ्रगतिः साश्चाच्छीघ्रगमेन, एतदेव व्याचष्टे—त्वरितस्वरितगतिर्भवतीति, ‘से एएणट्टेण’मित्याद्युपसंहारवाक्यं गतार्थम् ॥ ‘देवे
 णं भंते!’ इत्यादि, देवो भदन्त! महद्धिको यावन्मदानुभागो बालान् पुद्गलान् ‘अपर्यादाय’ अग्रहीत्वा वालं अच्छिक्त्वा अभिक्त्वा
 तदवशेषेण सन्तमिति भावः तच्छरीरस्य मनागपि विक्रियामनापाद्येति तात्पर्यार्थः प्रसुः ‘ग्रन्थयितुं’ दृढबन्धनवद्धीकर्तुम्?, भगवा-
 नाह—नायमर्थः समर्थः, बाह्यपुद्गलागादानेन तच्छरीरस्य मनागपि विक्रियानापादने बन्धनस्य कर्तुमशक्यत्वात्, एतेन देवोऽप्यनिब-
 न्नानां धियां न करोति, विशिष्टसामर्थ्यस्यापि निबन्धनविषयत्वादित्यावेदितं । द्वितीयसूत्रे वालं छिक्त्वा भिक्त्वेति विशेषः, शेषं तथैव,

अत्रापि प्रथयितुमशक्तिः उभयकारणजन्यस्य कार्यस्यैकरस्यापि कारणस्याभावेऽभावात् । तृतीयसूत्रे बाह्यान् पुद्गलान् पर्यादाय बाल-
मच्छित्त्वाऽभित्वेति विशेषः । चतुर्थे बाह्यान् पुद्गलानादाय बालं छित्त्वा भित्त्वेति विशेषः, अत्र प्रथयितुं प्रसुरिति, वृत्तव्यं, कारण-
सामग्र्यस्य सम्भवात्, तं च प्रथिं छद्मस्थो मनुष्यो न जानाति न पश्यति, किमुक्तं भवति?—स बालोऽन्यो वा, तदस्याः पुरुषोऽन-
तिशयी न जानाति ज्ञानेन न पश्यति चक्षुषा 'एवं खलु सुहुमं च णं गळेज्जा' एवं खलु सूक्ष्मं देवो प्रथयेत् ॥ एवं बालदीर्घदृष्टीक-
रणविषयाण्यपि चत्वारि सूत्राणि भावनीयात्किं नवरं 'तं च णं सिद्धि'मिति, तां-दृष्टीकरणसिद्धिं दीर्घाकरणसिद्धिं वा, शेषं प्रतीतम् ॥

देवसामर्थ्यप्रत्यासत्तैव ज्योतिष्कावधिकृत्याह—

अस्थि णं भंते ! चंदिमसूरियाणं हिट्टिंपि तारारूवा अणुंपि तुल्लाचि समंपि तारारूवा अणुंपि
तुल्लाचि उप्पिंपि तारारूवा अणुंपि तुल्लाचि?; हंता अत्थि, से केणट्टेणं भंते! एवं बुच्चति—
अत्थि णं चंदिमसूरियाणं ज्ञाव उप्पिंपि तारारूवा अणुंपि तुल्लाचि?; गोयमा! जहा जहा णं
तेसिं देवाणं तवनियमंबंभचेरवासाहं [उक्कडाहं] उस्सियाहं भवंति तथा तहा णं तेसिं देवाणं
एयं पणायति अणुत्ते वा तुल्लत्ते वा, से एण्णट्टेणं गोयमा! अत्थि णं चंदिमसूरियाणं उप्पिंपि
तारारूवा अणुंपि तुल्लाचि० ॥ (सू० ११३) एगमेसरस णं चंदिमसूरियास्स—अट्टासीतिं च महत्ता
अट्टावीसं च होइ नकखत्ता । एगससीपरिवारो एत्तो ताराण वोच्छाम्मि ॥ १ ॥ ज्जावट्टिसहरस्साहं
णव चेव सयाहं पंचसयराहं । एगससीपरिवारो तारागणकेड्डिकोडीणं ॥ २ ॥ (सू० ११४)

'अत्यि णं भंते ! चंदिमसूरियाणं'मित्यादि, अस्ति भद्रन्त ! चन्द्रसूर्याणां सामान्यतो षष्ठवचनं, द्विद्विपि-क्षेत्रापेक्षयाऽऽप्तस्तना अपि 'तारारूपाः' तारारूपविमानाधिष्ठातारो देवता श्रुतिविभवादिप्रसङ्गस्य केचिद्वचनोऽपि हीनाः अपील्यर्थः, केचित्तुल्या अपि, तथा समग्रि चन्द्रविमानैः सूर्यविमानैश्च क्षेत्रापेक्षया समश्रेण्यपि व्यवस्थितास्तारारूपाः देवाः ताश्चन्द्रसूर्याणां देवानां श्रुतिविभवाविक्रमपेक्ष्य केचिद्वचनोऽपि केचित्तुल्या अपि तथा चन्द्रविमानानां सूर्यविमानानां चोपर्यपि ये व्यवस्थितास्तारारूप देवस्तेऽपि चन्द्रसूर्याणां देवानां श्रुतिविभवाविक्रमपेक्ष्य केचिद्वचनोऽपि केचित्तुल्या अपि, भगवाचाह—'हन्ता अत्यि' यदेतत्त्वया, पृष्ठं तत्सर्वं तथैवास्ति ॥ एवमुक्ते पुनः प्रश्नानि—'से केणट्टेणं भंते ! एवं बुद्धति अत्यि णं चंदिमसूरियाणं'मित्यादि, भगवान्नाह—गौतम ! 'जह्वा जह्वा ण'मित्यादि, यथा यथा गमिति वाग्यालङ्कारे तेषां देवानां—तारारूपविमानाधिष्ठातृणां प्राग्भवे तपोनियमब्रह्मचर्याणि 'उत्सृतानि' उल्लुप्यन्ति भवन्ति, तथा तपो—नगम्कारमहितादि नियमस्तु—अहिंसादि ब्रह्मचर्यं—वृत्तिनिरोधादि उत्सृतानीत्युपलक्षणं—तेन यथा यथाऽनुत्सृतान्यपि द्रष्टव्यं, अन्यथाऽनुत्सृतयोगान्, तथा तथा तेषां देवानां तस्मिन् तारारूपविमानाधिष्ठातृभवे एवं प्रज्ञायते, तथथा—अणुत्वं तुल्यत्वं चेति, 'से षष्णट्टेणं'मित्यादि, किमुक्तं भवति ?—यैः प्राग्भवे तपोनियमब्रह्मचर्याणि मन्दानि कृतानि ते तारारूपविमानाधिष्ठातृदेवभवमनुप्राप्ताश्चन्द्रसूर्येभ्यो देवेभ्यो श्रुतिविभवादिप्रसङ्गस्य हीना भवन्ति, यैस्तु भवान्तरे तपोनियमब्रह्मचर्याणि अत्युल्लुप्यन्ति अतिवितानि ते तारारूपविमानाधिष्ठातृरूपं देवभवगनुप्राप्ता श्रुतिविभवादिप्रसङ्गस्य चन्द्रसूर्येभ्यः सह समाना भवन्ति, न चैतदनुपपन्नं, इत्यन्ते, हि मनुव्यन्ते केचित् तन्मान्तरोपचिततथाविधुण्यप्राग्भारा राजत्वमप्राप्ता अपि राजा सह तुल्यकिमवा इति ॥ 'एगमेगसस णं भंते ! चंदिमसूरियसे'त्यादि, एकैकस्य भद्रन्त ! चन्द्रसूर्यस्य, अन्तेन च पदेन यथा तत्रादीनां चन्द्रः स्वामी, तथा सूर्योऽपि, तस्यापीनः

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३७६ ॥

न्द्रत्वाद् (ते) श्रुतिं ख्यापयन्ति, कियन्ति नक्षत्राणि परिवारः प्रज्ञप्तः?, कियन्तो महाग्रहा-अङ्गारकादयः परिवारः प्रज्ञप्तः?, कियत्यस्ता-
रागणकोटीकोट्यः परिवारः प्रज्ञप्तः?, इह भूयान् पुस्तकेषु वाचनाभेदो गलितानि च सूत्राणि बहुषु पुस्तकेषु ततो यथाऽवस्थितवा-
चनाभेदप्रतिपत्त्यर्थं गलितसूत्रोद्धरणार्थं चैवं सुगमान्यपि विव्रियन्ते, भगवानाह-गौतम! एकैकस्य चन्द्रसूर्यस्याष्टाविंशतिर्नक्षत्राणि
परिवारः प्रज्ञप्तः, अष्टाशीतिर्महाग्रहाः परिवारः प्रज्ञप्तः। 'छावद्विसहस्साइ' इति गाथा, पट्षष्टिः सहस्राणि नव चैव शतानि पञ्च-
सप्ततानि एकशशिपरिवारस्तारागणकाटीकोटीनां, कोटीकोटीति कोट्या एव सञ्ज्ञा, ततस्तारागणकोटीनामिति द्रष्टव्यम् ॥

जंबूद्वीपे णं भंते! दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरच्छिमिह्णाओ चरिमंताओ केवतियं अबाधाए जो-
तिसं चारं चरति?, गोयमा! एक्कारसहिं एक्कवीसेहिं जोयणसएहिं अबाधाए जोतिसं चारं च-
रति, एवं दक्खिणिह्णाओ पच्चत्थिमिह्णाओ उत्तरिह्णाओ एक्कारसहिं एक्कवीसेहिं जोयण० जाव
चारं चरति ॥ लोगंताओ भंते! केवतियं अबाधाए जोतिसे पणत्ते?, गोयमा! एक्कारसहिं ए-
क्कारेहिं जोयणसतेहिं अबाधाए जोतिसे पणत्ते ॥ इमीसे णं भंते! रयणप्पभाए पुढवीए बहु-
समरमणिज्जाओ भूमिभागाओ केवतियं अबाहाए सव्वहेट्ठिल्ले ताराख्वे चारं चरति? केवतियं
अबाधाए सूरविमाणे चारं चरति? केवतियं अबाधाए चंदविमाणे चारं चरति? केवतियं अबा-
धाए सव्वउवरिल्ले ताराख्वे चारं चरति?, गोयमा! इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरम-
णि० सत्सहिं णउएहिं जोयणसतेहिं अबाहाए जोतिसं (सव्व) हेट्ठिल्ले ताराख्वे चारं चरति, अट्ठहिं

३ प्रतिपत्तौ
मेरुलोका-
न्तपरस्प-
राबाधाः
उद्देशः २
सू० १९५

॥ ३७६ ॥

जोयणसतेहिं अथाथाए सूरविमाणे चारं चरति, अट्टहिं असीएहिं जोयणसतेहिं अथाथाए चंद-
विमाणे चारं चरति, नवहिं जोयणसएहिं अथाहाए सब्बउवरिल्ले ताराख्वे चारं चरति ॥ स-
ब्बहेट्टिमिद्धाओ णं भंते! ताराख्वाओ केवतियं अथाहाए सूरविमाणे चारं चरइ? केवइयं
अथाहाए चंदविमाणे चारं चरइ? केवतियं अथाहाए सब्बउवरिल्ले ताराख्वे चारं चरइ?, गो-
यमा! सब्बहेट्टिद्धाओ णं दसहिं जोयणेहिं सूरविमाणे चारं चरति णउतीए जोयणेहिं अवा-
थाए चंदविमाणे चारं चरति दसुत्तरे जोयणसते अथाथाए सब्बोपरिल्ले ताराख्वे चारं चरइ ॥
सूरविमाणाओ णं भंते! केवतियं अथाथाए चंदविमाणे चारं चरति? केवतियं सब्बउवरिल्ले
ताराख्वे चारं चरति?, गोयमा! सूरविमाणाओ णं असीए जोयणेहिं चंदविमाणे चारं चरति,
जोयणसय अथाथाए सब्बोवरिल्ले ताराख्वे चारं चरति ॥ चंदविमाणाओ णं भंते! केवतियं
अथाथाए सब्बउवरिल्ले ताराख्वे चारं चरति?, गोयमा! चंदविमाणाओ णं वीसाए जोयणेहिं
अथाथाए सब्बउवरिल्ले ताराख्वे चारं चरइ, एवामेव सपुब्बावरेणं दसुत्तरसतजोयणवाहल्ले
त्तिरियमसंखेजे जोतिसविसए पणत्ते ॥ (सू० १९५) जंबूदीवे णं भंते! कयरे णक्खत्ते सब्ब-
िंभतरिल्लं चारं चरति? कयरे नक्खत्ते सब्बवाहिरिल्लं चारं चरइ? कयरे नक्खत्ते सब्बउवरिल्लं
चारं चरति? कयरे नक्खत्ते सब्बहिट्ठिल्लं चारं चरति?, गोयमा! जंबूदीवे णं दीवे अभी-

इनकखत्से सव्वविंभतरिह्लं चारं चरति मूले णकखत्से सव्ववाहिरिह्लं चारं चरह सात्ती णकखत्से
सव्वोवरिह्लं चारं चरति भरणीणकखत्से सव्वहेट्ठिह्लं चारं चरति ॥ (सू० १९६)

‘जंबूद्वीपे ण’सित्यादि‘ जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य सकलतिर्यग्लोकमध्यवर्तिनं कियत्क्षेत्रमबाधया सर्वतः कृत्वा ‘ज्योतिषं’
ज्योतिश्चक्रं ‘चारं चरति’ मण्डलगत्या परिभ्रमति?, भगवानाह—गौतम! एकादश योजनशतानि ‘एकविंशानि’ एकविंशत्यधिकानि
अबाधया ज्योतिषं चारं चरति, किमुक्तं भवति?—मेरोः सर्वत एकादश योजनशतान्येकविंशत्यधिकानि सुकृत्वा तद्वन्तः चक्रवाल-
तया ज्योतिश्चक्रं चारं चरति ॥ ‘लोगंताओ णं भंते!’ इत्यादि, लोकान्तावर्वाण् णमिति वाक्यालङ्कारे भदन्त! कियत्क्षेत्रमबाधया
अपान्तराले कृत्वा ज्योतिषं प्रज्ञप्तम्?, भगवानाह—गौतम! एकादश योजनशतानि ‘एकादशानि’ एकादशोत्तराण्यबाधयाः कृत्वा ज्यो-
तिषं प्रज्ञप्तम् ॥ ‘इमीसे णं भंते!’ इत्यादि, ‘अस्यां’ यत्र वयं व्यवस्थिताः रत्नप्रसायां पृथिव्यां बहुसमरमणीयात् भूमिभागात् आ-
रभ्य कियद्बाधया कृत्वाऽधस्तनं तारारूपं ज्योतिषं चारं चरति?, कियद्बाधया कृत्वा सूर्यविमानं चारं चरति?, कियद्बाधया
कृत्वा चन्द्रविमानं, कियद्बाधया कृत्वोपरितनं तारारूपं ज्योतिषं चारं चरति?, भगवानाह—गौतम! सप्त योजनशतानि त्रवत्यधि-
कान्यबाधया कृत्वाऽधस्तनं तारारूपं चारं चरति, अष्ट योजनशतान्यबाधया कृत्वा सूर्यविमानं, अष्टौ योजनशतान्यशीतान्यबाधया
कृत्वा चन्द्रविमानं, नव योजनशतानि पूर्णान्यबाधया कृत्वोपरितनं तारारूपं ज्योतिषं चारं चरति ॥ ‘(सव्व) हेट्ठिह्लओ णं भंते!’
इत्यादि, अधस्तनाद् भदन्त! तारारूपात् कियद्बाधया कृत्वा सूर्यविमानं चारं चरति? कियद्बाधया कृत्वा चन्द्रविमानं चारं चरति?
कियद्बाधयोपरितनं तारारूपम्?, भगवानाह—गौतम! दश योजनान्यबाधया कृत्वा सूर्यविमानं चारं चरति, तव एवाधस्तनात्तारा-

ह्युपनिषद् योजनान्यत्रापि कृत्वा चन्द्रविमानं तत् एवाधस्तात्तारारूपं योजनगतमवाधया कृत्वोपरितनं तारारूपं व्योतिषं
 चारं चरति ॥ 'सुरविमाणाओ णं भंते!' इत्यादि, सूर्यविमानाद् भदन्त! कियदवाधया कृत्वा चन्द्रविमानं चारं चरति?, किय-
 दवाधयोपरितनं तारारूपम्?, भगवानाह—गौतम! अशीतिं योजनान्यत्रापि कृत्वा चन्द्रविमानं चारं चरति, तत् एव सूर्यविमाना-
 योजनगतमवाधया कृत्वोपरितनं तारारूपम् ॥ 'चंद्रविमाणाओ णं भंते!' इत्यादि, चन्द्रविमानाद्भदन्त! कियदवाधया कृत्वोपरि-
 तनं तारारूपं चारं चरति?, भगवानाह—गौतम! विंशतियोजनान्यत्रापि कृत्वोपरितनं तारारूपं चारं चरति ॥ 'जंबूद्वीपे णं
 भंते!' इत्यादि, जंबूद्वीपे भवन्त! द्वीपे कतरत्, 'बहूनां प्रश्ने डतमध्ये'ति बहूनामपि निदर्शयै डतरः, तक्षत्रं सर्वोभ्यन्तरं—सर्वेषाम-
 नेषां नक्षत्राणामभ्यन्तरं 'चारं' मण्डलगत्या परिभ्रमणं चरति?, कतरत् नक्षत्रं 'सर्ववाह्यं' सर्वेषां नक्षत्राणां बहिर्वर्तिनं चारं 'च-
 रति' प्रतिपद्यते?, कतरत् नक्षत्रं 'सर्वोपरितनं' सर्वेषां नक्षत्राणामुपरितनं चारं चरति?, कतरत् नक्षत्रं सर्वोपरितनं चारं
 भगवानाह—गौतम! अभिजिन्नक्षत्रं सर्वोभ्यन्तरं चारं चरति, मूलः पुनर्नक्षत्रं सर्ववाह्यं चारं चरति, स्वातिर्नक्षत्रं सर्वोपरितनं चारं
 चरति, भरणीनक्षत्रं सर्वोपरितनं चारं चरति, उक्तञ्च—'सर्वविभ्रतरऽभीर्हं मूलो पुन सर्ववाहिरो होइ । सर्वोवरिं तु साई भरणी
 पुन मन्वहेद्विल्लिगा ॥ १ ॥'

चंद्रविमाणे णं भंते! किंसंठिते पणत्ते?, गोयसा! अद्धकच्चिट्टुगसंठाणसंठिते सर्वफालितामए
 अब्भुगतसूसितपहसिते यणत्ते, एवं सुरविमाणेवि नक्खत्तविमाणेवि ताराविमाणेवि अद्ध-
 क्खिट्टुसंठाणसंठिते ॥ चंद्रविमाणे णं भंते! केवत्तियं आयामक्खिल्लंभेणं? केवत्तियं परिवक्खेवेणं?

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३७८ ॥

केवतियं बाहल्लेणं पणत्ते?, गोयमा! छप्पन्ने एगसट्ठिभागे जोयणस्स आयामविक्खंभेणं तं ति-
गुणं सविसेसं परिक्खेवेणं अट्ठावीसं एगसट्ठिभागे जोयणस्स बाहल्लेणं पणत्ते ॥ सूरविमाण-
स्सवि सत्त्वेव पुच्छा, गोयमा! अडयालीसं एगसट्ठिभागे जोयणस्स आयामविक्खंभेणं तं ति-
गुणं सविसेसं परिक्खेवेणं चडवीस एगसट्ठिभागे जोयणस्स बाहल्लेणं पन्नत्ते ॥ एवं गहविमा-
णेवि अद्धजोयणं आयामविक्खंभेणं सविसेसं परि० कोसं बाहल्लेणं ॥ णक्खत्तविमाणेणं कोसं
आयामविक्खंभेणं तं तिगुणं सविसेसं परि० अद्धकोसं बाहल्लेणं प० ताराविमाणे अद्धकोसं
आयामविक्खंभेणं तं तिगुणं सविसेसं परि० पंचघणुसयाइं बाहल्लेणं पणत्ते ॥ (सू० १९७)

‘चंदविमाणे णं भंते!’ इत्यादि, चन्द्रविमानं भदन्त! ‘किंसंस्थितं’ किमिव संस्थितं २ प्रब्रह्मम्?, भगवानाह—गौतम! ‘अर्द्धक-
पित्थसंस्थानसंस्थितम्’ उत्तानीकृतमर्द्धकपित्थं तस्येव यत् संस्थानं तेन संस्थितमर्द्धकपित्थसंस्थानसंस्थितं, आह—यदि चन्द्रविमान-
मुत्तानीकृतार्द्धकपित्थसंस्थानसंस्थितं तत् उदयकालेऽस्तमयकाले वा यदिवा तिर्यक् परिभ्रमत् पौर्णमास्यां कस्मात्तदर्द्धकपित्थफलाकारं
नोपलभ्यते?, कामं शिरस उपरि वर्त्तमानं वर्तुलमुपलभ्यते, अर्द्धकपित्थस्य शिरस उपरि दूरमवस्थापितस्य परभागादर्शनतो वर्तुल-
तया दृश्यमानत्वात्, उच्यते, इहार्द्धकपित्थफलाकारं चन्द्रविमानं न सामस्येन प्रतिपत्तव्यं, किन्तु तस्य विमानस्य पीठं, तस्य च
पीठस्योपरि चन्द्रदेवस्य—ज्योतिश्चक्रराजस्य प्रासादः, स च प्रासादस्तथा कथञ्चनापि व्यवस्थितो यथा पीठेन सह भूयान् वर्तुल आ-
कारो भवति, स च दूरभावादिकान्ततः समदृत्ततया जनानां प्रतिभासते ततो न कश्चिद्दोषः, न चैतत् स्वमनीषिकाया विजृम्भितं,

३ प्रतिपत्तौ
चन्द्रादि-
संस्थाना-
यामादि
उदेशः २
सू० १९७

॥ ३७८ ॥

गत एतदेव विनभद्रगणिभ्रमाश्रमणेन विज्ञेयत्वत्यामाश्रेपपुरस्सरयुक्तम्—“अद्वकविद्वगारा उदयत्यमणंमि कद् न दीसंति । स-
 मिसूरण मिगणा निरियन्त्येते ष्टियाणं च ? ॥ १ ॥ उताणद्वकविद्वगारं पीढं तदुवरिं च पासाओ । वट्टलेखेण ततो समवट्टं दूर-
 भागानो ॥ २ ॥” तथा सर्व-निरवशेषं स्फटिकविशेषमणिमयं सर्वस्फटिकमयं तथाऽभ्युद्धता-आभिसुख्येन सर्वतो विनिर्गता उ-
 त्तृणाः-प्रवळतया सर्वांसु रिष्टु प्रसृता या प्रभा तथा सितं अभ्युद्धतोत्सुतप्रभासितं, गावत्करणात् ‘द्विविहमणिरयणभत्तिचित्ते वा-
 द्युगणियात्रेजयन्तीपजगच्छतानिष्टत्तकलिणं दुणे गगणतलमणुलिहंतसिहरे जालंतरयणपंजलोम्भीलियमणिकणगयूभियागे वियसि-
 यमनगणुंउरीगतिलगयणद्वचंदचित्ते अंतो वट्टिं च सण्हे तवणिज्जवालुयापत्थडे सुहफासे सरिसरीयखेचे पासाईए दरिसणिले अभि-
 स्से पठिल्ले’ इति, तत्र विविधा-अनेकप्रकारा मणयः-चन्द्रकान्तादयो रत्नानि च-कर्कतनादीनि तेषां भक्तयो-विच्छित्तिविशेषास्ता-
 मिश्रिग्रं-अनेकरूपवद् आश्चर्यवद्वा विविधमणिरत्नभक्तिचित्रं, तथा वातोद्भूता-वायुक्रम्पिता विजयः-अभ्युदयस्तत्संस्चिका वैजय-
 न्मणिगणाः पताका विजयवैजयन्त्यः, अथवा विजया इति वैजयन्तीनां पार्थकणिका उच्यन्ते तत्प्रधाना वैजयन्त्यो विजयवैजयन्त्यः-
 पताकामा एव विजयवर्धिता वैजयन्त्याः, छात्रातिच्छत्राणि-उपर्युपरिस्थितातपत्राणि तैः कलितं वातोद्भूतविजयवेजयन्तीपताकाकलितं
 गुप्तं-उष्णं अथ एव ‘गगणतलमणुलिहंतसिहरे’ गगणतलमणुलिखद्-अभिलक्ष्यद् गगणतलानुलिखच्छिखरं, तथा जालानि-जालकानि
 तासि च भयनभित्तिषु लोके प्रतीतानि तदन्तरेषु निशिष्टशोभानिमित्तं रत्नानि यत्र तज्जालान्तरत्नं, सूत्रे चात्र प्रथमैकवचनलोपो
 उपज्यः, तथा पञ्चराद् उन्नीलितमिव-वह्निष्कृतमिव पञ्चरोन्नीलितमिव, यथा हि किल किमपि वस्तु पञ्चराद्-वंशादिमयप्रच्छा-
 यनशिरोपाद् वह्निष्कृतमहान्तमपिनप्रच्छायलात् शोभते तथा तदपि विमानमिति भावः, तथा मणिकतकानां सम्बन्धिनी स्तूपिका-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३७९ ॥

शिखरं यस्य तत् मणिकनकसूपिकाकं, तथा विकसितानि यानि शतपत्राणि पुण्डरीकाणि च द्वारादौ प्रतिकृतित्वेन स्थितानि तिल-
काश्च-भिर्यादियु पुण्ड्राणि रत्नमयाश्चार्द्धचन्द्रा द्वारादियु तैश्चित्रं विकसितशतपत्रपुण्डरीकतिलकरत्नार्द्धचन्द्रचित्रम्, 'अंतो बहिं च सण्हे'
इत्यादि अखनपर्वतोपरिसिद्धायतनद्वारवत्, 'एवं सूरविमाणेवी'त्यादि, एवं-चन्द्रविमानमिव सूर्यविमानमपि वक्तव्यं ग्रहविमानमपि
नक्षत्रविमानमपि ताराविमानमपि, ज्योतिर्विमानानां प्राय एकरूपत्वात् ॥ 'चंद्रविमाणे णं भंते!' इत्यादि, चन्द्रविमानं भवन्त! किय-
दायामविष्कम्भेन कियत्परिक्षेपेण कियद्बाहल्येन प्रज्ञप्तम्?, भगवानाह-गौतम! षट्पञ्चाशतमेकषष्टिभागान् योजनस्यायामविष्कम्भेन,
तदेवायामविष्कम्भमानं त्रिगुणं सविशेषं परिक्षेपेण, अष्टाविंशतिमेकषष्टिभागान् योजनस्य बाहल्येन प्रज्ञप्तम् ॥ 'सूरविमाणे णं भंते!'
इत्यादि प्रश्नसूत्रं प्राग्वत्, भगवानाह-गौतम! अष्टचत्वारिंशतमेकषष्टिभागान् योजनस्यायामविष्कम्भेन, तदेवायामविष्कम्भमानं त्रि-
गुणं सविशेषं परिक्षेपेण, चतुर्विंशतिमेकषष्टिभागान् योजनस्य बाहल्येन ॥ 'ग्रहविमाणे णं भंते!' इत्यादि प्रश्नसूत्रं तथैव, भगवा-
नाह-गौतम! अर्द्धयोजनमायामविष्कम्भेन तदेवार्द्धयोजनं त्रिगुणं सविशेषं परिक्षेपेण क्रोशं बाहल्येन ॥ 'नक्खत्तविमाणे णं
भंते!' इत्यादि प्रश्नसूत्रं तथैव, भगवानाह-गौतम! क्रोशमेकमायामविष्कम्भेन तदेवायामविष्कम्भपरिमाणं त्रिगुणं सविशेषं परिक्षे-
पेण अर्द्धक्रोशं च बाहल्येन प्रज्ञप्तम् ॥ 'ताराविमाणे णं भंते!' इत्यादि प्रश्नसूत्रं तथैव, भगवानाह-गौतम! अर्द्धक्रोशमायामवि-
ष्कम्भेन तदेवायामविष्कम्भमायामपरिमाणं त्रिगुणं सविशेषं परिक्षेपेण, पञ्चधनुःशतानि बाहल्येन प्रज्ञप्तम्, एवंपरिमाणं च तारा-
विमानमुत्कृष्टस्थितिकस्य तारादेवस्य सम्बन्धि द्रष्टव्यं, जघन्यस्थितिकस्य तु पञ्चधनुःशतान्यायामविष्कम्भेन अर्द्धचतुर्थीयानि धनुःश-
तानि बाहल्येन, उक्तञ्च तत्त्वार्थभाष्ये—'अष्टचत्वारिंशद्योजनैकषष्टिभागाः सूर्यमण्डलविष्कम्भः, चन्द्रमसः षट्पञ्चाशत्, ग्रहा-

३ प्रतिपत्तौ
चन्द्रादि-
संस्थाना-
यामादि
उद्देशः २
सू० १९७

॥ ३७९ ॥

नामदंयोनं, गन्धूतं नम्राणां, सर्वोत्कृष्टायास्ताराया अर्द्धक्रीशः, जघन्यायाः पञ्चधनुःशतानि, विक्रमभार्द्धबाहल्याञ्च भवन्ति सर्वे
 मूर्धोरयो नुन्नोके' इति ॥

चंद्रविमाणे णं भंते । कति देवसाहस्सीओ परिवहंति?, गोयमा ! चंद्रविमाणस्स णं पुरच्छिमेणं
 सेयाणं सुभगाणं सुप्पभाणं संखतलविमलनिम्मलदधिघणगोखीरफेणरययणिगरप्पगासाणं (महु-
 गुलियपिंगलक्खाणं) थिरलट्ट [पडट्ट] वट्ठपीवरसुसिलिट्ठसुविसिट्ठतिक्खदाढाविडंबितसुहाणं रत्तु-
 प्पलपत्तामउयसुकुमालनालुज्जीहाणं [पसत्थसत्थवेरुलियभिसंतक्कडनहाणं] विसालपीवरोरुप-
 ट्ठिपुण्णचिउलखंघाणं मिउविसयपसत्थसुहुमलक्खणविच्छिण्णकेसरसडोवसोभिताणं चंकमि-
 नल्लियपुलितववलगच्चित्तगतीणं उस्सिसयसुणिम्मियसुजायअप्फोडियणंगूलाणं वइरामयण-
 क्खणाणं वइरामयदन्ताणं वयरामयदाढाणं तवणिज्जजीहाणं तवणिज्जतालुयाणं तवणिज्जजोत्तगसु-
 जोत्तिताणं कामगमाणं पीत्तिगमाणं मणोरमाणं मणोहराणं अभियगतीणं अभियव-
 लधीरियपुरिसकारपरक्कमाणं महता अप्फोडियसीहनातीयवोलकलयलरेणं महुरेण मणहरेण य
 प्ररिंता अंवरं दिसाओ य सोभयंता चत्तारि देवसाहस्सीओ सीहरूवधारिणं देवाणं पुरच्छिमिल्लं
 यादं परिवहंति । चंद्रविमाणस्स णं दक्खिण्णेणं सेयाणं सुभगाणं सुप्पभाणं संखतलविमलनिम्म-
 लदधिघणगोखीरफेणरययणियरप्पगासाणं वइरामयकुंभजुयलसुद्धितपीवरवइरसोडवद्वियदि-

त्सुरत्तपउमप्पकासाणं अब्भुण्णयगुणा (सुह्रा) णं तवणिज्जविसालचंचलचलंतचचलकण्णधिमलु-
ज्जलाणं मधुवण्णाभिसंतणिद्धपिंगलपत्तलतिवण्णमणिरयणलोयणाणं अब्भुगगतमउलमद्धियाणं
धवलसरिससंठितनिव्वणदढकसिणाफालियामयसुजायदंतमुसलोवसोभिताणं कंचणकोसीपवि-
ट्टदंतगविमलमणिरयणरुइरेपंतचित्तरुवगविरायिताणं तवणिज्जविसालतिलगपसुहपरिमंडिताणं
णाणामणिरयणमुद्धेवेज्जवद्धगलयवरभूसणाणं वेरुलियविचित्तादंडणिम्मलवहरामयतिक्खलट्ट-
अंकुसकुंभजुयलंतरोदियाणं तवणिज्जसुवद्धकच्छदप्पियचलुद्धराणं जंबूणयविमलयमंडलवहरा-
मयलालाललियतालणाणामणिरयणवण्टपासगरयतामयरजूवद्धलंचितंधंटाजुयलमहुरसरमणह-
राणं अद्धीणपमाणजुत्तचट्टियसुजातलक्खणपसत्थतवणिज्जवालगतपरिपुच्छणाणं उयवियपड्डियु-
ण्णकुम्मचलगलहुविक्कमाणं अंकामयणक्खलाणं तवणिज्जतालुयाणं तवणिज्जजीहाणं तवणिज्जजो-
त्तगसुजोतियाणं कामकमाणं पीतिकमाणं मणोरमाणं मणोहराणं अमियगतीणं अमि-
यवलवीरियपुरिसकारपरक्कमाणं महया गंभीरगुलगुलाइयरवेणं महुरेणं मणहरेणं पूरेन्ता अंचरं दि-
साओ य सोभयंता चत्तारि देवसाहस्सीओ गयरुवधारीणं देवाणं दक्खिणिह्लं बाहं परिचहंति ।
चंदविमाणस्स णं पच्चत्थिमेणं सेताणं सुंभगाणं सुप्पभाणं चंकमियललियपुलितचलचलक्ककुदसा-
लीणं सण्णयपासाणं संगयपासाणं सुजायपासाणं मियमाइतपीणरइतपासाणं झसविहगसुजात-

कृच्छ्रीणं पसत्थणिन्द्रमधुयुलितभिंसंतपिंगलकव्वाणं विसालपीवरोरूपडिपुण्णचिपुल्लवंघाणं वट्टप-
डिपुण्णचिपुलकवोलकलितानं घणणिचितसुवद्धलकव्खणुण्णनईसिआणयवसभोद्घाणं चंक्रमितल-
लितपुलियचफ्फवालचवलगव्वितगतीणं पीवरोरूवट्टियसुसंठितकडीणं ओलंवलपलंवलकव्खणपमा-
णजुत्तपसत्थरमणिज्जवालंगंडाणं समखुरवालघाणीणं समलहिततिक्खगसिंसाणं तणुसुहुमसु-
जानणिद्रलोमच्छविथराणं उवचितमंसलविसालपडिपुण्णखुद्धपुहुंडराणं (खंधपएससुंदराणं)
वेरुलियभिंसंतकडक्खसुणिरिक्खणाणं जुत्तप्पमाणप्पधाणलक्खणपसत्थरमणिज्जगगरगलसो-
मितानं वग्घरगसुयद्धकण्ठपरिमंडियाणं नाणामणिकणगरयणघण्टवेयच्छगसुकयरतियमालि-
याणं वरवंदागलगलियसोभंतसरिसरीयाणं पडसुप्पलभसलसुरभिमालाचिभूसिताणं वहरखुराणं
चियिथचिखुराणं फालियामयदंतानं तवणिज्जजीहाणं तवणिज्जताल्लयाणं तवणिज्जजोत्तागसुजो-
स्सियाणं कामक्कमाणं पीतिकमाणं मणोरमाणं मणोहराणं अमितगतीणं अमियवल-
वीरियणुरिसयारपरक्कमाणं मद्दया गंभीरगज्जियरेवेणं मधुरेण मणहरेण य पूरैता अंवरं दिसाओ
य सोभयंता चत्तारि देवसाहस्सीओ वसभरूवधारिणं देवाणं पच्चत्थिमिह्लं वाहं परिवहंति ।
चंद्रधिमाणस्स णं उत्तरेणं सेयाणं सुभगाणं सुप्पमाणं जच्चणंतरमह्झिहायणाणं हरिमेलामहुलम-
ह्झिपच्छाणं घणणिचितसुयद्धलकव्खणुण्णताचंक्रमि (चंचुचि) यललियपुलियचलचवलचंचलगततीणं

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः

॥ ३८१ ॥

लंघणवर्गगणधावणधारणतिवह्जईणसिक्खितगईणं सण्णतपासाणं ललंतलामगलायवरभूसणाणं
संणयपासाणं संगतपासाणं सुजायपासाणं भितमायितपीणरइयपासाणं झसविहगसुजातकु-
च्छीणं पीणपीवरवट्टितसुसंठितकडीणं ओलंबपलंबलक्खणपमाणजुत्तपसत्थरमणिज्जवालंगंडाणं
तणुसुहुमसुजायणिद्धलोमच्छविधराणं मिउविसयपसत्थसुहुमलक्खणविकिण्णकेसरवाल्लिधराणं
ललियसविलासगति(ललंतथासगल)लाडवरभूसणाणं सुहंमंडगोचूलचमरथासगपरिमंडियकडीणं
तवणिज्जखुराणं तवणिज्जजीहाणं तवणिज्जतालुयाणं तवणिज्जजोत्तगसुजोत्तियाणं कामगमाणं
पीतिगमाणं मणोगमाणं मणोरमाणं मणोहराणं अमितगतीणं अमियवलवीरियपुरिसयारपरक्क-
माणं महया हयहेसियकिलकिलाइयरवेण मडुरेणं मणहरेण य पूरंता अंबरं दिसाओ य सो-
भयंता चत्तारि देवसाहस्सीओ हयख्वधारीणं उत्तरिह्लं बाहं परिवहंति ॥ एवं खुरविमाणस्सवि
पुच्छा, गोयमा ! सोलंस देवसाहस्सीओ परिवहंति पुव्वकमेणं ॥ एवं गहविमाणस्सवि पुच्छा,
गोयमा ! अट्ट देवसाहस्सीओ परिवहंति पुव्वकमेणं, दो देवाणं साहस्सीओ पुरत्थिमिह्लं बाहं
परिवहंति दो देवाणं साहस्सीओ दक्खिण्ह्लं दो देवाणं साहस्सीओ पच्चत्थिमं दो देवसाहस्सी
हयख्वधारीणं उत्तरिह्लं बाहं परिवहंति ॥ एवं णक्खत्तविमाणस्सवि पुच्छा, गोयमा ! चत्तारि

३ प्रतिपत्तौ
चन्द्रादि-
वाहनानि
उद्देशः २
सू० १९८

॥ ३८१ ॥

देवसाहस्रीओ परिवहति, सीहरूवधारीणं देवाणं पंचदेवसता पुरत्थिमिच्छं चाहं परिवहति
 पञ्च पञ्चदशसिपि ॥ (सू० १९८)

‘चंद्रविमाणे णं भंते!’ इत्यादि, चन्द्रविमानं णमिति वाक्यालङ्कारे भंदन्त! कति देवसहस्राणि परिवहन्ति?, भगवानाह—गौतम!
 योऽन देवसहस्राणि परिवहन्ति, तथा—पूर्वेण—पूर्वतः, एवं दक्षिणेन पश्चिमेन उत्तरेण, तत्र पूर्वेण सिंहरूपधारिणां देवानां चत्वारि
 सहस्राणि परिवहन्ति, दक्षिणेन गजरूपधारिणां देवानां चत्वारि सहस्राणि, पश्चिमेन वृषभरूपधारिणां देवानां चत्वारि सहस्राणि, उत्तरे-
 णारूपधारिणां देवानां चत्वारि देवसहस्राणि, इयमत्र भावना—चन्द्रादिविमानानि तथाजगत्स्वाभाव्यान्निरालम्बनान्येव वहन्त्यवतिष्ठन्ते,
 कृतज्ञाभियोगिका देवासे तथाविधनामकर्मोदयवशात्समानजातीयानां हीनजातीयानां वा निजस्फातिविशेषप्रदर्शनार्थमात्मानं बहु मन्य-
 मानाः प्रमोदयुतः मततवहनशीलेषु विमानेज्वधः स्थित्वा केचित्सिंहरूपाणि केचिद्रजरूपाणि केचिद्वृषभरूपाणि केचिदश्वरूपाणि कृत्वा
 तानि विमानानि वहन्ति, न चैतदनुपपन्नं, यथा हि कोऽपि तथाविधाभियोग्यनामकर्मोपभोगभागी दासोऽन्येषां समानजातीयानां
 हीनजातीयानां वा पूर्वपरिचिन्तानामेवमहं नायकस्यास्य सुप्रसिद्धस्य संमत इति निजस्फातिविशेषप्रदर्शनार्थं सर्वमपि स्वोचितं कर्म
 नागकर्मभ्रं प्रयुजितः करोति, तथाऽऽभियोगिका देवास्तथाविधाभियोग्यनामकर्मोपभोगभाजः समानजातीयानां हीनजातीयानां वा
 रेणामान्योपागेन त्रयं समृद्धा यत्सकललोकप्रसिद्धानां चन्द्रादीनां विमानानि वहाम इति निजस्फातिविशेषप्रदर्शनार्थमात्मानं बहु म-
 न्यमाना उक्तप्रकारेण चन्द्रादिविमानानि वहन्ति ॥ एवं सूर्यादिविमानविषयाण्यपि सूत्राणि भावनीयानि, अत्र जम्बूद्वीपप्रज्ञसि-
 नारके मद्रदणियाथे—‘सोलस देवसहस्रा वहति चंद्रेषु चैव सूर्येषु । अष्टेव सहस्राहं एकेकंमि गहविमाणे ॥ १ ॥ चत्वारि सहस्राहं

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३८२ ॥

नक्खत्तंमि य हवंति एकेके । दो चेव सहस्साइं तारारूवेक्कमेक्कंमि ॥ २ ॥” क्वचित्सिंहादीनां वर्णनं दृश्यते तद्ग्रहपु पुस्तकेषु न दृष्ट-
मित्युपेक्षितं, अवश्यं चेत्तद्व्याख्यानेन प्रयोजनं तर्हि जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिटीका परिभाषनीया, तत्र सविस्तरं तद्व्याख्यानस्य कृतत्वात् ॥

एतेसि णं भंते चंदिमसूरियगहगणणक्खत्ततारारूवाणं कयरे कयरेहिंतो सिग्घगती वा मंदगती
वा?, गोयमा! चंदेहिंतो सूरु सिग्घगती गहेहिंतो गहा सिग्घगती गहेहिंतो णक्खत्ता सिग्घ-
गती णक्खत्तेहिंतो तारा सिग्घगती, सब्बप्पगती चंदा सब्बसिग्घगतीओ तारारूवे ॥ (सू० १९९)
एएसि णं भंते! चंदिमजावतारारूवाणं कयरे २ हिंतो अप्पिहिया वा?, गोयमा!
तारारूवेहिंतो णक्खत्ता महिहिया णक्खत्तेहिंतो गहा महिहिया गहेहिंतो सूरु महिहिया सूर-
हिंतो चंदा महिहिया, सब्बप्पहिया तारारूवा सब्बमहिहिया चंदा ॥ (सू० २००)

‘एएसि ण’मित्यादि, एतेषां चन्द्रसूर्यग्रहनक्षत्रतारारूपाणां मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पगतयः? कतरे कतरेभ्यः शीघ्रगतयः?, भग-
वानाह—गौतम! चन्द्रेभ्यः सूर्याः शीघ्रगतयः सूर्येभ्यो ग्रहाः शीघ्रगतयः ग्रहेभ्यो नक्षत्राणि शीघ्रगतीनि नक्षत्रेभ्यस्तारारूपाः शीघ्रग-
तयः; चन्द्रेणाहोरात्राक्रमणीयस्य क्षेत्रस्य सूर्यादिभिर्हीनहीनतरेणाहोरात्रेणाक्रम्यमाणत्वात्, एतच्च सविस्तरं चन्द्रप्रज्ञप्तौ सूर्यप्रज्ञप्तौ
भावितमिति ततोऽवधार्य, एवं च सर्वमन्दगतयश्चन्द्राः सर्वशीघ्रगतयस्ताराः ॥ ‘एएसि ण’मित्यादि, एतेषां भदन्त! चन्द्रसूर्यग्रहन-
क्षत्रतारारूपाणां मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पद्विकाः कतरे कतरेभ्यो महद्विकाः?, भगवानाह—गौतम! तारकेभ्यो नक्षत्राणि महद्विकानि

३ प्रतिपत्तौ
शीघ्रमन्द-
गती अल्प-
महर्धिक-
त्वादिः
उद्देशः २
सू० १९९-
२००

॥ ३८२ ॥

यद्विभक्त्यान्, एवं नक्षत्रेष्वो प्रथमं महर्दिकाः, प्रद्वैभ्यः सूयो महर्दिकाः, सूयोभ्यश्चन्द्रा महर्दिकाः, एवं सर्वोत्पद्यस्ताराः सर्व-
महर्दियन्त्राः ॥ सम्प्रति जम्बूद्वीपे ताराणां परस्परमन्तरप्रतिपादनार्थमाह—

जम्बूद्वीपे णं भंते ! दीवे ताराख्वस्स २ एस णं केवतियं अवाथाए अंतरे पणत्ते?, गोयमा ! इविहे
अंतरे पणत्ते, तंजहा—वाघातिमे य निब्वाघाहमे य, तत्थ णं जे से वाघातिमे से जहण्णेणं
दोणिण य छावट्टे जोयणसए उक्कोसेणं चारस जोयणसहस्साहं दोणिण य वायाले जोयणसए ता-
राख्वस्स २ य अवाहाए अंतरे पणत्ते । तत्थ णं जे से णिब्वाघातिमे से जहण्णेणं पंचधणुसयाहं
उक्कोसेणं दो गाउयाहं ताराख्व जाव अंतरे पणत्ते ॥ (सू० २०?) चंदस्स णं भंते ! जोतिसिंदस्स
जोतिसरदो कति अग्गमहिंसीओ पणत्ताओ?, गोयमा ! चत्तारि अग्गमहिंसीओ पणत्ताओ,
तंजहा—चंदण्णमा दोसिणाभा अचिमाली पभंकरा, एत्थ णं एग्गेगाए देवीए चत्तारि चत्तारि देव-
साहस्सीओ परिवारे य, पभू णं ततो एग्गेगा देवी अण्णाहं चत्तारि २ देविसहस्साहं परिवारं
यिउच्चित्तए, एवामेव सणुब्वावरेणं सोलस देवसाहस्सीओ पणत्ताओ, से तं तुडिए ॥ (सू० २०२)
पभू णं भंते ! चंदे जोतिसिंदे जोतिसराया चंदवडिंसए विमाणे सभाए सुधम्माए चंदंसि
मीणासणंसि तुडिण सद्धिं दिब्वाहं भोगभोगाहं सुंजमाणे विहरित्तए?, णो तिण्णट्टे समट्टे ।
से केणट्टेणं भंते ! एवं बुचति नो पभू चंदे जोतिसराया चंडवडिंसए विमाणे सभाए सुधम्माए

चंदंसि सीहासणंसि तुडिएणं सद्धिं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरित्तए?, गोयमा! चं-
दस्स जोतिसिंदस्स जोतिसरणो चंदवडंसए विमाणे सभाए सुधम्माए माणवंगंसि चेतियखं-
भंसि वहरामएसु गोलवट्टसमुग्गएसु बहुयाओ जिणसकहाओ सण्णिखित्ताओ चिद्धंति, जाओ णं
चंदस्स जोतिसिंदस्स जोतिसरन्नो अन्नेसिं च बहूणं जोतिसियाणं देवाण य देवीण य अच्चणिज्जाओ
जाव पल्लुवासणिज्जाओ, तासिं पणिहाए नो पभू चंदे जोतिसराया चंदवडिं० जाव चंदंसि सीहास-
णंसि जाव भुंजमाणे विहरित्तए, से एएणट्टेणं गोयमा! नो पभू चंदे जोतिसराया चंदवडंसए
विमाणे सभाए सुधम्माए चंदंसि सीहासणंसि तुडिएण सद्धिं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे
विहरित्तए, अटुत्तरं च णं गोयमा! पभू चंदे जोतिसिंदे जोतिसराया चंदवडंसए विमाणे स-
भाए सुधम्माए चंदंसि सीहासणंसि चडहिं सामाणियसाहस्सीहिं जाव सोलसहिं आयरक्ख-
देवाणं साहस्सीहिं अच्चेहिं बहूहिं जोतिसिएहिं देवेहिं देवीहि य सद्धिं संपुरिवडे महायाहयण-
ट्टगीह्वाइयतंतलतालतुडियघणमुइंगपडुप्पवाइयरवेणं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विह-
रित्तए, केवलं परियारतुडिएण सद्धिं भोगभोगाइं बुद्धीए नो चेष णं मेहुणवत्तिथं ॥ (सू० २०३)
सूरस्स णं भंते! जोतिसिंदस्स जोतिसरन्नो कह अग्गमहिसीओ पणत्ताओ?, गोयमा! चत्तारि
अग्गमहिसीओ पणत्ताओ, तंजहा—सूरप्पभा आयवाभा अच्चिमालीं पभंकरा, एवं अवसेसं

जहा चंद्रस्स णवरिं सूर्यडिंसए चिमाणे सूरंसि सीहासणंसि, तहेध सव्वेसिंसिपि गहाईणं चत्तारि
अगमहिंसीओ० तंजहा—विजया वेजयंती जयंती अपराजिया, तेसिंसिपि तहेव । (सू० २०४)

‘अधूदीये णं भंते ! दीवे’ इत्यादि, जन्वूद्वीपे भदन्त ! द्वीपे तारायास्ताराया एतदन्तरं कियदवाधया प्रज्ञप्तम् ?, भगवानाह—गौतम !
द्विपिमन्तरं प्रज्ञप्तं, तयथा—व्याघातिमं निर्व्याघातिमं च, व्याहननं व्याघातः—पर्वतादिस्खलनं तेन निर्वृतं व्याघातिमं ‘भावादिम’
इति इमप्रत्ययः, निर्व्याघातिमं—व्याघातिमात्रिगतं स्वाभाविकमित्यर्थः, तत्र यन्निर्व्याघातिमं तज्वन्येन पञ्च घनुःशतानि उत्कर्षतो
दे गच्छते, तत्र गद् व्यायातिमं तज्वन्येन द्वे योजनगते ‘पट्पष्टे’ पट्पष्टधिके, एतच्च निपचकूटादिकमपेक्ष्य वेदितव्यं, तथाहि—
निपपपंगः स्वभागाद्युपैत्रत्वारि योजनगतानि तस्योपरि पञ्च योजनशतोच्चानि कूटानि, तानि च मूले पञ्च योजनशतान्यायाम-
रिद्वन्माध्यां मध्ये त्रीणि योजनगतानि पञ्चसप्तत्यधिकानि उपर्यर्द्धवृत्तीयानि योजनशतानि, तेषां चोपरितनभागसमश्रेणिप्रदेशे तथा-
जगत्सामान्याद्यष्टवष्टौ योजनान्युभयतोऽवाधया कृत्वा ताराविमानानि परिभ्रमन्ति, ततो जघन्यतो व्याघातिमन्तरं द्वे योजन-
गते पट्पष्टधिके भवति, उत्कर्षतो द्वादश योजनसहस्राणि द्वे योजनशते द्वाचत्वारिंशदधिके, एतच्च मेरुमपेक्ष्य द्रष्टव्यं, तथाहि—मेरु-
द्वंद्वं योजनसहस्राणि मेरोओभयतोऽवाधया एकादश योजनगतान्येकविंशत्यधिकानि, ततः सर्वसङ्ख्यामीलने द्वादश योजनसहस्राणि
दे च योजनगते द्वाचत्वारिंशदधिके, क्वचित्सर्वत्र ‘वाघाइए निववाघाइए’ इति पाठस्तत्र व्याघातो—यथोक्तरूपोऽस्यास्तीति व्याघाति-
कम्, ‘प्रतोऽनेकसुरा’दिति मत्वर्थीय इकप्रत्ययः, व्याघातिकात्रिगतं निर्व्याघातिकमिति ॥ ‘चंद्रस्स णं भंते !’ इत्यादि, चन्द्रस्य
भान्त ! ज्ञोनिचेन्द्रस्स ज्योतिपरजस्य ‘कृति’ कियत्सङ्ख्याका अभ्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः ?, भगवानाह—गौतम ! चतस्रोऽयमहिष्यः प्रज्ञप्ताः;

तद्यथा—चन्द्रप्रभा १ 'दोसिणाभा' इति ज्योत्स्नाभा २ अर्धिसौली ३ प्रभङ्करा ४ ॥ 'तत्थ ण'मित्यादि, 'तत्र' तासु चतसृषु अग्र-
महिषीषु मध्ये एकैकस्या देव्याश्चत्वारि २ देवीसहस्राणि परिवारः प्रज्ञप्तः, किमुक्तं भवति ?—एकैकाऽग्रमहिषी चतुर्णां २ देवीसह-
स्राणां पट्टराज्ञी, एकैव सा इत्थम्भूताऽग्रमहिषी परिवारावसरे तथाविधां ज्योतिष्कराजचन्द्रदेवेच्छामुपलभ्य प्रमुरन्यानि आत्मस-
मानरूपाणि चत्वारि देवीसहस्राणि विकुर्वितुं, स्वाभाविकानि पुनः 'एवमेव' उक्तप्रकारेणैव 'सपूर्वापरेण' पूर्वापरमीलनेन षोडश [प्र-
न्याग्रम् ११५००] देवीसहस्राणि चन्द्रदेवस्य भवन्ति, 'सेत्तं तुडिण्' तदेतावत् 'तुटिकम्' अन्तःपुरम्, आह चूर्णिकृत्—'तुटि-
कमन्तःपुरमुपदिश्यते' इति ॥ 'पभू णं भंते !' इत्यादि, प्रभुर्भदन्त ! चन्द्रो ज्योतिपेन्द्रो 'ज्योतिपराजश्चन्द्रावतंसके विमाने सभायां
सुधर्मायां चन्द्रे सिंहासने 'तुटिकेन' अन्तःपुरेण. सार्द्धं दिव्याच्च भोगभोगान् भुञ्जमानः 'विहर्तुम्' आसितुम् ?, भगवानाह—गौ-
तम ! नायमर्थः समर्थः ॥ अत्रैव कारणं पृच्छति—'से केणट्टेण'मित्यादि तदेव, भगवानाह—गौतम ! चन्द्रस्य ज्योतिपेन्द्रस्य ज्योति-
पराजस्य चन्द्रावतंसके विमाने सभायां सुधर्मायां माणवकचैत्यस्त्रम्भे वज्रमध्येषु गोलवृत्तसमुद्गकेषु तेषु च यथा तिष्ठन्ति तथा विज-
यराजधानीगतसुधर्मासभायामिव द्रष्टव्यं, बहूनि जिनसक्थीनि संनिक्षिप्तानि तिष्ठन्ति यानि, सूत्रे स्त्रीत्वनिर्देशः प्राकृतत्वात्, च-
न्द्रस्य ज्योतिपेन्द्रस्य ज्योतिपराजस्य अर्चनीयानि पुष्पादिभिर्वन्दनीयानि विशिष्टैः स्तोत्रैः स्तोतव्यानि पूजनीयानि ब्रह्मादिभिः स-
त्कारणीयानि आदरप्रतिपत्त्या सन्माननीयानि जिनोचितप्रतिपत्त्या कल्याणं मङ्गलं दैवतं चैत्यमिति पर्थुपासनीयानि, 'तासिं पणि-
हाए' इति तेषां प्रणिधया तान्याश्रित्य नो प्रभुश्चन्द्रो ज्योतिषराजश्चन्द्रावतंसके विमाने यावद्विहर्तुमिति । 'पभू णं गोयमा' इत्यादि,
प्रभुर्गौतम ! चन्द्रो ज्योतिपेन्द्रो ज्योतिपराजश्चन्द्रावतंसके विमाने सभायां सुधर्मायां चन्द्रसिंहासने चतुर्भिः सामानिकसहस्रैश्चतसृ-

गिरप्रमद्विगीभिः सपरिवाराभिसिन्धुभिः पर्पङ्गिः सप्तभिरनीकाधिपतिभिः षोडशभिरासुरशुकदेवसहस्रैरन्यैश्च बहुभि-
 र्नाडिभ्यैर्द्वीपिभ्यः सार्द्धं संपरिवृतः 'महयाह्वये'त्यादि पूर्ववत् यात्रदिव्यान् भोगभोगान् मुञ्चानो विहर्तुमिति, न पुनः 'मैथुन-
 प्रत्ययं' मैथुननिमित्तं दिव्यान् स्पर्शादीन् मुञ्चानो विहर्तुं प्रशुरिति ॥ 'सूरस्त णं भंते!' इत्यादि, सूरस्य भदन्त! ज्योतिषेन्द्रस्य
 ज्योतिषरास्य ऋति अप्रमद्विल्यः प्रजप्ताः?, भगवानाह—गौतम! चतस्रोऽप्रमद्विल्यः प्रजप्ताः, तथा—सूर्यप्रभा आतपाभा अर्चिसौली
 प्रमद्वरा । 'तस्य णं एगमेगाए देवीए' इत्यादि चन्द्रवत्तावद्वक्तव्यं यावत् 'नो चेव णं मेहुणवत्तियं' नवरं सूर्यावतंसके विमाने
 मूर्ते विमाने इति उक्तव्यं, शेषं तथैव ॥

चंद्रविमाणे णं भंते । देवाणं केवत्तियं कालं ठिती पणत्ता?, एवं जहा ठितीपए तथा भाणियव्वा
 जाव ताराणं ॥ (सू० २०५)

'चंद्रविमाणे णं भंते!' इत्यादि, चन्द्रविमाने भदन्त! देवानां कियन्तं कालं स्थितिः?, भगवानाह—गौतम! जघन्येन चतुर्भोग-
 पत्योपसं—चतुर्भोगः पत्योपस्य चतुर्भोगपत्योपसममर्द्धेपिप्लीवत्, अत्रापि चिरन्तनव्याकरणेऽयं समासः, यद्विवा चतुर्भोगमात्रं
 पत्योपसं चतुर्भोगपत्योपसमिति विशेषणसमासः पत्योपस्य चतुर्भोग इत्यर्थः, उत्कर्षतः पत्योपसं वर्षशतसहस्राभ्यधिकं, चन्द्रवि-
 माने हि चन्द्रैव उत्पद्यते अन्ये च तत्सामानिकालरक्षादयः, तत्रालक्ष्मीनां यथोक्ता जघन्या स्थितिः उल्लुष्टा चन्द्रमसां तत्सामा-
 निष्ठातां वा । 'चंद्रविमाणे णं भंते!' इत्यादि, चन्द्रविमाने भदन्त! देवीनां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता?, भगवानाह—गौतम!
 जघन्येन चतुर्भोगपत्योपसममर्द्धेपिप्लीवत्, पत्योपसमर्द्धे पञ्चाशता वर्षमहस्रैरभ्यधिकं । एवं सूर्यादिविमानत्रिययाण्यपि स्थितिसूत्राणि वा-

च्यानि, नवरं सूर्यविमाने देवानां जघन्यतश्चतुर्भागपल्योपममुत्कर्षतः पल्योपमं वर्षसहस्राभ्यधिकं, देवीनां जघन्यतश्चतुर्भागपल्योप-
ममुत्कर्षतोऽर्द्धपल्योपमं पञ्चभिर्वर्षशतैरभ्यधिकं, ग्रहविमानदेवानां जघन्यतश्चतुर्भागपल्योपममुत्कर्षतः परिपूर्णं पल्योपमं, देवीनां उत्कृ-
ष्टमर्धपल्योपमं जघन्येन चतुर्भागपल्योपमं, नक्षत्रविमाने देवानां जघन्यतश्चतुर्भागपल्योपममुत्कर्षतोऽर्द्धपल्योपमं, देवीनां उत्कृष्टतोऽ-
धिकचतुर्भागपल्योपमं जघन्येन चतुर्भागपल्योपमं, ताराविमाने जघन्येनाष्टभागपल्योपममुत्कर्षतश्चतुर्भागपल्योपमं, देवीनां जघन्य-
तोऽष्टभागपल्योपममुत्कर्षतः सातिरेकमष्टभागपल्योपममिति ॥

एतेसि णं भंते! चंदिमसूरियगहणक्वत्तारारूवाणं कयरेऽर्हितो अग्पा वा बहुया वा तुल्ला
वा विसेसाहिया वा?, गोयमा! चंदिमसूरिया एते णं दोषिणवि तुल्ला सबत्वोवा संखेज्जगुणा
णक्वत्ता संखेज्जगुणा गहा संखेज्जगुणाओ तारागाओ ॥ (सू० २०६) जोइसुदेसओ समत्तो ॥

‘एतेसि णं भंते!’ इत्यादि, एतेषां भदन्त! चन्द्रसूर्यग्रहनक्षत्रतारारूपाणां कतरे कतरेभ्योऽल्पाः कतरे कतरेभ्यो बहुका वा? कतरे कतरेस्तुल्याः?, अत्र विभक्तिपरिणामेन तृतीया व्याख्येया, कतरे कतरेभ्यो विशेषाधिकाः?, भगवानाह—गौतम! चन्द्रसूर्या एते द्वयेऽपि परस्परं तुल्याः, प्रतिद्वीपं प्रतिसमुद्रं चन्द्रसूर्याणां समसङ्ख्याकत्वात्, शेषेभ्यो ग्रहादिभ्यः सर्वेऽपि स्तोकाः, तेभ्यो न-
क्षत्राणि सङ्ख्येयगुणानि अष्टाविंशतिगुणत्वात्, तेभ्योऽपि ग्रहाः सङ्ख्येयगुणाः सातिरेकत्रिगुणत्वात्, तेभ्योऽपि ताराः सङ्ख्येयगुणाः प्रभूतकोटीकोटीगुणत्वात् ॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां जीवाभिगमटीकायां चतुर्थप्रतिपत्तौ ज्योतिषोद्देशकः समाप्तः ॥

पृष्ठा ज्योतिष्यकव्यता, सम्प्रति वैमानिककव्यतामाह—

कृद्दि णं भंते ! वेमाणियाणं देवाणं विमाणा पणस्ता ? , कहि णं भंते ! वेमाणिया देवा परिष-
संति ? , जद्दा ठाणपदे तथा सव्वं भाणियव्वं णवरं परिसाओ भाणितव्वाओ जाव सुक्के, अञ्जेसिं
च यद्दणं सोयम्मकप्पवासीणं देवाण य देवीण य जाव विहरंति ॥ (सू० २०७)

‘कृद्दि णं भंते ! वेमाणियाण’मित्यादि, क भदन्त ! वैमानिकानां देवानां विमानानि प्रज्ञप्तानि ? , तथा क भदन्त ! वैमानिका देवाः
परिससन्ति ? , भगवानाह—नौतम ! अस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्या बहुसमरमणीयाद् भूमिभागाद् रुचकोपलक्षितादिति भावः ऊर्द्धं चन्द्रसूर्यो-
प्राशनशतारारूपाणामप्युपरि बहूनि योजनानि बहूनि योजनशतानि बहूनि योजनसहस्राणि बहूनि योजनशतसहस्राणि बहूरीयोजनकोटी-
शोटीः ऊर्द्धं दूरसुप्तुय-सुञ्जा गत्वा, एतच्च सार्द्धैरञ्जूपलक्षणं, तथा चोक्तम्—‘सोहम्मंमि दिवड्डा अड्डाइज्जा य रज्जु माहिंदे । वंभंमि
भन्पानंम च्च अभुए सत्त लोगंते ॥ १ ॥ [सौधर्मे सार्धं द्वे रज्जु माहेन्द्रे । ब्रह्मदेवलोके अर्धपञ्चमाः पड् अभ्युते सप्त लोकान्ते
॥ १ ॥] ‘पृथ्य णं भिन्यादि, ‘अत्र’ एतस्मिन् सार्द्धैरञ्जूपलक्षिते क्षेत्रे ईपत्प्राग्भारादर्वाक् सौधर्मे शानसनत्कुमारमाहेन्द्रब्रह्मलोकला-
न्तकमुग्रमन्त्रारानतप्राणतारणाच्युतप्रैवेयकानुत्तरेषु स्थानेषु ‘अत्र’ एतस्मिन् वैमानिकानां चतुरशीतिविमानावासशतसहस्राणि सप्त-
त्रयविः सहस्राणि त्रयोविंशतिविमानानि ८४९०२३ भवन्तीत्याख्यातानि, इयं च सङ्ख्या—‘वत्तीसअट्टवीसा वारसअट्ट चउरो
मयमद्दमा” धन्यादिमत्तापरिसील्लेनेन भावनीया ॥ ‘ते णं विमाणा’ इत्यादि, तानि विमानानि सर्व्वरत्नमयानि ‘अच्छा सण्हा लण्हा
पट्टा गट्टा नीरया निम्मला निष्पंका निष्कंठच्छाया सप्पमा समिरीया सउज्जीया पासाईया दरिसणिज्जा अभिरुवा पडिख्वा ।’

‘एत्थ ण’मित्यादि, एतेषु विमानेषु बहवो वैमानिका देवाः परिवसन्ति, तद्यथा—सौधर्मा ईशाना यावद् गैवेयका अनुचराः, एते च व्यपदेशास्तास्त्रयादवगन्तव्याः, यथा पञ्चालदेशनिवासिनः पञ्चालाः, एते च कथम्भूताः? इत्याह—‘ते ण’मित्यादि, ते सौधर्मादयोऽच्युतपर्यवसाना यथाक्रमं मृगमहिषवराहसिंहच्छगलदुर्हरयगजपतिभुजगखड्गवृषभाङ्कविडिभप्रकटितचिह्नमुकुटाः, मृगादिरूपाणि प्रकटितानि चिह्नानि मुकुटे येषां ते तथेति भावः, तद्यथा—सौधर्मदेवा मृगरूपप्रकटितचिह्नमुकुटाः ईशानदेवा महिषरूपप्रकटितचिह्नमुकुटाः सनत्कुमारदेवा वराहरूपप्रकटितचिह्नमुकुटाः माहेन्द्रदेवाः सिंहरूपप्रकटितमुकुटचिह्नाः ब्रह्मलोकदेवाश्छगलरूपप्रकटितमुकुटचिह्नाः लान्तकदेवा दुर्दुररूपप्रकटितमुकुटचिह्नाः शुक्रकल्पदेवा हयमुकुटचिह्नाः सहस्रारकल्पदेवा गजपतिमुकुटचिह्नाः आनतकल्पदेवा भुजगमुकुटचिह्नाः प्राणतकल्पदेवाः खड्गमुकुटचिह्नाः, खड्गः चतुष्पदविशेष आटव्यः, आरणकल्पदेवा वृषभमुकुटचिह्नाः अच्युतकल्पदेवा विडिभमुकुटचिह्नाः तथा प्रशिथिलवरमुकुटकिरीटधारिणः, ‘वरकुंडलुज्जोवियाणणा’ इति वराभ्यां कुण्डलाभ्यामुद्द्योतितं—भास्वरीकृतमाननं येषां ते वरकुण्डलोद्द्योतिताननाः, ‘मरुडदित्तसिरया’ मुकुटेन दीप्तं शिरो येषां ते मुकुटदीप्तशिरसः रक्ताभा—रक्तवर्णाः, एतदेव सविशेषमाह—‘पुत्रमपमृहगौरा’ पद्मपक्ष्मवत्-पद्मपत्रवद् गौराः पद्मपक्ष्मगौराः श्रेयांसः—परमप्रशस्याः शुभवर्णगन्धस्पर्शाः ‘उत्तमविकुर्विणः’ उत्तमं विकुर्वन्तीत्येवंशीला उत्तमविकुर्विणः, ‘विविहवत्यमहधारी’ विविधानि शुभात् शुभतराणि वस्त्राणि माल्यानि च धारयन्तीत्येवंशीला विविधवस्त्रमाल्यधारिणः महर्द्धिका महाद्युतयो महायशसो महाबला महाशुभागा महासौख्याः तथा ‘हारविराइवच्छा कडगतुडियथंभियमुया संगयकुंडलमट्टगंडयलक्षणपीठधारी विचित्तहत्थाभरणा विचित्तमाला-मउली कल्लाणगपवरमल्लाणुलेवणा भासुरबोदी पलंबवणमालधरा’ दिव्वेणं गंधेणं दिव्वेणं दिव्वेणं फासेणं दिव्वेणं संघयणेणं

श्मशाने यस्य यज्ञे सन्ति स मनवान्, पाको नाम बलवान् रिपुः स शिष्यते—निराक्रियते येन स पाकशासनः, दक्षिणाद्धेलोका-
 निपतिः भरोर्दक्षिणतः सर्वस्यापि तदाभाव्यत्वात्, द्वात्रिंशद्विमानावासशतसहस्राधिपतिः, सौधमे कल्पे एतावतां विमानावासशत-
 सहस्राणां भावात्, तेरावणमाहनः, तेरावणनाम्नो गजपतेस्तद्वाहनस्य भावात्, सुरेन्द्रः सौधमवासिनां सुराणां सर्वेषामपि तदाशाव-
 शितात्, 'अर्यंवरवत्थधरे' इति अर्नांसि—रजोरहितानि स्वच्छतया अम्बरवद् अम्बराणि वस्त्राणि धारयतीति अरजोऽम्बरवस्त्र-
 धरः, 'आलक्ष्यमालमउडे' इति माला च मुकुटश्च मालामुकुटं आलङ्कितं—आलङ्कितं मालामुकुटं येन स आलङ्कितमालामुकुटः,
 एतच्छण्डाल आलङ्कितसिमुकुट इति भावः, 'नवहेमचारुचित्तचंचलकुण्डलविलिहिल्लिज्जमाणगंडे' नवमिव—प्रत्यममिव हेम यत्र
 ते नान्दमनी नवहेमभ्यां चारुचित्राभ्यां कुण्डलाभ्यां विलिख्यमानौ गण्डौ यस्य स तथा, 'महिष्टिण्ण जाव दसदिसाओ
 उओपेमाणे पभासेमाणे' अत्र यावत्करणत् 'महजुईए महावले महायसे' इत्यादि पूर्वोक्तपरिग्रहः, सौधमे कल्पे सौधमार्वातंसके वि-
 माने नभायां गुणमयां शक्रे सिद्धासने 'से णं तत्थ वत्तीसाए' इत्यादि स तत्र द्वात्रिंशतो विमानावासशतसहस्राणां चतुरशीतेः
 मानानिहमहस्राणां त्रयस्त्रिंशत्त्रायस्त्रिंशतानां चतुर्णां लोकपालानामष्टानामप्रमहिपीणां सपरिवाराणां तिसृणां पर्वदां सप्तानामनीकानां
 मप्रमाणानीकाधिपतीनां चतसृणां चतसृणां चतसृणां चतसृणां चतसृणां चतसृणां चतसृणां चतसृणां चतसृणां चतसृणां चतसृणां चतसृणां
 च 'अहेतावं जाव दिव्याइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ' अत्र यावत्करणत् 'पोरेवचं सामित्तं महित्तं'मित्यादि परिग्रहः ॥

साकरस णं भंते! देविंदस्स देवरत्तो कति परिसाओ पन्नत्ताओ?, गोयमा! तओ परिसाओ पण-
 साओ, तंजहा—सभिता चंडा जाता, अविंभतरिया सभिया मज्झिमिया चंडा बाहिरिया जाता

॥ सक्कस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरत्तो अडिंभतरियाए परिसाए कति देवसाहस्सीओ पणत्ताओ ? मज्झिमियाए परि० तहेव बाहिरियाए पुच्छा, गोयमा ! सक्कस्स देविंदस्स देवरत्तो अडिंभतरियाए परिसाए बारस देवसाहस्सीओ पणत्ताओ मज्झिमियाए परिसाए चउदस देवसाहस्सीओ पणत्ताओ बाहिरियाए परिसाए सोलस देवसाहस्सीओ पणत्ताओ, तथा अडिंभतरियाए परिसाए सत्त देवीसयाणि मज्झिमियाए छच्च देवीसयाणि बाहिरियाए पंच देवीसयाणि पन्नत्ताइं ॥ सक्कस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरत्तो अडिंभतरियाए परिसाए देवाणं केवइयं कालं ठिई पणत्ता ? एवं मज्झिमियाए बाहिरियाएवि, गोयमा ! सक्कस्स देविंदस्स देवरत्तो अडिंभतरियाए परिसाए पंच पलिओवमाइं ठिती पणत्ता मज्झिमियाए परिसाए चत्तारि पलिओवमाइं ठिती, पणत्ता बाहिरियाए परिसाए देवाणं तिन्नि पलिओवमाइं ठिती पणत्ता, देवीणं ठिती, अडिंभतरियाए परिसाए देवीणं तिन्नि पलिओवमाइं ठिती पणत्ता मज्झिमियाए दुन्नि पलिओवमाइं ठिती पणत्ता बाहिरियाए परिसाए एगं पलिओवमं ठिती पणत्ता, अट्ठो सो चैव जहा भवणवासीणं ॥ कहि णं भंते ! ईसाणकाणं देवाणं विमाणा पणत्ता ? तहेव सव्वं जाव ईसाणे एत्थ देविंदे देव० जाव विहरति । ईसाणस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरणो कति परिसाओ पणत्ताओ ? , गोयमा ! तओ परिसाओ पणत्ताओ, तंजहा—समिता चंडा जाता, तहेव सव्वं णवरं अडिंभतरियाए परिसाए दस देवसा-

हस्सीओ पण्णत्ताओ, मज्झिमियाए परिसाए चारस देवसाहस्सीओ, वाहिरियाए चउदस देव-
 साहस्सीओ, देयीणं पुच्छा, अङ्गिमतरियाए णव देवीसता पण्णत्ता मज्झिमियाए परिसाए अट्ठ
 देवीसता पण्णत्ता वाहिरियाए सत्त देविसता पण्णत्ता, देवाणं० ठिती पं०?, अङ्गिमत्त-
 रियाए परिसाए देवाणं सत्त पलिओवमाइं ठिती पण्णत्ता मज्झिमियाए छ पलिओवमाइं या-
 हिरियाए पंच पलिओवमाइं ठिती पण्णत्ता । देयीणं पुच्छा, अङ्गिमतरियाए साइरेगाइं पंच प-
 लिओवमाइं मज्झिमियाए परिसाए चत्तारि पलिओवमाइं ठिती पण्णत्ता वाहिरियाए परि-
 साए त्रिणिण पलिओवमाइं ठिती पण्णत्ता, अट्ठो तहेव भाणियच्चो ॥ सणकुमाराणं पुच्छा त-
 हेव ठाणपदगमणं जाव सणकुमारस्स तओ परिसाओ समिताइं तहेव, णवरिं अङ्गिमतरियाए
 परिसाए अट्ठ देवसाहस्सीओ पण्णत्ताओ, मज्झिमियाए परिसाए दस देवसाहस्सीओ पण्ण-
 ताओ, वाहिरियाए परिसाए चारस देवसाहस्सीओ पण्णत्ताओ, अङ्गिमतरियाए परिसाए
 देयीणं ठिती अट्ठपंचमाइं सागरोवमाइं पंच पलिओवमाइं ठिती पण्णत्ता मज्झिमियाए परि-
 साए अट्ठपंचमाइं सागरोवमाइं चत्तारि पलिओवमाइं ठिती पण्णत्ता, वाहिरियाए परिसाए अट्ठपं-
 चमाइं सागरोवमाइं त्रिणिण पलिओवमाइं ठिती पण्णत्ता, अट्ठो सो चेव ॥ एवं माहिंदस्सवि तहेव
 तओ परिसाओ णवरिं अङ्गिमतरियाए परिसाए छहेवसाहस्सीओ पण्णत्ताओ, मज्झिमियाए

परिसाए अट्ट देवसाहस्सीओ पणत्ताओ, बाहिरियाए दस देवसाहस्सीओ पणत्ताओ, ठिती देवाणं अंबिभतरियाए परिसाए अद्धपंचमाइं सागरोवमाइं सत्त य पलिओ० ठिती पणत्ता, मज्झिमियाए परिसाए पंच सागरोवमाइं छच्च पलिओवमाइं, बाहिरियाए परिसाए अद्धपंचमाइं सागरोवमाइं पंच य पलिओवमाइं ठिती पं० तहेव सव्वेसिं इंदाण ठाणपयगमेणं विमाणणि बुच्चा ततो पच्छा परिसाओ पत्तेयं २ बुच्चति ॥ बंभस्सवि तओ परिसाओ पणत्ताओ अंबिभतरियाए चत्तारि देवसाहस्सीओ मज्झिमियाए छ देवसाहस्सीओ बाहिरियाए अट्ट देवसाहस्सीओ, देवाणं ठिती अंबिभतरियाए परिसाए अद्धणवमाइं सागरोवमाइं पंच य पलिओवमाइं मज्झिमियाए परिसाए अद्धणवमाइं चत्तारि पलिओवमाइं बाहिरियाए अद्धणवमाइं सागरोवमाइं तिण्णि य पलिओवमाइं अट्टो सो चेव ॥ लंतगस्सवि जाव तओ परिसाओ जाव अंबिभतरियाए परिसाए दो चेव साहस्सीओ मज्झिमियाए चत्तारि देवसाहस्सीओ पणत्ताओ बाहिरियाए छहे-वसाहस्सीओ पणत्ताओ, ठिती भाणियव्वा—अंबिभतरियाए परिसाए बारस सागरोवमाइं सत्त पलिओवमाइं ठिती पणत्ता, मज्झिमियाए परिसाए बारस सागरोवमाइं छच्च पलिओवमाइं ठिती पणत्ता बाहिरियाए परिसाए बारस सागरोवमाइं पंच पलिओवमाइं ठिती पणत्ता ॥ महासुक्कस्सवि जाव तओ परिसाओ जाव अंबिभतरियाए एगं देवसहस्सं मज्झिमियाए दो देवसा-

हस्सीओ पन्नत्ताओ वाहिरियाए चत्तारि देवसाहस्सीओ, अब्भितरियाए परिसाए अद्धसोलस
 सागरोवमाइं पंच पलिओवमाइं मज्झिमियाए अद्धसोलस सागरोवमाइं चत्तारि पलिओवमाइं
 वाहिरियाए अद्धसोलस सागरोवमाइं तिण्णि पलिओवमाइं अट्ठो सो चेव ॥ सहस्सारे पुच्छा
 जाव अब्भितरियाए परिसाए पंच देवसया मज्झिमियाए परि० एगा देवसाहस्सी वाहिरियाए
 दो देवसाहस्सीओ पन्नत्ता ठिती अब्भितरियाए अद्धट्टारस सागरोवमाइं सत्त पलिओवमाइं
 ठिती पणत्ता एवं मज्झिमियाए अद्धट्टारस छप्पलिओवमाइं वाहिरियाए अद्धट्टारस सागरो-
 वमाइं पंच पलिओवमाइं अट्ठो सो चेव ॥ आणयपाणयस्सवि पुच्छा जाव तओ परिसाओ ण-
 वरि अब्भितरियाए अट्ठाइज्जा देवसया मज्झिमियाए पंच देवसया वाहिरियाए एगा देवसाहस्सी
 ठिती अब्भितरियाए एगूणवीस सागरोवमाइं पंच य पलिओवमाइं एवं मज्झि० एगोणवीस
 सागरोवमाइं चत्तारि य पलिओवमाइं वाहिरियाए परिसाए एगूणवीसं सागरोवमाइं तिण्णि
 य पलिओवमाइं ठिती अट्ठो सो चेव ॥ कहि णं भंते! आरणअचुयाणं देवाणं तहेव अचुए स-
 परिवारे जाव विहरति, अचुयस्स णं देविदस्स तओ परिसाओ पणत्ताओ अब्भितरिपरि० दे-
 वाणं पणवीसं सयं मज्झिम० अट्ठाइज्जा सया वाहिरय० पंचसया अब्भितरियाए एकवीसं सा-
 गरोवमा सत्त य पलिओवमाइं मज्झि० एकवीससागर० छप्पलि० वाहिरि० एकवीसं सागरो०

पंच य पलिओवमाहं ठिती पणत्ता ॥ कहि णं भंते ! हेट्टिमगेवेज्जाणं देवाणं विमाणा पणत्ता ?
कहि णं भंते ! हेट्टिमगेवेज्जा देवा परिवसंति ? जहेव ठाणपए तहेव, एवं मज्झिमगेवेज्जा उव-
रिमगेवेज्जा अणुत्तरा य जाव अहमिंदा नामं ते देवा पणत्ता समणाउसो ! ॥ (सू० २०८) ॥
पढमो वेमाणियउद्देसओ ॥

‘सक्कस्स णं भंते !’ इत्यादि, शकस्य भदन्त ! देवेन्द्रस्य देवराजस्य कति पर्पदः प्रज्ञप्ताः ?, भगवानाह—गौतम ! तिस्रः पर्पदः प्र-
ज्ञप्ताः, तद्यथा— शमिका चण्डा जाता, अभ्यन्तरिका शमिका मध्यमिका चण्डा बाह्या जाता ॥ ‘सक्कस्स णं भंते ! देविंदस्स
देवरंणो अन्भितरियाए’ इत्यादि प्रश्नपट्टं सुप्रतीतं, भगवानाह—गौतम ! शकस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्याभ्यन्तरिकायां पर्पदि द्वादश
देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि मध्यमिकायां चतुर्दश देवसहस्राणि बाह्यायां षोडश देवसहस्राणि, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्पदि सप्त देवीशतानि
मध्यमिकायां पड् देवीशतानि बाह्यायां पञ्च देवीशतानि ॥ ‘सक्कस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरन्नो अन्भितरियाए परिसाए दे-
वाणं केवइ काल’ मित्यादि प्रश्नपट्टं सुप्रतीतं, भगवानाह—गौतम ! शकस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्याभ्यन्तरिकायां पर्पदि पञ्च पल्योप-
मानि स्थितिः प्रज्ञप्ता, मध्यमिकायां चत्वारि पल्योपमानि, बाह्यायां पर्पदि त्रीणि पल्योपमानि, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्पदि देवीनां
त्रीणि पल्योपमानि स्थितिः प्रज्ञप्ता, मध्यमिकायां द्वे पल्योपमे, बाह्यायामेकं पल्योपमं ॥ ‘से केणट्ठेणं भंते ! एवं बुच्चति सक्कस्स णं
देवेंदस्स देवरन्नो तओ परिसाओ’ इत्यादि सकलमपि सूत्रं चमरवक्तव्यतायामिव भावनीयम् ॥ ‘कहि णं भंते ! ईसाणगदेवाणं
विमाणा पणत्ता ? कहि णं भंते ! ईसाणगदेवा परिवसंति’ इत्यादि सर्वं सौधर्मवद्वक्तव्यं नवरं ‘मंदरस्स पव्वयस्स उचरेणं’—

नया 'अष्टापीमं विमाणातामसयन्महत्मा भवंतीति मन्त्रायं' तथा पञ्चावतंसकाः—पूर्वस्यामद्वावतंसको दक्षिणस्यां स्फटिकावतंसकः
 अपरस्यां रजनातंसकः उत्तरस्यां जातरूपातंसकः मध्ये ईशानावतंसकः, तथा शूलपाणिर्धृपभवाह्वनः, तथाऽशीतेः सामानिकस-
 ह्मणां चतसृणामशीतीनामासत्क्षेत्रवसहस्राणां, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्वदि दश देवसहस्राणि मध्यमिकायां द्वादश वाह्यायां चतुर्दश,
 तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्वदि ना देवीशतानि मध्यमिकायामष्टौ देवीशतानि, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्वदि दे-
 वानां यत्र पन्नोपमानि मध्यमिकायां पट् वाह्यायां पञ्च, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्वदि देवीनां पञ्च पल्योपमानि मध्यमिकायां चलारि-
 वाह्यायां त्रीणि, शेषं सर्वं अक्रान् ॥ 'ऋद्दि णं भंते! सणकुमारणं देवाणं विमाणा पन्नत्ता?, कद्दि णं भंते! सणकुमारा देवा परि-
 पंमि?' इति पाठमिद्धं, भगवानाह—गौतम! 'सोहम्मास्स कप्पस्स उप्पि सपप्पल सपडिदिसिं बहूइं जोयणाइं बहूइं जोयणसयाइं
 बहूइं जोयणमह्माइं नहूइं जोयणमयसह्मसाइं बहूइंओ जोयणकोडीओ बहूइंओ जोयणकोडाकोडिओ उडुं दूरं वीश्वइत्ता एत्थ णं
 नयंणुमारे नाभं कल्पे पन्नते' इति पाठमिद्धं, नवरं 'सपक्खं सपडिदिसि' समानाः पक्षाः—पूर्वापरदक्षिणोत्तररूपाः पार्श्वौ यस्मिन्
 दूरगुणत्वे तत्र सपभुं 'समानस्य भर्माद्दिगु चे'ति समानस्य सभावः, तथा समानाः प्रतिदिगो—विदिशो यत्र तत्र सप्रतिदिक् ।
 'यदंशपभीणापणे उंणशद्विणपिच्छिण्णे' इत्यादि सौधर्मकल्पवन्निरवशेयं वक्तव्यं, नवरं 'वारस विमाणावाससयसहसा भवंतीति म-
 न्ताव'मिति वक्तव्यं, तथा पञ्चानामावतंसकानां मध्ये चलारस्त एवाशोकावतंसकादयो मध्ये सनत्कुमारावतंसकः, अग्रमहिष्यो न व-
 च्चान्नाय पत्तिदीतीनेनामसम्भगान्, तथा 'सणकुमारे कल्पे सणकुमारवडंसए विमाणे सभाए सुहम्माए सणकुमारंसि सीहास-
 लमि भे णं तथा यारसण्ढं विमाणातामसयसहस्राणं वावतरीए सामाणियसाहस्सीणं' तथा 'चउण्हं वावत्तराणं आयस्वत्तदेवसा-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ ३९१ ॥

हस्सीणं' तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्षद्यष्टौ देवसहस्राणि मध्यमिकायां दश बाह्यायां द्वादश, देवीपर्षदो न वक्तव्याः, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्षदि देवानामर्द्धपञ्चमानि सागरोपमानि पञ्च पत्योपमानि स्थितिः मध्यमिकायामर्द्धपञ्चमानि सागरोपमानि चत्वारि पत्योपमानि बाह्यायामर्द्धपञ्चमानि त्रीणि पत्योपमानि, शेषं शक्रवत् ॥ 'कहि णं भंते! माहिंदगदेवाणं विमाणा पन्नत्ता?, कहि णं भंते! माहिंदगदेवा परिवसंति?, गोयमा! ईसाणस्स कप्पस्स उप्पि सपक्खं सपडिदिसि बहूइं जोयणाइं जाव उप्पएत्ता एत्थ णं माहिंदे कप्पे पणत्ते' इति पूर्ववत्, 'पाईणपडीणायए उईणदाहिणविच्छिन्ने' इत्यादि सर्वं शेषं सनत्कुमारवन्निरवशेषं वक्तव्यं, नवरमत्राष्टौ विमानावासशतसहस्राणि, अवतंसकाश्चत्वार ईशानवत्, तद्यथा-अङ्कावतंसकः स्फटिकावतंसको रजतावतंसको जातरूपावतंसको मध्ये माहेन्द्रावतंसकः । तथाऽऽधिपत्यचिन्तायाम् 'अट्टण्हं विमाणावाससयसहस्साणं सत्तरीए सामाणियसाहस्सीणं चउण्हं सत्तरीणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं' इति, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्षदि षड् देवसहस्राणि मध्यमिकायामष्टौ देवसहस्राणि बाह्यायां दश अभ्यन्तरिकायां पर्षदि देवानामर्द्धपञ्चमानि सागरोपमानि पञ्च पत्योपमानि, शेषं सर्वं यथा सनत्कुमारस्य ॥ 'कहि णं भंते! बंभलोगदेवाणं विमाणा पन्नत्ता? कहि णं भंते! बंभलोगदेवा परिवसंति?, गोयमा! सण्कुमारमाहिंदाणं कप्पा उप्पि सपक्खं सपडिदिसि बहूइं जोयणाइं जाव उप्पइत्ता एत्थ णं बंभलोगे नामं कप्पे पन्नत्ते पाईणपडिणायए उदीणदाहिणविच्छिन्ने पडिपुण्णचंदसंठाणसंठिए अच्चिमाली इंगलरासिवण्णाभे' इति पूर्ववद्भावनीयं शेषं यथा सनत्कुमारस्य तथा वक्तव्यं, नवरमत्र चत्वारि विमानावासशतसहस्राणि, अवतंसका अपि चत्वारस्तथैव, तद्यथा-अशोकावतंसकः सप्तपर्णावतंसकः चम्पकावतंसकः चूतावतंसकः मध्ये ब्रह्मलोकावतंसकः, आधिपत्यचिन्तायामपि 'चउण्हं विमाणावाससयसहस्साणं सट्टीए सामाणियसाहस्सीणं चउण्ह य सट्टीणमायर-

३ प्रतिपत्तौ
वैमा०
उद्देशः १
देवलोक-
पर्षत्स्थि-
त्यादि
सू० २०८

॥ ३९१ ॥

तन्मदेवमाहस्त्रीणभिति, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्षदि चत्वारि देवसहस्राणि मध्यमिकायां पद् देवसहस्राणि वाह्याथामष्टौ देवसहस्राणि,
 तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्षदि देवानामर्द्धनवमानि सागरोपमानि पञ्च पल्योपमानि स्थितिः मध्यमिकायां पर्षदि अर्द्धनवमानि सागरो-
 पमानि चत्वारि पल्योपमानि वाह्याथामर्द्धनवमानि त्रीणि च पल्योपमानि, शेषं यथा सनत्कुमारस्य ॥ 'कहि णं भंते!
 नंतगलोगेदनाणं विमाणा पन्नत्ता ? कहि णं भंते ! लंतगदेवा परिवसंति ? गो० ! वंभलोयस्स कप्पस्स उप्पि सपक्खं सपडिदिसिं वहूइं
 नोयथाइं जाय उप्पइत्ता एत्थ णं लंतए नामं कल्पे पन्नत्ते पाईणपडिणायते उदीणदाहिणविच्छिण्णे पडिपुण्णचंदसंठाणसंठिए अधि-
 नान्ती' इत्यादि शल्लओकमत् नवरमत्र पथाशद्विमानावाससहस्राणि वक्तव्यानि, अवतंसकाश्चत्वार ईशानवत्, तद्यथा—अङ्गावतंसकः
 मरुद्विप्राणंसकः राजतावतंसकः जातरूपावतंसकः मध्ये लन्तकावतंसकः, आधिपत्यचिन्तायां 'पण्णासाए विमाणावाससयसहस्साणं
 पण्णासाए नानाणियमाहस्सीणं चउण्ह य पण्णासाणमायस्खदेवसाहस्सीणं' तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्षदि द्वे देवसहस्रे मध्यमिकायां
 चत्वारि वाह्यायां पट्, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्षदि देवानां द्वादश सागरोपमानि सप्त च पल्योपमानि स्थितिः मध्यमिकायां द्वादश
 सागरोपमानि पट् च पल्योपमानि वाह्यायां द्वादश सागरोपमानि पञ्च पल्योपमानि ॥ 'कहि णं भंते ! महासुक्कगदेवाणं विमाणा
 पण्यत्ता ? कहि णं भंते ! महासुक्कगरेवा परिवसन्ति ? गोयमा ! लंतगकप्पस्स उव्वरिं सपक्खं सपडिदिसिं वहूइं जोयणाइं जाव उ-
 पइत्ता एत्थ णं महासुक्कनामे कल्पे पन्नत्ते पाईणपडिणायते उदीणदाहिणविच्छिण्णे पडिपुण्णचंदसंठाणसंठित्तै' इत्यादि सर्वं ब्रह्मलोकवत्,
 नारत्तत्र चत्वारिण्ण विमानावाससहस्राणि वक्तव्यानि, अवतंसकाश्चत्वारस्तथैव, तद्यथा—अशोकावतंसकः सप्तपर्णावतंसकः चम्पका-
 णंसकः नृगानंतंसकः मध्ये शुक्कातंसकः, आधिपत्यचिन्तायां 'चत्तालीसाए विमाणावाससहस्साणं चत्तालीसाए सामाणियसाहस्सीणं

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३९२ ॥

चउण्हं चत्तालीसाणमायरक्खदेवसाहस्सीण'मिति, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्पदि एकं देवसहस्रं मध्यमिकायां द्वे देवसहस्रे बाह्यायां चत्वारि देवसहस्राणि, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्पदि अर्द्धपोडश सागरोपमानि पञ्च पल्योपमानि स्थितिः मध्यमिकायां पोडश सागरोपमानि चत्वारि पल्योपमानि बाह्यायामर्द्धपोडश सागरोपमानि त्रीणि पल्योपमानि शेषं पूर्ववत् ॥ 'कहि णं भंते! सहस्सारदेवाणं विमाणा पणत्ता? कहि णं भंते! सहस्सारदेवा परिवसंति?, गोयमा! महासुक्कस्स कप्पस्स उण्पि सपक्खं सपडिदिसिं बहूइं जोयणाइं जात्र उप्पइत्ता एत्थ णं सहसारे नामं कप्पे पन्नत्ते पाईणपडीणायए उदीणदाहिणविच्छिन्ने पडिपुण्णचंदसंठाणसंठिए' इत्यादि ब्रह्मलोकवत् नवरमत्र षड् विमानावाससहस्राणि वक्तव्यानि, अवतंसका एवम्—अङ्कावतंसकः स्फटिकावतंसकः रज्ज्जावतंसकः जातरूपावतंसकः मध्ये सहस्रारावतंसकः, आधिपत्यचिन्तायां 'छण्हं विमाणावाससहस्साणं तीसाए सामाणियसाहस्सीणं चउण्हं तीसाणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं' तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्पदि पञ्च देवशतानि मध्यमिकायामेकं देवसहस्रं बाह्यायां द्वे देवसहस्रे, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्पदि देवानां सार्द्धोष्टादशसागरोपमानि सप्त च पल्योपमानि मध्यमिकायां पर्पदि अष्टादश सागरोपमानि पट् च पल्योपमानि बाह्यायामर्द्धोष्टादशसागरोपमानि पञ्च पल्योपमानि शेषं पूर्ववत् ॥ 'कहि णं भंते! आणयपाणयनामे दुवे कप्पा पणत्ता? कहि णं भंते! आणयपाणयगा देवा परिवसंति?, गोयमा! सहस्सारकप्पस्स उण्पि सपक्खं सपडिदिसिं बहूइं जोयणाइं जावउप्पइत्ता एत्थ णं आणयपाणयनाम दुवे कप्पा पन्नत्ता पाईणपडीणायया उदीणदाहिणविच्छिण्णा अद्धचंदसंठाणसंठिया अञ्चिमाली इंगालरासिप्पमा' इत्यादि सनत्कुमारवत्, नवरं 'तत्थ णं आणयपाणयदेवाणं चत्तारि विमाणावाससया भवंतीति मक्खाय'मिति वक्तव्यं, अवतंसकाः अशोकावतंसकः सप्तपर्णावतंसकः चम्पकावतंसकः चूतावतंसकः मध्ये प्राणतावतंसकः, आधिपत्यचिन्तायां 'च-

३ प्रतिपत्तो
वैमा०
उद्देशः १
देवलोक-
पर्पस्थि-
त्यादि
सू० २०८

॥ ३९२ ॥

दृष्टं विमानात्तममयाणं वीसाए सामाणियसाहस्सीणं' तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्पदि अर्द्धतृतीयानि
 देवानानि मध्यमिकायां पथ देवतानि वाखायामेकं देवसहस्रं, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्पदि देवानामर्द्धं होतृविंशतिः सागरोपमाणि
 पथ पत्न्योपमानि स्थितिः मध्यमिकायामर्द्धं होतृविंशतिः सागरोपमानि चत्वारि च पत्न्योपमानि वाखायामर्द्धं होतृविंशतिः सागरो-
 पमानि त्रीणि च पत्न्योपमानि त्रेण पूर्ववत् ॥ 'कहि णं भंते! आरणअशुयानामं दुवे कप्पा पणत्ता ? कहि णं भंते! आरणअशु-
 यया देवा परिमंति?, गोयमा! आणयपणयाणं कप्पाणं उवरिं सपम्बं सपडिदिसिं व्हूइं जोयणाइं जाव उप्पइत्ता एत्थ णं आरण-
 यपमानामं इतो कप्पा पम्पत्ता पाइणपडीणायया उंटीणदाहिणाविच्छिण्णा अद्धचंदमंठाणसंठिया अजिमाली इंगालरासिवण्णाभा'
 इत्यादि पूर्वात्, नारमर्द्धचन्द्रमंथानसंस्थितत्वं प्रत्येकपेक्षया मेरोर्दक्षिणोत्तरप्रविभागोनावस्थानात्, समुदितौ तु परिपूर्णचन्द्रसंस्थानौ
 प्रष्टव्यौ, तथा प्रीणि विमानात्सद्यतानि वक्तव्यानि, अवतंसना इमे-अशोकावतंसकः स्फटिकावतंसकः रजतावतंसकः जातरूपाव-
 तंसकः मधेऽन्युतामंसकः, आधिपत्यचिन्तायां 'तिण्हं विमाणावाससयाणं दसण्हं सामाणियसाहस्सीणं चत्तालीसाए आयरक्खवेव-
 गाहस्सीणं' तथा चाच विमानानामसदृशनिगाथे-“वत्तीस १ द्वावीसा २ वारुस ३ अट्ट ४ चउरो सयसहस्सा ५ । पत्ता ६
 चत्ताथीमा ७ छय सहस्सा सदरमारे ८ ॥ १ ॥ आणयपणयकप्पे चत्तारि सयाऽऽरणगुणं तित्ति । सत्त विमाणसयाइं चउसुवि एण्णु
 कप्पेणु ॥ २ ॥” नामानिकगद्दुहनिगाथा-“चउरासीई असीई वावत्तारि सत्तरी य सट्टी य । पण्णा चत्तालीसा तीसा वीसा इस
 सहस्सा ॥ १ ॥” तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्पदि पञ्चविंशं देवतानं मध्यमिकायामर्द्धतृतीयानि देवतानि वाखायां पथ देवतानि,
 तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्पदि देवानामेकविंशतिः सागरोपमानि सत्त च पत्न्योपमानि मध्यमिकायां पर्पदि एकविंशतिः सागरोपमानि

षट् च पल्योपमानि बाह्यायामेकविंशतिः सागरोपमानि पञ्च पल्योपमानि, शेषं पूर्ववत् ॥ 'कहि णं भंते! हेट्टिमगेवेज्जागणं देवाणं विमाणा पन्नत्ता? कहि णं भंते! हेट्टिमगेवेज्जागा देवा परिवसंति?, गोयसा! आरणअञ्जुयाणं कप्पाणं उवरिं सपक्खं सपडिदिसिं बहूइं जोयणाइं जाव उडुं दूरं उप्पइत्ता एत्थ णं हेट्टिमगेवेज्जागणं देवाणं तओ हेट्टिमगेवेज्जाविमाणा पणत्ता पाईणपडीणायया उदीणदा-
हिणविच्छिण्णा पडिपुण्णचंदसंठाणसंठिता अच्चिमाली भासरासिवण्णाभा असंखेज्जाओ जोयणकोडाकोडीओ जोयणकोडाकोडीओ आयामविकलंभेणं असं-
खेज्जाओ जोयणकोडाकोडीओ परिक्खेवेण सव्वत्थरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा, तत्थ णं हेट्टिमगेवेज्जागा देवा परिवसंति' पाठसिद्धं, 'सव्वे गेविज्जविमाणावाससए पन्नत्ते, ते णं विमाणा अच्छा जाव पडिरूवा, तत्थ णं हेट्टिमगेवेज्जागा देवा परिवसंति' पाठसिद्धं, 'सव्वे समड्डिया' इत्यादि सर्वे-निरवशेषाः समा ऋद्धिर्येषां ते समद्धिकाः, एवं सर्वे समद्युतिकाः सर्वे समबलाः सर्वे समयशसः सर्वे स-
मानुभागाः सर्वे समसौख्याः, अनिन्द्रा-न विद्यते इन्द्रः-अधिपतिर्येषां ते अनिन्द्राः, अप्रेषा-न विद्यते प्रेषा-प्रेष्यत्वं येषां ते अ-
प्रेषाः, न विद्यते पुरोहितः-शान्तिकर्मकारी येषामशान्तेरभावात्ते अपुरोहिताः, किरूपाः पुनस्ते? इत्याह-अहमिन्द्रा नाम ते देवगणाः
प्रज्ञप्ताः हे श्रमण! हे आयुष्मन्! ॥ एवं मध्यमप्रैवैयकसूत्रमुपरितनत्रैवैयकसूत्रमपि भावनीयं, नवरभियं विमानसङ्ख्यासङ्ग्रहणिः-
"एक्कासुत्तरं हिट्ठिमेषु १११ सत्तुत्तरं च सद्धिमए १०७ । सयमेगं उवरिमए १०० पंचेव अणुत्तरविमाणा ५ ॥ १ ॥" 'कहि णं भंते! अणुत्तरोववाइयाणं देवाणं विमाणा पन्नत्ता? कहि णं भंते! अणुत्तरोववाइया देवा परिवसंति?, गोयसा! इमीसे णं रयणप्पमाए
पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ उडुं चंदिमसूरगहगणनक्खत्ततारारूवाणं बहूणि जोयणाइं बहूणि जोयणसयाणि जाव बहूइओ
जोयणकोडाकोडीओ उडुं दूरं उप्पइत्ता सोहम्मसीसाणसणंजुमारमाहिंदवंभलोगलंतगसुक्कसहस्सारआणयपाणयआरणअञ्जुयकप्पे तिन्नि

य भट्टारमुत्तरे गेदेज्जगधिमाणावाससए वीद्ववृत्ता तेण परं दूरं गया नीरया निम्ममलो वित्तिमिरा विसुद्धा पंचदिसि पंच अणुत्तरा महइ-
 म्हाब्बया विमाणा पन्नत्ता, तंजहा—विजये वैजयंते अपराजिते सव्यहसिद्धे’ इदं पाठसिद्धं, नवरं ‘त्तिन्नि अट्टारसुत्तरे’ इति
 धीणि अष्टादशोत्तराणि विमानावासशतानि, तत्रैकादशोत्तरं शतसमथस्तनैवेयकप्रस्तटेपु सप्तोत्तरं शतं मध्यममैवेयकेपु परिपूर्णं शत-
 सुपरितनमैवेयकप्रस्तटेपु, सर्वसहाया भवन्ति त्रीणि अष्टादशोत्तराणि, ‘नीरजांसि’ आगन्तुकजोविरहात् ‘निर्मलानि’ स्वाभाविक-
 मलाभात् ‘वित्तिमिराणि’ रत्नप्रभावितानप्रभावेन सर्वासु दिक्षु विदिक्षु चापहततमस्काण्डत्वात् ‘विशुद्धानि’ कचिदपि कलङ्कलेश-
 म्पाप्यगन्भवात्, ‘पंचदिसि’ इति पञ्च पूर्वदक्षिणापरोत्तरमध्यमरूपा दिशः समाहताः पञ्चदिक् तसिन्, तत्र पूर्वस्यां दिशि विजयं
 श्रिणम्यां गेजयन्तं पश्चिमायां जयन्तं उत्तरस्यामपराजितं मध्ये सर्वार्थसिद्धम्, ‘ते णं विमाणा’ इत्यादि पूर्ववत् यावत् ‘अहमिंदा
 नागं ते देवपणा पन्नत्ता समणाउसो!’ ॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां जीवाभिगमटीकायां चतुर्थप्रतिपत्तौ वैमानिकाधिकारे प्रथमो
 पैमानिच्छोद्देशकः समाप्तः ॥

सम्प्रति द्वितीयो वारक्यम्नत्रेदं सूत्रम्—

सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु विमाणपुहवी किंपइट्टिया पणत्तां?, गोयमा! घणोदंहिपइट्टिया ।
 सणंक्रमारमाहिंदेशु कप्पेसु विमाणपुहवी किंपइट्टिया पणत्ता?, गोयमा! घणवायपइट्टिया
 पणत्ता । यंमलोए णं भंते! कप्पे विमाणपुहवीणं पुच्छा, घणवायपइट्टिया पणत्ता । लंतए णं
 भंते! पुच्छा, गोयमा! तद्दुभयपइट्टिया । महासुक्कसहस्सारेसुवि तद्दुभयपइट्टिया । आणय जाव

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३९४ ॥

अञ्जुएसु णं भंते! कप्पेसु पुच्छा, ओवासंतरपइट्ठिया । गेविज्जविमाणपुढवीणं पुच्छा, गोयमा!
ओवासंतरपइट्ठिया । अणुत्तरोववाइयपुच्छा ओवासंतरपइट्ठिया ॥ (सू० २०९)

‘सोहम्मीसाणेसु णं भंते’ इत्यादि, सौधर्मेशानयोः, सूत्रे द्विवचनेऽपि बहुवचनं प्राकृतत्वात्, उक्तञ्च—“बहुवयणेण दुवयणं छट्ठिविभत्तीएँ भन्नइ चउत्थी । जह हत्था तह पाया नमोऽत्थु देवाहिदेवाणं ॥ १ ॥” [बहुवचनेन द्विवचनं पट्टीविभक्त्या भण्यते च-
तुर्थी । यथा हस्तौ तथा पादौ नमोऽस्तु देवाधिदेवैभ्यः ॥ १ ॥] भदन्त! कल्पयोर्विमानपृथिवी ‘किंप्रतिष्ठिता’ कस्मिन् प्रतिष्ठिता
—किमाश्रया किमाधारेत्यर्थः प्रज्ञप्ता?, भगवानाह—गौतम! धनोदधिप्रतिष्ठिता प्रज्ञप्ता, एवं सनत्कुमारमाहेन्द्रेषु धनवातप्रतिष्ठिता,
ब्रह्मलोकैऽपि धनवातप्रतिष्ठिता, लान्तके ‘तदुभयप्रतिष्ठिता’ धनोदधिधनवातप्रतिष्ठिता, महाशुकसहस्रारयोरपि तदुभयप्रतिष्ठिता,
आनतप्राणतारणाच्युतेष्ववकाशान्तरप्रतिष्ठिता—आकाशप्रतिष्ठिता, एवं त्रैवेयकविमानपृथिवी अनुत्तरविमानपृथिवी च, उक्तञ्च—
“धणोदहिपइट्ठणा सुरभवणा दोसु होति कप्पेसु । तिसु वायपइट्ठणा तदुभयपइट्ठिया तीसु ॥ १ ॥ तेण परं उवरिमगा आगासं-
तरपइट्ठिया सन्वे । एस पइट्ठणविही उडुं लोए विमाणणं ॥ २ ॥” अधुना पृथिवीवाहल्यप्रतिपादनार्थमाह—

सोहम्मीसाणकप्पेसु विमाणपुढवी केवइयं बाहल्लेणं पणत्ता?, गोयमा! सत्तावीसं जोयण-
सयाइं बाहल्लेणं पणत्ता, एवं पुच्छा, सणंकुमारमाहिंदेसु छव्वीसं जोयणसयाइं । वंभलंतए
पंचवीसं । महासुक्कसहससारेसु चउवीसं । आणयपाणयारणाञ्जुएसु तेवीसं सयाइं । गेविज्जवि-
माणपुढवी वावीसं । अणुत्तरविमाणपुढवी एकवीसं जोयणसयाइं बाहल्लेणं ॥ (सू० २१०)

३ प्रतिपत्तौ
वैमा०
उद्देशः १
विमाना-
धारः
सू० २०९
विमानपृ-
थ्वीवाहल्यं
सू० २१०
॥ ३९४ ॥

सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु विमाणा केवइयं उहुं उच्चत्तेणं?, गोयमा ! पंच जोयणसयाइं
 उहुं उच्चत्तेणं । सणंकुमारमाहिंदेसु लजोयणसयाइं, वंभलंतणसु सत्ता, महासुक्कसहसारेसु अट्ट,
 आणयपाणणसु ४ नव गेवज्जविमाणाणं भंते ! केवइयं उहुं उ०, दस जोयणसयाइं, अणुत्तर-
 विमाणाणं एकारस जोयणसयाइं उहुं उच्चत्तेणं ॥ (सू० २११) सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु
 विमाणा किंसंठिया पणत्ता?, गोयमा ! दुविहा पणत्ता, तंजहा-आवलियापविट्टा वाहिरा य,
 तत्थ णं जे ते आवलियापविट्टा ते तिविहा पणत्ता, तंजहा-वट्टा तंसा चउरंसा, तत्थ णं जे
 ते आवलियवाहिरा ते णं णाणासंठिया पणत्ता, एवं जाव गेविज्जविमाणा, अणुत्तरोचवाइ-
 यविमाणा दुविहा पणत्ता, तंजहा-वट्टे य तंसा य ॥ (सू० २१२) सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! क-
 प्पेसु विमाणा केवतियं आयामविक्खंभेणं केवतियं परिक्खेवेणं पणत्ता?, गोयमा ! दुविहा
 पणत्ता, तंजहा-संखेज्जचित्थडा य असंखेज्जचित्थडा य, जहा णरगा तथा-जाव अणुत्तरोचवा-
 तिया संखेज्जचित्थडा य असंखेज्जचित्थडा य, तत्थ णं जे से संखेज्जचित्थडे से जंबुदीवप्पमाणे अ-
 संखेज्जचित्थडा असंखेज्जाइं जोयणसयाइं जाव परिक्खेवेणं पणत्ता ॥ सोहम्मीसाणेसु णं भंते !
 विमाणा कतिवणणा पत्तत्ता?, गोयमा ! पंचवणणा पणत्ता, तंजहा—किण्हा नीला लोहिया हा-
 लिहा सुक्खिहा, सणंकुमारमाहिंदेसु चउवणणा नीला जाव सुक्खिहा, वंभलोगलंतणसु वि तिउवणणा

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३९५ ॥

लोहिया जाव सुक्किळा, महासुक्कसहस्रारेसु दुवण्णा—हालिहा य सुक्किळा य, आणयपाणता-
रणञ्चुएसु सुक्किळा, गेचिज्जविमाणा सुक्किळा, अणुत्तरोववातियविमाणा परमसुक्किळा वण्णेणं
पणत्ता ॥ सोहम्मीसाणेसु णं भंते! कप्पेसु विमाणा केरिसया पभाए पणत्ता?, गोयसा! गि-
च्चालोआ गिञ्चुज्जोया सयं पभाए पणत्ता जाव अणुत्तरोववातियविमाणा गिच्चालोआ गिञ्चु-
ज्जोता सयं पभाए पणत्ता ॥ सोधम्मीसाणेसु णं भंते! कप्पेसु विमाणा केरिसया गंधेणं पणत्ता?,
गोयसा! से जहा नामए—कोट्टपुडाण वा जाव गंधेणं पणत्ता, एवं जाव एत्तो इट्टयरागा चैव
जाव अणुत्तरविमाणा ॥ सोहम्मीसाणेसु विमाणा केरिसया फासेणं पणत्ता?, से जहा णा-
मए—आइणेति वा रुतेति वा सब्बो फासो भाणियब्बो जाव अणुत्तरोववातियविमाणा ॥
सोहम्मीसाणेसु णं भंते! (कप्पेसु) विमाणा केसहालिया पणत्ता?, गोयसा! अयणं जंबु-
द्वीवे २ सब्बदीवसमुद्दाणं सो चैव गमो जाव छम्मासे वीइवएज्जा जाव अत्थेगतिया विमाणा-
वासा नो वीइवएज्जा जाव अणुत्तरोववातियविमाणा अत्थेगतियं विमाणं वीतिवएज्जा अत्थे-
गतिए नो वीइवएज्जा ॥ सोहम्मीसाणेसु णं भंते! विमाणा किंमया पणत्ता?, गोयसा! सब्ब-
रयणामया पणत्ता, तत्थ णं बहवे जीवा य पोग्गला य वक्कमंति विउक्कमंति चयंति उवचयंति,
सासया णं ते विमाणा दब्बट्टयाए जाव फासपज्जवेहिं असासता जाव अणुत्तरोववातिया वि-

३ प्रतिपत्तो
वैमा०
उद्देशः १
उच्चत्वसं-
स्थाने
सु० २११
२१२
आयामादि
सू० २१३

॥ ३९५ ॥

माणा ॥ सोहम्मीसाणेसु णं देवा कओहिंतो उववज्जंति?, उववातो नेयव्वो जहा वक्कंतीए तिरि-
 गमणुएसु पंचेदिणसु संयुच्चिमवज्जिणसु, उववाओ वक्कंतीगमेणं जाव अणुत्तरो० ॥ सोहम्मीसा-
 णेसु देवा एगसमएणं केवतिया उववज्जंति?, गोयमा! जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं
 संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति, एवं जाव सहस्सारे, आणतादी गेवेज्जा अणुत्तरा य एक्को
 वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा उववज्जंति ॥ सोहम्मीसाणेसु णं भंते! देवा समए
 २ अवहीरमाणा २ केवतिणं कालेणं अवहिया सिया?, गोयमा! तेणं असंखेज्जा समए २ अव-
 हीरमाणा २ असंखेज्जाहिं उस्सप्पिणीहिं अवहीरंति नो चेव णं अवहिया सिया जाव सह-
 रसरो, आणतादिगेसु चउसुवि, गेवेजेसु अणुत्तरेसु य समए जाव केवतिकालेणं अव-
 हिया सिया?, गोयमा! ते णं असंखेज्जा समए २ अवहीरमाणा पलिओवमस्स असंखेज्जति-
 भागमेत्तेणं अवहीरंति, नो चेव णं अवहिया सिया ॥ सोहम्मीसाणेसु णं भंते! कप्पेसु देवाणं
 केमहालया सरीरोगाहणा पणत्ता?, गोयमा! दुविहा सरीरा पणत्ता, तंजहा—भवधार-
 णिज्जा य उत्तरेवेउव्विया य, तत्थ णं जे से भवधारणिजे से जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जति-
 भागो उक्कोसेणं सत्त रयणीओ, तत्थ णं जे से उत्तरेवेउव्विए से जहण्णेणं अंगुलस संखेज्ज-
 तिभागो उक्कोसेणं जोयणसतसहस्सं, एवं एक्केक्का ओसारेत्ताणं जाव अणुत्तराणं एक्का रयणी,

३ प्रतिपत्तौ
 वैमा०
 उद्देशः १
 संहनन-
 संस्थाने
 सू० २१४
 देववर्णादि
 सू० २१५

॥ ३९६ ॥

गेविज्जणुत्तराणं एगे भवधारणिज्जे सरिरे उत्तरवेडव्विया नत्थि ॥ (सू० २१३) सोहम्मीसा-
 णेसु णं देवाणं सरिेरा क्किंसंघयणी पणत्ता?, गोयमा! छण्हं संघयणाणं असंघयणी प-
 णत्ता?, नेवट्ठि नेव छिरा नवि ण्हारू णेव संघयणमत्थि, जे पोगला इट्ठा कंता जाव ते तेसिं
 संघातत्ताए परिणमंति जाव अणुत्तरोववातिया ॥ सोहम्मीसाणेसु देवाणं सरिेरागा क्किंसंठिता
 पणत्ता?, गोयमा! दुविहा सरिेरा—भवधारणिज्जा य उत्तरवेडव्विया य, तत्थ णं जे ते भव-
 धारणिज्जा ते समचउरंसंठाणसंठिता पणत्ता, तत्थ णं जे ते उत्तरवेडव्विया ते णाणासंठाण-
 संठिया पणत्ता जाव अच्चुओ, अवेडव्विया गेविज्जणुत्तरा, भवधारणिज्जा समचउरंसंठाणसं-
 ठिता उत्तरवेडव्विया णत्थि ॥ (सू० २१४) सोहम्मीसाणेसु देवा केरिसया वणणेणं पन्नत्ता?,
 गोयमा! कणगतत्तरत्ताभा वणणेणं पणत्ता । सणंकुमारमाहिंदेसु णं पडमपम्हगोरा वणणेणं
 पणत्ता । बंभलोणे णं भंते! गोयमा! अल्लमधुगवणणाभा वणणेणं पणत्ता, एवं जाव गेवेज्जा,
 अणुत्तरोववातिया परमसुक्किह्हा वणणेणं पन्नत्ता ॥ सोहम्मीसाणेसु णं भंते! कप्पेसु देवाणं सरि-
 रगा केरिसया गंधेणं पणत्ता?, गोयमा! से जहा णामए—कोट्टपुडाण वा तदेव सब्बं जाव
 मणाभतरता चेव गंधेणं पणत्ता जाव अणुत्तरोववाइया ॥ सोहम्मीसाणेसु देवाणं सरिेरागा के-
 रिसया फासेणं पणत्ता?, गोयमा! थिरमउयणिद्धसुकुमालच्छविफासेणं पणत्ता, एवं जाव अ-

श्रीजीवा-
 जीवाभि०
 मलयगि-
 रीयावृत्तिः
 ॥ ३९६ ॥

शुशरोववातिया ॥ सोहम्मीसाणदेवाणं केरिसगा पुगला उस्सासत्ताए परिणमंति?, गोयमा!
 जे पोगला इडा कंता जाव ते तेसि उस्सासत्ताए परिणमंति जाव अणुत्तरोववातिया, एवं आ-
 हारत्ताएवि जाव अणुत्तरोववातिया ॥ सोहम्मीसाणदेवाणं कति लेस्साओ पणत्ताओ?, गो-
 यमा! एगा तेउलेस्सा पणत्ता । सणकुमारमाहिंदेसु एगा पम्हलेस्सा, एवं थंभलोगेवि पम्हा,
 सेसेसु एगा सुक्कलेस्सा, अणुत्तरोववातियाणं एक्का परमसुक्कलेस्सा ॥ सोहम्मीसाणदेवा किं स-
 म्मदिट्ठी मिच्छादिट्ठी सम्मामिच्छादिट्ठी?, तिण्णिवि, जाव अंतिमगेवेजा देवा सम्मदिट्ठीवि
 मिच्छादिट्ठीणि सम्मामिच्छादिट्ठीवि, अणुत्तरोववातिया सम्मदिट्ठी णो मिच्छादिट्ठी णो स-
 म्मामिच्छादिट्ठी ॥ सोहम्मीसाणा किं णाणी अण्णाणी?, गोयमा! दोवि, तिण्णि णाणा तिण्णि
 अण्णाणा णियमा जाव गेवेजा, अणुत्तरोववातिया नाणी नो अण्णाणी तिण्णि णाणा णियमा ।
 तिथिथे जोगे इविहे उवयोगे सब्बेसि जाव अणुत्तरा ॥ (सु० २१५)

'सोहम्मीमाणेसु ण'मित्थादि, सौधमेशानयोर्भदन्त ! कल्पयोर्धिमानपृथ्वी 'कियत्' किंप्रमाणा वाहल्येन प्रज्ञप्ता?, गौतम !
 माप्रनिगिनियोजनशतानि ग्राहल्येन प्रज्ञप्ता, एवं उपसूत्राण्यपि भावनीयानि, नवरं सनत्कुमारमाहेन्द्रयोः पड्विंशतियोजनशतानि
 भणत्थानि, तत्रालोकलान्तरयोः पञ्चविंशतिः, महाशुकसहस्रास्तार्योश्चतुर्विंशतिः, आनतप्राणतारणाच्युतकल्पेषु त्रयोविंशतिः, त्रैवेयकेषु
 त्रविंशतिः, अनुत्तरमितानेत्रैकविंशतियोजनशतानि ॥ सम्प्रति विमानानामुभैस्त्वपरिमाणं प्रतिपिपादयिपुराह—'सोहम्मीमाणेसु

श्रीजीवा-
जीवामि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३९७ ॥

णं भंते !' इत्यादि, इह विमानं महानगरकल्पं तस्य चोपरि वनखण्डप्राकाराः प्रासादादयः, तत्र पूर्वेण सूत्रकदम्बकेन विमानपृथिवीबाह-
ल्यमुक्तं, अनेन प्रासादापेक्षया उच्चत्वमुच्यत इति गर्भः, सौधभेशानयोर्भेदन्त ! कल्पयोर्विमानानि कियद् ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन प्रज्ञप्तानि ?,
भगवानाह—गौतम ! पञ्च योजनशतानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन प्रज्ञप्तानि, मूलप्रासादादीनां तत्र पञ्चयोजनशतोच्छ्रयप्रमाणत्वात्, एवं शेष-
सूत्राण्यपि भावनीयानि, नवरं सनत्कुमारमाहेन्द्रयोः षड् योजनशतानि वक्तव्यानि, ब्रह्मलोकलान्तकयोः सप्त योजनशतानि, महा-
शुक्रसहस्रारयोरष्टौ योजनशतानि, आनतप्राणतारणाच्युतेषु कल्पेषु नव योजनशतानि, अत्रिंशद्योजनशतानि, अनुत्तरेष्वेकादश-
योजनशतानि, सर्वत्रापि विमानानि बाहल्योच्चत्वमीलनेन द्वात्रिंशद्योजनशतानि, उपर्युपरि बाह्यमु(त्यहानिवदु)च्चैस्त्वस्य वृद्धिभावात्,
उक्तञ्च—“सत्तावीससयाहं आदिमकल्पेषु पुढविबाहलं । एकैकहाणि सेसे दुदुगे य दुगे चउक्क य ॥ १ ॥ पंचसउच्चतेणं आदिमकल्पेषु
होति य विमाणा । एकैकवुडुहि सेसे दु दुगे य दुगे चउक्के य ॥ २ ॥ गेवज्जणुत्तरेसु एसेव कमो उ हाणिदुडुहीए । एकैकमि विमाणा द्दोत्रिवि
मिलिया उ बत्तीसं ॥ ३ ॥” [सप्तविंशतिः शतानि आद्यकल्पयोः पृथ्वीबाहल्यं । एकैकहानिः शेषेषु द्वयोर्द्वयोश्चतुष्के ऋ ॥ १ ॥
ऊर्ध्वोच्चत्वेन पञ्च शतानि आद्यकल्पयोर्भवन्ति विमानानि । एकैकवृद्धिः शेषेषु द्वयोर्द्वयोश्च द्विके चतुष्के च ॥ २ ॥ त्रैवेयकानु-
त्तरयोरेष एव क्रमो हानिवृद्धयोः । एकैकस्मिन् विमानानि द्वावपि मीलयित्वा द्वात्रिंशच्छतानि ॥ ३ ॥] सम्प्रति संस्थाननिरूप-
णार्थमाह—‘सोहम्मीसाणेषु णं भंते !' इत्यादि, सौधभेशानयोर्भेदन्त ! कल्पयोर्विमानानि किंसंस्थितानि प्रज्ञप्तानि?, भगवानाह—
गौतम ! द्विविधानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—आवलिकाप्रविष्टानि आवलिकाबाह्यानि च, तत्रावलिकाप्रविष्टानि नाम यानि पूर्वादिषु चतसृषु
दिक्षु श्रेण्या व्यवस्थितानि, यानि पुनरावलिकाप्रविष्टानां प्राङ्गणप्रदेशे कुसुमप्रकर इव यतस्ततो विप्रकीर्णानि तान्यावलिकाबाह्यानि,

३ प्रतिपत्तौ
वैमा०
उद्देशः १
संहनन-
संस्थाने
सू० २१४
देववर्णादि
सू० २१५

॥ ३९७ ॥

नानि पुण्याकीर्णानील्युच्यन्ते, पुण्याणीव इतस्ततोऽवकीर्णानि-विप्रकीर्णानि पुष्पावकीर्णानि इति व्युत्पत्तिः, तानि च मध्यवर्त्तिनो
 विमानेन्द्रस्य दक्षिणतोऽपरत उत्तरतश्च विद्यन्ते न तु पूर्वस्थां दिशि, उक्तञ्च—“पुष्पावकिण्णगा पुण दाहिणतो पच्छिमेण उत्तरतो ।
 पुण्येण विमाणेन्द्रस्य नदिथ पुष्पावकिण्णगा ३ ॥ १ ॥” ‘तस्य ण’मित्यादि, तत्रावलिकाप्रविष्टाऽऽवलिकावाह्येषु मध्ये यानि तानि आव-
 लिष्टाप्रविष्टानि तानि द्विविधानि प्रशस्तानि, तत्रथा-दृत्तानि त्र्यस्त्राणि चतुरस्त्राणि, इहावलिकाप्रविष्टानि प्रतिप्रस्तं विमानेन्द्रकस्य
 पूर्वदक्षिणापरोत्तररूपासु चतसृषु द्विषु श्रेण्या अव्यस्थितानि, विमानेन्द्रकश्च सर्वोऽपि वृत्तः, ततः पार्श्वदृत्तीनि चतसृष्वपि द्विषु त्र्य-
 स्त्राणि, तेषां प्रुष्टतश्चनष्ट्यपि द्विषु चतुरस्त्राणि, तेषां प्रुष्टतो दृत्तानि, ततोऽपि भूयोऽपि त्र्यस्त्राणि ततोऽपि चतुरस्त्राणीत्येवमावलि-
 ष्टापर्यन्तः, तत्र द्विविधान्येवावलिकाप्रविष्टानि ॥ ‘तस्य ण’मित्यादि, तत्र यानि आवलिकावाह्यानि तानि नानासंस्थानसंस्थितानि
 प्रशस्तानि, तथाहि—रानिचित्रन्न्यावर्तोकाराणि रानिचित्रस्वस्तिकाकाराणि कानिचित् खड्गाकाराणीत्यादि, उक्तञ्च—“आवलियासु
 रिमाणा वट्टा नंमा तेह्व चउरंसा । पुष्पावकिण्णगा पुण अणेगविह्रूवसंठाणा ॥ १ ॥” एवं तावद्वाच्यं चावद् भ्रैवेयकविमानानि,
 तान्येव यानदावलिकाप्रविष्टानामावलिकावाह्यानां च भावात्, परत आवलिकाप्रविष्टान्येव, तथा चाह—‘अणुत्तरविमाणा णं भंते !
 यिमाणा किंसंठिया पन्नत्ता ?’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं, भगवानाह—गौतम ! द्विविधानि प्रशस्तानि, तद्यथा—‘वट्टे य तंसा य’, मध्यवर्त्तिसर्वार्थसि-
 ष्टाचं विमानं इत्तं, शेषाणि विजयादीनि चत्वार्यपि त्र्यस्त्राणि, उक्तञ्च—‘एणं वट्टं तंसा चउरो य अणुत्तरविमाणा ।’ ॥ अधुनाऽऽयामवि-
 ष्टभाद्रिपरिमाणप्रतिपादनार्थमाह—‘सोहम्मीसाणेषु णं भंते !’ इत्यादि, सौधमेशानयोर्भेदन्त ! कल्पयोर्विमानानि कियद् आयामवि-
 ष्टभ्येन कियत्परिभेणेण प्रशस्तानि ?, भगवानाह—गौतम ! द्विविधानि विमानानि प्रशस्तानि, तद्यथा—सह्येयविष्टतान्यसह्येयविष्टतानि च,

तत्र यानि तानि सङ्ख्येयविस्तृतानि सङ्ख्येयानि योजनसहस्राण्यायामविष्कम्भेन असङ्ख्येयानि योजनसहस्राणि परिक्षेपेण, तत्र यानि तान्यसङ्ख्येयविस्तृतानि असङ्ख्येयानि योजनसहस्राण्यायामविष्कम्भेन असङ्ख्येयानि योजनसहस्राणि परिक्षेपेण, एवं तावद्वाच्यं यावद् श्रैवेय-कविमानानि, तानि यावत् सङ्ख्येयविस्तृतानामसङ्ख्येयविस्तृतानां च बाहस्येन भावात् न तु परतः, तथा चाह—‘अणुत्तरविमाणे णं भंते ! केवइयं आयामविस्खंभेण’मित्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—द्विविधानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—सङ्ख्येयविस्तृतानि असङ्ख्येयविस्तृतानि च, सर्वार्थसिद्धं सङ्ख्येयविस्तृतं शेषाण्यसङ्ख्येयविस्तृतानीति भावः, तत्र यत्तत्सङ्ख्येयविस्तृतं तद् एकं योजनशतसहस्रमायामविष्कम्भेन त्रीणि योजनशतसहस्राणि षोडश सहस्राणि द्वे शते सप्तविंशत्यधिके योजनानां कोशत्रिकमष्टाविंशं धनुःशतं त्रयोदशशङ्कुलानि एकमर्द्धाङ्कुलमिति परिक्षेपेण, तत्र यानि तान्यसङ्ख्येयविस्तृतानि तान्यसङ्ख्येयानि योजनसहस्राण्यायामविष्कम्भेन असङ्ख्येयानि योजनसहस्राणि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तानि ॥ सम्प्रति वर्णप्रतिपादनार्थमाह—‘सोहम्मीसाणेसु णं भंते !’ इत्यादि, सौधर्मेशानयोर्भेदन्त ! कल्पयोर्विमानानि कतिवर्णानि प्रज्ञप्तानि ?, भगवानाह—गौतम ! पञ्चवर्णानि, तद्यथा—कृष्णानि नीलानि लोहितानि हारिद्राणि शुक्लानि, एवं शेषसूत्राण्यपि भावनीयानि, नवरं सनत्कुमारमाहेन्द्रयोश्चतुर्वर्णानि कृष्णवर्णाभावात्, ब्रह्मलोकलान्तकयोस्त्रिवर्णानि कृष्णनीलवर्णाभावात्, महाशुकसहस्रारयोर्द्विवर्णानि कृष्णनीलहारिद्रवर्णाभावात्, आनतप्राणतारणाच्युतकल्पेपु एकवर्णानि, शुक्लवर्णस्यैकस्य भावात्, श्रैवेयकविमानानि अनुत्तरविमानानि च परमशुक्लानि, उक्तञ्च—‘सोहस्मि पंचवर्णा एक्काहीणा उ जा सहस्सारे । दो दो तुब्बा कप्पा तेण परं पुंडरीयाइं ॥ १ ॥’ सम्प्रति प्रभाप्रतिपादनार्थमाह—‘सोहम्मीसाणेसु ण’मित्यादि, सौधर्मेशानयोर्भेदन्त ! कल्पयोर्विमानानि कीदृशानि प्रभया प्रज्ञप्तानि ?, कीदृशी तेषां प्रभा प्रज्ञप्तेति भावः, भगवानाह—गौतम ! प्रभया प्रज्ञप्तानि ‘नित्यालोकानि’

नित्यगत्योक्तो—दर्शनं दृश्यमानता येषां गानि नित्यालोकानि न तु जातुचिदपि तमसाऽऽश्रीयन्त इति भावः; कथं नित्यालोकानि ?
 इति प्रश्नोपरेण विज्ञेयमाह—नित्योद्भूयतेति, 'निमित्तकारणहेतुषु सर्वासां विभक्तीनां प्रायो दर्शन'मिति हेतोः प्रथमा, ततोऽयमर्थः—
 गन्तव्यं—मन्तमप्रतिपद्युगोतो—दील्यमानता येषां तानि(तथा)ततो नित्यालोकानि, सततमुद्भूयोतमानता च परसापेक्षाऽपि संभाव्येत
 यथा मेरोः स्फटिककण्डुश्च सूर्यरश्मिसम्पर्कतः, तत आह—स्वयंप्रभाणि स्वयं सूर्योदिप्रभावत् देदीप्यमानता येषां तानि तथा, एवं निरन्तरं
 तावद्भूयं यावदनुत्तरविमानानि ॥ सम्प्रति गन्धप्रतिपादनार्थमाह—'सोहम्मीसाणेसु णं भंते !' इत्यादि, सौधर्मेशानयोर्भेदन्तः
 कन्त्योर्मिगतानि कीदृशानि गन्धेन प्रशप्तानि ?, भगवानाह—गौतम ! 'से जहानामए' कोट्टपुडाण वा चंपकपुडाण वा दमणगपुडाण
 वा कुंकुमपुडाण वा नंदणपुडाण वा उमीरपुडाण वा मरुयापुडाण वा जईपुडाण वा जूहियापुडाण वा मल्लियापुडाण वा प्हाणमल्लिया-
 पुडाण वा केयडुपुडाण वा पाडलिपुडाण वा नोमालियापुडाण वा वासपुडाण वा कप्पूरपुडाण वा अणुवायंसि उन्निभज्जमाणेण वा
 कुट्टिजमाणेण वा रुजिजमाणेण वा उक्कीरिजमाणेण वा विस्वरिजमाणेण वा परिभुज्जमाणेण वा परिभाइज्जमाणेण वा भंडाओ
 वा भंउं माहरिजमाणेण वा ओराला गणुणा गणहरा घाणमणनिव्वुइकरा सब्वतो समंता गंधा अभिनिससरंति, भवे एयारूवे
 विगा ?, नो इण्णे समडे, ते णं विमाणा एत्तो इट्टतरा चैव कंततरा चैव मणुत्तरा चैव मणामतरा चैव गंधेणं पणत्ता' अस्य
 भाष्या पूर्वेण, एवं निरन्तरं तावद्भूयं यावदनुत्तरविमानानि ॥ सम्प्रति स्पर्शप्रतिपादनार्थमाह—'सोहम्मीसाणेसु णं'मित्यादि,
 सौधर्मेजानयोर्भेदन्तः ! कल्पयोर्मिमानानि कीदृशानि स्पर्शेन प्रक्षप्तानि ?, भगवानाह—गौतम ! 'से जहानामए अइणेइ वा रूतेइ वा
 इरेइ वा नाणीणइ वा इंमगज्जतूलीइ वा सिरीसकुमुमनिचए वा पवालुकुमुपत्तरासीइ वा, भवे एयारूवे ?, नो इण्णे समडे, ते णं

विमाना इतो इदतरा चैव कंततरा चैव मणुत्रतरा चैव मणाभतरा चैव फासेणं पणत्ता' इति पूर्ववत्, एवं निरन्तरं तावद्वक्तव्यं यावदनुत्तरविमानानि ॥ सम्प्रति महत्त्वप्रतिपादनार्थमाह—'सोहम्मीसाणेसु णं भंते! कप्पेसु' इत्यादि, सौधर्मेशानयोर्भेदन्त! कल्पयोर्विमानानि 'किंमहान्ति' किंमाणमहत्त्वानि प्रह्लासानि?, भगवानाह—गौतम! 'अयणं जंबुद्वीवे दीवे' इत्यादि जम्बू-द्वीपवाक्यं परिपूर्णमेवं द्रष्टव्यं 'सर्व्वद्वीविसमुद्राणं सर्व्वभंतराए सर्व्वबुद्धाए वट्टे तेह्लापूसंठाणसंठिते वट्टे पुक्खरकणियासंठाणसंठिए वट्टे पड्डिण्णचंदसंठाणसंठिए एकं जोयणसयसहस्सं आयामविक्खंभेणं त्तिन्नि य जोयणसयसहस्सा सोलस सहस्सा दो य सया स-त्तावीसा त्तिन्नि य कोसे अट्टावीसं धणुसयं तेरस य अंगुलाइं अद्धंगुलं किंचिविसेसाहिए परिक्वेवेणं पन्नत्ते' इदं च पूर्व्ववद् भावनीयं, देवो नाम महर्द्धिको यावन्महाभागः यावत्करणात् महाद्युतिक इत्यादिपरिग्रहः, 'जाव इणामेव' 'इणामेवे'ति यावदिदानीमेव, अ-नेन चण्डिकात्रयानुकरणपुरस्सरमत्यन्तं कालस्तोक्त्वं इतिकृत्वा केवलकल्पं—परिपूर्णं जम्बूद्वीपं द्वीपं त्रिभिरप्सरोनिपातैः—तिसृभि-अण्डिकाभिरित्यर्थः त्रिसप्तकल्पः—एकविंशतिवारान् 'अनुपरिवर्त्त्य' प्रादक्षिण्येन परिभ्रम्य 'हव्वं' शीघ्रमागच्छेत् 'से णं देवे' इत्यादि, स देवस्तथा सकलदेवजनप्रसिद्धया पूर्व्वदृष्टान्तभावितया 'उत्कृष्टया' अतिशयिन्या 'तुरियाए चवलाए चंडाए सिग्घाए बुद्धुयाए जन्नणाए छेयाए' अमीषां पदानां व्याख्यानं पूर्व्ववत्, 'दिव्यया' देवगत्या व्यतिव्रजन् यावदेकाहं वा द्वयहं वा उत्कर्षतः ष-ण्मासान् व्यतिव्रजन् तत्रास्त्येककं विमानं यद् व्यतिव्रजेत् अस्त्येककं विमानं यन्न व्यतिव्रजेत्, 'एवंमहालिया णं' एतावंति महान्ति गौतम! विमानानि प्रह्लासानि, एवं निरन्तरं तावद्वक्तव्यं यावदनुत्तरविमानानि ॥ 'सोहम्मीसाणेसु णं'मित्यादि, सौधर्मेशानयोर्भे-दन्त! कल्पयोर्विमानानि किंमन्यानि प्रह्लासानि?, भगवानाह—गौतम! सर्वात्मना रत्नप्रतिरूपणि । 'तत्थ णं'

मित्यादि, तत्र-तेषु विमानेषु यद्वो जीवाः—पृथ्वीकायरूपाः पुद्गलाश्च 'अपक्रामन्ति' गच्छन्ति 'व्युरक्रामन्ति' उत्पद्यन्ते, तथा
 'धीयन्ते' न्ययुपगच्छन्ति 'वृषचीयन्ते' उपचययुपगच्छन्ति, एतन् पुद्गलापेक्षं विशेषणं, पुद्गलानामेव चयोपचयधर्मकत्वात्, शाश्व-
 तानि सद्दन्त ! विमानानि द्रव्यार्थतया प्रकृतानि, वर्णपर्याये रसपर्यायेर्गन्धपर्यायैः स्पर्शपर्यायेरशाश्वतानि प्रकृतानि, एवं निरन्तरं
 गच्छन्तं यावदनुत्तरविमानानि ॥ 'सोहृस्मीसाणेषु णं भंते !' इत्यादि, सौधर्मेशानयोर्भेदन्त ! कल्पयोर्देवाः कुतो योनेरुद्भृत्योत्प-
 दन्ते ? किं नेरधिकेभ्यः ? इत्यादि यथा 'व्युत्क्रान्तौ' व्युत्क्रान्त्याख्ये षष्ठे पदे प्रज्ञापनायां तथा वक्तव्यं यावदनुत्तरोपपातिका देवाः,
 इह तु मन्यगौरवमयाम् लिख्यते भूयान् हि स ग्रन्थः ॥ सम्प्रति कियन्त एकस्मिन् समये उत्पद्यन्ते ? इति निरूपणार्थमाह—'सो-
 हृस्मी'त्यादि, सौधर्मेशानयोर्भेदन्त ! कल्पयोर्देवा एकस्मिन् समये, सूत्रे तृतीया सप्तम्यर्थे प्राकृतत्वात्, कियन्त उत्पद्यन्ते ?, भगवानाह
 —गौतम ! जघन्येन एको द्वौ वा त्रयो वा, उत्कर्षतः सङ्ख्येया त्राऽसङ्ख्येया वा तिरश्चामपि गर्भजपञ्चेन्द्रियाणां तत्रोत्पादात्, एवं
 तत्रोत्पद्यन्तं यावत्सहस्रारकल्पः, 'आणयदेवा णं भंते !' इत्यादि प्रशसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! जघन्येनैको द्वौ त्रयो वा
 त्रयोऽपि सङ्ख्येयाः, मनुष्याणामेव तत्रोत्पादात्, तेषां कोटीकोटीप्रमाणत्वात्, एवं निरन्तरं तावद्वक्तव्यं यावदनुत्तरोपपातिका देवाः ॥
 सम्प्रति कालतोऽपहारतः परिमाणमाह—'सोहृस्मी'त्यादि, सौधर्मेशानयोर्भेदन्त ! कल्पयोर्देवाः समये समये एकैकदेवापहारेणाप-
 ष्ट्रियाणां अपष्ट्रियमाणाः कियता कालेनापष्ट्रियन्ते ?, भगवानाह—गौतम ! असङ्ख्येयास्ते देवाः समये समये एकैकदेवापहारेणाप-
 ष्ट्रियमाणाः २ असङ्ख्येयाभिरुत्सर्पिण्यवसर्पिणीभिरपष्ट्रियन्ते, एतावता कियुक्तं भवति ?—असङ्ख्येयासूत्सर्पिण्यवसर्पिणीषु यावन्तः सम-
 यान्तरात्प्रमाणाः सौधर्मेशानदेवा इति, एवमुत्तरत्रापि भावना भावनीया, एतच्च कल्पनामात्रं परिमाणवधारणार्थमुक्तं न पुनस्ते कदाच-

नापि केनाव्यपहृताः स्युः; तथा चाह—‘नो चेव णं अवहिया सिया’ एवं निरन्तरं तावद्वक्तव्यं यावत्सहस्रारकल्पदेवाः, ‘आण-
यपाणयआरणअञ्जुएसु’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम! आनतप्राणतारणाच्युतेषु कल्पेषु देवा असंख्येयाः; ते च
समये समये एकैकापहारेणापट्टियमाणाः पत्योपमस्य—क्षेत्रपत्योपमस्य सूक्ष्मस्यासंख्येयभागमात्रेण कालेनापट्टियन्ते, किमुक्तं भवति?
—सूक्ष्मक्षेत्रपत्योपमासंख्येयभागे यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणास्ते भवन्तीति, एवं त्रैवेयकदेवा अनुत्तरोपपतिनोऽपि वाच्याः ॥ स-
म्प्रति शरीरावगाहनामानप्रतिपादनार्थमाह—‘सोहम्मीसाणेसु णं भंते!’ इत्यादि, सौधर्मेशानयोर्भदन्त! कल्पयोर्देवानां ‘किंम-
हालया’ इति किं महती शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता?, भगवानाह—गौतम! द्विविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा—भवधारणीया उत्तरवैक्रिया च, तत्र
या सा भवधारणीया सा जघन्यतोऽङ्गुलासंख्येयमागमात्रा उत्कर्षतः सप्त रत्नयः; तत्र या सा उत्तरवैक्रिया सा जघन्यतोऽङ्गुलस्य स-
ंख्येयं भागं यावत् न त्वसंख्येयं तथाविधप्रयत्नाभावात्, उत्कर्षत एकं योजनशतसहस्रं, एवं तावद्वाच्यं यावदच्युतकल्पो, नवरं स-
नत्कुमारमाहेन्द्रयोरुत्कर्षतो भवधारणीया षड् रत्नयः; ब्रह्मलोकलान्तकेषु पञ्च, महाशुक्रसहस्रारयोश्चत्वारः, आनतप्राणतारणाच्युतेषु
त्रयः; ‘भवेज्जगदेवा णं भंते!’ इत्यादि, त्रैवेयकदेवानां भदन्त! किंमहती शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता?, भगवानाह—गौतम! त्रैवेयकदे-
वानामेकं भवधारणीयं शरीरं प्रज्ञप्तं न, तूत्तरवैक्रियं, शक्तौ सत्यामपि प्रयोजनाभावात्तदकरणात्, तदपि च भवधारणीयं जघन्यतो-
ऽङ्गुलासंख्येयभागमात्रमुत्कर्षतो द्वौ रत्नौ, एवमनुत्तरोपपातसूत्रमपि वक्तव्यं, नवरमुत्कर्षत एका रत्निरिति वाच्यम् ॥ सम्प्रति संहन-
नमधिकृत्याह—‘सोहम्मी’त्यादि, सौधर्मेशानयोर्भदन्त! कल्पयोर्देवानां, शरीराणि ‘किंसंहननानि’ किं संहननं येषां तानि तथा
प्रज्ञप्तानि?, भगवानाह—गौतम! षण्णां संहननानामन्यतमेनापि संहननेनासंहननानीति, संहननस्यास्थिरचनात्मकत्वात् तेषां चास्थ्या-

शीनामन्ममम्; तथा चाह—'नेवद्वी' इत्यादि, नैवास्थि तेषां शरीरेषु नापि शिरा-श्रीवाधमनिर्नापि स्नायूपि-शेषं शिराजालं,
 क्रियु ये पुत्रला इष्टाः कान्ताः प्रिया मनोशा मनआपतरा एतेषां व्याख्यानं प्राग्वन् ते तेषां सद्गततया परिणमन्ति ततः संहन-
 नाभाः, एवं गान्ढान्यं यावदनुत्तरोपपातिकानां देवानां ॥ सम्प्रति संस्थानप्रतिपादनार्थमाह—'सोहम्मीसाणेषु' इत्यादि प्रश्नसूत्रं
 गृह्यते, भगवानाह—गौतम! तेषां शरीरकाणि द्विविधानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—भवधारणीयानि उत्तरवैक्रियाणि च, तत्र यद् भवधार-
 णीयं तत्त्वमन्तुरसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तं, देवानां भवप्रत्ययतः प्रायः शुभनामकर्मोदयभावात्, तत्र यदुत्तरवैक्रियं तत् नानासंस्थानसं-
 स्थितं प्रज्ञप्तं, तत्वेच्छया निर्वस्यमानत्वान्, एवं तावद्धकव्यं यावदच्युतः कल्पः, 'भेविज्जगदेवाण'मित्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवा-
 नाह—गौतम! प्रेक्षेयकदेवानामेकं भवधारणीयं शरीरं तत्र समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तं, एवमनुत्तरोपपातिसूत्रमपि । अधुना
 पश्चप्रतिपादनार्थमाह—'सोहम्मी'त्यादि, सौभर्मेशानयोर्भेदन्त ! कल्पयोर्देवानां शरीरकाणि कीदृशानि वर्णेन प्रज्ञप्तानि?, भगवानाह—
 गौतम! कनकलसगुच्छानि कनकलसिन्धु रक्ता आभा-च्छाया येषां तानि तथा वर्णेन प्रज्ञप्तानि, उत्तमकनकवर्णानीति भावः, एवं शेष-
 मूद्राण्यपि भावनीयानि, नतरं मनहृकारसाद्देन्द्रयोर्देवलोकेऽपि च पद्मपद्मसगौराणि, पद्मकेसरतुल्यावदांतवर्णानीति भावः, ततः परं
 शान्कादिषु नयोत्तरं शुद्धशुक्लशुक्लतमानि, अनुत्तरोपपातिनां परमशुक्लानि, उक्तव्य—'कणगतयरत्ताभा सुरवसभा दोषु ह्येति
 कल्पेभु । तिम्र ह्येति पद्मगोरा तेण परं सुक्लिा देवा ॥ १ ॥" सम्प्रति गन्धप्रतिपादनार्थमाह—'सोहम्मी'त्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं,
 भगवानाह—गौतम! 'से जाहानामए-कोट्टुडुडाण वा' इत्यादि विमानवद्भावनीयं, एवं तावद्धकव्यं यावदनुत्तरोपपातिनाम् । स-
 श्यपि श्वर्गप्रतिपादनार्थमाह—'सोहम्मी'त्यादि, सौभर्मेशानयोर्भेदन्त ! कल्पयोर्देवानां शरीरकाणि कीदृशानि वर्णेन प्रज्ञप्तानि?,

भगवानाह—गौतम ! 'धिरमलयगिच्छसुकुमाला फासेणं पणत्ता' इति स्थिराणि ननु मनुष्याणांमिव विशरारुभावं विभ्राणानि मृदूनि—अकठिनानि स्निग्धानि—स्निग्धच्छायानि ननु रूक्षाणि सुकुमाराणि ननु कर्कशानि ततो विशेषणसमासः, स्पर्शेन प्रज्ञप्तानि, एवं तावद्वक्तव्यं यावदनुत्तरोपपातिनां देवानां शरीरकाणि ॥ साम्प्रतमुच्छ्वासप्रतिपादनार्थमाह—'सोहम्मी'त्यादि, सौधर्मेशानयोर्भेदन्त ! कल्पयोर्देवानां कीदृशाः पुद्गला उच्छ्वासतया परिणमन्ति ? भगवानाह—गौतम ! ये पुद्गला इष्टाः कान्ताः प्रिया मनोज्ञा मनआया एतेषां व्याख्यानं प्राग्वत् ते तेषामुच्छ्वासतया परिणमन्ति, एवं तावद्वाच्यं यावदनुत्तरोपपातिका देवाः । एवमाहारसूत्राण्यपि ॥ सम्प्रति लेश्याप्रतिपादनार्थमाह—'सोहम्मी'त्यादि, सौधर्मेशानयोर्भेदन्त ! कल्पयोर्देवानां कति लेश्याः प्रज्ञप्ताः ?, भगवानाह—गौतम ! एका तेजोलेश्या, इदं प्राचुर्यमङ्गीकृत्य प्रोच्यते, यावता पुनः कथञ्चित्तथाविधद्रव्यसम्पर्कतोऽन्याऽपि लेश्या यथासम्भवं प्रतिपत्तव्या, सनत्कुमारसाहेन्द्रविषयं श्रसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! एका पद्मलेश्या प्रज्ञप्ता, एवं ब्रह्मलोकेऽपि, लान्तके प्रश्रसूत्रं सुगमं, निर्वचनं—गौतम ! एका शुक्कलेश्या प्रज्ञप्ता, एवं यावदनुत्तरोपपातिका देवाः, उक्तञ्च—'किण्हानीलाकाउतेकलेसा य भवणवंतरिया । जोइससोहम्मीसाण तेउलेसा सुणेयव्वा ॥ १ ॥ कप्पे सणकुमारे माहिंदे चेव बंभलोए य । एएसु पम्हलेसा तेण परं सुक्कलेसा उ ॥ २ ॥' सम्प्रति दर्शनं चिचिन्तयिपुराह—'सोहम्मी'त्यादि, सौधर्मेशानयोर्भेदन्त ! कल्पयोर्देवा णमिति वाक्यालङ्कारे किं सम्यग्दृष्टयो मिथ्यादृष्टयः सम्यग्मिथ्यादृष्टयः ?, भगवानाह—गौतम ! सम्यग्दृष्टयोऽपि मिथ्यादृष्टयोऽपि सम्यग्मिथ्यादृष्टयोऽपि, एवं यावद् भ्रैवेयकदेवाः, अनुत्तरोपपातिनः सम्यग्दृष्टय एव वक्तव्याः न मिथ्यादृष्टयो नापि सम्यग्मिथ्यादृष्टयः तेषां तथा स्वभावत्वात् ॥ सम्प्रति ज्ञानाज्ञानचिन्तां चिकीर्षुराह—'सोहम्मी'त्यादि प्रश्रसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! ज्ञानिनोऽप्यज्ञानिनो-

इति, तत्र ये ज्ञानिनो नियमाश्रितानिस्तथा—आभितियोधिकज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनोऽवधिकज्ञानिनः, ये अज्ञानिनस्तै नियमात् इयथा-
 निगमथा—गतज्ञानिनः श्रुताज्ञानिनो विभक्तज्ञानिनश्च, एवं तावद्वाच्यं यावद् प्रवेयकाः, अनुसरोपपात्तितो ज्ञानिन एव वक्तव्याः,
 योगमूत्राणि पाठसिद्धानि ॥ सम्प्रत्यवधिकेत्रपरिमाणप्रतिपादनार्थमाह—

सोऽहम्मीसाणदेवा ओहिणा केवतियं खेसं जाणंति पासंति?, गोयमा! जहणणेणं अंगुलस्स
 असंनेज्जतिभागं उक्कोसेणं अवही जाव रयणप्पमा पुढवी उहुं जाव साइं विमाणाइं तिरियं
 जाव असंलेज्जा दीवसमुदा [एवं—सक्कीसाणा पढमं दोचं च सणंकुमारमाहिंदा । तच्चं च बंभ-
 लंतग सुक्कसहस्सारग चवत्थी ॥ १ ॥ आणयपाणयकप्पे देवा पासंति पंचमिं पुढवीं । तं चव
 आरणयुय ओहीनाणेण पासंति ॥ २ ॥ छट्ठीं हेट्टिममज्झिमगेवेज्जा सत्तमिं च उवरिह्हा । संभि-
 णणलोगनालिं पासंति अणुत्तरा देवा ॥ ३ ॥] (सू० २१६)

‘मोहम्मी’त्यादि, सौधर्मज्ञानयोर्मदन्त! कल्पयोर्देवाः कियत्क्षेत्रमवधिना जानन्ति ज्ञानेन पश्यन्ति दर्शनेन?, भगवानाह—नौतम!
 तान्येनाङ्गुल्यामक्षेत्रभागं, अत्र पर आह—नन्वहुलासक्षेत्रभागमात्रक्षेत्रपरिमितोऽवधिः सर्वजघन्यो भवति, सर्वजघन्यश्चावधि-
 भिरंगमनुज्येत्त्रेण न ज्ञेयेतु, यत्र आह भाण्यकारः स्वकृतभाण्यटीकायाम्—“उत्कृष्टो मनुज्येत्त्रेण नान्येतु, मनुज्यतिर्यग्योनिज्वेव ज-
 घन्यो नान्येतु, शैराणां गण्यम एये”ति तत्कथमिह सर्वजघन्य इकः?, उच्यते, सौधर्माविदेवानां पारभाविकोऽप्युपपातकालेऽवधिः
 संभरति त एव कदापित्सर्वजघन्योऽपि उपपातानन्तरं तु तद्भजः ततो न कश्चिदोपः, आह च जिनभद्रगणिश्रमाश्रमणः—“वेसा-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४०२ ॥

णियाणमंगुलभागमसंखं जहन्नओ होइ (ओही) । उववाए परभविओ तभभवजो होइ तो पच्छा ॥ १ ॥ ” ‘उक्कोसेणं एवं’ यथा-
ऽवधिपदे ग्रहापनायां तथा वक्तव्यं, तच्चैवम्—‘उक्कोसेणं अहे जाव इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए हेड्डिल्ले चरमंते’ अधस्तनाच्चरमपर्यन्ताद्
यावदित्यर्थः ‘तिरियं जाव असंखेजे दीवसमुदे, उडुं जाव सगाइं विमाणाइं’ स्वकीयानि विमानानि स्वकीयविमानस्तूपव्वजादिकं याव-
दित्यर्थः ‘जाणंति पासंति, एवं सणकुमारमाहिंदावि, नवरं अहे जाव दोच्चाए सक्करप्पभाए पुढवीए हेड्डिल्ले चरिमंते, एवं बंभलोगलं-
तगदेवावि, नवरं अहे जाव तच्चाए पुढवीए, महासुक्कसहस्सारगदेवा चउत्थीए पंक्कप्पभाए पुढवीए हेड्डिल्ले चरिमंते, आणयपाणयआ-
रणञ्जुयेदेवा अहे जाव पंचमीए पुढवीए धूमप्पभाए हेड्डिल्ले चरिमंते, हेट्टिममञ्जिमगेवेज्जागदेवा छट्ठीए तमप्पभाए पुढवीए हेड्डिल्ले च-
रिमंते, उवरिसगेवेज्जागा देवा अहे जाव सत्तमाए पुढवीए हेड्डिल्ले चरिमंते, अणुत्तरोववाइयेदेवा णं भंते! केवइयं खेत्तं ओहिणा जा-
णंति पासंति?, गोयमा! संभिन्नं लोगनालिं’ परिपूर्णं चतुर्देशरज्ज्वासिकां लोकनाडीमित्यर्थः ‘ओहिणा जाणंति पासंति’ इति, उक्तञ्च
—“सक्कीसाणा पढमं दोच्चं च सणकुमारमाहिंदा । तच्चं च बंभलंतग सुक्कसहस्सारग चउत्थि ॥ १ ॥ आणयपाणयकप्पे देवा पासंति
पंचमिं पुढविं । तं चैव आरणञ्जुय ओहीनाणेण पासंति ॥ २ ॥ छट्ठिं हिट्टिममञ्जिमगेविज्जा सत्तमिं च उवरिल्ला । संभिन्नलोगनालिं
पासंति अणुत्तरा देवा ॥ ३ ॥ सम्प्रति समुद्घातप्रतिपादनार्थमाह—

सोहम्मीसाणेसु णं भंते! देवाणं कति समुग्घाता पणत्ता?, गोयमा! पंच समुग्घाता पणत्ता,
तंजहा—वेदणासमुग्घाते कसाय० मारणंतिय० वेडव्विय० तेजससमुग्घाते एवं जाव अञ्चुए ।
गेवेज्जाणं आदिल्ला तिण्णिण समुग्घाता पणत्ता ॥ सोहम्मीसाणदेवा केरिसयं खुधपिवासं पच्च-

३ प्रतिपत्तौ
वैमा०
उदेशः २
वैमानिका-
नामवधिः
सू० २१६
समुद्घा-
तादि
सू० २१७

॥ ४०२ ॥

पुञ्जभवमाणा विहरंति?, गोयमा! णत्थि खुथापित्रासं पच्चणुञ्जभवमाणा विहरंति जाव अणुत्तरो-
 यवानिया ॥ सोहम्मीसाणेसु णं अंते! कण्णेसु देवा एगतं प्रभू विउच्चित्तए पुहुत्तं पभू विउच्चि-
 चाए?, रंता पभू, एगतं विउच्च्येमाणा एगिंदियख्वं वा जाव पंचिंदियख्वं वा पुहुत्तं विउच्च्येमाणा
 एगिंदियख्याणि वा जाव पंचिंदियख्याणि वा, ताइं संखेजाइंपि असंखेजाइंपि सरिसाइं पिअस-
 रिमाइंपि संखद्धाइंपि असंखद्धाइंपि ख्वाइं विउच्चंति विउच्चिता अप्पणा जहिच्छियाइं कजाइं
 करंति जाव अचुओ, गेवेज्जणुत्तरोयवातिया देवा किं एगतं पभू विउच्चित्तए पुहुत्तं पभू विउ-
 च्चित्तए?, गोयमा! एगतंपि पुहुत्तंपि, नो चेष णं संपत्तीए विउच्चिसु वा विउच्चंति वा विउ-
 च्चित्तसंति वा ॥ सोहम्मीसाणदेवा केरिसयं सायासोदत्तं पच्चणुञ्जभवमाणा विहरंति?, गोयमा!
 मणुण्णा सदा जाव मणुण्णा फासा जाव गेविज्जा, अणुत्तरोयवाइया अणुत्तरा सदा जाव फासा ॥
 सोहम्मीसाणेसु देवाणं केरिसगा इही पणत्ता?, गोयमा! महिहीया महल्लुइया जाव महाणुभागा
 इहीए पं० जाव अचुओ, गेवेज्जणुत्तरा य सब्बे महिहीया जाव सब्बे महाणुभागा अणिदा जाव
 आसिंदा णामं ते देवगणा पणत्ता समणाउसो! ॥ (सू० २१७)

'सोहम्मी'यादि प्रभूतं युगलं, भगवानाह-गीतम। पथ्य समुद्रयाताः प्रजापान्स्थथा-वेदनासमुद्रयातः कपायसमुद्रयातो मर-
 नमसुद्रयातो वेत्तिसमुद्रयातश्चैनसमसुद्रयातः, एतेषां स्वरूपं प्रागेव द्विनिप्रतिपत्तावभिहितं, उत्तरो द्वी समुद्रयातो न भवतः, आ-

हारकलन्धिकेवलित्वाभावात्, एवं तावद्वाच्यं यावदच्युतः कल्पः, 'गेवेज्जगदेवाणंभंते!' इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं; भगवानाह-
गौतम! पञ्च समुद्घाताः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—वेदनासमुद्घात इत्यादि, एते च पञ्चापि तेषां शक्तिः प्रतिपत्तव्याः, कर्त्तव्यतया तु तत्र
त्रय एव, तथा चाह—'नो चेव ण' मित्यादि, नैव कदाचनापि वैक्रियतैजससमुद्घाताभ्यां समवहन्ते समवहन्निष्यन्ते
प्रयोजनाभावतः प्रकृत्युपशान्ततया च वैक्रियसमुद्घातारम्भासम्भवात्, एवमनुत्तरोपपातिकानामपि वक्तव्यम् ॥ 'सोहम्मी'त्यादि,
सौधर्मेशानयोर्भेदन्त! कल्पयोर्देवाः कीदृशं क्षुच्च पिपासा च क्षुत्पिपासं प्रत्यनुभवन्तो 'विहरन्ति' आसते?, गौतम! नास्त्येतद् यत्ते
क्षुत्पिपासं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्तीति, एवं यावदनुत्तरोपपातिकाः ॥ 'सोहम्मीसाणेसु ण'मित्यादि, सौधर्मेशानयोर्भेदन्त! कल्पयोर्देवाः
'एकत्वम्' एकरूपं विकुर्वितुं प्रभवः पृथक्त्वं?—ब्रह्मनीत्यर्थः, भगवानाह—गौतम! एकत्वमपि प्रभवो विकुर्वितुं पृथक्त्वमपि प्रभवो
विकुर्वितुं, एकत्वं विकुर्वन्त एकेन्द्रियरूपं वा द्वीन्द्रियरूपं वा चतुरिन्द्रियरूपं वा पञ्चेन्द्रियरूपं वा विकुर्वितुं, पृथक्त्वं
विकुर्वन्त एकेन्द्रियरूपाणि यावत्पञ्चेन्द्रियरूपाणि वा, तान्यपि सङ्ख्येयानि विकुर्वन्ति असङ्ख्येयानि वा, तान्यपि 'सदृशानि' संजातीयानि
वा 'असदृशानि' विजातीयानि 'संबद्धानि' आत्मनि समवेतानि 'असंबद्धानि' आत्मप्रदेशेभ्यः पृथग्भूतानि प्रासादघटपटादीनि, यथा
चतुर्दशपूर्वधरा घटाद् घटसहस्रं पटात्पटसहस्रं कुर्वन्ति, विकुर्वित्वा पश्चाद् यादृच्छिकानि कार्याणि कुर्वन्ति, एवं तावद्घावदच्युतकल्पदेवाः,
'गेवेज्जगदेवाणं भंते!' इत्यादि प्रश्नसूत्रं प्रतीतं, भगवानाह—गौतम! एकत्वमपि प्रभवो विकुर्वितुं पृथक्त्वमपि, 'नो चेव ण'मित्यादि, नैव
पुनः 'सम्पत्त्या' साक्षाद्वैक्रियरूपसम्पादनेन विकुर्वितवन्तो विकुर्वन्ति विकुर्वितवन्तो विकुर्वन्ति एवमनुत्तरोपपातिका अपि वक्तव्याः ॥ 'सोहम्मी'-
त्यादि, सौधर्मेशानयोर्भेदन्त! कल्पयोर्देवाः कीदृशं 'सातसौख्यं' सातं—आह्लादरूपं सौख्यं सातसौख्यं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति?,

भगवानाह—नोतम ! मनोशाः शब्दा मनोज्ञानि रूपानि मनोज्ञा गन्धा मनोज्ञा रसाः मनोज्ञाः स्पर्शाः एवंप्रत्यक्षं सातसौख्यं प्रत्यनु-
 भान्तो विहरन्ति, एवं तावद्वाच्यं यावद्वैवेयकदेवाः, 'अणुत्तरोववाइयाण'मितादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! अनुत्तराः
 शब्दा यद्यद्युत्तराः शर्शाः इत्येवंप्रत्यक्षं सातसौख्यं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति ॥ साम्प्रतमृद्धिप्रतिपादनार्थमाह—'सोहम्मी'त्यादि, सौधर्म-
 नाननोर्भदन्त ! कल्पयोर्देवाः कीदृशा नञ्ज्ञा प्रज्ञताः ?, भगवानाह—गौतम ! महर्द्धिका यावन्महानुभागाः, अमीषां पदानां व्याख्यानं
 पूर्णं, एवं तावद्वाच्यं याम्दनुत्तरोपयानिका देवाः ॥ साम्प्रति विभूषाप्रतिपादनार्थमाह—

सोहम्मीसाणा देवा केरिसया विभूसाए पणत्ता?, गोयमा ! इविहा पणत्ता, तंजहा—वेउ-
 वियसरीरा य अवेउवियसरीरा य, तत्थ णं जे ते वेउवियसरीरा ते हारविराइयवच्छा
 जाव इम दिसाओ उज्जेवेमाणा पभासेमाणा जाव पडिख्वा, तत्थ णं जे ते अवेउवियसरीरा
 ते णं आभरणवसणरहिता पगतित्था विभूसाए पणत्ता ॥ सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु
 देवीओ केरिसियाओ विभूसाए पणत्ताओ?, गोयमा ! इविधाओ पणत्ताओ, तंजहा—वेउ-
 वियसरीराओ य अवेउवियसरीराओ य, तत्थ णं जाओ वेउवियसरीराओ ताओ सुवणस-
 ऱ्हाओ सुवणसद्दालाई वत्थाइं पवर परिहिताओ चंदाणणाओ चंदविलासिणीओ चंदद्धसम-
 णिडालाओ सिंगारागारचाम्भेसाओ संगय जाव पासतीयाओ जाव पडिख्वा, तत्थ णं जाओ
 अवेउवियसरीराओ ताओ णं आभरणवसणरहिताओ पगतित्थाओ विभूसाए पणत्ताओ,

सेसेसु देवा देवीओ णत्थि जाव अञ्जुओ, गेवेज्जगदेवा केरिसया विभूसाए०?, गोयमा !
आभरणवसणरहिधा, एवं देवी णत्थि भाणियब्वं, पगत्तिथा विभूसाए पणत्ता, एवं अणुत्त-
रावि ॥ (सू० २१८) सोहम्मीसाणेसु देवा केरिसए कामभोगे पच्चणुब्भमाणा विहरंति?, गो-
यमा ! इट्ठा सदा इट्ठा रूवा जाव फासा, एवं जाव गेवेज्जा, अणुत्तरोववातियाणं अणुत्तरा सद्दा
जाव अणुत्तरा फासा ॥ (सू० २१९) ठिती सव्वेसिं भाणियब्वा, देवित्ताएवि, अणंतं चयंति
चइत्ता जे जहिं गच्छंति तं भाणियब्वं ॥ (सू० २२०)

‘सोहम्मी’त्यादि, सौधर्मेशानयोर्भदन्त ! कल्पयोर्देवानां शरीरकाणि कीदृशानि विभूपया प्रज्ञप्तानि ?, भगवानाह—गौतम ! द्विविधानि
प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—भवधारणीयानि उत्तरवैक्रियाणि च, तत्र यानि तानि भवधारणीयानि तानि आभरणवसनरहितानि प्रकृतिस्थानि
विभूषया प्रज्ञप्तानि, स्वभाविक्येव तेषां विभूषा नौपाधिकीति भावः, तत्र यानि तानि उत्तरवैक्रियरूपाणि शरीराणि तानि ‘हारवि-
राइयवच्छा’ इत्यादि पूर्वोक्तं तावद्भक्त्यं यावत् ‘दस दिसाओ उज्जोवेमाणा पभासेमाणा पासाईया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा
विभूसाए पन्नत्ता’ अस्य व्याख्या पूर्ववत्, एवं देवीव्वपि नवरं ‘ताओ णं अच्छराओ सुवण्णसद्दालाओ’ इति नूपुरादिनिर्घो-
षयुक्ताः ‘सुवण्णसद्दालाई वत्थाई पवरपरहिताओ’ सकिङ्किणीकानि वत्थानि प्रवरं—अत्युद्भटं यथा भवत्वेवं परिहितवन्त्य इति
भावः, ‘चंदाण्णाओ चंदविलासिणीओ चंदद्धसमनिडालाओ चंदाहियसोमदंसणाओ उक्का इव उज्जोवेमाणीओ विज्जुघणमरीइसुरदिग्गं-
ततेयंअहियरसन्निकासाओ सिंगारागारचारुवेसाओ पासाईयाओ दरिसणिज्जाओ अभिरूवाओ’ इति प्राग्वत्, एवं देवानां शरीर-

विभूता गान्धर्वान्या वायश्च्युतः कन्दः, देव्यस्तु सनत्कुमारादिषु न सन्तीति न तत्सूत्रं तत्र वाच्यं, 'गेवेज्जगदेवा णं भंते! सरीरा
 केरियमा पिभूमाए पन्नत्ता', नोयमा! गेवेज्जगदेवानां एगे भवधारणिजे सरीरे ते णं आमरणवसणरहिया पगइत्था विभूसाए पणत्ता'
 इति पाठः, एगगुत्तरोपपात्तिका अपि वान्याः ॥ सम्प्रति कामभोगप्रतिपादनार्थमाह—'सोहृस्मी'त्यादि, सौधर्मैगानयोर्भदन्त! क-
 ष्योः स्त्रीदृगान् कामभोगान् प्रत्यनुभवन्तः प्रत्येकं वेदयमाना विहरन्ति?, भगवानाह—नौतम! इष्टान् शब्दान् इष्टानि रूपाणि इष्टान्
 गन्यान् इष्टान् रमान् इष्टान् सर्गान् प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति, एवं यावद् प्रैवेयकदेवाः, अनुत्तरोपपात्तिकसूत्रेषु अनुत्तरानिति वक्तु-
 ष्याम् ॥ अधुना श्रितिप्रतिपादनार्थमाह—'सोहृस्मगदेवाण'मित्यादि, सौधर्मैकदेवानां भदन्त! कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता?,
 भगवानाह—नौतम! जघन्यत एकं पत्योपगमुत्कर्षतो द्वे सागरोपमे, एवमीगाने जघन्यत एकं सातिरेकं पत्योपगमुत्कर्षतो द्वे सा-
 तिरेके सागरोपमे, सनत्कुमारं जघन्यतो द्वे सागरोपमे उत्कर्षतः सप्त सागरोपमाणि, माहन्द्रे जघन्यतः सातिरेके द्वे सागरोपमे उत्क-
 र्षतः सातिरेकाणि सप्त सागरोपमाणि, त्रस्रलोके जघन्यतः सप्त सागरोपमाणि उत्कर्षतो दश सागरोपमाणि, लान्तके जघन्यतो दश-
 सागरोपमाणि उत्कर्षतश्चतुर्दश सागरोपमाणि उत्कर्षतः सप्तदश, सहस्रारं जघन्यतः सप्तदश
 सागरोपमाणि उत्कर्षतोऽष्टादश, आनतरूपे जघन्यतोऽष्टादश सागरोपमाणि उत्कर्षत एकोनविंशतिः,
 सागरोपमाणि उत्कर्षतो विंशतिः, आरणे जघन्यतो विंशतिः सागरोपमाणि उत्कर्षत एकविंशतिः सा-
 गरोपमाणि उत्कर्षतो त्रारिंशतिः, अश्वत्थानामनप्रैवेयकप्रसृष्टे जघन्यतो द्वाविंशतिः सागरोपमाणि उत्कर्षतस्त्रयोविंशतिः, अथसन-
 नाप्यनप्रैवकप्रसृष्टे जघन्यतोऽष्टाविंशतिः सागरोपमाणि उत्कर्षतश्चतुर्विंशतिः, अधस्तानोपरितनप्रैवेयकप्रसृष्टे जघन्यतश्चतुर्विंशतिः सा-

गरोपमाणि उत्कर्षतः पञ्चविंशतिः, मध्यमाधस्तनत्रैवेयकप्रस्तटे जघन्यतः पञ्चविंशतिः सागरोपमाणि उत्कर्षतः षड्विंशतिः, मध्यम-
मध्यमत्रैवेयकप्रस्तटे जघन्यतः षड्विंशतिः सागरोपमाणि उत्कर्षतः सप्तविंशतिः, मध्यमोपरितनत्रैवेयकप्रस्तटे जघन्यतः सप्तविंशतिः
सागरोपमाणि उत्कर्षतोऽष्टविंशतिः, उपरितनाघस्तनत्रैवेयकप्रस्तटे जघन्यतोऽष्टाविंशतिः सागरोपमाणि उत्कर्षत एकोनत्रिंशत्, उप-
रितनमध्यमत्रैवेयकप्रस्तटे जघन्यत एकोनत्रिंशत्सागरोपमाणि उत्कर्षतस्त्रिंशत्, उपरितनोपरितनत्रैवेयकप्रस्तटे जघन्यतस्त्रिंशत्सागरो-
पमाणि उत्कर्षत एकात्रिंशत्, विजयवैजयन्तजयन्तापराजितेषु जघन्यत एकात्रिंशत्सागरोपमाणि उत्कर्षतस्त्रयास्त्रिंशत्, सर्वार्थसिद्धे म-
हाविमानेऽजघन्योत्कर्षतस्त्रयास्त्रिंशत्सागरोपमाणि ॥ सम्प्रत्युद्धर्तनामाह—‘सोहम्मगदेवाण’मित्यादि, सौधर्मकदेवा भदन्त ! अनन्तरं—
अव्यवधानेन च्यवित्वा क्व गच्छन्ति ?, एतदेव व्याचष्टे—कोत्पद्यन्ते ?, किं नैरधिकेषु गच्छन्ति यावदेवेषु गच्छन्ति ?, भगवा-
न्—गौतम ! ‘नो नेरइएसु उववज्जांति’ इत्यादि यथा प्रज्ञापनायां षष्ठे व्युत्कान्त्याख्यपदे तथा वक्तव्यं, एष च सङ्क्षेपार्थः—आदर-
प्रैषु पृथिव्यव्वनस्पतिषु पर्याप्तगर्भव्युत्कान्तिकर्तिर्यक्पञ्चेन्द्रियमनुष्येषु च सङ्ख्यातवर्षायुष्केषु, एवमीशानदेवा अपि, सनत्कुमा-
यः सहस्रारपर्यन्ताः पर्याप्तगर्भव्युत्कान्तिकर्तिर्यक्पञ्चेन्द्रियमनुष्येष्वेव सङ्ख्यातवर्षायुष्केषु नैकेन्द्रियेष्वपि, आनतादयो यावदनुत्त-
रोपपत्तिका न तिर्यक्पञ्चेन्द्रियेष्वपि किन्तु यथोक्तरूपेषु मनुष्येषु ॥

सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु सब्वपाणा सब्वभूया जाव सत्ता पुढविकाइयत्ताए जाव वण-
स्सत्तिकाइयत्ताए देवत्ताए आसणसयण जाव भंडोवगरणत्ताए उववणणपुब्बा ?, हंता

गोयमा । असइं अडुवा अणंतखुत्तो, सेसेसु कप्पेसु एवं चेव, णवरि नो चेव णं देवित्ताए जाव
 गेयंज्जगा, अणुत्तरोववातिएसुवि एवं, णो चेव णं देवत्ताए देवित्ताए । सेत्तं देवा ॥ (सू० २२१)

‘भोक्कमे ण’मित्थादि, सौयमं भदन्त ! कल्पे द्वात्रिंशद् विमानावासगतसहस्रेषु एकैकस्मिन् विमाने सर्वे प्राणाः सर्वे भूताः
 सर्वे जीवाः सर्वे मत्त्वाः, अभीयां व्याख्यानमिदम्—“प्राणा द्वित्रिचतुः प्रोक्ता, भूताश्च तस्वः स्मृताः । जीवाः पञ्चेन्द्रिया ज्ञेयाः,
 ज्ञेयाः मत्त्वा इदीरिताः ॥ १ ॥” गुञ्जीकायतया देवतया देवीतया, इह च बहुषु पुस्तकेष्वेतावदेव सूत्रं दृश्यते, क्वचित्पुनरेतदपि
 —‘आउत्ताइयत्ताए तेउत्ताइयत्ताए’ इत्यादि तत्र सम्यगवगच्छामस्तेजस्कायस्य तत्रासम्भवात्, ‘आसणे’त्यादि, आसनं—सिंहास-
 नादि ग्रयनं—पद्मदङ्कः लम्भाः—प्रासादाद्यवष्टम्भैस्तत्रः भाण्डमात्रोपकरणं—हाराद्धंहराकुण्डलादि तत्तयोत्पन्नपूर्वाः?, भगवानाह—गौतम !
 ‘अममृत्’ अतोत्तारसुत्पन्नपूर्वा इति सम्वन्धः, अथवा ‘अनन्तकृत्वः’ अनन्तात् वारात्, सांव्यवहारिकराशयन्तर्गतैर्जिविः सर्वस्था-
 नानां प्रायोऽनन्तगः प्राप्रतात्, एवमीदानीदपि वक्तव्यं, सनत्कुमारोऽप्येवमेव, नवरं ‘नो चेव णं देवित्ताए’ इति विशेषः तत्र देवी-
 नायत्ताशवायात्, एतं यामद् प्रैयेयत्ताणि, ‘पंचसु णं भंते ! अणुत्तरे’ इत्यादि पाठसिद्धं नवरं ‘नो चेव णं देवित्ताए’ इति, अनन्त-
 प्रो देवत्वस्य प्रतिषेधो विजयादिषु चतुर्भूक्तयोऽपि चारुद्वयं सर्वार्थमिच्छे महाविमाने एकवारं गमनसम्भवात्, तत ऊर्ध्वमवश्यं म-
 नुष्यभयागामनेन मुक्तिप्राप्तेः, देवीलला च प्रतिषेधस्तत्रोत्पादाम्भवात् ॥ सम्प्रति चतुर्विधानामपि जीवानां सामान्यतो भव-
 तिथिं तावन्निधिं च प्रतिषिप्यादधिपुराह—

नेरइयाणं भंते ! केवत्तियं कालं त्तिती पणत्ता?, गोयमा ! जहन्नेणं दस वाससहस्साइं उक्को-

सेणं तेत्तीसं सागरोवमाहं, एवं सव्वेसिं पुच्छा, तिरिक्खजोणियाणं जहन्नेणं अंतोसु० उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाहं, एवं मणुस्समणवि, देवाणं जहा णेरतियाणं ॥ देवणेरइयाणं जा चेव ठिती सचेव संचिट्ठणा, तिरिक्खजोणियस्स जहन्नेणं अंतोसुहुत्तो उक्कोसेणं वणस्सतिकालो, मणुस्से णं भंते! मणुस्सेति कालतो केवच्चिरं होति?, गोयमा! जहण्णेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं तिन्नि पलि-ओवमाहं पुव्वकोडिपुहुत्तमब्भहियाहं ॥ णेरइयमणुस्सदेवाणं अंतरं जहन्नेणं अंतोसु० उक्को-सेणं वणस्सतिकालो । तिरिक्खजोणियस्स अंतरं जहन्नेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं सागरोपमसय-पुहुत्तसाइरेणं ॥ (सू० २२२) एतेसि णं भंते! णेरइयाणं जाव देवाण य कथरे०?, गोयमा! सव्वत्थोवा मणुस्सा णेरइया असं देवा असं तिरिया अणंतगुणा, से तं चउच्चिवहा संसार-समावण्णगा जीवा पणत्ता ॥ (सू० २२३)

‘नेरइयाणं भंते! केवइयं काल’ मियादि, नैरयिकाणां जघन्यतः स्थितिर्देश वर्षसहस्राणि, एतद् रत्नप्रभाप्रथमप्रस्तमपेक्ष्योक्तं, उत्कर्षतत्त्वयत्त्रिंशत्सागरोपमाणि, एतत्सप्तमनरकपृथिव्यपेक्षया, तिर्यग्योनिकानां जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तमुत्कर्षतस्त्रीणि पल्योपमानि, एतद्दे-वकुर्वीदिकमपेक्ष्य द्रष्टव्यं, एवं मनुष्याणामपि, देवानां जघन्यतो दश वर्षसहस्राणि, एतद्भवनपतिव्यन्तरानधिकृत्यावबोद्धव्यं, उत्कर्ष-तत्त्वयत्त्रिंशत् सागरोपमाणि, तानि विजयाद्यपेक्ष्य ॥ ‘नेरइयाणं भंते!’ इत्यादि, नैरयिको भदन्त! नैरयिकत्वेन कालतः कियच्चिरं भवति?, भगवानाह—गौतम! ‘जा चेव भवट्ठिई सा चेव संचिट्ठणावि’ यैव भवस्थितिः सैव ‘संचिट्ठणावि’ कायस्थितिरपि, नैर-

शिष्याभ्याम्भ्यानेन भूयो नैरयिकेपूपाशभाषान्, 'नो नैरइण उवञ्जइ' इति वचनान्, 'तिरिक्खजोणिणं भंते!' इत्यादि
 प्रभन्तं प्राप्ता, गौतम! जगन्पतौऽन्तर्गुह्यै, तदनन्तरं मृत्वा मनुष्यादाबुत्पादात्, उत्कर्षतोऽन्तं कालं, वनस्पतिकायिकेज्वनन्त-
 कालमपस्थानान्, नभंयानन्तच्छाळं निरूपयति—वनस्पतिकालः, यावान् शास्त्रान्तरे वनस्पतिकाल उक्तस्तान्तं कालमित्यर्थः, स चैवम्
 —'प्रजाताभौ उग्मपिणीजोगल्पिणीशो कालतो रेततो अण्ता लोणा अमंयेज्जा पुगलपरियट्ठा, ते णं पुगलपरियट्ठा आवलियाए-
 'गंलेज्जइभागो' सुगमम्, मनुष्यनिष्यं प्रभ्रसूत्रं पाठस्मिद्धं, निर्वेचनं—गौतम! जघन्येनान्तर्गुह्यै, तदनन्तरं मृत्वा तिर्यगादिपूपादभावा-
 दिणि, उच्छर्त्तन्स्त्रीणि पत्न्योपमानि पूर्वकोटिपृथक्स्वाभ्यधिकाति, तानि च महाविदेहादिषु सप्तसु मनुष्यभवेषु पूर्वकोट्यायुक्तेषु अ-
 धुमे ष्व देवकूर्वादिपूत्सगनागस्य वेदितव्यानि । देवानां तु नैरयिकवद् यैव भवस्थितिः सैव कागस्थितिरपि, देवानामपि मृत्वा भूयोऽ-
 नन्तरं देवगोतोत्पाशभाषान् ' 'नो देवे देवेसु उवञ्जइ" इति वचनान् । सांम्प्रतमन्तरं चिचिन्तयिषुग्राह—'नैरइयस्स णं भंते'!
 इत्यादि, नैरयिकस्य भद्रान्! अन्तरं—नैरयिकत्वात्परिभ्रष्टस्य भूयो नैरयिकत्वप्राप्तेरपान्तरालं कालतः क्रियचिरं भवति?, क्रियन्तं कालं
 तावद् (गीतार्थः), भगवानाह—जगन्पतेनान्तर्गुह्यै, कथमिति चेत्, उच्यते, नरकादुच्युत्स मनुष्यभवे तिर्यग्भवे वाऽन्तर्गुह्यै सित्वा
 नूतो नरकेपूत्पाराण, नत्र ननुऽगभ्यभागनेगम्—कश्चित्तरकादुच्युत्स गर्भजगनुष्यलेनोत्पन्न सर्वोभिः पर्याप्तो विशिष्टसंज्ञानो-
 येतो वैकियन्त्वियमान् राज्यागाहादौ परचक्राद्युपद्रवमाकर्ष्य स्वगक्तिप्रभाषतश्चतुरङ्गं सैन्यं विकुर्वित्वा सद्रामयित्वा च महारौद्रध्या-
 नोपगमो गर्भस्य एव कालं करोति कृत्वा च कालं भूयो नरकेपूत्पद्यते तत एवमन्तर्गुह्यै, तिर्यग्भवे नरकादुच्युतो गर्भव्युत्कान्तिक-
 तन्पुनःशरतोत्पन्न महारौद्रध्यानोपगतोऽन्तर्गुह्यै जीवित्वा भूयो नरकेषु जात इति, च्छर्त्तयतोऽन्तं कालं, स चानन्तः कालः

परम्परया वनस्पतिपूत्पादादवसातव्यः, तथा चाह-वनस्पतिकालः, स च प्रागेवोक्तः । तिर्यग्योनिविषयं प्रश्नसूत्रं पूर्ववत्, निर्वचन-
जघन्येनान्तमुहूर्त्तं, तच्च कस्यापि तिर्यक्त्वेन मृत्वा मनुष्यभवेऽन्तमुहूर्त्तं स्थित्वा भूयस्तिर्यक्त्वेनोत्पद्यमानस्य द्रष्टव्यं, उत्कर्षतः साति-
रेकं सागरोपमशतपृथक्त्वं, तच्च नैरन्तर्येण देवनारकमनुष्यभवभ्रमणेनावसातव्यं । मनुष्यविषयमपि प्रश्नसूत्रं तथैव, निर्वचनं-जघ-
न्येनान्तमुहूर्त्तं, तच्च मनुष्यभवाद्बुद्धय तिर्यग्भवेऽन्तमुहूर्त्तं स्थित्वा भूयो मनुष्यत्वेनोत्पद्यमानस्यावसातव्यं, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं, स
चानन्तः कालः प्रागुक्तो वनस्पतिकालः । देवविषयमपि प्रश्नसूत्रं सुगमं, निर्वचनं जघन्येनान्तमुहूर्त्तं, कश्चिद्देवभवाच्च्युत्वा गर्भजमनु-
ष्यत्वेनोत्पद्य सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तो विशिष्टसञ्ज्ञानोपेतस्तथाविधस्य श्रमणस्य श्रमणोपासकस्य वाऽन्ते धर्म्यमार्थं वचः श्रुत्वा धर्म-
ध्यानोपगतो गर्भस्थ एव कालं करोति कालं च कृत्वा देवपूत्पद्यते तत एवमन्तमुहूर्त्तं, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं, स चानन्तः कालो य-
थोक्तस्वरूपो वनस्पतिकालः प्रतिपत्तव्यः ॥ साम्प्रतमल्पबहुत्वमाह—‘एएसि ण’मित्यादि प्रश्नसूत्रं पाठसिद्धं, भगवानाह—गौतम !
सर्वस्तोका मनुष्याः, श्रेण्यसङ्ख्येयभागवर्त्तिनभःप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्यो नैरयिका असङ्ख्येयगुणाः, अङ्गुलमात्रक्षेत्रप्रदेशराशेर्यत्प्र-
थमं वर्गमूलं तद्वितीयेन वर्गमूलेन गुण्यते च सति यावान् प्रदेशराशिर्भवति तावत्प्रमाणसु श्रेणिषु यावन्त आकाशप्रदेशा-
स्तावत्प्रमाणत्वात्तेषां, तेभ्यो देवा असङ्ख्येयगुणाः, व्यन्तराणां ज्योतिष्काणां च नैरधिकेभ्योऽप्यसङ्ख्येयगुणतया महादण्डके पठितत्वात्,
तेभ्योऽपि तिर्यचोऽनन्ताः, वनस्पतिजीवानामनन्तान्तत्वात् ॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां जीवाभिगमटीकायां चतुर्विधप्रतिपत्तौ
विमानाधिकारे द्वितीयो वैमानिकोदेशकः समाप्तः, तत्समाप्तौ च समाप्ता चतुर्विधा प्रतिपत्तिः ॥

अथ पञ्चविधजीवाख्या चतुर्था प्रतिपत्तिः ।

तदेतन्मुक्त्वा गतुर्त्रिया प्रतिपत्तिः, सम्प्रति क्रमप्राप्तं पञ्चविधप्रतिपत्तिमाह—

तस्य जे ते एवमाहंसु—पंचविहा संसारसमावणगा जीवा पणत्ता ते एवमाहंसु, तं०—एगि-
दिया थेइंदिया तेइंदिया चउरिंदिया पंचिंदिया । से किं तं एगिंदिया?, २ दुविहा पणत्ता, तं-
जहा—पज्जत्तागा य अपज्जत्तागा य, एवं जाव पंचिंदिया दुविहा—पज्जत्तागा य अपज्जत्तागा य । ए-
गिंदियस्स णं भंते ! केवहयं कालं ठिती पणत्ता?, गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वावीसं
यासमहस्साइं, थेइंदियं० जहन्नेणं अंतोमु० उक्कोसेणं वारस संवच्छराणि, एवं तेइंदियस्स एगूण-
पणं गइंदियाणं, चउरिंदियस्स छम्मासा, पंचेदियस्स जहं० अंतोमु० उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरो-
वमाइं, अपज्जत्ताएगिंदियस्स णं केवतियं कालं ठिती पणत्ता?, गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमु० उक्कोसे-
णवि अंतो० एवं सन्वेसिं, पज्जत्ताएगिंदियाणं णं जाव पंचिन्दियाणं पुच्छा, जहन्नेणं अंतो० उक्को-
याचीसं यासमहस्साइं अंतमुहुत्तोणाइं, एवं उक्कोसियावि ठिती अंतोमुहुत्तोणा सन्वेसिं पज्जत्ताणं
कायन्वा ॥ एगिंदिए णं भंते ! एगिंदिएत्ति कालओ केवचिरं होइ?, गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमु०
उक्को० वणस्सत्तिकालो । थेइंदियस्स णं भंते ! थेइंदियत्ति कालओ केवचिरं होइ?, जहं० अंतो-

सु० उक्कोसेणं संखेज्जं कालं जाव चउरिंदिए संखेज्जं कालं, पंचेदिए णं भंते! पंचिंदिएत्ति का-
लओ केवचिरं होइ?, गोयमा! जह० अंतोसु० उक्को० सागरोवमसहस्सं सातिरेगं ॥ एगिंदिए
णं अपज्जत्तए णं भंते! कालओ केवचिरं होति?, गोयमा! जहन्नेणं अंतोसु० उक्कोसेणवि अंतो-
सुहुत्तं जाव पंचिंदियअपज्जत्तए । पज्जत्तगएगिंदिए णं भंते! कालओ केवचिरं होति?, गोयमा!
जहन्नेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं संखिज्जाइं वाससहस्साइं । एवं वेइंदिएवि, णवरिं संखेज्जाइं वा-
साइं । तेइंदिए णं भंते!० संखेज्जा राइंदिया । चउरिंदिए णं० संखेज्जा मासा । पज्जत्तपंचिंदिए सा-
गरोवमसयपुहत्तं सातिरेगं ॥ एगिंदियस्स णं भंते! केवतियं कालं अंतरं होति?, गोयमा! जह-
ण्णेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं दो सागरोवमसहस्साइं संखेज्जवासमभहियाइं । बेदियस्स णं अंतरं
कालओ केवचिरं होति?, गोयमा! जहण्णेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं वणसहकालो । एवं तेइंदि-
यस्स चउरिंदियस्स पंचेदियस्स, अपज्जत्तगणं एवं चेव, पज्जत्तगणवि एवं चेव ॥ (सू० ३२४)

‘तत्थे’त्यादि, तत्र ये ते एवमुक्तवन्तः—पञ्चविधाः संसारसमापन्नका जीवाः प्रज्ञप्तास्ते ‘एवं’ वक्ष्यमाणप्रकारेणोक्तवन्तः, तमेव
प्रकारमाह—तद्यथा—एकेन्द्रिया द्वीन्द्रियास्त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियाः, अमीषां पदानां व्याख्यानं प्राग्वत् ॥ ‘से किं त’मित्या-
दीनि पञ्च पर्याप्तापर्याप्तसूत्राणि, ‘एगिंदियस्स णं भंते! केवइयं कालं ठिई?’ इत्यादीनि पञ्च स्थितिसूत्राणि पाठसिद्धानि, अपर्याप्तक-
विशेषणविशिष्टान्यपि पञ्च स्थितिसूत्राणि पाठसिद्धानि, नवरं जघन्यादन्तमुहूर्त्तादुत्कृष्टमन्तमुहूर्त्तं बृहत्तरमवसातव्यं, पर्याप्तविशेषण-

िदिष्टान्तरि पञ्च स्थितिभूतानि सुप्रतीतानि, नमस्तुत्कर्षतो द्वात्रिंशतिर्वर्षसहस्रादीन्यन्तमुद्भूतानि, अपर्याप्तकालेनान्तमुद्भूतैर्न ही-
 नान् ॥ सन्त्रनि णयस्थितिप्रतिपादनार्थमाह—‘एगिंदिए णं भंते ! एगिंदिए’ति इत्यादि, जघन्यतोऽन्तमुद्भूतै, तदनन्तरं मृत्वा
 शीन्द्रियादिभूतान्, उन्कर्षतोऽनन्तं कालं, जनन्तकालमेव निरूपयति—वनस्पतिकालस्यैकेन्द्रियत्वात् एकेन्द्रियपदे तस्यापि
 परिग्रहान्, एतद्वनिकालत्र प्रागेगेक्तः । द्वित्रिचतुरिन्द्रियसूत्रे सद्गोयं कालं—सद्गोयानि वर्षसहस्राणि “विगलिदियाण वाससहस्रा संखे-
 न्ना” इति एतान्, पञ्चन्द्रियसूत्रे सातिरेकं सागरोपमसहस्रं, तत्र नैरधिकतिर्यक्पञ्चेन्द्रियमनुष्येवभवप्रमणेन वेदितव्यं ॥ ‘एगिंदियअ-
 पञ्चत्तए णं भंते’ इत्यादि, जघन्यत उद्भूतमुद्भूतमपर्याप्तलब्धेरेताज्जकालप्रमाणत्वात्, एवं शेषाण्यपि चलार्थपर्याप्तकसूत्राणि भाव-
 शीयानि, एकेन्द्रियपर्याप्तकसूत्रे सद्गोयानि वर्षसहस्राणि, एकेन्द्रियस्य हि प्रथिचीकायस्योत्कर्षतो द्वात्रिंशतिर्वर्षसहस्राणि भवस्थितिः अप्का-
 न्य मत्त पर्यसहस्राणि वेजसहस्राण्य त्रीणि रात्रिन्दिवानि वायुकायस्य त्रीणि वर्षसहस्राणि वनस्पतिकायस्य दश वर्षसहस्राणि, ततो निरन्तरक-
 तिरथपर्याप्तमासद्वयनया सद्गोयान्येव पर्यसहस्राणि घटन्त इति । द्वीन्द्रियपर्याप्तसूत्रे उत्कर्षतः सद्गोयानि वर्षाणि, द्वीन्द्रियस्य हि उत्कर्षतो
 मस्यभिपिपरिमाणं द्वाद्दश वर्षाणि न च सत्तत्रापि भवेत्पूक्तुष्टा स्थितिलतः कतिपयनिरन्तरपर्याप्तभवसङ्कलनयापि सद्गोयानि वर्षाण्येव
 नभ्यगो न तु वर्षेदशानि वर्षसहस्राणि वा । त्रीन्द्रियपर्याप्तसूत्रे सद्गोयानि रात्रिन्दिवानि, तेषां भवस्थितेरुत्कर्षतोऽप्येकोनपञ्चाशदि-
 नानानया कतिपयनिरन्तरपर्याप्तमासद्वयनायामपि नतोयानां रात्रिन्दिवानामेव लभ्यमानत्वात् । चतुरिन्द्रियपर्याप्तसूत्रे सद्गोया
 मासाभ्येषां अपन्तिरेकत्कर्षतः णमासप्रमाणतया कतिपयनिरन्तरपर्याप्तभवकालसङ्कलनया सद्गोयानां मासानां प्राप्यमानत्वात् । पञ्चे-
 ष्चिपर्याप्तसूत्रे नागरोपमसप्तपुथकलं सातिरेकं, तत्र पूर्ववत् ॥ ‘एगिंदियस्स णं भंते ! अंतरं कालतो केवचिरं होइ?’ इति

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४०९ ॥

प्रशसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं, तच्चैकेन्द्रियादुद्धृत्य द्वीन्द्रियादावन्तर्मुहूर्त्तं स्थित्वा भूय एकेन्द्रियत्वेनोत्पद्यमानस्य वेदितव्यं, उत्कर्षतो द्वे सागरोपमसहस्रे सङ्ख्येयवर्षाभ्यधिके, यावानेव हि त्रसकायस्य कायस्थितिकालस्तावदेवैकेन्द्रियस्यान्तरं, त्रसकायस्थितिकालश्च यथोक्तप्रमाणः, तथा च वक्ष्यति—‘तसकाइए णं भंते ! तसकायत्ति कालतो केवचिरं होइ ?, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दो सागरोवमसहस्साइं संखेज्जासमब्भहिथाइं’ । द्वित्रिचतुष्पञ्चेन्द्रियसूत्रेषु जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, तच्च पूर्वप्रकारेण भावनीयं, उत्कर्षतः सर्वत्रापि वनस्पतिकालः, द्वीन्द्रियाद्भिभ्य उद्धृत्य वनस्पतिषु यथोक्तप्रमाणमनन्तमपि कालमवस्थानात् । यथैवामूनि पञ्च सूत्राण्यन्तरविषयाण्यौघिकान्युक्तानि तथैव पर्याप्तविषयाण्यपर्याप्तविषयाण्यपि भणनीयानि, तानि चैवम्—‘एगिन्द्रियअपज्जत्तस्स णं भंते ! अंतरं कालतो केवचिरं होइ ?, गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तमुक्कोसेणं दो सागरोवमसहस्साइं संखेज्जासमब्भहिथाइं, वेइंदियअपज्जत्तस्स णं भंते ! अंतरं कालतो केवचिरं होइ ?, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं वणस्सइकालो, एवं जाव पंचेदियअपज्जत्तस्स ।’ एवं पञ्च पर्याप्तसूत्राण्यपि वक्तव्यानि ॥ साम्प्रतमरूपबहुत्वमाह—

एएसि णं भंते ! एगिंदि बेइं० तेइं० चउ० पंचेदियाणं कयरेरहितो अप्पा वा बहुया वा तुह्हा वा विसेसाहिया वा ?, गोयमा ! सब्वत्थोवा पंचेदिया चउरिंदिया विसेसाहिया तेइंदिया विसेसाहिया बेइंदिया विसेसाहिया पंचेदिया अपज्जत्तगा पंचेदिया अपज्जत्तगा अणंतगुणा । एवं अपज्जत्तगाणं सब्वत्थोवा पंचेदिया अपज्जत्तगा चउरिंदिया विसेसाहिया तेइंदिया अपज्जत्तगा विसेसाहिया बेइंदिया अपज्जत्तगा विसेसाहिया एगिंदिया अपज्जत्तगा अणंतगुणा सइंदियाप० वि० ॥ सब्वत्थोवा चउरिं-

४ प्रतिपत्तौ
एकेन्द्रि-
यादिस्थि-
त्यादि
उद्देशः २
सू० २२४

॥ ४०९ ॥

द्विया पञ्चरागा पंचदिया पञ्चरागा विसेसाहिया तेइदियपञ्चरागा
 विसेसाहिया एगिंदियपञ्चरागा अणंतगुणा, सइदिया पञ्चरागा विसेसाहिया ॥ एतेसि णं
 भंते ! सइदियाणं पञ्चरागाअपञ्चरागाणं कयरे २?, गोयमा ! सव्वत्थोवा सइदिया अपञ्चरागा
 सइदिया पञ्चरागा संलेज्जगुणा । एवं एगिंदियावि ॥ एतेसि णं भंते ! येइदियाणं पञ्चरागाअपञ्चरागा, एवं तेदियच-
 अप्पाचइं?, गोयमा ! सव्वत्थोवा येइदिया पञ्चरागा असंलेज्जगुणा, एवं तेदियच-
 उरिंदियपंचदियावि ॥ एएसि णं भंते ! एगिंदियाणं येइदिं० तेइदिं० चउरिंदिया पञ्चरागा पंचदिया
 पञ्चरागाण य अपञ्चरागाण य कयरे २?, गोयमा ! सव्वत्थोवा चउरिंदिया पञ्चरागा पंचदिया
 पञ्चरागा विसेसाहिया येइदिया पञ्चरागा विसेसाहिया तेइदिया पञ्चरागा विसेसाहिया पंचे-
 दिया अपञ्चरागा असंलेज्जगुणा चउरिंदिया अपञ्चरागा विसेसाहिया तेइदियअपञ्चरागा विसे-
 साहिया येइदिया अपञ्चरागा विसेसाहिया एगिंदियअपञ्चरागा अणंतगुणा सइदिया अपञ्चरागा
 विसेसाहिया एगिंदियपञ्चरागा संलेज्जगुणा सइदियपञ्चरागा विसेसाहिया सइदिया विसेसाहिया ।

सेतं पंचविधा संसारसमावणगा जीवा ॥ (सू० २२५)

'एएसि णं' गिलादि प्रअसूदं सुगमं, भगवानाह—नौतम ! सर्वस्लोकाः पञ्चेन्द्रियाः, सक्षेययोजनकोटीकोटीप्रमाणविष्कम्भसूची-
 पग्निपतरासक्षेयभागवत्सहस्रेणश्रेणिगताकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्यश्चतुरिन्द्रिया विशेषाधिकाः, विष्कम्भसूच्यास्तेषां प्रभूत-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः

॥ ४१० ॥

सङ्क्षेपयोजनकोटीकोटीप्रमाणत्वात्, तेभ्योऽपि त्रीन्द्रिया विशेषाधिकास्तेषां विष्कम्भसूच्याः प्रभूततरसङ्क्षेपयोजनकोटीकोटी-
प्रमाणत्वात्, तेभ्योऽपि द्वीन्द्रिया विशेषाधिकास्तेषां विष्कम्भसूच्याः प्रभूततमसङ्क्षेपयोजनकोटीकोटीमानत्वात्, तेभ्य एकेन्द्रिया
अनन्तगुणाः; वनस्पतीनामनन्तान्तत्वात् ॥ सम्प्रत्येतेषामेवापर्याप्तविशेषणविशिष्टानामल्पबहुत्वमाह—‘एएसि ण’मित्यादि प्रश्नसूत्रं
पाठसिद्धं, भगवानाह—गौतम! सर्वस्तोकाः पञ्चेन्द्रिया अपर्याप्तकाः, एकस्मिन् प्रतरे यावन्त्यङ्गुलासङ्क्षेपभागमात्राणि खण्डानि तान-
त्प्रमाणत्वात्, तेभ्यश्चतुरिन्द्रियापर्याप्ता विशेषाधिकाः प्रभूततराङ्गुलासङ्क्षेयभागखण्डप्रमाणत्वात्, तेभ्यस्त्रीन्द्रियापर्याप्ता विशेषाधिकाः
प्रभूततरप्रतराङ्गुलासङ्क्षेयभागखण्डप्रमाणत्वात्, तेभ्यो द्वीन्द्रियापर्याप्ता विशेषाधिकाः प्रभूततमप्रतराङ्गुलासङ्क्षेयभागखण्डमानत्वात्,
तेभ्य एकेन्द्रियापर्याप्ता अनन्तगुणाः; वनस्पतिकाधिकानामपर्याप्तानामनन्तान्ततया सदा प्राप्यमाणत्वात् ॥ अधुनैतेषामेव पर्याप्तवि-
शेषणविशिष्टानामल्पबहुत्वमाह—‘एएसि ण’मित्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम! सर्वस्तोकाश्चतुरिन्द्रियाःपर्याप्ता यतोऽल्पा-
युपश्चतुरिन्द्रियास्ततः प्रभूतकालमवस्थानाभावात् पृच्छासमये स्तोका अवाप्यन्ते, ते च स्तोका अपि प्रतरे यावन्त्यङ्गुलासङ्क्षेयभागमा-
त्राणि खण्डानि तावत्प्रमाणा वेदितव्याः, तेभ्यः पञ्चेन्द्रियपर्याप्ता विशेषाधिकाः; प्रभूततराङ्गुलासङ्क्षेयभागखण्डमानत्वात्, तेभ्योऽपि
द्वीन्द्रियाः पर्याप्ता विशेषाधिकाः प्रभूततरप्रतराङ्गुलसङ्क्षेयभागखण्डप्रमाणत्वात्, तेभ्योऽपि त्रीन्द्रियपर्याप्ता विशेषाधिकाः, स्वभावत
एव तेषां प्रभूततराङ्गुलसङ्क्षेयभागखण्डप्रमाणत्वात्, तेभ्य एकेन्द्रियाः पर्याप्ता अनन्तगुणाः; वनस्पतिकाधिकानां पर्याप्तानामनन्त-
त्वात् ॥ साम्प्रतमेतेषामेव प्रत्येकं पर्याप्तापर्याप्तानां समुदितानामल्पबहुत्वमभिधित्सुः प्रथमत एकेन्द्रियाणामाह—‘एएसि ण’मित्यादि
प्रश्नसूत्रं गवं, भगवानाह—गौतम! सर्वस्तोका एकेन्द्रिया अपर्याप्ताः; पर्याप्तकाः सङ्क्षेयगुणाः; एकेन्द्रियेषु हि बहवः सूक्ष्माः सर्वलो-

४ प्रतिपत्तौ
एकेन्द्रि-
याद्यल्प-
बहुत्वं
उद्देशः २
सू० २२५

॥ ४१० ॥

भीनि पमरुग्यपिपगेरुभिनि सर्वगद्गया पोडश सूत्राणि पाठसिद्धानि ॥ 'पुढविकाइयस्स णं भंते !' इत्यादि स्थितित्रिपयं सूत्रपदं
 मुद्गलीनं, तत्र जगन्नं मयंआप्यन्तमुद्गुत्तुर्कथतः पृथिवीकायिकस्य द्वाविंशतिर्वयसहस्राणि अण्कायिकस्य सप्त तेजस्कायिकस्य त्रीणि
 रात्रिन्द्रानि पावकायस्य त्रीणि वयसहस्राणि वनस्पतिकायस्य दशवयसहस्राणि त्रसकायस्य त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि । अपर्याप्तवि-
 रगाण्यपि षट् सूत्राणि पाठसिद्धानि, सर्वत्र जघन्यत उत्कर्षतश्चान्तमुद्गुत्तुर्भाधानात्, नवरमुत्कृष्टमन्तमुद्गुत्तुर् वेदितव्यं । पर्या-
 पथिपया षट्मूत्री पाठसिद्धा, नारसन्तमुद्गुत्तुर्नलं अपर्याप्तकालभाविनाऽऽन्तमुद्गुत्तुर्न हीनत्वात् ॥ सम्प्रति कायस्थितिमाह—'पुढ-
 विकाइय णं भंते ! पुढविकाइय'ति इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! जघन्येनान्तमुद्गुत्तुर्, पृथ्वीकायादुद्भृत्यान्यत्रान्त-
 मुद्गुर् स्थिता भूयः पृथिवीकायलेन कस्यायुत्पादान्, उत्कर्षतोऽसह्येयं कालं, तमेव कालक्षेत्राभ्यां निरूपयति—असह्येया उत्सर्षि-
 ण्णानर्षिण्यः, एषा कालतो मार्गणा, क्षेत्रतोऽसह्येया लोकाः, किमुक्तं भवति ?—असह्येयेषु लोकप्रमाणेष्ववाकाशखण्डेषु प्रतिसमय-
 क्षेत्रेष्वप्येवापहारे यावता कालेन तान्यसह्येयान्यपि लोकाकाशखण्डानि निर्लेपितानि भवन्ति तावन्तमसह्येयं कालं यावदिति ।
 एषामौजोपायुसूत्राण्यपि ऋक्यानि । वनस्पतिसूत्रे जघन्यं तथैव, उत्कर्षतोऽन्तं कालं, तमेव कालक्षेत्राभ्यां निरूपयति—अनन्ता
 प्रसर्षिण्यामर्षिण्यः, कालत एषा मार्गणा, क्षेत्रतोऽन्ता लोकाः—अनन्तानन्तेषु लोकालोकाकाशेषु प्रतिसमयमैकैकप्रदेशापहारे यावता
 द्वादेन तान्यपि लोकालोकाकाशखण्डानि निर्लेपानि भवन्ति तावन्तमन्तकालमित्यर्थः, तमेव पुद्गलपरावर्त्तेन निरूपयति—असह्येयाः
 पुद्गलपरावर्त्ताः, पुद्गलपरावर्त्तस्वरूपं पञ्चसङ्ग्रहटीकातो भावनीयं, पुद्गलपरावर्त्तगतमेवासह्येयत्वं निर्द्धारयति—'ते ण'मित्यादि, ते
 पुद्गलपरावर्त्ता आवलिकाया असह्येये भागः, आवलिकाया असह्येये भागे यावन्तः समयास्तावन्त इत्यर्थः, अयं चार्थोऽन्यत्रापि

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४११ ॥

अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोचमाहं, अपञ्जत्तगाणं सव्वेसिं जहन्नेणवि उक्कोसेणवि अंतो-
मुहुत्तं, पञ्जत्तगाणं सव्वेसिं उक्कोसिया ठिती अंतोमुहुत्तऊणा कायव्वा ॥ (सू० २२७) पुढविका-
इए णं भंते! पुढविकाइयत्तिकालतो केवचिरं होइ?, गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं
असंखेज्जं कालं जाव असंखेज्जा लोया। एवं जाव आउ० तेउ० वाउक्काइयाणं वणस्सइकाइयाणं अणंतं
कालं जाव आवलियाए असंखेज्जतिभागो ॥ तसकाइए णं भंते!० जहन्नेणं अंतोमु० उक्कोस्सेणं दो
सागरोचमसहस्साइं संखेज्जवासमब्भहियाइं । अपञ्जत्तगाणं छणहवि जहण्णेणवि उक्कोसेणवि
अंतोमुहुत्तं, पञ्जत्तगाणं—‘वाससहस्सा संखा पुढविदगाणिलतरूण पञ्जत्ता । तेऊ राइंदिसंखा
तससागरसतपुहुत्ताइं ॥ १ ॥’ पञ्जत्तगाणवि सव्वेसिं एवं ॥ पुढविकाइयस्स णं भंते! केव-
तियं कालं अंतरं होति?, गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणप्फतिकालो । एवं आउ-
तेउवाउकाइयाणं वणस्सइकालो, तसकाइयाणवि, वणस्सइकाइयस्स पुढविकाइयकालो । एवं
अपञ्जत्तगाणवि वणस्सइकालो, वणस्सईणं पुढविकालो, पञ्जत्तगाणवि एवं चैव वणस्सइकालो,
पञ्जत्तवणस्सईणं पुढविकालो ॥ (सू० २२८)

‘तत्थ ण’मित्यादि, तत्र ये ते एवमुक्कन्तः षड्विधाः संसारसमापन्नका जीवास्ते ‘एवं’ वक्ष्यमाणप्रकारेणोक्तवन्तः, तमेव प्रकार-
माह, तद्यथा—पृथ्वीकायिका इत्यादि प्राग् व्याख्यातं ॥ ‘से किं तं पुढविकाइया’ इत्यादीनि पृथिन्यमेजोवायुवनस्पतिविषयाणि त्रीणि

५ प्रतिपत्तौ
पृथ्व्यादी-
ना भेदाः
स्थितिः का-
यस्थितिः
उद्देशः २
सू० २२६-
२२८

॥ ४११ ॥

श्रीनि प्रमकल्पिण्णगोरुमिति सर्वमग्राया गोडश सूत्राणि पाठसिद्धानि ॥ 'पुढविकाइयस्स णं भंते !' इत्यादि स्थितित्रिपयं सूत्रपदं
 मप्रणीतं, तत्र उपन्यं मर्वत्राप्यन्तर्मुहूर्त्तमुदकृततः पृथिवीकायिकस्य द्वाविंशतिकस्य अण्कायिकस्य सप्त तेजस्कायिकस्य त्रीणि
 राशिदिग्गानि यातकायस्य त्रीणि वर्षसहस्राणि वनस्पतिकायस्य दशवर्षसहस्राणि त्रसकायस्य त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि । अपर्याप्तवि-
 याण्यपि षट् सूत्राणि पाठसिद्धानि, सर्वत्र जघन्यत उत्कर्षतश्चान्तर्मुहूर्त्तोभिधानात्, नवरमुत्कृष्टमन्तर्मुहूर्त्तं बृहत्तरं वेदितव्यं । पर्या-
 मरिपना पट्टमूढी पाठसिद्धा, नमरमन्तर्मुहूर्त्तोनलं अपर्याप्तकालभाविनाऽऽन्तर्मुहूर्त्तेन हीनत्वात् ॥ सम्प्रति कायस्थितिमाह—'पुढ-
 त्रिकाइणं भंते ! पुढविकाइय'त्ति इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं, पृथ्वीकायादुद्धृत्यान्यत्रान्त-
 र्मुहूर्त्तं स्थिता भूयः पृथिवीकायलेन कस्याप्युत्पादात्, उत्कर्षतोऽसहस्रेयं कालं, तमेव कालक्षेत्राभ्यां निरूपयति—असहस्रेया उत्सर्पि-
 ण्यमर्षिण्यः, एषा कालतो मार्गणा, क्षेत्रतोऽसहस्रेया लोकाः, किमुक्तं भवति ?—असहस्रेयेषु लोकप्रमाणेष्वाकाशखण्डेषु प्रतिंसमय-
 येऽकप्रदेशापहारे यावता कालेन तान्यसद्योयान्यपि लोकाकाशखण्डानि निर्लेपितानि भवन्ति तावन्तमसहस्रेयं कालं यावदिति ।
 एषमन्तेजोवायुगूणाण्यपि नक्तव्यानि । वनस्पतिसूत्रे जघन्यं तथैव, उत्कर्षतोऽन्तं कालं, तमेव कालक्षेत्राभ्यां निरूपयति—अनन्ता
 प्रमर्षिण्यमर्षिण्यः, कालत एषा मार्गणा, क्षेत्रतोऽन्तता लोकाः—अनन्तानन्तेषु लोकालोकाकाशेषु प्रतिंसमयमेकैकप्रदेशापहारे यावता
 कालेन तान्यपि लोकालोकाकाशखण्डानि निर्लेपानि भवन्ति तावन्तमन्तकालमित्यर्थः, तमेव पुद्गलपरावर्त्तेन निरूपयति—असहस्रेयाः
 पुद्गलपरावर्त्ताः, पुद्गलपरावर्त्तस्वरूपं पञ्चसद्गहटीकातो भावनीयं, पुद्गलपरावर्त्तगतमेवासहस्रेयलं निर्द्धारयति—'ते ण'मित्यादि, ते
 पुद्गलपरावर्त्ता आलिकाया अमद्देयो भागः, आवलिकाया असहस्रेये भागे यावन्तः समयास्तावन्त इत्यर्थः, अयं चार्थोऽन्यत्रापि

सङ्क्षेपेणोक्तः—“अस्संखोसप्पिणीउ एगिंदियाण य च्चण्हं । ता चैव ऊ अणंता वणस्सईए उ बोद्धव्वा ॥ १॥” त्रसकायसूत्रे द्वे सागरोपमसहस्रे सङ्क्षेपेयवर्षाभ्यधिके, एतावत एवाव्यवधानेन त्रसकायत्वकालस्य केवलवेदसोपलब्धत्वात् । अपर्याप्तविषयायां षट्सूत्र्यां सर्वत्रापि जघन्यत उत्कर्षतश्चान्तमुहूर्तम्, अपर्याप्तलब्धेरुत्कर्षतोऽप्येतावत्कालप्रमाणत्वात् । पृथिवीकायिकपर्याप्तसूत्रे उत्कर्षतः सङ्क्षेयानि वर्षसहस्राणि, पृथिवीकायिकस्य हि भवस्थितिरुत्कर्षतोऽपि द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि ततः कतिपयनिरन्तरपर्याप्तभवमीलने सङ्क्षेयानि वर्षसहस्राणि लभ्यन्ते नाधिकं । एवमस्कायिकसूत्रेऽपि वक्तव्यं, तेजस्कायिकसूत्रे सङ्क्षेयानि रात्रिन्दिवानि, तेजस्कायिकस्य हि यानि वर्षसहस्राणि लभ्यन्ते नाधिकं । एवमस्कायिकसूत्रेऽपि वक्तव्यं, तेजस्कायिकसूत्रे सङ्क्षेयानि रात्रिन्दिवानि, तेजस्कायिकस्य हि भवस्थितिरुत्कर्षतोऽपि त्रीणि रात्रिन्दिवानि, ततो निरन्तरकतिपयपर्याप्तभवसङ्कलनायामपि सङ्क्षेयानि रात्रिन्दिवानि लभ्यन्ते न तु मासा वर्षाणि वर्षसहस्राणि वा । वायुकायिकसूत्रं वनस्पतिकायिकसूत्रं पृथिवीकायिकसूत्रवत् । त्रसकायसूत्रे सागरोपमशतपृथक्त्वं सात्तिरेकम् ॥ सम्प्रत्यन्तरनिरूपणार्थमाह—‘पुढविकाइयस्स णं भंते!’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम! जघन्येनान्तमुहूर्तं पृथिवीकायादृष्ट्यान्यत्रान्तमुहूर्तं स्थित्वा भूयः पृथिवीकायिकत्वेन कस्यचिदुत्पादात्, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं, स चानन्तः कालः प्रागुक्तस्वरूपो वनस्पतिकालः प्रतिपत्तव्यः, पृथिवीकायादुच्यते तावन्तं कालं वनस्पतिष्ववस्थानसम्भवात् । एवमपेजोवायुत्रससूत्राण्यपि भावनीयानि । वनस्पतिसूत्रे उत्कर्षतोऽसङ्क्षेयं कालम् ‘असंखेज्जाओ उस्सप्पिणीओसप्पिणीओ कालतो खेत्ततो असंखेज्जा लोगा’ इति वक्तव्यं, वनस्पतिकायादुच्यते पृथिव्यादिष्ववस्थानात् तेषु च सर्वेष्वप्युत्कर्षतोऽप्येतावत्कालभावात् ॥ सम्प्रत्यल्पबहुत्वमाह—

अप्याबहुयं—सव्वत्थोवा तसकाइया तेउक्काइया असंखेज्जगुणा पुढविकाइया विसेसाइया आउ-
काइया विसेसाइया वाउक्काइया वणस्सतिकाइया अणंतगुणा एवं अपज्जत्तगाधि

पञ्चत्तगायि ॥ एतेसि णं भंते ! पुढविकाइयाणं पञ्चत्तगाण अपञ्चत्तगाण य कयरेरहितो अप्पा
 वा एयं जाव विसेसाहिया?, गोयमा ! सव्वत्थोवा पुढविकाइया अपञ्चत्तगा पुढविकाइया पञ्च-
 त्तगा संवेज्जगुणा, एतेसि णं० सव्वत्थोवा आउक्काइया अपञ्चत्तगा पञ्चत्तगा संवेज्जगुणा जाव
 वणस्सत्तिकाइयायि, सव्वत्थोवा तसकाइया पञ्चत्तगा तसकाइया अपञ्चत्तगा असंवेज्जगुणा ॥
 एणसि णं भंते ! पुढविकाइयाणं जाव तसकाइयाणं पञ्चत्तगअपञ्चत्तगाण य कयरेरहितो अप्पा
 या ४?, सव्वत्थोवा तसकाइया पञ्चत्तगा तसकाइया अपञ्चत्तगा असंवेज्जगुणा तेउक्काइया
 अपञ्चत्ता असंवेज्जगुणा पुढविकाइया आउक्काइया वाउक्काइया अपञ्चत्तगा विसेसाहिया तेउक्का-
 इया पञ्चत्तगा संवेज्जगुणा पुढविआउवाउपञ्चत्तगा विसेसाहिया, वणस्सत्तिकाइया अपञ्चत्तगा
 अणंतगुणा, सकाइया अपञ्चत्तगा विसेसाहिया, वणस्सत्तिकाइया पञ्चत्तगा संवेज्जगुणा, सकाइया
 पञ्चत्तगा विसेसाहिया ॥ (सूत्रं २२९) सुट्टमस्स णं भंते ! केवतियं कालं ठिती पणत्ता?,
 गोयमा ! जहत्तेणं अंतोसुट्टं उक्कोसेणवि अंतोसुट्टं एवं जाव सुट्टमणिओयस्स, एवं अपञ्च-
 त्तगाणवि पञ्चत्तगाणवि जहत्तेणवि उक्कोसेणवि अंतोसुट्टं ॥ (सू० २३०)

'एएसि ण'मित्यादि, मयंल्लोलात्सत्तायिकाः, द्वीन्द्रियादीनामेव त्रसकायत्वात् तेषां च शेषकायापेक्षयाऽल्पत्वात्, तेभ्यस्तेजस्का-

यिका असङ्ख्येयगुणाः, असङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, तेभ्यः पृथिवीकायिका विशेषाधिकाः, प्रभूतासङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात् तेषां च शेषकायापेक्षयाऽल्पत्वात्, तेभ्योऽन्विका विशेषाधिकाः, प्रभूतरासङ्ख्येयभागलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्यो वायुकायिका विशेषाधिकाः, प्रभूततमासङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशमानत्वात्, तेभ्यो वनस्पतिकायिका अनन्तगुणाः, अनन्तलोकाकाशप्रदेशमानत्वात् ॥ साम्प्रतमेतेषामेवापर्याप्तानां द्वितीयमल्पबहुत्वमाह—‘एएसि ण’मित्यादि, एतदपि तथैव । अधुनैतेषामेव पर्याप्तानामल्पबहुत्वमाह—‘एएसि ण’मित्यादि, एतदपि तथैव ॥ साम्प्रतमेतेषामेव पृथिवीकायादीनां प्रत्येकं पर्याप्तापर्याप्तगताल्पबहुत्वमाह—‘एएसि ण’मित्यादि, सर्वस्तोकाः पृथिवीकायिका अपर्याप्ताः पर्याप्ताः सङ्ख्येयगुणाः, पृथिवीकायिका हि बहवः सूक्ष्माः सकललोकगतत्वात्, तेषु च पर्याप्ताः सङ्ख्येयगुणाः, एवमेतेजोवायुवनस्पतिसूत्राणि भावनीयानि, त्रसकायसूत्रे सर्वस्तोकाः पर्याप्तास्तसकायिका अपर्याप्तका असङ्ख्येयगुणाः, त्रसकायानां पर्याप्तानां यथाक्रमं प्रतरगताहुलसङ्ख्येयभागखण्डप्रमाणत्वात् ॥ साम्प्रतमेतेषां समुदितानां पर्याप्तापर्याप्तानामल्पबहुत्वमाह—‘एएसि णं भंते !’ इत्यादि, सर्वस्तोकास्तसकायिकाः पर्याप्तास्तसङ्ख्येयसकायिका अपर्याप्ता असङ्ख्येयगुणाः, अत्र कारणं प्रागेवोक्तं, ततस्तेजस्कायिका अपर्याप्ता असङ्ख्येयगुणाः असङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, ततः पृथिव्यव्वायवोऽपर्याप्तकाः क्रमेण विशेषाधिकाः प्रभूतप्रभूतरप्रभूततमासङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशराशिमानत्वात्, तदनन्तरं तेजस्कायिकाः पर्याप्ताः सङ्ख्येयगुणाः, सूक्ष्मेष्वपर्याप्तेभ्यः पर्याप्तानां सङ्ख्येयगुणत्वात्, ततः पृथिव्यव्वायवः पर्याप्ताः क्रमेण विशेषाधिकाः, ततो वनस्पतिकायिका अपर्याप्ता अनन्तगुणाः, अनन्तलोकाकाशप्रदेशराशिमानत्वात्, तेभ्यो वनस्पतिकायिकाः पर्याप्ताः सङ्ख्येयगुणाः सूक्ष्मेष्वपर्याप्तेभ्यः पर्याप्तानां सङ्ख्येयगुणत्वात् सूक्ष्माश्च सर्वबहव इति तदपेक्षमिदमल्पबहुत्वम् ॥ साम्प्रत्यमीषामेव कायानां सूक्ष्माणानां

शिन्नादि शिपिन्नाप्युराण—‘सुहुमस्स णं भंते’ इत्यादि, सूक्ष्मस्य सामान्यतो निगोदरूपस्यानिगोदरूपस्य वा भदन्त ! कियन्तं कालं
 त्रितिः प्रज्ञया ? भगवानाह—नौतम ! जगन्नेनान्तमुद्घृत्तैर्गुत्कर्षेणाप्यन्तमुद्घृत्तं, नवरसुत्कर्षतो विशेषादिकमवसातव्यम्, अन्यथोत्कर्षा-
 नोणा । एवं सूक्ष्मगुणित्वायाः क्वायिकवस्तुत्त्वापरिज्ञानात्, सूक्ष्मवनस्पतयो हि
 सूक्ष्मगणनिर्निगोदा एव ततन्मत्सूत्रेणैव गतमिति किमर्थं पृथग् निगोदसूत्रं ? तदयुक्तं सम्यग्वस्तुत्त्वापरिज्ञानात्, सूक्ष्मवनस्पतयो हि
 नीत विपश्चिनाः, सूक्ष्मनिगोदास्तु प्रत्येकमनन्तानां जीवानामाधारभूताः शरीररूपास्ततो न कश्चिदोपः, उक्तञ्च—‘गोला य असं-
 श्लेषा तस्यैवविगोदो य गोलोओ भणितो । एणिकंमि निगोए अणंतजीवा मुणेयव्वा ॥ १ ॥ एगो असंखभागो वट्टइ उव्वट्टणोववा-
 णंमि । एणनिगोदे तिणं एवं मेगेसुमि स एण ॥ २ ॥ अंतोमुहुत्तमेत्तं ठिई निगोयाण जंति निदिट्ठा । पल्लंति निगोया तम्हा अंतो-
 मुहुत्तेणं ॥ ३ ॥” आमागअरगमनिना—सूक्ष्मनिगोदैः सकल एव लोहः सर्वतो व्याप्तोऽञ्जनचूर्णपूर्णसमुद्भवत्, तस्मिन्नित्थं निगोदै-
 योने लोके निगोदमात्रागाहना अमश्लेषा निगोदा वृत्ताकारा वृहत्प्रमाणा गोलका इति व्यपदिश्यन्ते, निगोद इति च नाम अ-
 नन्यत्वात् जीवानामेकं शरीरं, तत उक्तम्—असश्लेषा गोलाः, एकैकस्मिन्श्च गोलकेऽसश्लेषा निगोदा एकैकश्च निगोदः अनन्तजीव इति,
 एकश्चिश्च निगोदे वेदनन्ता जीवानोपामेकोऽमश्लेषयतमो भागः प्रतिसमयमुद्घृत्तैरेऽन्यश्चोत्पद्यते, तथा हि विवक्षिते समये विवक्षित-
 स्य निगोदस्यैकोऽनश्लेषयतमो भाग उद्घृत्तैरेऽन्यश्चासश्लेषयतमो भागस्तस्मिन्नपूर्वं उत्पद्यते, द्वितीयेऽपि समयेऽन्योऽसश्लेषयभाग उद्घृत्तैरे
 अन्यथापूरे उत्पद्यते, एवं सकलकालमनुसमयमुद्घृत्तैरनोपपातौ, अत एव ‘एगनिगोदे निक्क’मिति नित्यग्रहणं, यथा चैकस्मिन्ननिगोदे तथा
 तांस्त्वगतोयेषु गर्वलोकाभ्याप्यु निगोदेषु प्रतियत्तव्यं, सर्वेषामपि च निगोदानां स्थितिर्विनिर्दिष्टाऽन्तमुद्घृत्तमात्रं

तस्मात्सर्वेऽपि निगोदा अनुसमयमुद्धर्त्तनोत्पाताभ्यामन्तर्मुहूर्त्तमात्रेण परावर्त्तन्ते न च शून्या भवन्तीति । एवं सप्तसूत्री अपर्याप्तविषया सप्तसूत्री पर्याप्तविषया वक्तव्या, सर्वत्रापि जघन्यत उत्कर्षतश्चान्तर्मुहूर्त्तम् ॥ सम्प्रति कायस्थितिमाह—

सुहुमे णं भंते ! सुहुमेत्ति कालतो केवचिरं होति ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं उखेज्जकालं जाव असंखेज्जा लोया, सव्वेसिं पुढविकालो जाव सुहुमणिओयस्स पुढविकालो, अपज्जत्तगाणं सव्वेसिं जहण्णेणवि उक्कोसेणवि अंतोसुहुत्तं, एवं पज्जत्तगाणवि सव्वेसिं जहण्णेणवि उक्कोसेणवि अंतोसुहुत्तं ॥ (सू० २३१) सुहुमस्स णं भंते ! केवतियं कालं अंतरं होति ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोसु० उक्को० असंखेज्जं कालं कालओ असंखेज्जाओ उस्सप्पिणीओसप्पिणीओ खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जतिभागो, सुहुमवणस्सत्तिकाइयस्स सुहुमणिओयस्सवि जाव असंखेज्जइभागो । पुढविकाइयादीणं वणस्सत्तिकालो । एवं अपज्जत्तगाणं पज्जत्तगाणवि ॥ (सू० २३२)

‘सुहुमे णं भंते ! सुहुमेत्तिकालओ’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तम्, अन्तर्मुहूर्त्तानन्तरं बाद-रपृथिव्यादादुत्पादात्, उत्कर्षतोऽसङ्ख्येयकालं, तमेवासङ्ख्येयकालं कालक्षेत्राभ्यां निरूपयति—असङ्ख्येया उत्सर्षिण्यवसर्षिण्यः, एषा कालतो मार्गणा क्षेत्रतोऽसङ्ख्येया लोकाः, असङ्ख्येयानां लोकाकाशानां प्रतिसमयमैकैकाकाशाप्रदेशापहारे यावता कालेन निर्लेपता भवति तावान् असङ्ख्येयः काल इति भावः । एवं सूक्ष्मपृथिव्यतेजोवायुवन्स्पतिनिगोदसूत्राण्यपि भावनीयानि । सम्प्रति सूक्ष्मादीनामेवापर्याप्तानां कायस्थितिमभिधिसुराह—‘सुहुमअपज्जत्तए णं भंते’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! जघन्यतोऽ-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४१४ ॥

५ प्रतिपत्तौ
सूक्ष्मस्य
कायस्थि-
तिरन्तरं च
उद्देशः २
सू० २३१-
२३२

॥ ४१४ ॥

अमुहूर्तं नुः कर्णोऽप्यन्तर्गुह्यं च, अपर्णास्यानरस्येनात्रकालप्रमाणलान्, एवं सूक्ष्मापर्णास्यप्रथिव्यादिनिययाऽपि पट्सूत्री तं ऊढंया । एनं
 पर्णास्यदिशतऽपि ममगूरी ॥ माम्प्रतमन्तरं चिन्तितगिपुराह—‘सुहृत्सुगमं, भगवानाह—गौतम ! जवन्ये-
 नान्गुह्यं, मङ्गानुजुन्य धारप्रथिव्यादान्तर्गुह्यं चित्वा भूयः सूक्ष्मप्रथिव्यादौ कस्याप्युत्पदान्, उदरुर्ध्वतोऽस्यप्रथं कालं, तमे-
 मासतोऽं कालं कालश्रेयान्गं निरूपयति—असन्नेया उदरुर्ध्ववसर्धिव्यः, कालत एषा मार्गणां, क्षेत्रतोऽहुलस्यासंश्लेषो भागः,
 प्रियुक्तं भाति ?—अहुत्तमात्रश्रेयस्यानन्तरेयतमे भागे ये आकाशप्रदेशाले प्रतिसमयमेकैकप्रदेशापहारे यावतीभिरुत्सर्धिव्यवसर्धिव्यणी-
 गिर्धितं भाति तास्य इति ॥ ‘सुहृत्सुगमं विष्काइयसुगं भते !’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! जवन्येनान्तर्गु-
 ह्यं, कालाना नागि, उत्कर्षतोऽतन्तं कालं, ‘जाव आवलियाए असंखिज्जइभागो’ इति यावत्करणादेवं परिपूर्णपाठः—‘अणं-
 ताजो यम्मल्लिणीजोमल्लिणीजो कालतो देततो अणंता लोणा असंखेज्जा पोगलपरियट्ठा आवलियाए असंखेज्जइभागो’ अस्य
 व्याख्या पूर्वम्, भावना येन—सूक्ष्मप्रथिवीनागिने हि सूक्ष्मप्रथिवीकायिकभवाहुजुत्यानन्तरेण पारस्पर्येण वा वनस्पतिष्वपि मध्ये
 मण्यति तत्र चोत्कर्षं प्तानं कालं निवृत्तीति भवति यथोक्तप्रमाणमन्तरं, एवं सूक्ष्माप्लाथिभूतेनस्कायिकायुकायिकसूत्राण्यपि
 पञ्चग्यानि । सूक्ष्मानस्यनिकायिकसूत्रे जपन्यतोऽन्तर्गुह्ये सुत्कर्षतोऽस्यप्रथं कालं, स चासाप्तेयः कालः पृथिवीकालो वक्तव्यः, स धेवम्
 —‘प्रथंयेज्जा उम्मल्लिणीश्रोमल्लिणीश्रो कालतो देततो असंखेज्जा लोणा’ इति, सूक्ष्मवनस्पतिकायभवाहुजुतो हि वादरवनस्पतिपु-
 न्हुत्सुगमपरप्रथिव्यादिषु चोत्सर्गो तत्र च सर्वप्राप्युत्कर्षतोऽप्रेतावन्तं कालपवस्थानभिति यथोक्तप्रमाणमेवांतरं, एवं सुहृत्सुगमंनिर्गोदस्ता-

प्यन्तरं वक्तव्यं, यथा चैयमौघिकी सप्तसूत्री उक्ता तथाऽपर्याप्तविषया सप्तसूत्री पर्याप्तविषया च सप्तसूत्री वक्तव्या, नानात्वाभावात् ॥
साम्प्रतमेतेषामल्पबहुत्वमाह—

एवं अप्पाबहुगं, सब्वत्थोवा सुहुमतेउकाइया सुहुमपुढविकाइया विसेसाहिया सुहुमआउवाऊ वि-
सेसाहिया सुहुमणिओया असंखेजगुणा सुहुमवणस्सतिकाइया अणंतगुणा सुहुमा विसेसाहिया,
एवं अपज्जत्तगणं, पज्जत्तगणवि एवं चैव ॥ एतेसि णं भंते! सुहुमाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं कयरे०?;
सब्वत्थोवा सुहुमा अपज्जत्तगा संखेजगुणा पज्जत्तगा एवं जाव सुहुमणिगोया ॥ एसि णं भंते!
सुहुमाणं सुहुमपुढविकाइयाणं जाव सुहुमणिओयाण य पज्जत्तापज्जत्ता० कयरे २?, सब्वत्थोवा
सुहुमतेउकाइया अपज्जत्तगा सुहुमपुढविकाइया अपज्जत्तगा विसेसाहिया सुहुमआउअपज्जत्ता
विसेसाहिया सुहुमवाउअपज्जत्ता विसेसाहिया सुहुमतेउकाइया पज्जत्तगा संखेजगुणा सुहु-
मपुढविआउवाउपज्जत्तगा विसेसाहिया सुहुमणिओया अपज्जत्तगा असंखेजगुणा सुहुमणिओया
पज्जत्तगा संखेजगुणा सुहुमवणस्सतिकाइया अपज्जत्तगा अणंतगुणा सुहुमअपज्जत्ता विसेसाहिया
सुहुमवणस्सइपज्जत्तगा संखेजगुणा सुहुमा पज्जत्ता विसेसाहिया ॥ (सू० २३३)

‘एसि ण’मित्यादि, सर्वस्लोकाः सूहुमतेजस्कायिकाः, असंखेयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, तेभ्यः सूहुमपृथिवीकायिका विशेषा-
धिकाः, प्रभूतासंखेयलोकाकाशप्रदेशपरिमाणत्वात्, तेभ्यः सूहुमाज्जायिका विशेषाधिकाः, प्रभूतरासंखेयलोकाकाशप्रमाणत्वात्,

नेत्यः मूर्त्तयानुक्रयिका विशेषाधिकाः, प्रभूततमासङ्ख्येलोकाकाशप्रदेशराशिमानत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदा असङ्ख्येयगुणाः, तेषां
 प्रतिगोत्रकगमश्लोपत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मवचस्पतिकाधिका अनन्तगुणाः, प्रतिनिगोदमनन्तानां सद्भावात्, तेभ्यः सामान्यतः सूक्ष्मा
 विशेषाधिकाः, मूर्त्तप्रभृतीकायिकान्दीनामपि तत्र प्रक्षेपात्, तेयामौधिकानामिदमल्पबहुत्वम् । इदानीमेतेषामेवापर्याप्तानामाह—‘ए-
 प्सि णं भंते ! मुहुमपपञ्जत्ताण’मित्यादि सर्वं प्राग्वद् भावनीयं । साप्रतमेतेषामेव पर्याप्तानां तृतीयमल्पबहुत्वमाह—‘एप्सि णं
 भंते ! मुहुमपपञ्जत्ताण’मित्यादि, इदमपि प्रागुक्तक्रमेणैव भावनीयं ॥ अधुनाऽमीषामेव सूक्ष्मादीनां प्रत्येकं पर्याप्तपर्याप्तगतान्यल्प-
 मृत्त्वान्याद्—‘एप्सि णं भंते ! मुहुमाणं पञ्जत्ताण’मित्यादि, इह वादेषु पर्याप्तैभ्योऽपर्याप्ता असङ्ख्येयगुणाः, एकैकपर्याप्तनि-
 र्या प्रवर्त्तयानामपर्याप्तानानुत्पादात्, तथा चोक्तं प्रज्ञापनायां प्रथमे प्रज्ञापनाख्ये पदे—“पञ्जत्तगनिस्साए अपज्जत्तगा वक्कमंति,
 मथ एधो तदा नियमा अमंवेज्जा” इति, सूक्ष्मेषु पुनर्नायं क्रमः, पर्याप्ताश्चापर्याप्तापेक्षया चिरकालावस्थायिन इति सदैव ते बहवो
 प्रवृत्तन्ते ता उक्तं गर्भलोकाः सूक्ष्मा अपर्याप्ताः तेभ्यः सूक्ष्माः पर्याप्ताः सङ्ख्येयगुणाः, एवं पृथ्वीकायादिष्वपि प्रत्येकं भावनीयम् ॥
 तानं पर्याप्तमल्पबहुत्वमिदानीं सर्वेषां सशुद्धितानां पर्याप्तपर्याप्तानां पञ्चममल्पबहुत्वमाह—‘एप्सि णं’मित्यादि, सर्वलोकाः सूक्ष्मते-
 रारहायिष्ठा अपर्याप्ताः, कारणं प्रागेवोक्तं, तेभ्यः सूक्ष्मपृथिव्यव्वायवोऽपर्याप्ताः क्रमेण विशेषाधिकाः, अत्रापि कारणं प्रागेवोक्तं,
 तेभ्यः सूक्ष्मनेत्रकायिकाः पर्याप्ताः महतेयगुणाः, अपर्याप्तैभ्यः पर्याप्तानां सङ्ख्येयगुणानामेव भावितत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मपृथिव्यव्वा-
 यवतः पर्याप्ताः क्रमेण तिजेयाधिकाः, कारणं प्रागेवोक्तं, ततः सूक्ष्मनिगोदा अपर्याप्ता असङ्ख्येयगुणास्तेषामतिप्राचुर्यात्, तेभ्यः सूक्ष्मा
 निगोदाः पर्याप्ताः साङ्ख्येयगुणाः, सूक्ष्मेवपर्याप्तैभ्यः पर्याप्तानामोद्यतः सङ्ख्येयगुणत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मवचस्पतिकाधिका अपर्याप्ता अन-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४१६ ॥

न्तगुणाः, प्रतिनिगोदमन्तानां तेषां भावात्, तेभ्यः सामान्यतः सूक्ष्मा अपर्याप्ता विशेषाधिकाः, सूक्ष्मपृथ्वीकायिकादीनामपि तत्र प्रक्षेपात्, तेभ्यः सूक्ष्मवनस्पतिकायिकाः पर्याप्ताः सङ्क्षेयगुणाः, पर्याप्ताः हि अपर्याप्तेभ्यः पर्याप्ताः सङ्क्षेयगुणाः, यच्चापान्तराले विशेष-
पाधिकत्वं तदल्पमिति न सङ्क्षेयगुणत्वव्याघातः, तेभ्यः सामान्यतः सूक्ष्माः पर्याप्ता विशेषाधिकाः, सूक्ष्मपृथिव्यादीनामपि पर्याप्तानां तत्र प्रक्षेपात् ॥ सम्प्रति वादरादीनां स्थित्यादि निरूपयति—

बायरस्स णं भंते! केवतियं कालं ठिती पणत्ता?, गोयमा! जहन्नेणं अंतोसु० उक्को० तेत्तीसं
सागरोचमाइं ठिई पणत्ता, एवं बायरतसकाइयस्सवि बायरपुढवीकाइयस्स बावीसवाससंहस्साइं
बायरआउस्स सत्तवाससहस्सं बायरतेउस्स तिणिण राइंदिया बायरवाउस्स तिणिणं वाससंहस्साइं
बायरवण० दसवाससहस्साइं, एवं पत्तेयसरीरबादरस्सवि, णिओयस्स जहन्नेणवि उक्कोसेणवि
अंतोसु०, एवं बायरणिओयस्सवि, अपज्जत्तगणं सव्वेसिं अंतोसुहुत्तं, पज्जत्तगणं उक्कोसिया.
ठिई अंतोसुहुत्तूणा कायव्वा सव्वेसिं ॥ (सू० २३४)

‘बायरस्स णं भंते!’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम! जघन्थतोऽन्तमुहूर्त्तं, तत ऊर्ध्वं मरणात्, उत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंश-
त्सागरोपमाणि, एवं बादरपृथिव्यर्पतेजोवायुवनस्पतिप्रत्येकवादरवन्स्पतिनिगोदवादरनिगोदवादरत्रसकायिकसूत्राण्यपि वंक्तव्यानि, सर्वत्र
हि जघन्थतोऽन्तमुहूर्त्तम्, उत्कर्षचिन्तायामयं विशेषः—वादरपृथिवीकायिकस्योत्कर्षतो द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि बादराण्कायिकस्य सप्त
वर्षसहस्राणि वादरतेजस्कायिकस्य त्रीणि रात्रिन्द्वानि वादरवायुकायिकस्य त्रीणि वर्षसहस्राणि सामान्यतो वादरवैनस्पतिकायिकस्य

५ प्रतिपत्तौ
वादरस्य
स्थितिः
उद्देशः २
सू० २३४

॥ ४१६ ॥

एतत्प्राप्त्यानि प्रत्येकशरीरमादरानस्यप्राप्त्यायस्य वृद्धा धीसहस्राणि सामान्यतो निर्गोचरं जघन्येनाप्युत्कर्षतोऽप्यन्तर्गुह्यं वादर-
 निर्गोचरस्य अपत्यत उदरार्णोऽप्यन्तर्गुह्यं वादरप्रसंकायस्य जघन्यतोऽन्तर्गुह्यस्यैतुत्कर्षितस्वर्थात्सागरोपमाणि ॥ सम्प्रत्येतंप्रमेव सि-
 मान्तो वादरापीतो वृद्धानामपयंप्रानो स्थिति चिन्तित्वादिः सूत्रवशं रुमाह—'वादरं अपज्जत्तगस्स णं भंते!' इत्यादि पाठसिद्धे,
 यत्रापि जघन्यत उदरार्णोऽप्यन्तर्गुह्यं वादरापीतो वृद्धानामपयंप्रानो स्थिति चिन्तयति—'वादरं पज्जत्तगस्स णं भंते!' इ-
 त्वादि, जघन्यतः संयत्तायन्तर्गुह्यं वादरस्त्वं त्रयं भिन्नं सागरोपमाण्यान्तर्गुह्यं चोच्यते, अपयंप्रानं हावस्थोमाविनां-
 तर्गुह्यं जघन्यत, एवं वादरप्रद्वितीकाधिकार्योपकृत्य द्वाविंशतिर्धैसहस्राणि अन्तर्गुह्यं चोच्यते, वादरान्कायिकस्य पयंप्रानस्य संस-
 र्पमद्वयाणि जघन्यं चोच्यते वादरे जस्त्वायिकार्योपकृत्य त्रीणि रात्रिन्दिवाणि अन्तर्गुह्यं चोच्यते, वादरवायुकोयिकेपर्योपकृत्य त्रीणि
 सर्पमद्वयाणि चन्द्रार्णोच्यते, वादरवगस्यपतिकार्योपकृत्य वृद्धा वर्षसहस्राणि अन्तर्गुह्यं चोच्यते, प्रत्येकशरीरं नस्वर्तिकाधिकार्यो-
 पकृत्यापि एतत्प्राप्त्यानि अन्तर्गुह्यं चोच्यते, सामान्यतो निर्गोचर्योपकृत्य वादरनिर्गोचर्योपकृत्य च जघन्यतोऽप्यन्तर्गुह्यं चोच्यते-
 तोऽप्यन्तर्गुह्यं, वादरप्रमत्तायिकार्योपकृत्य जघन्यतोऽप्यन्तर्गुह्यं चोच्यते, सामान्यतो निर्गोचर्योपकृत्य ॥ साम्प्रतं कायस्थि-
 तिमाह—

वागरे णं संते! वागरेसि कालओ केवचिरं होनि?, जहं अतो उक्कोसेण असंखेजं कालं असंखे-
 ज्जाओ उरसुपिणीओसपिणीओ कालओ खेत्तओ अंसंखेजंति मागो, वागरेपुढं चिकाहं-
 पभाउत्ते उवाउ० पसेपमरीरं वादरवणसइकाइयस्सं वागरेभिओयस्सं० वागरेवणस्सइस्सं जहं०

न्तगुणाः, प्रतिनिगोदमन्तानां तेषां भावात्, तेभ्यः सामान्यतः सूक्ष्मा अपर्याप्ता विशेषाधिकाः, सूक्ष्मपृथ्वीकायिकादीनामपि तत्र प्रक्षेपात्, तेभ्यः सूक्ष्मवनस्पतिकायिकाः पर्याप्ताः सङ्ख्येयगुणाः, सूक्ष्मेषु हि अपर्याप्तेभ्यः पर्याप्ताः सङ्ख्येयगुणाः, यच्चापान्तराले विशेष-
पाधिकत्वं तदल्पमिति न सङ्ख्येयगुणत्वव्याघातः, तेभ्यः सामान्यतः सूक्ष्माः पर्याप्ता विशेषाधिकाः, सूक्ष्मपृथिव्यादीनामपि पर्याप्तानां तत्र प्रक्षेपात् ॥ सम्प्रति वादरादीनां स्थित्यादि निरूपयति—

बायरस्स णं भंते! केवतियं कालं ठिती पणत्ता?, गोयसा! जहन्नेणं अंतोसु० उक्को० तेत्तीसं
सागरोवमाईं ठिईं पणत्ता, एवं बायरतसकाइयस्सवि बायरपुढ्वीकाइयस्स बावीसवांससहस्साईं
बायरआउस्स सत्तवाससहस्सं बायरतेउस्स तिणिण राईंदिया बायरवाउस्स तिणिण वांससहस्साईं
बायरवण० दसवाससहस्साईं, एवं पत्तेयसरीरवाद्रस्सवि, णिओयस्स जहन्नेणवि उक्कोसेणवि
अंतोसु०, एवं बायरणिओयस्सवि, अपज्जत्तगाणं सन्वेसिं अंतोसुहुत्तं, पज्जत्तगाणं उक्कोसिया.
ठिईं अंतोसुहुत्तूणा कायव्वा सन्वेसिं ॥ (सू० २३४)

‘बायरस्स णं भंते!’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं युगमं, भगवानाह—गौतम! जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तं, तत ऊर्ध्वं मरणात्, उत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंश-
त्सागरोपमाणि, एवं वादरपृथिव्यपतेजोवायुवनस्पतिप्रत्येकवादरवनस्पतिनिगोदवादरनिगोदंवाद्रत्रसर्कायिकसूत्राण्यपि वक्तव्यानि, सर्वत्र
हि जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तम्, उत्कर्षचिन्तायामयं विशेषः—वादरपृथिवीकायिकस्योत्कर्षतो द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि वादराकायिकस्य सप्त
वर्षसहस्राणि वादरतेजस्कायिकस्य त्रीणि रात्रिन्दिवानि वादरवायुकायिकस्य त्रीणि वर्षसहस्राणि सामान्यतो वादरवनस्पतिकायिकस्य

अंतो० उक्त्तो० असं० असं० उस्स० कालओ खेत्तओ अंगु० असं० पत्तेगसरीरबादरवणस्सत्तिकाह-
यस्स बायरनिगोअस्स पुढवीव, बायरणिओयस्स णं जह० अन्तो० उक्त्तो० अणंतं कालं अणंता उस्स०
कालओ खेत्तओ अह्वाइजा पोग्गल०] एतेसिं जहणणेणं अंतोमु० उक्त्तोसेणं सत्तरि सागरोवमको-
डाकोडीओ संखातीयाओ समाओ अंगुलअसंखभागो तथा—असंखेजा उ० ओहे य बायरतरु-
अणुबंधो सेसओ वोच्छं । उस्सप्पिणि २ अह्वाइयपोग्गलाण परिचट्ठा ॥ बेउदधिसहस्सा खल्ल
साधिया होंति तसकाए ॥१॥ अंतोमुहुत्तकालो होइ अपज्जत्तगाण सव्वेसिं ॥ पज्जत्तवायरस्स य
वायरतसकाइयस्सावि ॥ २ ॥ एतेसिं ठिई सागरोवमसतपुहत्तं साइरेगं । तेउस्स संख राई[दिया]
दुविहणिओए मुहुत्तमद्धं तु । सेसाणं संखेजा वाससहस्सा य सव्वेसिं ॥ ३ ॥ (सू० २३५)

‘वायरे णं भंते!’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं पाठसिद्धं, भगवानाह—गौतम! जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽसङ्ख्येयं कालं, तमेवासङ्ख्येयं
कालं कालक्षेत्राभ्यां निरूपयति—‘असंखेजाओ उस्सप्पिणीओसप्पिणीओ कालतो खेत्ततो अंगुलस्स असंखेज्जइभागो’ अस्य व्याख्या
प्राग्वत् । बादरपृथ्वीकायिकसूत्रे जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तमुत्कर्षतः सप्ततिः सागरोपमकोटीकोटयः; एवं बादराकायिकवादरतेजस्कायिक-
वादरवायुकायिकानामपि, सामान्यतो बादरवनस्पतिकायिकसूत्रे जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽसङ्ख्येयं कालं, तमेव कालक्षेत्राभ्यां नि-
रूपयति—असङ्ख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽङ्गुलस्थासङ्ख्येयभागः । प्रत्येकबादरवनस्पतिकायिकसूत्रं बादरपृथ्वीकायिक-
वत्, सामान्यतो निगोदसूत्रे जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽनन्तं कालं, तस्यैव कालक्षेत्राभ्यां निरूपणं करोति—अनन्ता उत्सर्पिण्यव-

मर्दिष्य; पृथा कालतः प्ररुणा, श्रेत्रतोऽर्द्धवृतीयाः पुद्रलपरावर्त्ताः । वादरनिगोदसूत्रं वादरपृथ्वीकायिकवत् । वादरत्रसकायसूत्रे
 ापन्यतोऽन्तर्गुह्युत्कर्षतो द्वे मागरोपमसहस्रे सप्तोत्पयपश्च्यधिके । साम्प्रतमेतेषामेवापर्याप्तानां कायस्थितिं निरूपयन् सूत्रदशक-
 गाह—‘वायर अपजत्तए णं भंते ! वायर अपजत्तए णं भंते ! इत्यादि सर्वत्र जघन्येनोत्कर्षेण चान्तर्गुह्युत्कर्षम् । अधुनैतेषामेव
 पर्याप्तानां कायस्थितिगाह—‘वायरपजत्तए णं भंते !’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! जघन्येनान्तर्गुह्युत्कर्षं, तद्भावना
 प्रागग, उत्कर्षतः सागरोपमशतप्रथमं सातिरेकं, तत ऊर्द्ध्वमवश्यं वादरस्य सतः पर्याप्तलब्धिर्विच्युतेः । वादरपृथिवीकायिकपर्याप्त-
 नूरे त्रपन्यतोऽन्तर्गुह्युत्कर्षतः सप्तोत्पयानि वर्षसहस्राणि, तत ऊर्द्ध्वं तथास्वाभाव्याद् वादरपृथिवीकायस्य सतः पर्याप्तिलब्धिभ्रंशात् ।
 पान्यस्यसूत्रमपि उत्कर्षं, तेजस्कृतसूत्रे जगन्यतोऽन्तर्गुह्युत्कर्षतः सङ्क्षेपानि रात्रिन्दिवानि, तेजस्कायिकस्य हि उत्कृष्टा भवस्थितिः
 यीणि रात्रिन्दिवानि, उत्कृष्टस्थितिकस्य पर्याप्तमवा निरन्तरं कतिपया एवेति सङ्क्षेपान्येव रात्रिन्दिवानि । वायुकायिकसामान्यवादा-
 रान्यनिकातप्रलेक्यादराजस्यनिकायसूत्रमपि वादरपर्याप्तपृथिवीकायसूत्रवत् । सामान्यतो निगोदपर्याप्तसूत्रे च जघन्यत उत्कर्षत-
 नान्तर्गुह्युत्कर्षं, वादरत्रमागपर्याप्तसूत्रं जगन्यतोऽन्तर्गुह्युत्कर्षतः सागरोपमशतप्रथमं सातिरेकं, तत्र नैरधिकतिर्यग्मनुष्यदेवभवभ्र-
 ग्णेन पूरयितव्यम् ॥ साम्प्रतमन्तरं प्रतिपिपादयिपुराह—

अंतरं वायरस्स वायरवणस्सतिसस णिओयस्स वायरणिओयस्स एतेसिं चउण्हवि पुढविकालो
 जाय असंवेजा लोया, सेसाणं वणस्सतिकालो । एवं पज्जत्तगाणं अपज्जत्तगाणवि अंतरं, ओहे य
 वायरतरु ओयनिओए वायरणिओए य कालमसंखेज्जं अंतरं सेसाण वणस्सतिकालो ॥ (सू० २३६)

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ४१८ ॥

‘वादरस्स णं भंते ! अंतरं कालतो’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतमं ! जघन्येनान्तमुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽसंख्येयं कालं, तमेव कालक्षेत्राभ्यां निरूपयति—असंख्येयां उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽसंख्येया लोकाः; यदेव हि सूक्ष्मस्य संतः कायस्थितिपरिमाणं तदेव वादरस्थान्तरपरिमाणं सूक्ष्मस्य च कायस्थितिपरिमाणमेतदेवेति । वादरपृथिवीकायिकसूत्रे जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽनन्तं कालं, स चानन्तः कालो वनस्पतिकालः प्राणुक्तस्वरूपो वेदितव्यः । एवं वादराण्कायिकवादरतेजस्कायिकसूत्राण्यपि वक्तव्यानि । सामान्यतो वादरवनस्पतिकायिकसूत्रे जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽसंख्येयं कालं, स चासंख्येयः कालः पृथिवीकालो वेदितव्यः; स चैवम्—असंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽसंख्येया लोकाः । प्रत्येकवादरवनस्पतिकायिकसूत्रं वादरपृथिवीकायिकसूत्रवत्; सामान्यतो निगोदसूत्रं च सामान्यतो वादरवनस्पतिकायिकसूत्रवत्; वादरत्रसर्कायिकसूत्रं वादरपृथिवीकायिकसूत्रवत् । एवंमर्षी-प्रविषया दशसूत्री पर्याप्तविषया च दशसूत्री यथोक्तक्रमेण वक्तव्या; नानात्वाभावात् ॥ साम्प्रतमल्पबहुत्वमाह—

अप्पा० सव्वत्थोवा बायंरतसकाहया बायंरतेउकाहया असंखेज्जगुणा असंखेज्जगुणा पत्तेयंसरीरिवादिंरवणस्सत्तिं असंखेज्जगुणा बायंरणिओया असंखे० बायंरुढवि असंखे० आउवाउ असंखेज्जगुणा बायंरवणिस्सत्तिक्काहया अणंतगुणा बायंरा विसेसाहियां १ । एवं अपज्जत्तंगंणविं २ । पज्जत्तंगंणं सव्वत्थोवा बायंरतेउक्काहया बायंरतसकाहया असंखेज्जगुणां पत्तेयंसरीरिबायंरा असंखेज्जगुणां सत्सां तहेव जाव वादरा विसेसाहिया ३ । एतेसि णं भंते ! बायंराणं पज्जत्तापज्जत्ताणं कथंरे २?, सव्वत्थोवा बायरा पज्जत्ता बायंरा अपज्जत्तंगंणं असंखेज्जगुणां, एवं सव्वे जहा बायंरतसकाहया ४ ।

५ प्रतिपत्तौ
वादरस्या-
न्तरं सूक्ष्म-
वादरयो-
रल्पबहुत्वं
उक्त्वाः २
सू० २३६-
२३७

॥ ४१८ ॥

एणसि षं भंने ! वायराणं वायरपुढविकाइयाणं जाव वायरतसंकाइयाणं य पज्जत्तापज्जत्ताणं
 कयरे २? , सञ्चत्योवा वायरतेउकाइया पज्जत्तां वायरतसंकाइया अपज्जत्तां असंखेज्जगुणां
 पत्तेयसरीरवायरवणस्सत्तिकाइया पज्जत्ता असंखेज्जगुणा वायरणिओया पज्जत्ता असंखेज्ज
 पुढविआउवाउपज्जत्ता असंखेज्जगुणा वायरतेउअपज्जत्ता असंखेज्जगुणा पत्तेयसरीरवायरव-
 णस्सत्तिअप० असंखे० वायरा णिओया अपज्जत्ता असंखे० वायरपुढविआउवाउ अपज्जत्ता
 असंखेज्जगुणा वायरवणस्सइ पज्जत्ता अणत्तगुणा वायरपज्जत्ता विसेसाहिया वायरवणस्सत्ति
 अपज्जत्ता असंखगुणा वायरा अपज्जत्ता विसेसाहिया वायरा प० विसेसाहिया ५ । एणसि णं
 भंने ! सुद्धमाणं सुद्धमपुढविकाइयाणं जाव सुद्धमनिगोदाणं वायराणं वायरपुढविकाइयाणं जाव
 वायरतसंकाइयाणं य कयरे २हिनो०? , गोयमा ! सञ्चत्योवा वायरतसंकाइया वायरतेउकाइया
 असंखेज्जगुणा पत्तेयसरीरवायरवणा असंखे० तहेव जाव वायरवाउकाइया असंखेज्जगुणा सुद्धम-
 नेउगाइया असंखे० सुद्धमपुढवि० विसेसाहिया सुद्धमआउ० सुद्धमवाउ० विसेसा० सुद्धमनिओया
 असंखेज्जगुणा वायरवणस्सत्तिकाइया अणत्तगुणा वायरा विसेसाहिया सुद्धमवणस्सइकाइया असं-
 खे० सुद्धमा विसेसा० । एवं अपज्जत्तांवि पज्जत्तांवि, णंवरि सञ्चत्योवा वायरतेउकाइया प-
 ज्जत्ता वायरतसंकाइया पज्जत्ता असंखेज्जगुणा पत्तेयसरीर० सेसं तहेव जाव सुद्धमपज्जत्तां वि-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४१८ ॥

‘बादरस णं भंते ! अंतरं कालतो’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह-गौतमं ! जघन्येनान्तमुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽसंख्येयं कालं, तमेव कालक्षेत्राभ्यां निरूपयति-असंख्येयां उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽसंख्येया लोकाः; यदेवं हि सूक्ष्मस्य सेतः कार्यस्थितिपरिमाणं तदेव बादरस्थान्तरपरिमाणं सूक्ष्मस्य च कायस्थितिपरिमाणमेतदेवेति । बादरपृथिवीकायिकसूत्रे जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽनन्तं कालं, स चानन्तः कालो वनस्पतिकालः प्रागुक्तस्वरूपो वेदितव्यः । एवं बादराष्कायिकवादरतेजस्कायिकसूत्राण्यपि वक्तव्यानि । सामान्यतो बादरवनस्पतिकायिकसूत्रे जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽसंख्येयं कालं; स चासंख्येयः कालः पृथिवीकालो वेदितव्यः; स चैवम्-असंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽसंख्येया लोकाः । प्रत्येकवादरवनस्पतिकायिकसूत्रं बादरपृथिवीकायिकसूत्रवत् । सामान्यतो त्रिगोदसूत्रं च सामान्यतो बादरवनस्पतिकायिकसूत्रं बादरपृथिवीकायिकसूत्रवत् । एवं सर्वयो-प्रविषया दशसूत्री पर्याप्तविषया च दशसूत्री यथोक्तक्रमेण वक्तव्या; नानात्वाभावात् ॥ साम्प्रतमल्पबहुत्वमहि-

अप्पा० संवत्थोवा बाधरतसकाइया बाधरतेउकाइया असंखेज्जगुणा असंखेज्जगुणा पत्तेयसरीरबाधरवणससति० असंखेज्जगुणा बाधरणिओया असंखे० बाधरपुढवि असंखे० आउवाड असंखेज्जगुणा बाधरवणः ससत्तिकाइया अणंतगुणा बाधरा विसेसाहिया १ । एवं अपज्जत्तगणवि २ । पज्जत्तगणं संवत्थोवा बाधरतैउक्काइया बाधरतंसकाइया असंखेज्जगुणा पत्तेयसरीरबाधरा असंखेज्जगुणा सेसा तहेव जाचि बादरा विसेसाहिया ३ । एत्तेसि णं भंते ! बाधरणि पज्जत्तापज्जत्ताणं कथरे २? संवत्थोवा बाधरा पज्जत्ता बाधरा अपज्जत्तगणा असंखेज्जगुणा; एवं संवत्थे जहा बाधरतंसकाइया ४ ।

५ प्रतिपत्तौ
बादरस्या-
न्तरं सूक्ष्म-
बादरयो-
रल्पबहुत्वं
उद्देशः २
सू० २३६-
२३७

॥ ४१८ ॥

एणसि षं भंते । वायराणं वायग्गुडविकाइयाणं जाव वायरतसंकाइयाणं य पंजत्तापज्जत्ताणं
 क्कणे २ । सव्वत्थोवा वायरतेउक्काइया पंजत्तां वायरतसंकाइया अपंजत्तागा असंखेज्जगुणा
 पत्तेगसरीरवायरवणस्सत्तिकाइया पंजत्तागा असंखेज्जगुणा वायरणिओधा पंजत्तागा असंखेज्ज
 पुट्ठविआउवाउपज्जत्तागा असंखेज्जगुणा वायरतेउअपज्जत्तागा असंखेज्जगुणा पत्तेयसरीरवायरव
 णस्सत्तिअप० असंखे० वायरा णिओया अपज्जत्तागा असंखे० वायरपुड्ठविआउवाउ अपज्जत्तागा
 असंखेज्जगुणा वायरवणस्सइ पंजत्तागा अणंतगुणा वायरपज्जत्तागा विसेसाहिंया वायरवणस्सत्ति
 अपज्जत्ता असंखगुणा वायरा अपज्जत्तागा विसेसाहिंया वायरा प० विसेसाहिंया ५ । एणसि षं
 भंते । सुट्ठमाणं सुट्ठमपुड्ठविकाइयाणं जाव सुट्ठमनिगोदाणं वायराणं वायरपुड्ठविकाइयाणं जाव
 वायरतसकाइयाणं य क्कणे २ हित्तो० । गोयमा । सव्वत्थोवा वायरतसंकाइया वायरतेउक्काइया
 अमंनेज्जगुणा पत्तेगसरीरवायरवणा असंखे० तहेवं जाव वायरवाउक्काइया असंखेज्जगुणा सुट्ठम
 नेउक्काइया असंखे० सुट्ठमपुड्ठवि० विसेसाहिंया सुट्ठमआउ० सुट्ठमवाउ० विसेसा० सुट्ठमनिओया
 असंखेज्जगुणा वायरवणस्सत्तिकाइया अणंतगुणा वायराविसेसाहिंया सुट्ठमवणस्सइक्काइया असं
 खे० सुट्ठमा विसेसा० । एवं अपंजत्तागावि पंजत्तागावि, णव्वरि सव्वत्थोवा वायरतेउक्काइया प
 ज्जत्ता वायरतसकाइया पंजत्ता असंखेज्जगुणा पत्तेयसरीर० सेसं तहेवं जाव सुट्ठमपंजत्तां वि

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ४१९ ॥

सेसाहिया । एएसि णं भंते ! सुहुमाणं बाद्राण य पज्जत्ताणं अपज्जत्ताण य कयरे २?०, सब्व-
त्थोवा बायरा पज्जत्ता बायरा अपज्जत्ता असंखेज्जगुणा सब्वत्थोवा सुहुमा अपज्जत्ता सुहुमपज्जत्ता
संखेज्जगुणा, एवं सुहुमपुढविबायरपुढवि जाव सुहुमनिओया बायरनिओया नवरं पत्तेयसरीर-
बायरवण० सब्वत्थोवा पज्जत्ता अपज्जत्ता असंखेज्जगुणा, एवं बादरतसकाहयावि ॥ सब्वेसिं
पज्जत्तअपज्जत्ताणं कयरे २हितो अप्पा वा बहुया वा?, सब्वत्थोवा बायरतेउक्काहया पज्जत्ता
बायरतसकाहया पज्जत्ता असंखेज्जगुणा ते चेव अपज्जत्ता असंखेज्जगुणा पत्तेयसरीरबायरव-
णस्सइअपज्जत्ता असंखे० बायरणिओया पज्जत्ता असंखेज्ज० बायरपुढवि० असं० आउवाउप-
ज्जत्ता असंखे० बायरतेउकाहयअपज्जत्ता असंखे० पत्तेय० असंखे० बायरनिओयपज्जत्ता असं०
बायरपुढवि० आउवाउकाह० अपज्जत्ता असंखेज्जगुणा सुहुमतेउक्काहया अपज्जत्ता असं०
सुहुमपुढविआउवाउअपज्जत्ता विसेसा० सुहुमतेउकाहयपज्जत्ता संखेज्जगुणा सुहुमपुढविआ-
उवाउपज्जत्ता विसेसाहिया सुहुमणिगोया अपज्जत्ता असंखेज्जगुणा सुहुमणिगोया पज्जत्ता
असंखेज्जगुणा बायरवणस्सतिकाहया पज्जत्ता अणंतगुणा बायरा पज्जत्ता विसेसाहिया बायर-
वणस्सइ अपज्जत्ता असंखेज्जगुणा बायरा अपज्जत्ता विसे० बयरा विसेसाहिया सुहुमवणस्स-

प्रतिपत्तौ
सुक्ष्मवा-
दरयो-
रव्यवहृत्वं
उद्देशः २
सू० २३७

॥ ४१९ ॥

तिकाद्या अपञ्चतागा असंज्ञेयगुणा सुदुमा अपञ्चता विसेसाहिया सुदुमवणस्सइकाइया पञ्चसा
संज्ञेयगुणा सुदुमा पञ्चतागा विसेसाहिया सुदुमा विसेसाहिया ॥ (सू० २३७)

‘एप्सि ण’मित्ति, सर्वलोका वादरवसकायिका; द्वीन्द्रियादीनामेव वादरत्रसत्वात्, तेषां च शेषकायापेक्षयाऽल्पत्वात्, तेभ्यो
वादरतेगरसधिका प्रमात्रेयगुणाः, असंज्ञेयलोकाकाशप्रमाणत्वात्, तेभ्योऽपि प्रलेकशरीरवादरवनस्पतिकायिका असंज्ञेयगुणाः;
मानव्यासंज्ञेयगुणत्वात्, वादरतेजस्कथिका हि मनुष्यश्रेत्र एव भवन्ति, तथा चोक्तं प्रज्ञापनायां द्वितीये स्थानाख्ये पदे—‘कहि णं
भंते! प्रापयेउक्काइयाणं पञ्चतापञ्चताणं ठाणा पञ्चता? गोयमा! अंतो मणुस्सखेत्ते अट्टाइजेसु दीवससुदेसु निव्वाघाएणं पञ्चरससु
एम्मगूनीसु ताघाएणं पंचसु महाविदेइसु एत्थ णं वायरतेउक्काइयाणं पञ्चतागाणं ठाणा पञ्चता, तथा—जत्थेव वायरतेउक्काइयाणं पञ्च-
ताणं ठाणा पञ्चता तत्थेय अपञ्चताणं वायरतेउक्काइयाणं ठाणा पञ्चता’ इति । वादरवनस्पतिकायिकास्तु त्रिष्वपि लोकेषु, तथा चोक्तं
प्रज्ञापनायां षड्भिन्नेव स्थानात्ते द्वितीये पदे—‘कहि णं भंते! वादरवणस्सइकाइयाणं पञ्चतागाणं ठाणा पञ्चता?, गोयमा! सट्टा-
नेचं मत्तसु पयोदीसु सत्तसु घणोदह्विलणसु अहोलोए पायालेसु भवणपत्थडेसु उट्टलोए कप्पेसु विमाणावलियासु विमा-
नपत्थेसु निरियलोए अगत्तेसु तलापसु नदीसु दहेसु वाधीसु पुक्खरिणीसु गुंजालियासु सरेसु सरपंतियासु उज्जेसु चिल्लेसु पल्लेसु
वत्थिणसु दीगेसु सगुरेसु मज्जेसु चेव जलासएसु जलट्टाणेसु, एत्थ णं वायरवणस्सइकाइयाणं पञ्चतागाणं ठाणा पञ्चता, तथा जत्थेव
वादरवणस्सइकाइयाणं पञ्चतागाणं ठाणा पणत्ता तत्थेव वायरवणस्सइकाइयाणमपञ्चतागाणं ठाणा पञ्चता’ इति । ततः क्षेत्रस्यासंज्ञे-
यगुणत्वात्पञ्चते वादरतेजस्कथिभ्योऽसंज्ञेयगुणाः प्रलेकशरीरवादरवनस्पतिकायिका; तेभ्यो वादरनिगोदा असंज्ञेयगुणास्तेपा-

मयन्तसूक्ष्मावागाहनत्वात् जलेषु च सर्वत्रापि प्रायोभावात्, पतकसेवालादयो हि जलेष्ववश्यंभावितः, ते च वादरानन्तकायिका इति, तेभ्योऽपि वादरपृथिवीकायिका असंख्येयगुणाः, अष्टासु पृथिवीषु सर्वेषु विमानभवनपर्वतादिषु च भावात्, तेभ्योऽसंख्येयगुणा वादराण्कायिकाः, समुद्रेषु जलप्राभूत्यात्, तेभ्यो वादरेवायुकायिका असंख्येयगुणाः, शुषिरे सर्वत्र वायुसम्भवात्, तेभ्योऽपि वादर-वनस्पतिकायिका अनन्तगुणाः, प्रतिवादरनिगोदमन्तानां जीवानां भावात्, तेभ्यः सामान्यतो वादरा विशेषाधिकः, वादरत्रसकायिकादीनामपि तत्र प्रक्षेपात् ॥ गतमेकमौषिकमल्पबहुत्वमिदानीमेतेषामेवापर्याप्तानां द्वितीयमाह—‘एसि षं भंते!’ इत्यादि, सर्व-स्तोका वादरत्रसकायिका अपर्याप्ताः, युक्तिरत्र प्रागुक्तैव, तेभ्यो वादरेजस्कायिका अपर्याप्ता असंख्येयगुणाः, असंख्येयलोकाकाशप्र-माणत्वात्, इत्येवं प्रागुक्तक्रमेणोदमप्यल्पबहुत्वं परिभावनीयम् ॥ गतं द्वितीयमल्पबहुत्वं, साम्प्रतमेतेषामेव पर्याप्तानां तृतीयमल्पबहुत्व-माह—‘एसि षं’मित्यादि, सर्वस्तोका वादरेजस्कायिकाः पर्याप्ताः, आवलिकासमयवर्गीय कतिपयसमयन्यूनैरावलिकासमयैर्गुणि-तस्य थावान् समयराशिर्भवति तावत्प्रमाणत्वात्तेषाम्, उक्तञ्च—‘आवलिवर्गो कमेणावलीए गुणिओ हि वायरो तेऊ’ इति, तेभ्यो वादरत्रसकायिकाः पर्याप्ता असंख्येयगुणाः, प्रतरे थावन्त्यङ्गुलसंख्येयभागमात्राणि खण्डानि तावत्प्रमाणत्वोत्तेषां, तेभ्यः प्रलोकशरी-रं वादरवनस्पतिकायिकाः पर्याप्ता असंख्येयगुणाः, प्रतरे थावन्त्यङ्गुलसंख्येयभागमात्राणि खण्डानि तावत्प्रमाणत्वात्तेषाम्, उक्तञ्च—‘पतेर्यपज्जत्तवणकाइया उ पथरं हरंति लोगस्स अंगुलअसंखभागेण भाइय’मिति, तेभ्यो वादरनिगोदपर्याप्तका असंख्येयगुणाः, तेषामत्यन्तसूक्ष्मावगाहनत्वात् जलाशयेषु च सर्वत्र प्रायोभावात्, तेभ्यो वादरपृथिवीकायिकाः पर्याप्ता असंख्येयगुणाः, अतिप्रभूतसं-ख्येयप्रतराङ्गुलासंख्येयभागखण्डमानत्वात्, तेभ्योऽपि वादराण्कायिकाः पर्याप्ता असंख्येयगुणाः, अतिप्रभूततराङ्गुलासंख्ये-

यथागणपद्विमानान्, तेभ्यो वादस्वायुक्तायिकाः पर्याप्ता असत्तैयगुणाः, घनीकृतस्य लोकस्यासत्तैयेषु प्रतैषु सहाततमभागवत्सिषु
 वागन् आकाशप्रदेशान्नावत्प्रमाणत्वात्तेषां, तेभ्यो वादस्वनस्पर्तिकायिकाः पर्याप्ता अनन्तगुणाः, प्रनिवादैरैकनियोगोद्गमनन्तानां जीवानां
 भागान्, तेभ्यः सामान्यतो वादस्वयोपेक्षा विशेषायिकाः, वादस्तेजस्वलायिकादीनामपि पर्याप्तानां तत्र प्रक्षेपान् ॥ गतं वृत्तीगमल्पव-
 द्गुननिदानीभेनेषां प्रत्येकं पर्याप्तपर्याप्तगतमल्पवहुत्वमाह—'एषु सि ण'मित्यादि, इह वादैरैकपर्याप्तनिश्चयाऽसत्तैये वादरा अप-
 र्याप्ता इत्यर्थे, 'पञ्चनगतिरमाए अपञ्चनगा वकमंति, जत्थ एगो तत्थ नियमा असत्तैजा" इति वचनात्, ततः सर्वत्र पर्याप्तैभ्यो-
 ऽपर्याप्ता असत्तैयगुणा वक्तव्याः । वादस्वमकाधिकसूत्रं तु प्रागुक्त्युक्त्या भावनीयम् ॥ गतं चतुर्थमप्यल्पवहुत्वं, सम्प्रलेतेषामेव स-
 मुद्दिष्टानां पर्याप्तापर्याप्तानां पथममल्पवहुत्वमाह—'एषु सि ण'मित्यादि, सर्वस्वीका वादस्तेजस्वलायिकाः पर्याप्ताः, तेभ्यो वादस्वम-
 कायिकाः पर्याप्ता भगत्तैयगुणाः, तेभ्यो वादस्वमस्वल्पिकायिकाः पर्याप्ता असत्तैयगुणाः, तेभ्यो वादस्वनिगोदाः पर्याप्ता अरा-
 ह्तेयगुणाः, तेभ्यो वादस्वृथिवीकायिकाः पर्याप्ता असत्तैयगुणाः, तेभ्यो वादस्वकायिकाः पर्याप्ता असत्तैयगुणाः, यतो
 कायिकाः पर्याप्ता असत्तैयगुणाः, एतेषु परेषु युक्तिः प्रागुक्ताऽसुखरणीया, तेभ्यो वादस्तेजस्वलायिका अपर्याप्ता असत्तैयगुणाः, यतो
 वादस्वायुक्तायिकाः पर्याप्ता असत्तैयेषु लोकाकाशप्रदेशेषु यावन्त आकाशप्रदेशास्तावत्प्रमाणाः वादस्तेजस्वलायिकाश्चापर्याप्ता असत्तै-
 यलोकाकाशप्रदेशप्रमाणान्तो भवन्तमसत्तैयगुणाः, ततः प्रत्येकवादस्वनस्पर्तिकायिकाश्चादस्वृथिवीकायिकाश्चाराकायिक-
 वादस्वायुक्तायिका अपर्याप्ता यतोस्वरमसत्तैयगुणा वक्तव्याः, यद्यपि चैते प्रत्येकमसत्तैयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणस्ताऽप्यसत्तैयातस्ता-
 मसत्तैयभेदमित्यादिषु यथोस्वरमसत्तैयगुणं न विरुध्यते, तेभ्यो वादस्वायुक्तायिकापर्याप्तैभ्यो वादस्वनस्पर्तिकायिका जीताः प-

र्याप्ता अनन्तगुणाः प्रतिवादैकैकनिगोदमन्तानां जीवानां भावात्, तेभ्यः सामान्यतो वादराः पर्याप्ता विशेषाधिकाः, वादरतेज-
स्कायिकादीनामपि पर्याप्तानां तत्र प्रक्षेपात्, तेभ्यो वादरवनस्पतिकायिका अपर्याप्तका असह्येयगुणा एकैकपर्याप्तवादरवनस्पतिका-
यिकनिगोदनिश्रयाऽसह्येयानामपर्याप्तवादरवनस्पतिकायिकनिगोदानामुत्पादात्, तेभ्यः सामान्यतो वादरा अपर्याप्ता विशेषाधिका
वादरतेजस्कायिकादीनामपर्याप्तानां तत्र प्रक्षेपात्, तेभ्यः पर्याप्तापर्याप्तविशेषणरहिताः सामान्यतो वादरा विशेषाधिकाः वादरपर्याप्तते-
जस्कायिकादीनामपर्याप्तानां तत्र प्रक्षेपात् ॥ तदेवं गतानि वादराश्रितानि पञ्चाल्पवहुत्वानि, सम्प्रति सूक्ष्मवादरसमुदायगतानि पञ्चा-
ल्पवहुत्वान्यभिधिसुराह—‘एएसि ण’मित्यादि, इह प्रथमं वादरगतमल्पवहुत्वं तत्सूक्ष्मगताल्पवहुत्वपञ्चके यत्प्रथममल्पवहुत्वं तद्वद्
भावनीयं यावत् सूक्ष्मनिगोदचिन्ता, तदनन्तरं वादरवनस्पतिकायिका अनन्तगुणाः प्रतिवादरनिगोदमन्तानां जीवानां भावात्,
तेभ्यो वादरा विशेषाधिका वादरतेजस्कायिकादीनामपि तत्र प्रक्षेपात्, तेभ्यः सूक्ष्मवनस्पतिकायिका असह्येयगुणाः, वादरनिगो-
देभ्यः सूक्ष्मनिगोदानामसह्येयगुणत्वात्, तेभ्यः सामान्यतः सूक्ष्मा विशेषाधिकाः सूक्ष्मतेजस्कायिकादीनामपि तत्र प्रक्षेपात् ॥ गत-
मेकमल्पवहुत्वमिदानीमेतेषामेवापर्याप्तानां द्वितीयमाह—‘एएसि ण’मित्यादि, सर्वस्तोका वादरत्रसकायिका अपर्याप्ताः, ततो वादर-
तेजस्कायिकवादरवनस्पतिकायिकवादरनिगोदवादरपृथिवीकायिकवादराष्कायिकवादरायुकायिकाः पर्याप्ताः क्रमेण यथोत्तरमसह्येय-
गुणाः, अत्र भावना वादरगताल्पवहुत्वपञ्चके यद्वद् द्वितीयमपर्याप्तविषयमल्पवहुत्वं तद्वद् भावनीया, ततो वादरायुकायिकेभ्योऽपर्या-
प्तेभ्यः सूक्ष्मतेजस्कायिका अपर्याप्ता असह्येयगुणाः, अतिप्रभूतासह्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मपृथिवीकायिकसूक्ष्मा-
ष्कायिकसूक्ष्मवायुकायिकसूक्ष्मनिगोदा यथोत्तरमसह्येयगुणाः, अत्र भावना सूक्ष्माल्पवहुत्ववक्त्रावनीया, पञ्चके यद्वितीयाल्पवहुत्वं त-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४२२ ॥

मित्यादि, सर्वत्रेयं भावना-सर्वस्तोका वादराः पर्याप्ताः परिमितक्षेत्रवर्त्तित्वात्, तेभ्यो वादरा अपर्याप्ता असह्येयगुणाः, एकैकवाद-
रपर्याप्तनिश्चयाऽसह्येयानां वादरापर्याप्तानामुत्पादात्, तेभ्यः सूक्ष्मापर्याप्ता असह्येयगुणाः, सर्वलोकापन्नतया तेषां क्षेत्रस्यासह्येयगुण-
त्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मपर्याप्तकाः सह्येयगुणाः, चिरकालावस्थायितया तेषां सदैव सह्येयगुणतया प्राप्यमानत्वात्, सर्वसह्यया चान्न
सप्त सूत्राणि, तद्यथा-प्रथमं सामान्यतः सूक्ष्मवादरपर्याप्तापर्याप्तविषयं द्वितीयं सूक्ष्मवादरपृथिवीकायिकपर्याप्तापर्याप्तविषयं, तृतीयं
सूक्ष्मवादराकायिकपर्याप्तापर्याप्तविषयं, चतुर्थं सूक्ष्मवादरतेजस्कायिकपर्याप्तापर्याप्तविषयं, पञ्चमं सूक्ष्मवादरवायुकायिकपर्याप्तापर्याप्त-
विषयं, षष्ठं सूक्ष्मवादरवनस्पतिकायिकपर्याप्तापर्याप्तविषयं, सप्तमं सूक्ष्मवादरनिगोदपर्याप्तापर्याप्तविषयमिति ॥ गतं चतुर्थमल्पबहुत्व-
मिदानीमेतेषामेव सूक्ष्मपृथिवीकायिकादीनां प्रत्येकं पर्याप्तापर्याप्तानां समुदायेन पञ्चममल्पबहुत्वमाह—‘एएसि णं भंते ! सुहुमाणं
सुहुमपुढविकाइयाण’मित्यादि, सर्वस्तोका वादरतेजस्कायिकाः पर्याप्ताः, आवलिकासमयवर्गे कतिपयसमयन्यूनैरावलिकासमयैर्गु-
णिते यावान् समयराशिस्तावत्प्रमाणत्वात्तेषां, तेभ्यो वादरन्नस्कायिकाः पर्याप्ता असह्येयगुणाः, प्रतरे यावन्त्यङ्गुलासह्येयभागमा-
त्राणि खण्डानि तावत्प्रमाणत्वात्तेषां, तेभ्यो वादरन्नस्कायिका अपर्याप्ता असह्येयगुणाः, प्रतरे यावन्त्यङ्गुलासह्येयभागमात्राणि खण्डानि
तावत्प्रमाणत्वात्तेषां, ततः प्रत्येकशरीरवादरवनस्पतिकायिकवादरनिगोदवादरपृथिवीकायिकवादरवायुकायिकाः पर्याप्ता
यथोत्तरमसह्येयगुणाः, यद्यप्येते प्रत्येकं प्रतरे यावन्त्यङ्गुलासह्येयभागमात्राणि खण्डानि तावत्प्रमाणास्तथाऽप्यङ्गुलासह्येयभागस्यास-
ह्येयभेदभिन्नत्वादित्थं यथोत्तरमसह्येयगुणत्वमभिधीयमानं न विरुध्यते, तेभ्यो वादरतेजस्कायिका अपर्याप्तका असह्येयगुणाः, अस-
ह्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, ततः प्रत्येकशरीरवादरवनस्पतिकायिकवादरनिगोदवादरपृथिवीकायिकवादरवायुका-

प्रतिपत्तौ
सूक्ष्मवा-
दराद्यल्प-
बहुत्वं
उदेशः २
सू० २३७

॥ ४२२ ॥

विद्या अपर्याप्ता यथोत्तरस्यामसतोयगुणाः, ततो वादस्वायुक्ताधिकेभ्योऽपर्याप्तकेभ्यः सूक्ष्मतेजस्कायिका अपर्याप्ता असतोयगुणाः, ततः
मूर्धन्यप्रथिवीरागिकसूक्ष्माकायिकमूर्ध्ममायुक्तायिका अपर्याप्ता यथोत्तरं विशेषाधिकः; ततः सूक्ष्मतेजस्कायिकाः पर्याप्ताः सतोयगुणाः,
मूर्ध्मेनपर्याप्तैभ्यः पर्याप्तानामोचतः सतोयगुणत्वान्, ततः सूक्ष्मप्रथिवीकायिकसूक्ष्मवायुकायिकाः पर्याप्ता यथोत्तरं
विशेषाधिकः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदा अपर्याप्तका असतोयगुणाः, तेषामतिप्राभूत्वेन सर्वलोकेषु भावान्, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदा असतो-
यगुणाः, सूक्ष्मेनपर्याप्तानां सर्वोचतः सतोयगुणत्वान्, एते च वादस्पर्याप्ततेजस्कायिकादयः पर्याप्तनिगोदपर्यवसानाः षोडश पदार्था-
वपस्यन्यत्राविशेषेणामूर्ध्मेन्योक्ताकामप्रदेशप्रमाणतया संगीयन्ते तथाऽप्यसत्त्वात्स्यात्सत्त्वात्भेदशिञ्जल्लादित्यमसतोयगुणत्वं विशेषा-
यिकत्वं सतोयगुणत्वं च प्रतिपादयन्तं न विरोधभासितं, तेभ्यः पर्याप्तसूक्ष्मनिगोदेभ्यो वादस्वनस्पतिकायिका अपर्याप्ता अनन्तगुणाः,
यतिवादेकैकनिगोदमनन्तानां जीवानां भावात्, तेभ्यः सामान्यतो वादराः पर्याप्ता विशेषाधिकाः, वादस्पर्याप्ततेजस्कायिकादीनामपि
मत्र प्रथेपान्, तेभ्यो वादस्वनस्पतिकायिका अपर्याप्ता असतोयगुणाः, एकैकपर्याप्तनिगोदनिश्चयाऽसतोयानां वादस्निगोदापर्याप्ताना-
न्यतो वादरा निर्यापिताः, पर्याप्तानामपि तत्र प्रथेपान्, तेभ्यः सामान्यतो वादरा अपर्याप्ता विशेषाधिकाः, तत्र प्रथेपान्, तेभ्यः सामा-
न्यतो वादरा निर्यापिताः, पर्याप्तानामपि तत्र प्रथेपान्, तेभ्यः सूक्ष्मवनस्पतिकायिका अपर्याप्ता असतोयगुणाः, वादस्निगोदेभ्यः
सूक्ष्मनिगोदावपस्यप्रमाणामप्यसतोयगुणत्वान्, ततः सामान्यतः सूक्ष्मा अपर्याप्तका विशेषाधिकाः, सूक्ष्मप्रथिवीकायिकादीनामप्यप-
र्याप्तानां मत्र प्रथेपान्, तेभ्यः सूक्ष्मवनस्पतिकायिकाः पर्याप्ताः सतोयगुणाः, सूक्ष्मवनस्पतिकायिकापर्याप्तैभ्यो हि सूक्ष्मवनस्पतिका-
यिकाः पर्याप्ताः सतोयगुणाः, सूक्ष्मेनपर्याप्ततोऽपर्याप्तैभ्यः पर्याप्तानां सतोयगुणत्वान्, ततः सामान्यतः सूक्ष्मपर्याप्तैभ्योऽपि सतो-

यगुणाः, विशेषाधिकत्वस्य सङ्ख्येयगुणत्वत्राधानयोगात्, तेभ्यः सामान्यतः सूक्ष्माः पर्याप्तका विशेषाधिकाः, पर्याप्तसूक्ष्मपृथिवीकाधि-
कादीनामपि तत्र प्रक्षेपात्, ततः सामान्यतः पर्याप्तापर्याप्तविशेषणरहिताः सूक्ष्मा विशेषाधिकाः, अपर्याप्तानामपि तत्र प्रक्षेपात् ॥ इह
पूर्वं निगोदाः स्थित्यादिभिश्चिन्तितस्ततो निगोद्वक्तव्यतामाह—

कतिविहा णं भंते ! णिओया पणत्ता, तंजहा णिओया पणत्ता, तंजहा—णिओया
य णिओदजीवा य ॥ णिओया णं भंते ! कतिविहा पणत्ता, गोयसा ! दुविहा, पं०, तंजहा—
सुहुमणिओया य बायरणिओया य ॥ सुहुमणिओया णं भंते ! कतिविहा पणत्ता, गोयसा ! दु-
विहा पणत्ता, तंजहा—पजत्तगा य अपजत्तगा य ॥ बायरणिओयाविदुविहा पणत्ता, तंजहा—
पजत्तगा य अपजत्तगा य ॥ णिओयजीवा णं भंते ! कतिविहा पणत्ता, दुविहा पणत्ता—
सुहुमणिओदजीवा य बायरणिओयजीवा य । सुहुमणिगोदजीवा दुविहा पं० तं०—पजत्तगा य
अपजत्तगा य । बादरणिगोदजीवा दुविहा पन्नत्ता तं०—पजत्तगा य अपजत्तगा य ॥ (सू० २३८)

‘कतिविहा ण’मित्यादि, कतिभेदाः भदन्त ! निगोदाः प्रब्रह्माः ?, भगवानाह—गौतम ! द्विविधा निगोदाः प्रज्ञप्तास्तथथा—निगो-
दाश्च निगोदजीवाश्च, उभयेपामपि निगोदशब्दवाच्यतया प्रसिद्धत्वात्, तत्र निगोदा—जीवाश्रयविशेषाः निगोदजीवा—विभिन्नतैजस-
कार्मणा जीवा एव ॥ अधुना निगोदभेदान् पृच्छति—‘निगोया णं भंते !’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! द्विविधाः
प्रज्ञप्तास्तथथा—सूक्ष्मनिगोदाश्च बादरनिगोदाश्च, तत्र सूक्ष्मनिगोदाः सर्वलोकापन्नाः बादरनिगोदा मूलकन्दवादयः ॥ ‘सुहुमनिगोया

ण'गिनादि, नृश्रमनिगोरा भदन्त ! कनिवियाः प्रज्जमाः?, भगवानाह—गौतम ! द्विविधाः प्रज्ञप्तास्तत्रथा—पर्याप्ता अपर्याप्ताश्च, एवं वादरनिगोदजीवाणमपि मूत्रं वक्तव्यं । तदेवमुक्त्वा निगोदाः, अधुना निगोदजीवानधिकृत्य भेदप्रश्नसूत्रमाह—'निगोयजीवा णं भंते !' इति सुगन्, भगवानाह—गौतम ! निगोदजीवा द्विविधाः प्रज्ञप्तास्तत्रथा—सूक्ष्मनिगोदजीवा वादरनिगोदजीवाश्च, चशब्दो निगोदजीवा नृश्रमाम्प्राप्तौ, परमन्यत्रापि यथायोगं परिभावनीयौ । 'सुहुमनिगोयजीवा णं भंते' इत्यादि पर्याप्तापर्याप्तविषयं पाठसिद्धम् । यन्परि सामान्यगो निगोयगतां जिज्ञामिपुः पृच्छति—

निगोदा णं भंते ! दृश्यदृश्याए किं संखेज्जा असंखेज्जा अणंता?, गोयमा ! नो संखेज्जा असंखेज्जा नो अणंता, एवं पज्जत्तगादि अपज्जत्तगादि ॥ सुहुमनिगोदा णं भंते ! दृश्यदृश्याए किं संखेज्जा असंखेज्जा अणंता?, गो ! णो संखेज्जा असंखेज्जा णो अणंता, एवं पज्जत्तगादि अपज्जत्तगादि, एवं पापरानि पज्जत्तगादि अपज्जत्तगादि णो संखेज्जा असंखेज्जा णो अणंता ॥ णिओदजीवा णं भंते ! दृश्यदृश्याए किं संखेज्जा असंखेज्जा अणंता?, गोयमा ! नो संखेज्जा नो असंखेज्जा अणंता, एवं पात्तादि अपज्जत्तादि, एवं सुहुमणिओयजीवादि पज्जत्तगादि अपज्जत्तगादि, वादरणिओदजीवादि पज्जत्तगादि अपज्जत्तगादि ॥ णिओदा णं भंते ! पदेसदृश्याए किं संखेज्जा? पुच्छा, गोयमा ! नो संखेज्जा नो असंखेज्जा अणंता, एवं पज्जत्तगादि अपज्जत्तगादि । एवं सुहुमणिओयादि पज्जत्तगादि अपज्जत्तगादि य, पएसदृश्याए सन्वे अणंता, एवं वापरनिगोयादि पज्जत्तयादि

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ४२४ ॥

अप्लत्तयावि, पएसद्वयाए सव्वे अणंता, एवं णिओदजीवा नवविहावि पएसद्वयाए सव्वे
अणंता ॥ एएसि णं भंते ! णिओयाणं सुहुमाणं बायराणं प्लत्तयाणं अप्लत्तयाणं दव्वद्वयाए
पएसद्वयाए दव्वद्वपएसद्वयाए कथरेरहितो अप्पा वा बहुया वा०?, गोयमा ! सव्वत्थोवा बाद-
रणिओयप्लत्तया दव्वद्वयाए बादरणिओदा अप्लत्तया दव्वद्वयाए असंखेज्जगुणा सुहुमणिओदा
अप्लत्तया दव्वद्वयाए असंखेज्जगुणा सुहुमणिओदा प्लत्तया दव्वद्वयाए संखिज्जगुणा, एवं प-
देसद्वयाएवि ॥ दव्वद्वपदेसद्वयाए सव्वत्थोवा बादरणिओया य प्लत्ता दव्वद्वयाए जाव सुहु-
मणिओदा प्लत्ता य दव्वद्वयाए संखेज्जगुणा, सुहुमणिओएहितो प्लत्तएहितो दव्वद्वयाए
बायरणिओदा प्लत्ता पएसद्वया अणंतगुणा बायरणिओदा अप्लत्ता पएसद्वयाए असंख० जाव
सुहुमणिओया प्लत्ता पएसद्वयाए संखेज्जगुणा । एवं णिओयजीवावि, णवरि संकमए जाव सु-
हुमणिओयजीवेहितो प्लत्तएहितो दव्वद्वयाए बायरणिओयजीवा प्ल० पदेसद्वयाए असं-
खेज्जगुणा, सेसं तहेव जाव सुहुमणिओयजीवा प्लत्ता पएसद्वयाए संखेज्जगुणा ॥ एतेसि णं
भंते ! णिओदाणं सुहुमाणं बायराणं प्लत्ताणं अप्लत्ताणं णिओयजीवाणं सुहुमाणं बायराणं
प्लत्तयाणं अप्लत्तयाणं दव्वद्वयाए पएसद्वयाए कथरेरहितो?, सव्वत्थोवा बायरणिओदा प्लत्ता
दव्वद्वयाए बायरणिओदा अप्लत्ता दव्वद्वयाए असंखेज्जगुणा सुहुमणिओदा अप० दव्वद्वयाए

प्रतिपत्तो
निगोदा-
धिकारः
उद्देशः २
सू० २३९

॥ ४२४ ॥

अमंगेजगुणा सुदुमणिओद्री पञ्च० दब्बट्टयाणं संखेज्जगुणा सुदुमणिओपहितो दब्बट्टयाणं वा-
 यरणिओद्रीया पञ्चत्ता दब्बट्टयाणं अणंतगुणा वायरणिओद्रीया अपञ्चत्ता दब्बट्टयाणं असं-
 खेज्जगुणा सुदुमणिओद्रीया अपञ्चत्ता दब्बट्टयाणं असंखेज्जगुणा सुदुमणिओयजीवा पञ्चत्ता
 दब्बट्टयाणं संखेज्जगुणा, पणसट्टयाणं सब्बत्थोवा वायरणिओद्रीया पञ्चत्ता पणसट्टयाणं वायर-
 णिओद्री अपञ्चत्ता पणसट्टयाणं असंखे० सुदुमणिओयजीवा अपञ्चत्ता पणसट्टयाणं असंखे-
 ज्जगुणा सुदुमणिओद्रीया पञ्चत्ता पणसट्टयाणं संखेज्जगुणा सुदुमणिओद्रीयेहितो पणसट्ट-
 याणं वायरणिओद्री पञ्चत्ता पदेसट्टयाणं अणंतगुणा, वायरणिओया अपञ्चत्ता पणस० असंखेज्ज-
 गुणा जाव सुदुमणिओया पञ्चत्ता पणसट्टयाणं संखेज्जगुणा, दब्बट्टपणसट्टयाणं सब्बत्थोवा वायर-
 णिओया पञ्चत्ता दब्बट्टयाणं वायरणिओद्री अपञ्चत्ता दब्बट्टयाणं असंखेज्जगुणा जाव सुदुम-
 णिओद्री पञ्चत्ता दब्बट्टयाणं संखेज्जगुणा सुदुमणिओद्रीहितो दब्बट्टयाणं वायरणिओद्रीवा प-
 ञ्चत्ता दब्बट्टयाणं अणंतगुणा सेसा तदेव जाव सुदुमणिओद्रीवा पञ्चत्ता दब्बट्टयाणं संखेज्ज-
 गुणा सुदुमणिओयजीयेहितो पञ्चत्तापहितो दब्बट्टयाणं वायरणिओयजीवा पञ्चत्ता पदेसट्टयाणं
 अमंगेज्जगुणा सेसा तदेव जाव सुदुमणिओया पञ्चत्ता पणसट्टयाणं संखेज्जगुणा ॥ सेत्तं छव्विद्वहा
 मंमारसमावणगा ॥ (सू० २३९)

‘निगोदा ण’मित्यादि, ‘निगोदाः’ जीवाश्रयविशेषा भदन्त ! ‘द्रव्यार्थतया’ द्रव्यरूपतया किं सङ्घेया असङ्घेया अनन्ताः ? भगवानाह—गौतम ! नो सङ्घेयाः, अङ्गुलासङ्घेयभागावगाहनानां तेषां सर्वलोकापन्नत्वात्, किन्त्वसङ्घेयाः, असङ्घेयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, नाप्यनन्तास्तथा केनचवेदसाऽनुपलम्भात् । एवमपर्याप्तसामान्यनिगोदसूत्रं च भावनीयम् । यथा च सामान्यनिगोदविषयं सूत्रत्रयमुक्तम् एवं सूक्ष्मनिगोदविषयमपि सूत्रत्रयं पृथग् वक्तव्यं, भावना च पूर्वानुसारेण स्वयं विधेया ॥ सम्प्रति द्रव्यार्थतया (निगोदजीव) सङ्घां पिष्टच्छिद्यपुराह—‘निगोयजीवा णं भंते ! द्रव्यदृयाए’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! नो सङ्घेया नाप्यसङ्घेयाः किन्त्वनन्ताः प्रतिनिगोदमनन्तानां निगोदद्रव्यजीवानां भावात् । एवमपर्याप्तसूत्रं पर्याप्तसूत्रं च वक्तव्यं, तदेवं सामान्यतो निगोदद्रव्यविषयं सूत्रत्रिकमुक्तम्, एवं सूक्ष्मनिगोदजीवविषयं सूत्रत्रिकं वादर-निगोदजीवविषयं च सूत्रत्रिकं च वक्तव्यं सर्वसङ्घेया नव सूत्राणि । [एवमेव प्रदेशार्थताविषयण्यपि नव सूत्राणि नानात्वाभावात्, भवना ‘च’ सर्वत्रापि सुप्रतीता, ये किल द्रव्यार्थतयाऽनन्तास्ते प्रदेशार्थतया सुतरामन्ताः प्रतिद्रव्यमसङ्घातानां प्रदेशानां भावात्, सर्वसङ्घेया चामून्यष्टादश सूत्राणि] ॥ तदेवं द्रव्यार्थविषयाणि नव सूत्राण्युक्तानि सम्प्रति प्रदेशार्थताविषयाणि नव सूत्राणि विवक्षुः प्रथमतः सामान्यतो निगोदविषयं सूत्रत्रयमाह—‘निगोया णं भंते ! पएसदृयाए’ इत्यादि, ‘निगोदाः’ उक्तस्वरूपा णमिति वाक्यालङ्कारे भदन्त ! ‘प्रदेशार्थतया’ प्रदेशरूपतया चिन्त्यमानाः किं सङ्घेया असङ्घेया अनन्ताः ?, भगवानाह—गौतम ! नो सङ्घेया नो असङ्घेयाः किन्त्वनन्ताः, एकैकस्मिन् निगोदे प्रदेशानामनन्तत्वात्, एवं शेषाण्यष्टौ सूत्राणि पूर्वक्रमेण भावनीयानि ॥ सम्प्रत्येतेषामेव सूक्ष्मवादरपर्याप्तापर्याप्तनिगोदानां द्रव्यार्थप्रदेशार्थोभयार्थतया परस्परमल्पत्रहुलमाह—‘एएसि णं भंते ! णिगोदाण’मि-

यार्ति प्रथमं तुल्यं, भगवानाह—गौतम ! सर्वस्वोक्ता वादरनिगोदा मूलकन्दादिगताः पर्याप्तका द्रव्यार्थतया, प्रतिनियतश्रेयवर्तित्वात्,
 तेभ्यो वादरनिगोदा अपर्याप्तका द्रव्यार्थतयाऽसत्त्वैयगुणाः, एकैरुपर्याप्तिकादरनिगोदनिश्चयाऽसत्त्वैयानामपर्याप्तानां वादरनिगोदानामु-
 च्यतात्, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदा अपर्याप्तका द्रव्यार्थतयाऽसत्त्वैयगुणाः, सकललोकापन्नतया श्रेयस्त्वासात्त्वैयगुणत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मनि-
 गोदाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतया नत्त्वैयगुणाः, सूक्ष्मेष्वोक्तोऽपर्याप्तेभ्यः पर्याप्तानां सत्त्वैयगुणत्वात्, 'पएसट्टयाए' इति अत ऊर्ध्वं प्रदे-
 शार्थतया विन्ना क्रियते, नानेन करोति—सर्वस्वोक्ता वादरनिगोदाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतया द्रव्याणां स्वीकृत्वात्, तेभ्यो वादरनिगोदा
 अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽनत्त्वैयगुणा द्रव्याणामसत्त्वैयगुणत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसत्त्वैयगुणाः, तेभ्यः
 सूक्ष्मनिगोदाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतया नत्त्वैयगुणाः द्रव्याणां सत्त्वैयगुणत्वात् । 'द्ववदृपएसट्टयाए'ति अधुना द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया
 विन्ना क्रियते—सर्वस्वोक्ता वादरनिगोदाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतया, वादरनिगोदा अपर्याप्ता द्रव्यार्थतया असत्त्वैयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनि-
 गोदा अपर्याप्ता द्रव्यार्थतया असत्त्वैयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतया सत्त्वैयगुणाः, युक्तिः प्राक्तन्येव, तेभ्यो वादर-
 निगोदाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतया अनन्त्यगुणाः, एकैकस्य निगोदास्य अनन्ताणुकान्तस्वरुच्यविष्पन्नत्वात्, तेभ्यो वादरनिगोदा अपर्याप्ताः
 प्रदेशार्थतया सत्त्वैयगुणाः, द्रव्याणामसत्त्वैयगुणत्वात्, तेभ्योः सूक्ष्मनिगोदा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतया असत्त्वैयगुणाः, युक्तिः प्राक्तन्येव,
 तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदाः पर्याप्ताः सत्त्वैयगुणाः, द्रव्याणां सत्त्वैयगुणाः, साम्प्रतमेतेषामेव सूक्ष्मवादरपर्याप्तापर्याप्तनिगोदजीवानां द्रव्या-
 ष्वोक्तार्थोक्ततया परम्परसम्प्रभुत्वमाह—'एषसि ण मित्तादि, सर्वस्वोक्ता वादरजीवाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतया, निगोदानां स्वीकृत्वात्,
 तेभ्यो वादरनिगोदाः अपर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसत्त्वैयगुणा, निगोदानामसत्त्वैयगुणत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवाः अपर्याप्तका

द्रव्यार्थतयाऽसङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतया सङ्ख्येयगुणाः, कारणं पूर्ववद् ऊह्यं, प्रदेशार्थतया सर्वस्तोका वादरनिगोदजीवाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतया, द्रव्याणां स्तोकत्वात्, तेभ्यो वादरनिगोदजीवा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसङ्ख्येयगुणाः, द्रव्याणामसङ्ख्येयगुणत्वात्, एवं तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतया सङ्ख्येयगुणाः, द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया सर्वस्तोका वादरनिगोदजीवाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतया, तेभ्यो वादरनिगोदजीवा अपर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवा अपर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतया सङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यो वादरनिगोदजीवाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसङ्ख्येयगुणाः, प्रतिवादरनिगोदपर्याप्तजीवमसङ्ख्येयानां लोकाकाशप्रदेशप्रमाणानां प्रदेशानां भावात्, तेभ्यः वादरनिगोदजीवा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसङ्ख्येयगुणाः वादरनिगोदापर्याप्तिभ्यो वादरनिगोदपर्याप्तानामसङ्ख्यातगुणत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवा अपर्याप्तकाः प्रदेशार्थतयाऽसङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसङ्ख्येयगुणाः, भावना प्रागिव ॥ सम्प्रति सूक्ष्मवादपर्याप्तापर्याप्तनिगोदनिगोदजीवानां द्रव्यार्थप्रदेशार्थोभयार्थतया परस्परसम्बन्धत्वमाह—‘एएसि ण’मित्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! सर्वस्तोका वादरनिगोदाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतया, तेभ्यो वादरनिगोदा अपर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसङ्ख्येयगुणाः तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदा अपर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतया सङ्ख्येयगुणाः, अत्र सर्वत्रापि युक्तिः प्रागुक्तैव, सूक्ष्मनिगोदेभ्यः पर्याप्तिभ्यो द्रव्यार्थतया वादरनिगोदजीवाः पर्याप्ता अनन्तगुणाः, एकैकस्मिन् निगोदेऽनन्तानां जीवानां भावात्, तेभ्यो वादरनिगोदजीवाः अपर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसङ्ख्येयगुणाः निगोदानामसङ्ख्यातत्वात्, एवं तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवा अपर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसङ्ख्येयगुणाः तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतया स-

त्तोयगुणाः, प्रदेशार्थतया वादरनिगोदजीवाः पर्याप्तकाः प्रदेशार्थतया निगोदानां स्तोत्रत्वान्, तेभ्यो वादरनिगोदजीवा अ-
 पर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽमहोयगुणाः निगोदानामसाहोयगुणत्वान्, एवं तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसप्तोयगुणाः,
 तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतया सप्तोयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवेभ्यः पर्याप्तेभ्यो वादरनिगोदाः पर्याप्ताः प्रदेशा-
 र्थतयाऽन्यगुणाः, पौष्ट्य निगोद्व्याजन्तान्युक्तानन्तरुच्यनिगुणत्वान्, तेभ्यो वादरनिगोदा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसप्तोयगुणाः
 पौष्ट्यापरपर्याप्तनिगोद्व्याजन्तानां वादरपर्याप्तनिगोदानामुत्पादान्, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसप्त-
 यगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतया सप्तोयगुणाः, द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया सर्वस्तोका वादरनिगोदाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतया,
 तेभ्यो वादरनिगोदा अपर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसप्तोयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसप्तोयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनि-
 गोदाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतया सप्तोयगुणाः, अत्र युक्तिनिगोदानां द्रव्यार्थतया चिन्तायामिव, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदेभ्यः पर्याप्तेभ्यो वादर-
 निगोदजीवाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽन्यगुणाः प्रतिवादरनिगोदमनन्तानां जीवानां भावान्, तेभ्यो वादरनिगोदजीवा अपर्याप्ता द्रव्या-
 र्थतयाऽन्यगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवा अपर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसप्तोयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतया
 सप्तोयगुणाः, अत्र युक्तिनिगोदजीवानां द्रव्यार्थतया चिन्तायामिव, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवेभ्यः पर्याप्तेभ्यो द्रव्यार्थतया चिन्तितेभ्यो
 वादरनिगोदजीवाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽमहोयगुणाः प्रतिवादरनिगोदपर्याप्तजीवमसप्तोयानां लोकाकाशप्रदेशप्रमाणानां प्रदेशानां
 भावान्, तेभ्यो वादरनिगोदजीवा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसप्तोयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतया सप्तोय-
 गुणाः, बुद्धिरयं निगोदजीवानां प्रदेशार्थतया सप्तोयगुणचिन्तायामिव, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवेभ्यः पर्याप्तेभ्यः प्रदेशार्थतया चिन्ति-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४२७ ॥

तेभ्यो वादरनिगोदाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽनन्तगुणाः, एकैकस्मिन् निगोदेऽनन्तानामणूनां सद्भावात्, तेभ्यो वादरनिगोदा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थ-
तया सङ्ख्येयगुणाः, अत्र युक्तिर्निगोदानां प्रदेशार्थतया चिन्तायामिव, उपसंहारमाह—‘सेत्त’मित्यादि, एते षड्विधसंसारसमापन्नका
जीवाः ॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां जीवाभिगमटीकायां पञ्चम्यां प्रतिपत्तौ षड्विधप्रतिपत्तिः ॥

अथ षष्ठी प्रतिपत्तिः

तदेवमुक्त्वा षड्विधप्रतिपत्तिः, अधुना क्रमप्राप्तां सप्तविधप्रतिपत्तिमाह—

तथ जे ते एवमाहंसु सत्तविहा संसारसमावणगा ते एवमाहंसु, तंजहा—नेरइया तिरिक्खा
तिरिक्खजोणिणीओ मणुस्सा मणुस्सीओ देवा देवीओ ॥ णेरतियस्स ठिती जहन्नेणं दसवासस-
हस्साइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं, तिरिक्खजोणियस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं
तिन्नि पलिओवमाइं, एवं तिरिक्खजोणिणीएवि, मणुस्साणवि मणुस्सीणवि, देवाणं ठिती जहा
णेरइयाणं, देवीणं जहण्णेणं दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं पणपणपलिओवमाणि ॥ नेरइयदेवदे-
वीणं जच्चेव ठिती सच्चेव संचिट्ठणा । तिरिक्खजोणिणीणं जहन्नेणं अंतोमुं उक्को० तिन्नि पलि-
ओवमाइं पुव्वकोडिपुहुत्तमव्वमहियाइं । एवं मणुस्सस्स मणुस्सीएवि ॥ णेरइयस्स अंतरं जह० अंतो-

६ प्रतिपत्तौ
नैरयिक-
स्थित्यादि
उद्देशः २
सू० २४०

॥ ४२७ ॥

सु० उपोसेणं वणस्सतिकालो । एवं सन्वाणं तिरिक्खजोणियवज्जाणं, तिरिक्खजोणियवज्जाणं जह-
 ण्णेणं अंनोसु० उक्को० सागरोचमसतपुट्टत्तं सातिरेगं ॥ अण्णवहुयं-सन्वत्थोवाओ मणुस्सीओ
 मणुस्सा असंनेज्जगुणा नेरइया असंखेज्जगुणा तिरिक्खजोणिणीओ असंखेज्जगुणाओ देवा असं-
 खेज्जगुणा देवीओ संखेज्जगुणाओ तिरिक्खजोणिया अणंतगुणा । सेत्तं सत्तविहा संसारसमाव-
 ण्णाणा जीया ॥ (सू० २४०)

‘मद्ये’त्यादि, तत्र ये ते एवमुक्तान्तः सप्तमियाः संसारसमापन्ना जीवाः प्रज्ञासास्ते एवमुक्तवन्तस्तद्यथा—नैरथिक्कासिर्येग्योनिकास्ति-
 वेन्नोनित्तः मनुग्गा माणुवः देवा देव्वः ॥ तत्रामीपां सत्ताणामपि क्रमेण स्थितिमाह—‘नेरइयस्स णं भंते!’ इत्यादि सप्तसूची,
 नैरथिक्क पण्ण्येण द्दणार्पणदृष्ट्याणि उत्कर्षणव्ययव्यिशत्सागरोपमाणि । तिर्यग्गोनिकस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतस्त्रीणि पल्योप-
 माणि । एवं निर्यग्योनिसीमनुग्गमाणुगीगूवाण्यपि वक्तव्यानि । देवसूत्रं नैरथिक्कत्त । देवीसूत्रे जघन्येन दृग्वर्षसहस्राणि, उत्कर्षतः
 पञ्चाध्यायान् पल्योपमानि, ईशान्देवीनामपिगृहीतानामुत्कर्षत एतावद्विस्वतिकलान् ॥ सम्प्रति कायस्थितिमाह—‘नेरइया णं भंते!’
 इत्यादि, नैरनिहानां वेदेर भासिनिपस्तिणं तदेव कायद्विपस्तिणमपि, नैरथिक्कस्य मृत्वा भूयोऽनन्तरं नैरथिकेकूपत्वादाभावात् ।
 निर्यग्योनिकसूत्रे पण्ण्योऽन्तर्मुहूर्त्त, तदन्तन्तरमन्यत्रोत्पादान्, उत्कर्षणोऽनन्तं कालमनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽ-
 नन्तरेण भोक्ताः पण्ण्योऽन्तर्मुहूर्त्तः, ते पुद्गलपरगतौ आचलिकाया असहोयो भागः, अस्या भावार्थव्याख्या प्राग्वि । तिर्य-
 ग्योनिसूत्रे तदन्तर्मुहूर्त्तं तत्र ऊर्ध्वं मृत्ताऽन्यत्रोत्पादान्, उत्कर्षतस्त्रीणि परलोपमानि पूर्वाकोटीपृथक्कलाभ्यधिकानि, तानि

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ४२८ ॥

निरन्तरं सप्तसु पूर्वकोट्यायुष्केषु भवेष्वष्टमे च भवे देवकुर्वादिपूतपन्नाया द्रष्टव्यानि । एवमेव सञ्चयसूत्रं मानुषीसूत्रं च, देवस्य दे-
व्याश्च यैव भवस्थितिः सैव कायस्थितिः, देवस्य देव्याश्च मृत्त्वाऽनन्तरं तद्भावेनोत्पादाभावात् ॥ साम्प्रतमेपामन्तरं चिचिन्तयिपुराह—
'नैरइयस्स णं भंते !' इत्यादि, नैरयिकस्य जघन्येनान्तरमन्तमुहूर्त्तं, तच्च नरकादुद्धृतस्य तिर्यगमनुष्यगर्भं एवाशुभाध्यवसायेन मर-
णतः परिभावनीयं, सानुबन्धकर्मफलमेतदिति तात्पर्यार्थः, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं, स चानन्तः कालो वनस्पतिकालः, नरकादुद्धृतस्य
पारम्पर्येणानन्तं कालं वनस्पतिष्ववस्थानात्, तिर्यग्योनिकस्य जघन्येनान्तरमन्तमुहूर्त्तं, तच्च तिर्यग्योनिकभवादुद्धृत्यान्यत्रान्तमुहूर्त्तं
स्थित्वा भूयस्तिर्यग्योनिलेनोत्पद्यमानस्य वेदितव्यम्, उत्कर्षतः सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकम् । तिर्यग्योनिकीसूत्रे मनुष्यसूत्रे मा-
नुषीसूत्रे देवीसूत्रे च जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तमुत्कर्षतो वनस्पतिकालः ॥ साम्प्रत्येतेषामेव सप्तानां पदानामल्पबहुत्वमाह—'एएसि ण'भि-
त्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—सर्वस्तोका मानुष्यः, कृतिपयकोटीकोटीप्रमाणत्वात्, ताभ्यो मनुष्या असङ्ख्येयगुणाः, संमूर्च्छिम-
मनुष्याणां श्रेण्यसङ्ख्येयप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्यस्तिर्यग्योनिकाः स्त्रियोऽसङ्ख्येयगुणाः, प्रतरासङ्ख्येयभागवर्तिश्रेण्याकाशप्रदेशराशि-
प्रमाणत्वात्, ताभ्यो देवाः सङ्ख्येयगुणाः, वानमन्तरज्योतिष्काणामपि जलचरतिर्यग्योनिकीभ्यः सङ्ख्येयगुणतया महादण्डके पठित-
त्वात्, तेभ्यो देव्यः सङ्ख्येयगुणा द्वात्रिंशद्गुणत्वात्, 'वत्तीसगुणा वत्तीसरुवअहियाओ होंति देवाणं देवीओ" इति वचनात्, ताभ्य-
स्तिर्यग्योनिका अनन्तगुणाः, वनस्पतिजीवानामनन्तान्तत्वात्, उपसंहारमाह—'सेत्त'मित्यादि सुगमम् ॥ इति श्रीमलयगिरिविरचि-
तायां जीवाभिगमटीकायां षष्ठ्यां प्रतिपत्तौ सप्तविधप्रतिपत्तिः ॥

६ प्रतिपत्तौ
नैरयिक-
स्थित्यादि
उद्देशः २
सू० २४०

॥ ४२८ ॥

अपढममणुस्स० जह० खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं उक्को० तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडिपुहत्त-
मव्वभहियाइं ॥ अंतरं पढमसमयणेरतिथस्स जह० दसवाससहस्साइं अंतोसुहुत्तमव्वभहियाइं
उक्को० वणस्सतिकालो, अपढमसमय० जह० अंतोसु० उक्को० वणस्सतिकालो । पढमसमयतिरि-
क्खजोणिए जह० दो खुड्डागभवग्गहणाइं समऊणाइं उक्को० वणस्सतिकालो, अपढमसमयतिरि-
क्खजोणियस्स जह० खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं उक्को० सागरोवमसतपुहुत्तं सातिरेगं ।
पढमसमयमणुस्सस्स जह० दो खुड्डाइं भवग्गहणाइं समऊणाइं उक्को० वणस्सतिकालो, अपढम-
समयमणुस्सस्स जह० खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं उक्को० वणस्सतिकालो । देवाणं जहा नेरइ-
याणं जह० दसवाससहस्साइं अंतोसुहुत्तमव्वभहियाइं उक्को० वणस्सहकालो, अपढमसमय० जह०
अंतो० उक्को० वणस्सहकालो ॥ अप्पाबहु० एतेसि णं भंते ! पढमसमयनेरइयाणं जाव पढमसम-
यदेवाण य कतरे २ हित्तो०?, गोयमा ! सव्वत्थोवा पढमसमयमणुस्सा पढमसमयणेरइया असंखेज्ज-
गुणा पढमसमयदेवा असंखेज्जगुणा पढमसमयतिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा ॥ अपढमसमय-
नेरइयाणं जाव अपढमदेवाणं एवं चेव अप्पबहु० णवरि अपढमसमयतिरिक्खजोणिया अणंत-
गुणा ॥ एतेसिं पढमसमयनेरइयाणं अपढम० णेरतियाणं कयरे २?, सव्वत्थोवा पढमसमयणेर-
तिया अपढमसमयनेरइया असंखेज्जगुणा, एवं सव्वे ॥ पढमसमयणेरइयाणं जाव अपढमसमय-

देवाण य करे २?, सञ्चत्थोवा पढमसमयमणुस्सा अपढमसमयमणुस्सा असंखेज्जगुणा पढम-
 समयणेइया असंखिज्जगुणा पढमसमयदेवा असंखेज्जगुणा पढमसमयतिरिक्खज्जोणिया असं-
 खेज्जगुणा अपढमसमयनेइया असंखेज्जगुणा अपढमसमयदेवा असंखेज्जगुणा अपढमसमयति-
 रिक्खज्जोणिया अणंतगुणा । सेत्तं अट्ठविहा संसारसमावणणा जीवा पणत्ता ॥ (सू० २४१)
 अट्ठविहपडिचस्सी समत्ता ॥

'तद्धे'आदि, नर ये ते एवमुक्कन्तः—अष्टविधाः संसारसमापन्ना जीवाः प्रज्ञास्ते एवमुक्कन्तस्तद्यथा—प्रथमसमयनेरथिका अ-
 प्रथमसमयनेरथिकाः, प्रथममयतिर्यग्योनिका अप्रथममयतिर्यग्योनिकाः, प्रथमसमयमनुज्या अप्रथमसमयमनुज्याः, प्रथमसमय-
 नेया अप्रथमसमयनेयाः, तत्र प्रथममयनारका नारकायुःप्रथमसमयसंवेदिनः अप्रथमसमयनारका नारकायुद्धयोदिसमयवर्तिनः, एवं
 तिर्यग्योनिकारयो भावनीयाः ॥ नाम्प्रतमेनेपापघ्नानां कमेण स्थितिमाह—'पढमसमयनेरइयस्स ण'मित्यादि प्रशसूत्रं सुगमं, भग-
 वानाह—गीअग ! एं सं समयं, इयादिपु गमयेपु प्रथमसमयत्वविशेषणायोगात्, अप्रथमसमयप्रशसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गीतम ! जघन्येन
 रःसर्पेणहयाथि मययोगानि, गमयानिकान्तावेनाप्रथमसमयविशेषणत्वभावात्, उत्कर्षतत्त्वयस्त्रिगत्सागरोपमाणि समयोनाति । तिर्य-
 ग्योनिसारीनां प्रथममयानां तौपागेकं समयं, अप्रथमसमयतिर्यग्योनिकानां जघन्येन छुल्लकभवप्रहणं समयोनं, उत्कर्षतस्त्रीणि
 पयोपमानि तस्योनानि । एवं अप्रथमसमयमनुज्याणामपि । अप्रथमसमयदेवानां जघन्येन दश वर्षेसहस्राणि समयोनानि, उत्कर्षत-
 स्यस्त्रिगव गामरोपमानि गमयोनानि ॥ अयुर्पेणोव कायस्थितिमाह—'पढमसमयनेरइया णं भंते ! पढमसमयनेरइयत्ति

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४३० ॥

कालतो केवचिरं होइ ?' इति प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! एकं समयं, तदनन्तरं प्रथमसमयत्वविशेषणायोगात् । अप्रथ-
मसमयसूत्रे यदेव स्थितिपरिमाणं तदेव कायस्थितिपरिमाणमपि, देवनैरधिकानां भूयो भूयस्तद्भावभावितया नैरन्तर्येणोत्पादायोगात् ।
प्रथमसमयतिर्यग्योनिकसूत्रं प्रथमसमयनैरधिकसूत्रवत्, अप्रथमतिर्यग्योनिकसूत्रे जघन्येन क्षुल्लकभवग्रहणं समयोनं, समयोनता
प्रथमसमयहीनत्वात्, उत्कर्षतोऽनन्तकालं, स चानन्तः कालो वनस्पतिकालः प्रागुक्तस्वरूपः । प्रथमसमयमनुष्यसूत्रं पूर्ववत्, अप्र-
थमसमयमनुष्यसूत्रे जघन्यतः क्षुल्लकभवग्रहणं समयोनं, तदनन्तरं मृत्वाऽन्यत्रोत्पादात्, उत्कर्षतस्त्रीणि पत्योपमानि पूर्वकोटीपृथक्त्वा-
भ्यधिकानि समयोनानि, तानि सप्तसु भवेपु पूर्वकोट्यायुष्केष्वष्टमे भवे देवकुर्वोदिपूर्वपद्यमानस्य वेदितव्यानि, देवा यथा नैरयिकाः ॥
साम्प्रतमेतेषामेवाष्टानामन्तरं क्रमेण चिन्तयन्नाह—'पढमसमयनेरइयस्स णं भंते !' इत्यादि, प्रथमसमयनैरधिकस्य भदन्त ! अन्तरं
कालतः कियच्चिरं भवति ?, भगवानाह—गौतम ! जघन्यतो दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्त्ताभ्यधिकानि, तानि दशवर्षसहस्रस्थितिकस्य
नैरयिकस्य नरकादुष्टृत्यान्यत्रान्तर्मुहूर्त्तं स्थित्वा भूयो नैरयिकत्वेनोत्पद्यमानस्य वेदितव्यानि, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं, स चानन्तः कालो
वनस्पतिकालः प्रतिपत्तव्यः, नरकादुष्टृत्य पारस्पर्येण वनस्पतिषु गत्वाऽनन्तमपि कालमवस्थानात्, अप्रथमसमयनैरयिकसूत्रे जघन्य-
मन्तरं समयाधिकमन्तर्मुहूर्त्तं, तच्च नरकादुष्टृत्य तिर्यग्गर्भं मनुष्यगर्भं वाऽन्तर्मुहूर्त्तं स्थित्वा भूयो नरकेपूत्पद्यमानस्य भावनीयं, सम-
याधिकता च प्रथमसमयस्याधिकत्वात्, क्वचिदन्तर्मुहूर्त्तमित्येव दृश्यते, तत्र प्रथमसमयोऽन्तर्मुहूर्त्तं एवान्तर्भावित इति पृथगोक्तः,
उत्कर्षतो वनस्पतिकालः । प्रथमसमयतिर्यग्योनिकसूत्रे जघन्येनान्तरं द्वे क्षुल्लकभवग्रहणे समयोने, ते च क्षुल्लकमनुष्यभवग्रहणव्यवधानतः
पुनस्तिर्यक्ष्वेवोत्पद्यमानस्यावसातव्ये, तथाहि—एकं प्रथमसमयोनं तिर्यक्क्षुल्लकभवग्रहणं द्वितीयं संपूर्णमेव मनुष्यक्षुल्लकभवग्रहणमिति,

७ प्रतिपत्तौ
प्रथमसम-
यनैरयि-
कादिस्थि-
त्यादि
उद्देशः २
सू० २४१

॥ ४३० ॥

यत्सर्वो र्नामप्रविकारः, तद्विक्रमे मनुष्यभवव्यवधानेन भूयः प्रथमसमयनिर्यस्त्योपपत्तेः, अप्रथमसमयनिर्ययोर्निकसूत्रे जघन्येता-
 न्नायं भुवःकथप्रवृत्तं समयाधिकं, तद्यु निर्ययोर्निकसूत्रकथप्रवृत्तचरणसमयसाधिकृताप्रथमसमयत्वात्तत्र मृतस्य मनुष्यक्षुद्रकथभवम-
 ह्येन नवधानं गति निर्यररोजोद्वयमानस्य प्रथमसमयानिक्रमे वेदिनञ्चं, अग्रयमसमयान्तरस्थीतावन्मात्रत्वान्, उत्कर्षतः सागरो-
 पमनस्यथरत्वं मानिकं, देवादिमन्नागमेनाम्नाव्रहालत्वान् । मनुष्यवृत्तव्यता तिर्यक्वृत्तव्यतेव, नवरं तत्र तिर्यक्क्षुद्रकथभवमहणेन
 यत्पानं भावनीयम् । देवसूत्रद्वयं नैरगिरुत्सूत्रयत्न ॥ सम्प्रलोपाभेव चतुर्णां प्रथमसमयानां परस्परसम्बन्धत्वमाह—‘एएसि ण-
 भिन्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—नौतम ! सर्वस्तोकाः प्रथमसमयमनुष्याः, श्रेण्यमत्तैयभागमात्रत्वान्, तेभ्यः प्रथमसमयनैर-
 यित्वा भवन्तैरगुणाः । अनियभूतानामेकस्मिन् समये उत्पद्यन्मन्भवान्, तेभ्यः प्रथमसमयदेवा असत्तैयगुणाः, व्यन्तरज्योतिष्काणा-
 न्निपभूयशरायामेकस्मिन् समये उत्पद्यन्मन्भवान्, तेभ्यः प्रथमसमयनिर्यथोऽसत्तैयगुणाः, इह ये नारकादिगतित्रयादापत्य तिर्ये-
 तस्यभरतगममेये र्त्तनेने तं प्रथमसमयनिर्यथो, न ज्ञेयाः, ततो यद्यपि प्रत्तिनिगोदमसत्तैयो भागः सदा विप्रहृगतिप्रथमसमयवर्त्ती
 नभ्येन तथाऽपि निगोरातामपि निर्यस्त्वात्त ते प्रथमसमयनिर्यथः ते एभ्यः सत्तैयगुणा एव ॥ साम्प्रतमेतेषामेव चतुर्णांसप्रथमसमयानां
 परस्परसम्बन्धत्वमाह—‘एएसि ण’भिन्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—नौतम ! सर्वस्तोका अप्रथमसमयमनुष्याः, श्रेण्यसत्तैय-
 भावत्वान्, तेभ्योऽप्रथमसमयनैरयित्वा असत्तैयगुणाः, अदुलगात्रश्रेत्रप्रदेशराशेः प्रथमवर्गमूले द्वितीयवर्गमूलेन गुणिते यावान् प्रदे-
 शराशिस्यात्प्रथमत्वान् भेजिषु यान्त आकाशप्रदेशान्मावत्प्रमाणत्वान्, तेभ्योऽप्रथमसमयदेवा असत्तैयगुणाः, व्यन्तरज्योतिष्का-
 लाभपि प्रभूतत्वात्, तेभ्योऽप्रथमसमयनिर्यथोचित्वा अनन्तगुणाः, वनस्पतीनामनन्तत्वान् ॥ साम्प्रतमेतेषामेव नैरयित्वादीनां
 प्रदेकं प्रथमसमयवापभगवत्प्रवृत्तत्वमाह—‘एएसि णं भंते !’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—नौतम ! सर्वस्तोकाः

प्रथमसमयनैरयिकाः, एकस्मिन् समये सङ्ख्यातीताना [ग्रन्थाम् १३०००] अपि स्तोकानामेवोत्पादात्, तेभ्योऽप्रथमसमयनैर-
यिका असङ्ख्येयगुणाः, चिरकालावस्थायिनां तेषामन्याऽन्योत्पादेनातिप्रभूतभावात् । एवं तिर्यग्योनिकमनुष्यदेवसूत्राण्यपि वक्तव्यानि,
नवरं तिर्यग्योनिकसूत्रेऽप्रथमसमयतिर्यग्योनिका अनन्तगुणा वक्तव्याः, वनस्पतिजीवानामनन्तत्वात् ॥ साम्प्रतमेषामेव नैरयिकादीनां
प्रथमाप्रथमसमयानां समुदायेन परस्परमल्पबहुत्वमाह—‘एएसिण’मित्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! सर्वस्तोकाः प्रथमसम-
यमनुष्याः, एकस्मिन् समये सङ्ख्यातीतानामपि स्तोकानामेवोत्पादात्, तेभ्योऽप्रथमसमयमनुष्या असङ्ख्येयगुणाः, चिरकालावस्थायित-
याऽतिप्रामूलेन लभ्यमानत्वात्, तेभ्यः प्रथमसमयनैरयिका असङ्ख्येयगुणाः, अतिप्रभूततराणामेकस्मिन् समये उत्पादसम्भवात्, तेभ्यः
प्रथमसमयदेवा असङ्ख्येयगुणाः, व्यन्तरज्योतिष्काणामेकस्मिन्नपि समये प्राचुर्येण कदाचिदुत्पादात्, तेभ्यः प्रथमसमयतिर्यग्योनिका अ-
सङ्ख्येयगुणाः, नारकवर्जगतित्रयादप्युत्पादसम्भवात्, तेभ्योऽप्रथमसमयनैरयिका असङ्ख्येयगुणाः, अङ्गुलमात्रक्षेत्रप्रदेशराशेः प्रथमवर्गमूले
द्वितीयेन वर्गमूलेन गुणिते यावान् प्रदेशराशिस्तावत्प्रमाणत्वात्, तेभ्योऽप्रथमसमयतिर्यग्योनिका अतन्तगुणाः, वनस्पतिजीवानामनन्त-
त्वात्, उपसंहारमाह—‘सेत्त’मित्यादि ॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां जीवाभिगमटीकायां सप्तम्यां प्रतिपत्तौ अष्टविधप्रतिपत्तिः ॥

अथाष्टमी प्रतिपत्तिः

तदेवमुक्ताऽष्टविधप्रतिपत्तिरधुना क्रमप्राप्तां नवविधप्रतिपत्तिमाह—

तत्थ णं जे ते एवमाहंसु णवविधा संसारसमावणणा ते एवमाहंसु—पुढविकाहया आउक्काइया

नेत्रकाइया वाउक्काइया वणस्सइकाइया वेइंदिया तेइंदिया चउरिंदिया पंचंदिया ॥ ठिती सब्वेसिं
 भाणियन्वा ॥ पुढविकाइयाणं संचिट्ठणा पुढविकालो जाव वाउक्काइयाणं, वणस्सईणं वणस्स-
 त्तिकालो, वेइंदिया तेइंदिया चउरिंदिया संखेजं कालं, पंचंदियाणं सागरोवमसहस्सं सातिरेणं ॥
 अंतरं सब्वेसिं अणंतं कालं, वणस्सत्तिकाइयाणं असंखेजं कालं ॥ अप्पावहुणं, सब्वत्थोवा पं-
 चिंदिया चउरिंदिया विसेसाहिया तेइंदिया विसेसाहिया वेइंदिया विसेसाहिया तेउक्काइया
 अमंनं० पुढविका० आउ० वाउ० विसेसाहिया वणस्सत्तिकाइया अणंतगुणा । सेत्तं णवविधा
 संसारसमावणणा जीवा पणणा ॥ (सू० २४२) णवविहपडिवत्ती समत्ता ॥

'तदर्थे'त्यादि, तत्र ये ते एउमुक्तान्तो तवविधाः संसारसमापत्रा जीवाः प्रक्षतास्ते एवमुक्तवन्तस्तद्यथा—पृथिवीकायिका अप्कायि-
 दाम्भेउत्तराणि वायुकायिका वनस्पतिहायिका द्वीन्द्रियास्त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियाः, अमीयां शब्दार्थभावना प्राग्वत् ॥
 साम्यभेदोपां विभिनिरूपणार्थं सूत्रतत्रकमाह—'पुढविकाइयस्स णं भंते!' इत्यादि, एष सद्भूतार्थः—सर्वत्रापि जयन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्ते-
 नुराग्नः पृथिवीकायिकस्य प्राणिनिर्गहस्य, आकायिकस्य सप्तवर्षसहस्राणि, तेजस्कायिकस्य त्रीणि रात्रिन्द्रिवानि, वायुकायि-
 दम प्रीति र्गमगहस्यनि, वनस्पतिहायिकस्य दशार्धमहस्राणि, द्वीन्द्रियस्य द्वादश संवत्सराणि, त्रीन्द्रियस्यैकोनपञ्चाशद् रात्रिन्द्रिवानि,
 चतुरिन्द्रियस्य णवमासाः, पञ्चेन्द्रियस्य त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमानि ॥ सम्प्रति कायस्थितिप्रतिपादनार्थं सूत्रनवकमाह—'पुढविकाइए
 णं भंते!' इत्यादि, सर्वत्र त्रयन्तेनाग्नर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः पृथिवीकायस्यासमर्थेयं कालमसरोया उरसर्विण्यवसर्षिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽ-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४३२ ॥

सङ्क्षेया लोकाः, एवमप्रेजोवायुकायिकानामपि द्रष्टव्यं, वनस्पतिकायिकस्यानन्तं कालमनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽनन्ता लोकाः असङ्क्षेयाः पुद्गलपरावर्त्ताः आवल्लिकाया असङ्क्षेयो भागः, द्वीन्द्रियस्य सङ्क्षेयं कालं, एवं त्रीन्द्रियस्य चतुरिन्द्रियस्य पञ्चेन्द्रियस्य च सागरोपमसहस्रं सातिरेकम् ॥ साम्प्रतमन्तरप्रतिपादनार्थमाह—‘पुढविक्काइयस्स ण’मित्यादि, पृथिवीकायिकस्य भदन्त ! अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति?, भगवानाह—गौतम ! जघन्येनान्तमुद्दूर्त्तम्, अन्यत्रान्तमुद्दूर्त्तं स्थित्वा भूयः पृथिवीकायिकत्वेन कस्याप्युत्पादात्, उत्कर्षतोऽनन्तं कालमनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽनन्ता लोकाः असङ्क्षेयाः पुद्गलपरावर्त्ताः, ते च पुद्गलपरावर्त्ता आवल्लिकाया असङ्क्षेयो भागः, पृथिवीकायादुद्भूत्य वनस्पतिष्वेतावन्तं कालं कस्याप्यवस्थानसम्भवात्, एवमप्रेजोवायुद्वित्रिव-तुष्पञ्चेन्द्रियाणामपि वक्तव्यं, वनस्पतिकायिकस्य जघन्यतोऽन्तमुद्दूर्त्तं, तद्भावना प्रागिव, उत्कर्षतोऽसङ्क्षेयं कालमसङ्क्षेया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽसङ्क्षेया लोकाः, शेषकायेषूत्कर्षतोऽप्येतावन्तं कालमवस्थानसम्भवात् ॥ साम्प्रतमेतेषामल्पबहुत्वमाह—‘एएसि ण’मित्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! सर्वस्तोकाः पञ्चेन्द्रियाः सङ्क्षेययोजनकोटीकोटीप्रमाणविष्कम्भसूचीप्रमितप्रतरासङ्क्षेयभागवत्स्यसङ्क्षेयश्रेणिगताकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्यश्चतुरिन्द्रिया विशेषाधिकाः, विष्कम्भसूच्यास्तेषां प्रभूतसङ्क्षेययोजनकोटीकोटीप्रमाणत्वात्, तेभ्योऽपि त्रीन्द्रिया विशेषाधिकाः, तेषां विष्कम्भसूच्याः प्रभूततरसङ्क्षेययोजनकोटीकोटीप्रमाणसङ्क्षेयगुणाः, असङ्क्षेयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, तेभ्यः पृथिवीकायिका विशेषाधिकाः, प्रभूततमसङ्क्षेययोजनकोटीकोटीप्रमाणत्वात्, तेभ्योऽप्युत्कायिका विशेषाधिकाः, प्रभूततरासङ्क्षेयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, तेभ्यो वायुकायिका विशेषाधिकाः, प्रभूततमासङ्क्षेयलो-

८ प्रतिपत्तौ
पृथ्वीका-
यादिस्थि-
त्यादि
उद्देशः २
सू० २४२

॥ ४३२ ॥

प्राप्तमनुष्यं, तेभ्यो वनस्थीक्राविका अन्वयुगाः, अन्तलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, उपसंहरमाह—'सेतमित्यादि
 मनुष्यम् ॥ इति भोगव्यतिरिचितायां त्रीणाभिगमटीकायां अष्टम्यां प्रतिपत्तौ नवविधप्रतिपत्तिः समाप्ता ॥

अथ नवमी प्रतिपत्तिः

नवम्यां नवविधप्रतिपत्तिः, मन्थनि कर्मधामां दशविधप्रतिपत्ति प्रतिपादयति—

नान्यं न जे ते एवमाहंसुदसत्रिया संसारसमावणगा जीवा ते एवमाहंसु तंजहा—पढमसमयए-
 गिदिया अपढमसमयएगिदिया पढमसमयचेइंदिया अपढमसमयचेइंदिया जाव पढमसमयपंचि-
 दिया अपढमसमयपंचिदिया, पढमसमयएगिदियस्स णं भंते। केवतियं कालं ठिती पणत्ता?;
 गीयमा! जहण्णेणं एणं समयं उक्को० एणं, अपढमसमयएगिदियस्स जहण्णेणं खुडुगं भवग्गहणं
 समज्जं उक्को० वाचीसं वाससहस्साइं समज्जणइं, एवं सब्वेसिं पढमसमयिकाणं जहण्णेणं एण्को
 समओ उक्कोसेणं एण्को समओ, अपढम० जहण्णेणं खुडुगं भवग्गहणं समज्जणं उक्कोसेणं जा जस्स
 ठिती सा समज्जणा जाव पंचिदियाणं तेत्तीसं सागरोवमाइं समज्जणइं ॥ संचिट्टणा पढमसमहयस्स
 जहण्णेणं एणं समयं उक्कोसेणं एणं समयं, अपढमसमयिकाणं जहण्णेणं खुडुगं भवग्गहणं समज्जणं

उक्त्स्सेणं एगिंदियाणं वणस्सतिकालो, बेइदियतेइंदियचउरिंदियाणं संखेज्जं कालं पंचेदियाणं सागरोवमसहस्सं सातिरेणं ॥ पढमसमयएगिंदियाणं केवतियं अंतरं होति?, गोयमा! जहन्नेणं दो खुड्डागभवग्गहणाइं समऊणाइं, उक्को० वणस्सतिकालो, अपढमएगिंदिय० अंतरं जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं उक्को० दो सागरोवमसहस्साइं संखेज्जवासमभहियाइं, सेसाणं सव्वेसिं पढमसमयिकाणं अंतरं जह० दो खुड्डाइं भवग्गहणाइं समऊणाइं उक्को० वणस्सतिकालो, अपढमसमयिकाणं सेसाणं जहण्णेणं खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं उक्को० वणस्सतिकालो ॥ पढमसमइयाणं सव्वेसिं सव्वत्थोवा पढमसमयपंचेदिया पढम० चउरिंदिया विसेसाहिया ॥ हिया पढम० तेइंदिया विसेसाहिया प० बेइंदिया विसेसाहिया प० एगिंदिया विसेसाहिया ॥ एवं अपढमसमयिकावि णवरि अपढमसमयएगिंदिया अणंतगुणा । दोणहं अप्पबहू, सव्वत्थोवा पढमसमयएगिंदिया अपढमसमयएगिंदिया अणंतगुणा सेसाणं सव्वत्थोवा पढमसमयिगा अपढम० असंखेज्जगुणा ॥ एतेसि णं भंते! पढमसमयएगिंदियाणं अपढमसमयएगिंदियाणं जाव अपढमसमयपंचेदियाण य कयरे २?, सव्वत्थोवा पढमसमयपंचेदिया दिया विसेसाहिया पढमसमयतेइंदिया विसेसाहिया एवं हेडामुहा जाव पढमसमयएगिंदिया विसेसाहिया अपढमसमयपंचेदिया असंखेज्जगुणा अपढमसमयचउरिंदिया विसेसाहिया जाव

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४३४ ॥

—गौतम ! एकं समयं तत ऊर्ध्वं प्रथमसमयत्वायोगात्, एवं प्रथमसमयद्वीन्द्रियादिष्वपि वाच्यं । अप्रथमसमयैकेन्द्रियसूत्रे जघन्यतः
शुल्लकभवग्रहणं समयोर्न, तत ऊर्ध्वमन्यत्र कस्याप्युत्पादात्, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं, अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽनन्ता
लोका असङ्ख्येयाः पुद्गलपरावर्त्ताः, ते च पुद्गलपरावर्त्ता आवलिकाया असङ्ख्येयो भागः, एतावन्तं कालं वनस्पतिष्ववस्थानसंभवात् ।
अप्रथमसमयद्वीन्द्रियसूत्रे जघन्यं तथैव, उत्कर्षतः सङ्ख्येयं कालं, तत ऊर्ध्वमवश्यमुद्भूतनाद्, एवमप्रथमसमयत्रिचतुरिन्द्रियसूत्रे अपि व-
क्तव्ये, अप्रथमसमयपञ्चेन्द्रियसूत्रे जघन्यं तथैव, उत्कर्षतः सातिरेकं सागरोपमसहस्रं, देवादिभवभ्रमणस्य सातत्येनोत्कर्षतोऽप्ये-
तावत्कालप्रमाणत्वात् ॥ साम्प्रतमन्तरं चिन्तितयिपुराह—‘पढमसमये’त्यादि, प्रथमसमयैकेन्द्रियस्य भदन्त ! अन्तरं कालतः कियच्चिरं
भवति?, भगवानाह—गौतम ! जघन्यतो द्वे शुल्लकभवग्रहणे समयोर्न, ते च शुल्लकभवग्रहणे द्वीन्द्रियादिभवग्रहणव्यवधानतः पुनरेके-
न्द्रियेष्वेवोत्पद्यमानस्यावसातव्ये, तथाहि—एकं प्रथमसमयोर्नमेकेन्द्रियशुल्लकभवग्रहणमेव, द्वितीयं संपूर्णमेव द्वीन्द्रियाद्यन्यतमशुल्लक-
भवग्रहणमिति, उत्कर्षतो वनस्पतिकालः, स चानन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽनन्ता लोकाः असङ्ख्येयाः पुद्गलपरा-
वर्त्ताः, ते च पुद्गलपरावर्त्ता आवलिकाया असङ्ख्येयो भाग इत्येवंस्वरूपः, तथाहि—एतावन्तं हि कालं सोऽप्रथमसमयो नतु प्रथम-
समयः, ततो द्वीन्द्रियादिषु शुल्लकभवग्रहणमवस्थायैकेन्द्रियत्वेनोत्पद्यमानः प्रथमे समये प्रथमसमय इति भवत्युत्कर्षतो वनस्पतिकालोऽ-
न्तरं, अप्रथमसमयैकेन्द्रियस्य जघन्यमन्तरं शुल्लकभवग्रहणं समयधिकं, तत्रैकेन्द्रियभवगतचरमसमयस्याप्यप्रथमसमयत्वात्तत्र मृतस्य
द्वीन्द्रियादिशुल्लकभवग्रहणेन व्यवधाने सति भूय एकेन्द्रियत्वेनोत्पन्नस्य प्रथमसमयातिक्रमे वेदितव्यं, एतावन्तं कालमप्रथमसमयान्तर-
भावात्, उत्कर्षतो द्वे सागरोपमसहस्रे सङ्ख्येयवर्षाभ्यधिके, द्वीन्द्रियादिभवभ्रमणस्योत्कर्षतोऽपि सातत्येनैतावन्तं कालं सम्भवात्, प्र-

९ प्रतिपत्तौ
प्रथमसम-
यकादीना
स्थितिका-
यस्थित्य-
न्तराल्य-
बहुत्वानि
उद्देशः २
सू० २४३

॥ ४३४ ॥

प्रथमसमयदीन्द्रियस्य उपन्येतान्तरं दे शुद्धकर्मप्रहणे समयोत्ते, तद्यथा—एकं द्वीन्द्रियशुद्धकर्मप्रहणमेव प्रथमसमयोत्ते, द्वितीयं स-
 मयोत्ते त्रीन्द्रियदीन्द्रियानुत्तमशुद्धकर्मप्रहणं, (मितिं, एवं प्रथमसमयत्रिचतुष्पञ्चेन्द्रियाणामन्यन्तरं वेदितव्यं, अप्रथमसमयद्वीन्द्रि-
 यस्य उपन्येतान्तरं शुद्धकर्मप्रहणं गगनाधिकं तदैकेन्द्रियादिषु) [एवं प्रथमसमयत्रीन्द्रिय]शुद्धकर्मं स्थित्वा भूयो द्वीन्द्रियत्वेनोत्पन्नस्य प्रथ-
 मसमयत्रिचतुष्पञ्चेन्द्रियस्योत्तमशुद्धकर्मप्रहणं कालतः श्रेयतोऽनन्ता लोका असतोयाः पुद्गलपरावृत्ताः,
 ते च पुद्गलपरावृत्ताः आसतोयाः अमर्त्यो भागः, एतांश्च द्वीन्द्रियभवाद्दुष्टैवावन्तं कालं वगत्सपतिषु स्थित्वा भूयो द्वीन्द्रियत्वे-
 नोत्पन्नस्य प्रथमसमयत्रिचतुष्पञ्चेन्द्रियाणामपि जयन्त्युत्कृष्टं चान्तरं वक्तव्यं, भानान्येवदनु-
 योत्तमस्य भावनीया ॥ साम्प्रतमेतेषामेकेन्द्रियादिप्रथमसमयानां परस्परमन्त्रबहुत्वमाह—‘एएसि ण’मित्यादि प्रश्नमूत्रं युगमं,
 अयमन्त्रमाह—गौयम! नर्त्यो हाः प्रथमसमयपञ्चेन्द्रियाः, अन्यानामेकैकस्मिन् समये तेषामुत्पादान्, तेभ्यः प्रथमसमयचतुरिन्द्रिया
 विशेषाधिकः, पशूनां तेषामेकस्मिन् समये इत्यादयस्त्वान्, तेभ्यः प्रथमसमयत्रीन्द्रिया विशेषाधिकः, प्रभूततराणां तेषामेकस्मिन्
 समये इत्यादा, तेषुः प्रथमसमयत्रीन्द्रिया विशेषाधिकः, प्रभूतानां तेषामेकस्मिन् समये इत्यादान्, तेभ्यः प्रथमसमयैकेन्द्रिया
 विशेषाधिकः, इत्ये द्वीन्द्रियादिभ्य उच्यन् एकेन्द्रियत्वेनोत्पन्ते त एव प्रथमे समये वर्तमानाः प्रथमसमयैकेन्द्रिया नान्ये, ते च
 प्रथमसमयत्रीन्द्रियो विशेषाधिक एतानामुत्पादा इति ॥ साम्प्रतमप्रथमसमयानामेतेषामल्पबहुत्वमाह—‘एएसि ण’मि-
 त्तिं ययमूत्रं युगमं, अगतान्त्र—गौयम! नर्त्यो हाः प्रथमसमयपञ्चेन्द्रियाः, तेभ्योऽप्रथमसमयचतुरिन्द्रिया विशेषाधिकः, ते-
 नोऽप्रथमसमयत्रीन्द्रिया विशेषाधिकः, तेभ्योऽप्रथमसमयत्रीन्द्रिया विशेषाधिकः, अत्र युक्तिर्वैविध्यप्रतिपत्तो सामान्यतो द्विविध-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ४३५ ॥

तुष्पञ्चेन्द्रियाणां बहुलचिन्तायामिव भावनीया, तेभ्योऽप्रथमसमयैकेन्द्रिया अनन्तगुणा वनस्पतिजीवानामनन्तत्वात् ॥ साम्प्रतमेकेन्द्रियादीनां प्रत्येकं प्रथमसमयाप्रथमसमयातां परस्परमल्पबहुत्वमभिधित्सुः प्रथमत एकेन्द्रियाणां तावदाह—‘एएसि णं भंते !’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! सर्वस्तोकाः प्रथमसमयैकेन्द्रियाः, अल्पानामैवैकस्मिन् समये द्वीन्द्रियादिभ्य आगतानामुत्पादात्, तेभ्योऽप्रथमसमयैकेन्द्रिया अनन्तगुणा वनस्पतीनामनन्तत्वात् । द्वीन्द्रियसूत्रे सर्वस्तोकाः प्रथमसमयद्वीन्द्रिया अप्रथमसमयद्वीन्द्रिया असङ्ख्येयगुणाः, द्वीन्द्रियाणां सर्वसङ्ख्याऽप्यसङ्ख्यातत्वात्, एवं त्रिचतुष्पञ्चेन्द्रियसूत्राण्यपि वक्तव्यानि ॥ साम्प्रतमेतेषां दशानामपि परस्परमल्पबहुत्वाह—‘एएसि ण’मित्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! सर्वस्तोकाः प्रथमसमयपञ्चेन्द्रियाः, तेभ्यः प्रथमसमयचतुरिन्द्रिया विशेषाधिकाः, तेभ्यः प्रथमसमयत्रीन्द्रिया विशेषाधिकाः, तेभ्यः प्रथमसमययत्रीन्द्रिया असङ्ख्येयगुणाः, अप्रथमसमयैकेन्द्रिया हि द्वीन्द्रियादिभ्य उद्धृत्यैकेन्द्रियभवप्रथमसमये वर्त्तमानास्ते च स्तोका एव, पञ्चेन्द्रियास्त्वप्रथमसमयवर्त्तिनश्चिरकालावस्थायितया गतिचतुष्टयेऽप्यतिप्रभूतास्ततोऽसङ्ख्येयगुणाः, तेभ्योऽप्रथमसमयचतुरिन्द्रिया विशेषाधिकाः, तेभ्योऽप्रथमसमयत्रीन्द्रिया विशेषाधिकाः, तेभ्योऽप्रथमसमयद्वीन्द्रिया विशेषाधिकाः, अत्र युक्तिर्द्वितीयाल्पबहुत्वत्, उपसंहारमाह—‘सेत्तं दसविहा संसारसमापन्ना जीवा’ । मूलोपसंहारमाह—‘सेत्तं संसारसमापन्नजीवाभिगमे’ ॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां जीवाभिगमटीकायां दशविधप्रतिपत्तिः समाप्ता ॥ तत्समाप्तौ च समाप्तः संसारसमापन्नजीवाभिगमः ॥

२ प्रतिपत्तौ
प्रथमसम-
यकादीना
स्थितिका-
यस्थित्य-
न्तराल्य-
बहुत्वानि
उद्देशः २
सू० २४३

॥ ४३५ ॥

नोपयुगाः संसारसमापन्नजीवाभिगमः, साम्प्रतं संसारसंसारसमापन्नजीवाभिगममभिधित्सुराह—

एव-
से किं तं सव्वजीवाभिगमे?, सव्वजीवेशु णं इमाओ णव पडिवत्तीओ एवमाहिज्जंति एगे एव-
माहंसु—इविहा सव्वजीवा पणत्ता जाव दसविहा सव्वजीवा पणत्ता ॥ तत्थ जे ते एवमा-
हंसु इविहा सव्वजीवा पणत्ता ते एवमाहंसु, तंजहा—सिद्धा य असिद्धा य इति ॥ सिद्धे णं
भन्ने! सिद्धेत्ति कालतो केवचिरं होति?, गोयमा! सातीअपज्जवसिए ॥ असिद्धे णं भन्ते!
असिद्धेत्ति०?, गोयमा! असिद्धे इविहे पणत्ते, तंजहा—अणाइए वा अपज्जवसिए अपज्जव-
वा सपज्जवसिए ॥ सिद्धस्स णं भन्ते! केवत्तिकालं अंतरं होति?, गोयमा! अणातियस्स अप-
सियस्स णत्थि अंतरं ॥ असिद्धस्स णं भन्ते! केवइयं अंतरं होइ?, गोयमा! एएसि णं भन्ते! सिद्धाणं
अणसियस्स णत्थि अंतरं, अणातियस्स सपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं ॥ एएसि णं भन्ते! सिद्धाणं

(सू० २४४)
असिद्धाण य कयरे २?, गोयमा! सव्वत्थोवा सिद्धा असिद्धा अणंतगुणा (सू० २४४) सर्व-
‘से किं त’मित्थादि, अथ कोऽसौ सर्वजीवाभिगमः?, सर्वजीवाः संसारिमुक्तभेदाः, गुरुराह—‘सव्वजीवेशु ण’मित्थादि, सर्व-
जीेषु सामान्येन ‘एत्ता’ अनन्तरं तद्व्यमाणा नत प्रतिपत्तयः ‘एवम्’ अनन्तरमुपदर्शयमानेन प्रकारेणाख्यायन्ते, ता एवाह—एके ए-
मुद्यपन्यो—द्विक्रियाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः, एक एवमुक्तवन्तद्विक्रियाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः, एवं यावदेके एवमुक्तवन्तो दशविधाः सर्व-
जीवाः पश्यतः ॥ ‘तत्थे’त्यादि, तत्र ये ते एवमुक्तवन्तो द्विक्रियाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्तास्ते एवमुक्तवन्तस्तथा—सिद्धाश्चासिद्धाश्च, सितं-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४३६ ॥

बद्धमष्टप्रकारं कर्म ध्मातं—भस्मीकृतं यैस्ते सिद्धाः, पृषोदरादित्वादिष्टरूपनिष्पत्तिः, निर्दग्धकर्मन्धना मुक्ता इत्यर्थः, 'असिद्धाः' सं-
सारिणः, चशब्दौ स्वगतानेकभेदसंदर्शनार्थौ ॥ सम्प्रति सिद्धस्य कायस्थितिमाह—'सिद्धे ण'मित्यादि, सिद्धो भदन्त! सिद्ध इति-
सिद्धत्वेन कालतः कियच्चिरं भवति?, भगवानाह—गौतम! सिद्धः सादिकोऽपर्यवसितः, तत्र सादिता संसारविप्रमुक्तिसमये सिद्ध-
त्वभावात्, अपर्यवसितता सिद्धत्वच्युतेरसम्भवात् ॥ असिद्धविषयं प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम! असिद्धो द्विविधः प्रज्ञप्त-
स्तद्यथा—अनादिकोऽपर्यवसितः अनादिकः सपर्यवसितः, तत्र यो न जातुचिदपि सेत्स्यति अभव्यत्वात्तथाविधसामग्र्यभावाद्वा
सोऽनाथपर्यवसितः, यस्तु सिद्धिं गतः सोऽनादिसपर्यवसितः ॥ साम्प्रतमन्तरं चिचिन्तयिषुराह—'सिद्धस्स णं भंते' इत्यादि
प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम! सिद्धस्य सादिकस्यापर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम्, अत्र 'निमित्तकारणहेतुषु सर्वासां विभक्तीनां
प्रायो दर्शन'मिति न्यायात् हेतौ षष्ठी, ततोऽयमर्थः—यस्मात्सिद्धः सादिरपर्यवसितस्तस्मान्नास्त्यन्तरम्, अन्यथाऽपर्यवसितत्वायोगात् ॥
असिद्धसूत्रे असिद्धस्थानादिकस्यापर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम्, अपर्यवसितत्वादेवासिद्धत्वाप्रच्युतेः, अनादिकसपर्यवसितस्यापि नास्त्य-
न्तरं, भूयोऽसिद्धत्वायोगात् ॥ साम्प्रतमेतेषामेवाल्पबहुत्वमाह—'एएसि ण'मित्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम! सर्वस्तोकाः
सिद्धाः असिद्धा अनन्तगुणाः, निगोदजीवानामतिप्रभूतत्वात् ॥

अहवा डुविहा सब्वजीवा पणत्ता, तंजहा—सइंदिया चेव अण्णिदिया चेव । सइंदिए णं भंते!
कालतो केवचिरं होइ?, गोथमा! सइंदिए डुविहे पणत्ते—अणातीए वा अपज्जवसिए अणाईए
वा सपज्जवसिए, अण्णिदिए सातीए वा अपज्जवसिए, दोण्हवि अंतरं नत्थि । सब्वत्थोवा अण्णि-

९ प्रतिपत्तौ
सर्वजीवा-
भिगमे सि-
द्धासिद्ध-
भेदादि
उद्देशः २
सू० २४४

॥ ४३६ ॥

द्रिया मर्द्विया अणंतगुणा । अहवा इविहा सव्वजीवा पणत्ता तंजहा—सकाइया चैव अकाइया
 चैव पुरं चैव, एवं सजोगी चैव अजोगी चैव तहेव, [एवं सलेस्सा चैव अलेस्सा चैव, ससरीरा चैव
 असरीरा चैव] संचिट्ठणं अंतरं अण्णावहुयं जहा सहन्द्रियाणं ॥ अहवा इविहा सव्वजीवा पणत्ता,
 तंजहा—सवेदगा चैव अवेदगा चैव ॥ सवेदणं भंते ! सवे० ? गोयमा ! सवेयणं तिविहे प-
 णत्ते, तंजहा—अणादीण अपज्जवसिते अणादीण सपज्जवसिण साइण सपज्जवसिण, तत्थ णं
 ने मे साइण सपज्जवसिण से जह० अंतोमु० उक्को० अणंतं कालं जाव लेत्तओ अवहुं पोगल-
 परियदं देसूणं ॥ अवेदणं भंते ! अवेयणत्ति कालओ केवचिरं होइ?, गोयमा ! अवेदणं इविहे
 पणत्ते, तंजहा—सातीण वा अपज्जवसिते साइण वा सपज्जवसिण, तत्थ णं जे से सादीण सप-
 ज्जवसिते से जहण्णेणं एणं समयं उक्को० अंतोमुहुत्तं ॥ सवेयगस्स णं भंते ! केवत्तिकालं
 अंतरं होइ?, अणादियस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं, अणादियस्स सपज्जवसियस्स नत्थि
 अंतरं, सादीयस्स सपज्जवसियस्स जहण्णेणं एणं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं ॥ अवेदगस्स णं
 भंते ! केयनियं कालं अंतरं होइ?, सातीयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं, सातीयस्स सपज्ज-
 वसियस्स जह० अंतोमु० उक्कोसेणं अणंतं कालं जाव अवहुं पोगलपरियदं देसूणं । अण्णाव-
 हुयं, सव्वत्थोया अवेयगा सवेयगा अणंतगुणा । एवं सकसाई चैव अकसाई चैव २ जहा सवे-

यके तहेव भाणियव्वे ॥ अहवा दुविहा सब्वजीवा—सलेसा य अलेसा य जहा असिद्धा
सिद्धा, सब्वत्थोवा अलेसा सलेसा अणंतगुणा (सू० २४५)

अथवा द्विविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—सेन्द्रियाश्च—सेन्द्रियाश्च अनिन्द्रियाः—संसारिणः अनिन्द्रियाः—सिद्धाः, उपाधिभे-
दात्पृथगुपन्यासः । एवं सकायिकादिष्वपि भावनीयं, तत्र सेन्द्रियस्य कायस्थितिरन्तरं चासिद्धवद्वक्तव्यं, अनिन्द्रियस्य सिद्धवत्, तच्चैवम्—‘सइदिए णं भंते! सइदियत्ति कालतो केवचिरं होइ?, गोयमा! सइदिए दुविहे पन्नत्ते, तंजहा—अणाइए वा अपज्जवसिए अणाइए वा सपज्जवसिए, अणिदिए णं भंते! अणिदिएत्ति कालतो केवचिरं होइ?, गोयमा! साइए अपज्जवसिए, सइदियस्स णं भंते! कालओ केवचिरं अंतरं होइ?, गोयमा! अणाइयस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं, अणाइयस्स सपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं, अ-
णिदियस्स णं भंते! अंतरं कालतो केवचिरं होइ?, गोयमा! साइयस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं’ इति, अल्पबहुत्वसूत्रं पूर्ववद्भावनीयं । एवं कायस्थित्यन्तराल्पबहुत्वसूत्राणि सकायिकाकायिकविषयाणि सयोग्ययोगिविषयाण्यपि भावयितव्यानि, तच्चैवम्—‘अहवा दुविहा सब्वजीवा पणत्ता, तंजहा—सकाइया चेव अकाइया चेव, एवं सजोगी चेव अजोगी चेव तहेव, एवं सलेस्सा चेव अलेस्सा चेव ससरीरा चेव असरीरा चेव संचिट्ठणं अंतरं अप्पावहुयं जहा सकाइयाणं । भूयः प्रकारान्तरेण द्वैविध्यमाह—‘अहवे’त्यादि, अथवा द्विविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—सवेदकाश्च अवेदकाश्च । तत्र सवेदकस्य कायस्थितिमाह—‘सवेदए णं भंते!’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम! सवेदकस्त्रिविधः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—अनाद्यपर्यवसितः अनादिसपर्यवसितश्च, तत्रानाद्यपर्यवसितोऽभव्यो भव्यो वा तथाविधसामग्र्यभावान्मुक्तिमगन्ता, उक्तञ्च—“भव्वावि न सिज्झंति केइ” इत्यादि, अनादिसपर्यवसितो

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४३७ ॥

१ प्रतिपत्तौ
सर्वजीवा-
भिगमे से-
न्द्रियका-
यवेदकषा-
यलेइया-
भेदादि
उद्देशः २
सू० २४५

॥ ४३७ ॥

भक्त्यो बुद्धिगामी पूर्वमप्रतिपन्नोपजनश्रेणिः, सादिसपर्यवमितः, सादिसपर्यवमितः, उपशमश्रेणिं प्रतिपद्य वेदोपशमोत्तरकालावे-
 द्यमनगुभूत भेषियमामौ भगवत्यान्यपान्तराले मरणतो वा प्रतिपततो वेदोदये पुनः सवेदकलोपपत्तेः, तत्र योऽसौ सादिसपर्यवसितो
 तान्तेनान्तर्मुहूर्त्त भेषिममामौ सवेदकलो मति पुनरन्तर्मुहूर्त्तेन श्रेणिप्रतिपत्तावेदकत्वभावात्, आह—किमेकस्मिन् जन्मनि वेलाद्वय-
 मशमभेषिद्यभो भवति? योऽनुच्यते, सन्मेतन्नचति, तथा चाह मूलटीकाकारः—‘नैकस्मिन् उपशमश्रेणिः क्षपकश्रेणिश्च
 भावो, इत्यममभेषिद्यं तु भावो’ति, तत्र एवमुपपद्यते—जवन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽन्तं कालं, तमेव कालश्रेत्राभ्यां निरूपयति—
 जन्मना इत्यभेषिद्यमभेषिद्यः एषा कालो मार्गणा, श्रेत्रतोऽपार्थिपुद्गलपरावर्त्त देशेनम्, एतावतः कालादृष्ट्वा पूर्वप्रतिपन्नोपशमश्रेणे-
 र्त्वं मृत्यावशमना श्रेणिप्रतिपत्तायेदकत्वभावात् ॥ ‘अवेदए णं भंते!’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं पाठसिद्धं, भगवानाह—गौतम! अवेदको
 त्तिः प्रश्नमगमना—सादिको वाऽपर्यवमितः [समयानन्तरं] क्षीणनेदः, सादिको वा सपर्यवसित—उपशान्तवेदः, तत्र योऽसौ सादि-
 कपर्यवसितोऽवेदः स च तन्व्येनैकं समयं, उपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्य वेदोपशमसमयानन्तरेऽपि मरणे पुनः सवेदकलोपपत्तेः, उत्क-
 र्णोऽन्तर्मुहूर्त्तमुपशान्तोऽवेदिकत्वं, तत्र रूप्यं श्रेणोः प्रतिपत्तने नियमतः सवेदकत्वभावात् ॥ अन्तरं प्रतिपिपाद्यपुराह—‘सवेद-
 तस्य णं भंते!’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं गौतम! अनादिकस्यापर्यवसितस्य सवेदकस्य नास्त्यन्तरं, अपर्यवसिततया सदा
 तदासादिस्यात्, अनादिकस्य सपर्यवसितस्यापि नास्त्यन्तरं, अनादिसपर्यवसितो लपान्तराले उपशमश्रेणिमप्रतिपद्य भावी क्षीण-
 वेदो त प श्रीगोपस्य पुनः गोपकृतं प्रतिपत्ताभावात्, सादिकस्य सपर्यवसितस्य सवेदकस्य जवन्येनैकं समयमन्तरं, द्वितीयवा-
 द्युपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्य वेदोपशमसमयानन्तरं क्वापि मरणसम्भवात्, उत्कर्षणान्तर्मुहूर्त्तं द्वितीयं वारमुपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्योपशा-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ४३८ ॥

न्तवेदस्य श्रेणिसमाप्तेरूर्ध्वं पुनः सवेदकत्वभावात् ॥ अवेदकसूत्रे सादिकस्यापर्यवसितस्यावेदकस्य नास्त्यन्तरं, क्षीणवेदस्य पुनः सवेद-
त्वाभावात्, वेदानां निर्मूलकापंकपितत्वात्, सादिकस्य सपर्यवसितस्य जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं, उपशमश्रेणिसमाप्तौ सवेदकत्वे सति पुनर-
न्तर्मुहूर्त्तेनोपशमश्रेणिलाभतोऽवेदकत्वोपपत्तेः, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं, अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽपार्द्धपुद्गलपरावर्त्तं
देशोऽनं, एकवारमुपश्रेणिं प्रतिपद्य तत्रावेदको भूत्वा श्रेणिसमाप्तौ सवेदकत्वे सति पुनरेतावता कालेन श्रेणिप्रतिपत्ताववेदकत्वोपपत्तेः ॥
अल्पबहुत्वमाह—‘एएसि णं भंते ! जीवा’ इत्यादि पूर्ववत् ॥ प्रकारान्तरेण द्वैविध्यमाह—‘अहवे’त्यादि, अथवा द्विविधाः सर्व-
जीवाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—सकपायिकाश्च अकपायिकाश्च, सह कपाया येषां यैर्वा ते सकषायाः त एव सकषायिकाः, प्राकृतत्वात् स्वार्थे
इकप्रत्ययः, एवं न विद्यन्ते कपाया येषां ते अकपायाः २ एवाकपायिकाः ॥ सम्प्रति कायस्थितिमाह—‘सकसाइयस्से’त्यादि, सक-
पायिकस्य त्रिविधस्यापि संचिह्णणा कायस्थितिरन्तरं च यथा सवेदकस्य, अकपायिकस्य द्विविधभेदस्यापि कायस्थितिरन्तरं च यथा-
ऽवेदकस्य, तच्चैवम्—‘सकसाइए णं भंते ! सकसाइयत्ति कालतो केवचिरं होइ ?’, गोयमा ! सकसाइए तिविहे पन्नत्ते, तंजहा—अणा-
इए वा अपज्जवसिए अणाइए वा सपज्जवसिए साइए वा सपज्जवसिए साइए वा सपज्जवसिए साइए वा सपज्जवसिए साइए वा सपज्जवसिए
सेणं अणंतं कालं अणंता ओसप्पिणिउस्सप्पिणीओ कालतो खेत्ततो अवडुडुपोगलपरियट्ठं देसूणं, अकसाइए णं भंते ! अकसाइयत्ति
कालओ केवचिरं होइ ?, गोयमा ! अकसाइए दुविहे पन्नत्ते, तंजहा—साइए वा अपज्जवसिए साइए वा सपज्जवसिए, तत्थ णं जे
साइए सपज्जवसिए से जहण्णेणं एकं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं । सकसाइयस्स णं भंते ! अंतरं कालतो केवचिरं होइ ?, गोयमा !
अणाइयस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं, अणाइयस्स सपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं, साइयस्स सपज्जवसियस्स जहण्णेणं एकं समयं

९ प्रतिपत्तौ-
सर्वजीवा-
भिगमे से-
न्द्रयका-
यवेदकषा-
यलेइया-
भेदादि
उद्देशः २
सू० २४५

॥ ४३८ ॥

कायस्थितिमाह—‘णाणी णं’मित्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! ज्ञानी द्विविधः प्रज्ञप्रस्तद्यथा—सादिको वाऽपर्यवसितः, स च केवली केवलज्ञानस्य साद्यसपर्यवसितत्वात्, सादिको वा सपर्यवसितो मतिज्ञानादीनां छद्मस्थिकतया सादिसपर्यवसितत्वात्, ‘तत्थ णं’मित्यादि, तत्र योऽसौ सादिकः सपर्यवसितः स जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तै, सम्यक्त्वस्य जघन्यत एतावन्मात्रकालत्वात् सम्यक्त्ववतश्च ज्ञानित्वात्, यथोक्तम्—“सम्यग्दृष्टेर्ज्ञानं मिथ्यादृष्टेर्विपर्ययस” इति, उत्कर्षतः षट्षष्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि, सम्यग्दर्शनकालस्यायुत्कर्षत एतावन्मात्रत्वात्, अप्रतिपतितसम्यक्त्वस्य विजयादिगमनश्रवणात्, तथा च भाष्यम्—“द्वो वारे विजयाहसु गयस्स तिन्निऽञ्जुए अहव ताई । अइरेगं नरभविंयं नाणाजीवाण सव्वद्धा ॥ १ ॥” [द्वौ वारौ विजयादिषु गतस्य अथवा त्रीनच्युते तानि । अतिरेको नरभविकं नानाजीवानां सर्वाद्धा ॥ १ ॥] ‘अण्णाणी णं भंते !’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! अज्ञानी त्रिविधः प्रज्ञप्रस्तद्यथा—अनादिको वाऽपर्यवसितः अनादिको वा सपर्यवसितः सादिको वा सपर्यवसितः, तत्रानाद्यपर्यवसितो यो न जातुचिदपि सिद्धिं गन्ता, अनादिसपर्यवसितो योऽनादिमिथ्यादृष्टिः सम्यक्त्वमासाद्याप्रतिपतितसम्यक्त्व एव क्षपकश्रेणिं प्रतिपत्स्यते, सादिसपर्यवसितः सम्यग्दृष्टिर्भूत्वा जातमिथ्यादृष्टिः, स जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तै सम्यक्त्वात् प्रतिपत्य पुनरन्तर्मुहूर्त्तेन कस्यापि सम्यग्दर्शनावाप्तिसम्भवात्, उत्कर्षेणानन्तं कालं, अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽपार्द्धं पुद्गलपरिवर्त्तं देशोनं ॥ साम्प्रतमन्तरं प्रतिपादयति—‘णाणिस्स णं भंते !’ इत्यादि, ज्ञानिनो भदन्त ! अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ?, भगवानाह—गौतम ! सादिकस्यापर्यवसितस्य नास्त्यन्तरं, अपर्यवसितत्वेन सदा तद्भावापरियागात्, सादिकस्य सपर्यवसितस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तै, एतावता मिथ्यादर्शनकालेन व्यवधानेन भूयोऽपि ज्ञानभावात्, उत्कर्षेण अनन्तं कालं, अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः

केवलिआहारए णं जाव केवचिरं होइ?, गोयमा! जह० अंतोसु० उक्को० देसूणा पुब्बकोडी ॥
अणाहारए णं भंते! केवचिरं०?, गोयमा! अणाहारए डुविहे पणत्ते, तंजहा—छउमत्थअणा-
हारए य केवलिअणाहारए य, छउमत्थअणाहारए णं जाव केवचिरं होति?, गोयमा! जहण्णेणं
एक्कं समयं उक्कस्सेणं दो समयया । केवलिअणाहारए डुविहे पणत्ते, तंजहा—सिद्धकेवलिअणा-
हारए य भवत्थकेवलिअणाहारए य ॥ सिद्धकेवलियणाहारए णं भंते! कालओ केवचिरं होति?,
सातिए अपज्जवसिए ॥ भवत्थकेवलियणाहारए णं भंते! कहविहे पणत्ते?, भवत्थकेवलिय०
डुविहे पणत्ते—सजोगिभवत्थकेवलिअणाहारए य अजोगिभवत्थकेवलिअणाहारए य । सजो-
गिभवत्थकेवलिअणाहारए णं भंते! कालओ केवचिरं?, अजहण्णमणुक्कोसेणं तिणिण समयया ।
अजोगिभवत्थकेवलि० जह० अंतो० उक्को० अंतोसुहुत्तं ॥ छउमत्थआहारगस्स केवतियं कालं
अंतरं?, गोयमा! जहण्णेणं एक्कं समयं उक्को० दो समयया । केवलिआहारगस्स अंतरं अजहण्ण-
मणुक्कोसेणं तिणिण समयया ॥ छउमत्थअणाहारगस्स अंतरं जहन्नेणं खुट्ठागभवग्गहणं दुसमज्जणं
उक्क० असंखेज्जं कालं जाव अंगुलस्स असंखेज्जतिभागं । सिद्धकेवलिअणाहारगस्स सातीयस्स
अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं ॥ सजोगिभवत्थकेवलिअणाहारगस्स जह० अंतो० उक्कोसेणवि, अ-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४४० ॥

केवलिआहारए णं जाव केवचिरं होइ?, गोयमा! जह० अंतोसु० उक्को० देसूणा पुव्वकोडी ॥
अणाहारए णं भंते! केवचिरं०?, गोयमा! अणाहारए दुविहे पणत्ते, तंजहा—छउमत्थअणा-
हारए य केवलिअणाहारए य, छउमत्थअणाहारए णं जाव केवचिरं होति?, गोयमा! जहणणेणं
एक्कं समयं उक्कसेणं दो समयया । केवलिअणाहारए दुविहे पणत्ते, तंजहा—सिद्धकेवलिअणा-
हारए य भवत्थकेवलिअणाहारए य ॥ सिद्धकेवलियणाहारए णं भंते! कालओ केवचिरं होति?,
सातिए अप्लवसिए ॥ भवत्थकेवलियणाहारए णं भंते! कहविहे पणत्ते?, भवत्थकेवलिय०
दुविहे पणत्ते—सजोगिभवत्थकेवलिअणाहारए य अजोगिभवत्थकेवलिअणाहारए य । सजो-
गिभवत्थकेवलिअणाहारए णं भंते! कालओ केवचिरं?, अजहणमणुक्कोसेणं तिणिण समयया ।
अजोगिभवत्थकेवलि० जह० अंतो० उक्को० अंतोसुहुत्तं ॥ छउमत्थआहारगस्स केवतियं कालं
अंतरं?, गोयमा! जहणणेणं एकं समयं उक्को० दो समयया । केवलिआहारगस्स अंतरं अजहण-
मणुक्कोसेणं तिणिण समयया ॥ छउमत्थअणाहारगस्स अंतरं जहन्नेणं खुड्ढागभवग्गहणं दुसमऊणं
उक्क० असंखेज्जं कालं जाव अंगुलस्स असंखेज्जतिभागं । सिद्धकेवलिअणाहारगस्स सातीयस्स
अप्लवसियस्स णत्थि अंतरं ॥ सजोगिभवत्थकेवलिअणाहारगस्स जह० अंतो० उक्कोसेणवि, अ-

९ प्रतिपत्तौ
सर्वजीव
आहारके-
तरस्थि-
त्यादि
उद्देशः २
सू० २४७

॥ ४४० ॥

केवलिआहारए णं जाव केवचिरं होइ?, गोयमा! जह० अंतोसु० उक्को० देसूणा पुब्बकोडी ॥
अणाहारए णं भंते! केवचिरं०?, गोयमा! अणाहारए दुविहे पणत्ते, तंजहा—छउमत्थअणा-
हारए य केवलिअणाहारए य, छउमत्थअणाहारए णं जाव केवचिरं होति?, गोयमा! जहणणेणं
एक्कं समयं उक्कस्सेणं दो समया । केवलिअणाहारए दुविहे पणत्ते, तंजहा—सिद्धकेवलिअणा-
हारए य भवत्थकेवलिअणाहारए य ॥ सिद्धकेवलियणाहारए णं भंते! कालओ केवचिरं होति?,
सातिए अपज्जवसिए ॥ भवत्थकेवलियणाहारए णं भंते! कइविहे पणत्ते?, भवत्थकेवलिय०
दुविहे पणत्ते—सजोगिभवत्थकेवलिअणाहारए य अजोगिभवत्थकेवलिअणाहारए य । सजो-
गिभवत्थकेवलिअणाहारए णं भंते! कालओ केवचिरं?, अजहणमणुक्कोसेणं तिणिण समया ।
अजोगिभवत्थकेवलि० जह० अंतो० उक्को० अंतोसुहुत्तं ॥ छउमत्थआहारगस्स केवतियं कालं
अंतरं?, गोयमा! जहणणेणं एक्कं समयं उक्को० दो समया । केवलिआहारगस्स अंतरं अजहण-
मणुक्कोसेणं तिणिण समया ॥ छउमत्थअणाहारगस्स अंतरं जहन्नेणं खुट्ठागभवग्गहणं दुसमऊणं
उक्क० असंखेज्जं कालं जाव अंगुलस्स असंखेज्जतिभागं । सिद्धकेवलिअणाहारगस्स सातीयस्स
अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं ॥ सजोगिभवत्थकेवलिअणाहारगस्स जह० अंतो० उक्कोसेणवि, अ-

व्यन्तरं तावदिति । हेमन्त्याहारकप्रभ्रसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! अजघन्योत्कर्षेण त्रयः समयाः, केवत्याहारको हि सयोरिम-
 पन्तेह्यश्री, तस्य ज्ञानाहारकत्वं त्रीनेत्र समयाच् यथोक्तं प्रागिलन्तरं केवत्याहारकस्य तावदिति ॥ सम्प्रत्यनाहारकस्यान्तरं चिच्चिन्त-
 विपुः समगमश्चस्यानाहारकसार—‘छउमत्याणाहारयस्स णं भंते!’ इत्यादि प्रभ्रसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! अघन्येन
 ‘पुद्गभ्रभ्रपदं द्विमन्वीनं, दरुर्क्यतोऽनारयेयं तालं यावदुलसासायेयो भागः, यावानेव हि छद्वस्थाहारकस्य कालस्तावानेव छद्व-
 नानाहारकान्तरं, छद्वस्थाहारकस्य च जगन्तः कालोऽन्तर्मुहूर्त्सुत्कर्पतोऽसहस्रेया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽङ्गुल-
 मसमद्वेयो भागः, एतावन् काळं सततमविभ्रणोत्पादसम्भवाच्, ततश्छद्वस्थानाहारकस्य जघन्यत उत्कर्पतश्चैतावदन्तरमिति । अथ
 वानं ३ तुद्गभ्रभ्रप्रभ्रभ्रिपुं पत्र शुद्धभ्रभ्रप्रहणमिति कः शब्दार्थः?, उच्यते, शुद्धं लघुं लोकाभिलेकोऽर्थः शुद्धमेव शुद्धकं—एका-
 प्पदार्थेरेण तानो भ्रगण्य प्रहणं—गंमन्धनं भ्रभ्रहणं, शुद्धकं च तद् भ्रभ्रहणं च शुद्धकभ्रभ्रहणं, तच्चावलिकातश्चिन्त्यमानं पदपुञ्जशब्द-
 भ्रिकसापभ्रिज्ञानगर्भं, अथैरुग्निन् भ्रानप्राणे क्रियन्ति शुद्धकभ्रभ्रप्रहणानि भवन्ति?, उच्यते, किञ्चित्समधिकानि सप्तदश, कथमिति
 हेतुर्ह्यो—इह मुहूर्त्तलो सैगिराया पथपट्टिः सहस्राणि पथ शतानि पट्टिशाणि शुद्धकभ्रभ्रहणानां भवन्ति, यत उक्तं चूर्णौ—
 “अत्रद्विपुस्यार्धं पथेय मया दंति छतीमा । तुद्गभ्रभ्रभ्रगहणा हवंति अंतोमुहुत्तंभि ॥१॥” आनप्राणाश्च मुहूर्त्तं त्रीणि सहस्राणि सप्त
 शतानि त्रियन्तपिशाणि, एकत्र—“तिञ्चि सदरमा मत्त य सयाइं तेवत्तरिं च ऊसासा । एस मुहुत्तो भ्रणिओ सञ्चेहि अणंतना-
 नीदि ॥ १ ॥” यतोऽत्र शैरुगिरुत्कर्मान्यवारः, यदि त्रिसप्तत्यधिकसप्तशतोत्तरिञ्चिभिः सहस्रैरुच्छुसासां पथपट्टिः सहस्राणि पथ्य
 शतानि पट्टिशाणि शुद्धकभ्रभ्रहणानां भवन्ति तत एकेनोच्छुसासां लभामहे?, राशित्रयस्थापना—३७३।६५५३६।?। अत्रान्त्य-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४४१ ॥

उत्कर्षतो द्वौ समयौ त्रिसामयिक्या एव विग्रहगतेर्बाहुल्येनाश्रयणात्, आह च चूर्णिकृत्—“यद्यपि भगवत्यां चतुःसामयि-
कोऽनाहारक उत्कृताऽप्यत्र नाङ्गीक्रियते, कदाचित्कोऽसौ भावो येन, बाहुल्यमेवाङ्गीक्रियते, बाहुल्याच्च समयद्वयमेवे”ति ।
केवल्यनाहारकसूत्रं पाठसिद्धं, भगवानाह—गौतम ! केवल्यनाहारको द्विविधः प्रज्ञप्तस्तद्यथा—भवस्यकेवल्यनाहारकः सिद्धकेवल्यनाहा-
रकः ॥ ‘सिद्धकेवलिअणाहारए णं भंते !’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! सादिकापर्यवसितः, सिद्धस्य साद्यपर्यव-
सिततयाऽनाहारकत्वस्यापि तद्विशिष्टस्य तथाभावात् ॥ ‘भवत्थकेवलिअणाहारए णं भंते !’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—
गौतम ! भवस्यकेवल्यनाहारको द्विविधः प्रज्ञप्तः—सयोगिभवस्यकेवल्यनाहारकश्च, तत्रायोगिभवस्यकेवल्य-
नाहारकप्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! जघन्येनाप्यन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽप्यन्तर्मुहूर्त्तं, अयोगित्वं नाम हि शैलेश्यवस्था तस्यां निय-
मादनाहारक औदारिकादिकाययोगाभावात्, शैलेश्यवस्था च जघन्यत उत्कर्षतश्चान्तर्मुहूर्त्तं, नवरं जघन्यपदादुत्कृष्टमधिकमवसेयं,
अन्यथोभयपदोपन्यासायोगात् ॥ ‘सजोगिभवत्थकेवलिअणाहारए णं भंते !’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! अ-
जघन्योत्कर्षेण त्रयः समयाः, ते चाष्टसामयिकेवलिसमुद्घातावस्थायां तृतीयचतुर्थपञ्चमरूपाः तेषु केवलकार्मणकाययोगभावात्,
उक्तञ्च—“कार्मणशरीरयोगी चतुर्थके पञ्चमे तृतीये च । समयत्रयेऽपि तस्माद्भवत्यानाहारको नियमात् ॥ १ ॥” साम्प्रतमन्तरं
चिन्तयन्नाह—‘छउमत्थाहारयस्स णं भंते !’ इत्यादि, छन्नस्थाहारकस्य भदन्त ! अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ?, भगवानाह—
गौतम ! जघन्येनैकं समयमुत्कर्षतो द्वौ समयौ, यावानेव हि कालो जघन्यत उत्कर्षतश्च छन्नस्थानाहारकस्य तावानाहारकस्यान्तरकालः,
स च कालो जघन्येनैकः समयः उत्कर्षतो बाहुल्यमङ्गीकृत्य व्यवहियमाणायां त्रिसामयिक्यां विग्रहगतौ द्वौ समयावित्याद्वारकस्या-

२ प्रतिपत्तौ
सर्वजीव
आहारके-
तरस्थि-
त्यादि
उद्देशः २
सू० २४७

॥ ४४१ ॥

राशिना एककलक्षणेन मध्यराशेशुगुणनाज्जातः स तानानेव, 'एकेन गुणितं तदेव भवती'ति न्यायात्, तत आद्येन राशिना भागहरणं, लब्धाः सप्तदश क्षुल्लकभवाः, शेषास्त्वंशस्तिष्ठन्ति तत्र त्रयोदश शतानि पञ्चनवत्यधिकानि, उक्तञ्च—“सत्तरस भवगहणा खुड्डाणं भवंति आणुपाणुमि । तेरस चैव सयादं पंचाणइ चैव अंसाणं ॥ १ ॥” अथैतावद्भिरशैः कियत्य आवलिका लभ्यन्ते?, उच्यते, स-
मधिकचतुर्नवतिः, तथाहि—षट्पञ्चाशदधिकेन शतद्वयेनावलिकानां त्रयोदश शतानि पञ्चनवतानि गुण्यन्ते, जातानि त्रीणि लक्षानि सप्तपञ्चाशत्सहस्राणि शतमेकं विशत्यधिकं ३५७१२०, छेदुराशिः स एव ३७७३, लब्धा चतुर्नवतिरावलिकाः, शेषास्त्वंशा आव-
लिकायास्तिष्ठन्ति चतुर्विंशतिः शतानि अष्टपञ्चाशानि, छेदः स एव ३४५६, एवं यदा एकस्मिन्नानप्राणे आवलिकाः सहस्रातुमिष्यन्ते तदा सप्तदश द्वाभ्यां षट्पञ्चाशदधिकाभ्यां शताभ्यां गुण्यन्ते, गुणयित्वा चोपरितनाञ्चतुर्नवतिरावलिकाः प्रक्षिप्यन्ते, तत आवलि-
कानां चतुश्चत्वारिंशत् शतानि षट्चत्वारिंशानि भवन्ति, उक्तञ्च—“एको उ आणुपाणू चोयालीसं सया उ छायाला । आवलियप-
माणेणं अणंतनाणीहं निदिट्ठो ॥ १ ॥” यदि पुनमुहूर्त्ते आवलिकाः सहस्रातुमिष्यन्ते तत एतान्येव चतुश्चत्वारिंशच्छतानि त्रिसप्त-
त्यधिकानि भवन्तीति सप्तत्रिंशत्तैस्त्रिसप्तत्यधिकैर्गुण्यन्ते, जाता एका कोटी सप्तषष्टिः शतसहस्राणि चतुःसप्ततिः सहस्राणि सप्त-
शतानि अष्टापञ्चाशदधिकानि १६७७४७५८, येऽपि चावलिकाया अंशाञ्चतुर्विंशतिशतानि अष्टपञ्चाशदधिकानि २४५८ तेऽपि
मुहूर्त्तगतोच्छ्वासराशिना ३७७३ गुण्यन्ते, अस्यैव छेदस्य ते अंशा इत्यावलिकानयनार्थं तेनैव भागो द्वियते, लब्धास्तावत्य एवावलि-
काञ्चतुर्विंशतिशतान्यष्टापञ्चाशानि २४५८, तानि मूलराशौ प्रक्षिप्यन्ते, जाता मूलराशिरेका कोटिः सप्तषष्टिलक्षाः सप्तसप्ततिः सह-
स्राणि द्वे शते षोडशोत्तरे, एतावत्य आवलिका मुहूर्त्ते भवन्ति, यदिवा मुहूर्त्तगतानां क्षुल्लकभवग्रहणानां पञ्चषष्टिः सहस्राणि पञ्च

ज्ञानानि पट्टिभिः। एतन्मया प्रसाद्येन पट्ट्याश्चो न गतद्वयेनावलिकानां गुण्यन्ते तथाऽपि तावत् एवावलिकानां भवन्ति, उक्तं च—
 पट्ट्या कोटी मत्तदि त्रयस्य मत्तगरी महस्मा य । दो य मया सोलहिया आवलियाओ सुदुत्तंमि ॥ १ ॥” एवं च गदुच्यते ‘संसे-
 ज्ञाओऽतत्त्रियाओ एयो क्रमागनीमामे’ इत्यादि तदनीव ममीचीनमिति कृतं प्रसन्नेन, प्रकृतं प्रसुगः । तत्र सयोगिभवस्यैकेवल्यना-
 वारकस्यान्वयमभिप्रेतुराह—‘मजोगिभवत्यैकेवलिकाणाहारस्य सं भंते!’ इत्यादि प्रसूयं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! जवन्ये-
 नास्मिन्सुदुत्तंमिनाप्यन्तर्गुह्यं, नमुद्रयातप्रतिपत्तेरन्तरमेवान्तर्गुह्यं तै श्लेशीप्रतिपत्तिमावात्, नवरं जवन्यपयादुदुत्तपदं विशेषा-
 धिरुगमान्यं जवन्योभयपदोपन्यासायोगात् । अयोगिभवत्यैकेवल्यनाहारकमूत्रे नात्यन्तरं, अयोग्यवस्थायां सर्वस्वाप्यनाहारकलात् ।
 एवं विदुस्त्वपि नासपर्यन्तमितस्यानहारकस्यान्तराभावो भावनीयः ॥ साम्प्रतभेतेनामाहारकानाहारकामत्पत्रदुत्वमाह—‘पुंसि
 णं भंते!’ इत्यादि तत्रसूयं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! सर्वस्वोक्तं अनाहारकाः, सिद्धविप्रहृगत्यापन्नसमुद्र्यातगतसयोगिकैवल्ययो-
 निकेतिनागनाहारकत्वात्, तेभ्य आहारका असद्भोग्यगुणाः, अथ सिद्धेभ्योऽनन्तगुणा वनस्पतिजीवास्ते च प्राय आहारका इत्य-
 न्नामुनाः कथं न नान्ति, इत्येते, इह प्रतिनिगोरमनुज्येयो भागः प्रतिसमयं सदा विप्रहृगतापन्ना लभ्यते, विप्रहृगतापन्ना अ-
 नाहारकाः, “विगहृगदमासा केवलिनो ममुद्रया अवोगी य । सिद्धा य अणाहारा सेसा आहारा जीवा ॥ १ ॥” [विप्रहृगता-
 पन्नाः ममुद्रयाः अयोगिनश्च केवलिनः सिद्धाश्चानाहाराः दोषा आहारा जीवाः ॥ १ ॥”] इतिवचनात् ततोऽसद्भोग्यगुणा एवाहा-
 रका पदमेव नान्नामुना इति ॥ प्रकृतान्तरेण भूयो द्वैतव्यमाह—

अद्या इवियिदा सन्वजीया पणत्ता, तंजदा—सभासगा अभासगा य ॥ सभासगा णं भंते ! स-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४४३ ॥

भासएत्तिकालओ केवचिरं होति?, गोयमा! जहण्णेणं एक्कं समयं उक्को० अंतोसुहुत्तं ॥ अभा-
सए णं भंते०!, गोयमा! अभासए दुविहे पणत्ते—साइए वा अपज्जवसिए सातीए वा सप-
ज्जवसिए, तत्थ णं जे से साइए सपज्जवसिए से जह० अंतो० उक्को० अणंतं कालं अणंता उरस-
ग्गिणीओसप्पिणीओ वणस्सत्तिकालो ॥ भासगस्स णं भंते! केवत्तिकालं अंतरं होति?, जह०
अंतो० उक्को० अणंतं कालं वणस्सत्तिकालो ॥ अभासग० सातीयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अं-
तरं, सातीयसपज्जवसियस्स जहण्णेणं एक्कं समयं उक्को० अंतो०। अप्पाबहु० सब्वत्थोवा भासगा
अभासगा अणंतगुणा ॥ अहवा दुविहा सब्वजीवा ससरीरी य असरीरी य असरीरी जहा
सिद्धा, थोवा असरीरी ससरीरी अणंतगुणा ॥ (सू० २४८)

‘अहवे’त्यादि, अथवा द्विविधा: सर्वजीवा: प्रज्ञप्तास्तद्यथा—भाषकाश्च अभाषकाश्च, भाषमाणा भाषका इतरेऽभाषका: ॥ सम्प्रति
कायस्थितिमाह—‘सभासए णं भंते’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम! जघन्येनैकं समयं भाषाद्रव्यग्रहणसमय एव मरण-
तोऽन्यतो वा कुतश्चित्कारणात्तद्व्यापारस्याप्युपरमात्, उत्कर्षेणान्तर्मुहूर्त्तं, तावन्तं कालं निरन्तरं भाषाद्रव्यग्रहणनिसर्गसम्भवात्, तत ऊर्ध्वं
जीवस्वाभाव्यान्नियमत एवोपरमति ॥ अभाषकप्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम! अभाषको द्विविधः प्रज्ञप्तस्तद्यथा—साद्विको वाऽ-
पर्यवसितः सिद्धः, साद्विको वा सपर्यवसितः स च पृथिव्यादिः, तत्र थोऽसौ सादिः सपर्यवसितः स जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं, भाषणाहु-
परम्यान्तर्मुहूर्त्तेन कस्यापि भूयोऽपि भाषणप्रवृत्तेः, पृथिव्यादिभवस्य वा जघन्यत एतावन्मात्रकालंत्वात्, उत्कर्षतो वनस्पतिकालः,

९ प्रतिपत्तौ
सर्वजीव
भाषकस-
शरीरेतर०
उद्देशः २
सू० २४८

॥ ४४३ ॥

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४४४ ॥

पर्यवसितः; तत्रानाद्यपर्यवसितोऽभव्यः साद्यपर्यवसितः सिद्धः ॥ साम्प्रतमन्तरमाह—‘चरिमस्स णं भंते!’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाहं—गौतम! अनादिकस्य सपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरं, चरमत्वापगमे सति पुनश्चरमत्वाद्ययोगात्, अचरमस्याप्यनाद्यपर्यवसितस्य साद्यपर्यवसितस्य वा नास्त्यन्तरं अविद्यमानचरमत्वात् । अल्पबहुत्वे सर्वस्तोका अचरमाः; अभव्यानां सिद्धानामेव चाचरमत्वात्, चरमा अतन्तगुणाः; सामान्यभव्यापेक्षमेतत्, अन्यथाऽनन्तगुणत्वायोगात्, आह च मूलटीकाकारः—“चरमा अनन्तगुणाः; सामान्यभव्यापेक्षेतदिति भावनीयं, दुर्लक्ष्यः सूत्राणां विषयविभागः” इति । सम्प्रत्युपसंहारमाह—‘सेत्तं दुविहा’ ते एते द्विविधाः सर्वजीवाः; अत्र क्वचिद्विविधवक्तव्यतासङ्ग्रहणिगाथा—“सिद्धसइंदियकाए जोए वेए कसायलेसा थ । नाणुवओगाहारा भाससरीरी य चरसो थ ॥ १ ॥” सम्प्रति त्रिविधवक्तव्यतामाह—

तत्थ णं जे ते एवमाहंसु तिविहा सब्वजीवा पणत्ता ते एवमाहंसु, तंजहा—सम्मदिट्ठी मिच्छादिट्ठी सम्मामिच्छादिट्ठी ॥ सम्मदिट्ठी णं भंते! कालओ केवचिरं होति?, गोयमा! सम्मदिट्ठी दुविहे पणत्ते, तंजहा—सातीए वा अपज्जवसिए साइए वा सपज्जवसिए, तत्थ जे ते सातीए सपज्जवसिते से जह० अंतो० उक्क० छावट्ठिं सागरोवमाहं सातिरेगाहं, मिच्छादिट्ठी तिविहे साइए वा सपज्जवसिए अणातीए वा अपज्जवसिते अणातीए वा सपज्जवसिते, तत्थ जे ते सातीए सपज्जवसिए से जह० अंतो० उक्क० अणंतं कालं जाव अवहं पोगलपरियट्ठं देसूणं सम्मामिच्छादिट्ठी जह० अंतो० उक्क० अंतोमुहुत्तं ॥ सम्मदिट्ठिस्स अंतरं साइयस्स अपज्जव-

९ प्रतिपत्तौ
सर्वजीव
चरमेतर०
सम्यग्ह-
दृथादि
उद्देशः २
सू० २४८-
२४९

॥ ४४४ ॥

मियस्म नन्धि अंतरं, सातीयस्म सपल्लवसियस्स जह्० अंतो० उक्को० अणंतं कालं जाव अबहुं
 पोग्गळपरियट्ठं, मिच्छादिट्ठिस्म अणादीयस्स अपल्लवसियस्स गल्लिय अंतरं, अणातीयस्स स-
 पल्लवसियस्स नन्धि अंतरं, साइयस्म सपल्लवसियस्स जह्० अंतो० उक्को० अणंतं कालं जाव अबहुं पोग्गळ-
 यमाइं सातिरेगाइं, मम्मामिच्छादिट्ठिस्स जह्० अंतो० उक्को० अणंतं कालं जाव अबहुं पोग्गळ-
 परियट्ठं इत्थणं । अणावह्० सञ्चत्थोवा सम्मामिच्छादिट्ठी सम्मविट्ठी अणंतगुणा मिच्छादिट्ठी
 अणंतगुणा ॥ (सू० २१०)

'नत्थ णं अे ने' इत्यादि, तत्र ये ते एतसुक्कवन्तस्त्रिविधाः प्रज्ञामाले एतसुक्कवन्तस्त्रया—सम्यग्दृष्टयो मित्याहृष्टयाः
 सम्यग्मितो याहृष्टयश्च, यमीणो अन्वययोगान्ना प्राणान् ॥ सम्यग्नि कायस्थितिसाह—'सम्मदिट्ठी णं भंते !' इत्यादि प्रअसूखं युगमं,
 भसायनाह—गौणम ! सम्यग्दृष्टिप्रतिष्ठिः प्रक्षमस्त्रया—सादिहो ताडपर्यवसितः क्षायिकस्मस्यग्दृष्टिः, सादिहो वा सर्पर्यवसितः क्षायो-
 पननिःक्षयिस्मस्यदर्शनी, तत्र योऽयो यादिसपर्यवसितः न जपन्त्येनान्त्युर्ध्वं, कर्मपरिणामस्य विनिवृत्तेनेतागः कालापूर्वकं पुन-
 रिष्या—प्राप्तवान्, यदर्शनः पटुष्टिः सागरोपमाधि, तत्र ऊर्ध्वं नियमतः आयोपगमिक्कस्मस्यदर्शनापगमान् । मित्याहृष्टिप्रअसूखं
 युगमं, भगवानाह—गौणम ! मित्याहृष्टिस्त्रिविधः प्रज्ञास्त्रया—अन्तःपर्यवसितः अन्तःपर्यवसितः सादिसपर्यवसितश्च, तत्र यो-
 ऽयो यादिसपर्यवसितः न त्रयन्त्येनान्त्युर्ध्वं, तागना कल्लिन पुनः कस्तापि सम्यग्दर्शनलाभान्, उक्कप्येवोऽन्तं कालं, अनन्ता उत्त-
 मित्यवस्यविष्णुः कायश्च, क्षेत्रतोऽपारं पुत्रलपरार्त्तं देशीणं, पूर्वप्रतिपन्नसस्यात्तामैनातः कालापूर्वकं पुनरवश्यं सम्यग्दर्शनलाभान्,

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४४५ ॥

पूर्वसम्यक्त्वप्रभावेन संसारस्य परिच्छीकरणात् । सम्यग्मिथ्यादृष्टिसूत्रे जघन्यतोऽप्यन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽप्यन्तर्मुहूर्त्तं, सम्यग्मिथ्यादर्शन-
कालस्य स्वभावत एवैतावन्मात्रत्वात्, नवरं जघन्यपदादुच्छृष्टपदमधिकमवसातव्यम् ॥ साम्प्रतमन्तरमाह—‘सम्मद्विद्विस्स णं भंते !’
इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! साद्यपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरमपर्यवसितत्वात्, सादिसपर्यवसितस्य जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं,
सम्यक्त्वात् प्रतिपत्यान्तर्मुहूर्त्तेन भूयः कस्यापि सम्यक्त्वप्रतिपत्तेः, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं यावदपार्द्धं पुद्गलपरावर्त्तम् । मिथ्यादृष्टिसूत्रे-
ऽनाद्यपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरमपरिलयागात्, अनादिसपर्यवसितस्यापि नास्त्यन्तरं, अन्यथाऽनादित्वायोगात्, सादिसपर्यवसितस्य ज-
घन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः पट्पट्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि, सम्यग्दर्शनकाल एव हि मिथ्यादर्शनस्य प्रायोऽन्तरं, सम्यग्दर्शन-
कालश्च जघन्यत उत्कर्षतश्चैतावानिति । सम्यग्मिथ्यादृष्टिसूत्रे जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, सम्यग्मिथ्यादर्शनात् प्रतिपत्यान्तर्मुहूर्त्तेन भूयः
कस्यापि सम्यग्मिथ्यादर्शनभावात्, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं यावदपार्द्धं पुद्गलपरावर्त्तं देशोऽन्तं, यदि सम्यग्मिथ्यादर्शनात् प्रतिपतितस्य भूयः
सम्यग्मिथ्यादर्शनलाभस्त एतावता कालेन नियमेन अन्यथा तु मुक्तिः । अल्पबहुत्वचिन्तायां सर्वस्तोकाः सम्यग्मिथ्यादृष्टयः, तत्परि-
णामस्य स्तोककालतया पृच्छासमये तेषां स्तोकानामवाप्यमानत्वात्, सम्यग्दृष्टयोऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तत्वात्, तेभ्यो मिथ्यादृष्ट-
योऽनन्तगुणाः, वनस्पतीनां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तत्वात् तेषां च मिथ्यादृष्टित्वात् ॥

अहवा तिविहा सब्वजीवा पणत्ता—परित्ता अपरित्ता नोपरित्तानोअपरित्ता । परिस्से णं
भंते ! कालतो केवचिरं होति?, परिस्से डुविहे पणत्ते—कायपरित्ते य संसारपरित्ते य । कायप-
रित्ते णं भंते०!, जह० अंतोसु० उक्को० असंखेज्जं कालं जाव असंखेज्जा लोगा । संसारपरित्ते णं

९ प्रतिपत्तौ
सर्वजीव
चरमेतर०
सम्यग्दृ-
ष्ट्यादि
उद्देशः २
सू० २५०
२५१

॥ ४४५ ॥

भन्ते । संसारपरित्तेत्ति कालओ केवचिंरं होत्ति ? जहं अंतो उक्को अणंतं कालं जाच अक्कं
 पोण्णपरियं देस्सणं । अपरित्ते णं भन्ते !, अपरित्ते इविहे पणत्ते, कायअपरित्ते य संसा-
 रअपरित्ते य, कायअपरित्ते णं जहं अंतो उक्को अणंतं कालं, वणस्सत्तिकालो, संसारापरित्ते
 म्मुचिंरे पणत्ते-अणादीए वा अपज्जवसित्ते अणादीए वा सपज्जवसित्ते, णोपरित्तेणोअपरित्ते
 म्मान्णीए अपज्जवमित्ते । कायपरित्तास्स जहं अंतरं अंतो उक्को अणंतं कालं, संसारपरि-
 तास्स गत्थि अंतरं, कायापरित्तास्स जहं अंतो उक्को असंखिज्जं कालं पुढक्किकालो । संसारा-
 परितास्स अणादयस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं, अणादयस्स सपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं,
 णोपरित्तेणोअपरित्तास्स गत्थि अंतरं । अप्पावहुं सवत्थोवा परिता णोपरित्ताणोअप-
 रिता अनंतगुणा अपरित्ता अनंतगुणा (सू० २५१)

‘अहो’ यदि, आपा नीतीविणिगः प्रसाम्मयथा-परीचा अपरीचा नोपरित्ताणोअपरीत्ताश्च ॥ सम्प्रति कायस्थितिचिन्ता-
 णीनिपयं प्रअसूं सुगमं, भगवान्-गौतम ! परीत्तो द्विभिः प्रसाम्मयथा-कायपरीत्तः संसारपरीत्तश्च, कायपरीत्तो नाम प्रत्ये-
 कः। नी, संसारपरीत्तोऽपि पुण्ड्रपरार्चानः संसारः, तत्र कायपरीत्तविषयं प्रअसूं सुगमं, भगवान्-गौतम ! जवन्येनान्तमु-
 त्तं, न च साधारणेनः परीत्तोऽन्यदुर्त्तं भिन्ना पुनः साधारणेण गच्छतो वेदितव्यः, उत्तर्यतोऽसत्तयेयं कालं, असत्तयेया उत्स-
 विषयवसिधियः साध्यः, श्वेतोऽपहतोया होतः, तथा चाह-पृथिवीकालः, कियुक्तं भवति ?-पृथिव्यादिप्रत्येकशरीरकालः, तत्र

ऊर्ध्वं नियमतः संसारिणः साधारणभावात् ॥ संसारपरीत्तविषयं प्रश्नसूत्रं पाठसिद्धं, भगवानाह—गौतम ! जघन्येनान्तमुहूर्त्तं, ताव-
ता कालेनान्तकृत्केवलत्वेन सिद्धिगमनात्, उत्कर्षेणानन्तं कालं, अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतो देशेनमपाद्धं पुद्गलपरा-
वर्त्तं यावत्, तत ऊर्ध्वं नियमतः सिद्धिगमनाद्, अन्यथा संसारपरीत्तत्वायोगात् ॥ ‘अपरीत्ते णं भंते !’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं,
भगवानाह—गौतम ! अपरीत्तो द्विविधः प्रज्ञप्तस्तद्यथा—कायापरीत्तश्च, कायापरीत्तः—साधारणः, संसारापरीत्तः—कृष्ण-
पाक्षिकः, तत्र कायापरीत्तविषयं प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! जघन्येनान्तमुहूर्त्तं, तत ऊर्ध्वं कस्यापि प्रत्येकशरीरेषु गमनात्,
उत्कर्षतोऽनन्तं कालं, स च वनस्पतिकालः, अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽनन्ता लोका असह्येयाः पुद्गलपरावर्त्तोः,
ते च पुद्गलपरावर्त्तो आवलिकाया असह्येयो भागः । संसारापरीत्तप्रश्नसूत्रं प्रतीतं, भगवानाह—गौतम ! संसारापरीत्तो द्विविधः प्र-
ज्ञप्तस्तद्यथा—अनादिकोऽपयर्थवसितो, यो न जातुचिदपि सिद्धिं गन्ता, अनादिको वा सपर्यवसितो भव्यविशेषः । नोपरीत्तनोअप-
रीत्तविषयं प्रश्नसूत्रं प्रतीतं, नोपरीत्तनोअपरीत्तो हि सिद्धः, स च साध्यपर्यवसित एव प्रतिपाताभावात् ॥ साम्प्रतमन्तरमाह—
‘कायापरीत्तस्स णं’मित्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! जघन्येनान्तमुहूर्त्तं स्थित्वा भूयः प्रत्येकशरी-
रेष्वगमनात्, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं, स चानन्तः कालः प्रागुक्तस्वरूपो वनस्पतिकालः, तावन्तं कालं साधारणेष्ववस्थानात् ॥ संसार-
परीत्तविषयं प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! नास्त्यन्तरं, संसारपरीत्तत्वापगमे पुनः संसारपरीत्तत्वाभावात्, मुक्तस्य प्रतिपाता-
सम्भवात् । कायापरीत्तसूत्रे जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तं स्थित्वा भूयः कायापरीत्तेषु कस्याप्यागमनसम्भवात्, उत्क-
र्षतोऽसह्येयं कालं यावद्, असह्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽसह्येया लोकाः, पृथिव्यादिप्रत्येकशरीरभवभ्रमणकाल-

नो र्वांशोऽप्येवमापराणाम्, तथा चाह-पृथिवीशालः पृथिव्यादिप्रत्येकजरीरकाल इत्यर्थः । संमारापरीतस्मैऽनागपर्यवसितस्य
 नाम्बन्धरसार्थरविभवात्, अनादिसर्गमिमित्तम नाम्बन्धरं, संमारापरीतत्वापगमे पुनः संमारापरीतत्वास्यासम्भवात्, नोपरीत्तनो-
 त्तरीम्यापि नापार्थमवित्तम नाम्बन्धरसपर्यवमित्तवान् । अल्पकृत्वचिन्तायां सर्वश्लोकाः परीत्ताः, कायपरीतानां संसारपरीतानां
 पदार्थाणां, नोपरीतानोऽपरीता मन्वानुगाः विज्ञानामन्तत्वात्, अपरीता अनन्तगुणाः, कृत्वापादिब्रह्मणामनिप्रभूत्वान् ॥

अह्या निरिहा सब्यजीवा पं० नं०—पञ्चत्तगा अपञ्चत्तगा नोपञ्चत्तगानोअपञ्चत्तगा, पञ्चत्तके णं
 अंतो०, जह० अंतो० उक्तो० सागरोवमसतपुद्गुत्तं साहरेगं । अपञ्चत्तगे णं भंते०, जह० अंतो०
 उक्तो० अंतो० नोपञ्चत्तगोअपञ्चत्तगं सातीणं अपञ्चवसिने । पञ्चत्तगस्स अंतरं जह० अंतो० उक्तो०
 अंतो०, अपञ्चत्तगस्स जह० अंतो० उक्तो० सागरोवमसयपुद्गुत्तं साहरेगं, तद्गमस्स णत्थि
 अंतरं । अप्पावहु० सब्यत्थोवा नोपञ्चत्तगानोअपञ्चत्तगा अणंतगुणा पञ्चत्तगा
 संखिज्जगुणा (सू० २५२)

‘अहो’ चारि, तथा प्रहारात्तरेण सर्वानीमावितिाः प्रहामान्गथा-पर्यामहा अपर्यामहा नोपर्यामहानोअपर्यामहाश्च, तत्र
 सर्वं तदावितिावित्तानां तन्नेनान्गमुहूर्त्तं, अपर्मात्रेक्यः पर्यामित्त्वगान्मुहूर्त्तोत्पत्तोऽपर्यामित्तेषु भूयोऽपि गमनात्, उत्कर्षाः
 सागरोवमसयपरां गतिरेकं, तत्र क्वर्त्तं निगमोऽपर्यामकभावात्, लब्धयेपेक्षं भेदं गूढं, तेनापान्तराले उपपायापर्यामकहोऽपि न
 क्वचिदोपः । अपर्यामकगूढं तन्पन्थोऽयन्तर्मुहूर्त्तगुहूर्त्ततोऽत्यन्तमुहूर्त्तं, अपर्यामित्त्वोऽजगन्वत् उत्कर्षतथैतावन्मात्रकालत्वात्, नारं

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ४४७ ॥

जघन्यपदादुत्कृष्टपदमधिकमवसातव्यं, अन्यथोभयपदोपन्यासायोगात्, उभयप्रतिपेधवर्ती सिद्धः, स च साद्यपर्यवसितः । अन्तर-
चिन्तायां पर्याप्तकस्य जघन्यत उत्कर्षतश्चान्तर्मुहूर्त्तमन्तरं, अपर्याप्तकाल एव हि पर्याप्तकस्यान्तरं, अपर्याप्तककालश्च जघन्यत उत्कर्ष-
तश्चान्तर्मुहूर्त्तं, अपर्याप्तकस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकं, पर्याप्तककालस्य जघन्यत उत्कर्षतश्चैताव-
त्प्रमाणत्वात्, नोपर्याप्तनोअपर्याप्तकस्य नास्त्यन्तरमपर्यवसितत्वात् ॥ अल्पबहुत्वचिन्तायां सर्वस्तोका नोपर्याप्तकनोअपर्याप्तकाः, सि-
द्धानां शेषजीवापेक्षयाऽल्पत्वात्, अपर्याप्तका अनन्तगुणाः, निगोदजीवानामपर्याप्तानामनन्तानन्तानां सदा लभ्यमानत्वात्, तेभ्यः प-
र्याप्तकाः सङ्ख्येयगुणाः, सूक्ष्मेष्वोघतोऽपर्याप्तकेभ्यः पर्याप्तकानां सङ्ख्येयगुणतयाऽवाप्यमानत्वात् ॥

अहवा तिविहा सब्वजीवा पं० तं०—सुहुमा बायरा नोसुहुमानोबायरा, सुहुमे णं भंते! सु-
हुमेत्ति कालओ केवचिरं०?, जहणणेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसे० असंखिजं कालं पुढविकालो, बा-
यरा जह० अंतो० उक्को० असंखिजं कालं असंखिजाओ उस्सप्पिणीओसप्पिणीओ कालओ
खेत्तओ अंगुलस्स असंखिज्जइभागो, नोसुहुमनोबायरा साइए अपज्जवसिए, सुहुमस्स
अंतरं बायरकालो, बायरस्स अंतरं सुहुमकालो, तइयस्स नोसुहुमणोबायरस्स अंतरं नत्थि ।
अप्पाबहु० सब्वत्थोवा नोसुहुमानोबायरा बायरा अणंतगुणा सुहुमा असंखेज्जगुणा ॥
(सू० २५३)

‘अहवे’त्यादि, अथवा प्रकारान्तरेण सर्वजीवास्त्रिविधाः प्रज्ञास्त्रयथा—सूक्ष्मा बादराः नोसूक्ष्मानोबादराः । कायस्थितिचिन्तायां

१ प्रतिपत्तौ
सर्वजीव
त्रैविध्ये

पर्याप्तत्वा-

दि सूक्ष्म-

त्वादि

उद्देशः २

सू० २५२-

२५३

॥ ४४७ ॥

मूढमम नान्यतोऽन्वयुर्हर्तुं, तत्र ऋजूः भूयोऽपि वादरेषु कस्याप्यागमनात्, उत्कर्षतोऽमहत्तयेयं कालं, असश्लेषा उत्सर्षिण्यवसर्षिण्यः
 धाताः श्रेणोऽगश्लेषा लोकाः, वादरस्य जगन्त्यतोऽन्वयुर्हर्तुं, तद्वन्तरं कस्यचिद् भूयोऽपि सूक्ष्मेषु गमनात्, उत्कर्षतोऽसश्लेषेयं
 छान्दं, पगन्तेषा उत्सर्षिण्यवसर्षिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽनुलस्यासश्लेषो भागः, एतावतः कालाद्दूर्ध्वं नियोगतः संसारिणः सूक्ष्मेषु
 गमनान्, उभयप्रतिषेधवर्ती सिद्धः स न मात्रपर्यवसितः ॥ अन्तरचिन्तायां सूक्ष्मस्यान्तरं जघन्यतोऽन्वयुर्हर्तुं उत्कर्षतोऽसश्लेषेयं
 शान्तमहत्तयेयं उत्सर्षिण्यवसर्षिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽनुलस्यासश्लेषो भागः, वादरकालस्य जघन्यत उत्कर्षतश्चैतावत्प्रमाणत्वात् ।
 वादरकालान्तरं चरन्त्येवान्त्वयुर्हर्तुं उत्कर्षतोऽमहत्तयेयं कालं, असश्लेषा उत्सर्षिण्यवसर्षिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽसश्लेषा लोकाः, सूक्ष्मस्य
 तपन्त्य उच्छ्लेषोनास्त्वात्प्रमाणत्वात्, नोसूक्ष्मनोवादरस्य साक्षपर्यवसितस्य, हेतौ पृष्ठी, 'निमित्तकारणहेतुषु सर्वासां विभक्तीनां
 याचो पृष्ठी' इति न्यागात्, ततोऽयमर्थः—साक्षपर्यवसितत्वात्तस्मिन्तरमन्यथाऽपर्यवसितत्वायोगात् । अल्पबहुलचिन्तायां सर्वस्तोका
 नोसूक्ष्मनोवादराः, गितानामहत्त्वान्, तेभ्यो वादरा अनन्तगुणाः, वादरनिगोद्विज्जीवानां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मा
 भवन्तीत्युक्ताः, वादरनिगोद्वेभ्यः सूक्ष्मनिगोद्वानाममादातगुणत्वात् ॥

अत्रात्रा निचिन्ता मन्वजीन्त्र्या पणत्ता, तंजहा—सण्णी असण्णी नोसण्णीनोअसण्णी, सन्नी
 भंनो! तान्ओ०?, जह० अंतो० उक्को० सागरोचमसतपुहुत्तं सातिरेगं, असण्णी जह० अंतो०
 उक्को० यणस्मनिहालो, नोसण्णीनोअसण्णी साइण् अपज्जवसिते। सण्णस्स अंतरं जह० अंतो०
 उक्को० यणस्मनिहालो, असण्णस्स अंतरं जह० अंतो० उक्को० सागरोचमसयपुहुत्तं सातिरेगं,

तत्तियस्स णत्थि अंतरं । अप्पाबहू० सब्वत्थोवा सण्णी नोसन्नीनोअसण्णी अणंतगुणा असण्णी
अणंतगुणा ॥ (सू० २५४)

‘अहवा तिविहा’ इत्यादि, ‘अथवा’ प्रकारान्तरेण त्रिप्रकाराः सर्वजीवाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—सञ्ज्ञिनोऽसञ्ज्ञिनो नोसञ्ज्ञिनोऽस-
ञ्ज्ञिनश्च, तत्र सञ्ज्ञिनः—समनस्काः असञ्ज्ञिनः—अमनस्काः उभयप्रतिषेधवर्तिनः सिद्धाः । कायस्थितिविचिन्तायां सञ्ज्ञिनो जघन्येना-
न्तर्मुहूर्त्तं, तत ऊर्ध्वं भूयोऽपि कस्यचिद् सञ्ज्ञेषु गमनात्, उत्कर्षतः सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकं, तत ऊर्ध्वमवश्यं संसारिणः सतोऽ-
सञ्ज्ञेषु गमनात्, असञ्ज्ञिनो जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, तत ऊर्ध्वं कस्यापि पुनरपि सञ्ज्ञेषु गमनात्, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं, स चा-
नन्तः कालो वनस्पतिकालः, स चैवं—अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽनन्ता लोकाः, असङ्ख्येयाः पुद्गलपरावर्त्ताः, ते च
पुद्गलपरावर्त्ता आवलिकाया असङ्ख्येयो भागः, उभयप्रतिषेधवर्त्ती सिद्धः, स च साद्यपर्यवसितः । अन्तरचिन्तायां सञ्ज्ञिनोऽन्तरं
जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं उत्कर्षतोऽनन्तं कालं, स चानन्तकालो वनस्पतिकालः, असञ्ज्ञिकालस्य जघन्यत उत्कर्षतश्चैतावत्प्रमाणत्वात्, अ-
सञ्ज्ञिनोऽन्तरं जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं मुक्तकर्षतः सागरोपमशतपृथक्त्वं, सञ्ज्ञिकालस्य जघन्यत उत्कर्षतश्चैतावत्प्रमाणत्वात्, नोसञ्ज्ञिनो-
नोअसञ्ज्ञिनः साद्यपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरमपर्यवसितत्वात् । अल्पबहुत्वचिन्तायां सर्वस्तोकाः सञ्ज्ञिनो, देवनारकगर्भव्युत्क्रान्तिकति-
र्धमभ्युष्याणामेव सञ्ज्ञित्वात्, तेभ्य उभयप्रतिषेधवर्त्तिनोऽनन्तगुणाः, वनस्पतिवर्जेशेषजीविभ्यः सिद्धानामनन्तगुणत्वात्, तेभ्योऽसंज्ञि-
नोऽनन्तगुणाः वनस्पतीनां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तगुणत्वात् ॥

अहवा तिविहा सब्वजीवा पणत्ता, तंजहा—भवसिद्धिया अभवसिद्धिया नोभवसिद्धिया-

नोअभयसिद्धिया, अणाइया मपज्जवसिया भवसिद्धिया, अणाइया अपज्जवसिया अभवसिद्धिया,
 साइं अणज्जवसिया नोभवसिद्धियानोअभवसिद्धिया । निण्हंपि नत्थि अंतरं । अप्पावहुं स-
 व्ययोवा अवसरिसिद्धिया गोभवसिद्धीयानोअभवसिद्धीया अनंतगुणा भवसिद्धिया अणंत-
 गुणा । (सू० २५६) अज्जा तिविहा सब्बं तंजहा—तसा थावरा नोनसानोथावरा, त-
 मम्म णं मंतो ! कालओ०?, जइ० अंनो० उओ० दो सागरोवमसइस्साइं साइरेगाइं, थावरस्स सं-
 षिट्ठणा गणम्मतिकालो, गोनसानोथावरा सानी अपज्जवसिया । नस्स अंतरं वणस्सतिकालो,
 थारस्स अंतरं दो सागरोवमसइस्साइं साइरेगाइं, गोतसथावरस्स गत्थि अंतरं । अप्पावहुं
 मव्वन्थोवा नसा नोतसानोथावरा अणंतगुणा थावरा अणंतगुणा । से तं तिविया सब्बजीवा
 पण्णात्ता (सू० २५३)

'अणो'यादि, तया—प्रकारान्तरेण विधिषः संगीताः प्रशान्तानया—'भवसिद्धिकाः' भवे सिद्धिंणां ते भवसिद्धिका
 मन्ना इयंते, नभवसिद्धिका—अव्ययाः, नोभयसिद्धिकनोअभवसिद्धिकाः सिद्धाः, सिद्धानां संसारातीततया भवसिद्धिकताभव-
 सिद्धिकचिंतित्थारदियात्ता । गान्धिनिसिन्धायां भवसिद्धिकोडनादियपर्यवसितोडन्यया भवसिद्धिकत्तायोगत्, अभयसिद्धिकोड-
 नापर्यवसितः, भवसिद्धिकत्ताइतान्यथा गत्तायोगत्, नोभवसिद्धिकनोअभवसिद्धिकः मायपर्यवसितः, सिद्धस्स संसारश्रया-
 आइंत्ता प्रणिपत्ताममत्ता । अन्तरसिन्धायां भवसिद्धिकत्तादियपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरं, भवसिद्धिकत्तापगमे पुनर्भवसिद्धिकत्ता-

योगात्, अभवसिद्धिकस्य नास्त्यन्तरमपर्यवसिततया सदा तद्भावापरित्यागात्, नोभवसिद्धिकनोअभवसिद्धिकस्यापि साद्यपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरमपर्यवसितत्वात् । अल्पबहुत्वचिन्तायां सर्वस्तोका अभवसिद्धिकाः, अभव्यानां जघन्यश्रुक्तानन्तकतुल्यत्वात्, नोभवसिद्धिकानोअभवसिद्धिका अनन्तगुणाः, सिद्धानामभव्येभ्योऽनन्तगुणत्वात्, तेभ्यो भवसिद्धिका अनन्तगुणाः, भव्यराशेः सिद्धेभ्योऽयनन्तगुणत्वात् । उपसंहारमाह—‘सेतं त्रिविहा सब्वजीवा पञ्चत्ता’ ॥ तदेवं त्रिविधसर्वजीवप्रतिपत्तिरुक्ता, सम्प्रति चतुर्विधसर्वजीवप्रतिपत्तिमभित्सुराह—

तत्थ जे ते एवमाहंसु—चउच्चिहा सब्वजीवा पणत्ता ते एवमाहंसु तं०—मणजोगी वहजोगी कायजोगी अजोगी । मणजोगी णं भंते ! जह० एक्कं समयं उक्को० अंतोसु०, एवं वहजोगीवि, कायजोगी जह० अंतो० उक्को० वणस्सतिकालो, अजोगी सातीए अपज्जवसिए । मणजोगिस्स अंतरं जहण्णेणं अंतोसुहुत्तं उक्को० वणस्सइकालो, एवं वहजोगिस्स जह० एक्कं समयं उक्को० अंतो०, अयोगिस्स णत्थि अंतरं । अप्पाबहु० सब्वत्थोवा मणजोगी वहजोगी संखिज्जगुणा अजोगा अणंतगुणा कायजोगी अणंतगुणा ॥ (सू० २५७)

‘तत्थ जे ते एव’मित्यादि, तत्र ये ते एवमुक्तवन्तश्चतुर्विधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्तास्त एवमुक्तवन्तस्तद्यथा—मनोयोगिनो वाग्योगिनः काययोगिनोऽयोगिनश्चेति, तत्र कायस्थित्तिचिन्तायां मनोयोगी जघन्यत एकं समयं, विशिष्टमनोयोग्यपुद्गलग्रहणापेक्षमेतत्सूत्रं, ततो द्वितीये समये मरणेनोपरमतो भापकवदेकसमयता प्रतिपत्तव्या, उत्कर्षतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, तथा च जीवस्वभावतया नियमत उपरमात्

भाष्येण, मनोयोगरहितयोगानेव वायोगी द्वीन्द्रियादिः, जघन्यत एकं समयमुत्कर्षतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, एतदपि सूत्रं विशिष्टवाग्-
 दन्त्यप्यपेक्षनात्मात्रं, काययोगी वायोगमनोयोगविकल एकेन्द्रियादिः, जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, द्वीन्द्रियादिभ्य उच्यते पृथिव्यादिज्व-
 न्तर्मुहूर्त्तं मित्वा शून्यः कस्यापि द्वीन्द्रियादिषु गमनात्, उत्कर्षतः प्रागुक्तस्वरूपो वनस्पतिकालः, अयोगी सिद्धः, स च साद्यपर्यव-
 शितः । अन्तरन्विनायां मनोयोगिनोऽन्तरं जगन्धेनान्तर्मुहूर्त्तं, तत ऊर्द्धं भूयो विशिष्टमनोयोग्यपुद्गलमहणसम्भवात्, उत्कर्षतो वन-
 स्पतिकालः, तावानं ताञ्च शिला भूयो मनोयोगिज्जागमनसम्भवात्, एवं वायोगिनोऽपि जघन्यत उत्कर्षतश्चान्तरं भावनीयं, औदा-
 रिक्त्वाद्यनोदिनो गणना एकं समयं, औदारिकलक्षणं कायमपेक्ष्यैतत्सूत्रं, यतो द्विसामायिक्यामपान्तरालगतविकः समयोऽन्तरं,
 अन्तर्मुहूर्त्तं, इदं हि सूत्रं परिपूर्णौदारिकशरीरपर्याप्तिपरिसमाह्वयेषुं, तत्र विप्रहसमयादारभ्य यावदौदारिकशरीरपर्याप्तिपरि-
 मणादिजागरन्मुहूर्त्तं, तत उत्क्युत्कर्षतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, न चैतत्स्वगनीपिकाविजृम्भितं, यत आह चूर्णिकृत्—‘कायजोगिस्त जह०
 एकं समयं, तदं, एतन्नायागिरुमिप्रगतस्य, उषोसं अंतरं अंतोमुहूर्त्तं, विप्रहसमयादारभ्य औदारिकशरीरपर्याप्तकस्य यावदेवमन्त-
 र्मुहूर्त्तं प्रत्यय”मिति, नृणां निचिन्नाभिप्रायतया दुर्लक्ष्याणीति सम्यक्संप्रदायादवसातव्यानि, सम्प्रदायश्च यथोक्तस्वरूप
 इति न क्वानुपपत्तिः, न न नृन्नाभिप्रायमज्ञात्वा अनुपपत्तिरुक्तावनीया, महाशातनायोगतो महाऽन्तर्यप्रसक्तेः, सूत्रकृतो हि भग-
 व्नो गहीयांगः अमागीडयाश्च महीयन्तैरन्तरकालगतिभिरन्यैर्द्विद्विस्ततो न तत्सूत्रेषु मनागण्यनुपपत्तिः, केवलं सम्प्रदायावसाये
 एवोपपत्तिः, ये तु नृणाभिप्रायमज्ञात्वा तथा कथञ्चिदनुपपत्तिमुक्तावयन्ते ते महतो महीयस आशातयन्तीति दीर्घतरसंसारभाजः,
 आह न दीक्षाकारः—“एवं निचिन्नाणि सूत्राणि सम्यहसंप्रदायादवसेयानीत्यविज्ञाय तदभिप्रायं नानुपपत्तिचोदना कार्या, महाशा-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ४५० ॥

तत्रायोगतो महाऽनर्थप्रसङ्गादिति” एवं च ये सम्प्रति दुष्पमानुभावतः प्रवचनस्योपप्लवाय धूमकेतव इवोत्थिताः सकलकालसुकरा-
व्यवच्छिन्नसुविधिमार्गानुष्ठावृत्तुविहितसाधुषु मत्सरिणस्तेऽपि वृद्धपरम्परायातसम्प्रदायादवसेयं सूत्राभिप्रायमपास्योत्सूत्रं प्ररूपयन्तो
महाशातनाभाजः प्रतिपत्तव्या अपकर्णयितव्याश्च दूरतस्तत्त्ववेदिभिरिति कृतं प्रसङ्गेन । सम्प्रत्यल्पबहुत्वमाह—‘एएसि ण’मित्यादि
प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! सर्वस्तोका मनोयोगिनो, देवनारकगर्भजतिर्यकृपञ्चेन्द्रियमनुष्याणामेव मनोयोगित्वात्, तेभ्यो
वाग्योगिनोऽसङ्ख्येयगुणाः, द्वित्रिचतुरसञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियाणां वाग्योगित्वात्, अयोगिनोऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तत्वात्, तेभ्यः काय-
योगिनोऽनन्तगुणाः वनस्पतीनां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तत्वात् ॥

अहवा चउव्विहा सब्वजीवा पणत्ता, तंजहा—इत्थिवेयगा पुरिसवेयगा नपुंसगवेयगा अवे-
यगा, इत्थिवेयगा णं भंते ! इत्थिवेदएत्ति कालतो केवचिरं होति ? , गोयसा ! (एगेण आएसेण०)
पलियसयं दसुत्तरं अट्टारस चोदस पलितपुहुत्तं, समओ जहणो, पुरिसवेदस्स जह० अंतो०
उक्को० सागरोवमसयपुहत्तं सातिरेगं, नपुंसगवेदस्स जह० एकं समयं उक्को० अणंतं कालं
वणस्सतिकालो । अवेयए दुविहे प०—सातीए वा अपज्जवसिते सातीए वा सपज्जवसिए से
जह० एकं स० उक्को० अंतोमु० । इत्थिवेदस्स अंतरं जह० अंतो० उक्को० वणस्सतिकालो, पुरि-
सवेदस्स जह० एगं समयं उक्को० वणस्सइकालो, नपुंसगवेदस्स जह० अंतो० उक्को० सागरोव-

९ प्रतिपत्तौ
सर्वजीव
त्रैविध्ये
स्त्रीवेदादि
उद्देशः २
सू० २५८

॥ ४५० ॥

ममयगुहृतं मानिरंगं, अत्रेदगो जहा हेडा । अग्नाचहु० सव्यथोवा पुरिसचेवगा इत्थिवेदगा
 संवेत्तगुणा अंचेदगा अणंतगुणा नपुंसगवेयगा अणंतगुणा ॥ (सू० २५८)

‘अहो’त्यादि, ‘अमय’ शकारान्तरेण चतुर्भिः सर्वजीवाः प्रज्ञाशाल्यथा-बीवेदकाः पुरुषवेदका नपुंसकचेवका जनेयकाः ।
 मयश्चिन्तिन्वायां स्त्रीरेदस्य ‘एगेणं आप्मेणं जह० एगं समयं मित्वादि पूर्वं त्रिभिःप्रतिपत्तौ प्रपञ्चतो व्याख्यातमिति न
 न्योऽन्वाद्यान्ते, पुरुषोद्भव उपन्यतोऽन्वयुद्धर्षं, स्त्रीवेदादिभ्य उच्यते पुरुषवेदानामन्वयुद्धर्षं जीवित्वा भूयः स्त्रीवेदादिषु कस्यापि
 शक्त्या । अथ नया स्त्रीरेदस्य नपुंसकस्य वा उपगमणेणावुपशमे जति तदनन्तरमेकं समयं तं वेदगमुभूय मृतलौकसमयता व्याच-
 चीमे तथा पुरुषोद्भव्यापि उपन्यत परस्ममयता कृत्वात्र भवति?, उच्यते, उपशमोऽप्यन्तर्गतो मृतः सर्वोऽपि पुरुषवेदोद्भवयते नान्य-
 वेदेभ्य, तेन स्त्रीरेदस्य नपुंसककोदस्य चोक्तप्रकारेण उपन्यत एकसमयता लभ्यते, न पुरुषवेदस्य, तस्य जन्मान्तरेऽपि मातलेन गमनान्,
 न चोऽप्य-नं पुरुषोद्भवोत्पत्तिर्नैव प्रकारेणोत्पन्नमुद्धर्षं, उत्कर्षनः सागरोपमजनपुद्गफलं सातिरेकं, तत्र देवगनुल्यतिर्यगसवश्चमणेन
 वेदितव्यं, नपुंसकवेदो उपन्यत एकं समयं, स वैकः समय उपशमयेणो वेदोपशमानन्तरमेकं समयं नपुंसकवेदमनुभूय मृतस्य परि-
 भासतीत्यो भवतानन्तरं पुरुषोद्भवोद्भवान्, उत्कर्षतो उत्सवनिःकालः, स च प्राग्नेयता दर्शितः, अत्रेदको द्विभिः-सा गपर्यं वसितः
 बीनवेदः मादिमयं पितृव उपजानवेदः, न च उपन्यत एकं समयं, द्वितीये समये मरणतो देवगतौ पुरुषवेदसम्भवान्, उत्कर्षतो-
 ऽपुद्धर्षं, परानन्तरं मरणतः पुरुषोद्भवपुद्गान्ता प्रतिवाततो येन वेदोपशमयेण प्रतिपन्नसोऽवेदोद्भवापत्त्या तवेदकत्वान् । अन्तर-
 पिन्वायां स्त्रीरेदस्यान्तरं उपन्यतोऽन्वयुद्धर्षं, तत्रोपशान्तवेदे पुनरन्वयुद्धर्षं, तद्विवा स्त्रीभ्य उच्यते पुरुषोद्भवो नपुं-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ४५१ ॥

सकवेदेषु वाऽन्तर्मुहूर्त्तं जीवित्वा पुनः स्त्रीलिनोत्पत्त्या भावनीयं, उत्कर्षतो वनस्पतिकालः, पुरुषवेदस्यान्तरं जघन्यत एकं समयं, पुरुष-
पत्य स्ववेदोपशमसमयानन्तरं मरणे पुरुषेष्वेवोत्पादात्, उत्कर्षतो वनस्पतिकालः, नपुंसकवेदस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, तच्च स्त्रीवेदोक्त-
प्रकारेण भावयितव्यं, उत्कर्षतः सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकं, तत ऊर्ध्वं नियमतः सतो नपुंसकवेदोदयभावात्, अवे-
दकस्य साद्यपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरमपर्यवसितत्वात्, सादिसपर्यवसितस्य जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तेन कस्यापि श्रेणिसमारम्भात्, उत्कर्षतोऽ-
नन्तं कालं, अनन्ता उत्सर्षिण्यवसर्षिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽपार्द्धं पुद्गलपरावर्त्तं देशोत्तं, तावतः कालादूर्ध्वं पूर्वप्रतिपन्नोपशमश्रेणिकस्य
पुनः श्रेणिसमारम्भात् । अल्पबहुत्वचिन्तायां सर्वस्तोकाः गतित्रयेऽप्यल्पत्वात्, स्त्रीवेदकाः सङ्ख्येयगुणाः, तिर्यग्गतौ त्रि-
गुणत्वात् (मनुष्यगतौ सप्तविंशतिगुणत्वात्) देवगतौ द्वात्रिंशद्गुणत्वात्, अवेदका अनन्तगुणाः, सिद्धानामनन्तत्वात्, नपुंसकवेदका
अनन्तगुणाः, वनस्पतीनां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तगुणत्वात् ॥

अहवा चउन्विहा सव्वजीवा पणत्ता, तंजहा—चक्खुदंसणी अचक्खुदंसणी अवधिदंसणी
केवलिदंसणी ॥ चक्खुदंसणी णं भन्ते !०?, जह० अंतो० उक्को० सागरोवमसहस्सं सातिरेगं,
अचक्खुदंसणी दुविहे पणत्ते—अणातीए वा अपज्जवसिए अणाइए वा सपज्जवसिए । ओहिदंस-
णिस्स जह० इक्कं समयं उक्को० दो छावट्ठी सागरोवमाणं साहरेगाओ, केवलदंसणी साइए
अपज्जवसिए ॥ चक्खुदंसणिस्स अंतरं जह० अंतोमु० उक्को० वणस्सतिकालो । अचक्खुदंस-
णिस्स दुविहस्स नत्थि अंतरं । ओहिदंसणस्स जह० अंतोमु० उक्कोसे० वणस्सइकालो । केवलदं-

२ प्रतिपत्तौ
सर्वजीव
चातुर्विध्ये
चक्षुर्दर्श-
नादि
उद्देशः २
सू० २५९

॥ ४५१ ॥

सगित्स गत्यि अंतरं । अप्पावहृयं सवत्थोवा ओट्टिदंसणी चक्खुदंसणी असंखेब्बगुणा केवल-
दंसणी अणंतगुणा अचक्खुदंसणी अणंतगुणा ॥ (सू० २५९)

‘अह्ये’त्यादि, ‘अन्वा’ प्रकारान्तरेण चतुर्विधाः सर्वजीवाः प्रहृष्टास्तासया—चक्षुर्दर्शनिनोऽवक्षुर्दर्शनिनोऽवधिदर्शनिनः केवलदर्श-
निनः ॥ अमीनां तान्निभिमाह—‘चक्खुदंसणी णं भंते !’ इत्यादि, चक्षुर्दर्शनी जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त, अचक्षुर्दर्शनिभ्य उज्ज्वला च-
क्षुर्दर्शनिपुत्र गतन्तं शब्दं शिला पुनरचक्षुर्दर्शनिषु कस्यापि गमनान्, उत्कर्षतः सागरोपमसहस्रं सातिरेकं, अचक्षुर्दर्शनी द्विविधः
पश्यन्तथा—अज्ञानपूर्वमिदो यो न जातुचिदपि सिद्धिं गन्ता, अनादिसपर्यवसितो भव्यविशेषो यः सेत्स्यति, अवधिदर्शनी जघ-
न्यत एहं ममत्वं, अपिप्रतिपत्त्यनन्तरमेव कस्यापि मरणतो मिव्यात्वगगनतो दुष्टाध्यवसायभावतोऽवधिप्रतिपातात्, उत्कर्षतो द्वे
वर्षेभ्यो सागरोपमानां मासिरेके, त्रीणां पट्यष्टिः एवं—विभङ्गशानी तिर्यक्पक्षेत्रियो मनुष्यो वाऽधः सप्तम्यामुत्पन्नः, तत्र त्रयस्त्रिंशत्
सागरोपमाणि भिन्ना तत्र च प्रत्यागन्ने उद्भूतनाकाले मम्यस्त्वं प्राल पुनः परित्यजति ततोऽप्रतिपतितेनैव विभङ्गेन पूर्वकोट्यायुष्केषु
त्रिंशु पान्थयः पुनरप्यप्रतिपतिभिन्न एतायः सप्तम्यामुत्पन्नः, तत्र च त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि शिला पुनरप्युद्भूतनाकाले प्रत्या-
गन्ने मम्यस्त्वं प्राण पुनः परित्यजति, गतः पुनरल्पप्रतिपतितेनैव विभङ्गेन पूर्वकोट्यायुष्केषु तिर्यक्षूपजातो, वेलाद्वयगपि चाविप्रहेणापः
साप्तम्याभिवेष्ट्याऽपि जन्तः, निषेष्टं विमज्ज्य प्रतिपेषान्, उक्तं च—“विभंगनाणी पंचेदियतिरिस्तज्जोणिया मणूया य आहाराणा
नानाणी उद्ध० एवं ममत्वं उक्थो० तेत्तीनं सागरोपमाणं देमूणाणः पुब्बकोटीणं जञ्जहिताइं”ति, तदन्तरमप्रतिपतितविभङ्ग एव मनु-

प्यत्वं प्राप्य सम्यक्त्वपूर्वं संयममासाद्य विजयादिषु वारद्वयमुत्पद्यमानस्य द्वितीया पट्पट्टिर्भावनीया, अवधिदर्शनं च विभङ्गेऽवधि-
ज्ञाने च तुल्यमतो द्वे पट्पट्टी सागरोपमाणां सातिरेके स्थितिरवधिदर्शनितः, केवलदर्शनी साद्यपर्यवसितः ॥ साम्प्रतमन्तरस्माद्—
'चक्रबुदंसणिस्स णं भंते !' इत्यादि, चक्षुर्दर्शनिनोऽन्तरं जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं तावत्प्रमाणेनाचक्षुर्दर्शनभवेन व्यवधानात्, उत्कर्षतो
वनस्पतिकालः, स च प्रागुक्तस्वरूपः, अचक्षुर्दर्शनिनोऽनाद्यपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरमपर्यवसितत्वात्, अनादिसपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरं
अचक्षुर्दर्शनित्वापगमे भूयोऽचक्षुर्दर्शनित्वायोगात्, क्षीणघातिकर्मणः प्रतिपातासम्भवात्, अवधिदर्शनिनो जघन्येनैकं समयमन्तरं,
प्रतिपातसमयानन्तरसमय एव कस्यापि पुनस्तल्लभभावात्, क्वचिदन्तर्मुहूर्त्तमिति पाठः, स च सुगमः तावता व्यवधानेन पुनस्तल्लभ-
भावात्, न चायं निर्मूलः पाठो, मूलटीकाकारेणापि मतान्तरेण समर्थितत्वात्, उत्कर्षतो वनस्पतिकालः, तावतः कालादूर्द्ध्वमव-
श्यमवधिदर्शनसम्भवात् अनादिमिथ्यादृष्टेरप्यविरोधात्, ज्ञानं हि सम्यक्त्वसचिदं न दर्शनमपीति भावना, केवलदर्शनिनः साद्यपर्य-
वसितस्य नास्त्यन्तरमपर्यवसितत्वात् । अल्पबहुत्वचिन्तायां सर्वस्लोका अवधिदर्शनिनो, देवनाटकतिपथगर्भजतिर्यक्पञ्चेन्द्रियमनु-
व्याणामेव तद्भावात्, चक्षुर्दर्शनिनोऽसह्येयगुणाः, संमूर्च्छिमतिर्यक्पञ्चेन्द्रियचतुरिन्द्रियाणामपि तस्य भावात्, केवलदर्शनिनोऽन्त-
गुणाः, सिद्धानामनन्तत्वात्, तेभ्योऽचक्षुर्दर्शनिनोऽन्तगुणाः, एकेन्द्रियाणामप्यचक्षुर्दर्शनित्वात् ॥

अहवा चउव्विहा संव्वजीवा पणत्ता, तंजहा—संजया असंजया संजयासंजया नोसंजयानो-
असंजयानोसंजयासंजया । संजए णं भंते !? जह० एकं समयं उक्को० देखूणा पुव्वकोडी,
असंजया जहा अण्णाणी, संजयासंजते जह० अंतोसु० उक्को० देखूणा पुव्वकोडी, नोसंजतनो-

असंजयनोमंजयामंजपु सानीप अपञ्चयसिग, संजयस्स संजयासंजयस्स दोण्हवि अंतरं जट्ट०
अनोसु० उक्खो० अयदं पोगलपरियदं देसूणं, असंजयस्स आदिद्वये णत्थि अंतरं, सातीयस्स
मपञ्चयसिपस्स जट्ट० पफं स० उक्खो० देसूणा पुब्बकोडी, चउत्थयस्स णत्थि अंतरं ॥ अप्पा-
बट्ट० मज्जत्थेया संजयासंजया संजया असंवेज्जुणा गोसंजयणोअसंजयणोसंजयासंजया
अणंतगुणा असंजया अणंतगुणा ॥ सेत्तं चउत्थिवा सव्वजीवा पणत्ता (सू० २३०)

'अह्वे'थिदि, 'अपा' शकारान्तरेण मर्वजीप्राञ्चवुधिधाः प्रजातास्तयथा-संयताः असंयताः संयतासंयताः नोसंयतानोअमंयतानो
संयतमंयताः ॥ कान्थिनिभाट्ट—'संजए णं भंते !' इलादि, संयनो जयन्यत एकं समयं, सर्वैरितिपरिणामममयानन्तरसमय
एव अथापि नरान्, उक्खणो देशेना पूर्वकोटी, अनंयतस्त्रियिः-अनागपर्यवसितः अनादिसपर्यवसितः सादिसपर्यवसितश्च,
अनागपर्यवसितो यो न जानुचिरपि संयमं प्राप्सति, अनादिसपर्यवसितो यः संयमं लप्सति, लब्धेन च तेनैव संयमेन सिद्धि
सत्ता, साधिसपर्यवसितो यो वेत्तिरेवंगविलोका परिभ्रष्टः, स हि सादिः नियमभाविसपर्यवसितत्वापेक्षया च सपर्यवसितः, स च
परमंनान्तमुद्धर्ष, गायना कालेन कस्यापि संयतत्वलाभात् 'सिण्ठं सट्ठस्स पुट्टुच'मित्यादि वचनान्, उक्खणोत्तोऽनन्तं कालं, अनन्ता
समसिण्ठस्यवियिः कात्थनः, अत्रयोऽपार्द्धं पुट्टलपरवर्त्त देशेनं, संयतामंयतो जयन्येनान्तमुद्धर्ष, मंयतामंयतप्रतिपत्तेः भद्रपट्टुल-
त्ता यपःयतोऽपेयापनभापकाअप्रयागरान्, उक्खणो देशेना पूर्वकोटी, कालकाले तदभावात्, त्रितयप्रतिपेभवर्त्तं मितः, स च
सागपर्यवसित एव । अनाग्नाट्ट—'मंजयस्स ण'मित्यादि, संयतस्य जयन्येनान्तरमन्तमुद्धर्ष, ताता कालेन पुनः कस्यापि सं-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ४५३ ॥

यतललाभात्, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं, अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽपाद्धं पुरूलपरावर्त्तं देशोन्नम्, एतावतः कालादूर्द्ध्वं पूर्वमवाप्तसंयमस्य नियमतः संयमंलाभात्, अनाद्यपर्यवसितस्यासंयतस्य नास्त्यन्तरमपर्यवसितत्वात्, अनादिसपर्यवसितस्यापि नास्त्यन्तरं, तस्य प्रतिपातासम्भवात्, सादिसपर्यवसितस्य जघन्यत एकं समयं, स चैकसमयः प्राग्व्यावर्णितः संयतसमयः, एवमुत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी, असंयतत्वव्यवधायकस्य संयतकालस्य वा उत्कर्षतोऽप्येतावत्प्रमाणत्वात्, संयतासंयतस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, तद्भावपाते एतावता कालेन तल्लामसिद्धेः, उत्कर्षतः संयतवत्, त्रितयप्रतिपेधवर्त्तिनः सिद्धस्य साद्यपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरं अपर्यवसिततया सदा तद्भावापरित्यागात् ॥ अल्पबहुत्वमाह—‘एएसि ण’मित्यादि, सर्वस्तोका जीवाः संयताः, सङ्ख्येयकोटीकोटीप्रमाणत्वात्, संयतासंयता असङ्ख्येयगुणाः, असङ्ख्येयानां तिरश्चां देशविरतिभावात्, त्रितयप्रतिपेधवर्त्तिनोऽनन्तगुणाः, सिद्धानामनन्तत्वात्, तेभ्योऽसंयता अनन्तगुणाः वनस्पतीनां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तत्वात् । उपसंहारमाह—‘सेत्त’मित्यादि ॥ उक्ताश्रतुर्धिधाः सर्वजीवाः, सम्प्रति पञ्चविधानाह—

तत्थ जे ते एवमाहंसु पंचविधा सब्वजीवा पणत्ता ते एवमाहंसु, तंजहा—कोहकसायी माण-
कसायी मायाकसायी लोभकसायी अकसायी ॥ कोहकसाई माणकसाई मायाकसाई णं जहं
अंतो० उक्को० अंतोसु०, लोभकसाइस्स जहं एकं स० उक्को० अंतो०, अकसाई इविहे जहा
हेह्हा ॥ कोहकसाई माणकसाईमायाकसाईणं अंतरं जहं एकं स० उक्को० अंतो० लोहकसा-
इस्स अंतरं जहं अंतो० उक्को० अंतो०, अकसाई तथा जहा हेह्हा ॥ अप्पाबहु—अकसाइणी

१ प्रतिपत्तौ
सर्वजीव
चातुर्विधे
चक्षुर्दर्श-
नादि
उद्देशः २
सू० २६१

॥ ४५३ ॥

सत्यन्तोवा माणकसाई तद्वा अणंतगुणा । कोरे माया लोभे विसैसमहिया मुणेतव्वा ॥ १ ॥

(सू० २३३ ?)

‘नृत्य जे ते’ इत्यादि, तत्र ते ते एवमुक्तवन्तः पञ्चविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञास्ते एवमुक्तवन्तस्तद्यथा-क्रोधकपायिणो मानकपायिणो माना ह्यपायिणो लोभकपायिणोऽक्रुपायिणश्च ॥ असीषां कायस्थितिमाह—‘कोहकसाई णं भंते’ इत्यादि, क्रोधकपायी जघन्येनापञ्चमुहूर्त्तं, “क्रोधागुणयोगत्तलोऽन्तमुहूर्त्तं”मिति वचनात्, एवं मानकपायी मायाकपायी च वक्तव्यः, लोभकपायी जघन्येनैकं नमनं, न चोपशमयेणैः प्रतिपत्तन् लोभकपायोदयप्रथमसमयानन्तरं मृतः प्रतिपत्तव्यो, मरणसमये कस्यापि क्रोधाद्युदयसम्भवात्, अथैव प्रतिपत्तनं हि मरणाभावे न तु मरणेऽपीति, उत्कर्षतोऽन्तमुहूर्त्तं, अकपायी-द्विविधः—साद्यपर्यवसितः केवली, सादिसपर्यवसित इत्यन्तमुहूर्त्तः, स च जघन्येनैकं ममनं द्वितीये मरणतः क्रोधाद्युदयेन सकपायत्वप्राप्तेः, उत्कर्षतोऽन्तमुहूर्त्तमुपशान्तमोह-मुनगानककालश्चैवात्प्रमाणत्वादित्येकं, अन्ये त्वभिदधति—जघन्यतोऽप्यन्तमुहूर्त्तं, न लोभोपशमप्रवृत्तस्यान्तेऽन्तमुहूर्त्तमुहूर्त्तौदयो मरण-मिति तदुपशान्त्, अर्थातोऽप्यन्तमुहूर्त्तमुपशान्तमोहगुणस्थानकालस्योत्कर्षतोऽप्येतावन्मात्रत्वात्, नवरं जघन्यपदादुत्कृष्टपदं वि-शेषाभिरुत्तमानात्तयं, गुणं चैतत् सूत्ररुतोऽभिप्रायेण प्रतिभासते, लोभकपायिणो जघन्यत उत्कर्षतश्चान्तमुहूर्त्तान्तराभियानात्, व-द्वरि च—“लोभकसाइयम् तद्व० अंतो० उक्कोसेणवि अंतोमुहूर्त्तमंतरं”मिति ॥ साम्प्रतमन्तरमाह—‘कोहकसाइस्स णं भंते!’ इत्यादि. कोरकपायिणोऽन्तरं जघन्येनैकं समयं; तदुपशमसमयानन्तरं मरणे भूयः कस्यापि तदुदयात्, उत्कर्षतोऽन्तमुहूर्त्तं, एवं मानकपायिणायाकपायिणो अपि वक्तव्ये, लोभकपायिणो जघन्येनोत्कृष्टेनाप्यन्तमुहूर्त्तं नवरमुत्कृष्टं बृहत्तरमवसातव्यम्, अकपा-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ४५४ ॥

धिणः साद्यपर्यवसितस्य नास्यन्तरं अपर्यवसितत्वात्, सादिसपर्यवसितस्य जघन्येनान्तमुहूर्त्तं, तावता कालेन भूयः श्रेणिलाभात्, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं, अनन्ता उत्सर्षिण्यवसर्षिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽपाद्धं पुद्गलपरावर्त्तं देशोनं, पूर्वमनुभूताकषायित्वस्यैतावता कालेन भूयो नियमेनाकषायित्वभावात् ॥ अल्पबहुत्वचिन्तायां सर्वस्तोका अकषायिणः, सिद्धानामेवाकषायित्वात्, तेभ्यो मानकषायिणोऽनन्तगुणाः; निगोदजीवानां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तगुणत्वात्, तेभ्यः क्रोधकषायिणो विशेषाधिकाः; क्रोधकषायोदयस्य चिरकालावस्थात्, एवं तेभ्यो मायाकषायिणो विशेषाधिकाः, तेभ्यो लोभकषायिणो विशेषाधिकाः; मायालोभोदययोश्चिरतरंकालावस्थायित्वात् ॥

अहवा पंचविहा सव्वजीवा पणत्ता, तंजहा—णेरइया तिरिक्खजोणिया मणुस्सा देवा सिद्धा ।
संचिट्टणांतराणि जह हेडा भणियाणि । अप्पाबहु० थोवा मणुस्सा णेरइया असंखेज्जगुणा देवा
असंखेज्जगुणा सिद्धा अणंतगुणा तिरिया अणंतगुणा । सेत्तं पंचविहा सव्वजीवा पणत्ता ॥

(सू० २६२)

‘अहवे’त्यादि, ‘अथवा’ प्रकारान्तरेण पञ्चविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—नैरयिकास्तिर्यञ्चो मनुष्या देवाः सिद्धाः, असीषां कायस्थितिरन्तरमल्पबहुत्वं च प्रागेवाभिहितमिति न भूयो भाव्यते । उपसंहारमाह—‘सेत्तं पंचविहा सव्वजीवा पणत्ता’ ॥ तदेवमुक्ताः पञ्चविधाः सर्वजीवाः, सम्प्रति पङ्क्तिधानाह—

९ प्रतिपत्तौ
सर्वजीव
चातुर्विधे
चक्षुर्दर्श-
नादि
उद्देशः २
सू० २६२

॥ ४५४ ॥

तस्य जं ते एवमाद्यं सु ह्यविवदा मन्वजीवा पणत्ता ते एवमाद्यं सु, तंजहा—आभिणियोद्वियणा-
 णी सुयणाणी ओद्विनाणी मणपञ्चयणाणी केवलनाणी अण्णाणी, आभिणियोद्वियणाणी णं भंते?
 आभिणियोद्वियणाणित्ति कालओ केवचिरं दोइ?, गोयमा! जहं अन्तोसुदुत्तं उक्को० ह्यवद्वि
 सागरोचमाइं साइरेगाइं एवं सुयणाणीधि, ओद्विणाणी णं भंते!०?, जहं एकं समयं उक्को०
 ह्यवद्वि सागरोचमाइं साइरेगाइं, मणपञ्चयणाणी णं भंते!०?, जहं एकं समयं उक्को० देसूणा
 पुत्तकोडी, केवलनाणी णं भंते!०? सादीण अपञ्चवसिण, अन्नाणिणो तिविहा पं० तं०—अणा-
 इण वा अपञ्चयसिण अणाइण वा सपञ्चवसिण साइण वा सपञ्चवसिण, तस्य साइण सपञ्चव-
 सिण जहं अंतो० उक्को० अणं कालं अचहुं पुगलपरियदं देसूणं । अंतरं आभिणियोद्वियणा-
 णिरस जहं अंतो० उक्को० अणं कालं अचहुं पुगलपरियदं देसूणं, एवं सुय० अंतरं० मणप-
 ञ्चय०, केवलनाणिणो णतिय अंतरं, अन्नाणि० साइसपञ्चवसियस जहं अंतो० उक्को० ह्यवद्वि
 सागरोचमाइं साइरेगाइं । अप्पा० सन्वत्थोवा मण० ओहि० असंखे० आभि० सुय० विसेसा०
 मट्टाणे ओधि बुद्धा केय० अणंत० अण्णाणी अणंतगुणा ॥ अहवा ह्यविवदा सन्वजीवा पणत्ता
 तंजहा—(एवंथियः पाठ इतः प्राग आचरयको न चोपलब्धो दृश्यमानादर्शेषु कचिदपि) एगि-
 दिया वंथिया तंथिया चउरिदिया पंचंथिया अण्णिदिया । संचिट्ठणांतरा जहा हेट्ठा । अप्पाचह—

सव्वत्थोवा पंचेदिया चउरिंदिया विसेसा० तेइंदिया विसेसा० बेदिया विसेसा० एगिंदिया अणं-
तगुणा अणिंदिया अणंतगुणा ॥ (सू० २६३)

‘तत्थे’त्यादि, तत्र ये ते एवमुक्तवन्तः षड्विधाः सर्वजीवाः प्रज्ञास्ते एवमुक्तवन्तस्तद्यथा—आभिनिवोधिकज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनोऽ-
वधिज्ञानिनो मनःपर्यवज्ञानिनः केवलज्ञानिनोऽज्ञानिनश्च । सम्प्रत्यमीषां कायस्थितिमाह—‘आभिनिवोधियनाणी णं भंते !’ इत्यादि,
आभिनिवोधिकज्ञानी जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं, सम्यक्त्वकालस्य जघन्यत एतावन्मात्रत्वात्, उत्कर्षतः सागरोपमाणि सातिरे-
काणि, तानि च विजयादिषु वारद्वयादिगमनेन भावनीयानि, एवं श्रुतज्ञानिनोऽपि वक्तव्यं, आभिनिवोधिकश्रुतज्ञानयोः परस्परा-
विनाभूतत्वात्, ‘जत्थ आभिनिवोधियणाणं तत्थ सुयनाणं, जत्थ सुयनाणं तत्थ आभिनिवोधियनाणं, दोवि एयाइं अण्णोणम-
णुगयाइं’ इति वचनात्, अवधिज्ञानी जघन्यत एकं समयं, सा चैकसमयता मरणतः प्रतिपातेन मिथ्यात्वगमनतो वा विभङ्गज्ञान-
भावतः प्रतिपत्तव्या, उत्कर्षतः षट्षष्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि, तान्याभिनिवोधिकज्ञानवद्भावनीयानि, मनःपर्यवज्ञानी जघ-
न्यत एकं समयं, द्वितीय समये मरणतः प्रतिपातात्, उत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी, चारित्रकालस्योत्कर्षतोऽप्येतावन्मात्रत्वात्, केवल-
ज्ञानी साद्यपर्यवसितः । अज्ञानी त्रिविधः प्रज्ञप्तस्तद्यथा—अनाद्यपर्यवसितः अनादिसपर्यवसितः सादिसपर्यवसितश्च, तत्र योऽसौ सा-
दिसपर्यवसितोऽसौ जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं, तत ऊर्द्ध्वं कस्यापि सम्यक्त्वलाभतो भूयोऽपि ज्ञानित्वभावात्, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं यावद-
पार्द्धं देशोनं पुद्गलपरावर्त्तं, ज्ञानित्वात्परिभ्रष्टस्यैतावता कालेन नियमतो भूयोऽपि ज्ञानित्वभावात् । अन्तरचिन्तायामाभिनिवोधिक-
ज्ञानिनो जघन्येनान्तरमन्तर्मुहूर्त्तं, कस्याप्येतावत्कालेन भूयोऽप्यभिनिवोधिकज्ञानित्वभावात्, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं यावदपार्द्धं पुद्गल-

परार्थं देवोऽं, एवं पुनश्चानिनोऽपि ज्ञानिनो मनःपर्यवधानान्तरं वक्तव्यं, केवलज्ञानिनः साधपर्यवसितत्वात्प्रत्यन्तरं, अज्ञानिनोऽज्ञानपर्यवसितत्वात् प्रत्यन्तरं अनादिसपर्यवसितस्यापि नास्त्यन्तरं भूयस्तद्वावायोगान्, पुनरज्ञानित्वं हि भूयसादिसपर्यवसितत्वं भवति न तनादिसपर्यवसितस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, तावता कालेन भूयोऽपि कस्याप्यज्ञानिनाः प्रत्ययः पश्यति । अल्पबहुत्वचिन्तायां सर्वस्तोका मनःपर्यवधानिनश्चारित्रिणामेव केषाञ्चिन्नानाम् । तं यंनस्य मज्जलमायरद्वियस्य विधिभिरिद्धिसतो' इति वचनात्, तेभ्योऽवधिज्ञानिनोऽसंख्यातगुणाः, देवनारकाणामपराधाननाम्, तेभ्य आभिनियोगिभ्यश्चानिनः धृतज्ञानिनश्च द्वयेऽपि विभेदाधिकाः, स्वस्थाने तु द्वयेऽपि परस्परं बुल्याः, आभिनिर्भेदिकप्रधानयोः परस्परानिगमात्, तेभ्यः केवलज्ञानिनोऽनन्तगुणाः, सिद्धानामनन्तत्वात्, तेभ्योऽज्ञानिनोऽनन्तगुणाः, वनसिद्धिनाम् विरेक्योऽनन्तत्वात् ॥ 'अद्वैते'त्यादि, 'अथवा' प्रकारान्तरेण पठिष्याः सर्वजीवाः प्रज्ञासाक्षयथा—एकेन्द्रिया द्वीन्द्रियाश्चेन्द्रियाश्चैन्द्रियाः पञ्चेन्द्रिया अनिन्द्रियाः । एतेषां कायशित्तिरन्तरमल्पबहुत्वं प्रागेव भावितम् ॥

अत्र च तन्वियया मन्वजीवा पणत्ता नंजहा—ओरालियसरीरी वेडन्वियसरीरी आहारगसरीरी तैयगसरीरी कन्मगसरीरी अमरीरी ॥ ओरालियसरीरी णं भंते ! कालओ केवचिरं होइ?, जहणोणं सुप्राणं भवगएणं इममज्जणं, उणोसेणं असंखित्तं कालं जाव अंगुलस्स असंखित्तभाणं, वेडन्वियसरीरी जहणं एतं ममयं उणोसेणं तेत्तीसं सागरोयमाइं अंतोसुहुत्तमम्भहियाइं, आहारगसरीरी जहणं अंतो उणो अंतो, तैयगसरीरी इवित्ते—अणादीणं वा अपज्जवसिए अणादीणं

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४५६ ॥

वा सपञ्जवसिते, एवं कम्मगसरीरीवि, असरीरी सातीए अपञ्जवसिते ॥ अंतरं ओरालियसरी-
रस्स जह० एकं समयं उक्को० तेत्तीसं सागरोवमाहं अंतोसुहुत्तमव्भहियाहं, वेउव्वियसरीरस्स
जह० अंतो० उक्को० अणंतं कालं वणस्सतिकालो, आहारगस्स सरीरस्स जह० अंतो० उक्को०
अणंतं कालं जाव अवहं पोग्गलपरियट्ठं देसूणं, तेय० कम्मसरीरस्स य दुण्हवि गत्थि अंतरं ॥
अप्पाबहु० सव्वत्थोवा आहारगसरीरी वेउव्वियसरीरी असंखेज्जगुणा ओरालियसरीरी असं-
खेज्जगुणा असरीरी अणंतगुणा तेयाकम्मसरीरी दोवि तुल्ला अणंतगुणा ॥ सेत्तं छव्विहा सव्व-
जीवा पणत्ता ॥ (सू० २६४)

‘अहवे’त्यादि, ‘अथवा’ प्रकारान्तरेण पड्डियाः सर्वजीवाः प्रज्ञासास्तद्यथा—औदारिकशरीरिणः वैक्रियशरीरिणः आहारकशरीरिणः
तैजसशरीरिणः कर्मणशरीरिणः अशरीरिणश्च ॥ अमीपां कायस्थितिमाह—‘ओरालियसरीरी णं भंते’ इत्यादि, औदारिकशरीरी
जघन्यतः छुल्लकभवग्रहणं द्विसमयो नं, विग्रहे आद्ययोर्द्वयोः समययोः कर्मणशरीरिणात्, उत्कर्षतोऽसङ्ख्येयं कालं तावन्तं कालमविग्र-
हेणोत्पादसम्भवात् । वैक्रियशरीरी जघन्येनैकं समयं, विक्कुर्वणासमयानन्तरसमये एव कस्यापि मरणसम्भवात्, उत्कर्षतत्त्वयाञ्छि-
त्सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्त्ताभ्यधिकानि, तानि चैवं—कश्चिच्चारित्रवान् वैक्रियशरीरं कृत्वाऽन्तर्मुहूर्त्तं जीवित्वा स्थितिक्षयादविग्रहेणातु-
त्तरसुरेषूपजायते, आहारकशरीरी जघन्येनाप्यन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽप्यन्तर्मुहूर्त्तं, तैजसशरीरी कर्मणशरीरी च प्रत्येकं द्विविधः—अनाद्य-
पर्यवसितो यो न मुक्तिं गन्ता, अनादिसपर्यवसितो मुक्तिगामी, अशरीरी साद्यपर्यवसितः । अन्तरचिन्तायामौदारिकशरीरिणोऽ-

९ प्रतिप्रत्तौ
सर्वजीव
चातुर्विधे
चक्षुर्दर्श-
नादि
उद्देशः २
सू० २६४

॥ ४५६ ॥

तं पश्यत् एकः मत्स्यः, स च त्रिसंमत्तियामयान्तरालगती भावनीयः, प्रथमे समये कामेशरीरोपेतत्वान्, उत्कर्षोत्तवय-
 मिश्रयाशरीरमालि चन्मयुक्तौचोचनित्तानि, अहृष्टो वैक्रियशरीरिणोऽन्तरं जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तं, सद्यैक्रिय-
 यत्ने धारया धांडन पुनर्विप्रभ्रजान् नानादेशेषु भावान्, उत्कर्षतो यत्सप्ततिहलः प्रकृत एक, आधारकशरीरिणो जघन्येनान्त-
 र्मुहूर्तं, मत्स्यशरीरेषु पापना कालेन पुनः करणान्, उत्कर्षतोऽन्तं कालं यादपार्द्धं पुद्गलपरावर्त्तं, तैजसत्तान्मेगशरीरयोर्द्विधाऽपि
 नाशन्वरे । प्रत्यष्टुपञ्चिनायां संज्ञोक्ता आप्रारकशरीरिणः, उत्कर्षतोऽपि महत्तपयन्त्येन प्राप्यमाणत्वात्, तेभ्यो वैक्रियशरीरि-
 णोऽन्तरेषुणाः, इत्याह्वानां फणित्तमार्गजतिगंहुपधेन्त्रियमनुत्पात्तुकाधिकानां च वैक्रियशरीरित्वात्, तेभ्य औदारिकशरीरिणो-
 ऽन्तरेषुणाः, इहानन्तानामपि औयानां यमार्द्धकमौदारिकं शरीरं ततः स एक औदारिकशरीरी परिगृह्यते ततोऽमात्रेयगुणा पत्तो-
 शरीरशरीरिणो ज्ञानत्वगुणाः, भाष्ट च मूलटीकाकारः—“औदारिकशरीरिभ्योऽशरीरा अन्तर्गुणाः, मिद्धानामन्तत्वान्, औ-
 दारिकशरीरिणां च शरीरपेक्षयाऽनर्हयत्वा”दिति, तेभ्योऽशरीरिणोऽजन्तगुणाः, मिद्धानामन्तत्वान्, वेग्यस्त्रैजसशरीरिणः तर्भ-
 यशरीरिचपान्तगुणाः, पश्याने तु त्वेऽपि परस्परं तुल्याः, तैजसकर्मणयोः परस्परविनाभावान्, इह तैजसशरीरं कार्शेगशरीरं
 च निर्गोरेषपि पतिपीयं विना इति मिद्भ्योऽजन्तत्वगुणत्वम् । उपसंहारस्याह—‘सेत्तं छविविहा सव्यजीवा पन्नत्ता’ ॥ उक्ताः
 पश्याः सर्वतोपाः, यत्प्रति यत्प्रियाणाह—

तस्य ले नं एवमाहंसु सत्तविधा सव्यजीवा पं० ते एवमाहंसु, तंजहा—पुढत्रिकाइया आउका-
 इया तैउकाइया वाउकाइया षणस्सत्तिकाइया तसकाइया अकाइया । संचिट्टणंतरा जहा हेडा ।

पमासह्येयभागान्तःप्रविष्टे न पृथग्विवक्षिते, कापोतलेश्याको जघन्येनान्तमुहूर्त्तं प्रागवत्, उत्कर्षतस्त्रीणि सागरोपमाणि पत्योपमा-
 सह्येयभागाभ्यधिकानि, बालुकाप्रथमप्रस्तटगतनारकाणां कापोतलेश्याकानामेतावत्स्थितिकत्वात्, तेजोलेश्याको जघन्येनान्तमुहूर्त्तं
 तथैव उत्कर्षतो द्वे सागरोपमे पत्योपमासह्येयभागाभ्यधिके, ते चेशानदेवानामवसातव्ये, पञ्चलेश्याको जघन्येनान्तमुहूर्त्तं प्रागवत्,
 उत्कर्षतो दश सागरोपमाणि अन्तमुहूर्त्ताभ्यधिकानि, तानि ब्रह्मलोकवासिनां देवानामवसातव्यानि, शुक्लेश्याको जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तं
 प्रागवत्, उत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि अन्तमुहूर्त्ताभ्यधिकानि, तानि चानुत्तरसुराणां प्रतिपत्तव्यानि, तेषां शुक्लेश्याकत्वात् ॥
 अन्तरचिन्तायां कृष्णलेश्याकस्यान्तरं जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तं, तिर्यङ्मनुष्याणामन्तमुहूर्त्तेन लेश्यापरावर्त्तनात्, उत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंशत्सागरो-
 पमाण्यन्तमुहूर्त्ताभ्यधिकानि, शुक्लेश्याकालस्य कृष्णलेश्यान्तरोत्कृष्टकालत्वात्, एवं नीलेश्याकापोतलेश्यायोरपि जघन्यत उत्क-
 र्षतश्चान्तरं वक्तव्यं, तेजःपञ्चशुक्लानामन्तरं जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तमुत्कर्षतो वनस्पतिकालः, स च प्रतीत एवेति, अलेश्यास्य साद्यपर्यव-
 सितस्य नास्त्यन्तरमपर्यवसितत्वात् ॥ अल्पबहुत्वचिन्तायां सर्वस्तीकाः शुक्लेश्याः, लान्तकादिदेवानां पर्याप्तगर्भव्युक्कान्तिककतिपय-
 पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्मनुष्याणां शुक्लेश्यासम्भवात्, तेभ्यः पञ्चलेश्याः सह्येयगुणाः, सनत्कुमारमाहेन्द्रब्रह्मलोकल्पवासिनां सर्वेषां प्र-
 भूतपर्याप्तगर्भव्युक्कान्तिकतिर्यङ्मनुष्याणां च पञ्चलेश्याकत्वात्, अथ लान्तकादिवैभ्यः सनत्कुमारादिकल्पत्रयवासिनो देवा असह्या-
 तगुणाः ततः शुक्लेश्याभ्यः पञ्चलेश्या असह्यातगुणाः प्राप्नुवन्ति, कथं सह्येयगुणा उक्ताः?, उच्यते, इह जघन्यपदेऽयसह्यातानां
 सनत्कुमारादिकल्पत्रयवासिभ्योऽसह्येयगुणानां पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्मनुष्याणां पञ्चलेश्याकाः शुक्लेश्याकाः सह्येयगुणाः, ते-
 जोलेश्याकाः तेभ्योऽपि सह्येयगुणाः, तेभ्योऽपि सह्येयगुणेषु तिर्यक्पञ्चेन्द्रियमनुष्येषु भवनपतिव्यन्तरज्योतिष्कसौधर्मेशानदेवेषु च

९. प्रतिपत्ता
 सर्वजीव
 सप्तविधत्वं
 कायले-
 श्याभ्यां
 उद्देशः २
 सू० २६६

॥ ४५८ ॥

अप्पाबहु० सब्वत्थोवा तसकाइया तेउकाइया असंखेज्जगुणा पुढविकाइयां विसे० आउ० विसे०
वाउ० विसेसा० सिद्धा अणंतगुणा वणस्सइकाइया अणंतगुणा ॥ (सू० २६५)

‘तत्थ जे ते’ इत्यादि, तत्र ये ते एवमुक्तवन्तः सप्तविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञासास्ते एवमुक्तवन्तस्तद्यथा—पृथिवीकायिका अज्जायिकाः
तेजस्कायिका वायुकायिका वनस्पतिकायिकाः त्रसकायिकाः अकायिकाश्च । पृथिवीकायिकादीनां कायस्थितिरन्तरमल्पबहुत्वं च प्रा-
गेव भावितमिति न मूयो भाव्यते ॥

अहवा सत्तविहा सब्वजीवा पणत्ता, तंजहा—कणहलेस्सा नीललेस्सा काउलेस्सा तेउलेस्सा
पम्हलेस्सा सुक्कलेस्सा अलेस्सा ॥ कणहलेसे णं भंते ! कणहलेसत्ति कालओ केवचिरं होइ, गोयमा !
ज० अंतो० उक्को० तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोसुहुत्तमब्भहियाइं, णीललेस्से णं जह० अंतो० उक्क०
दस सागरोवमाइं पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागअब्भहियाइं, काउलेस्से णं भंते !०, जह०
अंतो० उक्क० तिन्नि सागरोवमाइं पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागमब्भहियाइं, तेउलेस्से णं भंते !,
जह० अं० उक्क० दोण्णि सागरोवमाइं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागमब्भहियाइं, पम्हलेसे णं
भंते !, जह० अंतो० उक्क० दस सागरोवमाइं अंतोसुहुत्तमब्भहियाइं, सुक्कलेसे णं भंते !०?, जह-
नेणं अंतो० उक्कोसेणं तित्तीसं सागरोवमाइं अंतोसुहुत्तमब्भहियाइं, अलेस्से णं भंते ! सादीए
अपज्जवसिते ॥ कणहलेसस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवचिरं होति ?, जह० अंतो० उक्को० ते-

शीसं सागरोचसाहं अंतोमुहुत्तमं, एवं नीललेसस्सवि, काउलेसस्सवि, तेउलेसस्स णं भंते!
 अंतरं का०?, जह० अंतो० उक्को० वणस्सतिकालो, एवं पम्हलेसस्सवि सुक्कलेसस्सवि दोण्हवि
 एवमंतरं, अलेमस्स णं भंते! अंतरं कालओ०?, गोयमा! सादीयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि
 अंतरं ॥ एनेमि णं भंते! जीवाणं कण्हलेसाणं नीललेसाणं काउले० तेउ० पम्ह० सुक्क० अलेसाण
 य ण्णरं २?०, गोयमा! सन्वह्योवा सुक्कलेस्सा पम्हलेस्सा संखेज्जगुणा तेउलेस्सा संखिज्जगुणा
 अक्केम्मा अणंतगुणा काउलेस्सा अणंतगुणा नीललेस्सा विसेसाहिया कण्हलेस्सा विसेसाहिया ।
 मेत्तं सत्तच्चिदा सन्वज्जीवा पवत्ता ॥ (मू० २३३)

'अहो' इति, 'पथस' प्रकारान्तरेण सर्पिवाः सप्तभिः प्रज्ञप्रामाण्या-कृण्लेश्याः नील्लेश्याः कापोतल्लेश्याः तेजोल्लेश्याः
 वल्लेश्याः गण्डेश्याः कल्लेश्याः ॥ सप्तप्रतनेपां कालथिनिमाह—'कण्हलेसे णं भंते!' इत्यादि, कृण्लेश्या जगन्व्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तै,
 विर्लभ्युत्थानां कृण्णेश्याया अन्तर्मुहूर्त्तविकथितान्, उरुर्कतन्वगविद्यत्तमागरोपमानि अन्तर्मुहूर्त्ताभ्यविकान्ति, देवनारहा हि पा-
 ण्णगुणा एवमाहर्म्मणोदर-व्याधेनगतगतपथमान्तर्मुहूर्त्तं यादृक्स्थितल्लेश्याहाः, अधःसप्तमपृथिवीनारकाश्च कृण्णल्लेश्याहाः पा-
 ण्णव्याधेऽन्तर्गतगतपथमान्तर्मुहूर्त्तं दे । एवेकमन्तर्मुहूर्त्तं, गन्धामन्तान्नेदालकलान्, तत उपपगन्ते कृण्णल्लेश्याकस्मान्तर्मुहूर्त्ताभ्य-
 विद्यमि यद्विज्जमानगेत्तात्त, नील्लेश्याओ जगन्व्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं नग प्राग्गन, उरुर्कतो दश सागरोपमानि पन्थोपमासत्तोयभा-
 नापिअनि, एव एवमपथमपण्णज्जाराणां नील्लेश्यायाणामेनात्तल्लिग्निकलान्, पाथात्तामेतनभवन्ते च चरमादिगान्तर्मुहूर्त्तं पन्थो-

पमासङ्क्षेपभागान्तःप्रविष्टे न पृथग्विवक्षिते, कापोतलेश्याको जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं प्रागवत्, उत्कर्षतस्त्रीणि सागरोपमाणि पत्योपमा-
सङ्क्षेपभागाभ्यधिकानि, बालुकाप्रथमप्रस्तटगतनारकाणां कापोतलेश्याकानामेतावस्थितिकत्वात्, तेजोलेश्याको जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं
तथैव उत्कर्षतो द्वे सागरोपमे पत्योपमासङ्क्षेपभागाभ्यधिके, ते चेशानदेवानामवसातव्ये, पद्मलेश्याको जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं प्रागवत्,
उत्कर्षतो दश सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्त्ताभ्यधिकानि, तानि ब्रह्मलोकवासिनां देवानामवसातव्यानि, शुक्लेश्याको जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं
प्रागवत्, उत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्त्ताभ्यधिकानि, तानि चानुत्तरसुराणां प्रतिपत्तव्यानि, तेषां शुक्लेश्याकत्वात् ॥
अन्तरचिन्तायां कृष्णलेश्याकस्यान्तरं जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, तिर्यङ्मनुष्याणामन्तर्मुहूर्त्तं लेश्यापरावर्तनात्, उत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंशत्सागरो-
पमाण्यन्तर्मुहूर्त्ताभ्यधिकानि, शुक्लेश्योत्कृष्टकालस्य कृष्णलेश्यानन्तरोत्कृष्टकालत्वात्, एवं नीललेश्याकापोतलेश्ययोरपि जघन्यत उत्क-
र्षतश्चान्तरं वक्तव्यं, तेजःपद्मशुक्लानामन्तरं जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो वनस्पतिकालः, स च प्रतीत एवेति, अलेश्यस्य साद्यपर्यव-
सितस्य नास्त्यन्तरमपर्यवसितत्वात् ॥ अल्पबहुत्वचिन्तायां सर्वस्तीकाः शुक्लेश्याः, लान्तकादिदेवानां पर्याप्तगर्भेव्युत्क्रान्तिककतिपय-
पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्मनुष्याणां शुक्लेश्यासम्भवात्, तेभ्यः पद्मलेश्याः सङ्क्षेपगुणाः, सनत्कुमारमाहेन्द्रब्रह्मलोककल्पवासिनां सर्वेषां प्र-
भूतपर्याप्तगर्भेव्युत्क्रान्तिकतिर्यङ्मनुष्याणां च पद्मलेश्याकत्वात्, अथ लान्तकादिदेवेभ्यः सनत्कुमारादिकल्पत्रयवासिनो देवा असङ्ख्या-
तगुणाः ततः शुक्लेश्येभ्यः पद्मलेश्या असङ्ख्यातगुणाः प्राप्नुवन्ति, कथं सङ्क्षेपगुणा उक्ताः?, उच्यते, इह जघन्यपदेऽभ्यसङ्ख्यातानां
सनत्कुमारादिकल्पत्रयवासिभ्योऽसङ्क्षेपगुणानां पञ्चेन्द्रियतिरश्चां शुक्लेश्या, ततः पद्मलेश्याकाः शुक्लेश्याकेभ्यः सङ्क्षेपगुणाः, ते-
जोलेश्याकाः तेभ्योऽपि सङ्क्षेपगुणाः, तेभ्योऽपि सङ्क्षेपगुणेषु तिर्यक्पञ्चेन्द्रियमनुष्येषु भवनपतिव्यन्तरज्योतिष्कसौधर्मेशान्देवेषु च

तेभ्योऽव्ययानुपदेशे आगत्य, तेभ्योऽव्ययनन्तरुणा अलेभ्याः, सिद्धानामन्वतान्, तेभ्योऽपि कपोतलेभ्या
 चञ्चलानां, विदेश्योऽव्ययानुपदानां तन्मन्त्रिकारिक्तानां कपोतलेभ्यानां सद्राजान्, तेभ्योऽपि नीडलेभ्या विभेगाधिष्ठाः, तेभ्यो-
 ऽपि कपोतलेभ्या विभेगाधिष्ठाः, छिद्यतामव्ययमायानां प्रभूतगराणां मद्राजान् । असांहरमाह—'सेतं सत्तविहा सञ्चलीवा
 पत्तता' ॥ ३७४ः सज्जियाः सञ्चलीवाः, माप्रतगष्टपिधानाह—

तस्य जे ते एवमाहंसु अट्टचिहा सञ्चलीवा पणत्ता ते णं एवमाहंसु, तंजहा—आभिणिचोद्विय-
 नाणी सुय० ओद्वि० मण० केवल० मतिअन्नाणी सुयअण्णाणी विभंगअण्णाणी ॥ आभिणि-
 चोद्वियणाणी णं भंते ! आभिणिचोद्वियणाणीत्ति कालओ केवचिरं होत्ति?, गोयमा । जह० अंतो०
 उओ० आरट्टिसागरोवमाहंसं सान्तिरेगाहंसं, एवं सुयणाणीधि । ओद्वियणाणी णं भंते !०?, जह० एणं
 मस्यं उओ० आरट्टिसागरोवमाहंसं सान्तिरेगाहंसं, मणपञ्चवणाणी णं भंते !०? जह० एणं स० उओ०
 द्रंसणा पुत्रतोत्ति, केवलणाणी णं भंते !०? सादीए अपञ्चवसिते, मतिअण्णाणी णं भंते !०?
 मद्रअण्णाणी निदिं पणत्ते तं० अणाएए वा अपञ्चवसिए अणादीए वा सपञ्चवसिए सानीए
 वा सपञ्चवसिते, तस्य णं जे से सादीए सपञ्चवसिते से जह० अंतो० उओ० अणंतं कालं जाव
 अचहं पोगाल्यपरियहं देसुणं, सुयअण्णाणी एवं चेव, विभंगअण्णाणी णं भंते ! विभंग० जह०
 एणं समयं उ० तंत्तीसं सागरोवमाहंसं देसुणाए पुत्रवकोदीए अब्भट्टियाहं ॥ आभिणिचोद्वियणाणिसस

णं भंते ! अंतरं कालओ० ? , जह० अंतो० उक्को० अणंतं कालं जाव अवहुं पोगलपरियदं देसूणं,
एवं सुयणाणिससवि, ओहिणाणिससवि, मणपज्जवणाणिससवि, केवलणाणिसस विं भंते ! अंतरं० ? ,
सादीयस्स अपज्जवसियस्स गत्थि अंतरं । मइअण्णाणिसस विं भंते ! अंतरं० ? , अणादीयस्स
अपज्जवसियस्स गत्थि अंतरं, अणादीयस्स सपज्जवसियस्स गत्थि अंतरं, सादीयस्स सपज्जव-
सियस्स जह० अंतो० उक्को० छावट्ठिं सागरोवभाइं सातिरेगाइं, एवं सुयअण्णाणिससवि, विभं-
गणाणिसस विं भंते ! अंतरं० ? , जह० अंतो० उक्को० वणस्सतिकालो ॥ एएसि विं भंते ! आभि-
णिवोहियणाणीणं सुयणाणि० ओहि० मण० केवल० मइअण्णाणि० सुयअण्णाणि० विभंग-
णाणीण य कतरे० ? , गोयभा ! सव्वत्थोवा जीवा मणपज्जवणाणी ओहिणाणी असंखेज्जगुणा आ-
भिणिवोहियणाणी सुयणाणी एए दोवि तुल्ला विसेसाहिया, विभंगणाणी असंखिज्जगुणा, के-
वलणाणी अणंतगुणा, मइअण्णाणी सुयअण्णाणी य दोवि तुल्ला अणंतगुणा ॥ (सू० २६७)

‘तत्थे’त्यादि, तत्र ये ते एवमुक्तवन्तोऽष्टविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्तास्त एवमुक्तवन्तस्तद्यथा—आभिनिवोधिकज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनोऽव-
धिज्ञानिनो मनःपर्यवज्ञानिनः केवलज्ञानिनो मयज्ञानिनः श्रुताज्ञानिनो विभङ्गज्ञानिनश्च ॥ कायस्थितिचिन्तायामाभिनिवोधिकज्ञानी
जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः षट्पट्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि, एवं श्रुतज्ञान्यपि, अवधिज्ञानी जघन्यत एकं समयमुत्कर्षतः षट्-
पट्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि, मनःपर्यवज्ञानी जघन्यत एकं समयमुत्कर्षतो देशेना पूर्वेकोटी; केवलज्ञानी साद्यपर्यवसितः, म-

तज्ज्ञानी त्रिभिन्नग्रथा—अनाद्यपर्यवसितः अनादिसपर्यवसितः, तत्र योऽसौ सादिसपर्यवसितः स जघन्येनान्त-
 मुद्वेचमुत्कर्षतोऽनन्तं कालं यावदुपाई पुद्गलपरावर्त्तं देशेनं, एवं श्रुताज्ञान्यपि, विभङ्गज्ञानी जघन्येनैकं समयं, द्वितीयसमये मरणतः
 धनिपत्ते गम्यस्वल्पाभतो ज्ञानभाषेन वा विभङ्गाभावात्, उत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि देशेनया पूर्वकोट्याऽभ्यधिकानि, तानि
 य मृग्रीतानि, अग्रतिपणितविभङ्गानां धन्यन्तरिप्रमुखाणां बहूनां सप्तमष्टथिबीनरकगमनश्रवणात् ॥ अन्तरचिन्तायामाभिन्विबोधिक-
 ज्ञानिनोऽन्तरं जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽनन्तं कालं यावदुपाई पुद्गलपरावर्त्तं देशेनं, एवं श्रुतज्ञानिनोऽवधिज्ञानिनो मनःपर्यवज्ञा-
 निनान्तरं तच्छब्दं, कालज्ञानिनः साद्यपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरं, मलयज्ञानिनः श्रुताज्ञानिश्चाद्यपर्यवसितस्यानादिसपर्यवसितस्य च
 ज्ञानान्तरं, आदिसपर्यवसितस्य जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः पटुपट्टिः सागरोपमाणि, विभङ्गज्ञानिनो जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽनन्तं
 यान्तं जगत्पिहायः ॥ अल्पपटुतचिन्तायां सर्वस्मोहा मनःपर्यवज्ञानिनः, तेभ्योऽवधिज्ञानिनोऽसत्येयगुणाः, तेभ्योऽग्र्याभिन्विबोधि-
 तज्ञानिनः पद्मानिनश्च विज्ञेयाभिहाः, स्वस्थाने तु द्वयेऽपि परस्परं तुल्याः, तेभ्योऽपि विभङ्गज्ञानिनोऽसत्येयगुणाः, मिथ्यादृशां
 प्रागुत्पान, प्रेन्वोऽपि कालज्ञानिनोऽनन्तगुणाः, विद्वानामनन्तत्वात्, तेभ्योऽपि मलयज्ञानिनः श्रुताज्ञानिनश्च प्रत्येकमनन्तगुणाः,
 नग्याने नु परस्परं तुल्याः, भावना सर्वत्रापि प्रागवत्, केवलं सूत्रपुस्केष्वतिसद्वेष इति विद्युत् ॥

अद्या अद्विद्या सन्वजीवा पण्णत्ता, तंजहा—णेरइया निरिखलजोगिया तिरिखलजोगि-
 णीओ मणुस्सा मणुस्सीओ देवा देवीओ सिद्धा ॥ णेरइए णं भंते ! नेरइयत्ति कालओ केवचिं
 णेनि?, गोयमा? जह्णेणं वस वाससहस्साइं उ० तेत्तीसं सागरोवमाइं, तिरिखलजोगिए णं

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४६० ॥

भंते !० २, जह० अंतोसु० उक्को० वणस्सतिकालो, तिरिक्खज्जोणिणी णं भंते !० ?, जह० अंतो० उक्को० तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडिपुहुत्तमव्वभहियाइं, एवं मणूसे मणूसी, देवे जहा नेरइए, देवी णं भंते !० ?, जह० दस वाससहस्साइं उ० पणपन्नं पलिओवमाइं, सिद्धे णं भंते ! सिद्धे-
त्ति० ?, गोयमा ! सादीए अपज्जवसिए । णेरइयस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवचिरं होत्ति ?,
जह० अंतो० उक्को० वणस्सतिकालो, तिरिक्खज्जोणियस्स णं भंते ! अंतरं कालओ ?, जह०
अंतो० उक्को० सागरोवमसतपुहुत्तं सातिरेणं, तिरिक्खज्जोणिणी णं भंते ! अंतरं कालओ केवचिरं
होत्ति ?, गोयमा ! जह० अंतोसुहुत्तं उक्क० वणस्सतिकालो, एवं मणुस्सस्सवि मणुस्सीएवि, देवस्सवि
देवीएवि, सिद्धस्स णं भंते ! अंतरं सादीयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं ॥ एतेसि णं भंते !
णेरइयाणं तिरिक्खज्जोणियाणं तिरिक्खज्जोणिणीं मणूसीणं देवाणं देवीणं सिद्धाण य
कयरे० ?, गोयमा ! सब्वत्थोवा मणुस्सीओ मणुस्सा असंखेज्जगुणा नेरइया असंखिज्जगुणा ति-
रिक्खज्जोणिणीओ असंखिज्जगुणाओ देवा संखिज्जगुणा देवीओ संखेज्जगुणाओ सिद्धा
अणंतगुणा तिरिक्खज्जोणिया अनंतगुणा । सेत्तं अट्टविहा सब्वजीवा पणत्ता ॥ (सू० २६८)

‘अहवे’त्यादि, ‘अथवा’ प्रकारान्तरेण अष्टविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञातास्तद्यथा—नैरयिकास्तिर्यग्योनास्तिर्यग्योन्यो मनुष्या मनुष्यो देवा
देव्यः सिद्धाः । तत्र नैरयिकादीनां देवीपर्यन्तानां कायस्थितिरन्तरं च संसारसमापन्नसप्तविधप्रतिपत्ताविव, सिद्धस्तु कायस्थितिचि-

२ प्रतिपत्तौ
सर्वजीवा-
ष्टविधत्वं
नारकतैर्य-
ग्योनतैर्य-
ग्योन्या-
दिभेदैः
उद्देशः २
सू० २६८

॥ ४६० ॥

भावां सागरस्य रगिणः, अन्तरविन्ध्यापं नामान्वरं ॥ अल्पवयुलं, सर्वलोका मनुष्याः, साक्षेयहोदीहोदीप्रमाणत्वात्, ताभ्यो मातु-
 ओऽप्यहोयगुणाः, पंगमहोपनामप्रमाणत्वात्, तेभ्यो गैरयिवा अमहोयगुणाः, तेभ्यस्त्रिग्योन्योऽसश्लेयगुणाः, ताभ्यो देवाः स-
 र्वेयगुणाः, तेभ्यो देव्यः सरतोयगुणाः, युक्तिः सर्वत्रापि संसारसमापन्नमत्प्रतिपत्तापि, देवीभ्यः मित्रा अनन्तगुणाः, तेभ्यो-
 ऽपि त्रिग्योनिया अवन्तगुणाः । यगर्हाएगाः—‘मेत्तं अद्विविदा मवाजीवा पन्नत्ता’ इका अद्विविधाः सर्वजीवाः, सम्प्रति नत-
 विभन्तार—

तत्र गं जे ते एवमाहंसु णवयिवा सव्यजीवा पं० ते गं एवमाहंसु, तंजहा—एगिंदिया वंदिया
 वंदिया यउरंदिया गेरइया पंचंदियनिरिक्खजोगिया मणूसा देवा मिद्धा ॥ एगिंदिए णं भंते !
 एगिंदियसि कालओ केचिरं होइ?, गोयमा ! जह० अंतोसु० उओ० वणस्स०, वंदिए णं
 भंते ! जह० अंतो० उओ० संखेजं कालं, एवं तेइंदिएदि, चउ०, गेरइया णं भंते !० २ जह०
 व्रम पाससहरसाइं उओ० तेत्तीसं सागरोयमाइं, पंचंदियतिरिक्खजोगिए णं भंते ! जह० अं-
 तो० उओ० मिणिण पलिओयमाइं पुब्बकोडिपुट्टुत्तामभइयाइं, एवं मणूसेदि, देवा जहा गेर-
 इया, सिद्धं णं भंते !० २? सादीण अपज्जयसिए ॥ एगिंदियस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केव-
 चिरं होति?, गोयमा ! जह० अंतो० उओ० दो सागरोयमसहरसाइं संखेज्जवासमभइयाइं,
 वंदियस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केचिरं होति?, गोयमा ! जह० अंतो० उओ० वणस्सति-

कालो, एवं तेंद्रियस्सवि चडरिंदियस्सवि णेरइयस्सवि पंचेंद्रियतिरिक्खजोणियस्सवि मणूस-
स्सवि देवस्सवि सब्बेसिसेवं अंतरं भाणियब्बं, सिद्धस्स णं भंते! अंतरं कालओ०?, सादीयस्स
अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं ॥ एतेसि णं भंते! एणिंदियाणं बेइंदि० तेइंदि० चडरिंदियाणं
णेरइयाणं पंचेंद्रियतिरिक्खजोणियाणं मणूसाणं देवाणं सिद्धाण य कयरे २?, गोयमा! सब्ब-
त्थोवा मणुस्सा णेरइया असंखेज्जगुणा देवा असंखेज्जगुणा पंचेंद्रियतिरिक्खजोणिया असंखेज्ज-
गुणा चडरिंदिया विसेसाहिया तेइंद्रिया विसेसाहिया बेइंद्रिया विसे० सिद्धा अणंतगुणा एणिं-
द्रिया अणंतगुणा ॥ (सू० २६९)

‘तत्थे’त्यादि, तत्र ये ते एवमुक्तवन्तो नवविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्तास्त एवमुक्तवन्तस्तद्यथा—एकेन्द्रिया द्वीन्द्रियास्त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रिया
नैरधिकस्तिर्यग्योनिका मनुष्या देवाः सिद्धाः ॥ अमीषां कायस्थितिचिन्तायामेकेन्द्रियस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो वनस्पतिकालः,
द्वीन्द्रियस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः सङ्ख्येयं कालं, एवं त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रिययोरपि वक्तव्यं, नैरधिकस्य जघन्यतो दश वर्षसह-
स्राणि उत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमानि, तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः पूर्वकोटीपृथक्त्वाभ्यधिकानि त्रीणि
पत्योपमानि; एवं मनुष्यस्यापि, देवानां यथा नैरधिकाणां ॥ अन्तरचिन्तायामेकेन्द्रियस्य जघन्यमन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो द्वे सागरोपमस-
हस्रे सङ्ख्येयवर्षाभ्यधिके, द्वित्रिचतुरिन्द्रियनैरधिकत्वर्यकृष्णैर्द्विन्द्रियमनुष्यदेवानां जघन्यतः प्रत्येकमन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो वनस्पतिकालः,
सिद्धस्य साद्यपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरं ॥ अल्पबहुत्वचिन्तायां सर्वस्तोका मनुष्या नैरधिका असङ्ख्येयगुणाः देवा असङ्ख्येयगुणाः तिर्य-

चतुर्विध्या अनन्तगुणाः चतुर्विध्या विशेषाधिकाः त्रीन्द्रिया विशेषाधिकाः द्वीन्द्रिया विशेषाधिकाः सिद्धा अनन्तगुणाः
 पदेन्द्रिया अनन्तगुणाः ॥

अत्रया णवयिथा मन्वजीवा पणत्ता, तंजहा—पढमसमयनेरइया अपढमसमयणेरइया पढम-
 समयनिरिखजोणिया अपढमसमयतिरिखजोणिया पढमसमयसणूसा अपढमसमयमणूसा
 पढमसमयदेवा अपढमसमयदेवा सिद्धा य ॥ पढमसमयणेरइया णं भंते!०?, गोयमा! एकं स-
 मं, अपढमसमयणेरइयस्स णं भंते!० २?, जहन्नेणं दस वाससहस्साइं समज्जाइं, लक्को०
 तेत्तीमं सागगेयमाइं समज्जाइं, पढमसमयतिरिखजोणियस्स णं भंते!०?, एकं समयं, अपढ-
 ममयनिरिखजोणियस्स णं भंते!०?, जह० खुद्दागं भवग्गहणं समज्जणं लक्को० वणस्सति-
 कालो, पढमसमयमणूमे णं भंते!०, एकं समयं, अपढमसमयमणूस्से णं भंते!०?, जह० खुद्दागं
 भवग्गहणं समज्जणं उप्पो० तित्ति पलिओचमाइं पुन्वकोडिपुहुत्तामन्वभहियाइं, देवे जहा णेरइए,
 सिद्धे णं भंते! सिद्धेत्ति कालओ केवचिरं होत्ति?, गोयमा! सादीए अपज्जवसिते ॥ पढमसम-
 यणेरइयस्स णं भंते! अंतरं कालओ०?, गोयमा! जह० दस वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तामन्व-
 हियाइं उप्पोमेणं वणस्सतिकालो, अपढमसमयणेरइयस्स णं भंते! अंतरं०?, जह० अंतो०
 उप्पो० वणस्सतिकालो, पढमसमयतिरिखजोणियस्स णं भंते! अंतरं कालतो०?, जह० दो खु-

ड्वागाईं भवगगहणाईं समऊणाईं लक्को० वण०, अपढमसमयतिरिक्खजोणियस्स णं भंते! अंतरं
कालतो०?, जह० खुड्ढागं भवगगहणं समयाहियं उ० सागरोवमसयपुहुत्तं सातिरेगं, पढमसम-
यमणूसस्स जहा पढमसमयतिरिक्खजोणियस्स, अपढमसमयमणूसस्स णं भंते! अंतरं काल-
ओ०?, ज० खुड्ढागं भवगगह० समयाहियं उ० वण०, पढमसमयदेवस्स जहा पढमसमयणेरतिय-
स्स, अपढमसमयदेवस्स जहा अपढमसमयणेरइयस्स, सिद्धस्स णं भंते!०, सादीयस्स अपज्जवसि-
यस्स णत्थि अंतरं ॥ एएसि णं भंते! पढमसमयनेरइयाणं पढमस० तिरिक्खजोणियाणं पढम-
समयमणूसूसाणं पढमस० देवाण य कयरे० २?, गोयमा! सब्वत्थोवा पढमसमयमणूसूसा पढमसम-
यणेरइया असंखिज्जगुणा पढमसमयदेवा असं० पढमस० तिरिक्खजो० असं०। एएसि णं भंते!
अपढमस० नेरइयाणं अपढमसमयतिरिक्खजोणि० अपढमसमयमणूसूसाणं अपढमसमयदेवाण
य कयरे० २?, गोयमा! सब्वत्थोवा अपढमसमयमणूसूसा अपढमसम० नेरइ० असं० अपढमसमय-
देवा असं० अपढमसमयतिरि० अणंतगुणा। एतेसि णं भंते! पढमस० नेरइयाणं अपढमसम०
णेरइयाण य कयरे० २?, गोयमा! सब्वत्थोवा पढमसमयणेरइया अपढमसमयणेरइया असंखे-
ज्जगुणा, एतेसि णं भंते! पढमसमयतिरिक्खजो० अपढमस० तिरि० जोणि० कतरे०?, गोयमा!
सब्व० पढमसमयतिरि० अपढमसमयतिरि० जोणि० अणंत०, मणुयदेवअप्पाबहुयं जहा णेरइ-

याणं । पतंसि णं भंने । पढमस० णेरइ० पढमस० तिरिक्खणाणं पढमस० मणूसाणं पढमसमय-
 देयाणं अपढमसमयनेरइ० अपढमसमयतिरिक्खजोणि० अपढमसमयमणूसा० अपढमसमयदे-
 याणं सिद्धाण य कयरे० २३, गोयमा ! संब्य० पढमस० मणूसा अपढमसम० मणु० असं० पढ-
 मसमयनेरइ० असं० पढमसमयदेवा असंखे० पढमसमयतिरिक्खजो० असं० अपढमसमयनेर०
 असं० अपढमस० देवा असंखे० सिद्धा अणं० अपढमस० तिरि० अणंतगुणा । सेत्तं नवविदा
 मच्चजीया पणत्ता ॥ (सू० २७०)

'अहो'त्यादि, 'आस्ता' प्रहाराज्जरेण नाधिधाः सर्गजीमाः प्राप्तान्वया-प्रथमसमयैरथिक्का अप्रथमसमयैरथिक्काः प्रथमस-
 मयतिरिक्खोनिक्का अप्रथमसमयतिरिक्खोनिक्काः प्रथमसमयमणुन्याः प्रथमसमयदेवा अप्रथमसमयदेवाः सिद्धाः ॥
 कयत्थिक्खिठिणायां प्रथमसमयैरथिक्कस्य कयत्थिक्खिठिक्कं समयं, अप्रथमसमयतैरथिक्कस्य जपन्वतो दश वर्षसहस्राणि समगोनानि
 यत्कर्त्तव्यमभिश्रान्तमागरोपमानि, प्रथमसमयतिरिक्खोनिक्कस्यैकं समयं, अप्रथमसमयस्य जपन्वतः शुद्धकर्म-
 यपट्टने मयापोनमुत्कर्त्तव्यो वनस्पतिकालः, प्रथमसमयमणुन्यस्यैकं समयं, अप्रथमसमयस्य जपन्वतः शुद्धकर्ममण्डणं समयोनयुत्कर्त्तव्यः
 पूर्वोत्थिक्खोपरा पाठपरिठानि श्रीणि पन्नोपमानि, देवा यथा णेरथिक्काः, सिद्धाः साधार्यमसिद्धाः ॥ अन्तरधिन्तायां प्रथमसमयनेर-
 थिक्कस्य जपन्वतमण्डणं देवापमानि जन्तुमुत्कर्त्तव्यमथिक्कानि, उत्कर्त्तव्यो वनस्पतिकालः, अप्रथमसमयैरथिक्कस्य जपन्वतोऽन्तर-
 मण्डणमुत्कर्त्तव्यो वनस्पतिकालः, प्रथमसमयतिरिक्खोनिक्कस्य जपन्वतो द्वे शुद्धकर्ममण्डणे समयोने उत्कर्त्तव्यो वनस्पतिकालः, अप्र-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ ४६३ ॥

थमसमयतिर्यग्योनिकस्य जघन्यतः क्षुल्लकभवग्रहणं समयाधिकं उत्कर्षतः सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकं, प्रथमसमयमनुष्यस्य ज-
घन्यतो द्वे क्षुल्लकभवग्रहणे समयोने उत्कर्षतो वनस्पतिकालः, अप्रथमसमयमनुष्यस्य जघन्यतः क्षुल्लकभवग्रहणं समयाधिकमुत्कर्षतो
वनस्पतिकालः, प्रथमसमयदेवस्य जघन्यतो दश वर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि उत्कर्षतो वनस्पतिकालः, अप्रथमसमयदेवस्य
जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तमुत्कर्षतो वनस्पतिकालः, सिद्धस्य साद्यपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरं ॥ सम्प्रत्यल्पबहुत्वचिन्ता, तत्राल्पबहुत्वान्यत्र च-
त्वारि, तद्यथा—प्रथमं प्रथमसमयनैरयिकादीनां, द्वितीयमप्रथमसमयनैरयिकादीनां, तृतीयं प्रथमाप्रथमसमयनैरयिकादीनां प्रत्येकं,
चतुर्थं सर्वसमुदायेन, तत्र प्रथमभिदम्—सर्वस्तोकाः प्रथमसमयमनुष्याः, तेभ्यः प्रथमसमयनैरयिका असङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यः प्रथमस-
मयदेवा असङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यः प्रथमसमयतिर्यग्योनिका असङ्ख्येयगुणाः, नारकोदिशेषगतित्रयादागतानामेव प्रथमसमये वर्तमानानां
प्रथमसमयतिर्यग्योनिकत्वात् । द्वितीयमेवम्—सर्वस्तोका अप्रथमसमयमनुष्याः, तेभ्योऽप्रथमसमयनैरयिका असङ्ख्येयगुणाः, तेभ्योऽप्रथ-
मसमयदेवा असङ्ख्येयगुणाः, तेभ्योऽप्रथमसमयतिर्यग्योनिका अनन्तगुणाः, निगोदजीवानामनन्तत्वात् । तृतीयमेवम्—सर्वस्तोकाः
प्रथमसमयनैरयिका अप्रथमसमयनैरयिका असङ्ख्येयगुणाः, तथा प्रथमसमयतिर्यग्योनिकाः सर्वस्तोकाः अप्रथमसमयतिर्यग्योनिका अन-
न्तगुणाः, तथा सर्वस्तोकाः प्रथमसमयमनुष्याः अप्रथमसमयमनुष्या असङ्ख्येयगुणाः, तथा सर्वस्तोकाः प्रथमसमयदेवाः अप्रथमसम-
यदेवा असङ्ख्येयगुणाः । सर्वसमुदायगतं चतुर्थमेवम्—सर्वस्तोकाः प्रथमसमयमनुष्याः अप्रथमसमयमनुष्या असङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यः
प्रथमसमयनैरयिका असङ्ख्येयगुणाः, तेभ्योऽपि प्रथमसमयदेवा असङ्ख्येयगुणाः, तेभ्योऽपि प्रथमसमयतिर्यग्भ्योऽसङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यो-
ऽपि अप्रथमसमयनैरयिका असङ्ख्येयगुणाः, तेभ्योऽप्यप्रथमसमयदेवा असङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यः सिद्धा अनन्तगुणाः, तेभ्योऽप्रथमसमय-

९ प्रतिपत्तौ
सर्वजीव-
नवविध-
ता प्रथमा-
प्रथमसम-
यनारका-
दिसिद्धैः
उद्देशः २
सू० २७०
॥ ४६३ ॥

निर्गन्धोनिष्ठा अनन्तगुणाः । उपलंहरामाह—‘सेतं नवविहा सव्यजीवा पणत्ता’ ॥ उक्ता नवविधाः सर्वजीवाः, सम्प्रति दश-
 विधानाह—

तस्य णं जे ते एवमारुंसु दसविधा सव्यजीवा पणत्ता ते णं एवमारुंसु, तंजहा—पुढविकाइया
 आउकाइया तेउकाइया वाउकाइया वणस्सतिकाइया विंदिया तिंदिया चउरिं० पंचे० अणिं-
 द्रिया ॥ पुढविकाइए णं भंते ! पुढविकाइएत्ति कालओ केवचिरं होति ? गोयमा ! जह० अंतो०
 उक्को० असंखेज्जं कालं असंखेज्जाओ उस्सप्पिणीओ कालओ खेत्तओ असंखेज्जा
 लोया, एवं आउतेउवाउकाइए, वणस्सतिकाइए णं भंते !० २?, गोयमा ! जह० अंतो० उक्को०
 वणस्सतिकालो, वेदिणं णं भंते !०?, जह० अंतो० उक्को० संखेज्जं कालं, एवं तेइदिएवि चउरिं-
 द्रिएवि, पंचिद्विए णं भंते !०?, गोयमा ! जह० अंतो० उक्को० सागरोवमसहस्सं सातिरेगं,
 अणिंद्विए णं भंते !०?, सादीए अपज्जवसिए ॥ पुढविकाइयस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केव-
 चिरं होति ?, गोयमा ! जह०-अंतो० उक्को० वणस्सतिकालो, एवं आउकाइयस्स तेउ० वाउ०,
 वणस्सइकाइयस्स णं भंते ! अंतरं कालओ०?, जा चेव पुढविकाइयस्स संचिट्टणा, विघतिचउरिं-
 द्रियणंचिद्वियाणं एतेसिं चउण्हंएि अंतरं जह० अंतो० उक्को० वणस्सइकालो, अणिंदियस्स णं
 भंते ! अंतरं कालओ केवचिरं होति ?, गोयमा ! सादीयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं ॥ ए-

श्रीजीवा-
जीवासि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः

॥ ४६४ ॥

तेसि णं भंते ! पुढविकाइयाणं आड० तेड० वाड० वण० बैदियाणं तेइंदियाणं चउरिं० पंचेदि-
याणं अणिंदियाण य कतरे २०?, गोयसा ! सब्वत्थोवा पंचेदिया चतुरिंदिया विसेसाहिया
तेइंदि० विसे० बैदि० विसे० तेडकाइया असंखिज्जगुणा पुढविकाइया वि० आड० वि० वाड०
वि० अणिंदिया अणंतगुणा वणस्सत्तिकाइया अणंतगुणा ॥ (सू० २७१)

‘तत्थे’त्यादि, तत्र ये ते एवमुक्तवन्तो दशविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्तास्त एवमुक्तवन्तस्तद्यथा—पृथिवीकायिकाः अप्कायिकाः तेजस्का-
यिकाः वायुकायिकाः वनस्पतिकायिकाः द्वीन्द्रियाः त्रीन्द्रियाः चतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियाः अनिन्द्रियाः; तत्र पृथिवीकायिकस्य काय-
स्थितिर्जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽसङ्ख्येयं कालं, असङ्ख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽसङ्ख्येया लोकाः, एवमप्रेजोवायू-
नामपि वक्तव्यं, वनस्पतिकायिकस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽनन्तं कालं, अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽनन्ता
लोका असङ्ख्येयाः पुद्गलपरावर्त्ता आवलिकाया असङ्ख्येयो भागः, द्वित्रिचतुरिन्द्रियाणां जघन्यतः प्रत्येकमन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः प्रत्येकं स-
ङ्ख्येयः कालः; पञ्चेन्द्रियस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकं, अनिन्द्रियः साद्यपर्यवसितः ॥ अन्तरचि-
न्तायां पृथिवीकायिकस्य जघन्यतोऽन्तरमन्वर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो वनस्पतिकालः, एवं यावत्पञ्चेन्द्रियस्य, नवरं वनस्पतिकायिकस्योत्कर्षतो-
ऽसङ्ख्येयं कालं, असङ्ख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽसङ्ख्येया लोकाः, अनिन्द्रियस्य नास्सन्तरं, साद्यपर्यवसितत्वात् ॥
अल्पबहुत्वचिन्तायां सर्वस्तोकाः पञ्चेन्द्रियाश्चतुरिन्द्रिया विशेषाधिकाः त्रीन्द्रिया विशेषाधिकाः द्वीन्द्रिया विशेषाधिकाः तेजस्कायिका

१ प्रतिपत्तौ
सर्वजीव-

दशवि०

पृथ्व्यादि-

भिः प्रथ-

माप्रथम-

समयना-

रकादिभि-

उद्देशः २

सू० २७१-

२७२

॥ ४६४ ॥

पद्मसमयगुणाः गृह्योक्त्याधिक्याः अष्टाधिक्येन विशेषाधिक्याः वायुकायिका विशेषाधिक्याः अनिन्द्रिया अनन्तगुणाः पत-
नविश्विका नग्नगुणाः ॥

अद्या दस्यिद्या स्वजीवा पणस्ता, तंजद्रा—पद्मसमयणेरइया अपद्मसमयनेरइया पद्म-
समयतिरिक्तजोणिया अपद्मसमयतिरिक्तजोणिया पद्मसमयमणूसा अपद्मसमयमणूसा
पद्मसमयदेवा अपद्मसमयदेवा पद्मसमयसिद्धा अपद्मसमयसिद्धा ॥ पद्मसमयनेरइया णं
भंते! पद्मसमयणेरइयत्ति कालओ केवचिरं हेति?, गोयमा! एकं समयं, अपद्मसमयनेरइयं
णं भंते! जह्णेणं दस वाससहस्राइं समऊणाइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोयमाइं समऊणाइं,
पद्मसमयतिरिक्तजोणिया णं भंते! ० २?, गोयमा! एकं समयं, अपद्मसमयतिरिक्तल० जह्०
खुद्दागं भवगगदणं समऊणं उक्को० वणस्सहकालो, पद्मसमयमणूसे णं भंते! ० २?, एकं समयं,
अपद्मस० मणूसे णं भंते! ०?, जह्० खुद्दागं भवगगदणं समऊणं उक्को० तिणिण पलिओवमाइं
कुत्ततोत्तिपुत्तमन्दिगाइं, देवे जहा णेरइयं, पद्मसमयसिद्धे णं भंते! ० २?, एकं समयं, अप-
द्मसमयसिद्धे णं भंते! ० २?, सादीण अपन्नवसिणं पद्मसमयणेर० भंते! अंतरं कालओ०?, ज०
दस वाससहस्राइं अंतोसुद्धत्तमन्दिगाइं उक्को० वण०, अपद्मसमयणेर० अंतरं कालओ
क०?, जह्० अंतो० ३० वण०, पद्मसमयतिरिक्तजोणियस्स अंतरं केवचिरं हेइ?, गो-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः

॥ ४६५ ॥

यमा ! जह० दो खुडुगभवगहणाइं समऊणाइं उक्को० वण०, अपढमसमयतिरिक्खजोणियस्स
णं भंते !०?, जह० खुडुगभवगहणं समयाहियं उक्को० सागरोवमसयपुहुत्तं सातिरेगं, पढमस-
मयमणूसस्स णं भंते ! अंतरं कालओ०?, जह० दो खुडुगभवगहणाइं समऊणाइं उक्को० वण०,
अपढमसमयमणूसस्स णं भंते ! अंतरं०?, जह० खुडुगं भव० समयाहियं उक्को० वणस्स०,
देवस्स णं अंतरं जहा णेरइयस्स, पढमसमयसिद्धस्स णं भंते ! अंतरं?, गत्थि, अपढमसमय-
सिद्धस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवचिरं होति?, गोयमा ! सादीयस्स अपज्जवसियस्स गत्थि
अंतरं ॥ एतेसि णं भंते ! पढमस० णेर० पढमस० तिरिक्खजोणियाणं पढमसमयमणूसाणं
पढमसमयदेवाणं पढमसमयसिद्धाण य कतरे २०?, गोयमा ! सब्वत्थोवा पढमसमयसिद्धा पढ-
मसमयमणूसा असंखे० पढमस० णेरइया असंखेजगुणा पढमस० देवा असं० पढमस० तिरि-
असं० । एतेसि णं भंते ! अपढमसमयनेरइयाणं जाव अपढमसमयसिद्धाण य कयरे०?, गो-
यमा ! सब्वत्थोवा अपढमस० मणूसा अपढमस० नेरइया असंखि० अपढमस० देवा असंखि०
अपढमस० सिद्धा अणंतगुणा अपढमस० तिरि० जो० अणंतगुणा । एतेसि णं भंते ! पढमस०
णेरइयाणं अपढमस० णेरइयाण य कतरे २?, गोयमा ! सब्वत्थोवा पढमस० णेरइया अपढम-
स० नेरइया असंखे०, एतेसि णं भंते ! पढमस० तिरिक्खजोणियाणं अपढमस० तिरिक्खजोणि-

१ प्रतिपत्तौ
सर्वजीव-
दशवि०
प्रथमाप्र-
थमसमय-
नारका-
दिभिः
उद्देशः २
सू० २७२

॥ ४६५ ॥

याण य कतरे २? गोयमा! सव्वत्थोवा पढमसमयतिरिक्खंजो० अपढमस० तिरिक्खजोगिया
अणंतगुणा, एतेसि णं भंते! पढमस० मणूसाणं अपढमसमयमणूसाण य कतरे २?, गोयमा!
सव्वत्थोवा पढमसम० मणूसा अपढमस० मणूसा असंखे०, जहा मणूसा तहा देवावि, एतेसि
णं भंते! पढमसमयसिद्धाण अपढमसमयसिद्धाण य कयरे २ अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा
विसेसाहिया वा?, गोयमा! सव्वत्थोवा पढमसमयसिद्धा अपढमसम० सिद्धा अणंतगुणा।
एतेसि णं भंते! पढमसमयणेरइयाणं अपढमसमयणेरइयाणं पढमस० तिरि० जोणि० अपढमस०
तिरि० जो० प० समयमणू० अपढमस० मणू० पढ० स० देवाणं अप० सम० देवाणं पढमस०
सिद्धाणं अपढमसम० सिद्धाण य कतरे २ अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसे०?, गोयमा!
सव्वत्थोवा पढमस० सिद्धा पढमस० मणू० असं० अप० सम० मणू० असंखि० पढमसम०
णेरइ० असं० पढमस० देवा असं० पढमस० तिरि० असं० अपढमस० णेर० असंखे० अपढ-
मस० देवा असं० अपढमस० सिद्धा अणंत० अपढमस० तिरि० अणंतगुणा। सेत्तं दसविहा
सव्वजीवा पणत्ता। सेत्तं सव्वजीवाभिगमे ॥ (सू० २७२) ॥ इति जीवाजीवाभिगमसुत्तं
सम्मतं ॥ सूत्रे मन्याग्रम् ४७६० ॥

‘गाल्लोत्तादि, ‘अय्या’ प्रकारान्तरेण वृशत्रिधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्तास्तथा—प्रथमसमयनैरयिकाः अथमसमयनैरयिकाः प्रथम-

समयतिर्यग्योनिकाः अप्रथमसमयतिर्यग्योनिकाः प्रथमसमयमनुष्याः अप्रथमसमयदेवाः प्रथमसमयदेवाः प्रथमसमयसिद्धाः अप्रथमसमयसिद्धाः ॥ कायस्थितिरन्तरं च प्रथमसमयनारकादीनामप्रथमसमयदेवपर्यन्तानां पूर्ववत्, प्रथमसमयसिद्धस्य कायस्थितिरिकं समयं, अप्रथमसमयसिद्धः साद्यपर्यवसितः, प्रथमसमयसिद्धस्य नास्त्यन्तरं, भूयः प्रथमसमयसिद्धत्वाभावात्, अप्रथमसमयसिद्धस्यापि नास्त्यन्तरमपर्यवसितत्वात् ॥ अल्पबहुत्वान्यत्रापि चत्वारि, तत्र प्रथममिदं—सर्वस्तोकाः प्रथमसमयसिद्धाः, अष्टोत्तरशतादूर्द्धमभावात्, तेभ्यः प्रथमसमयमनुष्या असंख्येयगुणाः तेभ्यः प्रथमसमयनैरयिका असंख्येयगुणाः प्रथमसमयदेवा असंख्येयगुणाः तेभ्यः प्रथमसमयमनुष्या असंख्येयगुणाः ॥ द्वितीयमिदं—सर्वस्तोका अप्रथमसमयमनुष्या अप्रथमसमयनैरयिका असंख्येयगुणाः अप्रथमसमयदेवा असंख्येयगुणाः अप्रथमसमयसिद्धा अनन्तगुणाः । तृतीयं प्रत्येकभाविनैरयिकतिर्यग्जानुष्यदेवानां पूर्ववत्, सिद्धानामेवं—सर्वस्तोकाः प्रथमसमयसिद्धा अप्रथमसमयसिद्धा अनन्तगुणाः । समुदायगतं चतुर्थमेवं—सर्वस्तोकाः प्रथमसमयसिद्धाः तेभ्यः प्रथमसमयमनुष्या असंख्येयगुणाः तेभ्योऽप्रथमसमयमनुष्या असंख्येयगुणाः तेभ्यः प्रथमसमयनैरयिका असंख्येयगुणाः तेभ्यः प्रथमसमयदेवा असंख्येयगुणाः तेभ्यः प्रथमसमयतिर्यग्जोऽसंख्येयगुणाः तेभ्योऽप्रथमसमयनैरयिका असंख्येयगुणाः तेभ्योऽप्रथमसमयसिद्धा अनन्तगुणाः तेभ्योऽप्रथमसमयतिर्यग्जोऽनन्तगुणाः; भावना सर्वत्रापि प्राग्वत्, नवरं सूत्रे संक्षेप इति विवृतम् । निगमनमाह—‘सेतं दसविहा सव्वजीवा पन्नत्ता,’ महानिगमनमाह—सोऽयं सर्वजीवाभिगम इति । विवृतमुद्देशतोऽध्ययनशास्त्रमहद्वचनमित्येतद्विगम्भीरार्थं, अविषयोऽस्य सारः स्थूलबुद्धीनां, न खलु पश्यति सुदृष्टान् रूपविशेषान् मन्दलोचनः, स्थूलदर्शनमपि हित्वाय मध्यस्थानां, द्वेषाद्युपगतोऽवश्यं तत्फल्यो-

नाय, पञ्चमोऽयं मन्त्रागर्हस्तुः, राज्ञस्माज्जुह्वामादिदुःखममुदयस्य, विपर्ययदर्शनं लनर्थीयेति तान्न पतद्गुणो व्यपहारः,
कारो नदीय मन्त्रागर्हस्तुभयं मार्गानुमारिषोपपद्युत्तनैः सद्गतिः, तपोगतः सकलापावविरष्टिणां चिरमभिगतफलसिद्धेः ॥

अयमि परिमृष्टमिन्त्र-ज्ञानपिष्ठापितममसात्सुगणः । प्रविद्धतपस्तीर्थिमतः श्रीवीरजिनेशरो भगवान् ॥ १ ॥
सद्यपी गमोन्मं, गरजयोत्सेत तित्तती । निर्यं चो गज्जलं विश्रान्तुनिभिः पर्युपामिता ॥ २ ॥
जीवाजीवाभिगमं विमृष्टताज्जापि मलयगिरिणिह । कुजलं तेन लभन्तां गुनयः मिद्यान्तसद्भोगम् ॥ ३ ॥

॥ इति श्रीमन्त्रनिरिचिना श्रीजीवाजीवाभिगमस्तुतिः समाप्ता ॥ मन्थामम् १४००० ॥

॥ इति श्रीमन्मलयगिर्याचार्यविहितविवरणयुतं श्रीमजीवा-
जीवाभिगमाख्यमुपाङ्गं समाप्तं गतम् ॥

इति श्रेष्ठि देवयन्द् लालभाई जैनपुस्तकोद्वारे ग्रन्थाङ्कः ५० ।

समासेयं श्रीमल्लीवाजीवाभिगमोपाङ्गव्याख्या ॥

इति श्रेष्ठि देवचन्द्र लालभाई जैनपुस्तकोद्दारे ग्रन्थाङ्कः ५०.

श्री श्रीकामन्दक कालमणि-विज्ञान पुस्तकालयकार कण्ड

संमत १९५५

भाष्य गोपी प्रसाद-सुप्रत

श्री श्रीकामन्दक कालमणि-विज्ञान

प्रेस. नि. प्रकाशक-सुप्रत.